

III DALIS

LAIŠKAI, RAŠTAI, PRAŠYMAI IR ATSAKYMAI

Asociacijų prašymai ir siūlymai Lietuvos valstybės vadovams, įvairioms valstybės institucijoms bei tarptautinėms žmogaus teisėmis besirūpinančioms organizacijoms, taip pat skelbiami gauti atsakymai ir įvairūs dokumentai, liudijantys asociacijos darbą stiprinant žmogaus teisių priežiūrą tiek šalies viduje, tiek ir užsienyje.

Raštų kalba netaisyta.

ВОЕННЫЙ СОВЕТ

ДВАЖДЫ Краснознаменного Балтийского флота

26 марта 1990.

№ _____

гор. Калининград

Военный Совет Балтийского флота заявляет решительный протест депутатам Верховного Совета Литовской ССР и лично его Председателю в связи с исходящим от парламента республики открытым подстрекательством к дезертирству военнослужащих литовской национальности. Об этом свидетельствует заявление от 23 марта с. г. Председателя Верховного Совета республики, в котором не только поощряется оставление ими частей и кораблей, но и высказаны рекомендации дезертирам искать, в случае необходимости убежище в костелах и церквях. Тем самым прослеживается стремление определенных депутатов, с одной стороны — ослабить боевую готовность флота, с другой — вовлечь в эти противоправные действия верующих. Решительно требуем положить конец подобным заявлениям и высказываниям, принять незамедлительные и эффективные меры по возвращению добровольно нижепоименованных военнослужащих в воинские части, призванных Паневежским РВК сержанта Андрушонаса Э.В., рядовых Киселюса Г.Ю., Вайчюнаса Д.А., Шауляйским РВК: рядовых Рингиса А.С., Виткаускаса В.В., Охоты А.А., Просвиrowаса Р.В., матроса Будинаса С. Р., Клайпедским РВК: рядовых Махонаса Й.Ф., Махаса В.П., Симутиса А.П., Кнюшта Р.З., Кретингским РВК: рядового Беронас А.А., матроса Скрипкаса Р.С., Укмергским РВК: рядового Бараускаса А.П., Каунасским РВК: рядовых Печкиса Р.Ю., Галинскаса Ж.А., Кияускаса Д.Р., матроса Паулаускаса Э.Р., Шилутским РВК: старшины 2 статьи Жабалиса Р.Б., Мажекяйским РВК: рядового Нарейкиса С.А. В противном случае нами будут приняты дополнительные меры по розыску дезертиров и передаче их суду Военного Трибунала.

Хотим еще раз подтвердить, что вся ответственность за последствия, за поломанные судьбы молодых людей ляжет на тех, кто явно или скрытно подстрекает военнослужащих к противоправным действиям и нарушению ВОЕННОЙ ПРИСЯГИ.

КОМАНДУЮЩИЙ БАЛТИЙСКИМ ФЛОТОМ

АДМИРАЛ

В.ИВАНОВ

ЧЛЕН ВОЕННОГО СОВЕТА, НАЧАЛЬНИК
ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ БФ

ВИЦЕ-АДМИРАЛ

А.КОРНИЕНКО

232600 Vilnius, Gedimino pr. 3^a Tel. 619923

1990m. 03 mėn. 27d.

Nr. 298

LIETUVOS RESPUBLIKOS RAUDONOJO KRYŽIAUS
DRAUGIJOS PREZIDIUMO KREIPIMASIS

Vykdydama savo humanistinę misiją, Lietuvos Respublikos „Raudonojo Kryžiaus“ draugija 1990 m. kovo 22 d. įsteigė globos skyrius Lietuvos Respublikos jaunuoliams, dėl nepakeliamų sąlygų pasitrukusiems iš tarnybos okupuojamose TSRS Ginkluotose Pajėgose, teikė jiems pagalbą.

1990 m. kovo 27 d. naktį apie 3 val. vieną iš tokių skyrių N.Vilnios psichiatrinėje ligoninėje be perspėjimo užpuolė TSRS Ginkluotųjų Pajėgų desantininkų dalinys, išdeužė patalpas, grasindamas ginklu, grubiai prie sienos ar į atskiras patalpas nubloškęs personalą, sumušė ir išsiverė nežinoma kryptimi buvusius skyriuje globojamus jaunuolius.

Tą pačią naktį apie 6 val. panašus TSRS Ginkluotųjų Pajėgų dalinys jėga įsiveržė į Kauno raj. Žiegdrių psichiatrinę ligoninę, brutaliai jėga nustūmęs budintį personalą, nutraukęs telefonų laidus, šiurkščiai apstumdė ligonius ir dalį jų išsivežė nežinoma kryptimi.

Konstatuodama šiuos grubius Tarptautinių žmogaus teisių ir „Raudonojo Kryžiaus“ organizacijos teisių pažeidimus, Lietuvos Respublikos „Raudonojo Kryžiaus“ draugija reiškia griežtą protestą TSRS vyriausybei ir reikalauja nutraukti šiuos kariuomenės veiksmus. Ši pakartotinei kreipiasi į Tarptautinę „Raudonojo Kryžiaus“ organizaciją, prašydama pagalbos ir tarptautinių ekspertų atsiuntimo į Lietuvos Respubliką.

1990 03 27

Lietuvos Respublikos
„Raudonojo Kryžiaus“
draugijos prezidentas

DĖL SSSR ARMIJOS DESANTININKŲ SIAUTĖJIMO

ŽIEGŽDRIŲ PSICHIATRINĖ LIGONINĖ

Telefonograma

Sveikatos apsaugos ministru

Pranešame, kad šiandien ryte į ligoninės teritoriją atvyko 5 sunkvežimiai Tarybinės armijos desantininkų, kurie nuo 6 veržėsi į skyrius, išlaužė duris, nupjaustė laidus, tikrino medicinos dokumentaciją, grubiai elgėsi su ligoniais, savavališkai vaikštinėjo po skyrių, apsiginklavę automatais, nepaisydami jokių medicinos darbuotojų prašymų ir pastabų. Prievarta buvo paimti ir išsivežti nežinoma kryptim du jaunuoliai: Botyrius Gintaras iš Vilkaviškio raj. ir Ulickij Oleg iš Jonavos. Apie padarytą materialinę žalą ir nuostolius informuosime atskirai.

Prašome imtis priemonių, kad būtų užtikrintas gydymo įstaigų ir ligonių saugumas.

L. e. vyr. gydytojo p. Meginienė

1990 metai

DĖL SSSR DESANTININKŲ SIAUTĖJIMO

Telefonograma LR Sveikatos apsaugos Ministrui

DIDŽIAI GERBIAMAS MINISTRE,

Pranešame Jums, kad š.m. kovo 26 d. 3 val. nakties, prie ligoninės vartų privažiavo mašina „Žiguli“, iš kurios išlipo 2 ginkluoti kariškiai ir pareikalavo budinčio atidaryti vartus, neleisdami niekur paskambinti. Tada į ligoninės teritoriją įsiveržė dvi kariškos mašinos, kuriose buvo apie 40 ginkluotų desantininkų. Po to mašinos privažiavo prie vyrų priėmimo kambario. Pradėjo laužti Raudonojo Kryžiaus draugijos patalpų duris. Budinti med. sesuo Valentina Gavrilovą atidarė duris ir ginkluoti desantininkai įsiveržė į vidų. Visi viduje esantys vaikinai ir med. personalas buvo išsigandę. Dalis vaikinų pabėgo pro atsarginės duris į lauką, o apie 12 vaikinų pareiškė, kad jie niekur nebėga. Vaikinus, nors jie visiškai nesipriešino, desantininkai juo stumdė, žiauriai mušė. Ant laiptų yra kraujo žymės ir sukruvinta palaidinė. Skyriuje išdaužytos durys, išmušti langai, išvartytos lovos. Buvo išlaužtos durys į administracijos korpusą. Vyrų priėmimo skyriaus budintis personalas paskambino į N.Vilnios rajono vidaus reikalų skyrių, prašydami pagalbos. Kai atvažiavo milicijos darbuotojai, tai desantininkai ištraukė vieną iš jų iš mašinos, atėmė pistoletą, mušė, gulintį spardė kojomis, mušė šautuvų buožėmis. Visa tai darė matant medicinos darbuotojams. Ligoninės teritorijoje desantininkai begaudydami pabėgusius vaikinus, sukėlė didžiausią triukšmą, dėl ko negalėjo miegoti ir buvo stresinėje būsenoje virš 1,5 tūkstančio ligonių ir visas med. personalas. Teritorijoje išvažinėjo gazonus kariškomis mašinomis. Paėmę vaikinus kariškiai patraukė nežinoma kryptimi.

Budintis gydytojas

K.Daškevičius

Vyr. gydytojo pavaduotojas

D.Domarkas

1990 metai

DĖL MARIJOS MURMIENĖS PRAŠYMO

**LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PREZIDIUMUI**

1990 10 22

Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinis komitetas išnagrinėjo Marijos Murmienės (gyv. Švenčionių raj., Vaiciūkiškių kaime) prašymą, adresuotą Lietuvos Respublikos AT Prezidiumui ir Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyviniam komitetui, kuriame ji prašo paleisti ar sutrumpinti jos sūnaus Murmos Algio įkalinimo laiką. A.Murma įkalinimas sustiprinto režimo pataisos darbų kolonijoje Pravieniškėse. Nuteistas 1988 m. lapkričio 17 d. Švenčionių rajono liaudies teismo (byla Nr.11089).

Iniciatyvinis komitetas prašo AT Prezidiumą, jei yra galimybė, atsižvelgti į Marijos Murmienės prašymą, bei jame išdėstytus motyvus ir sutrumpinti Algio Murmos įkalinimo laiką.

Toks Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sprendimas nesumenkintų Respublikos įstatymų reikšmės, padidintų žmonių pasitikėjimą naująja valdžia, jos objektyvumu ir gailestingumu.

M.Murmienės prašymas pridedamas.

Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto
pirmininko pavaduotojas V.PETKUS

DĖL LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO SAJUNGOS STATUSO

LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖ PROKURATŪRA**LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIAJAI TARYBAI
PILIEČIŲ TEISIŲ IR TAUTYBIŲ REIKALŲ KOMISIJOS
PIRMININKUI GERB. V. ČEPAIČIUI**

1990 12 12

Patikrinimu nustatyta, kad Lietuvos žmogaus teisių gynimo sąjunga ir jos įstatai įregistruoti nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1990 m. spalio 4 d. įsakymu Nr.50-VO. Neskaitant kai kurių netikslumų, Įstatai iš esmės atitinka visuomeninių organizacijų veiklai keliamus reikalavimus.

Pažymėtina, kad Sąjunga savo veiklą pradėjo žymiai anksčiau, negu buvo įregistruoti įstatai, t. y. š. m. pradžioje.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo sąjungos būstinė įsikūrusi Kaune, Donelaičio g. Nr.2. Kauno miesto meras paaiškino, kad ši organizacija š.m. liepos mėnesį savavališkai užėmė tuo metu buvusio laisvo pastato pamintu adresu trečią aukštą, ten įkūrė sąjungos būstinę. Nuo pat savo veiklos pradžios organizacijos nariai ragino asmenis pažeisti įstatymą – savavališkai užgrobti laikinai laisvus butus.

Šiuo metu Kauno miesto prokuratūra ir Kauno miesto valdyba renka medžiagą dėl tokių Sąjungos neteisėtų veiksmų, tikslu imtis atitinkamų priemonių.

Kokių nors signalų dėl šios Sąjungos veiklos Lietuvos Respublikos generalinėje prokuratūroje iki šiol nebuvo gauta.

J. Deksnieniui apie jos skundo patikrinimo rezultatus pranešta raštu.

Su pagarba,

Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras

Artūras Paulauskas

Internationl Secretariat / German Section:

D – 6000 Frankfurt Main – Germany Kaiserstrasse 72

Telephone: 069 – 23 69 71/72 Telex: 4185181 igfm d Telefax: 069 – 23 41 00

Wir bitten Sie höflichst, unsere Assoziation in der Internationalen Assoziation zum Schutz der Menschenrechte zuregistrieren. Die Registrationsnummer der Litauischen Assoziation zum Schutz der Menschenrechte ist 152 – V, 0 Unsere Assoziation wurde am 26. August 1991 gegründet.

Ehrenvorsitzender des Komitees V. PETKUS

Vorsitzender des Komitees A. DUMČIUS

Monsignore A. SVARINSKAS

Secretariat / German Section:

D – 6000 Frankfurt / Main – Germany Kaiserstrasse 72

Telephone: 069 – 23 69 71/72 Telex: 4185 181 igfm d Telefax: 069 – 23 41 00

We ask you kindly register our Association in the International Human Rights Protection Association.

Lithuanian Human Rights Protection Associations registration number is 152 – V,O. Our Association was found on the 26 of August, 1991.

Chairman of the committee Arimantas DUMČIUS

Honorary Chairman Viktoras PETKUS

DĖL LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO SAJUNGOS

**LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PIRMININKO PAVADUOTOJUI K. MOTIEKAI
PILIEČIŲ TEISIŲ IR TAUTYBIŲ KOMISIJOS PIRMININKUI
V. ČEPAIČIUI**

Prašome patikrinti Lietuvos žmogaus teisių gynimo sąjungos, įregistruotos Teisingumo ministerijos (P.Kūris) 1990 10 04 reg., Nr. 50-VO, veiklą. Šios Sąjungos valdyba Kaune (pirmininkas A.Čekanavičius, sekretorius J.Augustinas), prisidengusi žmogaus teisių gynimu, klaidina paprastus žmones ir diskredituoja tarptautinės teisės dokumentais patvirtintų visuomeninių organizacijų garbę ir orumą. Prašome atkreipti dėmesį į šios organizacijos valdybos savavaldžiavimą, iškeliant savo sprendimus virš valstybės įstatymų, ypač grobiant svetimas patalpas ir įrangą bei savivaldybės butus. Kaip pažymi buvusi šios organizacijos narė A.Kundelienė, A.Čekanavičius valdybos pirmininku tapo neteisėtai, daugelis valdybos narių niekur nedirba, čia pastoviai nusizenginama finansinei drausmei. Prašome identifikuoti A.Čekanavičių kaip amoralia, liguistą ir kerštingą asmenybę, kuri jau seniai manipuliuoja garbingu politinio kalnio ir disidentu vardu. Pagrindinėmis jo veiklos priemonėmis yra šmeižtas, grasinimai ir melaginga priedanga garbingų žmonių vardais. Taip pat pranešame Laisvės Lygos Kauno skyriaus 1991 03 15 d. nurodymą, kad A.Čekanavičius yra susietas su SSSR referendumo akcija ir okupacinės armijos desantininkais. Siūlome:

1. Pasiūlyti kompetentingą komisiją šios organizacijos valdybos veiklai įvertinti,
2. Teisingumo ministerijai peržiūrėti žmogaus teisių gynimo sąjungos teisėtumą,
3. Žmogaus teisių klausimus spręsti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijoje.

Asociacijos Garbės pirmininkas Viktoras PETKUS
Asociacijos pirmininkas Antanas BURACĖS

DĖL LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO SAJUNGOS

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINGUMO MINISTERIJA

Kauno miesto prokuratūrai

1991m. spalio 3 d.
Į 1991 09 30 Nr. 711s

Lietuvos žmogaus teisių gynimo sąjungos įstatai įregistruoti 1990 10 04 Teisingumo ministerijos įsakymu Nr. 50-V0. Įstatų 5.1 punkte nurodoma, kad Valdybą renka suvažiavimas.

Teisingumo ministerijai pateiktas šios Sąjungos suvažiavimo, įvykusio 1991 08 24 Panevėžyje, protokolas, iš kurio matyti, kad suvažiavimas išrinko Sąjungos valdybą. Jos pirmininku tapo Jokūbas Atkočiūnas, o atsakinguoju sekretoriumi – Liudvikas Dačiola.

Sąjungos įstatai šiame suvažiavime nebuvo keičiami, todėl Teisingumo ministerijoje neperregistruoti.

Ministro pavaduotojas   S. Umbrasas

REQUEST FOR ASSISTANCE TO LITHUANIA

Press <CR>!

Date: Sat, 2 Mar 91 09:27:28 -0500 Reply-To: ac690%clve1and.Freenet.Edu@UBVM.cc.buffa1o.edu

Sender: Baltic Republics,, Discussion List <BALT-LflUBVM.cc.buffalo.edu> from: Edward Klimas

HIGH RANKING INTERNATIONAL SPECIALISTS WHO COULD CONSULT LITHUANIAN AND OTHER BALTIC GOVERNMENTS ON:

1. Human rights protection against violations succeeding soviet aggression;
2. Integration of Lithuania and other Baltic Republics to international economic organizations, first of all as observers to IBRD, UNDP, IDA.
3. Possibilities to use U.N. a.o. scholarships and fellowships to Baits in the international law, financial and other areas of development assistance, including the UN university, UNI TAR, WIDER and so on;
4. Integrating the official parliamentary information bureaus of Lithuania, Latvia and Estonia into BALT-L E - Mail together with all associated D.P. and emigration organizations, Baltic liberation movements in different countries.

With best wishes to all believers for independence of Baltic States.

Antanas BURACAS - president, the Lithuanian association for the defence of human rights, founding member of Sajudis.

DĖL SOCIALINĖS BEI PSICHOLOGINĖS REABILITACIJOS ĮSTATYMO TAIKYMO
**VILNIAUS SOCIALINĖS BEI PSICHOLOGINĖS REABILITACIJOS
ĮSTAIGA**
Vilnius, Rasų 8

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetui

1991 11 08 Nr.412

Prašome ištirti Lietuvos Respublikos socialinės bei psichologinės rehabilitacijos taikymo laikinąjį įstatymą, kiek jis atitinka tarptautinės teisės normas.

Vilniaus socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigos viršininkas V.Kibildis

DĖL LIETUVOS PILIETYBĖS SUTEIKIMO LIUCIJAI BAŠKAUSKAITEI

Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos PREZIDIUMUI

1992 m. sausio 8 d.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyriaus komiteto posėdžio, įvykusio 1992 m. sausio mėn. 7 d., išrašas:

Įvertinant VDU Prorektorės profesorės Liucijos Baškauskaitės nuopelnus Lietuvai, ginant jos Nepriklausomybę, siūloma – Liucijai Baškauskaitei išimties tvarka suteikti Lietuvos pilietybę.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyriaus komiteto pirmininkas
J. Punys

IGFM

— International Secretariat —

Internationale Gesellschaft für Menschenrechte · International Society for Human Rights
Société Internationale pour les Droits de l'Homme · Sociedad Internacional para los Derechos Humanos
Международное Общество Прав Человека

IGFM - International Secretariat - D-6000 Frankfurt/Main - Kaiserstraße 72 - Germany

Mr V. Petkus and
Mr. Arimantas Dumcius
Lithuanian Assoc. for the
Protection of Human Rights
Putino 5
2600 Vilnius
Lithuania

International Secretariat / German Section:

D-6000 Frankfurt/Main - Germany
Kaiserstraße 72
Telephone: 069 - 23 69 71/72
Telex: 4 185 181 igfm d
Telefax: 069 - 23 41 00

Bank Account:
Commerzbank Frankfurt/Main
Germany - No. 8824114

IGFM has consultative status
with the Council of Europe

Frankfurt/M 7.1.92

Dear Friends

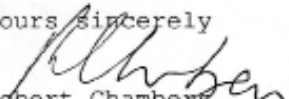
We have your letter and enclosures, thank you for sending this we read it with great interest. We are very pleased to make contact with you and we look forward to corresponding with you regularly.

Unfortunately we do not understand what you would like us to do when you ask us to register your association with us. We can add you to our mailing list and we want to get information from you but we also a Non Governmental Organisation and we cannot officially register anyone. We have founded a National Section in Lithuania (International Society for Human Rights - Lithuanian Section) who are located at :- c/o Mr. Eduardas Potashinskas, Savanoriy 65 -37, Vilnius 232015, Lithuania. It would be best if you could be in direct contact with our group in Lithuania as well as being in contact with this office and perhaps develop some form of co-operation with them.

For our part we are keen to be in contact with as many sides of opinion as possible in Lithuania in order to build up a really accurate picture.

With my very best regards and best wishes for the success of your work,

Yours sincerely

Robert Chambers
Secretary General
International Secretariat

Honorary President
Ludwig Mar'ın, Germany
State Attorney General, ret.

International Council
President Dr. Reinhard Gnauck, Germany
1. Vice-President, Katerina Grieb,
Austria

2. Vice-President, David Atkinson MP,
Great Britain
Secretary General, Robert Chambers
Treasurer, Helgo Gröfin-Haller von Hallenstein

National Sections: Argentina, Australia, Austria, Belgium,
Canada, CSFR, Ecuador, France, Great Britain, Greece, Israel,
Italy, Mauritius, Namibia, Spain, Switzerland, USA.
National Groups in the Soviet Union: Moscow, Leningrad,
Vilnius, Riga, Baku, Nagorno-Karabakh. **Affiliated groups:**
Finland, Cuba, Romania, Thailand, Moscow, Georgia, Novosibirsk.

DĖL LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS VEIKLOS JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTIJŲ AMBASADAI

1993 m. vasario 2 d.

Vadovaujantis Jungtinių Tautų Organizacijos 1948 metais priimtose Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos principais bei Helsinkio 1975 metų Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo nuostatomis, siekiant užtikrinti lygias visų Lietuvos piliečių teises politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje srityse 1990 m. gruodžio 15 d. Vilniuje steigiamasis suvažiavimas įkūrė Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją (LŽTGA).

Vienas iš pagrindinių asociacijos uždavinių – teisinės valstybės atkūrimas. Asociacija rūpinasi, kad visi priimti Lietuvos Respublikos įstatymai atitiktų tarptautinės teisės dokumentus: Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Tarptautinį, ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių, Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktus bei kitus svarbiausius teisės dokumentus.

Asociacija vienija Lietuvos invalidų draugiją, agentūrą „SOS – vaikai!“, Specialųjį olimpinį komitetą, „Vilties“ bendriją, Lietuvos Helsinkio grupę ir kitus humanistinius Lietuvos judėjimus.

Į ją įeina žymiausi Lietuvos mokslininkai, menininkai, literatūros veikėjai, juristai.

Ši organizacija 1991 m. sausio 10 d. parengė protestą žmogaus teisių centrui prie Jungtinių Tautų Organizacijos, SSRS prezidentui Michailui Gorbačioviui, SSRS gynybos ministrui maršalui D. Jazovui, 1991 m. sausio 25 d. Memorandumą žmogaus teisių gynimo tarptautinėms organizacijoms dėl SSRS agresijos Lietuvoje ir keletą rezoliucijų dėl žmogaus teisių pažeidimų. Organizacijos autoritetą liudija ir tai, jog į ją kreipiasi ne tik Lietuvos, bet ir kitų suverenių buvusios SSRS respublikų piliečiai. Minėti dokumentai bei kita informacija, susijusi su žmogaus teisių pažeidimais, buvo spausdinami Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos savaitraštyje „Pozicija“. Asociacija gina ir pavienių žmonių asmenų grupių teises. Į Asociacijos komitetą kreipėsi piliečiai A.Klimaitis ir buvusi Lietuvos Respublikos premjerė K. Prunskienė, prašydami ginti jų teises teisme bei tardymo procese. Nagrinėjant šias bylas dalyvavo Asociacijos komiteto Garbės pirmininkas Viktoras Petkus. Išvados buvo pateiktos Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai ir Aukščiausiam Teismui.

Pastaruosiu metu Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas svarsto Respublikos Konstitucijos pataisas, rengia pasiūlymus. 1993 m. sausio 16 d. prie Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos buvo įsteigta Lietuvos žmogaus teisių gynimo organizacijų koordinavimo taryba, kuri ketina koordinuoti visų Lietuvos žmogaus teisių gynimo organizacijų veiklą Lietuvoje ir tarptautinėse organizacijose.

Su pagarba –

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vicepirmininkas, „Pozicijos“ savaitraščio
vyr. redaktorius V. BUDNIKAS

DĖL ŽEMĖS ŪKIO PASKIRTIES ŽEMĖS PAĖMIMO Į VALSTYBĖS ŽEMĖS FONDA

Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui G.Vagnoriui

Nuorašai:

- 1. AT Agrarinės komisijos pirmininkui M.Treiniui**
- 2. Centrinės privatizavimo komisijos pirmininkui V.Pakalniškiui**
- 3. Žemės ūkio ministrui R.Survilai**

1992 m. kovo 4 d.

Lietuvos Žmogaus teisių gynimo asociacija, susipažinusi su Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 31 d. nutarimu Nr.65 „Privatinėje nuosavybėje esančios žemės ūkio paskirties žemės paėmimo į Valstybės žemės fondą ir atsiskaitymo su savininkais tvarkos“, nustatė, kad šis nutarimas nėra demokratiškas, nes diskriminuoja žmones, norinčius dirbti savo žemę ir pažeidžia žmogaus teises.

Nutarimo tikslas perimti iš žemės savininkų į Valstybės fondą jų žemę remiantis nuostata dėl žemės panaudojimo pagal paskirtį, t.y. jeigu per metus (pavasarij arba rudenį) nuo sklypo perdavimo nepradedama naudoti pagal tikslinę paskirtį. Tuo tarpu neatsižvelgiama į tai, kad savininkams gražinama tik žemė, tačiau negražinamos gamybos priemonės, kurios buvo paimtos į kolūkius kartu su žeme: inventoriūs, arkliai, galvijai ir t. t. Šis nutarimas prieštarauja Socialinės pažangos ir vystymo deklaracijai, paskelbtai Generalinės Asamblėjos (1965 m. gruodžio 11 d.(2542 (XXIV) rezoliucija) 18 straipsnio punktam a,b,c ir d. Nutarimas taip pat pažeidžia Vystymosi teisės deklaraciją, priimtą Generalinės Asamblėjos (1986 m. gruodžio 4 d. 41/128 rezoliucija), 5 straipsnį bei 6 straipsnio 3 punktą. Žmogaus teisių gynimo asociacija atkreipia Jūsų dėmesį į šiuos pažeidimus ir prašo priimtą nutarimą peržiūrėti ir atitinkamai pakoreguoti taip, kad privatizuojama technika tam tikrą laikotarpį būtų panaudojama visos buvusios žemės įdirbimui. Tai sudarytų normalias sąlygas žmonėms, norintiems dirbti savo žemę, įsijungti į žemės ūkio atstatymą Lietuvoje, sumažėtų įtampa kaime. Koreguojant minėtą nutarimą arba ruošiant papildomą, būtina numatyti kaip panaudoti turimą ūkiuose techniką ir inventorių gražintos žemės įdirbimui bent 2-3 metų laikotarpiui, t.y. tam laikotarpiui, per kurį Vyriausybė sugebės realizuoti žemdirbių aprūpinimo reikiama technika programas.

Tokiu būdu technikos privatizacija turėtų būti vykdoma panašiai kaip kai kurių buitinių patalpų bei parduotuvių, kai šie objektai po privatizacijos įstatymiškai numatyti panaudoti pagal buvusią paskirtį.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija

1992.IV.15

Mr. Viktoras Petkus
Pylimo 35-8
2001 Vilnius, Lithuania

D.G. p. Viktorai,

Nesinori labai Tavą trugdyti, bet kai Lietuvoje įvykiai rieda greit, tai norisi ir savo trigrašiu kai kiek dalyvauti. Mums labai rūpi konstitucija, kurios projektai jau kursuoja spaudoje. Čia siunčiu mano pastabas dėl paselbto teksto Lietuvos Aids. Atrodo, kad vėl bus paskelbtas ir labai norėčiau to vėl naujo teksto atspaudą gauti. *jei galėsi - atsiųsk išv. pab. - (kur, kaip '10?)*

Rinkimai ir į seimą artėja. O kaip bus su partijų pasirengimu. Dabar kol tebeveikia senoji nomenklatura, tai ir rinkimai gali būti jiems palankūs, nes partijos LKD; Ū.S, DF dar tik embrione, o brazauskijada turi gerai įsisa-
vinsią ir paklusnią kliką, kuri nėra nei maža ir pakankamai kovinga, nes jie siekia ir žino ko siekia, nesiskaldydami, kaip mes. Ir jei nebus padaryta pa-
žangos, tai rezultatai gali būti liūdni. Dėl to, darykite kas įmanoma, kad ir LKD ir kitose partijose atsirastų vienybė.

Manau, kad birželį praleisiu Lietuvoje, tai gal ir susitiksiu, jei no-
rėsi ir turėsi laiko: girdėjau, kad kai kelis kart lankėsi Dr. Česlovas, tai su
juo nelabai norėjote susitikti, o gal buvote kur iškeliaavęs. Jei nesuderinsime
Jūsų ir tremties jėga - gausite ir dolerių - tai nebus gerai. Tik vienybėje jėga!

Aš norėsiu susitikti ir gal dabar parašyti Antanui, kuris buvo su Tavim
pas mus, bet nežinau Vilniaus kod, tai laiškas tik klaidžios. Būk malonus man
parašyti greit, nes norėsiu jį painformuoti kada atvyksiu ir tada gal jis ateis
pasitikti, nes jam kai ką turėsiu atiduoti.

Savo komentaruose kalbu apie prof. Dr. Račkausko knygą "Lietuvos Konsti-
tucijos Teisės klausimai" išleista Brooklyn, NY, 1967. Jos laida pasibaigusi.
Keletą egz. eiu kai kam įdavęs. Tarp kitko turi ir Dr. Klumbys - jis parsivešė.
Tai gera knyga ir konstitucijos autoriams būtų tikrai verta susipažinti.

Geriausio linkėjimai šv. Velykų proga Jums,

Jūsų

L. A. Aids negausi

KOMENTARAI DĖL LIETUVOS VALSTYBĖS KONSTITUCIJOS PROJEKTO, PASKELBTO „LIETUVOS AIDAS“ 1992 02 25

1992 m. balandžio 15 d.

Ižangos vietoje norėčiau pritarti dr. prof. Račkauskui, kad „1938 m. konstitucijoje piliečio laisvė tiek reglamentuota, suvaržyta ir sąlygota, jog kyla klausimas, ar iš viso ta konstitucija bent kiek piliečiui laisvės paliko“ .... „Pareigų paskirstymo atveju 1938 m. konstitucijoje pareiga valstybei yra pirmoji. Jinai yra aukščiau pareigos Dievui ir šeimai“. Žiūr. Liet. Konstitucijos teisės klausimais, 75 psl. Šią knygą esu davęs keletui pareigūnų Lietuvoje, tarp jų ir dr. Klumbiui. O ir dr. Nemickas nepataria atgaivinti 1938 m. konstitucijos, nes atgytų visos tautos vado idėjos...ir konstitucijos ruošėjus gali nuvesti į nepageidaujamus nuklydimus /Lietuvių Balsas No5/133/. Dėl to gerai, kad naujos Lietuvai konstitucijos autoriai-projektuotojai kai ką paima ir iš 1922 m. konstitucijos.

Na, bet eikime prie projekto:

Preambulėje turėtų būti pradėta „Vardan Dievo Visagalio“... kodėl jo bijoti, jei tai yra jau ir Prezidento priesaikoje – str.94 – ir daugelio kitų valstybių konstitucijose. Ar Lietuva atgavo laisvę ir sugriuvo SSSR ne pasaulio maldų dėka...

2 Str. Turėtų būti: „Valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas“. Jei jau norima įvesti ir prezidentinį valdymą, tai susidaro ne 3, o 4... Gal tada reiktų įrašyti „Valstybės valdžią vykdo Seimas, Prezidentas su Vyriausybe ir Teismas“. Negerai, kai 4 valdžios... Gerai, jei prezidentas bus toks, kaip Vyt. Landsbergis, o jei bus diktatūrinių polinkių, tai jis galės daug padaryti bėdos, ypač kai jis gali paleisti Seimą, o Prezidento Seimas atleisti negali...

4 Str....sienos nustatytos sudarytomis LIGI ŠIOL Lietuvos... Gal reiktų „LIGI ŠIOL“

išleisti. Tai grynai dėl galimų nesusipratimų ateity. Konstitucija turės daugiau laisvės.

7 Str. Jis nereikalingas. Jis nesiderina su 151–153 straipsniais ir kam tiek daug str., kai 1922 m. konstitucijoje buvo tik 108 str., o čia jau net 169 straipsniai.

25 Str. Redakcija reikalinga patikslinimo.

27 Str. Labai gerai, kad jis įrašytas iš 1922 m. konstitucijos /str.18/. Tada gal atpultų ir vadina-
mas „Apkaltos“ skyrius žiūr.150 str.

31 Str. Nurašytas iš 1922 m. konstitucijos 73 straipsnis, tik praleistas „kurios sudaro žymią piliečių dalį“. Reiktų tą praleidimą įrašyti, nes, pav., atsiras kokie keli čigonėliai ar pan. ir jau valstybė turės taikyti visas konstitucijoje numatytas teises mažumoms. Sviestu košės nepagadinsime, jei tą praleidimą įrašysime.

40 Str. „Šeima yra valstybės stiprumo pagrindas. Žodis „stiprumo“ čia nereikalingas.

45 Str. „Auklėjimo ir švietimo židiniai yra šeima ir mokykla“ Geras str., bet gal čia ar kitur reiktų įterpti ir Radijo ir TV, nes matome, kad, pav., USA radijo ir ypač TV daro daug žalos auklėjime. Kai dabar reiktų tai papildyti,tai rėks visokie spaudos „laisvintojai“... TV yra didelis veiksnys – konstitucijos autoriai tai turi pramatyti.

64 Str. „Seimas renkamas 5 metams. Turėtų būti KETURIEMS – 1922 m. konstitucijoje tik 3 Seimas susideda iš 141 DEPUTATO. Kodėl ne SEIMO ATSTOVŲ? Kam rusicizmas, jei Atstovas dar geriau atitinka ir kalbos, ir logikos reikalavimus. Be to, reiktų Seimo atstovų skaičių mažinti gal iki 101 ar pan. 1922 m. Seimas turėjo tik 78 atstovus, o kokius darbus jie nudirbo–paskaitykite stenogramas. Verčiau atstovai gaus geresnes algas, kad neieškotų pašalinių pajamų ar kyšių... Atstovai turi daug privilegijų, kurios daug kaštuoja valstybei.

66 Str. Seimo atstovai renkami remiantis... slaptu balsavimu proporcinė sistema. Žodis remiantis čia nereikalingas – rašytina stačiai: „Seimo atstovai renkami visuotiniu, lygiu, tiesiog-

niu ir slaptu balsavimu, proporcingą rinkimų sistema.... Tik autoriai turėtų pergalvoti apie tas proporcijas...

70 Str. Labai jautrus straipsnis! kai konstitucijoje įrašome, jog „Respublikos Prezidentas gali paleisti Seimą, neišbuvusį penkerių /pakaktų 4- ių/ metų, Vyriausybei pasiūlius, po to, kai Seimas pareiškia Vyriausybei nepasitikėjimą“.

Dėl šito str. turėtų autoriai rimtai pergalvoti, nes tai kvepia diktatūra! Prezidentas gali Seimą paleisti kiek nori kartų, jei Seimas nepasitikės vyriausybe... To negali padaryti net USA prezidentas, nors čia prezidento galios labai didelės. Turėtų būti – mano galva – str. papildytas: Bet susirinkęs naujas Seimas 3/4 Seimo – o gal net 4/5 – Atstovų nutarimu gali atstatyti Prezidentą. 1922 m. konstitucijoje prezidentas galėjo paleisti Seimą, bet naujas seimas jau savaime renka naują prezidentą, nes buvo parlamentinė konstitucija. 1940 m. Prezidentas paskyrė kariuomenės vadu asmenį, kurio brolis buvo sušaudytas už valstybės išdavimą. Kar. Vadas įsakė SSSR dalinius pasitikti be šūvio... O ar po to nežuvo 1/3 tautos? Taigi, prezidentinis valdymas ribotinas!

72 Str. Seimo pratęsimo laikas turėtų būti gal ribojamas, kad nebūtų pažeidžiamas demokratiškumo principas.

81 Str. Blogai redaguotas: „Seimas priima sprendimą pritarti ar nepritarti“... be to, reiktų arba čia išvardinti kokių – tik ne organų, nes ne kūno dalys – pareigūnų yra reikalingas Seimo tvirtinimas. O jei netvirtina, tai savaime aišku, kad nereikia žodžio netvirtinti...

82 Str. Be logikos: „Seimas skiria Valstybės kontrolierių ir kitus Seimo sudaromų organų aukštuosius pareigūnus“. Čia autoriai neapsižiūrėjo, kad Valstybės kontrolierių ne Seimas skiria, o tvirtina, nes 158 Str. sakoma, kad „Seimas... Respublikos Prezidento tiekimu“ – turėtų būti pristatymu.

82 ir 158 straipsniai nesuderinti. 82 str. jei jau pretenduojama kartoti, tai reiktų išvardinti, kokius pareigūnus tvirtina Seimas... Man atrodo, kad Seimas turėtų tvirtinti ir užsieniams ambasadorius, nes istorija rodė klaidų, kai skiria tik prezidentas...

90 Str. Perredaguotinas. Gal: „Respublikos Prezidentas yra VYRIAUSYBĖS vadovas, atstovauja Lietuvos valstybei tarptautiniuose santykiuose ir vykdo visą, kas jam pavesta konstitucija ir įstatymais.“

92 Str. ne 5 o KETURIEMS METAMS. Renkant tai pačiais metais ir prezidentą ir Seimą susitaupys daug išlaidų ir rinkėjų trukdymai.

94 Str. Kokią priesaiką ar iškiln. pasižadėjimą duotų, jei prezidentas būtų ne krikščionis-reiktų tai pramatyti, nes konstitucija rašoma ne vienai dienai... Be to, man atrodo, kad Prezidento priesaika turėtų įvykti Seime, dalyvaujant bent Seimo pirmininkui, kad būtų lyg vieningumas tarp Seimo ir Vyriausybės vadovo-Prezidento.

96 Str. Prezidento rinkimai tuoj po jo mirties... Reiktų pramatyti per kiek dienų, nes „gali“ užsitęst iki at calendar Graecas...

99 Str. Tvirtina... ne ministrą, o ministerį... pirmininką ir jo sudarytą vyriausybę, arba bent parašyti, jog „ministeriai taip pat turi turėti Seimo pasitikėjimą“. Tokia vyriausybė turės ir kraštą didesnę pasitikėjimą.

105 Str. Turėtų būti ne vyriausias ginkluotų pajėgų vadas, o VIRŠININKAS. Gal straipsnio parašytina: „Karo metu, min.kabinetui pasiūlius, Prezidentas skiria kariuomenės vadą, kurį tvirtina Seimas /kad išvengus...žiūr.mano pastabas prie 70 Str.

107-109 Str. Reikalingi peržiūrėjimo: pav., 107, kur sakoma, kad Prezidentas pirmininkauja Min. kabinetui – kartojasi ir 115 Str. Prezidentas turi teisę siūlyti Seimui panaikinti vyriausybės priimtus nutarimus – gerai. Bet Prezidentas... leidžia įsakus, kuriuos kontrasignuoja atitinkamas ministeris... Kai Prezidentas neatsako už savo galios veiksmus, tai, redaktoriai, apsižiūrėkite, ar

skiriamas įsakas nuo įsakymo... žiūr. L. Encikl IX, 73p.

110 Str. turėtų būti: „Vyriausybę sudaro Prezidentas su Ministeriu pirmininku ir kitais ministrais“. Tokiu būdu bus ne 4, o 3 elementai: Seimas, Vyriausybė ir Teismas. Nors Prezidento teisės pagal šią konstituciją yra labai didelės, o gal ir per didelės... jei gali paleisti Seimą, o prezidento seimas atleisti negali... 3/4 galėtų paleisti...? 121 Str. Įstatymus... siūlo... ne mažiau, kaip 300 tūkst... Turėtų būti 50 tūkst. 1922 m. konstitucijoje pakako 25 tūkstančių Liet. Resp. piliečių.

126 Str. praleistinas! Kam reikalinga dar brangiai ūkininkų kraštui kainuojanti institucija?. Tokių tarybų neturi net didžiosios valstybės... „Teismų tai darbas, tai tiktų atlikti Konstituciniam Teismui. O šiaip ir pati Seimų kanceliarija sukodifikuos reikalingus įstatymus ir t.t.

128 Str. Straipsnio gale reikėtų parašyti: „Biudžetas turi būti subalansuotas“. Kai to nėra Seimas gali didinti išlaidas ne pagal valstybės pajėgumą, norėdamas sudaryti sunkumų Vyriausybei...

140 Str. Manau galima parašyti: „Karo metu karius dėl tarnybos nusikaltimų teisia Ypatingieji teismai“.

145 Str. Reikėtų papildyti: „Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir kitus Aukščiausiojo Teismo teisėjus tvirtina Seimas, Prezidentui pasiūlius“ /ar pristačius... 147 Str. Praktika rodo, kad gali gerai dirbti ir 70 metų teisėjas. Gal reiktų pakeisti vietoj 65 į 70 metų, jei jis yra sveikas ir darbingas. Tokie turi daugiau patyrimo... Amerikoje kiti išbūna iki 85 metų... tai jau negerai.

168 Str. Tekste 1938 m. reiktų praleisti, nes čia yra kai kas ir iš 1922 m. konstitucijos bei kitų gerų šaltinių. Gale parašytina: ši Konstitucija po 10 metų turi būti peržiūreta ir Seimo 4/5 arba referendumu-patvirtinta.“ Juk per 10 metų bus kitokia Europa, kitokie jos persigrupavimai...

Sėkmės kuriantiems Lietuvai Konstituciją. Napatartina per daug sekti Užsieninių Universitetų „mokslininkų“ patarimais – jie turi savo intencijas...

Dipl.teis. Jozeph L. Giedraitis

10 Barry Drive
East Northport NY 11731

DĖL PSICHIATRŲ SUSARGDINTŲ ŽMONIŲ REABILITACIJOS

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai

1992 m. birželio 11 d.

Išrašas: iš Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos išplėstinio posėdžio, įvykusio 1992 m. gegužės 28 d. Vilniuje, protokolo Nr. 4

Patvirtinta komisija dėl psichiatrų susargdintų žmonių rehabilitacijos. Į komisiją pakviesti gydytoja psichiatrė D. Gerulaitienė, gydytojas (pensijoje) A. Statkevičius, inžinierius P. Kavaliauskas, inžinierius K. Jošiūnas, psichiatras Banevičius, teisininkas doc. J. Šatas, teisininkas L. Dagys. Paliktos vakuojančios vietos atstovams iš Psichiatrų asociacijos ir Sveikatos apsaugos ministerijos.

Asociacijos atsakingas sekretorius S. KAUSINIS

DĖL PRO MEMORIA

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOJI TARYBA

2026 Vilnius, Gedimino pr. 53

**Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkui p. V. Petkui
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkui p. A. Dumčiui**

Laisvės pr.60 2019 Vilnius

1992 m. rugsėjo 18 d. Nr.450-6370

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Sekretoriaus L.Sabučio pavedimu Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos 1992 07 88 Pro memoria Aukščiausiajai Tarybai perduota Aukščiausiosios Tarybos Valstybės atkūrimo ir Konstitucijos komisijai.

Priimamojo vedėjas R. Valentukevičius

DĖL SEIMO DEPUTATŲ RINKIMŲ TVARKOS

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOJI TARYBA

2026 Vilnius, Gedimino pr. 53

**Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkui p. V. Petkui
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkui p. A. Dumčiui**

1992 m. rugsėjo 29 d. Nr. 430-6564

Pranešame, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Sekretoriaus L.Sabučio pavedimu Jūsų 1992 07 28 d. kreipimasis dėl Seimo deputatų rinkimų tvarkos, gautas 1992 09 21 d., perduotas Aukščiausiosios Tarybos nuolatinėms komisijoms ir Vyriausiajai rinkimų komisijai.

Priimamojo vedėjas R. Valentukevičius

Lithuaninan Association for the
Protection of Human Rights
Prof. Anatas Buracas, Chairman
Silo 62-6
2055 Vilnius
Republic of Lithuania

Woerden, 15 may 1993

Dear Sir,

As a member of Amnesty International I kindly ask your attention to the following problem.

In Europe there is a tendency that a lot of states abolish death-sentence in law or in practice.

At the moment the Baltic States have the opportunity to do the same; during the process of legal and juridical reforms which is taking place now.

Amnesty International is a world-wide organisation which main issue is to protect human-rights all over the world.

Amnesty International works for the abolition of the death-sentence, torture, disapearences, political murders and everything concerning human-rights.

Amnesty International believes that death-sentences doesn't work more deterrent than other punishments.

We also thinks that death-senteces are the premeditated and cold-blooded murder of a human-being by the state.

When you are interested we can send you more information about the point of view concerning death-sentences of Amnesty International. Enclosed You will find a copy of the letter we sent to the authority's.

Yours Faithfully

D.G. ter Horst

D.G. ter Horst
Bekenlaan 55
3448 Xb Woerden
The Netherlands

amnesty international.

Le 10 juin 1993

Association Lituanienne pour la
protection des Droits de l'Homme
Mr le Président Antanas BURACAS
SILO 62-6
2055 VILNIUS
REPUBLIQUE DE LITUANIE

Monsieur le Professeur,

Depuis l'accession de votre pays à l'indépendance, d'importantes réformes sont entreprises, tant sur le plan judiciaire que sur le plan législatif.

Ces réformes sont l'occasion exceptionnelle pour la LITUANIE d'enclencher le processus qui aboutira à l'abolition de la peine de mort.

Votre pays a été admis à l'O.N.U et à la C.S.C.E (Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe), il demande à entrer au Conseil de l'Europe. Toutes ces ouvertures sur le monde démocratique au travers de l'adhésion à ces organisations doivent faire prendre conscience au pays qu'il doit s'engager à rayer de sa Constitution cet acte barbare et dégradant qu'est la peine de mort.

J'ai écrit aux différentes personnalités de la République de Lituanie pour leur faire part de mon souhait de voir la LITUANIE rejoindre le camp des pays qui respecte le droit à la vie.

Je m'adresse à vous maintenant pour relayer ce message auprès de vos adhérents.

Souhaitant être entendu, je vous prie de croire Monsieur le Professeur à l'expression de ma très haute considération.

Michel GRANGE

Pour Amnesty International

Michel GRANGE
24bis rue Berthelot
77400 THORIGNY SUR MARNE
FRANCE

PRIX NOBEL DE LA PAIX 1977
ASSOCIATION RECONNUE D'UTILITÉ PUBLIQUE
SECTION FRANÇAISE

4, rue de la Pierre-Levée, 75563 Paris Cedex 11, ☎ 43.38.74.74, Télex Amnesty 213 659 F, Minitel 3615 Amnesty

Lithuanian Association for the
Protection of Human Rights
Prof Antanas Buracas, Chairman
Silo 62-6
2055 Vilnius
Republic of Lithuania

Elisabeth Helm
3372 St. Georgen 104
Austria

14. 6. 1993

Sehr geehrte Exzellenz!

Ich bin ein Mitglied von amnesty international und erlaube mir darauf hinzuweisen, daß der derzeitige Prozeß der legislativen und juristischen Reform in Ihrem Land die ideale Gelegenheit wäre, die Todesstrafe abzuschaffen.

Amnesty international betrachtet die Todesstrafe als die unmenschlichste aller Bestrafungen, die auch im Art.5 der Allgemeinen Menschenrechte verboten wird.

Im Falle eines Irrtums ist der Vollzug der Todesstrafe irreversibel. Auch gibt es keinen Beweis für den abschreckenden Effekt der Todesstrafe. Daher hat bereits die Hälfte der Länder per Gesetz oder de facto die Todesstrafe für alle in Friedenszeiten begangenen Verbrechen abgeschafft.

Ich bitte Sie daher, Ihren Einfluß für eine Abschaffung der Todesstrafe in Strafgesetzbuch und Verfassung geltend zu machen.

Elisabeth Helm

Amnesty International Österreichische Sektion, Gruppe 38
c/o Dr. Kurt Adal, 1040 Wien, Radetzkgasse 3

An den
Vorsitzenden der
Lithauischen Vereinigung zum
Schutz der Menschenrechte
Silo 62-6
2055 Vilnius
Republik Litauen

Sehr geehrter Herr Vorsitzender!   Wien, 15.6.1989

Wir, die Unterschriften, haben als Mitglieder und Freunde von Amnesty International mit Freude zur Kenntnis genommen, daß im Zuge der politischen und juristischen Neuordnung in Ihrem Land, die Anzahl der Delikte, für die die Todesstrafe verhängt werden kann, reduziert wurde. Amnesty International betrachtet die Todesstrafe als Verletzung des Rechtes auf Leben und als schlimmste Form der grausamen, inhumanen und erniedrigenden Bestrafung die von Artikel 5 der Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte und Artikel 7 des internationalen Abkommens über bürgerliche und politische Rechte verboten wird. Das Fehlen eines beim Verhängen der Todesstrafe ist unauferlich, der Beweis, daß die Todesstrafe mehr Abschreckung als andere Strafen anbringt, ist bisher niemals gelungen.

Die Unterschriften sind daher der Meinung, daß die Wiederherstellung der Unabhängigkeit Ihres Landes und die im Gange befindlichen legislativen und juristischen Reformen die einzigartige Chance bieten, alle Bestimmungen rund um die Todesstrafe neu zu diskutieren und sich der langen Liste der europäischen Länder anzuschließen, die die Todesstrafe bereits komplett abgeschafft haben, oder gerade dabei sind, dies zu tun.

31 europäische Staaten haben die Todesstrafe bereits entweder per Gesetz oder in der Praxis abgeschafft. Allein seit 1989 sind acht europäische Länder, nämlich Andorra, Kroatien, Slowakische Republik, Ungarn, Irland, Rumänien, Schweiz und Slowenien diesem positiven Trend gefolgt. In Belgien wartet im Moment ein Gesetzentwurf zur Abschaffung der Todesstrafe für Verbrechen, die in Friedenszeiten begangen wurden, auf die parlamentarische Billigung und in Bulgarien brachte 1990 die große Nationalversammlung ein Memorandum über Exekutionen ein. Auch in Polen, das formal die Todesstrafe noch nicht abgeschafft hat, wurden laut AI-Informationen seit 1988 keine Exekutionen mehr durchgeführt.

Wir sind daher der Meinung, daß sich im Moment für Ihr Land eine großartige Chance bietet, seine Rückkehr in die europäische Staatengemeinschaft durch entsprechende Akte rund um die Todesstrafe zu unterstreichen. Wir fordern Sie auf, alles in Ihrer Macht stehende zu tun, damit die Abschaffung der Todesstrafe ins Strafgesetzbuch und in die Verfassung Ihres als selbstständiger Staat wiedererstandenen Landes

aufgenommen wird. Als Sofortmaßnahme bis zur Durchführung dieser Regelungen soll mittels eines Moratoriums die Verhängung weiterer Todesstrafen bzw. die Exekution bereits verhängter verhindert werden. Weiters fordern wir Sie auf, sich dafür einzusetzen, daß bereits verhängte Todesstrafen in Gefängnisstrafen umgewandelt werden.

Mit dem besten Dank für Ihre Bemühungen und den besten Wünschen für Ihr in die europäische Staatengemeinschaft zurückgekehrtes Land verbleiben wir

Hochachtungsvoll

In dieser Woche
für Elvira

Elisabeth Finken

Dequas Pfeifer

Maria Adel

Wilma Seifert

Wilma Seifert

Lidia Torgin

Lithuanian Association for the
Protection of Human Rights,
Professor Antanas Buracas, Chairman
Silo 62-6
2055 Vilnius
Republic of Lithuania

Dear Sir,

I write to you as member of the Amnesty International organization which as it is known works worldwide for the maintenance of human rights.

One of these is the opposition to the death penalty as we consider the right to life fundamental to all human beings. This right is guaranteed by Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights and Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights.

Some points to oppose to the death penalty is that it is a cruel, inhuman and degrading punishment; the death penalty is irrevocable and in case of error it cannot be made undone; no conclusive evidence has yet been produced to prove that the death penalty has any deterrent effect upon crime.

These viewpoints are shared by many governments which is demonstrated by the fact that at the present time, as far as Europe is concerned, 31 countries have abolished the death penalty, either in law or in practice. Furthermore, since 1989 eight countries have abolished the death penalty for all offences. They are Andorra, Croatia, the Czech Republic and Slovakia, Hungary, Ireland, Romania, Slovenia and Switzerland.

During the process of legislative and judicial reform in the Baltic States your country is offered an evident opportunity to abolish the death penalty, and thus become part of a Europe where the trend is towards abolition. I urge you to work for this goal.

Yours sincerely,
Hanne Vestergaard
Hanne Vestergaard
Vinderupvej 13
7560 Hjerm
Denmark
25 July 1993

Amnesty International
Österr. Sektion - Gr. 110
Mag. Othmar Krasser
Rüdigerstr. 24
3380 Puchlarn
Österreich

26.6.1993

Litauische Vereinigung für den
Schutz der Menschenrechte
Prof. Antanas Buracas
Silo 62-6
2055 Vilnius
Republik Litauen

Sehr geehrter Herr Professor!

Wie ich erfahren habe, ist in Ihrem Land als Folge der 1991
erreichten Unabhängigkeit eine Neufassung des Strafgesetzbuches
in Ausarbeitung.

Das derzeit geltende litauische Recht kennt die Todesstrafe,
und die Rechtsprechung wendet sie auch an. Seit März 1990 sind
fünf Todesurteile verhängt worden. Im August letzten Jahres fand
eine Hinrichtung statt.

Da ich die Todesstrafe als nicht vereinbar mit dem Grundrecht
auf Leben und als schlimmste Form einer grausamen, unmenschlichen
und erniedrigenden Strafe verachte, wie die Art. 7 des Internationalen
Paktes über Bürgerliche und Politische Rechte verbietet,
erlaube ich mir, Sie darauf hinzuweisen, daß sie in immer mehr
Staaten nicht nur als ethisch fragwürdig, sondern auch als wider-
sinnig erkannt wird.

Statt des abschreckenden Effekts, den man der Todesstrafe
oft beilegt, zeigt sich nämlich vielmehr ein verrohender:
Das Töten durch den Staat wirkt gewissermaßen beispielgebend
auf seine Bürger. Daher haben sie allein seit 1989 acht euro-
päische Länder abgeschafft. In 11 europäischen und fast der Hälfte
aller Staaten weltweit wird sie nicht mehr angewandt.

Ich bitte Sie daher eindringlich, auch in Ihrem Land ein
solches Umdenken zu fördern und alles in Ihrer Macht Stående zu
tun, damit die Todesstrafe in neuen Strafgesetzbuch und der
Verfassung Litauens abgeschafft wird.

Hochachtungsvoll

AMNESTY INTERNATIONAL

Créée en 1961

POMPEY - FROUARD - LUYBEN

11, rue des Minimes

94340 POMPEY

☎ 01.49.03.43

Le 18 Juillet 1993

Monsieur le Président,

En tant que membre d'AMNESTY INTERNATIONAL,

Je suis vivement préocupée par les condamnations à mort en LITUANIE, alors que votre pays a présenté sa candidature pour devenir membre du Conseil de l'Europe.

Actuellement 31 pays européens ont aboli la peine de mort dans la loi ou dans la pratique.

Je souhaite que vous usiez de votre influence afin que l'abolition de la peine de mort soit introduite dans la Nouvelle Constitution et dans le Nouveau Code Pénal.

Je vous prie d'agréer l'expression de ma plus haute considération.

Roger BRAUN, Secrétaire

DĖL ATSAKYMŲ LAIKU Į OFICIALIUS PAREIŠKIMUS, SKUNDUS, PAKLAUSIMUS IR PASIŪLYMUS

Lietuvos Respublikos Vyriausybei Lietuvos Respublikos Seimui ir jo komitetams Lietuvos ministerijoms

Atkreipiame Jūsų dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos įstaigų pareigūnai, įskaitant ir aukščiausias valstybės institucijas bei ministerijas, neretai labai pavėluotai arba visai neatsako į oficialius visuomeninių organizacijų ir politinių partijų bei gyventojų pareiškimus, skundus, pasiūlymus ir paklausimus.

Pareiškiamo, kad:

- minėtų įstaigų pareigūnai privalo laikytis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. spalio nutarimo Nr. 774 dėl „Gyventojų pareiškimų, skundų ir pasiūlymų nagrinėjimo valstybės valdymo organuose, įmonėse, įstaigose bei organizacijose tvarkos“;
- pagal šį nutarimą – valstybės valdymo organai, įmonės, įstaigos bei organizacijos, jų vadovai pareiškimus, skundus ir pasiūlymus turi išnagrinėti per mėnesį nuo jų gavimo dienos, o esant reikalui iširti papildomai per 15 darbo dienų. Jei šiems pareigūnams tarnybiškai nepriklauso spręsti pateiktų klausimų, per 5 dienas šie pareigūnai privalo persiųsti juos pagal priklausomybę.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vykdomasis komitetas skelbs minėtus pažeidimus, nes jie nepersideda prie teisinės Lietuvos valstybės kūrimo.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas prof. A. DUMČIUS

DĖL ŽMONIŲ SANTAUPŲ

**Lietuvos Prezidentui A. Brazauskui
Lietuvos Ministrų Tarybos Pirmininkui A. Šleževičiui
Lietuvos Banko Valdytojui Pr. Visokavičiui**

1993 08 25, Nr. 52

Į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyrių dažnai ateina žmonės, besiskundžiantys sunkiomis materialinėmis gyvenimo sąlygomis. Nepragyvena iš algų mokytojai, kultūros darbuotojai. Pensininkai, kurie yra paskyrę visą savo gyvenimą (40-50 metų) darbui, nepajėgūs sumokėti už butą, nusipirkti vietinių vaisių, daržovių. Jų santaupos liko bevertės. Socialiai remtini žmonės (1-2 grupės invalidai) taip pat labai sunkioje padėtyje. Nereikia lygiavos, kuri neskatina progreso. Tačiau sunku suprasti, kada turtuoliams sudaromos sąlygos lobti, o iš norinčių dirbti daugumos žmonių arba jau dirbančių atimami centai biudžeto stabilizavimui. Pavyzdys - energetikos ministerija: gyventojams perskaičiuoja už elektrą, šilumą, dujas padidintus mokesčius, o iš surinktų lėšų ne tik nustato aukščiausius atlyginimus, bet jas švaisto savo nuožiūra.

Siūlome, kaip galima greičiau ir kaip galima daugiau sumažinti valdantįjį aparatą, griežtai

riboti nebūtinai komandiruotes į užsienį. Ta sąskaita, taip pat paieškojus kitų šaltinių, padidinti algas, pensijas, pašalpas pirmiausia tiems, kurių pajamos nesiekia 100 litų.

Santaupas žmonių (kurie sunkiai dirbdami sutaupė ir padėjo senatvės, ligos, mirties atvejui į taupomąjį banką rubliais iki 1991.02.26) reikia pakeisti į litus santykiu 1:1.

Su pagarba

LŽTGA pirmininkas J. PUNYS

DĖL SPRENDIMŲ GRĄŽINTI BAŽNYČIAI GYVENAMUOSIUS NAMUS TEISĖTUMO LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖ PROKURATŪRA

p. A. Matiukui

Vokiečių 24-21 Vilnius

1993 09 14 Nr7/2-2.89-93.

Gerbiamas p. A. Matiukai, pranešame, kad Jūsų ir kitų Vilniaus miesto gyventojų kreipimasis dėl Vilniaus miesto savivaldybės sprendimų grąžinti Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčiai gyvenamuosius namus teisėtumo, Generalinėje prokuratūroje išnagrinėtas.

Mūsų nuomone, Vilniaus miesto savivaldybė netinkamai vykdė įstatymą „Dėl maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms“, nesprendė piliečių, gyvenančių grąžintinuose namuose, problemų, neįtraukė šių butų į neprivatizuotinių butų sąrašą, o gyventojams juos nusipirkus, neleistinais ėmė disponuoti piliečių nuosavybe. Savivaldybė, priimdama sprendimą grąžinti religinei bendruomenei gyvenamuosius namus natūra, kuriuose Jūs esate butų savininkai, peržengė savo įgaliojimų ribas.

Ryšium su tuo, kad ieškovai – Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčia išklė teisme civilinį ieškinį dėl Jūsų, butų pirkimo-pardavimo sutarčių pripažinimo negaliojančiomis, todėl teismas, nagrinėdamas bylą iš esmės, Jūsų prašymu, turėtų įvertinti ir minėto savivaldybės sprendimo teisėtumą.

Pagal teismų įstatymo 38 str. teismai neprivalo vadovautis teisės aktais, kurie prieštarauja LR Konstitucijai ar kitiems įstatymams.

Dėl šių priežasčių protestuoti Jūsų nurodytą savivaldybės sprendimą laikome netikslinga.

Tuo pačiu pranešame, kad Generalinė prokuratūra pareiškė savo nuomonę Seimui ir Vyriausybei, kad būtina sustabdyti nekilnojamojo turto (gyvenamųjų namų) grąžinimo natūra religinėms bendruomenėms procesą, kol nebus priimtas įstatymas dėl šio turto grąžinimo tvarkos ir sąlygų.

Civilinių bylų ir bendrosios kompetencijos skyriaus vyr. prokuroro pavaduotoja
R. BIMBIRIENĖ

DĖL LŽTGA KAUNO SKYRIAUS VEIKLOS

LŽTGA Kauno skyriaus komiteto pirmininkui ponui R. Vasiliauskiui

1994 m. vasario 18 d., Vilnius, Nr. 83 – K

Dėkojame už 1994 m. sausio 24 d. raštą Nr. 85. Sprendžiant iš rašto turinio ir tono, Kauno skyriaus Komitetas nėra pakankamai informuotas apie kai kurių šio skyriaus narių destruktivią veiklą Asociacijos atžvilgiu, sistemingus Asociacijos įstatų pažeidimus, melagingus išpuolius spaudoje. Siunčiame keletą dokumentų kopijų, kurių analizė padėtų Jums susidaryti realų vaizdą.

Būtume dėkingi už įstatų pataisų projektą, kurį prašome perduoti sekretoriatui iki 1994 m. kovo 1 d. Sekretoriatas visas gautas pataisas pateiks svarstyti suvažiavimui. Suvažiavimą siūlome surengti š.m. kovo 5 d. Vilniuje.

Su pagarba,

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUŠINIS

DĖL ASOCIACIJOS TREČIOJO SUVAŽIAVIMO

**TV „Panoramai“
„Respublikos“ redakcijai
„Tiesos“ redakcijai**

1994 m. kovo 5 d. Nr. 87-k, Vilnius

Informuojame, kad kovo 5 d. Vilniuje, „Spaudos“ rūmuose, įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos trečiasis suvažiavimas. Suvažiavimo metu išrinktas komitetas iš devynių narių, suformuota įstatų ir Programos komisijos sudėtis. Po suvažiavimo įvykusiame komitetų narių posėdyje Asociacijos Garbės pirmininku išrinktas Viktoras Petkus, pirmininku Vytautas Girdzijauskas, vicepirmininkais Marija Nijolė Bikauskienė ir Vytautas Budnikas, atsakinguoju sekretoriumi Stasys Kaušinis.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija sėkmingai tęsia savo veiklą ir kviečia į ją jungtis naujus narius.

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUŠINIS

DUOMENYS APIE ASOCIACIJĄ

JUNGTINIŲ TAUTŲ VYSTYMO PROGRAMA

1994 m. gegužės 3 d. Nr.92-k

Gerb. Kornelija Jurgaitienė,

Dėkojame už informaciją apie Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos veiklą, kurią Jūs pateikėte remiantis mūsų organizacijos užpildyta anketa. 1994 m. kovo 5 d. įvyko trečiasis Asociacijos suvažiavimas, kurio metu išrinktas naujas komitetas, patikslintas narių skaičius. Po suvažiavimo įvykusiųose komiteto posėdžiuose patvirtintos veikiančios komisijos, apibrėžtos komiteto narių funkcijos.

Gražiname Jums informaciją apie mūsų organizaciją su patikslinimais. Tikimės, duomenys apie Asociaciją bus pateikti nevyriausybinį Lietuvos organizacijų rodyklėje.

Su pagarba,

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUSINIS

DĖL ZOFIJOS KAUSINIENĖS SUŽALOJIMO

**Vilniaus miesto 3-ojo policijos komisariato komisarui
p. Henrikui Sadauskui**

1994 m. lapkričio 22 d. NT.120-K

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija, įkurta 1990 m. gruodžio 15 d., yra nepolitinė savarankiška visuomeninė organizacija, savo veiklą grindžianti Visuotine žmogaus teisių deklaracija, kitomis pripažintomis Tarptautinės teisės normomis, Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kitais įstatymais.

Jos tikslai – švelninti konfrontaciją ir įtampą, susidariusią dėl tarpusavyje besivaržančių partijų ir grupių; analizuoti rengiamus ir priimamus įstatymus ir kitus dokumentus; ginti kiekvieną, kuriam taikomas savavališkas areštas, kitais neteisėtais būdais atimama laisvė; siekti, kad Lietuvoje būtų praktikoje įgyvendinami žmogaus gyvybės, laisvės, asmens neliečiamybės įstatymai ir kt. Asociacija taip pat nagrinėja ir tyria gyventojų skundus ir pareiškimus.

1994 m. lapkričio 14 d. Vilniuje, prie savo namų buvo žiauriai sumušta ir sužalota pil. Zofija Kaušiniene, gyvenanti Subačiaus g. 96. Vėliau jai buvo grasinta susidorojimu, namo sudeginimu, jei apie įvykį netylės.

Tik lapkričio 18 d. Greitosios pagalbos automobiliu ji buvo pristatyta į Greitosios pagalbos ligoninę, o lapkričio 19 d. buvo paguldyta į Geležinkeliečių ligoninę. Šiuo metu jos sveikatos būklė sunki.

Prašome ištirti šį įvykį ir apie išvadas informuoti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją.

Asociacijos komiteto pirmininkas Vytautas GIRDZIJAUSKAS

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJA
LITHUANIAN ASSOCIATION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
K. DONELAITIŲ A. K. 238, 2000 KLAIPEDA. TEL 228448, FAX 796498

**Чрезвычайному и уполномоченному
послу Российской Федерации
в Литовской Республике
господину Н.Обертышеву**

Просим передать президенту Российской Федерации господину
В.Н.Ельцину обращение Ассоциации защиты прав человека Литвы по
поводу военных России в Чеченской республике.

12 января 1994 г.

Ассоциации защиты прав человека Литвы

Председатель проф. А.Дунчис

Секретарь Ф.Маринкявичус

DĖL PIKTNAUDŽIAVIMŲ PSICHIATRIJA POLITINIAIS TIKSLAIS

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai

1995 m. sausio 24 d., Nr. 127-K, Vilnius

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyrius, vadovaujamas technikos mokslų daktaro Jono Punio, surinko ir apibendrino medžiagą dėl piktnaudžiavimų psichiatrija politiniais tikslais Lietuvoje tarybiniu laikotarpiu. Ši medžiaga 1992 metų birželio 30 d. buvo pateikta Lietuvos Respublikos Generaliniam Prokurorui A. Paulauskui, prašant, remiantis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 04 09 priimtu įstatymu „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“, už nusikaltimus prieš žmoniškumą patraukti baudžiamojon atsakomybėn kai kuriuos gydytojus psichiatrus. Kartu buvo pateiktas sąrašas asmenų, kurie Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo nutartimi buvo priverstinai gydomi bendro ar specialaus tipo psichiatri-nėse ligoninėse. Šių asmenų pavardės:

1. Angelė Paškauskienė
2. Vytautas Žutautas
3. Valdemaras Karaliūnas
4. Algirdas Petrošius
5. Petras Cidzikas
6. Algirdas Statkevičius.

Kaip paskelbė TV laida „Krantas“, kai kurie iš jų, o galbūt ir visi iki šiol nereabilituoti. Todėl prašome ištirti piktnaudžiavimų psichiatrija politiniais tikslais atvejus Lietuvoje ir apie išvadas informuoti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją.

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUSINIS

DĖL RUSIJOS IR ČEČĖNIJOS KONFLIKTO

**LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO UŽSIENIO
REIKALŲ KOMITETAS****Gerb. Arimantui Dumčiui, Lietuvos žmogaus teisių gynimo
asociacijos komiteto pirmininkui**

1995 m. vasario 13 d., Nr. 105- 35

Ačiū už Jūsų Rezoliuciją Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui, kurią jis persiuntė atsakyti Užsienio reikalų komitetui. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė tris nutarimus – 1994 m. gruodžio 14 d., 1994 m. gruodžio 20 d. ir 1995 m. sausio 17 d. – dėl Čėčėnijos ir Rusijos konflikto.

Aš asmeniškai Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos posėdyje Vienoje 1994 m. sausio 12-13 d. Lietuvos vardu pasisakiau prieš totalius žmogaus teisių ir tarptautinių įstatymų pažeidimus ir nekaltų žmonių žudymus, kuriuos Rusija vykdo Čėčėnijoje. Europos Saugu-

mo ir Bendradarbiavimo Organizacija 1995 m. sausio 13 d. irgi priėmė atitinkamą rezoliuciją.
Su pagarba,

Užsienio reikalų komiteto pirmininkas dr. Kazys BOBELIS

DĖL SĄLYGŲ KALĖJIMUOSE

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui

1995 m. kovo 8 d. Nr. 134-K
Vilnius

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją domina nuteistųjų Lietuvos piliečių būklė. Dėl perpildytų kalėjimų ir pataisos darbų stovyklų čia susidarė nenormalios sąlygos, dažnai pažeidžiamos žmogaus teisės (kaliniai žeminami, prievartaujami, taikomos žiaurios administravimo priemonės ir t. t.). Manome, kad Nepriklausomybės atkūrimo proga paskelbtas Amnestijos įstatymas padėtų normalizuoti padėtį įkalinimo vietose, pagerintų moralinę ir socialinę visuomenės situaciją, atstatytų teisingumą (dalis asmenų, teistų pagal sovietinės sistemos įstatymus, tebėra kalinami), palengvintų Lietuvos įsijungimą į demokratinę Europą.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas
Vytautas GIRDZIJAUSKAS

To: International Institute of Human Rights
L quai Lezay-Marnesia 67000 Strasbourg (France)
Fax: 38 68 36 38 55

June 2, 1995, Vilnius, Nr.153-k

Dear Sirs,

Our Association recommended. Alberta Baltushyte, member of the Association to participate in the 26th study session on „Legal responses to human rights violations“. We would like to enquire whether she is included into enrollment lists and will be able to take part in the study visit. The necessary documents were filled in and mailed off.

We are looking forward to hearing from you.

Sincerely Yours,
Executive secretary Stasys KAUSHINIS

To: Center for National Security Studies

At: Ms Kate Martin, Director

Fax: (202) 994-7005

June 2, 1995, Vilnius

Dear Kate Martin,

Sincerely thank You for the invitation to the seminar „Security Services in Civil Society: Oversight and Accountability“ organized by the Center for National Security Studies, the Polish Helsinki Foundation and the Project en Justice in Times of transition which will be held in Warsaw, June 30 – July 2, 1995.

We recommended Stasys Kaushinis, executive secretary of the Association and chairman of the commission for military and police issues to take part in the seminar.

Sincerely Yours,

Vytautas GIRDZIJAUSKAS Chairman

DĖL BAUDŽIAMOJO KODEKSO 137 STRAIPSNIO PATAISOS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO PIRMININKO PAVADUOTOJAS

**Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos atsakingajam sekretoriui
gerb. p. S. Kaušiniui**

1995 06 14, Nr. 012-84

Kreipiuosi į Jus su prašymu, kad, esant galimybei, išsakytumėte savo pastabas bei siūlymus dėl šiuo metu Lietuvos Respublikos Seime svarstomos Baudžiamojo kodekso 137 straipsnio pataisos (pridedama).

Kaip darbo grupės pasiruošimui ratifikuoti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją vadovas inicijavau šią pataisą, siekdamas suderinti Baudžiamojo kodekso 137 straipsnį su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio nuostatomis. Deja, šio projekto svarstymas Seime buvo labai įvairiai vertinamas, ypač kritiškai pasisakė kai kurie dienraščių žurnalistai. Todėl ir šio projekto rengėjams, ir Seimo nariams būtų labai svarbi Jūsų kompetentinga nuomonė.

Iš anksto esu dėkingas už išsakytas pastabas ir pasiūlymus šiuo, mano manymu, svarbiu žmogaus teisių apsaugos klausimu.

LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAS 1995 m. gegužės mėn. Nr. I-VILNIUS
DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 137 STRAIPSNIO PAKEITIMO IR PAPILDYMU

1.Pakeisti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (Žin., 1961, Nr.18-147; 1982, Nr.36-400; 1994, Nr.60-1182) 137 straipsnį ir išdėstyti taip:

„137 straipsnis. Susirašinėjimo ar pranešimų arba telefoninių pasikalbėjimų slaptumo pažeidimas, Asmens susirašinėjimo ar pranešimų, siunčiamų paštu ar techninių priemonių pagalba, slaptumo pažeidimas, taip pat neteisėtas telefoninių pasikalbėjimų klausymasis baudžiamas laisvės atėmimu iki 2 metų arba pataisos darbais arba bauda.“

2.Papildyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodeksos 137.1 ir 137.2 straipsnius:

„ 137.1 straipsnis. Asmens privataus gyvenimo neliečiamybės pažeidimas.

Informacijos apie asmens privatų gyvenimą rinkimas, neteisėtai panaudojant slapto pasiklausymo, garso ar vaizdo įrašymo priemones, baudžiamas laisvės atėmimu iki 2 metų arba pataisos darbais arba bauda.“

“137.2 straipsnis. Neteisėtas informacijos rinkimas informacijos apie valstybės, savivaldybės institucijų, politinių partijų ar visuomeninių organizacijų veiklą rinkimas, neteisėtai panaudojant slapto pasiklausymo, garso ar vaizdo įrašymo priemones, baudžiamas laisvės atėmimu iki 2 metų arba pataisos darbais arba bauda.“

Pagarbiai,

Juozas BERNATONIS

DĖL ŽURNALISTO SAULIAUS STOMOS ĮKALINIMO

Lietuvos Respublikos Generaliniam Prokurorui p. Vladui Nikitinui Vidaus reikalų Ministrui p. Romasiui Vaitiekūnui

Nuorašas: **Tarptautinei Amnestijai**

1995 m. rugpjūčio 15 d., Nr.167-k, Vilnius

Jau 4 mėnesiai, kai Lietuvoje be teismo įkalintas žinomas visuomenės veikėjas, populiarus dienraščio „Lietuvos rytas“ apžvalgininkas Saulius Stoma. Abejodami dėl jam taikomos kardomosios priemonės tikslingumo, į Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijų vadovus kreipėsi Žurnalistų sąjunga, grupė Seimo narių, už jį laidavo garsūs žmonės, siūlė užstatą, peržiūrėti šį sulaikymo atvejį prašė Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija ir kitos įtakingos organizacijos. Buvo protestuojama, kad S.Stomai, neslepiančiam nei savo namų, nei darbo adreso, viešai pasižadėjusiam niekur neišvykti ir dalyvauti teisme, išsyk taikomas kardomasis kalinimas. S.Stoma buvo sulaikytas už finansinius pažeidimus, tačiau jam keliami kaltinimai nuolat keičiami, ieškant vis kitų įkalčių. Nuo š.m. gegužės 10 d. jis praktiškai nėra tardomas. Jam nuolat trukdoma susitikti su savo advokatu, šeimos nariais ir jo padėjimi susirūpinusiais žmogaus teisių gynimo organizacijų atstovais.

Nenorom peršasi mintis, jog šis grubus nesiskaitymas su žmogaus teisėmis virsta politiniu procesu, kurio metu suinteresuotos valdžios struktūros siekia susidoroti su joms neįtikusiu žurnalistu.

Manome, jog atsižvelgiant į žurnalisto Sauliaus Stomos asmenybę optimali kardomoji priemonė būtų rašytinis pasižadėjimas neišvykti arba užstatas.

Asociacijos komiteto pirmininkas Vytautas GIRDZIJAUSKAS

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUSINIS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO

Doc. dr. VILENAS VADAPALAS Vilniaus
universiteto Tarptautinės ir lyginamosios teisės katedros vedėjas

**Gerb. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos sekretoriui
Stasiui Kaušiniui**

1995 m. rugsėjo 9 d.

Gerbiamas pone Stasy,

Prisimindamas poros mėnesių skolą, tik ką baigiau išvadą. Nežinau, ar ji Jums dar reikalinga, bet kokių atveju galite ja pasinaudoti savo nuožiūra.

Kas liečia mane, aš irgi buvau gavęs p. Bernatoniui užklausimą dėl išvados. Buvau nusiteikęs nerašyti, bet Jūs mane paskatinate tai padaryti. Dabar, turėdamas keletą laisvų valandų, ją parašiau. Reikės nusiųsti kopiją p. Bernatoniui. Te toliau sėkmingai derina Lietuvos įstatymus su Europos žmogaus teisių konvencija.

Su pagarba ir nuoširdžiausiais linkėjimais,

Vilenas VADAPALAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 137 STRAIPSNIO PAKEITIMO

**Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko Pavaduotojui
gerb. p. Juozui Bernatoniui**

IŠVADA

1995 m. rugsėjo 9 d.

Siūlomas projektas turi būti įvertintas pirmiausia Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos pagrindu.

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 137 ir 137.1 straipsnių projektai.

Konstitucijos 22 straipsnio trečioji dalis nustato:

„Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.“

Konvencijos 8 straipsnio 1 punktą įtvirtina teisę į tai, kad būtų gerbiamas asmeninis ir šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. 2 punktą numato, kad kišimasis į naudojimą šia teise galimas tik įstatymo numatytais atvejais.

1992 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje nustatoma, kad operatyvinę veiklą vykdančių institucijų sąrašą nustato Vyriausybė.

Operatyvinės veiklos įstatymo 6 straipsnis leidžia asmens susirašinėjimo ar pranešimų, siunčiamų paštu ar techninių priemonių pagalba, o taip pat telefoninių pokalbių klausymą. Tokius veiksmus pagal šio įstatymo 8 straipsnį gali sankcionuoti Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ar jį pavaduojantis asmuo.

Tokia tvarka prieštarauja tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos, tiek Europos žmogaus

teisių konvencijos reikalavimams. Kaip nustatė Europos žmogaus teisių teismas, pasiklausymą turi kontroliuoti teismo organai (1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas *Klass* byloje), jo taikymo sąlygos turi būti nustatomos įstatymo (1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas *Malone* byloje). Šios teisėtumo sąlygos taip pat taikomos asmens susirašinėjimui, kitų asmens komunikacijos priemonių atžvilgiu.

Tokioms sąlygoms esant Lietuvos Respublikoje neužtikrinamas asmens susirašinėjimo, telefoninių pasikalbėjimų slaptumas. Tol, kol Seimas nepriėmė būtinų įstatymų pataisų, kurios reikalingos Konstitucijos 22 ir Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnių nuostatų įgyvendinimui, siūlomos projekte sąvokos „neteisėtas telefoninių pasikalbėjimų klausymasis“, „neteisėtas slapto pasiklausymo, garso ar vaizdo įrašymo priemonių panaudojimas“ Lietuvoje neturi apibrėžto teisinio turinio.

Tokiu būdu siūlomos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 137 ir 137.1 straipsnių redakcijos yra nepriimtinos.

2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 137.2 straipsnio projektas.

Konstitucijos 25 straipsnio antroji ir trečioji dalys nustato:

„Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.“

Pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio 2 punktą naudojimasis teise gauti informaciją „gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojamų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.“

Siūlomas straipsnis ribotą teisę gauti informaciją nenustatydamas jokių pagrindų tokiam apribojimui.

Siūlomas straipsnis nustatytą baudžiamąją atsakomybę už „informacijos apie valstybės, savivaldybės institucijų, politinių partijų ar visuomeninių organizacijų rinkimą“. Valstybė, savivaldybės, politinės partijos ir visuomeninės organizacijos yra neatskiriama visuomeninio gyvenimo dalis ir visuomenei negali būti ribojama informacija apie jas. Išskyrus šnipinėjimą (BK 63 straipsnis), valstybinės paslapties atskleidimą (73 str.) ir žinių, kurios yra tarnybinė paslaptis, perdavimą užsienio organizacijai (74.1 str.), informacijos gavimas ir skleidimas apie valstybę, jos politines institucijas ar visuomenines organizacijas negali būti baudžiamas. Valstybės ir visuomeniniame gyvenime nėra tokios neliečiamybės, kokia naudojasi asmens privatus gyvenimas. Priešingai, Europos žmogaus teisių komisija ir teismas ne kartą pripažino teisę gauti informaciją, dominančią visuomenę. Savo 1987 m. kovo 26 d. sprendime *Leandar* byloje Europos žmogaus teisių teismas nustatė, kad teisė gauti informaciją draudžia vyriausybei neleisti asmeniui gauti tokio pobūdžio informaciją iš kitų asmenų. Ypač tai liečia masinės informacijos priemonių teisę gauti ir skleisti informaciją. Savo įžymiajame 1979 m. balandžio 26 d. sprendime *Sunday Times* byloje Europos žmogaus teisių teismas pabrėžė, kad masinių informacijos priemonių užduotis yra pateikti informaciją ir idėjas, keliančias visuomenės susidomėjimą. Todėl nustatyti baudžiamąją atsakomybę už informacijos apie valstybės, savivaldybės institucijų, politinių partijų ar visuomeninių organizacijų rinkimą yra visiškai nepateisinama. Tai, skyrium imant, prieštarautų Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio 2 punkto nuostatai, leidžiančiai nustatyti tik tas sąlygas naudotis informacijos laisve, „kurios būtinos demokratinėje visuomenėje“.

Čia taip pat reikia pridurti aukščiau konstatuotą faktą, kad šiuo metu Lietuvos Respublikos teisėje sąvoka „neteisėtas slapto pasiklausymo, garso ar vaizdo įrašymo priemonių panaudojimas“ neturi apibrėžto teisinio turinio.

Siūlomas Baudžiamojo kodekso 137. 2 straipsnis, jeigu jis būtų priimtas, pats savaime ir be konkrečių jo taikymo atvejų galėtų būti pagrindu masinės informacijos priemonių atstovams kreiptis į Europos žmogaus teisių komisiją su peticija, kurioje būtų reikalaujama nustatyti, kad šis straipsnis neleidžia naudotis informacijos laisve Lietuvos Respublikoje.

Tokiu būdu siūlomas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 137. 2 straipsnis yra nepriimtinas.

Vilenas VADAPALAS

DĖL PUBLIKACIJOS „RESPUBLIKOJE“

Dienraščiui „Respublika“ Gerb. Audriui Lingiui

1995 m. spalio 26 d. Nr. 178 – k

Dėl publikacijos 1995 10 24 „Respublikoje“ – „Bankininkas R. Preikša skelbia bado akciją?“

Informuojame, jog Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijoje, įregistruotoje Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 1991 06 26 įsakymu Nr. 152 – VO, nario, pavarde Gintautas Bukauskas, nėra ir nebuvo. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija į Generalinę prokuratūrą dėl R.Preikšos nesikreipė ir apie jo Lukiškių tardymo izoliatoriuje paskelbtą bado streiką žinių neturi.

Su pagarba,

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUŠINIS

DĖL NUSIKALTIMO IŠAIŠKINIMO

Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų Ministrui p. Romasiui Vaitiekūnui

1995 m. gruodžio 20 d. Nr.180-K

Į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją kreipėsi pil. Algirdas Nalivaika, gyv. Vilniuje, Architektų 72-60, nesutikdamas su Vilniaus m. 2-ojo apylinkės teismo 1992 m. gegužės 4 d. išteisinamuoju nuosprendžiu baudžiamojoje byloje, kurioje Rolandas Vaitkevičius, gyv. Vilniuje, Architektų 64-81, buvo kaltinamas pagal BK 122 str. 2 d. už A. Nalivaikos mažamečio sūnaus Daliaus išprievartavimą ir sužalojimą.

Prašome pranešti, kokių priemonių imtasi išaiškinti 1989 m. balandžio 20 d. Nalivaikos sūnaus atžvilgiu įvykdytą nusikaltimą, nustatyti nusikaltimą padariusį asmenį, kas buvo ir yra daroma, siekiant patikrinti, ar įtariamasis R. Vaitkevičius nepadarė panašių nusikaltimų, ar

buvo užfiksuoti panašūs atvejai.

Pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 143 str. 2 d. byloje dėl nusikaltimo, numatyto Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 122 str., parengtinį tardymą atlieka vidaus reikalų organų tardytojai. Apylinkės teismas nustatė, kad nebuvo imtasi priemonių įrodymams surinkti, todėl prašome patikrinti, ar išsamiai buvo atliktas parengtinis tardymas, ar iš tardytojų pusės šioje byloje nebuvo tarnybinio aplaidumo, nustatant įtariamojo asmenybę ir tiriant įrodymus. Taip pat prašome pranešti, kas po to buvo padaryta išaiškinant nusikaltimą.

Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUSINIS

1995 METAIS DINGUSIŲ MERGINŲ SĄRAŠAS

Vardas, pavardė	Gim. metai	Miestas	Paskelbta paieška. Data
Sandra Kuprytė	1981	Klaipėda	1995 10 06
Vanda Ivanova	1972	Vilnius	1995 10
Jūratė Legeckaitė	1978	Kaunas	1995 10 03
Jurgita Kraunelytė	1975	Alytus	1995 09 29
Dalia Puodžiukynienė	1963	Kaunas	1995 11 10
Žydrė Augutė	1976	Klaipėda	1995 11 06
Aušra Slibinskaitė	1974	Šakiai	1995 09 06
Kristina Maskeliūnienė	1974	Panevėžys	1995 01
Danutė Kriauciūnaitė	1967	Kėdainiai	1995 11 13
Alma Grinienė	1973	Jonava	1995 03
Rita Marčiauskaitė	1974	Panevėžys	1995 07
Genovaitė Mozerytė	1966	Tauragė	1994 08 02
Monika Malinauskaitė	1978	Klaipėda	1994 06 16
Galina Iškauskienė	1961	Vilnius	1994 10 30
Birutė Taraškevičiūtė	1980	Vilnius	1994 11 05
Alina Lepiochina	1978	Vilnius	1994 11 25
Romualda Aleksandravičienė	1965	Šiauliai	1994 08 08
Lina Starkuvienė	1964	Vilnius	1994 08 30
Dovilė Vitkauskaitė	1977	Širvintos	1994 09
Deivė Kulikauskienė	1960	Kaunas	1994 06 19
Gitana Matuliūkštytė	1977	Kaunas	1995 08 10
Brigita Stundžaitė	1982	Kaunas	1995 09 03
Aurika Bankauskaitė	1979	Kaunas	1995 09 03
Kristina Gnida	1978	Klaipėda	1995 04 01
Aleksandra Andrejevaitė	1978	Šiauliai	1995 08 29
Violeta Barkauskaitė	1979	Ukmergė	1995 08 07
Sandra Kundrotienė	1977	Kaunas	1995 07 12
Daiva Skinkytė	1976	Marijampolė	1994 11

Tatjana Kovalčiuk	1979	Klaipėda	1995 09 14
Jolanta Linkevičiūtė	1974	Tauragė	1995 10 15
Gražina Valiuškaitė	1975	Kelmė	1994 01 31
Tatjana Agofonova	1962	Vilnius	1994 07
Violeta Zidikaitė	1974	Vilnius	1994 08 30
Jurgita Micevičiūtė	1979	Kaunas	1995 02 20
Džiuljeta Belokopytova	1964	Vilnius	1994 07 10
Jūratė Rimkienė	1973	Kaunas	1995 05 30
Irina Vaicekauskienė	1960	Molėtai	1995 05 15
Ineta Karpovaitė	1977	Vilnius	1995 07 04
Danutė Vasiljevienė	1970	Vilnius	1994 05 01
Jolanta Blaževičienė	1975	Utena	1995 07 04
Inga Zmitraitė	1977	Vilnius	1995 05 26
Daiva Palekaitė	1970	Panevėžys	1994 11 12
Ana Vasilevska	1977	Vilniaus rajonas	1995 01 13
Anžela Rimkienė	1975	Plungė	1995 02 07
Vaida Lekečiūnaitė	1972	Prienai	1995 02 14
Kristina Bagdonavičienė	1971	Prienai	1994 11 02
Gražina Tomkūnaitė	1973	Vilnius	1994 06
Janina Laurinavičiūtė	1972	Kelmė	1995 02 17
Justina Grybaitė	1980	Šilalė	1995 04 08
Rasa Butkutė	1975	Panevėžys	1994 10 14
Vida Ričkutė	1975	Klaipėda	1994 12 24
Marta Labotakytė	1976	Palanga	1995 04 30
Regina Plučaitė	1976	Zarasai	1994 12 10
Kristina Dangutytė	1980	Raseiniai	1995 05 10
Inga Klimova	1981	Šiauliai	1995 06 02
Ingrida Valaitytė	1977	Kaunas	1995 08 15
Dalia Cicėnienė	1967	Vilnius	1994 06
Jolanta Čiužaitė	1987	Klaipėda	1995 06 09
Laima Ulanovienė	1959	Klaipėda	1994 04
Irena Mačiulienė	1961	Vilnius	1994 04 08
Aušra Gustaitė	1966	Vilnius	1995 02

DĖL DINGUSIŲ ŽMONIŲ

Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų Ministrui p. Jonui Prapiesčiui Lietuvos Respublikos Generaliniam Prokurorui p. Vladui Nikitinui

1996 m. vasario 8 d., Nr. 3-K- 120

Per 1995 metus Lietuvoje, Asociacijos žiniomis, dingo 63 mergaitės ir moterys (sąrašas pridedamas). Nežinoma, ar jos buvo ieškomos, ir ar nors viena iš jų buvo surasta. Niekas negali pasakyti gyvos jos ar mirusios (nužudytos). Tai skaudžios netektys šeimoms, sunkiai įkainojami nuostoliai valstybei ir visuomenei. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija turi pagrindo manyti, kad tai nusikalstamų grupuočių aukos, tačiau tokių išvadų nepadarė policijos komisariatai ir organizuotų nusikaltimų tyrimo institucijos. Lietuvos piliečiai neturi kur kreiptis ir nežino ką daryti, jei žmogus dingsta užsienyje. Lietuvos Interpolo darbuotojai tokiais įvykiais nesidomi, niekas netiria, kokiais keliais Lietuvos pilietės išvežamos į Vakarų šalių viešuosius namus, kitas institucijas, kur aukos gali būti naudojamos kaip donorai įvairių organų persodinimui. Tai labai grubūs žmogaus teisių pažeidimai, apie kuriuos ne kartą rašė spauda, viešai kalbėta per seminarus ir konferencijas, bet valdžios įstaigos lieka kurčios ir neveiklios.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija prašo įpareigoti atitinkamus padalinius ne tik forminti dokumentus, bet kruopščiai analizuoti dingimo priežastis, ieškoti tiek dingusių žmonių, tiek nusikaltėlių. Pageidautume, kad mūsų organizacijai būtų sudarytos sąlygos (paskirtas pareigūnas) gauti informaciją apie dingusių žmonių paieškas, leidžiama susipažinti su pabėgusių iš Vakarų šalių viešųjų namų merginų bylomis.

Asociacijos komiteto pirmininkas Vytautas Girdzijauskas
Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys Kaušinis

DĖL PIGIŲ BRANGIŲJŲ METALŲ PAKAITALŲ STOMATOLOGIJOJE

Lietuvos Respublikos Seimo Sveikatos, socialinių reikalų ir darbo komiteto pirmininkui Gerb. Gediminui Paviržiui

Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos Ministrui gerb.p. Antanui Vinkui

1996 02 23, Nr.42

Į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją kreipėsi grupė mokslininkų, prašydami paremti visuomenei labai svarbią ir naudingą iniciatyvą – padėti stomatologijoje įdiegti pigius brangiųjų metalų pakaitalus. Jų iškeltos problemos esmė yra tokia:

1984 metais stomatologijoje buvo pradėta naudoti dekoratyvines titano nitrido dangas. Šių dangų pagrindu buvo naudojamas chromas (juo dengiamas papildomas sluoksniu). Tačiau 1987 metais buvo prieita prie išvados, kad chromas yra kenksmingas žmogaus sveikatai ir mažina dangos adheziją (dekoratyvinės apsauginės dangos sukibimą su metalo pagrindu). Todėl

1987-1990 metais buvo apčiuotos kelios naujos technologijos, kurios išstūmė galvaninę chromo dangą.

Sveikatos ministerijos duomenimis, Vilniaus gražtų gamykla kasmet padengdavo daugiau kaip 300 tūkst. dantų protezų ruošinių. Žinoma, to Lietuvai nepakako. Šiaulių ir Klaipėdos regionai ruošinius parsiveždavo iš Rygos, Sovietų ir Daugpilio. Todėl galima teigti, kad Lietuvoje per 10 metų titano nitridu buvo padengta per 3 mln. dantų protezų.

Šio dešimtmečio pradžioje stomatologų draugija, pasak mokslininkų, paskelbė tikrą karą titano nitridui, nes ši pigi technologija trukdė įsivyrėti brangioms vakarietiškomis technologijoms.

Neatsitiktinai 1995 metais Sveikatos ministerijos vyriausiasis higienistas įsakymu Nr.13 uždraudė naudoti stomatologijoje titano nitridą, motyvuodamas tuo, kad titano nitridas „daro moralinę, materialinę ir biologinę žalą“.

Apie moralę ir materialinius dalykus būtų galima be galo daug diskutuoti. Tačiau šio sprendimo klaidingumą lemia kitokios priežastys.

Bene svarbiausios iš jų yra šios:

1. Nebuvo atlikti išsamūs tyrimai, adekvatūs pagamintų protezų kiekiui.

2. 1995 metais sudarytos komisijos išvadose buvo kritikuojama apsauginių dekoratyvinių dangų technologija, leidusi naudoti papildomą chromo sluoksnį. Tačiau šia technologija kritikuojamu metu jau niekas nebesinaudojo. Lietuvoje ji buvo uždrausta 1987 metais, tad ir kritikuoti ją nebuvo jokio moralinio nei juridinio pagrindo.

3. Šiuo sprendimu buvo pradėta žlugdyti ir tebežlugdoma valstybinių stomatologijos įmonių veikla, nes vis daugiau pacientų kreipiasi pagalbos į privačius stomatologus, kurie vyr. higienisto draudimo nepaiso.

4. Atsirado daug nelegalių dirbtuvių Šiauliuose, Panevėžyje ir Vilniuje, kurios, neturėdamos reikiamos įrangos ir technologinių galimybių, dengia dantų protezus titano nitridu.

5. Sveikatos apsaugos ministerija nebepajėgia išmokėti kompensacijų 3 mln. dantų protezų savininkams.

Beje, nepasiturintiems žmonėms Sveikatos apsaugos ministerijos pareigūnai siūlo sudėti plieninius dantų protezus be dangos. Šie protezai ne tik neestetiški, jų galvaninis potencialų skirtumas 60-120 mV, o padengtų karbonitrido dangą potencialų skirtumas yra 10-30 mV (leistina iki 40 mV).

Kitos naujos dantų protezavimo technologijos sunkiai taikomos senyvo amžiaus žmonėms, nes silpnina jų atraminius dantis.

Tačiau bene svarbiausias argumentas prieš šį draudimą – protezų kaina. Apsaugine dekoratyvine dangą padengti dantų protezai kainuoja 30 - 40 Lt, o pagal vakarietišką technologiją pagaminti dantų protezai yra dešimt kartų brangesni, nors išvaizda mažai kuo skiriasi nuo pirmųjų.

Pigios dantų protezavimo technologijos labiausiai nukentėjo 1995 metais, kai buvo uždrausta dantų protezavimui naudoti 900 prabos auksą. Siūlyta naudoti 916 (!!!) prabos auksą, kurio technologinis paruošimo būdas – liejimas. Priėmus šį sprendimą, auksinių protezų gamyba pa-brango beveik 5 kartus.

Esant tokiai situacijai Lietuvos mokslininkų sąjunga siūlo apčiuoti dantų protezavimui ne-uždraustą ir progresyvią karbonitrido dangą, kurios tinkamumą patvirtino laboratoriniai tyri-mai ir gerai įvertino ekspertai.

Vieno danties protezo padengimas karbonitridu kainuoja 1,4 Lt. Dangos garantija – 5 metai. Spalva – aukso.

Karbonitrido dangos technologija įdiegta Lietuvoje 1993 metų pabaigoje. Stomatologijos

įmonės, gaminančios protezus su šia danga, patenkintos dangos kokybe. Pacientų atsiliepimai pateikti standartizacijos ir metrologijos centrui.

Atsižvelgiant į daugumos Lietuvos gyventojų finansines galimybes bei sunkią šalies sveikatos apsaugos sistemos finansinę padėtį ir įvertinus aukščiau išdėstytus argumentus Lietuvos žmogaus teisių asociacija prašo Jus, Gerbiamas Ministre, suteikti paramą šiai iniciatyvai, padėti iniciatoriams plačiai diegti pigią ir progresyvią dantų protezų gamybos technologiją. Mes neabejojame, kad toks žingsnis dabartinėmis sąlygomis yra laukiamas, sveikintinas ir būtinas, nes sveikata tėra vienintelė sąlyga, įgalinanti mus kalbėti apie kitas žmonių gyvenimo perspektyvas.

Mes iš anksto dėkojame Jums už paramą ir tikimės, jog tai bent kiek palengvins skurstančių Lietuvos žmonių dalį.

Pagarbiai,

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos vicepirmininkas Vytautas BUDNIKAS

Priedas: mokslininkų ir ekspertų išvados [Nr. 1; Nr.2; Nr.3].

DĖL NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS

Gerb. Linui Sesickui, Jungtinių Tautų vystymo programos koordinatoriui

1996 m. balandžio 22 d., Nr. 9-K

Siekiant sunaikinti iš inercijos veikiančią valstybinių institucijų vykdomą nusikaltėlių ir vadinamų asocialių asmenų ugdymo sistemą, būtina įgyvendinti šias priemones:

- priimti naują LR Baudžiamąjį kodeksą ir LR Baudžiamojo proceso kodeksą;
- tipines minimalias elgesio su kaliniais taisykles pritaikyti Pataisos reikalų departamento sistemoje;
- perduoti Pataisos reikalų departamentą Teisingumo ministerijos žinion (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 139 straipsnis – Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos piliečio teisė ir pareiga). Vidaus reikalų kariuomenė negali saugoti įkalinimo vietų;
- įkurti kuratorių prie teismų instituciją;
- sukurti probacijos ir parolio sistemą;
- organizuoti asmenų, grįžtančių iš laisvės atėmimo vietų, resocializacijos programą (psichologinė, juridinė konsultacijos, nakvynės namai, viešbutis, apmokymas, darbo vietos);
- padidinti socialinių darbuotojų ruošimo vietų skaičių;
- sukurti psichosocialinės pagalbos tarnybų tinklą (Dainius Pūras, doc., med. dr., universitetinis sutrikusio vystymosi vaikų centras);
- organizuoti NVO vykdomą įvaikinimo programą.

L+TGA komiteto atsakingasis sekretorius   Stasys KAUSINIS

DĖL ŽMONIŲ GROBIMO

Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui p. Mindaugui Stankevičiui

1996 m. birželio 25 d., Nr. 17-K

Žmonių grobimas – vienas labiausiai smerktinų ir piktinančių žmogaus teisių pažeidimų. Tokie veiksmai sukelia kančias, paralyžiuojančias ir auką, kuri yra laikoma, nežinodama savo likimo ir kuri pastoviai bijo dėl savo gyvybės. Tai sukelia kančias ir jos šeimos nariams, kuriems viltį dažnai pakeičia neviltis, ir kurie kartais metų metus negauna apie savo artimąjį jokių žinių. Prievartinis ar nesavanoriškas dingimas gali būti, kai žmogus areštuotas, sulaikytas, pagrobtas ar kokiu tai kitu būdu jam/jai atimta laisvė įvairių lygių valdžios ar atskirų asmenų, veikusių savo vardu ar palaikomų, tiesiogiai ar netiesiogiai, t. y. su žinia ar vyriausybės tyliu pritarimu. Tokių veiksmų pasėkoje žmogus lieka už įstatymo ribų ir įstatymas jo negina.

Vien 1995 m. laikotarpyje dingo ir nerasta arba neatsirado virš 400 Lietuvos Respublikos piliečių, tačiau ir naujais faktai rodo, kad padėtis nepagerėjo.

Lietuvos žmogaus teisių asociacija prašo Gerbiamą Premjerą inicijuoti programą, kurioje būtų numatytos reikiamos priemonės šios rūšies nusikaltimų mažinimui, apjungiant valdžios institucijų ir nevyriausybinų organizacijų jėgas.

Su pagarba,
Asociacijos komiteto pirmininkas Vytautas GIRDZIJAUSKAS
Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUŠINIS

DĖL ŽMONIŲ GROBIMO

**LIETUVOS RESPUBLIKOS MINISTRAS
PIRMININKAS****Gerb. V.Bulovui, Gerb. A.Valiui,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijai**

Vilnius, Laisvės pr. 60-306

1996 m. liepos 1 d., Nr. PO-2293/3-6387

Prašau kartu su Generaline prokuratūra išnagrinėti Lietuvos žmogaus teisių asociacijos kreipimąsi, įteiktą man gyventojų priėmimo Vyriausybės Priimamajame metu, ir numatykite reikiamas priemones šios rūšies nusikaltimų mažinimui.

Apie rezultatus informuokite Lietuvos žmogaus teisių asociaciją (kopija Vyriausybei).

Mindaugas Stankevičius

DĖL DINGUSIŲ ŽMONIŲ PAIEŠKOS

Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų Ministrui gerb. V. Bulovui

Į 1996 07 09, Nr. 1/1029 Nr. 30-K

Žmonių dingimo atvejų Lietuvos Respublikoje grėsmingai daugėja. VRM duomenimis, tik šiais metais iki rugpjūčio 1 d. neatrasta 424 žmonės, o tai daugiau negu per visus 1995 metus.

Mes pritariame Jūsų nuomonei įkurti koordinacinę grupę iš Vidaus reikalų, Užsienio reikalų ir Teisingumo ministerijų pareigūnų bei nevyriausybinų organizacijų atstovų dingusių žmonių ieškojimui. Į aukščiau minėtą grupę prašome įtraukti Lietuvos žmogaus teisių asociacijos dingusių žmonių šeimų paramos centro narę Oną Gustienę.

Asociacijos komiteto pirmininkas   Vytautas GIRDZIJAUSKAS

DĖL ŽMONIŲ GROBIMO

LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS REIKALŲ
MINISTERIJA

Lietuvos Žmogaus Teisių Asociacijai

Laisvės pr. 60-306, 2056 Vilnius

Lietuvos Respublikos Vyriausybei

1996 07 09 Nr.1/1029

Dėl Ministro Pirmininko 1996 m. liepos 1 d. pavedimo Nr. P O - 2293/3 - 6387 vykdymo.

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija kartu su Teisingumo ministerija, išnagrinėjusios Lietuvos žmonių teisių asociacijos pareiškimą dėl dingusių be žinios asmenų problemos, savo kompetencijos ribose mano, kad galiojantis Baudžiamasis kodeksas numato pakankamą atsakomybę už prievartinį ar nesavanorišką žmogaus pagrobimą – tai vaiko pagrobimas (BK 127 straipsnis), neteisėtas laisvės atėmimas (BK 131 straipsnis), įkaitų paėmimas (BK 131(1) straipsnis), neteisėtas atidavimas į psichiatrinę ligoninę (BK 131(2) straipsnis), savivaldžiavimas (BK 214 straipsnis), piktnaudžiavimas tarnyba (BK 285 straipsnis), tarnybos įgaliojimų viršijimas (BK 287 straipsnis) ir pan.

Antra vertus, dingusiųjų be žinios asmenų skaičius liudija apie organizacines paieškos problemas. Mūsų nuomone, būtų tikslinga įkurti nedidelę koordinacinę grupę iš Vidaus reikalų, Užsienio reikalų ir Teisingumo ministerijų pareigūnų bei nevyriausybinų organizacijų atstovų. Pagrindiniu šios grupės uždaviniu būtų paieškos tiek valstybėje, tiek ir užsienyje koordinacija.

Be to, Lietuvos Ministro Pirmininko asmeninis atstovas Baltijos jūros valstybių premjerų sudarytoje atstovų grupėje nusikalstamumo kontrolės klausimais pasiūlė įsteigti bendrą duomenų apie dingusius be žinios asmenis arba paieškomus asmenis banką ir vykdyti bendrą jų paiešką. (Šis siūlymas bus svarstomas atstovų susirinkime rugsėjo mėnesį).

Ministras V. Bulovas
Bazylevas 69 81 97

DĖL PILIETYBĖS NETURINČIŲ ASMENŲ

Gerb. Lyrai Vysockienei JTO VPRK, Stokholmas

1996 m. rugsėjo 14 d., Nr. 27-K

Atsiprašome už uždelstus atsakymus į Jūsų pateiktus klausimus. Tikslesnę informaciją dėl pilietybės neturinčių asmenų galėtų pateikti Migracijos departamentas, esantis Vilniuje, Saltoniškių g. 19, tel: 65 98 24, faks: 72 53 64, direktorius Vladas Minkevičius.

Su pagarba,

LŽTA komiteto atsakingasis sekretorius   Stasys KAUSINIS

1. Lietuvos žmogaus teisių asociacija yra Lietuvos Respublikos piliečių savanoriškas susivienijimas, įregistruotas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijoje, siekiantis vienyti aktyviųjų visuomenės narių pastangas, kad Lietuvos Respublikoje žmogaus teisės būtų gerbiamos, saugomos ir efektyviai ginamos. Asociacija teikia pastabas įstatymų projektams, nagrinėja individualius gyventojų skundus ir pareiškimus, konsultuoja, atstovauja klientų interesams teisme, informuoja visuomenę žmogaus teisių klausimais biuletenyje „Pozicija“, žurnale „Pozicija. Nuomonės“.

2. Pilietybės neturintys asmenys turi problemų įsidarbinant, ieškant gyvenamosios vietos, siekdami išsilavinimo. Jie neturi teisės dalyvauti valdant savo šalį, dalyvauti rinkimuose, vienyti bendrijas, politines partijas ar asociacijas.

4. Lietuvos Respublikos atkūrimas sąlygojo pilietybę įrodančių dokumentų keitimą.

Asmuo, netekęs pilietybės, netenka pilietinių teisių dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktas, kt.

8. Statistinius duomenis dėl pilietybės neturinčių asmenų turi Migracijos departamentas. Jų Lietuvoje yra kelios dešimtys tūkstančių.

DĖL ŽMONIŲ GROBIMO

**LIETUVOS GENERALINIO PROKURORO PAVADUOTOJUI
ARTŪRUI PAULAUSKUI**

1996 m. rugsėjo mėn. 16 d., Nr. 26-K

Lietuvos žmogaus teisių asociacija atkreipė Generalinės prokuratūros dėmesį į tai, kad per pastaruosius metus atsirado nauja organizuoto nusikalstamumo rūšis – žmonių grobimas, jų išvežimas į užsienį ir net žudymas. Klesti ne tik moterų ir paauglių prekyba, neretai nusikaltėlių aukomis tampa ir vyrai. Per metus nesurandama po kelis šimtus pradingusių Lietuvos gyventojų. LŽTA mano, kad tiek policija, tiek prokuratūra skiria per mažai dėmesio šiai nusikaltėlių grupei (nusikaltimų suvestinėse jokia forma neatsispindi pradingę ir neatsiradę žmonės).

Šiuo metu Prezidento iniciatyva aktyvinama kova su organizuotu nusikalstamumu. Prašytume, kad kuriamuose naujose grupėse ir programose būtų numatytos lėšos, operatyvinės ir kitos priemonės dingusių žmonių paieškai Lietuvoje ir užsienyje. Lietuvos žmogaus teisių asociacija

ir jos Dingusių žmonių paieškos centras dės visas pastangas, kad kova su organizuotu nusikaltamumu būtų aktyvinama ir taptų efektyvi.

Asociacijos komiteto pirmininkas Vytautas GIRDZIJAUSKAS
Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius Stasys KAUŠINIS

DĖL DINGUSIŲ BE ŽINIOS ASMENŲ PAIEŠKOS

LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJA
POLICIJOS DEPARTAMENTAS KRIMINALINĖS
PAIEŠKOS VALDYBA

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkui p. V. Girdzijauskui

Laisvės pr. 60 - 306, 2056 Vilnius

1996 11 28, Nr. 5/3-2071

Dingusių be žinios asmenų paieškos problema yra labai aktuali ir jai tenka ypatinga vieta policijos veikloje. Kadangi tai valstybės problema, ji sprendžiama valstybiniu lygiu. VRM Policijos departamento miestų, rajonų policijos komisariatų struktūrose dingusių be žinios asmenų paiešką vykdo specialūs kriminalinės policijos padaliniai arba specialiai tam skirti pareigūnai. Kurti papildomus specialius padalinius netikslinga.

Vidaus reikalų ministerijos norminiais aktais nustatyta, kad policijos įstaiga, gavusi pareiškimą arba pranešimą apie žmogaus dingimą, ne vėliau kaip per tris valandas nuo jo gavimo privalo informuoti VRM Policijos departamento operatyvaus valdymo skyriaus budėtojų tarnybą, kuri nedelsiant aplinkraščiu, adresuotu visoms šalies policijos įstaigoms, skelbia dingusiojo be žinios paiešką. Taip apie žmogaus dingimą ir jo paiešką tą pačią dieną sužino visos šalies policijos įstaigos. Jokių potvarkių, kuriuose būtų nurodyti 3 ar 12 dienų terminai skelbti dingusių be žinios asmenų paiešką visuomenės informavimo priemonėse, nėra ir nebuvo. Šie terminai – nekompetentingų asmenų niekuo nepagrįsti samprotavimai. Dingus be žinios žmogui, tėvai bei artimieji giminaičiai bet kuriuo jiems patogiu laiku savo iniciatyva, susitarę su visuomenės informavimo priemonių atstovais arba tarpininkaujant policijos įstaigai, gali skelbti dingusiųjų paiešką spaudoje, per radiją ar televiziją.

Jeigu žmogaus dingimas susijęs su kriminalinėmis priežastimis (kai dingęs asmuo tapo nusikaltimo auka), vadovaujamosi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 128 str. nustatytais pareiškimų ir pranešimų apie padarytą ar rengiamą nusikaltimą nagrinėjimo terminais. Tačiau tai neliečia ir neriboja informacijos skelbimo apie žmonių paiešką visuomenės informavimo priemonėse. Iškėlus baudžiamąją bylą, kvotos ar parengtinio tardymo procese taikomos visos Baudžiamojo proceso įstatyme numatytos priemonės įtariamųjų bei kaltinamųjų atžvilgiu.

Vidaus reikalų sistemos policijos įstaigose doros policijos funkcijas dalinai atlieka atskiri kriminalinės ir savivaldybių policijos padaliniai. Nesant valstybės nuostatų ir įstatyminės bazės prostitucijos kontrolės klausimais, doros policijos sukūrimas šiuo metu yra netikslingas.

Kadangi Vidaus reikalų ministerija, kaip valstybės institucija, vykdo dingusių be žinios asmenų paiešką valstybiniu lygiu, imtis iniciatyvos kurti koordinuojančią dingusių be žinios žmo-

nių paieškos grupę turi Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija. Vidaus reikalų ministerija pritaria tokios grupės sudarymui. Į šią grupę turėtų būti deleguojami bešališki asmenys, galbūt pakaktų vieno Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vadovo ar komiteto nario.

Vyresnysis komisaras O. MAŽUIKA

Č. PIESLIAKAS 69 82 54

DĖL D. KUODYTĖS KANDIDATŪROS

Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio Saugumo Komitetui

1997 01 04

Nuo 1993 m. nepašalinta konfliktinė situacija dėl buvusio KGB archyvo būklės, kai, prieštaraujant politinių kalinių ir tremtinių bei žmogaus teises ginančioms organizacijoms, Seimo didžiosios LDDP daugumos buvo vienašališkai pakeistas 1993 m. liepos 16 d. nutarimas dėl Genocido ir rezistencijos tyrimo centro vadovavimo ir darbo tvarkos. Nepadėjo nei visuomenės kreipimasis į Prezidentą, nei Gineso rekordui prilygstanti politinių kalinių ir tremtinių protesto akcija buvusiuose KGB rūmuose (žr. priedus).

Esame susirūpinę dėl Genocido ir rezistencijos tyrimo centro ateities. Prašome:

1. Neatidėliojant atlikti Genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatyminę restruktūrizaciją, nes dabartinė darbo organizacija nepasiteisino.

2. Genocido ir rezistencijos tyrimo centro direktoriumi skirti mokslininką su universiteto lygio istoriko išsilavinimu, turintį patirtį ir įrodžiusį savo sugebėjimus objektyviai įvertinti lietuvių tautos rezistencijos okupacijoms faktus. Prašome skirti į šią pareigybę Dalią Kuodytę „Laisvės kovų archyvo“ (1-18 t.) vyr. redaktore, buvusią tremties ir rezistencijos muziejaus Kaune direktore.

3. Siūlome prie centro direkcijos įkurti visuomeninę ekspertų komisiją iš įžymių Lietuvos mokslo žmonių ir rezistencijos dalyvių, turinčių svarių darbų šia tema.

Priedai: 1993,1994 m. pareiškimai.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto pirmininkas prof. A. DUMČIUS

DĖL PARAMOS ORGANIZUOTAM NUSIKALSTAMUMUI MAŽINTI IR ŽMOGAUS TEISĖMS GINTI

Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui ponui Gediminui Vagnoriui

1997 m. sausio 6 d., Nr.1

Lietuvos žmogaus teisių asociacija įsikūrė 1989 metais. Per tą laiką Lietuvoje įvyko daug teigiamų pokyčių žmogaus teisių saugos srityse. Vis dėlto sovietinio palikimo atgarsiai tebeaidi iki

šių dienų. Išliko nemaža problemų teisėsaugos, teisėtvarkos ir kitose sferose. LŽTA gauna daug skundų iš areštinių, įkalinimo vietų, kariuomenės dalinių, privačių asmenų dėl jų teisių nepaisymo. Ypač sudėtinga spręsti dingusių žmonių paieškos klausimus. Vidaus reikalų ministerija, prokuratūra iki 1995 metų pradžios nekreipė beveik jokio dėmesio, nelaikė jų organizuoto nusikalstamumo dalimi. Todėl padėtis yra grėsminga ir ji vis dar blogėja. Mūsų turimomis žiniomis kasdien dingsta ir neatsiranda vienas ir daugiau žmonių. Didelė jų dalis nepilnamečiai, jaunos merginos grobiamos tiesiog gatvėje ir vėliau parduodamos į vietinius ar užsienio viešnamius. Kaip būdingą pavyzdį galėtume pateikti 1996 metų gruodžio mėnesio 10-11 „Lietuvos žinių“ numeriuose aprašytą dramatišką įvykį „Tikroji Kristinos istorija“. Pagrobtai merginai iš užsienio sugrįžti konsultacijomis jos šeimai padėjo mūsų organizacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centras. LŽTA žmogaus teisių gynimo srityje daro ką gali, bet jos veiklą riboja finansiniai sunkumai – Vyriausybė mūsų veiklos iki šiol nerėmė.

Tiek spaudoje skelbti, tiek kiti analogiški faktai akivaizdžiai liudija, kad žmonių grobimas, jų prievartinis išvežimas į užsienį, kankinimas ir žudymas yra grėsmingai plintantis ir valstybės saugumui kenkiantis reiškinys. Vidaus reikalų ministerijos, prokuratūros ir kitų teisėtvarkos ir teisėsaugos institucijų veikla tebėra neefektyvi. Nėgana to, iš turimų faktų galima daryti išvadas, jog nemaža oficialių pareigūnų dalis (pasienio policijoje, muitinėse) glaudžiai bendradarbiauja su nusikalstamomis struktūromis. Neefektyvų ir neoperatyvų VRM darbą dar kartą paliudijo ir 1996 metų gruodžio 24 dienos įvykiai Panevėžyje. Besiginančio verslininko sužeisti reketininkai ne tik nebuvo sulaikyti ir apklausti, bet sudarytos sąlygos jiems pabėgti. Jei šiuo metu, kai susidaro gana palankios sąlygos palaužti organizuotą nusikalstamumą, nebus imtasi skubių ir veiksmingų priemonių, ateityje nusikaltėliai į savo rankas gali perimti svarbiausius vykdomosios valdžios postus ir imti šeiminkauti šalyje. Manome, kad šiuo metu visuomenės pagalba būtų svarus ramstis kovoje su organizuotu nusikalstamumu.

Prašytume skirti mūsų organizacijai bent vienkartinę dotaciją (ankstesnė vyriausybė į mūsų prašymus neatsiliepė), kad galėtume įgyvendinti mūsų parengtą programą, skirtą organizuoto nusikalstamumo mažinimui ir žmogaus teisių gynimui. Paruošę minėtą programą, mes kreipėmės finansinės paramos į užsienio fondus, tačiau, neesant valstybinės paramos, programos mažiau remtinos.

Platesnę informaciją apie savo veiklą galėtume pateikti ponui Premjerui per audienciją, jei toks susitikimas Jums būtų priimtinas.

LŽTA komiteto pirmininkas V. Girdzijauskas

DĖL DINGUSIŲ ŽMONIŲ

Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus ir piliečio teisių bei tautybių reikalų komiteto Pirmininkui p. Emanueliui Zingeriui

1997 m. sausio 13 d., Nr. 3 – K

Lietuvos žmogaus teisių asociacijoje veikia Dingusių žmonių šeimų paramos centras. Tai visuomeninė organizacija, kuri susikūrė iš didelės žmonių nevilties po susidūrimo su neveiksminga mūsų šalies teisėsaugos sistema, nusikalstamu šios sistemos pareigūnų neveiklumu ir aplaidumu.

Centre buriasi įvairių profesijų žmonės, kurie turi jėgų padėti kitiems, gal dar net labiau nuskriaustiems žmonėms. Šie žmonės nenori jokios reklamos, jokio atlygio. Jie savo laiką ir lėšas aukoja bendram reikalui, kantriai gnauždami nuoskaudą ir patirtą pareigūnų grubumą bei abejingumą ir paaiškindami kitiems žmonėms, koku būdu ieškoti, į ką kreiptis, kaip kaupiti dokumentus, kaip įrodyti pareigūnų aplaidumą ar net piktus kėslus. Centras įsikūrė 1996 m. pradžioje. Vasario, kovo, balandžio mėnesiais buvo rengiami pokalbiai prie apskrito stalo, kuriuose dalyvavo dingusiųjų artimieji, policijos, prokuratūros, vyriausybės, radijo ir spaudos atstovai. Mes 1996 m. birželio – spalio mėnesiais ne kartą raštiškai kreipėmės į Ministrą Pirmininką, vidaus ir teisingumo ministrus, prokuratūrą, spaudą, radiją ir televiziją. Atviros Lietuvos fondas suteikė nedidelę tikslinę finansinę paramą.

Lietuvoje niekas konkrečiai neįpareigotas ieškoti dingusio žmogaus. Vidaus reikalų ministerija kaupia duomenis apie įvairius nusikaltimus: chuliganizmą, vagystes, kontrabandą, netgi žmonių skaičių pabuvojusių blaivykloje, bet nei vienoje policijos suvestinėje apie kriminologinę padėtį šalyje nerasime duomenų apie dingusius žmones. Apie tai nekalbama net policijos įstatyme. Per visuomenės informavimo priemones tik atmetinai ir epizodiškai skelbiama dingusių žmonių paieška. Policijos akademijos rektoriaus prof. Pumpučio rūpesčiu 1996 m. liepos mėn. Seimui buvo pateiktas pasiūlymas Policijos įstatyme įvesti pataisą dėl dingusių žmonių paieškos. Seimas svarstymą atidėjo. Tikslios dingusiųjų žmonių statistikos Lietuvoje niekas neturi, nėra specializacijos tirti tokias kriminalines bylas. Daug paieškos bylų dulka vietos policijos archyvų lentynose (tai labai įtikinamai buvo parodyta LNK televizijos laidoje „Abipus sienos“).

Esame sukaupę tam tikros statistikos, tik sunku pasakyti, ar tikslūs duomenys. Vienoje įstaigoje, kuri užsiima deportuotų žmonių identifikavimu ir kitais reikalais, ir turi ieškomų žmonių sąrašus, bandėme rasti keturias pavardes. Deja ten jų nebuvo. Vadinasi, statistiką galima pateikti tik į lubas pažiūrėjus: viena valstybės įstaiga teikia vienokias žinias, kita – kitokias.

Pagal VRM duomenis, nuo 1994 m. iki 1996 m. spalio mėn. buvo ieškoma 3383 vyrai ir 1846 moterys. Iš viso 5229 žmonės. Todėl padėtis yra grėsminga ir ji vis dar blogėja. 1994 metais nesusarasti 356 žmonės, 1995 metais – 410 žmonių, o per 9 mėnesius 1996 metų – 409 žmonės.

Žmonių dingimo priežastis galima skirstyti į šias grupes:

Socialinės – buitinės. Kai žmogus keičia gyvenamąją vietą dėl konfliktų šeimoje ar dėl sveikatos būklės.

Dingimai, susiję su smurtu ir kriminaliniais nusikaltimais. Šiai kategorijai skiriame dingusius žmones, išvažiavusius verslo reikalais, smurto aukas, susijusias su apiplėšimais, užpuolimais, pagrobimais, prievartavimais.

Organizuoto nusikalstamumo, prievartos, sekso biznio ar galbūt net organų donorystės aukos. Patikėjusios įvairiais skelbimais, moterys neturėdamos pragyvenimo šaltinio, sutinka išvykti į kitą miestą, valstybę. Tačiau neturėdamos išsamios juridinės informacijos, dažniausiai patenka į apsukrių sutenerių rankas, būna gabenamos į Vakarų Europos, Artimųjų Rytų ir kitas šalis. Labai dažnai jos netenka asmens dokumentų arba gauna padirbtus. Atsidūrusios viešnamiuose ar kokiam bare verčiamos užsiiminėti prostitucija. Šios moterys, atsidūrusios teisiniame vakuume, patiria daug fizinio ir kitokio smurto. Jos neturi jokių juridinių teisių, nesupranta tos šalies kalbos, nežino, kur galėtų gauti pagalbą. Joms grasinama, neduodama pinigų, neleidžiama išeiti iš patalpos, jos laikomos antisanitarinėse sąlygose. Tokios merginos būna parduodamos į pačios žemiausios klasės viešnamius, kuriuose renkasi įvairūs imigrantai ir vietiniai padugnių atstovai. Šios moterys grįžta palaužtos ir fiziškai, ir psichologiškai. Tai patvirtina L. Morozovos išpažintis Lietuvos dienraštyje „Respublika“ 1996 07 25, „Tikroji Kristinos istorija“, („Lietuvos žinios“ 1996 m. gruodžio Nr.10 -11), o taip pat per LNK televizijos laidą „Abipus sienos“ paskelbti merginų, atsidūrusių analogiškose situacijose, paliudijimai.

Gana būdinga 18–metės našlaitės, deportuotos iš užsienio, istorija. Išvažiavo į Izraelį savo noru, nes Lietuvoje neturėjo kur gyventi, buvo bedarbė. Glaudėsi sesers šeimoje. Grįžtant, nors buvo nėščia, neturėjo net pinigų bilietui. Tolesniu šios moters likimu nėra kam rūpintis.

Smurto, prievartos ir apgaulės aukos – tai dažniausia nepilnametės ar tik sulaukusios pilnametystės merginos. Jos labai įvairiais būdais išviliojamos iš namų ir išgabenamos į užsienį su padirbtais dokumentais, pasendintos, fiziškai ir moraliai palaužtos, kartais net prigrirdytos narkotikų.

Į centrą kreipiasi pagalbos ir patarimo motinos, kurios mano, kad toks likimas ištiko ir jų dukras. Juk dažnai motinos jaučia geriau, nes motinos širdis ir mintys būna su vaiku visada.

Dingsta ir nesveikų merginų. Viena 20–metė II gr. invalidė nuo vaikystės 1995 m. sausio mėn. išvyko į miestą ir negrįžo. Iš Visagino pensiono dingo globotinė. Motinai buvo atiduoti tik griaučiai, kurių nei lytis, nei amžius nenustatytas. Motina turi įtarimų, kad dukra panaudota organų transplantacijai. Tvirtina, kad iš šio pensiono dingo dar trys žmonės.

Nuo 1996 m. pavasario stengiamės teikti bent pirmą būtiniausią psichologinę, juridinę ir moralinę pagalbą deportuojamoms merginoms, kad vėl neatsidurtų sutenerių rankose. Dėmės, kodėl už suklastotus dokumentus teisiama tik deportuotos merginos, kodėl teisėsaugos ir saugumo institucijos niekada nesiiama aiškinti, kas padirbinėja pasus, kodėl pasus galima gauti nusipirkti Hamburge, Frankfurte prie Maino ir kitur. Neatsakytų ir nesprenžiamų klausimų visuomenei organizacijai tokia našta ne pagal pečius.

Norėtume raginti Seimą tobulinti teisėsaugos institucijų darbą reglamentuojančius įstatymus bei priimti naujus. Todėl prašome atkreipti ypatingą dėmesį į aukščiau minėtas problemas, svarstant ir priimant Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį ir Civilinį kodeksą, policijos ir kitus įstatymus.

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto pirmininkas V. Girdzijauskas

DĖL PREKYBOS ŽMONĖMIS

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai

1997 02 06, Nr.5-K

Lietuvoje atsirado ir išplito iki tol negirdėta organizuoto nusikalstamumo rūšis–prekyba žmonėmis. Per pastaruosius metus į užsienio šalių ir vietos viešnamius parduota jau keli šimtai jaunų moterų ir merginų, nemaža jų dalis – nepilnametės. Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centras apie tai turi daug informacijos ir jos kasdien daugėja. Turime pagrindo įtarti, kad pardavinėjamos ne tik moterys, bet ir vyrai. Spaudoje jau buvo skelbta apie parduotus į vergiją Lietuvos vyrus Čėčėnijoje ir Čėkijoje. Galimas dalykas, kad dalies be žinios dingusių ir neatsiradusių žmonių organai yra naudojami chirurginėms transplantacijoms. Reklaminio pobūdžio skelbimai Lietuvos dienraščiuose beveik atvirai siūlantys seksualines paslaugas puikiai pasitarnauja merginų įtraukimui į prostitucijos verslą bei jų pardavimui.

Kuriant naują Baudžiamąjį įstatymą ypač atkreiptinas dėmesys į šias valstybei ir visuomenei labai pavojingas veiklas.

Be to, būtų tikslinga išskirti ir sugriežtinti teisėsaugos bei teisėtvarkos pareigūnų atsakomybę už kyšio priėmimą, nes ši veika ypatingai žalinga visuomenei.

Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos garantuojamą teisę į tikėjimo laisvę tikslinga numatyti atsakomybę už visų Lietuvoje legaliai veikiančių religinių bendrijų, bendruomenių koneveikimą bei trukdymą joms atlikti religines apeigas.

Todėl pateikiame savo pasiūlymus keisti BK projekto 5, 8, 9, 12, 18, 30 ir 31 skyrius.

Priedas: Lietuvos Respublikos BK projekto papildymų ir pakeitimų tekstas (1 lap.):

38 str. 3 d. Medicininis ar biologinis–pažintinis eksperimentas negalimas su nepilnamečiu, psichiniu ligoniu ar silpnapročiu, asmeniu, kuriam atimta laisvė, ir nėščios moters vaisiumi.

130 str. 3 d. Tas, kas neteisėtai atėmė žmogui laisvę, turėdamas tikslą jį parduoti priverstiems darbams, kaip donorą organų persodinimui ar kitais būdais iš to pasipelnyti arba apgaulė išgabena asmenį iš Lietuvos Respublikos teritorijos, turėdamas tą patį tikslą, – baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki aštuonerių metų.

135 str. 4 d. Tas, kas grasinimu ar apgaulė įtraukia į prostituciją nepilnamečių, psichikos ligonį, materialiai ar tarnybiškai priklausomą arba patikėtą jo globai asmenį, – baudžiamas nuo dvejų iki šešerių metų.

(Įvedant šią dalį reikėtų 327 str. 1 d. atsakyti žodžių „grasinimu, apgaulės“, kadangi įtraukiant minėtus asmenis į prostituciją šiais būdais, nusikalstama žmogaus seksualiniam apsisprendimui ir neliečiamybei).

146 str. 1 d. Tas, kas viešai žodžiu ar raštu arba platindamas kūrinius koneveikia religiją ar teisėtai pagrindais veikiančias bažnyčias, religines organizacijas arba tikiybinius susivienijimus, jeigu tai pažeidė visuomenės rimtį, – baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

147 str. Tas, kas smurto veiksmais, dideliu triukšmu ar kitaip trukdo teisėtai pagrindais veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos pamaldas, laidotuvių ar kitas apeigas arba tikiybinio susivienijimo iškilmes, padaro baudžiamąjį nusižengimą, – baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda arba areštu.

196 str. 4 d. Tas, kas, būdamas teisėsaugos bei teisėtvarkos pareigūnu, priima kyšį už veikimą ar neveikimą, atliktą jo procesinių įgalinimų ribose, – baudžiamas laisvės atėmimu nuo šešerių iki dvylikos metų su atėmimu teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla.

313 str. 4 d. Tas, kas publikuoja visuomenės informavimo priemonėse reklaminius skelbimus, kurie po simboline priedanga siūlo įsitraukti į prostituciją Lietuvos Respublikoje ar už jos ribų, – baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki vienerių metų.

316 str. Tas, kas panaudojo pornografinio pobūdžio leidiniams ar filmams kurti nepilnamečius vaikus, – baudžiamas bauda arba areštu arba laisvės atėmimu iki ketverių metų.

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto pirmininkas V. Girdzijauskas
Dingusių žmonių šeimų paramos centras O.Gustienė

DĖL DINGUSIŲ ŽMONIŲ ŠEIMŲ PARAMOS CENTRO RAŠTŲ

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
SEIMAS OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA
ŽMOGAUS IR PILIEČIO TEISIŲ
BEI TAUTYBIŲ REIKALŲ
KOMITETAS

**COMMITTEE ON HUMAN AND CIVIL RIGHTS
AND ETHNIC AFFAIRS**

Vidaus reikalų ministrui Gerb. p. V. Žiemeliui

1997 02 19

Komitetas reikšdamas susirūpinimą dėl kasmet didėjančio dingusių žmonių skaičiaus, siunčia Jūsų žiniai Lietuvos žmogaus teisių asociacijos ir Dingusių žmonių šeimų paramos centro raštus ir prašo informacijos apie šios problemos sprendimo galimybes ir būdus.

Maloniai prašome atsiųsti komentarus, kokios įstatyminės spragos trukdo efektyviam darbui, bei pasiūlymus dėl įstatymų pakeitimų ir papildymų projektų.

Su pagarba

Komiteto pirmininkas E. Zingeris

DĖL LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ ASOCIACIJOS PASIŪLYMŲ

LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJA

**Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus ir piliečio teisių bei tautybių reikalų
Komiteto Pirmininkui p. Emanueliui Zingeriui**

1997 03 20

į 1997 02 19

Susipažinome su Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centro raštuose, adresuotuose teisėsaugos ir kitoms valdžios institucijoms, išdėstytais komentarais ir pasiūlymais. Pritariame, kad šį darbą reikia tobulinti ir pranešame, kad Vidaus reikalų ministerijos tarnybos imasi priemonių policijos padalinių, vykdančių dingusių žmonių paiešką, sąveikai gerinti bei ryšiams su visuomene stiprinti.

Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos kaupia duomenis ir vykdo paieškomų asmenų apskaitą pagal policijos komisariatuose vedamas paieškos bylas. Statistiniai duomenys į apskaitą patenka tik tais atvejais, kai dėl konkrečių asmenų paieškos buvo kreiptasi į policiją. Naudotis duomenų baze gali visos suinteresuotos teisėsaugos institucijos.

Pritariame pasiūlymui rengti programą kovai su organizuotu nusikalstamumu, kurioje turėtų būti numatytos suinteresuotų žinybų darbo koordinavimo priemonės, jų pareigos ir atsako-

mybė ieškant dingusių žmonių.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, vykdydama Vyriausybės programą teisėsaugos srityje, 1997 m. vasario 18 d. nutarimu Nr.135 „Dėl Specialiųjų tyrimų tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos įsteigimo“ įsteigė Specialiųjų tyrimų tarnybą prie VRM kovai su organizuotu nusikalstamumu, korupcija ir nusikaltimais valstybės tarnybai, todėl kurti specialųjį padalinį iš VRM bei Generalinės prokuratūros pareigūnų nebetikslinga. Vidaus reikalų ministro įsakymu sudaryta darbo grupė ruošia Specialiųjų tyrimų tarnybos nuostatų bei teisės aktų, reikalingų minėtos tarnybos veiklai užtikrinti, projektus.

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centro raštuose minimas problemas (tame tarpe ir prostitucijos verslo plitimas) sprendžia savivaldybių, kriminalinė, viešoji, pasienio ir kitos policijos rūšys bei tarnybos. Galiojančiame Lietuvos Respublikos Policijos įstatyme tokia policijos rūšis kaip „Dorovės policija“ nenumatyta. Vykdamas policijos ir vidaus reikalų sistemos reformą, „Dorovės policijos“ egzistavimo klausimas turėtų būti svarstomas.

Siekiant užkirsti kelią Lietuvos Respublikos piliečio paso bei vizų padirbinėjimui Migracijos departamentas prie VRM šiuo metu rengia pasiūlymus dėl piliečio paso apsaugos gerinimo. Tuo tikslu bendradarbiaujama su užsienio valstybių firmomis. Nesame įsitikinę, kad naujų teisės aktų rengimas galėtų užkirsti kelią lietuviškų pasų bei vizų padirbinėjimui.

Šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 118, 120, 121, 122, 241 ir kt. str. už nepilnamečių įtraukimą į nusikalstamą veiklą numatyta baudžiamoji atsakomybė, todėl tai negali būti laikoma tik sunkinančia aplinkybe. Tačiau siekiant užkirsti kelią bet kokiam nepilnamečių išnaudojimui, jų pardavimui į užsienį, būtina plačiau taikyti jau galiojančius teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių darbą, kontroliuoti darbdavius bei nelegalų verslą.

Reklaminių skelbimų publikavimo draudimas ir atsakomybė už šią veiklą numatyta Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214 str. Nustatyti baudžiamąją atsakomybę už šią veiklą netikslinga, nes sudėtingesnė ir ilgiau trunkanti baudžiamųjų bylų tyrimo procedūra.

Neprieštaraujame dėl fondo gelbėti Lietuvos piliečius, nukentėjusius užsienyje, įkūrimo. Tačiau manome, kad jį organizuojant turėtų prisidėti ir privatus kapitalas, nes vien tik iš valstybinio fondo finansuojamą veiklą varžytų lėšų trūkumas.

Šiuo metu Policijos departamente kaupiami ir analizuojami miestų ir rajonų policijos komisariatų pasiūlymai dėl įstatyminės bazės tobulinimo, siekiant pagerinti dingusių asmenų paiešką. Apibendrintus pasiūlymus pateiksime derinti ir Lietuvos žmogaus teisių asociacijai.

Pagarbiai,

Ministras V. Žiemelis

DĖL SUSIDOROJIMO SU POLITINIAIS OPONENTAIS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO
KANCLERIS**Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto pirmininkui
gerb. p. V.Girdzijauskui**

Tėvynės Sąjunga (Lietuvos konservatoriai), 1996 m. lapkričio 22 d. laimėjusi rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą, įgijo teisę įgyvendinti savo partijos rinkiminę programą. Keičiant esamus ir priimant naujus įstatymus, aktyvinant Vyriausybės veiklą neišvengiamai vyksta didžiuliai pokyčiai valdžios ir valdymo institucijose. Ir taip yra visose demokratinėse pasaulio valstybėse.

Įstatymai kuriami visai visuomenei arba jos grupėms, gi žmogaus teisių pažeidimai įvyksta asmenų lygyje. Tik susisteminus tokių pažeidimų faktus, galima jų analizės pagrindu tobulinti įstatymus, kad įstatymai savo turiniu nepažeistų asmens teisių.

Kitu atveju, įstatymai patys savaime nepažeidžia žmogaus teisių, tačiau pareigūnas, taikydamas įstatymą, gali jį pažeisti. Kovoiant su tokiais pažeidimais geriausias būdas yra teismo keliu įrodyti, kad nepaisoma galiojančių įstatymų.

Taigi, Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 29 str. 2 d. papildymas pats savaime nepažeidžia žmogaus teisių, jis kaip tik suteikia persekiojamam darbuotojui atestacijos metu įrodyti savo kompetenciją ir viršininko neobjektyvų vertinimą. Galimybė susidoroti su neįtinkančiu dėl kokių nors diskriminacinių ar šiaip nepagrįstų motyvų darbuotoju egzistuoja ir planinės atestacijos atveju, nes nėra jokių galimybių prie kiekvieno darbdavio pristatyti po kontrolierių.

NRTV valdybos atvejį, kaip žinia, nagrinėja teismas, jis ir pateiks išvadą dėl sprendimo teisėtumo.

Buvęs Vyriausybės patarėjas V. Petkus 1994 metais buvo atleistas iš LRS žmogaus ir piliečio teisių bei tautybių reikalų komiteto, ir niekas neįžiūrėjo tame politinio motyvo.

Ponai V. Petkus, S. Stungurys, A. Žilinskas, V. Vyšniauskas, manydami, kad buvo atleisti iš darbo dėl diskriminacinių motyvų, turėtų kreiptis į teismą dėl savo teisių atstatymo.

Buvęs Genocido centro direktorius p. V. Skuodis turėtų kreiptis į teismą ir dėl šmeižto.

Bet kokiu atveju būtina įrodyti, kad iš darbo minėti asmenys buvo atleisti dėl draudžiamų, t.y. diskriminacinių, motyvų, kitaip visi mesti kaltinimai dėl politinio susidorojimo ir liks tik tokiais pačiais politiniais mitingavimais.

Dėl įvykių Panevėžyje ir buvusio Lietuvos saugumo darbuotojo J. Abromavičiaus žuvimo užvestos baudžiamosios bylos, ir vyksta tyrimas. Teismui nepateikus savo sprendimo, niekas negali tvirtinti, kad antruoju atveju įvykdyta politinė žmogžudystė.

Naujai priimta generalinio prokuroro skyrimo tvarka šiandieninėje situacijoje yra optimali, nes sudaro galimybes kandidatūros svarstyme dalyvauti plačiam valstybės aukščiausių teisinių institucijų ratui. Tokia yra ir pasaulinė praktika.

Su pagarba,
Jurgis Razma

1997 04 17 Nr.450-1954

DĖL BAŽNYČIOS „TIKĖJIMO ŽODIS“

VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS ADMINISTRACIJA

**Biblijos centro „Tikėjimo žodis“ direktoriui G. Saulyčiui,
LR Seimo Žmogaus ir piliečio teisių bei tautybių reikalų komiteto
Pirmininkui E. Zingeriui,
Žmogaus teisių asociacijos komiteto pirmininkui V. Girdzijauskui**

1997 10 07

Vilniaus miesto administracija G. Saulyčio 1997 08 20 pareiškimą Nr. 1/043, adresuotą Vilniaus miesto merui, išnagrinėjo.

1997 m. rugpjūčio 15 d. teisėti policijos pareigūnų veiksmai Savivaldybės aikštėje, nutraukiant neteisėtą susirinkimą, komentuojami iškreipiant tikrai įvykusius faktus.

Kalbant apie tikrąsias šio įvykio priežastis, reikia pažymėti, kad dažnai bažnyčios (jei ši organizacija tikrai taip įregistruota, nes sutinkame įvairių pavadinimų) „Tikėjimo žodis“ veikla prieštarauja įstatymams. Tvarkos palaikymo ir priežiūros skyrius jau dvejus metus gauna skundų dėl Laisvės pr. pastatytoje palapinėje keliamo triukšmo, nesutvarkytos teritorijos, žaliosios vejos niokojimo ir automobilių ant jos statymo.

„Tikėjimo žodis“ nevykdo ir Vilniaus miesto valdybos sprendimų. Vilniaus miesto valdyba 1992 02 30 potvarkiu išnuomojo žemės sklypą „Tikėjimo žodžiui“ Laisvės pr. bažnyčios statybai ir įpareigojo pradėti statybos darbus per 18 mėn. nuo nuomos sutarties įregistravimo. Darbai iki šiol nepradėti, nesumokėtos būtinos įmokos.

Savivaldybės aikštėje konfliktą sukėlė neteisėtas „Tikėjimo žodžio“ narių elgesys. Iki šiol ši organizacija prašė Vilniaus miesto savivaldybės leidimo rengti akcijas ir kiekvieną kartą jį gaudavo. Pareiškime minimas 300 žmonių „stabelėjimas“ Savivaldybės aikštėje visų pirma atkreipė policijos pareigūnų dėmesį, kuriems Vilniaus miesto savivaldybė nevadovauja. Savivaldybės pareigūnai neturi ir antrankių, kuriuos neva „buvo grasinama uždėti“ A.Adomaičiui. Tvarkos palaikymo ir priežiūros skyriaus vedėjas V.Česnulevičius bandė pasiaiškinti su šio nesankcionuoto susirinkimo organizatoriais. Renginio vietoje jo organizatoriui A.Adomaičiui buvo pasiūlyta jį nutraukti, kaip ir numato Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. Teiginiai, kad viešojoje vietoje buvo grasinama, šaukiama bei aiškinamasi, neatitinka tikrovės. A.Adomaičiui nesutikus nutraukti susirinkimo, du policijos pareigūnai jį išvedė iš neteisėto susirinkimo. Jokių debatų aikštėje ar prie jos nebuvo. Net nebuvo trukdoma fotografuoti.

Dėl A.Adomaičio elgesio neteisėto susirinkimo metu ir po jo Vilniaus miesto savivaldybės patalpose policijos pareigūnai, kurie neteisėtą eisną pastebėjo dar Gedimino pr., iškvietė savo viršininką – vyr. komisarą E.Kaliačių. Mūsų žiniomis, vyr. komisaras papildomai išsikvietė dar policijos pareigūnų ir ėmėsi priemonių, kad A.Adomaitis paklustų policijos reikalavimams.

Net ir po neteisėto renginio Lukiškių aikštėje neteisėti veiksmai nenutrūko. Daugiau kaip 200 žmonių būrys demonstratyviai nuėjo gatvėmis, užblokavo Žaliąjį tiltą, sutrikdė eisną. Be to, renginio dalyviai, eidami Gedimino pr., naudojo garsiakalbius, šūkavo, giedojo, t. y. trikėdė viešąją rimtį.

Vyriausiasis policijos komisariatas surinko reikiamą medžiagą dėl šio įvykio ir, kaip mums pranešė, perdavė ją teismui. Minėtu renginiu buvo pažeistas LR susirinkimų įstatymas, Kelių eismo taisyklės, Administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsniai, numatantys atsakomybę už viešosios rimties trikdymą, policijos pareigūnų reikalavimų nevykdymą.

Pareiškime neobjektyvumu kaltinama ir kita valstybinė institucija – Vilniaus visuomenės sveikatos centras. Norime pabrėžti, kad ši institucija Vilniaus miesto savivaldybei taip pat nepavaldi ir dirba savarankiškai.

Užtikriname, kad ir toliau Vilniaus miesto savivaldybė, manome, kad ir policijos pareigūnai, reikalaus iš bažnyčios „Tikėjimo žodis“ laikytis įstatymų.

Administratorius A. Juocevičius

DĖL VISUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ PASIŪLYMŲ

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS SEKRETORIUS

Vilniaus miesto Pirmosios apylinkės teismo teisėjai H. Zaikauskaitei

1997 10 10

Atsakydami į Jūsų 1997 m. rugsėjo 22 d. raštą Nr.13160, pateikiame dokumentų kopijas, kuriose atsispindi visuomeninių organizacijų, ginančių nukentėjusius nuo okupacinių režimų vykdyto genocido žmones, pasiūlymai bei pagrįstas pasakymas teikimo tekste.

PRIEDAS: dokumentų kopijos 6 lapai.

Vyriausybės sekretorius Adolfas Savičius

DĖL DINGUSIŲ ŽMONIŲ

POLICIJOS DEPARTAMENTAS PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJOS

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centro koordinatorei p. O. Gustienei

1997 12 22, Nr. 5- 322

Dėl Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centro konferencijos rezoliucijos.

Policijos departamente atidžiai susipažinome su Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Dingusių žmonių šeimų paramos centro konferencijos rezoliucijoje išdėstytais teiginiais bei pasiūlymais. Suprantame ir nuoširdžiai pritariame Jūsų susirūpinimui sprendžiant aktualias žmogaus saugumo problemas.

Šios konferencijos rezoliucija, Jūsų adresuota Lietuvos Respublikos Vyriausybei, buvo persiųsta į daugumą ministerijų, tarp jų ir į Vidaus reikalų ministeriją, kuri dar lapkričio mėnesį susipažino su rezoliucija ir pateikė savo atsakymą apibendrinti Užsienio reikalų ministerijai.

Norėtume Jus informuoti, kad kriminalinės policijos padaliniai organizuoja ir atlieka dingu-

sių be žinios asmenų paiešką, šį darbą atlieka Policijos departamento prie VRM Kriminalinių nusikaltimų tyrimo tarnybos paieškos skyrius, Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos m. vyriausiųjų policijos komisariatų paieškos poskyriai, Šiaulių ir Panevėžio m. vyriausiųjų policijos komisariatų paieškos grupės, o kitose policijos įstaigose paiešką vykdo įgalioti kriminalinės policijos pareigūnai. Policijos departamentas, siekdamas sumažinti minėtų padalinių pareigūnų darbo krūvius (šiuo metu vienas pareigūnas tiria net iki 150 bylų), ieško galimybių padidinti šių padalinių pareigūnų etatų skaičių.

Artimiausiu metu Policijos departamento prie VRM Savivaldybių policijos tarnyboje numatoma įkurti Jaunimo problemų poskyrį. Šio padalinio darbuotojai organizuos ir vykdys dorovinių teisės pažeidimų, susijusių su prostitucija, smurtu buityje, girtavimu, narkomanija, vaikų ir jaunimo nusikalstamumu bei kitais antivisuomeniniais reiškiniais, prevenciją. Taip pat bus operatyviau sprendžiamos bei analizuojamos ir nukentėjusių nuo nusikaltimų, kitų teisės pažeidimų reabilitacijos problemos ir visapusiškos pagalbos suteikimo galimybės.

Tikime ir sieksime, kad šiomis priemonėmis bei bendromis su visuomene pastangomis galėsime efektyviau spręsti šias ypač aktualias problemas.

Pagarbiai,

Generalinio komisaro pavaduotojas Vyriausiasis komisaras V. Trinkūnas

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS KARO PADĖTIES ĮSTATYMO PROJEKTO

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai gerb. p. Z. Umantui

1998 10 01

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija apsvarstė ir išnagrinėjo Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymo projektą ir iš esmės jam pritaria. Tačiau, manytume, kad įstatymo projektą reikėtų taisyti ir papildyti, nes 2–7 straipsniai apriboja Lietuvos Respublikos Prezidento, kaip Vyriausiojo kariuomenės vado, galias ir pažeidžia Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Projekto 17 str. nenumato amžiaus cenzo, kas gali atlikti privalomuosius darbus karo padėties metu.

Tuo pat metu projekto 36 str. įvedus karo padėčių numato medicinos pagalbos teikimui gyventojams tik „medikamentus“. Šiame straipsnyje turėtų būti numatyta aprūpinti gyventojus „... vaistais, sanitariniu transportu, medicinine įranga, tvarsliava ir mobilizacijos priemonėmis...“, toliau kaip tekste.

LŽTGA pirmininkas A. DUMČIUS

LŽTGA karinių reikalų komisijos pirmininkas doc. A. VAITKAITIS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS TEISĖS IR TEISĖTVARKOS KOMITETAS

Prof. A. Dumčiui, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto pirmininkui

1998 10 12, Nr. 450-57/03/102- 331

Jūsų keliami klausimai, kad baudžiamose bylose parengtinis tardymas ir jų nagrinėjimas teisme nepagrįstai užtrunka ilgą laiką yra aktualūs ir žinomi. Pastaruoju metu padaryti Baudžiamojo proceso kodekso 104(2), 106 ir kt. straipsnių pakeitimai, kuriuose patikslinti kardo- mojo kalnimo terminai. Šiuo metu svarstomas Baudžiamojo proceso kodekso 18, 55, 8 ir kt. straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, kuriuo siekiama sutrumpinti parengtinio tardymo terminus.

Tačiau lieka neišspręsta problema dėl teismo proceso tobulinimo, paprastinimo ir trumpini- mo.

Darbo grupėse nagrinėjami klausimai dėl teismo proceso tobulinimo ir ruošiami atskirų jo stadijų tobulinimo įstatymai.

Manome, kad padarius minėto kodekso atskirų straipsnių pakeitimus bus bent dalinai iš- spręstas ir teismo nagrinėjimo trukmės klausimas.

Pagarbiai,
Komiteto pirmininkas St. Stačiokas

DĖL NUSIKALSTAMOS VEIKOS ELGESIO MODELIO

Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijai**PRAŠYMAS**

Sustabdyti bylą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą užklauiant, ar Lietuvos Respublikos ope- ratyvinės veiklos įstatymo 11 str. neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 62 str. 1 da- liai.

1997 m. rugpjūčio 12 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojas sankcio- navo nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelį, kuris 1997m. rugpjūčio 12 d. buvo taiky- tas LR Seimo nario Audriaus Butkevičiaus atžvilgiu. Sankcionuodamas šį nusikalstamos veikos imitacijos modelį, generalinio prokuroro pavaduotojas rėmėsi LR operatyvinės veiklos įstatymo 11 straipsniu, kuris yra universalus ir nedaro išimčių LR Prezidentui, Seimo, Vyriausybės na- riams. Akivaizdu, kad nusikalstamos veikos elgesio modelis šiems valstybės asmenims negali būti taikomas.

Manome, kad Operatyvinės veiklos įstatymo 11 str. prieštarauja Lietuvos Respublikos Kons- titucijos 62 str. 1 daliai, kuri garantuoja Seimo nario neliečiamumą ir dėl to negalėjo būti taiky- tas LR Seimo nariui A. Butkevičiui. Vadovaujantis LR baudžiamojo proceso kodekso 256 str. 5 dalimi, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 97 str., prašome Teismą sustabdyti baudžiamąją bylą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar Lietuvos Respublikos Operatyvinės veiklos įstatymo 11 str. atitinka LR Konstituciją.

A. Butkevičiaus visuomeninis gynėjas Lietuvos žmogaus teisių asociacijos atsakingasis sekretorius Stasys KAUŠINIS

1998 10 20, B. B. Nr. 09-2-028-97

NUORAŠAS: BAUDŽIAMOJI BYLA NR. 1-100-98

NUTARTIS

1998 10 21

Vilnius

Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija, susidedanti iš pirmininkaujančiojo K. Jucio, teisėjų A. Kisieliaus, Z. Birštono, sekretoriaujant D. Kokštaitei, dalyvaujant prokurorams R. Tilindžiui, P. Mockevičiui, gynėjams R. Andrikiui, A. Liutvinskui visuomeniniam gynėjui S. Kaušiniui, ekspertui B. Šalnai, viešame teisiamejame posėdyje išnagrinėjo baudžiamąją bylą, kurioje A. Butkevičius kaltinamas pagal LR BK 16 str. 2 d., 274 str. 3d.

Teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą, nustatė:

A. Butkevičius kaltinamas tuo, kad 1997 07 24 - 1997 08 12 d. laikotarpyje susitikimų metu nuosekliai ir kryptingai teikė UAB „Dega“ generaliniam direktoriui K. Kiršai melagingą ir tikrovės neatitinkančią informaciją, siekdamas įtikinti perduoti jam turtą 10 procentų nuo 4,5 mln. JAV dolerių korporacijos „Mobil Sales and Supply Corporation“ pareikštų UAB „Dega“ ir AB „Lietuvos energija“ finansinių pretenzijų sumos, t. y. 450 tūkst. JAV dolerių (1800000Lt.). A. Butkevičius 1997 08 12 d. apie 12.10 val. „Draugystės“ viešbučio patalpose, esančiose Čiurlionio gt. 84, Vilniuje, apgaulės būdu užvaldė K. Kiršos perduotus 15 000 JAV dolerių, tačiau nusikaltimo nebaigė dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios, nes buvo sulaukytas nusikaltimo vietoje.

Teisiamasis A. Butkevičius ir jo gynėjai pareiškė prašymą teisiamajam pakeisti kardomąją priemonę-suėmimą motyvuodami tuo, kad teisiamasis nesiruošia paveikti liudytojų, bėgti ir slėptis nuo teismo, naikinti daiktinių įrodymų. Parengtinio tardymo metu surinkti įrodymai šiuo klausimu yra neteisingi. Teisiamasis A. Butkevičius laiko, kad prieš jį buvo surengta politinė provokacija. Teisiamasis A. Butkevičius raštiškame savo pareiškime nurodo, kad kardomąją priemonę-suėmimą jam reikia pakeisti ir todėl, kad būtų sudarytos sąlygos jam dalyvauti Lietuvos Respublikos Seimo Centro frakcijos darbe.

Be to, teisiamojo A. Butkevičiaus visuomeninis gynėjas S. Kaušinis prašė baudžiamosios bylos nagrinėjimą sustabdyti ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą motyvuodamas tuo, kad 1997 08 12 d. LR generalinio prokuroro pavaduotojas sankcionavo A. Butkevičiaus nusikalstamos veikos imitacijos modelį vadovaudamasis Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 11 str., kuris prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 62 str. 1 d.

Baudžiamojoje byloje valstybinį kaltinimą palaikantys prokurorai šiuos prašymus prašė atmesti.

Teisiamojo ir jo gynėjų prašymai pakeisti jam kardomąją priemonę-suėmimą nepagrįsti ir atmestini. 1998 07 23 d. Vilniaus apygardos teismo nutartimi A. Butkevičiui kardomojo kalinimo-suėmimo terminas nustatytas iki 1998 11 30 d. A. Butkevičius yra kaltinamas sunkaus nusikaltimo padarymu (LR BK 8-1 str.). Baudžiamojoje byloje yra neapklausti svarbūs liudytojai – F. Bauduin, J. Žurauskaitė ir kiti. Teisiamasis A. Butkevičius, būdamas laisvėje, pats ar per kitus asmenis gali paveikti ar įtakoti šiuos liudytojus, tokiu būdu trukdydamas nustatyti tiesą byloje

(LR BPK 104 str.). Tokią išvadą teismas daro remiantis parengtinio tardymo metu ir teisme surinktais faktiniais duomenimis. Tai, kad toks poveikis yra galimas ir teisiamajam A. Butkevičiui gali paveikti teisme neapklaustus liudytojus, įrodo ir tai, kad teisiamajam A. Butkevičiui net esant pakankamai griežtos izoliacijos sąlygomis – Vilniaus m. TI-K-e, pas jį buvo rasta mobiliojo ryšio telefono SIM kortelė, išduota būtent liudytojos I. Žurauskaitės vardu.

Šiuo metu teisme vyksta šios baudžiamosios bylos nagrinėjimas. Teisiamojo A. Butkevičiaus dalyvavimas Lietuvos Respublikos Seimo Centro frakcijos darbe yra neįmanomas, nes taip būtų trukdoma baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme (LR BPK 95 str.).

Kolegijos nuomone, nepagrįstas prašymas sustabdyti šios bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, nes LR operatyvinės veiklos įstatymo 11 str., kurio pagrindu buvo sankcionuotas teisiamojo A. Butkevičiaus nusikalstamos veikos imitacijos modelis, nepažeidė jo, kaip Lietuvos Respublikos Seimo nario, teisių. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. numatyta, kad prieš įstatymą visi asmenys lygūs.

Kolegija, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos BPK 104, 276, 306 str. nutarė:

Teisiamojo A. Butkevičiaus ir jo gynėjų prašymus A. Butkevičiui pakeisti kardomąją priemonę-suėmimą, šią baudžiamąją bylą sustabdyti ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą atmesti.

Pirmininkaujantysis K. Jucys
Teisėjai Z. Birštonas, A. Kisielius

DĖL PRAVIENIŠKIŲ 2-OSIOS SR PDK NUTEISTŪJŲ KREIPIMOSI

Pataisos reikalų departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos
PRAVIENIŠKIŲ 2-OJI SUSTIPRINTOJO REŽIMO
PATAISOS DARBŲ KOLONIJA

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos nariui Gerb.p. S.Kaušiniui

Laisvės pr. 60-306, 2019 Vilnius

1998 10 22

Siunčiame Jums pažymą ir šių nuteistųjų kreipimąsi: Ruslan Dubickij, Eduardas Skinderis, Vytautas Švedas, Artūras Lesnikovskij, Aleksandras Jakonis, Oktavijus Balsevičius, Remigijus Palubinskas, Rolandas Naudužas, Renatas Martašauskas, Naurius Vaitkevičius, Laimutis Remėsa, Aleksandras Zubkovas. Priedas 26 lapai.

Viršininkas A. Morozovas
Z. Purvienė 56-216

DĖL PRAVIENIŠKIŲ 2-OSIOS SR PDK NUTEISTŪJŲ KREIPIMOSI

Pataisos reikalų departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos
PRAVIENIŠKIŲ 2-OJI SUSTIPRINTOJO REŽIMO
PATAISOS DARBŲ KOLONIJA

**Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos viceministrui
Gerb.p. G. Švedui**

**Lietuvos žmogaus teisių asociacijos nariui
Gerb.p. S.Kaušiniui**

Laisvės pr. 60-306, 2019 Vilnius

PAŽYMA

1998 10 22, Nr. 9607

1998 m. spalio 19 d. grupė Pravieniškių 2-osios SR PDK nuteistųjų, atliekančių bausmę kolonijoje, esančių sunkiai auklėjamųjų būryje (17 būrys, 173 brigada), įteikė įstaigos administracijai kreipimąsi, kuriame 12 šio būrio nuteistųjų tvirtina, kad sunkiai auklėjamųjų būryje gyvenimo sąlygos „ nepakenčiamai sunkios, administracija nepagrįstai patalpino į šį būrį, sunkios režimo sąlygos, nėra sporto inventoriaus ir kt.“. Šie skundai buvo surašyti po to, kai 1998 m. spalio 15d. 10-ties būrio nuteistųjų elgesys buvo apsvarstytas drausminėje komisijoje, nes jie pažeidė VTLT 4.2.3 p., kuris 1998 08 04 LR VRM įsakymu Nr. 313 buvo papildytas nauja pastraipa „nuteistiesiems draudžiama gulėti lovose dienvakare miegui nenumatytu laiku neturint gydytojo, būrio viršininko ar kito pareigūno leidimo“, t. y. visi aukščiau minėti dešimt nuteistųjų pažeidė dienvakarę ir buvo atitinkamai nubausti (1998 10 15 drausminės komisijos posėdžio protokolas Nr. 179).

Atsakydami į šiuos nuteistųjų kaltinimus, norime paaiškinti, kad LR PDK 58 straipsnis, reglamentuojantis asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, nustato, kad „ pataisos darbų kolonijose gali būti įsteigiamas sunkiai auklėjamųjų nuteistųjų būrys, į kurį, kolonijos administracijos sudarytos komisijos sprendimu, perkeliama nuteistieji, nereaguojantys į auklėjamojo darbo arba profilaktinio pobūdžio poveikio priemones“. Toks būrys yra įsteigtas ir Pravieniškių 2-ojoje SR PDK, turint izoliuoti sunkiai auklėjamuosius nuo likusių nuteistųjų, pašalinant jų neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems. Kolonijoje nuteistieji į sunkiai auklėjamųjų būrį paskiriami nepriklausomai nuo turimų nuobaudų, čia skiriami ir tokie nuteistieji, kurie yra linkę lyderiauti, dalyvauja neigiamos linkmės grupuočių veikloje, trikdančioje kolonijos darbą, už sistemingą administracijos atstovų teisėtų reikalavimų nevykdymą ir kt. (Pataisos darbų kolonijos sunkiai auklėjamųjų būrio nuostatų 4.1, 4.4.5 p.). Būrys yra sudarytas iš sunkiai auklėjamųjų nuteistųjų, kurie tokiais pripažinti kolonijoje nustatyta tvarka. Šiam būriui paskirta atskira lokalinė teritorija, griežtai izoliuota atitinkamais inžinieriniais techniniais įrengimais. Būriui vadovauja didelę praktinę patirtį turintis būrio viršininkas majoras V. Borisovas. Sunkiai auklėjamųjų būrio veikla: maitinimas, buitinis aprūpinimas, auklėjamasis darbas (pagalbos teikimas šio būrio nuteistiesiems, sprendžiant jų socialines problemas) vykdoma tik šio būrio lokalinėje teritorijoje. Sprendimus dėl sunkiai auklėjamųjų paskyrimo į šį būrį priima kolonijos drausminė komisija, todėl šios grupės nuteistųjų tvirtinimas, kad jie nepagrįstai patalpinti į būrį, neturi pagrindo. Sprendimą dėl nuteistųjų grąžinimo iš sunkiai auklėjamųjų nuteistųjų būrio į ankstesnįjį būrį

(įprastines sąlygas) taip pat motyvuotai priima kolonijos drausminė komisija, kuri laikosi sunkiai auklėjamųjų būrio nuostatų 12 ir 13 p. reikalavimų ir savo posėdžius rengia ne rečiau, kaip 1 kartą per ketvirtį. Išleidžiami iš sunkiai auklėjamųjų būrio į ankstesnįjį būrį nuteistieji, kurie pilnai atitinka Pataisos darbų įstaigų VTLT 35 priedėlio 15 punkto reikalavimus. Posėdžiai protokoluojami. Informuojame, kad šio būrio nuteistųjų priežiūrą būryje po signalo „kelti“ iki signalo „miegoti“ vykdo kolonijos budinčio tarnybos viršininko padėjėjas ir režimo priežiūros kontrolieriai. Pastebėta, kad šio būrio nuteistieji dažnai pažeidinėja VTLT 4.2.3 p. reikalavimus, kuriuos sugriežtino LR VRM 1998 08 04 įsakymas Nr.313 papildydamas šį punktą nauja pastraipa. Pasitaiko atvejų, kai šio būrio nuteistieji demonstratyviai guli lovose, neturėdami ankščiau minėtų pareigūnų leidimo ir nesilaiko nustatyto režimo bei tvarkos.

Nuteistieji savo kreipimesi rašo, kad nebuvo skatinami už tai, kad atlikdami paskirtą teismo nuosprendžiu bausmę šiame būryje nepažeidinėjo režimo, neturi drausminių nuobaudų, palaiko gyvenamojoje patalpoje švarą ir tvarką. Įstaigos darbuotojai dažnai primena šio būrio nuteistiesiems, kad palaikyti švarą ir tvarką būryje yra nuteistojo tiesioginė pareiga (VTLT 4.2.2 p.), todėl už tai skatinti nėra pagrindo, o neturėjimas nuobaudų atliekant bausmę šiame būryje kiekvienam nuteistajam pagreitina galimybę grįžti į ankstesnįjį būrį (į įprastines sąlygas). Be to, didelė dauguma šio būrio nuteistųjų turi galiojančių nuobaudų ir jų skatinimas yra ribojamas, nes neatitinka PDK 67 straipsnio reikalavimų „už gerą elgesį...“

Gerinant šio būrio nuteistųjų buitines sąlygas, 1997 m. buvo atliktas būrio gyvenamųjų patalpų remontas (sekcijos, koridoriaus, buitinių patalpų, sanitarinių mazgų). Būryje nuteistieji ilsisi ten esančiame poilsio kambaryje, gali žiūrėti įvairias televizijos laidas (pastatyta kaip ir kitiems kolonijos nuteistiesiems satelitinė antena), turi šį sportinį inventorių, kuriuo gali naudotis: biliardo stalą, teniso stalą, skersinį gimnastikai, pastatytas krepšinio stovas. Sunkiosios atletikos inventorių buvo apribotas, nes laikomės nuostatos netoleruoti šios sporto šakos plėtojimo tarp nuteistųjų kolonijoje. Be to, kilus neramumams kolonijoje, tai būtų panaudota ne pagal paskirtį.

Informuojame, kad nuteistųjų, esančių šiame būryje, sveikatos priežiūra organizuojama ir garantuojama ambulatorinė (terapinė), psichiatrinė sveikatos priežiūra ir gydymosi stomatologijos paslaugos. Ambulatorinė šio būrio nuteistųjų priežiūra atliekama kasdien. Be to nuteistieji gali laisvai išeiti į šio būrio prieigose esantį kiemėlį ir lauke, gryname ore, praleisti nors ir visą dieną, todėl tvirtinimas, kad tenka daug laiko praleisti uždaroje patalpoje be gryno oro yra nepagrįstas. Kolonijos vadovybė ne vieną kartą šio būrio nuteistiesiems aiškino, kad jų reikalavimai yra neteisėti.

Sunkiai auklėjamųjų būrio nuteistieji kaip ir kiti nuteistieji privalo griežtai laikytis vidaus tvarkos taisyklių ir dienvienvakės, vykdyti teisėtus administracijos nurodymus, ką daugeliu atvejų šios grupės nuteistieji nenoriai vykdo ir dažnai kelia nepagrįstus reikalavimus administracijai.

Viršininkas A.Morozovas

DĖL PRAŠYMO GRAŽINTI ŽEMĘ

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽEMĖS ŪKIO MINISTERIJA

Žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto pirmininkui prof. A.Dumčiui

1998 06 15

Žemės ūkio ministerija išnagrinėjo Lietuvos Respublikos Prezidento, Lietuvos Respublikos Vyriausybės persiūstus prašymus dėl žemės, kuri skirta mokslo ir mokymo reikmėms, gražinimo savininkams.

Lietuvos žemės ūkio universitetui priskirtų žemės plotų reikalingumas jau kelis kartus buvo nagrinėtas Žemės ūkio ministerijoje specialiai šiam tikslui sudarytoje komisijoje, dalyvaujant Lietuvos Respublikos Seimo, Kauno apskrities viršinininko administracijos, Žemės savininkų sąjungos atstovams. Po daugkartinių svarstymų nutarta Vyriausybei siūlyti Lietuvos žemės ūkio universitetui palikti 586 ha žemės ūkio naudmenų plotą, reikalingą mokslo ir mokymo reikmėms.

Š. m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos Seime buvo priimtas Valstybės vidaus skolos piliečiams, turintiems teisę į kompensaciją pinigais už valstybės išperkama žemę, miškus ir vandens telkinius, pripažinimo ir padengimo įstatymas. Atsižvelgiant į žemės savininkų norą susigrąžinti žemę bei žemės svarbą mokslui ir mokymui, iš 219,1 mln. Lt valstybės vidaus skolos kompensacija pirmumo tvarka bus išmokama ir Ringaudų kaimo žemės savininkams, kurių žemė paimama mokslo ir mokymo reikmėms.

Mums suprantamas Jūsų rūpestis dėl žemės susigrąžinimo.

Apgailestaujame, kad šiuo klausimu negalime pateikti kitų sprendimų.

Pagarbiai,

Ministerijos sekretorius A. Tamošiūnas

DĖL ŽEMĖS GRAŽINIMO

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA
PREZIDENTŪROS SEKRETORIUS

LŽTGA komiteto pirmininkui Prof. A. Dumčiui

A. Vienuolio 12-1, 2001 Vilnius

1998 07 28 03-250-2357

Dėkojame už Jūsų faksą.

Norėtume Jums pranešti, kad LŽTGA komiteto laiškas 1998 04 14 Nr. A – 76, adresuotas Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui dėl Kauno raj. Noreikiškių seniūnijos ŽŪA priklausančio žemės ploto dalies gražinimo 8 savininkams, buvo persiūstas Lietuvos Respublikos Vyriausybei, nes yra rengiamas Vyriausybės nutarimas dėl žemės plotų, priskirtinų Žemės ūkio universitetui mokslo ir mokymo reikmėms.

Su pagarba

Prezidentūros sekretorius Vidmantas Staniulis

DĖL VISUOMENINIŲ GYNĖJŲ

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIAM TEISMUI

1999 09 22

Dėl visuomeninių gynėjų dalyvavimo LR Aukščiausiojo Teismo posėdyje nagrinėjant Gintaro Kasperavičiaus baudžiamąją bylą Nr. 40-9-008-95 (1A-239 1999 m.)

Pavedama visuomeninio gynėjo teisėmis LR Aukščiausiojo Teismo posėdyje dalyvauti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vicepirmininkui ir Vilniaus skyriaus pirmininkui Alfonsui Auguliui ir šios organizacijos respublikinio komiteto narei, socialinių mokslų daktarei Marijonai Rastenytei svarstant Gintaro Kasperavičiaus baudžiamąją bylą.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas prof. Arimantas DUMČIUS

LŽTGA SIŪLYMAI

LAIŠKAS LIETUVOS VALSTYBĖS VADOVAMS

LR Prezidentui p. VALDUI ADAMKUI

LR Seimo Pirmininkui prof. VYTAUTUI LANDSBERGIUI

LR Vyriausybei, Ministrui Pirmininkui ROLANDUI PAKSUI

1999 09 29, Nr. A-118

Atsižvelgdami į pasitaikančias įvairias negeroves Lietuvos gyvenime, norėtume valstybinia-
me lygmenyje apsvarstyti šiuos klausimus ir mūsų pasiūlymus:

1. Dėl piliečių teisių išreikšti savo valią išplėtimo ir demokratijos principų stiprinimo respublikoje; dėl savalaikių atsakymų į piliečių bei visuomeninių organizacijų paklausimus ir teiki-
mus, dėl žmonių teises ginančių visuomeninių organizacijų reikšmės didinimo, dėl bylų vilkini-
mo ir lengvatų sudarymo piliečiams, kreipiantis į teismų institucijas, ypač aukštesniausias;

2. Dėl rinkimų įstatymo tobulinimo, dėl renkamų asmenų į savivaldybes ir Seimą atsiskaito-
mybės rinkėjams ir atšaukimo teisinio mechanizmo sukūrimo, dėl Lietuvos Respublikos Kons-
titucijos 60 str. pakeitimo, skiriant Seimo narius pareigybėms;

3. Dėl nuosavybės gražinimo poįstatyminių aktų ir procesų vilkinimo ir tobulinimo;

Dėl vyriausybinių apdovanojimų nuostatų tobulinimo;

Dėl genocido (nacių ir sovietinio) komisijos darbo krypties išryškavimo;

Dėl jaunimo rėmimo fondų ir strategijos būstui įsigyti ir verslui remti aptarimo;

Dėl tautinės mokyklos ir kultūros būklės aptarimo.

LŽTGA komiteto pirmininkas prof. ARIMANTAS DUMČIUS

IV DALIS

STRAIPSNIAI, INTERVIU, APŽVALGOS IR KORESPONDENCIJOS

Spausdinami periodiniuose leidiniuose skelbti rašytojų, dvasininkų, kultūros ir meno, politikos ir mokslo žmonių bei kitų išskilesnių asmenybių straipsniai, interviu, vienaip ar kitaip susiję su žmogaus teisėmis, atspindintys pažiūrų įvairovę „...sine ira et studio“, paliekant tikrąją nuomonę susidaryti pačiam skaitytojui.

HELSINKIO GRUPĖ

(interviu)

Pašnekovas – Lietuvos iniciatyvinės Helsinkio susitarimams remti grupės, veikiančios nuo 1976 metų, įkūrimo iniciatorius Viktoras Petkus. Žmogus, kuris du kartus (1978, 1981 metais) buvo tarp Nobelio premijų kandidatų.

Lietuvos Helsinkio grupės atsiradimas dažniausiai siejamas su Jumis...

Aš taip nesakyčiau. Ką gali padaryti vienas žmogus, jei jam nepadės kiti? Tiesa, sąlygos tada buvo visai kitokios, nei dabar. Kai kurie pažįstami sakė: labai gerai, reikia sudaryti grupę, paremsim kiek galėdami; tačiau, va, kad pavardės niekur nefigūruotų. Visi suprato, kuo tai kvepia, jei kur nors pasirodys pavardė. Skersai ir išilgai pasivažinėjau po Lietuvą. Bet tik penki žmonės sutiko viešai pasirašyti ir nurodyti adresą, kur gyvena (kad bėdos ištikti žmonės galėtų kreiptis): Ona Poškienė-Lukauskaitė, Tomas Venclova, Eitanas Finkelšteinas, tėvas Karolis Garuckas ir aš.

Ar tokia grupė buvo pirmoji Tarybų Sąjungoj?

Ne. Dar apie 1970 metus Maskvoje įsikūrė Žmogaus teisių gynimo komitetas, paprastai jis vadinamas „Sacharovo komitetu“. Užmezgėme su jais ryšį. Paklausiau maskviečių, koks jų veiklos tikslas. Tai jie man atsakė: „Priversti tarybų valdžią laikytis pačios išleistų įstatymų“. Vėliau, jau po 1975 metų Helsinkio pasitarimo, Maskvoje įsikūrė Helsinkio grupė, kuri egzistavo iki 1986-ųjų. Jos veikloje dalyvavo 22 žmonės.

Antroji grupė Tarybų Sąjungoje susibūrė 1975 metų pabaigoje Kijeve. Jos darbas baigėsi tragiškai: visus šios grupės žmones pasodino į kalėjimą arba ištrėmė. Daugelis jų mirė (dažnai neiškiomis aplinkybėmis), ne vienas, neištvėręs kalėjimo sunkumų, nusizudė. O juk buvo gabūs žmonės.

Mūsų grupė – trečioji. Tarėmės su maskviečiais. Jie norėjo, kad sudarytume su jais bendrą organizaciją, bet, kadangi Pabaltijys visada už savarankiškumą, tai veikėme atskirai. Maskvoje įvyko mūsų susitikimas su užsienio žurnalistais, kurio metu ir paskelbėme apie grupės įsikūrimą. Tikslī data – 1976 metų lapkričio 25 diena. Paskelbėme pirmą dokumentą. Jame buvo akcentuojama, kad kraštui, esant okupuotam, pirmą kartą bandoma įkurti tokią organizaciją, kuri veiktų ne pogrindyje, o viešai. Kaip jau minėjau, pasirašė viso labo tik penki žmonės. Iš jų gyvi likome iki šiol tik trys: Eitanas Finkelšteinas (gyvena Izraelyje) ir Tomas Venclova emigracijoje ir aš Lietuvoje. Tėvas Karolis Garuckas (palaidotas Ceikiniuose, kaimas Ignalinos rajone) ir poetė Ona Poškienė-Lukauskaitė (palaidota Šiauliuose) mirė. K.Garucką pakeitė kitas dvasiškis – kunigas Bronius Laurinavičius, kuris tragiškai baigė savo dienas Vilniuje, kažkoku būdu papuolęs po mašina.

Prasidėjus suėmimams, grupę papildė nauji drąsūs žmonės, išdrįsę paskelbti savo pavardes, kad tik organizacija nemirtų. Dabar joje 19 narių.

Susitikimuose su žurnalistais Jūs pabrėžėte, jog Lietuvos Helsinkio grupė savo veikloje remiasi tik tais dokumentais, kuriuos ratifikavo Tarybų Sąjunga. Kokie jie?

Daugiausia naudojamės keturiais: Helsinkio pasitarimo Baigiamuoju Aktu, Visuotine žmogaus teisių deklaracija, Pilietinių ir politinių teisių paktu ir Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu. Kartais tenka naudotis ir kitais paktais. Pavyzdžiui, rašydami apie lietuviškų mokyklų padėtį Latvijoje ir Baltarusijoje, rėmėmės Konvencija dėl kovos su diskriminacija švietimo srityje, kuri 1962 metų liepos 2 dieną ratifikuota Maskvoje. Rašėme apie architektūros paminklų

naikinimą – rėmėmės Hagos konvencija. Itin liūdna senosios architektūros padėtis Baltarusijoje. 1957 metais, jau po karo, Gardine dar stovėjo Vytauto bažnyčia, statyta XIV a. pabaigoje – XVa. pradžioje. Neblogai išsilaikiusi, tuo metu buvo naudojama popieriaus sandėliui. Šiandien jos ten nėra. Nugriovė. Galvojo toj vietoj statyti Leninui paminklą, bet taip ir nepastatė, tik pasodino keletą medelių ir įrengė skverelį. Nebėra Vytauto bažnyčios ir Lydoj. Naugarduke yra taip vadinamas Mindaugo kalnas, piliakalnis. Kai ten buvome, tai matėme, kad iš vienos pusės prie stulpo prikalta lentelė: „Istorinis paminklas, saugomas valstybės“, o iš kitos kasamas smėlis.

Kalbėjomės apie tai su baltarusiais. Tai jie mums pasakė, jog puikiai supranta – lietuviams tai brangu, jų istorija, bet jiems, baltarusiams, juk tie paminklai nieko nereiškia. Turbūt reikėjo pačiai Lietuvai ieškoti lėšų ir rūpintis savo istorija.

Pas Jus žmonės ateina ieškoti pagalbos. Kokios bėdos juos atveda?

Tai dažniausiai susiję su jų teisių pažeidimais. Anais metais, 1976-1977-ais, – daugiausia areštai. Pavyzdžiui, 1976-ųjų gruodžio mėnesį suėmė žmogų Jonavoje. Kaltinamosios medžiagos dublikatas pateko į mūsų rankas. Retas, turbūt vienintelis atvejis Lietuvoje. Kaltinamasis buvo marksistinių pažiūrų, o teisė už tai, kad propagavo marksizmo teorijos reformas, šiek tiek kvepėjo reformizmu. Ir „gavo“ už tai 10 metų. Ta kaltinamoji medžiaga atsidūrė Italijoje, kai ten vyko vadinamieji „antrieji Sacharovo skaitymai“, kurių metu buvo plačiai panaudota. Tai net Italijos komunistai stebėjosi, kaip galima už tai teisti žmogų.

Rašėme apie tai, kad be prokuroro sankcijų daromos kratos. Skelbėme medžiagą iš lagerio apie kalinių gyvenimo ir buities sąlygas. Neužmiršdavome ir uždarytų į psichiatrines ligonines – tai buvo plačiai praktikuojama. Rusų „Samizdatas“ net knygą išleido, kuri vadinosi „Karažuščiaja medicina“. Buvo keliami religijos klausimai: pažinojau kelis mokytojus, kuriems buvo liepta pereiti į kitą darbą, nes juos kažkas pastebėjo bažnyčioje ir įskundė. Darbo buvo labai daug, tačiau 1977 metų rugpjūčio 23 dieną, t. y. nė metams nepraėjus nuo grupės įsikūrimo, buvau suimtas.

Ateina žmonės ir dabar. Neseniai kreipėsi dėl liuteronų ir kalvinistų (evangelikų reformatų) bendruomenių atkūrimo ir pastatų grąžinimo Vilniuje. Liuteronų maldos namai yra Vokiečių gatvėje, kalvinistų – dabartinis „Kronikos“ kino teatras. Tai itin vertingi pastatai – mūsų architektūra. Bet liuteronų bažnyčia jau smarkiai sužalota: pertvaros, nauji perdengimai, viduje jau keli aukštai padaryti. Tiesa, ten yra išlikęs varpas. Nuostabus dalykas, nes beveik visi senieji Vilniaus varpai yra sugadinti: apie 80-uosius metus juos surinko ir suvežė į varpinę prie Arkikatedros. Sugalvojo padaryti „varpų muziką“. Kažkokie fantastai. Kadangi varpai nesuderinti, tai derino: pjovė tam tikro dydžio gabalus, skersai ir išilgai, jei dar ne taip skamba – vėl pjovė. Taip jie ir liko supjaustyti. O kokią žalą padarė krašto kultūrai, juk XVIII-XIX amžių varpus gadino. Opiausias dabartiniu metu klausimas, su kuriuo tenka susidurti, – mūsų kareivių likimas. Ne vienas yra mano kambaryje sėdėjęs, išmuštais dantimis ir sulaužytus pirštus rodęs. Buvo net pabėgusių, besislapstančių, o pagal įstatymus mes tokiems niekuo negalime padėti. Bet, manau, tai po truputį turėtų išsispęsti, kadangi praktiškai jau pripažįstama Lietuvos okupacija 1940 metais. Tada turėtų būti taikoma 1949-ųjų Ženevos konvencija, kurią 1954 metais ratifikavo Tarybų Sąjunga ir kurioje apibrėžtas okupuoto krašto statusas. Ten kalbama ir apie tai, kad okupantai neturi teisės imti į kariuomenę okupuoto krašto žmonių. Gali šaukti į tarnybą tik savanorius.

Toje konvencijoje yra dar vienas įdomus paragrafas, kuris skelbia, kad po okupacijos, jeigu krašte įsikūrė emigrantai iš tos valstybės, kuri okupavo kraštą, tai jie neturi jokio balso teisės, sprendžiant okupuoto krašto likimą. Spręsti gali tik tie žmonės, kurie gyvena iki okupacijos, arba jų palikuonys... Tokių susitarimų neturėtų užmiršti žmonės, kurie rūpinasi Lietuvos ateitimi. Jei praktiškai yra paskelbta, kad kraštas okupuotas, tai kodėl nežengiamas kitas žingsnis

– neteisybė turėtų būti ištaisyta.

Kažkur skaičiau spaudoje, kad Helsinkio Baigiamasis Aktas neleidžia keisti valstybės sienų. Tai klaidinga. Nes pirmoje akto dalyje yra sakoma, jog valstybių sienos gali būti keičiamos tairiu būdu. Jei keičiasi sienos, tai, mano supratimu, gali keistis ir pačios valstybės.

Kieno teises gina Helsinkio grupė?

Mūsų pirmajame pareiškime buvo akcentuota, kad Lietuvos Helsinkio grupė gins, kiek įmanoma, Lietuvos gyventojų, kokios tautybės jie bebūtų (Lietuvos žydai Eitanas Finkelšteinas atstovavo krašto tautinėms mažumoms), interesus ir lietuvių interesus už Lietuvos ribų. Bet jau pirmais egzistavimo mėnesiais teko nukrypti nuo šio pareiškimo, nes kreipėsi estai. Jie tokios grupės dar neturėjo (Estijoje panaši organizacija įsikūrė prieš 7-8 metus, Latvijoje Helsinkio grupė veikia nuo 1986-ųjų).

Ar užsieniečiai domisi grupės veikla?

Neseniai lankėsi Lenkijos Helsinkio grupės žmonės. Siūlė bendradarbiauti. Manau, palaikysime ryšius ir su jais. Anksčiau tokie pasiūlymai buvo gauti iš Kanados, amerikiečių Helsinkio federacijos.

Nemažai dokumentų išsiunčiate į užsienį. Kas juo gauna?

Paprastai stengiamės nusiųsti į Vieną. Tačiau ryšys su užsieniu labai sunkus, todėl vis dažniau, nuo pernai metų, dokumentus adresuojame Vyriausiajam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui, prašydami, kad jis nukreiptų juos ten, kur reikia. Kadangi VLIK'as, kuris įsikūrė 1943 metų lapkričio 23 dieną ir į kurį įėjo visų tuometinėje Lietuvoje veikiančių politinių partijų atstovai, išskyrus, aišku, komunistus, nes ji nebuvo savarankiška – tik svetimų partijos filialas Lietuvoje, ir toliau tęsė veiklą emigracijoje, tai ir šiandien VILK'ą laikome organizacija, kuri ir tiesiogiai, ir teisiškai yra susijusi su mūsų kraštu. Išėivija – tai ta pati mūsų tauta, tik dėl tam tikrų priežasčių atsidūrusi ten. Nori nenori teko traukti į Vakarus. Ir turbūt teisingai padarė. Nebuvo išnaikinta visa inteligentija.

Nors visą laiką rėmėtės Tarybų Sąjungos ratifikuotais dokumentais, bet ilgą laiką Lietuvos Helsinkio grupė buvo persekiojama.

Jeigu kalbėtume tik apie Lietuvos grupę, tai galima pasakyti, kad ji turėjo ypatingą kryptį. Bet juk tokia pat grupė buvo suimta Kijeve: ten susidorojo ypatingai žiauriai. Persekiojo ir maskviečius, bet darė tai švelniau: duodavo du tris metus tremties. Ten, kur negalėdavo pritaikyti politinio straipsnio, tai stengėsi sufabrikuoti kriminalinę bylą. Kai suėmė, teko pasikalbėti su vietine administracija. Jie mėgdavo tokius pokalbius, atėidavo. Tai jų tiesiai paklausdavau: kaip čia dabar yra – pasirašomi tarptautiniai įsipareigojimai, bet paskui jie nevykdomi? Pavyzdžiui, savo idėjų, įsitikinimų platinimas visomis numatytomis priemonėmis, o iš tikrųjų net bažnytinės literatūros įsivežti neleidžia. Jie atsakydavo, kad tarptautines sutartis pasirašo ne viena valstybė, jeigu jie ten nori, tai mes pasirašome, bet tegu tik paskui nesikiša į mūsų vidaus reikalus. Kai mane suėmė, tai paėmė daug dokumentų, kuriuose buvo rašoma, kad sudarytas Vyriausias Estijos, Latvijos ir Lietuvos tautinio judėjimo komitetas. Ir ten buvo aiškiai parašyta, jog kovosim už trijų Pabaltijo valstybių nepriklausomybę. Pasakė, kad už tai baus: tėvynės išdavystė – norima atplėšti Tarybų Sąjungos teritorijos dalį. Aš paprieštaravau: juk Konstitucijoje parašyta, kad respublika gali laisvai išstoti. Pasirodo, taip, bet agituoti negalima. Tai jau nusikaltimas. Tai nejaugi vieną gražią naktį visi susapnuos ir iš ryto pareiškš, kad nori išstoti.

Helsinkio grupė – Jūsų nuomone, politinė ar teisinė organizacija?

Stengiamės būti teisinė. Jeigu bet kuri iš dabar veikiančių partijų gali sugalvoti dalyvauti rinkimuose, kelti kandidatus, tai Helsinkio grupė čia tylės, į valdžią nesiverš. Tačiau norom nenorom tenka skaitytis ir su politika. Juk Helsinkio Baigiamasis Aktas – politinis susitarimas. Kaip mes galime nereaguoti į rinkimus? Kai krašte yra svetima kariuomenė, kai patys rinkimai

diriguojami iš šono, kitos valstybės, tai kalbos apie jų demokratiškumą ir laisvumą negali būti. Lygiai taip pat negalimas joks referendumas, kai yra svetima kariuomenė ir kitos valstybės paskirta ir jos lėšomis bei jėga išlaikoma administracija. Tokiomis sąlygomis referendumas gali įvykti tik tada, jeigu yra tarptautinės organizacijos, pavyzdžiui, SNO, atstovai, kurie gali laisvai kontroliuoti, kaip viskas vyksta. Visam pasauliui tai aišku, tik mums – ne.

Ir paskutinis Helsinkio grupės žingsnis yra politinis. Tai įstojimas į opozicinių grupuočių bloką – Lietuvos Nepriklausomybės Sąjungą, kurią nuo 1989 metų gegužės 25 dienos sudaro: Lietuvos demokratų partija, Lietuvos krikščionių demokratų sąjunga, Lietuvos laisvės lyga, Lietuvos tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“, Politinių kalinių gelbėjimo komitetas ir Lietuvos Helsinkio grupė. Pirmą kartą pokario metais įvairios neformalios organizacijos įkūrė savotišką komitetą.

Kalbėjosi Ričardas DEGUTIS

Mažoji Lietuva, Nr.13, 1989 06 28; Lietuvos iniciatyvinės Helsinkio susitarimams remti grupės leidinys Nr.4, Vilnius, 1990 m. vasario 16 d., 1-6 psl.

GYDYTI REIKIA NE PARANOJĄ, BET POLITINĘ IR EKONOMINĘ SISTEMĄ

*Stasys UOSIS – Vilniaus universiteto profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

*Arimantas DUMČIUS – Medicinos instituto profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

Medikai Stalinui nustatė paranoją kaip vieną šizofrenijos formų. Istorijoje užregistruota nemaža panašių atvejų. Šia liga sirgo Judėjos karalius Erodas, rusų caras Ivanas Rūstusis, Hitleris. Ar tik jie buvo ligoniai? Juk ne pats Stalinas kankino, šaudė žmones, grūdo juos į gyvulinius vagonus bei trėmė į Sibirą. Tai darė sveiki vykdytojai, savo terorą pateisindavę „mokslinėmis“ laipsniško komunizmo sukūrimo ir klasių kovos teorijomis. „Mokslinis“ socializmas ir komunizmas nuo utopinio skiriasi tuo, kad įgyvendinamas prievarta ir psichologiniu spaudimu, baimė, vienos klasės diktatūra kitai. Šią teoriją sukūrė ne Stalinas, jis ją tik perėmė, tęsė ir „tobulino“. Juk pirmieji konclageriai pastatyti 1918 m. tuoj po Spalio revoliucijos. Ją vykdė nemažai į Staliną panašių žmonių, tad diktatoriumi galėjo būti visiškai perėjūnas, prasimušęs partinis funkcionierius.

Panašiu būdu revoliucijas kėlė KLR, Kampučija, Mongolija, Kuba ir kai kurios Lotynų Amerikos šalys. Todėl partijos ir vyriausybės politikos nukrypimus bei socializmo deformacijas tapatinti tu vieno žmogaus sveikatos būkle ir nes psichikos sutrikimais neobjektyvu. Jeigu valstybės politinė sistema būtų demokratiška, ji sugebėtų rinkimų pagalba izoliuoti sergančią asmenybę nuo visuomenės. Todėl kai kurių veikėjų kalbos, kad tik Stalinas esąs stalinizmo kūrėjas, yra tik noras nepastebimai nusiplauti nekaltųjų krauju suteptas rankas. Tad kokia turėtų būti galutinė ligos diagnozė?

Atviro ir slapto teroro, genocido sistema pagimdo monarchinę imperinę valstybę ir partiją, kurti monistinę ideologiją visuomeninių mokslų pagalba paverčia religija. Atsiranda galimybė „kitais galvojančius“ paskelbti oportunistais, revizionistais ir „liaudies priešais“. Po to dažniau-

siai kartojami viduramžių inkvizicijos metodai, kuriuos patyrė lietuviai ir kitos tautos.

Nors pastaruoju metu vis dažniau kalbama, kad socializmo samprata atgyvenusi, tačiau jos lyg religijos tebesilaikoma. Gal tai daroma norint išlaikyti griūvančią imperiją? Šiandien nėra Stalino, bet tai nereiškia, kad nėra ir stalinizmo šaknų. Tad kodėl nėra garantijos, jog visa tai nepasikartos? O todėl, kad mūsų politinė ir ekonominė sistema nepasikeitė. Staigus ekonominis smukimas turės pagreitinti politines permainas. Tuo tarpu „centras“ ir toliau tebedeklaruoja avangardinį TSKP vaidmenį. Savarankiškų respublikų sąjunga (federacija) gyvuoja tik žodžiuose. Dabartinė epocha panaši į situaciją, kurią išgyveno mūsų seneliai carinės Rusijos imperijoje.

Kol vadovavomės dogma, kad „socialistinė“ arba imperinės valstybės nuosavybė mus pavėrčia „broliais ir sesėmis“, vienminčiais, mums pakako vienos partijos, kaip vieno dievo ar caro. Tačiau užmiršome, kad partija – tai tik abstrakcija, o realiai jos vardu veikia funkcionieriai. Vertikalinė, hierarchinė partinių organų darbo organizacija ir funkcionierių parinkimas vietoj demokratinių rinkimų sudarė sąlygas išplisti voliuntarizmui ir korupcijai.

Pertvarkant partijos darbą, buvo nutarta demokratizuoti rinkimus – pasiūlyti net po kelis parinktus kandidatus. Tačiau ar nuo to keičiasi partijos kaip monarcho padėtis? Deja... Partinių rinkimų demokratizavimas tėra grynai formalus dalykas. Rinkimai keičiasi ne iš esmės, o tik savo forma. Nedemokratiška ir pati partijos struktūra. Lietuvoje, kitose respublikose nėra savarankiškų komunistų partijų. TSKP yra kilusi iš RKP(b), tokia ji liko ir pakeitusi pavadinimą. Lietuvos KP nuo jos įkūrimo (1918 m. spalio 1 – 3 d.) niekada savarankiška nebuvo, nes iš karto priėmė RKP(b) programą, VIII suvažiavime gavo srities komiteto teises, 1921 m. buvo įjungta į Kominterną, kuris iš tikrųjų tarnavo tik stalinizmui. 1940 m. spalio 8 d. LKP, įsiliejusi į VKP(b) su srities organizacijos teisėmis, tokia liko ir iki šiol, Lietuvos KP ir LKP CK pavadinimas yra formalus, atsispindi tik iškabose ir neatitinka tikrovės, nes tokios partijos niekada neturėjome. Keista, kad 1988 m. spalį šventėme LKP 70-metį, kai tokios partijos nebuvo. Lietuvos komunistų partiniuose bilietuose užrašyta: „Komunističeskaja partija Sovetskogo Sojuza“. Jos politinis biuras Maskvoje, mūsų atstovų ten nėra. Tad visai natūralu, kad Lietuvos komunistai kelia klausimą dėl savarankiškos LKP atkūrimo. Tačiau negalima atkurti to, ko nebuvo. Vienintelė alternatyva – sukurti naują suverenią partiją, kuri su Sąjūdžiu ir kitais judėjimais siektų Lietuvos nepriklausomybės, įgyvendintų socialinę teisingumą ir demokratinius principus politikoje bei ekonomikoje. Tam būtina sudaryti naują programą, įstatus, perregistruoti narius ir, svarbiausia, atsakyti politinės hegemonijos ir avangardinio vaidmens visose gyvenimo srityse, pripažinti daugiapartiškumą.

Nemažą žalą Komunistų partijai, taip pat ir Lietuvos ateičiai gali turėti siekimas tik išplėsti LKP teises, paliekant ją TSKP skyriumi. Tautoje niekada neturės autoriteto partija, kurios veikla diktuojama iš svetur. Todėl reikia iš karto atmesti pastangas išsaugoti dabartinę komunistų partijos statusą.

Partijos programa jau neatitinka šių dienų mokslo ir praktikos, nes ji remiasi socializmo ir komunizmo samprata, kuri yra atitrūkusi nuo tikrovės. Juk pirmapradis socializmo ir komunizmo supratimas buvo ir tebėra iliuzinis. Pirmas socializmo iliuzijų sprogdymas įvyko žlugus kariniam komunizmui, kuris iš esmės atitiko pirmapradžio socializmo samprata. Socializmo samprata, kaip pažymėjo TSKP XXVII suvažiavimas ir TSKP CK 1987 m. sausio plenumas, užsikonservavo trečiojo-ketvirtojo dešimtmečio lygyje, o komunizmo supratimas tebėra labai primityvus. Socializmas buvo įsivaizduotas kaip natūrinis ūkis, nes prekinė gamyba laikyta kapitalizmu. Dabar gi prekiniai-piniginiai santykiai, rinka jau įeina į socializmo sampratą, kad tai yra būtina, jau įrodė kai kurios labai išsivysčiusios Vakarų Europos šalys, kurios neabejingos socialdemokratijos idėjoms.

Tačiau prievartinio (rytietiškojo) socializmo kūrimas nusinešė kelias dešimtis milijonų žmo-

nių gyvybių. Norėta kurti humanišką santvarką, bet viskas ėjo atvirkščiai. Juk natūrali (normali) žmogaus prigimtis perduodama kartoms paveldėjimo keliu. Instinktyviai žmogus stengiasi išlikti pats savimi — laisva, nepriklausoma asmenybe, dirbdamas ar kurdamas jis pasiekia moralinį-psichologinį ir materialinį pasitenkinimą, pateisina pats save. Žmogui būdingi savigarbos, tiesos siekimo, meilės žmonėms, šeimai, tautai ir Tėvynei jausmai.

Ilgametėje „socializmo“, kaip ankstyvos komunizmo fazės, praktikoje buvo panaudojama gausybė priemonių, nukreiptų prieš normalią žmogaus prigimtį: laisvos iniciatyvos ir veiklos slopinimas, žmogaus asmenybės ir jos darbo rezultatų niveliavimas, iškreipto internacionalizmo ir tautų „susiliejiimo“ propagavimas, ideologinis fetišizmas ir kt. Pagrindiniais visuomenės vystymo kriterijais buvo komanda, prievarta ir baimė. Kurį laiką šis mechanizmas buvo įgyvendinamas dėl ryškaus visų gyvenimo sričių centralizavimo. Žmogus gyveno uždaroje, lyg sukarintoje visuomenėje, išliko geresnės ateities viltys. Pamažu vystėsi bedvasis robotas, arba nihilistas cinikas, gyvenantis tik šia diena. Taip buvo norima sukurti naujos mąstysenos ir elgsenos šviesios rytdienos subjektą. Tokią patologinę nehumanizuotą struktūrą jau gana dažnai sutinkame mūsų visuomenėje. Čia lakus posakis „Sveikame kūne — sveika siela“ ima veikti atvirkščiai. Todėl ateities pagrindiniai uždaviniai turėtų būti ne tik visuomenės, tautos atgimimas, bei kartu žmogaus dvasinė ir fizinė ekologija.

Pripažinę komunizmo sampratą primityvia, kartu pastebime, kad visuomenės dėsningumą, vedančių į tokią visuomenę, nepažinome. Todėl nedera kviesti mases žygiui į visuomenę, kurios samprata tik iliuzinė. Argi gali būti pavadinta naujoji partija šios iliuzinės visuomenės vardu? O gal logiškiau eiti pramintais takais? Jei Lietuvos naujoji komunistų partija negrįžtamai pasuks realios ekonominės santvarkos, socialinio teisingumo ir valstybės demokratizavimo keliu, tai turi atsispindėti jos programoje ir pavadinime.

Taigi valstybinio feodalizmo sistemos vien vadovų pakeitimais arba kitomis kosmetinėmis priemonėmis nepataisysime. Mūsų nepatenkina ketveri praėję persitvarkymo metai. Viskas eina formaliai, paviršutiniškai.

Ar ne laikas iš esmės pradėti „gydyti“ pagrindinę visuomenės „ligą“ — mūsų politinę ir ekonominę sistemą?

Kauno tiesa.- 1989 m. rugpjūčio 18 d.

MŪSŲ POLITINĖS IR EKONOMINĖS SISTEMOS DIAGNOZĖ

Arimantas DUMČIUS – *Kauno medicinos akademijos profesorius, Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

Komunizmo idėja atsirado dėl žmonijos susirūpinimo savo padėtimi ir ateitimi. K. Marksas paskelbė, jog socialinės nelygybės priežastis yra išnaudojimas, išlaisvintojo ir naujos visuomenės kūrėjo misija buvo priskirta proletariatui – revoliucingiausiai klasei. Prievartos būdu turėjo būti suvalstybintos gamybos priemonės. Iš anksto nusistatyta prieš natūralius ekonomikos dėsnius: ignoruojami prekiniai piniginiai santykiai, rinka, prekių mainai ir kt. Visa tai buvo pakeista socialistiniais gamybiniais santykiais, kurių esmę sudaro suvalstybtas natūrinis ūkis. Lygiagrečiai suplanuota radikaliai, „chirurgiškai“ pertvarkyti visuomenę, dirbtinai pritaikant idealią politiką, kurią šiandien vadiname praeities socializmo deformacijomis. Paaikškėjo, kad iki šiol kūrėme „ne tą“ socializmą, o komunizmas, kaip aukščiausia jo fazė, buvo įsivaizduojamas primityviai; gyvenome iliuzijomis, svajonėmis. Visuotinės politinės bei ekonominės krizės akivaizdoje šiandien visus buvusius nukrypimus dažnai bandoma paaikškinti asmenybės kultu (stalinizmas ir kiti izmai) bei blogais vadovais. Tačiau Tarybų šalies istorija šio teiginio nepatvirtina. Vadovai keitėsi, o politinė ir ekonominė sistema išliko ligota.

Kokia mūsų politinės ir ekonominės sistemos diagnozė?

Medikai nustatė, kad Stalinas sirgo paranoja – viena iš šizofrenijos formų. Iš istorijos žinoma, jog šia liga sirgo ir Judėjos karalius Erodas, ir rusų caras Ivanas Rūstusis, ir Adolfas Hitleris. Tačiau ne pats Stalinas kankino, šaudė žmones, grūdo juos į gyvulinius vagonus, trėmė į Sibirą. Tai darė sveiki vykdytojai, savo terorą pateisindavę „mokslinėmis“ socializmo, komunizmo kūrimo teorijomis. Vardan šio tikslo buvo paskelbta klasių kova, pateisinama prievarta, psichologinis spaudimas, teroras, vadinamoji proletariato diktatūra. Šią teoriją bei ideologiją sukūrė ne Stalinas: jis tik perėmė ją, tęsė bei „tobulino“. Juk tarybinių konclagerių pamatas buvo paruoštas dar 1918 metais, dar V. Leninui gyvam esant. Panašiu būdu revoliucijas kėlė KLR, Kampučija, Mongolija, Kuba, kitos šalys. Todėl kurių ne kurių veikėjų nūdienos kalbos, esą Stalinas yra stalinizmo kūrėjas, yra tik noras nepastebimai nusiplauti rankas. Juk į Staliną panašių žmonių galėjo būti ir daugiau. Tad partijos ir vyriausybės politikos nukrypimus bei socializmo deformacijas neobjektyvu tapatinti su vieno žmogaus sveikatos būkle ar psichikos sutrikimais. Pagrindinė priežastis kita – pabandykime jos paieškoti. Daugiau kaip prieš 70 metų nuo pasaulinio socialistinio judėjimo atskilęs Rusijos socializmas bandė įgyvendinti totalitarinio komunizmo idėją. Buvo atitrūkta nuo natūralių visuomenės ir ekonomikos vystymosi dėsnių supratimo. Socializmo kūrimas suprantamas dogmatiškai, supaprastintai, o vadovai buvo laikomi neklystančiais. Komunizmo idėja paversta vos ne religija.

Šiandien tarptautinės socialdemokratijos judėjimas apie šį laikotarpį kalba kaip apie socialistinės demokratijos idealų išdavystę, atnešusią pasauliui milžiniškus nuostolius ir aukas. Kitaip ėmė galvoti apie savo nugyventą laikotarpį ir TSKP. Pavyzdžiui, XXVII suvažiavime ir 1987m. sausio plenume aiškiai pabrėžta, kad partijos programa jau neatitinka šių dienų mokslo ir praktikos, nes ji remiasi atitrūkusia nuo tikrovės socializmo ir komunizmo samprata. Teorinės socializmo sampratos likę tokios pat kaip 4-5 dešimtmetyje, buvę „užšaldyti“ Lenino teiginiai apie socializmą. Atmetus „išsivysčiusio“ socializmo mitą, buvo konstatuota, kad mes visai nepažinome socializmo ir visuomenės, kurioje gyvenome.

Šiandien reikėtų bandyti suvokti, kodėl prievartinio (rytietiškojo) socializmo kūrimui reikėjo

ties daug aukų, kodėl po 70 metų kelionės tebesame skubančiųjų uodegoje.

Šias priežastis tektų aiškinti atsižvelgiant ir į žmogaus biologinę prigimtį. Gamta sukūrė žmogų kaip dvilypį subjektą.

Iš vienos pusės jis yra laisva, nepriklausoma asmenybė, visada stengiasi išlikti pats savi- mi, jam būdingi savigarbos, tiesos siekimo, meilės žmonėms, šeimai, tautai ir Tėvynei jausmai; žmogus yra altruistas, jis nori būti naudingas, gali pasiaukoti dėl kitų. Iš antros pusės žmoguje pastebimos tokios įgimtos savybės kaip egoizmas, individualizmas, noras gerai gyventi kitų sąskaita, mažai dirbti. Utopinės idėjos apologetai išnaudojo abi žmogaus prigimties puses savo tikslams pasiekti. Pirmiausia, skelbdami lygiavos principą, jie nuasmenino žmogų, pažeisdami intelekto viršenybės principą. Antra, žmonės buvo supriešinti, supainiojus jų asmeninius santykius (klasės, diktatūra, prievartinė-revoliucinė visuomenės pertvarkymo teorija). Taigi sistemos tikslu tapo utopinė idėja. Tikslas buvo įgyvendinamas prievartos būdu, iškeliant įvairius metodus bei priemones virš paties tikslo. „Viena partija – viena tiesa“, „Partija – mūsų epochos protas, garbė ir sąžinė“ – idėjai ir įsakymui buvo suteikta neginčijama teisė ir vos ne religinė prasmė. Fanatikai suteikė idėjai mokslinės dogmos privilegijas. Partijos nariai tapo jos kareiviais. Išplito voliuntarizmas ir korupcija. Skelbtoji lygybė virto baisia nelygybe: vadovai elgėsi egoistiškai, o pavaldiniai – masės – buvo verčiami pasiaukojamai dirbti komunizmo labui. Idėjos šalininkai faktiškai stėjo prieš natūralius gamtos ir visuomenės dėsnius, prieš normalią žmogaus prigimtį. Buvo slopinama laisva žmogaus veikla ir iniciatyva, dvasinė saviraiška, niveliuojama asmenybė bei darbo rezultatai, vykdomas tautų „suartėjimas bei susilieėjimas“ ir kt. Pagrindiniai visuomenės vystymo kriterijai buvo komanda, prievarta, baimė. Natūralu, kad išgalvotų dėsnių reguliuojamoje visuomenėje atsirado, iš vienos pusės, chaosas ir neapibrėžtumas (juo naudojosi korupcija), iš kitos – didžiulė konfrontacija. Žmogus gyveno lyg sukurtoje visuomenėje nuolatinio streso būsenoje. Atsirado paskatinta aistra terorizuoti ir net naikinti kitaip mąstančius žmones (pasekmės šiandien žinomos). Nomenklatūriniais buvo rekomenduojami tie, kurie turėjo didesnę polinkį atakuoti matomus ir nematomus priešus. Taip įsišaknijo socialinis-patologinis fenomenas, pagimdęs totalinį žmonių susvetimėjimą ir neapykantą.

Dabar, einant pertvarkos keliu, šis mechanizmas tebeegzistuoja, tik jo forma švelnesnė, subtilesnė. Tą mechanizmą palaiko dešimtmečiais „egzistuojantys ekonominiai sunkumai“, daug metų besitęsianti melo ideologija. Žmonės netiki geresne ateitimi. Šiandienos atgimimui trukdo praeityje suformuotas dogmatinis požiūris, dalis žmonių tapo bedvasiai robotai ir nihilistai, gyvenantys šia diena. Tokią patologinę nehumanizuotą struktūrą sutinkame kasdieniame gyvenime. Čia dėsnis „sveikame kūne – sveika siela“ jau veikia atvirkščiai: nesveika siela – nesveikas kūnas. Todėl mūsų tautos ir visuomenės atgimimo akivaizdoje išskyla žmogaus dvasinės ir fizinės ekologijos reikšmė. Aišku ir tai, kad turime blokuoti nepasiteisinsią ir primestą ekonominę-politinę sistemą, grįžti prie gamybinių jėgų ir gamybinių santykių normalizavimo, socialinio teisingumo ir valstybės demokratizavimo, teisingo nacionalinių santykių sprendimo. Tai bus sudėtinga, nes neatrodo, kad centras atsisakys imperinių tikslų. Tačiau lemiamą žodį čia turėtų tarti tauta ir naujoji (jeigu tokia bus) Lietuvos komunistų partija, kuri deda pastangas atgaivinti demokratijos principus. Jos autoritetas priklausys nuo to, ar ji savo siekius suvienys su tautos tikslais, ar suras principingą ryšių bei santykių su TSKP variantą, pagrįstą ne pavaldumu, o lygiateise partneryste. Partija turi ryžtingai atsiriboti nuo marksizmo-leninizmo dogmatizmo apraiškų ir klaidų, kartu su visuomene parengti konkrečią ir realią demokratinę ir nepriklausomą Lietuvos sukūrimo programą. Tik tokioje plotmėje galima visų tautos jėgų konsolidacija. Priešingu atveju politinis neapibrėžtumas ir ūkinis veiklos neefektyvumas gilins Respublikos visuomenės destrukciją.

LIETUVOS LAISVĖ TARPTAUTINĖS TEISĖS POŽIŪRIU

Renkantis Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo dabarties strategiją ir taktiką, svarbu prisiminti Lietuvos Respublikos kelią

Arimantas DUMČIUS – *Kauno medicinos akademijos profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

Po nepriklausomybės paskelbimo Lietuvą de jure pirmiausia pripažino Vokietija (1918 03 23) ir Sovietų Rusija (1920 07 12). Susikūrus Tautų Sąjungai, Lietuva kartą į ją kreipėsi 1920 m. spalio 12 d., tačiau tąkart TS pripažino tik jos teisę dalyvauti techninėse organizacijose. Lietuvos priėmimas į Tautų Sąjungą buvo atidėliojamas dėl tariamo lenkų persekiojimo ir konfliktų su pačia Lenkija (Hymanso derybos). Galų gale 1921 m. rugsėjo 22 d. Lietuva buvo priimta į Tautų Sąjungą (prieš balsavo tik Rumunija ir Lenkija). Tuo metu Lietuvą jau pripažino Vokietija, Rusija, Šveicarija, Argentina, Meksika, Latvija ir Estija, 1922 m. – ir JAV, Kanada, Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija, tiesa, su viena sąlyga – leisti naudotis Nemunu tarptautinei navigacijai. Paminėtina Maskvos nepuolimo sutartis (1926 09 28). Joje TSRS ir Lietuva dar kartą pasižadėjo bet kuriomis aplinkybėmis gerbti viena antros suverenumą ir teritorijos neliečiamybę, be to, buvo pripažinta Vilniaus krašto priklausomybė Lietuvai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė skyrė nemažą dėmesį Tautų Sąjungai, nes šioji buvo viintelė taikos išsaugojimo garantė. Jos narės turėjo gerbti kitų TS priklausančių šalių teritorinę neliečiamybę ir politinę nepriklausomybę. Ginčus sprendavo arbitražas, teismas ar Taryba. A. Janulaitis 1923 m. kovo 7 d. įkūrė Draugiją Tautų Sąjungos idėjai skleisti. Tačiau Tautų Sąjunga nepateisino vilčių. 1920–1942 metais iš jos išstojo 17 valstybių. TSRS iš Tautų Sąjungos buvo pašalinta 1940 m. dėl to, kad užpuolė Suomiją. Kilus konfliktui dėl Vilniaus ir Klaipėdos kraštų, Lietuva nesulaukė TS pagalbos ir juos prarado. Galų gale 1939–1940 metais TSRS sulaužė tarpvalstybines sutartis, tarp jų ir 1939 m. spalio 10 d. savitarpio pagalbos sutartį su Lietuva ir okupavo Lietuvos Respubliką. Tuo metu Tautų Sąjunga praktiškai nebeegzistavo. Vietoj jos 1946 04 19 įsisteigė Suvienytųjų Nacijų Organizacija. Pagal Atlanto chartijos principus visos okupuotos šalys po karo atgavo savo nepriklausomybę ir valstybių statusą. Išimtis buvo tik trys Baltijos valstybės, kurios tapo „laisvųjų respublikų sąjungos“ provincija. SNO Saugumo Taryboje TSRS turi veto teisę priimant ar atmetant rekomendacijas dėl naujų narių priėmimo Generalinės Asamblėjos susirinkime. Iki šiol šioje organizacijoje TSRS atstovauja trys slavų kilmės tautos, todėl mažųjų TSRS tautų klausimas SNO gali komplikotis, tuo labiau, kad joms kol kas nėra vilties patekti į šią tarptautinę organizaciją. Tokia padėtis prieštarauja SNO 1948 m. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos principams, kurių TSRS nepaisė. 1975 m., po trejus metus trukusių Ženevos derybų, kuriose dalyvavo 33 Europos valstybės, JAV ir Kanada, buvo pasirašytas Helsinkio Baigiamasis Aktas (Europos Saugumo ir bendradarbiavimo deklaracija). Jame, be kita ko, pripažįstamos TSRS pokarinės sienos ir teritorijos.

Helsinkio Akto antroji dalis aptaria tautų bendradarbiavimą ekonomikos, mokslo, technologijos ir ekologijos srityse, trečioji nusako teisę palaikyti asmeninius kontaktus tarp įvairių valstybių piliečių, dalyvauti kultūros, mokslo ir švietimo mainuose. Ketvirtoji dalis numato Helsinkio Akto kontrolines konferencijas (Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo konferencijos). Pirmoji peržiūros konferencija Belgrade 1977 m. parodė, kad TSRS mažai dėmesio kreipia į tautų ir žmogaus teises, laikydama jas valstybės vidaus reikalu. Antroje peržiūros konferencijoje Ma-

dride 1980–1983 m. TSRS pozicija nepakito, tačiau buvo susitarta, kad specialiose konferencijose bus nagrinėjamos tik žmogaus teisės. Pirmojoje žmogaus teisių konferencijoje Otavoje 1986 m. TSRS delegacija nesutiko, kad būtų aptariami gausūs žmogaus teisių pažeidimai TSRS. Apskritai buvo prieštaraujama tam, kad būtų aptiriamos civilinės ir politinės teisės, dėmesys buvo nukreiptas tik į ekonomines ir socialines teises. Konferencija baigėsi taip ir nepasirašius deklaracijos. Tokios pat deklaracijos TSRS nepasirašė 1986 m. Berne, kur buvo nagrinėjami asmeninių ryšių tarp įvairių valstybių piliečių klausimai.

Žmogaus teisių pažeidinėjimai komunistiniuose ir kituose kraštuose atkreipė viso pasaulio dėmesį. Atsirado daug vadinamųjų „nevyriausybinių organizacijų“ (Non-Government Organization – NGO), kurios registruoja žmogaus teisių pažeidimus ir pateikia juos peržiūros konferencijoms. Organizacijų atstovai į šias konferencijas patenka tik tada, jeigu juos įtraukia kokios nors šalies oficialioji delegacija. Antroji žmogaus teisių konferencija prasidėjo Vienoje 1986 m. ir užsitęsė daugiau kaip dvejus metus. Joje pasiekta nemaža susitarimų, gerinančių žmonių galimybes palaikyti įvairialypius kontaktus ir užtikrinančių jų tautines, religines bei asmenines teises.

Šioje konferencijoje dalyvavo apie 50 nevyriausybinių organizacijų. Jų vaidmuo labai aktyviai padidėjo. 1989 m. Paryžiaus konferencijoje buvo iškeltas Pabaltijo klausimas, nurodyta, kad lietuvių tauta nori politinės, ekonominės ir kultūrinės nepriklausomybės. Todėl prieštaringai nuskambėjo M. Gorbačiovo žodžiai: „... kiekviena tauta turi pasirinkimo laisvę. Jei mes jos nepripažįstame, nieko gero ateityje tarptautiniuose santykiuose negalima laukti“. Paryžius buvo pirmoji konferencija, kurioje taip plačiai buvo aptartos humanitarinės teisės. Buvo pateikta žmogaus teisių padėties Lietuvoje analizė, apibūdinta bažnyčios, tikinčiųjų ir tautinių mažumų padėtis. Pirmą kartą kartu su Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) ir Lietuvių informacijos Centro atstovu (G. Damušytė) dalyvavo Lietuvos atstovas (A. Juozaitis). Artimiausias žmogaus teisių konferencijas numatoma surengti Kopenhagoje (šių metų vasarą) ir Maskvoje (1991 m. rudenį), o trečiąją bendrą peržiūros konferenciją – Helsinkyje (1992 m.). Pažymėtina, kad tarp konferencijų veikia žmogaus teisių komisija, vyksta trumpi seminarai.

Pasaulio lietuvių bendruomenė visą laiką seka ir kelia Lietuvos laisvės bylą tarptautinėse konferencijose. Memorandumus anglų kalba ruošia PLB atstovai (prof. J. Danys, G. Damušytė, R. Rudaitytė, M. Danytė, prof. T. Remeikis ir kt.). Faktus apie Žmogaus teisių pažeidimus ir Lietuvos padėtį iki šiol pateikdavo Lietuvos Helsinkio grupė, Laisvės Lyga, Komitetas tikinčiųjų teisėms ginti, pastaruoju metu – Sąjūdis ir kitos nevyriausybinės organizacijos. Būtų racionalu suvienyti visų Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo grupių pastangas ir suaktyvinti laisvės bei žmogaus teisių gynimo judėjimą. Būtina nedelsiant ruošti medžiagą žmogaus teisių gynimo konferencijai Kopenhagoje. Svarbią pozityvią misiją atlieka JAV kongreso speciali komisija, sudaryta iš Atstovų Rūmų ir Senato narių – Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje komisija. Ji nuolat skelbia žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje, o jos išvados būna žymiai radikalesnės už JAV prezidento. Šiais klausimais taip pat domisi Tarptautinė Amnestija (Amnesty International), turinti savo skyrius JAV, Kanadoje ir kitur.

Taigi, paskelbus nepriklausomybę, iškilis nemaža sunkumų, nes prisidės diplomatinių derybų su TSRS batalijos. Kad Lietuva neliktų viena, nedelsiant privalome kuo aktyviau kelti Lietuvos laisvės klausimą minėtose tarptautinėse instancijose.

Atgimimas.- 1990 m. kovo 14-21 d.

KAIP TOLIAU GINSIME LIETUVOS LAISVĘ?

*Arimantas DUMČIUS – Kauno medicinos akademijos profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

Kokia dabarties realybė? Tarybų Sąjungos ginkluotosios pajėgos ir TSKP organizacija šiuurškiai kišasi į nepriklausomos Lietuvos vidaus reikalus. Panaudojama net karinė jėga. Kaimyninės supervalstybės vyriausybė siunčia mums ultimatyvius pareiškimus. Todėl itin svarbu nustatyti, kaip toliau ginsime Lietuvos nepriklausomybę. Nedelsiant reikėtų vienytis visoms tautos demokratinėms jėgoms, visuotinai pripažįstant ir vykdant teisėtus Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės įstatymus kasdieniniame mūsų gyvenime. Taigi Lietuvos valstybinių įstatymų visuotinis pripažinimas ir santūrumas – šiandien yra bene rimčiausia pilietinio solidarumo jėga, kuri gali paversti niekais iš šalies primestus nurodymus, mums peršamą dvivaldystę. Dabar, kai jau iš dalies realizuojamas TSRS prezidento valdymas nepriklausomoje Lietuvoje, labai svarbus kiekvieno žmogaus apsisprendimas vardan bendrų lietuvių tautos interesų.

Kas šiuo momentu svarbiausia? Kiekvienam reikia greičiau susiorientuoti ir visur diegti Lietuvos įstatymus.

Prasideda mūsų gyvenimo demokratizavimas. Šio proceso sėkmė priklausys nuo mūsų išrinktų deputatų ištikimybės paskelbtoms idėjoms ir piliečių sąmoningumo. Vienu iš mūsų sąmoningumo aktų turėtų būti priešinimasis anarchijai, plėšikavimams, neveiklumui, tinginystei, girtavimui. Todėl pradėkime patriotinį judėjimą: „Mano jėgos ir mano darbas – Tau, Lietuva!“. Neabejoju, kad šis judėjimas padės ginti laisvą Lietuvą, o ateityje sukurti ir tokią demokratinę, klestinčią valstybę, kokios nori lietuviai.

Rytų valstybės valdovas, siekdamas parklupdyti lietuvių tautą, šiandien skelbia blokadą, nesileidžia į dialogą, derybas. Tačiau daugelis blaiviau mąstančių tos pačios šalies vadovų žemesnėje pakopoje mums davė suprasti, kad neatsisakys abiem pusėms priimtinių ekonominių, mokslinių, techninių, kultūrinių sutarčių. Kadangi senoji LTSR Ministrų Taryba taip padaryti pavėlavo, todėl Lietuvos organizacijos tai turi padaryti pačios.

Europa – bendri namai. Tad neskaldykime jų. O dabar TSRS viena skelbia, o kita daro. Čia galėtų prabilti Baltijos ir kitų respublikų nacionalinio išsivadavimo judėjimai, TSRS liaudies deputatai. Šiandien aišku: Lietuvos Aukščiausioji Taryba ir Vyriausybė privalo naudoti lankstesnę politiką nepriklausomybei išsaugoti.

Matyti, JAV administracija gali ryžtingai neparemti Baltuos respublikų teisingų reikalavimų.

Daugiau vilčių mums teikia daugelio Europos šalių pozicija. Tad dabartiniame etape lieka vienas realus kelias ginti Lietuvos interesus tarptautinės teisės lygmenyje. Lietuvių tautos ir Respublikos piliečių teisių gynimas, susitarimas dėl ilgalaikių derybų su TSRS priklauso įstatymo keliu išrinktai Aukščiausiajai Tarybai ir Vyriausybei. Tačiau jų veiklos sėkmė bus didesnė, kai savo išrinktiesiems padės pati Lietuvos visuomenė. Reikia suvienyti visų žmogaus teisių gynimo grupių veiklą ir suaktyvinti laisvės judėjimą Lietuvoje.

Suvienytųjų Nacijų Organizacijoje nuo TSRS atstovauja tik pati TSRS, Ukrainos TSR ir Baltarusijos TSR. TSRS – SNO Saugumo Tarybos narė su veto teise. Mažoms tautoms nebuvo leidžiama apsispręsti dėl savo ateities, dar labiau nebuvo vilties patekti į SNO. Tai prieštarauja SNO 1948 m. priimtoms Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos principams, kurių Tarybų Sąjunga nepaisė. Čia dar kartą reikia priminti, kad SNO Saugumo Taryboje TSRS gali vetuoti bet koki

pasiūlymą, priimant ar atmetant naujų narių įstojimą. Tai mums labai nepalanku.

Itin svarbi žmonių ir tautų teisių gynimo priemonė yra 1975 m. pasirašytas Helsinkio pasitarimo baigiamasis Aktas ir jo vykdymo kontrolės konferencijos.

Nors Tarybų Sąjunga yra viešai pareiškusi ištikimybę SNO Visuotinių žmogaus teisių gynimo, Helsinkio Baigiamojo Akto, Vienos (1986-89 m. m.) ir kitoms tautų savarankiško apsisprendimo ir žmogaus teisių deklaracijoms, tačiau iki šiol ta prasme padėtis Lietuvoje buvo labai bloga. Tokiu pavyzdžiu gali būti tragiško likimo Lietuvos Helsinkio grupės veikla, R. Kalantos susideginimas, S. Kudirkos byla, „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ leidimas. Tai – labai svarbūs tautos pasipriešinimo okupacijai faktai. Buvo paskelbta dokumentų apie tautinius ir religinius persekiojimus, neteisėtus areštus, piktnaudžiavimus psichiatrija, emigracijos ryšių ir pašto varžymus bei kita. Šiuo metu apsinuogino M. Gorbačiovo vyriausybės imperiniai tikslai, o jos demagogiją mato Lietuvos žmonės ir visas pasaulis. Iš esmės nusikalstama beveik visiems Helsinkio akto pirmosios dalies principams: negerbiamos suverenios valstybės teisės, nepripažįstama tautų apsisprendimo teisė, laikantis Jungtinių Tautų Chartijos tikslų ir privilegijų, grasinama ir naudojama jėga, uždaromos sienos, nutraukiamos vizos ir kėsiniama į teritorinį Respublikos nedalomumą, atsisakoma ginčus spręsti taikiai ir derybomis, atsisakoma bendradarbiavimo, kišamasi į Respublikos vidaus reikalus. Lietuva vieningai pareiškė protestą prieš Tarybinės armijos neteisėtus veiksmus, šiurkštų savavaliavimą, Lietuvos įstaigų užiminėjimą, prievartos panaudojimą prieš medicinos personalą, kareivių grobimą. Čia reikia pabrėžti, kad bandymas organizuoti pavasarinį jaunuolių šaukimą į TSRS ginkluotąsias pajėgas prieštarauja 1907 Hagos, 1949 m. Ženevos konvencijoms šaukti į okupacinę armiją okupuotos teritorijos civilius gyventojus.

Siūlytinos šios neatidėliotinos priemonės:

- parengti medžiagą apie Lietuvos laisvės bylą ir dabartinę situaciją Žmogaus teisių gynimo Kopenhagos konferencijai (1990 m. birželio mėn.); ten turi vykti ir mūsų Vyriausybės atstovas;
- kreiptis į SNO Globos tarybą, kad Lietuvai būtų suteiktas palankus tarptautinės globos statusas Lietuvos nepriklausomybei įtvirtinti;
- pažymėti, kad TSRS energetinė, ekonominė blokada yra amorali ir nesuderinama su visuotinai priimtais piliečių ir suverenių valstybių teisių gynimo principais;
- kreiptis į SNO Generalinę Asamblėją ir Tarptautinį Raudonąjį Kryžių, kad atsiųstų komisiją į Lietuvą okupacinės armijos veiksams stebėti ir įvertinti;
- pakartotinai kreiptis į pasaulio valstybių, kurios mus pripažįsta, vyriausybes, kad jos tarpininkautų SNO Generalinėje Asamblėjoje dėl Lietuvos laisvės bylos (1939-1940 m. m.) tarptautinio pripažinimo ir Lietuvos nepriklausomybės įteisinimo.
- gilėjant teisiniam Lietuvos ir TSRS konfliktui, tinkamu momentu kreiptis į SNO Tarptautinį Teismą Hagoje, tarpininkaujant Teismo Statuto dalyviams.

Pozicija.- 1990 m. gegužės 2 d.

SUVIENYTI JĖGAS BENDRAM TIKSLUI

Vygantas ŠVOBA

Gegužės 30 d. Lietuvos laisvųjų profsąjungų konfederacijos rūmuose įvyko Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo iniciatyvinės grupės ir Respublikos humanistinių organizacijų atstovų pasitarimas. Jame aptartos Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo strategijos ir taktikos perspektyvos bei organizaciniai klausimai.

Žmogaus teisių gynimo grupės dar prieš keletą metų negalėjo veikti viešai, o aktyviausi jų nariai buvo persekiojami. Vieniems teko emigruoti, kiti atsidūrė teisiamųjų suole. Sovietinė sistema išugdė žmonėse baimę, įstūmė šimtus tūkstančių Lietuvos gyventojų į skurdą, girtavimą, pagimdė korupciją ir protekcionizmą daugelyje valstybinės valdžios, valdymo organų. Nors gyvename jau trečią atkurtos Nepriklausomos Lietuvos mėnesį, mus tebeslegia šis slogus palikimas. Ilgai diegta nužmoginimo sistema ir dabar skaudžiai atsiliepia daugelyje mūsų gyvenimo sričių.

Pasitarime dalyvavę Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo iniciatyvinės grupės nariai, Sąjūdžio Seimo, Lietuvos Helsinkio grupės, taip pat sambūrio „Caritas“, Lietuvos vaikų fondo, bendrijos „Viltis“, Lietuvos agentūros „SOS vaikai“, Socialinės apsaugos ministerijos, Atleistųjų iš darbo komisijos atstovai ieškojo bendrų sąlyčio taškų, aptarė svarbiausias bendro darbo gaires. Pasitarimui pirmininkavo akademikas Antanas Buračas. Pateikiame pokalbio prie apskritojų stalo sutrumpintą stenogramą.

LAISVI KALĖJIME

SPAUSDINAME LIETUVOS VISUOTINIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO INICIATYVINĖS GRUPĖS BEI HUMANISTINIŲ ORGANIZACIJŲ IŠPLĖSTINIO PASITARIMO DALYVIŲ MINTIS.

A.BURACAS, akademikas, Iniciatyvinės grupės narys. Mūsų susitikimo tikslas – aptarti Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo organizacijos steigimo perspektyvas. Reikia pripažinti, jog daug nuveikė Helsinkio grupė bei Lietuvos Laisvės Lyga. Atgimimo sąjūdis prikėlė bendram žygiui nemenką būrį dorų žmonių. Žmogaus teisių visuma reglamentuojama SNO bei jos padalinių priimtais dokumentais, juridiniais aktais.

Lietuvoje, atkuriant žmogaus teisių gynimo mechanizmus, tai itin aktualu.

Antra vertus, reikia pripažinti, kad dabartinė valdžia kaip reikiant nesiima gvildinti šių aktualių problemų. Manau, mums būtina aptarti gintinas žmogaus teises Lietuvoje, pasidalinti mintimis dėl organizacinių klausimų. Gausybė partijų, judėjimų taip pat ketina ginti žmogų, o kas koordinuos, ar išvengsime dubliavimo?

B.GENZELIS, profesorius, Lietuvos AT deputatas, Iniciatyvinės grupės narys. Bendra, ne-skaidoma partinių interesų institucija yra būtina. Jeigu valstybė steigs žmogaus teises sergstintį departamentą, bijau, kad jis greit virs dar viena biurokratine organizacija. Visi pamename, kiek pastangų dėjome, jog pagaliau Lietuvoje būtų mažiau ministerijų. Departamentai dabar dygsta it raudonviršiai po lietaus. Na, o koks, gerbiamieji, skirtumas tarp ministerijos ir departamento? Manėme, jog Respublika pribrendusi demokratijai, pakanka tokių rinkimų, ir viskas stos į savo vietas. Pasirodo, jog taip nėra. Keista, tačiau pas mus žmogų reikia ginti ir nuo visuomeninių

organizacijų, kurios taip ir taikosi apriboti teises. Kokie mes patys sau gražučiai! Net iš užsienio spaudos išrenkama tik tai, kur palankiai minima Lietuva. Deja, realybė byloja ką kita. Būdamas Vokietijoje, kiekvieną dieną gaudamas spaudą pastebėjau, jog ji toli gražu rožine spalva nepiešiama. O televizija, tarkime, rodo Laisvės Lygos, po to „Jedinstvos“ mitingus. Žinoma, aš skiriu trispalvę nuo raudonos vėliavos, tačiau komentatorius ramiai klausia – ar tai ne 37-ji metai? Kalbama apie hitlerizmą! Vokiečiams Gorbačiovas idealų idealas, sugriovęs totalitarines Europos valstybes. Lietuvą, ir kažkodėl Gruziją, kai kurie vokiečiai laiko darnos griovėjomis... Tokia laida buvo gegužės 9 dieną per centrinę Vokietijos televiziją. Todėl reikia susimąstyti, jeigu žmogus mano kitaip nei kokia visuomeninė organizacija, ir ši nuomonė nėra griežtai priešinga (sakykime, dėl mūsų nepriklausomybės), jeigu pilietis regi kitokį kelią į laisvę, jis dažnai apšaukiamas tautos priešiu! Ar panašiai Stalinas „negimdė“ liaudies priešų? Tokia ideologija be galo gaji. Vokietijos socialdemokratų lyderiai man šnekėjo, kad šalis vėl gali patekti į hitlerizmo pinksles. Manau, jog piktasis džinas gali ištrūkti ir mūsų Respublikos viduje. Apie demokratiją mes tik šnekame, o realiai jos mažai! Regiu Lietuvos ateities daugpartinį gyvenimą. Tai ne 20 partijų, o kokios 2-3, kiekviena besistengianti iš oponento padaryti sau bičiulį. Bet jeigu daugysime LKP, o vietoj jos kursime naują valstybinę partiją – keisis tik pavadinimas. Gerai, kad Sąjūdis netapo partija, išvengėme naujos diktatūros. Demokratijos daigai tik dygsta, tad žmogus gali būti nuskriaustas tiek LKP, tiek Sąjūdžio, nesnekant apie totalitarizmu dvelkiančią Laisvės Lygą. Eilinio žmogaus teises ginanti organizacija būtina.

V. PETKUS, Lietuvos Helsinkio bei visuotinių žmogaus teisių gynimo Inicijatyvinės grupės narys. Manau, kad žmogaus teises privalo sergėti visuomeninė organizacija, o valstybė galėtų teikti finansinę paramą. Dėl to partiškumo. Jeigu sėdžiu krikdemų partijos susirinkime, mąstau apie jos programą, strategiją, taktiką, tačiau visa tai turime pamiršti susirinkę į Helsinkio grupę. Mūsų grupė susibūrė 1976 metais, tada sąlygos, žinoma, buvo kitokios. Ir užgrūdinti žmonės nedrįsdavo pasirašinėti dokumentų, o dabar piršto nepridėjęs savo pavardę garbingai įrašyta matyti geidžia. Savo veiklą grindžiame baigiamuoju Helsinkio aktu, ypač – jo humanistine dalimi. Ypač mums svarbi nuostata apie valstybinių sienų keitimą taikiu būdu. Rėmėmės ir TSRS Konstitucija – laisvas įstojimas bei išstojimas. Mums svarbi ir Visuotinė žmogaus teisių (gynimo) deklaracija. Žinoma, ji neturi juridinės, tik moralinę galią. Mums svarbus Žmogaus ir piliečio teisių gynimo paktas bei Socialinių, kultūrinių, ekonominių teisių gynimo paktas. Visi dokumentai ratifikuoti Maskvoje. Žinoma, ne visada šių dokumentų pakakdavo. Štai iškilus problemoms dėl mūsų mokyklų steigimo Latvijoje ir Baltarusijoje, rėmėmės 1968 metais Maskvos pasirašyta tarptautine konvencija dėl mokyklų diskriminacijos. Gardine buvo nugriauta Vytauto Didžiojo bažnyčia, jos vietoje ketino pastatyti paminklą Leninui. Bažnyčią nugriovė, ten įrengė skverą, protestuodami rėmėmės tarptautiniu 1953 metų Hagos susitarimu, kuriam taip pat buvo pritarusi Maskva. Iškilė grėsmė dėl mūsų vaikų karinės prievolės – „pajudinome“ 1949 metų Ženevos susitarimą.

Lietuvoje yra įkurta žmogaus teisių asociacija, ji bendrauja su analogiška tarptautine organizacija. Esame paskelbę kelis dokumentų rinkinius, bylojančius apie žmogaus teisių pažeidimus. Deja, iš mano minėtos asociacijos daugelis žmonių išvyko Vakaruosna. Helsinkio grupė mielai dalyvaus bendroje žmogaus teises ginančioje organizacijoje. Tarptautinės federacijos iniciatyva birželio mėnesį Maskvoje įvyks tarptautinis Helsinkio grupių suvažiavimas, dalyvaus ir lietuviai. Suvažiavus 20 valstybių atstovai, beje, kai kuriose iš jų (pvz., Latvijoje veikia dvi) įkurtos kelios Helsinkio grupės. Teko šnekėtis su vienu iš grupės steigėjų – Tomu Venclova, jis patarė jokia būdu nepaleisti grupės. Mes vienintelė iš 5 TSRS grupių „juoduojame metu“ nebuvome likviduoti. Darbo visiems užteks, bus būtina tik koordinacija. Valstybei patikėti žmogaus teisių gynybą nedera.

A. BURĄČAS. Źinoma, parlamentinėse struktūrose, tarkim, JAV kongrese funkcionuoja pakomitečiai, kurie rūpinasi žmogaus teisėmis. Teko klausyti itin profesionalių pranešimų. Pasirodė, kad ne tik tremtis yra teisių pamynimas. Daugelio „smulkių“ pažeidimų mes tiesiog dar nesugebame pastebėti, būtinas viešumas. Regis, žmogaus teisių gynimo organizacinės struktūros prašyte prašosi aptarimo. Kaip mums bendradarbiauti? Gal galėtų atsirasti konfederacija, vienijanti grupes, judėjimus, parengtume bendrą programą? Ypač pagausėja perlenkimų keičiantis valdžiai. Štai ir gerbiamas B. Genzelis minėjo apie nepakantumą kitos partijos atstovui. Visai neseniai paaiškėjo, kad našlaičiai TSRS buvo prekės, tas pats Lietuvoje. Yra tėvų, kurie norėtų priglausti vaikučius, tačiau jeigu jie dosniai nepraveria pinigines, tai vaikas dirbtinai laikomas vaikų namuose... Visuomenė privalo tai žinoti. „Caritas“ daug padėjo vienišioms žmonėms, tačiau nepajėgė aprėpti visos Respublikos, tad būtina dalintis našta, neversti jos ant vieno pečių. Man keista, kodėl tas TSRS piliečių teisių gynimo komitetas gali būti tapomas tik juodai? Jame dalyvaujantys ir realiai suvokiantys savo teises piliečiai gali būti mūsų pakeleiviai.

V. PETKUS. Pakantumas ir tolerancija – du be galo svarbūs dalykai. Dabar dažnai klausia: „Kam tu atstovauji?“ Ar tai svarbu? Galiu niekam neatstovauti, tiesiog reikšti savo nuomonę, kuri nepavaldi jokiai partijai... Apskritai nereikia partijų perregistracijos, jeigu jos tęsia ikikarinę veiklą.

Nedera sureikšminti partinių interesų. Dar Vaižgantas, paklaustas, kodėl jis tautininkas, o ne krikdemas, atsakė, kad mes sukursime tokį tautos rūmą, kuriame įsitemks visos partijos, visi žmonės...

S. UOSIS, profesorius, Iniciatyvinės grupės narys. Vis dėlto man atrodo, kad ne visos organizacijos gali egzistuoti. Reakcingi, priešiški tautos interesams judėjimai nėra toleruoti. Ar juos drausdami jau pažeisime žmogaus teises?

V. PETKUS. Esu įsitikinęs, jog teisę į egzistavimą turi turėti įvairios organizacijos, išskyrus tas, kurios reikalauja ginkluoto perversmo.

E. KLUMBYS, AT deputatas, Iniciatyvinės grupės narys. Žmogaus teisių ignoravimo faktai fiksuojami Rytų Lietuvoje, Šalčininkų, Vilniaus rajonuose, įsigaliojus savivaldybių įstatymui, atsiranda lietuviybės apribojimai švietimo, kultūros srityje. Analogiškos bėdos Mažajoje Lietuvoje, Baltarusijos lietuviškose salose. Visuomeninis žmogaus teisių komitetas galėtų ginti tokius kitos valstybės tautiečius.

A. BURĄČAS. Šalčininkuose daugel mokinių panorė lankyti lietuviškas klases. Savivaldybė konstatavo, neva iš viršaus verčiama steigti lietuviškas mokyklas! Net man asmeniškai dalyvaujant įvairiose institucijose teko išgirsti tokią demagogiją. Lietuvių 7-8 proc., o lietuviybė čia būtina privalo sergėti ir valstybė, tai ne vienerių metų triūsas.

V. PETKUS. Panašus vaizdas ir Pelesoje. Ten gieda apie tautų draugystę – seną giesmę, o realiai...

S. UOSIS. Noriu keisti kryptį. Deklaracija tuometinėse „Lietuvos profsąjungose“ paskelbta prieš aštuonis mėnesius, o iki šiol esame bestuburiai. Atėjo metas formuoti stabilią organizaciją, ji neturėtų būti valstybinė. Bėdų apstu, kas konkrečiai jas judins? Ar nevertėtų mums steigti sekcijas, pagaliau paruošti žmogaus teisių gynimo organizacijos statutą. Toks dokumentas turėtų būti užregistruotas Lietuvoje, vėliau užsienyje. Drįstu manyti, kad net teisę į darbą dabar pažeidžia būtent svetima valstybė. Žmogaus teisių gynimas krypsta į tautų teisinį gynimą. Apskritai iš mūsų žurnalistinės veiklos dera krypti į dalykinę. Iniciatyvinę grupę, regis, būtina išplėsti, įtraukti įvairius humanistinius judėjimus ir griebtis darbo.

A. BURĄČAS. Pritariu, jog reikia rengti statutą, ruošti steigiamajam žmogaus teisių gynimo organizacijos susirinkimui, skelbti jo datą viešai. Komitetas ar asociacija tai bus – nutarsime. Būtina aptarti savo spaudos problemą. Žurnalistai, regis, sutinka rūpintis žmogaus teisėmis.

Pasitartume ir dėl krypčių: pilietinės, motinystės, socialinės, ekonominės teisės ir kt.

L. RADZEVIČIUS, Lietuvos laisvųjų profsajungų konfederacijos pirmininkas. Jaučiuosi bendraminčių būryje. Kuriama organizacija būtų paspirtis ateities profsajungoms. Štai gegužės 28 dieną Lietuvoje nedirbo 160 tūkst. žmonių! Naujosios savivaldybės puolė masiškai atleidinėti iš darbo žmones, tai antihumaniška. Mes privalome spartinti įstatymdavystę, keista, kodėl nepaisoma tarptautinių darbo konvencijų. Žmogaus teisių gynimo organizaciją remsime ir moraliai, ir materialiai.

S. JAKAS, netekusių darbo asmenų koordinacinės tarybos narys. Darbo teisės pažeidimai profsajungoms žinomi seniai, tačiau jos nesiima jokių priemonių. Bedarbio statusu reikėjo susirūpinti gerokai anksčiau. Laisvom profsajungom netikiu.

N. LYSENKOVAS, Benamių asociacijos narys. Nepamenu, kad profsajungos būtų skyrusios lėšų net blokados fondui...

A. BURĄČAS. Žinoma, yra bedarbių dėl blokados, yra jų iš anksčiau. Čia taip pat būtini įstatymai, nes dabar net neaišku, kaip mokėti bedarbio pašalpą...

A. DUMČIUS, profesorius, Iniciatyvinės grupės narys. Problemų daug. Žmogaus teises būtina ginti, dabar esame laisvi kalėjime. Ruošiant organizacijos statutą, būtina numatyti dvi kryptis: Lietuvos teisė tarptautinės teisės požiūriu ir piliečių teisių gynimas pačioje Lietuvoje. Čia vėl galimos sekcijos: 1) lietuvių mažumų teisės už mūsų valstybės ribų, 2) nelietuvių teisės pačioje Lietuvoje ir t. t. Birželio 4-6 dienomis Kopenhagoj vyks Helsinkio kontrolinė konferencija. Mes palaikome ryšį su emigrantais ir viską padarėme, kad ten būtų atstovaujama Lietuva. Tai būtų preliudija į Helsinkį-2. Manau, jog galutinis rezultatas – Lietuvos pripažinimas SNO, tik ten, deja, egzistuoja Sovietų Sąjungos veto teisė!

Katastrofiškai didėja mirtingumas, aktuali vaiko, motinos sauga – kalnai bėdų. Ir dar. Manau, jog mūsų organizacijos pavadinimas neturėtų būti panašus į TSRS piliečių teisių gynimo komiteto.

V. PETKUS. Įteisinus nepriklausomybę, būtina susitikti su jais, pasiteirauti, ką jie gina – bandyti juos suprasti.

A. BURĄČAS. Kitataučių reikalų komitetai egzistuoja JAV. Kiniečių kvartalas, sakykim, greičiau susidaro de facto nei de jure. Problemos iškyla dėl imigracijos proceso. Reikia bendrauti su lenkais, rusais. Apskritai, drįstu manyti, kad mes nemažai galimybių pražiopsome.

V. PETKUS. Geros valios kitataučiams būtina padėti. Neretai progresyvūs, tarkim, rusai laikosi savo imperiškai nusiteikusių tautiečių.

E. KUBILIENĖ, Lietuvos agentūra "SOS vaikai". Norėčiau pašnekėti iš savo varpinės. Mes susibūrėme prieš gerokus metus. Motinystei ir kūdikystei reikia skirti ypatingą dėmesį. Mes žvelgiame į vaiką jo akimis. Gauname daug laiškų. Nekreipiame dėmesio į partijas, tautybes, religijas. Mus jaudina vaikų likimas kolonijose, kalėjimuose. Jau surengėme keletą labdaros akcijų. Dirbame 18-je darbo grupių. Vaikai, paaugliai iš internatų, vaikų namų toliau patenka į senelių namus! Būtina ir dar negimusių vaikų apsauga.

B. OBELĖNIENĖ, Lietuvos agentūra "SOS vaikai". Vaikai – mūsų ateitis, tai ne vien banalus šūkis. Ką pasėsime, tą ir pjausime. Jau dabar matyti „šėtono derlius“.

D. MIGALIOVA, bendrija „Viltis“. Lietuvoje trys psichoneurologiniai vaikų internatai. Vaikai prievarta atskiriami nuo tėvų. Čia neegzistuoja vaiko lavinimo sistema, apleista materialinė būklė. Vienam vaikui internate tenka 3,75 m² ploto, net kapavietei skiriama 5 m²! Vaikai invalidai Lietuvoje apleisti.

R. BURBA, Lietuvos vaikų fondas. Bėdų daug. Jų vežimą būtina judinti. Sudaryti mūsų organizacijos „stuburą“, veiklos kryptis numatyti sekcijose. Jeigu kitą sykį vėl susirinksime gvil-denti viską iš karto – nepajudėsime. Atskira grupė turėtų parengti statuto metmenis, ruošti

steigiamajai žmogaus teisių gynimo organizacijos konferencijai.

V. MORKŪNAS, Socialinės apsaugos ministerija. Gindami socialines žmonių teises, esame įbrukti į rėmus. Besivadovaudami galiojančiais įstatymais, pamirštame ar tiesiog nespėjame apsidairyti plačiau. Miela, jog visuomeninės organizacijos kirbina mus, verčia mąstyti. Blokados sąlygomis mūsų valstybinė įstaiga pakliuvo į sunkią padėtį. Pensijos, pašalpos jau nemokamos iš Maskvos, o ta našta „permetama“ Respublikos biudžetui. Praėjusią savaitę sužinojome, kad Maskva neskyrė 80 mln. rublių nedirbantiems pensininkams. Tą dalį paėmėme iš bendro Lietuvos biudžeto, o toliau viską lems Respublikos kasos plano vykdymas. O kaip jį įvykdyti, jeigu gegužės 26 dieną jau sustojo 342 įmonės. O blokada stiprėja!

A. BURĄČAS. Šiandieninis pokalbis, regis, pirštu prikišamai rodo, jog būtina steigti žmogaus teisių gynimo organizaciją, parengti jos statuto metmenis, sudaryti darbo grupes.

Pozicija.- 1990 m. birželio 6 d.

GYVENTI IR DIRBTI

Jonas MAČIUKEVIČIUS – rašytojas,

Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto narys,

Lietuvos invalidų draugijos pirmininkas

Lietuvos invalidų draugija kūrėsi invalidų judėjimo inspiruojama ir jokių analogų neturėjo. Ruošiant draugijos veiklos koncepciją, buvo apklausiami invalidai visuose rajonuose. Įsitikinome, jog Respublikos invalidai tikisi, kad draugija sukurs stiprią gamybinę bazę (gamybinius kombinatų), kad organizuos namudininkų barus. Mažos pensijos, noras integruotis į visuomenę pirmon vieton iškėlė įdarbinimo klausimus.

Turimomis kukliomis finansinėmis išgalėmis kurti normalią materialinę bazę, ypač galvoti apie daugelio invalidų namudininkų įdarbinimą, būtų tiesiog nerimta. Tiesa, tuometinė Vietinės pramonės ministerija nemokamai atidavė atliekamą, gerokai apleistą Skaudvilės keramikos cechą, kuriame ir dabar dirba 30 žmonių. Beje, tai vienintelis patikimas draugijos pelno šaltinis. Gaila tik, kad Skaudvilėje nedirba nė vienas invalidas.

Tauragėje susikūrus stipriai invalidų rajono valdybai (pirmininkė L. Bagdonaitė), invalidų kooperatyvui buvo atrastos apgriuvusios karinio dalinio patalpos. Su Kauno „Inkaro“ fabriku sudaryta sutartis siūti vaikiškų sportinių batelių aulelius. Deja, ir jame invalidų dirba labai mažai, o gaunamas pelnas vis dar nepanaudojamas invalidų socialinėms reikmėms; invalidų draugijos gamybiniai barai pradėjo kurtis Anykščiuose, Vilniuje, Mažeikiuose, Kauno rajone, Kėdainiuose. Daug kur įsisteigė invalidų kooperatyvai. Nors draugijos Centro valdyba besikuriantiems darbo kolektyvams stengiasi padėti lešomis, įsigyti medžiagas, bet tiek gamybos barai, tiek kooperatyvai verčiasi skurdžiai, neturi transporto, patalpų, žaliavų, produkcijos realizacijos galimybių ir t. t.

Invalidų kooperatyvams, namudininkams talkinti prie Invalidų draugijos buvo įkurta Invalidų organizacijų asociacija „Inga“ (direktorius P. Sajeta), kuriai pavesta rūpintis patalpomis, įranga, žaliavomis, produkcijos realizavimu, reklama, kontaktais su gamybiniais kolektyvais, užsienio organizacijomis. Bet didžiausia dabartinės veiklos kliūtis – gamybinių patalpų neturėjimas. Jei kas ir parodė „mielaširdingumą“, tai tik atiduodamas jau begriūvančias patalpas. Invalidų gamybinę veiklą visiškai buvo sustabdžiusi nelemtoji blokada.

Štai tokia situacija, ir nors esama sunkumų, būtina galvoti apie ateitį.

Įvairiose socialinėse programose invalidams dažniausiai žadama normali pensija, kurios užtektų pragyvenimui. Bet greitai tokios pensijos mokėti dar negalės. Todėl dabar reikia rūpintis, kad invalidas visai neliktų be pragyvenimo šaltinio ir neatsidurtų prie pražūtingos ribos. Vadinasi, reikia galvoti, kaip ir kur jis galėtų dirbti. Širdžiai malonus darbas žmogui tiesiog būtinas – tai ir vaistai, ir paguoda, ir džiaugsmas, kad esi naudingas savo tautai. Be to, apie 30–40 tūkst. Respublikos invalidų, norinčių šį bei tą dirbti, – didelis darbinis potencialas ir – jį, be abejojimo, reikia panaudoti.

Kaip visa tai, mano galva, reikia padaryti? Siūlyčiau tokį būdą: invalidų įdarbinimo turi imtis vyriausybė. Įmonėms, gamykloms ji pradeda taikyti tam tikras finansines, ekonomines lengvatas už tai, kad jos paruošia darbo vietą invalidui ir jį įdarbina, o neįdarbinusi numatyto skaičiaus invalidų, įmonė ar gamykla galėtų mokėti nustatytą baudą į invalidų kasą. Gamyklos, įmonės, susivienijimai, kuriuose nėra galimybių įdarbinti invalidų, turėtų imtis labdaros – mokėti atitinkamą sumą į invalidų kasą, kad dalį tų lėšų pati Invalidų draugija galėtų panaudoti statydama mažas įmones, organizuodama namudinius barus.

Jau artimiausiu metu invalidų gamybinei veiklai būtina skirti atliekamas patalpas, žaliavas, transportą, atiduoti invalidams gamybą tokios produkcijos, kurią jie sugebėtų pagaminti, kuri turėtų paklausa ir būtų pelninga. Tik vyriausybei ir savivaldybėms padedant, draugija organizuotų bendrų su užsienio valstybėmis firmų steigimą. Jose būtų gaminamos didelę paklausa turinčios prekės arba invalidų darbui, buičiai reikalingi reikmenys (vežimėliai, ramentai, lazdos, keltuvai, darbo įrankiai ir kt.).

Perspektyvų yra, tik jų reikia ieškoti.

Pozicija, Nr.26, 1990 m. rugpjūčio 1 d.

KLAIDŽIOJA BOLŠEVIZMO ŠMĖKLA

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto narys,

Pastaruojų metu oficialiosios valdžios karavelė „Lietuvos aidas“ vėl driokstelėjo keletą salvių į pakrantę plūduriuojančią „Motušės profsajungos“ geldą. Tiesa, sviediniai nepasiekė jos ir pūkštelėjo visai čia pat, aptaškydami purslais patį kanonierių, kažkokį Justą Slavėną, Melchijoro Putelės pažįstamą („L. A.“, Nr. 36).

Negarbė kanonieriui, kad patrankas užtaiso sudrėkusių paraku. Be to, kad ir kokie žerintys būtų jo munduro lampasai, kad ir kaip įmantriai ar bravūriškai jis bekalbėtų (suprask – pasiutusiai intelektualus), nedera jam taikyti į priešininką nususukus, nes kitąsyk gali pykštelėti ir į savuosius. Geriau būtų, jeigu garbusis kanonierius prieš taikydamas apsidairytų. Tąsyk pamatytų, jog pakrantėje priešų nebėra, kad visi komunistiniai, socialistiniai bei kitokie „istiniai“ elementai, seniai numetę kovos kirvius, susikibę šoka tautinio atgimimo šokį.

Be to, žinia, ne kanonieriai renkasi į ką šaudyti, ne jie pasirenka draugus ar priešus. O karališkojo laivyno vadams tie dalykai nerūpi, jie paprasčiausiai mėgsta patrankų muziką. Tik manau sau, kodėl mūsų varganai liaudžiai, nūnai tauta vadinamai, stebinčiai įvykius nuo kranto, nepaaiškinus, kokių taisyklių laikosi karališkasis laivynas. Arba kodėl tautai nepasakius, kad flagmano vėliavoje seniai dingę šventi žodžiai „meilė, santarvė, vienybė“... Vietoj jų plazdena žodžiai „priešas, politinis išdavikas, parsidavėlis“...

Kad nebūčiau tuščiakalbis ir ilgai netaukščiau, pasakysiu pirmąją laivyno statuso taisyklę. Ji

skelbia: „Į savuosius šaudyti griežtai draudžiama!“. Kanonieriai šventai tos taisyklės laikosi. Ir vargas būtų Juliuui Slavėnui, pažįstančiam net patį Melchiorą Putelą, jei bent kartą pykštelėtų į savąjį – beregint murkteltų stačia galva už borto.

Kadaise Vladimiras Iljičius klausė: „Ar bolševikai išlaikys valstybinę valdžią?“ Ir tuojau pat atsakė: „Jeigu revoliucinių klasių liaudies kūryba nebūtų sukūrusi Tarybų, tai proletarinė revoliucija būtų beviltiškas dalykas“ (V. Leninas. – Raštai. – T. XXI, p. 258.).

Taigi ir Melchijoro Putelės draugui, vartojančiam drėgnoką paraką, pravartu žinoti, kad „Motušės profsąjungos“ gelda panaši į Aukščiausiosios Tarybos barkasą, kad abu šie plaukmenys surešti pagal tą pačią konstrukciją ir toje pačioje Vladimiro Iljičiaus laivų statykloje. Tad keliant klausimą, ar senosios profsąjungos tinka tarnauti nepriklausomai Lietuvos valstybei, ar būtina jų turta nacionalizuoti, būtinai reikia pasidomėti, kokį valstybingumą paveldėjo Aukščiausioji Taryba iš anos prieškarinio Lietuvos ir ar ne metas būtų „Motušės sesutelei“ sudėti savo įgaliojimus ant Lietuvos nepriklausomybės aukuro ir paskelbti naujus demokratiškus Lietuvos Seimo, teisėto valstybingumo paveldėtojo, rinkimus.

Sprendžiant iš visko, admiralitetas tokios kvailystės nė negalvoja daryti. Juk niekas nežino, ar po rinkimų liktų tie patys admiralai. Dėl to purtydamiesi it užkrato naujų rinkimų kai kurie iš jų apsikrėtė Vladimiro Iljičiaus ir Josifo Visarionovičiaus idėjomis, per kelis mėnesius „perkando“ revoliucinių „preobrazovanių“ esmę ir taktiką.

Kad nebūčiau tuščiakalbis, vėl pateiksiu keletą analogijų. Tautų vadas sakė, kad „pagrindinis šio laikotarpio (ir mūsų laikotarpio- aut.) uždavinys – nuslopinti nuverstųjų klasių pasipriešinimą, suorganizuoti šalies gynimą nuo interventų užpuolimo, atstatyti pramonę ir žemės ūkį, paruošti sąlygas kapitalistiniams (komunistiniams – aut.) elementams likviduoti“ (J. Stalinas. Leninizmo klausimai. – p. 592.).

Mestas šūkis „Valstybė – be komunistų“ ir po to sekusi spengianti tyla rodo, jog pasipriešinimas jau nuslopintas, o komunistinė organizacija, išskyrus stalinistinį frontą „Jedinstvo“, kurio nariai tebelūkuriuoja pralėkusio traukinio, tūno be kvapo krūmuose. Beje, Lietuvos komunistai neturi tokio revoliucinio mentaliteto, kokiu pulsuoja jų kolegų, trypčiojančių ant platformos, kraujas. Tad vado priesakas šiuos „elementus“ likviduoti vargu ar bepravers.

Admiralitetas dabar sutelkė visą dėmesį į antrąją priesakų dalį – pradeda aktyviai gintis nuo išorės priešų, kurti valstybės saugumo organus. Beje, tai nepaprastai svarbus revoliucinės vyriausybės uždavinys. Kaip sakė tautų tėvas: „Vienas iš svarbiausių valstybės organų uždavinių – tai valstybinės paslapties saugojimas nuo šnipų ir sąmoningų bei nesąmoningų jų bendrininkų“. Didėjančios šnipų gretos kelia grėsmę pačiai Aukščiausiajai Tarybai, kuri pagal nepatikrintus duomenis numatė savo apsaugai samdytis pusę tūkstančio raumeningų vyrų ir mokėti jiems po 800 rb. algas.

Kas galėjo tikėtis, kad tautų tėvas taps nepamainomu mūsų draugu ir patarėju. Anot Vladimiro Lenino, revoliucijas lengviau laimėti, negu tuos laimėjimus išsaugoti. Bet čia didysis mūsų draugas turi neblogų idėjų. „Ką reikia sulaužyti senąjį valstybės mechanizmą?“ – klausia jis. „Tai reiškia paleisti paskelbti negaliojančiais, neteisėtais visus senuosius valdžios organus, nuo viršaus iki apačios atimti jų realią jėgą (ką mokam, tai mokam), atimti iš ikitolinių pareigūnų privilegijas (atėmėm ir jau kitiems atidavėm), atimti vardus, laipsnius, rangus (jau raginame iš komunizmo teoretikų atimti mokslinius laipsnius), iš tikrųjų faktinę valdžią sukonzentruoti Taryboje (Ministrų Tarybą jau stumtelėjome į antrąją vietą), reorganizuoti, sustiprinti, padidinti revoliucijos ginkluotąsias pajėgas (atrodo, palengva karinamės), sukurti ir išvystyti administracinį mechanizmą visoms valstybinio darbo šakoms (departamentų pristeigėm sočiai)“.

„Kadangi išnaudotojų klasės kovoja prieš liaudies demokratijos režimą, – tęsia vadas, – šių klasių nuslopavimo funkcija šalies viduje yra svarbiausia liaudies demokratijos valstybės funk-

cija.“ Regis, tą perpratom. „Vadovas proletariato diktatūros sistemoje yra viena partija, proletariato partija, komunistų partija {Kovo 11-osios partija – aut.}, kuri nesidalija ir negali dalytis vadovavimu su kitomis partijomis (gali juk socialdemokratai ir krikščionys demokratai pasikėsinti į Kovo 11-osios aktą – aut.)“.

Kaip matome, spėriai žengiam į priekį. Pirmuosius rezultatus vadas įvertintų patenkinamai. O jei kokia klaidelė ir padaryta... Anot romėnų, erelis mūsų negaudo. Taigi revoliucijos ugnis liepsnoja mūsų širdyse.

O dėl širdžių... Jos turi liepsnoti meile tautai, meile parlamentui. Kas ne su mumis – tas prieš mus. Beje, ne tik širdys. Gerai būtų, jei pagal šių idėjų taktą plaktų ir liežuviai. Kai kurie iš jų smarkiai atsipalaidavo ir plaka ne tą, ką reikėtų, švaistosi it mazgotės. Bet tai jau parlamentarų rūpestis. Yra Spaudos įstatymas, šį bei tą galima pataisyti. Ypač tą jo dalį, kur kalbama apie parlamentą. Taigi palopius Spaudos įstatymą, galima būtų uždrausti kritikuoti bent parlamentarus.

2. 2. Ruso sakytų, kad „Kiekviena valdžia yra iš Dievo, tačiau iš jo ir kiekviena liga. Ar tai reiškia, kad uždrausta kviestis gydytoją?“

Ne, gydytojo kviestis niekas neuždraus, bet šūkalioti ant parlamentarų... visko gali būti. Bent jau pavojinga šiuo metu, kai karališkoji flotilė gerokai užtruko užutekyje ir nebedrįsta plaukti į atvirą jūrą pasigrumti su demokratijos bangomis. Kartais flotilės vadai ir ekipažas panėši į Odisėjo jūreivius, kurie užsikimšę ausis plaukia, nenorėdami girdėti, ką šūkaloja krante jų liaudis. O visai be reikalo, nes ir didiesiems plaukiotojams kartais rodosi mirażai, kurie nuvilioja laivus velniai žino kur.

Taip ir norisi desperatiškai sušukti, kurlink sukate, mūsų šaunieji kapitonai?!

O gal reikia pulti ant kelių ir melstis, kaip ragino indų tautos kovotojas už laisvę Mahatma Gandis, idant valdžios troškulys, aklas pyktis, melas ir neapykanta neužvaldytų mūsų širdžių, nes šmėkla, bolševizmo šmėkla, klaidžioja po Lietuvą...

Pozicija. -1990 m. rugpjūčio 1 d.

SUNKUS KELIAS Į TEISINĘ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ (1)

*Arimantas DUMČIUS – Kauno medicinos akademijos profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

Mūsų žmonėms derėtų suprasti, kad Lietuvos priklausymas SSSR (senai ar atnaujintai) būtų pražūtingas. Dešimtmečiais skaičiuojamo socialinio, mokslinio ir techninio atsilikimo nebus galima panaikinti šioje imperinio mąstymo šalyje be demokratinių tradicijų. Mes artimesni Vakarams. Tad Atgimimo tęsimas padės Lietuvai tapti Europos dalimi, jos valstybe, palaikančia normalius santykius su kaimyninėmis šalimis.

Antroji kelio į nepriklausomybę dalis – Lietuvos laisvės bylos judinimas tarptautiniu mastu, panaudojant ir užsienyje gyvenančią senąją Lietuvos diplomatinę tarnybą. Neabejotina, kad mūsų maksimali programa – Lietuvos Respublikos įstojimas į SNO. Tačiau iki tol reikalingas valstybės ir vyriausybės stabilus teisinis pripažinimas Vakaruose: teisė sudarinėti ar atnaujinti tarptautines sutartis, užmegzti visapusiškus diplomatinius ryšius su mus pripažįstančiomis valstybėmis. Derybose su Maskva (gal jas pakeis derybos su atskiromis respublikomis) reikia pasiekti, kad Lietuvoje būtų likviduoti ar apriboti įstatymais tarybiniai vyriausybiniai organai (jų funkcijoms vadovauja LKP/TSKP), o okupacinė armija iš pradžių būtų paversta samdomąja.

Lygiagrečiai išsispręstų mūsų sienų apsaugos ir kontrolės klausimas, atkuriant Lietuvos tautinę kariuomenę.

Lietuva, būdama SSSR pertvarkos katalizatoriumi, turi vis palankesnes sąlygas juridiskai įsiteisinti tarptautinėse organizacijose. Atrodo, kad SSSR įtaka jose mažės, nes pati imperija jau irimo stadijoje, o jos politinio lyderio korta nėra tikra. Tarptautinio pripažinimo ima siekti SNO socialistinės narės: Ukraina ir Baltarusija. Tad atkakliai bombarduokime mažesnių tarptautinių organizacijų duris: Tarptautinio olimpinio komiteto, Tarptautinio raudonojo kryžiaus komiteto (Ženeva) ir Tarptautinės telekomunikacijos ir pašto unijos (Bernas), taip pat SNO specializuotas ir mokslo organizacijas, skirtas teisių gynimui: Tarptautinę darbo organizaciją, Moterų federaciją, Pasaulinę sveikatos apsaugos organizaciją, Laisvųjų profsąjungų konfederaciją ir daugelį kitų. Dar neišnaudotos galimybės prašyti tarptautinės globos SNO Globos taryboje. Toliau stenkimės gauti stebėtojo teises Europos saugumo ir bendradarbiavimo Helsinkio konferencijoje. Maskva skuba Helsinkio-2 konferencijoje įteisinti senuosius postulatus dėl pokarinių sienų neliečiamumo. Laikas kelti į tarptautinį viešumą Helsinkio Baigiamojo Akto sprendimo dėl sienų peržiūrėjimo klausimą, nes juos 1975 metais pasirašė tokios totalinės valstybės kaip SSSR ir Rumunija. Kai kurie Helsinkio Baigiamojo Akto postulatai yra pasenę ir neatitinka tarptautinės teisės dvasios. Pribrendo reikalas iškelti Lietuvos laisvės bylą tarptautiniu mastu SNO: dėl Molotovo-Ribentropo paktų ir jo padarinių likvidavimo, Baltijos ir kitų valstybių okupacijos klausimo peržiūrėjimo. Jei Lietuvos bylos klausimas nepajudės į priekį, turėtume didžiąją kaimynę pateikti Hagos tarptautiniam tribunolui. Tad šiandien labai aktualu registruoti visus žmogaus ir valstybės teisių pažeidimus Lietuvoje. Šia kryptimi nemažą darbą atlieka mūsų aukščiausioji valdžia ir Užsienio reikalų ministerija. Tačiau žmogaus teisių ir Lietuvos laisvės gynime plačiau turi dalyvauti visuomenė, partijos ir tokios visuomeninės organizacijos, kaip Žmogaus teisių Lietuvos asociacija, vienijanti Helsinkio grupę, Sąjūdžio žmogaus teisių gynimo grupę, Politinių kalinių gelbėjimo komitetą, jaunimo sąjungą „Jaunoji Lietuva“, Nepriklausomybės sąjungą ir kt. Ir pirmoji Lietuvos Respublika tarptautinės teisės požiūriu buvo pripažinta ne iš karto. Tad tik apgalvotas ir atkaklus Lietuvos laisvės bylos klausimo pateikimas gali būti vaisingas.

APIE AUTORIŲ

Dr. Arimantas DUMČIUS, 50 metų, kardiologas, pasaulyje žinomas mokslininkas praktikas, nelengvo likimo žmogus.

1941 m. birželio 14 d., vos vienerių metų, buvo su tėvais ištremtas. Tėvas žuvo Archangelsko srityje. Sūnų motina augino Altajuje, 1948 m. abu pabėgo į Lietuvą. Gyveno nelegaliai. Arimantui pavyko užbaigti Kupiškio vidurinę mokyklą (mokėsi penketais). Kauno medicinos instituto rektorius Zigmas Januškevičius gerokai rizikuodamas priėmė tremtinio vaiką į aukštąjį mokslą. Talentingas jaunuolis greit išsiskyrė iš kolegų savo originalia moksliška mąstysena. Žinių geismo sovietų šalies mokslas nesugebėjo patenkinti, o išvykti į Vakarus buvo užginta. A. Dumčius įstojo į Komunistų partiją. Tačiau ir šitas „reveransas“ maža ką padėjo. Devyneta metų veltui grūmėsi dėl kardiologinės stažuotės užsienyje. Tik nukritus „geležinei uždangai“ galėjo atsiliepti į Vakarų specialistų kvietimą – nuvykti pas juos pasidalinti išradimais ir operacijų naujovėmis. 1989 m. pabaigoje išstojo iš LKP. Nuo pat lietuvių tautinio atgimimo pradžios nuoširdžiai darbavosi Sąjūdyje ir Žmogaus teisių asociacijoje.

Juozas GLINSKIS

Lietuvos aidas.-1990 m. rugpjūčio 21 d.

NELAIMĖ – LAIKINA

Viktoras PETKUS — Lietuvos Helsinkio grupės signataras,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto narys,
mūsų savaitraščio redakcinės tarybos narys.

– Jūs stagnacijos metais buvote ryškus kovotojas už teisybę, už Lietuvos laisvę. Kas palai-
kydavo, įkvėpdavo sunkiomis valandomis?

– Jaunystėje labai mėgau skaityti F. Dostojevskio raštus. Ir dabar tebesu įsitikinęs, jog šis nuostabus psichologas yra taręs svarų žodį ne vien grožinėje literatūroje, bet ir filosofijoje, ir publicistikoje. Iš jo išmokau, kad yra „dviejų rūšių kovotojai“. Vieni būna įsitikinę, jog kovos vaisiais jie tuojau pat galės naudotis, bet kai taip neįvyksta, pradeda blaškytis, nusivilti. Antrieji grumdamiesi labai gerai žino, kad kovą gal laimės tik jų vaikai ar vaikaičiai, bet kovoti būtina. Todėl pastarieji niekados nenuleidžia rankų. Niekados nepamiršau ir mūsų didžiojo Maironio žodžių: „Kas tiki į Dievo Apvaizdą galingą, tas baimės vaikų nepažįsta silpnos; mums teko per amžius dalis nelaiminga, bet niekas nežino rytojaus dienos“. Su visa lietuvių tauta gerai žinojau, kad nelaimė, kuri ištiko mūsų kraštą, yra tik laikina.

– Kartą vienoje sueigoje Jūs palyginote lietuvių ir gruzinų veiklą bei laikyseną Helsinkio grupėse.

– Visi gruzinai atsisakė tarnauti svetimose kariuomenėse. Jie dar pernai pašalino vadinamuosius paminklus, tiksliau pasakius, okupacinius žymenis. Niekam neatėjo noras jų ginti. O mes panorome būti šventesni už patį Romos popiežių ir didesni estetai už Oskarą Vaildą (Wilde). Man visiškai suprantama, kodėl juos ėmė ginti komjaunimas ir milicija. Bet ir jie turėjo suvokti, jei naujoji valdžia neatliks šios pareigos (pašalinti paminklus), to imsis visuomenė.

Dėl milicijos. Ir dėl tariamai laisvos spaudos. Milicininkai šiemet birželio 14 d. Kaune, kaip ir 1988 m. rugsėjo 28 d. Vilniuje, vykdė savo pareigas. Bet kodėl jie pamiršo vykdyti savo pareigas anomis lemtingomis dienomis, kai svetimi desantininkai užgrobinėjo visuomeninius ir valstybinius pastatus? Ir kodėl šiemet spauda, vertindama įvykius Kaune, lyg susitarusi giedojo vieną ir tą pačią giesmę? Jokio nuomonių skirtumo? Ir kodėl nieko neparašė, ką tuo metu veikė milicija. Tiesa, vėliau vienas laikraštis pradėjo tiesiog šlovinti... miliciją.

– Pastaruoju metu, ypač svarstant moratoriumą, aktyviai reikėsi Lietuvos laisvės lygos lyderis Antanas Terleckas. Kaip Jūs apibūdintumėte šią asmenybę?

– Kai kada cypteli koks balselis, atseit šiuo metu nereikia opozicijos, kritikos. Dabartiniu metu jau nedrįstama teigti, jog viena partija – viena tiesa, bet stengiamasi įkalbėti, kad viena valdžia – viena tiesa. Tokiems norėtusi priminti mūsų filosofo žodžius: „Kritinė dvasia yra būtina sąlyga siekti pažangos ir kovoti su kūrybinių pastangų iškeitimu į savitarpinę reklamą.

Kritiką smerkti vienybės, taikos ir ramybės vardan yra nesusipratimas, pagrįstas neteisėtu moralinio žvilgsnio perkėlimu ten, kur jis neturi prasmės“. Moralėje neginčijamai galioja principas, jog nedera žmogui teisti savo artimą. Priešingai – moralė įpareigoja žmogų teisti save patį, nes nė vienas nėra be kaltės. Tačiau iš to neplaukia išvada, kad imtis kritikos yra nemoralu. Kritika neturi nieko bendra su artimo meilės stoka, nes ji kreipiasi nebe į žmogų, o į kūrinius ar apskritai viešuosius žygius. Artimą privalu mylėti, o ne „vertinti“, tačiau jo kūrinius ir viešuosius žygius reikia kritiškai priimti. Žinoma, kritikai taip pat galioja moralinis reikalavimas kūrinių vertinimo nepaversti paties žmogaus „teismu“. (Juozas Girnius. „Tauta ir tautinė ištikimybė“. – 1961. – p. 227-228).

– Ir Arvydas Juozaitis, ir kai kurie kiti politikai daug rašo, sielojasi dėl santykio tarp

Lietuvos Nepriklausomybės ir demokratijos. Jie tame santykyje išvelgia nemažai negatyvių reiškinių.

– Aukščiausiosios Tarybos darbas nėra sklandus. Ar ji turi nagrinėti kalbos bei terminijos klausimus? Daug dalykų turėtų spręsti ne ji, o Ministrų Taryba (gal tai savo kūdikio lepinimas?).. Kam jau kam, o Aukščiausiai Tarybai nebuvo paslaptis: tautos dauguma yra nusistačiusi prieš moratoriumą. Blogiau negu naiviai skamba valdžios atstovų tvirtinimai, kad moratoriumas padėjo įsitvirtinti Gorbačioviui! (Gal veikia Lietuva dalyvaus paskiriant Rusijos carus?) Dabar Vilniuje sklinda kalbos, jog bus Lietuvoje organizuotas amazonių legionas padėti Gorbačioviui. Garbės Aukščiausiai Tarybai nedaro ir kėsinimasis į Laisvųjų profsajungų turtą, noras pasiglemžti jų rūmus ir lėšas. Kaip visa tai primena pirmąjį bolševikmetį. Arba tie svarstymai dėl žemės. Atrodo, kas čia neaišku. Žemė buvo atimta, ir ją reikia gražinti be jokio išpirkimo. Kaip buvo padariusi Trečiosios Lietuvos Respublikos Juozo Ambrazevičiaus vyriausybė 1941 m. birželio 23 d., paskelbusi denacionalizaciją, o įsitvirtinę vokiečiai vėl ją atšaukė. Tas mūsų gėdai ir nelaimėi tebesitęsia iki šiol.

– Jus neretai galima išvysti Arkikatedroje. Kaip Jums regisi mūsų tautos likimas žvelgiant pro dvasingumo ir etikos prizmę?

– Dabar kalbama apie tautinę mokyklą. Nereikėtų pamiršti, kad tauta sudaro ir dalį visos žmonijos. Tad ir tautinio auklėjimo svarbiausias tikslas yra išugdyti taurias asmenybes, kurios mokėtų tarpusavyje ir su tautą supančiu pasauliu taip sugyventi, kaip to reikalauja socialinio teisingumo principai. Tokios asmenybės visados mokės visuomeninius reikalus laikyti svarbiausiais ir bus pasiryžusios kovoti už aukštuosius tautos idealus. Tik jos prirėikus galės aukoti savo gyvybę už tautos idealus. Tautą gali suformuoti auklėjimas, paremtas krikščioniškąja dorove ir etika, kadangi jos pasiaukojimą laiko aukščiausiu žmogaus moraliniu nuopelnu... Kaip regisi mūsų tautos likimas? Paliesiu tik vieną dalyką. Prasidėjo trečioji mūsų tautos emigracijos banga. Pirmoji, o ypač antroji, buvo neišvengiamos. Antroji vyko su šūkiu: „Gyvi ar mirę mes sugrįšime į savo žemę, idant joje neapsigyventų priešas“. Kokiu devizu vadovaujasi dabartinė banga? Iševio daliai renkasi daugiausia jaunimas, ypač iš Kauno. Į mūsų priekaištus jis atsakys, kad turi teisę pasirūpinti savo likimu, nes Lietuva šito garantuoti jam, bent jau dabar, tikrai negali. Ką į tai atsakyti?

Kalbėjosi Alfredas GUSČIUS

Pozicija.- 1990 m. rugpjūčio 26 d.

SUNKUS KELIAS Į TEISINĘ NEPRIKLAUSOMYBĘ (2)

*Arimantas DUMČIUS – Kauno medicinos akademijos profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys*

Lietuvos Respublika, valstybė, yra tautos įsameninimas ir nuo 1918 m. vasario mėn. 16 d. egzistuoja kaip tarptautinės teisės subjektas. 1990 m. kovo mėn. 11 d. visam pasauliui, buvo paskelbtas Nepriklausomybės Akto tęstinumas. Iš kilo nematytų sunkumų, faktiškai nepriklausomybė dar nepripažinta. Pripažinimą lems vidaus ir užsienio politikos sėkmė. Kokia gi situacija šiuo laikotarpiu?

Nors Lietuvos vidaus ekonominė ir politinė pertvarka užkariavo demokratinio pasaulio simpatijas, bet dar nesukelia patikimumo įvaizdžio. Tebėra dvi valdystė, esame laisvi kalėjime. SSSR

vyriausybė pripažįsta tuos, kurių mes nepripažįstame, nekontroliuojame savo sienų ir muitinių, dar neturime savo pinigų, pasų ir t. t. Iškentę blokadą, diplomatiškai turėjome atsitraukti – moratoriumas tapo subtilia priemone Nepriklausomybės Aktui tęsti geresnėmis sąlygomis. Vakarų pasaulio akyse jis pakėlė Lietuvos vyriausybės prestižą. O mūsų akyse? Atėjo didžiųjų gundymų ir viliojimų metas. Protingas V. Landsbergis neskuba į neišvengiamas derybas. RTFSR prieinamesnė ir mažiau pavojinga. Ar pripažins ji Lietuvos nepriklausomybę? Tuo tarpu SSSR, jei atsisakytume socialinės konfederacijos, grasina mūsų sienoms, neigia lygiateisę partnerystę – žodžiu, laikosi vilko ir ėriuko dialogo principo.

Šiomis aplinkybėmis didėja ekonominė depresija ir politinis nestabilumas. Žmonės jaučia, kad deklaruojami socialiniai įstatymai neatitinka socialinių garantijų, Pereinamuoju laikotarpiu nespėjama galvoti apie paprastą žmogų. Daugėja skurstančių, nuskriaustųjų ir bedarbių, smunka gyvenimo lygis, toliau vyksta turtinė diferenciacija. Jaunimą užvaldė nihilizmas, nusikalstamumas, neigiamas požiūris į sąžiningą darbą, netikėjimas ateitimi. Visa tai psichologiškai ir politiškai dezorientuoja, ypač kaimo žmones. Užmirštame, ką paveldėjome. Tuo naudojasi senoji partokratija, nenorinti užleisti savo pozicijų. Kyla klausimas, kas gi atgaivins žmonių tikėjimą? Kokios visuomenės jėgos apgins žmogaus teises?

Manau, pagrindinė viltis yra tolesnis žmogaus ir tautos atgimimas, atnaujintos demokratinės visuomenės ir Lietuvos Respublikos atkūrimas. Pasikeitus Sąjūdžio statutui (laimėta politinė valdžia), nusilpo jo kovingumas, nes nublanko tikslų aiškumas (juk nekovosi su savais). Koreguojamo iš viršaus Sąjūdžio kaip ir perestroikos įgaliojimai baigiasi, reikalinga jo natūrali tąsa. Ar ne laikas peržiūrėti, kas yra Sąjūdis ir kokiais žmonėmis jis remiasi? Esame už intelektualinį profesionalų Sąjūdį, už kovą su gausėjančiomis gyvenimo blogybėmis. Todėl turime imtis atkurti dvasinį, kultūrinį, socialinį gyvenimą ir laisvą žmogų – pilietį, įteisinti atnaujintą ir vieningą Lietuvą. Taigi dabar Sąjūdis turi sudaryti disciplinuotas struktūras ir tęsti tautinį judėjimą. Reikia pritarti, kad parlamento pastangų ir viso mūsų gyvenimo tikslas turėtų būti ekonominių teisinių reformų įgyvendinimas, o ne politinės rungtynės. Tuo tarpu varžybos politikos arenoje stiprėja. Jaučiamas stiprios valdžios ir politinės jėgos ilgesys, noras baigti visuotinį chaosą. Atsiskleidžia partijos bei sąjungos, frakcijos ir judėjimai. Partijas sąlygiškai galima skirstyti į kairiąsias (LKP, socialdemokratai) ir dešiniąsias (krikščionys demokratai, demokratai, humanistai). Būdinga, kad ir kairieji, ir dešinieji dar nėra sudarę savo koalicijų ar blokų, kai kurie, pavyzdžiui, liberalų judėjimas, užima tarpinę padėtį.

Tarp kairiųjų jėgų įtakingiausia LKP, juntama, kad didėja jos aktyvumas. LKP mėgina laimėti žmonių simpatijas, skelbdamos socialdemokratine partija, „Sąjūdžio“ steigėja ir tautos gynėja, pretenduoja į Lietuvos ateities pranašės vaidmenį. Sąmoningiems Lietuvos piliečiams suprantama dvilypė LKP taktika, jos tikslai, ypač kai ji nesilikviduoja kaip pralaimėjusi marksistinės lenininės ideologijos partija. Tęsdama bolševikines tradicijas savarankiška LKP gimininga LKP (TSKP), nors jos šiuo metu lyg seserys susipykusios dėl mirusių tėvų turto. Suprantama, kad naujos socialistinių respublikų sąjungos įkūrimo siekis greitai jas suvienys. Tačiau Sąjūdžio sukurtas dešiniųjų partijų ir judėjimų sparnas neturi stipraus politinio lyderio, kuris būtų rimta atsvara kairiosioms jėgoms, Matyt, čia turi reikšmės tai, kad kartojamoms senųjų partijų programoms, kurios atitinka aną metą ir yra vienpusiškos. Diferencijuojantis Sąjūdžiui ir visuomenei, nėra vienijančios jėgos, kurios pagrindinis uždavinys būtų be kompromisų atkurti stiprią Lietuvos demokratinę valstybę su ją atitinkančia laisvų ir pasiturinčių piliečių visuomene. Šią visuomenę sietų tautinės tradicijos, atsakomybė, dora ir sąžiningas darbas. Šiuos praktinius uždavinius turi perimti susitelkusios ir drausmingos, jaučiančios patriotinę atsakomybę veikliosios radikaliosios Sąjūdžio dalys, tapdamos išrinktos vyriausybės pagalbinkėmis. Besikuriančios Sąjūdyje Kovo 11-osios partijos pagrindinės nuostatos labai artimos šviesiausiems demokrati-

nės Lietuvos – Europos valstybės – idealams. Ši partija telkia visus Lietuvos piliečius nežiūrint tautybės, tikėjimo, socialinės padėties.

Dabar vis didėjantis skaidymas ir stiprėjanti kova dėl valdžios rodo, kad Lietuvos nepriklausomybei iškilo pavojos, Lietuva gali pasimesti savitarpio rietenose. Aišku viena, kad turi būti sudarytas visų demokratinių jėgų forumas, siekiantis aukščiausio tikslo. Nejausdamos Lietuvos vidaus gyvenimo stabilumo, Vakarų šalys nedrįs užtarti mus aukščiausiose tarptautinės teisės instancijose, mūsų vyriausybė nebus pripažinta *de facto*. Tada gyvenimas gali mus priversti įteisinti autoritetinę (prezidentinę) valdžią, kuri atkakliau įgyvendintų tautos siekius.

(Bus daugiau)

Lietuvos aidas. - 1990 m. rugsėjo 18 d.

AR IŠDALINSIME LIETUVOS TURTAŲ UŽSIENIUI?

Arimantas DUMČIUS – Kauno medicinos akademijos profesorius,
Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinės grupės narys

Negalima sakyti, kad į tikrą Lietuvos nepriklausomybę einame iš nieko. Turime derlingą žemę, pajūrį, gamyklas, nedaug iškasenų ir darbščią, nors dabar ir pasimetusią tautą. Esame besivystanti mažytė valstybė, kuri privalo išsiveržti iš kolonijinių SSSR gniaužtų. Tad visi norime kuo efektyviau įgyvendinti ekonominę reformą ir tapti lygiateisiu nariu Europos ir pasaulio valstybių tarpe. Tautiškumo idėjas skleidžiantieji sako, kad valstybė yra tautos namai, kurių piliečiai (savininkai) sukuria sąmoningą visuomenę valstybei stiprinti. Suprantame, kad dabar gyvename pereinamąjį laikotarpį ir daugelį yra apsidėję Lietuvos turto dalybų bumas. Jaudina tai, kas iš tų dalybų liks Lietuvai, o kas atiteks užsieniui. Neseniai vykusio diskusija parlamente parodė, kad yra jėgų, galinčių lengva ranka išparduoti Lietuvos žemę, gamyklas, poilsiavietes ir kita užsienio vertelgoms. Akademiko E. Vilko teigimu, visai normalu, kad kiekvienoje Vakarų valstybėje 30–40 proc. ekonominių ir ūkio pajėgumų priklauso svetimų valstybių kapitalui. Į tai galima atsakyti štai ką: vienas dalykas besivystančiai šaliai integruotis į bendrą gamybą (bendros įmonės, akcinės bendrovės) su pirmaujančių šalių firmomis, kitas dalykas, kai vaikančios tarptautinės valiutos, neadekvačiai išparduodamas savo turtas užsieniečiams ir prarandama ateities perspektyva.

Visų besivystančių šalių svarbiausias tikslas buvo ir yra savarankiškos nacionalinės ekonomikos ir ūkio sukūrimas. Užsienio kapitalo įvedimas į nacionalinę ekonomiką yra neišvengiamas. Šiuo keliu ėjo pirmoji nepriklausoma Lietuva, gaudama dideles paskolas iš Vokietijos, Anglijos (už linus), Švedijos (už degtukų pramonę). Prancūzija, kuri ypač akcentuoja nacionalinės ekonomikos vystymo prioritetą, savo jėgomis išlydo tik 2/3 plieno, visą aliuminį, gamina 4/5 sintetinio pluošto, perdirba tik pusę naftos ir parduoda jos produktų. Nuo užsienio kapitalo priklauso jos mašinų, elektronikos, gumos ir maisto pramonė. Po Antrojo pasaulinio karo Prancūzijai teko paimti 7,5 mlrd. dolerių paskolų. Nacionalinių pajamų mobilizavimas davė gerus rezultatus. Šiuo metu Prancūzija yra ketvirtoje vietoje pramonės gamybos atžvilgiu, viena pirmųjų pagal žemės ūkio produkciją, užsienio prekybos apyvartą, aukso atsargas ir kt. Panašiai tvarkosi VFR. Jos pramonė, elektronika buvo žymiai integruota į pasaulio kapitalą, bet pastaraisiais metais tampa pirmaujančia ir savarankiška. Lankydamasis vienoje iš seniausių Europos medicininės elektronikos firmų „Hellige“ (VFR), pamačiau, kad tik 1988 m. ji atsipalaidavo nuo JAV ir Japonijos kapitalo priklausomybės. Tad savo rankose turime išlaikyti ūkį ir pramonę,

bet jų integravimas su užsienio firmų technologijomis konkrečia kreditų ar kt. forma yra neišvengiamas. Mūsų svarbiausias tikslas turėtų būti valstybės ir piliečių turto išlaikymas Lietuvos rankose, to turto apsauga ir jo protingas eksploatavimas. Iš tiesų mus prakeiks anūakai, jei sėkmingiausius biznius perleisime užsieniečiams. Tad žemę, pastatus, poilsia vietas, visuomeninio transporto priemones, įvairias kultūros ir buitinio aptarnavimo įstaigas ir kt. turėtų teisę įsigyti tik Lietuvos piliečiai (tikrieji ir natūralizuoti). Svetimos valstybes piliečiai neturėtų galimybės įsigyti mūsų žemę, juk jie nėra Lietuvos žemės šeimininkai, tad negali būti ir jos savininkais. Tad pastatus, įmones užsieniečiai galėtų išsinuomoti sutartam laikotarpiui be teisės į pastovią nuosavybę. Kitas dalykas, jei atvykėlis ilgai natūralizuosis į Lietuvos pilietį. Manau, kad lietuviai emigrantai turi pilną teisę pirkti Lietuvos turtą. Tačiau to turto savininkai arba jų įgaliotieji privalėtų gyventi Lietuvoje. Žinome, kad pirmajai Respublikai nemažą materialinę naudą suteikė emigrantai: 1924 -1930 m. laikotarpyje jie atsiuntė 298,3 mln. litų (L. Dargis). Iki 1935 m. grįžusieji lietuviai pramonei ir prekybai paskyrė 20 mln. litų. Tad žymiai daugiau nei gautieji kreditai iš užsienio valstybių. Emigracijos pagalba Lietuvai tebelieka aktuali.

Reikia paskatinti Aukščiausiąją Tarybą pirmiausia patvirtinti pilietybės įstatymą, o po to pradėti ekonomikos, žemės ir bankų reformas.

Kauno aidas.- 1990 m. rugsėjo 21 d.

ŽMOGAUS TEISIŲ DIENA

ANTANAS BURACĖS – akademikas, Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto pirmininkas

Stiprūs sukrėtimai, skaudžios nelaimės primena kiekvienam žmogui ir visai tarptautinei bendrijai svarbiausius gyvenimo tikslus, didžiąją mūsų gyvasties prasmę. Tad tuojau po Antrojo pasaulinio karo, nusinešusio daugelį dešimčių milijonų žmonių gyvybių, suluošinusio ir nuskurdinusio mūsų pasaulį, susikūrė Suvienytųjų Nacijų (Jungtinių Tautų) Organizacija. Ji ir išklėdė sau tikslą ginti žmogaus teises.

1948-ųjų gruodžio 10 dieną SNO Generalinė Asamblėja priėmė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Ta diena ir tapo pasauline žmogaus teisių gynimo diena.

Lietuvos okupacija, masinės deportacijos bei represijos labai apsunkino mūsų kovą už žmogaus laisves, jo pilietines, politines, socialines, kultūrinės teises, asmens orumą. Daugelis šviečiausių mūsų žmonių – kovotojų už šias teises – buvo teisiami, kalinami, uždaromi į psichiatrines ligonines. Tarp nukentėjusiųjų ne vienas Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto narys.

Atgimstančioje Nepriklausomoje Lietuvoje jau veikia žmogaus teises ginančios organizacijos.

Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos steigiamojo suvažiavimo išvakarėse savo kilniausias pastangas sujungia įvairios organizacijos – Helsinkio grupė, buvusių politinių kalinių bei tremtinių, lietuvių tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“, Lietuvos nepriklausomybės sąjunga, bedarbiai, benamiai, tautinių mažumų bendrijos.

Deja, kol kas neteisėybė, negalia, nelaimės tebėra nuolatiniai mūsų gyvenimo palydovai. O kas apgins kiekvieno žmogaus teises?

Šį švenčiausią tikslą ir išklėdė mūsų Asociacija.

Ir jeigu mes kito žmogaus vargą, nelaimę jausime taip, kaip ir savąsias - tikslą pasieksime.

Te mūsų mažytė Lietuva ir visas didis pasaulis gyvena santarvėje, be skriaudų, be melo, veidmainystės ir apgaulės.

Ištieskime pagalbos ranką visiems, kuriuos reikia apginti.

Ginti kiekvieną, o juk skriaudas patiriame visi, tegu tampa mūsų priesaika Dievui, Tėvynei, Tautai, Žmonijai ir Pačiam.

Žmogaus teisių gynėjų suvažiavimas prasideda gruodžio 15 dieną 10 val. Vilniuje, K. Požėlos g. 60.

Suvažiavimo delegatai ir svečiai kviečiami registruotis II aukšte gruodžio 14 dieną nuo 17 iki 19 val. ir gruodžio 15 dieną nuo 9 iki 9,30 val.

Pozicija. -1990 m. gruodžio 12 d.

KOL ESAME LAISVI... KALĖJIME

*Arimantas DUMČIUS – profesorius,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narys,
Asociacijos signataras*

Kiekvienas žmogus ir tauta turi prigimtine teisę būti laisvi. Ši ir kitos teisės juridiskai patvirtintos tarptautinių organizacijų dokumentuose.

Iki Antrojo pasaulinio karo žmogaus teises gynė Tautų Sąjunga, į kurią Lietuvos Respublika buvo priimta 1921 m. rugsėjo 22 d. Jau kitais, 1923-aisiais, A. Janulaitis įkūrė Draugiją Tautų Sąjungos idėjoms skleisti. 1946 m. balandžio 19d. vietoje jos buvo įsteigta Jungtinių Tautų Organizacija (SNO).

Nepaisant Atlanto Chartijos principų, okupuotos Baltijos valstybės neatgavo savo nepriklausomybės ir tapo laisvųjų respublikų sąjungos“ sudėtine dalimi. Tos „laisvės“ rezultatai Lietuvoje gerai žinomi.

Žmogaus ir tautų teisių pažeidinėjimai komunistiniuose kraštuose jau seniai atkreipė viso pasaulio dėmesį. Net po Kovo 11-osios paskelbimo SSSR tebeatstovauja mus SNO, kišasi į mūsų vidaus reikalus, o tai prieštarauja 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos principams, Tarptautiniam pilietinių ir politinių teisių paktui, 1975 m. Helsinkio saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo nuostatomis. Kol kas esame laisvi kalėjime. Šia dvilype padėti naudojantis, lengvai supriešinami žmonės, kurie nesusipažinę su prigimtinėmis socialinėmis ir pilietinėmis teisėmis, nustatytomis Jungtinių Tautų Organizacijos dokumentuose. Teisinis žmonių neišprusimas blogina demokratizavimosi ir teisinės valstybės kūrimo vyksmą, kartais supriešina įvairių tautų žmones.

Šiomis sudėtingomis sąlygomis mes turime išmokti kalbėtis tarpusavyje, su Rytais ir Vakais humanistinės teisės normatyvų kalba.

Kaip vystėsi žmogaus teisių gynimas Lietuvoje?

Lietuvos žmonės niekada nesitaikstė su teisių ir laisvių pažeidimais. Nuslopinus ginkluotą pasipriešinimą, kūrėsi pagrindinės organizacijos ir žmogaus teisių gynimo grupės: Lietuvos Helsinkio grupė, Laisvės lyga, tikinčiųjų teisėms ginti – katalikų komitetas ir kt. Kartu su Pasaulio lietuvių bendruomene šios grupės atliko reikšmingą darbą, keldamos Lietuvos laisvės bylą tarptautiniu mastu. Svarbiausią jungiantį ir vadovaujantį darbą atliko leidinys „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“, kuri nuo 1972 m. kovo 19 d. sugebėjo užfiksuoti pagrindinius žmogaus

teisių pažeidimus, registruoti juos Lietuvoje, o po to paskleisti visame pasaulyje. Iki šiol išėjo 81 jos leidinys. Jie eina lietuvių, anglų, ispanų, portugalų, vokiečių ir kt. kalbomis.

Lietuvos Helsinkio grupė įsikūrė 1976 m. (V.Petkus, O.Lukauskaitė-Poškienė, kunigas K. Garuckas, T.Venclova, E.Finkelšteinas). Pirmosios slaptos konferencijos Maskvoje (A.Sacharovo bendraminčio J.Orlovo bute) metu dalyvavo Chicago Tribūne, Reuterio agentūros atstovai ir čia perskaitytas manifestas. Buvo atkreiptas dėmesys į žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje, konstatuotas okupacijos faktas, pateikti dokumentai apie ištremtų vyskupų J.Steponavičiaus ir V.Sladkevičiaus padėtį, apie V. Lapienio ir J.Matuliono areštą, apie dekretą, varžantį religinių bendruomenių teises. Vėliau daugelis žmogaus teisių gynėjų buvo įkalinti arba mirė, išsiųsti į užsienį. Tačiau Helsinkio grupė neiširo. Į ją įsijungė kalinamas B.Gajauskas, kunigas B.Laurinavičius, M.Juškevičius, gydytojas A.Statkevičius, V.Skuodis ir V.Vaičiūnas. Daugelis buvo suimti ir net „gydomi“ psichiatrinėse ligoninėse, o žuvus kunigui B.Laurinavičiui, kurį laiką Helsinkio grupės veikla nutrūko. Jos darbą perėmė 1978 m. lapkričio mėn. įsikūręs tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetas (kunigai V.Vėlavičius, A.Svarinskas, S.Tamkevičius, J.Zdebskis ir J.Kauneckas). Kaip ir visi, jie praėjo sunkų kalinimo, šantažo ir pažeminimų kelią.

Lietuvos Atgimimas išlaisvino žmogaus teisių gynėjus. Helsinkio grupei vėl vadovauja V. Petkus. 1989 m. spalio 11d. įkurta Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo iniciatyvinė grupė, kuri paskelbė pagrindinius uždavinius vykdant žmogaus teisių pažeidimų visuomeninę kontrolę. 1990 m. gruodžio 15 d. įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos I suvažiavimas, kuris patvirtino įstatų, išrinko komitetą iš 21 asmens (pirmininkas akad. A. Buračas). Pagrindiniu Asociacijos spaudos organu patvirtintas laikraštis „Pozicija“.

Kauno tiesa.-1991 m. sausio 4 d.

JAV TEISMAI

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vicepirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras

BENDRO POBŪDŽIO PAIEŠKOS POLICIJAI KATEGORIŠKAI DRAUDŽIAMOS. TEISME KALTINAMASIS NEPRIVALO DUOTI PARODYMŲ. JIS NEPRIVALO NETGI SAKYTI SAVO PAVARDĖS.

Per 200 metų JAV Konstitucijoje padaryta vos 20 pataisų ir papildymų. „Tai pats nuostabiausias žmogaus proto kūrinys“, – sakė Britanijos premjeras Gladstonas. Ne veltui šis demokratiją įkūnijantis dokumentas yra pavyzdys daugeliui pasaulio šalių.

Nepaisant to, amerikiečiai mano, jog bet kokiai vyriausybei reikia nuolat priminti, kad negalima riboti savo piliečių teisių – įsitikinimų, susivienijimų, žodžio laisvės, pagrindinių privataus gyvenimo, turto, bešališko teismo, teisingos teisinės sistemos ir kitokių teisių. Bene geriausiai tuo įtikina JAV Konstitucijos teisių bilis.

Antai konstitucinės asmeninio gyvenimo ir laisvės neliečiamybės garantijos nustato netgi procedūrą, kaip turi būti vykdomas areštą, kaip policija ir kiti tardymo organai gali rinkti įkalčius. Jei valdžia to nesilaiko, įgyti įkalčiai turi būti pašalinami iš teismo bylos, o kaltinamasis paleidžiamas. Orderis areštui ar kratai yra itin svarbus. Jei policija nesugeba įtikinti teisimą, kad turi pakankamą ir teisėtą pagrindą areštui arba kratai tam tikrame name ar patalpoje, tai teisėjas

gali ir neišduoti orderio. Areštas be orderio leidžiamas tik tuo atveju, jei policija nusikaltėlių su-laiko nusikaltimo vietoje. Net ir tada policija privalo nedelsdama pristatyti kaltinamąjį teisėjui ir įrodyti, kad areštas įvykdytas teisėtai.

Norėdama gauti areštui arba kratai orderį, policija privalo įtikinti teisėją, kad turi tam pakan-kamą pagrindą. O tai reiškia, jog policija privalo surasti asmenį, kuris prisiektų (pamelavę yra teisiami už melagingą liudijimą), kad jam žinoma tam tikros kontrabandos saugojimo vieta arba asmuo, padaręs tam tikrus nusikalstamus veiksmus.

Policija pažeis įstatymą, jei, tarkime, orderis bus išduotas narkotikų paieškai, o jų metu ieš-kos ir pornografinės literatūros. Bendro pobūdžio paieškos policijai kategoriškai draudžiamos, o surinkti įkalčiai negali būti pagrindu teisiniam ieškiniui išskelti.

Policijos darbuotojus galima patraukti civilinėn arba baudžiamojon atsakomybėn už piliečių konstitucinių teisių pažeidimus.

Pavyzdžiui, Masačūsetso valstijoje policininkas, tvirtinantis, jog turi orderį, bet jo iš tikrųjų neturįs arba tvirtinantis turįs tam tikrą orderį, tačiau jis faktiškai skiriasi nuo to, kokį iš tiesų turi, gali būti nubaustas 1000 dolerių bauda arba nuteistas kalėti iki vienerių metų.

Piliečiai turi teisę paduoti į teismą pažeidusius jų teises policininkus. Yra įstatymas, leidžian-tis teistis su valstijų federalinių teismų darbuotojais.

Teisių bilio 5 pataisa skelbia, kad niekam negali būti atimta gyvybė, laisvė ar turtas be teismo nagrinėjimo.

Pozicija.-1991 m. sausio 9 d..

SAUSIO 13-OJI

AUKA IR TIKĖJIMAS

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vicepirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras

Šūviai naktį. Kraujas, ašaros... Kas Tau, Lietuva?

Tu tarsi Ikaras panorai skrist į saulę.

„Visada laikykis vidurio ore, – mokė Dedalas sūnų Ikarą. – Jei skrisi per žemai, nuo jūros bangų purslų suglebs plunksnos, o jei pakilsi per aukštai, saulės spindulių karštis sudegins jas. Skrisk viduriniu keliu vengdamas šių kraštutinybių.“

Gatvėse sniegas. Parlamento rūmus supa barikados. Veidai, veidai... sunerimę, tikintys ir susikaupę, žmonės atėję aukai. O iš ekrano plūsta melas. Tulžingas, kvaitulingas. Spjauna tau į veidą ir kvatojasi: – Tu netikėjai tankais? Netikėjai mirtimi? Še tau! Taip, mes netikėjome, kad kartosis Tbilisis, Baku, žlegės šarvuočiai, mes tikėjome dora, žmoniškumu (juk mes Romanti-kai), tikėjome tarptautine teise, užtarimu. Pernelyg tikėjome.

„Anglija neturi amžinų draugų ir amžinų priešų, – sakė Vinstonas Čerčilis. – Bet Anglija turi amžinų interesus.“

Pamiršome: ne tik Anglija turi amžinų interesus.

Išdžiūvusi imperijos gerklė. Jai stinga kraujo. Reikia, verkiant reikia kraujo – baimės imperija trokšta neapykantos.

Tankų vikšrai traiškė tikėjimą, krauju suvilgė trispalvę. Kelintą kartą?

Virš miesto dulsvas rūkas, ūkčioja traukiniai.

– Baisu, sūneli, – sako močiutė.

Nereikia kartoti. Suprantu, kodėl baisu. Ar dardės žmonės gyvuliniais vagonais?

Mus valdo baimė. Šypsomės, bet širdis pašėlusiai dunksi. Kada baigsis, kada? Kad tik nebūtų kraujo.

– Judai! Ką jie padarė! Bėkit! – klykia moteris ir puola į minią. O žmonės krinta, tarsi lapai, krušos pakirsti, šliaužia, bėga.

Šūviai, trenksmas, šūviai...

Televizijos bokštas jau užimtas. Šūviai nutyla. Baigta.

– Gal jie ten tuščiais? – žiūri pritvinkusiomis ašarų akimis žmona.

– Ne, – papurtau galvą.

Ir ji prapliumpa kaip maža mergaitė. Rauda užspringdama.

– Dievas atlygins, – glostau galvą, – būtinai atlygins. Visiems atlygins, – ir pats jaučiu, kad ašaros smaugia gerklę.

Ar atlygins? Negali juk blogis amžinai laimėti. Negali juk neapykanta amžinai valdyti. Gal todėl reikia aukos, Tėvyne? Kiek dar kraujo ir ašarų teks pralieti, kol išsipildys Milašiaus pranašystė – Lietuva taps Šiaurės Atėnais?

Pro metalo strypus, spygliuotas vielas, pro gelžbetonio plokščių barikadas žiūriu į melsvuose laužų dūmuose skendintį Parlamento pastatą. Ant gelžbetonio plokštės parašyta: ČIA LIETUVOS ŠIRDIS.

Vaikinai kūrena laužus. Per garsiakalbius aidi ramus pirmininkaujančiojo balsas. Deputatai dirba.

O motinos atėjo su vaikučiais. Visi jau tiki Tbilisiu, Baku, tiki 1991-ųjų sausio 13-ąja. Tačiau tiki, kad gėris nugalės neapykantą. Tiki savo Tėvyne, savo išrinktaisiais.

Vėjas prasklaidė melsvą miglą. Langų stikluose spygteli vakarėjančios saulės spindulys. Visi laukia giedros rytdienos.

1991-ųjų Sausio 13-oji.

Pozicija.-1991 m. sausio 26 d.

TARĖSI ŽMOGAUS TEISIŲ GYNĖJAI

Karolis KAMANDULIS – LŽTA atsakingasis sekretorius

Sausio 22 d. įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Vilniaus krašto tarybos posėdis.

Pagrindinį pranešimą padarė Asociacijos vicepirmininkas, „Pozicijos“ vyriausiasis redaktorius V.Budnikas.

Tarybos posėdyje kalbėjo tarybos narė, Asociacijos vicepirmininkė, Lietuvos respublikinės darbo biržos generalinė direktorė M.Rastenytė, N.Juršėnas, A. Kairys.

Pasiūlyta nuolat domėtis išleidžiamais įstatymais ir aktyviai dalyvauti juos rengiant.

Komiteto nariai vienbalsiai Tarybos pirmininku išrinko gydytoją A.Statkevičių-Klajūną. Jis 1979-1980 m. buvo Lietuvos Helsinkio grupės Vilniuje narys ir už tai buvo represuotas. Yra išleidęs keletą knygų. Viena jų – poezijos rinkinys „Balsas iš Laisvės kapo“.

Dabar pensininkas, rašo prisiminimus.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Vilniaus krašto tarybos nariais išrinkti: R. Va-

liulis, R. Varevičius, E. Paulionis, M. Rastenytė, A. Augulis, P. Kudaba, J. Šapoka, R. Kumpis, K. Kamandulis, J. Šatas, V. Budnikas ir A. Dziegoraitis.

Pozicija.- 1991m. sausio 29 d.

„VĖL DIKTATŪRA?“

Antanas BURAČAS – akademikas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras

– Klausinėja šiandien dažnas Lietuvos pilietis, ir toks klausimas skamba visai neretoriškai. Atsidūrėme ties naujos bolševizmo diktatūros slenkščiu. O tas slenkstis pradėtas statyti jau gerokai anksčiau, dar Černobylyje. Kas dabar suskaičiuos, kiek motinų, vaikų buvo surikiuota į gegužinių paradų eiles ir kvėpavusių „taikų atomą“...

Desantininkų kastuvėliais mosuodama bolševizmo diktatūra 1989 metais įžengė į Tbilisį. Sovietiniai oro desantininkai, šarvuočiai gabeną ją į Ferganą ir Baku. Kruvinieji tankų vikšrai nužlegėjo per Lietuvą šių metų sausio 13-ąją.

Bet, dėkui Dievui, po visuotinio žavėjimosi Nobelio „taikos“ premijos laureatu, po dievinimo ateina praregėjimas. Diktatorišką M.Gorbačiovo, armijos, KGB, TSKP kumštį virš savo galvos jau jaučia ne tik garsiai laisvės besišaukiančio Pabaltijo, Užkaukazės, Moldovos respublikos. Perestroikos genijaus „argumentai“ jau nebeįtikina ir Ukrainos, o svarbiausia – imperijos pamatų – Rusijos. Baltijos kraštai, regis, karštai paspaudė itin lemtingu metu mums ištiestą B. Jelcino ranką. Milžiniški mitingai sudrebino Maskvą, Leningradą. Žmonės reikalavo paleisti susikompromitavusią TSRS AT, atsistatydinti Gorbačioviui, Jazovui, Pugo, Janajevui. Rusija nubudo. Prieš neseniai šlovintojo prezidento savivalę pasisako ir kitų respublikų parlamentai.

Kuo toliau, tuo labiau imu galvoti apie du badmečius. Stalinas dirbtinai juos sukėlė Pavolgyje, Ukrainoje, Kazachstane. Jam reikėjo numarinti nepaklusnią pasiturinčią valstietiją. Dabar bado šmėkla klaidžioja po visą TSRS. O gelbėjimosi nuo jos kampanija, vystoma tiek čia, tiek Vakaruose, tėra M.Gorbačiovo širma! Siekiama tik sutvirtinti partokratijos aparatą, imperinį diktatą. Ar ne todėl iš prezidentinės tarybos „dingo“ liberalieji intelektualai – Šatalinas, Jakovlevas, Ševardnadzė, Petrakovas? Juk būtent šie žmonės dar žabojo diktatūros proveržius.

M.Gorbačioviui gudriai merkia akį sovietiniai generolai. „Kuriasi“ „nacionalinio gelbėjimo komitetai“ Baltijos valstybėse. Kurstoma „gelbėtojiška“ veikla Ukrainoje, Kazachstane, Maskvoje. Nuo ko gelbėti? Dabar aišku – nuo demokratijos, laisvės, nepriklausomybės...

Ar tik neprasidėjo 3-sios pasaulinės žudynių lenktynės? Tarp nebolševizmo, musulmoniškojo fundamentalizmo ir demokratijos? TSRS visu ūgiu besitiesianti reakcijos hidra nėra netikėta. Juk tam, kad suktųsi visas prievartos aparatas, būtų užtikrinta gynyba, TSRS imperija ketina „sugrūsti“ beveik pusę savo biudžeto lėšų. Na, o gyventojų gerovei kelti tos išlaidos sudaro mažiau nei pusę procento...

Tai pasaulyje neturįs analogų valstybinio biudžeto modelis taikos sąlygomis.

Visus perestrojkos žingsnius „pirmyn“ lydi kraupi dezinformacija. Konstitucinių, pilietinių laisvių gniaužimas paties TSRS prezidento lūpomis pateikiamas kaip demokratijos garantijos. Cenzūra smaigia TSRS radiją, televiziją, norima sustabdyti Spaudos įstatymą. Prezidentui ramiai valgant ir miegant, Baltijos valstybėse siautėja kareivos, skelbiama net komendanto valanda. Tik vargu bau ar jiems pavyks realizuoti savo užmačias, ar pakaks desantininkų atsistoti

prie kiekvieno laisvės oro įkvėpusiojo? Iš kur imperija gaus tokių būrį kolaborantų, savo protėvių kaulus į aukso žvilgesį išmainiusių?

Mes neišsigandome, didis mūsų tikslas. Neapsiriksiu tvirtindamas, jog tauta pasitiki savo jėgomis, mumysna vėl plūstelėjo gyvybinga vienybės jėga. Turime drąsų vėliavnešį – intelektualų Aukščiausiosios Tarybos pirmininką Vytautą Landsbergį.

Gyvybiškai mums svarbūs klausimai nublanksta ir vykstant karui Persų įlankoje. Kas davė įsakymą pradėti žudynes Lietuvoje? Jeigu M.Gorbačiovas, tai kas jam suteikė tokią teisę? Ar galėjo patys kareivos pulti į pagalbą saujelei anoniminio komiteto avantiūristų, grobti mūsų įstaigas, terorizuoti gyventojus? Kodėl tyli prezidentas, neatšaukia kariuomenės, nenubaudžia tragedijos Vilniuje kaltininkų? Norėtusi dar ir dar kartą paklausti: nuo kada D.Jazovo sunkieji tankai pavaldūs TSRS vidaus reikalų ministerijai, TSKP ekstremistų grupėms respublikose? Jeigu sąjūdininkai „žiauriai nuskriaudė“ darbininkų atstovų, vykstančių į Lietuvos parlamentą, grupę, o Vilniaus komendantūra šoko juos ginti, kodėl nė vieno „nuskriaustojo“ neužregistravo gydytojai? Ar nekyla pavojus, jog kam nors šaus į galvą paleisti „Stingerio“ raketą į atominę elektrinę ir taip greitai nulemti nepaklusnios tautos likimą?

Kruvinoji naktis Vilniuje kaip niekad suartino visus Lietuvos žmones. Atrodo, nuo Žalgirio mūšio laikų mes neregėjome tokios tikros tautų draugystės, kokia ji yra dabar, tragedijos dienomis. Barikadose savo pečius surėmė, šaltyje širdies šiluma dalijosi lietuvis ir rusas, lenkas ir gruzinas, amerikietis ir norvegas.

Atgijo ir Sąjūdis. Neatidėliotini darbai laukia Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos. Reikia registruoti, rinkti medžiagą apie žiaurią sovietų kareivų savivalę, įvykdytas žudynes, pastatų, kultūros vertybių grobimus, turto niokojimą. Lietuvos gyventojai galėtų padėti mums liudydami žodžiu, fotonuotraukomis, videojuostomis. Būtina rengti naujos Lietuvos okupacijos bylą Jungtinių Tautų žmogaus teisių gynimo sesijai, kuri vyks Ženevoje.

Pozicija.- 1991 m. sausio 30 d.

APIE KRUVINĄ SEKMADIENĮ LIUDIJA VILNIAUS UNIVERSITETO DOCENTAŠ, BUVĘS TREMTINYS ALGIRDAS ŠUKYS

Tą naktį drauge su daugybe žmonių, studentais budėjau prie Televizijos bokšto. Buvo linksma: jaunimas šoko, beveik visi dainavo, degė laužai. Tvirtai tikėjome, kad Televizijos bokštui, esant tokiam dideliame susibūrimui, negali atsitikti taip, kaip Spaudos rūmams. Juos kareivos užpuolė nelauktai ir taip staigiai, jog žmonės nespėjo atbėgti į pagalbą.

Prieš vidurnaktį pasklido gandai – puolimo galima laukti arčiau ryto – apie 3-4-tą valandą, atseit tada, kai dalis žmonių jau bus pavargę ar net išsiskirstę. Sužinoję apie tai, būrelis, ypač arti bokšto gyvenantys senesnieji žmonės, nuėjo namo. Ne snausti, o išgerti kavos bei arbatos, šiek tiek sušilti, kad sugrįžtų budėti iki ryto, o jei reiks, tai ir toliau. Tą patį padariau ir aš. Nuėjau į neseniai mūsų, kaip tremtinių šeimai skirtą butą Lazdynuose. Į jį mes dar nespėjome visiškai persikelti, bet ten jau laukė giminaičiai, aš laukiau sūnaus Vytauto. Sausio 12-oji buvo mano gimimo diena.

Pasigirdo šūviai, iššokau į gatvę, puoliau į pirmą pravažiuojančią mašiną. Per porą minučių nulėkėme prie kalno. Mašiną palikome, patys per miškelį pasileidome bokšto link. Kažkokia moteris mums šūktelėjo, kad būtume atsargūs – miškelyje jau gali tūnoti desantininkų pasala! Laimei, niekas nepastojų kelio. Mes greitai pribėgome prie vielinės tvoros. Ja aptverta bokšto

teritorija. Bet mes jau puikiai žinojome plyšį, šmurkštelėjom. Iš visų pusių bokšto link bėgo daugybė žmonių. Po kelių minučių mes buvome jau prie paties bokšto. Kol mes bėgome, kalno papėdėje, prie to pagrindinio įėjimo į Televizijos bokšto teritoriją, griaudėjo šūviai. Burzgė karinė technika, švysčiojo prožektoriai, kilo tirštų dūmų debesys. Šalia bokšto nei karinės technikos, nei desantininkų dar nesimatė. Stovėjome susikibę rankomis. Apsupom bokštą gyvu kelių eilių žiedu, skandavome: „Lietuva, Lietuva, Lietuva!“

O iš apačios, nuo gatvės, girdėjosi žmonių šauksmai, šūvių tratėjimas, prožektorių apšviesti kylantys dūmų kamuoliai. Prie bokšto vis bėgo ir bėgo žmonės. Nežinojusieji apie plyšį tvoroje rikiavosi šalia – prie bokšto tvoros.

Staiga pasigirdo tankų burzgas. Kraupiai supyškėjo šūviai tiesiai į bokštą. Plieniniai žvėrys atšliaužė. Jie išniro iš kitos kalno pusės, nuo miškelio, kur dar neseniai buvo tylu. Tankai išvertė tvorą, maurodami dideliu greičiu apsupo bokštą. Su tankais, tanketėmis atlėkė ir dengtos mašinos – furgonai, pasipylė desantininkai. Jie buvo šalmuoti, storai apsirengę. Pažiro sušaudyti žibintai. Pyškindami į viršų, kartu su tankais ir šarvuočiais, kareiviai artėjo mūsų žiedo link. Mes stovėjome susikibę rankomis ir skandavome: „Gėda, gėda, gėda!“

Pabiro bokšto langų stiklai. Pradėjo kristi mūro atplaišos, mūsų žiedas skilo į dvi dalis. Vienas, mažesnis būrys, apsaugotas apatinių bokšto lubų, pasiliko prie bokšto sienos. Pirmosios gretos žengė keletą žingsnių pirmyn, nepaleisdami vienas kito rankų. Prislinko tankų ir desantininkų vora. Be paliovos tratino į viršų. Kai kurie – į apačią, į kojas.

Kur tankams ir desantininkams pavyko pralaužti mūsų žiedą, nemačiau. Staiga išvydau – tankai jau ne tik prieš mane. Jie stūgavo ir už mūsų nugarų. O siaube, važiuodami iš šono, jie stumia mūsų žmones! Moterys, vaikai pradėjo bėgti. Tankai šliaužė tiesiai į juos. Susidarė spūstis. Vieni bėgdami klupo ir griuvo, kiti bandė užstoti kelią krūtine. Treti, suvokdami tokios aukos beprasmiškumą, tempė juos į šalį. Mes, keli vyrai, susikabinę rankomis, stovėjome prieš atžlegantį didžiulį tanką. Matėme mūsų apsaugos žiedas suplėšytas į gabalus, nežinojome, ką toliau daryti. Moterys pradėjo šaukti, kad pasitrauktume, neduotume savęs sutraiškyti. Mūsų vora pasisuko į bokštą. Tankas prašliaužė pro pat nosis. Aš vos spėjau atitraukti koją nuo vikšrų, kai iš kairės, visai šalia, išgirdau riksmą. Pasisukęs pamačiau gulinčią moterį ar mergaitę. (Tanko šešėlyje buvo sunku įžiūrėti jos veidą.) Pastebėjau šviesią skarą ar kepuraitę, tamsų ar pilką paltą. Jos kojos buvo po vikšrais! Vyrai bandė stumti tanką, beviltiškai traukti iš po jo žmogų. Aš pradėjau kumščiais daužyti tanko viršų, rusiškai šaukti, kad po vikšrais – moteris! „Kuda liezeš, ch..., pūliū na tebia, padla staryj, žalko, sam sdochneš“, – klaikiai plūsdamasis šoko desantininkas. Treniruotas smogikas skaudžiai niuktelėjo man kupron, spyrė keliu į pilvą ir nustūmė. Tankas nuvažiavo nuo moters. Bet prieš pajudėdamas į priekį, jis šiek tiek pasistūmėjo atgal ir... dar labiau užvažiavo ant jos. Vyrai pagriebė sužeistą moterį ir nunešė. Jau girdėjosi šūksniai: „Greitąją, greitąją!“ Ūmai iš dešinės pasigirdo salvė. Vienas šalmuotas desantininkas šovė į vyriškį. Atrodo, jis vilkėjo tamsiai rusvu lietpalčiu. Viskas mirguliavo sukiojamų prožektorių ir trasuojančių kulų šviesoje. Ryškią šviesą tą pačią akimirką keitė tamsa, ją – vėl akinanti šviesa. Vyriškis sukniubo. Jį taip pat nunešė. Stovėjęs mūsų gretose jaunas, gražiai nauaugęs vyriškis desantininko uniforma, su „telniaška“ ir medaliais ant krūtinės šoko prieš tanką ir sukniubo: „Bratcy, čtovy delajete! Streliajcte svoich! Ja že s vami služil. My daže na Afgane tak ne delali. Davite i menia!“ Priėjo pripuolė desantininkas. Regis, nesuspėjo įspirti, nes mūsų vyrai nusi-tempė „afganistanietį“ atgal. Jis stovėjo ir raudėjo. Stambios ašaros riedėjo skruostais. Kažkoks barzdotas vyras bandė jį nufotografuoti.

Mes vėl susikibome rankomis. Pradėjome skanduoti „Lietuva, Lietuva, Lietuva bus laisva!“ Šalia manęs stovėjo jauna moteris raudonu paltu.

Staiga švystelėjo raudona raketa. Pasigirdo komanda: „Očistitj teritoriju“. Šalmuoti desan-

tininkai, keletas nešalmuotų tankistų, atrodžiusių ir besielgusių ne taip žiauriai, prišoko prie mūsų, prikišdami automatus prie mūsų veidų. Jie šaukė: „Nazad, šire šag!“ Tas pats desantininkas, kuris prieš tai buvo mane apdaužęs, puolė: „Nazad, suka, a to zastrieliu“. Aš jam pasakiau: „Streliaj, synok, esli možeš, esli tebe matj eto prostit. A mnie uže vsio ravno“. Ir tikrai, po viso to, kas jau buvo įvykę, man buvo vis tiek, liksiu gyvas ar ne. Desantininkas riktėlėjo, kad jis neturi motinos, jis iš vaikų namų. Po to prikišęs automata iššovė pro pat mano ausį. Tuo pat metu trenkė šalia stovėjusio tanko patranka. Pakilo tirštas dūmų debesys. Kažkas suriko: „Dujos, dujos!“ Galvoje spengė, aštrūs dūmai graužė nosį ir gerklę. Mes pradėjome skubiai trauktis, bėgome atatupsti, veidu į prieką. Išlėkė iš dūmų debesies, pastebėjome, jog desantininkai ir tankistai be dujokaukių. Nurimome. Be reikalo. Į mus patraukė tankai ir pradėjo mus vaikyti tarp medelių. O desantininkai vis tratino ir tratino, bjauriai keikdamiesi ir kartodami: „Vot vam svoboda i nezavisimostj“. Iš kažkur atsirado milicininkas. Jo kepurėje buvo ne Vytis, o penkiakampė žvaigždutė. Patarė mums neleisti į priekį jaunų vyrų. Esanti instrukcija šaudyti į juos. Įdomu, ar jis ne iš tų milicininkų, kurie buvo apsupę Spaudos rūmus? Tie milicininkai (aš su jais asmeniškai išsikalbėjau po Spaudos rūmų užėmimo) savo autobusais atvažiavo iš Šalčininkų. Jie buvo instruktuoti šilčiau apsirengti, nes reikšią saugoti žmones nuo ginkluotų susirėmimų su kariuomene. Tai dar kartą įrodo, kad KPSS ir Šalčininkų vadovai aktyviai dalyvavo ruošiant Lietuvoje perversmą.

Žingsnis po žingsnio tankai ir desantininkai nustūmė mus prie tvoros kampo. Dešinioji tvoros pusė jau buvo išversta. Čia kareivos sustojo įvykdę „užduotį“. Jų žodžiais tariant „išviję mus iš savo žemės“. Mes pradėjome ginčytis. Šnekėjom, jog tai mūsų žemė, o ne jų. Pradėjom aiškinti, jog taip elgtis gali tik fašistai. Jie nesileido į kalbas. Tada mes uždainavome. Desantininkai nutarė užsirūkyti, bet neturėjo degtukų. Kažkuris iš mūsų mestelėjo jiems dėžutę. Jie užsirūkė ir dėžutę švystelėjo atgal. Vienas iš jų, matyt, vyresnysis, kažkur nuėjo. Tada desantininkai pradėjo teisintis, jog jie – kariškiai ir tik vykdo įsakymą.

Mes nespėjome pratęsti diskusijos. Nuo bokšto pasigirdo garsiakalbis. Iš pradžių lietuviškai, po to rusiškai. Pranešė, kad visą valdžią Lietuvoje paėmė „nacionalinis Lietuvos gebėjimo komitetas“. Tačiau dauguma nepatikėjo. Negi jau užimta Aukščiausioji Taryba. Negali būti! Nusileidome nuo kalno. „Pasigavę“ pravažiuojančias mašinas, atvykome į Nepriklausomybės aikštę. Lengviau atsidusom – čia radome dar tebegyvuojančią Nepriklausomą Lietuvą. Ją giname ir ginsime tiek, kiek reikės...

Pozicija, -1991 m. vasario 30 d.

STAČIATIKIŲ VILNIAUS IR LIETUVOS ARKIVYSKUPO CHRIZOSTOMO PAMOKSLAS, PASAKYTAS ŠV. DVASIOS KATEDROJE SEKMADIENĮ, 1990 M. SAUSIO 20 D.

Nebijokite žudančių kūną, negalinčių pakenkti sielai. Bijokite galinčių pražudyti sielą. Tai mūsų Viešpaties Išganytojo žodžiai. Žmogus, turintis kūną ir sielą, žinoma, siekia apginti ir viena, ir kita. Bet dažniau kiekvienas iš mūsų daugiau galvoja apie savo kūną, o ne apie savo nemirtingą sielą. Pažvelgę į žmonijos istoriją, pamatysime, kad labai dažnai buvo ir yra liejamas kraujas. Mūsų protėviai Adomas ir Ieva, pažeisdami Dievo valią, pasmerkė save ir žmoniją – savo palikuonis – atsitolinimui nuo Dievo ir tolesnei nuodėmei. Matome – dar žmonijos istorijos aušroje Kainas nužudo savo brolių Abelį. Tai pirmas pralietas nekalto, be nuodėmės, dievobaimingo žmogaus kraujas. Šiuo krauju ir prasideda kraujo liejimas, ir trunka jis, ir truks jis iki istorijos pabaigos. Vienu laiku jo praliejama daugiau, kitu mažiau, bet jis praliejamas. Ir štai – Artimuosiuose Rytuose karas. Sadamas Huseinas okupavo kaimyninę šalį – Kuveitą. Europos šalių bendrija, vadovaujama amerikiečių, įspėjo, kad negalima nebaudžiamam pažeidinėti valstybių teisių. Ir mūsų šalis prisidėjo prie neteisėtų veiksmų pasmerkimo. Jokie įspėjimai nepaveikė Irako kariaunos. Ir prasidėjo karas. Ir mes matome baisius įvykius. Sadamas Huseinas – ne tik karo pradžios kaltininkas, jis nori išplėsti karą. Jis puola Izraelį, nedalyvaujantį koalicijoje prieš Iraką. Izraelis, Palestina – šventa krikščionių, judėjų ir musulmonų žemė. Ir štai matome baisų tiesos ir teisybės pamynimą. Sadamas Huseinas, esąs tariamai tikintis žmogus, ragina musulmonus susivienyti prieš kitatikius, skelbia šventąjį karą, pats nutaiko naikinamąsias raketas ne tik į judėjų ir krikščionių šventoves, bet ir į savas. Kokia šventvagystė, koks teisėtumo pažeidimas! Visa pasaulio visuomenė smerkia šį nešvarų Sadamo Huseino sukeltą karą. Tačiau, deja, ne visa visuomenė, mūsų, rusų, gėdai. Maskvoje įvyko „Jedinstvos“ ir Huseino šalininkų demonstracija. Šie žmonės protestavo prieš karą Irake ir prieš tariamą neteisę Lietuvėje. Tačiau jie turėjo galvoje ne tą neteisę, kad tankai trempia taikią žemę. Ne apie tą neteisę, kad čia buvo pralietas taikių, neginkluotų piliečių kraujas, o į juos šaudė valstybės apginkluoti kareiviai. Kokia baisi šventvagystė čia, koks šiurpus melas! Sovietų Sąjungos masinės informacijos priemonės iškraipo Lietuvoje vykstančių kruvinių įvykių faktus. Ir visa tai rodo, kad vėl melas įgyja galią ir valdžią. Prisimename baisius pilietinio karo metus. Kas pakėlė balsą tiesai ir teisingumui apginti? Šventasis Maskvos ir visos Rusios patriarchas Tichonas. Jis išdrįso pasmerkti komunistus už tai, kad jie gausiai lieja kraują. Jis nepabūgo jokių grasinimų ir tapo nuodėmklausiu. Kaip tik už tai, kad gynė tiesą, žmones, jubiliejniais metais, kai rusų stačiatikių bažnyčia šventė savo tūkstantmetį, buvo paskelbtas šventuoju.

Kai buvo pralietas nekaltų žmonių kraujas Lietuvoje, visa pasaulio visuomenė pasmerkė šią piktadarybę. Bet mūsų prezidentas teisingai kariauną viso pasaulio akivaizdoje, šitaip stodamas blogio, melo ir neteisybės pusėn. Ir štai šiuo visai mūsų šaliai, o mums, rusams, ypač kritišku metu, vėl girdėti balsas, tiesa, ne taip tvirtai, ne taip drąsiai. Tačiau vis tiek svarbu, kad tai švenčiausio patriarcho Aleksejaus Antrojo balsas. Patriarchas liūdi dėl įvykių Lietuvoje ir visose Baltijos šalyse ir sako, kad su ginklu negalima pasiekti vienybės, tiesos ir teisingumo. Man, rusų stačiatikių bažnyčios hierarchui, ir, aš įsitikinęs, visiems tikrai tikintiems ir priklausantiems mūsų bažnyčiai, malonu girdėti mūsų vadovo balsą.

Norėčiau, kad Lietuvos rusakalbiai gyventojai, priešiškažiūrintys į lietuvius, išgirstų šį taikų balsą ir susimąstytų, susiprastų. Yra tam tikros jėgos, kurios stovi už mūsų nugarų, kurios yra še-

šėlyje ir stengiasi sukurstyti mumyse negerus jausmus, paskatinti mus pagiežai ir neapykantai.

Mylimi broliai ir seserys! Kiek mes dar miegosime, kiek mes dar aklai viskuo tikėsime? Mus apgaudinėjo ir apgaudinėja visus sovietų valdžios egzistavimo metus. O mes vis laukėme: kada gi bus geriau? Kada gi liausis meluoti? Tačiau, deja! Deja, šis melas auga. Jis susilieja su viso pasaulio melu ir neteisybe. Mes esame prie baisių ir kruvinių įvykių slenksčio. Šiandien jau reikia galvoti ne tiek apie kūną, kiek apie savo nemirtingą sielą. Mūsų laukia sunkios ir turbūt tragiškos dienos. Jos gali įveltį mus į konfliktus, kas nors iš mūsų gali žūti, bet kaip, kieno pusėje mes būsime? Ar su tais, kurie meluoja ir apgaudinėja, ar su tais, kurie nori taikos, teisingumo ir tikros gerovės?

Bunda rusų tauta. Malonu, kad inteligentija netyli. Netyli su ja ir dvasininkai, kviesdami žmones išminčiai, teisingumui ir taikai. Atsiminkite, kas buvote aną sekmadienį čia, šventovėje. Ten buvo liejamas kraujas, o čia neva tikintieji mėgino nutraukti pamaldas. Jie ižeidinėjo mane, ganytoją, kaltindami nesamomis nuodėmėmis. Šmeižtas ir melas persekioja mane visą tą laiką, kai esu čia, Lietuvoje. Kodėl? Todėl, kad aš nepritariau ir nenorėjau pritarti tiems, kurie čia kiršino žmones, juodino tikrovę. Jie norėjo, kad ir aš iš sakyklos skelbčiau melą, kad teisinčiau neteisybę kaip dvasininkas, kaip krikščionis, kaip rusas. Aš negaliu meluoti su jais, ir todėl jie persekioja mane. Grasina ir šmeižia.

O štai rezultatas: šių žmonių viltys neišsipildė. Neišgąsdino jie tankais ir patrankomis taikios tautos. Pralietas kraujas suvienijo lietuvius, o drauge su jais visus dorus ir sąžiningus žmones – rusus, ukrainiečius, baltarusius, gruzinus, armėnus, kitų tautybių žmones. Šiandien visi dori ir padorūs žmonės gins pamintas Baltijos respublikų teises. Kiekvieno žmogaus pareiga – nuspręsti, kieno jis pusėje? Tiesos ar melo? O mes, tikintieji, ypač tie, kurie neprisideda prie jokių kraštutinumų, kurie nori gyventi taikiai, nežinodami, kieno tiesa, melskimės, kad Viešpats apšviestų mums protą, kad Viešpats apsaugotų mus nuo neteisėto jėgos panaudojimo, kad Viešpats apsaugotų mus nuo kraujo liejimo, nuo skurdo – tiek materialinio, tiek dvasinio. Tikintieji visada sunkią akimirką stengėsi malda, santūrumu, atgaila pelnyti Viešpaties pagalbą. Ir šiandien, kai mūsų Viešpats Jėzus Kristus ragina mus atgailauti, atgailaukite, nes priartėjo Dievo karalystė. Turime išgirsti šį balsą ir pagalvoti apie savo sielą, apginti ją nuo nuopuolio, nuo ateizmo, nuo bedievybės, melo ir šmeižto.

Brangieji broliai ir sesės!

Dievo šventovė – tai maldos namai. Bet mūsų malda turi būti tyra. Mes turime ateiti čia tyra širdimi. Jei mūsų širdyse pagieža, neapykanta, jei esame linkę į neteisybę, veltui einame į Dievo šventovę. Negalime būti abejingi jokiai neteisybei, jokiai žiaurumui. Juo labiau – kraujo liejimui. Net nusikaltėlio, žudiko negalima žudyti be teismo ir tardymo. Tam yra atitinkami organai, kurie nustato kaltę ir paskiria bausmę. Negalime paversti šalies chaosu, negalime vykdyti susidoravimo. Privalome paklusti galiojantiems įstatymams. O galiojantys įstatymai gina teisėtas liaudies išrinktas vyriausybes, o ne kažkokius pseudokomitetus, kurie net savo vardus slepia. Per tuos metus, kai gyvenome bedievybės aplinkoje, kai religija buvo persekiojama, juodinama, išjuokiama, mes praradome labai daug to, ką turėjo mūsų protėviai. Dabar, atrodytų, atgimsta susidomėjimas religija. Dabar apie religiją kalbama teigiamai. Bet ja norima spekuliuoti, kad ir vėl dvasininkai talkintų smurtui, neteisybei, kaip sąstingio metais. Bažnyčia net neragina žmonių nedaryti blogio. Ačiū Dievui, bunda rusų tauta. Atsipeikėja ir dvasininkija. Jau prabyla dori stačiatikių bažnyčios dvasininkai. Esu tikras, kad mes dar turime potencinių galimybių atsinaujinti, atgimti ir tapti garbingais rusų stačiatikių bažnyčios nariais. Amen.

Pozicija.- 1991 m. vasario 13 d.

DU ŽINGSNIAI PRIEKYJE

*Arimantas DUMČIUS – medicinos profesorius,
Kauno Sąjūdžio Tarybos narys,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyriaus pirmininkas,
Asociacijos signataras*

Tebėra dvivaldystė, esame laisvi nelaisvės namuose. Sausio įvykiai ir apklausos rezultatai rodo, kad Lietuvos Sąjūdis buvo ir tebėra mobilizuojanti visuomenės jėga, žengianti į visišką Nepriklausomybę. Ir ateityje Sąjūdžio bus tiek, kiek reikės tautai. Koreguojamo Sąjūdžio era baigėsi, dabar jis panašus į vešlų krūmą su gausiomis atžalomis. Tad Sąjūdžio transformavimasis į partijas, frakcijas ir judėjimus yra natūralus Atgimimo ir visuomenės demokratėjimo procesas. Sąjūdis neišnyks, kol būsime okupacijoje, partijos jį pakeis žymiai vėliau. Dabar partijos nebus skaitlingos, jų tolesnis gausinimas būtų nepageidautinas reiškinys. Mat žmonės jaučia, kad geriau palaikyti bendrą tautos Sąjūdį. Dešiniųjų partijų ir judėjimų populiarumą mažina tikslų ir programų panašumas. Tačiau neseniai susikūrusios partijų ir judėjimų koordinacinės Tarybos veikla (Santalka) dabarties sąlygomis įgyja nemažą reikšmę. Sąjūdis, vykdydamas dešinės pakraipos programą, turėtų suderinti bendro darbo kryptis. „Beveidis“ pozicinis Sąjūdis neturi ateities – toliau tęstųsi atoslūgis. Sąjūdis privalo ir toliau būti opozicijoje viskam, kas priešinasi Lietuvos teisei į nepriklausomą demokratinę valstybę (juk daugelyje vietų yra pralaimėti rinkimai į savivaldybes). Tuo tarpu į kairiąsias partijas žmonės apskritai žiūri neigiamai, nes jos sukelia komunistų grėsmingos veiklos įvaizdį ir baimę, kad kairiosios jėgos nutemps Lietuvą į irzlios ir alkanos meškos guolį. Liberalų judėjimas yra priešlaikinis reiškinys, jis turės didesnę reikšmę nebent labiau išsivysčiusioje demokratinėje visuomenėje, šiuo metu jis tėra paspirtis kairiosioms jėgoms. Apskritai mūsų visuomenės partiškėjimas – tai repeticija į demokratiją, demokratijos įvaizdis. Juk sausio grėsmės akivaizdoje tauta susitelkė, ir lyg nebūta partinio ir frakcinio skaidymosi. Tai rodo didelį Lietuvos moralinį, psichologinį ir politinį (kokybinį) brandumą, kuris apklausos metu buvo išreikštas kiekybiniais rodikliais. Tai svarus žingsnis kelyje į demokratinę Respubliką.

Maskvos radijas ir televizija dabar Lietuvą skirsto į Landsbergio sąjūdistus – separatistus (jų yra apie 3/4 gyventojų) ir tikruosius (tarybinius) internacionalistus. Istorija atitinkamai įvertins šio laikotarpio šviesiąsias ir tamsiąsias jėgas. Atviras tautos priešas yra svetimos valstybės partija ir įvairūs kolaborantai. Kovo 17 d. referendumu bus bandoma suskaldyti Lietuvą. Tad vienu iš Sąjūdžio uždavinių yra paaiškinti Pietryčių Lietuvos žmonėms, kokia jų laukia apgaulė didinti ryšius su demokratiniais judėjimais. Antroji slapta grėsmė slypi mūsų pačių judėjime. Jai vadovauja sąjūdinės parlamento daugumos opozicija, jos pagrindas – LDDP. Nors propagodama visuomenės susitaikymą, ji kaltina parlamento vadovus dėl nerealistinės pražūtingos politikos, skubotų ir radikalių veiksmų, kurie, anot jų, privertę Kremlių imtis kraštutinių priemonių (ekonominė blokada, kruvinasis sekmadienis ir kt.). Nepritardami nuosekliai (kiektai) Respublikos vadovybės politikai kaimyninės valstybės atžvilgiu ir tęsdami „žingsnis po žingsnio“ taktiką, šie politikieriai pateikia savo variantus Nepriklausomybei įtvirtinti. Jie siūlo kelerių metų pereinamąjį laikotarpį (moratoriumas kovo 11 dienai), kad sureguliuotų ryšius su SSSR (A. Brazauskas) arba Lietuva taptų asocijuotu SSSR nariu su 90 proc. nepriklausomybės, o vėliau, keičiantis pasaulyje situacijai, siektų visiškos nepriklausomybės (L. Truska). Galų gale darbiečiai neseniai paskelbė šešėlinės Lietuvos vyriausybės iš buvusių komunistų sudarymo idėją (G. Kirkilas, V. Beriozovas). Matome, kad toliau bandoma poliarizuoti visuomenę kairiųjų

jėgų naudai. O Lietuvos? Neabejojame, kad tik *nekompromisinis laisvės ir Nepriklausomybės siekis* duos ir jau duoda pozityvius rezultatus. Bet koks reveransas savo laisvės siekimui padarytų nepataisomą žalą. Turėdami skaudžią 1940 m. pamoką bandykime pasinaudoti klastingos imperijos krize ir tvirtai stovėkime demokratinės nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo kely. Na, o kaltinimai, kad mūsų judėjimo lyderiai yra idealistai, „profesorai“ ir nejauciantys realybės, inteligentai, yra nepagrįsti. Mus išves kaip tik pasirinktoji taktika, ją pavadinčiau „du žingsniai priekyje“. Juk visada esame visų SSSR politinių įvykių priekyje ir tautos susitelkimo dėka juos laimime savo naudai. Kai kam atrodo, kad Maskvos veiksmai neteko bet kokios logikos. Iš tikrųjų sovietinė politika visada buvo panaši, bet ji buvo vykdoma palankesnėje nei dabar ekonominėje ir tarptautinėje situacijoje. Dabar aiškėja, kad tarybinės respublikos kopijuoja Lietuvos Respublikos nueitą kelią, mes esame katalizatoriumi į aklavietę patekusiai SSSR pertvarkai. Vakarai tuo tarpu baigia išsivaduoti iš iliuzijų dėl M. Gorbačiovo ir centro reikšmės. Dabar didės Vakarų ir Lietuvos ryšiai su atskiromis SSSR respublikomis. Naujos Sąjungos kūrimas buksuoja, kovo 17 d. referendumą norima įvykdyti naudojantis sena brežnevine konstitucija. Tad kyla klausimas, ar dabar, kai Lietuva sėkmingai sudaro ekonominio bendradarbiavimo sutartis su atskiromis respublikomis, būtinos beatodairiškos derybos su SSSR vadovybe, ypač kai mums pateikiamos žeminančios sąlygos. Derybos tiktų nebent armijos ir muitinių statusui nustatyti. Šių derybų tebenori Vakarai, kurie dar nevisai perprato bendrą situaciją pačioje SSSR. Šių derybų labai nori mūsų kairioji opozicija – gal jie renka dividendus ateičiai? Tad kokie mūsų uždaviniai?

Laisvės ir Nepriklausomybės niekas mums nepateiks, neduos jos ir SSSR. Ją mes patys iškovosime per tarptautinę teisę, per laisvos asmenybės ir piliečių visuomenės ugdymą. Kadangi mes esame teisūs ir tarptautinė teisė yra mūsų pusėje, reikia ir toliau bombarduoti tarptautinių visuomeninių ir tarpvalstybinių organizacijų duris, reikšti viešąją Lietuvos nuomonę dėl savo ateities, teikti informaciją ir faktus apie žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje, pateikti jos laisvės bylą, kartu su vis gausėjančiais draugais ginti Lietuvą bet kur ir bet kada. Kitas kelias – stiprinti Lietuvos valstybingumą. Tačiau tai atliksime tik padarius tvarką viduje, likvidavus baisią korupciją, nusikaltimus, anarchiją ir chaosą. Būtina įveikti vis didėjančią dorovini nuosmukį, ypač jaunimo tarpe. Vagystės, alkoholizmas ir gobšumas, jaunimo nepagarba vyresniesiems, šiurkštūs žmonių santykiai ir nepakanta vienas kitam tapo kasdieniu reiškiniu. Privalome pasitelkti į pagalbą bažnyčią ir kultūrą, sveiką gyvenimo būdą. Reikia atstatyti darbo, veiklos reikšmę ir jų vertę, nes kitaip tapsime vertelgų tauta. Demokratinės valstybės stiprinimui didelės reikšmės turėtų ir tai, kaip greitai užblokuosime tebeegzistuojančią seną ekonominę-politinę sistemą, įdiegsime natūralius gamybinius santykius ir gyventojams socialines garantijas, sureguliuosime nacionalinius santykius.

Atgimimas nesibaigė, jis tęsiasi. Uždavinių parlamentui, Vyriausybei ir Sąjūdžiui yra begalės. Tačiau dabar būtina konkretizuoti valstybės kūrimo programą. Reikia detalizuoti ir pritaikyti naujam laikotarpiui ir Sąjūdžio programą. Priešingu atveju lyderių vietas užims kitokios jėgos.

...Lietuva žengia į Oskaro Milašiaus išpranašautą XXI amžiaus Europos valstybę.

STIPRIEJI LAIMI

*Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vicepirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras*

Vasario 9-ąją dauguma Lietuvos gyventojų pasakė TAIP nepriklausomai Lietuvai. Kovo 3-iąją žodį ištarė ir estai. Tikėkimės, dabar jį išgirs visa Europa ir visas pasaulis. Gal dar žlegės tankai Vilniaus, Rygos ir Talino gatvėmis, gal dar bus šaudoma į beginklius? Besivaduojančias Baltijos šalis dar krės ekonomikos krizės karštinė, nes joms stinga naftos, metalų, branduolinio kuro. Tačiau Baltijos šalys įrodė, kad jos pasirėngusios išmėginimams, ir netgi aukai. Todėl istoriškai šios šalys jau laimėjo.

Visas civiliztuotas pasaulis šiandien švenčia pergalę prieš Iraką. Tačiau jos nešvenčia ir niekada nešvęs tarybiniai generolai. Jiems Irako pralaimėjimas – tai prievartos sistemos krachas. Sistemos, kuria mito Irako totalitarinis režimas, sistemos, kuri dešimtmečius viešpatavo ir tebeviešpatuoja Tarybų Sąjungoje. Šios sistemos apologetai vėl pakėlė galvas ir mėgina piršti ją visuomenei kaip vienintelę alternatyvą šalyje kylančiam chaosui ir suirutei.

Tarybiniai generolai suirzė, nes Irako karas – tai ne tik Vakarų civilizacijos iššūkis cinizmui, tikrųjų vertybių priešpriešinimas barbariškajam totalitarizmui. Tai ir moderniausių ginklo rūšių išbandymas, dviejų sistemų karinio potencialo išmėginimas.

Tarybiniai generolai suirzė, nors ir nepardavė Irakui moderniausių ginklų – savųjų „peršingų“ ir sparnuotųjų raketų. Tačiau jie negali būti ramūs po to, kai žaibiškai, per keletą valandų metalo laužu pavirto tūkstančiai tarybinių tankų, pabūklų, kai krito numušti legendiniai „Migai“.

Generolai suirzė. Ir tai – šviesių jėgų pergalė. Generolai privalės įsisąmoninti, kad amžinos galybės durtuvais sukurti neįmanoma. Istorija šią tiesą ne kartą įrodė. Baltijos šalių laisvės siekiai patvirtina artėjantį neišgyvenamą istorijos vingį: militarinė, supercentralizuota ekonomika išsikvėpė. Netgi Rusija pagaliau suvokė: ne geras gyvenimas Kremlių privertė griebtis reformų, ne Rusijos tautų skurdas sujaukino karinį kompleksą. Sistema žūt būt nori išlikti. To ji sieks bet kokia kaina. Ji nesustos nei prieš vaikus, nei prieš moteris, nei prieš milijonus susikibusių Baltijos kelyje. Sistema negailėstinga ir iracionali. Tačiau jos svarbiausi architektai irgi supranta, kad be našios pramonės, lakios mokslo minties imperijos nepavyks išsaugoti. Sistemai reikia moderniausių ginklų, lazerių, superlėktuvų, bent neblogesnių už Vakarų turimus. Juodieji kardinolai supranta, kad grandinēm sukaustytas protas bejėgis prieš iniciatyvą ir laisvą kūrybą. Partiniai lozungai nebeveikia elektronikos, kibernetikos, lazerinės technikos vystymo, o įsakai suklumpa prieš totalinę girtuoklystę, vagystes, moralinę degradaciją, kuri it vėžys sparčiai ėda Sąjungos tautas.

Nūnai Kremlius bus priverstas rinktis: arba beviltiškai atsilikti ir laukti savo teismo valandos, arba iš esmės reformuoti ekonomiką ir dar mėginti atgaivinti karinį monstrą, įkvėpti merdinčiam dinozaurui gyvybę.

Kad ir kaip bus sunku, Kremlui vis tiek teks pripažinti būtinybę politinių reformų, tikrų, giluminių, o ne iškabų kaitaliojimo, partnerystę ir dialogą, o ne senąją imperinę demagogiją.

Šiam žingsniui Sąjunga neišvengiamai ryšis. Ir ne moralė, ne inteligentų pagraudenimai privers režimą keisti savo pavidalą. O istorinė būtinybė, logiškas įvykių neišvengiamumas. Režimas nenori ir negali būti silpnas. Silpnieji pralaimi. Režimas žūt būt sieks išlikti. Štai kodėl ateitį regiu optimistišką.

Tiesa, yra dar vienas kelias, kurio buvimą daugelis nutyli: žlugdama sistema gali ir visus aplink save sunaikinti.

Nepaisant to, pasaulis švenčia šviesiųjų jėgų pergalę. Šiomis dienomis verčiamas naujas žmonijos istorijos puslapis, atveriamą naują humanistinio sambūvio perspektyvą. Į antrąjį tūkstantmetį visi trokšta ateiti laisvi, be tankų žlegėjimo, be žudynių, be diktatorių ir diktatūrų, be imperijų ir kolonijų. Šią nuostatą Baltijos šalių žmonės išreiškė savo referendumais, kurių rezultatai pranoko netgi organizatorių lūkesčius.

Vis daugiau valstybių ir tautų solidarizuojasi su mumis. Mūsų laisvės siekiai vis garsiau beldžiasi į pasaulio bendrijos duris. Mūsų tautai tereikia išminties ir ištvermės. Tačiau, grįždami į civilizuoto pasaulio bendriją, mes turime daug ko atsakyti: turime apsisvalyti nuo nihilizmo, perdėto revoliucingumo, totalinės baimės ir pavydo, turime pakeisti požiūrį į žemę ir darbštumą, turime atgaivinti senąsias ūkininkavimo ir verslo tradicijas, puoselėti tautos dvasingumą ir artimo meilę. Joje slypi mūsų jėga ir mūsų pranašumas. Tai stiprybės kelias. Juo eidami laimėsime, nes stiprieji visada laimi.

Pozicija.-1991 m. kovo 8 d.

APTARTAS SUTARTIES PROJEKTAS

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitete įvyko kai kurių politinių partijų ir judėjimų atstovų susitikimas, kuriame aptartas Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties projektas.

Su projektu išsamiai supažindino Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas Česlovas Stankevičius. Savo mintimis pasidalijo AT deputatai Virgilijus Čepaitis, Saulius Pečiūnas, Asociacijos Garbės pirmininkas Viktoras Petkus.

Susitikime dalyvavo Lietuvos Helsinkio grupės, Krikščionių demokratų sąjungos, Demokratų bei Žaliosios partijų, Tautinio jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ atstovai.

„Pozicijos“ inform.

Pozicija.-1991 m. kovo 15 d.

JELENA BONER: „MES TURIME MOKYTIS IŠ LIETUVOS.“

Arūnas JAUNIUS

„Lietuva“, „Rusija“, „Sacharovas“, – šie žodžiai praėjusį savaitgalį aidėjo prie okupuotų Spaudos rūmų. Skambėjo jie iš tūkstančių vilniečių ir sostinės svečių lūpų. Žmonės susirinko čia neeiline proga: vienai jauniausių Lietuvos Respublikos sostinės aikščių suteikiamas žymaus kovotojo dėl žmogaus teisių, Nobelio taikos premijos laureato, akademiko Andrejaus Sacharovo vardas.

Atvykusi A. Sacharovo našlė Jelena Boner Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos, Vilniaus, Maskvos miestų tarybų deputatai, buvę politiniai kaliniai, akademiko bičiuliai prisiminė jo neįkainojamą indėlį į kovą dėl žmogaus teisių.

– Baltijos valstybės parodė Sovietų Sąjungai pavyzdį, kaip reikia siekti laisvės, – pasakė Jelena Boner. – Nors ir kaip klostytųsi įvykiai, jos atsiskirs nuo Sovietų Sąjungos. SSSR prezidento žodžiai apie sąjungos „atnaujinimą“ primena situaciją, kada žmogus nori apsivilkti naują kostiumą, o jam kiša seną lopytą.

Dabartiniai laikai sudėtingi dėl gilaus melo, kuris sudaro Sovietų Sąjungos pagrindą. Bet mes pradėdame skirti grūdus nuo pelų. Kažkada Andrejus rašė, kad reikia mokytis iš čekų ir slovakų. Dabar galima mokytis iš Lietuvos, kuri pirmoji, dar būdama Sovietų Sąjungos sudėtyje, tarė „ne“. Už tai Rusija taria Lietuvai ačiū! SSSR prezidentas, partinė-sovietinė viršūnėlė grasina mums pilietiniu karu. Bet tai gali būti tikrai vyriausybės karas prieš liaudį.

...Tarsi pro ambrazūras, pro Spaudos rūmų langus į susirinkusius žmones žvelgia rūmų grobikai. O tuo tarpu čia skambėjo ilgiausių metų prie pastato kampo, greta lentelės su užrašu „Laisvės prospektas“, prikalama dar viena – Sacharovo aikštė.

Mitingo metu aikštėje buvo atidengtas stogastulpis su užrašu: „Sacharovui – dėkinga Lietuva“. Čia ateityje iškilis paminklas didžiam kovotojui dėl žmogaus teisių.

Prie Spaudos rūmų banguoja žmonių jūra.

Pozicija.-1991 m. kovo 22 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISĖS JUNGTINĖSE TAUTOSE

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijoje aptarti aktualūs nūdienos klausimai. Susirinkusieji išklauė LŽTGA komiteto pirmininko, akademiko Antano BURĄO pasakojimą apie kelionę į užsienį.

Pritariant Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui V. Landsbergiui ir Ministrui Pirmininkui G. Vagnoriui ir jų įgaliotas, lankiausi Jungtinių Tautų ir Pasaulinio banko organizacijose. Siekiau nustatyti galimybes jau artimiausiu metu ten išreikšti Lietuvos valstybingumo atkūrimo interesus. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos parengti dokumentai apie žmogaus teisių pažeidimus dėl suaktyvėjusios sovietinės agresijos Lietuvoje buvo perduoti 47-ajai Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių komisijos sesijai (pirmininkas Enrike Bernalesas Balesterosas), šios organizacijos generalinio sekretoriaus pavaduotojui Janui Martensonui, Niujorko Žmogaus teisių centro vadovei Elsai Stamatopoulou Robins. Jie taip pat buvo įteikti įvairių tarptautinių žmogaus teisių gynimo organizacijų vadovams. Ypač svarbūs buvo Lietuvos atstovų tiesioginio dalyvavimo galimybių aptarimai susitikimuose su p. E. Stamatopoulou, apmokymo ir tyrimo instituto (unitar) mokymo programų direktoriumi Francu Ovarišu, Jungtinių Tautų Organizacijos išvystymo programos (undp) Europos regioninio skyriaus vadovu Yvu de Sanu, nevyriausybinių organizacijų ir institucinių santykių skyriaus vadovu Faruku Movlou, transnacionalinių korporacijų centro, politinės analizės ir tyrimų skyriaus direktoriaus pavaduotoju Karlu Sovantu bei kitais.

Pagal susitarimus Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija perdavė dokumentus, kad ji, kaip nevyriausybė organizacija, būtų registruota prie Jungtinių Tautų Organizacijos. Tada atsirastų galimybė informuoti Jungtines Tautas apie padėtį Lietuvoje bei platinti naujausius jos dokumentus. Tikimės greta Vilniaus universiteto bibliotekos įsteigti dar vieną Jungtinių Tautų ir kitų tarptautinių organizacijų, ginančių žmogaus teises, dokumentų biblioteką. Lietuvai palankios šalys bei nevyriausybines instancijas prie Jungtinių Tautų Organizacijos jau dabar gali žymiai plačiau reikšti jos interesus, kol Lietuva taps pilnateise jos nare. Be to, tada įmanu rengti

kitų šalių delegacijas Lietuvos Respublikos visapusiškam pripažinimui. Šias galimybes pripažino ir Norvegijos ambasados pirmasis sekretorius Hansas Fredrikas Lehnė bei kiti mums palankių misijų sekretoriai, su kuriais teko tartis dėl Lietuvos tarptautinio atstovavimo plėtimo.

Suaktyvinami svarbūs tolesniam Lietuvos reikalų tarptautiniam atstovavimui ryšiai su Baltijos šalių reprezentacija prie Jungtinių Tautų (Batun) pirmininku Margeriu Piniu bei vicepirmininke Nensi Umbrazas, su Tarptautinio valdymo apmokymo centro (cime) prezidentu Ričardu H. Šriveriu, taip pat Helsinkio grupės vadovais Niujorke Džeriu Leiberiu ir Vašingtone Ketii Kosman, Cato instituto prezidentu, ilgalaikiu JAV prezidentų ekonominiu patarėju Viljamu Niskanenu bei kitais.

Apie Lietuvos žmogaus teisių gynimo problemas ir galimybes Lietuvos atstovams plačiau dalyvauti tarptautinėje veikloje bei svarbiausiuose šios srities organizacijų renginiuose taip pat buvo šnekama su Human Rights advocates, International human rights law group, International League for human rights bei kitų organizacijų vadovais ir atstovais. Gauta gausi informacinė literatūra žmogaus teisių gynimo klausimais. Padedant kunigui Pugevičiui ir p. R. Razgaitienei, ji per „Caritas“ pasiūstą į Lietuvą ir sudarys mūsų asociacijos naujosios bibliotekos pagrindą. Taip sudarysime galimybę kiekvienam Lietuvos Respublikos gyventojui plačiau sužinoti apie visuotinių žmogaus teisių gynimo būdus ir priemones.

Pozicija.-1991 m. kovo 29 d.

KADA MISIONIERIAI SUGRĮŽ Ė VILNIŲ

Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba 1990 m. vasario 14 d. išleido įstatymą „Dėl maldos namų bei kitų pastatų gražinimo religinėms bendruomenėms. Tačiau Vilniaus Jėzaus žengimo į dangų bažnyčia ir toliau lieka Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus fondų saugykla. Dėl šios bažnyčios gražinimo jos paskutinis klebonas, dabar dirbantis Sudervėje, kunigas Adolfas TRUSEVIČIUS kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausybę dar 1990 m. liepos mėnesį.

Su misionieriumi kunigu Adolfu Trusevičiumi kalbėjosi Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narys Stasys KAUSINIS

– Gerbiamas Kunige, kada buvo uždaryta Vilniaus misionierių bažnyčia?

– Misionierių bažnyčia Vilniuje, Subačiaus g. 18, buvo uždaryta caro laikais 1884 metų balandžio 19 dieną. Atrodo, tada buvo uždaryti visi vienuolynai, o vienuoliai, ir moterys, ir vyrai, išblaškyti. Caro valdžia misionierių vienuolyne įrengė kalėjimą. Mūsų bažnyčia vėl buvo atidaryta 1905 metais, prasidėjus Japonijos ir Rusijos karui. Tai sušvelnino represijas prieš katalikų tikyba, prieš Lietuvą, prieš Lenkiją. Leido atidaryti lenkų ir lietuvių mokyklas. Tačiau vienuolių misionierių jau nebebuvo. Mūsų bažnyčią aptarnaudavo Aušros vartų kunigai. Po karo 1921 metais atvyko misionieriai. Aš čia atvažiavau į noviciatą (išbandomasis laikotarpis kandidatui į misionierių kongregaciją) 1938 metais. Kunigu mane išventino 1945 metais. Tada čia buvo vyresnio amžiaus misionierių, vėliau jie išvažiavo, keli mirė. Aš palikau vienas. 1949 metų vasario 14 dieną iš ryto atėjo keturi vyrai. Aš pažinau Vilniaus Spalio rajono finansų skyriaus vedėją ir Vilniaus miesto vykdomojo komiteto atstovą. Du kiti buvo nepažįstami. Prieš tai iš manęs atėmė Religijos reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos įgaliotinio Lietuvos TSR išduotą pažymėjimą. Jie pasiprašė užėiti į bažnyčios vidų. Įėjome kartu. Parodė man pažymą iš Maskvos –

Religinių reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos nutarimą uždaryti misionierių bažnyčią. Pareikalavo raktus atiduoti vykdomajam komitetui. Mėnesį laiko niekur nekunigavau. Vėliau dirbau Turmante, Alionyse ir čia, Sudervėje.

– **Ar Jūs dabar vieni vieną misionierius Lietuvoje?**

– Dabar taip. Anksčiau čia buvo misionierių Lietuvos provincija. Iki uždarymo, iki kasatos (likvidavimo). Kažkada čia buvo misionierių.

– **Kada misionieriai atsikraustė į Lietuvą?**

– Septynioliktajame amžiuje. Šv. Vincentas buvo šios kongregacijos fundatorius. Jau po jo mirties grafas Pliateris pastatė bažnyčią ir vienuolyną Vilniuje. Čia buvo mokykla, noviciatas, spaustuvė.

– **Kaip Jūs įsivaizduojate tolesnę misionierių veiklą Lietuvoje, kai atgausite šią bažnyčią?**

Baltarusijoje yra du kunigai misionieriai lietuviai Jurgis Tumas ir Tadas Vaitonis. Abu jie gimė Vilniaus krašte. Buvo išvažiavę į Lenkiją, ten baigė kunigų seminariją ir dabar dirba Baltarusijoje. Yra vilčių, kad jie grįš į savo gimtąjį Vilnių. Paskui, jeigu atgausime savo bažnyčią, – gal vietoje rasime kandidatų į misionierius.

– **Išsiugdysite iš jaunimo.**

– Viliuosi. Žinoma, kol aš čia vienas misionierius, provincijos negali būti. Aš susietas su Roma. Romoje yra misionierių generolas. Aš jam pavaldus. Jam ir vietiniam vyskupui. Dabar ir tariamasi dėl misionierių vienuolių kongregacijos atgaivinimo Lietuvoje.

Pozicija.-1991 m. balandžio 19 d.

KOMITETO POSĖDIS

Įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto posėdis. Jame aptarti einamieji asociacijos reikalai, kalbėta apie Lietuvoje vykstančią parašų rinkimo po kreipimusi į Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetą akciją. Tuo siekiama paspartinti kruvinojo sekmadienio ir po jo sekusių įvykių svarstymą šiame komitete.

Asociacijos komitetas pritarė Kauno skyriaus parengtam kreipimuisi dėl dorovinės padėties Lietuvoje. Nutarta kreiptis į valstybines bei visuomenines organizacijas, kad būtų radikaliau sprendžiami dorovinio auklėjimo reikalai.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.- 1991 m. balandžio 26 d.

REIKIA ČIA DAR PABŪTI

Valstybės kontrolierius Kazimieras UOKA (Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras) atsako į „Pozicijos“ žurnalisto Jono Lukio klausimus

– **Gerbiamas Uoka, Jūs gerai žinomas ne tik kaip Valstybės kontrolierius, bet ir kaip aktyvus Darbininkų sąjungos veikėjas, vienas jos organizatorių. Kokia dabar padėtis Sąjungoje ir koks dabartinis Jūsų vaidmuo joje?**

– Iš naujųjų organizacijų Darbininkų sąjunga dabar yra didžiausia. Ji turi apie 35 tūkst. fiksuotų narių. Sąjungoje esu garbės pirmininkas – mano darbo pobūdis neleidžia kitokios veiklos.

O dėl Sąjungos veiklos noriu priminti, kad Tarptautinės profsąjungų konfederacijos įstatuose yra įtvirtintas tautų apsisprendimo siekis, todėl profsąjungos tokia politika turi ir privalo užsiimti. Darbininkų sąjunga Lietuvos suverenumą gina labai aktyviai. Visi kiti politiniai dalykai jai jau nelabai rūpi, tai partijų ginčų objektas, bet Nepriklausomybės įtvirtinimas yra gyvybiškai svarbus dalykas. Ji taip pat yra Profesinių sąjungų bendrijos narys, taip kaip ir Ūkininkų, Inžinierių, Gydytojų, Mokytojų, Mokslininkų sąjungos.

Prieš seno sukirpimo komunistines profsąjungas šios sąjungos nusistačiusios gana kietai.

– Ką Jūs galėtumėte atsakyti į pasigirstančias kalbas, kad Jūs, kaip Valstybės kontrolierius, savo pareigomis galite pasinaudoti vykdant Darbininkų sąjungos politiką?

– Čia reikėtų pradėti iš toli. Sovietų Sąjungoje buvo labai daug tokių organizacijų, kurių nariais privalėjo būti visi. Pradedant komjaunimu, Raudonuoju kryžiumi, gaisrininkais ir baigiant profsąjungom. Visos tos organizacijos yra sukaupusios nemažai turto, nariai yra išstoję, nes nebeprivaloma, nesusieta su socialiniu draudimu, o grupės likusių jose žmonių stengiasi pasisavinti tą turtą. Tas organizacijas vadiname pamestinukėmis. O konkrečiai profsąjungų turtas yra visų Lietuvos žmonių sukauptas. Parlamentas nori jį inventorizuoti ir panaudoti remiant visas dabar egzistuojančias profsąjungas. Tad turime Parlamento pavedimą ir pagal jį veikiame. Deja, ponas Visakavičius mano, kad nereikia klausyti Lietuvos įstatymų ir šitaip atsiduria raudonajame sektoriuje. Jis mano, kad turto suskaičiavimas jau yra atėmimas, o tai yra klaidinga.

– Kuo skiriasi Jūsų Departamento veikla nuo buvusios Liaudies kontrolės komiteto veiklos?

– Liaudies kontrolė buvo partijos muskulų dalis, ir tokia dalis, į kurią ateidavo pasilsėti ir sulaukti pensijos visi buvę partiniai sekretoriai. Jie veikė be įstatymo, be viešumo. O mes turime konkretų įstatymą, kuriame nusakyti visi mūsų įgaliojimai, teisės, pareigos. Turime savo metinę sąmatą, aparatas suformuotas konkurso pagrindu. Praktiškai dirba visi nauji žmonės, iš senųjų likę 5-6. Darbuotojus siūliusių organizacijų spektras yra labai platus – nuo Laisvės lygos iki LDDP.

Mums keliami labai svarbūs uždaviniai. Ne tik ieškoti išdo vagių, bet ir vertinti valstybines institucijas pagal jų veiklos tikslumą, efektyvumą. Deja, šito dar nemokame, ieškome specialistų.

– Kiek suprantu, Jūsų veikla apima viską, kas susiję su valstybės turtu?

– Visą, kas susiję su valstybės pinigais. Netgi privačios, visuomeninės įstaigos ir organizacijos, jeigu jos turi valstybinio kapitalo arba yra pasiėmusios dotacijas, yra mūsų veiklos objektas.

– Girdisi įvairių nuomonių dėl to, kad Valstybės kontrolės departamentas tikrina ir kolūkius...

– Tai mums pavesta atskiru nutarimu. Bėda ta, kad mes kontroliuojame, bet negalime iki galo įgyvendinti mūsų teisę šalinti iš darbo, jeigu randame pažeidimų. Todėl ir kontrolieriai atsisako eiti į kolūkius, sako „ko ten eiti, jeigu nieko negalime padaryti“. Piktnaudžiaujama dabar kolūkiuose masiškai, tuo susirūpino pati Vyriausybė. Aš sakyčiau taip: visoje Lietuvos ekonomikos srityje – žemės ūkyje – egzistuoja sovietinis teisyne. Kolūkių įstatai, priimti sovietinės valdžios metais. Jeigu šito mes neperžengsime, tai nerealizuosime Lietuvos Respublikos suvereniteto ištisoje ūkio srityje. Pagal sovietinius įstatymus kolūkiams žemė atiduota tarsi amžinu susitarimu, be jokių sąlygų. Lietuvos Respublika, kurios žemė kol kas yra valstybinė, taip jos negali atiduoti.

– Gal galėtumėte paminėti ką nors iš svarbesnių Jūsų įstaigos narpliojamų reikalų?

– Galima paminėti „Interlitą“. K.Prunskienė sudarė galimybę „Interlitos“ veikėjams iš sąskaitų pasiimti milijonus rublių. Kai jiems Lietuvoje prispaudėme uodegą, jie pasklido po visą Sovietų Sąjungą su savo milijonais ir, kiek teko girdėti, jau yra pakliuvusių milicijos organams

Alma-Atoje, Minske ir kitur.

Gražiname į biudžetą labai didelę sumą, apie 2 mln. rublių, kuriuos Ministrų Tarybos Komunalinių įmonių kombinatas buvo surinkęs už butus, parduotus nomenklatūrai. Tuos pinigus organizacija buvo paslėpusi, neatidavė jų į biudžetą.

Dabar baigiame didžiulį tyrimą dėl komercinės prekybos organizavimo prekybos sistemoje, ir Prekybos ministerijai pareiškėme pretenziją dėl 30 mln. rublių, kurie nepateko į valstybės biudžetą. Aptikome negerovių parduodant lietuviškus pašto ženklus naujoje Ryšių ministerijoje.

Daug neteisėto kreditų išdavimo arba netikslingo jų panaudojimo atveju. Tie, kuriems tikrai reikia kredito – dešimties, šimto tūkstančių, sakysime, ūkininkai, pinigų negauna, nes žino, kad be kyšio tai neįmanoma. O „blatnieji“ gauna milijonus.

– Koks žmonių skaičius dirba Jūsų sistemoje, palyginti, pavyzdžiui, su buvusia liaudies kontrole?

– Tokio skaičiaus dar nepasiekėme. Dabar Departamente dirba lygiai tiek žmonių, kiek jų buvo 1932 metais.

– Valstybės kontrolierius Kazimieras Uoka garsėja, tarp mūsų, žurnalistų, taip pat, kaip labai kietas žmogus. Kaip yra iš tikrųjų, kaip jūs jaučiatės šiame poste?

– Ką atsakyti... Manau, jog visuomeniniame gyvenime esama principų. Ir netgi pastebiu, kad principai gali gyvuoti tik tam tikro dydžio visuomenėje. O mūsų tėvynė Lietuva kai kuriems principams yra tiesiog per maža. Vietoj principų dar egzistuoja gandai, nuolankumas, autoritetai, baimė. Dar nėra įsigalioję ekonomikos, bendražmogiški, moralės principai... Taip mąstant visada yra pavojus, kad tie principai gali būti neteisingi, ir visada reikia pasikonsultuoti, pasitarti su vyresnio amžiaus žmonėmis, su kolegomis. Bet jeigu kas nutarta, ypač valstybės turto apsaugos srityje, – tai visuotinai ir visiems vienodai būtina. Tuo esu kietai įsitikinęs. Čia dirbu beveik metus. Beje, ikikarinėje kontrolėje šiame poste žmones išlaikydavo apie metus. Formaliai esu rinktas 7 metams, bet nemanau, kad tiek išneš sveikata. Darbas čia – tai plaukiojimas blogio jūroje. Teigiamų emocijų beveik nėra. Praktiškai ir gyvenu Departamente. Bet... ir pats sau sakau, ir kolegoms tvirtina: reikia čia dar pabūti.

Pozicija.- 1991 m. gegužės 24 d.

NE „FIGOS LAPELIS“, O „GRYTELNIKŲ AŠARA“

Tėvas Stanislovas kalbasi su žurnalistu Tadu Vytačiu apie žemę, žmones, atgailą

Su Tėvu Stanislovu mes pažįstami dvidešimt, o gal ir daugiau metų. Kažkada sumanėme rengti amatų dienas, nūnai tapusias jau tradicinėmis. Norėjau pasitarti su tautodailininkais, menotyrininkais, dailininkais, etnografais, istorikais.

– Važiuk į Paberžę, pas Tėvą Stanislovą. Pamatysi, kokį jis turi muziejų, – patarė man panevėžiečiai.

Nuo tada prasidėjo mūsų bičiulystė. Ir dabar, kai rašau šias eilutes, virš mano rašomojo stalo kabo iš tėvo Stanislovo gautos saulutės, o aš gurkšnoju arbatą iš jo padovanoto šimtamečio Tulos meistrų virdulio.

Daug kartų teko pas jį lankytis. Ir su nūnai jau mirusiu Lietuvos dailės muziejaus direktoriumi Pranu Gudynu, ir jo įpėdiniu Romualdu Budriu, ir kolegomis žurnalistais. Tų susitikimų rezultatas – Vilniuje atsirado senųjų virdulių, katilų kolekcijos. O ką bekalbėti apie Stanislovo muziejuje saugomus unikalių, rūpestingai restauruotų bažnytinių rūbų, liktorių rinkinius, ne-

pakartojamas stacijas, krucifiksus. Nors jis jau pastoviai gyvena Dotnuvos vienuolyne, bet ten pat, Paberžėje, tai saugoma ir nejudinama. Tautinė vėliava ten kabėjo net ir tada, kai ji buvo „baubas“.

O aplinkui. Pakelėse tebestovi garsaus XIX–XX amžių sandūros dievadirbio Vinco Svirskio kūriniai – koplytstulpiai, kryžiai, rūpintojėliai. Tėvo Stanislovo rūpestingai prižiūrimos parapijos kapinaitės tapo tikra mirusiųjų šventove.

Nedidukė ta, keliolika kilometrų nuo Krekenavos, bet jau Kėdainių rajone, dauboje plytinti Paberžė. Rami, sakytum – dvasinga mano buveinė. Medinė bažnytelė, vienas kitas pastatas. Nedaug ten žmonių gyvena. O piligrimų, svečių netrūksta. Tarp jų daug žymių žmonių ne tik iš Lietuvos. Atrodo, čia viešpatauja vien gėris ir grožis.

Iš Tėvo Stanislovo ir aš, ir mano bendrakeleiviai visada grįždavome dvasiškai praturtėję.

Deja, deja... Kartą, dabar tiksliai nepamenu, bet jau ne pirmuosius metus man lankantis Paberžėje, į redakciją netikėtai paskambino iš Valstybės saugumo komiteto. Prisistatė, labai mandagiai pakvietė užėiti, norįs pasikalbėti.

– Šiandien neturiu laiko, – atsakiau. – O rytoj gal jūs galite užėiti pas mus į redakciją?

Pagalvojau: raštiško šaukimo negavau, ko ten eiti?

Kitą dieną vėl paskambino. Sutartu laiku atėjo vidutinio amžiaus, berods pulkininko rango vyriškis. Ėmė domėtis apie Tėvą Stanislovą.

– O iš kur jūs žinote, kad aš ten lankausi?

– Nagi... O automobilių numeriai?

Pasakiau, jog apie kunigą Dobrovolskį esu pačios geriausios nuomonės, kad apie jį reikėtų parašyti apybraižą.

Nelauktas svečias mandagiai užprotestavo. Esą jei jau norime ką nors spausti apie kunigą, tai galima būtų surasti kitą kandidatą. O šis esąs reakcingas. Net galvojama apie jo perkėlimą į kitą vietą.

Pasakiau, kad jeigu jis bus perkeltas į kitą vietą, tai pradingis ir jo sukauptas muziejus. Ekspozicijos – S. Dobrovolskio asmeninė nuosavybė. Kaip atsirado, taip išnyks. O kad visa tai itin vertinga, galėtų patvirtinti ir tuometinis Dailės muziejaus direktorius Pranas Gudynas, su kuriuo tuomet ne kartą lankėmės Paberžėje.

– Gal iš tikrųjų padarytume žalą tautos kultūrai? – suabejojo Saugumo komiteto atstovas. Mane net nustebino tokie tolerantiški jo žodžiai. Mes atsisveikinome. O Stanislovas iš Paberžės, – taip jis pasirašydavo savo man siunčiamus šventinius sveikinimus, – taip ir liko ten gyventi. Iki dabartinių dienų. Tik visiškai neseniai jis persikėlė į Dotnuvą, bet tebegloboja ir savo senąją parapiją.

– Pirmą kartą mane matote tokiais drabužiais, – pasveikino jis mane. Jis dėvėjo tamsiai rudu kapucinų abitu.

– Štai gražino senąjį Pranciškonų vienuolyną. Mes, kapucinai, pranciškonų atšaka. Tai ir kuriamės čionai.

Pasirodo, vienuolynas Dotnuvoje buvo įsteigtas aštuonioliktame amžiuje. Kažkada prie vienuolyno veikė ir mokykla. Prasidėjus 1831 metų sukilimui, ji buvo uždaryta, o po 1863 metų sukilimo – likviduotas ir pats vienuolynas. Vietoje pranciškonų atsirado kazokai.

Ir štai nūnai, beveik po 130 metų, jis atgijo.

Mūsų pokalbį įrašiau į magnetofono juostelę.

Tėvas Stanislovas. Man knieti kai ką pasakyti. Tadai, pirmiausia įžanga. Mums, kunigams, nereikėtų kištis į politiką. Be mūsų yra pakankamai politikierių, ekonomistų, teisininkų, diplomatų.

Tačiau mes tam tikra prasme esame žmonių sąžinės, gal ir apskritai viso gyvenimo kompiu-

teriai. Štai kambaryje sėdime gal 20 minučių. O suskaičiuok, kiek kartų durys varstėsi...

Susitikdami su parapijiečiais, ir ne tik su jais, mes daug sužinome. Informacija suplaukia be jokios prievartos, iš širdies. Priimame ir galime perduoti pačius subtiliausius žmonių širdžių virpesius.

– *Dovanokite už stačiokiškumą. Tačiau negi tos žmonių atlapaširdystės paskatino Jus prisidėti prie Lietuvos žemdirbių sąjungos? Lietuvos ateities forume pasakėte kalbą, kurią su džiaugsmu išspausdino „Tiesa“.*

Tėvas Stanislovas. Tame savo žodyje tariau: kas rytą sukalbu „Tėve mūsų“. Meldžiu mums kasdieninės duonos. Priminiau himną: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybės semia“. O kokie mes buvome lankstūs 1918-aisiais. Užsiminiau apie būsimą žemės reformą, dabartinę „raganų medžioklę“, apie niekinamus „grytelninkus“. Daug kam nepatiko. Gavau pylos net nuo mūsųškių krikščionių demokratų. Tačiau nesigailiu.

– *Jūs vadinamųjų grytelninkų gynėjas.*

Tėvas Stanislovas. Niekad nepriklausiau jokiai politinei organizacijai, bet grytelninkų partiją norėčiau įsteigti.

...Visą laiką klebonavau prie kolūkių. Mačiau, žmonės rinko nuo laukų akmenis, melioravo žemę, statė gyvenvietes, fermas. Liejo prakaitą, o gaudavo 100 gramų grūdų už darbadienį. Kartais ir to šimtgramio jiems neatseikėdavo.

Negi dabar tas varguolis turi būti nuvarytas nuo žemės, savo pirštais išpurentos, ašaromis sudrėkintos? Negi ta žemė ne jo? Juk jis tuos laukus savo darbu pavertė dvigubai trigubai derlingesniais. O dabar koks nors Kaune, Vilniuje ar kitame mieste prašmatniame bute įsitaisęs džinsuotas frantas šaukia: „Atiduok, čia mano senelio ūkis, Lietuvos savanorio kūrėjo! Kraustykis lauk! Nenori? Gal aš tau ir parduosiu, jei gerai sumokėsi...“ Kur lauk? Kam, už ką, iš ko jis turi mokėti? Aš ginsiu „grytelninkus“, buvusius varguolius. Kopijuoju Maironį? Taip!

– *O būtent kaip?*

Tėvas Stanislovas. Maironis lotynų kalba parašė labai įdomų traktatą. Jeigu aš surasiu ir jeigu tu, Tadelis, nuostabu. Tas Maironio traktatas, sukurtas maždaug 1920 metais.

O buvo taip. Krikščionių demokratų partijos lyderį, žemės reformos įstatymo autorių, prelatą Mykolą Krupavičių pašaukė į dvasinį teismą. Atseit, kaip tu draskai svetimą nuosavybę? Iš dvarininkų atimi per amžius jų turėtą žemę ir dalini driskiams.

Arkivyskupas pavedė Maironiui spręsti šią problemą. Štai jo mintys. Kumečiai šimtmečiais dirbo tą žemę, niekad negaudavo pelnyto uždarbio. Dėl išlieto prakaito jie tapo tos žemės savininkais.

– *Dabarties analogija?*

Tėvas Stanislovas. O taip! Tačiau grįžkime į anuos metus. Dvarininkai prasigerdavo, praskortuodavo. Didžiuliai žemės plotai buvo apleisti, dirvonuodavo, o savanoriai kūrėjai, buvę kumečiai, gavę po 12 ar 15 hektarų, juos purente išpureno. Aparė, apsėjo. Derlius, o su juo ir visa Lietuva pakilo. Gyvenimas patvirtino Maironio traktato idėjas ir Krupavičiaus praktinę veiklą. Kai buvę ūkininkai sako, esą 80 procentų žemės – jų nuosavybė, tuo reikia labai labai suabejoti. Faktiškai ir formaliai dabar į tą pačią žemę, tuos pačius pastatus gali pretenduoti net keli savininkai. Parlamentas čia susiduria su sunkiomis problemomis.

Reikia gerai apsvarstyti, pasverti. Kitaip tiesos nerasime, o tik žmones sukiršinsime.

Skubos darbą velnias neša!!! Rytų Vokietijoje, kai ji dar VDR vadinosi, irgi dominavo kolektyvinė ūkininkavimo sistema. Tačiau ją žadama likviduoti ne iš karto, o per 10 metų. Būkime savikritiški, atviri. Vokiečiai turtingesni už mus, gal ir tvarkingesni, geriau organizuoti. Kaip kunigas-kompiuterininkas sakau: „Mūsų buvę „grytelninkai, – dabartiniai kolūkiečiai – sunerimę, patyliukais dargi niršta“.

Dabar, žiūrėk, kas nors ramių ramiausiai atrėžia naujam ūkininkui keliasdešimt hektarų su kultūrintos, puikios dirvos. Kas ir kam tokią teisę davė?

Sielujuosi. Ir drąsiai visur kartoju: mes skursnos, todėl negalime iš jokio pastato traukti nė vienos plytos. Patyrėme daug netekties per ūmią kolektyvizaciją, tad pasistenkime išvengti nuostolių staigiu privatizavimu. Nelaužykime durų, neardykime sienų, o atidžiai žiūrėkime, kur, ką ir kaip reikia pataisyti ar iš naujo daryti, kad nenukentėtų nė vieno mūsų žmogaus gyvenimas ir Nepriklausomos Lietuvos statyba.

– *Tad gal apie tai ir pakalbėkime apie mūsų žmones? Gal ir apie „išverstaskūrius“, kuriuos Jūs, man regis, dažnokai ginate?..*

Tėvas Stanislovas. Mes, dvasiškiei, turime tris teologijas: moralinę (tai dorovės dalykai), dogmatinę (į ką tikėti) ir pastoralinę – ganytojišką (kaip žmonėms padėti). Pastoralinė teologija tvirtina: atgailaujančiu tikėk! Tačiau „raganų medžiotojai“ drįsta netikėti atgaila.

– *Manote, ta jų atgaila visada nuoširdi?*

Tėvas Stanislovas. Iš kur aš žinau? Todėl ir neturiu teisės netikėti. Ir „išverstaskūriu“ aš jo niekad nepavadinsiu. Antai komunistas nuoširdžiai sako: „Myliu aš savo Tėvynę, jai aukotis noriu...“ – Be to, būkime atviri, daugelis aukštojo mokslo nebaigtų neužsisegę komjaunuoliško ženkliuko. Kas ėjo į partiją? Įvairių motyvų skatinami. Tai ir noras daugiau nuveikti tautos labui (pateisinkime tuos). Kitus paskatino platesnė kūrybinės saviraiškos dirva, nenumaldomas visuomeninis aktyvumas (nesmerkime jų). O gal kai kurie į partiją lindo dėl „gardesnio“ valgio šaukšto, paprasčiau šio karjerizmo vedini. Veidmainiai. Negi tokiais šiandien staiga „atsivertusiais“ galima tikėti?

– *Man, pavyzdžiui, naivai atrodo pasakėlė apie Vincą Kudirką, kurią mums sekė dar pirmose pradžios mokyklos klasėse. Esą jis buvęs lenkomanas, perskaitęs Jono Basanavičiaus „Aušrą“ ir per vieną naktį atsivertęs, vėl tapęs lietuviu, tautos atgimimo šaukliu. Ar nejuokinga? Suaugusiam, rimtam, tuo labiau intelektualui tokie procesai trunka ilgai, būna labai skausmingi. Tikriausiai ir Jūs, ir aš savaip gyvenime esame ta patyrę.*

Tėvas Stanislovas. Tai – kita tema. Vėl kartoju: neturiu teisės netikėti kitu žmogumi. Aš dėkoju Dievui, kad žmogus susiprato. Kartu su juo meldžiuosi už mūsų kalčių išpirkimą.

– *Ronaldas Reiganas, atsisveikindamas Vašingtone su Michailu Gorbačiovu, pasakė: „Doveriaj, no proveriaj“.*

Tėvas Stanislovas. Čia jau ne mano kompetencija. O dėl vadinamųjų „išverstaskūrių“... Kuo kilnesnis, dvasingesnis žmogus, tuo labiau supranta kitus, jų nesmerkia. Mes dabar šaukiame: „Bolševizmas, bolševizmas! Visur kaltas bolševizmas!“ O paklauskime: kas dabar atveža pieną į parduotuves? Iš tų pačių tarybų valdžios sulipdytų kolūkių.

– *Keista, kad Jūs toks tolerantiškas. Žinau, nemažai nukentėjote nuo bolševizmo, tarybų valdžios. O apie Jūsų kapucinų ordiną vos prieš penkerius metus „Tarybų Lietuvos enciklopedija“ rašė: „...Po jėzuitų kapucinai buvo stipriausia katalikų reakcijos atrama. Įkūrė 1525 m. Italijoje pranciškonas Motiejus Bašlotis kaip griežtos, regulos pranciškonų ordino šaką kovoje prieš reformaciją. Lietuvoje (Plungėje) kapucinai įsikūrė 1928, Telšių vyskupo pakviesti iš Vokietijos. Skleidė Vokietijai palankias nuotaikas, propagavo vad. Plungės Lurdo stebuklus. (...) 1936 sudaryta atskira Lietuvos kapucinų provincija. (...) II pasaulinio karo pabaigoje kapucinai pasitraukė į Vakarų“. Jūs tada jau priklausėte kapucinų ordinui, bet Jus „patraukė“ į Rytus?*

Tėvas Stanislovas. Taip. Ne sykį mane kvotė, darė kratas, ne kartą sėdėjau kalėjime, buvo atėmę teises kunigauti... Tačiau nemėgstu to žodžio „nukentėjęs“. Tai privilegija.

– *O toliau... „Raganų medžioklė“?! Jeigu mes kito žmogaus, artimo ar tolimo, vargus jausime labiau negu savuosius, mes šiandien ne veltui gyvename.*

Tėvas Stanislovas. Man skaudu. Neklausinėkit daugiau...

– Palaukit. Nepaleisiu... Žemdirbių mitingas... Koks Jūs nenuorama.

Tėvas Stanislovas. Nenorimsiu. Verkiu matydamas „grytelninkų“ trobeles. Aš noriu būti ne „figos lapelis“ komunistams, o „grytelninkų ašara“.

Štai dabar skubu į vieno tokio laidotuves. Kai mes važiuojame į Vilnių, į Nepriklausomybės aikštę, viena moteris atvežė kepalą lietuviškos duonos. Tačiau Vytautas Landsbergis tos duonos neparagavo. Paskaitykite „Kėdainių garsą“. Ten viskas teisingai pasakyta. Perpasakokite ir Jūs.

– Tėve Stanislovai, ačiū už pokalbį.

O štai ką Tėvo Stanislovo minėtame laikraštyje rašo Žemdirbystės instituto eksperimentinio ūkio laukų darbininkas, pensininkas Petras Janiūnas:

„Carizmo priespaudos metais kaimas išsaugojo lietuvių. Ir pokario rezistencija, kuria dabar taip didžiuojamės, iš esmės vyko kaime. Bet dabar terleckininkai kažkodėl to neprišimena ir pravardžiuoja žemdirbius užgauliausiais žodžiais, kaip didžiausius priešus. Kodėl? Apie savo bėdas prie parlamento rūmų dėstė medikai, dėstė švietimiečiai... Jiems – galima, o žemdirbiams – ne?

...Kalnų parke lietus lijo ant balto rankšluosčio ir ant kaimiškos duonos kepalų. Gulėjo jis, taip niekam ir neįteiktas.

Vėliau įteikė tą duonos kepalą Tėvui Stanislovui, o jis su ta duona peržegnojo visus mus, tenai susirinkusius. Šitas palaiminimas, jo žodžiai buvo mums paguoda, kai permirkę, sušalę ir nusivylę keliavom į namus...

Užrašė Tadas TESECKAS – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir jos signataras.

Pozicija.- 1991 m. birželio 7 d.

KUR MES EINAME?

Stasys UOSIS – profesorius, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras.

Sakoma – į Nepriklausomybę, ekonominį savarankiškumą ir rinkos ekonomiką. Taip, bet ar tuo keliu? Statybininkai objektą pradeda statyti tik turėdami darbo brėžinį. Vyriausybė, Parlamentui leidus, rinkos ekonomiką kuria neturėdama ne tik koncepcijos, bet ir pačios rinkos ekonomikos supratimo. Todėl ir einame lyg užrištomis akimis, klystkeliais. Tai liečia ir privatizaciją, kainų reformą bei dotacijas, daugelį kitų dalykų.

Pradėsiu nuo įmonių kapitalo privatizavimo ir butų pardavimo. Įmonių privatizavimas paroduodant ir dalijant akcijas nėra ta priemonė, kuri padėtų išspręsti sovietinės ekonomikos sukurtą problemą. Visų pirma įmonių fondai nėra sukurti nei jų darbuotojų, nei Lietuvos gyventojų. Žvelgiant visuminio produkto reprodukcijos aspektu – tai nebaigta galutinio produkto gamyba, arba tik jo gamybą užtikrinanti priemonė. Paskirstyti pagal darbą galima ne „nebaigtą gamybą“, o tik galutinį vartojimo produktą – plataus vartojimo prekes. Pasirinkta logika leidžia lygiai taip pat reikšti pretenzijas į Lietuvoje esančio turto dalį ir TSRS gyventojams.

Gal privatizacijos autoriai siekė, kad dalybų principą suprastų visi TSRS gyventojai ir pareikalautų sau dalies turto, nes dalijame bendro ūkio kompleksą, kurio kaina nustatyta buvusios bendros kainodaros sąlygomis. Dalybų autoriai vadovaujasi ta pačia marksistine-leninine vertės ir jos pagrindu atsirandančio išnaudojimo istorija. Tai nejaugi ja vadovausimės toliau?..

Minėtų įstatymų rengėjai ir priėmėjai „suplakė“ įmonių kapitalo ir valstybinės nuosavybės butų privatizavimą. Valstybiniai (komunaliniai) butai tikrai yra pastatyti iš nuo dirbančių žmonių sovietinės valstybės nusukto darbo užmokesčio, gyventojų mokamų mokesčių bei butų nuomos. Tuos butus tikrai reikia perduoti nuomininko nuosavybėn, bet tik ne pagal amžių, o pagal darbo stažą ir jo kvalifikaciją. Dabar Lietuvos Respublikos AT priimdama butų pardavimo įstatymą vadovavosi leninininiu lygiavos principu, naudotu Rusijoje karinio komunizmo metu. Skirtumas tas, kad Leninas lygiavą taikė darbo apmokėjimui (kurį vėliau teko panaikinti), o AT nori lygiavos paskirstant butus. Be to, AT yra nenuosekli. Sovietinės valstybės nacionalizuotą, konfiskuotą turta, įskaitant ir namus, pripažino kaip neteisėtą veiksmą ir todėl nutarė jį sugražinti ar kompensuoti, o nusuktą darbo užmokesčių laiko lyg teisėtai valstybės pasisavintą? Jeigu būtų galvota apie pasisavinto darbo užmokesčio grąžinimą, tai turėtų būti daroma visiškai kitaip. Tik dėl lygiavos buvo galima priimti nuostatą – butus privatizuoti 1989 m. sąmatinėmis kainomis.

Kapitalo privatizacija dalybų keliu – tai gatvės, arba populistinė, tik jokia būdu ne mokslinė politika. Taip jokio šeimininko ar suinteresuotumo geriau dirbti neatsiras, o sudarysime sąlygas nedarbinėms pajamoms ir sukelsime ekonomikoje dar didesnę disproporciją. Iš suvalstybinimo ir tokios privatizacijos nieko gero nebus. Apie tai kalba daug mūsiškių ir užsieniečių, bet Vyriausybė ir Parlamentas į tai visai nereaguoja. Juk ekonomika nepasiduoda stumdama, ji nepaklūsta revoliucijoms, o gali tik evoliucionuoti. Todėl demonopolizacijai, denacionalizacijai yra ne vienas, o daug kelių: pardavimas, akcionavimas, nuoma, vėliau išperkant. Respublikoje pasirinktas vienas variantas, neveiksmingiausias, bet kai kam labiau suprantamas ir naudingas.

1918 m. paskelbus Nepriklausomybę, žemė buvo dalijama nusipelnusiems ginant laisvę – savanoriams, o šiandien turtas dalijamas net ir tiems, kurie prisidėjo prie tautos genocido vykdymo, visokiems kolaborantams.

TSRS reformas vykdo su rubliais, nes jie yra jai savi pinigai, o mes, eidami kartu, prisidedame prie tų pinigų stiprinimo, turto iššvaistymo svetimiems už svetimos šalies pinigus.

Neramu dėl Butų privatizavimo įstatymo 13 str., leidžiančio įsigytą gyvenamąjį namą, butą per pirmuosius 10 metų perleisti ne tik Lietuvos piliečiams, bet asmenims, kurie iki 1989 m. lapkričio 3 d nuolat gyveno Lietuvos Respublikos teritorijoje. Kas tai, politinis aklumas, nuolaidžiavimas imperijai ir kolaborantams, ekonominis neraštingumas? Manau, viskas kartu.

Tariamasis piniginės išmokos apskaičiuotos remiantis privatizavimo, įmonių kapitalo dalimi. Jos apskaičiuotos neekonomiškai – pagal amžių, o ne pagal darbą ir nuopelnus. Dabar jas leista panaudoti ir butams „įsigyti“. Tai neraštinga – nebus tai sumai išdalytos akcijos. Išmokas butams privatizuoti reikėjo apskaičiuoti atskirai ar papildomai, priimant dėmesin ir tų namų bei butų vertę

Pozicija.-1991 m. birželio 28 d.

APIE PAKANTUMĄ, RYŽTĄ, DARBĄ, VILTIS

Su Helsinkio grupės signataru, Nepriklausomybės sąjungos pirmininku, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininku Viktoru PETKUMI kalbasi žurnalistas Vygantas Švoba.

Lietuva Jus žino kaip uolų žmogaus teisių gynėją. Dabar, kai kraštą valdo sava valdžia, kartais tenka išgirsti svarstymų atseit esame išorės bei vidaus priešų apgultyje, tad į tarptautinę teisę nesidairykime, nesilygiuokime...

Apie žmogaus teises teko diskutuoti su keletu AT deputatų. Gerokai nustebino jų požiūris.

Aš užsiminiau apie įstatymą dėl partijų veiklos. Juk ten daug reglamentavimo: nurodytas narių skaičius – ne mažiau kaip 300, sakoma, kad turi būti parašyta programa, įstatai, viskas užregistruota. Vadinasi, valstybė tarsi brėžia partijų veiklos gaires. Toli nesidairykime... net Latvijoje tie dalykai sprendžiami radikalčiai. Beje, įstatyme teigiama, kad politinės partijos neturi steigti savo televizijos ar radijo, o tai juk šiurkštus suvaržymas. Visi tarptautiniai dokumentai byloja – kiekvienas žmogus turi teisę platinti savo idėjas, mintis visomis įmanomomis priemonėmis. Tėra išskiriamas vienintelis atvejis – agitacija nuves valdžią smurto keliu. Arba vėl mirties baudmės taikymas beveik pažodžiui atitinka sovietų konstitucijoje pateiktą formuluotę. Jau ne vienerius metus studijuoju įvairias tarptautines sutartis, konvencijas, deklaracijas, ant mano stalo jų guli, regis, 189. Keista, kai pasakai valdžios vyrams, kad vieno ar kito mūsų įstatymo formuluotė prieštarauja tarptautinėms normoms, atsakoma: „Mes tai žinome, matome klaidas, tačiau laikinai išleidžiame tokį paskui taisyšime“. Kodėl nedirbti darbo iš karto gerai?

– **Mano galva, kartais peną įvairioms kalboms duoda savaime aiškių dalykų akcentavimas įstatymuose...**

Taigi. Iškilio tautinių mažumų problema. O juk mes turime gražią senosios valstybės praeitį, vadovai buvo itin tolerantiški. Štai totorių bendruomenės bene 600 metų veikia, daug būtų galima pateikti tokių pavyzdžių.

Dėl kalbos klausimo. Jį reikėjo judinti, rūpintis, tačiau gal ne taip iššaukiančiai. Kita opi vieta – pilietybė.

Kodėl mes neįsigiliname į JAV patirtį? Nepragyvenai ten 5 metų, pilietybės negausi. Toliau reikia išlaikyti anglų kalbos egzaminą ir tik po to komisija leidžia suteikti pilietybę ar ne.

Niekas dėl to nesipiktina. Kita vertus, kai žmogus jautė, kad jo tautybė, kalba viešpataujanti, privilegijų sunku atsisakyti, o dar už nugaros tebesanti remianti jėga...

– **Kokia Jūsų nuomonė dėl Rytų Lietuvos? Ar pajėgsim švelniai, drauge racionaliai sutvarkyti šią mūsų valstybės gyvenimo kertę?**

– Manau, jo Aukščiausiojoje Taryboje dabar ketinama žengti neteisingu keliu. Niekas AT negaliojo tvirti kažkokias apskritis, autonomines sritis. Juk tautinė Lietuvos valstybė taptų tarsi kažkokio laipsnio federacine.

Kai kūrėsi 1918-1920 metais Lietuvos valstybė, regis, dominavo trys kryptys. Iš kaimo kilusieji inteligentai norėjo tautinės valstybės. Bajorija, dvarininkija neturėjo bendros nuomonės dėl jungtinės-federacinės su Lenkija valstybės atstatymo. Žinoma, kad laimėjo teigusieji tautinę valstybę. Šiandien tai būtina prisiminti, susitūrėti nuo neapgalvotų žingsnių.

– **Į Nepriklausomybės sąjungą įeina „Jaunoji Lietuva“. Teko girdėti kalbų, jog kai kurie jos nariai, neatsargiai teisdami dėl mūsų vargų ne bolševizmą, komunizmą, o rusus, suteikia priešams progą apkaltinti mus fašistavimu...**

– Jokio fašizmo, diktatūros Lietuvoje nesimato. Esu giliai įsitikinęs, jog mūsų bėdas suvertę rusams ant pečių, padarytume labai didelę klaidą. Atsiminkime net tai – kokios tautybės vadovai buvo po spalio perversmo? Tinkamiausia, mano galva, kaltinti bolševizmą. Nes bent teoriškai egzistuoja kitoks komunizmas. O nuo spalio perversmo pirmiausia ir labiausiai nukentėjo pati rusų tauta, jos „proto trestas“ buvo sunaikintas. Deja, sovietinė rusų inteligentija beveik nieko bendra neturi su senąja. Rusija žlugo, žmonių mąstymas deformuotas...

– **Bet ar galime turėti viltį, jog Rusija vis dėlto taps Rusija. B. Jelcinas, regis, ketina žengti demokratinių permainų vieškelį...**

– Dedamos didžiulės pastangos. Kelsis nauja Rusija, esu tikras. Gal ji taps ir tautine valstybe, tačiau jai bus be galo sunku atsisakyti imperinių užmačių. Vilkimės...

– **Nešneku apie LAF – ten ambicijos gerokai pranoksta konstruktyvumą. Mane domina pati opozicijos egzistavimo galimybė...**

– Opozicija būtina, neišvengiama. Slopavimo, gniaužimo būdu nieko nepasieksi. Tegul šneka įvairūs žmonės, tegul buriasi. Su oponentais reikia polemizuoti, argumentuoti ir įrodinėti savo tiesą. Kuo daugiau judėjimų, projektų, kalbų – tuo lengviau rasti tiesą. Nereikia nieko bijoti, jei teisingumas mūsų pusėje, ne tą, tai kitą kartą nugalės.

– **Gal aš klystu, tačiau iš kolegų lūpų tenka išgirsti apie bundantį vidinį cenzorių. Mano galva, jį budina kai kurių valdžios žmonių pamokslavimai, kartais net atviri priekaištai masinių informacijos priemonių darbuotojams.**

– Tai jaučiama. Žmonių elgesyje liko okupacijos laikmečio bruožai, kai vienas ar grupė žmonių ima manyti turinti tiesos monopolį. Jie neklysta, viską žino, jiems reikia paklusti. Mano supratimu, Lietuvoje laisvos spaudos nėra. Net „Lietuvos aide“, kai jiems paduoda vienos ar kitos organizacijos nutarimus, dokumentus, atsiranda taisytojų, braukytojų. Labai blogai dirba mūsų televizija. Štai Latvijoje pačios įvairiausios partijos, grupės turi savo laiką televizijoje. O pas mus, deja, atsiranda cenzorių. Tai užprogramuoto mąstymo sindromas...

– **Jūs esate geras Tomo Venclovos bičiulis. Daug šurmulio sukėlė televizijos laida, kurioje Štromas ir Venclova nuvainikavo J. Marcinkevičių. Sutikite, nemažai Lietuvos žmonių buvo šokiruoti. Aš manau, jog visų pirma ši laida nebuvo profesionali. Kita vertus, noriu Jūsų paklausti, ar būtent nuo J. Marcinkevičiaus reikia pradėti skaičiuoti klydusiuosius? Ar į užsienius pabėgę žmonės turi moralinę teisę kaltinti vergovėje likusiuosius?**

– Buvo du norvegų rašytojai. Vienas H. Ibsenas, kitas B. Bjernsonas. H. Ibsenas paliko savo kraštą, pasirinko savanorišką tremtį. Kitas liko Norvegijoje, nuoširdžiai dirbo, kūrė, kėlė tautos dvasinį lygį. Rezultatas: B. Bjernsonas liko žinomas savo krašte, H. Ibsenas – pasaulinėje literatūroje.

Kuris daugiau nuveikė dėl Norvegijos, manau, svarstyti daug netenka. Nereikia išsižeisti, jeigu primenama tiesa. Kita vertus, nedera viso to išpūsti, suvedinėti sąskaitų. Žmogus, nors ir klydęs, gali prisikelti, nereikia atimti vilties. O šiaip turime būti pakantūs, nuo nieko nepradėti skaičiuoti kaltuosius. Juk jūs žinote, kad yra, tiesa, nedaug spaudos darbuotojų, kurie šlykščiai tarnavo okupantams. Tiesiog stebina, kad jie turi įžūlumo dabar neva dirbti tautai... O kad rašytojas parašė eilėraščių ciklą Leninui, nedera akiai smerkti. Televizija jūsų minimu atveju pasielgė neapgalvotai, neprofesionaliai, taip įpūtė nenatūralią ugnį.

– **Kaimynas su kirveliu rankose vaiko aplink ežias kaimyną. Rauda be pastogės likę Kaučo centro gyventojai. Taip neretai kairieji įsivaizduoja turto nuosavybės tęstinumą, žemės reformą...**

Skaitau seną spaudą ir regiu paralelių su nūdienu. Kada prelatas M. Krupavičius ėmėsi ryžtingos žemės reformos, buvo daug sūksnių: „Badas bus, peštynės!“ Taip neįvyko. Privatizacija būtina. Denacionalizacija turi įvykti, nėra net šnekos. Žinoma, reikia protingai apmąstyti patį procesą – be skubos, be karštumo. Svarbu ryžtas, o jeigu kairieji ar dešinieji mėgins stabdyti, taip ir įvardysime – stabdžiai...

– **Ką Jūs manote apie įmanomą profsąjungų turto suvalstybinimą?**

Tai būtų bolševizmas. Valstybė čia neturi kištis. Profsąjungos susikurs, jos reikalingos. Na, tada, manau, ramiai susės prie stalo ir pasidalys turtus...

– **Lietuvos – TSRS derybų vežimas klimpstą. Žvelgiant patyrusio žmogaus žvilgsniu: kodėl?**

– Neramina padažnėjusios kalbos – be glaudžių ekonominių santykių su TSRS pražūsime. Bet iki 1940-ųjų to „intymumo“ nebuvo, o nemirėme. Galima sakyti – daug įmonių pristigs žaliavų. Sunkumų bus. Tačiau, tarkim, kaimynė Lenkija pasuko kitu keliu, nors buvo glaudžiai susieta su TSRS. Dėl ekonomikos negalima išsižadėti, susiaurinti laisvės. Reikia laukti, kaip pakryps bręstanti dvišaldystė Gorbačiovas Jelcinas. Man tik nepatinka, kad Jelcinas nieko nenori

girdėti apie 1920-ųjų metų Lietuvos-Rusijos sutartį. Atseit ten darė bolševikai, mes neatsakome. Tai vaikiška! Turime žvelgti į 1920-ųjų sutartį dabartinių derybų metu.

– **Ko vis tūpčioja Vakarai? Ar tas jų „pripažinimas pasireiškia tik susižavėjimo mūsų drąsa šūksniais, patapšnojimu per petį...**

– Sunki problema. Menate švedų pareiškimą, kuriame jie sakė, jeigu jūs kontroliuotumėte nors nedidelį gabalėlį žemės, mes jus iš karto pripažintume.

Kiti bando mums primesti dekolonizacijos variantą. Kodėl Vakarai taip elgiasi, keblu nuspėti. Politikos viešuma paprastai nesutampa su užkulisiais...

– **Koks Bažnyčios indėlis į žmogaus teisių sergėjimą?**

– Domiuosi šituo. Šiomet katalikiškasis pasaulis švenčia popiežiaus Leono XIII paskelbtos enciklikos *Rerum Novarum* šimtmetį. Iš esmės ji buvo taikoma pramonės darbininkams. Čia smerkiama marksistinė klasių kovos idėja. Žmogus vertinamas aukščiau nei valstybė. Tą mintį toliau plėtojo filosofas Ž. Maritenas.

Jis akcentavo žmogaus teises kaip gyvybinius elementus Bažnyčios gyvenime. Itin prie žmogaus teisių problemos priartėjo popiežius Jonas XXIII 1963 m. paskelbęs encikliką *Pacem in terris*. Čia teigiama, kad kiekvienas žmogus yra asmuo, jo prigimtis apdovanota protu ir laisva valia. Šiandien Bažnyčia, atrodo, aktualūs keturi sprendžiami dalykai. Jai rūpi negimusiu kūdikiu teisė gyventi. Bažnyčia svarbi visuomeninė jos struktūra, ji turi laviruoti, užimti vidurį tarp politinių sistemų? Akcentuojama, kad valstybės galia turi būti ribota, ji privalo gerbti gyvybės teisę, religinę laisvę. Bažnyčia domisi praktine žmogaus teisių gynimo veikla.

Garantuodama teises, Bažnyčia skelbia pasauliui teisingumą ir taiką.

Pozicija.- 1991 m. liepos 26 d.

IŠPAŽINTIS BE IŠPAŽINTIES

Naujas vyskupas Juozas Tunaitis kalbasi su žurnalistu Tadu Tesecku

VIETOJE PROLOGO

Einame. Abu alkani, pikti. Fotokorespondentas ir aš. Keikiame melioratorius. Oho, kokį reportažą apie juos suskelsime: Dubičių miestelio žmonės amžiais nežinojo, kad už tų miškelių yra kaimai, o dabar visi vienas kitą mato. Ir tie niekdariai net valgyti nepasiūlė, nors medžius išrovė, pelkes išsunkė.

– Juozas! Dabar tai užkirsime, – apsidžiaugiau.

Ramiu, šiltu žvilgsniu mus sutiko kunigas Tunaitis, moksladraugis, su kuriuo vienoje klasėje baigėme Rokiškio Tumo-Vaižganto gimnaziją. Visi mes žinojome: Juozas išeis į kunigus. Pamaldus, gal net iš prigimties. Kaip niekas kitas uoliai patarnaudavo mišioms. Ir gimnaziją jis baigė aukso medaliu.

Tačiau, kad jis klebonauja čia, atokiame pietryčių Lietuvos užkampyje, įsivaizduoti neįsivaizdavau.

Jis pakvietė mus į seną medinę dzūkišką bažnytelę. Aprodė, kaip ją remontuoja, tvarko.

Be ceremonijų pasakiau: „Mes alkani“.

Pakvietė mus klebonijon.

Manau sau: „Dabar bus kleboniški pietūs“.

Į kambarį įtykino senutė. Matyt, šeimininkė. Na, kad jam kitokios nereikia – aišku. Mokykloje jis kokį ratelį per „robaksą“ gal yra ėjęs, o gal ir ne. Tačiau, kad šita surūgusi senoji teatneš

rūgštaus pieno ir tik bulvių su lupenomis – nesitikėjau.

Kunigas tada dažnai kilnodavo iš vietos į vietą.

– Paimtum savo kelias mėgstamas knygas ir važiuotum, – nusiskundė Juozas. – Dabar tie kraustymais!...

Iki šito atokaus Dzūkijos kampelio Juozas Tunaitis kunigavo Palūšėje, Dūkšte, o nuo 1968 metų – Šv. Mikalojaus bažnyčioje, vienintelėje Vilniuje nuo šio amžiaus pradžios lietuviškoje.

Sena šita bažnyčia. Jos vardą minėjo dar Gediminas, kurio 650 mirties metines neseniai pažymėjome. Dabartinė pastatyta baigiantis XIV šimtmečiui.

Nuo to netikėto susitikimo su provincijos kunigėliu, o nūnai Ekscelencija vyskupu praėjo geras ketvirtis amžiaus. Tiesa, ir anaisiais laikais mes dažnokai matydavomės. Atvažiuoja Juozas į Vilnių, užaina pas mane, na, ir kaip tyčia pataiko į pokylį, trunkantį iki paryčių. Kokios jam reikėjo kantrybės klausytis „įkalusiųjų“ tauškalų, kai pats pasitenkindavo paprastu sumuštinium, laukti aušros, kad galėtų šiek tiek prasnūsti. Jis pats teturėdavo tik vieną prašymą – padėti jo parapijiečiams parūpinti vaistų.

Ir štai visai neseniai mus pasiekė žinia: Juozas Tunaitis – vyskupas, Šv. Sosto paskirtas iš trijų kandidatų. Kanonų teisė reikalauja: Popiežius esant normalioms sąlygoms vieną vyskupą visada skiria iš trijų jam pristatytų labiausiai nusipelnusių bažnyčiai dvasiškių.

Nors kunigas Juozas Tunaitis mūsų savaitraštyje yra paskelbęs keletą straipsnių, tačiau šis pokalbis su juo, kaip su Ekscelencija vyskupu, Lietuvos spaudoje bus bene pirmasis.

PENKIOS SĄLYGOS

– Ekscelencija, Europos tautos atgimsta. Tarp jų ir mes, lietuviai. Norime apsišvarinti. Ištisos tautos ir atskiri žmonės dabar jaučiasi lyg katalikai, besirengiantys išpažinčiai bei komunijai. Gerbiamas vyskupe, tikrai atgailai, jei neklystu, reikalingos penkios sąlygos: atsiminti savo nuodėmes, gailėtis dėl jų, tvirtai pasiryžti nebenusidėti, išpažinti nuodėmes, atsilyginti ir taisyti.

– Taip, taip.

– Gal sutiktumėte, kiek leis Jūsų laikas bei mūsų laikraščio apimtis, visa tai aptarti ir individualiu požiūriu, ir platesniu visuomeniniu aspektu.

– Mielai.

– Štai ateina pas Jus toks žmogus, sakykime, kaip aš. Jis rūko, geria, moteriauja... Toks jis pasidarė gal dėl to, kad prieš dešimtmečius realus gyvenimas susilpnino tikėjimą idėjomis, kurios vis dėlto dar jame teberusena.

– Supratau, čia kalbi ir apie atskirą žmogų, ir plačiąją prasme. Jeigu jau atėjo, tai, vadinas, nori kažką pataisyti savyje. Ačiū Dievui. Yra pagrindas nuoširdžiai pasikalbėti. Priemonės pasitaisyti dvejopos. Pasaulietiškos ir bažnytinės. Galima jam pasiūlyti kreiptis į gydytojus ir t. t. Galima jam patarti dažniau lankyti bažnyčią ir t. t.

– Jis pilnas tų silpnybių, bet savo artimojo neskriaudžia. Pats sau blogai daro...

– Mūsų tikėjimas, Bažnyčia draudžia ir pačiam sau kenkti. Savo ydose paskendęs būna irzlus, piktas.

– O valstybė tampa įtari, agresyvi.

– Gal iš karto, per vieną tokią sąžinės atskaitą visko ir nepataisysi, bet santykiškai su kitais pagerės.

Blogiau su tais, kurie visai neateina išpažinties arba tiktai draugų paraginti, formaliai, pavyzdžiui, per artimojo laidotuves, kad nebūtų gėdos... Tokie net nemano taisyti.

– Ekscelencija, Jūs beveik keturis dešimtmečius nuodėmklausys. Žinoma, pastebėjote, kad yra žmonių, kurie nesijaučia ką nors blogo padarę. Nerūko, negeria, nesvetimoteriauja.

Tačiau jie itin pavydūs, godūs, pasikėlę į puikybę ir kartu niekingi pataikūnai. Mūsų tautos nelaimė!

– Pavojingiausių ydų mes priskaičiuojame septynias. 1. puikybė (išdidumas), 2. gobšumas, 3. gašlumas, 4. rūstumas, 5. pavydas, 6. nesaikingumas valgant ar geriant, 7. tingumas. Čia turiu galvoje ne tiek atskiras nuodėmes, kiek septynias jų versmes.

Nuodėmes prisiminti ir jas išpažinti – ne taip jau sunkios doros išpažinties sąlygos.

– **Kad kokia nors partija ar vyriausybė per savo istoriją ir visa valstybė privalo viešai išpažinti savo klaidas, nusikaltimus – suprantu. Priešingu atveju neįgaus pasitikėjimo pasaulio bendruomenėje. Tačiau, kad kiekvienas pilkas žmogelis turėtų jas individualiai išpažinti... Man ne visiškai aišku. Juk ne visos konfesijos priėmusios tokią praktiką.**

– Pirmaisiais krikščionybės metais buvo praktikuojami vieši prisipažinimai tikinčiųjų bendruomenėse. Žinoma, tik pačių didžiausių kalčių. Tačiau tai kartais sukeldavo netikėčiausias reakcijas, sudėtingiausias komplikacijas. Prisiminkim, kaip valstybių vyrai slepia savo nusikaltimus. Po jų mirties ir tai gal ne visi atskleidžiami. O ką kalbėt apie paprastus žmonelius. Juk išgirdę vieni kitų nuodėmes, gali imti niekieno nekontroliuojami tarpusavy sąskaitas suvedinėti. Atsirast keršto, naujų nuodėmių!..

Dabar daugelyje katalikų bažnyčių yra tokių klausyklų, kad nei kunigo, nei penitento (išpažįstančiojo nuodėmes) nematyti. O kad būtų išduota išpažinties paslaptis – man neteko girdėti. Taigi galima pasikliauti savo nuodėmklausiu.

Mes, katalikai, tikime Kristaus mums duotu palikimu. Po prisikėlimo, apaštalams jis pasakė: „Imkite Šventąją Dvasią. Kam atleisite nuodėmes, tiems jos bus atleistos, o kam sulaikysite – sulaikytos“. Vadinasi, apaštalams suteikta valdžia, lyg teisėjo. Taigi jie turi žinoti nuodėmes, o vien žiūrėdami į veidą jų nepamatys.

Mes, dvasininkai, esame apaštalu įpėdiniai.

– **Juk kunigai irgi žmonės, taip pat nuodėmingi. Berods Tomas Akvinietis yra pasakęs, kad ir šventieji per dieną 30 kartų prasižengdavo.**

– Kiekvienas dvasininkas turi savo nuodėmklausį ir paprastai kas mėnesį eina išpažinties.

– **O jeigu labai sunkiai nusikalto?**

– Pavyzdžiui, jeigu išsižadėjo tikėjimo, išniekino religinius dalykus, fiziškai užgavo Popiežių ar vyskupą, vedė be specialaus Apaštalu sosto leidimo... Tokiais ir panašiais atvejais jam nuodėmes gali atleisti tik vyskupas arba net pats Popiežius, arba jų įgalioti dvasininkai.

– **Naujiena, vadinasi, kunigai gali vesti. Girdėjau, kad buvęs iššventintas kunigu Vincas Mykolaitis-Putinas už vedybas buvo net ekskomunikuotas – atskirtas nuo bažnyčios, o gilioje senatvėje, Popiežiui leidus, susituokė bažnyčioje.**

– Anksčiau kunigams buvo kategoriškai draudžiama vesti. Dabar išimtiniais atvejais Apaštalu sostas duoda tokius leidimus. Tačiau vedęs dvasininkas neturi teisės eiti kunigo pareigų.

– **Kodėl? Juk kitų krikščioniškų konfesijų dvasininkai kuria šeimas.**

– Kitose konfesijose skirtinga ir išpažinčių praktika, skirtingi ir požiūriai į dvasininkų asmeninį gyvenimą, skirtingai interpretuojamas pats Šventasis Raštas.

Katalikų kunigas yra pasižadėjęs klausyti savo ordinaro, o vyskupai – Šventojo Tėvo, kurį laikome Kristaus paskirto vyriausiojo apaštalo Petro įpėdiniu.

– **Jeigu jau užsiminėte apie Popiežių, tai jo Šventenybė Jonas Paulius II bene daugiausia kritikos susilaukia už tai, kad jis – kategoriškas abortų priešininkas ir be jokių kompromisų atsisako į kunigų luomą įsileisti moteris.**

– Atsakysiu į visa tai. Katalikų Bažnyčia akcentuoja: žmogus tampa žmogumi kartu su pirmosios ląstelės atsiradimu. Kai atsiranda pirmoji žmogaus kūno ląstelė, tuo pačiu momentu sutveriamą sielą. Taigi dar iščiose minutės žmogus yra toks pats žmogus kaip šimtmetis jau

ligoninėje. Su kūnu ir siela. Katalikai mini kovo 25-ąją – Kristaus įsikūnijimą. Tą dieną angelas Gabrielius apreiškė Mergelei Marijai, kad ji išrinkta žmonijos Atpirkėjo motina ir jai paaiškino, kad ji pradėsianti iš Šventosios Dvasios. Marija atsakė: „Štai aš Viešpaties tarnaitė. Tebūnie man taip, kaip Tu pasakei“. Tuo momentu Dievo sūnus tapo žmogumi.

– **Biblija man itin įdomu skaityti. Tačiau ją suprantu iš esmės alegoriškai.**

– Yra visokių vietų. Vienos labai įdomios, kitos – mažiau. Tačiau ne viską reikia suprasti tik perkeltine prasme. Daug ką čia išsiaiškinti padeda archeologijos, istorijos ir kt. mokslai. Šventasis Raštas taip parašytas, kad visi žmonės suprastų pagrindines Dievo skelbiamas tiesas. Tai vienas dalykas. Antras dalykas, pats Kristus yra pasakęs, kad išmintingas žmogus panašus į šeimnininką, kuris iš lobyno nuolat išima senus ir naujus dalykus. Šventoji Dvasia, veikianti Bažnyčioje, nuolat mus veda į Tiesą, – padeda vis giliau suprasti Šv. Raštą.

– **Vyskupe, jeigu leisite, norėčiau įsiterpti. Jūs žinote: esu dualizmo šalininkas. Materiją ir dvasią laikau vienodai savarankiškais bet kokios tikrovės pradais. Tačiau kalbėdamasis su Jumis pradėdu galvoti, kad žmonės duotų pradžią naujam žmogui – jiems pirma turėjo kilti noras, mintis. Pasaulis turbūt taip ir vystosi: idėja virsdama materija pasiekia optimumą, subyra, atsiranda vėl idėja... Taip ta spiralė ir sukasi.**

– Tai jau filosofijos problemos. Mes kategoriškai neatmetame nei viso Hegelio, taipogi nei Platono, Aristotelio, Sokrato, pagaliau nei Froido bei jo pasekėjų. Apie tai, manau, dar kada pasikalbėsime. O dabar apie moteris. Nemanykite, kad Katalikų Bažnyčia jas diskriminuoja. Tačiau pats Kristus apaštalais pasirinko tik vyrus. Juk galėjo apaštalų pasirinkti ir savo Motiną. Tačiau šito jis nepadarė. Tokia jau buvo Viešpaties valia. Yra, žinoma, ir kitų motyvų. Mūsų nuomone, moters prigimtis skirta kitiems uždaviniams, o ne kunigo tarnybai.

– **Tačiau vienuolynuose jos turi laikytis labai griežto režimo, taipogi celibato.**

– Taip. Ir Lietuvoje buvo ir dabar atsikuria gyvavusios vienuolijos. Vienuolės turi laikytis trijų pagrindinių įžadų: neturto, skaistybės ir paklusnumo. Ir jos labai gražiai darbuojasi katechetėmis, gydytojomis, gailestingosiomis seselėmis ir pan. Jos visur, kur reikia švelnių rankų ir jautrios širdies. Tikriausiai teko girdėti apie Motiną Teresę iš Kalkutos.

– **Gerbiamas Vyskupe, Jūs plačiu aspektu aptarėte dvi išpažinties sąlygas: nuodėmių prisiminimą, išpažinimą. O kaip su gailėsčiu už nuodėmes?**

Manau, daugybė skaitytojų būtų Jums dėkingi, jeigu paaiškintumėte, kaip žmonėms elgtis daug kam būdingoje situacijoje. Šeima iširo. Gailėjosi kas dėl to ar ne – šiuo atveju gal nenagrinėkime. Iš vadinamosios antrosios santuokos susikūrė nauja, gal ir labai darni šeima. Bet ji visą laiką gyvena nuodėmėje? Pirmoji santuoka buvo bažnyčioje, o antroji tik civilinė. Tai kaip dabar išeina. Jie negali eiti išpažinties, nes gyvena be bažnyčios palaiminimo – amžina nuodėme. Ir visiškai dėl to nesigaili. Jūs daug metų buvote Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, Arkivyskupijos kunigų tarybos narys, Arkivyskupijos kurijos kancleris, Arkivyskupijos tribunolo viceoficiolas. Ar netekdavo Jums spręsti tokių dilemų?

– Vaikučiai niekada nenori, kad tėveliai skirtųsi. Tai natūralu.

– **Tačiau ką daryti? Faktiškai jau egzistuoja kita šeima, atsirado kiti vaikučiai.**

– Mes visokiais būdais raginame stiprinti santuoką. Deja, deja. Kažkur skaičiau: Lietuvoje ar ne trečdalis jų išyra. Ir ne tik pirmų, bet ir iš antrų, trečių vedybų.

Mūsų tribunolo kompetencija – paskelbti santuoka negaliojančia nuo jos sudarymo momento. Čia gali būti įvairių priežasčių. Keletą jų suminėsiu. Gal buvo panaudota prievarta? Gal buvo kokie susitarimai dėl šeimos ateities? Gal buvo numatyta tuo pat metu gyventi ne su vienu ar viena? Gal atsisakyta turėti vaikų? Būna ir kitokio pobūdžio priežasčių. Pavyzdžiui, nebuvo dviejų liudininkų.

– **O jeigu vienas iš jų tuokdamasis ką nors nuslėpė, melavo, veidmainiavo, išdavė?**

– Tai irgi gali būti priežastys. Tada mes galime tokią santuoką paskelbti negaliojančia. Vadinasi, tie žmonės gali sudaryti kitą – galiojančią santuoką. Aš vis meldžiuosi už šeimos stiprybę. Tada ir tauta bus sveikesnė ir valstybė tvirtesnė.

O už savo nuodėmes, jeigu mes jas supratome, visada galime gailėtis. Nuoširdžią atgailą atliekantis žmogus pagal savo išgales stengsis ir atsilyginti už jas.

– Pažįstami man yra sakę: Jūs labai atidus, dėmesingas nuodėmklausys. Bet jie patys žino: nepraeis nė kelių dienų ir padarys nuodėmę, ne paprastą, o sunkią, mirtiną, su kuria kaip mums senais laikais aiškino kapelionas, tiesiai pragaran nugarmėsi.

– Iš viso ar galima įvykdyti penktąją (keturias jau aptarėme) doros išpažinties sąlygą: tvirtai pasižadėti daugiau nebenusidėti? Pačiame tokiame pasižadėjime glūdi nauja nuodėmė – melas.

Gal tu čia ir per griežtas? Mylimiausias Kristaus apaštalas Petras ir tas buvo savo Viešpaties atsižadėjęs, nors buvo pasiryžęs to nepadaryti. Nuoširdus pasiryžimas nenusidėti padeda žmogui tobulėti. Pateiksiu pavyzdį iš visuomenės gyvenimo. Esame pasiryžę realiai atkurti Nepriklausomą Lietuvą. Negailime pastangų, jėgų. O kaip mums seksis? Kas žino. Tačiau jeigu nedarytume nieko, tai nieko ir neturėtume. Tą patį galima pasakyti ir apie pasiryžimą nenusidėti.

– Ar tampame doresni? Nusikaltimų statistika kalba atbulai. Jūs išklausėte tūkstančius išpažinčių. Žinote tai, ko jokia policija nesuuodžia.

– Nemanau, kad mūsų visuomenė tapo doresnė. Ypač dabar, kai gavome laisvę viską sakyti, viską rašyti. Deja, laisvę gavo ne tik gėris, bet ir blogis. Mano nuomone, tas blogis plinta dar labiau. Per dešimtmečius apgadinto jaunimo potraukis prie tikėjimo, doros dalykų nėra didelis. Galvos sumaišytos. Ir didžioji dalis spaudos rato toli gražu ne krikščioniškos dvasios, plinta pornografija. Daug jaunimo iš viso neatskiria gėrio nuo blogio. Pažiūrėkite, kas prirašinėta ant sienų, pripaišinėta ant tvorų. Kas darosi traukiniuose, autobusuose, troleibusuose. Ar buvo kada nors šitaip?

– Didžių pasikeitimų, staigių visuomenės kataklizmų metu visada prasiveržia brutalumas, žiaurumas.

– Taip, būna potvyniai ir atoslūgiai. Štai Vakaruose kažkada itin pasinėšė į seksualinę revoliuciją. Įsitikino, kur tai veda. Viskas, galima sakyti, normalizavosi. Ir šeimos sustiprėjo. Žinoma, praeis tas chaosas ir pas mus. Tačiau vaisiai bus kartūs.

Ne tik bažnyčia, bet ir valstybė su savo institucijomis, parlamentas turėtų rūpintis dorovės pamatais. Tai reikalinga net pačiam valstybingumui išlaikyti. Apie kitką jau nekalbu.

– Ekscelencija, koks Jūsų požiūris į tikybos mokymą, dorovinį auklėjimą?

– Lietuvos episkopatas savo projektą pateikė Respublikos valdžiai. Jaunesnių klasių vaikai tėvų nuožiūra turėtų mokytis tikybos tiesų. Žinoma, pagal konfesijas, o nepriklausantys jokiai konfesijai – tuo pat metu ir tiek pat valandų turėtų mokytis dorovės dalykų. Vyresniųjų klasių moksleiviai patys pasirinktų, ar lankys religijos ar etikos pamokas. Tiesa, mūsų kunigai neturi specialaus pedagoginio pasirengimo, bet su pedagogikos pagrindais esame susipažinę. Jeigu kunigui patikėta auklėti visos parapijos žmones, tai, manau, daugelis jų gali dirbti ir su moksleiviais.

– Sutrukdžiau Jus, Ekscelencija, daugiau kaip valandą. Nuoširdžiai dėkoju.

– Pokalbis buvo lyg per išpažintį, nors ir be jos sakramento. Tikiuosi, dar susitiksimė.

VIETOJE EPILOGO

Iš Ekscelencijos priimamojo leidžiamės laiptais žemyn. Fotomenininkas ir aš. Pro praviras Kurijos salės duris matau būrelį moterų. Tikriausiai vienuolės – pagalvojau. Tarp jų viena, apie kurią svajodavau dieną naktį, vos ne iki išprotėjimo, vos ne iki mirties. Matyt, gera jai šitame prieglobstyje. O mes su fotokorespondentu mintyse dar buvome pas kuklų bažnyčios darbinin-

ka, šventą žmogų, kaip jį pavadino Viktoras Petkus.

Pasižiūriu į Ekselencijos padovanotą Jėzaus Kristaus su avinėliu paveikslėlį. Atverčiu antrąją jo pusę.

Skaitau: „LAIMINA VYSKUPAS JUOZAS TUNAITIS“.

Pastaba. *Tadas Vytautas TESECKAS* – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras.

Pozicija.-1991 m. rugpjūčio 2 d.

IR VĖL ATGAL Į VIDURAMŽIUS?

Viktoras PETKUS – *Helsinkio grupės signataras,
Nepriklausomybės sąjungos pirmininkas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras*

Žygimantas II Senasis 1537 m. vasario 4 dieną buvo uždraudęs Lietuvos ir Lenkijos jaunikaičiams lankyti protestantiškąjį Vitembergo universitetą.

1539 m. lietuvių mokslininkas ir rašytojas Abraomas Kulvietis Vilniuje įkūrė mokyklą, skirtą tiems, kurie norėjo studijuoti klasikines kalbas ir tuo būdu ruošti aukštesniosioms studijoms Vakarų universitetuose. Kartu su įkūrėju čia mokytojavo ir vienas pačių pirmųjų lietuvių humanistų ir reformacijos skleidėjų, poetas Jurgis Zablockis. Dar 1539 m. balandžio 28 dieną Jurgis Zablockis kartu su Vilniaus vaivados Alberto Goštauto raštininku Jonu Viliamausku kreipėsi į Vilniaus kapitulą, prašydami leidimo Vilniuje, privačiuose namuose, atidaryti mokyklą bajorų vaikams mokytis ir auklėti. Kapitula jiems leidimo nedavė, motyvuodama, jog negalima mokyklos patikėti tiems, kurie studijavo Leipcige. Tada tokią mokyklą be vyskupo sutikimo Vilniuje ir atidarė Abraomas Kulvietis. Toji mokykla buvo pirmoji aukštesnioji mokykla Lietuvoje. 1542 m. gegužės 19 dieną Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio paveiktas, karalius Žygimantas paskelbė dekretą prieš Abraomą Kulvietį ir jo mokyklą, kur jam buvo įsakoma stoti prieš kurios teismą, o jei nestotų, tai jis būsiąs paskelbtas už įstatymo ribų (banitu), o jo visas turtas būsiąs konfiskuotas ir padalintas valstybei, Vilniaus bažnyčioms bei vyskupui.

Karalienės Bonos išpėti, Abraomas Kulvietis ir Jurgis Zablockis 1542 m. balandyje slapta išvyko į Rytų Prūsiją, kur kunigaikštis Albrechtas (Albertas) 1542 m. birželio 23 dieną pirmąjį paskyrė savo tarėju, o 1542 m. gruodžio 11 dieną Albrechto Karaliaučiuje įkurto partikuliario (paruošiamosios universitetui mokyklos) rektoriumi. 1544 m. vasarą partikuliarią perorganizavus į universitetą, Abraomas Kulvietis buvo paskirtas graikų ir hebrajų kalbos profesoriumi. Teologijos profesoriumi čia dirbo vienas pačių pirmųjų lietuvių rašytojų Stanislovas Rapolionis.

Tad Vilniuje buvo sužlugdyta aukštesnioji mokykla, kuri, pasak Václovo Biržiškos, buvusi daug aukštesnio tipo nei mokykla, veikusi prie katedros ir neturėjusi pasisiekimo, sužlugdyta vien už tai, kad jai vadovavo lietuviai protestantai. Apie A.Kulviečio mokyklą Václovas Biržiška rašo: „...Faktiškai ji buvo pirmoji Lietuvoje aukštoji mokykla. Kai Vilniaus katedros mokykla teturėjo vos keletą mokinių, pas Kulvietį jų iš karto susirinko ligi 60“. Ir tie lietuviai vien tik todėl, kad jie protestantai, buvo priversti pabėgti į Karaliaučių ir darbuotis svetimųjų labui. Koks didžiulis smūgis buvo suduotas lietuvių kultūrai, išgijus tuos bene pačius mokyčiausius lietuvius iš Lietuvos!

Visa tai labai skaudus puslapis mūsų tautos istorijoje. Deja, pesimistinis posakis teigia, jog

pasaulyje nieko naujo nesą, o ką vadiname nauju, tai seno, užmiršto naujas pasikartojimas. Ar iš tikro taip?

Šiuo metu Lietuvoje pasklido kalbos ir net raštiški pareiškimai apie tai, jog Panevėžyje kažkokie užsieniečiai rengiasi atidaryti aukštąją humanitarinę mokyklą. Panevėžys neturi aukštosios mokyklos. O čia Vakarų lygio mokykla! Be dėkingumo ir dėkingumo, atrodo, jokių kalbų ir būti negalėtų. Beje, pasirodo, pasaulyje visas įmanoma: prisikėlė 450 metų senumo Viduramžių šmėkla! Ar ne stebuklas? Ta šmėkla ėmė spaudyti siera ir ugnimi: ar jūs žinote, kas to koledžo steigėjai, – juk jie protestantai! Protestantų šaka – menonitai!

Veltui Viduramžių šmėklos prašytume paaiškinti, kas tie menonitai? Ar jie turėjo kada ką nors bendro su lietuvių tauta? Ar šmėkla žino būsimojo koledžo programą, kas ir ką jame dėstys?

Nieko šito šmėkla nežino, o svarbiausia ir žinoti nenori. Ji tik spygauja Nevėžio pakrantėje, o jos klyksmas jau persimeta į Kauną, Vilnių ir kitur: jie pražudys mūsų religiją, mūsų jaunimą, mūsų vaikus!

Kas pražudys? Tie įsikūrę keletas dešimčių ar šimtų žmonių? Bet juk jie ir anksčiau gyveno tarp mūsų tautos. Antai Antrojo pasaulinio karo išvakarėse vien Tilžėje jų gyveno beveik 500 šeimų. Istorija mums liudija, jog 1711 m. 4 menonitų šeimos buvo įsikūrusios Linkūnų valsčiaus Jedvilaičiuose, kur įsteigė lietuvišką (!) parapiją. 1713 m. ten pat Kalvių dvare įsikūrė 18 menonitų ir t. t. Ir ta pati istorija mums nepateikia nė vieno fakto, kad tie menonitai būtų suvalgę nors vieną lietuvį.

Pražudys mūsų jaunimą! Įdomu, kokių būdu. Jaunimas eis pas juos į koledžą mokytis! Betgi ta dalis jaunimo, kuri veržiasi į mokslus, kaipgi apsidžiaugtų, jei juos kas išleistų mokytis į Vakarų aukštąsias mokyklas, t. y. jeigu tos mokyklos galėtų jiems suteikti stipendijas. Turbūt didesnė mūsų studentų dalis visiškai neklaustų, ar toms mokykloms vadovauja katalikai, ar liuteronys, kalvinistai, anglikonys, baptistai, anabaptistai, arijonys, antitrinitoriai, adventistai, menonitai, hugenotai ir t. t.

1922 m. besikuriant Kauno universitetui, buvo iškilęs klausimas, kaip geriau: ar kad neturint aukštosios mokyklos mūsų jaunimas studijuotų užsienyje, o gal protingiau atsikviesti svetimtaučius specialistus ir tegu jie Kaune skaito paskaitas, kad ir ne lietuvių kalba. Kas norės ir toliau dirbti Kauno universitete, lietuvių kalbą išmoks vėliau. Ir šiandien esame dėkingi atvykusiems į Kauno universitetą dėstyti stačiatikiams, liuteronams, laisvamaniams...

Pražudys mūsų jaunimą! Jeigu mes patys nesugebame savo jaunimo atitraukti nuo laisvo gyvenimo, dykinėjimo, kalėjimų ir lagerių, nežmoniškų siautėjimų, tai gal jie sugebės tai padaryti. Dieve jiems padėk!

Patrauks mūsų žmonės į savo tikėjimą. Jeigu mūsų žmonių toks silpnas tikėjimas, kad jie greitai gali persimesti į kitą tikėjimą, tai ar kalti tie kitatikiai? Gal tada daugiau pradėsime rūpintis ne tiek namų ar automobilių įsigijimu, o religija? Taigi teks pasitempti.

Kaip galima pulti būsima aukštąją mokyklą, jie mes apie ją nieko nežinome. Tai viena. Antra, tegu ir mūsų tikėjimo broliai iš Vakarų įkuria Lietuvoje aukštąją mokyklą, kurioje vyrautų mūsų tikėjimo dvasia. Man atrodo, kad menonitai niekad šito mums nedraustų.

Kad šitie žmonės nori įsikurti pas mus, mums tik garbė. Jie, gyvendami tarp tautiečių Mažojoje Lietuvoje, bus susidarę labai gerą nuomonę apie lietuvius, todėl ir kreipiasi su pasitikėjimu ir viltimi į Lietuvą. Kalbėti apie kokį nors mums pavojų stačiai juokinga. Argi pavojingi mums jau šešis šimtus metų Lietuvoje gyvenantys karaimai, totoriai?

Ir koks neatsakingas bei bjaurus yra žingsnis tų, kurie kreipiasi ar kreipiasi į šio pasaulio galinguosius, nors šiuo metu dar gal ir ne per daug galingus, prašant uždrausti krikščionių menonitų veiklą. Pamiršo, kad jie patys neseniai buvo persekiojami, o dabar organizuoja kitų krikščionių persekiojimą. Šito gėdingo jų žingsnio niekas neįstengs pateisinti, nors ir kaip beno-

rėtų. Nuo gėdos prieš žmoniškumą, žmogaus teises ir laisvą prigimtį jų neišgelbės nei titulai, nei pareigos, nei uniformos. Jie veltui stengiasi pasukti pasaulio laikrodį atgal ir Lietuvą gražinti į Viduramžius, nes nuo anų klaidų, padariusių didžiulę žalą mūsų tautai, praėjo puspenkto šimto metų ir į jas niekad negrįšime, kad ir kas kaip benorėtų. Jie sulaužė didįjį mūsų Viešpaties įsakymą, meilės įsakymą.

Nepriklausoma Lietuva.- 1991 m. rugpjūčio 8 d.

MES JAU LAISVI

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vicepirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras

– Vieno tenoriu: kad nebebūtų kraujo, – sako senyvas vyriškis, buvęs kolūkio pirmininkas.

Šiandien Lietuva švenčia pergalę. Slepiasi tankai, sprunka omonininkai, o Krašto apsaugos departamento vaikinai jau ėmėsi saugoti nepriklausomos Lietuvos Respublikos sienas.

Prisimenu Petro Klimo (Lietuvos diplomato P. Klimo sūnaus) žodžius, pasakytus Paryžiuje: atvyksiu į Lietuvą tik tada, kai mano dokumentus tikrins ne „raudonarmiečiai“, o Lietuvos kariškiai.

Prabėgo keturi mėnesiai. Jo svajonė išsipildė. Netrukus Vasario 16-osios akto signataro, Lietuvos diplomato Petro Klimo šeima galės grįžti į gimtąją tėvų žemę. Rugpjūčio 28 d. ELTOS žiniomis, Lietuvą oficialiai pripažino 23 valstybės. Rengiasi ją pripažinti Vokietija, Prancūzija, Lenkija ir kitos pasaulio šalys. Priešingai nei tikėjomės, Lietuvos laisvė atėjo iš Rytų, o ne iš Vakarų. Ją neabejotinai nulėmė į pasaulio istoriją įeisianti 1991-ųjų rugpjūčio 21-oji.

Dažnos istorijos pamokos žmonėms, tautoms ir valstybėms. Istorija retkarčiais suteikia žmogui apsisprendimo galimybę. Tai dar nagrinės politikai, teisininkai, filosofai ir psichologai. Kodėl Maskvoje, gindami Baltuosius rūmus, žuvo jauni žmonės? Anot Maskvos mero G. Popovo, jaunuoliai laisvesni už vyresniuosius, jų sąmonė neužteršta totalitarizmo baimės.

Praėjo 73 totalinės baimės ir prievartos metai. Regis, toks vidutinis žmogaus amžius. Kartais pagalvoji: gal iš tiesų, norint išsivaduoti iš vergijos, reikia kad ateitų nauja karta, kurios žmonių dvasios nevaržo vergo psichologija.

Rugpjūčio 19 dieną mes turėjome apsispręsti. Neslėpė džiūgavimo tie, kurie troško atgauti prarastą viešpatavimą. Trynė delnus TSKP nariai ir tūlas „demokratas“, lindintis LDDP krūmuose. Kėlė taures už „pergalę“ ir senieji valstybinių profsajungų lyderiai, grūdinę liežuvius komunistinės kalvės žaizduose. Daug buvo ir tokių, kurie tylėjo, nėjo prie Lietuvos Parlamento, nerašė protesto pareiškimų, nereiškė garsiai nuomonės, o laukė, kuo viskas baigsis.

Šiandien daugelis jų apgailėstauja dėl savo baimės, nes nesitikėjo tokio įvykių posūkio. Nors patys įvykiai ir pats „posūkis“ dar ilgai kels mįslių: kodėl taip dažnai būdavo kalbama apie galimą dešiniųjų perversmą, bet niekada neužsimenama apie konkrečius jo iniciatorius? Kodėl perversmo išvakarėse TSKP gretas apleido E. Ševardnadzė, A. Jakovlevas, kurių pavardės jau puikuoja tarp kandidatų į TSRS viceprezidento ir TSRS užsienio reikalų ministro postus?

Šiandien pagal oficialią versiją jau nusižudė Pugo, Achromejevas, Kračina. Kas kiti? Ar nekartojamas Rumunijos „revoliucijos“ variantas? Ar nebus kelių parodomųjų teismų, o po to, anot rusų liaudies išminties – „kancy v vodu“. Juk įvykių tyrimo eigą kontroliuoja TSRS generalinis prokuroras Trubinas – tas pats tipas, kuris ciniškai pareiškė, kad dėl sausio 13-osios įvykių

kalti patys Lietuvos gyventojai ir jos teisėtai išrinkta valdžia!

Kad ir kaip būtų, Baltijos šalys sudėjo savo aukas už laisvę ir laimėjo. Laimėjo ir pati Rusija. Nors Michailo Gorbačiovo prezidentiniame vainike styro tik kelios plunksnos, jo nuopelno istoriniu požiūriu sumenkinti neverta. Ar būtų buvę 1985-ieji, jei prieš keletą metų valdžią į savo rankas būtų paėmę Romanovas ar Grišinas? Ar būtų šiandien Rusijos Federacijos prezidentas Borisas Jelcinas, jei nebūtų buvę Michailo Gorbačiovo? Ar būtų buvusi 1991-ųjų rugpjūčio 21 -oji, atnešusi lemiamas permainas Eurazijos kontinente, akimirksniu ir negrįžtamai pakeitusi daugybės valstybių geopolitinę situaciją? Galimas dalykas, tai būtų atsitikę, tiktai daug vėliau.

Šiandien istorija mums vėl atvėrė vartus į civilizuotą pasaulį. Niekas nebeabejoja, kad grįžimas į Europos šalių bendriją – dienų reikalas. Ar mes tam pasirėngę? Ar bolševizmo psichologija galutinai apleido mus? Ar tarptautinius žmogaus teisių įgyvendinimo principus garantuos mūsų valstybės įstatymai? Ar išsaugosime demokratiją kaip laisvės tikslą, dėl kurio kovojome? Beje, kintanti valstybių geopolitinė situacija gali sukelti daugybę naujų problemų ir pirmiausia valstybės sienų klausimą. Prieš keletą dienų juo nedviprasmiškai pagrūmojo Rusijos Federacijos lyderis B. Jelcinas tramplinan kopiančioms sovietų respublikoms. Valstybių sienų pajudėjimas lyg neatsargus šūksnis kalnuose gali sukelti titaniškų neramumų griūtį.

Mūsų laukia daugybė sunkumų: reikia likviduoti senąsias nevaisingas ir gremėzdiškas sovietinio administravimo struktūras, ekonominio ūkininkavimo formas, kurios leido tarpti biurokratijai. Reikia ir toliau stiprinti Lietuvos valstybingumą, skirti lėšų krašto apsaugai, reformuoti teisinę, reorganizuoti valstybinės priedartos sistemas. Įvykis Pravieniškių sustiprinto režimo pataisos darbų kolonijoje ir ten siautėję kaliniai išpėja mus, kad panašių provokacijų gali būti ir daugiau.

Ant jaunos, nepriklausomybę atgavusios valstybės pečių gula begalė iki šiol neregėtų rūpesčių. Mes nemanipuliuosime totalitarinės komunistinės valstybės triukais, nedangstysime savo nekompetentingumo piktomis išorės ar vidaus priešų užmačiomis, įgiję faktinę nepriklausomybę ir laisvę, mes prisiimame milžiniškos atsakomybės našta. Tai našta pakelti būtinas visų Lietuvos piliečių geranoriškumas, pakantumas vienas kitam, teisės principų laikymasis ir pasitikėjimas savo Vyriausybe. Našta bus lengvesnė, jeigu ją nešime kartu. Mes žinajome, ko norėjome, ir tai pasiekėme.

Pozicija.- 1991 m. rugpjūčio 30 d.

RENKASI ŽMOGAUS TEISIŲ GYNĖJAI

1991 rugsėjo 7-8 dienomis Tarptautinė Helsinkio federacija Vilniaus „Draugystės“ viešbutyje rengia konferenciją apie žmogaus teises.

Konferencijoje dalyvaus Lietuvos ir Maskvos Helsinkio grupės, nacionalinių Helsinkio komitetų ir Žmogaus teisių gynimo grupių atstovai iš Danijos, Vokietijos, Norvegijos, Italijos, Austrijos, Šveicarijos, Švedijos, Rumunijos, Lenkijos, Izraelio, taip pat Tarptautinės Vienos Helsinkio federacijos ir kitų organizacijų atstovai.

Konferencijos tikslas – padaryti nepriklausomą ekspertizę, kaip faktiškai TSRS vykdo savo pačios prisiimtus įsipareigojimus, numatytus Helsinkio pasitarimo dokumentuose, parengti ataskaitą apie žmogaus teisių situaciją Tarybų Sąjungoje ir pateikti šią ataskaitą valstybėms – Helsinkio proceso dalyvėms.

Konferencijos rezultatai bus pranešti brifinge, kuris rengiamas rugsėjo 8 d. 15,30 val. „Draugystės“ viešbutyje.

Pozicija.- 1991 m. rugsėjo 6-12 d.

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA

Rugsėjo 7-8 dienomis Vilniaus „Draugystės“ viešbutyje įvyko tarptautinė konferencija žmogaus teisių gynimo klausimais. Ją surengė Tarptautinė Vienos Helsinkio federacija kartu su Maskvos Ir Lietuvos Helsinkio grupėmis.

Konferencijoje dalyvavo JAV kongreso Helsinkio grupės delegacija, nacionalinių Helsinkio komitetų bei žmogaus teisių gynimo grupių atstovai iš 19 šalių.

Konferencijos dalyviai, visais aspektais plačiai aptarę žmogaus teisių situaciją, padarė nepriklausomą ekspertizę, kaip faktiškai TSRS vykdo savo pačios prisiimtus įsipareigojimus, numatytus Helsinkio pasitarimo ir kituose dokumentuose, parengė ataskaitą apie žmogaus teisių padėtį Tarybų Sąjungoje ir nutarė patelkti šią ataskaitą valstybėms – Helsinkio proceso dalyvėms. Konferencijoje kalbą pasakė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas VYTAUTAS LANDSBERGIS.

Jis pasakė apgailestaujęs, kad negalėjęs visą laiką dalyvauti šioje konferencijoje, kurios idėja labai graži. Manęs, kad ši konferencija bus dar viena vinis į tos neteisingos santvarkos, kurios daugiau nebegali būti, karstą. Buvusi Tarybų Sąjunga netgi negalėjo vadintis Sąjunga, nes jokios savanoriškos sąjungos nė nebuvo. Lietuva prievarta buvo inkorporuota į tą imperiją. Tačiau mes neturime jokių blogų jausmų nei dabartinės Sąjungos regionams, nei išsilaisvinančioms būsimums valstybėms, juo labiau tautoms, žmonėms, su kuriais drauge nebeatstatomai išsklibiname tą Bastiliją.

Ši konferencija primena kitus renginius, pavyzdžiui, žmogaus teisių konferenciją pernai Leningrade, parlamentinius klausymus Jungtinėse Valstijose, Kongrese ir Europos Parlamentinėje asamblėjoje Helsinkyje. Visa tai artino prie dabartinės kulminacijos, o pats procesas stimuliuo daugelio tautų, organizacijų, daugelio žmonių lemtingą kovą nuo Baltijos iki Japonų jūros. Mes išaugome, nuėjome pirmyn, o reakcija patyrė pralaimėjimą. Daugeliui tautų atsirado galimybė įtvirtinti žmonių teises, apginti tautinį orumą, kiekvieno teisę turėti savo Tėvynę, o juk Tėvynė iš daugelio buvo atimta. Idėja sukviesti šią konferenciją visiškai sutampa su Baltijos šalių pozicija. Mūsų šalis taip ir kėlė klausimą, kaip jį kelia ši konferencija. TSRS valdomoje mūsų žemėje buvo šiuurkščiai pažeidinėjamos žmogaus teisės, ir tai tęsėsi toliau, kai jie mūsų nebevaldė, bet vis dar su ginklais siautėjo. Mes visą laiką norėjome atsikratyti Sovietų valdžios, reikalavome, kad jų neteisėtai dislokuotos kariuomenės čia nebūtų, nes pats jos buvimas Lietuvoje yra represyvus. Dabar artėja ir šios problemos sprendimas.

TSRS blokavo ir vis dar blokuoja mūsų įsijungimą į tarptautines organizacijas. Čia pažeidžiamos ne tik individualios žmogaus teisės, bet ir valstybės teisė. Gerai, kad jūsų konferencija reikalauja apginti žmogaus teises. Mes savo patirtimi įsitikinome, jog tik griežtais, besąlygiškais reikalavimais galima pasiekti neteisėtos jėgos nuolaidų. Mes kartu su jumis esame taikaus metodo šalininkai, nes be jėgos naudojimo, vien moralinėmis priemonėmis siekiame savo tikslų. Prieš šią moralinę jėgą galų gale traukiasi netgi imperijos.

Dėkoju jums už tokią vienybę, už bendrą demokratijos frontą prieš totalitarizmą. Šis frontas be ginklų žengia pirmyn.

Konferencijoje kalbėjo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų Komisijos pirmininkas Virgilijus Čepaitis. Jis papasakojo apie žmogaus teisių įtvirtinimą Nepriklausomoje Lietuvoje.

Pozicija.-1991 m. rugsėjo 7 d.

SPECIALIAI „POZIJAI“ INTERVIU SU MASKVOS HELSINKIO GRUPĖS
KOORDINATORIUMI ALEKSEJUMI SMIRNOVU

LIETUVA – PIRMOJI

– **Lietuva pirmoji paskutinėje pasaulio imperijoje paskelbė besąlygišką savo nepriklausomybės atkūrimą. Kokią tai reikšmę turi pasaulio bendruomenei, visų tautų kovai už apsiprendimo teises, kiekvienam žmogui?**

– Su lietuviais aš pirmą kartą susidūriau lageryje. Jau tada pastebėjau: Lietuva laisvės forpostas. Netgi Baltijos šalyse.

Jūsų kraštas itin smarkiai nukentėjo nuo bolševikų, tačiau bene labiausiai išsaugojo savo kovingą dvasią, nepriklausomybės siekį. Tai pavyzdys kitoms tautoms. Lietuvos žmonių, jos dabartinės valdžios vaidmuo lemtingas paskutinės pasaulio imperijos irimo procese. Sugebėjote tvirtai atsispirti prieš žiaurų terorą, taikiu būdu nugalėti prievartą.

Aš suprantu: daug lietuvių galvoja, kad dėl jūsų tautos istorinės tragedijos kalti rusai. Taip, rusai, kurie laikosi didžiavalstybinės imperijos. Tačiau manau, jog lietuviai supranta, kad negalima sutapatinti rusų imperialistų su rusais demokratais. Esu įsitikinęs: Rusijos parlamento ir jos prezidento pasipriešinimas perversmui paskubino ir jūsų žengimą į realią nepriklausomybę.

– **Dabar Nepriklausomą Lietuvą pripažįsta pasaulis. Tačiau mums dar priekaištaujama, kad ne visada gerbiame visų tautybių žmonių teises. Kokia Jūsų nuomonė?**

– Norint tiksliau atsakyti į Jūsų klausimą, reikia čia ilgiau pagyventi. Per dieną, antrą nieko nepatirsi. Tačiau nėra jokios valstybės, kurioje vienaip ar kitaip nebūtų pažeidžiamos žmogaus teisės. Tiktai vienur labiau, kitur mažiau.

– **Lietuvoje Jau yra nemažai partijų. Jų veiklai niekas netrukdo. Taigi šiuo požiūriu teisės lyg ir nepažeidžiamos.**

– Man sunku pasakyti. Tačiau jus totalitarizmo patyrėte mažiau negu, sakykime, rusai. Jums lengviau bus spręsti savo problemas negu mums. Jūs visada buvote arčiau demokratiško pasaulio. Lietuvoje aš nepajutau jokio fanatizmo, o priešingai, toleranciją visiems požiūriams, įvairioms pažiūroms.

Žinoma, man lengviau būtų kalbėti apie Rusiją. Rusijos demokratizacijos kelias turėtų būti, mano nuomone, ne revoliucinis, o evoliucinis. Demokratija, tai pripažįsta didieji rusų tautos protai, nepasiekiamą vienu mostu. Žinoma, nereikia nei delsti, nei skubėti.

Kas tai yra delsimas – parodė Michailo Gorbačiovo pavyzdys. Bandytas perversmas, siekta sugrįžti prie diktatūros. Jeigu demokratiškai, gal dar ir ne visiškai, išrinktas Rusijos parlamentas, mūsų prezidentas, tai kažin ar čia būtume susirinkę ir šiaip dabar šnekėtume apie žmogaus teises.

– **Ką Jūs norėtumėte palinkėti Lietuvos žmogaus teisių gynėjams?**

– Patiems atgimti, patiems turiningai gyventi, patiems tapti laisviems plačiąja to žodžio prasme ir mums padėti tokiems tapti. Aš labai dėkingas ponui Vytautui Landsbergiui, ponui Viktorui Petkui, daug padėjusiems, kad Vilniuje galėtų įvykti šie žmogaus teisių gynimo skaitymai. Tikiuosi, jog žmogaus teisių gynimo sferoje ir toliau galėsime bendrauti, – tai, manau, labai svarbu.

Kalbėjosi **Tadas TESECKAS** – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras.

Pozicija.-1991 m. rugsėjo 20 d.

NEI LENKŲ, NEI ŽYDŲ ČIA NIEKAS NESKRIAUDŽIA

Savo istorinį vaidmenį atlikęs Lietuvos Sąjūdis pamažėl nueina nuo arenos, tačiau nestabilus politinis gyvenimas, trapūs valstybingumo daigai skatina burtis nepriklausomybės šalininkus į įvairias organizacijas ir judėjimus. Liepos 2 dieną Lietuvos politinėje padangėje pasirodė nauja visuomeninė organizacija Lietuvos piliečių chartija, regis, pretenduojanti pakeisti Lietuvos Sąjūdį. Dabar dėl to daug diskutuojama. Nes Chartijos atsiradimas kai kam atrodo dirbtinokas, netgi valstybės inspiruotas. Kad ir kaip būtų, Lietuvos piliečių chartijai vadovauja visuomenei žinomi žmonės. Vienas iš jų Chartijos vicepirmininkas Algimantas DZIEGORAITIS. Daugelis skaitytojų jį žino kaip advokatą, aktyvų valstybingumo šalininką, vieną iš Lietuvos Konstitucijos metmenų, pilietybės, referendumo, švietimo, Konstitucinio Teismo, advokatūros ir kitų įstatymų projektų autorių.

Su juo kalbasi Vytautas BUDNIKAS.

V.B. Dabar, kai Lietuva atgavo valstybingumą, ar reikalingi panašūs judėjimai? Ar neatrodo, kad tokiu būdu valstybė siekia kontroliuoti visuomenę, nustatyti ideologines gaires, kaip kadaise pakelėse jas kaišiojo Lietuvos komunistų partija?

A.D. Keistokas įtarimas. Chartijos uždaviniai ir tikslai labai kilnūs. Ji nori telkti šviesiausius Lietuvos protus, dorus ir sąžiningus žmones Lietuvos valstybingumui stiprinti, siekia visuotines pilietinės santarvės. Šiandien svarbiausias jos uždavinys – padėti kuo sparčiau dosovietizuoti Lietuvą. Reikia formuoti naują valstybės aparatą, sukurti Lietuvos administracinį teismą, į kurį galėtų kryptis Lietuvos žmogus. Reikia galvoti apie prancūzų administracinio teismo kai kurių idėjų integravimą į Lietuvos teisinę sistemą, kovoti su dezinformacija. Jau susikūrę ir įregistruoti „Visuomenės ekologijos“, „Lengvosios pramonės“ (Kaune), „Traidenio“ ir kiti piliečių klubai. Chartija steigs visuomenės nuomonės tyrimo institutą, kaups įvairias idėjas Lietuvos valstybingumui stiprinti. Manome, kad bus ir tam tikri ekspertai, sociologinės tarnybos, kurios rengs visuomenės apklausas, apibendrins sukaupią informaciją ir pateiks išvadas bei rekomendacijas Respublikos vyriausybei. Labai svarbu prognozuoti įvairias krizės situacijas, rengti rekomendacijas, kaip jų išvengti, ar bent sušvelninti jų įtaką visuomenės gyvenimui. Pakaitykite Chartijos klubų nuostatus, ir taps aišku, kad mes neketiname silpninti demokratinių iškovojimų. Atvirkščiai – palaikome juos. Siekiame, kad žmonės kovotų dėl savo nuomonės ar įsitikinimų sąžiningai, kvalifikuotai, be rėkimo ir su didele atsakomybe. Beje, per anksti laidoti ir Sąjūdį. Nors tai jau mėgina daryti kai kurie jo gimdytojai. Lietuvos politinės partijos dar nesusiformavusios. Reikalinga visuotinį žmonių pasitikėjimą turinti organizacija. Chartija ketina Sąjūdį remti, o reikalui esant ir tęsti jo darbą.

V.B. Šiandien, kai atsitokėjome nuo politinės kovos šoko, pradėdame dairytis į ekonomiką, nuo kurios priklauso mūsų visų reali nepriklausomybė. Ir štai mūsų euforija ima blėsti. Mokesčių sistema supainiota. Valstybiniam sektoriui tebetiekiamas prioritetas. Privačius verslus smaugia mokesčiai. Neseniai pasirodė naujas Vyriausybės potvarkis, kuriuo, nuomojant pastatus aukcionuose, pirmenybė bus teikiama tiems, kas turi konvertuojamos valiutos. Vadinas, vietiniams verslininkams atėjo galas. Užsienio magnatai susiglemš visa, kas pas mus vertingiausia. O tie, kurie krūtinėmis gynė valstybę, kurie budėjo naktimis prie valstybės pastatų, liks be tų varganų per penkiasdešimt bolševizmo metų sukaupytų trupinėlių, kuriuos dabar jie turėtų teisę dorai išsidalyti.

A.D. Jūs palietėte labai opią problemą. Tai didelis pavojaus ženklas. Mokesčių politika bene pati sudėtingiausia valstybės gyvenimo sritis. Kol ji socialiniu ir teisiniu požiūriu bus išba-lansuota, teks labai daug padirbėti. Skuboti sprendimai, kurie dabar kartais daromi neturint

bendros fiskalinės politikos koncepcijos, gali sukelti didelį žmonių nepasitenkinimą. Iš tiesų, daugelis Lietuvos žmonių su pasiaukojimu pasinėrė į politinį gyvenimą siekdami nepriklausomybės, trokšdami apginti Lietuvos valstybingumą. Praktikuoti verslininkystę ir imtis biznio, kuris reikalauja labai daug laiko, jie paprasčiausiai neturėjo kada. Ir štai, tarkim, atvažiuoja į Lietuvą koks nors Vakarų biznierių. Jo išgalės įsigyti ar išsinuomoti čia turta 50, gal net ir visu 100 kartų didesnės už kiekvieno kito Lietuvos žmogaus. Dar daugiau. Mūsų išgalės palyginti su juo yra lygios nuliui. Daugelis mūsų paprasčiausiai negalės nusipirkti patalpų, sodybos, įsigyti butą. Suprantu, Lietuvai reikia konvertuojamos valiutos. Bet tie įsigijimo būdai turi būti padorūs. Reikia atsižvelgti į paprastų Lietuvos gyventojų interesus, į susiformavusias jų finansines išgales. Todėl aš ne visai pritariu šių metų rugsėjo mėnesio Vyriausybės potvarkiui dėl pastatų, patalpų ir kitokių objektų realizavimo aukcionuose, nes Lietuvos žmonėms tuose aukcionuose nebus ką veikti. Tiesa, yra gyventojų, kurie per kelerius metus pasakiškai pralobo. Tačiau, kad jie būtų ką nors itin naudingo padarę Lietuvai, tuo labai abejoju. Tuo tarpu aukcionuose jie gros pirmuoju smuiku. Mums visiems teliks kvailėlių vaidmuo. Vyriausybė turėtų suprasti: biznio ir politikos reikalus suderinti nėra taip paprasta. Man regis, yra tik du būdai: būti doru ir sąžiningu žmogumi, užsiimti politine veikla ir aukotis Lietuvai arba rūpintis tik savo kišene. Beje, Vakaruose tokia nuostata dominuoja seniai. Ten politikos imasi tie žmonės, kuriems nebereikia kvaršinti galvos dėl duonos kėsnio. Jie nuoširdžiai atsideda krašto reikalui ir kaip akies vyzdį saugo švarią reputaciją. Taigi, čia reikalingos išimtys. Todėl manyčiau, kad privatizavimo metu reiktų pirmumo teisę teikti rašytojams, dailininkams, ekonomistams, teisininkams, politikams ir kultūros darbuotojams, kurie, atsidavę Lietuvos nepriklausomybės reikalui, pamiršo pasirūpinti savimi. Inteligentija – tai bene labiausiai sovietinės sistemos nustekentas žmonių sluoksniu. Tuo tarpu nuo jos priklauso visa Lietuvos ateitis. Jeigu mes inteligentijai nesudarysime elementariausių sąlygų, tai mažai ką tepasieksime. Tačiau kiekvieną konkretų atvejį turėtų nagrinėti Vyriausybės aparatas. Reikia, kad Lietuvos piliečiai realiai dalyvautų mūsų ūkio tvarkyme: darbštumą ir iniciatyvą reikia visokeriopai remti. Pilietis turi būti apsaugotas nuo pavergimo tik ūkio interesams, o Lietuvos ekonomika – nuo stichiškos ir nekontroliuojamos, pelno besivaikanti privacijos iniciatyvos. Savo ruožtu privati iniciatyva turi būti apsaugota nuo korumpuoto biurokratinio valstybės aparato siautėjimo. Tik suderinę šiuos du polių galime tikėtis normalių ekonominių santykių, čia didelį vaidmenį turi suvaidinti Lietuvos piliečių chartijos sambūris.

V.B. Chartiją remia valstybė. Remia ją lėšomis. Dažnam kyla klausimas: ar tai visuomeninė, ar valstybės institucija?

A.D. Tai visuomeninė organizacija. Ji remiasi visiškai karjerai abejingų Lietuvos piliečių veiksmais. O kai dėl paramos... Ji buvo suteikta ne tik Chartijai, bet ir kai kurioms partijoms. Nemanau, jog tai turi esminės įtakos mūsų veiklai.

V.B. Tačiau kyla pagrįstas klausimas: ar gali Chartija oponuoti valstybės struktūroms, jeigu valstybė ją remia?

A.D. Manau, gali. Pati valstybė suinteresuota, kad oponentas būtų profesionalus, o jo alternatyvūs projektai kvalifikuotai parengti. Juridiškai mūsų organizacijos su valstybės struktūromis niekas nesieja.

V.B. Dėl oficialiosios valdžios opozicijos yra daugybė nuomonių. Vieni deda ją į šuns dienas ir mano, kad atėjo metas sudėti taškus ant „i“. Kiti mano, kad demokratija priėjo liepto galą, o opozicionieriams pats metas nešdintis į pogrindį. Kokia Jūsų nuomonė?

A.D. Opozicija reikalinga. Tai sveikos, demokratiškos visuomenės požymis. Tačiau opozicija turi būti konstruktyvi. Jos atstovai ypač privalo jausti atsakomybę dėl Nepriklausomos Lietuvos valstybės likimo.

V.B. Konstruktivumas – abstrakti sąvoka. Ją traktuoti galima labai įvairiai. Mano nuomonė tokia: jei ratifikavome Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, tai jos ir privalome laikytis. Deklaracijos 19 straipsnis teigia: „Kiekvienas žmogus turi teisę į pažiūrų ir jų reiškimo laisvę. Ši teisė suteikia laisvę netrukdomai laikytis savo pažiūrų ir laisvę ieškoti, gauti ir platinti informaciją bei idėjas bet kokiomis priemonėmis ir nepriklausomai nuo valstybės sienų.“ Taigi, galioja svarbiausias principas: neagituoti jėga nuversti teisėtą valdžią. Jei nepažeidžiamas šis principas, nė vienas demokratinės visuomenės pilietis negali būti smerkiamas už įsitikinimus ir tuo labiau persekiojamas. Tad kaip suprasti sąvoką „konstruktyvi opozicija“?

A.D. Mano nuomone, nepakanka blokuoti valstybės valdžios sprendimus, kritikuoti juos ir nepateikti konstruktyvios alternatyvos. Taip darė dabartinės valdžios opozicija. Jos atstovai elgėsi nesąžiningai. Jie kvestionuodavo kiekvieną Parlamento ar Vyriausybės politinį žingsnį tiek vidaus, tiek užsienio veiklos srityse. Iki pučo jie atstovavo jėgai, griaušančiai valstybingumo pamatus. Beje, dangstydamiesi tarptautinės teisės sąvokomis, neturinčiomis realaus ryšio su mūsų valstybės situacija. Žinoma, politiniame gyvenime turi būti įvairių nuomonių. Opozicija turi puikias galimybes reikšti įsitikinimus, šiandien jai atstovauja daug gerų politikų, ekonomikos specialistų. Tačiau visi jie privalo vadovautis didele pilietine atsakomybe, savo sąžine, o ne būti politiniais cinikais ir dviveidžiais.

V.B. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija žmogaus teises kelia aukščiau valstybės teisių. Valstybė tarnauja žmogui, o ne atvirksčiai. Jūsų Chartijos nuostatuose akcentuojama žmogaus pilietinė pareiga valstybei, bet nekalbama apie valstybės pareigą žmogui. Vėl vartojama senoji prioritetų sistema, nubloškusi daugelį tautų į tamsią totalitarizmo bedugnę.

A.D. Visiškai pritariu šiai nuomonei. Ne žmogus, o valstybė žmogui, kaip absoliučiai vertybei, privalo tarnauti. Tai pamatas, ant kurio turi formuotis mūsų demokratinė valstybė. Tik laikydamosi šios nuostatos valstybė bus stipri ir demokratiška. Antra vertus, dar 1938 metų Lietuvos Konstitucijoje buvo labai akcentuojamos piliečio pareigos valstybei, nors Konstitucija ir nebuvo antidemokratiška. Dabar situacija pasaulyje iš esmės pasikeitė. Todėl pakoreguosime kai kuriuos mums nepriimtinius 1938 metų Konstitucijos teiginius. Tokia proga vertėtų paminėti Lietuvos tautinių mažumų problemą.

Dar istorikas Švoba savo garsiojoje knygoje „Šeimninė ir prezidentinė Lietuva“ pastebėjo, kad po 1918 metų, kuriantis Lietuvos valstybei, Lietuvos Seime opoziciją sudarė labai nedidelės žydų ir rusų grupės. Tačiau tos grupės buvo pačios reksmingiausios. Labai gaila, bet tos vadinamosios tautinės mažumos nuolat stengėsi silpninti Lietuvos valstybingumą. Tai istoriškai įrodyta. Šiandien mes pastebime analogišką situaciją. Lietuvos Respublikos reikalavimai vadinamosioms tautinėms mažumoms minimalūs, labai demokratiški ir humaniški: tereikalaujama būti lojaliems, tolerantiškiems, korektiškiems Lietuvos valstybės atžvilgiu ir daryti tai, ką daro visi Respublikos piliečiai. Tuo tarpu mažumų, ypač lenkų, rusų, žydų, problema dirbtinai pučiama. Fabrikuojamos žmogaus teisių pažeidimo situacijos. Kaip ir kiekvienam Lietuvos žmogui, man kelia pasidarytą tokios sinchronizuotos kai kurių kaimyninių valstybių veikėjų pastangos šantažuoti ką tik po mirtinos grėsmės atsigavusią Lietuvą.

V.B. Tačiau kaltinimas dėl žydų genocido vykdytojų rehabilitavimo, matyt, turėjo tam tikrą pagrindą.

A.D. Aš pasakiau, kad tokios Nepriklausomos Lietuvos priešų pastangos yra sinchronizuotos. Tai pastebėjo kiekvienas doras ir objektyviai mąstantis žmogus. Tas pats ir dėl žydų klausimo, nes žydų problemos Lietuvoje apskritai niekada nebuvo. Jau XVI a. Lietuvos Statute buvo specialus skirsnis, ginantis žydų socialinius, ekonominius ir kitus interesus. Lietuva buvo laikoma vienu iš tolerantiškiausių kraštų, nes čia niekada nebuvo žydų pogromų. Prieš karą lietuviškose gimnazijose ir universitetuose žydų mokėsi ir studijavo labai daug. 1937 metais Lietuvoje

buvo 31 privati gimnazija. Iš jų 12 buvo lietuviškų ir net 14 – žydų! Švietimas, aukštasis mokslas tautinėms mažumoms, tarp jų ir žydų tautybės žmonėms, buvo prieinamas ne mažiau negu kitiems. Ekonomikoje, prekyboje, medicinoje, advokatūroje, versluose ir daugelyje ūkio šakų tautinių mažumų įtaka buvo nepaprastai didelė. Lietuva joms buvo savotiškas Ferganos slėnis. Ir niekam dėl to nekilo problemų. Be to, Lietuva buvo vienas iš svarbiausių kultūros centrų pasaulio žydų bendrijoje. Jeigu vėliau ir atsirado tam tikrų problemų, tai jos kilo dėl žydų tautos genocido vykdytojų. Tačiau ir šias problemas reikėtų nagrinėti labai objektyviai, dorai ir sąžiningai, nepamirštant kai kurių žydų aktyvios veiklos įtvirtinant sovietinę santvarką Lietuvoje. Antra vertus, negalima identifikuoti tų konkrečių žydus šaudžusių lietuvių kilmės žmonių su Lietuvos valstybe. Mes turime kalbėti ne apie valstybės, o pavienių žmonių atsakomybę. Be to, reikėtų pabrėžti, kad žydų genocidas vyko tuo metu, kai Lietuva buvo okupuota, kai Lietuvos valstybė jau neegzistavo. Kažkodėl apie tai nutylima.

Nedera pamiršti ir kai kurių žydų aktyvios veiklos NKVD organuose vykdant lietuvių tautos genocidą. Mes negalime pamiršti, kad per abu vokiečių ir sovietinės okupacijos laikmečius Lietuva neteko vieno trečdaliu gyventojų. Yra duomenys, yra statistika. Jeigu kaip teisininkas korektiškai, etiškai ir dorai analizuočiau šią problemą ir nevengčiau palyginimų, tai, manau, prieščiau išvadą, kad ši analizė būtų nenaudinga pirmiausia rusų, lenkų, vokiečių ir žydų tautybės žmonėms. Šiandien ši problema keliama dirbtinai, siekiant pakenkti atsikuriančiai demokratiškai Respublikai. Tam padeda ir buvusių KGB darbuotojų inspiruojamos intrigos, rafinuotai pateikiamos visuomenei siekiant supriešinti Lietuvos gyventojus, sukompromituoti Lietuvos valstybingumą, jos politikus. Deja, prieš mus ir toliau naudojama stipresniųjų ir galingesniųjų propagandos jėgos. Susidaro įspūdis: kai kuriems sionistiniams sluoksniams, žinoma, ne visiems, naudinga, kad žydų problema būtų svarstoma tarptautiniu mastu ar tai būtų Lietuvoje, ar Lenkijoje, ar kitoje šalyje, ši problema tarsi iškelia ir pabrėžia pačią žydų tautos išskirtinumo idėją. Nepaisant to, kiekvienas doras ir sąžiningas žmogus šiandien neižvelgia kokių nors antagonistinių prieštaravimų lietuvių, rusų, lenkų, žydų ir kitų tautinių mažumų santykiuose. Priešingai, atsirado nepaprastai geros sąlygos politiniam ir ekonominiam bendradarbiavimui su visomis draugiškomis mus pripažįstančiomis valstybėmis, tarp jų ir su Izraeliu. Tos problemos neišmintinga insinuacija, jos nedoras primetimas Lietuvai nenaudingas nei lietuviams, nei žydams, nei kitoms tautinėms mažumoms. Suprantama, panašios insinuacijos suteikia galimybę išvengti atsakomybės žmonėms, nusikaltusiems prieš lietuvių tautą, vykdžiusiems jos genocidą. Tokiu būdu jiems pavyksta pasislėpti neegzistuojančios, bet suglobalintos Lietuvos tautinių mažumų, tarp jų ir žydų, problemos šešėlyje. Keista, bet panašios sąskaitos nepateikiamos Rusijai, kurioje nuo seno, dar XIX a. pabaigoje, susiformavo pogromų ir antisemitizmo tradicijos. Matyt, todėl, kad Rusija gali pareikšti atitinkamas pretenzijas už laikotarpį po 1917-ųjų žydų tautai, kurios atstovai dominavo to meto Rusijos revoliucinės valdžios struktūrose. Tai patvirtina istorija.

V.B. Na, o lenkų kilmės tautinių mažumų problema irgi dirbtinai sukurta?

A.D. Apie lenkų ar rusų tautines mažumas Lietuvoje, mano nuomone, galima kalbėti tik su tam tikra sąlyga. Mes gyvename šalia didelių kaimynių. Viena iš jų turi per 150 mln., kita apie 40 mln. gyventojų. Tokioje kaimynystėje lietuvių tautai nuolat gresia pavojus ištirpti. Gerai žinoma, kad XX a. pradžioje lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte buvo kelis kartus daugiau negu dabar, kad prieš lietuvių kilmės asmenis Vilniaus krašte lenkų ir sovietinės okupacijos metu buvo sistemingai vykdoma lietuvių nutautinimo politika pagal principą „patys muša, patys rėkia“. Kažkodėl tokia situacija dar visai neseniai patenkino tarptautinę bendriją. Lenkų ir rusų demokratai tam irgi neskyrė pakankamai dėmesio. Mūsų tada niekas negynė. Nėginą ir dabar. Nors Vilniaus krašte dirbo daug vadovų, kurie buvo glaudžiai susiję su pučistų veikla, šiandien

juos bandoma ginti, o ryžtingus valstybės veiksmus prieš juos mėginama fariziejiškai identifikuoti su išpuoliais prieš Lietuvos lenkus. Nepaisant to, mes turime būti tolerantiški, įžvalgūs, principingi ir ginti lietuvių tautos, jos tautinių mažumų – visų Lietuvos žmonių teisėtus ir pagrįstus interesus.

Pozicija.- 1991 m.rugsėjo 27 d.

PRANEŠIMAS

Pranešame Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos nariams ir kvieštiems svečiams, kad š.m. spalio 19 dieną, 11 valandą, Vilniuje, V. Mykoliaičio-Putino g. 5 (rūmuose ant Tauro kalno), įvyks asociacijos konferencija.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas

Pozicija.-1991 m. spalio 4-10 d.

**VIKTOROPETKAUSKALBA,PASAKYTA1991M.BIRŽELIO29D.,ATIDARANTKALINIŲ
GLOBOS DRAUGIJOS ATKURIAMĄJĮ SUVAŽIAVIMĄ**

ATIDARYKITE KALĖJIMŲ DURIS

Atidarykite kalėjų duris, tegul į juos įžengia mūsų beatsikuriančios valstybės dvasia; nauja dvasia, turinti kiekvieną žmogų prikelti naujam ir prasmingam gyvenimui.

Į praeitį išmeskime svetimųjų mums primestus įkalinimo vietų įstatymus; įstatymus, neatiinkančius mūsų tautos dvasios, jos būdo ir senosios lietuviškosios teisės.

Kad sukurtume demokratinę valstybę, kad taptume tikru Vakarų krikščioniškojo pasaulio nariu, turi vykti nuoseklus ir nuolatinis rūpinimasis žmogumi, jo laisvių ir teisių gynimas mūsų atgimstančioje valstybėje. Ta rūpyba žmogumi, jo teisių ir laisvių gynimas turi apimti ne tik vykdomųjų, bet ir įstatymų leidžiamųjų institucijų veiklą.

Todėl turime įsisąmoninti, kad rūpestis žmogumi, žmogaus teisių ir laisvių gynimas nėra vien valstybinių institucijų ar atitinkamų tarptautinių organizacijų, bet ir mūsų pareiga, ir kad piliečių aktyvumas toje srityje ir yra mūsų visuomenės atgimimo viena iš garantijų.

Kito žmogaus orumo ir teisių gerbimas, nežiūrint tautybės, lyties, religinių ir politinių įsitikinimų, socialinės ir turtinės padėties, yra bet kurio asmens humaniška, pilietinė ir moralinė pareiga, o kartu ir jo dvasinio išsivystymo sąlyga. Turi būti laikomasi visų įstatymų kai suimamas ir laikomas uždarytas iki teismo, teismo metu ir įkalinimo vietose po teismo. Kai šito nepaisoma, įvyksta labai liūdnu dalykų.

Štai areštuojamas žmogus: dar nebuvo teismo, o sensacijų ištroškę žurnalistai ir spaudos sensacijų mėgėjai jau rašo ir spausdina ilgiausius straipsnius apie jo nusikaltimus.

Tačiau tai juk ne tik žmogaus teisių, bet ir Lietuvos Respublikos įstatymų šiurkštus pažeidimas. Tuo pačiu laužomas Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto trečios dalies 14 straipsnio 2 poskyris: „kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas pagal įstatymą“, t. y. kol jis nenuiteistas. Todėl paskaitęs ikiteisminius straipsnius apie padarytus būsimojo teisiamojo nusikaltimus, stebiesi: kur dingę įstatymų sau-

gotojai? Koku būdu dar iki teismo įsigijo tardomąją medžiagą žurnalistai?

Nejaugi tardytojams, prokuratūrai, žurnalistams ir spaudos leidėjams negalioja nei savi, nei tarptautiniai įstatymai?

Šitokiam savavališkumui, neteisėtam kėsiniuisi į suimtojo garbę ir orumą turi būti užkirstas kelias, o įstatymų laužytojai patraukti atsakomybėn. Kad būtų sutramdyti panašūs įstatymų laužytojai ir niekintojai, reikėtų visuomenę geriau supažindinti ne tik su tarptautinėmis sutartimis, deklaracijomis, paktais bei aktais, o ir su mūsų valstybės įstatymais. Reikėtų, jog vidurinėse bei kitose mokyklose tam būtų paskirtos atitinkamos pamokos bei paskaitos.

Gražinkite Lietuvos vaikus, išvežtus į Sovietų Sąjungos kalėjimus ir lagerius, į Lietuvą, jų Tėvynę. Kodėl begalinių rūpesčių sraute pamiršote tą dalyką? Argi vien dėl to, kad jie nuteisti, jau yra neverti Lietuvos?

Nutildykite šūvius, atimančius žmonėms gyvybę, nes kas nesuteikia žmogui gyvybės, tas ją iš jo atimti neturi jokios teisės. Žmogui Dievo įsakymas liepė „Nežudyk!“. Nejaugi tas įsakymas galioja tik žmogui, o valstybė jau gali žudyti ir gali negirdėti Dievo žodžio „Nežudyk“?

Ne vien tik džiaugiamės, kad 1921 m. gruodžio 10 d. Kaune įsisteigusi Kalinių globos draugija vėl atsikuria, bet ir tikimės, kad ji atvers kalėjimų duris bei įleis naujo ir gaivaus oro.

Atidarykite kalėjimų duris, kad ir už jų esantieji ne vien tik pasidžiaugtų atsikuriančia Lietuvos valstybe, bet kartu su visa lietuvių tauta ir visais Lietuvos gyventojais stiprintų Lietuvos valstybės laisvės kelią.

Tegu į kalėjimus ir lagerius taip pat įsiveržia naujasis Lietuvos gyvenimas! Tad atidarykite kalėjimų duris!

Nepriklausoma Lietuva.-1991 m. spalio 8 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS KOMITETE

Įvyko eilinis LŽTGA komiteto posėdis.

Nutarta š.m. spalio 19 d. 11 val. Vilniuje sukviesti ne Asociacijos konferenciją, kaip buvo numatyta anksčiau, o LŽTG asociacijos neeilinį suvažiavimą.

Posėdyje aptartas Asociacijos programos projektas, pasidalyta mintimis, kokie klausimai turėtų būti aptarti suvažiavime.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.-1991 m. spalio 11-17 d.

AUTORIAUS TEISĖ ŠVENTA

Atvykęs į Lietuvą po daugelio tremties dešimtmečių poetas Bernardas Brazdžionis gerokai nustebo, išvydęs knygynų lentynose ką tik išleistas savo knygas. „Mano leidimo niekas neprašė. Amerikoje taip niekas nesielgtų“, – pasakė jis. Stebėtis neverta. Mūsų televizijos ekranuose kasdien – pasaulio estrados žvaigždžių koncertai, rusų kalba dubliuoti užsienio videofilmai ir niekas dėl to nekvaršina galvos.

Tai paprasčiausias piratavimas, – kalbėdamasis su „Pozicijos“ žurnalistu Vytautu BUDNIKU, pasakė Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūros direktorius Edmundas VAITEKŪNAS.

Ž. Autorių teisės be perstojo trypiamos. Leidėjai, kūrinių atlikėjai neriasi iš kailio vaiduokliams pelno, pamiršdami ne tik teisingumą, bet ir elementarų padorumą. Kokį rezonansą toks vertelgiškas elgesys sukelia visuomenėje, pasaulyje? Juk pažeidžiama viena iš svarbiausių žmogaus teisių – nuosavybės teisė.

E.V. Lietuva tapo laisva nepriklausoma valstybe. Todėl nedelsdami turime pasirūpinti savo ir užsienyje gyvenančių autorių teisių gynimu. Tai itin svarbu kuriant teisingą valstybę, tačiau dar neturime įstatymo. Atitrūkome nuo Sovietų Sąjungos, bet čia pat pakibome ore. Tuo tarpu gyvenimas beprotiškai lekia, nelaukia. Mėginame vaduotis senuoju autorių teisių įstatymu, tiksliau – ne įstatymu, o Civilinio kodekso „Autorinės teisės“ skyriumi.

Jūs užsiminėte apie videopiratavimą (nebijau šio termino). Bet svarbiausia, kad piratauja tie, kurie turėtų ginti kitus nuo piratų. Piratauja valstybinės organizacijos. Kad ir televizija. Iš kur dabar atsirado tiek užsieninės „produkcijos“? Jos apstu buvo ir anksčiau. Tačiau mus baimino kontroliuojančios Sovietų Sąjungos institucijos. Dabar baimintis nebėra ko. Ir vagiama iš peties. O rezultatas... Tad ar galima reikalauti iš privačių organizacijų, kooperatyvų, kad jie gerbtų autorių teises? Beje, ir įstatymo požiūriu prieš juos esame bejėgiai. Jokių teisinių svertų šiems santykiams reguliuoti neturime. Mėginame remtis minėtuoju Civiliniu kodeksu. Bet jis pasenęs. O išeities reikėtų ieškoti kompleksiskai: priimti autorių teisių įstatymą pirkti licencijas – kaip tai daroma visame pasaulyje. Tiesa, autorių teisių gynimo įstatymo projektas jau parengtas, svarstoma jo įgyvendinimo tvarka. Tačiau dar nemaža laiko nutekės, kol jis ims normaliai funkcionuoti.

Ž. Kaip supratau, Jūsų organizacijos atstovai negali įsibrauti į kooperatinę kavinę, išjungti televizorių, perkaitusį nuo užsieninių videofilmų, ir paskirti jos savininkui baudą už neteisėtą jų demonstravimą?

E.V. Ne. Tokios teisės neturime. Niekur pasaulyje autorių teisių agentūrų atstovai nesavavaliauja. Įvairūs pažeidimai registruojami, pažeidėjai perduodami teismui. Antra vertus, mūsų tikslas ne bausti, o ginti autorių teises. Tegu filmais, muzikos, literatūros kūrinių naudojasi kas tik nori. Tačiau naudodamas kūrinius komerciniais tikslais jis privalo elgtis pagal Šventąjį Raštą: atiduoti tai, kas Dievo, – Dievui; o kas Ciesoriaus, – Ciesoriui. Tik šitaip duobėtais keliais ateisime į teisingą valstybę.

Ž. Kažkoks kooperatyvas išleido R. Mood knygą „Gyvenimas po gyvenimo“, vargu ar gavęs autoriaus sutikimą. Kokią nemalonę jis užsitraukė ant savo galvos?

E.V. Jeigu autorius sužinos apie šią avantiūrą, kooperatyvui teks knygos autoriui sumokėti honorarą konvertuojama valiuta. Arba pastarasis gali paduoti jį į teismą o besibylinėjant teks sumokėti dar daugiau. Beje, ir teks sumokėti dar daugiau. Beje, ir mūsų agentūra stebi leidybos veiklą Respublikoje, glaudžiai bendradarbiauja su Knygų rūmais. Jei įtariame, kad pažeistos autoriaus teisės, nedelsdami susisiekiame su autoriumi arba jo artimaisiais, autoriaus teisių paveldėtojais ir tikriname, ar tos teisės iš tiesų nepažeistos.

Ž. Leidėjams rūpi teisių konkretumas, juk leidžiant kai kuriuos kūrinius autoriaus atsi-klausti nebūtina.

E.V. Taip, yra daug išimčių. Pavyzdžiui, leidžiama pasinaudoti kūriniu naujam, savarankiškam kūriniui sukurti, atkurti kine paskelbtus literatūros, mokslo, meno kūrinius ir pan. Tačiau svarbiausia iš jų ši: jeigu kūrinio autoriaus nebėra gyvo, paveldėtojai nepareiškė jokių teisių į kūrinį ir prabėgo 25 metai po autoriaus mirties, tuo kūriniu galime naudotis drąsiai. Iki 1973 metų tokių dalykų niekas nepaisė. Tačiau 1973-aisiais Ženevoje Sovietų Sąjunga pasirašė autorių teisių gynimo konvenciją. Nuo tų metų ji įsipareigojo ginti visų autorių teises savo šalyje.

Ž. Lietuva neįsipareigojo. Įsipareigojo Sovietų Sąjunga. Mes esame nepriklausomi. Vadinasi, Konvencijos nuostatos mums netaikytinos? Galim plėšikauti į valias?

E. V. Bent jau patriotiniais sumetimais nederėtų to daryti. Tačiau jei kas ir sugalvotų taip elgtis, turiu priminti: mes perėmėme pagrindinius įsipareigojimus užsienio valstybėms dėl autorių teisių gynimo. Beje, ratifikavome Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, kitus svarbiausius žmogaus teisių dokumentus. Tad ar galime kalbėti apie teisę pažeidinėti autorių teises. Tai absurdiška. Autoriaus teisė – sudėtinė visuotinių žmogaus teisių dalis. Kaip minėjau, tai viena – iš svarbiausių nuosavybės teisių.

Ž. Tarkime, „pirato“ širdis geležinė. Patriotinių graudenumų jis nepaiso. Plagijuoja, verčia kūrinius be autorių sutikimo. Kokias sankcijas gali taikyti teismas?

E.V. Jeigu tai – juridinis asmuo, turintis leidybos veiklos įstatus, tai šią veiklą teismas gali uždrausti. Be to, jis rizikuoja asmeniniu turtu. Yra šiokių tokių svertų. Gal jie nepakankami, nes valstybė dar nesusėpė reformuoti teisinę sistemą, bet, manau, netrukus autorių teisių reikalai pajudės iš vietos, kai bus priimtas minėtas autorių teisių įstatymas. Žinoma, jei norėsime, kad mus gerbtų užsienio valstybės, kad mus laikytų civilizauta tauta, Europos bendrijos nare. Užsienio šalyse į šiuos reikalus žiūrima labai griežtai. Tarkime, Prancūzijoje autorių teisių pažeidėjai baudžiami net laisvės atėmimu.

Ž. Tad ko stinga, kad būtume civilizuoti?

E. V. Pirmiausia reikia tapti CISAC (Tarptautinės autorių ir kompozitorių draugijų konfederacijos) nare. Ši organizacija vienija 65 pasaulio šalis. Mūsų autoriai turi būti įregistruoti pasauliniame autorių kataloge. Kol kas jie ten įregistruoti kaip Sovietų valstybėje gyvenantys autoriai. Šveicarijos banke jau atidarėme savo sąskaitą. Per Šveicarijos, o ne per Sovietų Sąjungos banką Lietuvos autoriai netrukus gaus honorarus už jų kūrinių panaudojimą užsienyje. Gaus tiek, kiek uždirbs. Tačiau kur trumpa, ten ir trūksta. Mums verkiant reikia konvertuojamos valiutos, bent stojamajam mokesčiui į CISAC.

Ž. Lietuvos kūrybinei inteligentijai atsiveria didelės perspektyvos. Regis, randasi prasmė stoti į Lietuvos autorių teisių gynimo asociaciją. Kas gali tapti jos nariu?

E.V. Rašytojai, kompozitoriai, dailininkai, kinematografininkai, žurnalistai, teatrų menininkai, dizaineriai, architektai, fotomenininkai, tautodailininkai ir mokslininkai. Visi, kurio sudarys sutartis su mūsų asociacija, kitų metų pradžioje bus įregistruoti Pasauliniame autorių kataloge.

Pozicija.-1991 m. spalio 11-17 d.

DĖL ASOCIACIJOS NEEILINIO SUVAŽIAVIMO PRANEŠIMAS

Pranešame Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos nariams ir kviestiems svečiams, kad š.m. spalio 19 dieną, 11 valandą, Vilniuje, V.Mykolaičio-Putino g. 5 (rūmuose ant Tauro kalno), įvyks Asociacijos neeilinis suvažiavimas.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas

Pozicija.- 1991 m. spalio 11-17 d.

JŪS – VIEVERSAI

Artėja Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos suvažiavimas.

Ta proga prisimename mintis, kurias mums išsakė Tarptautinės Vienos Helsinkio federacijos generalinis sekretorius DŽERALDAS NAGLERIS (NAGLER) Vilniuje įvykusioje tarptautinėje konferencijoje skaitymuose žmogaus teisių gynimo klausimais.

Spausdiname sutrumpintą jo pokalbį su mūsų korespondentu Jonu KALVAIČIU.

– **Lietuva pirmoji paskutinėje pasaulio imperijoje paskelbė: mes nepriklausomi.**

– Jūs – vieversiai, jūs – pavasario pranašai paskutinėje imperijoje.

– **Pasaulis jau pripažįsta Lietuvą ir de jure, ir de facto. Mes gerbiame visas iš imperializmo besivaduojančias tautas.**

– Aš labai gerbiu lietuvius, nes jūs gerbiate ir nelietuvius.

– **Tačiau nacionalinis klausimas Baltijos valstybėse labai opus.**

– Žvilgtelėkite, kas darosi Jugoslavijoje, kad ir yrančios TSRS pietų kraštuose. Jums tereikėtų pavydėti. Lietuva taikiai atkūrė suverenitetą, o dėl nacionalinių kivirčių pas jus nežuvo, kiek žinau, nė vienas žmogus. Lenkuiosi lietuviams, už savo Tėvynės laisvę paguldžiusiems galvas.

– **Ką Jūs norėtumėte mums palinkėti?**

– To paties, kaip ir visoms Europos tautoms. Lietuva visada buvo susijusi su Europa. Jums nereikia į ją įžengti iš naujo, o tik grįžti į mūsų bendriją. Tačiau nenoriu kranksėti. Dar gresia pavojai. Tikiu: jūs toliaregiai, kantrūs ir atsparūs. Šito reikia iš jūsų pasimokyti ir kitiems. Pats faktas, kad ši žmogaus teisių gynimo konferencija įvyko Vilniuje, o ne kur nors kitur, – daug ką pasako. Kiekviena tauta, kiekvienas žmogus turi būti aukščiau už bet kokias vyresnybes. Manau, jūs ir eisite tuo keliu.

Pozicija.- 1991 m. spalio 11-17 d.

GINAME ŽMOGŲ

Lietuvos darbo biržos generalinė direktorė, ekonomikos mokslų kandidatė docentė

MARYTĖ RASTENYTĖ kalbasi su žurnalistu Tadu VYTARU.

– **Ponia generaline direktore, kokia padėtis darbo biržoje, daugėja ar mažėja bedarbių Nepriklausomoje Lietuvoje?**

– Dabar turime maždaug 15 tūkstančių registruotų bedarbių. Tai – maždaug 1,3 procento visos darbo jėgos. Tikriausiai pastebėjote: mūsų ir Vakarų šalių bedarbio sąvokos, apibrėžimai yra skirtingi. Pagal jų koncepciją, nedirbančiųjų nuošimtis pas mus būtų šiek tiek didesnis. Liūdna. Tačiau mėnuo po mėnesio jų daugėja.

– **Kalbėjime atvirai. Anksčiau, sovietų okupacijos laikotarpiu, ne vienas dirbdavo dėl akių.**

– Kur užteko vieno dirbančiojo – penki sėdinėjo, vienas apie kitą šnekėjo, kavutę gurkšnojo, stikliukus pilstė, cigaretę po cigaretės rūkė. Mes vaidinome, kad dirbame, o valdžia – kad mums moka. Visa tai duonos nepelnė.

– **Mūsų krašte žmonės sakydavo: „Ne darbas, kai penki vyrai vieną mazgą riša“.**

– Taigi. Ir nematau nieko baisaus: tegu laisvojoje rinkoje bedarbių padaugės, sakykime, dar kokiais 3 procentais. Pasaulyje sąlygiškai jų yra du kartus daugiau.

– Kur, kokio amžiaus ir kokių specialybių šiandien daugiausia bedarbių?

– Respublikinio pavaldumo miestuose. Vien Vilniuje nuo kovo pradžios darbo ieško beveik 12 tūkstančių žmonių. Jeigu dar pridėsime Kauną, Klaipėdą ir Šiaulius, tai sudarytų didesnę pusę iš visų Respublikoje ieškančiųjų darbo. Reikia pasakyti, jų įdarbinimo procentas po truputį didėja. Tegu absoliučiais skaičiais ir ne taip sparčiai, kaip prarandamos darbovietės. Liūdna, bet tarp nedarbančiųjų daugiausia yra būtent darbingiausio amžiaus – 24-50 metų žmonės. Ir net graudu: tarp jų ryškiai pirmauja turintys aukštąjį išsimokslinimą ir baigusieji specialiąsias vidurines mokyklas. Ypač miestuose. Tai – ekonomistai, pedagogai, kultūros ir švietimo darbuotojai, metalo perdirbimo pramonės ir statybų inžinieriai, technikai, o kaimiškuose rajonuose – žemės ūkio specialistai.

– Kodėl taip atsitiko?

– Tik pagalvokite: mūsų aukštosios mokyklos dabar išduoda apie 80 procentų vadinamųjų laisvųjų diplomų. Šį nenormalumą norėčiau konkretizuoti. Pavyzdžiui, Vilniaus technikos universitetą šiemet baigė 13 specialybių 548 absolventai. Iš jų tik 10 procentų buvo paskirti pagal vadinamąsias trišales sutartis (mokyklos, darbdavio ir diplomą gavusio absolvento).

– Kodėl? Juk mokykla turėjo žinoti, kokie specialistai reikalingi Respublikai.

– O nenumatė. Yra dar ir kita laisvųjų diplomų dalijimo priežastis. Už kiekvieną jaunąjį specialistą įmonė, įstaiga, organizacija turi sumokėti aukštajai mokyklai 3000–7500 rublių. „Kam man mokėti? – svarsto įmonės vadovas. – Galiu pameškerioti vis platėjančioje bedarbių rinkoje.“

– Kas toliau? Ir ateityje rengsime niekam nereikalingus specialistus? Sąmoningai didinsime ir taip plintantį nedarbą?

– Mokyklos turėtų labiau atsižvelgti į mūsų ekonomikos perspektyvas, ūkio privatizavimą, steigiamas mažas įmones, vadinamąjį smulkųjį biznį. Nereikia žavėtis specialistų skaičiumi, o galvoti apie jų aukštesnę kvalifikaciją ir platesnį profilį, erudiciją, ir kokioje nors nedidelėje užėigoje, dirbtuvėje, privačioje parduotuvėje reikia komersanto, moka naudotis asmeniniu kompiuteriu. Net mažoje akcinėje bendrovėje užtenka vieno, sakykime, buhalterio, ekonomisto planuotojo, teisininko, raštvedžio. Ir tai gali būti net vienas asmuo. Aukštosiose ir vidurinėse specialiosiose mokyklose apie tai gal mažokai galvojama, lėtakai persiorientuojama.

– Kyla kainos, atlyginimai. Atėjo laikas darbą padaryti, o ne sėdimas valandas skaičiuoti. Tačiau ir dabar tūkstančiai žmonių eina į darbą ne dirbti, o varnų gaudyti.

– Mūsų žmonės jau ima suprasti: akys pamato – apsimoka, padaro – rankos gauna. Darbštus žmogus visada ras darbo. Kitas dalykas: savivaldybės dar labai lėtai įgyvendina ekonomikos reformą. Kažkodėl vangiai organizuojami viešieji darbai. Joks darbas gėdos nedaro, o tik tinginavimas šunų lodyti išvaro.

– Gerbiama ponai, teko girdėti, kad, pavyzdžiui, JAV, Kanadoje, klestinčiose Vakarų Europos šalyse net kapitalistai iš mažens pratina vaikus užsidirbti pinigų, neniekina ir nekvalifikuoto darbo. Susidaro išpuolis: ten darbų neskirsto į „juodus“ ir „baltus“.

– Senais laikais mūsų krašto žmonės sakydavo: „Geriau sunkiai dirbti, negu lengvai elgetauti“. O ką matome dabar? Ateina kokios nors penkiasdešimtmetė, baigusi aukštuosius ekonomikos mokslus, bet tikriausiai jau nelabai reikalinga, mažinant etatus atleista iš darbo. Vaikus prižiūrėti, senelius slaugyti jai nepasiūlysi. Išžižis. Langus valyti... Apsaugok, Viešpatie. Užsigaus. Persikvalifikuoti? Gal ir vėlokai. Ji ir negeidžia tapti, tarkime, siuvėja, o ką jau kalbėti apie indų plovėją ar valytoją.

– Ne vienas JAV atsidūrusių mūsų intelektualų batus blizgino, gatves šlavė, langus plovė, rusų kunigaikščiai Paryžiuje oficiantais tapo.

– Mūsų žmonės itin ambicingi. Čia norėčiau pateikti vieną pavyzdį. Štai Vilkaviškyje susirinko darbdaviai ir ieškančios darbo šiame krašte gyvenančios Kooperacijos technikumų auklė-

tinės. Joms pasiūlė važinėti po kaimus su parduotuvėmis-automašinomis ir pardavinėti kasdieninio vartojimo prekes. Ir ką jūs manote? Atsisakė. Duok jai kabinetą, pastatyk rašomąjį stalą, įvesk telefoną. O ji tik nurodinės, kas ką turi veikti. Va, kaip įsivaizduoja savo veiklą mūsų jaunesnieji specialistai, vos technikumą baigusieji. Kaip būtų gerai, jei visi mokėtume kokį nors amatą. Iš vaikystės. Senatvėje šunų nelodytume.

– **Taip. Geri amatininkai bėdos neregį. Gerbiama Rastenyte, Jūs buvote užsiminusi apie persikvalifikavimą.**

– Savo žmonių perkvalifikavimu daugiausia rūpinasi pačios įmonės. Mes kuriame kursų sistemą. Tačiau dar susiduriame su įvairiais nesklandumais. Yra atveju, kad dėl darbdavio kaltės persikvalifikavęs žmogus neįdarbinamas dvejiems pagal darbo sutartį numatytiems metams. Tada darbdavys turi grąžinti darbo biržai pusę perkvalifikavimui panaudotų lėšų.

– **Kas iš to. Persikvalifikavęs žmogus vis tiek lieka apgautas.**

– Žinoma. Tačiau bedarbiams nustatyta tvarka skiriama pašalpa. Dažniausiai jos mokamos ne daugiau kaip šešis mėnesius nuo 50 iki 70 procentų ankstesnėje darbovietėje gauto vidutinio mėnesinio atlyginimo. Yra ir kitokių išlygų. Viskas priklauso nuo įvairių sąlygų. Išsamią informaciją apie tai gali suteikti bet kokio miesto ar rajono darbo birža.

Bedarbių pašalpos, jų perkvalifikavimas visų problemų neišspręs. Nei socialiniu, nei ekonominiu aspektais.

Svarbiausia – kurti naujas darbo vietas, neatidėliojant priimti mažų įmonių įstatymą. Tas įstatymas turėtų skatinti privačias investicijas ir drauge pagreitinti naujų darbo vietų kūrimą.

Ateina naujos dienos. Neša naujus darbus.

– **Ačiū už pokalbį. Sėkmės Jūsų svarbioje veikloje.**

Pastaba. *Tadas Vytautas (TESECKAS)* – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras.

Marytė RASTENYTĖ – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narė.

Pozicija.- 1991 m. spalio 18-24 d.

PABUSKIME

Danutė MIGALIOVA – „Vilties“ bendrijos Vilniaus tarybos pirmininkė, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos narė

Šiais labai sunkiais ekonominiais laikais, kai ir paprasčiausius maisto produktus perkame atstovėję eilę, neretai pamatau tokį vaizdą: žmogus (dažniausiai tai būna moteris) parodo pažymėjimą leidimą būti aptarnautam be eilės ir perka duoną, pieną... Ko tik neišgirsta iš žmonių, stovinčių eilėje, ta moteris. Patyčios, pyktis, įžeidinėjimai. Kartus jai būna duonos kąsnis. Ji kenčia, ji privalo viską iškęsti, nes ji – motina, o namuose jos laukia vaikas, negalintis vaikščioti, kalbėti... Tokių labai daug. Ilgus dešimtmečius apie invalidus garsiai nekalbėjo, o apie psichiškai nesveikus vaikus ir asmenis buvo nepadoru ir tyliai kalbėti. Rimti vyrai iš aukštų tribūnų teigė, kad psichiškai nesveiki vaikai gimsta ir gyvena tik alkoholikų ir narkomanų šeimose.

Laikai pasikeitė. Visuomenę pasiekia vis daugiau informacijos apie ištirtas ir neištirtas apsigimimų priežastis.

Problemos šeimai lieka tos pačios. Vos ne įžūlumu buvo palaikytas tėvų reikalavimas, kad vaikas, nepriklausomai nuo jo psichinių ar fizinių sugebėjimų, būtų lavinamas netoli jo gyvenamosios vietos.

Humaniškas ir demokratiškas Švietimo įstatymas Lietuvoje galioja nuo šių metų liepos 1 dienos. Pasirodo, ir įstatymas ne visagalis. Daugelyje rajonų savivaldybės neskuba steigti darželius, ugdymo centrus, specialias dirbtuves. „Protingi“ vyrai sako: viską suprantam, gal ir reikia, bet argi išmoks debilą rašyti ir skaityti. Nesinori tokiam protingajam aiškinti, kad visame pasaulyje jau seniai veikia specialios mokyklos ir centrai, kur tokius vaikus klasėse moko pažinti spalvas, daiktus, ugdo buitinius jų įgūdžius. Argi Konstitucijoje nėra tokio teiginio: „Visi piliečiai turi teisę į mokslą? Yra. Tai kada pagaliau nebus pažeidinėjamos konstitucinės žmogaus teisės Lietuvoje?

Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Kretingoje, Marijampolėje, Telšiuose entuziastų pastangomis darželiuose, mokyklose ir net kai kuriuose „Vilties“ namuose jau dirbama su protiškai atsilikusiais vaikais ir asmenimis. Juos moko pažinti pasaulį, įvertinti savas galimybes. Tai – tik nedidelė dalis tikrojo poreikio, šiandien tėvai dar netiki, kad jų vaikas nebus „nurašytas“, todėl nedrįsta kreiptis į rajonų švietimo skyrius, kad jų vaikams būtų sudarytos sąlygos lavinti nors ir menkus įgūdžius.

Mes, tėvai, vien meile neduosim to, ką gali ir privalo duoti specialistai. Pats laikas nusimesti neįrodytos kaltės apdarą ir oriai ginti savo vaikų teises į ugdymą, pilnavertį poilsį, sanatorinį gydymą. Mes privalome grąžinti vaikus į visuomenę. Mes gyvename ne su saule. Kas laukia mūsų „amžinų vaikų“, kai mūsų nebus? Vaikų laukia internatas-gulagas. Gal per daug juodai piešiu, bet kasdien tenka patirti įvairių trukdymų ir pasipriešinimą, kai norime įgyvendinti naują pagalbos šeimai formą. Tai, ką mes, tėvai, su valstybės pagalba padarysime šiandien, turėsime rytoj. Išgirstu ir tokių aiškinimų: Lietuvai labai sunku, yra svarbesnių dalykų. Kiekvienoje demokratinėje valstybėje svarbiausia yra ŽMOGUS. Tikiuosi, kad taip bus ir pas mus. Visiems turi būti lygios teisės. Visi pagal išgales atliksime pareigas. Niekad neužmiršiu pasakos, išgirstos vaikystėje: „Sūnus pasakė tėvui: nepalik miške rogučių, kuo gi aš tave seną išvešiu į mišką?“

Susimąstykime. Pagalvokime, ar viską padarėme, kas nuo mūsų priklauso? Gal tada nebus toks kartus duonos kąsnis motinai, kuri skuba pas savo „amžinąjį kūdikį“.

Pozicija.-1991 m. spalio 18-24 d.

NEEILINIS SUVAŽIAVIMAS

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos neeilinis suvažiavimas prasideda spalio 19 dieną, šeštadienį, 11 valandą, Vilniuje, rūmuose ant Tauro kalno.

Delegatai ir kvieisti svečiai registruojami tą pačią dieną nuo 9 val. ten pat – V. Mykolaičio-Putino g. 5.

Pozicijos inf.

Pozicija.-1991 m. spalio 18-24 d.

SUVAŽIAVO ŽMONIŲ GYNĖJAI

Praėjusį šeštadienį, spalio 19-ąją, į savo neeilinį suvažiavimą susirinko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos nariai iš visos Respublikos

Rūmų ant Vilniaus Tauro kalno salės gilumoje – tautiška trispalvė, Gedimino stulpai. Čia susirinko Asociacijos organizacijų atsiųsti 72 delegatai, būrys svečių, žurnalistai.

Suvažiavimą pradėjo ir pirmąjį pranešimą padarė Asociacijos komiteto pirmininkas akademikas ANTANAS BURACĖS. Jis pažymėjo, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba jau ratifikavo nemaža Jungtinių Tautų bei kitų tarptautinių organizacijų dokumentų apie žmogaus teises. Pranešėjas akcentavo, jog šiais metais ir lietuvių kalba išleisti tarptautiniai žmogaus teisių gynimo dokumentai. A. Buračas plačiai papasakojo apie LŽTGA komiteto ryšius su Jungtinių Tautų Organizacijos Ženevoje, Vienoje, Maskvoje ir kitur veikiančiomis žmogaus teisių gynimo organizacijomis. Sveikintina, kad kolektyviniais nariais jau tapo ir asocijavosi nemaža įvairių Lietuvos sąjungų, draugijų, tarp jų kai kurių miestų bei rajonų Sąjūdžio, Piliečių chartijos, Politinių kalinių, Lietuvos savitarpio pagalbos, Invalidų, Žemės ūkio savininkų ir kitos sąjungos bei draugijos, „Vilties“ bendrija, Lietuvos vaikų fondas, agentūra „SOS vaikai“! Suvažiavime dalyvavo Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo siekiančių įvairių partijų bei politinių organizacijų atstovai. Vien į šį neeilinį suvažiavimą savo atstovus delegavo beveik 40 kolektyvinių ir besiasocijuojančių su LŽTGA organizacijų, įmonių, įstaigų.

Asociacijos komitetas per laikotarpį nuo LŽTGA suvažiavimo, įvykusio 1990 m. gruodžio 15 d., priėmė ir paskelbė nemaža svarbių dokumentų bei rezoliucijų apie okupacinių ginkluotųjų pajėgų padarytus Lietuvos žmogaus teisių pažeidimus. Jie buvo išsiųsti įvairiais adresais, išspausdinti „Pozicijos“ savaitraštyje. Vienas iš svarbiausių panašių dokumentų tai – š. m. rugpjūčio 20 d. bandyto perversmo metu priimtas ir „Pozicijos“ savaitraščio 34-ajame numeryje paskelbtas Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos kreipimasis į Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių komitetą, Ženevos žmogaus teisių komisiją ir kitas tarptautines organizacijas. Jame buvo prašoma kuo skubiausiai apsvarstyti ir viešai pasmerkti neteisėtus sovietinių pučistų veiksmus, atsiųsti valstybių ir tarptautinių organizacijų stebėtojus į Lietuvos Respubliką.

Pranešime buvo ir savikritiškai analizuojama Asociacijos veikla. Per maža dėmesio skiriama Lietuvos konkrečių žmonių teisėtiems interesams ginti.

Antrąjį pranešimą skaitė LŽTGA komiteto pirmininko pavaduotojas ir Kauno skyriaus pirmininkas profesorius ARIMANTAS DUMČIUS. Jis pasakė, kad neeilinį Asociacijos suvažiavimą sukviesti paskatino tebedidėjanti socialinio gyvenimo įtampa, nes nauji įstatymai neprasiskina kelio pro senosios valdininkijos statomas užtvaras. Valstybė dar netarnauja žmogui. Paprastas žmogus tebelieka užmirštas ir neapgintas.

Asociacijos uždavinys, anot pranešėjo, padėti Respublikos vadovybei ginti žmones nuo valdininkijos savivalės.

Prof. A. Dumčius itin akcentavo Asociacijos tikslą visomis taikiomis išgalėmis siekti kuo greitesnio okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos.

Atėjęs laikas įvertinti ir LŽTGA komiteto ne itin aktyvią veiklą. „Gyvename pereinamąjį periodą, kai reikia kurti demokratinę valstybę, kurioje susidūrė dvi jėgos – reformatoriai ir konservatoriai, – kalbėjo A. Dumčius. – Čia žmogaus teisių gynėjai privalo būti itin atidūs Lietuvai, dori, principingi, jie turi užstoti, užtarti žmones, apginti juos nuo tebeegzistuojančių, senais metodais besitvarkančių institucijų neteisėtų veiksmų.“

Pranešėjas papasakojo apie veiklą Asociacijos Kauno skyriaus, kuris, daugelio nuomone, yra

pats aktyviausias Lietuvoje. Be kita ko, pranešėjas pasakė, kad atsiranda įvairių organizacijų bei pavienių asmenų, savanaudiškais tikslais spekuliuojančių žmogaus teisių gynimu, o faktiškai ieškančių pasipelnymo šaltinių, net nusikalstančių. Jis pasiūlė sudaryti visuomeninę atestacinę komisiją, kuri padėtų perregistruojant įvairias organizacijas įsitikinti, kaip jos laikosi savo įstatų.

Kalbėdamas apie LŽTGA komitetą, A.Dumčius kritikavo jo pirmininką ir kai kuriuos narius už neveiklumą. Dėl šių priežasčių LŽTGA dar neturi populiarumo. Baigdamas jis paragino aktyviau imtis švento Asociacijos darbo.

Suvažiavime pranešimą padarė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos pirmininkas VIRGILIJUS ČEPAITIS: Visų pirma norėčiau pasveikinti jūsų neeilinį suvažiavimą Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos vardu.

Mūsų komisija džiaugiasi, kad stiprėja jūsų Asociacija, nes žmogaus ir piliečio teisių padėtis Lietuvoje toli gražu nepavydėtina, ir mes būsime laimingi, gaudami nuolatinę jūsų paramą šiame itin plačiame darbo bare. Kokius matyčiau svarbiausius siekius šioje srityje? Kur, mano įsitikinimu, žiojėja didžiausios spragos? Kur reikalingas sutelktas visų – ir įstatymų leidybos bei teisėtvarkos organų, ir visuomenės – dėmesys?

Šiuo metu Lietuva išgyvena lūžį. Galėčiau tai pavadinti maždaug taip: viena santvarka, viena tvarka pasibaigė, o kita dar neprasidėjo. Nepriklausomybės *de jure* byla išspręsta, Lietuvai įstojus į Jungtines Tautas ir pasirašius Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo pasitarimo Baidamąjį aktą. Tačiau nepriklausomybės *de facto* byla tik prasidėjusi tame tribunole, kuris vadina mas realus gyvenimas, ir nebūtinai pasibaigs taip pat laimingai kaip pirmoji. Artėja išbandymų metas, kai, pasinaudoję galimais socialiniais neramumais, kurie gali prasidėti paleidus kainas ir ryškiai pablogėjus ekonominei padėčiai, mūsų nepriklausomybės priešai gali pabandyti destabilizuoti padėtį Lietuvoje. Tas gali įvykti gana greitai, vos ne po kelių savaičių, ir turime būti tokiam išbandymui pasiruošę. Tačiau galimų lemtingų įvykių nuojauta dar nereiškia, kad kiekvienas neturime dirbti savo darbo. Mūsų profesinis darbas komisijoje bei Aukščiausiojoje Taryboje ir jūsų visuomeninis darbas – žmogaus ir piliečių teisės, kova su jų pažeidimais. Kaip jau minėjau, Lietuva įstojo į Jungtines Tautas. Ne tik įstojo, bet ir spėjo dar prieš tai – šių metų kovo 12-ąją – prisijungti prie Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto bei prie Tarptautinio politinių ir pilietinių teisių pakto. Prisijungimas prie tarptautinių aktų yra ne tik balsavimas, ne tik popierių pasirašymas, bet ir išipareigojimas laikytis paktuose nustatytų teisinių normų. Be to, pasaulio bendrija įgyja teisę iš mūsų, kaip valstybės, reikalauti, kad mes tų teisinių normų laikytumės. Kokios gi pagrindinės sritys Lietuvoje, kur tos teisinės normos pažeidžiamos?

Lengviau būtų atsakyti, kur nepažeidžiamos. Komunistinės nomenklatūros valdžia išugdė teisinį nihilizmą, kuris dabar skaudžiai baudžia mūsų visuomenę, bandančią kurti naują teisinę valstybę.

Be to, senoji nomenklatūra po senovei užima strategines vietas administracijoje, teisėtvarkos organuose, pramonėje, žemdirbystėje, sudarydama galingą sistemą, veikiančią dešimtmečiais išbandytai principais. Sąjūdžio duomenimis, daugelyje Lietuvos rajonų šiuo metu susidorojama su žmonėmis, aktyviai išreiškusiais savo poziciją ginant Lietuvos nepriklausomybę. Susidorojama gana nepriekaištingai juridiniu požiūriu, prisidengiant etatų mažinimu, gamybos reorganizavimu ar kitokiais motyvais, į mūsų komisiją kreipėsi žmonės, atleisti iš darbo reorganizuojant specialiąsias vidurines mokyklas.

Šiuo metu įtemptai dirba visuomeninė komisija, kuri pateiks mums išsamų šios reorganizacijos vaizdą, tačiau jau dabar galime pasakyti, kad daugeliu atveju buvo pažeistos žmogaus

teisės į „teisingas ir palankias darbo sąlygas“, kaip sakoma Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 7 straipsnyje. To paties pakto 8 straipsnis sako, kad valstybės, šio pakto dalyvės, įsipareigoja garantuoti „teisę, kurią turi kiekvienas žmogus, kartu su kitais steigti savo ekonominiams bei socialiniams interesams profesines sąjungas ir stoti į jas pačių pasirinkimu“. Visi žinome, kokią administracijos pasipriešinimą sukelia besisteigiančios naujos profsąjungos, kad ir Darbininkų sąjunga.

Ir čia, ginant šią svarbią žmonių teisę, yra platus jūsų Asociacijos veiklos baras. 10-asis to paties pakto straipsnis kalba apie pagalbą šeimai, pagalbą vaikams, 11-asis – apie teisę į „pakankamą gyvenimo lygį, apimančią pakankamą maistą, drabužius bei butą, taip pat į nuolatinį gyvenimo sąlygų gerinimą“, o 12-as – į aukščiausią žmogaus „pasiekiamą fizinės ir psichinės sveikatos lygį“. Tarptautinis politinių ir pilietinių teisių paktas, jo 22-asis straipsnis taip pat kalba apie „teisę laisvai jungtis į asociacijas su kitais, įskaitant teisę steigti profsąjungas ir stoti į jas savo interesams ginti“.

Ne mažiau svarbios yra nuostatos, išdėstytos 7,10,14 ir kituose straipsniuose dėl teismų, laisvės atėmimo ir įkalinimo įstaigų. Visa teisėtvarkos ir bausmės vykdymo sistema, paveldėta iš policinės valstybės, yra kuo skubiau reformuotina, ir čia mes negalime išsiversti be jūsų pagalbos. Ta pagalba neturėtų, mano nuomone, apsiriboti vien teisėtvarkos tobulinimo projektais. Gerai būtų, kad ji būtų nukreipta ir į konkrečius žmogaus teisių pažeidimus šioje srityje. Aš paminėjau tik kelias sritis iš to didelio lauko, kuriame gyvena žmogus, pilietis ir kuriame jis, bendraudamas su kitais žmonėmis, sukūrė teisinę sistemą, palengvinančią tą bendravimą, suteikiančią visuomenei galimybę plėtoti savo narių labui. Labai daug tokių sričių, kuriose kiekvieno žmogaus teisės turi būti gerbiamos.

Gerbiami neeilinio suvažiavimo dalyviai!

Jūsų organizacija nemažai nuveikė, kviesdama pasaulio viešąją nuomonę pasmerkti SSRS vykdomus žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje. Tai buvo viena iš svarių plytų, statant Lietuvos nepriklausomybės *de jure* rūmą. Tačiau galime sakyti, kad tas rūmas jau pastatytas, kad liko tik tinkavimo ir apdailos darbai.

Dabar pagrindinis dėmesys turėtų būti sutelktas nepriklausomybei *de facto*, realiam mūsų ekonomikos, kultūros, politikos, teisėtvarkos atidalijimui nuo imperinių struktūrų. Teisės ir teisingumo deficitas visuomenėje yra neapsakomai didelis. Jei toliau bus atidėliojamos ryžtingos permainos šioje srityje, visuomenė praras viltį, kad permainos iš viso įmanomos. Visi žinome, kad, prisidengę šventu žmogaus teisių gynimo vardu, pasinaudodami žmonių teisingumo troškimu, žadėdami gražinti jų pažeistas teises, mūsų visuomenėje tarpsta net paprasti sukčiai. Šioje srityje visuomenėje yra vakuumas, kurį su kitomis turėtų užpildyti jūsų Asociacija. Tai jūs turėtumėte tapti ta vieta, į kurią kreiptųsi visi Lietuvos žmonės, kurių teises pažeidė valstybės pareigūnai ar ekonomikos administratoriai. Tai jūs turite užpildyti tą vakuumą, neleisti, kad žmogaus teisėmis, kaip ir kitu deficitu, būtų spekuliuojama. Lietuvai einant į pasaulio bendriją, dar ne kartą viešai bus keliamos abejonės, ar joje nėra pažeidžiamos žmogaus, piliečio, tautinių mažumų teisės.

Jūsų Asociacija turėtų būti tas jautrusis seismografas, kuris nuspėja būsimojus žemės drebėjimus dar tada, kai žemės virpa nepastebimai.

Jūsų Asociacija turi augti ir stiprėti. Linkiu sėkmės jums jūsų svarbiame darbe.

Apie kai kuriuos LŽTGA įstatų pakeitimus ir Asociacijos programos gaires, paskelbtas praėjusiame „Pozicijos“ numeryje, kalbėjo docentas JUOZAS ŠATAS.

Po pranešimų prasidėjo diskusijos.

MINTYS IŠ TRIBŪNOS

ALFONSAS AUGULIS – Vidurio Europos ir SSRS lietuvių bendrijų sanryšos tarybos pir-

mininkas. Viena pagrindinių Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos darbo krypčių turėtų būti daugiau kaip 300 tūkstančių lietuvių, gyvenančių SSRS respublikose (dauguma jų tremtiniai), taip pat Lenkijoje, padėtis. Slavinamos jų pavardės, dabar jie masiškai atleidžiami iš darbo. Kas jais pasirūpins, jei ne mūsų tauta, mes. Labai problemiškas tremtinių grįžimas į Lietuvą. Jų čia laukia tik giminės, nes mūsų valstybė šio klausimo dar nėra sutvarkiusi. Savivaldybių valdininkai dažniausiai siekia atsikratyti šios problemos. Daug nesklandumų atsiranda ir norint jiems susigražinti lietuviškas pavardes. Kur kas daugiau dėmesio turėtų sulaukti ir etninių salų Baltarusijoje gyventojai, taip pat lietuviai, gyvenantys Karaliaučiaus srityje, Suvalkuose. Daugelį šių žmonių jaudina ir pilietybės klausimai, tačiau jie dar labai neaiškūs. Į daugybę laiškų, kuriuos gauname, neturime ką konkrečiai atsakyti. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija turėtų siekti, kad į naująją Lietuvos Respublikos Konstituciją būtų įrašytas toks punktas: lietuvis, kur jis begyventų, yra mūsų tautos dalis ir jį gina Lietuvos valstybė. Tai turėtų būti užfiksuota ir Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos programoje, kurią šiandien čia svarstome. O ar ne paradoksalu, kad ir pačioje Lietuvoje, konkrečiai – Vilnijos krašte, reikia ginti lietuvius, kurie čia yra tapę tautine mažuma?

ANTANAS TERLECKAS, LLL lyderis. Reikėtų pradėti nuo valstybės gynimo, nes jei nėra valstybės, tai nėra ir žmogaus teisių. Jūsų Asociacija aktyviai nedalyvauja ginant mūsų valstybės interesus. O ir žmogaus teisės blogai ginamos. Pavyzdžiui, Jonas Gelažius buvo sumuštas, suspardytas, o Asociacijos balso negirdžiu. Esu parašęs ponui Vagnoriui laišką, kurį galite ir jūs labai pigiai, tik už rublį, nusipirkti. Dabar parašiau šio laiško tęsinį. Mano tvirtu įsitikinimu, ponas Vagnorius nuves Lietuvą į pražūtį, jeigu mes jo nesulaikysime. Ir tada nebus reikalinga ir Žmogaus teisių gynimo asociacija.

ALGIRDAS KANCLERIS, Lietuvos konsultacinio seimo sekretoriato narys. Asociacijos programa, kurią šiandien aptariame, yra labai aktuali. Reikia tik pasiekti, kad ji taptų konkrečiais darbais ir duotų žmonėms didelę naudą. Šiuo metu piliečių teisės pažeidžiamos visur: kiekviename mieste, rajone, apylinkėje, kolūkyje. Konkrečiai norėčiau pakalbėti apie piliečių nuosavybės teisių pažeidimus Lietuvos žemės ūkyje. Po okupacijos ir aneksijos buvo visuotinai panaikintos piliečių nuosavybės teisės, o kaimo žmonės paversti baudžiauninkais. Lietuvos AT 1990 m. lapkričio 15 d. priėmė, deja, kompromisinę nuosavybės teisių tęstinumo nuostatą. Tai tapo tolesniu piliečių teisių pažeidimų šaltiniu. Vėlesni Vyriausybės potvarkiai ir poįstatyminiai aktai dar labiau suvaržė piliečių teises ir padidino Vyriausybės bei konkrečių jos pareigūnų teises ir savavaliavimo galimybes. Be to, rajonuose ir apylinkėse sabotuojamas nuosavybės gražinimas. Pareigūnai ir jų bendrai siekia pasipelnyti piliečių sąskaita.

MARYTĖ RASTENYTĖ, Lietuvos darbo biržos generalinė direktorė. Darbo problema šiandien pati skaudžiausia. Žmogui, netekusiam darbo, neturinčiam galimybių normaliai aprūpinti šeimą, auginti vaikus – tai ir ateities problema. Šiandien neturinčių darbo Lietuvoje yra apie 400 tūkstančių. Darbo biržos paslaugomis naudojasi apie 50 tūkstančių. Nemažai žmonių iš darbo atleidžiami neteisėtai. Grįžusiems tremtiniams dar blogiau: neturi nei darbo, nei kur gyventi, bedarbiams turi būti lengvatų, pavyzdžiui, važiuojant miesto transportu, įsigyjant vaistų. Dar pas mus prasta ir įstatymų vykdymo drausmė, o patys įstatymai kartais prieštarauja vienas kitam, daug dar yra žmogaus teisių pažeidimų. Todėl mes norime glaudžiai bendradarbiauti su Asociacija.

STASYS KIZELAVIČIUS, Lietuvos politinių kalinių sąjungos atstovas. Kodėl dar ir dabar taip sunku politiniam kaliniui ar tremtiniui susigražinti savo turtą? Atrodo, kai kam būtų kur kas ramiau gyventi, jei mes nebūtume sugrįžę. Reikia daugiau remti Lietuvos ūkininką, padėti pasistatyti sodybą, o ne statyti pilaites miestuose. Alytuje, pavyzdžiui, tokiomis statybomis yra užsiėmę ir daug deputatų, kurie nesidrovi pasinaudoti savo padėtimi ir principu: tu – man,

aš – tau. Taip neturi būti. Tuo tarpu tremtiniui gauti butą, pasistatyti namą labai sunku. Jie nustumiami į šoną...

JUOZAS JANONIS, Lietuvos Sąjūdžio Seimo tarybos narys. Lietuvos Sąjūdis gauna labai daug laiškų, skundų, kurie rodo, kad šiandien dar labai pažeidžiamos žmogaus socialinės, ekonominės, politinės teisės. Mūsų visų pastangomis privalome šias teises apginti. Kaltininkas aiškus – tai partokratinė nomenklatūrinė valdininkija, kuri gina savo interesus ir daro viską, kad sumenkintų valstybingumo atkūrimo reikšmę. Manau, reikalinga parengti ir pateikti Aukščiausiai Tarybai įstatymo projektą, kuriame būtų apribotos galimybės buvusiems nomenklatūrininkams dirbti vadovaujantį darbą. Antra vertus, atsiranda ir tautinė nomenklatūra, kuri nė kiek ne geresnė už senąją ir veikia panašiais metodais. Tad kaip apginti žmogų? Matyt, reikėtų įsteigti prie Aukščiausiosios Tarybos ar Vyriausybės komitetą, kuris turėtų įgaliojimus sustabdyti bet kokio valdininko, pažeidusio žmogaus teises, veiklą.

KAZIMIERAS UOKA, Lietuvos Respublikos valstybės kontrolierius. Žmogaus teisės Lietuvoje pažeidžiamos dažnai, ir neretai valstybės kontrolė yra ta paskutinė institucija, į kurią žmogus kreipiasi ieškodamas pagalbos. Kiek leidžia jėgos ir išgalės, stengiamės padėti, tačiau, deja, toli gražu ne visiems. Mat skundų daug, o žmonių turime ribotą skaičių. Valstybės kontrolė – visiškai nauja Nepriklausomos Lietuvos institucija, ir kartais tarp senųjų struktūrų jaučiamės vieniši. Tačiau rankų nenuleidžiame. Darbo daug: prasidėjus privatizacijai plačiais mastais grobstomas valstybės turtas, žmonės piktybiškai atleidžiami iš darbo. Todėl ateityje norėtume glaudžiau bendradarbiauti su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija, nes mūsų tikslai daug kur sutampa. Pavyzdžiui, Asociacijos žmonės kartu galėtų būti ir visuomeniniai kontrolieriai. Kovoju su negerovėmis, įstatymų, teisių pažeidimais, darbo atsiras visiems doriems žmonėms.

ELVYRA VALIUKAITĖ, „Vilnijos“ bendrijos Kauno skyriaus atstovė. Mūsų draugijos uždavinys – remti Rytų Lietuvoje ir už Respublikos ribų gyvenančius lietuvius, kurių teisės nuolat pažeidinėjamos. Taip pat rūpinamės, kad Lietuvos lenkai taptų lojalūs Lietuvai, kad jie suprastų esą lygiateisiai Lietuvos piliečiai, kad čia – jų tėvynė. Turime labai daug konkrečių faktų apie lietuvių teisių pažeidimus Vilniuje, Baltarusijoje, Lenkijoje, todėl manome, kad laikas „Vilnijos“ draugijai įstoti į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją ir pabandyti šiems faktams suteikti tarptautinį skambesį.

JONAS PUNYS, Kauno Sąjūdžio atstovas. „Vilnijos“ draugijos Kauno skyrius nuo šių metų vasario mėnesio pradėjo aktyviai šefuoti Šalčininkų rajoną; pats esu Poškonių apylinkės koordinadorius. Pasitelkėme vadinamąją liaudies diplomatiją: subūrėme keturiasdešimties žmonių grupę ir einame per pirkias, kalbamės su gyventojais. Atskleidėme labai daug žmogaus teisių pažeidimų švietimo, teisėsaugos ir kitose srityse. Tad ir Asociacijai būtų kur pasireikšti. Beje, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijai, matyt, reikėtų turėti ir savo būstinę, ir savo sąskaitą banke, ir savus rėmėjus.

REGIMANTAS DŪDA, LŽTG Asociacijos Kauno skyriaus socialinių reikalų komisijos pirmininkas. Viena skaudžiausių Lietuvos žmonių problemų – butai. Daugelis jų neturi, o perspektyva liūdna, nes namų statyba sulėtėjo. Pavyzdžiui, Kauno valstybiniame popieriaus fabrike apie 300 žmonių gyvena bendrabučiuose po 10-15 metų. Kokia jų ateitis, kas jais pasirūpins, padės?

VYTAUTAS BUDNIKAS, „Pozicijos“ laikraščio vyr. redaktorius. Spauda pati negali žmogaus apginti, bet gali iškelti ir parodyti negeroves, teisių pažeidimus, atkreipti į tai pareigūnų, galinčių ir privalančių šias problemas spręsti, dėmesį. Mūsų Asociacijos veikla tiesiogiai priklauso nuo komiteto, ypač jo vadovų aktyvumo, todėl naujai išrinktai vadovybei teks kur kas geriau dirbti. Asociacijos komitetas privalo jautriai reaguoti į visus svarbiausius Lietuvos politinius, ekonominius bei socialinius įvykius. Reikia Asociacijai turėti ir savo būstinę, poligrafinę bazę, leidinį užsieniui.

JONAS KAZIMIERAS BURDULIS, „Atgimimo“ laikraščio korespondentas. Deja, kol kas Lietuvoje nelabai matyti Asociacijos veikla, gal daugiau nuveikta tarptautinėje plotmėje. Mano nuomone, viena svarbiausių šiandien – mūsų tautiečių tremtyje problema. Jie neturi kur sugrįžti, o sugrįžę – prisiglausti. Asociacijos programoje, kurią šiandien svarstome, pasigendu konkretumo.

ALBINAS ŽIČKUS, Naujosios Akmenės rajono Sąjūdžio tarybos narys. Negalima pamiršti ekologijos problemų. Mūsų rajonas – vienas užterščiausių; net 14 procentų visų Lietuvoje išmetamų į atmosferą teršalų krinta ant mūsų gyventojų galvų. Todėl įvairių ligų vidurkis gerokai didesnis už vidutinį Respublikoje. Žmonėms reikėtų nors kiek kompensuoti kenksmingas gyvenimo sąlygas, tačiau Vyriausybei tai mažai rūpi; rajono Taryba kreipėsi į ją, prašydama leisti parduoti žmonėms butus bei namus 50 procentų nuolaida. Deja, prašymas nebuvo išgirstas...

Suvažiavimas nutarė sudaryti naują Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetą, į jį išrinkti 25 žmonės. Išrinkta revizijos komisija.

Suvažiavimas patvirtino LŽTGA programos gaires. Vieningai priimta rezoliucija „Dėl okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos“, kurią nutarta išsiųsti Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių komitetui, Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo valstybėms dalyvėms, SSRS prezidentui p. M. Gorbačioviui, SSRS gynybos ministrui p. J. Šapošnikovui.

Pozicija.-1991 m. spalio 19 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS 2-AMENEEILINIAMESUVAŽIAVIME,ĮVYKUSIAMEVILNIUJE 1991 M. SPALIO 19 D., IŠRINKTŲ KOMITETO NARIŲ SĄRAŠAS

Alfonsas Augulis, Vytautas Budnikas, Antanas Buračas, Virgilijus Čepaitis, Arimantas Dumčius, Gražina Greckienė, Petras Grėbliauskas, Janina Juočbalienė, Karolis Kamandulis, Marijus Kantas, Stasys Kaušinis, Stasys Kizelavičius, Regimantas Kurklietis, Justinas Marcinkevičius, Vytautas Martinkus, Vytautas Merkšaitis, Viktoras Petkus, Marytė Rastenytė, Rimantas Ruzas, Edvardas Satkevičius, Aldona Šarakojienė, Juozas Šatas, Tadas Teseckas, Elvyra Valiukaitė, Jonas Verseckas.

JAUTRIU KLAUSIMU

Jonas LUKYS

Per kelerius pastaruosius metus įpratome prie pasaulio spaudos dėmesio. Gerai, kad būta dėmesio! Jis ne taip jau mažai prisidėjo prie įvykių Respublikoje: mūsų žmonės jautė, kad pasaulis stebi mus, mūsų kovą. Lietuva „The New York Times“, „Los Angeles Times“, „Washington Post“, „Daily News“ ir daugelio kitų laikraščių puslapiuose. Deja, šį kartą mes minimi anaipsole ne gražiąja prasme. Toli gražu nevienaprasmiškai suprastas reabilitacijos procesas Lietuvoje. Nuskambėjo griežtas kaltinimas: esą kartu su tais, kurie tikrai verti reabilitacijos, atsidūrė ir nusikaltėliai, tie, kurie Antrojo pasaulinio karo metais žudė žydus.

Aliejaus į ugnį įpylė visiškai nesenas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nario Genadijaus Slau-

tos interviu tuo klausimu.

Tad nekantraudamas skubėjau į labai informuoto žmogaus – Vyzentalio instituto Izraelio skyriaus direktoriaus Efraimo Zurovo (Zuroff) spaudos konferenciją Lietuvos žurnalistų sąjungoje.

Nustebau: salėje daugiausia sėdėjo pensinio amžiaus kolegų... Bet tai nesumažino tos konferencijos aktualumo. Svečias papasakojo apie savo organizaciją.

Simono Vyzentalio centras Los Andžele įsteigtas 1978 metais. Institutas įsteigtas masinių žudynių aukoms atminti, šviesti visuomenę. Centras Los Andžele neturi nieko bendro su S.Vyzentalio centru Vienoje: vardas suteiktas siekiant įamžinti Vyzentalio nacistinius nusikaltėlius demaskuojančią veiklą. Dabar centras Los Andžele plačiai nagrinėja antisemitizmo, žydų diskriminacijos problemas, jų padėtį visame pasaulyje. Šiuo metu tai pati didžiausia savanoriška organizacija Šiaurės Amerikoje ir galbūt visame pasaulyje. Ši organizacija užsiima ir karo nusikaltėlių, pabėgusių į Vakarų demokratines šalis, paieškomis bei jų veiklos dokumentavimu.

E.Zurovas Lietuvoje lankosi ne pirmą kartą: jis čia viešėjo praėjusią vasarą, susitiko su Respublikos generaliniu prokuroru A.Paulausku. Tada prokuroras jį patikinęs, kad dalyvavusieji genocide nebus reabilituoti. Svečio žodžiais, „deja, įvyko kitaip“: prokuroras buvęs informuotas apie 13 neteisėtai reabilituotų asmenų, tačiau į šią informaciją nesulaukta jokio atsako. Tarp kitų nuoskaudų ponas E.Zurovas minėjo ir tai, kad nesulaukta atsakymo į Izraelio kneseto pirmininko Dovo Šilanskio laišką Vytautui Landsbergiui. Jame buvo siūloma sudaryti bendrą komisiją, kurioje dirbtų ne tik parlamentariai bet ir specialiosios policijos atstovai, Vyzentalio instituto specialistai, teisingumo ministerijų atstovai. Ir dar: Lietuvos AT pirmininkas sutiko pasimatyti su Vyzentalio centro atstovais ne Lietuvoje, o JAV, lapkričio pradžioje.

Į šiuos kaltinimus kitą dieną per rytinį brifingą reagavo AT atstovas spaudai Audrius Ažubalis. Jis pareiškė:

– Nenoriu kalbėti apie visus kaltinimus, kurie pateikti spaudos konferencijoje. Tai padarys atitinkamos mūsų teisinės institucijos. O dėl Aukščiausiosios Tarybos pirmininko Vytauto Landsbergio galiu pranešti, kad pirmininkas nėra atsakęs susitikti su ponu Zurovu ir jį priimti. Teigiama, kad pirmininkas neatsakęs į kneseto pirmininko Dovo Šilanskio laišką dėl bendrų Lietuvos ir Izraelio parlamentinių komisijų. Galiu pasakyti, kad AT pirmininko sekretoriatas nėra gavęs tokio laiško. Iš viso nesame gavę atsakymo iš jokio Izraelio pareigūno į mūsų siūlymą bendradarbiauti tiriant Antrojo pasaulinio karo kriminalinių nusikaltėlių bylas. Belpaieštau, kad ponas Zurovas kalba netiesą...

Jeigu jis bus ilgiau Lietuvoje ir norės kreiptis į pirmininką, aš manau, kad pirmininkas jį sutiks priimti.

Taigi net grynai techniniais klausimais pateikiamos gana skirtingos versijos.

...Grįžtu į Žurnalistų sąjungos konferencijų salę. Svečią pasiteiravau:

– Ar ponas Zurovas nemano, kad publikacijos „The New York Times“ ir kitoje Vakarų spaudoje ne padeda spręsti karo nusikaltėlių problemos, o blogina lietuvių ir žydų santykius?

Atsakymas:

– Bet kokia slepiama tiesa tik garantuoja, kad tiesa niekad bus sužinota. Ir jeigu yra vilties, kad ši problema gali būti išspręsta iš dalies todėl, kad ji išvysta pasaulį pirmame, o ne dvidešimtame „The New York Times“ puslapyje, visa tai reikalinga. Taip yra todėl, kad bet kokios pastangos susisiekti su Lietuvos valdžia, gauti atsakymą iš jos buvo beveik nevaisingos.

– Ar jūs nemanote, kad, paskelbus pavardes žydų, kurie aktyviai dalyvavo sovietams įvedant savo tvarką 1940 metais Lietuvoje, dabar iš dalies sumažėtų įtampa?

– Svarbu, kad visi kriminaliniai nusikaltėliai būtų nubausti.

Mūsų interviu su ponu E.Zurovu tęsėsi jau akis į akį: jis pats paprašė pasikalbėti po oficialios spaudos konferencijos. O pokalbis toks:

– Jūs jokiū būdu negalite sulyginti žydų komunistų nusikaltimų su nusikaltimais tų, kurie vykdė genocidą, – pasakė E.Zurovas.

– Kaip Jūs manote: kur šaknys to, kad kai kurie lietuviai dalyvavo naikinant žydus?

– Tai kompliktuotas klausimas. Šaknų esama ir istoriniame antisemitizme, įtakos turėjo ir religijos, ir ekonominiai veiksniai. Ir pagaliau konkreti politinė situacija. Nebeteko reikšmės moralės sąvoka.

– Ar Jūs manote, kad Lietuvoje buvo antisemitizmo apraiškų prieš Antrąjį pasaulinį karą? Mano patirtis ir žinios sako – ne.

– Bet tai netiesa! Tai paprasčiausia netiesa: galbūt kai kuriose šalyse antisemitizmas buvo didesnis, bet jo būta ir pas jus. Iš profesijos aš istorikas, ne juristas, ir teigiū: gal kitur – Vengrijoje, Sovietų Sąjungoje antisemitizmas buvo stipresnis, tačiau teigti, kad jo nebūta Smetonos Lietuvoje – paprasčiausia netiesa.

Kokia gi būtų išeitis iš dabartinės situacijos? Kaip teigia E.Zurovas, Lietuvos žmonės turėtų pripažinti, kas įvyko, pastatyti paminklus aukoms, pagerbti jas.

Redakcijos pastaba. Kai šis numeris jau buvo spausdinamas, sužinojome, jog Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas V.Landsbergis priėmė poną E.Zurovą.

Pozicija.-1991 m. lapkričio 1-7 d.

MES NEPASIELGĖME KAIP DANAI

Į žurnalisto **Antano JUKNAIČIO** klausimus atsako žinomas istorikas, Vilniaus pedagoginio instituto Istorijos fakulteto docentas **Liudas TRUSKA**.

– Jūs žinote: yra kilęs savotiškas konfliktas tarp lietuvių ir žydų. Tiksliau – ne tarp dviejų tautų, o tarp aktyviausių jų politinių veikėjų. Kokios, Jūsų nuomone, to priežastys?

– Žydai Lietuvoje gyvena daugiau kaip 500 metų. Aš, būdamas istorikas, žinau, kad Lietuva – viena iš nedaugelio Europos šalių, kur per amžius niekada nebuvo žydų pogromų. Lietuvoje ieškodavo prieglobsčio iš kitų kraštų išvaryti žydai. Tai – neginčijamas faktas

Normalūs žydų ir lietuvių santykiai buvo ir Lietuvos Respublikos laikais. Pasitaikydavo buitinio antisemitizmo, bet apskritai santykiai buvo geri. Tai pripažįsta ir į Vakarus emigravę žydų veikėjai, žurnalistai, beje – ir gerbiamas Dovas Šilanskis, kuris yra pasakęs: „Labai draugiškai sugyvenau su Šiaulių lietuviais“. Kažkas atsitiko 1940 metais Stalinui ir Hitleriui sudarius sandėrį. Štai čia reikia ieškoti šaknų... Nuo tada jaučiama tai atslūgstanti, tai didėjanti įtampa. Dabar ji vėl sustiprėjo, bet čia nėra nieko naujo: aš matau 1940-41 metų tęsinį.

Viena priežasčių – nepakankamai gerai apgalvotas reabilitacijos procesas, kuris buvo vykdomas ne teismo, bendra tvarka. Tai gerokai pakenkė Lietuvai.

– Grįžkime į 1940 metus. Kodėl tada kilo tam tikros lietuvių tautos dalies (apie jos dydį šiandien nekalbėkime) neapykanta žydams?

– Žydai sudarė žymią dalį sovietinio represinio aparato Lietuvoje: kėgėbistų, aktyvistų, trėmėjų. Tačiau noriu pabrėžti: tokie sudarė labai menką Lietuvos žydų dalį. Nereikia pamiršti ir to, kad patys žydai nukentėjo nuo bolševizmo gal net labiau nei lietuviai. Birželio trėmimo į Sibirą metu žydų buvo išvežta – lyginant pagal gyventojų skaičių – 5-6 kartus daugiau negu lietuvių. Vykdamant sovietinę pramonės, prekybos, bankų nacionalizaciją, žydai irgi labai nukentėjo: juk pramonė, prekyba daugiausia buvo jų rankose.

– Vadinasi, iš dalies neapykantą žydams galima paaiškinti Jūsų atsakymo pradžioje pa-

minėta priežastimi?

– Bet tik iš dalies! Iš karto noriu pasakyti: tai jokia būdu nepateisina šaudžiusių žydus. Mes akcentuojame, kad štai Molotovo – Ribentropo paktas, sovietinė Lietuvos okupacija sugadino lietuvių ir žydų santykius, supjudė tautas. Taip. Tačiau neužmirškime antros reiškinio pusės: Dievas, kurdamas žmogų, jam suteikė valią. Žmogus yra atsakingas už savo veiksmus. Negaliama viską pateisinti objektyviomis aplinkybėmis.

Žydšaudžių buvo ne vienetai, nes lietuvių kalboje atsirado netgi šis bendrinis žodis. Kartu į šį žodį sudėta ir lietuvių tautos panieka šaudžiusiems žydus. Bolševikinis, pagaliau ir hitlerinis teroras bei smurtas atpalaidavo žmogaus sielos užkaboriuose slypinčius juodžiausius instinktus. Aš nesutikčiau, kad žydšaudžiai buvo tik padugnės – būtent tokia mintis pas mus reiškiamą. Deja, kad taip būtų, kad taip būtų! Tai toli gražu buvo ne vien tiktai padugnės. Reikalas kur kas sudėtingesnis. Štai Lietuvių aktyvistų frontas, kurio organizacijos veikė Lietuvoje. Neginčijama, kad tai buvo patriotinė antisovietinė organizacija. Bet jos veikloje būta ir antisemitizmo apraiškų. LAF'o proklamacijose vokiečių užpuolimo išvakarėse buvo grasinama susidoroti su žydais. Ne su žydais kėgėbistais, bet su žydais apskritai. Vokiečiams okupavus Lietuvą, lietuvių nacionalistų partija leido nemažai laikraščių, ir ypač provincijos spaudoje būta daug paties juodžiausio antisemitizmo. Štai laikraščio „Išlaisvintas panevėžietis“ 1941 metų liepos 4 dienos numerio vedamasis pavadintas „Penktoji kolona Lietuvoje“. Kas ji? Ogi žydai, lenkai, rusai ir netgi maišyto kraujo lietuviai!

Arba LAF Šiaulių srities laikraštis „Tėvynė“. Liepos 13 dieną straipsnyje „Kartą visiems laikams“ rašoma, kad lietuvių tauta visiems laikams turi atsikratyti žydų. Rašoma: „Lietuvi, kartą visiems laikams išvalyk šventą Lietuvos žemę nuo išdavikiškos ir sadistiškos žydijos“. Kas tai, jeigu ne tiesioginis raginimas susidoroti su žydais? Tokius straipsnius rašė ne padugnės, o inteligentiški žmonės. Net to meto oficialių žmonių kalbose buvo antisemitizmo. Sakysime, Lietuvai tikrai nusipelnusio žmogaus prof. Žakevičiaus kalbose. Jis buvo Laikinosios vyriausybės įgaliotinis Vilniaus kraštui. Neseniai perskaičiau Laikinosios vyriausybės finansų ministro Matulionio atsiminimus, išleistus Kanadoje, tiksliau dienoraštį „Neramios dienos“. Birželio 25 dieną jis rašo, kad Kaune, baigiantis Laikinosios vyriausybės posėdžiui, pro duris įsiveržė vienas partizanų vadų. Jis pranešė vidaus reikalų ministrui, kad vokiečiai įsakę šaudyti žydus: „juo daugiau, tuo geriau“. Tą naktį ponas Matulionis likęs budėti Laikinosios vyriausybės būstinėje, jis rašo, kad apie 12 valandą išgirdęs nežmonišką moters riksmą gretimame name. „Pamaniau, kad tai buvo žydė, nes šiame rajone jų daugiausia ir gyveno. Ko ji šaukė, taip ir nesužinojau, bet kažkodėl mano pasąmonėje užkliuvo anas partizanų vadas. Vėliau naktis prabėgo ramiai“. Ministras miegojo. Ramiai. Išvada? Abejingumas.

Žydšaudžių buvo ne tiek jau daug, bet buvo labai daug abejingų žmonių. Deja, mes nepasielgėme kaip danai, kurie, vokiečiams įsakius žydams prisiūti Dovydo žvaigždes, visi prisisiuvo jas. O žydų turto dalybos?!

Bet liūdniausia – tai abejingumas.

– Yra teigiančių (nenorėdamas aitrinti ir taip jau opaus klausimo, neminiu jų pavardžių), kad dėl žydų genocido kaltę turi jausti visa tauta, ir manančių, jog tai – pavienių asmenų kaltė.

– Juridiškai kalti konkretūs asmenys. Bet tauta turi jausti moralinę atsakomybę. Jei ji jos neįaučia, ji nepadarys išvadų, yra prielaida, kad tai gali pasikartoti. Moralinės kaltės jausmas reikalingas ateičiai... Neseniai miręs daktaras Kutorga – beje, gelbėjęs žydus hitlerinės okupacijos metais – rašė, kad lietuvių charakterio savybės yra „primityvumas ir paradinis karingumas“. Deja, ir dabar matome daug primityvių žmonių; primityviam žmogui labai nesunku įpiršti šūkius, jam būdinga ieškoti priešų įvaizdžio ir būtent – apibendrinto, ne konkretaus, grupės, sluoksniu: lenkai, žydai, štai dabar – buvę komunistų partijos nariai. Tai – kolektyvinio priešų ieškojimas...

– Gerbiamas istorike, o jei klausimą „apversime“: ar žydų tauta – Lietuvos žydai atsakingi už tai, ką paskiri jos asmenys padarė sovietizuodami Lietuvą?

– Lygiai kaip ir lietuviai, žydai juridiškai neatsakingi už žydus kėgėbistus, o moraliai – taip. Bet tai jau jų reikalas: kiekviena tauta turi tą kaltės jausmą pajusti, daryti išvadas. Mes, lietuviai, turime rūpintis, kad patys padarytume išvadas.

– Ar, Jūsų nuomone, reikėtų viešai išvardyti žydus, dalyvavusius nusikaltimuose lietuvių tautai?

– Aš manyčiau, kad tikruosius nusikaltėlius, ar tai būtų žydšaudžiai, ar sovietų teroristai, stribai ir panašiai – gal reikėtų paskelbti. Kokie jie bebūtų, kuriam lageriui bepriklausytų. Tik mes turėtume skelbti lietuvių nusikaltėlių sąrašus. O dėl žydų – tai jų pačių reikalas.

– O gal žydų sąrašų paskelbimas kaip tik sumažintų įtampą?

– Nemanau, kad tai būtų valstybės reikalas. Tai yra tautų, bendrijų reikalas. Tą turėtų daryti mokslininkai ar kokia nors visuomeninė organizacija. Kalbant konkrečiai, tai turėtų būti ir Lietuvos žydų bendrijos reikalas.

– Kaip rašoma reportaže iš spaudos konferencijos Lietuvos žurnalistų sąjungoje (jį taip pat spausdiname), Vyzentelio centro Los Andžele atstovas Efraimas Zurovas teigia, kad Lietuvoje prieš karą irgi būta antisemitizmo...

– Tą visų pirma reikėtų įrodyti. Taip, būta buitinio antisemitizmo. Bet juk nebuvo jokio pogromo...

– Kodėl, Jūsų nuomone, kaip tik šiuo metu Vakaruose kilo savotiška Lietuvai nepalanki kampanija?

– Gal ne visai apgalvota reabilitacijos eiga? Bet ir be šito tautų santykių klausimas yra labai opus ir jautrus. Deja, pasirodo ir teiginių, kad naciai padarę Lietuvai mažiau žalos nei komunistai. Kaip išvis galimi tokios rūšies palyginimai?!

Ir dar. Iki 1988 metų buvo visiškai nekalbama apie bolševizmo nusikaltimus Lietuvai, tik – apie hitlerizmo, dabar šnekame vien tik apie bolševizmo nusikaltimus. O nacių nusikaltimai ypač skaudūs Lietuvos žydams. Tai negali nesukelti „atatrankos“.

– Kokią Jūs matytumėte išeitį iš šios konfliktinės situacijos, kuri, manau, nemaloni nei lietuvių, nei žydų tautoms?

– Gal nepagrįstai reabilituotų buvo vienetai, bet tai – principo reikalas. Matyt, kiekvieną reabilitacijos bylą reikėtų spręsti tiktaiteisme, o ne urmu. Ir reikia sudaryti ne bendrą parlamentarų komisiją ar grupę, kaip buvo siūloma, o specialistų komisiją, ir labai kompetentingų specialistų, karo nusikaltėlių, nusikaltėlių žmoniškumui byloms peržiūrėti.

Ačiū Jums už pokalbį.

Pozicija.-1991 m. lapkričio 1-7 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS KOMITETE

Praėjusiame „Pozicijos“ numeryje rašėme, kad Asociacijos neeilinis suvažiavimas sudarė naują Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetą. Į jį išrinkti 25 žmonės:

Alfonsas Augulis, Vidurio Europos ir SSRS lietuvių sąjungos atstovas, Valstybinės Rytų Lietuvos bendrijos administracinis vadovas, Vytautas Budnikas, „Pozicijos“ savaitraščio redaktorius, Antanas Buračas, akademikas, Virgilijus Čepaitis, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos pirmininkas, Arimantas Dumčius, Kauno medicinos

akademijos profesorius, Gražina Greckienė, Lietuvos žemės ūkio savininkų sąjungos atstovė, Petras Grėbliuskas, Valstybės kontrolės departamento juristas, Janina Juodžbalienė, Politinių kalinių sąjungos Alytaus skyriaus atstovė, Karolis Kamandulis, Lietuvos Nepriklausomybės sąjungos atstovas, Marijus Kantas, Kauno filharmonijos artistas, Stasys Kaušinis, Lietuvos nepriklausomybės sąjungos atstovas, Stasys Kizelavičius, Politinių kalinių sąjungos Alytaus skyriaus atstovas, Regimantas Kurkietis, Kauno „Bangos“ įmonės inžinierius, Justinas Marcinkevičius, poetas, akademikas, Vytautas Martinkus, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas, Vytautas Merkšaitis, Kauno teisininkų sąjungos atstovas, advokatas, Viktoras Petkus, Lietuvos nepriklausomybės sąjungos pirmininkas, Marytė Rastenytė, Lietuvos darbo biržos generalinė direktorė, Rimantas Ruzas, Lietuvos Respublikos Afganistano karo veteranų sąjungos atstovas, Edvardas Satkevičius, Lietuvos savitarpio pagalbos sąjungos atstovas, Aldona Šarakojiienė, pedagogė iš Kauno, Juozas Šatas, teisininkas, Tadas Teseckas, žurnalistas, Elvyra Valiukaitė, „Vilnijos“ draugijos atstovė, Jonas Verseckas, Lazdijų rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas.

Į LŽTGA revizijos komisiją išrinkti: Liuda Činskienė, medikė, Jonas Punys, Kauno technologijos universiteto docentas, ir žurnalistas Antanas Vaupšas.

Praėjusią savaitę įvyko Asociacijos naujo komiteto posėdis.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto garbės pirmininku vėl tapo Viktoras Petkus, pirmininku išrinktas Arimantas Dumčius, pavaduotoju organizacijai, informacijai, ūkiui – Vytautas Budnikas, pavaduotoju pilietinėms teisėms – Alfonsas Augulis, pavaduotoju politinėms teisėms – Vytautas Merkšaitis, padėjėjais paskirti Elvyra Valiukaitė, Jonas Verseckas ir Stasys Kizelavičius. LŽTGA komiteto atsakinguoju sekretoriumi išrinktas Karolis Kamandulis.

LŽTGA komiteto posėdyje aptartos ir Asociacijos artimiausios veiklos gairės.

„Pozicijos“ inform.

Pozicija.-1991 m. lapkričio 1 d.

GAL JAU UŽTEKS

J. TACAS – Kauno žydų bendruomenės tarybos pirmininkas

A.GUTMANAS – Tarybos narys

Jūsų savaitraštis neseniai išspausdino pokalbius su ponais A.Dziegoraičiu ir K.Bobelium. Buvo kalbama apie žydų ir kitų tautinių mažumų tariamą antilietuvišką veiklą. Kaip ir kitose tokio tipo publikacijose, akcentuojami „žydų nusikaltimai“ 1940-41 metais, bet pamirštama, kad nebuvo žydų nusikalstamų organizacijų, kad žydai, kaip ir lietuviai, buvo abipus spygliuotos vielos. Ir 1991 -aisiais žydus, kaip ir lietuvius, lenkus, galėjome matyti abipus barikadų, įsivaizduokite, ponai, kad pučas laimėjo. Neabejotina, tarp represuotų Lietuvoje ir Rusijoje žmonių būtų buvę daug žydų. Padėtį tiksliai apibūdino gyvenantis Izraelyje rusų poetas Gubermanas: „Vieni kaltina žydus už tai, kad Fani Kaplan šovė į Leniną, kiti – kad nepataikė“. Gal jau užtenka kartoti tokią paprastą mintį, negi žinomi Lietuvos politikai, ponai Bobelis ir Dziegoraitis, negalėjo to patys suprasti?

Kartais sakoma, kad neverta kreipti dėmesį į kiekvieną nedraugišką straipsnį, nes aukščiausia Lietuvos valdžia laikosi tikrai humaniškos pozicijos. Mes sutinkame, jog valdžios pozicija yra priimtina, bet negalime pamiršti ir to, kad mūsų padėtis priklauso ne vien nuo valdžios. Žydų istorijoje nuo ankstyvų viduramžių iki mūsų laikų kartojasi ta pati įvykių struktūra: nauja valdžia, ieškodama sąjungininkų, reiškia mums dažniausiai nuoširdų draugiškumą. Laikui bė-

gant, pasikeičia valdžia ar situacija... Deja, tai įmanoma ir Lietuvoje. Galima ir tokia ateitis, kai nebus jokios garbingos išėties, išskyrus emigraciją, bent vidinę. Gal jau užtenka iliuzijų.

Ponas Dziegoraitis dažnai vartoja savo atsakymuose žodį „dorai“. Mums atrodo visiškai nedora, kalbant apie nacistinius žudikus, net ir minėti kokias nors istorines aplinkybes. Genocidas, rudas ar raudonas – tai nusikaltimo absoliutas, jam nėra lengvinančių aplinkybių – nacionalinių valstybinių ar klasinių socialinių. Ir jau visai nepadoriai skamba „mintys“ iš rusų šovinistų (ir Lietuvos, ir žydų priešų!) arsenalo apie žydų kaltę Rusijai. Jūs, pone Dziegoraiti, jas išsakėte tam, kad mes aiškiai suprastume, su kuo kalbame?

Apie politines organizacijas sprendžiama iš jų dokumentų ir iš jų vadovų asmenybių. Lietuvos piliečių chartija gali didžiuotis daugeliu savo narių, pavyzdžiui, Lietuvos žydai gerbia jos pirmininką profesorių Vytautą Kubilių. Bet būna, kad reikalus tvarko ne pirmininkai, o jų pavaduotojai. Kaip Lietuvos piliečiai, mes abejojame, ar reikėjo skirti valstybės lėšų politinei organizacijai, kurios vicepirmininkas yra ponas Dziegoraitis. Jo teiginiai, išspausdinti „Pozicijoje“, tikrai atsiduoda tokiu superpatriotizmu, kuris yra blogesnis nei atviras priešiškusimas Lietuvai, nes kompromituoja mūsų visuomenę. Gal jau užtenka būti neišrankiems?

TEISĖ Į NUOMONĘ

Šiomis dienomis redakcijoje prisiminėme nesena įvykį. „Pozicijos“ žurnalistas paskambino žinomam nusipelnusiam ir gerbiamam žemes ūkio darbuotojui prašydamas interviu. Šis pareiškė:

– Ką?! Interviu „Pozicijai“? Bet juk tai superdešiniųjų laikraštis, pučias Vyriausybės dūda!

Interviu jis vis dėlto davė; pokalbis buvo išspausdintas visiškai tiksliai, žmogus neturėjo jokių pretenzijų savitraščiui.

Po kiek laiko vienas labai įtakingas valstybės vyras oficialiame rašte „Poziciją“ pavadino... prieš valstybę nusiteikusių leidinių.

Taigi dvi nuomonės apie tą patį leidinį. Sutikite: labai švelniai tariant, jos gana skirtingos.

Tokia jau „Pozicijos“ pozicija: leisti pasisakyti (net tame pat laikraščio numeryje) skirtingiausių nuomonių atstovams.

TAI VISIŠKAI NEREIŠKIA, KAD „POZICIJA“ pritaria tai ar kitai nuomonei. Ji įsitikinusi, kad pagaliau visi TURIME TEISĘ pareikšti savo mintis.

Tačiau gajūs bolševikmečiu suformuoti stereotipai! Jeigu jau kas nors spausdinama, vadinasi, kažkas už to slypi, jeigu slypi, tai reikia daryti organizacines išvadas. Įdomiausia, kad kiekviena „pusė“ pamato tik ją erzinančią nuomonę. Gajūs įpročiai.. O gal netgi dabartiniame mūsų spaudos potvynyje ir išorinėje įvairovėje slypi monotoniška: dažnas kartoja tik savo nuomonę ir visiškai kurčias kitokiai?

Ką gi, neišvengiamai išmoksime (gyvenimas privers) spausdinti ne tik mums malonius bei priimtinius faktus, bet ir kitokius – jei tik tai bus tikrai egzistuojantys faktai. Išmoksime leisti viską atsirinkti pačiam skaitytojui

Pavyzdžiui, jau daug metų taip daro „The New York Times“ ir kita pasaulinė spauda, tame pat puslapyje pateikdama keletą visiškai skirtingų, prieštaringų nuomonių.

„Pozicija“ tai mėgina daryti. Gal ne visados sėkmingai, gal ne visados taktiškai?

Tai pajutome, išspausdinę pokalbį su Algimantu Dziegoraičiu („Pozicija“, Nr. 39, „Nei lenkų, nei žydų čia niekas neskriaudžia“) ir pokalbį su Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininku Kazimieru Bobeliu („Pozicija“, Nr. 40, „Tauta atskirs pelus nuo grūdų“).

Jei užgavome dalies Lietuvos gyventojų jausmus – nuoširdžiai atsiprašome.

Be kita ko, „Pozicijos“ bendrovė išleido bukletą apie Vilniaus maldos namus, kuriame pasakyta, kad Vilnius buvo Rytų Europos judaizmo židinys. Ir dabar jis – Lietuvos Jeruzalė, nors

beveik visos judėjų maldyklos sugriautos.

Spausdiname – netaisę ir netrumpinę – Kauno žydų bendruomenės vadovų laišką.

Tačiau atkreipiame dėmesį: BUVO IŠSAKYTA KONKREČIŲ ŽMONIŲ, O NE REDAKCIJOS NUOMONĖ. „Pozicija“ ir ateityje rengiasi laikytis savo pozicijos: suteikti tribūną skirtingoms pažiūroms, įvairiems požiūriams.

Šių pastabų pabaigoje norime priminti šūkį – plakatą, kurį ir dabar galima išvysti Teksaso baruose: „NEŠAUDYKITE Į PIANISTĄ“. Taigi „nešaudykime“ laiškais, telefonų skambučiais, pareiškimais į laikraštį, atliekantį gal ne visada taip, kaip norėtume, savo profesinę pareigą.

Pozicija.-1991 m. lapkričio 1 d.

SPALIO 25 D. LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS KOMITETO PIRMININKU IŠRINKTAS ARIMANTAS DUMČIUS

A.Dumčius yra 1941 m. birželio tremtinys. Tėvas Stasys Dumčius, Kauno savivaldybės brandmajoras, žuvo konclageryje Archangelsko srityje 1942 m. Sibire taip pat žuvo A.Dumčiaus senelis ir auklė. Su motina 1948 m. A.Dumčius pabėgo iš Altajaus krašto ir daug metų gyveno anonimais Kupiškio krašte. Kauno medicinos institutą baigė tik šviesaus atminimo rektoriaus Zigmo Januškevičiaus ir kitų instituto patriotų dėka. Savo darbštumu ir meile mokslui įgijo autoritetą Lietuvos mokslininkų tarpe, yra žymus kardiologas kardiochirurgas.

Klinikos laboratorijos vadovas, profesorius. Nuo pirmų Atgimimo dienų dalyvavo Sąjūdžio veikloje, dabar yra Seimo narys. Iškeltas kandidatu į Lietuvos Mokslo Tarybą medicinos srityje.

Kauno laikas.- 1991 m. lapkričio 5 d.

KARALIUS MIRĖ, TEGYVUOJA KARALIUS?

– Kokios nuotaikos po Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos neeilinio suvažiavimo?

Kalbuosi su prof. Arimantu DUMČIUMI, LŽTGA Kauno skyriaus pirmininku, neseniai išrinktu ir Asociacijos komiteto pirmininku.

– Man susidarė įspūdis, kad Asociacijos suvažiavimo dalyviai neskyrė deramo dėmesio socialinėms problemoms...

A.Dumčius: Suvažiavimas iš esmės turėjo kitus tikslus. Reikėjo įvardinti nepakankamai nuoširdžią buvusio ŽTGA komiteto veiklą. Tai buvo svarbiausias klausimas. Žmogaus teisių gynimo organizacijos pareiškė tam tikrą nusivylimą Asociacijos vadovybe. Ji nesuteikė reikiamo impulso darbui žmogaus teisių gynimo organizacijose. Vėliau Asociacijos komiteto veikla išvis išblėso.

Šis suvažiavimas nagrinėja daugiau organizacinius klausimus. Pirmą, tarybinės armijos išvedimas iš Lietuvos teritorijos, antra – savivaldybių rinkimai, įvyksiantys 1992 metais, trečia – būtinybė aktyviai veikti prieš senąją valdininkiją, blokuojančią naujų įstatymų diegimą į gyvenimą. Šiandien juk iš esmės žmogaus teisės paminimos – tai žmogaus ir senojo biurokratinio

aparato kovos išdava.

– **Daugelis Lietuvos žmonių mažai arba nieko nežino apie Asociacijos veiklą...**

A.D. Asociacija kol kas nėra populiari. Aš įsitikinęs: jei Asociacijai oficialiuose sluoksniuose atstovauja vienas žmogus, tai sėkmės ir populiarumo nėra ko tikėtis.

– **Ką Jūs turite omenyje...**

A.D. Asociacijos pirmininkas iki suvažiavimo buvo vienintelis asmuo, atstovavęs mūsų komitetui Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijoje. Tuo buvo ir apsiribota. Dar viena Asociacijos nepopuliarumo priežastis – savaitraštis „Pozicija“, kuris karais net dabar traktuojamas kaip profsajungų laikraštis, o senosios profsajungos nepopuliarios tiek vakar, tiek šiandien. Tik didelėmis redakcijos pastangomis „Pozicija“ pradeda po truputį iškovoti gerą vardą tiek savaitraščiui, tiek pačiai Asociacijai.

– **Ar palaikomi pakankami ryšiai su tarptautinėmis žmogaus teisių gynimo organizacijomis, pavyzdžiui, „Amnesty International“?**

A.D. Asociacija gan artimai bendrauja su tarptautinėmis organizacijomis. Viešai mūsų ryšiai užsieny nebuvo deklaruojami. SSRS iki sužlugusio perversmo neleido to daryti. Kauno skyrius, kuriam aš vadovauju, kiek įmanydamas stengėsi kuo išsamiau informuoti pasaulines žmogaus teisių gynimo organizacijas apie 1991 m. sausio įvykius. Nuolatinis informacijos srautas keliavo į Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių komitetą, Ženevos žmogaus teisių komisiją.

Asociacija daugiau nuveikė tarptautinėje plotmėje. O Lietuvos socialinių žmogaus teisių gynimu rūpinasi labai mažai. Mūsų suvažiavime buvo įsiregistravusios 35 organizacijos. Jų veikla dar gan padrika, nekryptinga. Asociacijos komitetas prarado ne tik populiarumą, bet ir pasitikėjimą. Tai viena iš neeilinio suvažiavimo sušaukimo pagrindinių priežasčių.

– **Ko Jūs asmeniškai tikėtės iš naujai išrinkto komiteto?**

A.D. Daugelis naujai išrinktų žmonių nėra populiarūs valstybiniu mastu. Tai nėra kažkokie Respublikos „didvyriai“. Tačiau manau, kad naujo ŽTGA komiteto nariai dirbs taip, kaip reikia dirbti. Tai – žmonės, dalyvaujantys socialinių klausimų komisijose, aktyviai ginantys Rytų Lietuvos gyventojus, t.y. dirbantys konkretų labai naudingą darbą. Aišku, vien entuziazmu daug nenuveiksi. Trūksta lėšų, reikia Asociacijai prityrusių teisininkų. Tačiau svarbiausia, kad naujai išrinkti žmonės nori ginti žmogaus teises ir šis tikslas, tikėjimės, bus galinga atsvara abejingumui.

Kalbėjosi *Ovidijus DIKČIUS*

Pozicija.-1991 m. lapkričio 8-14 d.

„TĖVYNE LIETUVA, MIELESNĖ UŽ SVEIKATĄ!
KAIP REIK TAVE BRANGINT, VIEN TIK TAS PAMATO,
KAS JAU TAVĖS NETEKO. NŪN TAVE VAIZDUOJU
AŠ, ILGESY GROŽIUSU JAUDINTASTAVUOJU“ (A. Mickevičius).

Tautybių departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinė direktorė ponina HALINA KOBECKAITĖ kalbasi su žurnalistu Tadu VYTARU.

– Ponia generaline direktore, didysis dainius Adomas Mickevičius rašė lenkiškai, bet visa širdimi mylėjo Lietuvą. Ir pirmosiomis „Pono Tado“ poemos eilutėmis tai atviriausiai išsakė. O dabar... Pokario metais lietuvių skulptorius Gediminas Jokūbonis Vilniuje sukūrė puikų paminklą didžiajam poetui. Šiame krašte lenkų vaikai deklamuoja: „Litwo ojczyzna moja, ty jestes jak zdrowie“, o lietuvaičiai tuos pačius žodžius taria lietuviškai.

Tačiau kas nutiko? Vilniuje, net užsienio šalyse pasigirsta balsų, esą mes persekiojame lenkus, pažeidžiame žmogaus teises. Jeigu taip būtų plepama Gariūnuose, galima būtų pro ausis praleisti. Tačiau tai mes girdime iš Vakarų valstybių oficialių asmenų.

– Gariūnuose, mano supratimu, šnekama visiškai kitokiom temom. O klausimas, kurį Jūs minite, susijęs su rugpjūčio-rugsėjo įvykiais, kai buvo paleistos Sniečkaus gyvenvietės ir Vilniaus bei Šalčininkų rajonų tarybos. Lenkijos ir kitų valstybių spaudoje šis aktas interpretuojamas kaip antilenkiškas, nors iš tikrųjų AT nutarimas buvo priimtas dėl antikonstitucinės ir antivalstybinės minėtų tarybų veiklos.

– Būkime atviri. Ar mes savo tautinio atgimimo dienomis nepamiršome lenkų bei kitų kitataučių? Ar jų atžvilgiu nepadarėme klaidų?

– Kokių?

– Kad ir įrodinėjimai spaudoje: tu esi lietuvis, bet tik sulenkėjęs. Istoriniu požiūriu tai – gal ir tiesa. Tačiau man naivi atrodo pasakėlė apie Vincą Kudirką, kurią mums sekė mokytojais pradžios mokykloje. Esą jis buvo sulenkėjęs, bet perskaitęs Jono Basanavičiaus „Aušros“ pirmąjį numerį ir vieną naktį atsivertęs, pats tapęs tautinio atgimimo šaukliu. Truputėlį juokinga. Suaugusiam žmogui tokie procesai trunka ilgai ir būna labai skausmingi. Kiekvienas žmogus turi teisę laikyti save tuo, kuo jis nori būti, kuo jis jaučiasi.

– Be abejo. Tokią teisę turi kiekvienas. Beje, Vyriausybės politika remiasi būtent tokia pažiūra. Tačiau minėti straipsniai sukėlė daug aistrų, ir ratilai nuo jų iki šiol nenurimę.

– O kaip atsirado įsakas, reikalaujantis per dvejus metus išmokti lietuvių kalbą ir turint reikalų su valdžios namais tik ją vartoti.

– Įsakas buvo priimtas dėl to, kad būtų išsaugota lietuvių kalba. Visi žinome, kaip smarkiai buvome rusifikuojami: darželiuose nuo mažens reikėjo mokytis rusų kalbą, mokykloje per rusų kalbos pamokas klasė buvo dalijama į 2 grupes, o per užsienio kalbų – ne, aukštosios mokyklos neturėjo lietuviškų vadovėlių, disertacijos visos tik rusiškai, tarnybiniai raštai taip pat ir t. t.

Deja, šitoks įsakas priėmimo motyvas nebuvo išaiškintas. Interpretacija daugiausia buvo tokią, kokią ir Jūs pateikėte.

Kitas dalykas, kad nebuvo pagalvota, kaip žmonės galės išmokti lietuviškai, neturėdami nei vadovėlių, nei žodynų, nei kitų metodinių priemonių. Todėl perėjimo prie lietuvių valstybinės kalbos visuotinio vartojimo terminas pagrįstai pratęstas iki 1995 m. sausio mėnesio. Ir būtina sudaryti sąlygas mokytis lietuvių kalbą. Mūsų departamentas tuo labai susirūpinęs, imamės konkrečių priemonių. Iš dangaus nuskynęs lietuvių kalbą niekas neįsids jos nei į galvą, nei į širdį.

– Gerbiamoji ponija, po ketverių metų visi turės rašyti visus valdiškus pavadinimas tik lietuviškai?

– Be abejo. Tačiau tuose rajonuose, kur daugumą sudaro kuri nors tautinė mažuma, šalia valstybinės, tarnybiniuose raštuose, informacijos užrašuose, susirinkimuose gali būti vartojama ir tos mažumos kalba. Yra čia ir keblių dalykų. Pavyzdžiui, lenkai Šalčininkus vadina Soleczniki. Bet kelio ženklai negali būti keliom kalbom. Tad įvažiuojant į miestą galėtų būti šalia kelio ženklo dekoratyvinis užrašas: Šalčininkai (lietuvių raidėmis) Szalczininkai (lenkų raidėmis) ir skliaustuose – Soleczniki. Mano galva, toks kompromisas būtų visiems priimtinas.

– Lietuviai turbūt neužsigauna lenkų laidose girdėdami ne Vilnius, o Wilno. Tikriausiai ir lenkai nepyksta, kai mes sakome ne Warszawa, o Varšuva, ne Krakow, o Krokuva.

– Dėl to konfliktų neturėtų kilti. Priešingu atveju pyktumėmės ir su prancūzais, ir su anglais. Juk sakome: Paryžius, o ne Pari, Londonas, o ne London.

– Ir vis dėlto. Daug Vilniaus, Šalčininkų rajonų, Sniečkaus miesto gyventojų nepatenkinti mūsų Vyriausybės įgaliotiniais vien dėl to, kad jie – lietuviai. Juos net pravardžiuoja gubernatoriais. Tikriausiai prisimindami carų laikus.

– Beje, gubernatoriai buvo ne lietuviai. Paralelė netiksli. Man atrodo: ne tų įgaliotinių tautybė svarbiausia, o jų kompetencija, sugebėjimai.

– 1989 metų duomenimis, Ignalinos rajone lietuviai tesudarė 39,2 proc. visų gyventojų, Sniečkujė – dar mažiau. Vilniaus rajone – 20,8 proc., Šalčininkų rajone – vos 9,4 procento. Pastarajame rajone 79,6 procento visų gyventojų – lenkai. Remsiuosi demokratiniu, man atrodo, ir teisingumo principu. Sakykime: Sniečkaus, minėtų rajonų tarybų veikla pripažinta antikonstitucine. Tačiau kodėl negalima būtų skirti Vyriausybės įgaliotiniais būtent tų tautybių, kurios ten dominuoja, atstovų. Negi trūksta kompetentingų, Nepriklausomai Lietuvai tolerantiškų lenkų ar rusų?

– Šį klausimą Jūs turėtume adresuoti ne man.

– Pasigirsta ir tokių nuomonių: Lietuvoje 20 procentų kitataučių, tad penktadalis ministrų portfelių turėtų jiems atitekti. Ministrų kabinetas – Lietuvos Vyriausybė. Rajono, miesto vadovybe – vietinė valdžia. Kažkodėl tai ne visad atsižvelgiama. Manau, kenkiame tik patys sau. Sakykime, vietinės tarybos susikompromitavo, pažeidinėjo Konstituciją. Jos paleistos. Gal vertėtų ilgai nelaukus surengti naujus rinkimus?

– Rinkimus būtina surengti. Tikiuosi, kad AT deputatų komisiją kuri už tai atsakinga, šį klausimą netrukus apsvarstys ir žinosime rinkimų data.

– Kuo greičiau, tuo geriau. Ta proga pateiksiu statistikos iš šių metų vasario 9 dienos apklausos dėl Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės. Į klausimą „Ar jūs už tai, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė respublika?“ Šalčininkų rajone teigiamai atsakė tik 52,82 proc. apklausoje dalyvavusiųjų, neigiamai – net 32,39 proc. O turint galvoje, jog šiame rajone apklausoje dalyvavo vos ketvirtadalis turinčiųjų teisę pareikšti savo nuomonę – susidaro ne itin mums palankus vaizdas. Nenudžiugino apklausos rezultatai Vilniaus, Švenčionių, Ignalinos rajonuose. Keista – bet ir lietuviškame Pakruojo rajone. Čia lietuviai sudaro 97,8 proc. visų gyventojų, o žodį „Ne“ ištare net 15,17 proc. visų dalyvavusiųjų apklausoje. Tai jau – išskirtinis, su tautine sudėtimi nesusijęs atvejis ir jį vertėtų patyrinėti atskirai.

– Vadinasi, politinės pažiūros nesusijusios su tautinėmis? Taip turėtų būti, ir normalioj visuomenėj taip yra. Bet mes gyvenome iškreiptų veidrodžių karalystėje. Dabar padėtis pamažu keičiasi. Štai dėl Lietuvos pilietybės iš 2 838723 potencialių Lietuvos piliečių jais tapo 2 466142 žmonės, t.y. – 87,9 proc. Daugiausia jų Klaipėdos rajone – 98,8, mažiausia – Trakų rajone – 64,6 proc.

Tai irgi atskira nagrinėjimo tema.

– Visame diktatorinius režimus nuvertusiame pasaulyje jaučiamas tautinis atgimimas. Tai gerai. Tik labai liūdna, kai jis įgauna tokias formas kaip Jugoslavijoje, Kaukaze, Užkaukazėje. Dar kunigaikštis Gediminas į Vilnių kvietė įvairių tautybių amatininkus, priėmė juos labai svetingai. Nuo seniausių laikų lietuviai gražiai sugyveno, sutarė su žydais, totoriais, karaimais, kartu su lenkais mušė kryžiuočius. O Vilnius nuo Gedimino laikų dar niekad nebuvo toks lietuviškas kaip dabar.

– Remkimės tomis tradicijomis. Tautinės mažumos, jų kultūra – visos Lietuvos turtas. Išsaugokime jų identišumą, tegul kiekvienas būna tos tautybės, kurios jaučiasi esąs.

– **Kaip Jūs ginate lenkų, rusų, kitų mažumų interesus?**

– Svarbu, kad visi asmenys, priklausantys tautinėms mažumoms, turėtų lygias pilietines teises, vienodas galimybes politiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime, įstatymiškai visi Respublikos piliečiai gali dalyvauti rinkimuose ir būti išrinkti, tarnauti bet kurioje įstaigoje ir užimti bet kurias pareigas. Visi vienodai gali dalyvauti privatizacijos procese, verstis ūkine veikla, visi gali jungtis į tautines kultūrines organizacijas. Garantuojama ir teisė mokytis gimtąja kalba. Beje, liepos mėnesį Vyriausybė patvirtino tautinių mažumų bendrojo, specialiojo vidurinio ir aukštojo mokslo išsigijimo programą. Lietuvoje nuo pokario laikų buvo rusiškos ir lenkiškos mokyklos. Dabar jų padaugėjo. Prieš dvejus metus buvo 92 bendrojo lavinimo mokyklos, kuriose dėstoma lenkų kalba, dabar – 123. 1988 m. lenkiškų grupių darželiuose nebuvo, dabar jų – 141. Lenkų kalba galima įgyti technikos, kultūros, pedagogikos, medicinos, žemės ūkio specialybės aukštesniosiose mokyklose. Vilniaus pedagoginiame institute įkurtas Slavistikos fakultetas, Universitete – Polonistikos centras. Yra ir 188 rusiškos mokyklos. 44 specialybės dėstomos aukštesniosiose mokyklose rusų kalba.

Įdomi detalė. Anksčiau lenkų šeimos buvo linkusios leisti vaikus į rusų vidurines mokyklas. Dabar tendencija keičiasi. Labiau orientuojamasi į tautines ir į lietuviškas mokyklas. Be kita ko, vis daugiau studentų siunčiame mokytis į Lenkiją. Dabar ten jų – beveik 200. Vien šįmet iš Lietuvos į Lenkiją išvažiavo per 60 mūsų abiturientų. Taigi vadinamieji lenkiški rajonai, ir ne tik jie, tikėkimės, netrukus susilauks gerai parengtų, kvalifikuotų įvairių sričių specialistų.

– **O gal reikia ginti lietuvius nuo lenkų Vilniaus krašte? Pasigirsta ir tokių nuomonių.**

– Reikia, kad nebūtų puolimo. Nei iš vienos, nei iš antros pusės. Latvijoje, Estijoje padėtis sudėtingesnė. Latvijoje, jei neklystu, kitataučių kone pusė, Estijoje – beveik 40 procentų visų gyventojų.

– **Jie irgi turi savo problemų. Gal tik apie jas mažiau girdime.**

O grįždama į mūsų Lietuvos padangę aš vis galvoju: būkime tokie kilniadvasiški kitų tautybių žmonėms kaip kunigaikštis Gediminas – Vilniaus įkūrėjas. Bet ir kitataučiai privalo nepamiršti, kad, būdami Lietuvos piliečiai, jie turi ir pareigų jai, ir prievolių. Lietuva neatstumia tų, kurie myli jos žmones, žemę, gerbia kultūrą ir papročius. Tai natūralu, ir gana tų priekabių. Geriau kibkim į darbą, o ne į atlapus, liaukimės suvedinėję istorijos paliktas sąskaitas.

– **Ne taip seniai popiežius Jonas Paulius II kanonizavo vieną 1863 metų sukilimo vadovų, Vilniuje gyvenusį Rapolą Kalinauską šventuoju, paskelbė jį abiejų kraštų, Lietuvos ir Lenkijos, globėju. Beveik prieš pusantro šimtmečio Rapolas Kalinauskas ragino kovon: „Už jūsų ir mūsų laisvę“. Atėjo ta laisvė. Tikėkime, ateis ir santarvė tarp mūsų tautų.**

Pastaba. *Tadas Vytaras TESECKAS* – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras.

Pozicija.-1991 m. lapkričio 29 d.

KAUNO KRAŠTO KONFERENCIJA

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno krašto konferencijoje pranešimą padarė LŽTGA komiteto pirmininkas, Kauno medicinos akademijos profesorius Arimantas Dumčius.

– Atgimimas išlaisvino žmogaus teisių gynėjus, – pasakė jis. – Sunkiomis sausio dienomis Asociacija nuolat teikė pasaulio šalių stebėtojams ir tarptautinėms organizacijoms teisingą informaciją apie sovietinių okupantų bei kolaborantų kruviną siautėjimą Lietuvoje. Ji patekdavo ir į Jungtinių Tautų Organizaciją, Ženevos žmogaus teisių komitetą bei Pasaulio lietuvių informacijos centrą Niujorke. Kai buvo žudomi ir žalojami žmonės, grobiami pastatai, užpuldinėjamos maitinės, plėšiamos mokyklos, kai įžūliai siautėjo omonininkai, žmogaus teisių gynimui atsidavę žmonės rinko medžiagą, kaupė fotonuotraukas. Visa tai pateikta Helsinkio grupių klausymuose rugsėjo 7-8 dienomis Vilniuje ir Tarptautinei Helsinkio konferencijai, įvykusiai Maskvoje. Po Lietuvos Nepriklausomybės pripažinimo mūsų veikla pakito: kartu su Sąjūdžiu bei pažangiomis partijomis pradėjome reikalauti, kad iš Lietuvos kuo skubiau būtų išvesta sovietinė armija.

Asociacijos Kauno krašto skyriui, pirmininko nuomone, teks ir toliau talkinti ginant Lietuvos teisę dalyvauti tarptautinėse mokslo, kultūros, ekonomikos, finansų, sporto, Raudonojo kryžiaus ir sveikatos apsaugos bei kitose tarptautinėse organizacijose. Labai svarbu Lietuvai patekti į Europos Tarybą, į svarbiausias žmogaus teises ginančias organizacijas, ratifikuoti pagrindines tarptautines konvencijas ir paktus, Paryžiaus chartijos nutarimus. Mes palaikome vyriausybę, kuri nuosekliai ir efektyviai dirba šia kryptimi, – pabrėžė kalbėtojas. – Asociacijai labai aktualu ginti žmonių socialines teises, nes įstatymai dar nepakankamai veikia, teisės saugos sistema neorganizuota. Žmonės dažnai kreipiasi dėl butų, darbo, kitų kasdienių reikalų. Neatidėliotinai reikia spręsti visuomenės moralinio ir dorovinio pobūdžio problemas. Asociacija nėra nei valdžios pozicija, nei opozicija. Ji nori dirbti konstruktyviai, siekia normalių demokratiškų įstatymų. Tačiau Asociacija kovos su visomis negerovėmis, senąja valdininkija, kuri apeidama įstatymus skriaudžia paprastą žmogų. Todėl mes pritariame Sąjūdžio Seimo ir Aukščiausiosios Tarybos desovietizacijos įstatymo pagrindiniams principams. Nebus nusižengta tarptautinei teisei, jei gu buvusios nomenklatūros atstovams bus pasiūlyta nebevadovauti, o dirbti kaip ir visiems doriems Lietuvos piliečiams. Bene pats svarbiausias Asociacijos Kauno krašto skyriaus uždavinys – Lietuvos tarptautinės teisės gynimas, Asociacijos įregistravimas Tarptautinėje žmogaus teisių gynimo organizacijoje Frankfurte ir Jungtinių Tautų Organizacijoje. Kita ne mažiau svarbi sritis – tai kova su pseudoorganizacijomis, tokiomis kaip Lietuvos žmogaus gynimo sąjunga, kurias lengva ranka registruoja Lietuvos teisingumo ministerija. Negalima pamiršti ir visuomenės teisinio švietimo, lietuvių, gyvenančių už Lietuvos ribų, pilietinių ir politinių teisių gynimo, konstruktyvaus naujų įstatymų koregavimo bei jų kūrimo ir kita.

Konferencijoje plačiai kalbėta apie pažeidimus, su kuriais tenka susidurti namų ir žemės sklypų savininkams, siekiantiems susigrąžinti nuosavybę. Buvo griežtai kritikuoti žemės reformos, butų privatizavimo įstatymai, valstybės plėšikavimas dėl infliacijos nusavinant gyventojų indėlius taupomajame banke. Aukščiausioji Taryba ir Vyriausybė buvo paragintos peržiūrėti kai kuriuos jau priimtus įstatymus bei nutarimus.

Valstybės gyvenime pasitaiko dar daug melo ir apgaulės, vėluojantys įstatymai; biurokratinės valdininkijos pasileidimas ir intrigos tempia visuomenę į klampų neviltilies liūną. Ir vis dėlto, kai girdi nuoširdaus susirūpinimo balsus, kai matai žmones, pasiryžusius budinti ir žadinti kitus, imi suvokti, kad Lietuva atsikrato sovietinio palikimo ir pamažėle tampa teisine valstybe.

Konferencija kreipėsi į Respublikos Aukščiausiąją Tarybą dėl sovietinės armijos išvedimo,

dėl namų ir sklypų savininkų reikalavimų, taip pat paragino priimti desovietizacijos įstatymą ir kuo skubiau apginkluoti Lietuvos krašto apsaugos savanorius.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.-1991 m. gruodžio 13-19 d.

LŽTGA KOMITETO POSĖDIS

Praėjusią savaitę Vilniuje įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto išplėstinis posėdis, kuriame buvo apsvarstyta Asociacijos strategija ir taktika pereinamuoju laikotarpiu į demokratinę valstybę, diskutuota dėl Asociacijos atributikos, aptarti einamieji reikalai.

Kaip pažymėjo komiteto posėdžiui vadovavęs profesorius A. Dumčius, kiti diskusijos dalyviai, nepriklausoma Lietuvos valstybė kuriama esant labai sudėtingai politinei bei ekonominei padėčiai, sudėtingėjant socialinėms problemoms. Respublikos vadovybės ir Vyriausybės pastangos įtvirtinti naujas valdymo struktūras, iš esmės pakeisti ekonominio ir socialinio gyvenimo sistemas sulaukia pasipriešinimo tų žmonių grupuočių, kurios dar ne taip seniai buvo visagalės. Neišvengia klaidų ir Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, kartais priimdama skubotus, ne visiškai pagrįstus įstatymus ar nutarimus, kurie pažeidžia žmogaus teises. Tai pasakytina ir apie kai kuriuos Vyriausybės sprendimus. Teisėsaugos sistemos suirutė, naujosios biurokratijos savavaliavimas irgi gausina žmogaus teisių pažeidimų.

Todėl posėdžio dalyviai bandė įvardinti, ar Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija Respublikos valdžios struktūrų, Vyriausybės atžvilgiu yra pozicija ar opozicija? Buvo išreikšta viena nuomonė. Asociacija visomis teisiškai galimomis formomis siekia įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę, vadovaudamasi Visuotinių žmogaus teisių deklaracija ir kitais tarptautiniais dokumentais, remia ir visiškai palaiko Parlamento bei Vyriausybės pastangas šioje srityje.

Tačiau mūsų krašte yra nemažai žmonių: namų, žemės sklypų savininkai ir kt., kurių teisės pažeidžiamos. Bet ir oponuoti reikia konstruktyviai, ieškant būdų, kad netobuli įstatymai būtų pataisyti ir atitiktų tarptautinės teisės normas. Dar geriau būtų, jei Asociacija aktyviai dalyvautų rengiant ir aptariant naujų įstatymų projektus, ne tik galėtų apie juos pareikšti savo nuomonę, bet ir kovotų, kad į šią nuomonę būtų atsižvelgta.

Tam buvo sudaryta Asociacijos komiteto atstovų grupė, kuri palaikys nuolatinį ryšį su Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba bei Vyriausybe. Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad Asociacija grynė ir gins skriaudžiamą žmogų, bus opozicija visiems, kas pažeidžia žmogaus teises.

Posėdžio metu buvo aptarta ir daugiau aktualių klausimų, pasidalyta mintimis apie rengiamą desovietizacijos įstatymo projektą, kalbėta apie privilegijas, kuriomis vis dar naudojasi buvę stribai, partinės nomenklatūros, KGB veteranai.

Posėdyje dalyvavo ir kalbėjo žinomi visuomenės veikėjai: daugelio knygų autorius gydytojas A. Statkevičius, Mažosios Lietuvos „Lituanikos“ bendrijos pirmininkas G. Bukauskas. Jie pakviesti dalyvauti komiteto darbe asocijuotų narių teisėmis.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.-1991 m. gruodžio 20-26 d.

PREMJERO GEDIMINO VAGNORIAUS SUSITIKIMAS SU LŽTGA ATSTOVAIS

Praėjusią savaitę 1991 m. Vyriausybės rūmuose Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas G. Vagnorius susitiko su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininku V. Petkum, pirmininku A. Dumčiumi, jo pavaduotoju, „Pozicijos“ savaitraščio redaktoriumi V. Budniku. Asociacijos vadovai premjerui papasakojo apie LŽTGA veiklą Lietuvai žengiant į demokratinę valstybę. Pokalbio metu buvo pabrėžta, kad nepriklausoma Lietuva kuriama esant labai sudėtingai vidaus politinei, ekonominei ir socialinei situacijai, vykstant didžiulei pertvarikai kaimyninėse Rytų valstybėse. Respublikos Vyriausybė deda dideles pastangas įtvirtinant naujas valdymo struktūras, iš esmės pakeičiant visą mūsų ekonominio gyvenimo sistemą, siekia, kad šių didžiulių pertvarkymų metu būtų užtikrintos Lietuvos žmonėms bent minimalios socialinės garantijos. Šie vyriausybės veiksmai susilaukia pasipriešinimo iš tų žmonių, kurie dar taip neseniai jautėsi esą visagaliai, ir kurių padėčiai ir gerovei iškilo reali grėsmė. Todėl jie visomis priemonėmis siekia jei ne sužlugdyti, tai bent sulėtinti reformos eigą. Asociacijos vadovybė pabrėžė, kad LŽTGA remia tas Vyriausybės pastangas, kuriomis siekiama įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę, sukurti mūsų krašte naują ekonominę sistemą, stiprinti mūsų žmonių socialinę apsaugą šioje savo veikloje. Asociacija vadovaujasi Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių deklaracija ir kitais tarptautiniais dokumentais. Tačiau pasitaiko, kad kai kurie Vyriausybės nutarimai priimami visapusiškai nepasvėrus tarptautinės teisės svarstyklėse, todėl sudaromos prielaidos įvairiems žmogaus teisių pažeidimams, šiuo atveju Asociacija siekia konstruktyviai oponuoti valdžios struktūroms, siekia, kad netikslios įstatymų ar nutarimų formuluotės būtų pakeistos. Siekdama išvengti panašių klaidų, Asociacija norėtų aktyviau dalyvauti aptariant naujus įstatymų ir nutarimų projektus. Premjeras G. Vagnorius pritarė minčiai, kad Vyriausybės ir visuomeninių organizacijų dialogas turėtų būti konstruktyvus. Juk kiekviena tokia organizacija veikia tam tikroje visuomenės gyvenimo sferoje ir gerai žino problemas, kurias sprendžiant reikalinga ir Vyriausybės parama. Antra vertus, toks bendradarbiavimas ir Vyriausybei palengvintų savo funkcijų vykdymą. Žmonės atsirinks, kas oponuoja, norėdamas padėti Lietuvai, o kas tik gina savo grupinius ar asmeninius interesus. Dabartinėje Lietuvoje iš tikrųjų dar yra nemažai žmogaus teisių pažeidimo faktų ir čia LŽTGA atsiveria platūs veiklos barai. Tik reikėtų ginti ne tik paprasto darbininko ar ūkininko, bet ir kiekvieno piliečio, kokias jis pareigas beužimtų, teises, jeigu, žinoma, jos bus pažeistos.

„Pozicijos“ informacija

Pozicija.- 1991 m. gruodžio 27 d.

ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOJE

Arimantas DUMČIUS – profesorius,

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto pirmininkas,

Asociacijos steigėjas ir signataras

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos atstovai susitiko su AT pirmininku V. Landsbergiu ir aptarė aktualius dabarties klausimus, strategiją ir taktiką kuriant teisinę demokratinę valsty-

bę. Buvo pasiūlyta patobulinti Pilietybės įstatymą, ypač jo 2 str., pagerinti mūsų valstybės ir piliečių apsaugą nuo kriminalinių ir politinių nusikaltėlių.

Žmogaus teisių gynėjai taip pat aptarė labiausiai socialiai pažeidžiamų gyventojų grupių komplikuoatą būklę, kai kuriuos Pietryčių Lietuvos klausimus. Pažymėta, kad asociacija ir toliau turi veikti ginant Lietuvos tarptautines teises, rūpintis tautiečiais, gyvenančiais už Lietuvos ribų, reikia konstruktyviai padėti kuriant ar taisant mūsų įstatymus, būti opozicija viskam, kas mūsų gyvenime yra nedorovinga, neteisėta ir pažeidžia žmogaus laisves.

AT Prezidiumui asociacija pasiūlė suteikti Lietuvos pilietybę ir Sausio 13 d. atminimo medaliu apdovanoti gerb. Liuciją Baškauskaitę, VDU prorektore, – už didelius nuopelnus lietuvių tautai, ginant jos Nepriklausomybę.

Kauno laikas.-1992 m. sausio 11 d.

NUTARTA SUŠAUKTI SUVAŽIAVIMĄ

Penktadienį, gruodžio 11 d. Kauno savivaldybės salėje įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto (pirmininkas prof. Arimantas Dumčius) posėdis, dalyvaujant atstovams iš Politinių kalinių ir tremtinių, Politinių kalinių sąjungų, Invalidų draugijos, Savitarpio pagalbos sąjungos, Sąjūdžio, Žemdirbių sąjūdžio, Žemės ūkio savininkų, Žemės sklypų ir namų savininkų sąjungų, Sanryšos bendrijos, Afganistano karo veteranų sąjungos, Valstybės kontrolės departamento.

Nutarta sušaukti jungtinį šių organizacijų suvažiavimą. Nutarta suvažiavimą kviesti Kaune sausio 16 d., jį organizuoti įpareigota Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija. Sudarytas bendras organizacinis komitetas. Priimtas kreipimasis į Vyriausybę dėl politikalių ir tremtinių atstovų įtraukimo į Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro veiklą.

Komiteto narių dauguma nesutiko su V.Petkaus ir S.Kaušinio neteisėta veikla priimant sprendimus asociacijos vardu.

Pasitarime dalyvavo Kauno miesto meras Arimantas Račkauskas.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija

Kauno laikas.-1992 m. sausio 11 d.

KADA TURĖSIME ŠEIMOS GYDYTOJĄ?

Su Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministru Juozu OLEKU kalbasi žurnalistas Antanas Vaupšas

– Šiuo metu audringos permainingos vyksta visose mūsų jaunos valstybės gyvenimo sferose. Jos negalėjo nepalieti ir sveikatos apsaugos sistemos. Kas jau padaryta, kokie darbai užsibrėžti šioms metams?

– Ir pacientai, ir medikai nebuvo patenkinti sveikatos apsaugos sistema, kuri egzistavo per penkias dešimtis Lietuvos okupacijos metų. Reformuoti ją būtinai reikėjo. Žinoma, dar toli gražu ne viskas padaryta, bet pirmieji žingsniai žengti. Pradėta gydytojų rengimo bei aukštojo mokslo ir mokymo reforma. Galima pasidžiaugti, kad turime rezidentūrą, kad yra universiteti-

nės klinikos, kad mes rengiame gydytojus taip, kaip ir kitos Vakarų šalys. Reikia dar pasitempti dėstytojams, programas tikslinti ir egzaminus sugriežtinti, kad pasiektume tų šalių lygį, kad mūsų diplomai ten būtų pripažįstami.

Pernai pradėjome ir toliau tęsiame farmacijos sistemos reformą. Ji buvo labai centralizuota. Dabar vaistinės perduodamos savivaldybių žinion. Keičiama valstybinė vaistų tiekimo sistema: greta jos ieškoma ir alternatyvaus vaistų tiekimo. Trečioji sritis, kur dabar intensyviai dirbama ir jau yra pokyčių, – tai sveikatos apsaugos finansavimas.

– **Kas čia keisis?**

– Priimti Vyriausybės nutarimai sudaro sąlygas kitaip mokėti gydytojams. Pinigai, vaizdžiai kalbant, jau pradeda judėti... paskui ligonį, jeigu jis važiuoja iš rajono į respublikines gydymo įstaigas. Kai bus priimti sveikatos apsaugą reguliuojantys įstatymai (jie jau parengti ar baigiami rengti), kai turėsime šiojią tokią praktiką šioje srityje, manau, 1993 metais jau galėsime kalbėti apie mūsų finansavimą, kai, be biudžeto, bus panaudojamos privalomojo draudimo ir savanoriško draudimo lėšos.

– **Kokios svarbiausios šiuo metu sveikatos apsaugos problemos? Kas trukdo jas sėkmingai spręsti?**

– Viena svarbiausių problemų – vaistai ir medicinos technika. Rusija, perėmusi buvusios SSRS išipareigojimus dėl medikamentų tiekimo, deja, jų nesilaiko. Tikimės Vakarų šalių pagalbos. Dalį mūsų poreikių žada patenkinti Anglijos ir Danijos firmos. Šiomet pirmą kartą vaikus skiepysime iš Danijos gautomis kokybiškomis vakcinomis, rekomenduotomis Pasaulinės sveikatos organizacijos. Danijos ambasadorius pažadėjo, kad pirmųjų siuntų sulauksime kovo mėnesį. Už vakcinas turėsime sumokėti 350 tūkstančių dolerių. Kita problema – paties finansavimo keitimas. Reikia išmokti skaičiuoti pinigus. Viena para ligoninėje kainuoja nuo 80 iki 120 rublių. Ar visada šie rubliai duoda didžiausią efektą? Gydytojų darbo užmokestis irgi turi labiau priklausyti nuo jų darbo.

– **Kaip tai atrodys realiai?**

– Gydytojui bus garantuotas tik minimalus atlyginimas. Kitas užmokestis priklausys nuo to, ką ir kaip jis konkrečiai padarys gydymas žmones. Gydytojas bus suinteresuotas, kad pas jį eitų ligoniai, o ligonis žinos, kad jam nieko neberekia „duoti“, nes jo gydymas jau apmokėtas...

– **Medikai turbūt turi problemų ir dėl privatizacijos?**

– Tai itin opus klausimas, čia nereikėtų veikti skubotai ir visapusiškai nepasvėrus. Esame parengę farmacijos sistemos privatizavimo programą, bet ją įgyvendinant reikėtų užtikrinti, kad vaistinės atitektų farmacijos specialistams ir kad bent penkerius metus nebūtų keičiamas jų profilis. Prekyba vaistais duoda nedaug pelno, todėl gali atsitikti, kad privatizuotoje vaistinėje po metų pirkime ne medikamentus, o kramtomąją gumą, apelsinus ar užsienietišką šokoladą. Visa tai, apie ką dabar kalbėjau, – tai medicinos pagalbos problemos. Jos būtų gerokai lengvesnės, jei mums pavyktų išspręsti pačią svarbiausią – išsaugoti, kiek įmanoma, žmogaus sveikatą. Sveikas gyvenimo būdas, racionali mityba, sportas ir dar daug kitų dalykų kone visiems prieinami, patikimai apsaugo nuo daugelio ligų. Neseniai su kultūros ir švietimo vadovais tarėmės, ką reikėtų daryti, kad mūsų vaikai augtų sveiki ir stiprūs. Galima pasidžiaugti, kad pagaliau iš Vilniaus miesto centro dingo „Marlboro“ cigarečių reklama.

– **Ne vienas užsienietis, nors ir turtingas, sako, kad jam sirgti per brangu...**

– Deja, daugeliui mūsų piliečių dar toli iki tokio suvokimo. Manau, kad čia turėtų pradėti veikti ir ekonominis stimulus. Jis turėtų padėti žmogui suprasti, kad sveikata tikrai didelis turtas, ir jį reikia labai saugoti. Juk gera sveikata užtikrins ir gerą darbo vietą.

– **Kaip Jūs, ministre, asmeniškai propagujete sveiką gyvenimo būdą?**

– Nors laiko nedaug, stengiuosi reguliariai sportuoti, su medikais žaidžiu futbolą, nuolat

seku savo svorį. Sausio pirmąją Palangoje pradėjau maudymosi sezoną. Nerūkau...

– Žmonėms kelia nerimą gandai, kad medicinos pagalba bus mokama. Ar neatsitiks taip: gydytojas, poliklinika, ligoninė taps prieinami tik turtingam piliečiui, nes daugelis mūsų žmonių, prasidėjus kainų pasiutpolkei, ir taip vos suduria galą su galu.

– Esame puolami iš visų pusių. Prisimenate, kiek ne taip seniai buvo reikalavimų viską privatizuoti ir padaryti medicinos pagalbą mokamą. Dabar būgštaujama, kad už medicinos paslaugas gali tekti mokėti. Žmones galiu nuraminti: jiems susirgus už gydymą mokėti nereikės nei poliklinikoje, kuriai priklauso, nei ligoninėje, į kurią, reikalui esant, jį nusiųs poliklinikos gydytojai. Tačiau norint žmogui, kaip sakoma, savo iniciatyva patekti į tą ar kitą gydymo įstaigą, tokią galimybę suteikiame. Tik už gydymą tada jis turės sumokėti jau pats. Pavyzdžiui, aš priklausu Šeškinės poliklinikai ir ten mane gydo nemokamai. Bet jeigu noriu gydytis „prestižinėse“ poliklinikose, esančiose Gedimino prospekte ar Antakalnio gatvėje, turiu su jomis sudaryti sutartį ir įmokėti tam tikrą sumą. Žodžiu, pacientas dabar turi teisę pasirinkti, bet už tai reikia mokėti. Nebereikia jokių aplinkinių kelių, protekcijų, vadinamojo „blato“...

– Smarkiai pabrango vaistai. Ar visi begalės jų nusipirkti?

– Vaistai negali būti pigesni už tikrąją jų kainą, nes visada atsiras apsikrių žmonių, kurie suras būdų juos supirkti ir išvežti ten, kur jie brangesni. Kitos išeities nėra. Tačiau Vyriausybė stengiasi padėti tiems, kam vaistų labiausiai reikia, kurių pajamos nedidelės. Nemokamai duodami vaistai I grupės invalidams, taip pat kai kuriomis ligomis sergantiems ligoniams, pavyzdžiui, diabetikams. Lengvatos teikiamos ir kitoms, menkai socialiai apsaugotoms gyventojų grupėms.

– Užsienio šalyse labai populiarūs šeimos gydytojai. Kada mes juos turėsime?

– Specialistai teigia, kad tikrus šeimos gydytojus rengti reikia dešimt metų. Šį darbą pradėjome jau pernai. Ypač buvo aktyvūs šiauriečiai, organizavę specialius kursus. Mano nuomone, šeimos gydytojais ilgainiui gali tapti dabartiniai apylinkių terapeutai, suprantama, kursuose papildę savo neurologijos, chirurgijos, okulistikos ir kt. žinias. Nuo praėjusių metų Vilniaus universitete, o šiame – Kauno medicinos akademijoje įvesta nauja – šeimos gydytojo specialybė. Stengiamės perimti ir gerą JAV, kitų šalių patyrimą. Tai – pažangus dalykas ir mes visokeriopa remiame šią naują. Tačiau tam reikia ir laiko: gydytojas, pradėdamas šį darbą turi būti jam visapusiškai pasirėngęs. Kitaip geras sumanymas gali būti sukompromituotas...

– Lietuvoje atsirado bedarbių. Deja, tarp jų galima sutikti ir gydytojų...

– Gydytojų šiandien turime trečdaliu daugiau negu reikia. Kaip ir lovų ligoninėse: 10000 Lietuvos gyventojų tenka 126 lovos, o Europos šalių vidurkis – 98. Tai vis anos sistemos, kai buvo siekiama pasirodyti prieš užsienį „laimėjimais“, reliktas. Žmonės dėl to nekalti, stengiamės, kiek įmanoma, jiems padėti. Kai kurių specialistų – neuropatologų, psichiatrų, patalogoanatomų trūksta, todėl kai kurie gydytojai galėtų persikvalifikuoti. Vilniaus universitete ir Kauno medicinos akademijoje trečdaliu buvo sumažintas priėmimas į pirmuosius kursus, sugriežtinti reikalavimai studijuojantiems.

Norint išvengti atsitiktinių pakeičiųjų, gal vertėtų pasinaudoti ikikarinio Kauno Vytauto Didžiojo universiteto patyrimu: ten į pirmą kursą priimdavo visus norinčiuosius šimtą ar daugiau, o į antrą kursą pereidavo tik šešiolika geriausiųjų... Tiesa, stomatologų, kurių trūksta, priėmimas šiame neturėjo sumažinti.

– Ar turi pagrindo kalbos, kad bus sujungtos Sveikatos apsaugos ir Socialinės apsaugos ministerijos?

– Jau tada, kai mane skyrė ministru, savo kalboje pabrėžiau, kad būtų tikslinga sujungti šias ministerijas į vieną. Nors yra ir skirtingų darbo sričių, bet turime daug bendrų problemų, kurias susijungus galima būtų kur kas sėkmingiau spręsti.

– Teko girdėti, kad Estijoje greitosios pagalbos iškvietimas žmogui kainuoja dešimt ru-

blių, o gydytojo – penkis. Kaip bus Lietuvoje?

– Šiuo metu tai daryti nenumatoma. Tačiau, matyt, galėtų būti koks nors labai nedidelis, simbolinis mokestis ir už gydytojo iškvietimą, ir už apsilankymą poliklinikoje, ir už gydymąsi liginėje. Tai mano asmeninė nuomonė, ir dėl jos galima ginčytis. Taip yra Norvegijoje, Švedijoje ir kai kuriose kitose užsienio šalyse. Nors ir nedaug sumokėjęs, pacientas jaustųsi kur kas tvirtiau, nes, kaip sako patarlė, „dovanotam arkliui į dantis nežiūri“. Antra vertus, toks mokestis ir mums padėtų tiksliai žinoti iškvietimų, apsilankymų skaičių, turėti kitus statistikos duomenis.

– Ir paskutinis klausimas: kada mūsų sveikatos apsauga pasieks Europos šalių lygį?

– Pagal nacionalinio produkto dalį, skiriamą sveikatos apsaugai, mes neatsilikame nuo kitų Europos šalių. Tačiau tas produktas, deja, nėra didelis. Viskas priklauso nuo ekonomikos: bus ji stipri, tvirta, bus sveikatos apsauga. Atsižvelgiant į dabartines mūsų ekonomines išgales, sveikatos apsauga, drįsčiau teigti, yra pakankamai aukšto lygio. Tačiau bendrą padėtį geriausiai nusako akademiko E.Vilko žodžiai: „Po to, kai pradėsime gerai dirbti, reikės penkerių metų, kad pradėtume gerai gyventi“.

Pastaba. **Juozas Olekas** – mikrochirurgas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos narys, Asociacijos signataras

Pozicija.-1992 m. sausio 23-31 d.

TARIASI ŽMOGAUS TEISIŲ GYNĖJAI

Praėjusį šeštadienį įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Vilniaus krašto konferencija. Malda ją pradėjo Vilniaus arkikatedros klebonas monsinjoras K.Vasiliauskas. Konferencijai pirmininkavo LŽTGA komiteto Garbės pirmininkas V.Petkus. Pagrindinį pranešimą padarė LŽTGA komiteto pirmininkas A.Dumčius. Jis detalai apžvelgė dabartinę Lietuvos padėtį, suformulavo Asociacijos uždavinius. Konferencijoje kalbėjo A.Geniušas, N.Juršėnas, J.Mačiukevičius ir kiti.

Nutarta įkurti LŽTGA Vilniaus krašto skyrių.

“Pozicijos” inf.

Pozicija.-1992 m. sausio 23-31 d.

SVARBIAUSIA – NEBIJOTI KLAIĐŲ

1956 metais, dar tebevykstant šaltajam karui tarp SSSR ir Vakarų valstybių, JAV prezidentas D.Eisenhower (Eizenhaueris) įsteigė „People to people“ („Žmonės žmonėms“) organizaciją. Ši organizacija turėjo padaryti tai, ko nedarė valstybių vadovai – turėjo padėti suartėti įvairių šalių specialistams, mokslo, kultūros ir meno žmonėms. Keleriems metams pralinkus, buvo parengta atitinkama „Citizen ambassador program“ („Liaudies diplomatijos programa“). Daugelis tuometinės sovietijos specialistų, švietimo ir mokslo darbuotojų praktikavosi užsienyje, klausėsi žymiausių pasaulio mokslininkų paskaitų Kalifornijos, Los Angeles universitetų auditorijose. Tačiau didžiai daugumai Lietuvos mokslininkų ir specialistų šis vaisius buvo užgintas. Praėjusią savaitę Vilniuje viešėjęs „The citizen ambassador“ programos direktorius **Kermet GARSEU** sutiko atsakyti į kelis žurnalisto **Vytauto BUDNIKO** klausimus.

– **Pirmiausia dėl Jūsų vizito. Koks jo tikslas?**

– Norėjau pats susipažinti su Baltijos valstybių problemomis, įsitikinti, kokios bėdos kamuoja atsikuriančias valstybes, ir pagal galimybes organizuoti joms mokslo, technikos konsultacijų pobūdžio pagalbą.

– **Šiame poste Jūs bemaž 20 metų. Ne kartą lankėtės Sovietų Sąjungoje. Tačiau Baltijos valstybėse viešite pirmą sykį. Kodėl tik dabar Baltijos valstybės pakliuvo į Jūsų organizacijos susidomėjimo akiratį?**

– Mes daugelį metų tu siekėme. Tačiau Maskvos sovietinė valdžia neleisdavo motyvuodama tuo, kad Baltijos valstybių miestai uždari užsieniečiams. Dabar Baltijos valstybės atgavo nepriklausomybę. Todėl mes rengiame projektus, kurie pagelbėtų jums mokslo, ekonomikos, medicinos, socialinės rūpybos, statybos, žemės ūkio bei kitose srityse. Per tas tris savaites, praleistas Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje, susitikau daug įdomių žmonių, aukštų pareigūnų, kurie nesigailėdami jėgų dirba valstybės labui ir jos ateičiai.

– **Jūs tikite mūsų sėkme?**

– Man susidarė įspūdis, kad čia dar per daug kalbama. Tai, matyt, buvusios sovietinės sistemos reliktas, jos paveldas. Anos valstybės pagrindas buvo oratorinis valdymas ir šimtai teorijų, kurių niekada niekam nepavyko įgyvendinti praktikoje. Lietuvos visuomenė irgi buvo tapusi klausytojų visuomene. Klausytis nėra blogas dalykas. Tačiau kalbėti, reikšti savo įsitikinimus, yra daug svarbiau. Tai būtų naudinga ir jūsų parlamentui, kuris įsiklausęs galėtų pasirinkti tai, kas padeda valstybės kūrimui.

– **O dabar, savaitę pabuvojęs Lietuvoje, kaip įvertintumėte klausytojų ir kūrėjų santykį?**

– Man susidarė įspūdis, kad klausytojų mažėja. Manau, kad jūs einate teisingu keliu.

– **Vadinasi, mūsų politikos ir ekonomikos reformų programos teisingos?**

– Kiekviena tauta, kiekviena valstybė eina savo pasirinktu keliu. Ji renkasi savus problemų sprendimo būdus. Nedrįstu nieko teigti, tačiau po penkiasdešimties metų atgavus nepriklausomybę, sutikite, nėra itin lengva viską iš karto pakeisti. Tam reikia ne tik noro, bet ir laiko. Svarbiausias uždavinys – teisingai pasirinkti magistralinę kryptį. Paskui reikia turėti pakankamai ryžto ir galios eiti šia kryptimi. Manau, du pirmuosius uždavinius jau įvykdėte.

– **Kokia kryptimi, Jūsų nuomone, turėtų vystytis Lietuvos santykiai su kaimyninėmis valstybėmis. Turiu galvoje, kam Jūs teiktumėte pirmenybę – Vakarams ar Rytams?**

– Reikia palaikyti ryšius ir su Rytų, ir su Vakarų valstybėmis. Juo ryšių bus daugiau ir juo tie ryšiai bus glaudesni, juo lengviau bus valstybei eiti savo pasirinktu keliu. Pasaulyje egzistuoja daug valstybių su skirtingomis valdymo formomis, skirtingomis valdžios institucijomis, dirbančiomis skirtingu stiliumi, kurio pagrindas – tam tikros valstybės socialinio išsivystymo lygmuo. Jūs galite išstudijuoti daugybę valdymo formų, būdų bei metodų ir išsirinkti būtent tą, kuris labiausiai atitinka jūsų atgimusios valstybės nūdienos reikalavimus, tikslus ir aktualijas.

– **Lietuvoje privatizuojamas valstybinis turtas. Iš esmės kiekvienas Lietuvos pilietis turi vienodas teises į vienodą turto dalį. Darbštuolis ir tinginys, kvailėlis ir išminčius turi vienodas teises į tokią pat duonos riekę. Ar tik nebūsime pasukę senu, bolševikų pramintu taku, vildamiesi visus padaryti lygiais.**

– Manau, kad šiuo metu jūs elgiatės teisingai. Visiems reikia padalinti po lygiai. Vėliau dauguma turta praras nesugebėdami jo valdyti ar protingai juo naudotis. Žodžiu, tai išspręs sa vaime.

– **Žinau, kad jūs esate dar ir biznieriūs. Ar nenorėtumėte Lietuvoje investuoti savo kapitalą, pradėti kokį nors biznį?**

– Manau, kad užsienio biznieriūs pradėti veiklą Lietuvoje dar nepalankus metas. Lietuvos potencinės galybės didelės. Tačiau ji turi įrodyti, kad sugeba gaminti prekes, galinčias kon-

kuruoti Vakarų rinkoje. O ši rinka kelia didelius reikalavimus. Jums prireiks nemaža laiko. Teks daug ko išmokti. Teks mokytis bendrauti su biznio partneriais, įgyti jų pasitikėjimą kontroliuoti gaminamą prekių kokybę.

– Tačiau jeigu neturėsime naujų technologijų, gerų įrengimų, vargu ar pasieksime gerų rezultatų, vargu ar sugebėsime būti konkurentais Vakarų pramonininkams ir prekybininkams.

– Iš tiesų taip. Lietuvos švietimo ministerijoje daug kalbėjome apie techninio švietimo reorganizavimą. Manau, kad ministerija elgiasi labai teisingai, norėdama žmones supažindinti su naujomis technologijomis, plėsti jų profesinį pasirengimą. Visa tai turi būti įgyvendinta kuo greičiau. Žinau, jums trūksta šios srities mokytojų. Tačiau tegu nebijo kiekvienas žmogus pasakyti: aš esu geras savo srities specialistas. Aš galiu mokyti kitus šio amato. Reikia daugiau iniciatyvos, čia galės pasitarnauti ir mano organizacija, į pagalbą mes jums atsiųsime gausų specialistų būrį.

– Didelio biznio sėkmę lemia ne pigios žaliavos ir resursai, o pigi darbo jėga. Būtent pigi darbo jėga Lietuvoje turėtų sudominti užsienio investitorius, verslo žmones, tačiau Vakarų biznieriai neskuba. Jei biznieriai bijo investuoti savo kapitalą, vadinasi, jie nepasitiki valstybe, padėties stabilumu.

– Tai natūralu. Kiekvienas rimtas biznierių bijo rizikuoti savo kapitalu. Pirmiausiai jis analizuoja, kaip vystosi įvykiai atsikūrusioje valstybėje, kokie priimami įstatymai, ir tik po to priima galutinį sprendimą. Lietuva privalo įrodyti, kad ja biznyje galima pasikliauti, kad jos biznio biografija švari. Tai ne kokie nors specialūs reikalavimai Baltijos valstybėms. Tai biznio abėcėlė.

– Visuomenę visada kažkas valdo. Amerikoje ją valdo kapitalas. Turtingieji sėdi šešėlyje, o politikai – priekyje. Buvusiose Sovietų Sąjungos valstybėse nuskurdinta inteligentija. Ar jūs nemanote, kad formuoti politiką turi pasiturinčiųjų klasė?

– Pirmiausiai, manau, neteisingas pats teiginys. Amerikoje politiką kuria ne vien turtingieji. Suprantama, jie turi didelę įtaką politikai. Tačiau jai įtakos turi ir paprasti rinkėjai, nes rinkimai Amerikoje yra laisvi. Ir turtingieji, ir neturtingieji turi vienodas teises balsuoti bei rinkti. Be to, Amerikoje ne tiek daug turtuolių. Nepamirškite, kad daugelis firmų savininkų, kaip ir samdomieji darbuotojai, dirba tik už atlyginimą, kuris priklauso nuo uždirbtų pajamų.

– Manoma, kad įkopus į valdžią neturtingasis susirūpina savo gerove. Tuo metu jis mažiau rūpinasi visuomene. Ar ne todėl Amerikos valdžioje paprastai yra tas, kuris turi bent minimalų kapitalą ir gali visiškai atsidėti visuomenės valdymui?

– Nepritariu šiai nuomonei. Manau, jog viskas priklauso nuo žmonių, kurie balsuoja. Jie pasirenka valdžios žmones. Rinkėjai privalo garsiai pasakyti, ko jie nori. Laisva išrinktoji valdžia dirba ne sau, o žmonėms. Balsuodami jūs privalote pareikšti savo norus. O jeigu jų nepasakote, neturite teisės ir skūstis. Kiekvienas laisvos visuomenės atstovas turi būti iniciatyvus, veržtis pirmyn. Svarbiausia – siekti permainų. Jeigu žmogus to nenori ir nesiekia, tuomet jis neturi teisės skūstis. Iš to darau išvadą, kad visuomenę turi valdyti žmonės, visiškai atitinkantys jūsų norus ir siekius. Kokie jūsų siekiai, tokius ir žmones pasirinksite.

– Lietuvos visuomenė nori permainų. Tačiau žmonėse dar gyva baimė. Juk mes dar nesame laisvi nei kariniu, nei ekonominiu, nei valstybės sienų požiūriu.

– Bet jūs daug laisvesni, negu buvote iki šiol. Didesnės permainos jūsų valstybėje įvyks per ilgesnį laikotarpį. Dar daug jėgų teks paaukoti jūsų politikams ir piliečiams, kol įgyvendinsite savo siekius. Bus daug klaidų. Žinoma, jei nieko nedarysite, tai ir neklysite. Bet, mano nuomone, tos klaidos – tai nuolatinis mokymasis. Jei pastebėję, kad tam tikra politika neduoda norimų rezultatų, jūs nebijosite jos keisti, tuomet būtinai pasieksite trokštamą tikslą. Svarbiausia – nebijoti klaidų.

SUTELKIME JĖGAS PRIEŠ NUSIKALTĖLIUS

Algis GENIUŠAS – profesorius, LPKS tarybos prezidiumo narys,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Vilniaus krašto tarybos narys

Pavojus būti sugrąžintiems į Sąjungos, o dabar jau Sandraugos, gniaužtus išlieka. Dabar jau vykdoma nepaskelbta ekonominė blokada ne tik prieš Lietuvą, bet ir prieš visas tris Baltijos valstybes, tikintis tokiu būdu ir čia sukelti ekonominį chaosą bei visuotinį žmonių nepasitenkinimą nepriklausomų valstybių vidaus ir užsienio politika, kad tuo galėtų pasinaudoti pastaruoju metu ypač suaktyvėjusios, siekiančios revanšo buvusios nomenklatūrinės kolaborantinės politinės jėgos. Bandydamos išlaikyti savo dar tvirtas pozicijas ir privilegijas, išvengti ataskaitos bei atgailos už tautai padarytą žalą, šios jėgos kelia mūsų nepriklausomybei bene didžiausią grėsmę, kadangi tarptautinės įtampos Europoje mažėjimo metu darosi įtikinamiausias ir jau sėkmingai išbandytas Gruzijos opozicijos veiklos variantas.

Dabar itin svarbu kiek galima sparčiau integruotis į Europos ir pasaulio ekonomines ir politines struktūras, glaudžiai bendradarbiauti su Baltijos ir Skandinavijos šalimis, visomis išgalėmis remti Baltarusijos ir Ukrainos valstybes, demokratinių jėgų galutinę pergalę Rusijoje, kur ekonominė krizė ir politinis nestabilumas sudaro palankią terpę naujam perversmui, totalitarizmo ir imperializmo reanimacijai.

Būtina visų Lietuvos žmonių santarvė ir susitelkimas stiprinant mūsų visuomenės ir valstybės teisingumo, doros ir gerovės pagrindus. O to nepasieksime, nepašalinę mus jau penkiasdešimt metų kamuojančios metastazės apraiškų. Gyvybiškai būtina nukenksminti, eliminuojant iš vadovavimo mūsų politiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui asmenis ir junginius, dalyvavusius ar talkinčius vykdant fizinį ir dvasinį Lietuvos žmonių genocidą.

Deja, matome, kaip blokuojamas desovietizacijos projekto svarstymas Aukščiausiojoje Taryboje, kaip stengiamasi sumenkinti ir net pakeisti jo esminę nuostatą, transformuojant į „Dėl kai kurių apribojimų užimti pareigas valstybinėje tarnyboje“ variantą, kuri būtina, kaip buvo rašyta, patikslinti fraze „dėl nusikalstamos veiklos prieš Lietuvą. Vengdami atsakomybės, buvusios kolaboracionistinės nomenklatūros atstovai sukilo Aukščiausiojoje Taryboje ir sužlugdė Jungtinės Sąjūdžio frakcijos pasiūlymą pavesti Mandatų ir etikos komisijai apsvarstyti renkamų AT nuolatinių komisijų pirmininkų kandidatūras. Prieš balsavo 34 ir už tik 29 deputatai. Taip blokuojami visi reikšmingi nutarimai ir vargu ar įmanomas konsensusas.

Taigi vienintelė išeitis – desovietizacijos įstatymas, smerkiantis SSKP, LKP, KGB ir jų palikuonių nusikaltimus ir draudžiantis šių junginių aktyvistams ir toliau vadovauti politinių, ekonominių ir kultūrinių institucijų veiklai. Kadangi SSKP ir jos lietuviški padaliniai tiesiogiai atsakingi už smurtą, priespaudą ir apgaulę, kiekvienas buvęs SSKP ir LKP narys, jau nekalbant apie KGB agentus ir bendradarbius, turėtų raštiškai paaiškinti savo motyvus, kodėl įstojo į komunistų partiją, ar tapo KGB bendradarbiu, ir tiksliai nusakyti savo buvusios veiklos pobūdį. Tam reikalui galėtų būti parengti anketiniai klausimai. Būtinai diferencijuotas požiūris, nes tarp elitinių LKP narių buvo geranoriškų ir Lietuvai nusipelnusių asmenybių, kaip, pavyzdžiui, Vilniaus universiteto rektorius 1956 – 1958 metais Juozas Bulavas, tuo tarpu kaip ir tarp eilinių jos narių buvo gausybė tokių, kurie asmeniškoms naudoms ir karjeros sumetimais skundė ir persekiojo žmones, uoliai talkininkavo Lietuvos fizinio ir dvasinio genocido akcijose.

Tokią veiklą turėtų galutinai įvertinti prokuratūra. Ir jokių įkalčių neturintys turi būti traktuojami kaip ir visi Respublikos piliečiai, siekiantys kiek galima greitesnio Lietuvos sustiprėjimo ir suklestėjimo.

Priešingu atveju, jeigu penkiasdešimt metų vykdyti nusikaltimai bus užmiršti, tai nebus kaltų nei už šių dienų, nei už ateities nusikaltimus. Arba mūsų visuomenė, atmetusi blogį, vadovaisis tiesa ir dora, arba joje vėl įsigalės savivalė ir chaosas.

Pozicija.- 1992 m. vasario 7 d.

TEISIŲ GYNĖJŲ DĖMESIUI!

Kviečiame dalyvauti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto išplėstiniame posėdyje. Posėdis įvyks š. m. kovo 6 d., 15 val., Vilniuje, Laisvės pr. 60, Spaudos rūmuose, III a., tel. 42-90-49.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas

Pozicija.- 1992 m. vasario 28 d.

LAIŠKAS

Savaitraščio redakcija gavo Lietuvos Respublikos Vyriausybės premjerui p. Gediminui Vagnoriui, Lietuvos Mokslo Tarybai ir Lietuvos Respublikos piliečių chartijos tarybai adresuotą Vytauto Nezgados ir Arimanto Dumčiaus laišką, kurį autoriai siūlo paskelbti spaudai.

Laiške atkreipiamas dėmesys į tai, kad, autorių nuomone, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio mėn. 17d. nutarimas A/r. 563 „Dėl valstybinių aukštųjų mokyklų ir mokslo institutų mokslo darbuotojų ir pedagogų konkursų (peratestavimo) kriterijų ir principų“ žeidžia sąžiningai dirbančių Lietuvos mokslininkų orumą ir prieštarauja Visuotinei žmogaus teisių deklaracijai (1948 12 10), Tarptautiniam ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktui (1969 12 11) bei kitiems tarptautiniams dokumentams. Autoriai mano, kad šis nutarimas riboja mokslininkų teises dalyvauti mokslinėje ir pedagoginėje veikloje. Be to, nutarimas sudaro galimybes piktnaudžiauti mokslo įstaigų vadovams, kurių teikimu gali būti vykdomas pakartotinis kai kurių mokslo darbuotojų peratestavimas, praėjus vos vieneriems metams po atestacijos, net nenurodant tokio peratestavimo priežasčių. Tai turėtų tvarkyti Mokslinės tarybos.

Anot V. Nezgados ir A. Dumčiaus, įgyvendinant nutarimą, gerokai sumažėtų aktyviai dirbančių Lietuvos mokslininkų gretos, nors jie ir palaiko Lietuvos Vyriausybės pastangas atnaujinti mokslo įstaigų vadovybę ir suaktyvinti mokslo darbus.

Laiško autoriai siūlo konkrečias pataisas minėtame Vyriausybės nutarime.

Pozicija.-1992 m. kovo 27 d.

NESIŪSKITE Į KARIUOMENĘ LIGOTŲ VAIKŲ!

Laima BUBELIENĖ – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Šiaulių skyriaus atstovė

RIMANTĄ B. SPARDĖ KAREIVIŠKAIS BATAIS, DAUŽĖ PLYTGALIAIS, SURIŠO SPYGLIUOTA VIELA IR PAKORĖ. BET VAIKINAS GRĮŽO NAMO, NES IŠGELBĖJO JĮ MOTINOS

MEILĖ. DEJA, TŪKSTANČIAI KITŲ MOTINŲ TAIP IK NESULAUKĖ SAVO SŪNŲ. SOVIETINĖ ARMIJA TAPO DEVYNGALVIU SLIBINU. TODĖL ŠIANDIEN IR Į LIETUVOS KARIUOMENĘ MOTINOS IŠLEIDŽIA SAVO VAIKUS TAIP PAT VIRPANČIOMIS ŠIRDIMIS.

Rimantas B. buvo prastos sveikatos, dėl to tarnybai armijoje netiko. Rajono centro gydytojai to nepaisė ir išsiuntė ligotą vaikina į „vyriškumo mokyklą“. Todėl ir prisiminiau rudeninį jaunuolių šaukimą.

Į Šiaulių apskrities komendantūrą buvo suvežti aštuoniolikmečiai, devyniolikamečiai iš Joniškio, Kelmės, Radviliškio, Akmenės, Pakruojo ir kitų rajonų. Visi buvo sveiki, taigi tinkami karinei tarnybai. Tokia buvo vietos gydytojų išvada. Laimė, šiauliškiai medikai buvo sąžiningesni. Jie patikrino atvežtųjų sveikatą ir nustatė, kad kai kurie vaikinai tarnauti kariuomenėje negali. Pavyzdžiui, joniškietis A. J. mikčiojo nuo gimimo. 1989 metais vaikinui lūžo dilbio kaulas. Vis dėlto joniškietis chirurgas Šilkus ir gydytojas Milaknis vaikina pripažino sveiku. Kitas vaikiną 1979 metais gydėsi Joniškio centrinėje ligoninėje. Turėjo pilvo traumą – buvo plyšusi kasa. Tačiau, mišnėtų gydytojų nuomone, ir jis buvo tinkamas. Šiauliečiai medikai vėlgi jį nuo tarnybos atleido.

V.K. lūžę pora dešinės kojos pirštų, jie ir visi kiti pasidarė nejautrūs. Tačiau ir šis vaikiną nebuvo atleistas nuo karinės tarnybos. R.E. sirgo hipertenzija ir epilepsija. Joniškietis gydytojai ir tų ligų „nepastebėjo“. Kodėl?

Daug ligotų jaunuolių buvo atvežta iš Telšių, Kelmės ir Radviliškio.

Gerai, kad ne visi gydytojai tokie. Antai Šiaulių rajono Kuršėnų poliklinikos vedėjas R. Macevičius pats atvyko į jaunuolių šaukimo komisiją ir buvo čia, kol įsitikino, kad jo vadovaujami gydytojai klaidų nepadarė. Norėtusi, kad tokių žmonių būtų kuo daugiau.

Atėjo pavasarinis naujokų šaukimas. Gal Lietuvos medikai bus atidesni, sąžiningiau tikrins jaunų žmonių sveikatą ir nenukreips į kariuomenę ligotų mūsų vaikų.

Pozicija.-1992 m. balandžio 3 d.

TIKIU ŽMOGAUS IŠMINTIMI

Nacionalinių problemų Lietuvoje nebuvo. Jos atsirado po to, kai gimė Sąjūdis, kai šimtai tūkstančių žmonių susikibę rankomis sujungė sostines Taliną, Rygą ir Vilnių, tuo išreiškdami Baltijos tautų solidarumą kovoje už nepriklausomybę. Po to prasidėjo kitataučių diskriminacija. Subruzdo kitakalbiai rusai, žydai ir lenkai. Ėmė sklaidyti Pietryčių Lietuvos autonomijos idėjos, kurios greitai virto konkrečiais veiksmais.

Laimė, nepasisekęs rugpjūčio pučas šiek tiek apmalšino „autonomistus“. Bet greitai jie atkuto. Pamazgas apie kitataučių persekiojimą Lietuvoje pila buvusios sovietinės imperijos masinės informacijos priemonės ir net Vakarų spauda. Neseniai kone visi Lenkijos laikraščiai isteriškai sukliko apie lenkų tautybės žmonių diskriminavimą Lietuvoje. Šį isterinį šou sukėlė Lietuvos lenkų sąjungos kreipimasis į Tarptautinį Hagos teismą. Apie tautinių mažumų problemas su Vidurio Europos ir Rytų kraštų lietuvių bendrijų Sanryšos pirmininku, LŽTGA komiteto nariu ALFONSU AUGULIU kalbasi VYTAUTAS BUDNIKAS

– **Pasirodo, nebuvo jokio tarptautinių triukšmą sukėlusio kreipimosi. Kažkas paleido politinę „antį“.**

– Toks kreipimasis buvo. Bet, manau, ne visi Lietuvos lenkų sąjungos nariai jam pritarė. Juo siekta aiškių politinių tikslų. Pareiškime sakoma, kad plečiant Vilniaus miestą neva norima nusavinti vietinių lenkų žemes. Viso pasaulio miestai plečiasi užmiesčio gyventojų sklypų sąskaita. Užmiesčio žemė iki šiol buvo valstybės nuosavybė. Tad valstybė turi teisę elgtis taip, kaip jai atrodo tinkama. Savo pareiškimu Lenkų sąjunga labai „susirūpinusi“ ir dėl „delsiamų“ rinkimų

Pietryčių Lietuvoje. Girdi, šio regiono žmonėms niekas neatstovauja valdžios ir valdymo organuose. O kurgi dingę Aukščiausiosios Tarybos deputatai? Gal jie neatstovauja šiam regionui? Taigi triukšmo esmė visai kita. Paprasčiausiai jis kažkam labai naudingas. O dėl rinkimų... Jei žmonės tuose regionuose galėtų ateiti į rinkiminę apylinkę ir laisvai pasakyti savo nuomonę apie vieną ar kitą kandidatą į deputatus, galėtume kad ir šiandien juos surengti.

Deja, žmonės dar bijo. Tebėra kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Tebesiaučia vietiniai karaliukai, kadaise turėję neribotą valdžią. Ir manyti, kad jie nebeturi jokios įtakos šio regiono politinei atmosferai, būtų didžiausia klaida. Jeigu rinkimai nepasisektų ir vietinė biurokratija vėl atgautų valdžią, žmogeliui, išdrįsusiam kilstelėti aukščiau galvą, būtų galas. Jam greitai tektų kraustyti gyventi į kitą Lietuvos kraštą.

– Galiu daryti išvadą, kad visas nacionalinių mažumų problemas Lietuvoje kažkas inspiroja? Kažkam paranku pūsti žarijas?

– Įprastas dalykas, jei koks nors veikėjas šaukia iš tribūnos, mušasi į krūtinę arba sukaitęs rašinėja į spaudą, gindamas vietinius gyventojus. Tik dažniausiai toks „gynėjas“ pasirodo esąs vilnietis, nieko bendra neturintis su vietiniais rajono gyventojais. Aš gimiau šiame krašte ir visas tautinių mažumų problemas labai gerai žinau. Analizuodamas Baltarusijos, Rusijos, Vakarų spaudos informaciją dažnai atpažįstu vieną ir tą patį braižą. Straipsniai panašūs vieni į kitus kaip du vandens lašai. Inspiratoriai netgi frazes bodisi keisti. Neseniai varčiau laikraštį „Otčina“ (iki „pučo“ tai buvo LDDP organas). Laikraščio stilius, straipsneliai, netgi išsireiškimai tokie patys kaip prieš metus.

– Ko, Jūsų nuomone, tuo siekiama? Neįtikėtina sugrįžiant senuosius sovietinės imperijos laikus?

– Elementariausiai siekiama sukiršinti lenkus su lietuviais. Tai naudinga trečiosioms, gal net ir ketvirtosioms jėgoms. Nekalbu apie valstybių sukiršinimą. Tai padaryti sunkiau. Tačiau jeigu pavyktų sukelti aštrią lenkų ir lietuvių konfrontaciją, kuri peraugtų į nacionalinius neramus... Apie tai verta rimtai pagalvoti.

– Erškėčiais klotas kelias į nepriklausomybę. Ar Jūs manote, kad tai normalu? Ar galėjo Lietuva tikėtis tokių išmėginimų?

– Tai normalus ant suirusios imperijos pamatų besikuriančios valstybės kelias. Jį praėjo visos Centrinės Europos šalys – Čekoslovakija, Vengrija, Vokietija, visur problemos buvo tos pačios. Tik jų pobūdis skyrėsi ir kiekviena tauta jas sprendė savaip. Nereikia pamiršti, kad Lietuva užima ypatingą geopolitinę padėtį.

Mes esame savotiška grandis tarp Rytų ir Vakarų. Čia susikerta kaimyninių valstybių ideologiniai, ekonominiai ir, suprantama, politiniai interesai. Vyksta kova dėl to, kuri iš didžiųjų valstybių sugebės pajungti Lietuvą savo interesams. Pagrindinio vaidmens gviešiasi Lenkija. To paties siekia Rusija, NSV ir Vakarų šalys. O mums reikia apsispręsti, kuriuo keliu naudingiau eiti į Europą – per Lenkiją ar per Baltijos valstybes? Ar mums reikia kieno nors globos, ar patys išsiversime? Mums tenka milžiniška atsakomybė, nes esame daugelio valstybių dėmesio centre. Pastarosioms irgi rūpi mūsų pasirinkimas.

– Vadinas, Lietuva nepajėgi viena eiti pasirinktuoju nepriklausomybės keliu?

– Mes nusprendėme, kad nei Rytų, nei Vakarų globa mums nepriimtina. Bet kuriuo atveju Lietuva taptų satelitinė valstybe. Pasikliaudami Rytais, jų kultūra ir ekonomika, mes dar giliau nugrimztume į bolševikinį liūną, nuklystume nuo pasirinkto laisvės kelio.

Antra vertus, Rytų ekspansijai Lietuva nuo amžių turi įgijusi imunitetą. O prisitaikyti prie Vakarų civilizacijos sąlygų jai bus be galo sunku. Čia daug kas priklausys nuo mūsų politikų, nuo valstybės vadovų įžvalgumo, nuo mūsų radijo ir televizijos, apskritai nuo visų masinės informacijos priemonių.

– **Kalbėjome apie Rytų ir Vakarų valstybių ekspansiją. Ar nemanote, kad ji reiškiasi per ekonomiką?**

– Ir reiškiasi ne tradicinėmis žaliavų aprūpinimo formomis, o per nuosavybę, per bendras įmones, investicijas ir panašiai. Įsitvirtinti ekonomiškai, vadinasi, turėti savo žemę, gamyklas, pastatus. To, žinoma, visi siekia. Tarp jų ir Vakarai. Mūsų įstatymai labai demokratiški. Nenuostabu, kad jais nori daug kas pasinaudoti.

– **Bet čia slypi pavojus mūsų valstybei. Ar nebus taip: kieno vežime sėdi, to ir giesmę giedi. Visi samdomieji paprastai šoka pagal savininko dūdelę.**

– Toks pavojus realus. Užsienio kapitalo investicijoms sąlygos labai palankios. Jokių apribojimų nėra. Vakarus baugina tik garantijų nebuvimas. Juk Lietuvoje dar tebėra svetimos valstybės kariuomenė. Situacija gali netikėtai pasikeisti. Nepaisant to, bendros įmonės kuriasi, užsienio kapitalo pamažu daugėja. Ir čia slypi tam tikras pavojus. Pirmiausia turime žiūrėti, kad nebūtų vienos valstybės kapitalas. Tam tikrais duomenimis, mūsųose įregistuota daugybė bendrų Lietuvos ir Lenkijos įmonių. Tos įmonės nieko negamina, o tik perpardavinėja kažkieno pagamintą produkciją. Lietuvai tai labai nenaudinga. Mes privalome gaminti, jeigu norime egzistuoti kaip savarankiška nepriklausoma valstybė.

– **Bet mūsų ekonomika tik pradeda keisti savo pavidalą. Pirmiausiai neberekėtų stiprinti valstybinio sektoriaus, o intensyviau vystyti privatinį. Be to, jeigu žmogui šiandien naudingiau parduoti negu gaminti, tai nereikėtų už tai jo smerkti. Susivienodins mūsų ir užsienio valstybių prekių kainos ir viskas stos į savo vietas. Žmonės patys suvoks, kad gaminti yra daug naudingiau nei pardavinėti.**

– Aš anaip tol nesmerkiu prekybos. Tačiau šiandien mes stokojame grynų pinigų. Neturime jų netgi žmonių atlyginimams mokėti. O kur jie dingę? Dalis nusėdo pas atskirus žmones, o pati didžioji iškeliavo už Respublikos ribų. Jei šiandien būtume gaminę, o ne pardavinėję, visi pinigai būtų suplaukę į Lietuvą, o ne atvirksčiai. Tiek to tų rublių. Bet kas nutiktų, jeigu mes rytoj įvestume litus? Jie beregint nuvertėtų. Valstybė, siekdama save išsaugoti, turi tuos procesus reguliuoti, turi skatinti gaminti prekes, o ne vien jomis prekiauti, turi skatinti tokias užsienio ar bendras įmones, kurios ne parazituoja, o duoda apčiuopiamą naudą mūsų valstybei. Tai neišvengiama. Bet to, turime pasirinkti naudingesnius užsienio kapitalo priviliojimo būdus. Vėliau ar anksčiau tarp Klaipėdos, Sankt Peterburgo, Talino, Gdansko uostų atsiras konkurencija. Tai neišvengiama. Analogiškai atsitiks ir su geležinkelio transportu. Mūsų partneriai prekių pervežimams gali pasirinkti Lenkijos, Latvijos arba Lietuvos geležinkelį. O juk tai didelės valstybinės pajamos, todėl ir verta pagalvoti, ar naudingiau išnuomoti uostą ar be atodairos steigti bendras su užsieniu įmones.

– **Jūs, beje, esate ir Lietuvos Respublikos Valstybinės regioninių problemų komisijos pirmininko pavaduotojas. Kuo jos darbas skirsis nuo Tautybių departamento prie LR vyriausybės veiklos? Ar ši veikla nesidubliuos? Ar ši komisija nėra dar viena našta ant mūsų mokesčių mokėtojų pečių?**

– Pirmiausia dėl uždavinių. Mes turime rengti ir teikti pasiūlymus dėl valstybinės politikos principų ir svarbiausiųjų kryptų sprendžiant regionines problemas. Vadinasi, mes turime kaupti, analizuoti įvairią informaciją. Prognozuoti įvairias konfliktines situacijas. O kas yra konfliktinė situacija? Susipyko žmogus su žmogumi ar tai jau regioninis konfliktas? Žinoma, ne. Yra dar tam tikrų visuomenės jėgų inspiruojamos situacijos. Daugelis mano, kad šiandien Lietuvoje tautinių mažumų problemos nėra. Bet tai utopija ir trumparegiškumas. Šiandien Pietryčių Lietuvoje yra tokių problemų, kokių nėra nei Suvalkuose, nei Žemaitijoje. Čia gyvena per trisdešimt tautybių žmonių: baltarusiai, lenkai, lietuviai, rusai, ukrainiečiai, totoriai etc. Atrodytų, visų jų bėdos vienodos. Bet tai klaida. Visos tautybės turi savo nacionalinių ypatumų, ir

jų reakcija į tuos pačius valdžios sprendimus nevienoda. Todėl komisijai darbo per akis. Be to, nereikia pamiršti, kokia buvo partinio aparato įtaka šio regiono gyventojams. Kadangi Vilniuje dirbo visa valdžia, apie miestą dygo prabangūs sodo namai, vilos. O kokių būdu jos dygo? Vilniaus rajonui buvo skiriamos statybinės medžiagos, kurios vėliau atsidurdavo kolektyviniuose soduose. Dabar valdininkėliai – kolūkių ir buvusių apylinkių pirmininkai – nori daug ką nuslėpti. Tai irgi regiono problema. Prie šios dar pridėkime krašto apsaugą, švietimą, kultūrą, teisėtvarką, ekonomiką. Žinoma, tuo rūpinasi ir Krašto apsaugos, Kultūros, Teisingumo ministerijos. Tačiau komisija šias problemas gvildena kompleksiskai.

Ekspertų padedami, pasitelkdami kas geriausia yra Lietuvoje bei užsienyje, mes privalome rengti tikslines programas. Štai artimiausiu metu Lietuvoje padaugės bedarbių. Tai, atrodytu, bendra visos Lietuvos problema. Tačiau žinoma, kad į Vilnių savo laiku atsikėlė daug Baltarusijos gyventojų, kurie neturi butų, neturi jokios profesijos ir pan. Ar galės jie adaptuotis naujomis sąlygomis? Bendra nedarbo problema gali greitai virsti nacionalinių mažumų problema. Mes privalome jiems padėti, nes jie yra Lietuvos piliečiai. Antra vertus, neabejokime, atsiras ir tokių, kurie buitines problemas mėgins pūsti iki tarptautinio lygio problemų. Lenkų sąjungos pareiškimas tai akivaizdžiai įrodė. Už tai šiuos procesus reikia prognozuoti. Juk šiandien, išskyrus specialiąsias tarnybas, nėra jokios institucijos, kuri atliktų panašią visuomenėje vykstančių politinių procesų analizę. Nekalbu apie tai, kad niekas neanalizuoja kaimyninių valstybių veiksmų, nukreiptų prieš mūsų valstybę. Juk vykdoma ideologinė, ekonominė ir netgi nacionalistinė intervencija tiesiogine to žodžio prasme. O mūsų veiksmuose daug neprofesionalumo, ambicijų, asmeniškumo. Netgi požiūris į valstybės regioninių problemų komisiją nevienodas. Kai kas mano, kad Lietuvai tokia komisija nereikalinga.

– O kas mums trukdo profesionaliai valdyti valstybę, grįžti į civilizuotą Vakarų Europos bendriją? Pirmieji pradėję ardyti sovietinės imperijos skruzdėlyną, mes greitai pavargome ir uždusome. O dabar kapstomės vidaus intrigų dumblynėje.

– Deja, dėl asmeninių ambicijų ir kompetencijos stokos mes patys prisidarome sau nereikalingų problemų. Pasiremsiu statistika. Aukščiausiosios Tarybos deputatų apklausa parodė, kad apie 50% valdininkų nesupranta, ko iš jų reikalaujama. Tad ar įmanoma vairuoti laivą, jei nežinai, į kurią pusę plauki.

– Palietėme nacionalizmo problemą. Sovietinė ideologija teigė, kad nacionalizmas – tai buržuazinių santykių psichologija ir moralė, kad tai suabsoliutintas tautinis bendrumas, pabrėžtas tautinis išskirtinumas. Šią sampratą dešimtmečiais mums skiepijo bolševizmo apologetai. Ir šis žodis mumyse įgijo neigiamą reikšmę. O Vakarų kultūroje žodžio „nacionalizmas“ reikšmė kiek kitokia. Tai doktrina, skelbianti tautos interesų pirmumą prieš grupių, klasių, individų, sudarančių visą tautą, interesus. Aš nežvelgiu nieko blogo, jei tauta saugo savo gyvybingumą, atsisakydama mišrių santuokų, stiprina savo šaknis, puoselėdama etninę kultūrą, dirbtinai užsisklendžia nuo kitų tautų kultūros invazijos. Juk nykstančius vabzdžius ir augalus mes įrašome į raudonąją knygą. Nejaugi nykstanti tauta neturi teisės į norą išlikti?

– Tai sudėtingas klausimas. Tai, kas anksčiau buvo vadinama internacionalizmu, yra elementariausia didžiosios sovietinės imperijos interesų išraiška. Nacionalizmas buvo traktuojamas kaip tautos yda, netgi nepilnavertiškumas, nes bet kokia nacionalumo apraiška bereginti imdavo klibinti imperijos pamatus. Štai kodėl šiam žodžiui buvo suteiktas neigiamas atspalvis. O apskritai aš manau, kad nacionalinės savimonės didėjimas sveikintinas reiškinys kiekvienoje tautoje, jei tik ši nacionalinė savimonė neperauga į išskirtinumą, jeigu ji nepradeda menkinti ir žeminti kitos tautos žmonių.

– Neseniai su Lenkijos delegacija lankiausi Vilniaus universitete. Tie lenkai Vilniuje viešėjo pirmą kartą. Jie labai žavėjosi universiteto istorija ir, be abejonės, neslėpė pasididžiavimo,

kalbėjo apie žymiąsias lenkų kilmės asmenybes – literatūros profesorių Euzebijų Slovackį, profesorių Zigmą Pilchovskį ir kitus. Kaip vertintumėte tokių nacionalinių jausmų protrūkį?

– Jei žmogus nesižavi savo tautos istorija, tai jis netikras savo tautos atstovas. Tačiau jis turi žavėtis neįžeisdamas ir nepaniekindamas kaimyno. O šią ribą peržengti labai lengva. Prisiminkime: perdėtas žavėjimasis savo tauta neretai atvedavo žmoniją prie karų. Išskirtinai žavėtis savo tautiečiais, vadinasi, teigti, kad jie yra geresni už kitus. Betgi tai jau kitų niekinimas. Netgi įžeidimas. Vilniaus universitetas buvo visos Europos kultūros židinys. Paniekinti kitas asmenybes, dalyvavusias jo kūrime, vadinasi, paniekinti visą Europos bendriją. Geras nacionalinio pasididžiavimo pavyzdys yra Lietuvos Statutas. Jis buvo parašytas ne lietuvių, o senąja baltarusių kalba. Tačiau mes galime didžiuotis tuo, kad tai buvo Lietuvos Statutas, kuris padarė nepaprastai didelę įtaką kitų valstybių teisei ir kultūrai. Dėl šios garbės mes neskalambijame visais varpais ir nerėkiame kiekvienam į ausį. Tačiau būtume dėkingi tiems, kurie tai prisimintų ir deramai vertintų. Kiekvienas kultūringas žmogus visada gerbs kitos tautos istoriją, prisimins tas asmenybes, kurios ir jo tautai atnešė šviesą. Juk nesveikas nacionalizmas pasireiškia ir kitomis formomis. Antai visi žino, kad pirmosios raketos išradėjas buvo lietuvis Kazimieras Simonavičius. O raskite šią istorinę tiesą minint bent jau sovietinės Lietuvos enciklopedijoje, nekalbu apie didžiąją tarybinę enciklopediją. Tai pavojingas nacionalizmas, nes jis siekia kitą tautą pažeminti ir sumenkinti

– Kokią Jūs regite nacionalinių santykių raidos perspektyvą Lietuvoje? Kokie, Jūsų nuomone, geriausi šių problemų sprendimo būdai? Gal mūsų laukia ilgas ir erškėčiuotas kelias? O gal mes taip visą laiką ir murkdysimės nacionalinių aistrų raiste?

– Kol kas tam tikros politinės jėgos mėgina ekonominius sunkumus perkelti į nacionalinę plotmę. Neretai tai daryti joms sekasi. Panašiai elgiasi ir kai kurios partijos, besivaikydamos populiarumo. Ekonominėmis mūsų bėdomis naudojasi netgi pavieniai žmonės. Bet gyvenimas eina į priekį. Vėliau ar anksčiau mes išbrisisime iš ekonominės krizės. Tada daugybė nacionalinių problemų savaime atkris. Privatinė nuosavybė, galimybės dirbti ir daugiau uždirbti politines aistras nustums į dešimtą planą. Ir juo greičiau mums seksis sutvarkyti ekonomikos reikalus, juo ši diena arčiau. Beje, tikiu, kad didžiosios kaimyninės valstybės pagaliau atsikratys savo imperinės ideologijos. Su kaimynais baltarusiais amžiais sugyvenome. Sugyvensime ir dabar, nors jau ir ten provokuojamos šovinistinės nuotaikos. Tiems įvykiams mes turime užbėgti už akių.

Su Lenkija galime turėti tam tikrų problemų. Jeigu lenkų tauta geranoriškai žvelgs į Lietuvą, jeigu Lenkijos politikai supras, kad Vilnius ir Vilniaus kraštas yra neatsiejama Lietuvos dalis, tuomet ir šių problemų nebebus. Neslėpsiu, Lenkijoje yra netgi tokių nacionalistų, kurie Lietuvą laiko Lenkijos provincija. Tokių iliuzijų laikas atsikratyti. Metas įvardinti visus praeities istorinius įvykius ir deramai juos įvertinti. Kol tai nebus padaryta, konfliktų pavojus išlieka.

– Jūs turite galvoje Želigovskio žygi į Vilnių ir Vilniaus krašto okupaciją?

– Ne tik tai. Yra ir kitų istorijos puslapių. Svarbiausia – nuoširdus pripažinimas savo klaidų. Visa tai turi būti įvertinta Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybinėje sutartyje. Be šio įvertinimo sutartis neturėtų jokios prasmės. Manau, kad mes esame pakankamai civilizuoti ir galime santykius tarp tautų grįsti draugystės, o ne nacionalšovinizmo principais.

Juk panašioje situacijoje prieš keletą dešimtmečių buvo prancūzai ir vokiečiai. Per karą jie žudė vieni kitus. O dabar tarp šių valstybių netgi sienų nėra. Štai ką reiškia tauta, politinis geranoriškumas. Tai mano ateities prognozė. Aš tikiu mokslininkais, politikais, biznieriais – visais geros valios žmonėmis. Tikiu žmogaus protu ir išmintimi. Tik taikus sambūvis šiandien dar turi perspektyvą. XXI amžiaus išvakarėse žmonija kitos alternatyvos neturi. Apskritai, mano nuomone, taikiam sambūviui alternatyvos nebėra.

LAIKRAŠČIUI „POZICIJA“

Lietuvos medikų asociacijos prezidiumas apsvarstė „Respublikos“ laikraštyje išspausdintus V.Čeplevičiūtės straipsnius „‘Santos’ šventumas“ ir „Tiesiog šventumas“ bei asociacijos prezidento R.Gružausko pateiktus dokumentus dėl UAB „Santa“ veiklos ir konstatavo:

1.UAB „Santa“ ir Lietuvos medikų asociacija yra dvi skirtingos organizacijos. Pinigus Baltarusijos firmai „Belinvest programa“ turėjo pervesti Maskvos firma „Lyder“, UAB „Santa“ šiame sandoryje dalyvavo kaip tarpininkas. Jeigu sandoryje buvo nesąžiningų veiksmų, jie galėjo būti tik iš Maskvos firmos pusės. Pravartu žinoti, kad situacija Rusijoje ir kitose respublikose atliekant bankines operacijas labai sudėtinga, dažnai jos trunka 2-3 mėnesius.

Beje, Baltarusijos firma, „Santai“ pakeitus patalpas, ją galėjo surasti, nes turėjo vadovų namų telefonus. Ir pelno gauta ne 10, o apie 1 milijoną, iš kurio buvo padengti banko kreditai, transporto, komandiruočių išlaidos, įsigyta medicininės įrangos, stomatologinių plombų, švirkštų ir t.t. Lėšų dalis skirta Lietuvos medikų asociacijai. Prezidentas R.Gružauskas kvietė korespondentę V.Čeplevičiūtę susipažinti su esama padėtimi, dokumentais, tačiau į susitikimą ji neatvyko. Paskutiniu metu panašių kaltinimų pateikė ir Sveikatos apsaugos ministerija, tačiau paaiškėjo, kad jie skirti kitoms firmoms su tokiu pat pavadinimu. Žinant „Respublikos“ laikraščio vadovų asmeninius ryšius su Sveikatos apsaugos ministru, galima rasti ryšį tarp šių veiksmų.

Lietuvos medikų asociacija, kurios įstatuose numatyta padėti privačios praktikos medikams ginti jų teises, dalyvauti kuriant naujus sveikatos apsaugos įstatymus, reorganizuoti sovietinį sveikatos apsaugos modelį, veikia jau 2 metai. Medikai dirba be jokio atlygio, norėdami paspartinti sveikatos apsaugos reorganizavimą, tuo pačiu sudaryti kuo palankiausias sąlygas pacientams. Šiuo metu, bendradarbiaujant su kitomis suinteresuotomis medikų organizacijomis, baigiamos sudaryti darbo grupės, kurios kartu su Vokietijos ir Šveicarijos firmomis Lietuvos Vyriausybės užsakymu rengs sveikatos apsaugos reorganizavimo programą.

Lietuvos medikų asociacija vertina minėtas „Respublikos“ publikacijas kaip sąmoningą pasi-priešinimą LMA rengiamai sveikatos apsaugos pertvarkymo programai ir kaip politinį šantažą, nukreiptą prieš asociacijos prezidentą R.Gružauską dėl jo ryžtingos pozicijos siekiant sveikatos apsaugos reformos ir senos, susikompromitavusios nomenklatūros atsistatydinimo.

Lietuvos medikų asociacijos prezidiumas
Pozicija.-1992 m. balandžio 24-30 d.

KAIP DAROMI PINIGAI

Petras MIKŠTAS – LŽTGA „Pozicijos“ savaitraščio atstovas Ignalinoje

Butų privatizavimas Ignalinos rajone žmonėms sugadino daug nervų. Pirmieji padavę pareiškimus butams pirkti tikėjo, kad dokumentų tvarkymas neužtruks. Deja, gyvenimo realybė ir į šį procesą įnešė pataisų.

Pagal pateiktus norinčiųjų pirkti butus pareiškimus buvo sudaromi sąrašai ir perduodami Utenos teritoriniam valstybiniam inventorizavimo, projektavimo ir paslaugų biurui. Už inventorizuotus butus ši įstaiga turėjo pasiimti iš gyventojų surinktų sumų atitinkamą lėšų dalį. Sunku pasakyti, kaip būtų susiklostęs butų privatizavimas Ignalinos rajone, jei viskas būtų atliekama nustatyta tvarka, atsižvelgiant į racionalius pasiūlymus. Deja, mano galva, Utenos teritorinio

valstybinio inventorizavimo, projektavimo ir paslaugų biuro darbuotojams visa tai mažiausiai rūpėjo. Slinko mėnesiai. Į pirmuosius sąrašus butams pirkti patekė kai kurie šeiminkai dar ir dabar laukia inventorizacijos bylų, o daug tik gruodžio mėnesį parašiusių pareiškimus jau turi reikiamus dokumentus butams pirkti arba jau yra juos nusipirkę. Tarp pirmųjų nemažai senyvo amžiaus, vienišų žmonių.

Tokią painiavą sukėlė po rajoną pasklidusios kalbos, kad patiems reikia važiuoti į Uteną. Ap-sukresnieji iškart susigaužė, ką tai reiškia, ir pavieniui ar grupėmis patraukė į Utenos teritorinį valstybinį inventorizavimo, projektavimo ir paslaugų biurą. Tik spėti galima, kuo buvo paremti tokie sandėriai, tačiau ignaliniečiai vieni kitiems ėmė šnibždėti – ima!

Telefono skambutis privertė nedelsiant imtis nedidelės gudrybės. Skambinusiojo teigimu, kovo 17 d. iš Utenos atvykusiai technikai iš Ignalinos Ateities gatvės 24-ojo namo devynių butų surinkta 950 rublių, o toji, pažadėjusi kovo 20-ajai sutvarkyti inventorizacijos bylas, išvyko atgal. Atrodo, nebūtų technikai nutrūkusios rankos, jei ji būtų užėjusi ir pas vieną kitą senesnę šeiminką, išmatavusi jų butus, apžiūrėjusi rūsius.

Apsimetęs suinteresuotu greičiau gauti reikiamą bylą buto šeiminku (t.y. vienu iš davu-siųjų), išvykau į Uteną. Deja, prieš dieną ją gauti nepavyko. Bylas technikė dar tvarkė namuose. Kitos dienos rytą technikę jau radau darbe, ir netrukus visos devynios bylos gulėjo mano port-felyje.

Nustebino tai, kad niekas nepaklausė mano pavardės, nepasiteiravo, kurių butų bylos reika-lingos, iš kokios privatizavimo komisijos atvykau ar panašiai. Kaip netikėti kovo 17 d. įvykusi sandėriu? Tik kai prisistačiau Utenos teritorinio valstybinio inventorizavimo, projektavimo ir paslaugų biuro viršininkui S. Galiauskui, šis nustebo, kaip man taip lengvai atiteko tos bylos. Vėliau teko atskleisti savo kortas ir grupės vadovui V.Šapokai, ir technikai B.Šukienei.

Praėjus kelioms dienoms po mano apsilankymo, ponia B.Šukienė grąžino žmonėms pini-gus.

Utenos zonoje Ignalinos rajonas atsilieka privatizuojant butus. Man atrodo, to nebūtų buvę, jei Utenos inventorizavimo biuro valdininkai būtų atsižvelgę į Ignalinos rajono savivaldybės, darbo kolektyvų pasiūlymus, jei savo darbo nebūtų pavertę neteisėto pasipelnymo šaltiniu.

Pozicija.-1992 m. balandžio 24-30 d.

VORATINKLIS „Kliugeris“ (8)

Dokumentų vertimai visiškai slaptai Lietuvos SSR KGB siunčiama šifruota telegrama SSSR KGB pirmininkui armijos generolui drg. Kriučkovui V.A. SSSR KGB PGU viršininkui generolui leitenantui drg. Sebaršinui L.V.

Apie aktyvias priemones.

Lietuvos SSR valstybės saugumo komitetas kartu su SSSR KGB PGU „A“ tarnyba sukūrė ir įregistravo oficialiose Lietuvos įstaigose „nepriklausomą“ teisių gynimo organizaciją Lietuvos žmogaus teisių asociaciją, kurios svarbiausias tikslas – atskleisti ir parodyti Lietuvos, SSSR, taip pat pasaulio visuomenei dabartinio režimo sąlygomis Lietuvos Respublikoje egzistuojančius politinių, ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių ir žmogaus laisvių įstatyminius apribojimus ir praktinius pažeidimus. Sukurta organizacinė Asociacijos su štabu Vilniuje struktūra ypač sunkiomis sąlygomis atlieka praktinį darbą, skatina „kovotojų už žmogaus teises“ nesutarimus, trukdo įregistruoti kitas panašias organizacijas, taigi, neleidžia joms gauti subsidijų iš užsienio.

Aktyviai teisių gynimo veiksmai plėtoti būtų tikslinga paskirti Centro sąskaita tam tikrą pinigų sumą kompiuterinei technikai įsigyti vietoje arba duoti Asociacijai tokią techniką iš Komiteto fondų.

Tuo pat metu Lietuvos SSR KGB, pasinaudodamas konkrečiomis operatyvinėmis galimybėmis, gali aktyviai padėti sukurti Lietuvoje „nepriklausomą“ laikraštį, leidžiamą lietuvių ir rusų kalbomis, 1 spaudos lanko apimties, bandomuoju tiražu 50 tūkst. egzempliorių. Mums aktyviai dalyvaujant, laikraštis darys naudingą įtaką – Lietuvos gyventojams, spausdindamas PGU „A“ tarnybos respublikos komiteto spaudos biuro ir kai kurių mūsų pagalbininkų parengtas medžiagas. Vyriausiuoju laikraščio redaktoriumi numatomas mūsų patikrintas agentas „Nargis“, šiuo metu dirbantis vieno respublikinio laikraščio redaktoriaus pavaduotoju (rankraštyje: vietinio laikraščio „Vakarinės naujienos“ redaktoriaus pavaduotoju. – Red.). Jo pavaduotoju taptų kitas patikrintas agentas „Karalius“, neseniai atleistas iš Eltos telegramų agentūros direktoriaus pavaduotojo pareigų (rankraštyje: anksčiau – laikraščių „Moskovskije novosti“ ir „Tiesa“ korespondentas Niujorke. – Red.). Taip pat numatyta įdarbinti redakcijoje mūsų operatyvinį darbuotoją (SSSR KGB PGU DR), kuris tiesiogiai vadovautų agentūrai.

Laikraštis kuriamas kaip akcinė bendrovė. Todėl iš pradžių prireiks 30 tūkst. rb. materialinės pagalbos. Pradiniais apskaičiavimais laikraštis atsipirks per vienerius metus.

Prašome apsvarstyti.

Einantis Lietuvos SSR KGB pirmininko pareigas generolas majoras V.A.Caplinas

1991 m. balandžio mėn.

Vykdytojas I skyrius

Kuolelis (spausdino asmeniškai) Tel Nr. 396

Lietuvos aidas.-1992 m. gegužės 13 d.

ŽMOGUS YRA GIMĘS LAISVAS...

Arimantas DUMČIUS – profesorius,

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininko pavaduotojas,

Asociacijos signataras

Šią mintį išsakė žymus prancūzų švietėjas, filosofas ir rašytojas Žanas Žakas Ruso daugiau kaip prieš du šimtus metų. Bet ji tebėra svarbi, reikšminga ir šių dienų žmonijai, kuri yra pasiekusi aukštą civilizacijos laipsnį. Tai aktualu ypač nedidelėms tautoms, kurių laisvės ir teisės daug kur yra ignoruojamos, dar daugiau – grubiai pažeidinėjamos. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Pasižvalgykime po mūsų brangiąją Lietuvą. Kiek čia smurto, teroro, prievartos ir priespaudos, kurie primesti iš svetur – iš didžiosios kaimynės – Sovietų Sąjungos, kuri mūsų kraštą okupavo daugiau kaip prieš 50 metų ir iki šiol nenori pripažinti Lietuvos visuomenės apsisprendimo teisės, siekio atkurti savo valstybę, jos Nepriklausomybę, laisvai, demokratiškai tvarkyti savo gyvenimą. Šiandien didelės kaimynės vadovai garsiai šūkauja apie tautų apsisprendimo teisę, bet jos netaiko sovietinio režimo prispaustiems.

Neatsitiktinai atgimstančioje Lietuvoje susikūrė Žmogaus teisių gynimo asociacija, kurios skyriai veikia įvairiuose miestuose, rajonuose, jų tarpe ir Kaune. Ši nepolitinė visuomeninė organizacija nėra gausi, Kauno mieste į ją susibūrę keliasdešimt intelektualų, kurie labiausiai rūpinasi Lietuvos tarptautinės teisės klausimais, socialinių žmogaus teisių gynimu.

Ginti Lietuvos tarptautinę teisę labai sunku ir nepaprasta. Tai parodė ekonominė blokada, kruvini sausio įvykiai, Lietuvos TV bokšto ir Spaudos rūmų užgrobimas, vis išžulėjantys sovietinės armijos veiksmai, OMON'ο būrių veikla, jaunuolių grobimas, rekrūtų gaudynės, muitinių atakos, vairuotojų mokyklų plėšimas ir kt. Tai vis brutalios jėgos naudojimo prieš beginklius žmones ir mažą tautą atvejai.

Visi šios SSSR „šliaužiančios“ okupacijos veiksmai prieštarauja 1948 m. Žmogaus Teisių Deklaracijai, Tarptautiniam politinių ir pilietinių teisių paktui, o taip pat Helsinkio 1975 m. Baigia- mojo Akto ir jo paskesnių konferencijų dokumentams, Paryžiaus chartijos (1990 m.) sprendi- mams.

Mūsų Asociacija registruoja minėtus pažeidimus, Vytauto Didžiojo universitete yra surinkta medžiaga apie sužalojimus 1000 atvejų prie TV bokšto ir kitur. Sausio įvykių metu pasiūsta keletas kreipimūsi į Jungtinių Tautų Organizaciją ir kitas tarptautines organizacijas, kalbėta TV laidoose. Visi stebėjo, kaip aktyviai Vakarų šalys atsiliepė į Lietuvos pagalbos šauksmą ir atsiuntė savo stebėtojus.

Dabar Asociacija yra registruota Jungtinių Tautų Organizacijos Žmogaus teisių komitete, su ja palaiko pastovų ryšį.

Kartu su kitais judėjimais ir partijomis ji yra Lietuvos žmonių viešosios nuomonės išreiškėja tarptautinėse organizacijose. Asociacija su Lietuvos Sąjūdžiu prisideda prie Nepriklausomybės partijos pradėtos parašų rinkimo akcijos į Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetą dėl mūsų informacijos pastatų užgrobimo. Paskutiniajame Kreipimesi į Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetą ir Ženevos Žmogaus Teisių komisiją yra prašoma atsiųsti stebėtojus į Lietuvą dėl spec. dalinių siautėjimo, reikalaujama apsvarstyti nuoseklus sovietinės kariuomenės išvedimo ir ka- rinių objektų demontavimo planą. Visiems kelia susirūpinimą pastovūs vizų, pašto ir siuntinių trikdymai, ypač su JAV, nenormali padėtis muitinėse.

Perspektyvoje numatoma eilė tarptautinių konferencijų, kuriose privalome pateikti Lietuvos laisvės bylą, iškelti esamus žmogaus teisių pažeidimus. Tokios konferencijos įvyko Maskvoje (1991 09 10), Krokuvoje - kultūros simpoziumas (1991 05 28), Oslo seminaras apie demokratines institucijas (1991 11 04), Ženevoje (tautinių mažumų klausimai) (1991 10 07). Į šias konferencijas turi pateikti konkrečią faktinę medžiagą kareivėliais besirūpinančios organizacijos (jaunuolių Globos Komitetas, Motinų Komitetas), spaudos ir TV darbuotojai, „Caritas“, Sporto, mokslininkų organizacijos, Savitarpio pagalbos sąjūdis ir kitos žmogaus teises ginančios organizacijos. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija priima faktinę medžiagą, pasiryžusi ir toliau talkinti ginant Lietuvos tarptautinę teisę. Svarbus klausimas yra mūsų visuomenės švietimas tarptautinės teisės klausimais. Tad vienu iš uždavinių yra visuomenei literatūros paruošimas ir jos organizacijoms. Svarbi mūsų veiklos kryptis – ginti tautines mažumas, šiuo metu daug dėmesio skiriama žmogaus teisėms Pietryčių Lietuvoje. Kauno organizacija šefuoja Ignalinos, Dūkšto kraštą. Čia žmonės gana įvairių tautybių. Bet jie labai menkai suvokia nūdienos procesus, piliečių teises. Labai daug spragų švietime, kultūroje. Žmonėms aiškinama, kad jie turi savo kalbą turėti, vaikai mokytis tautinėse mokyklose, po to aukštosiose mokyklose. Kauno medicinos akademi- ja šiemet numato iš to krašto priimti studentus lengvatinėmis sąlygomis studijuoti stoma- tologiją, paruošti stomatologų. Žinoma, Asociacijos žmonės daugiausia pasinėrę į aiškinamąjį darbą. Dabar labai aktualus žmonių socialinių teisių gynimas. Gyvenimas sudėtingas ir nelengvas. Blogėja ekonominė padėtis, daugeliui žmonių sunku pragyventi, o socialinės teisės dažnai pamiršamos. Pastaruoju metu pagausėjo naujų įstaigų. Kontroluojame socrūpybos skyriaus darbą. Bet praktikoje tvarka daugiausia tebėra senoviška. Todėl neretai žmonės ieško teisybės dėl įvairių skriaudų, juos tenka ginti nuo valdininkijos – tiek senosios, tiek naujosios, nes ir įstatymai, ginantieji žmones, priimami pavėluotai. Todėl ginčiuose dažnai vaidiname tarpininko

vaidmenį. Žmonės dažniausiai kreipiasi dėl butų, dėl darbo ir kitų reikalų. Ypač aktualu yra apginti našlaičius, neglobojamus internatų vaikus, pasirūpinti jais.

Netenkina šiandien ir dorovinio auklėjimo būklė. Pribrendo laikas, kad vyriausybė ratifikuotų Vaiko teisių konvenciją ir įstatymų keliu užkirsti kelią aukščiau minėtoms ir kitoms negerovėms. Atėjo laikas kurti Lietuvos mokyklą ne deklaruojančią, o konkrečią. Tam Asociacija pirmiausia siūlo peratestuoti mokyklos vadovybę. Sprendimo laukia daugybė klausimų, ypač sveikatos apsaugos, ekologijos, socialinėse sferose. Kviečiame visus, kam brangi Lietuvos ateitis, reikšti didesnę iniciatyvą. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija stengsis būti konsultantu, tarpininku ir adekvačiu kontrolieriumi ginant Lietuvos gyventojų teises.

Klinikos žodis.-1992 m. gegužės 14 d.

PAKALBĖKIME ATVIRAI

Su Lietuvos valstybės kontrolės departamento juristu, Žmogaus teisių gynimo asociacijos konsultacinės tarybos nariu PETRU GRĖBLIAUSKU kalbasi žurnalistė Snieguolė Pilypienė

– Pastaruoju metu padaugėjo atvejų, kai darbdaviai, norėdami atsikratyti kuo nors neįtikusiu darbuotoju, nepamatuotai apkaltina jį ir atleidžia iš darbo.

– Vienas iš tokių atleidimo pretekstų, kai darbuotojas darbo metu yra neblaivus arba apsvaigęs nuo narkotinių ar toksinių medžiagų. Manychiau, kad girtumą įrodyti nepakanka 2-3 bendradarbių (liudytojų) parodymų ir surašyto akto. Pasirodžiusiam darbe neblaiviam darbuotojui įmonės administracija privalo surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą, reikalaujanti pasiaiškinimo raštu, tik po to taikyti administracinę nuobaudą. Be to, pagal DSI 29 str. 9 p. darbuotoją galima atleisti tik tada, kai, atlikus narkologinę ekspertizę, jam bus nustatytas ne žemesnis negu lengvas girtumo laipsnis. Taip, pavyzdžiui, surašyto akto pagrindu 1991 m. rugsėjo 2 d. buvo nepagrįstai atleistas iš darbo Mokslų akademijos sandėlininkas R. Bagdonas, 1991 m. birželio 5 d. – Tauragės knygyno pardavėja G. Šimkuvienė, 1991 m. vasario 10 d. Valskybinės akcinės Šiaulių elektros konstrukcijų įmonės „Elga“ Ukmergės filialo prekių žinovas M. A. Talutis.

– O jeigu žmogus papuolė į blaivyklą? Ar gali įmonės vadovas dėl to savo pavaldinį atleisti iš darbo?

– Taip, gali, tik ne visais atvejais. Jeigu tai valstybės tarnautojas, toks faktas nesuderinamas su jo pareigomis. Šiuo atveju jis gali būti atleistas iš darbo pagal DSI 29 str. 3 dalį. Pagal DSI 29 str. 9 punktą visais atvejais gali būti atleistas darbuotojas, kuris į medicininę išblaivinimo įstaigą patenka tiesiogiai iš darbo. Čia reikia prisiminti, kad į šias įstaigas gali būti talpinami asmenys, esantys vidutinio ar sunkaus girtumo būklėje, kai žmogaus vieno palikti nebegalima, kad nepadarytų žalos sau arba aplinkiniams.

– Bet dažnai būna ir taip, kad įmonės ar įstaigos vadovas panaikina etatą, o darbuotojui išėjus, etatas vėl „atsiranda“.

– Kitas būdas susidoroti su nepaklusniaisiais yra atleidimas iš darbo fiktyviu likvidavimo pretekstu. Darbo įstatymų kodekso 511 straipsnio pirmoji dalis leidžia atleisti iš darbo dėl likvidavimo tik tuomet, kai visa įmonė nutraukia savo veiklą. Tačiau šios nuostatos dažnai nepaisoma. Įmonės pertvarkymas, nors ji nė vienai dienai nenutraukia savo veiklos, pavadinamas likvidavimu, visiems dėl akių išdalinami atleidimo lapeliai, o viršininkas du mėnesius „svarsto“, ką atleisti, o ką palikti – be jokių aiškių kriterijų ir prioritetų. Taip elgdamasis vadovas skatina

korupciją, kyšininkavimą, aklą darbuotojų paklusnumą darbdaviui. Taip, pavyzdžiui, buvo atleista Rūta Kriščiūnaitė, buvusi tremtinė. R. Kriščiūnaitę „padėjo“ atleisti iš darbo „Kauno statybos“ juriskonsultė, buvusi partinės organizacijos sekretorė. Svarbiausia, kad tokiam atleidimui pritarė ir teismo įstaigos. Panašiai su Darbininkų sąjungos ir Sąjūdžio aktyvistais susidorojo Valstybinės draudimo įstaigos valdytojas V. Vaivada. Dėl tariamo įstaigos likvidavimo iš darbo buvo atleisti aktyviausi mokytojų profesinės sąjungos organizatoriai buvusiose profesinėse technikos mokyklose, pertvarkant jas į aukštesniąsias mokyklas. 1991 m. sausio 21 d. fiktyviu likvidaciniu statusu buvo atleistas Utenos kuro tiekimo bazės operatorius V. Akopianas.

– Ar teisingai pasielgė Socialinės apsaugos ministerija, perimdama iš profesinių sąjungų valstybinio socialinio draudimo lėšas?

– Socialinės apsaugos ministerija eilinių darbuotojų atžvilgiu pasielgė nusikalstamai, nes paleido iš valstybinio socialinio draudimo lėšų išlaikomą teisinę darbo inspekciją, kuri vykdė darbo įstatymų laikymosi priežiūrą ir drausmino darbdavius. Panaikinusi šią tarnybą ministerija nebevykdo jos paskirčiai būdingų socialinės apsaugos funkcijų, nebeprižiūri, kaip laikomasi darbo įstatymų. Priešingai, buvo parengti ir priimti nauji darbo įstatymai, kurie gerokai suvaržė darbuotojų teises, o įmonės vadovams neribotai išplėtė galimybes atimti iš pavaldinių pagrindinį jų pragyvenimo šaltinį – darbą. Tai panašu į sąmoningą norą sukelti masinį atleidžiamų darbuotojų nepasitenkinimą. Tokioje situacijoje geriausia būtų pataisyti pačius darbo įstatymus. Tada nebūtų reikėję Vyriausybės vadovui skelbti potvarkį, draudžiantį atleisti iš darbo, o Žemės ūkio ministerijai uždrausti privatizuojamose žemės ūkio įmonėse atleidinėti darbuotojus.

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 139 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą atleidimą iš darbo arba kitokį šiurkštų darbo įstatymų pažeidimą. Mūsų žiniomis, baudžiamoji byla pagal šį straipsnį nė vienam vadovui iki šiol nebuvo iškelta. Pavyzdžiui, 1991 m. liepos 26 d., remdamasis aiškiai suklastotais dokumentais, Ukmergės rajono Taujėnų sodininkystės ūkio direktorius S. Blockus atleido iš darbo ūkio Darbininkų sąjungos organizatorę Z. Driukienę, kuri bandė priešintis grobstymams ir korupcijai. Kaip ir buvo tikėtasi, prokuratūra atsisakė dėl to kelti baudžiamąją bylą: varnas varnui akies nekerta. Tapęs laikinosios administracijos vadovu, S. Blockus dar labiau suįžūlėjo: 1992 m. vasario 21 d. S. Driukienę pakartotinai atleido iš darbo: privatizuojant įmonę, jis nusprendė panaikinti Driukienės etatą. Panašiai su neparankiais pavaldiniais elgiasi Vievio grūdų perdirbimo įmonės vadovas A. Vaitkevičius, Pagirių šiltnamių įmonės „Vilinta“ generalinis direktorius G. J. Morkūnas, Rokiškio melioracijos įmonės vadovas D. Medikas ir kt.

Antai Vievio grūdų perdirbimo įmonės vadovas A. Vaitkevičius įsakyme taip ir parašė: „Gražinti į nesamas pareigas“. Gražintajam moka vos kelis šimtus rublių ir neleidžia dirbti. O pabandytų neateiti į darbą nors vieną dieną, neabejoju, būtų tuoj pat atleistas už pravaikštą.

– Ar tokiais atvejais žmogus gali kreiptis į prokuratūrą ir teismą, tikėdamasis teisingo ginčo sprendimo?

– Labai gaila, kad daugelis prokuratūrų į tai žiūri pro pirštus. Teko dalyvauti ne viename teismo posėdyje, ne kartą patyriau, kad įstatymas kartais kalba viena, o prokuroras – kita... Pavyzdžiui, Kaune iš darbo buvo atleistos kelios vienišos motinos, Popieriaus fabriko ir „Audimo“ fabriko darbininkės, auginančios nepilnamečius vaikus. Iš darbo atleisti nevalia, o teismas priėmė sprendimą atmesti jų ieškinį, t. y. pritarė jų atleidimui. Sugaišome bemaž pusę metų, kol generalinis prokuroras užprotestavo sprendimą, o Aukščiausiasis Teismas jį panaikino ir vėl gražino bylą į teismą. „Audimo“ fabriko darbininkė, auginanti du nepilnamečius vaikus, buvo atleista iš darbo praėjusių metų spalio mėnesį, bet iki šiol dar nedirba. Gaila žmonių, kurie tiki teisingumu ir į teismus eina be advokatų. Tuo tarpu teismai dažnai vyksta skubotai, neįsigilinus į konflikto esmę. Teismo sprendimas ir protokolas turėtų būti surašyti per tris dienas, o žmonės

jų vaikšto ištisomis savaitėmis...

Marijampolės rajono Mockavos kolūkio pirmininkas T. Salatka kelis kartus atleidinėjo iš darbo laukininkystės darbininką, II grupės invalidą nuo vaikystės Šarūną Kubilių. Tėvai kreipėsi į prokuratūrą. Ši savo sprendimu gražino jį, kaip neteisingai atleistą. Tačiau kolūkis kategoriškai atsisakė mokėti Š. Kubiliui už priverstinę pravaikštą. Vėliau Kubilių šeima dar kartą kreipėsi į teismą. Pirmininkas vis išsisukinėjo, vilkino, apgaudinėjo. Pagaliau 1991 m. gruodžio 24 d. (penktą kartą!) teismo posėdis, kad ir be atsakovo, įvyko ir vėl priteisė gražinti Š. Kubilių į darbą kaip neteisingai atleistą ir išmokėti kompensaciją už priverstinę pravaikštą. Deja, T. Salatka ir toliau nekreipia dėmesio į teismo sprendimą.

Dar vėliau Š. Kubiliaus motina parašė raštą į Generalinę prokuratūrą, adresuotą generaliniam prokurorui A. Paulauskui. Po to – į Lietuvos teisingumo ministeriją. Šios instancijos savo ruožtu išsiuntė sprendimus dėl žmogaus gražinimo į darbą į Marijampolės teismą. Jokių rezultatų!

– Kaip priversti tokį vadovą paklusti įstatymui?

– Dabar, kai ūkyje vyksta privatizacija, o pirmininkas tyčia nevykdo teismo sprendimų, aišku, kad jis nori eliminuoti tą žmogų iš pretendentų į kolūkio privatizuojamą turtą sąrašo.

Tarkim, priimamas nutarimas kolūkietį atleisti iš pareigų, tačiau jis lieka kolūkio nariu, vadinasi, išsaugo teisę į privatizuojamą turtą. Deja, dažnai buvusių kolūkių pirmininkai to įstatymo nepaiso. Be to, kolūkietį atleidus iš pareigų, pagal kolūkio įstatus valdyba privalo jam pasiūlyti kitą darbą. Žinau atvejų, kai žmogui su aukštuoju išsilavinimu, dirbusiam pirmininko pavaduotoju, buvo pasiūlyta „eiti į laukininkystę“...

Tiems, kurie nevykdo teismo sprendimų, taikomos sankcijos: teismas gali – šiuo atveju ir privalo – skirti baudą (ji padidinta 11,7 kartų, dabar siekia 1000 rb).

Jeigu kolūkis atsisako žmogui mokėti kompensaciją už priverstinę pravaikštą, teismo vykdytojas, išrašęs vykdomąjį raštą, atitinkamą pinigų sumą nurašo nuo tos įmonės sąskaitos.

Jeigu ir toliau, nepaisydamas teismo sprendimo, laikinosios administracijos vadovas atsisako suteikti kolūkiečiui ankstesnį darbą, pagal Vyriausybės 1991 m. spalio 12 d. nutarimą Nr. 422 rajono valdyba, kuri skiria asmenis į šias pareigas, turi teisę jį atleisti. O rajono valdybai nurodymą dėl laikinosios administracijos vadovo skyrimo gali duoti Žemės ūkio ministerija. Šiuo atveju minėtos instancijos turėtų imtis griežtų priemonių, t. y. tokį vadovą nedelsiant atleisti iš užimamų pareigų.

Pozicija.-1992 m. gegužės 22-28 d.

DĖL LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija:

akademikas Antanas BURAČAS, pirmininkas Arimantas DUMČIUS,

Garbės pirmininkas Viktoras PETKUS.

1990 m. pavasarį tapo aišku, kad Lietuvos žmogaus teisių gynimo klausimai nepakankamai koordinuojami ir sprendžiami tiek jau susiformavusių naujų ir iš anksčiau gero įvertinimo susilaukusių visuomeninių organizacijų bei naujų politinių partijų, tiek ir specialios Lietuvos Respublikos AT žmogaus teisių ir tautinių mažumų komisijos. Lietuvos Helsinkio grupės vieno steigėjų Viktoro Petkaus, Lietuvos Sąjūdžio socialinių klausimų komisijos pirmininko Antano Buračo, buvusio tremtinio kardiologo Arimanto Dumčiaus, teisininko tarptautininko Juozo

Šato, poeto Justino Marcinkevičiaus, Lietuvos invalidų draugijos pirmininko Jono Mačiukevičiaus ir kt. iniciatyva pradėta pastoviai rinktis ir tartis. Lėtokai buvo parengti visi programiniai dokumentai, tų pat metų gruodžio mėnesį surengtas ir respublikinis suvažiavimas ir išrinktas komitetas, jo pirmininkas Antanas Buračas.

Dar prieš suvažiavimą paaiškėjo, kad kiek anksčiau Lietuvos teisingumo ministerijoje jau spėjo įsiregistruoti Lietuvos žmogaus teisių gynimo sąjunga (pirmininkas A.Čekanavičius) ir labai panašiu į mūsų steigiamos asociacijos pavadinimą – Lietuvos žmogaus teisių asociacija. Pirmoji, nors ir gynė kai kurias socialines žmonių teises, bet neretai pati nuolat pažeidinėjo Lietuvos Respublikos įstatymus, o po kurio laiko iš esmės suiro dėl jos vadovų idėjinių, teisinių ir komercinių nesutarimų.

Žymiai paslaptingesnė buvo Lietuvos žmogaus teisių asociacija, kurios tikrąjį veidą matome Lietuvos SSR KGB pirmininko V. Caplino (LA, 1992 05 13, „Kliugeris“) dokumentuose. Asociaciją registravo anksčiau nežinomas Lev Zareckis, nežiūrind to, kad, šioje organizacijoje narių skelbiasi esant vos keliasdešimt, jokių suvažiavimų nedaryta. Tuo tarpu Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos registraciją (ne be kai kurių suinteresuotų instancijų pastangų) Teisingumo ministerijos atsakingi atstovai sėkmingai sulaukė ištisą pusmetį, daugiausia tuo pretekstu, kad ši ruošiasi remtis savo veikloje ne tik Lietuvos Konstitucija ir įstatymais, bet ir... Jungtinių Tautų Organizacijos dokumentais. V. Caplino rašte V. Kriučkovui taip ir nurodyta: „Sukurta organizacinė Asociacijos... struktūra... skatina „kovotojų už žmogaus teises“ nesutarimus, trukdo įregistruoti kitas panašias organizacijas...“ Tiesa, vėliau minėtas Zareckis aktyviai siekė, kad abi asociacijos susijungtų, siūlė įvairias paslaugas, bet per pusmetį jis nepateikė jokių dokumentų apie sava asociacijos veiklą. Išaiškėjo kai kurios jo aferos renkant pinigus už pažadus ginti kitų respublikų piliečių interesus. Komiteto sprendimu su juo bet kokie ryšiai buvo nutraukti, o jis pats dingo. Caplino minimo laikraščio L.Zareckio vadovautai asociacijai išleisti nepavyko. Ši organizacija tebėra registruota Lietuvoje, o jos veiklos pobūdis paaiškės ateityje. Tuo tarpu Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija ne be sunkumų dėl per mažos kvalifikuotos juristų paramos sėkmingai vystė savo veiklą, plėsdama skyrius Vilniuje (vad. prof. A. Statkevičius) ir Kaune (vad. doc. J. Punys), stiprino tarptautinius ryšius. Tai buvo institucija, kuri pirmoji ir su Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko V. Landsbergio, Vyriausybės premjero G. Vagnoriaus ir Prokuratūros pritarimu parengė ir pateikė Jungtinių Tautų Organizacijai, jos Žmogaus teisių gynimo komisijos sesijai Ženevoje ir daugeliui kitų tarptautinių organizacijų dokumentus apie kruvinąją sovietinę agresiją prieš Lietuvą ir jos gyventojus 1991 m. sausio 13 d., ekonominę blokadą, rugpjūčio pučo ekologinį genocidą, prievartinį šaukimą į sovietinę armiją ir apie kitus kolonijinės politikos veiksmus. Daugelis šių dokumentų rengta glaudžiai bendradarbiaujant su Lietuvos Sąjūdžiu, žymiais katalikų bažnyčios veikėjais (mons. A.Svarinsku), labai daug asmeniškai padėjo prof. L.Baškauskaitė, kitos visuomeninės organizacijos, ginančios politines, socialines, intelektualines ir kitas žmonių teises Lietuvoje.

Mes tikimės, kad Lietuvos žmonės, savo kasdieniniuose rūpesčiuose ieškodami praktinės atramos, nesusipainios labai panašiais pavadinimais, bet labai skirtingų pagal savo veiklą Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos ir apsišaukėlės Lietuvos „žmogaus teisių“ asociacijos.

Lietuvos aidas.-1992 m. gegužės 23 d.

TEISIŲ GYNĖJŲ POSĖDIS

Stasys KAUSĖŠINIS – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos atsakingasis sekretorius

1992 m. gegužės 28 d. Vilniuje įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos išplėstinis posėdis, kuriame dalyvavo asociacijos Garbės pirmininkas V. Petkus, pirmininkas A. Dumčius, pirmininko pavaduotojai A. Augulis ir V. Budnikas, M. Rastenytė, komiteto nariai P. Grėbliauskas, M. Kantas, S. Kaušinis, Just. Marcinkevičius, A. Šarakojienė, J. Šatas, T. Teseckas, E. Valiukaitė, revizijos komisijos narys J. Punys, Vilniaus krašto pirmininkas A. Statkevičius, Kauno tarybos narys R. Vasiliauskas, asociacijos nariai D. Gerulaitienė, A. Kairys, P. Kavaliauskas, savaitraščio „Pozicija“ redaktorius J. Girdvainis, svečiai iš Elektrėnų J. Lažaunikas, I. Makarevičienė, S. Žabienė. Posėdžiui pirmininkavo prof. A. Dumčius.

V. Budnikas prisiminė asociacijos sukūrimo istoriją. Būdamas savaitraščio „Lietuvos profsąjungos“ redaktoriumi, drauge su T. Tesecku išspausdino Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Jos pagrindu vėliau buvo sukurta deklaracija, kurią aprobavo Lietuvos mokslų akademija, Rašytojų sąjunga, Advokatų kolegija, Žurnalistų sąjunga. Susibūrė dvidešimties žmonių iniciatyvinė grupė, kuri 1990 m. gruodžio 15 d. sušaukė steigiamąjį asociacijos suvažiavimą.

Susirinkimo dalyviai iš klausė V. Petkaus pranešimą apie politinę padėtį Lietuvoje. Prelegento nuomone, dramatizuoti padėties nederėtų, nes jokios didesnės grėsmės Lietuvos valstybiniam tautumui kol kas nematyti.

V. Budnikas atkreipė dėmesį, jog asociacija savo veiklą turi grįsti tarptautine teise ir ginti kiekvieną žmogų, nepriklausomai nuo kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų. Doc. J. Šatas pratęsė šią mintį: jei asociacija užsiims politika, jos darbas nebus nei našus, nei autoritetingas. Doc. J. Punys ir Lietuvos Politinių kalinių draugijos atstovas R. Vasiliauskas diskutavo dėl mirties bausmės. Prof. A. Dumčius priminė 1986 m. vystymosi deklaraciją, kuri numatė laikiną mirties bausmės įvedimą.

A. Augulis kalbėjo apie Rusijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje iki šiol nereabilituotus lietuvius, kurie kadaise buvo ištremti iš Lietuvos. Priminė, jog šiuo metu Lietuvoje vaikus gina šešios organizacijos.

Prof. A. Dumčius pasiūlė sukviesti šių organizacijų atstovus ir drauge apsvarstyti vaikų namų problemas. Atsakingais vykdytojais komitetas patvirtinto A. Dumčių, V. Budniką ir R. Ružą.

Prof. A. Dumčius taip pat pasiūlė paskelbti rezoliuciją „Dėl naujų junginių įvedimo į Lietuvą ir kariuomenės išvedimo terminų nustatymo“.

Akad. Just. Marcinkevičius pastebėjo, jog Asociacijos pastangos turėtų būti konstruktyvesnės. Jo nuomone, visas jėgas reiktų sutelkti būsimam referendumui.

Doc. J. Punys konstatavo, jog lietuviai Šalčininkų rajone tapo mažuma. Surašius gyventojus Poškonyse ir Padvarėje, paaiškėjo, jog tik 41 proc. pagal pasus yra lietuviai, nors tokiais save laiko 71 proc. šių vietovių gyventojų. Nutarta platinti informaciją apie lietuvių kilmės asmenų teisių pažeidimus Lietuvoje. Atsakingi – E. Valiukaitė, A. Augulis, J. Punys.

Doc. J. Šatas paaiškino skirtumą tarp įstatyminių normų ir vidinės reikšmės nutarimų: įstatymai veikia ir už parlamento sienų, tuo tarpu protokoliniai nutarimai reguliuoja tik parlamento vidaus tvarką. Nuspręsta parengti šiuo klausimu rezoliuciją.

Svečiai iš Elektrėnų papasakojo apie žmonių išskeldinimus iš bendrabučių, nesuteikiant jiems kitų gyvenamųjų patalpų. Asociacijos komitetas nusprendė ginti tokius žmones.

Patvirtinta komisija dėl psichiatrų susargdintų žmonių reabilitavimo, į ją pakviesti gydytoja psichiatrė D. Gerulaitienė, gydytojas A. Statkevičius, inžinierius P. Kavaliauskas, inžinierius K. Jočiūnas, teisininkas J. Šatas. Paliktos vietos Psichiatrų asociacijos ir Sveikatos apsaugos ministerijos atstovams.

Taip pat apsikeista nuomonėmis dėl savaitraščio „Pozicija“ pavadinimo pakeitimo. Apsvarstyti organizaciniai klausimai.

Atkreipiame Jūsų dėmesį!

1982 m. gegužės 28 d. Žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto išplėstiname posėdyje atsakingoju sekretoriumi išrinktas komiteto narys Stasys Kaušinis. Atsakingojo sekretoriaus Karolio Kamandulio įgaliojimai sustabdyti.

Pozicija.-1992 m. birželio 4-11 d.

AR SUSIKALBĖS LIETUVIS TEISININKAS SU KOLEGA TAUTIEČIU IŠ JAV?

Gintautas STALNIONIS

Praėjusią savaitę vyko pirmasis pasaulio lietuvių teisininkų kongresas. Jo organizatorės Lietuvos teisininkų draugija ir Amerikos lietuvių advokatų asociacija. Pasikeisti nuomonėmis, pasidalyti patirtimi, aptarti Lietuvos valstybei ir jos jurisdikcijai aktualių klausimų pirmąsyk susitiko Lietuvos, JAV, Kanados, Australijos, Vokietijos teisininkai lietuviai. Šventiškai padabintoje Operos ir baleto teatro salėje kongreso dalyvius sveikino Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Bronius Kuzmickas, Ministro Pirmininko pirmasis pavaduotojas, teisingumo ministras Vytautas Pakalniškis, kunigas Jonas Boruta, vienas seniausių Lietuvos juristų Matas Krygeris. Moralinė teisininkų pareiga, pasak Krygerio, pamiršus partinius nesutarimus, kvieisti Lietuvą vienybei.

Amerikos lietuvių advokatų asociacijos prezidentas Ernestas Raškauskas (jaunesnysis) pasakė: tegul tie, kurie rašo šios narsios tautos metraštį, pažymi, kad 1992 metų gegužės 25 dieną žengtas dar vienas didelis žingsnis atsikratant sovietinio teisinio palikimo, kuris buvo pamynęs ne tik žmogaus, bet ir ištisų tautų teises. Ne Vakarai išvadavo lietuvius iš priespaudos, pati tauta nusimetė tą jungą.

Trumpas sveikinimo kalbas pasakė dar keli kongreso dalyviai.

Pirmajame plenariniame posėdyje buvo diskutuojama dėl Lietuvos Konstitucijos projekto. Pranešimą šiuo klausimu perskaitė Aukščiausiosios Tarybos deputatas Kęstutis Lapinskas. Pasak jo, stebėtinas yra kai kurių Lietuvos politikų netoliaregiškumas tvirtinant, kad nereikia skubėti rengti ir priimti Konstitucijos, nes esą galima „lopyti“ ir dabar galiojantį Laikinąjį pagrindinį įstatymą. Iki 1990 03 11 veikusi Lietuvos SRS Konstitucija buvo įteisinusi galingą totalitarinio režimo struktūrą mašiną. Kas tai yra Konstitucija? Komunistai, o jų įtakoje ir teisininkai, Konstituciją vadino Pagrindiniu įstatymu. Konstitucija turėtų būti visuomeninė sutartis tarp tautos ir valdžios. Tačiau tokia Konstitucijos samprata tegali būti taikoma aukšto demokratinio išsivystymo valstybėse. Diskusijose dalyvavo teisėja iš Vašingtono Patricija Veild (Patricia M.Wald). JAV Konstitucijos, priimtose 1789 metais, nesudaro vien tai, kas surašyta tuose keliuose jos puslapiuose. Konstitucija – tai ir 27 jos pataisos, ir tie 500 tomų įvairių sprendimų, nutarimų,

kuriais Aukščiausiasis ir kiti teismai aiškina tai, kas yra parašyta tuose keliuose puslapiuose... Pasaulyje dar daug kraštų, pabrėžė P.Veild, kuriuose Konstitucija priimta, tačiau jos nesilaiko nei valdžia, nei žmonės.

Profesorius iš Vašingtono Polas Rotšteinas (Paul F.Rothstein) deklaravo penkis savo paties suformuluotus principus, kurių būtina laikytis kuriant Konstituciją.

Prieš kelias savaites, sakė profesorius, buvo priimta 27-oji JAV Konstitucijos pataisa, kurią pirmąkart pasiūlė... 1791 metais. Konstitucija – pastovi, ilgalaikė vertybė, kurios negalima, kada tik panorėsi, kaitalioti. Ir tuo pačiu Konstitucija – gyva, nesustabarėjusi, besivystanti.

Kituose plenariniuose posėdžiuose aptartos baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso problemos Lietuvoje, gilintasi į teisininkų išsilavinimo ir etikos klausimus, diskutuota apie teismų nepriklausomybę, valdžios etiką. Be plenarinių posėdžių, kasdien vykdavo trumposios sesijos, kuriose teisininkai aptarinėjo siauresnius, specifinius klausimus – tarptautines sutartis, gynybą baudžiamosiose bylose, kilnojamojo turto garantijas, hipotekos įstaigos darbą, įrengimų pirkimo ir pardavimo sutartis, darbo teisių reguliavimą, nelaimingų atsitikimų draudimą ir pan.

Ketvirtadienį kongreso dalyviai nuvyko į Palangą. Čia, Vidaus reikalų ministerijos „Pušyno“ poilsio namuose, teisininkų konferencija prarado savo oficialumą. Nuostabus dalykas: nusimetę kostiumus, nusirišę kaklaraiščius šortuoti juristai tapo kur kas prieinamesni, patys labiau linko bendrauti su tautiečiais. Beje, ir Lietuvos, ir užsienio teisininkai, su kuriais teko kalbėtis, lyg susitarę tvirtino, kad jautė neformalaus bendravimo stoką. Matyt, ateityje vertėtų sumažinti plenarinių posėdžių skaičių, daugiau diskutuoti nedidelėse grupėse. Galbūt ir patį kongresą verčiau rengti ne Vilniuje, o Palangoje ar Nidoje, kur jau pati aplinka, žavi Baltijos pajūrio gamta suartina. Tuo tarpu viskas daryta atvirkščiai: išeivijos lietuviai ir Lietuvos teisininkai į Palangą važiavo ir iš jos grįžo atskirais autobusais.

Tarsi nostalgikais (kai kam) sąstingio metais: tetrūko aplink šmirinėjančių „juristų“ iš KGB...

Pasigėrėję Neringos gamta, dvasiškai atsigavę Kryžių kalne, lietuvių teisininkai šeštadienį grįžo Vilniun.

Kongreso uždarymas vyko sekmadienį Trakų pilyje.

***

Gaila, kad ir kongrese neišvengta nusibodusio politikavimo, kuris, savaime suprantama, veržėsi iš nepriklausomos Lietuvos teisininkų lūpų. Pabandę suvienyti po pasaulį išsklaidytas lietuvių juristų jėgas, kongreso rengėjai čia pat klijavо etiketes, vienus priskirdami prie „savų“, kitus apskelbę „raudonaisiais“... Šis kongresas – vienas pirmųjų Lietuvos juristų tarptautinių žingsnių civilizuotos, šiuolaikinės teisės link. Malonu, kaip pasakė vienas pažįstamas teisininkas, kad nepaisant išsilavinimo skirtumų, Lietuvos ir Vakarų pasaulio teisininkai vis dėlto dar susikalba tarpusavyje. Tik štai juriskonsulto termino amerikiečiai niekaip nesuprato: civilizuotame pasaulyje žinomi vien advokatai – viena iš prestižiškiausių ir geriausiai apmokamų tarnybų, nieko bendra neturinčių su konsultantu-pastumdėliu kokiam nors fabrikėlyje ar buvusiam kolchoze... Patys teisininkai juriskonsulto darbą vadina profesinės karjeros „dugnu“. Beje, Vakaruose advokato praktika gali verstis kiekvienas diplomuotas teisininkas. Lietuvoje situacija trupučiuką kitokia... Ten be advokato – savo advokato – patarimo nežengiama nė vieno svarbesnio žingsnio. Mūsų platumose į advokatą dažniausiai kreipiamasi tik įsipainiojus į nešvarius dalykus ar skiriantis su buv. brangiausiuoju (-siaja)... Kai pabandžiau išsiaiškinti, kas vis dėlto yra toji kondominiumo teisė, kuriai skirtas seminaras turėjo įvykti, visi teisininkai kaip susitarę tik pečiais gūžčiojo. Tuo tarpu vienas garbus tituluotas advokatas pasižadėjo to žodžio paieškoti

anglų-lietuvių kalbų žodyne... Taigi kelias iš „išvystyto socializmo“ dugno netrumpas ir nelengvas, tačiau mes, nors ir nespārčiai, jau einame juo.

Pozicija.-1992 m. birželio 4-11 d.

DISIDENTAS IRGI TURI PASIRINKTI: ARBA LIAUPSINI VALDŽIA, ARBA TU BLOGAS

Ramunė SAKALAUŠKAITĖ

Šeštadienį Vilniuje vykusiame Politinių kalinių sąjungos tarybos posėdyje iš prezidiumo narių buvo pašalintas buvęs politinis kalinys, žmogaus teisių gynėjas, Helsinkio grupės narys V.Petkus. Pretekstas – sąjungos įstatams prieštaraujanti kalba, pasakyta prieš referendumą televizijos laidoje.

V.Petkus, „Lietuvos rytui“ komentuodamas pašalinimą iš prezidiumo, sakė jau anksčiau minėjęs, kad gali pasitraukti iš sąjungos: „Tai įvyko dėl pasisakymo prieš referendumą. Tokia ta demokratija...

Šiandien „Lietuvos aide“ perskaičiau moterėlės iš Panevėžio laišką, esą aš sakęs, jog „turime būti dėkingi komunistams, kad jie leido mums organizuoti Parlamento rinkimus“. Net graudų eilėrašį parašė. O iš tikrųjų sakiau, kad turime ne nekęsti, o jausti dėkingumą buvusiems valdžioje komunistams, prieš rinkimus į Aukščiausiąją Tarybą leidusiems išsakyti savo mintis“, – teigė V. Petkus.

Buvęs politinis kalinys nesikremta dėl pašalinimo iš sąjungos prezidiumo. „Ir taip priklausau penkioms tarptautinėms organizacijoms. Pasitraukimas net kažkuo naudingas. Dažnai būdavau įtraukiamas į vieną ar kitą organizaciją, net nepaklausus mano sutikimo“, – sakė jis.

Kalbėdamas apie Kaune veikiančią Politinių kalinių ir tremtinių sąjungą, buvęs disidentas paminėjo, kad organizacija, kurios veikla labiau simbolinė, pastaruoju metu išsivystė į valdžios pritarimo valdžiai, jos liaupsių, pagyrų struktūrą. „Man tai nepatinka“, – dabartinę Kauno politinių kalinių ir tremtinių sąjungos veiklą vertino keturis kartus sovietiniais metais teistas žmogus.

Grįždamas prie pašalinimo preteksto, V. Petkus pareiškė įstatų, kurių vienas kūrėjų jis buvo, nepažeidęs.

Apie šeštadienį rengiamą tarybos posėdį V. Petkus buvęs informuotas: „Aš išspėjau, kad dalyvausiu J.Vileišio minėjime“.

Baigdamas mūsų pokalbį V. Petkus pasakė: „Gaila, kad Lietuvoje įsitvirtina dėsnis: kas ne su mumis, tas – prieš mus“.

Lietuvos rytas.-1992 m. birželio 5 d.

ŽMOGAUS TEISĖS

Audrius KUČIUS

Vakar Europos Tarybos nariai V. Ochris, T. Banksas ir D. Tarsis susitiko su organizacijų, ginančių žmogaus teises Lietuvoje, atstovais. Susitikime dalyvavo Lietuvos Helsinkio grupės nariai ir Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas A. Buračas. Lietuvos Helsinkio grupės

signataras V. Petkus, paprašytas svečių įvertinti galimybes įstoti Lietuvai į Europos Tarybą, pasakė, kad yra du keliai. „Pirmasis: viskas yra gerai, ir mūsų valstybės įstatymai atitinka tarptautinius reikalavimus, o antrasis kelias: ne viskas yra gerai, bet, įstojus Lietuvai į šią organizaciją, padėtis pasikeistų. Lietuvai tiktų antrasis kelias“, – pasakė V. Petkus. Europos Tarybos nariai su ta nuomone nesutiko, pažymėję, kad šie mato tik vieną, pirmąjį, kelią. Jie pripažino, kad žmogaus teisių problemų egzistuoja ir Europos Tarybos šalyse, tačiau ten yra daugybė institucijų, kuriose galima apskųsti žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje.

V. Petkus svečius supažindino su Lietuvos Helsinkio komiteto grupės atviru laišku dėl draudimo grupės nariams dalyvauti K. Prunskienės bylos procese. Taip pat pažymėta, kad Lietuvos Helsinkio grupė nepritarė Vyriausybės nutarimui, draudžiančiam steigti privačias televizijas ir radijo stotis, šis nutarimas, įsikišus visuomenei, buvo atšauktas.

Svečiai labai domėjosi tais 35 tūkstančiais asmenų, kurie buvo nuteisti pokaryje už karinius nusikaltimus ir vėliau Lietuvoje reabilituoti. V. Petkus paaiškino, kad daugelis šių asmenų nuteista ne už bendradarbiavimą su naciais, o už nusistatymą sovietinei santvarkai. Jis pareiškė, jog galbūt tik keli tūkstančiai nuteistųjų bendradarbiavo su naciais. Taip pat buvo kalbėta apie „būtinybę išvesti sovietų kariuomenę iš Lietuvos. Po susitikimo delegacijos narys T. Banksas pasakė, kad jam padarė įspūdį demokratinės permainos, pasiektos per trumpą laiką Lietuvoje. Jis pažymėjo, jog dar yra problemų dėl spaudos laisvės. O tai itin svarbu, kadangi laisvoji spauda yra vienas svarbiausių demokratijos garantų. Jis nemano, kad būtų didelių problemų Lietuvai stojant į Europos Tarybą.

Respublika.-1992 m. birželio 11 d.

KOKIOS KONSTITUCIJOS REIKIA LIETUVAI?

*Algirdas STATKEVIČIUS – „Doros ir kultūros studijų klubo“ vadovas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Vilniaus krašto tarybos pirmininkas*

Šiuo metu viešai aptariami Lietuvos konstitucijų projektai. Pirmiausia noriu atkreipti dėmesį į tai, kad nė viename iš projektų nenurodytas valstybės egzistavimo tikslas.

Kiekvienas privalo žinoti: valstybė niekad neturi būti instrumentas blogųjų jėgų, siekiančių realizuoti nusikalstamus tikslus, rankose. Tokių pavyzdžių matėme socialkomunistinėje Rusijos imperijoje ir nacionalsocialistiniame Vokietijos reiche.

Per maža pasakyti, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Demokratija yra tikrai viena iš piliečių laisvės formų, tačiau ji nėra aukščiausias dorovės idealas. Valstybė, kad visiškai pateisintų savo egzistavimą, turi kelti savo piliečių gerovę ir padėti realizuoti „idealą tik dorą ir aukštą“, kaip skelbė dr. Vincas Kudirka. Todėl Konstitucijoje turi būti nurodyta, ką piliečiai ir pati valstybė veiks, kokio idealo sieks toje nepriklausomoje ir demokratinėje Lietuvoje.

Kiekvienas Lietuvos pilietis turi įsisąmoninti: nei nepriklausomybės, nei valstybingumo įtvirtinimas, nei demokratija nėra galutiniai tikslai, o tikrai normalaus gyvenimo pradžia. Tai galima palyginti su naujai statomu namu, kuriame ruošiasi gyventi bei dirbti tauta. Tačiau kokią darbą ji rengiasi dirbti, ko ji nori?

Pagrindinis ir pats svarbiausias tautos bei valstybės viso darbo tikslas – ramiai ir netruk-

domai ugdyti tautinę ir bendražmogiškąją kultūrą (ne vien tautinę, kaip numatyta viename iš konstitucijos projektų).

Žinoma, svarbios priemonės šiam tikslui siekti yra nepriklausomybė, valstybingumo įtvirtinimas, demokratija, tautos šeimininkavimas (suverenumas) savo namuose ir pan.

Kultūra – tai normalaus, doros, sveikos, išsimokslinusio ir t. t. žmogaus ugdymo ir normalių gyvenimo sąlygų sudarymas (teisingumas, taika, laisvė, materialinė ir dvasinė gerovė). Tai nutrūkstamas procesas, realizuojantis gerą ir likviduojantis blogį.

Kultūros kūrimas – tai planingas ne vien doros ir aukšto, bet paties doriausio, paties aukščiausio idealo siekimas.

Tauta gali ir privalo pasirinkti vieną iš trijų galimų kuriamo ateities visuomenės gyvenimo modelių.

Kurti kultūrą, kaip aukščiausią vertę turinčio socialinio stereotipo variantą, kaip visų didžiųjų žmonių idealų sumą. Kurti pseudokultūrą, kaip neaiškią vertę turinčio socialinio stereotipo variantą.

(Tokios „kultūros“ kūrimu užsiima beveik visos vien „modernia demokratija“ besivadovaujančios pasaulio valstybės. Jos nežino, kur eina, ko siekia. Jas galima prilyginti laivui be kompasų). Kurti antikultūrą – blogio vertę turinčio socialinio stereotipo variantą, ką visą laiką ir darė leniniečiai-staliniečiai, o vėliau – hitlerininkai. Lietuvos liberalai tvirtina, esą „Konstitucija turi būti laisvės ir nuosavybės apsaugos taisyklių rinkinys“. Tačiau iš tikrųjų Konstitucija turi būti Moralės didžiąja raide tarnaitė ir ginti ne tik liberalų išaukštintas teises, bet ir visas tautos, taigi visų žmonių teises.

Konstitucijos, kaip ir Moralės, reikalavimai yra griežti, nekompromisiniai. Gera Konstitucija turi būti instrumentu, vykdančiu ne politinį, ne kokį nors ideologinį, o moralinį diktatą demokratinėje valstybėje.

Jeigu norime likti ištikimi Lietuvos himno žodžiams, raginantiems visus eiti „vien takais dorybės“, naujojoje Lietuvos Konstitucijoje turime ypatingą vietą skirti dorai. Siekiant tokio tikslo, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, be daugelio kitų, turi būti užfiksuoti ir tokie teiginiai:

Pagrindinis valstybės uždavinys ir aukščiausias tikslas – kurti Kultūrą, t. y. aktyviai realizuoti visuotinį gerą (siekti dorovės ir visapusiškai normalių žmonių gyvenimo sąlygų) ir likviduoti visuotinį blogį (nutraukti nenormalaus žmogaus ugdymą ir nenormalių gyvenimo sąlygų kūrimą).

Jaunimo ir suaugusiųjų auklėjimas turi visiškai atitikti Lietuvos himno reikalavimus: siekti, kad visi eitų „vien takais dorybės“, kad visus lydėtų „šviesa ir tiesa“.

Valstybės kontrolę vykdančių institucijų pati svarbiausia pareiga – įdėmiai sekti, kad nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje būtų kuriama tikrai Kultūra ir niekad – pseudokultūra ar antikultūra.

Nei valstybės vadovai, nei bet kuris kitas valstybės pilietis neturi užmiršti, jog konstituciniu būdu įteisinus amoralią – neišmintingą elgesio žmonių demokratiją, nors ir „modernia“ vadina, vėl bėgs nereikalingos žmogaus kovos su žmogumi persunkti dešimtmečiai bei šimtmečiai, lydimi vargo, kančių, priešlaikinės mirties, kaip tai buvo beveik visame pasaulyje.

Pozicija.-1992 m. birželio 12 d.

ŠIRDIS ATVIRA – TARYTUM LANGAS...

Aldona SVIRBUTAVIČIŪTĖ

Toks keistas birželis – vasaros pradžia. Keistas ir klampus povandeninėmis politikos drumzlėmis ir painiava visuomenės gyvenime. Regis, taip įsijausta į bėgimą nuo referendumo iki referendumo, o po šio, rytdienos, ir vėl tolyn – į naujo Seimo rinkimus, kad nebelenk vietos nei šventėm, nei paprastam nepolitizuotam džiaugsmui. O štai visai kitoki anų laikų birželį mena ištikimoji Arkikatedros siela – Viktoras Petkus.

Vakarykščio pokalbio tikslas ir buvo ši neramų birželį išklausti jo ramią patirtį, suvokti iškentėtą ir jau visam gyvenimui širdin įsidėtą jo humanizmą, išgirsti niekada mitinginiu šūkiu netapsiantį jo žodį. Deja, deja... Dar neišmokome gerbti atvirą, protingą ir ramų žodį. Būtent už jį Lietuvos politinių kalinių sąjungos taryba ši birželį iš sąjungos prezidiumo narių atšaukė Viktorą Petkų, suformuluodami tokią frazę – „už viešus pareiškimus, prieštaraujantį sąjungos sprendimams, ir posėdžių praleidinėjimą...“ Bet mes kalbėjome ne apie tai, juolab šitai – tik maža dulkelė didesniuose politiniuose sukuriuose. Kaip juos vertina Viktoras Petkus būsimojo referendumo išvakarėse?

Reikėtų prisiminti, – sakė V. Petkus, – kaip buvo einama į šį referendumą. Kiek anksčiau teko kalbėtis su daugeliu žmonių ir pažįstamų. Dauguma, kone visi buvo nusistatę prieš šį referendumą. Jie sakė, kad jau surinkta daugiau nei 1,5 milijono parašų už kariuomenės išvedimą. Kiti man sakė, kad pažeminimas lietuvių to klausti, nes vargu ar rasim tokių žmonių, kurie norėtų, kad čia pasilikytų svetima okupacinė kariuomenė. Bet dabar, kai jau aišku, kad referendumas įvyks, dauguma pasisako, kad reikia eiti ir visiems balsuoti vieningai. Man irgi nekyla jokių abejonių. Žinau tik, jeigu mažai ateis balsuoti, kaip gegužės 23 dieną, bus labai blogai. Reikia eiti, nesvarbu, kokioms partijoms ar grupuotėms priklausytum. Yra tokių momentų tautos gyvenime, kai visi turi telktis po viena vėliava. Šis referendumas kaip tik ir yra toks momentas, kai drąsiai, viso pasaulio akivaizdoje turime pareikalauti, kad kariuomenė būtų kuo greičiau išvesta.

– Bet mes vis dėlto nelengvu metu ir nelengvomis aplinkybėmis ateiname į šį referendumą. Ir visuomenėje, kaip ir Parlamente, pastebimas susiskaldymas tarsi į dvi stovyklas...

– Mano supratimu, skirstymas į dvi stovyklas yra netikslus. Visur esama žmonių, kuriuos galima pavadinti fanatikais. Jų nestinga nei vienoj, nei antroje pusėje, ir jie gilina, kasa tą duobę, į kurią jau esame įkritę. Gegužės 23 dienos referendumas turėjo jiems akivaizdžiai parodyti, kad taip nereikia daryti. Visiems vieningai reikia stengtis tą prarają užkasti, o ne gilinti ją. Skirstymas tik į dvi tokias stovyklas yra neteisingas, paveldėtas iš to garsaus gyvenime pritaikyto šūkio: „Kas ne su mumis, tas prieš mus“. Vadinasi, kas valdžiai nepritaria, pasako kritikos žodį ar nurodo klaidą, tas jau „priešas“ ir nurašomas į kitą stovyklą. Kai Aukščiausiojoje Taryboje susibūrusi grupė žmonių kitiems sako, jeigu nepriimsite mūsų reikalavimų, neisim į jokias kalbas, kaip vertinti tokį ultimatumą? Tai gero neduos. Štai kinai anksčiau vis kaltino Tarybų Sąjungą, esą joje pirmiausia sugalvojami sunkumai, o paskui su jais kovojama.

Sakykite, argi ne taip vyksta ir Lietuvoj? Čia norima dirbtinai sukurti priešą, skelbiama, kad jis jau šliaužia, ateina, tuoj pasirodys. Tinka čia tas pasakymas, kad priešas yra išsigalvotas. Kodėl, kokių tikslu? Pirmiausia tam priešui suverčiamos visos nesėkmės. Jeigu ne jie, tie priešai, tai Lietuvoje jau prasidėtų rojus žydėjimas. Kitas dalykas, norima žūtibūt, kad tauta, kaip buvo Italijoje, valdant Musoliniui, telktųsi apie vieną asmenį. Tai irgi visų okupacijų palikimas, kai žmogų, atėjusį ar pašauktą į valdžią, iš jos tik su karstu išnešdavo.

– Kokios Jūsų prognozės dėl būsimojo Seimo rinkimų? Ir apskritai, jūsų akimis, koks

būtų tinkamiausias tam laikas? Klausiu todėl, kad vis dar nėra pabaigos prasidėjusioms baltijoms dėl šių rinkimų ir jų datos.

– Jau dabar verda toks vanduo, kilo toks protų judėjimas, kad aiškiai matyti: juo Seimo rinkimai artės, tuo daugiau naujų jėgų išplauks į paviršių. O dėl paties Seimo, teko girdėti nuomonių, kad skubėti nereikia. Pirmiausia reikėtų priimti naujus Seimo įstatymus, gerai apmąstytus ir protingus. Kažin ar verta gręžiotis ir bandyti taikyti įstatymus, turėtus prieš 70 metų ar mažiau metų? Juk pasaulis vietoje nestovėjo,ėjo į priekį, reikia atsirinkti tai, kas yra geriausia pasaulyje, ir bandyti pritaikyti Lietuvoje. Tik taip tobulinsime ir valstybę, ir patys save. Tam reikalingas laikas. Pagaliau kodėl reikia skubinti rinkimus? Kas pasikeitė Lietuvoje? Svetima kariuomenė tebestovi, ir matom, kad ji turi laisvas rankas veikti. Pirmiausia reikia pareikalauti ją išvesti. Jei nebus tai padaryta iki 1993 metų, kaip mes norim, reikia reikalauti, kad bent didesnė jos dalis būtų išvesta, kad ji negalėtų turėti įtakos mūsų gyvenimui. Žmonės mąsto, galvoja, tautoje išlikusi sveika mąstysena. Ateis po rinkimų daug naujų žmonių, ir viliosis, kad jie sugebės kurti tokią valstybės valdžią, kuriai visi jos piliečiai, visos partijos ir grupuotės bus lygios. Manau, kad tos valdžios žmonės neis, nesijungs į jokias atskiras frakcijas ar grupuotes. Ta valdžia rūpinis visais Lietuvos gyventojais vienodai.

– Esate bene geriausias Lietuvoje žmogaus teisių specialistas. Ar Jums neatrodo, kad daugelis dokumentų, kuriuos pasirašė ir Lietuva, dabar pažeidžiami? Ir būtent dėl padidėjusios atkaklios KGB agentų, darbuotojų, bendradarbių „medžioklės“?

– Su tais agentais, tariamais ar tikrais, daliniais ar nuolatiniais, reikėtų elgtis labai atsargiai. Pateiksiu tokį pavyzdį. Maskva buvo pavedusi žmogui šnipinėti pramonės objektus. Jis dirbo tą darbą Maskvai. Kyla klausimas, o ką jis bendra turėjo su Lietuva? Jis nuėjo ten tarnauti ir tarnavo.

Visai kitas dalykas, jei koks agentas rašė pranešimus, skundė savo draugus, kaimynus, bendradarbius. Arba tie, kurie tada išvažiuodavo į užsienį. Žinoma, kaip tada pavykdavo išvažiuoti svetur. Spirdavo, reikalavdavo parašyti, su kuo buvo susitikęs, bet ir tie žmonės nei dirbo saugumui, nei bendradarbiavo. Tokių pavyzdžių ne vieną dešimtį galima vardyti... Visus atvejus reikėtų spręsti individualiai.

Turėtume prisiminti, kad Aukščiausioji Taryba ratifikavo politinių ir pilietinių teisių pakta. Trečioji dalis mums kalba apie tai, kad nė vienas pilietis negali būti apkaltintas be teismo ir nesuteikiant jam gynybos. Tai užmirštama. Jeigu ir toliau taip tęsis ir bus taip elgiamasi, norom nenorom mes, visuomeninių organizacijų, turinčių ryšį su tarptautinėmis teisinėmis organizacijomis, nariai pakeisime savo balsą ir pasakysime, kaip pažeidinėjamos žmogaus teisės mūsų valstybėje. Mes to netoleruosime, patiks tai kam ar nepatiks. Yra tiesa, ir ji turi būti, kaip sako romėnų patarlė: Platonas yra draugas, bet tiesa – dar didesnis draugas. Reikėtų šiuos klausimus subtiliai spręsti, o ne kaltinti visus vienodai. Iširti, atiduoti teismui, o tik po to galbūt skelbti. Ir nebūtina viską į turgų tempti ir garsiai džiūgauti.

– Dabar dažnai Lietuvoje pasidžiaugiama demokratija, kai viskas leidžiama, nedraudžiama viešai kalbėti, sakyti savo nuomonę. Kaip Jūs vertinate tuos aikščių mitingus ir juose besireiškiančią demokratiją?

– Dažnai mane nemaloniai nuteikia negražūs dalykai. Štai neseniai Antano Terlecko žmoną prie Aukščiausiosios Tarybos apstumdė, iškoneveikė vien todėl, kad ji – Terlecko žmona. Tai darė tos moterėlės, kurios įsivaizduoja aktyviai dalyvaujančios valstybės gyvenime ir šitaip ginančios kai kuriuos valdžios vyrus. Labai nenorėčiau, jei mane kas nors gintų tokiu būdu.

Negalima sutikti ir su tokiais faktais. Vyksta mitingas, stovi valdžios pareigūnai, o žmogui prie mikrofono neleidžiama kalbėti. Valdžios vyrai nė piršto nepakrutina, nepasako miniai, kad pas mus demokratija ir visiems galima kalbėti. Ką tai reiškia? Tai – reiškiniai, kurie kelia liūdesį.

Bet liūdesys liūdesiu, o mes esame pašaukti su tokiomis negerovėmis kovoti. Ir jei kas nors to nemato, o nori girdėti tik liaupses ir garbinimą, nereiškia, kad ir aš taip turiu elgtis.

– Ar po pasisakymų per televiziją bei spaudoje Jūs nepatyrėte užgauliojimų, nesusilaukėte grasinimų? Kaip tai vertina Politinių kalinių sąjunga, kuriai priklausote?

– Ne, neįvyko nieko naujo. Anais, tarybiniais, metais, kai žmogus pasisakydavo prieš valdžią, viskas buvo nukreipta prieš tą, kuris kalbėjo. Lygiai tas pats vyksta ir dabar. Tik seniau tokį bijodavo ginti, nes galėjo sykiu išvažiuoti ir į Sibirą. Dabar žmonės drąsesni. Ir paskambina telefonu, ir susitikę pasako pritariantys mano pozicijai.

Apie politinius kalinius sudėtinga kalbėti. Man gerai žinomas jų lygis, išsilavinimas. Triskart buvau teistas, o ketvirtą kartą dėl to, kad pabėgau iš konclagerio. Taigi, esant įvairioms valdžioms, su įvairiais politiniais kaliniais teko sėdėti. Manau, gerai pažįstu visą tos epochos politinių kalinių kartą. Jie, rezistencijos dalyviai, beveik visi buvo amnestuoti 1956 metais. Jaunų, trisdešimtmečių, tada pargrįžusių buvo nedaug, dauguma – vyresni. Didelių reikalavimų jiems kelti negalima. Jie ir dabar lygiai taip pat mąsto.

Prie įvairiausių kaltinimų per dešimtmečius esu įpratintas, tai manęs nejaudina, tik atskleidžia tuos pačius žmones, kurie kaltina. O politinius kalinius skirstyčiau į dvi grupes – į rezistencijos dalyvius, amnestuotus 1956 metais, dalyvavusius visuotiniame pasipriešinime okupacijai, tūkstančiais sugrįžusius į Lietuvą. O kas po to? Kas toliau priešinosi režimui? Dauguma jų pradėjo gyventi savo gyvenimą. Po to prasidėjo disidentinis judėjimas, kuriame dalyvavo jau jauni žmonės, turintys platesnį akiratį, kitokį supratimą. Tų žmonių negalima suplakti ir vadinti vienu vardu. Mane labiau palaiko antroji politinių kalinių banga. O neseniai labai nustebino, kai ir gatvėje, ir parduotuvėje mane užšnekino visai nepažįstami žmonės ir dėkojo už pasisakymą per televiziją prieš gegužės 23-osios referendumą. Žmonių, suprantančių ir mąstančių, yra ne tiek mažai.

Paskutinis mūsų pašnekėsio su Viktoru Petkum akordas buvo kiek džiugesnis – apie šventes, kurių ėmėme nepastebėti per politines rietenas, aktyvias žmonių smerkimo akcijas per šį neramų pavasarį ir vasaros pradžią. Mano pašnekovas apgailestavo, kad dar nesame susigražinę visų švenčių, kurios plačiai buvo švenčiamos Lietuvoje prieš karą.

Birželio pabaigoje bus Šv. Petro ir Povilo diena. Tokias šventes reikia švęsti, jos turėtų tapti valstybinėmis, sakė Viktoras Petkus. O maloniausia anų laikų birželio šventė jam būdavo – Sekminės. Nuvažiuodavo į tėviškę, kur būdavo jau iškeptas pyragas, alutis padarytas, sukviesti į svečius giminės ir kaimynai, sode baltai užtiesti stalai. Pirmieji pavasario lauko darbai užbaigti, atokvėpio akimirka. Ir pirmoji vasaros šventė.

Tiesa.-1992 m. birželio 13 d.

KAS NELEIDŽIAMA PREZIDENTUI, NELEIDŽIAMA NIEKAM

Gintautas STALNIONIS

Advokatė Justina GUDĖNAITĖ apie pilietinių teisių gynimą Jungtinėse Amerikos Valstijose
Ar šiandien, kai Lietuvoje nesiliauja politinė sumaištis, kai vis labiau smunka postkomunistinė ekonomika, kai raudonoji armija nerodo nė menkiausio noro „eiti namo“, – ar turime teisę šiandien kalbėti apie pilietinių teisių pažeidinėjimus?

Mums atrodo, kad kalbėti būtina, nes šias teises nuolat pažeidinėja valstybei atstovaujantys pareigūnai –

pradedant eiliniu seniūnijos klerku ar policijos komisaru ir baigiant oriu Vyriausybės nariu. Jau neverčia susigūžti žinia, kad naujieji valdininkai eilinį kartą „pametė“ garsaus disidento pateiktus dokumentus butui gauti, kad mažame miestelyje nuo sumušimo policijos nuovadoje užgeso žmogaus gyvybė... Tačiau šįkart ne apie tai – kalbėsime, kaip ginamos pilietinės teisės Jungtinėse Valstijose.

Pirmajame pasaulio lietuvių teisininkų kongrese susipažinau su advokate iš Filadelfijos Justina Gudėnaite (Justine Gudenas). Gimė ji Getingene, Vokietijoje, karo audrų nublokštoje Gudėnų šeimoje. Baigė Radžerso (Rutgers) universitetą Njū Džersio valstijoje. Teisininkės profesiją pasirinko neatsitiktinai – tėvas Kazys Gudėnas advokatauja jau 42 metus. Justina nuo 1979 metų verčiasi privačia advokatės praktika Filadelfijos mieste, Pensilvanijos valstijoje. Specializuojasi pilietinių teisių pažeidimo bylose. Jos klientai – žmonės, nukentėję nuo policijos ar kalėjimo pareigūnų brutalumo, gydytojų nerūpestingumo.

– Neseniai Los Andžele baigėsi keletą dienų trukusios rasinės riaušės. Ir Lietuvos televizijos žiūrovai turėjo progos išvysti tuos, kurie išprovokavo šiuos neramumus – šaunuosius Amerikos „kopus“.

– Taip, Los Andželo atvejis – tipiškas pavyzdys, kaip kartais brutaliai elgiasi Amerikos policija. Žmogus nusižengė, tačiau stabdomas nesustojo. Kai pagaliau jį sustabdė, neišlipo iš automobilio. Išlipęs buvo nemandagus, o tai policininkus labai supykė. Tokiose situacijose kaip su Rodniu Kingu (Rodney King) dalyvauja ne vienas policininkas, dažnai jie išsikviečia dar ir pastiprinimą. Los Andžele policija naudojo per daug jėgos, kad tą žmogų nuramintų. Tokiais atvejais pasireiškia grupinė isterija – vieno pareigūno bloga nuotaika, jo pyktis persiduoda ir kitiems policininkams.

Esama daug priežasčių, dėl ko tokie dalykai atsitinka. Dažniausiai policininkai būna nuvargę, nes dirba po 24 valandas be pertraukos.

Mano nuomone, žmonės ateina dirbti į policiją vedami labai dorų ketinimų. Dauguma jų nori tarnauti visuomenei, ginti žmones. Jie idealistai! Tačiau sunkus darbas, nuolatinė įtampa daro savo. Be to, kartais policininkai pradeda demonstruoti savo jėgą, kai pajunta aiškia nepagarbą sau.

– Ar Kingas turi vilties laimėti bylą prieš policiją?

– Daugelis Amerikoje mano, kad civilinę bylą Kingas laimės, tačiau jis neturėtų jokio šanso, jeigu visiškai atsitiktinai smurto scena nebūtų nufilmuota. Laimėti bylą prieš policiją labai sunku – jau vien dėl to, kad į tokias situacijas dažniausiai patenka žmonės, kurie ir šiaip su policija turi nemažai problemų – valkatos, narkomanai. Be to, Amerikoje piliečiai labiau tiki tuo, ką sako policininkas, o ne tuo, ką tvirtina nuo jo nukentėjęs žmogus.

– O mūsų šalyje, ko gero, atvirkščiai: teismai labai kritiškai vertina policininkų parodymus...

– Nuo policijos brutalumo nukentėjęs amerikietis gali tikėtis nemažos piniginės kompensacijos, nes valdžios atstovas pažeidė jo pilietines teises. Visų pirma jis gali reikalauti, kad teismas policininkui uždėtų baudą. Dažnai ji net būna didesnė už tą sumą, kuri skiriama žalai atlyginti. Laimėjusiam bylą piliečiui įmanoma gauti pinigų už materialinę žalą, t.y. už sužeidimą, drabužių, automobilio sugadinimą. Be to, jam gali būti priteista už emocinį nukentėjimą ir dar atskirai – už tai, kad prarado gyvenimo džiaugsmą. Tačiau svarbiausia, dėl ko gali laimėti pinigų – policininkai pasikėsino į jo konstitucines teises, t. y. į asmens neliečiamybę. Jūsų Konstitucijos projektas numato atvejus, kada valstybė gali atimti ar apriboti piliečių konstitucines teises. Jungtinėse Valstijose to padaryti negali niekas – nei teismas, nei Kongresas, nei prezidentas. Konstitucinės teisės negali būti apribotos – tuo atveju tektų keisti pačią Konstituciją.

– Ar dažnai Amerikoje piliečiai bylinėjasi su policija?

– Anksčiau tokių bylų būdavo daugiau. Kaip minėjau, laimėti prieš policiją labai sunku.

Panašiai kaip Rodniui Kingui, buvo nutikę ir Filadelfijoj. Tačiau mūsų miesto policijoje įvyko didelių reformų.

– **Kokia jų esmė?**

– Filadelfijos policijos šefas Viljamsas (Williams) – beje, juodasis – stengėsi pagerinti miesto gyventojų ir policijos santykius. Visų pirma jis siekė išnagrinėti kiekvieno piliečio skundą dėl policininkų elgesio. Policininkams buvo surengti kursai – psichologijos, žmogiškų santykių, bendravimo. Viljamsas stengėsi, kad jie daugiau kalbėtųsi, aiškintųsi, konfliktus spręstų savotiškomis derybomis, ne vien brutalia jėga.

Gyventojų skundus labai kruopščiai tikrindavo – tam departamente buvo įkurtas specialus skyrius. Filadelfijos policininkai tapo labai savikritiški. Be to, Viljamso pastangomis mieste buvo padidintas policininkų skaičius.

Nežinau, kaip reikalai klostysis toliau, nes ji neseniai paskyrė į Los Andželą vietoj tenykščio policijos šefo Geitso (Gates).

– **Ar Geitsas išėjo savo noru, ar jį privertė atsistatydinti?**

– Labai įdomus klausimas. Geitsas turėjo išeiti į pensiją, bet žmonės kalbėjo, kad jis išėjimą vilkino. Matyt, riaušės mieste, kai teko net armiją įvesti, privertė jį greičiau apsispręsti.

– **Gal prisimintumėte bylą, kurioje Jums teko ginti policijos brutalumo auką?**

– Gerai. Tai atsitiko prieš dvejus metus, tačiau teismas vyko neseniai. Noriu pasakyti, kad Amerikos Konstitucija garantuoja daugiau apsaugos tiems, kurie priklauso mažumoms – rasinėms, tautinėms. Mano klientas – homoseksualas, jam 50 metų. Konstitucijoje nenumatyta, tačiau teisme kaip papildomą argumentą galima pateikti tai, kad nukentėjęs buvo diskriminuojamas kaip lytinės mažumos atstovas. Tas vyras su policija konfliktų niekada nebuvo turėjęs, šalia įvykusios autoavarijos policininkas reguliavo eismą ir jam pasirodė, kad mano klientas įtartinais važiuoja. Vairuotojo ir policininkų parodymai labai skyrėsi. Pareigūnai sakė, kad tas vyras vos išlipęs iškėlė jiems sceną, jis buvo išgėręs. Todėl jo paties saugumo sumetimais jam buvo pasiūlyta vykti į nuovadą. Liepė persėsti į jų automobilį, uždėjo antrankius, užrakino automobilyje. Mano klientas pradėjo šaukti reikalaujamas išleisti. Policininkai sakė, kad jis atsirėmė į dureles, tos atsidarė, ir jis kaip raketa išlėkė iš automobilio. Kaip raketa? Mažas storas vyras – kaip raketa! Ekspertai patvirtino, kad nei smegenų sutrenkimo, nei šitiek mėlynių nebūtų, jeigu jis būtų pats iškritęs iš automobilio.

Bylą laimėjome, nors prisiekusieji jam jautė antipatiją. Konstitucinės teisės yra absoliučios – nesvarbu, ar žmogus tau patinka ar ne. Netgi kalėjimas apriboja vienintelę žmogaus teisę – judėjimo laisvę, teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą.

– **Ką galite pasakyti apie kalinių pilietinių teisių pažeidimus?**

– Jūsų Konstitucijoje pasakyta, kad negalima žmogaus bausti pernelyg žiauriai. Amerikoje, jeigu būdamas kalėjime susergi ir nesi pakankamai kvalifikuotai gydomas, gali iškelti bylą prieš gydytoją, o jei visai negydomas – ir prieš kalėjimo administraciją. Vienas mano klientas kalėjime atsidūrė už tai, kad padegė savo darbdavio įmonę. Kalėjime jam sužalojo akį. Gydytojas jį apžiūrėjo tik po penkių dienų. Trauma buvo labai rimta, gydytojas į kalinio bylą įrašė, kad reikalinga okulisto pagalba. Parašė ir įkišo bylą į stalčių. Regėjimas sužalotąja akim vis silpo, o pagalbos žmogus nesulaukė. Vėl nuėjo pas kalėjimo daktarą – ir vėl įrašas byloje... Taip tęsėsi du mėnesius. Išėjęs iš kalėjimo tas vyras kreipėsi į ligoninę, tačiau buvo jau per vėlu... Tuomet paskambino man.

– Ir?..

– Bylą laimėjome, padėjau jam gauti daug pinigų.

– **Iš ko buvo išieškoti pinigai – iš gydytojo ar iš kalėjimo administracijos?**

Administracija atsakinga už kalinių sveikatą, o miesto valdžia – už viską. Pinigai buvo išmo-

kėti iš miesto biudžeto. Mažesni miesteliai dėl tokių atvejų apsidraudžia, tuomet moka draudimo bendrovės.

– **Kiek žmogus gavo už tai, kad prarado regėjimą?**

– Pinigų sumą nustatė ne teismas, o ginčo pusės abipusiu susitarimu, kuri savo sprendimu patvirtino teismas. Konfidencialumas tokiose bylose būtinas, kad neskatintų kitų kalinių. Amerikoje vienos akies regos praradimas vertinamas iki pusės milijono dolerių.

Negalima iškelti bylos gydytojui vien už tai, kad šis padarė klaidą: niekas nėra apsaugotas nuo atsitiktinumu, klaidų. Teisme reikia įrodyti, kad gydytojas buvo neatsargus, nerūpestingas. Tam reikalingi prityrę ekspertai; aš negaliu atsistoti ir teisme sakyti: šitas daktaras blogai gydė. Būtina, kad vienas daktaras liudytų prieš kitą.

– **Ar Amerikoje nesusiduriate su gydytojų ekspertizės objektyvumo problema?**

– Taip, pas mus tai vadinama tylos sąmokslu. Tačiau ekspertų surasti visada galima. Turėjau vieną bylą, kurioj mano klientui gydytojas peršvietė ne tą koją – sveikąją. Pasakė jam: viskas tvarkoj, gali eiti namo. Tas vyras vaikščiojo savo sulaužytąja koja mėnesį ar daugiau. Jeigu tampa invalidu dėl gydytojų nerūpestingumo, tai tau gali priteisti už metus, kuriuos būtum dirbęs, jeigu būtum sveikas. Kuo daugiau uždirbdavai iki tol, tuo daugiau gausi pinigų. Deja, mano klientas buvo bedarbis ir nebūtų gavęs daug pinigų. Jis neturėjo šeimos ir mirė dar prieš bylai atsiduriant teisme.

Noriu dar kartą pakartoti, kad Amerikoje niekas, jokia valdžia – nei vyriausybė, nei Kongresas, nei teismas – negali apriboti ar atimti iš žmogaus jo pilietinių teisių. Net jeigu pats Jungtinių Valstijų prezidentas to siektų, nieko nelaimėtų. Amerikos Konstitucijai jau daugiau kaip du šimtai metų, per visą tą laiką ją papildė vos 27 pataisos. Nė viena iš jų nesusijusi su žmogaus teisių ir laisvių suvaržymu.

Manau, kad prie to, kuo savo pokalbį užbaigė advokatė Justina Gudėnaitė, ką nors pridurti nėra jokios prasmės.

Pozicija.-1992 m. birželio 19-25 d.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS VERTYBĖS LIETUVOJE TURI IŠLIKTI

Gintautas STALNIONIS

Buvęs disidentas, 27 metus praleidęs sovietų kalėjimuose, lageriuose, mano, jog okupacinis laikotarpis iškreipė žmonių prigimtį, pavertė juos pagiežingais, kerštingais, netolerantiškais.

Raseinių apskrities ūkininkų Veronikos ir Antano Petkų šeimoje gimė septyni sūnūs. Viktoras – ketvirtasis. Kai pasimaišydavęs tose apylinkėse koks nakvynės ieškantis žmogelis, sodiečiai mostelėdavo klevais apsuptos Petkų sodybos pusėn: antai ten keliaukite, ten tamstoms neatsakys... „Ubagų prieglobsčiu“ kaimynai Petkų gyvenimą vadino, bet už šitos pašaipos šurkštokas kaimo žmogus turbūt slėpė pagarbą ir pritarimą. Alkaną papenėk, ištroškusį pagirdyk, pavgėlio neatstumk – iš mažens buvo skiepijama kiekvienam sūnui. Tėvų pasėta ir išpuoselėta, Raseinių gimnazijos kapeliono kun. A.Glovacko sutvirtinta toji viena iš kertinių krikščioniškosios moralės tiesų tapo Viktoro Petkaus gyvenimo credo, įsitikinimai buvo tokie tvirti, kad jų nepajėgė sugriauti net žiaurūs išmėginimai, vienas po kito pasipylė ant jo pečių.

1947-aisiais septyniolikmetis Viktoras nuteisiamas 10 metų kalėti už gimnazijoje varytą atei-

tininkų veiklą. Katorgą Intos lagery nutraukė tik tirono mirtis. Tačiau išliaupsintas Chruščiovo „atšilimas“ truko neilgai: 1956 m. ir vėl padvelkė Sibiro šalčiu... 1957-aisiais teismas Lietuvoje V. Petkų pasmerkė aštuoneriems metams lagerio. Oficialus kaltinimas – antitarybinės kalbos tarp studentų ir uždraustos literatūros platinamas.

(„Tik pamanykite,– juokiasi Viktoras Petkus, – būta antitarybinės literatūros! Ne mane teisė, o Vaižgantą, Selmą Lagerliof, Jurgį Baltrušaitį...“) Tąsyk teista vienuolikos žmonių grupė – tarp jų Vytautas Girdzijauskas, Antanas Terleckas. Tačiau ir grįžęs „iš ten“ V. Petkus savo veiklos nenutraukė. Veikla kartu su bendraminčiais įkurtoje Lietuvos Helsinkio grupėje jam kainavo itin brangiai: trejus metus kalėjimo, septynerius – lagerio ir penkerius – tremties. Įdomu tai, kad KGB primestame teismo nuosprendyje V. Petkus kaltinamas ne tuo, kad įkūrė šią organizaciją, kad rinko žinias apie žmogaus teisių pažeidinėjimus Sovietų Lietuvoje. Jam inkriminuota... objektyvi informacija, kuria remdamiesi „Vakarų ideologinių diversijų centrai“ šmeižė Sovietų Sąjungą. Atsėdėjęs garsiajame Vladimiro kalėjime, blaškytas po įvairius SSRS lagerius Viktoras Petkus 1988-aisiais iš Buriatijos grįžo Lietuvon. Reikia tikėtis, visam laikui...

Ar dar reikia aiškinti, kad žmogus su tokia praeitimi vos grįžęs iš tremties buvo graibstyte graibstomas? Jį kviesdavo į susitikimus, prašydavo papasakoti, įtraukdavo į visuomeninių organizacijų valdybas ir prezidiumus. Ir štai lyg perkūnas iš žydro dangaus: prieš kelias savaites Lietuvos politinių kalinių sąjungos prezidiumas Viktorą Petkų pašalino iš narių. Nesusipratiimas, provokacija ar dėsningas žingsnis? Šis įvykis ir paskatino susitikti su V. Petkumi, pakalbėti su juo apie tai, kas jaudina šiandien dažną žmogų Lietuvoje, išsiaiškinti jo požiūrį. Taigi – kodėl visa tai įvyko ir kaip pats V. Petkus vertina šį sąjungos prezidiumo žingsnį?

– Dauguma Politinių kalinių sąjungos narių yra kalinti iki 1956 metų, – sako ponas V. Petkus. – Tai buvo žmonės, priklausę rezistenciniam judėjimui, į kurį buvo įsitraukusi arba vienokiu ar kitokiu būdu rėmė dauguma tautos. Po Stalino mirties tarptautinių sluoksnių spiriamas Chruščiovas paskelbė amnestiją, kuria remiantis į laisvę buvo paleista didžioji to meto politinių kalinių dalis. Jeigu jau tuomet kai kuriems politiniams kaliniams buvo po 30-40 metų, tai kiek jiems dabar? Aš dukart buvau teisiamas ir kaip disidentinio judėjimo dalyvis. Paskutinį kartą grįžau iš lagerio ne prieš 40 metų, kaip dauguma politinių kalinių, o prieš mažiau kaip ketverius... Štai toks ir skirtumas tarp mūsų.

Kai pirmąkart, dar Stalino laikais, sėdėjau lagery, kartu kalėjo ir daug senosios lietuvių inteligentijos atstovų. Šie žmonės mus mokė, kad nepersiiimtume prieš papročiais, nesivadovautume jų gyvenimo normomis. Tačiau dešimtmečiais gyvenant diasporoje, svetimųjų apsuptyje, norom nenorom aplinka pradeda veikti mūsų sąmonę, įpročius ir poelgius. Dar neseniai tie, kas išdrįsdavo pakritikuoti valdžią ir jos darbus, būdavo suimami ir išgabenami Šiaurėn, į Sibirą. Tokio žmogaus suėmimą bemaž visada remdavo visuomenė. Gera valia ar ne – tai jau kitas klausimas, tačiau spauda, radijas, televizija pasmerkėdavo tokį žmogų, nuo jų neatsilikdavo ir gamyklų, institutų „darbo kolektyvai“... Ne išimtis ir tie mūsų politiniai kaliniai. Jie yra savo laiko, savo aplinkos produktas. Tai, ką išmoko anais laikais, jie ir toliau taiko savo gyvenime. Niekai neišnyksta paprotys imtis drakoniškų priemonių prieš tuos, kurie išdrįsta bent truputį pakritikuoti ką nors iš valdžios. O juk lengviausia – pagarbink valdžią, paliaupsink, prisitaikyk prie jos, tada gyvensi.

Beje, noriu išsiaiškinti Viktoro Petkaus mintis, kurias kai kas, įvairiai iškupiūravęs, labai skirtingai aiškina. Taigi: „Kodėl valdžia įsivėlė į Aukščiausiosios Tarybos frakcijų ginčus? Valdžia turi kraštą valdyti, žiūrėti tvarkos, nepataikauti vienai frakcijai ar vienai ideologijai. Ji turi siekti universalumo, o ne įsivelti į ginčus ir remti tik vienus, o kitus vadinti negražiais vardais. Už tokius valdžios vyrus aš nebalsuosiu niekad. Norėtusi priminti tokiems valdžios vyrams žodį „dėkingumas“. Kokie buvo ankstesnieji rinkimai, kaip buvo ateita į valdžią, iš kur mili-

jonai, išleisti rinkimams? Ar nebuvo jiems suteiktos visos komunikacijos priemonės? Kas tada jiems tai suteikė? Komunistai, buvę valdžioje? Ar nereikėtų turėti šiek tiek dėkingumo?"

Reakcijos, kaip žinote, ilgai laukti nereikėjo...

– Kai kurie žmonės yra išgudrinę skaityti tarp eilučių, – teigia Viktoras Petkus. – Ar galbūt nepasiruošę priimti tokį tekstą, koks jis yra. Jie patys jį kuria, vėliau pradeda komentuoti. Jeigu aš būčiau gavęs tūkstančius rublių rinkimų propagandai ir to dėka atėjęs valdžion – negi atsidėkodamas pradėčiau raginti tiems komunistams gerkles perkąsti?

– **Kokius jausmus jums sukėlė šis sąjungos prezidiumo žingsnis?**

– Aš priklausau daugeliui visuomeninių organizacijų ir esu priverstas atsimušinėti nuo naujų pasiūlymų. Dabar daugiau laiko galėsiu skirti kitoms organizacijoms. Be darbo sėdėti nesu įpratęs. Žmonės dažnai neklausia, ar noriu, ar sugebu... Tačiau dažnai būna stačiai nepatogu atsisakyti.

– **Štai ką reiškia garsaus disidentų pavardė!..**

– Aš priklausau ir kai kurioms tarptautinėms organizacijoms – tenka susirašinėti, išvažiuoti į konferencijas. Tai atima ne tik daug laiko, bet ir reikalauja susirasti lėšų. Nė rublio nesu gavęs iš valdžios, nors, pavyzdžiui, Lietuvos Helsinkio grupė veikia nuo 1976 metų. Be to, priklausau Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijai, esu jos garbės pirmininkas. Taip pat Kalinių globos draugijos valdybos narys, Krikščionių demokratų ir Nepriklausomybės sąjungų pirmininkas. Nemažai laiko tenka skirti spaudai – redaguoju savaitraštį „Nepriklausoma Lietuva“, žurnalą „Lietuvos sargas“. Pastaruosiu metu Vilniaus universitete skaičiau paskaitas.

– **Politologijos kursą?**

– Ne, įvadą į krikščionybę istorijos fakulteto studentams.

– **Kaip reaguoja studentai?**

– Sako, kad įdomu... Maniau, kad tai greičiau vyks kaip pokalbis, bet paskui, žiūriu, pradėjo užsirašinėti.

– **Koks jūsų požiūris į dabartinę politinę situaciją Lietuvoje?**

Kaip ir visame mūsų gyvenime, taip ir politikoje labai jaučiamas okupacinis palikimas. Žmonės nervingi, sklidini pagiežos, pykčio, noro suvedinėti sąskaitas. Kadangi pretenduojame į krikščionišką tautą, turėtume vadovautis didžiaisiais krikščionybės principais. Prieš karą Lietuvoje buvo gerai žinomas sociologas kun. Povilas Jakas, kurį vėliau – bolševikmečiu – įgrūdo į durnių namus. Tai buvo žmogus su daugybe gabumų. 1938 metais išėjo jo knyga „Krikščionybės tragizmas“. Kame jis slypi?

Nevykdoma tai, ką Kristus yra skelbęs. Jo pagrindinis dėsnis – meilės mokymas, meilės dėsnis. Deja, šiandien tą pamiršta netgi tie, kurie mus moko Kristaus mokslo. Blogai, jei žmonės sako: klausėm pamokslo, ir mums atrodė, kad kunigas į sakyklą įsitempė kulkosvaidį... Bažnyčia turi eiti prie žmogaus išskėstomis rankomis, pasiryžusi jį priglauti prie širdies. Argi gali kunigas skelbti neapykantą ar kerštą? Mano požiūriu, tai krikščionybės profanacija. Štai, klausykite, labai tinka mūsų dienomis. „Jei neši dovaną prie altoriaus ir ten prisimeni, jog tavo brolis turi šį tą prieš tave, palik savo atnašą tenai prie altoriaus, eik, pirmiau susitaikyk su broliu ir tik tada sugrįžęs aukok savo dovaną.“ (Keisčiausia, kad tą savaitę šią citatą iš Evangelijos pagal Matą jau buvau kažkur girdėjęs ar skaitęs... *aut.*) Reikėtų prisiminti dar vieną P. Jako knygą – „Naujasis humanizmas“ arba 1939 metais jo išleistą „Socialinę krikščionybę“.

Pradėjome labai skubėti. Kur nulėksime? Du referendumai, jau žinoma rinkimų į Atkuriamąjį seimą data. Labai nesveika toji kova tarp frakcijų. Blogiausia, kad valdžios vyrai įsimaišo į tas peštynes – šito neturėtų būti. Jiems visi žmonės, visi judėjimai turėtų būti lygūs, simpatijų ar antipatijų reiktų vengti. Labai norėčiau, kad naujasis Seimas būtų renkamas su tokiu nusistatymu, kad kai kuriais klausimais tautoj privalo būti visiška vienybė. Tai anaiptol nereikia

ideologinės niveliacijos. Jei bus tokia nuostata, niekam nekils noro nei bėgti iš Parlamento, nei organizuoti „dvejų rūmų“... Kas bėga iš kovos lauko? Krikščionybė moko: tas, kuris pralaimi arba kuris nesitiki laimėti, išsigąsta. Nors apskritai aš jokios tragedijos čia nematau. Vyksta tam tikra drama, ir tiek. Ką darysi – juk susirenka skirtingų pažiūrų žmonės. Tačiau yra vienas dalykas, kuris visus turėtų jungti – kultūra, noras išklaudyti, susipažinti su kito įsitikinimais ir juos gerbti.

– Ar daug darbo turi Asociacija? Apie lenkų ir Valerijaus Ivanovo teisių pažeidimus jau esame girdėję. Kokius dar žmogaus teisių pažeidėjimo atvejus galėtumėte paminėti?

– Deja, ir dabartiniu metu žmogaus teisės Lietuvoje nėra apsaugotos. Pirmiausia kalbėti reikia apie tuos atvejus, kai Parlamento komisija viešai paskelbia, t. y. apkaltina žmogų, kad šis bendradarbiavęs su KGB. Medžiaga skelbiama spaudoje, pirmiausia valstybės laikraštyje. Tuo tarpu remiantis tarptautiniais įstatymais bei Politinių ir pilietinių teisių paktu, kurį ratifikavo ir mūsų Aukščiausioji Taryba, joks žmogus iki teismo negali būti apkaltintas padaręs nusikaltimą, taigi ir medžiaga apie jį negali būti skelbiama. Jeigu tai ir toliau tęsis, būsime priversti kreiptis į tarptautines organizacijas skelbdami, kad Lietuvoje šturkščiai pažeidinėjamos žmogaus teisės. Jeigu kokia nors komisija šitaip elgiasi, visi jos nariai yra trauktini baudžiamojon atsakomybėn.

– Žmogaus teisės ir kalėjimai kai kam gali pasirodyti visiškai skirtingos sąvokos. Vis dėlto žmogus visada privalo išlikti žmogumi nepriklausomai nuo to, kur jis yra.

– Negalima pamiršti, kad šiuo metu Lietuvoje yra apie 10 tūkstančių kalinių, iš jų maždaug du tūkstančiai – tardomų. Kalinių skaičiumi lenkiame Ispaniją. Baisu darosi pamačius, kas mūsų kalėjimuose dedasi: visiškas beteisiškumas, fizinis susidorojimas. Ten iki šiol tebesiremia ma svetimos valstybės įstatymais. Nuo rugsėjo 1-osios įkalinimo įstaigose turi būti atidarytos vidurinės ir profesinės mokyklos, kuriose bus dėstoma ir užsienio kalba. Tačiau tam priešinasi kalėjimų viršininkai, kaip argumentą rodydami rusiškas instrukcijas... Apie tai rengiuosi kalbėti Kalinių globos draugijos suvažiavime, ketiname kreiptis ir į Parlamentą.

...Kalbamės dideliame šviesiame kambaryje, į kurį Viktoras Petkus visai neseniai persikėlė. Miesto savivaldybės klerkų pastangų dėka ilgą laiką buvo vilkinama šiam garbiam žmogui skirti butą. Ant grindų – krūvos knygų. Rusiškai skaityti dar 1947-aisiais Viktorą Petkų išmokė buvęs Kybartų pasienietis: girdi, nesvarbu, kad nesupranti – vis vien skaityk! Nuo tada godžiai puolė prie pasaulio klasikų ir skaitė, skaitė, skaitė... Antrąsyk nuteistas imdavo knygas iš bibliotekos, kurioje netikėtai išliko konfiskuotų dar caro laikų leidinių. Skaitydavo ištisu rinktinių raštų tomus – po 12 valandų per parą, kol ausyse pradėjo zvimbti... Bendraudamas su Viktoru Petkum, negali nesistebėti jo erudicija. Nuo šio garbaus žmogaus dvelkia kažkokia nenusakoma ramybe, pagarba kitaip manančiam, krikščioniškas atlaidumas. Žmogus, 27-erius metus prisi-kankinęs kalėjimuose ir lageriuose, sako:

– Vaižgantas, kai jam buvo priekaištaujama, kad perėjo pas tautininkus, atsakė šitaip. Mes pastatysim valstybės rūmus tokius, kur visi – sušalę ar sulyti – prieis prie vieno židinio pasišildyti. Visi – ir krikščionys demokratai, ir tautininkai, ir žydai, ir lenkai, ir rusai. Šitam mes ir esam pašaukti.

Viktoras Petkus sakosi visados tikėjęs Lietuvos ateitimi, tik nemanęs, kad jam teks sulaukti valstybės atkūrimo. Jis ir dabar tikįs, kad sveikas protas, krikščioniškosios vertybės, daugel metų diegtos, nugalės, ir tautoje įsivyras sutarimas, santalka, tolerancija.

Pozicija.-1992 m. birželio 23-28 d.

ATŠLIAUŽĖ JUODASIS ANTRADIENIS

Viktoras PETKUS – Lietuvos Helsinkio grupės pirmininkas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto Garbės pirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras

Įvairių autorių knygose labai įvairuoja valstybės sąvokos bei jos kilmės aiškinimai, kadangi tūkstantmečių bėgyje keitėsi valstybių struktūros ir funkcijos. Į klausimą, kas yra valstybė, randame ir tokį atsakymą: „Vienos valdžios tvarkoma piliečių daugybė“. Gali būti ir kitokių atsakymų, kuriuos pateikia visuomeniniai arba politiniai mokslai, konstitucinė teisė, sociologija bei visuotinė filosofija ir t. t. Bet visų tų mokslų atstovai negali nesutarti, jog valstybės be tautos, teritorijos ir valdžios negali būti.

Iš istorinės patirties žinome, kad valstybę gali sudaryti keletas tautų ar viena tauta, bet beveik nebūna valstybių, kad jos gyventojai priklausytų tik vienai tautai. Ir mes, lietuviai, turime gražias šimtmetines savo valstybės tradicijas, kai mūsų senąją valstybę sudarė keletas tautų. Tik šiame šimtmetyje atsikūrusi Lietuvos valstybė rėmėsi beveik išimtinai teritorija, kurioje daugumoje gyveno lietuviai ar lietuvių kilmės gyventojai. Arbitrinės sienos išvedimas su Latvija ir 1920 m. sutartis su Rusija nustatė tikrąją Lietuvos valstybės teritoriją.

Toje teritorijoje esančioje Lietuvos valstybėje dominavo lietuvių tauta. Lietuvos valstybė sugebėjo tvarkytis taip, kad Lietuvos teritorijoje nebūtų skriaudžiami joje gyveną ir nelietuviai. Visomis jėgomis šituo keliu stengiasi eiti ir vėl atsikūrusi dabartinė Lietuva. Kokia gi kita bus mūsų valstybės struktūra ir kokias funkcijas vykdys mūsų valstybė?

Lietuviai – maža tauta, o mažosios tautos dažnai pavojingiau gyvena, ypač jeigu jos virsta žiaurių ir ekspansyvių kaimynų pasiglemžimo objektu. Todėl didžiausias pavojus sudaromas mažosioms tautoms, kai jų gyvenamoji erdvė patampa eksploatacijos, kolonizacijos ir prievartinio nutautinimo objektu. Tokioje padėtyje yra trys Baltijos tautos. Taigi ir Lietuva.

Juo labiau išsivysčiusi pati visuomenė, juo sudėtingesnė joje besireiškiančios valstybės sąranga. Teigiama, jog „nauji, staigūs, netikėti, kūrybiški visuomeninio gaivalingumo vyksmai nepaliaujamai laužo sustingusios, nusistovėjusios santvarkos rėmus, reikalauja naujų sprendimų, prisitaikymo, įsikišimo, valingų ir veiksmingų pastangų, sukelia vidaus krizes ir įtampas“. Čia glūdi tikrasis valstybinio gyvenimo ritmas: lėtas ir nejudrus, kai vyrauja konservatoriškosios jėgos; plakąs pagreitintu pulsu, prasiveržus reformaciniam visuomenės atnaujinimo sąjūdžiui; nesulaikomai šuoliuojąs revoliucijos laikotarpiais.

Vykstant panašioms procesams, o nesunku pastebėti, kad jie vyksta ir mūsų, pats didžiausias pavojus glūdi pačioje valstybės įsikišimo galioje, kuri, kaip kiekviena kita žmogiškoji galia, savyje nėra apdrausta nuo piktnaudžiavimo.

Turint omenyje mūsų santykių su kai kuriais kaimynais nestabilumą, ypač pavojingas yra nestabilumas pačios mūsų valstybės viduje, nežiūrint ar jis organinis, ar kieno nors piktos valios darbas. Ir vienu, ir kitu atveju toks nestabilumas valstybės viduje, tikrasis nestabilumas ir net jo simptomai, kad ir mažiausios apraiškos, nesvarbu koku būdu ir kokiais tikslais jos bebūtų atsiradusios, – jokių būdu nepateisinama ir tiesiog šiuo sunkiu metu neleistina prabanga, tai tiesiog puota maro metu.

Tokią šėtonišką puotą mums pikta ranka ir suruošė mūsų sostinėje Vilniuje, prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų, liepos 21 d. Kam, kuriam tikslui buvo atvežti kažkieno apmokėtais autobusais žmonės iš kitų miestų, ypač iš Kauno? Vadinamosios „megztosios beretės“ jau nuo pat ryto klykavo Vilniaus troleibusuose, kad šiandien sprendžiamas Lietuvos likimas (!) Taip ir liko

neaišku, kokį Lietuvos likimą turėjo nulemti tie keletas šimtų atvežtų žmonių, padedant vilniškėms „megztosioms beretėms“. (Tarp kitko, nežinia, kur buvo ir ką tos „megztosios beretės“ veikė kad ir prieš dešimt metų, kodėl jos tuomet negelbėjo Lietuvos?) Kai kas bando aiškinti, jog tas mitingas turėjęs tikslą paminėti Lietuvos įstojimą į SSSR 1940 m. Bet kam tada trenktis tokiam minėjimui į Vilnių, jei tą buvo galima daryti vietoje?

Viename laikraštyje buvo rašyta, jog, girdi, tai buvusios susitelkusios moterėlės su dilgėlių puokštėmis rankose, kad kai kam padilginus pakinklius. Gal straipsnio autorius kartu su laikraščiu ir tiki, kad įvairiose Lietuvos vietose tos vadinamosios moterėlės susapnavo vieną ir tą patį sapną, kad reikia prisirauti dilgėlių ir važiuoti į Vilnių, kaip viena kauniškė moteris man sakė: „gelbėti Lietuvos“. Tiesa, viską žinantis laikraštis šį kartą nutylėjo, ar tai buvo sapnas, ar telepatinis seansas.

Anot laikraščio, tos moterėlės baisiai nekenčiančios komunizmo, kurio nešėjų buvusios kadais žvėriškai kankinamos tardymo metu. Kadangi sapnai mūsų sąvokoje dažnai kažkaip pinasi su Indija, tai jie turbūt suklaidino ir sapnuotojas, nes dilgėlėmis teko vaišinti daugiausia vyrus, o mūsiškiai vyrai su ilgomis kelnėmis, ne taip kaip Indijoje, taigi jų pakinklių nepavyko padilginti.

Atrodytų, jog šitokie aiškintojai neapgalvojo dar vieno dalyko. Iš tikrųjų daugelis Lietuvos gyventojų pokario metais praėjo žiaurios kagėbistų tardymus. Bet Maskvoje į valdžią atėjęs Nikita Chruščiovas 1956 m. absoliučią daugumą politinių kalinių išleido į laisvę. Mes, kurie turėjome ar neturėjome trisdešimt metų, lietuvių politinių kalinių gretose sudarėme mažumą. Chruščiovinė amnestija buvo beveik prieš keturiasdešimt metų. Tai kiek dabar tos senutės, anot laikraščio, turėtų amžiaus? Mažiausiai tarp 70 ir 80 metų.

Kai žiūrėjau į užpultųjų deputatų, einančių į Aukščiausiąją Tarybą sumuštomis mėlynėmis nugaras, rankas bei kojas, ar galėjau patikėti, jog tai senučių veiklos rezultatai? Be to, užpultųjų deputatų teigimu, kiekvieną jų puolė ne moterys, bet ir keletas vyrų. Gal tai būta senučių, persirengusių vyrais?

Kaip ten bebūtų, kažkodėl pamiršta, kad ne tik Aukščiausiosios Tarybos deputatai, bet kiekvienas žmogus turi asmens neliečiamumo teisę. Mūsų jauna atsikurianti valstybė mūsų visų didžiulei gėdai neapsaugojo žmogaus orumo, jo kilnumo, asmens neliečiamumo teisės, o ką jau bekalbėti apie smurtinį žmogaus užpuolimą! Šitos gėdos, šitos juodos dėmės niekas ir niekada negalės pateisinti. Veltui kai kas bando apeliuoti į prisiminimus. Ta juoda dėmė neišvengiamai išsilies ir į tarptautinius vandenis.

Keletą okupacinių dešimtmečių mus gąsdino, laikė nuolatinėje baimės įtampoje. Tenka labai apgaildestauti, kad ir mūsų atsikūrusios jaunutės valstybės kai kurie vadovai bei visuotiniai veikėjai tebeveni mus tais pačiais gąsdinimais. Kiek daug girdėjome įvairiausių pranašysčių, kad jau tada ir tada atšliauš prokomunistinės ar kitokios jėgos, žinoma, iš kairės pusės, ir sukels betvarkę, įvykdys perversmą, užgrobs valdžią ir t. t. Ar nepavargome nuo tų nuolatinių gąsdinimų apie atšliaužiantį pavojų. Va ir sulaukėme: iš tikrųjų atšliaužė juodasis antradienis, bet ar jis, kaip nuolat buvo skelbiama, atšliaužė iš kairės?

Kaip neprisiminti neseniai išėjusios du kartus buvusio politinio kalinio Liudo Dambrausko knygos: „Dvasios vergai gali sukurti valstybę, pasiekti jos nepriklausomybę, bet nesukurs demokratinės valdžios, neužtikrins laisvės. Ne mūsų valdžia kalta, kad mes tokie. Mes patys kalti, jei nesugebame savyje sužadinti dvasinio atgimimo.“

Nepriklausoma Lietuva.-1992 m. rugpjūčio 5 d.

DĖL STRAIPSNIO „PSICHIATRAI SIEKS MAKSIMUMO“, IŠSPAUSDINTO 1992 M. BIRŽELIO 18 D. „KAUNO TIESOJE“ „Pozicijos“ redakcijai

Liuda MARČIULIONIENĖ

Lietuvos psichiatrų asociacijos suvažiavime, įvykusiame 1992 m. birželio 12 d. jos pirmininko Dainiaus Pūro atsistatydinimas dėl nuomonių nesutapimo (kadangi dauguma šios asociacijos narių siekė negarbingų tikslų) rodo šios srities specialistų, švelniai kalbant, moralės stoką.

Atsakydami į LPA narės gyd. Rimantės Neverdauskienės komentarą, norėčiau paklausti: gal kas sakė ar rašė, esą visus psichiatrus bandoma paversti politiniais nusikaltėliais? O kad tokių nusikaltėlių (politinių ir nepolitinių) yra, niekas neabejoja. Dori psichiatrai patys tą pripažįsta. Būta taip pat ir piktnaudžiavimų psichiatrija, nors gyd. Neverdauskienė su tuo nesutinka. Faktų daugiau, negu pakankamai. Jau vien gydytojos D. Gerulaitienės (Kaune, Donelaičio 2) įkurtoje iniciatyvinėje grupėje. Į Švėkšnos įvykius psichiatriams irgi reikėtų ramiau reaguoti. Tikriausiai tie du gydytojai buvo nušauti iš keršto už žmonių pražudytus gyvenimus. Tačiau doriems gydytojams nėra ko bijoti. Jeigu psichiatrai dėl to kelia tokį triukšmą, vadinasi, sąžinė nešvari.

Straipsnyje taip pat rašoma apie psichiatrų vargus ir nepriteklius. Tačiau ar iš tikrųjų pagrįstai reikalaujama patalpų, juk ir taip visa Lietuva sovietmečio laikais buvo nusėta psich. dispanseriais, kuriuose, kaip žinoma, dažnai buvo „gydomi“ sveiki žmonės. Dabar turėtų būti atvirkščiai. Psichiatrų skaičius turėtų būti mažinamas atrankos būdu – atimant diplomus pirmiausia tiems gydytojams, kurie nusikalto Hipokrato priesaikai, ir kurį laiką nerengiant šios srities specialistų. Ligoninių skaičių reikėtų sumažinti iki maksimumo ir jas privatizuoti. Šalyse, kuriose psichiatrai verčiasi privačia praktika, piktnaudžiavimų nėra, nes tokiu atveju gydytojas netenka darbo. O mūsų psichiatrai, pražudę tūkstančius savo tautiečių, drįsta reikalauti karališko išlaikymo iš savo aukų kišenės. Laikas jiems patiems užsidirbti duoną, užsitarnauti tarp ligonių autoritetą ir atsikratyti nemalonių epitetų savo adresu. Dalis psichiatrų to siekia jau dabar. Jei psichiatrai savo energiją nukreips nesavanaudiškiems tikslams, o tikrų ligonių gydymui privatizuotose ligoninėse, – jie susigrąžins žmonių pagarbą, kaip ir visų kitų sričių specialistai.

Pozicija.- 1992 m. rugpjūčio 7-13 d.

BRANDUMO EGZAMINAS

Stasys Kaušinis – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos atsakingasis sekretorius

Į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją kreipėsi Lietuvos demokratinės darbo partijos taryba dėl šiuo metu kalinamo Algio Klimaičio, kuris įtariamas šnipinėjimu prieš Lietuvos Respubliką. Pareiškime sakoma, kad Respublikos prokuratūros kaltinimai nepagrįsti, abstraktūs. Kaltinamasis A. Klimaitis laikomas Lukiškių kalėjime kartu su kriminaliniais nusikaltėliais, jam taikomos psichologinio poveikio priemonės ir pan. Neseniai Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vadovai susitiko su Lietuvos Respublikos generaliniu prokuroru Artūru Paulausku bei vyriausioju prokuroru Juozu Gaudučiu. Asociacijos vadovai susipažino su A. Klimaičio bylos nagrinėjimo eiga. Generalinis prokuroras savo ruožtu pasidomėjo, kodėl Žmogaus teisių

gynimo asociacija taip susidomėjo A. Klimaičiu? Juk sunkios kalinimo sąlygos taikomos ne jam vienam. Asociacijos Garbės pirmininkas Viktoras Petkus paaiškino, kad ši organizacija atsako į visų žmonių pareiškimus, rūpinasi visais, kurie į ją kreipiasi. Savo ruožtu generalinis prokuroras pareiškė, kad daugiau pasakyti nei pasakyta visuomenei apie A. Klimaičio bylos eigą neturės ko. Vyriausiasis prokuroras Juozas Gaudutis patikino, kad susidoroti su A. Klimaičiu prokuratūra neturinti tikslo. Ilgainiui diskusija tarp Asociacijos ir prokuratūros vadovų įgavo konstruktyvią eigą. Tuo tarpu neišvengta aštrių nesutarimų tarp pačių Asociacijos vadovų. Kai kurie iš jų viešai pareiškė nesirengią ginti valstybinio nusikaltėlio teisių. Tuo tarpu Viktoras Petkus nesirengė atsisakyti savo ketinimų ir sakė tvirtai stovėsią žmogaus teisių sargyboje. Jam visai nesvarbu, koks tai būsiąs žmogus. Koks jis bebūtų, jo teises turi ginti įstatymai. Ir jo organizacija pašaukta sergėti, kad tos teisės niekada ir niekur nebūtų pažeidžiamos. „Aš neteisiu ir neginu A. Klimaičio. Tai atliks teismas. Tačiau mano pareiga stebėti, kad nepriklausomoje Lietuvoje kaltinamojo atžvilgiu būtų griežtai laikomasi visų teisinių procedūrų, atitinkančių įstatymo reikalavimus ir tarptautinės teisės normas“, – pasakė Viktoras Petkus. Nors pirmininkas Arimantas Dumčius, jo pavaduotojas Alfonsas Augulis bei Asociacijos Vilniaus krašto skyriaus pirmininkas Algirdas Statkevičius kategoriškai atmetė galimybę ginti A. Klimaičio teises, teko pripažinti, kad Asociacijos įstatai tai daryti įpareigoja, kad reikia nepaisyti politinės konjunktūros, asmeninių įsitikinimų ir politinių pažiūrų. Reikia griežtai laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, tarptautinės teisės dokumentų, kuriuos ratifikavo Nepriklausoma Lietuvos Respublika. Tik tada Asociacija įgys visuomenės pasitikėjimą, o jos veikla ženkliai įsilies į tarptautinį žmogaus teisių gynimo judėjimą. Regis, tai buvo pirmas keblus ir gana rimtas Asociacijos brandumo egzaminas. Šį egzaminą ji neabejotinai išlaikė. Ir kuo bekaitintų jos oponentai arba priešai, liedami pamazgas politiniuose kuluaruose arba regzdami intrigas spaudoje, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija pamažėl tampa autoritetinga tarptautine organizacija, kurios žodis ilgainiui turės įtaką ne tik Respublikos teisinei sistemai, bet ir tarptautinei politikai, informuojant pasaulio visuomenę apie demokratinius procesus Lietuvoje.

Susitikimo pabaigoje prieita prie vieningos išvados: esmė ne Klimaičio byla. Tai galėjo būti ir ne Klimaitis. Galėjo būti Jonaitis ar Juozaitis. Svarbu, kaip kaltinamajam suformuluotas kaltinimas, kaip laikomasi Civilinio proceso kodekso, tardymo procedūrų ir pan. Paleisti A. Klimaitį už užstatą prokuratūra kol kas negalinti, nes tai pakenktų tardymo eigai, neigiamai paveiktų liudytojus. Lietuvos generalinis prokuroras atvirai pasakė, kad politiniams kaliniams ypatingų kalinimo sąlygų Lietuvos Respublikos teisėtvarkos sistema sudaryti negali. Kalėjimai ir izoliatoriai – sovietinės sistemos paveldas. Visur sąlygos vienodos ir niekuo nesiskiria nuo tų, kuriose atsிடūrė A. Klimaitis. Tiesa, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija numačiusi rekonstruoti kalėjimus.

Taigi prokuratūros kaltės nėra. Sukeltas politinis triukšmas – tai tam tikrų jėgų mėginimas suklaidinti Lietuvos visuomenę, diskredituoti dabartinę valdžią. O kad žmogaus teisių pažeidimų nėra, tuo įsitikino ir pats Asociacijos Garbės pirmininkas Viktoras Petkus, asmeniškai susitikęs su kaliniu A. Klimaičiu.

Jis supažindino prokuratūros vadovus pokalbio su A. Klimaičiu rezultatais. Pasirodo, netgi pats A. Klimaitis teigė, kad jo kalinimo sąlygos kur kas geresnės nei kriminalinių nusikaltėlių. Pastaruoju metu jis iš Lukiškių kalėjimo netgi buvo pervežtas į Santariškių ligoninės universiteto kardiologinę kliniką.

Pozicija.- 1992 m. rugpjūčio 14-21 d.

SUSITIKIMAS BIRŠTONE

Stasys KAUSĖNIS – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos sekretorius

Pasibaigus konferencijai Lietuva – išeivija: ryšiai ir neišnaudotos galimybės, Birštone rugpjūčio 22 dieną įvyko Vidurio Europos ir Rytų kraštų lietuvių bendrijų Sanryšos seimas. Savo ataskaitoje Sanryšos pirmininkas Alfonsas Augulis paminėjo, kad organizacija buvo įsteigta prieš du metus norint padėti lietuviams išeiviams palaikyti tiesioginius ryšius su Lietuva. Šiuo metu ji jungia dvylika lietuvių bendrijų. Sanryšos pastangomis išleistas sveikatos apsaugos įstatymas, leidžiantis lietuviams iš Karaliaučiaus, Apso, Gervėčių, Pelesos gydytis ir ilsėtis Lietuvos sanatorijose. Norintiems studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose buvo sudarytos sąlygos stoti be konkurso. Tačiau, pasirodo, atranka reikalinga, nes įstoję ir besimokantys lengvatinėmis sąlygomis mokytis vengia. Sanryša organizuoja ir lietuvių šeimų poilsį. Lietuvoje tūkstančiai žmonių siūlo savo pagalbą.

Sanryšos veiklos dėka Gervėčiuose statomas lietuvių kultūros centras. Baigiamas Seinų kultūros namų projektas, statyba bus pradėta jau šiemet. Projektuojama Tilžės bažnyčia. Latvijoje, Varenave, Rodunėje numatyta pirkti namus lietuvių bendrijoms, Apse atidaryta skaitykla. Teikiama materialinė pagalba laikraščiams „Voruta“, „Latvijos lietuvis“, Lenkijoje leidžiamam žurnalui „Aušra“.

Seimo metu aptarti santykiai su Pasaulio lietuvių bendruomene ir Lietuvos kultūros ministerijos Ryšių su tautiečiais tarnyba. Pasirodo, minėta tarnyba sąveikauja tik su PLB. Kaip informavo A. Augulis, ankstesniame susitikime PLB pirmininkas B. Nainys pareiškęs, jog visos struktūros reikalingos, kad būtų galima daugiau padėti Lietuvai. Pasaulio lietuvių bendruomenė rugsėjo mėnesį numato atidaryti Lietuvoje savo būstinę.

Kalbėję lietuvių bendrijų atstovai – V. Grinius iš Vengrijos, S. Šamborskis iš Karaliaučiaus, M. Kropienė iš Pelesos, K. Baranovskis iš Punsko vieningai pasisakė už tolesnę Sanryšos veiklą, jos pirmininku vienbalsiai išrinktas Alfonsas Augulis.

Pozicija.- 1992 m. rugpjūčio 29 d.

SUSITIKIMAS SU KAPELIONU IŠ STRASBŪRO

Neseniai į Vilnių buvo atvykęs Anglikonų atstovybės Europos institutuose, Bažnyčios ir draugijos kompanijos kapelionas Kenonas Miliganas (Canon W.J. Milligan) iš Strasbūro.

Svečias, susitikęs su Žmogaus teisių gynimo asociacijos atstovais, pasiūlė palaikyti glaudesnius ryšius su Strasbūro institutais, minėjo, jog, priėmus Lietuvą į Europos Tarybą, pavieniai asmenys galės kreiptis į specialias kompanijas dėl pažeistų teisių atstatymo.

Pozicijos inf.

Pozicija.- 1992 m. rugsėjo 18-24 d.

KO KLAUSYSIM – PROTO BALSU AR KLIEDESIO?

Į žurnalisto Rimanto VANAGO klausimus atsako Vilniaus ir Lietuvos stačiatikių (pravoslavų) arkivyskupas, Šventosios Dvasios vienuolyno archimandritas CHRIZOSTOMAS

– Lietuvoje Jūs palyginti neseniai – tik pustrečių metų, tačiau Jūsų vardas – vienas žinomiausių ir populiariausių. Kaip, kodėl pasirinkote dvasininko kelią? Ką jautėte, apie ką galvojote pirmąsyk išgirdęs, jog vyksite į Lietuvą?

– Man tai buvo netikėtas pasiūlymas. Kita vertus, aš, regis, visą gyvenimą rengiausi tokiam darbui, Lietuvai. Augęs religingoje šeimoje (gimiau 1934 metais Riazanės srityje, Kazinkos kaime), nuo mažumės buvau pratinamas, ypač motinos, prie cerkvės apeigų, dorovingo gyvenimo. Tačiau į seminariją įstojau tik 27-erių – anksčiau neturėjau galimybių. Nei fizinių, nei materialinių. Vienuoliu tapau jau būdamas subrendęs ir veikiau iš paklusnumo, negu iš vidinio poreikio; poreikis atsirado vėliau, kai suvokiau, pajutau gilią tarnavimo Dievui prasmę. Sovietiniu laikotarpiu pravoslavų cerkvės paskirtis buvo negailestingai susiaurinta, paliekant vien pamaldas; šventikai galėjo tik svajoti apie švietėjišką, misionierišką veiklą. Anksti susipažinau su katalikybe ir visad jaučiau jai pagarbą, priešingai nei daugelis kitų mano pažįstamų pravoslavų. Katalikų bažnyčią visad laikiau bendros, vieningos Rytų ir Vakarų bažnyčios neatsiejama dalimi. Taigi į katalikišką Lietuvą vykau puikiai žinodamas, jog čia gyva ir pravoslavija, vildamasis, jog galėsiu prisidėti prie dviejų krikščioniškų bažnyčių bendradarbiavimo.

– Lietuvoje tuo metu sukosi, kunkuliavo svarbių, gaivalingų įvykių verpetas. Į Jus, naują žmogų, kitos tikybos galvą, iš pradžių žiūrėta labai įdėmiai, gal netgi su nepasitikėjimu. Tačiau Jūs stebėtinai, stebinančiai greit tapote savas Lietuvai, reikalingas! Šiandien Jūsų autoritetas milžiniškas. Ir ne tik tarp tikinčiųjų. Kuo Jūs tai paaikšintumėt? Gal nuo pat pradžių operavot išsamia informacija apie įvykius Lietuvoje? O gal Jūsų vidinė nuostata sutapo su Lietuvos gyventojų viltimis, siekais?

– Lėmė, matyt, mano vidinė pozicija ir ankstesnė patirtis. Dora, dievobaiminga valstiečių šeima ir sovietų valdžios kultivuojama moralinė priespauda. Šis prieštaravimas nejučia kurstė mintis apie laisvę, šviesesnę, gyvybingesnę visuomenę. Verčiami tapti dvideidžiais, neišsiskirti iš „masių“, instinktyviai gynėm savo vidinius įsitikinimus. Nuolatinė įtampa, nepasitenkinimas esama padėtimi skatino aktyvesnei pasipriešinimo veiklai. Aš nebuvau aktyvus kovotojas dėl neginčijamų žmogaus teisių, ir vis dėlto buvau laikomas nepatikimu, pusiau disidentu. Svetimas ir atgrasus man buvo tiek imperinis, tiek sovietinis mąstymas. Ir kai atvykau į Lietuvą, kur netrukus buvo paskelbta Nepriklausomybė, aš nuoširdžiai sveikinau ir visokeriopai palaikiau ją. Anuomet mane nuolat atakuodavo klausimais – lietuvių, užsienio žurnalistai, kolegos, pažįstami iš Maskvos ir, žinoma, mano parapijiečiai, mano tautiečiai Lietuvoje. Ir visiems atsakydavau, jog didžiausia mano svajonė – Rusiją matyti tokią pat laisvą. Sakot, Lietuvoje esu pilnės visuotinį pripažinimą? Tikrai ne! Mano pozicija labai daug kam nepatiko, o apmaudžiausia, kad tarp nepatenkintųjų daugumą sudarė mano tautiečiai. Aš juos erzinau, šokiravau. Ir šiandien tebejaučiu tam tikrą spaudimą, nepasitikėjimą – vėlgi iš tos pačios pusės; negana to, prieš mane pradėta didžiulė melo ir šmeižto kampanija.

– Dažnas lietuvis, turėjęs reikalų buvusioje Sovietų Sąjungoje, ne sykį patyrė, kaip menkai „tautų brolijos“ piliečiai pažinojo šalia gyvenančius žmones. Regis, ir Lietuvos rusai atgimimo pradžioj menkai tesusigaudė, kas dedasi, nes irgi nesuprato, kur, su kuo gyvena. Tuo

tarpu Jūs, atrodo, atvykote į Lietuvą puikiai tam pasirengęs. Kaip, iš kur sėmėtės žinių apie Lietuvą?

– Pirmiausia – aš mėgstu keliauti. Pirmą sykį Lietuvoje lankiausi 1963 metais (ekskursijos po Vilnių, bažnyčias, iš kurių labiausiai įstrigo Aušros vartai), mažne po dešimties metų ilsėjausi Palangoje, o trečią kartą atvykau prieš pat paskyrimą. Pastaroji kelionė man ypač įsimintina, nes automobiliu pervažiavau Sibirą, europinę Rusijos dalį ir visą Pabaltijį. Būta ir dalykinių pažinčių su Lietuva – ypač kai 10 metų dirbau mūsų cerkvės valdymo struktūroje („otdel vnešcerkovnych snošenij“): tada turėjau reikalų su daugelio šalių dvasininkais, tarp jų – ir Lietuvos. Be to, nemažai apie Lietuvą sužinojau studijuodamas pravoslavybės istoriją: kaip žinote, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo nemažai rusų, baltarusių, ukrainiečių žemių, kurios istoriškai susijusios su pravoslavyste. Todėl ir dabar, bendraudamas su katalikais, aš jaučiuos savas, ypač su moterimis; tuo tarpu rusakalbiai tikintieji yra, sakyčiau, ant kiek žemėlesnės religinės sąmonės pakopos. Tai – didelis mūsų, ganytojų, rūpestis ir problema.

– Ką galėtumėte pasakyti apie Lietuvos rusų jaunimą: ar yra tikinčių? Ar turite su jais kontaktų?

– Rusų jaunimo cerkvėse nėra, jis indiferentiškas tikėjimo prasme. Bandžiau pasikalbėti su gal dešimties Vilniaus vidurinių mokyklų mokiniais – nepavyko, neradau bendros kalbos. Tai ir nenuostabu: juk rusai mokytojai irgi žiūri į dvasininką kaip į pabaisą, ničnieko nenučiuoja apie mūsų tikėjimo tiesas. Tačiau esu giliai įsitikinęs, jog ir rusų jaunimas nubus: kai pajus, kad gyvena atskiroje valstybėje, kur religija, dvasingumas neatsiejami nuo moralės normų. Ir ne tik jaunimas nubus: rusas, ukrainietis, baltarusis atsigręš į cerkvę, jei norės išlikti savo tautos vertu atstovu, gerbiamu žmogumi.

– Sprendžiant iš Jūsų pasisakymų, interviu spaudoje ir televizijoje, Jūs labai bliviai vertinate politinę situaciją – ir sykiu sugebate išlikti gilus, dvasingas. Man regis, šiuo metu tai retai kam įkandama: antai tūlas plunksnos meistras, tapęs parlamentaru, paprasčiausiai nebesusigauja realybėje, nors gyvena lyg ir ne už vienuolyno sienų...

– Nežinau, kaip kas vertina mano nuomonę politiniais klausimais. Aš paprasčiausiai stengiuosi būti akylas, pirma pasverti, o tik paskui kalbėti, daryti išvadas. Juk kas ta politika, jei ne gyvenimas? Aš absoliučiai nenoriu kištis į politiką, bet ką daryti, kai politika taip aktyviai kišasi į tikinčiųjų gyvenimą? Man, dvasininkui, tai negali nerūpėti. Į politinį veikėją žiūriu pirmiausia galvodamas apie tai, kiek dorovinga, žmogiška jo pozicija, kiek jam rūpi kultūra, amžinosios vertybės. Manau, kiekvienas politikas pirmiausia turėtų būti vertinamas ne pagal pažadus ar iškalbingumą, o pagal tai, ar jis pajėgus ištesėti savo pažadus, ar jis doras, sąžiningas. Tai ypač aktualu dabar, rengiantis rinkimams: mus vėl užgriuvo pažadų pažadai, bet ar tai nėra vien akių dūmimas? Ar kandidatas į Seimo deputatus nutuokia apie ekonomiką – juk žmonėms be Nepriklausomybės reikia ir konkrečių rezultatų, konkrečios gerovės.

– Įstrigo prieš porą metų spaudoje skaitytas Romos popiežiaus Jono Pauliaus II pasisakymas. Katalikų bažnyčios galva įspėjo Rytų Europos tautas, kad nepultų nuo vieno bedugnės krašto prie kito, nes Vakarų civilizacija nėra joks rojus, ji irgi nesugeba išspręsti labai daug skaudžių problemų, įsivaizduoju: jei šiuos žodžius būtų pasakęs kuris nors Lietuvos parlamento deputatas, jį bemat būtų apšaukę komunistu ir kuo tik nori.

– Man labai imponuoja popiežiaus perspėjimas. Jis, mano galva, absoliučiai teisus. Žmonėms būdingi kraštutinumai. Socializmo lagery turėjom vienu problemų, ir daug kam atrodė, kad visas išganymas – ten, Vakaruose. Bet dabar matom – ten irgi toli iki tobulos visuomenės, tobulų tarpusavio santykių. Taip, Vakarų šalyse žmonės gyvena nepalyginti geriau, tačiau mes taip pat žinom, kokia kaina pasiekta ta gerovė. Daugybės sutryptų likimų, žiaurių nusikaltimų kaina. O mes norim iš vienos – socializmo – vystymosi stadijos vienu šuoliu atsидurti kitoje,

kapitalizmo stadijoje. Tai neįmanoma! Tik pažiūrėkim, kaip kuriasi naujoji rinka: tai joks biznis, joks darbas, o grynų gryniausia spekuliacija! Nenorėdami nieko gaminti, nepanaudodami tikrų talentų ir tikrai visiems reikalingų sugebėjimų, vertėivos vidury dienos akiplėšiškai kraunasi milžiniškus turtus. Moralės požiūriu tam apibūdinti tėra vienas žodis – siaubas. Dvasingumas, moralė smunka vis žemiau ir žemiau. Džiaugiamės nebeturį sovietinės cenzūros, spauda mėgaujasi laisve, bet argi tai laisvė? Tik anarchija. Triumfuoja blogio propaganda: nusikaltimai, iškrypimai, pornografija, jėgos kultas. Suprantu, su šiuo reiškiniu negalime kovoti tais pačiais metodais – jėga ir draudimu, reikia kitokių, bet kurgi jie, tie pažangūs ir drauge veiksmingi metodai? Mes jų neturim.

– **Palietėm labai skaudžią problemą. Dabartinėj situacijoje sunkiausia gyventi doram, sąžiningam žmogui – tam, kuris kasdien eina į darbą, uoliai atlieka pareigas. Dabar jis, švelniai išsireiškus, kvailio vietoj. Akiplėša, vagis ir sukčius perkasi „Mersedesą“, o gero, kvalifikuoto specialisto šeima vos suduria galą su galu. Kuo galėtume padėti tam nuskriaustam, nepelnytai suniekintam ir pažemintam žmogui? Juk, šiaip ar taip, jis sveikiausia visuomenės (tautos) ląstelė...**

– Labai sudėtingas, sunkus klausimas. O kas turėtų padėti? Politikai? Ekonomistai, dvasininkai, kokia nors visuomenės tarnyba? Sunku ką nors gydyti, stiprinti, kai daugelis dar neišsigydo nuosavų žaizdų. Pravoslavų cerkvė išgyvena baisius laikus. Nepaisant to, mūsų cerkvės hierarchija nūnai nuolat puolama, aštriai kritikuojama. Ši kritika gal ir ne be pamato, tačiau kai kritikuojama neatsižvelgiant į visiems žinomus dalykus, į tai, kad patys kritikai ne be nuodėmės – tuomet tai tėra nešvari spekuliacija. Tas pat kitose srityse. Šit ir išeina, kad visi mes – daugiau ar mažiau – praeities įkaitai, pagaliau – įkaitai šiandieninės tvarkos, tiksliau – betvarkės. Štai aš, be visa kita, esu administratorius. Tarkim, mums reikia išleisti knygą – ką aš turiu daryti, kur kreiptis? Doras leidėjas tik skėstelės rankomis: brangus popierius, spausdinimas, negaliu gauti dažų, plėvelės. Jis niekuo negali man padėti! Ir tada aš esu priverstas – priverstas! – kreiptis į lupiką, sukčių, eiti į kompromisą su sąžine, kad gaučiau tai, ko noriu. Taigi visos organizacijų ir pavienių asmenų pastangos padėti doram žmogui bus bergždžios, bevaisės, jei pati valstybė negins jo įstatymais, normomis – kad jis galėtų ramiai dirbti ir jaustis saugus dėl rytdienos. Galiausiai noriu štai ką pasakyti: Lietuvos valstybės Nepriklausomybė paskelbta ir pripažinta, tačiau daugelis įstatymų, struktūrų tebėra iš nesenos praeities. Absurdas, bet ir man iškelta byla, kurią perdavė socialistinės teisėtvarkos gynėjai (anksčiau jie tarnavo Maskvai, dabar perėjo dirbti Lietuvai). Tai kas gi pasikeitė?! Net dideli ir supratingi valdininkai yra bejėgiai prieš įstatymus, kurie dar vakar buvo vadinami sovietiniais... Taigi kol kas – laisvė šmeižikams, melagingiems liudytojams, o niekuo dėtas žmogus vien tik kenčia nuo jų. Deja!

– **Ar tai, ką Jūs ką tik pasakėte, nereiškia, kad esate nusivylęs Lietuva?**

– O, ne. Aš niekuo per daug nesižaviu, todėl neturiu kuo ir nusivilti. Ten, kur žmonės, visada atsiranda problemų. Vis dėlto...

Lietuvoje man kelia nerimą tam tikra politikė tendencija: su idėjiniais varžovais kovojama ne visuomet garbingai. Tai liūdina. Aš niekad neslėpiau savo simpatijų ponui Algirdui Brazauskui, manau, kad dabar su juo elgiamasi neteisingai, nes iš esmės jis buvo ir tebėra naudingas Lietuvai. Jo rankose buvo didelė valdžia, ir jei jis būtų buvęs ne toks toliaregis ir išmintingas politikas, jis būtų užėmęs Maskvai palankesnę poziciją. Palankiai vertinu ir poniją Kazimierą Prunskienę, ji man imponavo, kai drauge dirbom Sąjūdžio seime ir vėliau – kai ji buvo premjerė: nei jos elgesy, nei veikloj nemačiau nieko smerktina. Dabar ji drabstoma purvu. Aš manau taip: jei ji kuo iš tiesų nusikaltusi, reikia iškelti konkretų kaltinimą ir jį iširti. Sako, ji turėjusi ryšių su KGB. Galbūt, bet juk anksčiau tai buvo neišvengiama! Ryšiai – dar ne viskas, svarbu, kam tais ryšiais pakenkta, o kam padėta. Asmeniškai man artimiausia centristų pozicija, kraštutinumai

visad neigiami, jie tik komplikuoja normalų gyvenimą. Žmonės pernelyg pavargę, pernelyg daug iškentėję per sovietinius dešimtmečius, kad mes vėl juos kamuotume, laikytume įtampoje ir nežinioje. Kai politikai varžosi paprastų žmonių gyvenimo sąskaita – tai negeras dalykas.

– Kokiais autoritetais remiatės, į kokias asmenybes orientuojatės: į knygines, biblines ar – iš mūsų gyvenimo?

– Vienintelis neginčytinas autoritetas, prieš kurį lenkiuosi – Jėzus Kristus. Jis man ir Dievas, ir didis Žmogus. Iš čia išplaukia, kad man artimi visi knygų istoriniai veikėjai, kurie pasižymėjo Kristui giminingais bruožais. Man nekelia pagarbos tokios asmenybės, kaip Aleksandras Makedonietis, Napoleonas, na žinoma, ir Hitleris, Stalinas. Nesižavėdamas karvedžiais, didžiai gerbiu dvasios didvyrius. Sokratas, Platonas ir Aristotelis – taip, jie buvo stabmeldžiai, bet nuostabūs stabmeldžiai, sugebėję pakilti iki tokių dvasinių aukštumų, kad jie ne veltui vadinami krikščionimis iki krikščionybės. Iš pastarojo meto aukštųjų dvasininkų man ryškiausia buvo velionio popiežiaus Pauliaus VI asmenybė.

– Vatikanas neseniai paskelbė daugeliu požiūriu labai naują ir drąsų dokumentą, kuriame fiksuojami įvairių religijų sąlyčio taškai, palankiai atsiliepiama apie visus pasaulio tikinčiuosius. Ar Jums niekad nekilo mintis, ką sakytų – puslaukiniai? Šiuo atveju, moraliniu, doroviniu požiūriu, mes arčiau pastarųjų... – Iš savo karčios patirties galėčiau pridurti: šandien beveik neįmanoma išleisti eilėraščių knygelę (nes nepelninga), o štai jei suregzčiau apie kokias pabaisas ar „susitikimus“ su kitų planetų gyventojais, leidėjų atsirastų visas tuntas...

– Tai be galo apmaudu. Juk visais laikais menininkai, poetai kėlė, stiprino žmogaus dvasią, taurino jų siekius, skatino pakelti galvą žvelgti toliau ir giliau. Patys užkopę į Olimpą (pašauktųjų niekad nebuvo daug), talentai įkvėpdavo tūkstančius dideliems darbams, kovai už Gėrį ir Tiesą. Tuo tarpu šiandien nestinga menininkų, kurie daugiau galvoja apie asmenines pajamas negu apie didžiąją meno paskirtį. Negaliu taip kalbėti apie visų rūšių menininkus, nes nepažįstu jų, tačiau kad žurnalistai ne be nuodėmės – akivaizdu.

– Nenorėčiau daugiau atimti Jūsų brangaus laiko, o ir mūsų laikraščio galimybės yra ribotos. Todėl, dėkodamas už išsamius atsakymus bei samprotavimus, norėčiau vien paprašyti, kad tartumėt keletą žodžių mūsų skaitytojams apie tai, kas Jums atrodo aktualiausia, reikalingiausia.

– Lietuva turi daugybę privalumų: puikią gamtą, nuostabių šventovių, turtingą kultūros pavilumą. Visa tai turėtų kelti žmonių dvasią, grūdinti juos, kreipti kilniems darbams. Lietuva – Europos centras, krikščioniškos moralės židinys. Turėtume būti ypač jautrūs grožiui, tauriems idealams. Kiekviena tauta, – nesvarbu, didelė ji ar maža – turi savo paskirtį. Lietuva – irgi: būti tiltu tarp Rytų ir Vakarų. Sukaupusi didžiulę istorinę patirtį, pasimokiusi iš praeities, Lietuva neturėtų blaškytis iš vienos pusės į kitą, o ramiai, dalykiškai, tikslingai bendradarbiauti su visomis kaimyninėmis valstybėmis. Lietuviai ėmė iš aukšto žiūrėti į rusų kalbą, tarsi ji būtų kuo nors kalta dėl sovietinės okupacijos ar Stalino nusikaltimų. Rusų kalba – tai ne bolševikinio mąstymo, o rusų dvasios, turtingos kultūros išraiška. Nepamirškime to. Mokėti daug kalbų – didelė garbė ir nauda; tai mums, rusams, dabar gėda, kad nemokame šalies, kurioje gyvename, kalbos. Ta prasme esate pranašesni už mus, ir dėl to nereikia drovėtis.

Būkime išdidūs, kilnūs, dvasingi!

Pozicija.- 1992 m. rugsėjo 18-24 d.

PASAULIO ŽMOGUS

Poetui, Lietuvos mokslų akademijos akademikui Justinui Marcinkevičiui Kembridžo tarptautinis biografų centras (IBC) suteikė 1991-1992 metų pasaulio žmogaus vardą.

Šis prestižinis titulas skiriamas nedaugeliui iškilių asmenybių, kurios savo veikla itin nusišalnė tarptautinei visuomenei. Metų žmogaus vardą suteikia bei skelbia Biografų centro leidėjų ir patarėjų taryba. Ji kasmet peržiūri dešimtis tūkstančių biografijų ir tik nedaugeliui suteikia pasaulio žmogaus vardą.

Tarptautinis biografijų centras – pasaulinio garso įstaiga.

Justinas Marcinkevičius – garsus poetas, akademikas, kovotojas už laisvę, humanistas. Jis ir Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narys, taip pat mūsų konsultacinės tarybos narys.

Kai šis numeris jau buvo parengtas spausdinti, mus pasiekė žinia, kad pasaulio žmogaus vardai taip pat suteikti filosofijos mokslų daktarui Bronislovui Kuzmickui ir kompozitoriui Faustui Latėnui.

“Pozicijos” inf.

Pozicija.-1992 m.gruodžio 4-10 d.

MANO ŠEIMA LIKS LIETUVOJE

*Nors ir keista, pirmieji mūsų liaudies prekybos keliai, aplenkdami išsivysčiusias Vakarų Europos šalis, nuvedė į Turkiją. Ši Azijos ir Europos kontinentus jungianti šalis per pastaruosius kelerius metus padarė milžinišką ekonomikos šuolį. Neatsitiktinai prekeiviai šiandien veržiasi į mišlingą buvusios garsiosios Osmanų imperijos šalį pirkti pigiausių, kokybe Vakarų valstybių gaminius pranokstančių prekių. Turkijos ekonominio šuolio mišlė stebina net Vakarų biznierių. Priminsime, kad Turkijos Respublikoje gyvena apie 60 mln. gyventojų, daugiausia – turkai. Sostinė – Ankara. Teritorija – 779,4 tūkst. kv. kilometrų. Vyraujanti religija – islamas. Turkija yra NATO narė. Su Turkijos Respublikos ambasadoriumi Estijai, Latvijai ir Lietuvai **Erkanu GEZERIŲ** kalbasi **Vytautas BUDNIKAS**.*

Trumpai apie ambasadorių. Gimė 1940 metais. Baigė Ankaros universiteto politinių mokslų fakultetą. 1966 metais, išlaikęs egzaminus, tapo Turkijos užsienio reikalų ministerijos atsakingu darbuotoju. Nuo 1966 metų prasidėjo jo politinė karjera. Dirbo Belgijoje, Sovietų Sąjungoje, Irake, Jungtinių Tautų Organizacijoje. 1992 balandžio mėnesį buvo paskirtas ambasadoriumi trijose Baltijos valstybėse – Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje.

– **Pone ambasadoriau, Turkijos ambasada dirba trims Baltijos valstybėms – Estijai, Latvijai Ir Lietuvai. Ambasados būstinė yra Vilniuje. Kodėl Jūs pasirinkote būtent Lietuvą?**

– Tai klausimas, kurį užduoda kone kiekvienas nuo pat pirmųjų mano žingsnių Lietuvoje. To neretai klausia ir paprasti Lietuvos piliečiai, ir politiniai veikėjai. Pirmiausia tokį sprendimą priėmė Turkijos vyriausybė. Aš nežinau visų detalių, kodėl vyriausybė taip pasielgė. Bet, mano nuomone, Lietuva yra europietiškesnė šalis nei kitos Baltijos valstybės Ir Vytautas Landsbergis galbūt labiau žinomas pasaulyje nei kiti Baltijos šalių vadovai. Juk Lietuvoje prasidėjo tie dramatiški Sausio 13-osios įvykiai. Juos plačiai išgarsino Turkijos masinės informacijos priemonės.

Vytautas Landsbergis buvo pačiame tų įvykių sūkuryje. Todėl jis gerai žinomas Turkijos visuomenėi.

Tam tikrą įtaką padarė ir Lietuvos bei Turkijos vadovų asmeniniai ryšiai. Turiu galvoje Vytauto Landsbergio ir Turkijos prezidento Turgut Ozalu susitikimą Šveicarijoje. Be to, Lietuva – didžiausia iš visų trijų Baltijos valstybių. Čia daugiau gyventojų. Antra vertus, nors Turkija yra didelė šalis, tačiau ji ne tokia turtinga, kad galėtų turėti tris ambasadas kiekvienoje iš Baltijos šalių. Todėl ir buvo nuspręsta steigti vieną ambasada trims Baltijos šalims. Turkijos vyriausybė, atidarydama ambasada, siekė parodyti, kad ji turi tam tikrų interesų šiame Baltijos regione.

– Mums žinoma, kad Turkija turi daugiau interesų musulmoniškose buvusios Sovietų Sąjungos respublikose. Turiu galvoje Uzbekiją. Tadžikiją, Turkmėniją ir, suprantama, Azerbaidžaną. Tačiau kokių interesų ji gali turėti Baltijos šalyse, esančiose už tūkstančio kilometrų nuo Turkijos?

– Tai strateginė problema. Pirmiausia, būtina turėti savo atstovybes Baltijos regione. Antra, Turkijos vyriausybė niekada nepripažino Baltijos valstybių aneksijos. Todėl ambasados atidarymas – tai santykių, buvusių iki 1939-ųjų metų, tąsa. Ir trečia, kai SSRS suskilo į daugybę atskirų valstybių, Turkijos vyriausybė nusprendė pripažinti visas valstybes. Ji nusprendė palaikyti diplomatinis santykius su visomis buvusios SSRS valstybėmis. Taigi į visas valstybes, kurios tik atsirado suirus SSRS, ji pasiuntė pasiuntinius. Žinoma, Vidurinės Azijos šalinis mes rodome daugiau dėmesio. Norime joms visapusiškai padėti. Norime, kad ten įsigalėtų demokratija, kad šiose šalyse būtų apgintos ir saugomos žmogaus teisės. Jos turi sudaryti sąlygas laisvos rinkos ekonomikai. Tačiau mus labai domina ir Baltijos regionas. Per paskutinį dešimtmetį Turkijos ekonomika žengė didelį žingsnį į priekį taikydama nebūdingus Vakarų ekonomikai sprendimus. Vakarų valstybės, kuriose rinkos ekonomikos santykiai vystėsi jau kelis šimtmečius, sunkiau gali suprasti jūsų dabartinius ekonomikos sunkumus. Jų patirtis sunkiai pritaikoma jūsų sąlygomis. Tuo tarpu mūsų patirtis savotiškai unikali. Mes norime padėti Lietuvai. Ji gali pasinaudoti šia patirtimi.

– Jūs paminėjote mūsų ekonominę situaciją. Kaip ji atrodo Jūsų, išsivysčiusios, galingos valstybės, akimis? Kaip vyksta perėjimas iš socializmo į rinkos ekonomiką?

– Man, čia neįvykstant, labai sunku atsakyti. Suprantu, kad jūsų respublika išgyvena pereinamąjį etapą. Tai, kas per 50 metų buvo suformuota ir nusėdo žmonių sąmonėje, nelengva iš karto pakeisti. Dabar svarbiausia pakeisti žmonių gyvenimo, darbo sampratą. Jeigu Lietuva nusprendė kurti demokratinę visuomenę ir jeigu ta visuomenė bus kuriama rinkos ekonomikos sąlygomis, reikia, kad politiniai ir ekonominiai veiksmai vyktų vienu metu. Aš manau, kad svarbiausia užduotis - sukurti demokratinę sistemą, stabilizuoti valstybės politinį gyvenimą ir tada reorganizuoti ekonomiką. Mano nuomone, privatizacija Lietuvoje galėtų būti vykdoma sparčiau. Reikia sudaryti galimybes užsienio investitoriams greičiau investuoti čia savo kapitalą.

– Jūs esate savotiška Turkijos vyriausybės akis trijose Baltijos valstybėse. Jūsų rekomendacija, patarimas ar nepritarimas turi įtakos biznierių apsisprendimui: verta ar neverta investuoti kapitalą į Lietuvos ekonomiką. Ar Jūs rekomenduotumėte savo šalies biznieriams investuoti pinigų į mūsų ekonomiką?

– Pirmiausia turėčiau pasakyti tai, ką ketiname daryti. Jau esame parengę tam tikrą vyriausybės veiksmų projektą. Turkija turi prekybos ryšius su daugeliu pasaulio šalių. Tam tikslui turime įsteigę daug specialių biznio asociacijų. Tokia asociacija paprastai atstovauja dvišalio biznio reikalams. Ji reguliuoja privataus biznio santykius. Tokios asociacijos įsteigtos Italijoje, Prancūzijoje, JAV, Uzbekijoje, Ukrainoje, Rusijos Federacijoje. Mes norime įkurti asociaciją su Baltijos valstybėmis. Lietuvoje tokia asociacija jau įkurta. Čia jau atvyko ir jos atstovas – Tay-

fuh Uzanova. Jis yra Ventspilio bendros įmonės prezidentas. Asociaciją sudaro dviejų valstybių įvairių ekonomikos šakų atstovai (biznio taryba). Tarkime, kažkas Lietuvai atstovauja baldų pramonėje, prekyboje ar kitose srityse. Ši asociacija turės ryšius su Lietuvos biznio asociacija, palaikys kontaktus su įvairiais biznio žmonėmis. Taryba pagal savo įstatus posėdžiaus, priims sprendimus, teiks rekomendacijas. Taigi valstybė sukuria tokią asociaciją, kur susitinka biznio atstovai ir patys pradeda dirbti. Jų susitikimas – tai jau .privatų asmenų reikalas. Šie žmonės jau atstovauja privačiam kapitalui ir asmeniniams interesams. Valstybė nebesikiša į privačius reikalus. Čia jos funkcijos apribotos. Na, o dėl pasirengimo investuoti savo kapitalą į Lietuvos ekonomiką atsakau: taip, mes pasirengę investuoti. Latvijoje jau veikia bendra Turkijos – Latvijos firma. Lietuvoje – bendra Turkijos-Lietuvos įmonė „Turkis“. Savo ruožtu čia atvykstantiems biznio žmonėms sakau: investuokite savo kapitalą ir nesijaudinkite – viskas bus gerai!

– Lietuva penkiasdešimt metų buvo totalitarinio režimo priespaudoje. Čia dar skurdžios demokratijos tradicijos. Tad ir dabartinių politinių batalijų parlamente, Vyriausybėje, spaudoje vertinimai nevienodi. Daugelis, niekada nieko panašaus neregėję, piktinasi, aikščioja, netgi baisisi. Kokia Jūsų nuomonė: ar politinis gyvenimas atgimstančioje mūsų valstybėje normalus? Ar ne per daug rietenų, nesantaikos, kivirčių? Ar mūsų demokratijos procesai panašūs į civilizuotų Vakarų Europos valstybių?

– Kaip jau sakiau, dabar Lietuvoje pereinamasis laikotarpis. Per vieną dieną neįmanoma sukurti progresyvią, Vakarų modelį atitinkančią politinę sistemą. Čia dar bus ir pakilimų, ir nuosmukių. Netgi kraštuose, kurie turi senas demokratinio gyvenimo tradicijas, būna ir pakilimų, ir atoslūgių. Jūsų politinis gyvenimas, mano nuomone, teka normalia vaga. Ir aš manau, kad po rinkimų į Respublikos Seimą politinė situacija visiškai stabilizuosis. O turėdami stabilią politinę situaciją, jūs, savaime suprantama, turėsite geresnes sąlygas sparčiau vystyti ekonomiką

– Mūsų skaitytojams būtų labai įdomu sužinoti apie Jūsų asmeninį gyvenimą, Jūsų šeimą, vaikus...

– Mano žmona Gulsen Gezer baigė tą patį politinių mokslų fakultetą. Ji – profesorė, moko studentus diplomatinės anglų kalbos. Mat prieš pradėdami dirbti užsienio reikalų ministerijoje, mūsų žmonės privalo išmokti diplomatų kalbą, žinoti, kaip dera kalbėti, elgtis pagal protokolą ir pan. Ji mokėsi Turkijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jaunesnioji duktė Gulru pradės mokytis Lietuvoje, Vilniaus antrojoje vidurinėje mokykloje. Visa šeima dabar su manimi. Netrukus žmona išvažiuos į Turkiją. Ten užbaigs savo darbus ir vėl atvažiuos į Lietuvą visam laikui. Vyresnioji duktė Ebrau grįš į Ankarą, kur ketina dirbti Šaratono viešbutyje (garsiausia viešbučių firma pasaulyje – red.), šios firmos turizmo skyriuje.

– Kartu su savaitraščio skaitytojais nuoširdžiai džiaugiuosi, kad Jūsų šeima pasiliks gyventi Lietuvoje, kad Jūs pasirinkote mūsų sostinę Vilnių. Tai bene geriausias įrodymas, kad atgimstanti Lietuva eina teisingu laisvės ir demokratijos keliu. Ačiū Jums už pokalbį.

Redakcijos priedas: Turkijos ambasada ir konsulas šiomis dienomis iš „Neringos“ viešbučio persikrausto į pastatą Vilniuje, Šv. Jono gatvėje Nr.3.

Pozicija.- 1992 m. rugsėjo 11 d.

VIENINGA LIETUVA – TOLERANCIJA VISIEMS

Viktoro Petkaus pavardė šiandien Lietuvoje gerai žinoma. Buvęs disidentas, keturisdešimt teistas, 25 savo gyvenimo metus praleidęs sovietų kalėjimuose ir lageriuose. Triskart pristatytas Nobelio premijai – pirmąkart tai padarė Kanados parlamentas 1978 metais. Į Tėvynę iš tremties grįžo tiksliai 1988-iesiems baigiantis. Be galo tvirtas ir valingas turi būti žmogus, kuris ir po tų 25-erių metų ne tik neprarado tikėjimo Lietuva, bet ir netapo piktas, pagiežingas, kerštingas. Būtent toks yra Viktoras Petkus. Tačiau greitai jis kad ir nepriklausomoje Lietuvoje gavo pajusti, kad ir naujai valdžiai nepatinka tie, kas turi savo nuomonę, nurodo jos klaidas ir nebijo apie tai viešai pasakyti.

„Atsakomojo smūgio“ ilgai laukti neteko: šių metų vasarą V.Petkų iš savo narių pašalino Politinių kalinių sąjungos prezidentas. Tad nieko nuostabaus, kad šį didžios pagarbos vertą žmogų – Helsinkio grupės signatarą, Žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto garbės pirmininką, Krikščionių demokratų sąjungos vadovą - kraštutinių dešiniųjų rūstis užgriuvo tuoj po to, kai buvo paskelbtas kandidatų į Seimą nuo KDS ir „Jaunosios Lietuvos“ organizacijos. Ilgametį VLIK'o pirmininką Kazį Bobelį bandyta eliminuoti iš rinkimų pagal sėslumo cenzą, rašytoją Vytautą Girdzijauską - padaryti „kameros šnipu“. Kas skirta Viktorui Petkui? Poryt – rinkimai. Nesinori tikėti, kad Lietuvos žmonės ir šįkart neparodytų sveikos nuovokos, atskirdami tuščius gatvės rėksnius nuo orių, tolerantiškų ir gyvenimo patirties kupinų asmenybių.

O šiandien, iki rinkimų likus suskaičiuotoms valandoms, su Krikščionių demokratų sąjungos pirmininku Viktoru PETKUMI kalbasi žurnalistas Gintautas STALNIONIS.

– Seimo rinkimuose dalyvauja ir Krikščionių demokratų partija, ir Krikščionių demokratų sąjunga. Pirmoji jau ne kartą yra viešai pareiškusi, kad griežtai atsiriboja nuo antrosios. Koks Jūsų požiūris į tai? Kas skiria ir kas jungia šias dvi krikščioniškas partijas?

– Gal iš pradžių keletą žodžių apie krikščionių demokratų judėjimo mūsų dienomis ištaškas. 1988 metų rugsėjį mudu su kunigu Edmundu Paulioniu nuvažiuavome į Kaišiadoris pas Jo Eminenciją kardinolą. Siūlėme atkurti bent tris organizacijas, kurios nepriklausomoje Lietuvoje buvo labai gyvybingos. Tai krikščionių demokratų judėjimas, Katalikų veikimo centras ir ateitininkų organizacija. Kardinolas tam pritarė, bet konkrečiai niekų nesutarėm, – man baigėsi atostogos, metas buvo grįžti tremtin. Kai vėlų rudenį, badautojų prie Vilniaus Arkikatedros dėka aš su kitais tremtiniais grįžau į Lietuvą, mes su kunigu Edmundu vėl apsilankėme Kaišiadoryse. Jo Eminencija palaimino mūsų iniciatyvą, tik patarė dėl Katalikų veikimo centro dar palaukti – išsyk tam neužteks jėgų.

Krikščionių demokratų partijos vadovybė buvo sunaikinta, Pranas Dovydaitis mirė lageryje. Tie, kurie grįžo į Lietuvą – Leonas Bistras, Antanas Stulginskis – jau buvo garbaus amžiaus ir mūsų dienų nesulaukė. Teko dairytis eilinių narių. Keletą tokių pavyko rasti, vienas jų, buvęs aktyvus ir Katalikų veikimo centro dalyvis, mielai sutiko mums pagelbėti, nors ir įspėjo: broliai mieli, dar neatėjo laikas, bolševikai vėl gali mus į Sibirą išvežt...

Sudarėm iniciatyvinę 13-os žmonių grupę ir 1989 m. vasario 16 d. paskelbėm apie Krikščionių demokratų partijos atkūrimą. Krikščionių demokratų judėjimo ištakos siekia XIX a. pabaigą, o įstatai ir programa buvo suformuluota 1904 m. Ją parašė Maironis, Adomas Jakštas (Aleksandras Dambrauskas) ir būsimasis vyskupas Petras Būčys. Socialinius programos klausimus rengė būsimasis arkivyskupas JURGIS MATULAITIS - MATULEVIČIUS. Bandėm veikti, orientotis ano meto padėtyje. Tiesa, aš buvau gerokai atitrūkęs nuo Lietuvos gyvenimo. Tam tikroje mūsų tautos dalyje, ypač Kaune, išryškėjo noras veikti kitaip. Tuomet dalis mūsų branduolio

atskilo ir gegužės mėnesį ėmė vystyti kitą veiklą. Tuo tarpu likusieji siekė glaudesnių ryšių su užsienyje gyvenančiais tautiečiais bendraminčiais, kurie išlaikė tikrųjų narių vietą Krikščionių demokratų internacionale ir vadinosi Lietuvių krikščionių demokratų sąjunga. Noriu pabrėžti, kad ir anksčiau Lietuvoje, ypač šimtmečio pradžioje, krikščionių demokratų judėjimas buvo įvairiai vadinamas: tai partija, tai sąjunga, tai net unija. Tai truko iki rinkimų į Seimą 1920 m. Tuomet krikščionys demokratai sudarė bendrą sąrašą su Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija. Visuose seimuose tai buvo vieningas blokas. O mūsų išsivija krikščionių demokratų judėjimą atkūrė dar Vokietijoje. Jiems vadovavo prelatas Mykolas Krupavičius.

Norėdami atkurti ryšį ir vienybę su išsivija, balandžio mėnesį mes pasivadinoje sąjunga (partija apie save paskelbė gegužės mėnesį). 1990 m. kovo 4 d. buvom priimti į Krikščionių demokratų internacionala. Palaikom glaudžius ryšius su Internacionalu ir keliom dešimtim krikščionių demokratų judėjimų įvairiose šalyse. Ryšiai mus sieja su 63 tarptautinėmis organizacijomis.

Kuo mes skiriamės nuo Krikščionių demokratų partijos? Skirtumas, sakyčiau, daugiau organizacinis. Mūsų kolegos partiečiai, kurie daugiausia koncentruojasi Kaune, yra daugiau linke j politinį, valstybinį Lietuvos gyvenimą ir yra drausmingesni. Mes – liberalesni, nesuvaržyti partijos reimų, neturim nei bilietų, nei sąrašų. Prieš karą Juozas Keliuotis leido „Naująją Romuvą“. Visoje Lietuvoje buvo steigiami jos skyriai – vadinamosios seklyčios, kur rinkdavosi idėjos rėmėjai. Juozui Keliuočiu pavyko sutelkti pačius iškiliausius to meto meno mokslo veikėjus. Kūrybinę inteligentiją. Tai buvo ne vien neokatalicistinės pakraipos, bet ir kur kas laisvesnių pažiūrų žmonės. Panašia kryptim bandom veikti ir mes. Kaip ir J.Keliuočio žurnalo bendradarbiai, mėginam tęsti jų tradicijas, pasisakydami už vieningą Lietuvą už plačią krikščionybę, gilinamės į įvairias žmogaus dvasinės kūrybos sritis.

– **Ar turite tarp bendraminčių garsių mūsų dienų asmenybių – kūrėjų, mąstytojų?**

– Ateina žmonės, mes juos maloniai priimam. Turim daug rėmėjų iš inteligentijos.

Leidžiam savitiraštį „Nepriklausoma Lietuva“, žurnalą „Lietuvos sargas“. Esam parengę porą tomų pirmųjų krikščionių demokratų veikėjų straipsnių; bandysim išleisti, kai Lietuvoj sustiprės ekonomika, kai galėsime kultūrinę veiklą plėtoti. Daug dėmesio skiriam jaunimui, studentijai. Norim, kad mūsų judėjimo dalyviai studijuotų Vakarų aukštosiose mokyklose, kad susipažintų su krikščionių demokratų judėjimu, su tenai vyraujančiom filosofijos pakraipom. Tuomet, kaip kadaise Juozas Keliuotis iš Sorbonos, jie galėtų į Lietuvą parvežti kažką naują. „Naujosios Romuvos“ bendradarbis filosofas Antanas Maceina mėgino įvesti naujovių ir socialinę sritį – prisiminkim dvi jo plačiai nuskambėjusias knygas „Socialinis teisingumas“ ir „Buržuazijos žlugimas“. Mums, krikščionims demokratams, rūpi visi tie klausimai, kurie jaudina, kuriais gyvena mūsų tauta ir valstybė. Norime pasakyti savo žodį, laikydamiesi didžiųjų krikščionybės idealų, išmėgintų 2000 metų žmonijos patirties. Stasys Šalkauskis buvo iškėlęs mintį, kad mes, lietuviai, gyvename tarp Rytų ir Vakarų, dėl to siūlė rinktis sintezę: neatmetant to, kas geriausia Rytuose, kūrybiškai perimti Vakarų laimėjimus ir kurti savą, lietuvišką, variantą, šitokio požiūrio ketinam laikytis ir mes. Tarybinė okupacija truko ilgai, sunaikino ar sužlugdė tai, kas per 20 nepriklausomybės metų buvo sukurta. Dabar, kad atgautume pusiausvyrą, daugiau dėmesio turime skirti Vakarų kultūros palikimui, panaudoti tai, kas mums, lietuviams, tinka. Politikai iš mūsų nėra dideli, nors stengiamės dalyvauti mūsų valstybės gyvenime. Dabartinei valdžiai nesam opozicijoje – stengiamės įžiūrėti, kas yra gera ir priimtina. Tačiau tuo pat metu nenusukam akių ir nepritariam tam, kas eina iš valdžios namų neapsvarstyta, nepasverta. Savo pastabom, savo vertinimais norim prisidėti prie valstybės tobulinimo.

Kaip žiūrime į Krikščionių demokratų partiją? Tai mūsų kolegos, tos pačios idėjos žmonės. Argi galėtume nuo jų griežtai atsiriboti? Palaikom asmeninius ryšius su tais, kurie gyvena Vil-

nių, dirba valdžios struktūrose. Kokių nors nesutarimų tarp mūsų nėra. Norim kolegiškai bendradarbiauti. Žinoma, egzistuoja įvairios nuomonės. Mes į visus žiūrim geranoriškai – į kitas partijas ir judėjimus, tad ką jau kalbėti apie kolegas. Mūsų šūkis: krikščioniškumas, lietuviškumas ir demokratiškumas. Kitų pažiūrų žmonėms turim jausti pagarbą ir pakantumą. Mes linkę bendradarbiauti su bet koku judėjimu, bet koku pažiūrų žmonėmis. Siekiame pažinti tuos žmones, jų pažiūras ir įsitikinimus.

– Gal Jūs kitaip suprantate žodi bendradarbiauti! Aš niekaip neįsivaizduoju krikščionių demokratų bendradarbiavimo su komunistais, tegul ir naujaisiais. Žinoma, jeigu priimsime tezę, kad Kristus buvo pirmasis Žemėje komunistas...

– Į tai atsakydamas turėčiau grįžti prie krikščionybės ištakų. Juk dieviškasis Mokytojas neatstumdavo nė vieno, koks nedoras jis bebūtų. Mes stengiamės priartėti prie šio mokymo, niekam nebūti teisėjais, nieko nesmerkti, nes ir Jis nieko nesmerkė, bet glaudė prie savęs. O žinot, kas yra Lenino muziejaus Šveicarijoje, netoli Italijos sienos, steigėjas ir direktorius? Ogi vienuolis benediktinas!

– Tai gal ir tėvas Stanislovas priklauso šiam ordinui?

– Ne, jis kapucinas.

– Girdėjau, kad šis ordinas nuo seno rūpinasi žemiausiais visuomenės sluoksniais, labiausiai skriaudžiamais ir ujamais žmonėmis. Gal dabar mūsųose tokie yra komunistai ir gal neveltui „Tiesa“ spausdina tėvo Stanislovo pamokslus?

– Nežinau, senokai teko kalbėtis su tėvu Stanislovu. Tačiau jūs paminėjot, kad „Tiesa“ spausdina jo pamokslus. Matot, kaip gražiai „Tiesa“ elgiasi.

– Gal jų pažiūros šiek tiek sutampa? Partija prieš rinkimus stengiasi pelnyti įskaitinių taškų...

– Nemanyčiau, kad taip reikėtų vertinti. Čia turbūt palikimas mums šitų nelaisvės metų. Jei žmogus ar organizacija ką nors gera padaro, tai būtinai tame stengiamės išžiūrėti savanaudiškų tikslų. Juo labiau nemanyčiau, kad tėvai kapucinais kam nors pataikautų.

– Kai ką stebina jūsų Sąjungos bendras sąrašas su jaunlietuviiais, kurie dar neseniai buvo pagarsėję akibrokštais – paminklų vertimais.

– Mūsų koalicija nei nauja, nei laikina – ryšiai nuo 1990 metų pavasario. Dažnai, veikdavom kartu su „Jaunąja Lietuva“ ir Laivės lyga. Kadangi Lyga Lietuvoje buvo populiariausia, tai visi renginiai vykdavo jų vardu. Ir ta mūsų bičiulystė su jaunlietuviiais nėra nauja.

– Tačiau triumviratas iširo – ir pati Lyga yra suskilusi. Vis dėlto jos nariai rinkiminėj kovoje tapo jūsų Sąjungos konkurentais.

– Gyvenimas vietoj nestovi, jis kelia naujų reikalavimų, tad ir mūsų aljansas negali būti pastovus. Bendrai veikėm mitinginiu, „bačkiniu“ laikotarpiu. O jis juk baigėsi. Mes ieškom kitų kelių, kitų būdų save įprasinti ir kur būtume reikalingesni. Tačiau su „Jaunąja Lietuva“ ryšius visą laiką palaikome.

Dėl tų paminklų... Mano įsitikinimu, juos tikrai reikėjo nukelti. Kiek jų iki šiol dar yra likę! Spauda sukėlė triukšmą: paminklus griauna! Griovė ne paminklus, bet okupacijos reliktus. Juk ir valdžia juos griovė. Ką jaunlietuviiai nuvertė – blogai, ką valdžia – Lenina, Černiachovskį – gerai. Atkreipkit dėmesį: jeigu kas pradeda veikti savarankiškai, tai tuoj pat yra smerkiamas. Visa tai eina iš valdžios per tam tikrus rупorus – sakau tai neabejodamas.. Be to, nepamirškite, kad rusų kariuomenė, užėmusi svetimus kraštus, savo žuvusius karius laidodavo centrinėse miestų aikštėse, kur ir jiems ramybės nebūdavo Net Norvegijoje triukšmą sukėlė: girdi, išvaduo-tojų palaikus išniekino! Iš tikro gi – perkėlė į kapines. Lietuviai, kaip dauguma tautų, mirusiesiems parinkdavo tylas, ramias vietas, atokiau nuo žmonių ir gatvių triukšmo.

Skaičiau komentarą „Lietuvos aide“, kad Krikščionių demokratų sąjunga kandidatais į de-

putatus iškėlusį vien vyrus. Buvom nutarę kelti 21 kandidatą, iš jų 3 moteris. Sudarius koaliciją, palikom 11 žmonių. Deja, vien vyrus.

– **Jūsų pavardė, ponas Petkau, ne kartą buvo siejama su tariamu K.Prunskienės ir A.Klimaičio gynimu.**

– Taip yra vienoj auditorijoje pasakęs ir ponas Abišala... Jis pamiršo arba sąmoningai nutylėjo, kad pirmiausia man teko dalyvauti deputatės Gajauskaitės teismo procese – manęs to paprašė gerbiamas prelatas monsinjoras Svarinskas. Vėliau į mus kreipėsi ir A. Klimaičio organizacija. Helsinkio grupei, kuriai aš priklausau, visai nesvarbu, kokios tų žmonių pažiūros. Baisiausia, kad dalis mūsų visuomenės dar gyvena praeities palikimu. Jų manymu, teismo salėje tegali sėdėti tik dviejų kategorijų žmonės: kaltintojai ir gynėjai. O mes esam tie tretieji. Ar žmogus bus išteisintas, ar įkaltintas – ne mūsų reikalas, tai išimtinai teismo kompetencija. Mes į tai nesikišam, mums tik svarbu, kad pats procesas vyktų teisingai, kad būtų nepažeistas žmogaus orumas ir jo teisės, remiantis tarptautiniais įstatymais. Jeigu mūsų valstybė pasirašė tarptautines sutartis, tai privalo griežtai jų ir laikytis. Visi anksčiau Lietuvoje priimti įstatymai, kurie prieštarauja tarptautinei teisei, yra niekiniai. Tai ir yra mūsų veikimo pagrindas. Sėdim salėje tyliai, nesikišam, o tik paskui galim daryti savo pareiškimus. Jeigu būtume įtraukti į teismo procesą kaip dalyviai – tuomet galėtume teismui ir savo nuomonę pasakyti. Ar atsižvelgs – teismo reikalas, tačiau mes galėtume pasakyti.

– **Ar per K.Prunskienės ir A.Klimaičio procesus būtumėte turėję ką pasakyti?**

– Be abejo.

– **O kaip tarptautinės teisės požiūriu Jums atrodo Lietuvoje jau įsigaliojusi praktika, kai Parlamento komisija žmogų įkaltina, o po to perduoda Aukščiausiajam Teismui tą faktą patvirtinti? Teismui, kaip teisingumo įgyvendintojui, telieka antraeilės funkcijos.**

– Šiuo klausimu jokios diskusijos negali būti. Pilietinių ir politinių teisių pakte patvirtinta, kad niekas negali žmogaus įkaltinti, kol savo žodžio netarė teismas. Jokios komisijos su savo rašiniiais valstybės laikraščiuose negali pakeisti teismo. Man tai primena „ypatinguosius pasitarimus“... Gėda prieš visą civilizotą pasaulį.

– **Kaip vertinate Lietuvoje vykstančią rinkimų kampaniją?**

– Pavartykim 1920 metų spaudą. Ten rasim tokių pikantiškų dalykėlių. Norėdamas nurungti konkurentus, kandidatas į Seimą net nurodydavo, kurie iš jų eina į Nemuno gatvę pas linksmas mergaites... Dar prieš porą mėnesių būtume tuo stebėjęsi, bet tikrai ne šiandien. Patys dešinieji spaudoje buvo iškėlę politinės kultūros klausimą ir pirmieji jį sumindė. Paskaitai dabar „Lietuvos aidą“ ir nerandi tokio numerio, kur nebūtų kas nors puolama, šmeižiama. Doktoras Jonas Kubilius charakterizuotas kaip KGB agentas, nors įrodymų – jokių. Laikraštis grasina: jeigu jis nueis su kairiaisiais, paskelbsime visą turimą medžiagą. Tai jau politinis šantažas! Rašo žmogus, kuris save vadina profesoriaus Markulio auklėtinium – Markulio, paties didžiausio šio šimtmečio lietuvių tautos išdaviko. Apie kokią politinę kultūrą galima kalbėti? Svarstyklės aiškiai krypta kairiujų naudai.

– **O gal kairieji paprasčiausiai neturi ką pasakyti?**

– Nesvarbu, turi ar neturi.

– **Ko palinkėtumėte rinkėjams?**

– Noriu paprašyti, kad jie šiose nesveikose ir negražiose grumtynėse susigaudytų ir išrinktų žmones, kurie Lietuvos reikalus kelia aukščiau už savo asmeninius ar siaurus parapijinius.

– **Tikėkimės, kad rinkėjai sugebės taip padaryti. Dėkoju Jums už pokalbį ir – sėkmės rinkimuose!**

TRUPUTI NĖŠČIA MOTERIS...

Žurnalisto Adolfo STRAKŠIO pokalbis su Respublikos Generaliniu prokuroru Artūru PAULAUSKU

– Jau treji Nepriklausomybės metai. Kaip jie atrodo teisėsaugos veidrodyje?

– Turime tai, ką turime. Skaitote nusikaltimų suvestines, matote, kas dedasi. Vos ne kasdien – žmogžudystės, išžaginimai, apiplėšimai, vagystės. Ką ten kasdieni. Švelninu.

– Kodėl šitaip? Juk eįjome į laisvę su labai graįžiais šūķiais, su nuostabiom viltim. Atrodę, visi esam graįžūs, visi graįžiai sugyvensim, sutarsim, visi kursim graįžią Lietuvą...

– Vestuvės irgi būna graįžios, o kai prasideda realus gyvenimas ... Juk vyksta valstybės gimdymas. O gimdymo procesas nėra itin švarus ir patrauklus. Neužmirškime: keitėsi sistema, kurioj blogis buvo pasislėpęs po baime. Jis išplaukė į paviršių. Kovo vienuoliktoji, po kurios sekė savotiška dvivaldystė, blokada, sausis, rugpjūtis. Tai etapai, kai gyvenom tarsi ant parako statinės. Ne koks spekuliantėlis ar chuliganas rūpėjo, o valstybės reikalai, jos likimas. Juodosios jėgos nesnaudė. Jos vienijosi, ieškojo ryšių užsienyje, kaupė pinigą, dažniausiai – nešvarų.

– Ir?..

– Ir turime tai, ką turime, kartoju. Kad nebūtume šnekylos, pateiksiu keletą skaičių. Per šių metų devynis mėnesius padaryta 34 tūkstančiai nusikaltimų arba po 126 kasdien. Iš jų beveik 18 tūkstančių – asmeninio, 11 tūkstančių – valstybinio turto vagystės. Taigi turtiniai nusikaltimai sudaro apie 70 procentų. Išvada viena: norime gyventi geriau ne dirbdami, o vogdami. Kur šitokie nueisime? Kas mūsų laukia? Kas mus įsileis?..

– Ne tik vogdami, žinoma...

– Nieko neliko šventa. Netgi gyvybė jau vertinama pinigais. Per mūsų minėtą laikotarpį nužudytas 221 žmogus. Pagalvoti reikia: beveik po vieną gyvybę kasdien!

– O juk pasakyta: „Nežudyk“...

– Pasakyta ir „Nevok“, „Nesvetimoteriauk“, „Nemeluok“. Tai tarp kitko. Tęskime tą liūdną statistiką. Padaugėjo plėšimų. Anksčiau vargdavome su laikrodžių vagystėmis. Dabar jau ir dėl bulvių maišo gali gauti peiliu į nugarą, nes anksčiau tas maišas kaštavo tik penkis rublius, o šiandien – jau pusanthro tūkstančio. Dabar niekas nėra garantuotas, kad neįsiverš plėšikas ir neišneš mėsos, bulvių, neatims paršo...

– O ką daryti?

– Žinau, ką turit galvoje. Prie kiekvieno valstiečio policininko nepastatysi. Ir kiekviename bute. Reikia ginkluoti atokių vienkiamų gyventojus. Reikia praplėsti būtinosios ginties ribas. Negali būti kalbos apie ginties viršijimą tokiais atvejais. Argi aš turiu stovėti ir laukti, kol man trenks plėšikas? O jis paprastai – ginkluotas...

– Sutinku. O kam teisėsaugos darbuotojai? Susitakė su likimu? Paleido ratus pakalnėn? Gal užklius už kokio kelmo, o gal nudardės į platų vieškelį ar bedugnę? Mūsų laikraštyje paskelbta nusikaltimų Išaiškinimo statistika. Ji labai liūdna. Nusikaltėliai dirba savo darbą, prokuratūra su policija – savo, ir vienas kitam, atrodo, nėra netrukdo...

– Nieko panašaus. Trukdom! Ir labai trukdom! Bet mums įkaltas į galvą kuolas: kiekvienas nusikaltimas turi būti išaiškintas, kiekvienas nusikaltėlis – nubaustas. Tai – romantika, idealizmas, svajonė, kuri dar neįgyvendinta jokioje pasaulio šalyje. Štai prancūzai patenkinti, kai išaiškina trečdalį nusikaltimų. Dar daugiau: Vakarų prokurorai priima sprendimus, kokius nusikaltimus persekios, o į kokius nekreips dėmesio. Žodžiu, nustatomi prioritetai. Sakysim, ar verta kelti bylą dėl automobilio rato pavogimo? Ar ne geriau, kad žmogui nuostolius padengia

draudimo įstaiga, o policija su prokuratūra sukoncentruoja dėmesį ypač pavojingiems nusikaltimams – nužudymams, išžaginimams, korupcijai? Žodžiu, kitų nusikaltimų išaiškinimo kaina. Jie taip ir dirba. Jei mes pabandytume šitaip, tauta imtų šaukti: policija susidėjo su vagimis! Todėl kartais vaikomės drugelių ir nespėjame pačiupti už uodegos vilkų ir vanagų, ir giriame tą policininką, kuris daugiau nusikaltimų išaiškino – pačiupe degtindarį už pakarpos – ir jau turi šimtą procentų nusikaltimų „išaiškinimą“. Niekai!..

Kalbu ne dėl gražių žodžių. Matome, kas dedasi. Siaučia reketas, kuris sušluoja didelius pinigus. Tie pinigai „nuplukdami“ į užsienius (geri daiktai, net namai), juos stengiasi „išplauti“ per privatizavimą. Čia neribotos galimybės. O tai todėl, kad nėra pajamų deklaravimo įstatymo. Buvau Amerikoje. Ten pasistatei namą, nusipirkai brangią mašiną – mokesčių inspekcija tuoj ir klausia: Ji Kur?“ Neatsakai – daiktas konfiskuojamas, savininkas gali atsidurti už grotų O mes neturim teisės klausiti, nes tai laikom socializmo reliktu. Jie nelaiko. Jie klausia. Mes užsiiminėjim niekais. Todėl valstybė neturi pinigų, metai po metų jų gauna vis mažiau, o pagrindiniai kapitalistai lobsta. Taigi mums reikia mokesčių policijos ar kitokios instancijos, kuri tuo užsiiminėtų. Mums reikia įstatymų, kuriuos turėjo priimti Aukščiausioji taryba, bet nepriėmė, tad gal priims Seimas. Tik šitaip mes galėsime apipešioti sparnus reketui, nes įveikti jį mums kažin ar pavyks.

– Nepažabosite, kol liudytojas nebus apgintas...

– Irgi tiesa. Liudytojas šiandien yra bejėgis. Jį kausto baimė, nes reketininko rankose ginklas, o eilinio žmogaus-tiktai teisybė, kuri nieko neverta. Prisimenate pagarsėjusį Kėdainių reketininkų gaudymą? Išėjo didelis šnipštas. Teisme liudytojai gynėsi: „Aš jo nepažįstu“, „Aš jį matau pirmą kartą“... O kodėl?.. O todėl... Mūsų teismai negali remtis operatyvine tyrimo medžiaga. Mūsų baudžiamasis kodeksas reikalauja nusikaltėlių bausti. O jeigu gaujos dalyvis ateina prisipažinti? Jeigu papasakoja apie nusikaltimus, kuriuose pats dalyvavo? Mes jį irgi turime bausti ir uždaryti į tą pačią kamerą su buvusiais bendrais, tuo pasmerkdami mirčiai. Tad ar ateis pas mus žmogus geranoriškai išpažinti savo kaltę?

Arba organizuotas nusikaltimas. Veikia struktūros, kurios turi ryšių su užsieniu, jų gaujos gerai ginkluotos. O ką mes galime joms padaryti? Reikia kurti naujas struktūras. Čia turėtų dirbti spec. policininkai, spec. prokurorai, spec. finansininkai, spec. teisėjai. Žodelytį „spec.“ sakau ne šiaip sau. Nes tų žmonių pirmiausia turi būti spec. atlyginimai, spec. kvalifikacija, spec. sąžiningumas ir pareigos supratimas.

– Kalbame būsimoju laiku. O esamoju? Juk gyvenam šiandien. O aplinkui tik Ir girdėt: ką veikia policija, ką veikia prokuratūra?

– Dirba! Norite dar keltą skaičių? Prašau! Per devynis mėnesius baigta 8830 bylų, į teismą atiduota 5500, darbo eigoje liko 3300. Čia ir mūsų, ir Vidaus reikalų ministerijos tarnybų darbas. Įtemptai dirba prokuratūros tardytojai. Jie per devynis mėnesius į teismus atidavė 872 bylas, baigė 1 400 bylų, 689 bylos laikomos. O turime tiktai 120 tardytojų. Nesunku paskaičiuoti, koks darbo krūvis tenka kiekvienam. Tad ar galima klausiti: ką veikia policija, ką veikia prokuratūra? Tai diletantų klausimai. Arba į nevilgtį puolusių žmonių širdies šauksmas. Neaprėpsime neaprėpiamo.

– Bet jus kritikuoja! O tai – žmonių balsas!..

– Pasakyčiau štai ką: jeigu kritikuoja, vadinasi, dirbame. Ir dar. Neseniai pas mus svečiavosi Olandijos teisėsaugos darbuotojai. Jie nesupranta, kas tai yra prokuratūros kritika spaudoje. Jie negalėjo prisiminti nė vieno tokio atvejo savo tėvynėje. Ten visus konfliktus sprendžia teismas. Nesutinki su prokuroro sprendimu – apskųsk jį teismui, ir teismams išspręsk klausimą. Ne prokuratūra kalta, kad padidėjo nusikalstamumas. Tam pasaulio teisininkai priskiria apie 40 veiksmų, iš kurių teisėsaugos organams tenka tik dešimt. Mes susiduriame su įvykusiū faktū.

O kai dėl kritikos, esu tokios nuomonės: mūsų darbą profesionaliai gali įvertinti tiktai teismas. Visa kita – diletantų postringavimai.

– Ir valstybės kontrolieriaus Kazimiero Uokos?

– Ir valstybės kontrolieriaus Kazimiero Uokos. Skaičiau jo kaltinimus Jūsų laikraštyje. Dieve mano, jeigu mes dirbtume pagal jo nurodymus! Pagrindinis K.Uokos klausimas mums: „Kodėl nesėdi?“ O kur turi sėdėti? Ar yra padarytas nusikaltimas? Juk negalima urmu sodinti visų! Tai jau buvo. Mes turėjome kalnus departamento medžiagos. Aktuose taip ir mirga „vagis“, „grobstytojas“, „sukčius“. Mes sakome: tai nustatyti gali tiktai teismas ir niekas kitas. Ne kokia turgaus bobutė. Prokuratūrai reikia konkrečių įrodymų, nepaneigiamų faktų! Daugiau nieko! Moteris negali būti truputį nėščia. Ji arba nėščia, arba ne. Kiekviena šeiminkė moka pjaustyti mėsą, bet ne kiekviena yra chirurgė! Ar operuotumeis pas paties geriausio restorano patį geriausią virėją?..

– O konkretus atvejis – Lietuvos bankas?

– Koks čia konkretumas? Aš buvau Amerikoje, ponas G.Vagnorius pasikvietė mano pavaduotoją ir pasakė: kelkit Lietuvos bankui bylą! Už ką kelti? Kokie konkretūs pažeidimai? Vadovaujantis tokia praktika, galima ateiti pas bet kurį žmogų ir pasakyti: keliu tau bylą, o kad netrukdytum mums dirbti, – laikinai uždaram į kalėjimą.

Plaukai šiaušiasi nuo tokios justicijos! O juk kalbame apie teisinę valstybę, o ne baimės, įtarumo, nepasitikėjimo apsėstą žemės gabalėlį...

Beje, pasakysiu, kad po patikrinimo pats K. Uoka prisipažino, kad Lietuvos banke nusikaltimų nėra, yra tiktai pažeidimai, už kuriuos galimos tik moralinės bausmės...

– Ponas G. Vagnorius, palikdamas aukštą postą, per televiziją apkaitino valstybės šulus bei Instancijas korupcija, mafija Ir kitais nusikaltimais. Tarp kitų – ir Generalinę prokuratūrą.

– Aš nesu garantuotas, kad mūsų sistemoje viskas gerai, viskas švaru, todėl buvo paprašyta patelkti konkrečių faktų, kad būtų galima Imtis konkrečių veiksmų. Tų konkrečių faktų ponas G. Vagnorius nepateikė. Gal nepanoro (juk parodyti, kad žinai – didelis kapitalas), o gal ir neturėjo. Tai rodo jo, kaip valstybės veikėjo, darbo ir elgesio kultūrą. Žmonės tą pamatė. Kaip jis vertinamas Lietuvoje, parodė rinkimai. Žodžiu, savo veiksmais ponas G.Vagnorius pats save diskreditavo ir pats save nubaudė...

– Bet kadrinė prokuratūros sudėtis nėra Itin gera. Iš kitos pusės, buvo kalba ir apie visą Generalinės prokuratūros struktūrą. Ją norėjo sulieti su Teisingumo ministerija, kuriai tada vadovavo premjero pavaduotojas V. Pakalniškis. Ar tas siūlymas neturėjo sąsajų su Banko byla?

– Gal pradėsiu iš pradžių. Nepriklausomybės metais pakeitėme apie pusę rajonų prokurorų, tris – didžiausiuose miestuose. Atėjo jauni, perspektyvūs žmonės. Buvusieji liko žemesniuose postuose, perėjo į teismus, bendroves. Tai, žinoma, kelia rūpesčių. Vadinamasis juridinis smegenų nutekėjimas nėra sveikas dalykas. Bet aišku – mes galime prokurorui mokėti, sakysim, aštuonis tūkstančius talonų per mėnesį, o akcinė bendrovė kaip niekur nieko pasiūlo septyniasdešimt tūkstančių. Gerai, jeigu tai ne vienas iš daugelio mafijos padalinių!..

Ar turėjo sąsajų? Labai nežymių. Atsisakymas kelti Lietuvos bankui bylą, kai kurių Vyriausybės aktų užprotstavimas, kiti mūsų žingsniai kai kam sukėlė paniką. Sakysim: kaip mes elgsimės, jei iškils j dienos šviesą nešvarūs pačios Vyriausybės darbeliai? Kokią užimsime poziciją – paklusim diktatui ar liksime ištikimi savo pareigai ir sąžinei? Tie nešvarumai jau plūsta. Po rinkimų gali iškilti dar daugiau purvo, todėl turėti pamintą po kojom prokuratūrą daug kam būtų naudinga. Tik ne žmogui. Kur jis pasiskųs, kai neris teisybės valstybinėse instancijose? Tik vienam Dievui...

– O ką rodo pasaulio praktika?

– Iš esmės visos prokuratūros yra nepriklausomos, autonomiškos. Tokia ji turi būti ir pas mus. Portugalijos Konstitucijoje, pavyzdžiui, prokuratūrai skirti net šeši labai konkretūs straipsniai. Mūsų Konstitucija šiuo klausimu, kukliai pasakyčiau, yra kurioziška: net nenumatyta, kas gali skirti Respublikos prokurorą...

– Tarp kitko, rinkiminėje kampanijoje žmonės kėlė kandidatams vieną uždavinį: jokios senaties ekonominiams nusikaltimams!

– Juridiškai tai nelogiška: senatis turi būti. Kaip tada gyventi? Mūsų įstatymuose senatis gana ilga. Pavyzdžiui, kyšio ėmimas -10 metų. Grobimas stambiu mastu – irgi 10. Pratestas buhalterinių dokumentų saugojimo terminas. Netaikyti senaties? Juk po dešimties metų mes jau gyvensim kitaip. Bus kitoks teisės ir teisingumo supratimas. Juokinga būtų šiandien kelti bylas už spekuliaciją, kurią žmogus vertėsi prieš dešimt metų. Spekuliacija jau šiandien jau tapo komercija! Pagalvokime...

– Žmonės domisi A. Klimaičio byla. Girdi, šiandien kiekvieną gali pasodinti. Nėra valstybės paslapčių įstatymo, o žmogų kaltina šnipinėjimu...

– Atsakysiu vienu sakiniu: pamatas kelti bylą buvo, ir tą bylą Generalinė prokuratūra baigs garbingai. Kviečiu ateiti į teismą ir parašyti reportažą...

– Ką Jūs norėtumėte palinkėti žurnalistams?

– Nebūti policininkais, prokurorais ir teisėjais, o tiktai žurnalistais. Kiekvienas dirbkime savo darbą. Branginkime žodį ir žmogų, be kurio šita žemė būtų tiktai žole apžėlęs molio ar akmens gabalas. O žmonių paprašyčiau gerbti įstatymus. Daugiau nieko.

– Ačiū už pokalbį. Sėkmės Jums!

Pozicija.– 1992 m. lapkričio 13 d.

NORIME PAŽINTI JŪSŲ GYVENIMĄ

Jungtinės Amerikos Valstijos visada darė didelę įtaką pasaulio didžiųjų valstybių politikai. Jos niekada nepripažino Baltijos valstybių inkorporavimo į SSRS ir suvaidino bene soarbiausią vaidmenį Lietuvos laisvės byloje. Amerikos ambasados atidarymas mūsų Respublikai buvo tarsi pergalės vainikas nepriklausomybės pastato statyboje. Ambasada atvėrė kelią tikrai, neiškreiptai informacijai amerikiečiams apie Lietuvą. Beje, pastarųjų savaičių Lietuvos įvykiai irgi kruopščiai analizuojami Akmenų gatvės 6 numeriu pažymėtame name, Vilniuje.

Su JAV ambasadoriumi Lietuvoje DARELU NORMANU DŽONSONU (DARRYL NORMAN JOHNSON) kalbasi Vytautas BUDNIKAS.

Ambasadorius atvyko į Lietuvą pernai rugsėjo mėnesį. Lig tolei dirbo Vašingtone; Dar anksčiau – Varšuvoje, Pekine, Maskvoje. Pusė šio diplomato metų praėjo Rytų Europos valstybėse, o kita pusė – Azijoje.

– **Pone ambasadoriau, rinkimus į Lietuvos Seimą laimėjo Lietuvos demokratinė darbo partija. Užsienio politologus jaudina klausimas: ar tai nėra neokomunizmo epochos pradžia? Ar nekyla pavojus, kad vėl atgis senoji totalitarinė valstybės sistema? Kaip Jūs vertintumėte rinkimų rezultatus? Kaip apskritai vertintumėte tokį Lietuvos visuomenės nestabilumą, svyravimą iš „dešinės“ į „kairę“?**

– Jungtinės Valstijos palaiko ryšius su Lietuvos Vyriausybe, su Lietuvos žmonėmis. Praėjo

nemažai laiko, kol tie ryšiai konkretizavosi – Lietuvoje buvo atidaryta JAV ambasada. Mes ir toliau ketiname stiprinti abipusius ryšius. Na, o būdai, kuriais lietuviai reiškia savo demokratines teises – jų pačių reikalas. Vyksta pasikeitimai ir Lietuvoje, n Amerikoje. Mūsų šalyje irgi neseniai įvyko rinkimai, kurių metu amerikiečiai išsirinko naują lyderį. Tai normalus demokratinės visuomenės gyvenimas. Viliuosi, kad bendri darbai, kuriuos nuveikėme, bus mūsų naujųjų vyriausybių tęsiami. O dėl grįžimo į komunistinę sistemą... aš tokio pavojaus nematau. Senosios, Maskvos sukurtos, sistemos nebėra nė pačioje Maskvoje. Sunku įsivaizduoti, kad sistema, su kuria susipažinau dar Brežnevo laikais, galėtų būti atkurta. Neįtikėtina, kad tokia sistema galėtų būti atkurta kurioje nors buvusios Sovietų Sąjungos respublikoje. Pagaliau neįtikėtina, kad Lietuvos žmonės, taip ilgai ir sunkiai kovoję už nepriklausomybę, vėl pasikliautų senąja sistema. Manau, kad svarbesnis klausimas, ar naujoji Lietuvos vyriausybė sieks draugiškų santykių su JAV ir kitomis Vakarų valstybėmis, ar eis kitu keliu? Kiek mums žinoma, naujoji Lietuvos vyriausybė ketina palaikyti draugiškus santykius su JAV, tai byloja įvairūs pareiškimai, signalai, apie tai kalba žmonės, kurie lankosi mūsų ambasadoje.

– Mums rūpėtų detalesnė JAV vyriausybės pozicija Lietuvos atžvilgiu. Kokie Jungtinių Amerikos Valstijų ekonominiai ir politiniai interesai Lietuvoje?

– Jau pats JAV ambasados atidarymo Lietuvoje faktas reiškia, kad mes palaikome lietuvių tautos siekį sukurti nepriklausoma. suverenia valstybę. Jūs žinote, kad Jungtinės Valstijos niekada nepripažino jėga įvykdyto Lietuvos inkorporavimo į SSRS. Tokia JAV vyriausybės politika. Šiandien mums dar maloniau šią politiką sukonkretinti. Ekonominiu požiūriu mes siekiame padėti Lietuvai sunkiu pereinamuoju išcentralizuotos valdymo sistemos į laisvąją rinką laikotarpiu. Esame parengę didelę pagalbos programą.

Dirbame kartu su Lietuvos Vyriausybe, įvairiomis organizacijomis, ir norėtume tęsti šį perspektyvų darbą.

– Prieš atidarant JAV ambasadą Lietuvoje, čia labai aktyviai darbavosi Jūsų kolegos iš JAV Generalinio konsulato tuometiniame Leningrade. Ar pasinaudojote jų informacija iš Vilniaus? Ar Jūs pats viską pradėjote iš pradžių?

– Mes dėkingi kolegoms iš Generalinio konsulato. Jie atliko didelį darbą. Jūs teisingai paminėjote – jie buvo labai aktyvus, ypač Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo metais. Anksčiau, dar prieš 1990-uosius, mūsų diplomatai lankydavosi Lietuvoje. Aš irgi, dar dirbdamas Maskvoje, regis, 1975-ųjų pavasarį čia lankiausi. Tada pagrindinis krūvis tekdavo Generalinio konsulato darbuotojams. Norėdami atvykti į Lietuvą, mes turėdavome prašyti Maskvos leidimo. O Generalinio konsulato darbuotojams leidimo nereikėdavo. Ir jie padėdavo mums. Atrodytu, detalė nereikšminga, tačiau labai svarbi, nes taip buvo pabrėžiama nuosekli JAV politika, parodoma, kad nepripažįstame Lietuvos pavaldumo Maskvai. – Kokią Jūs regite Lietuvos ir Rusijos buvo pabrėžiama nuosekli JAV politika, parodoma, kad nepripažįstame Lietuvos pavaldumo Maskvai.

– Kokią Jūs regite Lietuvos ir Rusijos santykių ateitį?

– Klausimo esmė, matyt, būtų tokia: kokiais būdais Lietuva kurs savo santykius su Rusija? Manau, jog Lietuvos saugumas susijęs su buvusios Sovietų armijos išvedimu. Armijos problema pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais labiausiai temdė dviejų valstybių santykius. Šį debesį išsklaidžius, klimatas pagerėtų netik Lietuvos gyventojams, bet ir užsieniečiams. Rusija yra artimas ir didelis Lietuvos kaimynas. Todėl santykiai, kuriuos Lietuva palaikys su Rusija, turės reikšmingos įtakos Lietuvos stabilumui ir klestėjimui. Mano nuomone, visiškai aišku, kad Lietuva suinteresuota palaikyti abipusiai naudingus santykius su visomis valstybėmis, tarp jų ir su Rusija. Supraskite, aš nenoriu teigti, jog Lietuvos santykiai turėtų būti labiau orientuoti į Rusiją nei į kitas valstybes. Tačiau Rusija yra geras partneris, ypač svarbus ateityje, kai Lietuva

užbaigs pereinamąjį į laisvąją rinką etapą. O perėjimas, suprantama, turi būti orientuotas į privačią rinką, į privalųjį kapitalą.

– Mūsų nuomone, privatusis Amerikos kapitalas nepakankamai aktyvus Lietuvoje. Kokios priežastys stabdo Amerikos biznio žmones investuoti čia savo kapitalą, steigti bendras įmones, statydinti viešbučius ir panašiai?

– Žmonės, kurie rizikuoja savo asmeniniais pinigais, visada yra atsargūs. Jie daug dėmesio skiria įstatymams, teisinėms struktūroms, rūpinasi, kad įdėtas kapitalas duotų gerus dividendus. Kai kurie kapitaliniai įdėjimai jau padaryti. Turiu galvoje konvertuojamą valiutą, kuri siunčiama iš JAV į Lietuvą. Jei neklystu, Amerikos biznieriai užima antrąją vietą tarp įregistruotų bendrų įmonių. Jų yra apie 80. Aišku, mes norėtume, kad tokių įmonių daugėtų. Jų ir daugės. Tam tikrai daliai šių įmonių atstovauja lietuvių kilmės amerikiečiai. Čia juos atvedė ir sentimentai. Kiti biznio žmonės Lietuvai sentimentų neturi. Jie pagrindinį dėmesį skiria sąlygoms, kurios sudaromos privataus kapitalo veiklai. Šiuo požiūriu Lietuvos Respublikoje sąlygos palankesnės nei kurioje nors kaimyninėje valstybėje. Kad ir tekstilės pramonė. Ji turi geras perspektyvas užsienio investicijoms. Tekstilę galima gaminti bet kur – Azijoje arba Šiaurės Amerikos valstybėse. Todėl nusprendžiama investuoti privalųjį kapitalą pirmiausiai stebint tos ar kitos valstybės investicinį klimatą. Investuojama ten, kur kapitalas greičiau duoda pajamas. Ir, suprantama, ten, kur palankesnė rinka. Lietuva šiuo požiūriu turi tam tikrų privalumų. Tačiau svarbiausias bet kurio investitoriaus klausimas – investuoto kapitalo grįžimo perspektyvos, juridinės sąlygos, garantijos, pagaliau ir tai, ar įmanoma prognozuoti tos šalies ekonomikos ir politikos vystymąsi. Manau, kad Amerikos ir Vakarų valstybių investitoriai, įvertindami šias sąlygas, domėsis Lietuva ir bus suinteresuoti.

– Neseniai Rusija pateikė Jungtinių Tautų Organizacijai pareiškimą dėl žmogaus teisių pažeidimų Baltijos valstybėse. Ką galėtumėte pasakyti šiuo klausimu? Ar esama žmogaus teisių pažeidimų Lietuvoje?

– Apibūdindamas Lietuvos visuomenę, nenorėčiau detalizuoti padėties, nes čia gyvenantys žmonės žino tai kur kas geriau. Jei kalbėtume apie Rusijos laišką JTO Generaliniam sekretoriui, tai jame juntamas skirtumas tarp padėties Lietuvoje ir kitose Baltijos valstybėse. Tačiau daug svarbiau yra tai, kad tame laiške nėra konkrečių pažeidimų faktų ir kitose dviejose valstybėse. Norint draugiškai spręsti šias problemas, reikia, kad visi tie, kurie kažkuo nepatenkinti, pateiktų konkrečių faktų, o tie, kurie nori geranoriškai padėti, privalo tuos konkrečius faktus nagrinėti ir nagrinėti, ir nuspręsti. Kiek man žinoma, Lietuva neturi didelių problemų dėl žmogaus teisių pažeidimų. Nesu girdėjęs, kad žmonių grupė skųstųsi, jog jiems nebuvo leista balsuoti, buvo daromos kliūtys pilietybei gauti arba negražinama žemė. Tai nereiškia, kad viskas vyksta kuo puikiausiai. Bet skirtingi yra šios problemos mastai. Kaip pavyzdį galiu pasakyti, kad Lietuvos įstatymai dėl pilietybės, nuosavybės, rinkimų teisės yra pakankamai teisingi. Manau, Europos Tarybos stebėtojai tai irgi patvirtino.

– Esu girdėjęs, kad diplomatai visas valstybes neoficialiai dalija į dvi kategorijas: „sunkias“ valstybes ir „poilsines“. Kokiai kategorijai, Jūsų nuomone, priklauso Lietuva?

– Mes neskirstome valstybių į kategorijas. Nebent pagal jų išsivystymą. Tarkime, Vokietija, Prancūzija priklauso vienai kategorijai, o Azijos ir Afrikos šalys – kitai. Man neteko dirbti išsivysčiusiose šalyse. Visuomet dirbau valstybėse, kurios būdavo kitimo stadijoje. Pastarosios valstybės jokiū būdu ne „poilsinės“. Gal tokios kur nors pasaulyje ir egzistuoja, tačiau man neteko jose pabuvoti.

– O su kokiomis problemomis Lietuvoje susiduria Jūsų šeima, Ambasados darbuotojai? Papasakokite apie savo asmeninį gyvenimą.

– Norėčiau pasakyti svarbiausią – visi esame patenkinti, kad dirbame Lietuvoje. Didelė privi-

legija pirmiesiems dirbti atsikuriančioje valstybėje. Kai kurie mūsų kolegos paskirti pirmą kartą. Bet visi patenkinti. Mums geriau nei kitiems, dirbantiems buvusiose SSRS respublikose. O problemos, steigiant naujas misijas, visų panašios: mums trūksta žmonių, stinga įrengimų, įvairių priemonių, padedančių vykdyti savo pareigas. Didžiausi sunkumai – specifinio administracinio pobūdžio. Tai ir butų problema, ir Ambasados pastato remonto reikalai. Aktualus mums ir karštas vanduo, šildymas, aukštos kainos, tam tikrų prekių stygius. Bet šios problemos mus liečia kaip ir bet kurį kitą jūsų visuomenės narį. Mes privalome dalintis visomis problemomis, tarp jų ir nepritekliais, su jumis, nes norime būti dalimi jūsų visuomenės, norime pažinti ir suprasti jūsų gyvenimą.

Dabar apie savo šeimą. Mano žmona gyvena kartu su manimi Lietuvoje. Ji – mokytoja ir dailininkė. Labai domisi Lietuvos kultūra – lietuviškais rankdarbiais, lietuviškais patiekalais, teisingiau, šiais Lietuvos kultūros aspektais. Ji labai mėgsta įvairius augalus, gėles, kurias augina mažame sodelyje prie mūsų namų. Turiu tris suaugusius vaikus. Dukrai – dvidešimt aštuoneri. O sūnams dvynukams – po dvidešimt šešerius. Visi trys vaikai gyvena Vašingtone ir dirba skirtingose privačiose kompanijose.

– Kuriamos įvairios Lietuvos ateities teorijos. Sakoma, kad ji turėtų būti tiltas tarp Rytų ir Vakarų ar išsivysčiusi žemės ūkio valstybė. Kokia, Jūsų nuomone, turėtų tapti Lietuva?

– Tai visa apimantis klausimas. Manau, kad joks pašalinis žmogus negali pasakyti, kokia turi būti Lietuva. Tai šios valstybės žmonių reikalas. Jie dabar laisvi. Jie ir turi teisę spręsti.

– Skaitytojų vardu noriu palinkėti ponui ambasadoriui, jo šeimai ir visiems JAV ambasados darbuotojams kuo geriausios kloties, išreikšdamas viltį, kad nuo šiolei didžiosios politikos sprendimai visada teiks Lietuvai ramybę ir taiką. Tikiu, kad Lietuvos žmonės to paties linki ir amerikiečiams. Dėkoju už pokalbį.

Pozicija.- 1992 m. gruodžio 11 d.

VEIKLA PAGYVĖJO

Praėjusią savaitę, gruodžio 3-ąją, įvyko eilinis Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto posėdis. Jame buvo nutarta pateikti Seimui pastabas dėl referendume patvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir pasiūlymus ją tobulinti. Šiuo klausimu sudarytos komisijos nariai raštu pateiks svarstyti konkrečius atskirų straipsnių formulavimų pakeitimus kitam išplėstiniam Asociacijos komiteto posėdžiui, į jį nutarta kviesti Konstitucijos projekto rengėjus, taip pat nutarta dalyvauti Kaune rengiamoje Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno krašto konferencijoje. Tačiau, visų posėdžio dalyvių nuomone, artimiausiu metu šaukti Asociacijos neeilinį suvažiavimą netikslinga.

Komiteto nariai siūlė aktyviai dalyvauti Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose.

Komiteto nariai teisininkai pareiškė nepasitenkinimą kai kuriomis „Lietuvos aidą“ publikacijomis, kuriose be teismo sprendimo buvo politiniu aspektu apkaltinti kai kurie asmenys. Numatoma, esant reikalui, priimti atitinkamą pareiškimą.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.-1992 m. gruodžio 11- 17 d.

NUTARTA SUŠAUKTI SUVAŽIAVIMĄ

Penktadienį, gruodžio 11 d., Kauno savivaldybės salėje įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto (pirmininkas prof. Arimantas Dumčius) posėdis, dalyvaujant atstovams iš Politinių kalinių ir tremtinių, Politinių kalinių sąjungų, Invalidų draugijos, Savitarpio pagalbos sąjungos, Sąjūdžio, Žemdirbių sąjūdžio, Žemės ūkio savininkų ir Žemės sklypų ir namų savininkų sąjungų, Sanryšos bendrijos, Afganistano karo veteranų sąjungos, Valstybės kontrolės departamento.

Nutarta sušaukti jungtinį šių organizacijų suvažiavimą. Nutarta suvažiavimą kviešti Kaune sausio 16 d., jį organizuoti įpareigojo Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija, sudarytas bendras orgkomitetas. Priimtas kreipimasis į Vyriausybę dėl politinių kalinių ir tremtinių atstovų įtraukimo į Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro veiklą.

Komiteto narių dauguma nesutiko su V.Petkaus ir S.Kaušinio neteisėta veikla priimant sprendimus asociacijos vardu.

Pasitarime dalyvavo Kauno miesto meras Arimantas Račkauskas.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija

Kauno laikas.-1992 m. gruodžio 15 d.

„20 CENTŲ“ PRIEŠ NIJOLĘ SADŪNAITĘ: BYLA NUTRAUKTA

Manfredas VOLODKA

Sausio 14 d. Kauno miesto apylinkės teisme pagaliau baigia nagrinėti byla, kurioje atsakovė N.Sadūnaitė.

Teismo posėdyje dalyvavo atsakovai N.Sadūnaitė ir miesto Valdybos narys K.Stanionis, tačiau neatvyko (dėl ligos) UAB „Vasaris“ atstovai. Teisėjas A.Paštuolis perskaitė „Vasario“ vadovo J.Banevičiaus pareiškimą-manifestą. J.Banevičius prašo nutraukti civilinę bylą ir atsisako reikalauti iš atsakovų materialinių nuostolių atlyginimo. Bet tai dar ne viskas – antroji, manifestinė, dalis kupina šaukimo į kovą ir rūsčių išsireiškimų visiems, kas ne už erotiką. Anot J. Banevičiaus, šis jo pareiškimas galutinis ir neapskundžiamas, nes imdamasis prokuroro ir psichoterapeuto pareigų ir atsakomybės, pareiškia, kad: „Dešimtyje Dievo įsakymų parašyta „Nevok“ ir „Nemeluok“, o N.Sadūnaitė ir K.Stanionis pažeidė abu šiuos įsakymus...“, „... mes nežinome, gal K.Stanionis ir N.Sadūnaitė, nunešę pavogtus laikraščius į „Carito“ būstinę, juos išplatino nemokamai, o gal ir mokamai...“, „... tik idiotas ir bukalgalvis galėjo išvelgti erotiką vaikams skirtame laikraštyje „Tėtė, mama ir aš...“

Paskutinė sentencija metama buvusiam miesto merui (dabar Kauno medicinos akademijos biomedicininio tyrimų instituto direktorius) V.Adomoniui, kuris 1991 m. įsakymu apribojo pornografinės ir bulvarinės spaudos platinimą mieste.

Teisme dalyvavęs prof. A. Dumčius Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vardu pareikalavo su „... amoralių žmonių pareiškimu“ supažindinti p. V.Adomonį ir pasakė, kad asociacija, jei reikės, gins N.Sadūnaitę ir K.Stanionį.

Atsakovams sutikus su bylos nutraukimu, teismas priėmė nutarimą bylą baigti. Bet ar visi sutiko su J.Banevičiaus nuomone, parodys ateitis.

Kauno laikas.-1993 m. sausio 15 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS SUVAŽIAVIMAS

Šeštadienį, sausio 16 dieną, Kauno savivaldybės didžiojoje salėje vyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo organizacijų jungtinis suvažiavimas. Į jį susirinko delegatai iš visos Lietuvos. Tiesa, daugiausia buvo kauniškių, nemažai atvyko iš Vilniaus ir Šiaulių krašto.

Tarp delegatų – Lietuvos darbininkų, Žemės savininkų, Ūkininkų, Politinių kalinių, Vilnijos, Invalidų draugijų, Autorių teisių agentūros, „Lituanica“, Benamių asociacijos ir daugelio kitų judėjimų atstovai. Žmogaus teisėmis domėjosi ir miesto savivaldybės bei Lietuvos Respublikos Seimo nariai. Tai, kad Lietuvoje vyksta žmogaus teisių forumas, rodo, jog mūsų visuomenė nuosekliai eina teisinės valstybės atstatymo link. Žinoma, tikslas dar toli.

Kalbėjusieji atskleidė stulbinančių faktų apie vietinės biurokratijos savivalę, apie Respublikos rango vadovų bei valdininkų teisinį cinizmą, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi ir valdžios korupciją. Skaudžiai skambėjo Vilnijos draugijos Kauno skyriaus atstovo kvietimas atkreipti dėmesį į Šalčininkų ir Vilniaus rajono gyventojų bėdas. Buvo perskaitytas Lenkų sąjungos kreipimasis, raginantis nušluoti vietinius „gubernatorius“, įsteigti lenkų autonomiją. „Štai kas dedasi Šalčininkų rajone, – sakė kalbėtojas. – Mes turime ginti lietuvių teises Lietuvoje, ginti mokytojus, padėti lietuvių vaikams mokytis lietuviškose mokyklose, nes tėvams visai apgrasinama.“

Daug diskutuota ir dėl atimtos nuosavybės gražinimo kompensacijų, dėl dabartinių buto nuomininkų ir atsiradusių namų savininkų santykių, dėl Respublikos Konstitucijos, moterų teisių, invalidų būklės, piktnaudžiavimų psichiatrija, socialinės rūpybos ir dėl daugelio kitų skaudžių aktualijų. Neišvengta ir kraštutinumų, perdėto kovingumo. Kartais stokojo ir tolerancijos. Keli kalbėtojai pastebėjo, kad prie įvairių judėjimų dažnai prisišlieja abejotinos reputacijos veikėjai, kurie pamažėl ima kompromituoti organizaciją. Taip atsitiko daugeliui organizacijų, tarp jų ir Sąjūdžiui, kurio autoritetas labai smuko, ypač kaimo žmonių akyse. Mes turime būti labai atidūs.

Suvažiavimas, prasidėjęs iš ryto, baigėsi vėl vakarą. Nepaisant kovingo tono, diskusijos iš esmės buvo konstruktyvios ir labai informatyvios. Priimta daugybė rezoliucijų, kurios liečia beveik visas pagrindines visuomenės gyvenimo sritis. Beveik visi pritarė Kauno akademinių klinikų profesoriui Arimantui Dumčiui, kad būtina vienyti jėgas, kad reikia organizacijoms jungtis į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją, kuri jau dabar vienija aštuonias žmogaus teises ginančias organizacijas. Suvažiavime prie Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos buvo įsteigta žmogaus teises ginančių organizacijų koordinavimo taryba, jos pirmininku išrinktas Kauno medicinos akademijos profesorius Arimantas Dumčius.

Suvažiavimas baigėsi. Rezoliucijos bus išspausdintos ir išsiuntinės įvairioms institucijoms. Galimas dalykas, jos turės įtakos Seimo darbui, Konstitucijos pataisoms ar šiaip kasdieniniams mūsų valdžios sprendimams. Daugelis jų galbūt liks be atgarsio, kaip ir daugybė vertingų anksčiau siūlymų, likusių kažkieno stalčiuose. Tačiau tai, kad žmogaus teisėmis besirūpinančios organizacijos vis labiau ima vienytis, rodo ryškų visuomenės sąmonėjimą, suvokimą, kad tik bendromis pastangomis galima pažaboti netvarką, išstumti iš kasdienio gyvenimo teisinį nihilizmą, atsikratyti pseudopolitikierių ir nekompetentingų valdžios veikėjų. Ne saujelė išrinktųjų

„sėdinčių viršūnėse, privalo spręsti tautos likimą, o pati tauta susitelkusi, apgalvodama kiekvieną savo žingsnį privalo eiti į ateitį. Tautos kelias – tiesos ir teisingumo kelias.

„Pozicijos“ inf.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ORGANIZACIJŲ JUNGTINIO SUVAŽIAVIMO NUTARIMAS 1993 M. SAUSIO 16 D.

Siekiant suaktyvinti Lietuvoje veikiančių žmogaus teises ginančių organizacijų veiklą, geriau ginti jų prigimtines teises ir laisves, suvažiavimas nutaria:

1. Įsteigti prie Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos žmogaus teises ginančių organizacijų koordinavimo tarybą, kuri koordinuotų siekiančių ginti žmogaus teises organizacijų veiksmus Lietuvoje, užsienyje ir tarptautinėse organizacijose, spręstų jų kolektyvinės narystės Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijoje klausimus.

2. Koordinavimo tarybai vadovautis Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos įstatais, t.y. jų 9 ir 18.6 punktais.

Pozicija.-1993 m. sausio 29 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS KOMITETE

Vasario 4 dieną įvyko išplėstinis Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto posėdis. Jame dalyvavo komiteto vicepirmininkai M.Rastenytė ir A.Augulis, nariai T.Teseckas, P.Grėbliauskas, S.Kaušinis, svečiai: bažnyčios „Tikėjimo žodis“ atstovė A. Baltušytė, Medikų sąjungos atstovas J.Mugevičius, Eltos direktorius A. Geniušas.

Aptariant Lietuvos Respublikos Konstituciją, buvo atkreiptas dėmesys į kai kurius prieštaravimus atskiruose straipsniuose, liečiančiuose žmogaus teises, konkrečiai – pilietybės suteikimą ir teisę į nuosavybę. Nutarta, kad komitete dalyvaujantys teisininkai pateiks kitam posėdžiui savo pastabas ir jas apibendrins asociacijos konstitucinėje komisijoje.

Pasak A. Baltušytės, bažnyčios „Tikėjimo žodis“ struktūros jau užregistruotos Utenoje, Pasvalyje, Alytuje ir Marijampolėje, tačiau Vyriausybė neskuba jų užregistruoti. Kaip tvarkyti šiuos klausimus, A. Baltušytė siūlė pasisemti patirties iš Italijos, Ispanijos, Prancūzijos.

Vidurio Europos ir Rytų kraštų lietuvių bendrijų Sanryšos pirmininkas A. Augulis pasiūlė papildyti Konstituciją tokia sąvoka: „Lietuvis, kur begyventų, turi prigimtine teisę į Lietuvos pilietybę“. 1938 metų Konstitucijoje buvo skirsnis, pažymintis, kad Lietuvos valstybė rūpinasi savo piliečių švietimu užsienyje – per valstybines institucijas, organizacijas ar kitus asmenis.

Darbininkų sąjungos teisininkas P. Grėbliauskas pastebėjo, kad Kaune, Laivės alėjoje, yra daug gyvenamųjų namų, kurių savininkai negali atsiimti todėl, kad jiems nesuteikta Lietuvos pilietybė. J.Mugevičiaus nuomone, neretai atsitinka, kad įmonės darbuotojai nepatenka į privatizuotos įmonės tarybą – nei kaip darbdaviai, nei kaip darbuotojai. M.Rastenytė pasiūlė teikti pakeitimus privatizavimo įstatymuose, numatant privatizuotų įmonių valdymo formavimo principus.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo organizacijos ne kartą kreipėsi į Lietuvos Seimą „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamą turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ įstatymo pakeitimų, šio įstatymo pakeitimai, dar nepriėmus nuomos įstatymo, anuliuoja Lietuvos gyventojų nuosavybės teises ir prieštarauja Lietuvos Konstitucijos 23 str. Kadangi į mūsų kreipimąsi nebuvo atsižvelgta, prašome Jungtinių Tautų Organizacijos žmogaus teisių komisiją atsiųsti į Lietuvą tarptautinius ekspertus.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos koordinacinė taryba

Pozicija.-1993 m. vasario 11-17 d.

PASAULIO ŽMOGUS IR XX AMŽIAUS ŽMOGUS

Mus pasiekė žinia: Tarptautinis Kembridžo biografų centras (International Biographical Centre of Cambridge) suteikė Pasaulio žmogaus ir XX amžiaus žmogaus vardą VIKTORUI PETKUI.

Viktoras Petkus ne tik visoje Lietuvoje, bet plačiame pasaulyje žinomas žmogus. Šis kovotojas už žmogaus teises sovietų okupacijos metais buvo keturis kartus teistas, 25 metus praleido kalėjimuose ir lageriuose. Į Tėvynę sugrįžo tik 1988-ųjų pabaigoje, pūstelėjęs Atgimimo vėjams.

Viktoras Petkus – Lietuvos Helsinkio grupės signataras, Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos lyderis, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas. Šiuo metu darbuojasi ir Lietuvos Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių komitete. Būdamas principingas, doras, didžios valios žmogus, jis vienodai gina visų pažiūrų žmonių teises. Net ir tu, kurie jį persekiojo, kenkė jam.

Nuoširdžiai sveikiname mūsų Asociacijos Garbės pirmininką, kilniadvasį Viktorą Petkų, linkime ir toliau atkakliai kovoti už kiekvieno iš mūsų, kiekvieno žmogaus teises.

“Pozicijos” redakcija

POZICIJA

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS SAVAITRAŠTIS

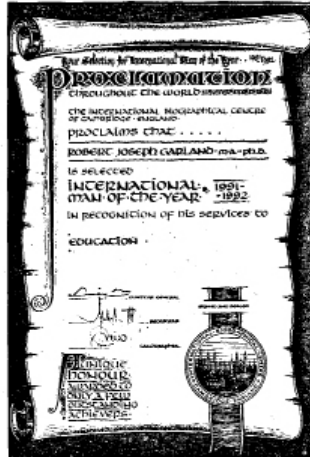
IŠEINA KETVIRTADIENIAIS

LEIDŽIAMAS NUO 1990.02.07

NR.8(159)

KAINA 6 TALONAI

1993 M. 02. 25 - 03. 03 D.

teises sovietų okupacijos metais buvo keturis kartus teisėtas, 25 metus praleido kalėjimuose ir lageriuose. Į Tėvynę sugrįžo tik 1968-ųjų pabaigoje, pūstelėjęs Atgimimo vėjams.
 Viktoras Petkus - Lietuvos Helsinkio grupės signataras, Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos lyderis, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas. Šiuo metu dirbujasi ir Lietuvos Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybų komitete. Atitamas

Pasaulio Žmogus XX amžiaus Žmogus

Mus pasiekė žinia: Tarptautinis Kembridžo Biografų centras (International Biographical Centre of Cambridge) suteikė Pasaulio žmogaus ir XX amžiaus žmogaus vardą VIKTORUI PETKUI.

VIKTORAS PETKUS LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖJE PROKURATUROJE LIUOJA RUKO nuotr.

Viktoras Petkus ne tik visoje Lietuvoje, bet plačiame pasaulyje žinomas žmogus. Šis kovotojas už žmogaus teises.

principingas, doras, didžios valios žmogus, jis vienodai gina visų pažiūrų žmonių teises. Net ir tu, kurie jį persekiojo, kenkė jam.

Nuoširdžiai sveikiname mūsų Asociacijos Garbės pirmininką, kilniadvasį Viktorą Petkų, rinkime ir toliau atkakliai kovoti už kiekvieno iš mūsų, kiekvieno žmogaus teises.

We Approach The 21st Century...

MUMS NERŪPI ŽMOGAUS POLITINĖ SPALVA

Viktoras Petkus – žymus kovotojas už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, dėl šios idėjos 25 metus praleidęs lageriuose bei kalėjimuose. Kai ką gal ir nustebino, kad per Lietuvos prezidento rinkimus jis parėmė žmones, kadaise priklausiusius LTSR nomenklatūrai. Bet tuo nesistebi kolegos, kurie jį pažįsta kaip didį humanistą, gilios krikščioniškos sielos, nepaprastos tolerancijos žmogų. Ne per seniausiai Tarptautinis Kembridžo biografų centras jam suteikė Pasaulio žmogaus ir XX amžiaus žmogaus vardus. Tokio apdovanojimo Lietuvoje dar niekas nebuvo gavęs. Šia proga su Lietuvos Helsinkio grupės signataru, Lietuvos Krikščionių demokratų sąjungos lyderiu, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininku ir daugelio kitų garbingų titulu bei pareigų savininku Viktoru Petkumi kalbasi žurnalistas Vytautas Budnikas

– Šiandien – trečiosios Lietuvos nepriklausomybės atstatymo metinės. Kaip vertinate Tarptautinio Kembridžo biografų centro apdovanojimą, ir kokią įtaką tai turi Lietuvos valstybingumo įtvirtinimui?

– Manychiau, kad tai tam tikras žingsnis, rodantis, jog pradedame kontaktuoti su Vakarų pasauliu. Buvusi sovietų geležinė uždanga mums neleido to daryti. O dabar bet koks išiliejimas į Vakarų organizacijas arba įvertinimas, kad ir pavienių asmenų, mus pamažu įjungia į Vakarų pasaulį.

– Jūs aktyviai rėmėte Kazio Bobelio kandidatūrą į Lietuvos Seimą. O pastarasis per prezidento rinkimus parėmė Algirdą Brazauską ir tapo jo patikėtiniu. Kodėl Jūs, tiek kentėjęs sovietmečiu, netiesiogiai parėmėte LDDP?

– Doktoras Kazys Bobelis jau seniai lietuvių išėivijos Krikščionių demokratų sąjungos narys. Drauge jis ir mūsų sąjungos (KDS) narys. Mūsų sąjungos nariai nedavė jokių išipareigojimų puoselėti simpatijas ar antipatijas konkrečiam žmogui ar kokiai nors politinei kryptčiai. Jie gali laisvai rinktis. Doktoras Kazys Bobelis pasirinko poną Algirdą Brazauską, tad manau, jog tai yra jo reikalas. O dėl partijos... kad ir dėl LDDP: visą gyvenimą laikiausi nuostatos, kad visose organizacijose, net ir represinėse (tuo man pačiam teko įsitikinti), yra ne tik blogų, bet ir gerų žmonių. Tad jei kokia politinė krypttis lyg ir artimesnė mano įsitikinimams, dar nereiškia, kad aš būtent ją turiu remti. Vertindamas visada stengiuosi žiūrėti, ką gero daro tai kryptčiai atstovaujantys žmonės. Visada visur stengdavausi remti teigiamą judėjimą. Ir atvirksčiai, kai matydavau savų žmonių netinkamą elgesį, valstybei arba visuomenei nepageidautiną, visada pasilikdavau teisę juos kritikuoti, neišskirdamas nė vienos partijos ar judėjimo.

– LDDP laimėjo Seimo rinkimus, prezidentu tapo šios partijos lyderis Algirdas Brazauskas. Kaip Jūs vertinate dabartinę Lietuvos politinę situaciją? Kokius procesus Jūs prognozuojate ateityje? Iš opozicijos jau girdėti gąsdinimų, kad Lietuva vėl pamažu traukiama Rusijos įtakon.

– Man atrodo, kad šiandien viena partija, turėdama ir daugumą Seime, ir prezidentą, gali laisvai spręsti visus klausimus. Ir manau, kad tai teigiamas valstybės gyvenimo reiškinys, nes nebus tų kivirčių ir nesutarimų, dėl kurių Aukščiausioji Taryba negalėjo priiminėti reikiamų įstatymų, netgi mėginta sudaryti dvi Aukščiausiasias Tarybas. O dvišaldystė valstybėje nepageidautina. Ir negerai, kad naujajai valdžiai vos žengiant pirmuosius žingsnius, gudruoliai šiam vos užgimusiam kūdikiui pranašauja, ką šis veiks po dvidešimties metų. Aš nesu apdovanotas pranašo galiomis. Viena aišku, dabar niekas negalės pateisinti, esą nesiseka dviem pusėms susitarti. Dabar valdo dauguma. O po pusmečio jau bus galima paklausti, kodėl einama tuo ar kitu keliu. Šiandien, manau, prognozuoti dar anksti. Antra vertus buvusios valdžios keliamas triukšmas, pretenzingi pareiškimai, kreipimaisi į pasaulio viešąją opinią yra nei daugiau, nei mažiau kaip nesusipratimas. Skundžiamasi, kad opozicijos nepavyko įstatymu įteisinti! Opozicijos įstatymo nėra nė vienoje pasaulio valstybėje. Ir noras jį priimti atrodo kaip naujas mėginimas bet kokiomis – leistinomis ir neleistinomis – pastangomis sukurti dvišaldystę.

– O kaip prognozuojate Lietuvos santykius su Rusija?

– Buvusioji valdžia daugiau orientavosi į Vakarus. Beje, mūsų tauta žiūrėjo į Vakarus nuo pat 1940-ųjų visą okupacijos laikotarpį, tikėdamasi, kad Vakarai pagelbės mums. Ir pagrindo būta. Turiu galvoje garsiąją Atlanto Chartiją, kurioje buvo pareikšta, kad atstatomos visos prieš karą buvusios valstybės. Deja, Vakarais ir anksčiau, ir dabar mums teko nusivilti. Tikėjomės iš Vakarų didelio entuziazmo, paramos. Bet, matome, nieko panašaus nesulaukėme. Reikia remtis savo jėgomis ir sugebėjimais. Ankstesniosios valdžios santykiai su Rytais buvo įtempti, nieko gera nežadantys, tikintis, kad Vakarai mus priims į savo glėbį. Bet to neįvyko. Dabartinei valdžiai teks padaryti išvadas ir pakoreguoti politiką.

– Pietryčių Lietuva. Kieno interesų inspiruojamos šio Lietuvos regiono problemos? Turi galvoje neva pažeidinėjamas lenkų teises. Kieno tai – Rytų ar Pietų kaimyno darbas?

– Manau, ir vieno, ir kito. Stokholme, Helsinkio grupių suvažiavime teko susidurti su lenkų problema. Ten aiškinome šią problemą, ir aš žinojau, ką atsakyti. Dabar Lietuvoje man tenka susidurti su lenkų visuomenės veikėjais, kalbėtis su jais šiais klausimais. Dalykas, man regis, ir jiems, ir mums visiškai aiškus – dabartinė Lietuva yra vientisa, o ne federacinė valstybė. Ir tapo tokia ne šiandien, o kūrėsi šimtus metų. Dar tuomet, kai tik svajota atkurti Lietuvos valstybę,

buvo renkama atkūrimo kelias. Dalis lenkiška kultūra persiėmusios aukštuomenės, dvarininkijos norėjo atkurti Žečpospolitą – Lietuvos-Lenkijos valstybę. Tai viena kryptis. Besikuriant mūsų valstybei 1920-aisiais metais į mus kreipėsi baltgudžių veikėjai. Buvo siekiama atkurti Lietuvos valstybę ankstesnėse jos ribose. Baltgudija su Lietuva būtų sudariusios vieną valstybę, buvo netgi viskas parengta: išrinktas Seimas ir net Prezidentas! Trečia valstybės atkūrimo kryptis – tai nedidelės visuomenės dalies svajonės atkurti Lietuvos valstybę buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės ribose. Aišku, tai buvo nerealu. Beje, būta ir tokių veikėjų, kuriems vaidenosi, kad prasidėjo pasaulinė revoliucija, einanti iš Rusijos. Kuo visa tai baigėsi, kiek tai kainavo mūsų tautai, visi gerai žinome. Aišku viena: tuo metu nugalėjo ta mūsų visuomenės minties srovė, kuri skelbė idėją tautinės valstybės etnografinės Lietuvos žemėse. Galbūt tam tikrais ekonominiais, istoriniais sumetimais neįkūrus baltgudžių tautinės valstybės 1918 metais, kai kurios Baltgudijos sritys dėjos priė mūsų. Joms buvo garantuota baltgudžių tautinė autonomija, buvo net paskirtas ministras baltgudžių reikalams, kaip ir kitas ministras – žydų reikalams. Tad nugalėjo tautinės valstybės idėja su tam tikromis nedidelėmis išimtimis. Pietrytinei Lietuvai reikia orientuotis į tai, kad teritorinis Lietuvos vientisumas yra paveldėtas, nekoraguotinas. Ir negali būti kuriamas jokios administracinės sritys. Jeigu Lietuvoje būtų kuriamos Žemaitijos, Aukštaitijos administracinės sritys, tada gal ir apie lenkų sritį būtų galima kalbėti. Bet reikėtų keisti Konstituciją, valstybinę tvarką. Keisti ją galėtų netgi ne Seimas, o visa tauta referendumu. Kol Lietuva yra ne federacinė, o vientisa valstybė, visi turi laikytis Lietuvos įstatymų. Įstatymų nesilaikymas turi būti vertinamas ne kaip politinė, o kaip antivalstybinė veikla. Kitas dalykas – kultūrinės autonomijos klausimas. Tarkime, žydų tautybės žmonės turėjo kultūrinę autonomiją.

– **Norėtume išgirsti Jūsų nuomonę ir šia tema. Ar pagrįstas neseniai kilęs triukšmas dėl Vytauto Rubavičiaus televizijos laidoje išsakytų minčių apie žydų genocidą, vėliau pasirodžiusio jo straipsnio „Respublikoje“.**

– Mane stebina Vakarų valstybių įsipareigojimas dėl nusikaltimų senaties netaikymo nugalėtiesiems. Tai neturintis precedento atvejis pasaulio istorijoje. Juo pažeidžiamas pagrindinis krikščionybės principas – atleidimo ir susitaikymo principas. Todėl drįstu teigti, kad tie, kurie visa tai sugalvojo, kad ir buvo krikščionys, bet tikri krikščionys nebuvo. Žydų klausimas opus. Bet Lietuvoje... Man teko tiesiogiai dalyvauti tuose įvykiuose. Mano tėvai padėjo žydams slapstytis. Teta artimai bendravo su žydų šeima. Kai žydus suvarė į getą, ji vis man įduodavo sumuštinių ir prašydavo perduoti pažįstamiems žydams. O jeigu nematydavau nė vieno pažįstamo, tai turėdavau perduoti pirmiems pasitaikiusiems žydams.

Dėl tų sumuštinių netgi nukentėjau. Tuometinio geto viršininkas Jonas Grigalavičius pamatė mane, o aš nepastebėjau, kaip jis prisėlino ir kirto guminiu „bananu“ per kuprą. Tris savaites man ant nugaros pūpojo „dešra“. Tad dar būdamas jaunuolis aš tiesiogiai dalyvavau įvykiuose ir ši bei tą apie juos žinau. Žmonės, dariusieji piktadarybes, buvo vokiečių vadovaujami ir vykdė vokiečių nurodymus. Praėjo pusė amžiaus. Tarkime, kad žydų genocide dalyvavo dvidešimtmečiai. Šiandien ir jiems būtų per septyniasdešimt. O dvidešimtmečiai buvo tik vienas kitas, kiti vyresni.

Taigi jų, ko gero, jau nebėra gyvų. Kita vertus, lietuvių žydšaudžių buvo mažuma. Pavyzdžiui, Raseiniuose, žydų gete buvo tik penkiolika lietuvių žydšaudžių. Visi kiti – vokiečiai. Taigi norint sukelti ypatingą triukšmą, reikėtų gerai žinoti faktus ir juos įvertinti.

– **Daugelį nuosaikesnio mąstymo žmonių stebina Jūsų ryšiai su „Jaunosios Lietuvos“ organizacija, kuri užsiangažavo kaip itin radikali jaunimo organizacija, kelianti ir nacionalistinius lozungus. Kur slypi Jūsų pažiūrų bendrumas?**

– Su jaunlietuviiais iš tiesų turiu ryšių. Jie mane pagerbė suvažiavime 1989 metų gegužės

mėnesį išrinkdami savo organizacijos garbės nariu. Ši organizacija mane patraukė dėl to, kad tai vienintelė jaunimo organizacija, kuri dalyvauja ne tik visuomeniniame gyvenime, bet ir valstybės darbe. Pavyzdžiui, niekas nenuneigs jų veiklos kviečiant Lietuvos jaunuolius atsisakyti tarnauti sovietų armijoje. Prieš tokią agitaciją pasisakė netgi buvusieji valstybės vadovai, tik paskui jie perėmė šią iniciatyvą. Aš jaunlietuvius kaip galėdamas rėmiau. Dėl radikalumo. Nepamirškime, kad tai jaunimo organizacija, o jaunimas visada mąsto ir elgiasi kiek kitaip nei mes, suaugusieji. Stebėjau keletą jaunimo – studentijos – susibūrimų, ir jų susibūrimai man varganai atrodė. Studentai atėjo spręsti savo buities klausimų. O paskutinytis kartas prie Seimo rūmų netgi pakvipo farsu. Jie nešė kryžių. O aš puikiai žinau, kad to jaunimėlio nepamatysi bažnyčiose. Žiūrėk, priekyje neša kryžių, o iš paskos einantieji geria alų... Juk tai spektaklis! Kodėl studentija nesusirinko, kai reikėjo spręsti tikrai rimtus klausimus? Žinoma, buitis žmogui labai svarbi. Bet šiuo pavyzdžiu noriu pasakyti, kad jaunlietuvių neturiu su kuo lyginti. Nėra Lietuvoje kitos jaunimo organizacijos, kuri rūpintųsi valstybės reikalais. Ir vėl noriu priminti dažnai minimą žodį – paveldas. Mus lydi okupacijos paveldas, vis dar tebemanoma, kad didžiausia nuodėmė – turėti savo nuomonę ir ją ginti. Tai yra didelė mūsų tautos negalia. Neturime etikos pagrindų, tai yra noro suprasti kitą požiūrį, kitų organizacijų veiklos kryptis. Pirmiausiai pasmerkiame. O gal reikėtų ieškoti, kas jų veikloje yra pozityvaus? Taip vyktų „kampų“ apvalinimas. Juk kiekvienas žmogus, kiekviena organizacija turi „kampų“.

– **Kartą kalbėjaisi su pagyvenusia moterimi. Sakiau: skaudu, kad mūsų jaunimas labai skiriasi nuo Vakarų jaunimo. Mūsiškis labiau kompleksuotas – varžosi savo nuomonę garsiai pareikšti, bijo viešai kalbėti. O ji sako: penkiasdešimt metų mes saugojome vaikus, kad jie neįkištų nagų kur nereikia, kad nemaltų liežuviu ko nedera. Mes saugojom savo vaikus nuo bėdos, toks buvo metas, nėra ko stebėtis.**

– O ką toks auklėjimas davė? Aš pažįstu kelias šeimas, kur susiburdavo politiniai kaliniai. Man teko su jais bendradarbiauti. Klausydavomės užsienio radijo stočių. Tuo metu jie visada išleisdavo vaikus į kiamą pažaisti. Klausdavau: kodėl jūs taip darote, kas išaugs iš tų vaikų? Jie atsakydavo: vaikai gali išsiplepėti kitiems vaikams... Prabėgo daugel metų. Vaikai suaugo. Dabar tėvai skundžiasi, kad vaikai indiferentai, kad jie niekuo nesidomi, niekur nedalyvauja, jiems niekas nerūpi, tik buitis. O reikėjo anksčiau su vaikais būti, kalbėtis. Pavėlavom. Štai ir turime tai, ką išsiauginome.

– **Jūs esate Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas. Norėtumėte kiek plačiau supažindinti visuomenę su jos veikla.**

– Ši organizacija pergyveno ne vieną vystymosi fazę. Buvo stengiamasi į ją įtraukti kuo daugiau visuomeninių organizacijų, o ne pavienių asmenų. Matyt, tai nepasiteisino, nes buvo nuspręsta, kad ji turi apsiriboti žmogaus ir piliečių teisių gynimu. Šiuo metu ji užima teisingą poziciją netarnaudama jokiai valdžiai, likdama visuomenine organizacija. Užsienio delegacijos visada domisi, su kuo turi reikalą, tuoj pat teiraujasi, ar tai visuomeninė, ar valstybinė organizacija. Žinoma, užsienio organizacijų atstovai turi žinių apie mūsų organizacijas. Ir jei mėginama sumeluoti jie iš karto pateikia faktų, kurie išduoda tą ar kitą organizaciją esant valstybine. Todėl visomis išgalėmis reikia stengtis ir toliau išlikti visuomenine organizacija. Ką tai reiškia? Ogi tai, kad ji neturi būti susijusi su jokia valdžia. Jos pagrindinis tikslas – ginti žmogaus ir piliečių teises, vadovaujantis tarptautiniais paktais, konvencijomis, sutartimis, deklaracijomis ir pan. Bent tomis, kurias mūsų Respublika jau ratifikavo. Organizacijos veiklą reikia plėsti. Kai kuriuos įstatymus dar, matyt, teks reformuoti. Teks reformuoti netgi pačią Konstituciją. Nes jau ne kartą yra buvę, kad panašių į mūsiškę užsienio organizacijų atstovai nurodo mūsų įstatymų netobulumus. Mes turime skaitytis su jų nuomone, nes turime tikslą – patekti į Vakarų Europos bendriją. O Vakarų Europos bendrijos atstovai paprastai bando įvertinti situaciją Lietuvoje dviem aspektais – jie

gilinasi į krašto ekonominę būklę ir žmogaus teisių būklę.

Įvertindami žmogaus teisių būklę jie labiau pasikliauja ne valstybinėmis, o visuomeninėmis organizacijomis. Štai kodėl Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos jokių būdų negalima politizuoti, jos idėją paaukoti ant kokios nors politinės srovės aukuro. Ji turi išlikti savarankiška ir nepriklausoma organizacija, nes tik su tokia institucija bendradarbiaus tarptautinės organizacijos.

– Įvairios pasaulio religijos vienaip ar kitaip kovoja dėl savo įtakos sferų. Jūs pažįstate katalikų tikėjimą. Tad ar galite būti nešališkas, kai kalbama apie tikėjimo laisvę, apie religinių konfesijų įtakos sferų pasidalijimą? Juk ne paslaptis, kad pravoslavybė caro laikais turėjo tikslą stiprinti Rusijos įtaką imperijos pakraščiuose.

– Blogai, kai religija susiejama su valstybe, kai ji tampa valstybės idėjų tarnaitė. Katalikybė pagal savo principus yra universali religija. II Vatikano susirinkime aiškiai suformuluota: Bažnyčia deklaruoja, kad ji nėra susijusi su jokia politine kryptimi, jokiais politiniais judėjimais ir jokiomis politinėmis organizacijomis. Ji toleruoja visus judėjimus, kurie neprieštarauja prigimtiniams žmogaus teisėms ir didiesiems krikščionybės principams. Anksčiau, popiežiaus Leono XIII garsioji enciklika *Rerum Novarum* (1891 m.) buvo skirta socialiniams to meto klausimams. Bažnyčia mėgino spręsti socialinius klausimus. Dėl to buvo manoma, kad Bažnyčia turi socialinę doktriną. O II Vatikano susirinkimas paskelbė, kad Bažnyčia neremia jokio socialinio judėjimo, jokios socialinės krypties, socialinės teorijos. Ji remia visa, kas tarnauja žmogui, žmogaus dvasiai, ir atstovauja lygiai visiems socialiniams sluoksniams. Tai yra Bažnyčios Alfa ir Omega, kurių ignoruoti ir pasauliečiai jokių būdų negali. O būdamas katalikas aš manau, kad mes nieko neturime skriausti. Atvirksčiai, kaip akcentuoja II Vatikano susirinkimas, turime semtis pakantumo, visada sutarti su kitais, rasti bendrą kalbą. Katalikų Bažnyčia užmezgė kalbą. Katalikų Bažnyčia užmezgė dialoginę kalbą ne tik su kitomis krikščionių, bet ir su kitų religijų bendruomenėmis, pavyzdžiui, su mahometonais. Tai rodo popiežiaus susitikimai su Mahometo tikėjimą išpažįstančiais žmonėmis musulmonais. Mes, katalikai, turime remti mažesnes bendruomenes, o ne izoliuoti jas nuo visuomenės.

– Visuomenė suklaidinta, negali atskirti pelų nuo grūdų. Paaiškinkite, kaip atsitiko, kad atstovaudamas Helsinkio grupei, Jūs kelis kartus teismuose ginėte tuos, kurie sovietmečiu netiesiogiai prisidėjo prie Jūsų persekiojimo, tremties ir pan. Turiu galvoje A.Klimaičio, K.Prunskienės bylas.

Anot radikalų, Jūs ginėte savo priešus, o neginėte N.Sadūnaitės ir kitų, kurių pažiūrų, rodos, būta daug artimesnių Jūsų įsitikinimams?

– Tai iškreipta traktuotė. Pirmiausia, stengiamės suprasti ir padėti visiems, kas kreipiasi į Lietuvos Helsinkio grupę. O patys savo paslaugų nesiūlome. Net savo pažįstamiems. Pirmasis į Helsinkio grupę kreipėsi prelatas Alfonsas Svarinskas dėl to meto Aukščiausiosios Tarybos deputatės Rūtos Gajauskaitės teismo. Į teismą nuėjome aštuoni Helsinkio grupės nariai. Stengėmės paveikti besivaidijančias puses, kad jos susitaikytų. Taigi pirmiausia teko ginti Rūtą Gajauskaitę. O paskui – kas kreipėsi, tą ir gynėme. Mūsų nedomina, ar žmogus dirbo represiniuose organuose, ar valdžios, prieš kurią mes kovojome, struktūroje. Mums nesvarbu, kokiai valdžiai žmogus atstovauja. Neatsakome nė vienam žmogui, visada esame pasirengę tirti, ar nepažeidžiamos žmogaus teisės, ar laikomasi teismo procedūrų ir pan. Šiuo atveju mums visai nerūpi žmogaus politinė spalva – ar baltas jis, ar raudonas, ar žalias.

– Dėkoju už pokalbį.

BENDRI TIKSLAI, BENDRI SIEKIAI

Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių komitete šio komiteto nariai susitiko su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos bei „Pozicijos“ savaitraščio redakcijos atstovais. Susitikimui pirmininkavo Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių komiteto pirmininkas Mindaugas Stakvilevičius. Jame dalyvavo komiteto nariai Gabrielis Jonas Mincevičius, Everistas Raišiuotis, Gema Jurkūnaitė, Vilija Aleknaitė-Abramikienė, Arūnas Eigirdas, Rimantas Markauskas, Komiteto patarėjai. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijai atstovavo Jos Garbės pirmininkas, einantis pirmininko pareigas Viktoras Petkus, LŽTGA komiteto pirmininko pavaduotojai, nariai, „Pozicijos“ savaitraščio darbuotojai. Buvo pasikeista nuomonėmis dėl glaudesnio Seimo žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių komiteto ir LŽTG asociacijos bei „Pozicijos“ savaitraščio redakcijos bendradarbiavimo. Toks bendradarbiavimas turėtų būti plėtojamas visais aspektais. Susitikime pabrėžta, jog būtina griežtai laikytis įstatymo raidės bei dvasios, Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos bei kitų tarptautinių dokumentų, kuriuos ratifikavo ir Lietuvos Respublika. Siūlyta tobulinti žmogaus teises liečiančius įstatymus. Pasitarimo dalyviai kėlė mintį jog LŽTG asociacijos nariai, „Pozicijos“ savaitraščio redakcijos darbuotojai galėtų padėti Seimo komitetui tirti žmonių skundus, ypač tuos, kurie liečia teisėtvarką, valdininkų, atskirų vadovų nesąžiningą elgesį, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi.

Nemažai dėmesio skirta Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų problemoms, taip pat lietuvių, kur jie sudaro mažumą, interesams.

Pažymėta, kad visi su žmogaus teisėmis susiję klausimai turi būti sprendžiami laikantis įstatymų bei Jungtinių Tautų Organizacijos dokumentų. LŽTGA atstovai atkreipė dėmesį į tai, kad ši visuomeninė organizacija neturi jokių pajamų, o vykdydama savo funkcijas negali išvengti išlaidų. Tad ieškotini būdai, kaip be privačių įnašų galima būtų plėsti kultūrinę humanistinę veiklą.

„Pozicijos“ redakcijos darbuotojai palaikys nuolatinį ryšį su Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių komitetu.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija. -1993 m. kovo 18-24 d.

TU – KARYS, BŪK SVEIKAS IR DORAS!

Rimantas MARKAUSKAS – Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komiteto narys

Neseniai „Pozicijos“ savaitraštyje perskaičiau reportažą „Tarp spygliuotų vielų“. Autorius aprašo mūsų pasienį saugančių karių gyvenimą. Gal kiek ir paviršutiniškai šmaikštuoja, bet ne tai svarbu. Gerai, kad tokios problemos keliamos.

Mūsų Seimo komitetas jau senokai pradėjo domėtis Krašto apsaugos ministerijos kariniais daliniais. Iš kareivių bei jų tėvų gauname nemažai nusiskundimų apie įvairias pražangas karinėse struktūrose. Besilankydami kariniuose daliniuose gavome daug peno pamąstymams. Lietuvos kariuomenėje darosi tai, ko aš labiausiai bijojau. Daug kur perimamos blogiausios vadintosios tarybinės armijos tradicijos. Ir tai – mūsų nepriklausomos valstybės kariuomenėje, kurios didžia-

ją dalį sudaro lietuviai. Bjaurūs tie vadinamieji nestatutiniai santykiai. Jie turi tendenciją plisti. Karininkai ir puskarininkiai dažnai tyčiojasi iš kareivių, kartais net juos muša, fiziškai baudžia. Kai kas sako: „Kariuomenėje taip buvo ir bus“. Kategoriškai atmetu tokią nuostatą. Nesilaikoma Statute numatytų viršinių ir pavaldinių santykių. Deja, dėl to atsirandančios pražangos dažniausiai nesusilaukia reikiamo pasmerkimo. Be to, ir pats Krašto apsaugos statutas yra tobulintinas. Ne visi jo straipsniai atitinka tarptautines normas, kai kurie – neaiškiai suformuluoti ir gali būti įvairiai interpretuojami. Man atrodo, patobulintą Statutą turėtų tvirtinti Seimas.

Suprantama, daug mūsų karininkų neturi specialaus karinio išsilavinimo. Tačiau dar blogiau, kad jie visiškai neišmano pedagogikos, psichologijos, kai kuriems svetima elementari etika bei estetika.

Kas darosi dabar? Kareivis bėga, o karininkas iš paskos važiuoja automobiliu. Karininkas kalbasi su kareiviu kaip dvarponis su baudžiauninku. Beveik visas bendravimas bei auklėjimas remiasi muštru. Lietuvai reikia mąstančio, sąmoningo šalies gynėjo, o ne iš baimės vykdančio komandas kareivėlio. Dar toli gražu nepasiekėme to, kad mūsų vaikinams tarnauti nepriklausomybę atgavusios Lietuvos kariuomenėje būtų didelė garbė, kad ir kareivis, ir visuomenė pajustų mūsų ginkluotųjų pajėgų prestižą. Gaila, labai gaila.

Žinoma, aš jokių būdu neteigiu, jog visi mūsų karininkai yra šiurkštūs, beširdžiai, neišprusę vyrai. Su daugeliu labai malonu bendrauti. Sutikau labai nuoširdžių žmonių, tiesiog fanatiškai atsidavusių savo profesijai, savo darbui. Būtent tokie ir reikalingi mūsų kariuomenei, visai Lietuvai.

Mano galva, šiuo metu reikia kuo skubiausiai atestuoti visus kariškius, ypač kariūnus visose Krašto apsaugos ministerijos struktūrose. Paskubėkime, kol piktžolės dar nesuvešėjo.

Norėdami iš esmės pakeisti situaciją, turime išspręsti toliau mano siūlomas problemas.

1. Parengti nacionalinę saugumo koncepciją bei valstybinę gynybinę doktriną; tada galėsime žinoti, kokia Lietuvai reikalinga kariuomenė, kokia ginkluotė.

2. Kuo skubiau priimti paketą įstatymų, kurie reglamentuotų teisinę padėtį kariuomenėje, taip pat įkurti karinės prokuratūros skyrių Respublikos generalinėje prokuratūroje.

3. Sukurti profesionalią kariuomenę.

4. Tikrinti ir prižiūrėti pašauktinių kariuomenėje sveikatą.

Šiuo metu viena aktualiausių problemų yra kareivių sveikatos būklė. Į mūsų kariuomenę patenka labai daug nesveikų vaikinių. Vien pernai dėl sveikatos buvo komisuota per 300 jaunų vyrų, iš jų apie 60 su psichikos sutrikimais. Galima įsivaizduoti, kokių pasekmių sulauktume ginkluotam sutrikusios psichikos kareiviui pakliuvus į stresinę būklę. Vidaus reikalų ministerijos ligoninėje, kurioje gydomi KAM kareiviai, teko matyti pilnapadžių, su kitais aiškiai matomais defektais. Net ir ne gydytojas gali konstatuoti, jog tai nesveiki, netinkantys karinei tarnybai žmonės. Kyla klausimas, kaip gydytojų specialistų komisijos „sugeba“ leisti tarnauti kariuomenėje jai visiškai netinkamus jaunikaičius. Suprantu, gali būti kokie nors užslėpti defektai, bet jeigu jie aiškiai matomi?! Galima drąsiai konstatuoti: naujokų priėmimo komisijos dirba neprofesionaliai, neatsakingai. Tikriausiai reikėtų atgaivinti paauglių kabineto darbą. Jame būsimųjų karių sveikata gydytojų būtų stebima 2 ar 3 metus iki tarnybos. Tai padėtų išvengti klaidų. Lietuva turėtų kariuomenėje tik sveikus vyrus.

Sveikatos apsaugos ministerija privalo griežtai kontroliuoti naujokų priėmimo komisijų darbą bei didinti jų atsakomybę. Daliniuose privalėtų dirbti ir psichologai, kurie vietose galėtų stebėti kareivių būseną, psichologinį klimatą kolektyve, kareivių ir karininkų nuotaikas, tarpusavyo santykius. Tai padėtų išvengti kariuomenėje pasitaikančių nestatutinių santykių.

Šiuo metu, balandžio mėnesį, prasideda naujokų šaukimas į privalomąją tarnybą. Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komitetas ir Sveikatos apsau-

gos pakomitetis artimiausiu metu organizuoja Sveikatos apsaugos ir Krašto apsaugos ministerijų atsakingų pareigūnų susitikimą. Bus nagrinėjami du pagrindiniai klausimai: kaip išvengti, kad šiame šaukime į kariuomenę nepatektų nesveiki vaikinai ir kaip gerinti dabar atliekančių tarnybą kareivių medicininį aptarnavimą bei gydymą.

Norėčiau paskelbti Vilniaus telefoną 22 48 64, kuriuo kareiviai ar jų tėvai gali kreiptis į Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komitetą dėl įvairių pažeidimų daliniuose, tyčiojimąsi iš kareivių, nestatutinių santykių. Visi jūsų skambučiai, pranešimai bus fiksuojami žurnale (pavardės sakyti nebūtina). Komitetas ims visų priemonių tiems pažeidimams šalinti.

Mes visi esame suinteresuoti, kad Lietuvos kariuomenėje tarnautų tik sveiki ir dori vyrai.

Pozicija.-1993 m. balandžio 8-14 d.

ŠEŠTASIS MINISTRAS PIRMININKAS

Kovo 10 d. Seimo posėdyje buvo aptarta Adolfo Šleževičiaus kandidatūra į premjerus.

Ponas Gediminas Vagnorius, kalbėdamas „Santaros“ vardu, pareiškė, kad opozicija nepalaukys Šleževičiaus kandidatūros ir nebalsuos už ją.

Už Prezidento pasiūlytą kandidatūrą balsavo 70 Seimo narių, 13 buvo prieš, 23 – susilaikė, trys Seimo nariai nedalyvavo balsavime – jie „neturi supratimo“, kam Respublikai reikalingas premjeras. Taigi ir šeštajam Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui bus sunku dirbti. Nelengva išjudinti vežimą, kai grupė „stumikų“, prisiekusių tarnauti tautai, įklimpusį vežimą ne stumia, o dar labiau klampina...O Lietuvą gali išgelbėti tiktai darnus darbas. Niekas daugiau.

Lyg ir per daug šitiek ministrų pirmininkų Lietuvai. Per trejus metus – jau šeštas.

Bet juokai juokais. Visiems Lietuvos gyventojų sluoksniams įtikęs Boleslovas Lubys nebesutiko užimti Ministro pirmininko pareigų, motyvuodamas tuo, kad nori gyventi paprasto piliečio gyvenimą. Priėmęs jo atsistatydinimą, Respublikos Prezidentas Algirdas Brazauskas į šį atsakingą postą pasiūlė Adolfą Šleževičių. Jam – 45 metai. Mokslų kandidatas. Dirbęs įvairiuose baruose. Turintis didelę darbo patirtį. Darbštus. Tokiais žodžiais jį apibūdino Respublikos Prezidentas. Spaudos konferencijoje opozicijos lyderis Vytautas Landsbergis kalbėjo apie jį, kaip apie „žmogų, daug išmanantį maisto pramonės klausimais“, bet suabejojo jo žiniomis apie kitas gyvenimo sritis.

Skaitytojams norime priminti, kad Adolfas Šleževičius dvejus metus dirbo Žemės ūkio ministro pirmuoju pavaduotoju ir ministro pirmininko G.Vagnoriaus potvarkiu buvo atleistas iš tų pareigų. Tada Adolfas Šleževičius pasakė: „Valstybės aparate daugiau nebedirbsiu. Tokiu pavadinimu buvo išspausdintas interviu „Tiesos“ laikraštyje. Su juo kalbėjosi žurnalistas Gintautas Kniūkšta. Pokalbis aktualus ir šiandien, todėl jį perspausdiname ištiesai.

– Gerokai nustebino žemdirbius premjero pasirašytas potvarkis, kuriame sakoma, kad, atsižvelgiant į tai, kad Žemės ūkio ministerija užima pasyvią poziciją, rengdama ir vykdydama agrarinę reformą, taip pat kontroliuodama rajono valdybų žemės ūkio skyrių ir žemės ūkio įmonių veiklą, atleisti iš Žemės ūkio ministro pirmojo pavaduotojo pareigų A. Šleževičių. daugiau negu keistas šio potvarkio motyvas ta prasme, kad Adolfas Šleževičius Žemės ūkio ministerijoje dirbo visai kitą darbą.

– Įsakymo formuluotė ne taip svarbu. Ministerijoje aš užsiėmiau tik maisto pramonės ekonomikos reikalais, atsakiau už Respublikos gyventojų aprūpinimą maisto produktais. Aišku, kad

mano atleidimas iš šių pareigų buvo subrendęs ir reikalingas tam tikroms žmonių grupuotėms. Apie atleidimą sužinojau ne pats, o iš bendradarbiu, kurie ta žinią išgirdo iš radijo pranešimų. Apie atleidimą nebuvau nei informuotas, nei kviestas kokiam nors pokalbiui. Vėliau ministrui R.Survilai pasakiau, kad dėl atleidimo neturiu jokių pretenzijų, o agrarinės reformos reikalų niekada netvarkiau.

– **Sakote, kad Jūsų atleidimas buvo subrendęs. Vadinasi, ne veltui Antanas Terleckas piktavo prie Žemės ūkio ministerijos. Taip ir kirba mintis: gal tai padaryta politiniais sumetimais? Jūs gi esate LDDP tarybos narys.**

– Tos versijos atmesti negalima. Reikia sutikti, kad Antanas Terleckas nugalėjo, nors dėl savo konkretaus darbo nebuvau gavęs jokių išpėjimų ar pastabų.

– **Kodėl, Jūsų nuomone, taip dainai keičiama Žemės ūkio ministerijos vadovybė? Užtenka prisiminti ministrų keitimą, pagaliau ministro pavaduotojo T. Ikvildos atleidimą ir vėl grąžinimą į tas pačias pareigas.**

– Sudėtingas klausimas. Deja, šis procesas vyksta ne tik Žemės ūkio ministerijoje, bet ir kitose vyriausybines struktūrose. Ministeriją seniai krečia drugys: nuolatinis reorganizavimas, kadru perkilnojimas. Tai nieko gero neduoda, tik prarandami žmonės. Aš kalbu ne apie save, o apie ministerijos specialistus. Kūrybingi žmonės, aišku, suranda savo vietą gyvenime, tačiau blogiausia, kad kadru sudėtis ministerijoje, mano nuomone, nuolat prastėja.

– **Jūs ministerijoje dirbate dvejus metus. Kodėl vis dėlto taip lėtai vykdoma žemės reforma?**

– Šlubuoja pati agrarinės reformos koncepcija. Aiškios, konstruktyvios koncepcijos nėra, o einama išbandytu keliu – išgriauti seną pasaulį. Dirbant tokiais principais, mūsų žemės ūkio laukia didžiuliai sukrėtimai. Pavyzdžiui, kitais metais, kaip matyti pagal gautus pareiškimus, buvusių žemės savininkų vidutinis ūkio dydis bus 9,3 ha. O juk toks ūkis neturi jokios perspektyvos. Tai buvo normalu prieš penkiasdešimt ir daugiau metų. dabar su tokiu šeimyniniu ūkiu nėra jokios perspektyvos konkuruoti Europos rinkoje, į kurią mes politiškai labai tvirtai žengiamo. O ir savo gyventojus normaliai pamaitinti bus labai sunku.

– **Dar norėjau paklausti kas tobulintina ministerijos darbe, bet Jūs tarsi pats atsakėte: reikia sustabdyti kadru valymą ir pradėti rimtai dirbti.**

– Aš nemanau, kad kadru valymas sustos. Aišku viena: dabartinei Lietuvai labiau negu bet kada reikalingas darnus ir sutelktas darbas, o ne beatodairiška politinių grupuočių ir jų lyderių kova.

– **Ką dabar žadate veikti? Kur sutiksime Naujuosius metus?**

– Vyriausybės sprendimas užklupo mane netikėtai, todėl pagal galiojančius įstatymus man lyg ir priklauso atostogos. Valstybės aparate daugiau nebedirbsiu, nes kol kas ši darbuotojų grupė neturi jokių socialinių garantijų. Mes su šeima turime seną tradiciją – Kalėdas sutinkame pas žmonos tėvus, o Naujuosius metus – šeimoje.

1991 12 28

Pozicija.- 1993 m. kovo 18 d.

Treji Nepriklausomybės metai LAIMĖJIMAI KLAIDOS VILTYS

*Lietuvos Respublikos Seimo deputatas, Nacionalinio saugumo komiteto narys, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių laisvės frakcijos pirmininkas **Balys GAJAUSKAS** kalbasi su žurnalistu **Tadu VYTARU**.*

– **Visa Lietuva pakiliai, iškilmingai paminėjo mūsų Nepriklausomos valstybės atkūrimo trečiašias metines.**

– Mūsų tauta visada jautė nepriklausomybės troškulį. Ant laisvės aukuro sudėtos didelės aukos. Savo gyvybes paaukojo daugiau kaip 20 tūkstančių Lietuvos partizanų. Maždaug tiek kariuomenės Lietuva turėjo iki Antrojo pasaulinio karo, taikiais metais. Per 400 tūkstančių tremtinių, daugiau nei 100 tūkstančių areštuotųjų, įkalintųjų. Daug kraujo, ašarų, skriaudų patyrėme kelyje į istorinę 1990-ųjų kovo 11-ąją. Tądien Aukščiausioji Taryba įvykdė tautos valią ir paskelbė: Lietuva vėl laisva!

– **Rolandas Paulauskas, Nepriklausomybės dokumento signataras, iškilmingame Seimo posėdyje Nepriklausomos valstybės atkūrimui paminėti pasakė: Kovo 11-osios Aktą padovanoto tautai ne signatarai, tas Aktas – tautos dovana signatarams. Tarp mūsų narsiausiųjų laisvės kovotojų buvote Jūs, gerbiamas Baly Gajauskai. Daugiau nei pusę savo gyvenimo amžiaus, net 37 metus praleidote nelaisvės namuose. Negirdėta, neregėta. Tai savotiškas pasaulio rekordas. Tik į Gineso knygą neįrašytas. Su Jumis galėtų konkuruoti nebent iki gyvos galvos nuteistieji kriminalistai.**

– Komplimentų man nereikia.

– **Tačiau leiskite keliais žodžiais pristatyti Jus skaitytojams. Jūs iš prigimties laisvės kovotojas. Priešintotės sovietų okupantams. Nenurimote ir hitlerininkams viešpataujant mūsų krašte. Su savo bendraminčiais nepamiršdavote Vasario 16-osios. Kartą Kaune, prie Jono Basanavičiaus paminklo, surengėte net viešą minėjimą. Kovą prieš bolševikus tęsėte ir per antrąją sovietų okupaciją. Balchašas, Mordovija, Džezgazganas, Permė, Ochotsko jūros krantas, Vladimiro kalėjimas... Visų nelaisvės vietų neišsakysi, neišvardinsi. Kilus atgimimo bangai Jus išrinko į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą. Vadovavote laikinajai komisijai KGB veiklai tirti Lietuvoje, Nacionalinio saugumo tarybai. Ir dabar Jūs aktyvus Seimo narys. Manau, turite didžiausią moralinę teisę iš likusių gyvųjų laisvės kovotojų kalbėti apie nūdienos realijas.**

– Pasiėkimus visi regime. Visi džiaugiamės jais. Sukurtos visos nepriklausomai valstybei būdingos institucijos. Turime savo, kad ir negausias, ginkluotąsias pajėgas, Lietuvos valstybę pripažino pasaulis.

– **O kokių klaidų galėjome išvengti. Sakykime, nuo pat 1940-ųjų, mūsų krašto okupacijos?**

– Aš matau vieną didžiausią klaidą. Apie ją mes lageriuose dažnai kalbėdavome, diskutuodavome. Lietuva nepasipriešino bolševikams. Lemtingame Lietuvos vyriausybės posėdyje 1940-afšiais naktį iš birželio 14-osios į 15-ąją kategoriškai už pasipriešinimą ginklu pasisakė tik Respublikos Prezidentas, Valstybės Gynimo Tarybos pirmininkas Antanas Smetona, krašto apsaugos ministras Kazys Musteikis. O pats kariuomenės vadas Vincas Vitkauskas aiškiai pareiškė, kad ginkluotą pasipriešinimą jis laiką visiškai nepriimtina. Ir spėriai išvyko sutikti einančių į Lietuvą papildomų raudonarmiečių junginių. Per visą Europos istoriją tokiems bailiams ar išdavikams kariuomenės vadams suskaičiuoti nereikėtų vienos rankos pirštų. Dievui dėkui, atmintiną sausio 13-ąją ir mūsų parlamento pirmininkas Vytautas Landsbergis ir tikriausiai dauguma deputatų, nors ir beginkliai, nepabūgo. Buvome pasirengę priešintis.

– Suomia su SSRS, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, kovėsi net du kartus – 1939 ir 1941 metais. Kalevalos šalies sūnūs, nors neteko daug žemių, apgynė savo nepriklausomybę. Pelnė narsiausias tautos vardą. Ir žmonių tiek, kiek mes, neprarado.

Trijų Baltijos valstybių pajėgos prieš karą buvo kur kas galingesnės negu suomių. Ir mūsų trijų valstybių siena buvo kur kas trumpesnė. Jei Lietuva, Latvija ir Estija ginklu būtų stojusios prieš agresorius, – gal šiandien būtume Suomijos situacijoje? O juk suomia prieš karą ekonomine prasme gyveno ne geriau už lietuvius. Gal pokario metais būtume atsidūrę bent vadintųjų liaudies demokratijos šalių padėtyje? Ir tai geriau, negu visiška okupacija. Deja, pritrūko susiklausymo. O tiek apie jį šnekejome.

– Aš visiškai pritariu lokiam požiūriui. Deja, viską imame suprasti po laiko, per vėlai. Tada pagailėjome kraujo lašo, o paskui kraujas sruvo upėmis.

– Ir dabar lyg ir vėl laidojame santarvės idėją... Kai kur net stojame į ekonominę konkurenciją. Tai paaiškėjo, kad ir Leipcigo tarptautinėje mugėje. Tuo tarpu industrinės, civilizuotos, demokratinės Europos šalys koordinuoja savo pastangas tiek gynyboje, tiek ūkinėje veikloje.

– Aš manau, kad Lietuva, Latvija ir Estija turi glaudžiai bendradarbiauti visose gyvenimo srityse. Karinėje – taip pat.

– Kas žino, kokios jėgos ateityje, gal ir artimoje, atsiras Rusijos valdžioje. Kokie susiklostys santykiai. Jei visos trys Baltijos respublikos taptų tikromis sesėmis, – drąsiau pasijustume?

– Žinoma. Rusija artimas kaimynas – didžioji valstybė. Suprantama, santykiai su ja mums itin svarbūs. Tačiau mes beveik pamirštame kitą didelę valstybę – Ukrainą. Ji mums draugiškesnė. Ukrainoje labai simpatizuojama Lietuvai. Prisimenu lagerius. Su ukrainiečiais mes ir ten labai gražiai sugyvenome. Jausdami abipuses simpatijas, su Ukraina galėtume megzti glaudesnius santykius, artimiau kontaktuoti politikoje, ekonomikoje, kultūros sferose. O dabar tų ryšių beveik nėra. Tai mūsų klaida.

– Kalbame apie nūdieną. Išrinktųjų drąsa, ištvėrėme žavėjomės ir 1990-aisiais ir 1991-aisiais. Minios skandavo: „Landsbergis! Landsbergis!..“ Kaip atsitiko, kad Aukščiausiojoje Taryboje atsidūrėte mažumoje? Kodėl tiek daug po Sąjūdžio vėliava išrinktų deputatų persimetė į kitą pusę? Kodėl Lietuvos žmogus Nr. 1 atsidūrė tokioje gal ir nevysiškai pavydėtinoje situacijoje?

– Sąjūdis atstovavo neapibrėžtai plačiai visuomenei. Jo gretose, vadovybėje požiūrių bei ideologijų buvo daugiau negu Lietuvos vėliavoje spalvų. Viena krašte – komunistai, kitame krašte – rezistentai. Viduryje, sakykime, krikščionys demokratai ar liberalai. Kai buvo realizuotas išrinktiesiems duotas priesaikas paskelbti Lietuvos nepriklausomybę, įvyko natūralus susiskaldymas. Tiek po marga Sąjūdžio vėliava išrinktųjų deputatų tarpe, tiek ir apskritai visame parlamente. Tad čia nėra ko stebėtis. Visi sugrįžo į savo vietas. O buvo ir tokių, kurie apskritai jokių pažiūrų neturėjo. Tik ieškojo asmeninės naudos, uostinėjo iš kur ir koks vėjas pučia. Tarp kita ko, daugelis AT deputatų – jokie politikai. Tai iš visokių įmonių, įstaigų atėję įvairių specialybių žmonės, niekad nedalyvavę politikoje, o kurie ne kurie apie politiką išvis nieko neišmanantys. Jiems trūko valstybinės mąstysenos, išminties.

– Vienas, gal ir ne visiškai korektiškas klausimas. Jeigu iš karto po AT rinkimų mūsų parlamento pirmininku būtų išrinktas Algirdas Brazauskas, gal šiandien jis nebūtų Prezidentas. Būkime realistai. Ekonomika, visas ūkis vis tiek labiau ar mažiau smuklų. Visų nuodėmių atpirkimo ožys būtų ne Landsbergis, o Brazauskas. Beje, ne itin geriau laikosi latviai, estai. Ką jau kalbėti apie Rusiją. Pažvelkime visos buvusios SSRS kontekste. Nors skelbiant Latvijos, Estijos savarankiškumą, aukščiausius valstybės postus užėmė ar iki šiol turi buvę komunistai. Kovo 11-osios Aktas vis tiek būtų paskelbtas. Parlamente turėjote daugumą. Ne-

priklausomybės aktą pasirašė net tokie žmonės, kaip V. Beriozovas, kiti buvę LKP aukšti funkcionieriai. Taigi, kas bebūtų išrinktas pirmininku, V. Landsbergis, A. Brazauskas ar kas nors trečias, Nepriklausomybė vis tiek būtų paskelbta.

– Abejotina. Jeigu Aukščiausiosios Tarybos pirmininku būtų tapęs Brazauskas... Jis buvo šalininkas Lietuvos suvereniteto Sovietų Sąjungos sudėtyje. Aš manau, jog bent jau 1990-ųjų .kovo 11-ąją be jokių išlygų paskelbti Lietuvos Nepriklausomybę Algirdas Brazauskas nebūtų ryžęsis. Būtų stabdęs, raginęs žengti, atseit, žingsnį po žingsnio.

– Kodėl tiek nedaug asmenybių, tautos šviesulių, sakykime, Justinas Marcinkevičius, atitolo nuo didžiosios politikos. Daugelis intelektualų, supusių Sąjūdžio lopšį, pavyzdžiui, Arvydas Juozaitis, patys pasitraukė ar buvo priversti tai padaryti ir ėmė liūliuoti opoziciją. Galėčiau suminėti daug visiems žinomų ir inteligentų, ir intelektualų, išmanančių politikoje, tačiau joje bent jau aktyviai nedalyvaujančių. Gal mūsų politikos žaidimo taisyklės jiems nepriimtinos?

– Aš pastebiu tą depolitizaciją. Eiti čia reikia, tarkim, specifinio entuziazmo. Dorus žmones stabdo politikieriai karjeristai, žūtbut siekiantys valdžios, nemokšos, diletantai, nevykėliai. Su tokiais, žinoma, kilnios dvasios žmonėms sunku bendrauti, kartu dirbti, rasti bendrą kalbą.

– Ar ne todėl mūsų politika nelabai profesionali ir ne itin dora?

– Taip, taip. Ir iš vienos, ir iš antros pusės.

– Demokratijos daigus stelbia betvarkės piktžolės. Mūsų tėvų altruizmą pakeitė mūsų vaikų egoizmas. Žinoma, tai įvyko ne per vieną dieną. Gal tik dabar, didžios pertvarkos metais, tai itin išryškėjo.

– Asmeninės ambicijos ėmė dominuoti parlamente, o asmeninė nauda visuomenėje.

– Ir Respublikos, ir miestų, rajonų valdžia prarado pasitikėjimą.

– Galų gale ir pati Aukščiausioji Taryba tapo nepajėgi normaliai dirbti. Dabar j valdžią grįžo žmonės iš buvusios LKP.

– Kodėl taip atsitiko? Toks daug kam netikėtas posūkis. Latvija, Estija, jeigu taip galima pasakyti, dešinėja, o mes, kaip kokie rumunai, kairėjame. Kaip Jūs žiūrite į visatai? Ar iš LKP į LDDP perėję žmonės pasikeitė?

– Kokie jie buvo – tokie ir liko. Juk žmogus per naktį, kad ir tragiškosios sausio 13-osios, pasikeisti negalėjo. Pastebiu: jų mąstymo būdas, net terminologija nepakitusi.

– Tačiau Kovo 11 -osios Aktą jie vis dėlto pasirašė.

– Būtų pasirašę ar ne – tas pats. Nepriklausomybė vis tiek būtų paskelbta. Jie apskaičiavo: jeigu pasirašys, tai nieko nepraras, o gali tik laimėti. Matome, taip ir atsitiko.

– Aukščiausioji Taryba, Vyriausybė priėmė nemažai įstatymų, nutarimų invalidų, kurie luošino pačią tautą. Ir tie Įstatymai, ir poįstatyminiai aktai dažnai vieni antriems prieštaravo.

– Įstatymai galėjo būti ir geri, bet dažni Vyriausybės nutarimai juos paversdavo beverčiais popieriais. Valdininkai vykdytojais galėjo viską įvairiai interpretuoti.

– Deja, ir tarp dešiniųjų – sąjūdininkų, ir tarp kairiųjų – LDDP narių daug ne tik nemokšų, bet ir nesąžiningų, savanaudžių.

– Sąjūdininkus priskiriant prie dešiniųjų, daroma didelė klaida. Ten visokiausių buvo. Buvo ir žmonių be jokių įsitikinimų, tik ieškančių asmenines naudas. Visa tai kėlė sumaištį. Tautoje paberti nesantaikos grūdai. Žmonės sąmoningai ir nesąmoningai pjudomi.

– Iš trečiasąjūdininkų pasigirsta balsai: tauta nepribrendusi laisvei, nepriklausomybę keičia į didesnę duonos kąsnį, ir tą vos pažadėtą. Ar ne verčiau padaryti savo klaidų analizę, o ne kaltinti tautą. Galbūt ne Algirdas Brazauskas laimėjo, o tik Vytautas Landsbergis pralaimėjo?

– Man atrodo, renkant Seimą daugelis žmonių balsavo prieš Sąjūdį, bet ne už LDDP. Trečia

ryškesnė alternatyva praktiškai, realiai neegzistavo. O Sąjūdis pastaraisiais metais beveik nedirbo. Nors aš ir nesu sąjūdininkas, bet stebėjau jų veiklą.

– **Trečiasąjūdininkų vadai laikė save vos ne vieninteliais tikrais patriotais, niekada ir niekur neklystančiais, nekritikuojamais. Jie pamiršo: „Dučės, fiurerio, tautos tėvo“ laikai seniai praėjo.**

– Niekam nereikia vaizduoti neklystančio.

– **Kaip Jūs žiūrite į nuomonių įvairovę?**

– Tai Dievo ir gamtos dovana žmonėms. Net identiški dvyniai skirtingai mąsto. Gerai įsižiūrėjus kiekvienas gyvas sutvėrimėlis, kiekvienas augalėlis kitoks. Žinoma, principiniais klausimais mes turime sutarti.

– **Vienybė nuomonių įvairovėje – idealas. Santaika – stato. Nesantaika – griaua. Kokią Lietuvos ateitį prognozuojate?**

– Aš optimistas. Nežiūrint dabartinės situacijos, mūsų ateitis gera. Galbūt gali sulėtėti žingsniai į demokratiją, į reformas. Tačiau kelio atgal nebus.

– **Ką norėtumėte palinkėti Lietuvos žmonėms?**

– Kad žmonės imtųsi greičiau ir geriau dirbti. Laikas bėga. Jeigu tik lauksim, ginčysimės, tai niekas mums nepadės. Nei Rytai, nei Vakarai. Pirmiausia reikia pasitikėti savo jėgomis. Juk duona ne vėjais ateina. Darbščiam ir Dievas padeda. Bendrame darbe vienas kitą geriau suprasi.

– **Dėkoju Jums už pokalbį. Prisiminiau pirmą kartą paminėjusio aisčių vardą, dar pirmajame mūsų eros šimtetyje gyvenusio romėnų istoriko Publijaus Kornelijaus Tacito žodžius: „Acerrima proximorum odia“. Taigi: „Skaudžiausia yra artimųjų neapykanta“.**

– Dieve duok, kad ją pakeistų jeigu ne meilė, tai bent tolerancija.

Pozicija.- 1993 m. kovo 18 d.

Pastaba: *Tadas VYTARAS (Teseckas) – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras*

ŽMOGAUS TEISĖS – DABARTIS, UŽDAVINIAI

Šioms aktualijoms buvo skirtas Lietuvos žmogaus teisių gynimo organizacijų jungtinis suvažiavimas, kuris sausio 16 d. įvyko miesto savivaldybės didžiojoje salėje. Į suvažiavimą delegatus atsiuntė 26 organizacijos. Iš kitų organizacijų dalyvavo 26 svečiai stebėtojai.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas profesorius Arimantas Dumčius papasakojo:

– Pastaruoju laiku blogėjant mūsų tarptautinei padėčiai, aštrėjant vidaus socialinėms problemoms, esant netobuliems įstatymams, iškilo būtinumas rengti vieningą strategiją ir taktiką ginant Lietuvos ir jos žmonių teises. Čia didelis vaidmuo tenka įvairioms visuomeninėms organizacijoms. Uždavins yra sutelkti jų jėgas, veikti vieningai, apgalvotai. Ne tik mitinguoti. Pirmiausia – mąstyti.

Suvažiavime buvo priimta keliolika rezoliucijų, kuriose išdėstytas delegatų požiūris į nūdienos situaciją Respublikoje. Štai politinėje rezoliucijoje tvirtinama, kad tik nepriklausomoje demokratinėje valstybėje gali būti patikimai apsaugotos žmogaus teisės. Jas gali garantuoti tautos valia priimta Konstitucija. Pabrėžtas konstitucinės priežiūros ir saugos būtinumas, nes ji pradėta draskyti.

Svarbios rezoliucijos dėl valstybės stiprinimo, kuriose akcentuojama priimti valstybės saugumo, opozicijos įstatymus. Pabrėžiamas būtinumas dėl saugumo tarnybos institucijos ir darbo konkretizavimo, ypač kovojant su nusikalstamumu, korupcija. Pasiūlyta tobulinti pilietybės įstatymą, kad jis būtų palankus lietuvių išeivijai.

Socialiniais klausimais priimtose rezoliucijose akcentuojamas žmogaus teisių į nuosavybę gynimas. Dėl netobulo privatizacijos įstatymo neišbalansuoti žemės, namų savininkų bei kito nekilnojamojo turto nuosavybės klausimai.

Būtina tobulinti ir darbo sutarčių įstatymą. Dėl to ypač sunerimusi Darbininkų sąjunga.

Nemažai pasiūlymų pateikta dėl logopedijos, invalidų aptarnavimo tarnybų gerinimo. Pareikštas didelis susirūpinimas dėl nujautrinimo vaistų trūkumo.

Suvažiavimas dirbo aktyviai, konstruktyviai, dalyvių pasisakymai ir pasiūlymai buvo dalykiški, konkretūs.

Suvažiavime išrinkta koordinacinė taryba iš 30 narių, jos pirmininku išrinktas Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas profesorius Arimantas Dumčius, pavaduotoju „Sanryšos“ bendrijos pirmininkas Alfonsas Augulis.

Numatyta, rudenį surengti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos, kuri yra tarptautinė organizacija, suvažiavimą. Daugelis organizacijų pažadėjo dalyvauti suvažiavime ir įstoti į šią asociaciją, taip įsiteisinti tarptautiniu mastu.

Kauno laikas.– 1993m.balandžio 23 d.

PALAIMINTA DUODANTI RANKA

Praėjusį sekmadienį Kaune, Dainų slėnyje, įvyko akcija, kurios metu surinktos lėšos skiriamos onkologinėms ligomis sergančių vaikų gydymo fondui įkurti. Surinkta 3270 tūkstančių talonų, 17 600 JAV dolerių, 10 180 Vokietijos markių, 100 Švedijos kronų. Šios aukos suplaukė iš pavienių asmenų, įvairių organizacijų.

„Pozicijos“ redakcija taip pat įnešė savo kuklų indėlį – paaukojo 10 tūkstančių talonų. Akcijoje dalyvavo meno meistrai, dainininkai, saviveiklininkai.

Šį kilnų renginį įžanginiu žodžiu pradėjo poetas Justinas MARCINKEVIČIUS. Spausdiname jo žodžius.

Kai žiūriu į sergantį vaiką, kai galvoju apie mažąją trijų metų kaunietę Eveliną, kuri yra sunkus onkologinis ligonis – aš visa savo esybe klausiu Dievo, Gamtos ir Likimo: už ką? kodėl?

Atsakymo negirdžiu. Tada aš klausiu savęs, o kartu ir visų: ar mes galime kuo nors padėti, pagelbėti kitiems ir sau, ar galime sujungti savo rankas, protą, išgales, pagaliau – meilę – taip, sujungti savo meilę, kad atremtumėm tą baisią neteisybę, tą juodą negandą, pakibusią virš mažos ir dar niekuo nenusikaltusios gyvybės. Atsimenate Čiurlionio paveikslą: vaikutis, tiesiantis rankas į pūkais išsiskleidusią pienę – ir virš jo galvos sklendžiantis didelis, grėsmingas, nepažįstamas paukštis. Tai ir yra žmogaus situacija pasaulyje – gyvenimas pavojaus ir grėsmės sparnų šešėlyje. Lietuvą šitie sparnai ne sykį lieté labai skaudžiai, lieté karais, okupacijomis, tremtim, žudynėmis. Dabar jie vėl krinta ant mūsų radioaktyviomis dulkėmis. Suprantu, kad esame kalti, užteršę savo žemę, vandenį ir orą, kalti, pastatę Černobylį, susprogdinę atominę užtaisą – nesvarbu, kurioje planetos vietoje, – kalti, kad lengvabūdiškai galvojome: mūsų tai neliečia. Pasirodo, viskas liečia visus ir kiekvieną. Viskas, kas vyksta. Pavojaus varpas skambina visiems. Deja, ir mūsų vaikams.

Tiktai meile ir gerumu galime gintis ir apginti kitą, tiktai meilė atvedė, surinko šiandien mus

visus čia – skirtingo amžiaus, skirtingų profesijų ir skirtingų pažiūrų žmones. Atėjo laikas meilę, pagalbą ir paramą žmogui iškelti aukščiau visko. Jeigu neišmoksime šito, tai ir žodis „Lietuva“ liks tik tuščias garsas mūsų lūpose, jau ir taip gerokai nuvalkiotas įvairiausių mitinguotojų, smulkių politikierių ir sąžinės spekuliantų. Nelaimė, liga ir mirtis neturi tautinių drabužių, šitos ponios ateina apsirengusios juodai, jos neklausia, kokiai partijai tu priklausai, vargšas esi ar turtingas. Ką mes galime atsakyti joms? Kad tiktai gerumu matuojamas ir sveriamas mūsų gyvenimas, gerumu ir atjauta. Baisu, jeigu žmonių bendrija, jei mes visi pasijusime esą bejėgiai sustabdyti blogi – nesvarbu, kokiom formom jis bus: onkologiniais vaikų susirgimais, žmogžudystėmis, plėšikavimais ir grobimais, smurtu ir prievartavimais, kerštu ir neapykanta.

Taip, mūsų gyvenimas šiandien nėra gražus, jam daug ko stinga. Esame pavargę, nesaugūs, nusivylę. Bet mūsų vaikai verti geresnio pasaulio, teisingesnio, dvasingesnio gyvenimo. Todėl tebūna palaiminta ranka, ginanti mažąjį mūsų žmogų, aukojanti jo gyvybei išgelbėti. Visada ir visur yra palaiminta duodanti ranka, visada ir visur prakeikta yra plėšianti, žudanti, naikinanti ranka.

Tie, kurie šiandien čia jums gros ir dainuos arba kaip aš – kalbės, irgi nori duoti, jie nori atkreipti jūsų dėmesį į juodą grėsmės debesį, besikaupiantį virš mūsų vaikų. Jie nori sukurti jums džiaugsmo ir vilties vakarą, pasakyti visiems, kad mes ne priešai, kad esame vienos planetos, vienos valstybės, vienos tautos žmonės. Vieno gyvenimo ir vienos mirties žmonės. Vienos Lietuvos žmonės.

Pastaba. **Justinas MARCINKEVIČIUS** – rašytojas, poetas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras

Pozicija.-1993m.birželio 10-16 d.

ČIA PAMIRŠIME TAUTYBĘ...

Praėjusią savaitę vėl posėdžiavo Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinis komitetas. Vyko gyva diskusija dėl Asociacijos laikinojo statuto projekto, kuri parengė Antanas Buračas ir Viktoras Petkus. Per tokį trumpą laiką (per savaitę) parengtas statuto projektas, atrodė, patenkino visus, nors buvo įvairių nuomonių, pastabų ir papildymų. Štai profesorius Stasys Uosis suabejojo, ar Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacija gali būti nepolitinė organizacija. „Juk jos veikla siejasi su politika“, – pasakė jis.

Tačiau, V. Petkaus nuomone, Asociacija neketina siekti kokių nors politinių tikslų. Ji atvira visoms partijoms ir judėjimams, siekiantiems ginti žmogaus teises. „Čia susirinę, mes turime pamiršti tautybę, partiškumą, religinius įsitikinimus. Mus turi vienyti bendras tikslas – žmogus ir teisingumas“.

Taigi Asociacija bus visuomeninė nepolitinė organizacija. Jos veikloje nebus tautiškumo elementų. „Mes vadovausimės Visuotine žmogaus teisių deklaracija ir kitais tarptautiniais dokumentais, kuriuos pripažįsta visos pasaulio demokratinės šalys“, – pasakė akademikas A. Buračas.

Iškilo klausimas: o kaipgi Lietuvos Respublikos Konstitucija? Ką daryti, jei Konstitucijos nuostatos neatitinka tarptautinės teisės normų? Nejau ignoruosime Lietuvos įstatymus?

Iš tiesų Lietuvoje priimta daug įstatymų, kurie netelpa į demokratinės ir teisinės valstybės rėmus, neatitinka pagrindinių tarptautinės teisės normų.

Vis dėlto Asociacija griežtai laikysis Lietuvos Respublikos įstatymų. Ji aktyviai dalyvaus juos

rengiant, kritikuos trūkumus, tačiau jų laikysis, net jeigu įstatymai Asociacijai atrodytų nepriimtini. Asociacija pasilieka sau teisę kritikuoti ir Konstitucijos postulatus. Tačiau jų laikysis, nes valstybė tvirta tik tada, kai jos piliečiai laikosi visų įstatymų.

Aptarta ir Asociacijos organizacinė struktūra. Nuspręsta, jog Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacija gins tremtinių, tautinių mažumų, pensininkų, bedarbių, benamių, feministinių, krikščioniškosios pakraipos ir kitų judėjimų teises. Pritarta akademiko A. Buračo pasiūlymui, jog Asociacija kovotų prieš prievartinę tarnybą okupacinėje kariuomenėje, pasisakytų prieš prievartinį darbą.

Na, o kaip dėl narystės?

Iš pradžių manyta, kad narystė neturėtų būti griežtai apibrėžta. Tačiau tam, kad Asociacija netaptų priešišku demokratinei visuomenei interesų reiškimosi priedanga, narystę vis dėlto nutarta reglamentuoti. Pagrindinis darbas vyks skyriuose bei grupėse, kurios iš esmės ir sudarys šią organizaciją. Tad jos padaliniuose ir bus sprendžiamas narystės klausimas.

Posėdyje svarstyti ir praktiniai Asociacijos veiklos klausimai. Lietuvos agentūros „SOS vaikai“ atstovės E. Kubilienės siūlymu, artimiausiu metu posėdyje bus aptariama motinystės ir kūdikystės situacija Lietuvoje.

Pozicijos inf.

Pozicija.- 1993 m. balandžio 29 d.

NUTARIMAS, PRIEŠTARAUJANTIS TAUTOS INTERESAMS

Vilnius

1993 m. birželio 11 d.

Visą vos ne pusę šimtmečio trukusį tautinės priespaudos ir rusinimo laikotarpį Maskva Lietuvoje intensyviai vykdė kolonizavimo politiką. Ji buvo nusikalstama ir šiurkščiai pažeidė 1949 metų Ženevos konvencijos trečios dalies 49 straipsnį, draudžiantį okupantui perkelti savo šalies piliečius į okupuotą teritoriją. Bet Kremlius šios konvencijos niekada nepaisė, užtat kolonizacijos rezultatai Baltijos respublikose akivaizdūs.

Atrodė, kad, atgavus nepriklausomybę, Lietuvos dekolonizacijos klausimas bus keliamas Aukščiausiojoje Taryboje, Seime ir tarptautiniuose forumuose. Deja, nueita ne ta kryptimi. Niekam tikusio, įteisinančio Kremliaus veiklos pasekmes Pilietybės įstatymo dar neužteko: neseniai Užsienio reikalų ministerija, matyt, nuolankiai pasidavusi Rusijos spaudimui ir Prezidentui rodant aktyvią iniciatyvą, priėmė sprendimą pratęsti į Lietuvą prieš keletą metų atvykusių asmenų teisę įsigyti Lietuvos pilietybę, netaikant net ilgesnio sėslumo ir lietuvių kalbos mokėjimo cenzo. Negana to, į galinčių gauti Lietuvos pilietybę asmenų skaičių patektų ir okupacinės armijos kariškiai.

Lietuvių PEN Centras tokius mūsų valdžios veiksmus laiko neteisėtais, prieštaraujančiais tautos interesams ir žmogaus teisėms, todėl ryžtingai protestuoja, reikalaudamas atšaukti minėtą nutarimą.

LIETUVIŲ PEN CENTRAS

Pozicija.-1993 m. birželio 24-30 d.

TOS NEUŽMIRŠTAMOS PARTINIO „TEISINGUMO“ TRADICIJOS

Krescencijus STOŠKUS – filosofas

„...Kiekviena teisė atsiranda iš nelygybės ir turi tikslą ją įvesti ir palaikyti, įvedus stipresniojo viešpatavimą ant silpnesniojo“ (L. Gumplowicz. Sociologijos pagrindai, 1929, p. 285, vert. A. Janulaitis). Žinomas socialdarvinistas L. Gumplovičius teisingumą aiškina panašiai kaip ir K. Marksas. Lietuvoje jų dvasios vienišos nesijaučia.

Šiandien Lietuvai sunku. Labai daug ko jai trūksta. Bet nieko kito taip netrūksta, kaip teisingumo. Tiek metų ji kentė svetimųjų valdžios primestą savivalę, paremtą fizine ir ideologine prievarta, laukdama nepriklausomybės kaip išganymo. Nepriklausomybės sulaukė. O teisingumo?..

Koks juodas nusivylimas apima mūsų žmonių, kai jis susiduria su tokiais pat ir net begėdiškiau savivaliaujančiais biurokratais, nebaudžiamais prievartautojais, nerangia, abejinga prokuratūra ir policija, paperkamais muitininkais ir teismais, daugumos interesų nepaisančiais įstatymų leidėjais. Visas tikėjimas, pasišventimas, lūkesčiai, atrodo, nueina... šuniui ant uodegos. „Niekas nepasikeitė“, – sako jis. Gana dažnai girdi šitą skaudų kartaus nusivylimo prasiveržimą, tą rūstų nuosprendį nepriklausomybei. Iš tikrųjų, ko verta nepriklausomybė be teisingumo? Ir ar iš viso ji yra nepriklausomybė? Biurokratijos ar kokio kito luomo laisvė – dar ne tautos laisvė. Tauta bus laisva tik tada, kada bus užtikrintas piliečio asmens orumas, savarankiškumas, jo turtas ir gyvybė. Teisingumas yra asmens savarankiško gyvenimo, jo laisvės garantas.

Laisvi mes kol kas nemokame būti, nes nežinome, ką su laisve daryti. Esame vergai, nutrūkė nuo grandinės. Laigome, šokinėjame, blaškomės į visas puses, neturėdami blaivios nuostatos, orientacijos, veikimo krypties. Protas, apsvaigęs nuo veikimo galimybių laisvės, nesiryžta, net bijo apsiriboti kokia nors veikimo kryptimi arba programa. Bet kokiam veikimui būtino apsiribojimo jis neskiria nuo prievartinio, išorinio apribojimo, todėl kliudo bet kam nuosekliai dirbti, jis verčia eiti visomis kryptimis iš karto, todėl mes negalime pajudėti iš vietos. Tik baramės tarpusavy, trypiame vietoje arba juokingai sukamės apie savo ašį, dar nespėję ateiti, jau grįžtame atgal. Drąsos mums netrūksta. Visi itin energingai reiškiamo savo valią, valią, veržlumą, energiją; spėjimą vadiname įsitikinimu, įtarimą – neginčijamu faktu, sapnus – ateities numatymu, beveik nesusimąstydami nei apie tikrumo kriterijus, nei apie savo kvalifikaciją, nei apie kitų adekvačius norus ir tokias pat teises. Nepastebime, kaip mums nusitrina skirtumai tarp „norėti“ ir „galėti“, tarp „turėti jėgos“ ir „turėti teisę“. Štai kodėl mes tiek daug kalame patys, negirdėdami ir neklausydami kitų, lengvai pasmerkiame kitus, jeigu jų įsitikinimai nesutampa su mūsų „tikėjimu“.

Būdami vergai, mes nedarėme savarankiškų sprendimų, o tik vykdėme šeimininkų nurodymus, todėl neišmokome veikti pagal savo pačių pasirinktas gyvenimo kryptis, neišmokome būti atsakingi už pasirinkimą, kuris nebuvo mūsų pasirinkimas, neišmokome laikytis duotojo žodžio, patys disciplinuoti savo elgesio, apsiriboti. Dėl to nutrūkė nuo grandinės, nepasidarėme laisvi, bet tapome savivaliautojais, nes neturime laisvei būtinos savikontrolės, nesugebame susitarti, išsipareigoti, suderinti skirtingų interesų, surasti bendrus gyvenimo pagrindus. Ir įstatymai mūsų neveikia: vos tik priėmę, patys juos čia pat laužome. Labai lengvai mes duodame viešas deklaratyvias priesaikas ir taip pat lengvai kitą dieną jas užmirštame. Ir niekas jau jų nebeprisimena. Esame tikri išpaikinti kūdikiai: mūsų niekas nesuvaržo, kadangi patys nesuvaržome. Politikoje mes tokie pat kaip ir banketuose, į kuriuos suplaukia kviestinė „grietinė“, duodanti

puikios progos užsieniečiams pamatyti, kokia lietuviškoji „aristokratija“.

Trumpai sakant, mums laisvė teturi tik negatyvios reikšmės. Tai tik pasileidimas, atitrūkimas nuo grandinės. Nemokame laisvei suteikti pozityvaus turinio, vadinasi, nemokame ja naudotis. Pasileidusieji nėra laisvi. Visi jie tampa savivalės aukomis. Savivalė – antroji nelaisvės pusė. Ne daug kas mus guodžia, jeigu išsivadavę iš imperinės biurokratijos savivalės patenkame į savų, čia pat gyvenančių biurokratų, smurtininkų, prievartautojų, sukčių, vagių tvarkomą gyvenimo aplinką. Argi tai laisvė?

Tačiau ji nebus kitokia, kol neturėsime teisingumo. O įtampa dėl neteisybių didėja. Greitai, matyt, prieš kritinį tašką. Yra ribos, kiek žmogus gali išverti. Keista, kad šito, apsvaigę nuo vidinių rietenų, neįjunta nei Seimas, nei Vyriausybė. Net dar vis užpila žibalo ant ugnies.

Mokytojų streikas – tik vienas iš šio proceso simptomų, kurį taip primityviai išsiaiškina biurokratinis protas. Matydamas čia tik kurstymo padarinį, jis skaudžiai apsigauja. Negi jis nemato, kad visa atlyginimo reguliavimo sistema yra absurdiška, neteisinga, o neretai tiesiog įžūliai provokuojanti sąmoningą priešinimąsi? Kas nemato, tam rūpi ne teisingumas, o grynai luominiai interesai, neleidžią žiūrėti kiekvienam sutiktam žmogui tiesiai į akis. Bet tas ir negali sužinoti priežasčių, kodėl auga visuomenės nepasitenkinimas ir stiprėja jos priešinimasis?

Šis priešinimasis neabejotinai stiprės, kol nesukels sprogimo, jeigu nesikeis atlyginimų reguliavimo principai. Jei, žinoma, išvis principais galima vadinti tai, pagal ką tvarko atlyginimus mūsų rinktoji valdžia. Štai kad ir paskutinis Vyriausybės gestas: nuo 50 iki 100 proc. padidinami atlyginimai ministrų pavaduotojams, o kitiems mirtingiesiems... tik 5 proc. Vėl regime tipišką biurokratijos „luomo“ mokėjimą pasirūpinti savimi. Kitas veiksnys, formuojantis atlyginimų politiką – organizuoto pasipriešinimo baimė. Streikais ir piketais savo atlyginimus ne sykį yra pasikėlę autobusų vairuotojai. Gydytojai, pensininkai, studentai savo gyvenimą pagerino piketais. Streikas padėjo iki 30 proc. atlyginimus padidinti mokytojams. Dabar, matyt, valdžia laukia, kad tą patį padarytų aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokslo institutų darbuotojai... Štai ir visi jos, taip sakant, „principai“. Jeigu tai yra atlyginimų politika, tai kas gi tada politika be principų. Tai ji katastrofiškai nusmukdė pragyvenimo galimybes kultūros darbuotojų ir visų tų, kurie kantriai neša tautą užgriuvusių sunkumų našta, kurie geriausiai supranta tikrą valstybės padėtį ir daugiausia turi idealizmo. Intelektualai jau nebepajėgia išmaitinti savo šeimų, nusipirkti jiems būtinų knygų, nustoja prenumeruoti laikraščius...

Ilgainiui kantrybės taurė persipildo. Bet ne tiek patys sunkumai ją perpildo, o užgauli neteisybė: biurokratinis suokalbis, savivalė, valdžios nuolaidžiavimas jėgai, bestuburiškumas.

Tas pats neteisingumas ir mokesčių sistemoje. Staiga (dažnai nešvariai) praturtėję verslininkai mokesčių beveik nebemoka, kiti viešai pareiškia jų nemokėsia, tuo tarpu iš paskutiniųjų bandantiems atsisteisti su valstybe mokesčiai be galo ir krašto didinami: vadinasi, „neškite našta už visus, durneliai!“ Orais žmogaus protestą žadina ir neteisingi atlyginimai, ir neteisingi mokesčiai, ir neteisingi muitai, ir neteisingi įstatymai.

Gaila, kad mūsų išrinktoji valdžia iki šiol netampa mūsų visų valdžia, kad ji tebėra valdžia sau ir dėl savęs. Kruopščiai ji saugo ir plečia savo privilegijas, arba išimčių tradiciją, ateinančią iš tų pačių Rytų, kuriuos viešai taip keikiame, net neketindama pasiimti savo naštos dalies užgriuvusios ant visos valstybės. Net nutuokdama, kad ji pati savo nevykusiais sprendimais tą našta padidino, biurokratija begėdiškai ir savo dalį permeta ant tautos pečių: „dirbkite, dirbkite, negrai!“

Mūsų biurokratija ir Lietuvos nepriklausomybę temato per savo „luomo“ egoistinių interesų langelį. Savo grupinę gerovę tebetapatina su Lietuvos gerove, politinio lyderio įsitvirtinimą valdžioje – su valstybės nepriklausomybės išlaikymo garantija. Retas kuris Seimo ar Vyriausybės narys išdrįsta ryžtingiau pasipriešinti tokiai nuostatai. O joje – didžiausių neteisybių šaknys.

Kas laikysis teisingumo, jeigu jo atsisako laikytis tie, kurie išrinkti ir paskirti pačiai teisingumo sistemai sukurti? Regint valdžios savivalę, daug kam kyla teisėtas noras „nepraleisti progos“, pasiimti arba atsiimti „savo dalį“. Neatsitiktinai čia pasakiau „teisėtas“. Žmogus trokšta teisingumo. Ir jo niekas taip neužgauna kaip neteisybės. Bet kai mato valdžios savanaudiškumą, jis pasijunta apgaunamas, apsukamas: ir dėl to, kad valdžia disponuoja visuomenės pasitikėjimu, ir dėl to, kad ji disponuoja iš visų surinktu turtu. Kyla noras atsikeršyti, neteisingumą atsverti neteisybe: „Kodėl valdžia gali, o aš negaliu? Aš net labiau galiu negu ji, nes ne mano pareiga palaikyti tvarką, bet jos. Be to, ji pasinaudoja visų, taigi ir mano turtu“. Žodžiu, kur neveikia valstybinis teisingumas, ima galioti pirmykštis teisingumas: „Akis už akį, dantis už dantį“.

Nepasakyčiau, kad visas blogis kyla iš valdžios, bet vis dėlto žuvis pūva nuo galvos. Galvos ligos labiausiai luošina visuomenę. Jei galva būtų sveikesnė, greičiau sustiprėtų ir visuomenė. Ten pirmiausia turėtų įsitvirtinti ir teisingumo principai. O dabar, į ją žiūrėdamas, niekaip negali užmiršti marazmiškojo tarybinės valstybės aforizmo: „Visi ima“. Ir tai iki šiol laikoma norma. Net tuo aforizmu grindžiami valdininkų atlyginimai: reikia gerai užmokėti, kad neimtų. Tik iki šiol niekas negali pasakyti, kiek turi būti mokama, kad valdininkas būtų nepaperkamas. Aš manau, kad imančiam kyšius tokių atlyginimų iš viso nėra, o jau pats siūlymas papirkti valdininką atlyginimu, kad jis neimtų kyšių, gana gerai charakterizuoja intencijas, su kuriomis ateinama į valdžią. Kažkodėl neteko girdėti siūlymų ir mokytojams mokėti didelius atlyginimus, kad jie neimtų kyšių iš mokinių tėvų. Matyt, manoma, kad į mokytojo padorumą vis dėlto galima apeliuoti, o į valdininko – ne.

Atėjus valdžiai su tokiais nuostatomis, Lietuvos privatinimas ir apskritai ūkio reformos nė negalėjo pavykti. Nelengva buvo matyti skirtumą tarp pasisavinimo ir privatinimo. Neretai tai buvo atviras sukčiavimas, nebaudžiamas prievartavimas ir vagysčių toleravimas. Kažin ar Lietuvos istorijoje yra kada buvęs toks vagysčių ir smurto išplitimas. Ir toks nebaudžiamumas. Nešė, kas tik norėjo ir ką norėjo. Reikėjo tik prieiti. Kas buvo arčiau gėrybių arba jas valdė, pasiėmė daugiausia. Nebuvo aiškių ribų tarp legalizuoto nusavinimo, pusiau legalaus prievartavimo, sukčiavimo bei nebaudžiamo vogimo.

Vieni, sėdėdami viršuje, skirstė Lietuvos turtą saviškiams, rėmėjams, prijaučiantiems ir šiaip „geriems žmonėms“, darė juos savo, būsimo biznio dalininkais. Kas buvo žemiau, dalinosi prieinamą turtą mažiau legalizuotomis formomis. Treti, matydami, kas darosi viršuje ir aplink, bet nevaldydami jokie valdiško turto, metėsi prie gerai organizuoto plėšimo ir vogimo. Ketvirti, stebėdami, kiek daug gėrybių per trumpą laiką susikaupė privačiose rankose, ėmėsi „svieto lyginimo“, t. y. visai naujo mūsų padangėje verslo – reketo. Penkti pasidarė sau gerą biznį ir pralobo iš žmonių įgytų investicinių čekių... Žodžiu, vyko labai nešvarios Lietuvos dalybos, nes privatinimas buvo pradėtas neparengus tinkamų įstatymų. Nors visai galimas daiktas, kad tokių įstatymų Aukščiausiajai Tarybai ir reikėjo, kad būtų galima sudrumsti vandenį. O tokiam vandenyje, kaip žinoma, lengviausia žvejoti. Nenoriu pasakyti, kad tas drumstimas buvo visai sąmoningas. Jis kilo iš nekorektiškos įstatymų priėmimo nuostatos, t. y. iš požiūrio, kad įstatymai bus teisingi, jeigu jie tik suderins priešingų parlamentinių grupių interesus. Vien savivalę įteisintiems žmonėms gali galvoje išsakyti požiūris, kad dėl valdžios kovojančių grupelių interesai ir yra visos visuomenės interesai. Tokios laikysenos užteko, kad beveik neveiktų priimti įstatymai; juo labiau, kad dominuojančios savivaliautojų nuostatos jų ir laikytis nereikalavo.

Neatsitiktinė čia buvo ir tebėra prokuratūros bei teismų tyla. Graikų Temidės buvo užrištos akys, kad bešališkai svarstyklėmis pasvertų teisingumą; mūsų Temidė užsirišo akis, kad nematytų teisingumo. Jos svarstyklės seniai suprivatintos ir pritaikytos doleriams svarstyti. Nei valdžios savivaliaivimuose, palikusiuose lito, vaistų ir kt. bylas, nei Vilniaus, Šiaulių, Panevėžio „brigadų“ siautėjimuose ji neįstengia ir jau, matyt, neįstengs surasti įkalčių ir „nusikaltimo

sudėties“. Generalinis prokuroras, atrodo, nė neketina atsistatydinti. Su juo tikriausiai sutarė ir buvęs Vidaus reikalų ministras, paskelbęs, kad Lietuvoje su mafija ne kovoti reikia, „o jai vadovauti“.

Mūsų laisvė – savivalė, mūsų teisingumas – stipriojo valia. Ši nuostata ima įgauti ideologines formas. Vis dažniau girdi politikus sakant, kad „lygybės principai veda į nuskurdimą“. Betgi teisingumas ir yra lygybė: lygios teisės, lygios sąlygos. Ją išreiškia ir Temidės svarstyklės, ir pitagoriečių ketvertas ($2 \times 2 = 2 + 2$), ir 11-oji Ruso „visuomeninė sutartis“. Be lygybės būtų neįmanomi nei prekių mainai, nei sportiniai žaidimai, nei kokie kiti žmonių susitarimai. Ir demokratija paremta ne kuo kitu, o tuo pačiu lygybės principu: ji visiems piliečiams suteikia vienodas teises ir jas saugo. Dėl to su demokratija ir yra nesuderinamos biurokratinės privilegijos.

Partiniams savivalės ideologams šiandien patogu lygybės principą tapatinti su tarybine „svieto lyginimo“ sistema, kad būtų pagrįsta stipriojo „teisė“ diktuoti, disponuoti, valdyti. Kai kas su sentimentaliu virpuliu prabyla net apie oficialų luomų atkūrimą. Ne viena partija šiandien galėtų pasakyti: kieno galia – to ir valdžia, o kieno valdžia – to ir teisingumas. Kas, kad vieni kalba apie nuosavybės gražinimą, kiti – apie nuosavybės įtvirtinimą, treči bando buvusią biurokratiją pateisinti. Daugeliui jų teisingumas teturi tik grupinio intereso prasmę. Kovotojams už nuosavybės gražinimą terūpi tik jų ir jų grupės žmonių nuosavybė. Todėl jie balsuoja ne už teisingumo atstatymą visiems nukentėjusiems, o tik už teisę į savo išlikusį turtą, nepaisant visų kitų žmonių interesų. Jiems nerūpi likimas tų, kurių turtas sunaikintas, žemė užstatyta ar priskirta miestui, kurie apgyvendinti buvusiųjų savininkų namuose ir kurie tuos namus išsaugojo, taisė, perdirbo ir užgyveno. Ir nėra ko stebėtis, kad įstatymas išseina neteisingas, t.y. jis ne tik neatstato teisingumo, bet padidina neteisybę ir supjudo žmones.

Teisingas reikalavimas įtvirtinti asmeninę (privatinę) nuosavybę mūsų sąlygomis virsta nelegaliai įgyto (t.y. pavogto, pagrobto) turto įteisinimu, labiausiai aktualiū nešvaraus verslo žmonėms. Savivaliautojų ideologai tokį įteisinimą šiandien laiko teisingu ir net sektinų pavyzdžių suranda: „žiūrėkite, Amerikoje Kenedžių šeima irgi iš nelegalaus biznio praturtėjo“. Vadinas, griebkite, ponai, – jūsų anūkai bus prezidentai. Anūkų šlovė pateisins jūsų vagystes!

Lyg ir nėra ko pridėti. Gal tik V. Lenina, kuris taip keikiamas ir kuriuo taip daug sekama. Tai jis rašė: „Kas yra įstatymas? Viešpataujančių klasių valios išreiškimas...“

Tai už viešpataujančiųjų „teisingumą“ ponai!

Pozicija.-1993 m.birželio 17 -23 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS KOMITETE

LŽTGA komiteto Konstitucinė komisija apsvarstė dabar galiojančią Lietuvos Respublikos Konstituciją ir š.m. birželio 11d. išsiuntė Lietuvos Respublikos Seimui papildymus bei pataisas.

Konstitucijos 26 straipsnį siūloma redaguoti šitaip:

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.

Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas, pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą.

Žmogaus laisvė išpažinti bet kurią religiją --ar tikėjimą negali būti apribojama. Laisvė skleisti religiją ar atlikti religines apeigas viešose vietose gali būti apribota tik įstatymu ir tik tada, kai

būtina garantuoti visuomenės saugumą, žmonių sveikatą. Tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.

36 straipsnis redaguotinas taip:

Piliečiams garantuojama teisė rinktis į taikius beginklius susirinkimus be išankstinio pranešimo ar leidimo.

Susirinkimų po atviru dangumi teisė gali būti įstatymo nustatyta tvarka apribota vietos ir laiko atžvilgiu.

Siūloma pakeisti 40 straipsnio pirmos pakraipos formulavimą:

Valstybės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma norimos tikybos. Nemokoma tikybos, jei tėvai to nepageidauja.

(Toliau kaip tekste)

43 straipsnis, LŽTGA komiteto Konstitucinės komisijos nuomone, turėtų skambėti taip:

Lietuvoje nėra valstybinės religijos. Visos religijos, bažnyčios ir religinės organizacijos yra lygios. Valstybė nenustato atskiroms religinėms organizacijoms pirmenybių ir privilegijų ar diskriminuojančių suvaržymų. Religinės organizacijos gali laisvai veikti nesiregistruodamos valstybinėse įstaigose. Įstatymo nustatyta tvarka įregistruotos religinės organizacijos turi juridinio asmens teises. Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai skelbia savo mokslą, atlieka savo apeigas, turi maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams ruošti. Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus. Valstybinių įstaigų, įmonių bei organizacijų ir bažnyčių bei religinių organizacijų santykiai grindžiami susitarimu galiojančių įstatymų pagrindu.

Tikimasi, kad Seimas, tobulindamas Lietuvos Respublikos Konstituciją, apsvartys šiuos pasiūlymus.

***

Praėjusį ketvirtadienį įvyko eilinis LŽTGA komiteto posėdis. Jame kalbėjo A. Augulis, V. Budnikas, P. Grėbliauskas, S. Kaušinis, M. Rastenytė, J. Šatas, J.T. Teseckas.

Posėdžio dalyviai pritarė LŽTGA komiteto Konstitucinės komisijos pasiūlytomis ir Respublikos Seimui pateiktoms Konstitucijos pataisoms.

Kalbėta apie visuomenės požiūrį į mirties bausmę. Daugelis pasisakė už jos panaikinimą, bet ne visų diskusijos dalyvių nuomonės buvo identiškos. Buvo siūlymų šiuo klausimu patyrinėti viešąją visuomenės nuomonę.

Išreikštas susirūpinimas, jog daugelyje Lietuvos vietų ir toliau pažeidinėjamos eilinių piliečių teisės, ypač santykiuose su valdžios pareigūnais. Todėl prieita prie išvados, kad reikėtų miestuose, rajonuose, gyvenamosiose vietovėse, kolektyvuose kurti žmogaus teisių gynimo grupes. Kai kurių komiteto narių nuomone, Vyriausybė turėtų parengti nedarbo mažinimo programą, o „Pozicijos“ savaitraščio redakcija labiau rūpintis konkrečių žmonių reikalais, veiksmingiau padėti jiems spręsti konkrečiai su jų teisėmis susijusias problemas.

Nutarta šių metų rudenį sušaukti Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos suvažiavimą Vilniuje.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.-1993 m. liepos 1-7 d.

JUNGTINĖS TAUTOS – LIETUVA

1993 m. birželio 19 d. Vilniuje įvyko steigiamasis Jungtinių Tautų Lietuvos asociacijos susirinkimas. Buvo priimti šios visuomeninės organizacijos įstatai (konstitucija), kur pabrėžiama, kad Asociacija „stengiasi kartu su kitomis visuomeninėmis ir valstybinėmis struktūromis stiprinti santarvę, remti ekonominę, socialinę ir kultūrinę pažangą mūsų šalyje, teikti objektyvią informaciją šalies visuomenei ir Jungtinėms Tautoms apie visuomeninę politinę padėtį Lietuvoje“. Steigiamasis susirinkimas išrinko vykdomąjį komitetą ir Asociacijos prezidentą. Juo išrinktas profesorius A. Geniušas. Susirinkimą išanginiu žodžiu pradėjo **JUSTINAS MARCINKEVIČIUS**.
Spausdiname poeto kalbą.

Mane įpareigojo Inicijatyvinė grupė keliais žodžiais pradėti Jungtinių Tautų – Lietuvos asociacijos Steigiamąjį susirinkimą. Tai iš tikrųjų bus tik keli žodžiai, nes nelengvas yra uždavinys pirmą kartą ieškoti formuluočių, turinio ir juridinio įvardijimo visuomeniniam judėjimui, siekiančiam prisidėti prie Jungtinių Tautų veiklos, prie šios organizacijos principų ir programų populiarinimo bei įgyvendinimo. Tikiu, kad tik visų mūsų pilietinės ir intelektualinės pastangos, susiklausymas ir gera valia, o svarbiausia – gilus pareigos atsikūrusiai Lietuvos valstybei suvokimas padės mums šiandien ir ateityje išvengti smulkmeniškumo, konfrontacijos, priešiško ir nepasitikėjimo – vadinas, padės išvengti tų piktžaidžių, kurios alina mūsų visuomenę, trukdo jai susitelkti ekonominėms ir socialinėms reformoms bei dvasiniam atgimimui. Taigi pirmiausia noriu pabrėžti, kad tiktai savitarpio supratimas ir geranoriškumas nulems mūsų susirinkimo sėkmę ir steigiamos organizacijos reikšmę bei gyvybingumą.

– Baigiasi 20-asis amžius – dviejų pasaulinių (tikėkimės, kad trečias gal neprasidės), taigi dviejų pasaulinių karų, neregėto smurto, baisių nusikaltimų žmogui, tautoms ir visai žmonijai amžius. Nežinia, kaip jį pavadins ateisiančios kartos. Bet jos turės pastebėti, jos negalės nepastebėti ir mūsų amžiaus pastangų įtvirtinti laisvę, teisingumą ir taiką pasaulyje. Šios pastangos ypač matomos po abiejų pasaulinių karų, kada 1919 m. susikūrė Tautų Sąjunga (Lietuva buvo priimta į ją 1921 m.) ir kai 1945 m. San Francisko konferencijoje sukurta buvo Jungtinių Tautų organizacija (Lietuva priimta į ją, kaip atsimename, visiems džiūgaujant 1991 m. rugsėjo mėn.). Peršasi liūdna išvada, kad tiktai tokia baisi žmonijos rykštė kaip karas, priverčia mus, šios žemės gyventojus, atsikvošėti ir griebtis mėginimų kurti pasaulį be karų, be vergovės ir prievartos, kuriame būtų gerbiamos kiekvieno žmogaus teisės, jo orumas ir vertingumas, saugoma ir ginama žodžio ir įsitikinimų laisvė. Tikiu, kad būtent šios kilnios ir gyvybiškai aktualios idėjos, noras prisidėti jas propaguojant, skleidžiant ir įgyvendinant – surinko mus čia, pasiryžusius tapti tiltu tarp Lietuvos ir Jungtinių Tautų, tarp mūsų tautos ir pasaulio. Reikia pripažinti, kad mūsų žmonės labai nedaug ką žino apie Jungtinių Tautų veiklą, o tie, kurie šį tą žino, yra gerokai nusivylę veikla, menku jos rezultatyvumu. Čia mes prisimename dar prieškarinėje Tautų Sąjungoje svarstytus klausimus, svarstytus, deja, nenorint ar nepajėgiant įsigilinti į mažos valstybės (šiais atvejais – Lietuvos) istorines ir teritorines teises, prisimename, kaip jau mūsų laikais Jungtinių Tautų organizacija 50 metų pajėgė negirdėti ir nematyti Baltijos valstybių okupacijos (ir jai tai pavyko), prisimename, kaip jau 1990 m., Lietuvai paskelbus nepriklausomybės atkūrimą, prirėkė pusantrų metų, kol Jungtinės Tautos pagaliau mus pastebėjo. Dar ir šiandien ne vienas mūsų karčiai šypteli: ką gi, Lietuva – ne Kuveitas... Primindamas šiuos faktus, aš noriu tiktai pasakyti, kad nūnai besikuriančios mūsų organizacijos laukia iš tiesų didelis darbas aiškinant Jungtinių Tautų uždavinius ir tikslus, informuojant visuomenę apie šio pasaulinio giganto veiklos turinį ir formas. Okupacijos metais mums buvo pateikiamas ir įteigiamas tendencingai

iškreiptas Jungtinių Tautų vaizdas. Atstatydami tiesą ir teisybę, turėtumėm vadovautis principu: tiktai laisvas žmogus gali žinoti, tiktai žinantis žmogus gali būti laisvas.

Man regis, pirmiausia reikėtų bent kiek plačiau supažindinti Lietuvos visuomenę su pagrindiniais ir aktualiausiais Jungtinių Tautų dokumentų paketais – tokiais kaip: Tarptautinė žmogaus teisių chartija; Tarptautinės konvencijos dėl visų formų diskriminacijos; Žmogaus teisės teisingumo vykdymo srityje; Konvencijos ir deklaracijos dėl pilietybės; Santuokos ir šeimos, moterų, vaikų ir jaunimo teisių deklaracijos; Invalidų teisių deklaracija; Deklaracijos dėl mokslo ir technikos pažangos panaudojimo; Dėl masinės informacijos priemonių veiklos; Dėl tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo principų ir kt. Šiais dokumentų paketais turėtų remtis visas civilizuotas pasaulis, siekiantis taikos ir bendradarbiavimo, laisvo ekonomikos ir kultūros progreso. Šių dokumentų, jų paketų pagrindu, matyt, ir mūsų Asociacija galėtų skaidytis, burtis į mažesnes darbo grupes ar komisijas.

Neseniai sužinojome, kad Europos centras yra Lietuvoje, visai netoli Vilniaus. Ir šokome girtis, tarytum tai būtų koks nors mūsų nuopelnas, užmiršdami, kad pati Lietuva, deja, nėra Europos centre, kad ji kaip buvo – taip ir liko Europos nuošalyje, jos pakraštyje. Ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Vargu ar Jungtinių Tautų Asociacijų pasaulinė federacija, į kurią mūsų organizacija, jeigu ji susikurs, tikriausiai bus priimta – vargu ar ši pasaulinė federacija, kurios būstinė yra Ženevoje, persikels į Vilnių, t. y. į Europos centrą. Mums teks eiti Europos keliu. Man nepatinka išsigalėjęs posakis „eiti į Europą“ – visi tik eina, tik skuba, tik veržiasi... Aš niekur nenoriu eiti iš Lietuvos, aš tik noriu kartu su Lietuva eiti Europos keliu, mokytis iš jos tautų demokratijos ir valstybingumo, siekti žmogaus teisių prioriteto, stiprinti santarvę šalies viduje ir už jos ribų, teikti informaciją apie Lietuvą, jos istoriją ir kultūrą – visur, kur tokia informacija reikalinga ir laukiama. Šiam kilniam tikslui, tikiu, pasitarnaus ir mūsų kuriama organizacija. Sveikindamas jos steigiamąjį susirinkimą, linkiu jam sėkmės, o savo išžangos žodį norėčiau baigti pacituodamas „Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos“, 28 str.:

„Kiekvienas žmogus turi teisę į tai, kad visuomenėje ir tarp tautų išviešpatautų tokia tvarka, kurioje galėtų būti visiškai įgyvendintos teisės ir laisvės, išdėstytos šioje Deklaracijoje“... Čia galima pridėti tik tiek: tegul taip ir būna! Tegul šiam tikslui pasitarnauja visų čia susirinkusių protas, valia ir išmintis.

Pozicija.-1993 m. liepos 1-7 d.

KODĖL PAŽEIDINĖJAMOS ŽMOGAUS TEISĖS?

Antanas ŠIMKŪNAS

Porą savaičių Austrijos sostinėje Vienoje beveik visų pasaulio valstybių, tarptautinių organizacijų atstovai ieškojo atsakymo į klausimus, kodėl iš pusšesto milijardo planetos gyventojų tik pusė turi garantuotas teises ir laisves, kodėl jos šiurkščiausiu būdu pažeidinėjamos daugelyje regionų dabar, kai žlugo labiausiai žmogaus teises trypę komunistiniai režimai, ką turi daryti valstybės, vyriausybės, tarptautinės ir visuomeninės organizacijos, kad kiekvienas mūsų planetos gyventojas, kur jis begyventų, kokiai partijai ar grupei nepriklausytų, kokį tikėjimą beišpažintų, galėtų naudotis bent elementariausiomis teisėmis ir laisvėmis.

Konferencijos dalyviams nebuvo sudėtinga nustatyti priežastis, kodėl taip nėra. Mūsų laikais šiurkščiausius žmogaus teisių pažeidimus pagimdė būtent komunistiniai režimai. Tačiau ir jiems žlugus, tie pažeidimai tęsiasi, jie pasireiškia naujomis formomis, kaip tų režimų klaidų

padariniai. Atgavusios nepriklausomybę, tautos skuba atitaisyti tas klaidas, bet nespėja sukurti naujų teisinių struktūrų, naujų įstatymų. Senosios struktūros priešinasi, prasideda konfliktai, dažnai virsdami kruvinais karais. Tai ryškiausiai parodė kruvini įvykiai buvusioje Jugoslavijoje, kai kuriose buvusiose sovietinėse respublikose, atvedę į neregėto masto žmogaus teisių pažeidimus. Politiniais motyvais žmogaus teisės pažeidinėjamos ir kituose kraštuose, ypač trečiojo pasaulio valstybėse, kur valdžios struktūrose daug piktnaudžiaujama, nenorima pripažinti bendražmogiškų vertybių, tarptautinių susitarimų, JTO dokumentų. Daugelyje kraštų tebeklesti valdančiųjų voliuntarizmas, diktatas, nesiskaitymas su gyventojų nuomone.

Yra ekonominių priežasčių, stichinių nelaimių, dėl kurių kenčia milijonai žmonių. Pavyzdžiui, Somalyje dėl sausros badas tapo tikra nelaimė milijonams. Tuo tarpu jiems JTO teikiama humanitarine pagalba siekė pasinaudoti krašto galingieji klanai, karinės grupuotės. Teko įsikišti JTO ginkluotosioms pajėgoms, kad būtų apginti elementariausių teisių neturintys ir badaujantys gyventojai.

JTO tenka vis dažniau įsikišti į lokalinius konfliktus, į karų ir stichinių nelaimių nualintus kraštus, kad žmonės galėtų gauti kitų valstybių ar organizacijų siunčiamą humanitarinę pagalbą, kad galėtų laisvai ateiti prie balsavimo urnų ir išsirinkti norimą valdžią, kad būtų sukurti teisingi įstatymai, kad būtų gerbiami tarptautiniai susitarimai.

Konferencija Vienoje irgi surengta JTO. Jos generalinis sekretorius Butrosas Galis pradėdamas konferenciją akcentavo, jog JTO negali likti pasyvi stebėtoja, kai pusė planetos gyventojų negali normaliai ir civilizuotai gyventi. Jis įtikinėjo visas valstybes ir vyriausybes, jog negalima taikstyti su bet kokiais žmogaus teisių pažeidimais ir kad būtina gerbti visuotinai priimtus šių teisių reikalavimus. Padėtis būtų kur kas geresnė, jeigu valstybės nebūtų pasyvios stebėtojos, kai kitose šalyse tų reikalavimų nesilaikoma.

Atrodė, kad bent tomis dienomis, kai Vienoje kalbama apie žmogaus teises, jos bus mažiau pažeidinėjamos, aprims diktatoriai, suklus tie politikai, kurie negerbia tų teisių. Deja, taip nebuvo. Buvusioje Jugoslavijoje ir Somalyje, Irake ir Azerbaidžane, daugelyje kitų kraštų plūstelėjo nauja pažeidimų banga, nesiskaitymas su elementariausiomis teisinėmis ir dorovinėmis normomis.

Ką ir bekalbėti – labai aktualus tautinių mažumų klausimas. Jam Vienos konferencijoje buvo skirta daug dėmesio. Diskusijos šiuo klausimu nebuvo paprastos. Yra skirtingų požiūrių į šią problemą. Antra vertus, negalima nematyti ir to fakto, jog kai kurios vyriausybės spekuliuoja šia problema, siekdamos savo politinių tikslų. Tai pasakytina ir apie Rusiją. Būtent Vienos konferencijos dienomis ji ėmė grasinti Estijai ir visiems Baltijos kraštams liūdnais padariniais, jeigu ir toliau bus diskriminuojami rusai Estijoje. O ta vadinamoji diskriminacija – tai savo tautos, nukentėjusios nuo rusifikavimo, interesų gynimas. O Rusija ar negina savo interesų? Ar ten nepažeidinėjamos žmogaus ir tautinių mažumų teisės?

Daug ką pasako toks faktas. Vykstant Vienos konferencijai, Kopenhagoje posėdžiavo Europos Bendrijos valstybių vadovai. Ten buvo laukiama ir Rusijos prezidento Boriso Jelcino. Tačiau jis neatvyko. Pasirodo, todėl, kad Europos Bendrija į sutarties su Rusija projektą įtraukė tokį punktą: sutartis netenka galios, jeigu Rusijoje bus pažeidinėjamos žmogaus teisės. Maskvai šis punktas nepatiko. Sutarties pasirašymas atidėtas. Kaip sakoma, užsidegė vagies kepurė. Savo ruožtu Rusija pasiūlė į sutarties projektą įrašyti punktą dėl bevizio darbo jėgos išvažiavimo, ko Vakarai bijo. Yra ko bijoti. Jau dabar Vokietijoje veikia 300 iš buvusios Sovietų Sąjungos atvykusių nusikaltėlių grupių, kurios verčiasi kontrabanda, prekiauja vogtais automobiliais, narkotikais, ginklais, radioaktyviomis medžiagomis.

Organizuoti nusikaltimai, tarptautinis terorizmas, prievartavimai, vaikų išnaudojimas – taip pat šiurkščiausi žmogaus teisių pažeidimai. Ir jie nebuvo apeiti Vienos forume. Kad JTO galėtų

efektyviau kovoti prieš visus šiuos pažeidimus, dauguma demokratinių valstybių, tarp jų ir Lietuva, pritarė pasiūlymams įsteigti JTO žmogaus teisių komisaro postą, Tarptautinį Teismą, skirti iš JTO biudžeto daugiau lėšų žmogaus teisių problemoms spręsti.

Pozicija.-1993 m. liepos 1-7 d.

EUROPOS TARYBOS SEMINARAS VILNIUJE

Stasys KAUSINIS – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos sekretorius

„Lietuvos“ viešbučio konferencijų salėje Lietuvos užsienio reikalų ministerija ir Europos Tarybos sekretoriatas birželio 28–30 dienomis organizavo informacini seminarą „Europos žmogaus teisių konvencija“. Seminaro tikslas – supažindinti Lietuvos visuomenę bei valstybinių institucijų pareigūnus su Europos Tarybos tarpvyriausybine programa žmogaus teisių, teisinio bendradarbiavimo švietimo, kultūros, socialinėje bei ekonominėje srityse. Seminarą atidarė Lietuvos užsienio reikalų ministras Povilas Gylys.

Pagrindinį pranešimą apie politinę Europos Tarybos reikšmę skaitė ET politinio direktorato direktorius p. Hansas Peteris Furreris, kuris Lietuvoje lankėsi pirmą kartą po to, kai Lietuva priimta į Europos Tarybą. Ponas H. P. Furreris nusakė pagrindinius demokratijos bruožus – politinių nuomonių pliuralizmą, politinių veikėjų pliuralizmą, atvirą diskusiją, vyriausybės atsakomybę ir parlamentui, ir visuomenei. Kiekvienas asmuo privalo būti apsaugotas nuo neteisėtų valdžios veiksmų. Būtina gerbti kiekvieno žmogaus orumą. Kaip pagrindinį požymį šalių, tapusių Europos Tarybos narėmis, H. P. Furreris nurodė demokratiją, pagarbą žmogaus teisėms ir teisinės valstybės egzistavimą. Jo nuomone, politinė Europos Tarybos atsakomybė – sukurti Europą bendrų vertybių pagrindu. Dabar Europos Taryba gali skirti pakankamai energijos ir valios, kad galėtų įtraukti Rytų ir Centro Europos šalis, net ir Rusiją. Šiais metais į ET tikimasi priimti Rumuniją, Albaniją, gal ir Slovėniją.

Dabar Europoje vyksta etniniai kivičiai, net karai. Jiems Europos Taryba turi priešpriešinti savo pagrindinius principus, skatinti politines konsultacijas. ET yra vienintelė organizacija Europoje, kurioje galimi debatai dėl demokratijos, ir būtina išnaudoti galimybes veikti tarpvalstybiniu lygiu. Ypač aktualus uždavinys, ar Rusija, Ukraina, Baltarusija, Moldova gali tapti ET narėmis. Iš Maskvos skamba labai griežti reikalavimai dėl specialių taisyklių, priimančių ją į Europos Tarybą. Jei Rusijai pasisektų sukurti sąlygas narystei, tai būtų labai svarbus Europos politikos elementas. Rusija turėtų būti laikoma Europos valstybe. Ji turėtų sukurti iš tikrųjų demokratinę Konstituciją Politinio direktorato direktorius pabrėžė, kad reikia skirti kiek galint daugiau jėgų teikiant pagalbą šiai valstybei, šia prasme Europos Taryba remiasi ir Lietuvos patyrimu, jos patarimais.

Pozicija.-1993 m. liepos 15-21 d.

PIRMIEJI

„Pozicijos“ žurnalistas Tadas VYTARAS kalbina Lietuvos laisvės lygos lyderį ANTANĄ TERLECKĄ.

Tadas Vytautas: 1987 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje, prie Adomo Mickevičiaus paminklo, įvyko pirmasis viešas mitingas, kuris sukėlė, kaip prisimename, labai neigiamą tuometinės valdžios reakciją. Nuo to laiko greitai bus praėję šešeri metai. Gal atsiminkime? Pirmiausia norėčiau išgirsti, kam kilo mintis surengti tą mitingą?

Antanas Terleckas: Tų metų liepos 5-ąją, sekmadienį, Vytauto Bogušio sode įvyko Lietuvos laisvės lygos narių pasitarimas, kuriame dalyvavo buvęs partizanas Jonas Protusevičius su žmona, buvęs politinis kalinys Julius Sasnauskas su seseria Leonora, pogrindžio „Vyties“ bendradarbe, buvęs politinis kalinys (šiandien LKDP Vilniaus miesto skyriaus pirmininkas) Jonas Volungevičius ir aš su žmona. Tada apgailestavau, kad lietuviai, aktyviai pasireiškę antinacinėje kovoje, partizaniniame kare, vėliau organizavę garsųjį „45 baltiečių memorandumą“, šiandien yra labai pasyvūs. Latviai ir estai buvo surengę viešus trėmimų į Sibirą minėjimus, o lietuviai tyli. Gėda mums. Artėjo Molotovo-Ribentropo pakto metinės. Reikėjo tą progą panaudoti Rusijos pavergtų Baltijos kraštų naudai, belsti taukais apaugusią pasaulio sąžinę. Kitos tokios progos greitai galėjo ir nebūti. Kai kurie žmonės siūlė šį kartą pasekti latvių bei estų pavyzdžiu ir organizuoti Vilniuje politinį protesto mitingą. Tačiau kur galėtume susirinkti? Vilniuje neturime laisvės paminklo. Nei Žemaitė, nei Cvirka, nei S.Nėris nesimbolizuoja lietuvių tautos kovos su pavergėjais, prie jų paminklų netinka kalbėti apie laisvę. J. Sasnauskas pasiūlė rinktis prie Adomo Mickevičiaus paminklo, nes tai esanti graži ir nuošali vieta, be to, saugumiečiams būtų sunku ją apsupti, užkirsti priėjimus. O svarbiausia, Adomas Mickevičius su savo patriotine poezija ir „Vėlinėmis“ visuomet bus lietuviams laisvės šauklys. Visiems ši mintis patiko. Tinkamesnės vietos Vilniuje tikrai nebuvo.

Tą kartą buvo nuspręsta, kad apie mitingo vietą ir laiką paskelbsime per lietuviškąsias Vakarų radijo stotis. Tuo metu Vilniuje kaip tik viešėjo studentai iš JAV. Tikėjomis, kad jie perduos mūsų kreipimąsi į Vakarus. Tačiau kas pasirašytų tokį kreipimąsi? J.Sasnauskas negalėjo.

T.V. Berods J.Sasnauskas jau buvo padavęs pareiškimą į Kauno kunigų seminariją ir nenorėjo erzinti valdžios.

A.T. Taip. J.Protusevičius ir J. Volungevičius irgi dvejojo. Likome mudu su Vytautu Bogušiu. Bet dviejų parašų mažoka. Prisiminėme Petrą Cidziką ir Nijolę Sadūnaitę. Abu drąsūs ir plačiai žinomi žmonės – jų vardai tikrai reikalingi.

Kitą dieną P.Cidzikas davė sutikimą. N. Sadūnaitėi pasirašyti kreipimąsi buvo pasiūlyta liepos pabaigoje.

T.V. Kodėl taip vėlai?

A.T. Istorijai ne taip jau svarbu, kada N.Sadūnaitė pritarė mūsų sumanymui. O kodėl tik po trijų savaitių buvo jai pasiūlyta prisijungti, šiandien jau niekas tiksliai nepasakys. Kartais daug lemia žmonių ambicijos. N.Sadūnaitė, kaip žinoma, priklausė „kronikininkų“ sluoksniui, kuris gana iš aukšto žiūrėjo į vadinamuosius „tautininkus“, t. y. mus. 1987 m. birželio 28 d. Vilniaus Katedros aikštėje „kronikininkai“ buvo surengę Lietuvos Krikšto 600-ųjų metinių minėjimą. Niekas iš mūsų ten nebuvo pakviestas. Taigi galbūt dėl užgautų ambicijų buvo delsiama su N.Sadūnaitės parašu.

T.V. O kodėl nebuvo ieškoma kitų žinomų žmonių, inteligentų, kurie būtų galėję palaikyti Jūsų sumanymą?

A.T. Buvome įsitikinę (ir ne be pagrindo), jog nė vienas iš jų neišdrįs pasirašyti tokio krei-

pimosi. Po metų dalyvauti Sąjūdžio veikloje didelės drąsos jau nereikėjo. O 1987-ieji – tai dar realus pavojus būti areštuotam, persekiojamam. Viešai pasiskelbti, jog esame pirmo viešo anti-sovietinio mitingo organizatoriai, buvo iš tiesų pavojinga. Lietuvoje tada tvyrojo baimės atmosfera. Nenorėdamas dar kartą atsidurti už grotų, ir aš ne viską sau leidau.

Kreipimosi tekstas netrukus buvo pasirašytas. Studentė iš JAV Milda Palubinskaitė jį išmoko atmintinai Nemenčinės plento miškelyje... Bijota, kad per kratą dokumentas gali žūti.

T.V. Kodėl vis dėlto nei Vytautas Bogušis, nei Tu, Antanai, nevadovavote mitingui? Kodėl tik N.Sadūnaitė ir kunigas R.Grigas išdrįso kalbėti prie Mickevičiaus paminklo?

A.T. Tai ilga kalba. Mes buvome įsitikinę, jog KGB darys viską, kad įbaugintų įmones rinktis į mūsų mitingą. Reikia pripažinti žmonių iš „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ drąsą. Jais visuomet buvo galima pasitikėti, pasiremti.

T.V. Kiek vis dėlto žmonių dalyvavo jūsų surengtame mitinge? Apie mitingą prie Adomo Mickevičiaus paminklo buvo rašoma. Labai įvairiai, prieštarinčiai.

A.T. Mes tikėjomės, kad susirinks apie šimtą. Pasirodo, Lietuvoje drąsių žmonių yra daugiau nei mums atrodė. Buvo keli tūkstančiai.

P.Cidzikas taip pat buvo pasirengęs sakyti kalbą prie paminklo. Bet jau Šv. Mikalojaus bažnyčioje per mišias supratome, jog mitinge iniciatyvą perims „kronikininkai“. Niekas ir nemanė dėl to varžytis. Svarbu: mitingas įvyko.

Nesibaiminkite dėl vietos stokos jūsų laikraštyje. Gal kitą kartą papasakosiu apie A.Klimaičio skambutį iš Strasbūro, apie čekistų vizitą pas mane, apie susidorojimus su aktyviausiais mitingo dalyviais.

T.V. Norėčiau dar paklausti, kodėl LLL, pirmoji aktyviai pradėjusi naudotis „perestroikos“ suteiktomis sąlygomis, vėliau faktiškai buvo išstumta iš politinio Lietuvos gyvenimo?

A.T. Ne viską dar norėčiau pasakoti. Šia tema savo knygelėse daviau daug informacijos. Šiandien mitingui prie Adomo Mickevičiaus paminklo niekas neskiria reikiamo dėmesio. Bet mūsų istorijai svarbu, kas ir kaip ten iš tiesų vyko. Kol gyvi tų įvykių liudininkai, derėtų užrašyti jų prisiminimus. Kol kas, atrodo, tik jūsų savitraštis atlieka smalsaus metraštininko rolę.

T.V. Ačiū už pokalbį.

Pastaba. Tadas Vytautas TESECKAS – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narys, Asociacijos steigėjas ir signataras

Pozicija.-1993 m. liepos 29 d.

PRIEŠ SMURTĄ

Gasparas ALEKSA – Tarptautinės amnestijos narys

Saugau 1991 metų sausio 14 d. dokumentą, gautą iš Tarptautinės amnestijos būstinės Londone. Ši organizacija skubiai nusprendė, jog gins mus, ir 1,3 mln. jos narių iš 150 pasaulio valstybių nusiuntė tūkstančius laiškų, faksų, teleksų ir telegramų ponui M.Gorbačioviui ir jo bendrams, smerkdami smurtą, rengė demonstracijas ir piketus prie Sovietų Sąjungos ambasadų.

Ši organizacija kasdien gina tūkstančius žmonių, laikomų kalėjimuose dėl savo įsitikinimų, dažnai kalinamų be teismo, kankinamų ir baudžiamų mirtimi dėl tikėjimo, kūno spalvos, „dingstančių be žinios“, žudomų nesilaikant teisėtumo. Tarptautinę amnestiją žino Lietuvos

politiniai kaliniai, ji stengėsi suteikti jiems realią pagalbą, kėlė jų bylas tarptautiniu mastu, kūrė viešąją pasaulio nuomonę apie žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje, valdant sovietams.

Kas yra Tarptautinė amnestija?

Tai nepriklausomas pasaulinis paprastų žmonių judėjimas, neremiantis jokios vyriausybės nė politinės santvarkos, nekovojojantis su jokia politine organizacija. Tarptautinei amnestijai rūpi ginti žmogaus teises, nepaisant valdžios ideologijos ar nukentėjusiojo įsitikinimų.

Siekiamo išlaisvinti visus sąžinės kalinius, uždarytus kalėjimuose dėl savo įsitikinimų, etninės kilmės, lyties, odos spalvos ar kalbos, jeigu tik jie patys nenaudojo smurto ir jo neskelbė.

Pasisakoma prieš mirties bausmę, kankinimus ir žiaurų elgesį su kaliniais.

Telkiame visų dorų žmonių pastangas prieš neteisinių mirties bausmės vykdymą ir žmonių „dingimą be žinios“.

1961 metais britų teisininkas Peteris Benensonas kreipėsi į pasaulio piliečius, ragindamas pradėti taikią ir bešališką veiklą išlaisvinant sąžinės kalinius. Po mėnesio per tūkstantį žmonių įvairiose pasaulio šalyse pasiūlė savo pagalbą.

Šiandien Tarptautinė amnestija atveria duris visiems, kurie remia jos tikslus, nepaisant žmogaus profesijos, tautybės, įsitikinimų. Jei ginatė ir pripažįstate Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją ir kitus tarptautinius politinių ir pilietinių teisių aktus, dalyvaukite mūsų veikloje. Mūsų tikslas – apginti žmogų nuo valstybės prievartos. Visi valdžių piktnaudžiavimai turi kelti tarptautinę paprastų žmonių reakciją. Daugelis bijo mūsų balso.

Tarptautinės amnestijos nariai negina sąžinės kalinių savame krašte, nes tokiu atveju sunku išlikti bešališkam, neišvėlti į politiką. Be to, svarbu apsaugoti judėjimo aktyvistus nuo smurto.

Tarptautinė amnestija renka aukas savo veiklai, tačiau nepriima lėšų iš valstybinių organizacijų. Mūsų organizacijai svarbu likti nepriklausomai nuo aukotojų.

Mūsų organizacijai ypač rūpi bešališki ir tikslūs faktai apie žmogaus teisių pažeidimus. Tarptautinis sekretoriatas Londone (jo personalą sudaro 300 darbuotojų iš 40 šalių) turi tyrimų skyrių, kuris renka ir nagrinėja informaciją iš įvairių šaltinių. Tie šaltiniai – šimtai laikraščių ir žurnalų, vyriausybinių biuletenių, radijo laidų įrašai, teisininkų ir humanitarinių organizacijų pranešimai, taip pat kalinių ir jų artimųjų laišakai.

Tarptautinė amnestija turi specialias grupes, kurios tiria padėtį įvairiose šalyse, stebi teismo procesus, susitinka su kaliniais, apklausia valdžios pareigūnus.

Mūsų organizacijos sekretoriatui nutarus, jog reikia tirti kokią nors bylą, TA nariams siunčiama smulki informacija ir nurodymai kaip veikti. Kartais duomenys siunčiami vienai ar kelioms Tarptautinėms amnestijos grupėms, kurios pradeda kampaniją iš užsienio, kreipiasi į krašto valdžią faksais ir laiškais, skelbia informaciją apie žmogaus teisių pažeidimus pranešimuose, brošiūrose, knygoje, videofilmuose, fotografijos parodose.

Apie tokio darbo vaisius Rašytojų sąjungos klube š. m. birželio 9 d. vaizdžiai pasakojo buvęs politinis kalinys monsinjoras A. Svarinskas. Jį iš sovietinio lagerio Mordovijoje gelbėjo, sutrumpindama kalinimo laiką, JAV Tarptautinė amnestijos grupė Nr. 48, kuri išsiuntė sovietiniams vadovams daugiau nei 38 tūkstančius įvairių dokumentų.

Šis judėjimas įrodė, jog, nepaisant skirtingų politinių pažiūrų, žmonės gali veikti kartu, stengdamiesi sustabdyti tironų siautėjimą.

1977 metais Tarptautinei amnestijai paskirta Nobelio taikos premija už nuopelnus „stiprinant laisvę, teisingumą ir taiką visame pasaulyje“.

Ar laikas panaikinti mirties bausmę Lietuvoje?

Tarptautinė amnestija pasisako prieš mirties bausmę be jokių išlygų, nes ji nesiderina su teise

į gyvybę, skelbiamą Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje. Lietuvoje ir daugelyje pasaulio kraštų mirties bausmę nusikaltėliams remia nužudytųjų artimieji.

Lietuvos visuomenė, patirdama vis didėjančių nusikaltėlių smurtą, ieško būdų apsiginti. Lengviausia jai atrodo tokia išeitis: jei nužudei, tai žūk pats. Tačiau ne taip paprasta suvokti nusikaltėlių psichologiją, kurią formuoja įvairiausios priežastys. Juk dėl ne vieno nusikaltimo esame ir patys kalti, deformuota auklėjimo sistema. Daugelis tėvų vaikus auklėja prievarta, bausmėmis arba palieka juos likimo valiai. Mokymo sistema taip pat paremta prievartos metodais, vaikus ne mokome, bet „išmokome“: neišsiauklėjai, tai pats, vaikelį, kaltas. Ir nežinome, kaip pasireiškė suardyta jaunuolio psichika: apatija ar žiaurumu. Kultūra negimsta per kelis metus, ji gludinama dešimtmečiais. Kur dėti savo suluošintus vaikus, kankinamus depresijos ir nežinios, išsiskyrusių motinų neurozių ir tėvų girtuoklyščių? Vaizduotei peno kinas ir televizija teikia su kaupu: tai prievarta, kraujas, seksas, vakarietiškos pseudokultūros supermenai, siūlantys lengviausias išeitis.

Dabar pas mus pusė, o kai kuriais atvejais net du trečdaliai nusikaltimų neišaiškinami. Ar laisve besidžiaugiantys nusikaltėliai bijo mirties bausmės? Dalyvaudamas radijo laidoje dėl mirties bausmės panaikinimo Lietuvoje š. m. birželio 23 d., patyriau, kad žmonės nusivylę mūsų teisėtvara, policijos darbu. Viena moteris iš Kauno skambino ir verkdama pasakojo: ją andai tardęs ir kankinęs valdininkas šiandien kyla karjeros laiptais Vidaus reikalų ministerijoje. O nužudyto sūnaus tėvas piktinosi: jo sūnų nužudė trise, o po 4 metų visi jau laisvėje. Patyrusio kriminologijos specialisto Teisės instituto direktoriaus A. Dapšio duomenimis, svarbiausia – priversti teisėtvarkos sistemą taip dirbti, kad būtų atskleisti visi nusikaltimai, o už žiaurios nusikaltimus bausmė turi ryškiai skirtis nuo atpildo už kitas pražangas.

Dievas davė žmogui gyvybę, jis ją ir pasiima, o mums nevalia valstybės vardu griebtis dieviškų funkcijų. Žmogus už nusikaltimą privalo atsakyti atsiskaitydamas prieš savo paties sąžinę, protą, jausmus. Tam reikia pakankamai laiko. Pažįstu penkiasdešimtmetį vyrą, gyvenantį kaime pas senutėlę motiną, be šeimos, be ateities, amputuotomis kojomis, suardyta psichika, gyvenimą praleidusį kalėjimuose. Ar lengva galuotis nežinioje, kankinamam košmarų, suklypusiam prieš savo sąžinės likučius, prieš motinos gailėstį, kaimynų panieką? Tokią bausmę šiam vyrui paskyrė Aukščiausiasis – žiauria, bet teisingą.

Šiuo metu mirties bausmė panaikinta ir įstatymais, ir praktiškai 31 Europos valstybėje. Nuo 1989 m. aštuonios Europos šalys (Andora, Kroatija, Čekija, Slovakija, Vengrija, Airija, Rumunija, Šveicarija ir Slovėnija) panaikino mirties bausmę už visus nusikaltimus. Europos šalys sudaro beveik pusę pasaulio valstybių, panaikinusių mirties bausmę.

Tose Europos šalyse, kur mirties bausmė tebegalioja, imamasi priemonių jai panaikinti. 1983 m. balandžio 28 d. Europos Tarybos narėms pateiktas pasirašyti Europos žmogaus teisių konvencijos Šeštasis protokolai. Jame nurodoma, kad visos prisijungusios prie šio protokoli šalys privalo panaikinti mirties bausmę: išimties tvarka ji gali būti skiriama tikrai už nusikaltimus, įvykdytus karo metu arba kilus karo grėsmėi. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir vykdoma įstatymų bei teismų reforma – palanki proga aptarti mirties bausmės panaikinimą rengiamame naujame Baudžiamajame kodekse.

Kaip pasielsgs mūsų Seimo nariai, priimdami kodeksą? Ar penktasis Dievo įsakymas: „Nežudyk!“ bus įteisintas mūsų valstybės dokumente?

Apinkime nelaiminguosius

Jungtinių Tautų Organizacija (JTO) 1993 metus paskelbė Tarptautiniais čiabuvių metais. Yra žinoma, jog 70-tyje pasaulio valstybių gyvena apie 300 mln. čiabuvių, kurių žmogiškąsias teises trypia valdantieji, kitų kraštų ir tautų atstovai.

Įsivaizduokite, kad vidurnaktį šautuvų buožėmis išlaužiamos jūsų namų durys, kad kareiviai užpuola ir išprievartauja jūsų žmoną ir dukteris. Šiaurės vakarų Indijoje kalnuose gyvena per 220 genčių, savo buitimi ir kultūra besiskiriančių nuo kitų Indijos gyventojų. Pavyzdžiui, 1988 metų birželį Tripuro provincijos Udžan Maidan kaime 13 moterų buvo Indijos armijos kareivių išprievartautos. Tripuro provincijos pareigūnai nuslėpę šį nusikaltimą, bet Aukščiausiasis Teismas įrodė masinio prievartavimo faktus. Pastaraisiais metais tūkstančiai Indijos čiabuvių, gyvenančių krašto šiaurės vakaruose kenčia nuo smurto. Žmonės neteisėtai sulaikomi, kankinami, žudomi be teismo, dingsta be žinios.

1992 m. Bangladeše Logang kaimo čiabuviai buvo sunaikinti ginkluotų valdžios samdinių. Šios žudynės vyksta jau keleri metai, kovojant čiabuvių grupei „Šanti Bachini“ prieš bengaliečius kolonistus, norinčius vietinius gyventojus išstumti į negyvenamus Čitagongo rajonus. Bangladešo vyriausybė pripažino, jog Logang kaime žuvo keliasdešimt čiabuvių, bet nusikaltimo tyrimo grupė, sudaryta iš juristų ir žurnalistų, kovotojų už žmogaus teises ir Bangladešo generalinio prokuroro pavaduotojo, įrodė: nužudyta per 200 čiabuvių moterų, senių ir vaikų.

1991 metais Brazilijos vyriausybė pradėjo skelbti šūkį: „Indėnas – tai žemė“. Teisė į žemę tampa svarbiausiu socialinio-ekonominio, kultūrinio ir politinio gyvenimo veiksmu čiabuviams. Deja, samdyti žudikai grobia, kankina ir žudo indėnų bendruomenių atstovus, tyliai pritariant policijai, iš čiabuvių atimamos žemės su gamtos turtais. Taip kenčia naikinama Gaviajo indėnų gentis.

1991 m. buvo oficialiai tiriama čiabuvių padėtis Kanados Manitobos provincijoje. Čiabuviai toje provincijoje tesudaro vos 12 proc. gyventojų, bet tarp kalinių jų yra 50 proc. Juridinis tyrimas parodė, kad teismai negina čiabuvių interesų, jie dažniau areštuojami, teisiama.

1991 m. Australijoje oficiali komisija tyrė suimtų aborigenų mirties priežastis ir paskelbė: aborigenai 29 kartus dažniau areštuojami nei kiti australiečiai. Komisija nustatė žiaurius policijos veiksmus aborigenų atžvilgiu. 1992 m. Tarptautinės amnestijos atstovai lankėsi Australijoje ir pastebėjo, jog aborigenų sąlygos sunkios, o jų bendruomenės skundžiasi dėl policijos persekiojimų.

Tarptautinės amnestijos dokumentuose minimi Bosnijos ir Hercegovinos, Turkijos, Irako, Afganistano, Gvinėjos Bisau, Haičio, Saudo Arabijos, Tadžikistano, Jemeno, Filipinų, Ruandos valstybių pavadinimai ir žmogaus teisių pažeidimų aprašymai.

Pasaulyje dar daug smurto, neteisybės ir kančių. Juos suteikia valstybė arba žmogus kitam žmogui. Tai per ilgus Sovietų okupacijos dešimtmečius yra patyrusi ir lietuvių tauta.

Pozicija.-1993 m. liepos 29 d.

ATSIGRĘŽKI NUOVARGY IR NEVILTY

Valdas KUKULAS – poetas, literatūros kritikas

Paradoksali intelektualų laikysena: apie ką jie tik prabilų, prabyla visuomet ne vietoj ir ne laiku. Kai jie anuomet siūlė paleisti Aukščiausiąją Tarybą ir šaukti Steigiamąjį Seimą, susilaukė tiesiog valstybės agresijos: tai tautos išdavystė! Tai vartų atvėrimas Trojos arkliui!

Kai panašiams užmojams pasiryžo tuometinės AT Pirmininkas V. Landsbergis, intelektualams teko prieštarauti: įgiję politinės patirties, deputatai tapo intelektualiai mobilesni, persigru-pavo, ir nauji rinkimai galėjo tik sustiprinti autoritarines tendencijas. Charakteringa šia prasme T. Venclovos situacija: kai jis pirmasis prabilo apie lenkų Lietuvoje reikalus, jam buvo paaiš-

kinta, jog, negyvendamas tėvynėje, nejausdamas vidinio politinio konteksto, galėtų nesiimti taikytojo vaidmens. Kai jis pasisakė prieš restauracines lietuvių politikos tendencijas, jo visai nustota klausyti. Tačiau praeina metai kiti, ir ne laiku, ne vietoj kalbantys intelektualai pasirodo besą teisūs: vienvaldiški V. Landsbergio užmojai sužlugo, nors savo metu jis galėjo gauti kaip tik didžiulius įgaliojimus; restauracinės politikos tendencijos pasirodė tokios nevaisingos, kad iš esmės pakeitė Lietuvos politikos topografiją ir į valdžią atvedė A. Brazauską, geriau jaučiantį šiandienos politinius kontekstus; santykiai su lenkais ir su žydais susipainiojo, ir kartais jiems spręsti jau prireikia tarptautinio arbitražo.

Situacija kartojasi: pagrindinė šiandienos tema – laisvas, savarankiškas ir iniciatyvus žmogus, be kurio neįmanoma sveika visuomenė, nes tik ji suformuoja būtiną ir gausiausią vidurinį visuomenės sluoksnį. Kol kas tokio sluoksnio nėra, nematyti net jo užuomazgų, apie asmens laisvę bei iniciatyvą labiausiai mėgsta kalbėti finansinis elitas bei valdžios vyrai, priklausantys visuomenės struktūros skalės pakraščiu, tad bendriausius problemos postulatus vėl formuluoja intelektualai. Ir vėl paradoksas: apie žmogaus laisves ir teises tenka kalbėti tuomet, kai tas žmogus yra labiausiai pavargęs ir nusivylęs, kai ieškoti ekonominės ar intelektualinės veiklos nišų jis neturi nei jėgų, nei laiko, nes visą energiją išleikvoja kasdienybės poreikius tenkindamas, kai pagaliau, net ir suradęs tas nišas, jis negalėtų apie teises prasižioti vien jau todėl, kad privačiose struktūrose pinigai kol kas mokami tik darbdavio nuožiūra. Negalioja jokie įstatymai, reglamentuojantys darbdavio ir darbuotojo santykius: darbdavys, mokėdamas pakenčiamą algą, gali pareikalauti per parą dirbti dvylika valandų, gali „gražiai paprašyti“ parsinešti darbo dar ir namo, ir jei tu priklausomas nuo pajamų, tu su viskuo sutiksi. Tad ir vidutiniškai ar net neblogai uždirbantis žmogus mūsų visuomenėje kol kas nėra žmogus, nuo kurio prasidėtų vidurinysis visuomenės sluoksnis. Jis yra toks pat vergas, kaip ir tarnautojas, priklausomas nuo biurokratinės įstaigos viršininko, jis automatiškai atsiduria žemiausiame visuomenės sluoksnyje. Dirbantieji valstybinėse struktūrose, tegu ir gyvendami pusbadžiu, turi bent jau nustatytas darbo valandas.

Ar tik ne „Laisvosios Europos“ radijo žurnalistai užklausė G. Kirkilą apie vidurinį visuomenės sluoksnį. Šis atsakė: o kur tam sluoksniui surasti žmonių, žinančių, kas yra biznesas, ir mokančių užsiimti smulkiu verslu; turi išaugti nauja, visiškai kitaip mąstančių žmonių karta. Iš pradžių toks atsakymas apstulbino: kokia visuomenė kuriama, jei ji iš karto nesuvokiama kaip vientisa, išbaigta struktūra? Kita vertus, bent psichologine prasme G. Kirkilas gal ir teisus: kol mūsų visuomenėje vyrauja politikos ir finansinio elito voliuntarizmas, savo nuovargyje ir neviltyje skendintis žmogus nenori, o gal ir negali dairytis į kažkokią miglotą ateitį. Lietuvių egzilai atvažiavę mus kartais pamoko: jei trūksta pinigų, reikia sugalvoti, kaip juos užsidirbti; jei šioje gamybos srityje mažai moka, reikia persikvalifikuoti, įsigyti specialybę, kuri užtikrintų garantuotą gerovę. Tačiau kur tos perkvalifikavimo institucijos? O jei jos ir būtų, ar šiandieninėje gamybos bei visuomeninių santykių anarchijoje įmanoma nujauti, kur link sukti, kokiose srityse rytoj gyvenimas bus užtikrintas? Ir nuovargis, ir neviltilis atsiranda iš visiškos nežinios, iš neaiškių, bet grėsmingų „laukinio kapitalizmo“ nuojautų, nesiskaitančių ir negalinčių skaitytis su žmogumi, o juo labiau jo teisėmis. Nenormalu, kai šio amžiaus pabaigoje visai rimtu veidu kalbama apie „laukinį kapitalizmą“, tarsi gyventume šimtmečiu atsilikdami nuo pasaulio, ir keista, kad tai deklaruoja net vienas rimčiausių lietuvių intelektualų T. Venclova.

Kai formavosi vakarietiškas kapitalizmas, jis ir buvo laukinis todėl, kad klostėsi anarchiškai, stichiškai, šiandieninis kapitalizmo modelis gana aiškus, ir keista, kad jo struktūrų nenorime priimti kaip visumos, kaip sistemos. Tai ta pati restauracinė tendencija. Tik šįkart restauruoti rengiamasi jau nebe smetoninę 1939 metų Lietuvą, o ano amžiaus pabaigos Paryžių. Dievaži, savo gimtajame Kupiškyje mačiau sceną, beveik pažodžiui atkartojančią O. de Balzako „Kurtizanių spindesio ir skurdo“ epizodus...

Mes galime kiek norim kalbėti apie žmogaus teises ir laisves, tačiau kol tvyros toks totalinis, lemtingas nepasitikėjimas valstybe bei jos įstatymais, apie jokus vidinius visuomenės pokyčius prabilti neturėsime teisės. Tikrasis žmogaus išsilaisvinimas pirmiausia susijęs su dvasine, ekonomine jo ekspansija į išorę, į visuomenę. Šiandieninis nuovargis ir skurdas žmogų kaip tik stumia iš visuomenės, uždaro jį namuose ir savyje nelyg kalėjime. Tarkim, žmogus iš savo menkų pajamų tikrai neišgyvena, tačiau šitoje situacijoje, dabar ir čia, jis tikrai nesiims organizuoti privačių kursų, jis tikrai nesteigs privataus intelektualinės veiklos ofiso. Pažįstu nemažai inteligentų, kuriems kolektyviniai sodai buvo relaksacijos, poilsio vieta. Dabar ten statomi šiltnamiai ir ūkininkaujama.

Paradoksali intelektualų, inteligentų situacija nemažai priklauso nuo statuso visuomenėje, ir tai, pasirodo, nesunkiai reguliuojama finansiškai. Jau anuomet, partijos ir Sąjūdžio dvi valdystės metais, buvo aišku, jog tai paskutiniai metai, kai intelektualų pajamos nepaliaujamai auga: tuomet intelektualų paramos reikėjo ir vienai, ir kitai pusei, ir tuometinė Autorinių teisių agentūra staiga priėmė neįtikėtinais kūrėjams palankų honorarų įstatymą. Bet, prasidėjus rimtesnei privatizacijai, suprantama, tas įstatymas taip ir nebesuspėjo „suveikti“. Kai naujos valdžios struktūros pasijuto esančios iš tiesų valdžios struktūros, ir intelektualams, inteligentijai nebeliko nieko kito, kaip tik pereiti į opoziciją, tapo labai patogiu, kaip ir visą visuomenę, suvaryti juos į namus, „į save – nelyg į kalėjimą“. Ir kai nūnai troleibuso vairuotojas gauna gerokai daugiau negu Universiteto profesorius ir vis viena streikuoja, beveik suprantama, kodėl ekonominei diskriminacijai intelektualai nesipriešina: „laukinio kapitalizmo“ dėsniai byloja, kad visada svarbesnis ir reikšmingesnis tas, kuris turi, ir pirmiausia su juo reikia skaitytis. Intelektualas yra neskausmingai nukenksminamas.

Intelektualai tegali kalbėti. Vienintelis jų veiklos laukas – žodžio laukas. Jie gali sakyti: niekas neapgins žmogaus teisių ir jo orumo, jei jis pats nesigins. Jie gali perspėti: vis didėjantis abejingumas politikai ir visuomeniniam gyvenimui yra labai parankus politikams, ilgainiui jis atsisuka prieš abejinguosius. Jie gali deklaruoti: kiekvienos profesijos, kiekvienos socialinės bendrijos atstovai gali ir privalo patys išsikovoti savo veiklos prioritetines vietas ir socialinės saugos teritorijas. Dėl charakterio, psichologinio mentaliteto ypatumų neapgindami net patys savęs, intelektualai gali siūlyti tai, ko šiandien visuomenei mažiausiai reikia. Geriausiu atveju – siūlyti tai, ką šiandien siūlyti jau per vėlu. Žmogaus laisvėjimą paprastai lemia bendra visuomenės atmosfera, ir šiandienines deklaracijas, kurių pilna spauda, manding, reikėjo formuluoti dar 1988-aisiais, kol žmonės nebuvo sužlugdyti teisinės, politinės, ekonominės anarchijos. Tačiau tuomet buvo svarbesni ir aktualesni kiti siekiai: reikėjo vaduotis iš imperijos, reikėjo projektuoti pačius bendriausius, konkretaus žmogaus dar tarsi neliečiančius valstybės metmenų modelius. Kita vertus, matant tautos susitelkimą, visuotinį entuziazmą, vargu ar kam tuomet galėjo ateiti į galvą tokia mintis: žadinti ir taip pabudusį, gyvą žmogų.

Kol sėdi namuose tarp savo knygų, kol bent į knygas dar nesikėsina nei vagys, nei reketas, viskas atrodo daug paprasčiau: per galvą verčiasi politinė ir kriminalinė informacija, už visų sienų baugiai pritrilę kaimynai skaičiuoja varganus savo centus, o tu gali mintyse arba raštu politikuoti. Bet gana išeiti į miestą arba parvažiuoti į tėviškę, ir visos informacijos, visos susigalvotos teorijos verčiasi aukštyn kojom. Šiandien iš tiesų yra gerokai lengviau politikuoti, žaisti abstrakcijomis ir politinėmis teorijomis, negu gyventi. Bet jei šitaip, tai gal neatsitiktinė ana konjunkūra, iki absurdo nuvertinanti intelektualinį darbą? Kita vertus, formaliai, teisiškai ir žmogus yra tarsi apsaugotas. Tai gal išties, kaip teigia G. Konopliovas ar A. Stašaitis, dėl savo nesaugumo, bejėgiškumo kaltas tik kiekvienas žmogus – atskirai ir pats už save?

Galbūt. Tačiau retorikos tuose klausimuose vis dėlto daugiau negu logikos. Kažkodėl net labiausiai susovietintas lietuvis, atsidūręs normalioje visuomenėje, pasirodo besąs darbštus ir

sažiningas, ir, pripratęs prie savo aplinkos, net nustembi tai išgirdęs. Turbūt nėra atsitiktinis ir išeivijos didžiavimasis savo tauta: atsidūręs už Atlanto, nė vienas lietuvis neatsidūrė dugne. Dugne lietuvis jaučiasi šiandien savo tėvynėje. Ar ne prieš ketverius metus Just. Marcinkevičius paskelbė aforistišką ištarmę: valstybė atsiskyrė nuo tautos. Ir ta ištarmė nepaseno. Valdžios keičiasi, o situacija lieka ta pati. Įstatymai leidžiami kažkur ir kažkam, jie praplaukia pro šalį, nepalietę žmogaus, ir jų reikšmė ne didesnė, negu eilinis politinės informacijos ar įvykio komentaras. Užtenka išgirsti. Gana žinoti, kad toks įstatymas yra. Todėl juo toliau, tuo labiau atrodo, jog mūsų politikai, vykdomosios valdžios vyrai taip iki šiol ir nesusikūrė valstybės, visuomenės – kaip visumos, kaip darnios struktūros – vaizdinio. Nesakau – valstybės vizijos, nes tai primintų didįjį vakardienos politikos vizionierių. Aname kontekste, beje, šio straipsnio ir nerašyčiau. Šį straipsnį rašau vien todėl, kad šiandien turėtume gyventi pragmatiškos vidaus ir užsienio politikos laikais.

Pozicija.-1993 m. rugpjūčio 19 -25 d.

KO LAUKIAME IŠ ŠVENTOJO TĖVO VIEŠNAGĖS?

Su Vilniaus arkikatedros klebonu, Vilniaus kunigų seminarijos rektoriumi monsinjoru Kazimieru VASILIAUSKU kalbasi rašytojas Raimondas KAŠAUSKAS.

– Jonas Paulius II kaip joks kitas jo pirmtakas labai daug keliauja po pasaulį. Turbūt mažai beliko šalių, kur jis nebūtų buvęs, kai kur net po kelis kartus. Suprantama, kad jo atvykimas į Lietuvą pirmą sykį per visą istoriją – mums labai svarbus dalykas. Ar Jūs manote, kad ši kelionė pačiam Popiežiui kuo nors reikšmingesnė, išsiskirs iš kitų?

– Popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymas Lietuvoje – istorinis įvykis: mūsų Tėvynę aplankys pirmąjį kartą apaštalo Šv. Petro įpėdinis. Ir brangus jis mums visiems ne tik kaip vyriausiasis Katalikų Bažnyčios vadovas, bet ir kaip vienas iš įžymiausių ir spalvingiausių asmenybių nūdienos pasaulyje. Mus stebina jo veiklos ir interesų diapazonas. Jis gi poetas, dramaturgas, sportininkas, poliglotas, įžymus mąstytojas ir teologas. Stebina mus ir jo energija, veikli drąsa: nuolatos keliauja, nuolatos susitinka su įžymiausiais žmonėmis, kiekvienos savo apaštalinės kelionės metu pasako keliasdešimt pamokslų gyvenimo prasmės ir Dievo ieškantiems žmonėms...

Žinome ir tai, kad Jo Šventenybė nuolatos keliauja ne pramogų ieškodamas ar gamtos grožiu besigėrėdamas, bet kad jo kelionių pagrindinis tikslas yra pažinti dabartinę žmoniją, jos poreikius ir tikinčiųjų padėtį. Mat visuomenės poreikių bei jos problemų per tarpininkus pažinimas dažnai būna netikslus.

Tik tiesioginis bendravimas su žmonėmis, susitikimai su religinės ir civilinės valdžios atstovais leidžia autentiškai pajauti tos visuomenės sveikatą ir pulsą.

Todėl turbūt nesuklysimė teigdami, kad pirmasis Popiežiaus kelionių tikslas yra pažinti mūsų laikų visuomenę visuose mūsų planetos kontinentuose ir šalyse.

Antrasis Popiežiaus apaštalinų kelionių tikslas yra įvairiausių prieštaravimų mūsų laikų plėšomai visuomenei ir neretai skausmingai beieškančiai pačių teisingiausių kelių į šviesesnę ateitį įtikinančiai parodyti tą kelią, kurį mums yra parodęs Jėzus Kristus. Tiesa, šia tema yra daug paaiškinta II Vatikano susirinkimo Pastoracinėje Konstitucijoje, kurios vienas iš autorių yra ir mūsų garbingasis Svečias. Šis dokumentas kaip tik ir pabrėžia, kad Bažnyčios viena iš pagrindinių užduočių yra parodyti šių dienų žmogui jo gyvenimo tikslą ir prasmę. Vystydamas

šią temą Popiežius Jonas Paulius II savo pirmojoje enciklikoje „Žmonijos Išganytojas“ teigia, kad pagrindinis Bažnyčios uždavinys yra parodyti kiekvienam žmogui, nežiūrint jo pasaulėžiūros, rasės, tautybės ar spalvos, kaip surasti Kristų, kad jis būtų su žmogum visą jo gyvenimą ir kad juo tikėdamas žmogus surastų savo laikiną ir amžiną laimę. Toliau Popiežius savo pirmoje enciklikoje paaiškina, kad Bažnyčia negali būti abejinga visam tam, kas tarnauja žmogaus gėriui. Ji negali būti abejinga ir tam, kas gali pakenkti žmogui. Su dideliu rimtumu Bažnyčia stengiasi visada žmogui parodyti tikrąjį gerį ir padėti jį surasti. Jeigu Bažnyčia mato, kad koks nors pavojus gresia žmogaus sielai ar kūnui, ji negali būti abejinga: visu rūpestingumu ir nuoširdumu Bažnyčia turi stengtis žmogų apginti nuo blogio. Užtat ir Popiežiaus pagrindinis rūpestis, kurį jis akcentuoja savo enciklikoje, kad žmogaus gyvenimas pasidarytų jo vertas, kad žmogaus gyvenimas visais požiūriais darytųsi žmoniškesnis. Popiežius ir pirmoje enciklikoje, ir savo apaštalinėse kelionėse nuolat pabrėžia du dalykus: Jėzų Kristų kaip žmonijos Išganytoją ir išganymo pasiilgusį žmogų.

Turbūt nesuklysimė teigdami, kad mes visi, kurie norime būti išmintingi ir taurūs, drauge su Šv. Tėvu tvirtai tikime, kad Kristus ir jo Evangelija gali mums daug padėti tapti žmoniškesniais ir surasti savo gyvenimo prasmę. Turbūt visi tvirtai tikime, kad Jo Šventenybės vizitas sutvirtins mus šiame tikėjime.

– Lietuva laukia Šventojo Tėvo: daug rašo spauda, ruošiasi sutikimui Bažnyčia, valstybės valdžia, policija, skiriama nemažai lėšų, kai tokia sunki šalies padėtis. Kitaip sakant, daugoka „išviršinio“, nors ir būtino pasirengimo. Yra tekę skaityti apie Karolį Vojtylą kaip apie labai dvasingą žmogų, gyvenantį intensyvią vidinį gyvenimą, turintį didelį poveikį kitiems. Tuo tarpu apie dvasinę šio susitikimo reikšmę kiekvienam žmogui (laisva visuomenė susideda iš individų!) beveik nekalbama. Kaip turėtų dvasiškai rengtis šiam susitikimui visi Lietuvos žmonės – ir tikintieji, ir abejojantieji, ir netikintieji?..

– Stebint pastaruju metu mūsų visuomenę, nesunku įžvelgti, kad absoliuti jos dauguma gyvena vienu ir tuo pačiu rūpesčiu: kaip deramai ir tauriai sutikti Šventąjį Tėvą. Matome, kaip įvairių profesijų atstovai ruošiasi tai šventei: kelininkai ruošia kelius, policija kuria planus, kaip garantuoti garbingajam Svečiui jo saugumą, dažomos namų sienos, ruošiamos dovanos. Žinome, kad ir Popiežius su ypatingu džiaugsmu ruošiasi į šią kelionę. „Išsipildė mano gyvenimo didžioji svajonė: netrukus galėsiu pasimelsti prie Aušros Vartų Marijos ir Šv. Kazimiero kars-to“, – pasakė jis Apaštalų sosto protonotarijui prelatui Ladui Tulabai, vykstančiam į Lietuvą. Ne vienam iš tėvynainių Šv. Tėvas kalbėjo, kad jis labai norįs pamatyti savo akimis tą legendinę tautą, kuri, pusšimtį metų atskirta nuo pasaulio ir įvairiausiai terorizuojama, nepalūžo ir liko ištikima Kristaus Evangelijai ir Apaštalų sostui. Jo Šventenybei yra žinoma ir tai, kad kai 1949 m. Lietuvos kunigai buvo valdžios verčiami pasmerkti tuometinį Popiežių Pijų XII ir atsiskirti nuo Apaštalų sosto, kunigai neišsigando grasinimų: ėjo į kalėjimus, o gėdingo rašto nepasirašė.

Atsakant į klausimą, kaip mums prasmingiausiai pasiruošti sutikti Šventąjį Tėvą, reikėtų atsakyti dar į vieną klausimą: kas gi ypač jaudina mūsų gyvenime Jo tėviško Ganytojo širdį, kas gi bus garbingojo svečio dėmesio centre pas mus atvykus.

Turbūt nesuklysimė teigdami, kad Jo dėmesio centre bus ne tiek skubiai išlygintos gatvės ir nudažyti namai, bet mūsų vidinis pasaulis. Jis labai norės pamatyti daug iškentėjusią tautą kaip darniai sugyvenančią šeimą ir dvasinių vertybių suklestėjimą. Juk tik tokią tautą Jis su meile ir džiaugsmu galės palaiminti. Džiugu, kad dauguma tikinčiųjų pasiruošimą Šv. Tėvo vizitui taip ir supranta: reikia daryti visa, kad galėtume Jį tyromis, mylinčiomis ir turtingomis širdimis pasitikti. Ar šia prasme mes esame pasiruošę? Juk būtų labai skaudu, jeigu Jo Šventenybę pasitiktų dažytos sienos ir purvinos širdys. Yra teigiančių, kad šis pavojus labai realus. Sunku ir įsivaizduoti, kaip būtų skaudu Šventojo Tėvo širdžiai, jei jis atvykęs pamatytų mus išsipur-

vinusius kerštu ir neapykanta, tarpusavy susivaidijusius. O galbūt yra net tokių, kurie ne tiek pasiklausyti garbingojo Svečio norėtų, o daugiau jį pamokyti. Dieve duok, kad šie spėliojimai nepasitvirtintų.

– Kiekvienam svečiui atvykstant, atsiranda džiaugsmo, jaudulio, rūpesčių, tenka apsi-tvarkyti. Išvykus prasideda kasdienybė, kaip ir po visų švenčių. Ar galima prognozuoti, kas liks išvargintam Lietuvos žmogui, jaunai mūsų valstybei, Lietuvos Bažnyčiai, pagaliau, visai mūsų būčiai Šventajam Tėvui išvykus?

– Žinant Jo Šventenybės taurią asmenybę ir Jo poveikį įvairių tautų visuomenei vizitų metu, norisi būti optimistu ir tikėti, kad po Jo apsilankymo mūsų tautos dvasinis pasaulis taps švieses-nis. Religinės vertybės taps daug kam artimesnės, savitarpio supratimo, gerumo ir meilės saulė ims skaisčiau šviesti mūsų Tėvynės danguje. Realistai gi teigia, kad visa tai priklausau nuo to, kaip mes patys pasiruošime, kaip sugebėsime bendrauti su mūsų garbinguoju Svečiu: ar mūsų širdys bus panašios į evangelinę dirvą, kuri duos šimteriopą vaisių Jo Šventenybės beriamam grūdai, ar mes sugebėsime Jam rodyti tik savo žaizdas ir purvą, o gal net moralizuoti Jį. Tikėki-me, kad laimės optimistai.

Pozicija.-1993 m. rugpjūčio 26 d.

ARMIJOS KRAJOVOS VEIKLA LIETUVOJE NETURI BŪTI GARBINAMA IR LEGALIZUOTA

Lenkų sąjunga Lietuvoje, falsifikuodama istoriją, stengiasi rytinę Lietuvą vaizduoti etno-grafinėmis lenkų žemėmis. Tam naudojamos įvairios priemonės, tarp jų ir neteisingas Armijos krajos veiklos Lietuvoje traktavimas. Ši armija, bendradarbiaudama su okupacine vokiečių valdžia, žudė vietinius lietuvius, ruošdama šio krašto, kaip lietuvių tariamai nebegyvenamo, prijungimą po karo prie Lenkijos.

Dabartiniu metu teisingas Armijos krajos veiklos Lietuvoje įvertinimas yra rimta kliūtis pasirašyti tarpvalstybinio bendradarbiavimo ir geros kaimynystės sutartį su Lenkija. Lietuvių tautai ir valstybei priešiški Lenkijos istorikai, Lenkų sąjunga Lietuvoje, Armijos krajos Vilniaus krašto vyriausioji valdyba ir jos analogai -Lenkijoje, Kresų organizacijų federacijos vyriausioji taryba daro viską, kad Armijos krajos veiklai Lietuvoje sukurtų didvyriškumo ir šventumo aureolę. Tam turi tarnauti ir Armijos krajos karių, žuvusių Lietuvoje, kapų tvarkymas, per-laidojimas bei paminklų statymas. Lietuva – katalikiškas kraštas ir pagal krikščionišką moralę žuvę priešai nėra priešai. Jie nepakils iš kapų ir daugiau neis žudyti lietuvių, nebadys lopšiuose kūdikių, kurių visa kaltė ta, kad jie gimė lietuviais, nors to dar ir nežinojo.

Mes negalime palinkėti jiems lengvos Lietuvos žemės, bet pripažįstame, kad jų kapai turi būti sutvarkyti.

Tačiau mes griežtai protestuojame prieš kapaviečių pavertimą Armijos krajos garbinimo vietomis, kaip tai daroma Kalesninkuose, prieš nesankcionuotų paminklų statymą, kaip pada-ryta Rūdinkų girioje, prieš ažiotažą perkeliančią palaikus iš Dieveniškų į Šalčininkus.

Reikalavimai statyti monumentus, ruošti įspūdingas religines apeigas, dalyvaujant Armijos krajos veteranams, registruoti jų klubus būtų avantiūra, žeidžianti lietuvių tautos garbę ir orumą, niekinanti lietuvių, žuvusių kovose su lenkų okupantais, atminimą. Mes griežtai pa-sisakėme prieš paminklų statymą genocido vykdytojams ir pagarbos jiems reiškimą bet koku būdu, o likusius gyvus reikalaujame patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Armijos krajos veikla Lietuvoje turi būti įvertinta pagal Respublikos įstatymus.

„Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus pirmininkas Alfonsas PETRUKIČIUS
Lietuvos Sąjūdžio Kauno tarybos pirmininkas Vytautas NEZGADA
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos koordinacinės tarybos pirmininkas
Arimantas DUMČIUS
Lietuvos krikščionių demokratų partijos Kauno skyriaus valdybos pirmininkas
Julius GVERGŽDYS

Kauno diena.-1993 m. rugsėjo 10 d.

NUOGI PRIE TEMIDĖS KOJŲ

*Vytautas MARTINKUS – rašytojas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos narys, Asociacijos signataras*

Kam šiandien prisieina kreiptis į teismus, tas žino: sunku tikėtis Temidės bešališkumo. Teisėjas savo nuožiūra surikiuoja deivės mintis ir jausmus, išvadas ir nuosprendžius, sumaišo rankas, keliančias kardą ir svarstyklės.

Dieve mano, klausia tas, kursai vylėsi, laukė ko kito, ar teisingumas negalėtų ateiti ir užlieti mus lyg kokia meilė ar padėka – savaime? Kodėl teismas nesumažina, o tik padidina įspūdį: neteisimumo ne mažėja, o daugėja? Kodėl žmogus, praverdamas teismo duris, jaučiasi toks netikras, kodėl jį ginančių įstatymų yra per mažai arba per daug? Kita vertus, kodėl nei reketininkų apiplėšiamas verslininkas, nei leidėjo savivalėn pakliuvęs autorius neskuba belstis į teismo duris?

Patyrimas yra toks, kad protas nesugeba įtikinti: galima ir reikia belstis.

Štai apie tokį patyrimą iš pradžių ir kalbėsiu.

Jis prasideda pavydžiu žvilgsniu: Viešpatie, kokie geri laikai atėjo teisininkams! Kai prieš ketverius ar penkerius metus viešai ir ryžtingai užsibrėžėme siekti teisinės valstybės, be abejo, svajojome apie visų ir kiekvieno ypatingą teisinį „prašviesėjimą“. Dabar jau aišku, kad visi ir kiekvienas negalėjome griebtis įstatymų, teismo reikalų. Seimas ar prezidentas ne visus ir ne kiekvieną galėjo paskirti teisėju.

Vis dėlto paauskuotos svarstyklės, gal net gryno aukso kardas žvilgėjo ant tako tiems, kurie iš teisingumo norėjo ir galėjo prasimanyti sau aukso dulkių duonai kasdieninei. Universitetų absolventai – tardytojai, advokatai, prokurorai, teisėjai – laukė mūsų ženklų pradėti.

Ką? Vykdyti mūsų valią. Aukščiausiąją įstatymo valią, gaivinančią lyg rasa, tragiškai karčią lyg nuodai Sokrato taurėje.

O kaip atrodė toji mūsų valia?

Pareikalavo išmesti kaip niekam nereikalingas šiukšles prokomunistinę Konstituciją, tokį pat Kodeksą, panorome nusiplėšti nuo akių visus pseudoteisinius voratinklius. Pradėti teisę nuo 1938-ųjų. Gal net nuo 1529-ųjų, pirmojo Lietuvos Statuto įsigaliojimo metų. Gal net nuo neatmenamų laikų, nuo gamtos įstatymų, tai yra nuo nulio. Magėjo atsiklaupiti, atsigulti nuogiems prieš savos Temidės, pagaliau vėl išnirusios iš mistinio istorijos rūko, kojų.

Beveik taip ir pasielgėme. Mūsų patyrimas buvo toks skausmingai kartus, kad atrodė, ar tik ne geriau apsieiti be jokių įstatymų, negu turėti tokius prastus – ankstyvesnius. Nuosavybės principo atstatymas atrodė svarbesnis negu tas kelias, kuriuo eidami tai padarysime. Žemė, namai, fabrikai, intelektas (!) – viskas, kas gali būti nuosavybė, turėjo būti sugražintas tiems, kam priklausė, turėjo būti perdalinta tiems, kam visa tai šiandien priklauso.

Pagal ką? Kaip? Kada?

Atsakydami tris kartus turėtumėme pakartoti: pagal įstatymus.

Aukščiausioji Taryba (vėliau – Seimas) plušo iš paskutiniųjų, kol įstatymų atsirado. Vis dėlto ne vien papročiais, ne vien Biblija galėjome remtis. Europos centre gyvename, XX a. baigiasi!

Deja, iškart ėmėme jaudintis dėl jų, įstatymų, netobulumo.

Deja, pastebėjome, kad įstatymų kūrybon pakvietėme žmones, kurie nėra nei patys išmintingiausi, nei patys autoritetingiausi, nei patys dorieniausi.

Deja, žemės, pastatų, intelekto „restitucijos“ ar šiuolaikinio „nusavinimo“ pradžia labai nusi-vylėme. Ji pasirodė esanti be galo sudėtinga ir... neteisinga. Pilnut pilnutėlė klaidų.

Ar tai buvo netikėta? „Niekas kitas pasaulyje netempia tokios sunkios klaidų naštos, kaip įstatymai; tas triušas jiems įprastas.“ Argi šitų žodžių, parašytų prieš 400 metų, galėtų būti ne-perskaite universitetų absolventai?

Manyti, kad įstatymų tobulumas ar „griežtumas“ yra lengvai pasiekiamas, be abejo, yra len-gvabūdiška, įstatymai iš prigimties yra painūs, sudėtingi, netvarkingi, netikslūs, nenuoseklūs... Pasiklausęs, kaip juristai aiškina net fundamentalius LR Konstitucijos postulatus apie nuosavybę (jos formas), bematant tuo įsitikini. Įstatymų aiškintojų susiskirstymas į stovyklas, be abejo, pri-sideda prie nekorektiško įstatymų taikymo ir vykdymo.

Kita vertus, ar tik tvirtai įtikėję įstatymų teisingumu, turėtumėme įstatymams paklusti?

Verslininkai (pvz., p. A. Stašaitis) demonstratyviai atsisako mokėti mokesčius. Argumentai: įstatymai (valstybė) neapgina jo, kaip piliečio, tad kodėl pilietis turėtų vykdyti savo, kaip mokes-čių mokėtojo, priedermę?

Atrodo, kad yra nemažai žmonių, kurie tiki įstatymų teisingumu, bet abejoja jų naudingumu ir... nebegebia pačių įstatymų.

Atrodo, kad ne vienas iš tų, kas turi daug pinigų, tiki, kad įstatymai galima nusipirkti ir nau-doti jį jei ne kaip tikrą medžioklinį šautuvą, tai bent kaip dujinį pistoletą. Gintis nuo užpuolikų teisininkų. Ne vien tik nuo jų. Deja, ne vien tik gintis. Netgi keršyti. Tas saldus žodis „kerštas“! Deja, per kerštą labai trumpas kelias nuo žmogiškumo iki nusikaltimo jam. Iki mistinio įsitikini-mo: viskas bus atleista, taigi viskas leista!

Ką gi, įstatymų autoritetingumo pamatas, anot M. de Montaigne, dažniausiai yra mistiškas, kokio jiems, beje, visiškai pakanka: „Neretai įstatymus kuria kvailiai, dar dažniau žmonės, ne-mėgstantys teisybės ir negalintys pakęsti lygybės, o dažniausiai žmonės, neturintys jokių idėjų ir kūrybinės drąsos.“

Apie kokią pagarbos įstatymams tradiciją galėtumėme kalbėti, jei Lietuvoje šimtmečius galio-jo svetimų valstybių teisė? Iš tikrųjų galima – iš pagarbos Įstatymui! – nepastebėti, kad nuospren-dis yra didesnis nusikaltimas negu tas, už kurį baudžiama, tačiau ši baisi Temidės yda atrodo daug baisesnė, kai teismą lyg marionečių spektaklį organizuoja svetimieji...

Svetimųjų nebeliko. Savi įstatymai, savo teisėjai. Vaikštome pro teismų pastatus be širdį var-sančio laimės ar baimės šaltuko, be įsitikinimo, kad justitia regnorum funda mentum.

Toks patyrimas. Ką su juo – tokiu daryti? Kaip gyventi be pasitikėjimo, be pagarbos įstaty-mams, teismams etc?

Dažnas, atsikėlęs nuo Temidės kojų, negavęs iš jos teisingumo kaip dovanos, linkęs spirti dei-vei į užpakalį, žnybti į šlaunį, temptis lyg mergšę pergulėti, vienu žodžiu, puola į visišką teisinį nihilizmą, šaukia, kad visa Lietuvos teisė – chaosas ir anarchija. Logiška išvada: negalėdamas rasti teisingumo vienu kuriuo nors konkrečiu atveju, neieškok tokio niekur ir niekada. Nerasi!

Labai patogi teisinė filosofija. Ieškojai vienos teisybės (arba neteisybės), o radai jų begalę. Imk ir džiauškis bet kuria iš jų. Jokių teisinių skrupulų. Išskyrus tą, kuris tau konkrečią valandą konkrečiam reikalui naudingas.

Nemanyčiau, kad galiu perkalbėti šitaip įsitikinusiųjų. Rūpėtų tik pridurti: teisingumo gyve-

nime yra daugiau, negu iš pirmo žvilgsnio ar praktinių pozicijų atrodo. Teisingumas – laimei – gimsta net per nesąžiningus teisėjus, netobulas juridines normas, suklastotus liudijimus, netgi nuosprendžius, už kuriuos, kaip sakyta, reikėtų bausti kaip už dar didesnius nusikaltimus.

Paklauskite: iš kur toks stebuklas, kas jį mums dovanoja?

Niekas. Arba Tas, ką mes vadiname Dievu, Dangumi, Kosmosu, Gyvenimu. Juk jei mes manome galį ieškoti teisingumo, tai prileidžiame, kad yra neteisingumo. Neteisingumas tėra teisingumo „deficitas“, trūkstamas teisingumas. Teisingumo alkis jau ir yra neteisingumas. Mūsų pasamoneje toks alkis nugrimzdęs lieka bet kokiomis gyvenimo akimirkomis. Viltis pasiekti vienokio ar kitokio teisingumo kyla iš to paties teisingumo (prileiskim, kartais net išgalvoto, netikro), o neprapuldamą net labiausiai teisingumą žlugdančiomis sąlygomis, toji viltis yra pašėlęs mūsų jėgų gyventi šaltinis.

Kartais mes, aišku, išsigalvojame ir neteisingumą, gyvename iliuzinio blogio pasaulyje. Ar tai blogai? Iliuzijos neišnyksta taip greitai, kaip konkretūs teisingumo ar neteisingumo dalykai. Gal todėl, anot M. de Montaigne, gilios, į mistiką suleistos įstatymų autoriteto šaknys. Gal todėl pripažinti, kad egzistuoja vien neteisingumas, tai pripažinti, kad egzistuoja vien nenubaudžiama kaltė, tai pripažinti, kad niekas niekam negali atleisti etc.

Ar įmanomas toks Dievas, toks pasaulis, toks gyvenimas?

Ne. Mūsų raskolnikoviška patirtis sako, kad už nusikaltimus ateina bausmė, kaltes anksčiau ar vėliau atleidžiame.

Neseniai išplėtę akis stebėjome skirtingų barikadų pusėse „apsikasusius“ Rusijos piliečius: klausėme savęs, kaip ateis į jų sielas teisingumas po šitokių skerdynių Maskvos gatvėse? Kas vėl atsitiks su tuo vienu „kraujo lašu“, ant kurio viliamasi pastatyti krikščioniškus teisingumo rūmus? Išjungę CNN transliuojamą tragediją, galėjome atsiversti savus, lietuviškus laikraščius su reportažais iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių: iš automatų ir pistoletų šaudomi žmonės automobiliuose, kavinėse, miegamuosiuose...

Kokiuose teismuose, kurie teisėjai seikės pralietą kraują (ir ne vien tik jį) kaip nusikaltimą? bausmę kaip maldą prieš atleidimą? dėkingumą kaip aukščiausiąją būties palaimą?

Aš to nežinau. Nežinau, ar kas galėtų pasakyti.

Gal toji nežinomybė taip pat priklauso įstatymų pagrindui, jų mistinei raidei. Jeigu būtų galima žinoti, kitaip atrodytų pati kaltė, bausmė, atgaila, malda, padėka...

Pozicija.-1993m.spalio 19-25 d.

SKAUDI IR NELAUKTA NETEKTIS

Prieš savaitę Vilniuje du kaukėti banditai trimis pistoleto šūviais prie namų nužudė „Respublikos“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoją Vitą Lingį. Mafija sušaudė trisdešimt trejų metų gabų žurnalistą, pasikėsino į spaudą. Tokio atvejo Lietuvoje dar nėra buvę.

Kriminalinė policija neabejoja, kad šaudė samdyti žudikai profesionalai ir kad šis susidorojimas yra susijęs su V. Lingio žurnalistiniu darbu bei publikacijomis apie mafiją.

Nuoširdžiai užjaučiame kolegų šeimą, gimines, artimuosius, bendradarbius.

„Pozicijos“ kolektyvas

Pozicija.-1993 m. spalio 19-25 d.

„ATVIRAI VISUOMENĖS SUŠIFORMUOTI BŪTINAS LAIKAS.“

(George Soros)

Su Atviros Lietuvos fondo vykdomuoju direktoriumi Vytu GRUODŽIU kalbasi rašytojas

Raimondas KAŠAUSKAS

Atviros Lietuvos fondas – vienas George Soros padalinių – mūsų šalyje veikia jau keletą metų. Yra žinoma, kad G.Soros komunistinėse šalyse – Vengrijoje, Lenkijoje, Kinijoje, buvusioje Sovietų Sąjungoje ir kitur – kūrė nepriklausomas struktūras, telkė opoziciją, disidentus, skatino žmonių iniciatyvą ir tokiu būdu ardė pūvančią sistemą, skatino perėjimą į demokratiją. Deja, plačioji Lietuvos visuomenė apie Fondo veiklą žino palyginti nedaug. Gal papasakotumėte?

– Atviros Lietuvos fondas nedaro savo veiklai didelės reklamos. Mes dirbame tyliai ir kukliai, skelbdami specifines problemas, kai yra reikalas. Mums darbo rezultatai svarbiau už viešą mūsų veiklos pripažinimą. George Soros galvojo, kad jo ir jo įsteigtų fondų darbas pasibaigs, sugriuvus sovietinei sistemai. Deja, pasirodė, kad perėjimas į atvirą demokratišką visuomenę daug sunkesnis ir lėtesnis kaip numatyta. Dėl to postkomunistiniame laikotarpyje Soroso fondai veikia toliau ir dar platesniu mastu. Dabar ALF veikla apima nemažai sričių, tarp jų – švietimo reformą, kultūrą, masinę informaciją, socialinę globą, knygų vertimą ir leidybą, biznį ir ekonomiką, pilietinės visuomenės kūrimą, anglų kalbos dėstymą, užsienio studijas, konferencijas ir stažavimą. Planuojame padėti įsteigti Lietuvos teisės fondą, kuris dalyvaus teisės reformos darbe.

– George Soros – žymus finansininkas, filosofas, filantropas, išeivis iš pokarinės Vengrijos – iškilo griūvant totalinei komunistų sistemai ir atsinaujinant demokratijai. Jo asmenybę, sukauptą turtą ir veiklą gaubia legenda. Galima sakyti, kad tai dvidešimto amžiaus legenda ar stebuklas, galintis būti pavyzdžiu ir mūsų verslininkams. Papasakokite apie jį.

– George Soros yra šešiasdešimt trijų metų amžiaus. Jau daug metų jis darbuojasi tarptautinėse finansų rinkose, turėjo fantastišką pasisekimą savo srityje – sukauptė labai stambų kapitalą. Kaip rašė vienoje savo knygoje, jis kartą priėjo prie išvados, kad uždirba daug daugiau pinigų negu gali išleisti savo reikalams. Pats kilęs iš Vengrijos ir gerai pažinęs totalitarinius režimus, jis pajuto poreikį padėti nubusti Centro ir Rytų Europos tautoms ir kurti atvirą visuomenę. 1985 metais įkūrė Atviros visuomenės fondą Vengrijoje, paskui įsteigė ir finansavo panašius fondus visuose Centro ir Rytų Europos kraštuose ir buvusios Sovietų Sąjungos respublikose. Per pastaruosius keletą metų George Soros yra paskyręs kelis šimtus milijonų dolerių savo asmeniškų lėšų, remdamas ir finansuodamas atskirus fondus bei naujas institucijas, pavyzdžiui, Centro Europos universitetą Budapešte ir Prahoje, šiuolaikinio meno centrus daugelyje kraštų, Tarptautinę mokslo fondaciją ir t. t. George Soros yra tikrai nepaprastas žmogus, plataus akiračio, giliai tikintis atviros ir demokratiškos visuomenės principais. Jis yra padaręs didelę įtaką vystantis postkomunistinei visuomenei.

– Lietuvoje laimėjo dainuojanti revoliucija, vyksta atviros demokratinės, pilietinės visuomenės kūrimasis. Be abejonės, jai susikurti, kaip rašė G.Soros, reikalingas laikas. Kokia fondo veikla šiuo laikotarpiu, kuo jis gali padėti visuomenei ir žmogui?

– Mūsų Fondo veikla tiesiogiai ir netiesiogiai pasiekia didelį skaičių Lietuvos gyventojų, suteikdama mūsų žmonėms naujų žinių, patyrimo, naujų technologijų, sudaro galimybių pažinti užsienį. Per metus mes padėjome daugiau kaip šešiams tūkstančiams Lietuvos žmonių. O juk kiekvienas iš jų daro įtaką ir savo aplinkai. Šiomet vien į užsienio stažuotes, konferencijas

ir studijas būsime pakvietę per penkis šimtus žmonių. Sprendžiant iš atsiliepimų, jie tikrai jaučiasi gavę daug naujų žinių, patyrimo ir skleidžia naują dviasią savo aplinkoje. Mūsų remiama programa „Švietimas Lietuvos ateičiai“ per ateinančius porą metų pasieks visos Lietuvos mokslivius per švietimo reformą, naujus vadovėlius, naujas mokslo technologijas.

– Vienoje spaudos konferencijoje kažkas iš Fondo vadovų pasakė: „Mūsų tikslas ne padovanoti žmogui žuvį, bet įteikti meškerę ir išmokyti žvejoti“. Ar lengva komunistinės stagnacijos paliestam žmogui tapti geru „žveju“? Ar pasitvirtina Jūsų viltys?

– Tą posakį galima dar taip papildyti: „Išmokyk žmogų žuvimis prekiauti, ir jis ne tik pats praturtės, bet ir savo aplinką praturtins“. Man atrodo, kad lietuviai labai kūrybingi, daugelis lengvai atsikrato komunistinės stagnacijos palikimo ir drąsiai žengia į laisvą rinką, į kapitalistinę sistemą. Aš žiūriu į verslo ateitį optimistiškai ir manau, kad mūsų vyriausybė žino, ko reikia prekybai, pramonei ir eksportui stimuliuoti. Mūsų Fondas pagal išgales prisidės prie naujų verslo ir ekonominių struktūrų kūrimo. Planuojame ateityje plėsti savo veiklą biznio ir ekonomikos srityse.

– Lietuvoje jau matome veiklių, įvairiais, kartais ir nedorais būdais pralobusių žmonių. Jų rankose kaupiasi didelis kapitalas...

– Mūsų visuomenė yra linkusi labai neigiamai žiūrėti į naujuosius, klestinčius verslininkus ir jų biznio metodus. Šiuolaikinė Lietuva panaši į Ameriką ir Vakarų Europą prieš šimtą metų, kada kūrėsi kapitalizmas. Jeigu Rockefeller, Dupont, Vanderbilt ir kiti dabar labai gerbiami kapitalizmo pionieriai mėgintų šiandien JAV naudoti tuos biznio metodus kaip anais laikais, jie būtų greitai pasodinti į kalėjimą. Lietuva šiandien yra pereinamajame laikotarpyje. Greitai padėtis stabilizuosis, susitvarkys verslo taisyklės ir nuostatos, ir tas sukauptas kapitalas bus panaudotas krašto ūkiui kelti ir vystyti. Aš girdėjau apie vieną verslininką, kuris daug uždirbo iš medienos reeksportavimo. Šiandien jis įsteigęs medžio apdirbimo įmonę ir pelningai eksportuoja gaminius į Vakarų Europą. Mūsų žmonės piktinasi ir kritikuoja turgus, kioskus ir bananų pardavinėjimo staliukus. Aš tai vadinu kapitalizmo laboratorija, nes iš jų išsivystys nauja prekybos ir parduotuvių sistema. Tie kioskų ir turgaus pardavėjai greit išmoks aptarnauti klientus, kontroliuoti inventorių ir apyvartą, apskaičiuoti pelną, reklamuoti ir kitų modernios prekybos elementų.

– Deja, nemaža dalis kultūros žmonių, menininkų, aktyviai dalyvavusių Atgimime, jaučiasi sutrikę, be savo vietos. O tautos negalime palikti be knygos, mokslo, žodžio, teigiančio dorovę ir gėrį... Kokį dėmesį Fondas skiria nacionalinei lietuvių kultūrai palaikyti šiuo sunkiu laiku?

– ALF, kaip moko George Soros filosofija, remia kultūros, mokslo ir švietimo veiklą, Lietuvoje yra daug gilaus ir gražaus kultūrinio lobio ir tradicijų, ir svarbu tai išsaugoti. Nežiūrint visų ekonominių sunkumų ir vargų, man džiugu matyti intensyvią kultūrinę veiklą ir iniciatyvą, kurią mes kiek galėdami remiame. Nemaža ALF biudžeto dalis skirta kultūros reikalams. Reikia dėti visas pastangas, kad kultūrinė ir meninė veikla nenukentėtų, kad išsilaikytų per šį sunkų laikotarpį. Mūsų vyriausybė taip pat tai supranta ir iš kuklaus valstybės biudžeto remia kultūrą ir meną. Mes visi turime tai įvertinti.

– Su Jumis pirmą sykį susitikome Monrealyje, Kanadoje, Jūsų svetinguose namuose, kai Lietuva dar siekė laisvės. Jūs ne kartą lankėtės tėvynėje, padėjote patarimais, dabar atvažia-vote ilgesniam, gal ir visam laikui. Papasakokit apie save, savo veiklą, planus Lietuvoje. Kas pas mus keičiasi į gerąją pusę, kokios klaidos, kaip jų išvengti?

– Aš neturiu teisės kritikuoti Lietuvoje daromų klaidų, nebuvau čia tais metais, kai atsirado dabartinės problemos, sunkumai, poreikis persiorientuoti į naują gyvenimą, naują galvosena. Jaučiu, kad lietuviai ir jų vadai žino, ko kraštui ir tautai reikia. Daugelio norai geri, pozityvūs, pažangūs. Mano užduotis jiems padėti tuo keliu sparčiau žengti. Buvau gana aktyvus lietu-

viškoje išeivijos veikloje, o Kanados lietuviai daug prisidėjo prie Lietuvos išsilaisvinimo. Man atrodo, kad dabar svarbu stoti į talką. Labai džiaugiuosi ir laikau garbe, kad man atsirado galimybė dirbuoti Atviros Lietuvos fonde – ne politinėje, ne valstybinėje, bet visuomeninėje organizacijoje. Kanadoje išgyvenau per trisdešimt metų, ten gimė duktė ir sūnus. Duktė jau nuo 1989 metų gyvena ir dirbuojasi Vilniuje. Mudu su žmona atsikraustėme į Vilnių ilgam laikui, o gal ir visam. Kanadoje palikau atsakingą ir įdomų darbą, bet turiu prisipažinti, kad jau seniai nejaučiau tokio pasitenkinimo ir tokio malonumo kaip dirbdamas ALF. Mano planai – toliau dirbuotis Fonde, kol mano veikla bus naudinga, kol Fondo valdyba ir bendradarbiai bus manimi patenkinti, kol Dievas duos sveikatos. Atviros Lietuvos fondo adresas:

Jakšto 9, III aukštas, Vilnius, 2600, tel. 22 16 87, 22 13 55; faksas 22 14 19.

Pozicija.-1993 m. spalio 26 d.

ŠŪVIAI LIETUVOJE

Raimondas KAŠAUSKAS – rašytojas

Spalio 14 dienos nusikaltimų suvestinėje: 3 nužudymai, 1 kūno sužalojimas, 1 lytinis nusikaltimas, 3 apiplėšimo, 7 chuliganizmo, 1 sukčiavimo atvejis, 15 atvirųjų, 49 asmeninio, 21 valstybinio ir akcinių bendrovių turto vagystė, rasti 5 lavonai, pavogta 13 transporto priemonių, 6 rastos, sulaikyta 30 įtariamųjų“.

Ta diena niekuo neišsiskiria iš kitų, stačiai pasitaikė kriminalinė jos kronika po ranka, ir tiek. Tokia kronika jau nieko ir nebestebina, ji mūsų gyvenimo kasdienybė. Nebent pateikiamos kokios nors šurpios nusikaltimų detalės, pavyzdžiui, jog degalinėje vaikai apipylė benzinu ir padegė savo draugą, jog gangsteriai šūviais paklojo ne vieną, ne dvi aukas, bet penkias. Pasitaiko visai „pikantiškų“ nusikaltimų: sumanus jaunuolis gero uždarbio ištroškusius piliečius verbavo į norvegų naftos gręžinius, žadėdamas net po 200 žaliųjų per dieną.

Tokie pranešimai šokiravo tikrai iš pradžių, kai išėjome iš anos sistemos, kai laikraščiuose imta atvirai apie viską rašyti. Tačiau nusikaltimų vis daugėjo, ėmė rasti ir tokių, kurie anksčiau buvo negirdėti, menkai paplitę, kaip antai reketas, žudymas šaunamaisiais ginklais, įvairaus plauko ir įvairaus lygio nusikaltėliai per trumpą laiką taip sužūlėjo, kad jaučiasi nebaudžiami. Suimti ir nuteisti jie neturi nė minties apie atgailą, kitokį gyvenimo būdą. Teko matyti teismo procesą, kur nusikaltėlis, įvykdes kelias žiaurias žmogžudystes, iki pat paskutinės minutės išsisukinėjo, melavo. Tik teisėjui paskelbus aukščiausią bausmę, atsiprašė paskutinės aukos artimųjų, bet tas atsiprašymas (mirties akivaizdoje!) neatrodė nuoširdus. O dabar nusikaltėlių pasaulis jau diktuoja žaidimo taisykles ir pavieniams žmonėms, ir visuomenei, ir valdžiai. Baimės, šurpių nuojautų, kraujo kvapo prisisunkęs oras tvyro aplinkui ir yra vienas esminių laikotarpio bruožų, kaip ir smunkanti ekonomika, didelis visuomenės dalies skurdas, neviltis. Galima sau įsikalbėti, jog tai tragiška, tikrai nepatenkinama padėtis, kaip andai sakė vienas valdžios vyras. Tačiau visi žinome, kad tai netiesa.

Šūvis į žurnalistą Vitą Lingį – šūvis į dorovę, demokratiją, mūsų valstybingumą – privertė daugelį žmonių krūptelti, atsipeikėti. Šauta taikliai, šaltakraujiškai, mirtinai. Bet ir tai ne visus pamokė – Lietuvoje atsirado žaidimų, kai net paaugliai gąsdina telefonu, jog būsianti susprog-dinta mokykla.

Nekalbėsime apie nusikaltėlius – jie kada nors, pasikeitus visuomenės padėčiai, vis tiek prieis galą. Vieni žus kare tarp gaujų, kai kurios menkos žuvelės atsėdės metus kitus (jei nebus

išteisintos), mafijų bosai išeis iš šešėlio, taps respektabiliais biznieriais. Kalbame apie visuomenę, apie prievartaujamą, savotiškai „auklėjamą“ žmogų, apie valstybės valdžią, nutrenktą į nokdauną ir iki pat šiol nesistengusią atsikelti. Apie mus visus.

Kaip atsidūrėme tokioje padėtyje? Kada ir kaip atsirado tas organizuotas, kraupus pasaulis, teisingiau – antipasaulis, kurio ir neįtarėme atsirasiant?

Dabar aišku, kad tautai atgavus laisvę, „išsilaisvino“ ir jis. Skaitydami suvestines įsitikiname, kad daugelis dabartinių nusikaltėlių liko iš anų laikų. Kai kurie net po kelis kartus buvo teisti, kiti šiaip žinomi teisėsaugos organams. „Atgavę“ laisvę, jie plačiai išvystė veiklą.

Buvo ir tokių aplinkybių, kurios nusikalstamumui stačiai padėjo suvešėti kaip pavasario lietus augmenijai. Nuo pat pirmųjų nepriklausomybės dienų prasidėjo ginklavimasis. Ginklavosi ne tiktai besikuriančios apsaugos struktūros, bet ir nusikaltėliai. Tai vyko lygiagrečiai, vienu metu. Ginklai plaukė iš sovietinės armijos, iš užsienio. O kai tiek daug ginklų ir tiek mažai atsakomybės, tai šūviai nejučiomis ima patys pokšėti. Dabar pasitaiko ir tokių dalykų, kai krašto apsaugai priklausę ginklai randami pas nusikaltėlius, kai buvę apsaugos struktūrų nariai padaro nusikaltimų.

Paskelbtos nuostatos apie žmogaus iniciatyvą, bet niekas neprakalbo apie jo atsakomybę, apie dorovę. Ir susidarė lygios galimybės VISIEMS. Po Vito Lingio nužudymo reketo terorizuojami verslininkai spaudoje pasmerkė nusikaltėlius, bet ką šiandien bereiškia pavėluotas jų žodis? Kriminaliniai nusikaltimai turi ir tam tikrų netiesioginių sąsajų su nedorovingu politiniu mūsų gyvenimu. Dabar sunku pasakyti, kas iš ko mokėsi – ar gangsteriai iš politinės kovos apraiškų („bombelių“), ar politikierių užsakymus vykdę žaliūkai iš nusikaltėlių, ir vieni, ir kiti sprogimai prasidėjo maždaug vienu metu. Kyla ir kitas klausimas – ar kokia nors politinė grupuotė, siekianti įjėga ateiti į valdžią, nepasinaudotų mafijos galybe? Ar mafija negali vykdyti ir ar nevykdo Lietuvos nepriklausomybės išorės priešų užmačių? O gal yra jų inspiruojama? Dabar žurnalistai sušneko apie nusikaltėlių grupių „naftos“ karą. O juk ne taip seniai kai kas iš politikų gyrėsi, kad atgabens Kaukazo naftos.

Augant nusikalstamumui nestiprėjo ir vis dar nestiprėja mūsų teisėsaugos ir teisėtvarkos sistema. Vietoje sugriautos senosios nesukurta nauja. Ar tai paprastas aplaidumas ar kažkieno piktos užmačios? Šiandieninė mūsų teisinė sistema atrodo bejėgė, visai negresianti nusikaltėlių pasauliui. Štai paskelbiama (spaudos) apie kraupų nusikaltimą. Išgirstame, kad teisėsaugos organai jau turį šiokių tokių versijų, tačiau kol kas negalį jų skelbti. Vyksta tyrimas. Tas tyrimas trunka savaites, mėnesius, metus, ir žmonės apie jį užmiršta. Nusikaltimo tarsi visai nebūta. Paklauskite, kaip per televiziją miglotais, niekuo neįpareigojančiais žodžiais kalba Respublikos vyriausias prokuroras, kai kurie kiti teisėtumo, valdžios atstovai. Vis aiškina, jog trūksta ir lėšų, ir žmonių. Kartais atrodo, kad jie kažką iš tiesų žino, tiktai nesako. Kas lietuviškai Temidei trukdo atlikti savo pareigą iki galo, kai nusikaltėlis jau išaiškintas, suimtas, byla sudaryta? Tokių švelnių ir atlaidžių teismų niekur pasaulyje nėra! Net policijos pareigūnai skundžiasi, kad jų sunkus darbas nueina niekais. Pasigirsta balsų apie šioje srityje, kaip ir vykdomosios valdžios aparate, esančią korupciją, papirkimus. „Tokie dabar laikai“, sakoma. Nusižiūrėję į aukštesnius kolegas, įsitikinę, kad niekas nepatiksins, nenubaus (netgi sovietiniais laikais valdininkas būdavo tikrinamas, kažko – ar Vilniaus, ar Maskvos – prisibijojo), klimpsta į korupciją ir mažesnieji valdininkai, valdininkėliai.

Kita vertus, dėl ko mes taip ilgai buvome įtikinėjami, jog pas mus nėra organizuoto nusikalstamumo? Norėta kaip sovietų laikais kurti laimingos visuomenės įvaizdį? Turėta kitokių tikslų? Sakoma – apie mirusius – arba gerai, arba nieko. Bet tikrai simboliškas toks sutapimas, kai, nušovus žurnalistą, ūmai sustojo ir vieno eksministro, viešai tai tvirtinusio, širdis. O valdžios vyrai dabar sugalvojo naują žaidimą. Ne vienas jų jau šneka, kad organizuotas nusikalstamumas

iš tiesų yra, kad net dalis valdžios aparato korumpuota. Tačiau tų reiškinį niekas neįvertina, nenurodo korumpuotų asmenų. Gal nežino? Gal tai valstybinė paslaptis? Kada ta „paslaptis“ (apie kurią garsiai kalba visuomenė) taps žinoma ir kada auglys iš valstybės kūno bus išpjautas? Kai bus „baigtas tardymas“? Ar niekados?

Jau prisiklausėme nemažai valdžios (ir vykdomosios, ir teisinės) vyrų dejonų, kaip jiems esą sunku dirbti. Tačiau neteko išgirsti, kad jie drąsiai grumtųsi su nusikaltėliais, atliktų didvyriškų žygdarbių, kurie įeitų į istoriją. Nėra! Tiesa, teko girdėti, jog kažkoks kelių policijos atstovas sulaukė nusikaltėlius, dėl to buvęs išsprogdintas jo butas ar garažas. Bet dabar ir to nebegirdėti. Užtat girdėti apie kai kurių ginkluotų pareigūnų pasišaudymus prie taurelės. Ir neatsitiktinis dalykas, kad samdyti žudikai pirmiausia šovė į žurnalistą. Jis pasirodė esąs pats pavojingiausias. Tačiau žurnalistas neparankus ir valdžios vyrams. Jau buvo ne vienas atvejis, kai pasirodžius spaudoje žinioms apie netvarką, nusikaltimus, kimbama į straipsnių autorius. Iš kur jie gavę informacijos?!

Tai kas turi kovoti su nusikaltimais, korupcija? Gal visuomenė?

Juk ne vienas valdžios atstovas ir kreipiasi į ją, sakydamas „mes visi“. O visuomenė taip galvoja: mes jus išrinkome, jūs už mūsų mokesčius samdote ministrus, mažesnius pareigūnus, tai ir privalote mus saugoti, ginti. Argi paprastas žmogus pajėgus grumtis su organizuotais, savo amato tobulai išmokusiais nusikaltėliais? Daugių daugiausia jis tegali purkštelti iš dujų balionėlio. Bet ir balionėlis brangiai kainuoja.

Štai dėl ko taip katastrofiškai mūsų dienomis kritę ir krenta valdžios – ir buvusios, ir esančios – autoritetas. Sąjūdietiška valdžia lengva ranka iššvaistė Atgimimo pradžioje įgytą politinį kapitalą, kurio likučiais tebesinaudoja opozicija. Savo neveiklumu griaua žmonių pasitikėjimą ir „dedepistai“. Be to, kai kuriems valdžios vyrams ne tiek rūpėjo ir rūpi krašto ir žmonių reikalai, kiek tai, kaip panaudoti žinomą padėtį savo karjerai, gerovei užtikrinti. Visuomenė mato, kaip kyla vienas triukšmas po kito, tačiau niekas iš valdžios dėl to neatsako, rimtai nenukenčia, neatsistatydina. Litų spausdinimo peripetijos, šimtai tūkstančių nežinia kur išplukdytų dolerių. Kaltininkai lyg ir būtų, bet jiems nė plaukas nuo galvos nenukrenta. Jie lipa į tribūną, sėdasi prieš televizijos kameras ir šneka, šneka. O vienoje valstybinėje įmonėje vadovas buvo „nubaus-tas“ sukeitus jį vietomis su pavaduotoju! Dėl tokių skandalingų istorijų, atrodo, nei kairė, nei dešinė viena kitai akies nekerta. Bet iš tragiškų atsitikimų, tokių, kaip žurnalisto mirtis, stengiasi išpešti politinės naudos, kaltindamos savo priešininką.

Tokią valdžios situaciją, jos krentantį prestižą mato ir nusikaltėliai. Jie tokios valdžios paprasčiausiai nebijo. Jiems, kaip ir mūsų valstybės, nepriklausomybės priešams, ji tikrai paranki.

Tiktai doroviškai švari valdžia, švari visuomenė tegali sėkmingai kovoti su baisiuoju nusikalstamumu antipasauliu.

Mūsų kraštą apnarpliojęs baisingas amoralumo, blogio, nusikaltimų voratinklis.

Kas jį sutraukys?

Kada?

Pozicija.-1993 m. lapkričio 1-7 d.

AUTORIAI BE TEISIŲ

Valentinas SVENTICKAS – literatūros kritikas

Kažin kaip atrodytų, jeigu dabar koks išminčius pradėtų svarstyti, ar vertėjo Lietuvai atkurti valstybingumą ir priimti savo Konstituciją. Ar apsimokėjo, tarkim, ekonominiu požiūriu. Kaip reaguotume?

Ačiū Dievui, tokių svarstymų negirdėti.

Bet kuo rimčiausiai svarstoma, ar bereikia pamatinio dokumento, apibrėžiančio kūrybos vertybes ir jų naudojimą. Kalbu apie Autorinių teisių įstatymą. Kodėl abejojama? Girdi, labai daug problemų atsiras – reiks valiuta mokėti užsienio autoriams ir TVR kompanijoms, reikės tartis su kūrėjais, ar jie sutinka išleisti, parodyti, atlikti kūrinį, reikės bijotis bylų, jeigu veikalą iškraipysi... Trumpai tariant, jeigu priimsime tokį įstatymą, bus sustabdyta savivalė, piratavimas, pasipelnymas naudojant svetimą gerą be atsiklausimo ir atlyginimo. Tikra bėda. Užtat ir nėra Lietuvoje lig šiol tokio įstatymo. Latviai turi, estai turi, turi visos civilizuotos valstybės, o mes laikomės tvirtai – kartu su keletu laisviausių Afrikos genčių.

Sakysite, perduodu. Tad paaiškinsiu, iš kur sarkazmas. Elementariems teisiniams aktams, kurių reikia žmoniškam kultūros gyvenimui, mūsų Seimas niekaip neranda laiko. Rašytojas, keletą metų posėdžiaujantis tuose rūmuose, pasirodo ekrane, kad liūdnei pasakytų: kultūra čia paskutinėj vietoj. Kūrybinių bendrijų atstovai retkarčiais prasimuša į Seimą, išsako savo rūpesčius, ir tuomet Aukštoji Valdžia nutvieskia juos palankumu: kloti projektus, rytoj pat, aš pats... Ak, nuostabūs polėkiai ir paikos viltys. Nespėji išeiti, o biurokratinio vilkinimo mechanizmas jau sukasi. Taip yra ir su Autorinių teisių įstatymu. Pirmą kartą jo projektas (pataisytas Civilinio kodekso skyrius „Autorinė teisė“) pateko į Parlamentą 1992 m. pavasarį. Tų metų gruodžio 11 d. autorių organizacijos valdišku ir viešu kreipimusi priminė jį ir paprašė skubiai svarstyti. Dienos bėgo, Lietuvos autorių teisių gynimo asociacija tobulino projektą, vėl pateikė jį Seimui šių metų liepos 15 d., pridėjusi suinteresuotų ministerijų bei tarnybų pritarimus bei pastebėjimus.

Ir šit neseniai kultūrą tvarkančio komiteto vadovas sako nustebusiems kūrybininkams: nėra, nemačiau, nežinau tokio projekto, tik prieš porą dienų apie jį išgirdau.

Štai jums raštai, priminimai, pareiškimai, ultimatumai, straipsniai spaudoje... Nėra, ir viskas.

Pamažu aiškėja, kad yra tokie popieriai, kad paklydo stalčiuose. Rūmų bitelėms pasidaro nejauku, bet trumpam, nes tuoj jos ištraukia naują kortą: praneša Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijai, kad ji negali, neturi teisės įstatymo projektą pateikti. Tokia tad geranoriškumo puota.

Tiek to, bus atrastas būdas pateikti įstatymą kitaip. Tačiau graudu, kad tiek barjerų pristatyta. Kad patys menininkai, o ne valstybės vadovai turi raudonuoti, kai Pasaulinės intelektualinės nuosavybės organizacijos atstovai taktiškai pasako: valstybė be šio įstatymo nėra kultūringa civilizuota partnerė. Apmaudu, kad menininkai, trapios sielos taikingi žmonės, yra priversti eiti kovos taku (vasarą jie paskelbė pareiškimą, draudžiantį nuo spalio 1 d. naudoti jų kūrinius radijo ir televizijos laidose, koncertų salėse, teatruose). Dar liūdniau, kad ne visi kūrėjai suvokia, kad atėjo tas laikas, kai savigynos turim imtis visi. Nes valstybinio radijo atstovas pacituoja tebegaliojantį tarybinį Civilinį kodeksą ir įrodo, kad įstatymų nepažeidinėja. Ir tikrai – sovietinio kodekso laikosi, nieko neprikiši. Jaučiu, kad Autorinių teisių įstatymo svarstymas buksuos, kol nesugriaudės koks nors tarptautinis triukšmas, – anksčiau ar vėliau trinktels mums bylą

užsienio kino ar televizijos studija.

Kam reikia šio įstatymo? Kad meno ir mokslo kūriniai nebūtų skelbiami be autoriaus valios. Kad jie nebūtų iškraipomi. Kad autorius žinotų, kaip jo kūrinys bus naudojamas ir kaip bus atlyginta, – už visus panaudojimo būdus. Lietuvoje ir kitur. Kad visuomenė suvoktų, jog intelekto vaisius taip pat yra nuosavybė. Tai bene vienintelė nuosavybės rūšis, lig šiol juridiškai neįteisinta Lietuvos įstatymu.

Patys menininkai šiek tiek droviasi kalbėti apie atlygius. Talento proveržis išties yra neįkainojamas. Bet pasinaudojimo kūrybos produktais bent jau materialinę vertę apibrėžti įmanoma. Pradedant nuo aiškaus suvokimo, kad išsilaiko ir pelnosi visi kūrybos naudotojai – leidyklos, spaustuvės, parodų ir koncertų salės... Juk visa ši industrija egzistuoja tik dėl to, kad yra autoriai kūrėjai, įstatymas ir jį lydintys sprendimai apibrėžtų teises ir socialines garantijas. Kai kalbame apie pastarąsias, turime pasižiūrėti į mažesnes tautas ir valstybes, pasimokyti iš skandinavų. Jeigu mums rūpi, kad išliktų tauta su savąja kultūra, būtina sudaryti profesinio meno išsilaikymo sąlygas. Žinau linkėjimus rašyti nakčia ant kelmelio jonvabaliu pasišviečiant, bet nei istorinės epopėjos, nei simfonijos šitaip nebus sukurtos. Atminkime, kad S. Daukantas iš savo įžymiųjų istoriografijos veikalų įstengė išleisti tik vieną. Gal jau gana mūsų tautai kūrėjų džiovininkų, neurastenikų ir savižudžių. Vis dėl to XX amžiaus pabaiga.

Prisimenu kūrybos brolių sesių veidus ir balsus Sąjūdžio mitinguose, jų žodžių bei argumentų kaitrą to laiko ginčiuose, diskusijose, spaudoje. Dabar jie – autoriai be teisių.

Pozicija.-1993 m. lapkričio 8-14 d.

TOKS, KOKS BUVO

Vytautas ZALATORIUS – literatūrologas

Turbūt iš visų kontroversinių temų medicininis aptarnavimas Lietuvoje yra viena iš kontroversiškiausių. Sveikatos apsauga ir nemokamas gydymas buvo senosios imperijos pasididžiavimas. Tuo pat metu iš jos atvirai tyčiojosi Amerikos milijonieriai gydytojai.

VILNIAUS LIGONINĖS

Neseniai turėjau progos patirti gydymą Lietuvoje ant savo kailio, kuris tebėra toks, koks ir buvo. Nešdamas iš krautuvės butelius su alumi ir saulėgrąžų aliejumi, suklypau savo laiptinėje ant marmurinių laiptų ir, užgriuvęs ant dūžtančių stiklų, persipjoviau kairės plaštakos smiliaus sausgyslę, arteriją ir veną.

Smarkiai kraujuodamas, nuėjau čia pat prie Lukiškių aikštės esančią Šv. Jokūbo ligoninę. Buvo sekmadienis ir ligoninė vidudienį kaip išmirus. Seselė ir gydytojas, pamatę mano kraujavimą ir tai, kad negaliu ištiesti smiliaus, nusprendė mane pervežti į Vilniaus greitosios pagalbos universitetinę ligoninę Lazdynuose, kuri trumpai žinoma kaip traumatologinis centras, bene vienintelis toks Lietuvoje.

Važiavome greitąja keturiese: vairuotojas, šalia jo gydytoja, o su manimi užpakalyje, matyt seselę pavaduojantis ir savaitgaliais uždariaujantis studentas. Lazdynų ligoninėje mus tuoj priėmė traumatologinio skyriaus vedėjas dr. A.Narušas, malonaus lokio išvaizdos, kalbos ir manierų žmogus.

– Kas čia su tuo krauju šiandien? – pakomentavo, žiūrėdamas į mano iškeltą visą kruviną ranką.

Po minimalių formalumų: kas atsitiko, pavardė, vardas, gimimo metai, adresas, darbovietė – dr. Narušas nusprendė, kad mane reikia operuoti. Įleido vaistų nuo stabo su daugkartiniu švirksčiu, pradūrė kitos rankos pirštą, paėmė lašelį kraujo, turbūt kraujo grupei nustatyti. Taip ir liko neaišku, kodėl dar ir sveiką pirštą badyti, kai kitoje rankoje didžiulė kraujuojanti žaizda?

Po to pasodino į kėdę su ratukais ir plačiais kaip daržinė ir tuščiais koridoriais, valstybine kalba nekalbanti sanitarė nuvežė prie lifto ir užkėlė į antrame aukšte esančią operacinę. Čia liepė nusirengti iki glaudžių ir davė apsimauti gerokai nudėvėtas, bet švarias, margas pižamos kelnes, o viršutinę kūno dalį apgaubė žaliais operaciniais marškiniais.

Operacinėje jau laukė plaštakos chirurgas S. Špokevičius, jo asistentė Jūratė ir dar viena seselė.

Atmosfera buvo neįtempta ir draugiška, personalas nepervargęs. Atsigulus man ant operacinio stalo, seselė užtraukė užuolaidėlę. Tuo tarpu dr. Špokevičius paabejojo, kad gal aš norįs matyti, kas daroma. Paaiškino, kad sustabdys kraujavimą. O paskui susius saugyslę. Per operaciją, kuri truko ilgiau kaip valandą, visą laiką klausinėjau, ką man daro. Daktaras draugiškai aiškino, o asistentė švelniai laikė ranką. Vienu metu chirurgas prašė ilgesnių siūlų, o seselė ėjo jų ieškoti net į kitą skyrių, bet negavo. Tvarsčių, vokiečių labdaros dėka, ligoninėse yra.

– Čia mano 950-oji rankos operacija šiais metais, – kalbėjo dr. Špokevičius, kuris yra Plaštakos chirurgų draugijos pirmininkas ir šiais metais organizuoja jau antrą tarptautinį plaštakos chirurgų suvažiavimą Lietuvoje.

Ar juokais, ar rimtai daktaras pasidomėjo, ar mūsų įstaiga negalėtų jiems padėti, siunčiant kvietimus faksais, nes jie neturį nei aparatų, nei popieriaus. Jis su savo padėjėjomis dirba savaitgaliais, kad gautų dar pusę etato prie algos. Spėju, kad šis jaunas tarptautinio garso chirurgas su savo pusantro etato uždirba kokius 240 litų per mėnesį, o tai pagal dabartinį kursą sudarytų maždaug 60 dol.

Pabaigę operuoti, sudėjo ranką į gipsą ir įspėjo, kad laikyčiau iškėlęs ir nejudinčiau smiliaus su susiūta saugysle. Siūlus išimsią po 10 dienų, gipsą nuimsią po trijų savaitčių. Po operacijos jaučiausi gerai. Kadangi mano rūbai buvo visi kruvini, paprašiau, kad parvežtų namo. Vairuotojas iš pradžių spyriojosi. Girdi, ambulatoriniams pacientams nėra benzino, bet paskui kartu su kita, rimtesne paciente su sulaužytu raktikauliu ir jos palydove parvežė. Niekas man nekainavo nė cento.

Ranka gijo. Kas kelios dienos grįždavau į dr. Narušo skyrių perrišimams, kur kartais koridoriuje susirinkdavo laukti iki 10 tokių kaip aš. Kad būtų greičiau, daktaras suleisdavo po tris į perrišimų kambarį, seselė Olga nukirpdavo raiščio mazgelį, ir mes patys, kiek galima, atsitvarstydavome. Tuo metu kartais atveždavo naują ligonį pirmajai pagalbai, ir mes susidomėję žiūrėdavome, kaip ji buvo teikiama. Dr. Narušas aiškiai mėgo šį „teatrą“ ir pagyvindavo sceną spalvingais komentarais.

BENT KAS VEIKIA

Nežiūrint bjaurios nelaimės, diena šių kompetentingų ir draugiškų profesionalų dėka praėjo kone maloniai ir nuteikė mane gerai. Pasirodo, yra dalykų Lietuvoje, kurie veikia gerai, normaliai. Ir čia būtent ta šaka, kurią irgi ruošiamasi reformuoti, iš dalies privatizuoti. Taip ir norisi šaukti:

– O žmonės! Netaisykite, kas nesugedę. Palikite nemokamą gydymą, kuris yra visos žmonijos, išskyrus tuos, kurie iš to nederamai pelnosi, troškimas.

Man prisimena panašus epizodas prieš 20 metų Čikagoje, kai su automobilio durimis susitraiškiau nykštį. Tada nelaimė taip pat įvyko prie Čikagos universiteto Bilingso ligoninės šeštadienio vakare. Ten taip pat nukakau krauju pasruvęs. Niekas tada dėl manęs nesijaudino, nes

buvo dešimtys kitų pacientų, įskaitant policijos atgabentus peršautus plėšikus. Priėmė ją lėtai mane tardė dėl mokėjimo šaltinio, kopijavo draudimo kortelę, pildė ilgas anketas. Po to sekė aibė visokių testų, lyg širdies operacijai mane ruoštu. Galų gale tik po keturių valandų, apie vidurnaktį, priėjau prie besimokančio chirurgo-rezidento, kuris patvarkė pirštą. Nykštys šiaip taip sugijo, bet pusė nago taip ir liko krumplėta. Tai buvo ne tik naktis be miego, bet grynas nervų gadinimas, o atėjus sąskaitai, būčiau širdies priepuolį gavęs, jei ne geras draudimas. Argi tokio medicininio aptarnavimo reikia Lietuvai? Ar tokio nori jos žmonės? Jeigu iš tokios Amerikos daug ko galima pasimokyti, tai tik ne iš jų sveikatos apsaugos, švietimo ar teisinės sistemos!

Geriau pirma proga reikėtų žymiai pakelti ir diferencijuoti pagal darbo pobūdį ir rezultatus medicinos darbuotojų, ypač gydytojų atlyginimus skirti šiek tiek daugiau lėšų vaistams, aparatūros, tvarsčių ir švirksčių pirkimui ir palikti egzistuoti sistemą tokią, kokia ji yra. Ji stovi ant sveikų pagrindų. Juk ne nemokamas gydymas sužlugdė senąją imperiją, o jos imperializmas ir militarizmas. Nemokamas gydymas (ir švietimas) galėtų būti Lietuvos pasididžiavimas.

Neseniai turėjau progos lankyti pažįstamą Vilniaus trečioje klinikinėje ligoninėje, prie autobusų ir geležinkelio stoties. Pacientė su dviem kitomis gulėjo švarioje šviesioje palatoje. Skundėsi neskaniu maistu ir dvokiančiais čiužiniais. Čiužinius apžiūrėjau ir nieko ypatingo nepastebėjau; kvapo taip pat jokio neužuodžiau, nors uoslę turiu normalią.

Koridoriuje ant sienos mačiau didžiulį plakata, nurodantį, ką pacientams galima atnešti valgyti pagal penkiolika skirtingų dietų. Nustebino tai, kad dar prieš ligoninę, gatvėje, vaikščiojo pižamuoti pacientai. Mano pirmoji mintis buvo, kad jie pabėgo iš ligoninės. Bet prisiminiau, kad ir savo maisto krautuvėje prieš Šv. Jokūbo ligoninę, „Kartenėje“, esu matęs tokių žmogystų. Nei teatre, nei operoje, tiesa, tokių niekad nesu matęs.

Ne per seniausiai su kanadiečių profesionalų pora lankiausi ir Naujosios Vilnios psichiatrinėje ligoninėje. Ji kadaise garsėjo ir sveikų žmonių gydymu, t. y. mediciniškai, ne politiškai, sveikų. Apie tai paklausta vyresnioji gydytoja, seniai ten dirbanti, sakė nieko konkretaus apie tai nežinojusi.

– Bet mūsų ligoninė didelė, – pridūrė.

Visose psichiatrinėse ligoninėse kažkaip nejauku, bet šioje nemaloniausiai nuteikė lovos su miegančiais (?) pacientais triukšminguose koridoriuose. O gal jie tik šiaip buvo užsitraukę antklodes ant akių, iš gėdos? Trokšdami ramybės? Šioje ligoninėje ir baldai, ir sienos, ir palatos su daugeliu lovų atrodė blogiau negu Vilniaus trečioje klinikinėje.

Pozicija.-1993 m. lapkričio 8-14 d.

KONSTITUCINIS TEISMAS: PIRMIEJI PRAŠYMAI

Kaip vakar jau buvo pranešta, nuo rugpjūčio 2 dienos pradėjo funkcionuoti Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Jo pirmininkas Juozas Žilys išplatintame Teismo pareiškime informuoja, kad Konstitucinis Teismas jau yra gavęs 9 prašymus ištirti, ar teisės aktai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. 8 prašymai gauti iš Seimo narių ir 1 – iš LR Aukščiausiojo Teismo. Pateikiamas šių prašymų sąrašas:

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar 1993 m. kovo 16 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar 1993 m. balandžio 15 d. Seimo nutarimas „Dėl Vilniaus miesto tarybos paleidimo ir kai kurių priemonių tvarkai savivaldybėse palaikyti“ atitinka Lie-

tuvos Respublikos Konstituciją;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar kai kurie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai žemės reformos klausimais atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją, įstatymą „Dėl piliečių teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ Žemės reformos įstatymą;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar 1993 m. birželio 10 d. Seimo protokolinis nutarimas, kuriuo buvo atsisakyta įrašyti į sesijos darbų programą klausimą dėl Seimo nario K. Bobelio įgaliojimų nutraukimo neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 63 str. 6 punktui;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo statuto 137 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatoma reportažų apie Seimo posėdžius skelbimo tvarka, atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 ir 44 straipsnius;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar Seimo 1993 m. birželio 17 d. nutarimas „Dėl žemės reformos pagrindinių krypčių“ atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23, 46, 67 ir 70 straipsnius;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo statuto 5 skirsnio 25 straipsnis atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 str. 4 dalį;

1/5 Seimo narių prašymas ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo statuto 9, 9 (3), 9 (6), 10, 10(1) straipsniai (dėl Seimo pirmininko pavaduotojų skaičiaus) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 66 ir 89 straipsniams;

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo prašymas ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso normos, numatančios turto konfiskavimą, ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 93 str. 1 ir 2 dalys neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsniui.

Pranešime nurodoma, kad visi šie prašymai pagal Konstitucinio Teismo pirmininko potvarkius perduodami Konstitucinio Teismo teisėjams atlikti išankstinį tyrimą ir reikalingus parengiamuosius veiksmus, kurie numatyti Konstitucinio Teismo įstatyme, ir kad apie LR Konstitucinio Teismo posėdžius bus skelbiama spaudoje.

Lietuvos aidas.-1993 m. rugpjūčio 4 d.

KAI ŠIRDIS REMIA ŠIRDĮ

Kazimieras PŪRAS

Prieš šešiasdešimt metų, 1933-ųjų gruodžio 20 d., Kaune buvo įsteigta Žmogaus globos draugija (ŽGD). Nepriklausomoje Lietuvoje tai buvo naujo pobūdžio labdaros organizacija. Visuomenės remiama ir valdžios palaikoma, ji dirbo kryptingai, šalia materialinės pagalbos svarbų dėmesį skirdama moralinei, medicininei bei teisinei paramai. Šia prasme Draugija praplėtė ir pagilino religinių bendruomenių, savivaldybių, atskirų organizacijų labdaros veiklą. ŽGD užsiėmė ne tik socialine terapine veikla, – stengdamasi pašalinti pasitaikančias negeroves, ji lygia-grečiai plėtojo ir socialinę profilaktiką, kuria buvo stengiamasi iš anksto pastoti kelią negerovėms, neleidžiant joms prisiskverbti į visuomenę. Ilgainiui šiai socialinės higienos, moralinės, dvasinės ir medžiaginės sanacijos sričiai – vargšų auklėjimui, švietimui ir jų rengimui praktiškam gyvenimui, darbinei veiklai, buvo skiriama vis daugiau dėmesio.

Mūsų visuomenei šiandien pravartu susipažinti su ŽGB veikla, kai ko iš jos ir pasimokyti. Draugijos autoritetą tarpukario Lietuvoje pirmiausia lėmė tas faktas, kad jos veikloje dalyvavo arba ją rėmė asmenybės – prof. Pr. Dovydaitis, dr. K. Grinius, dr. A. Garmus, prof. P. Leonas,

gyd. E. Norvaišienė, adv. A. Tornau ir kt. Draugijos valdybai, kuri dirbo be atlyginimo, vadovavo dipl. teisininkas J. Tomkus, gen. M. Velykis, ats. pulkininkai L. Butkevičius, Pr. Bizokas. Sekretoriavo rašytojas L. Dovydėnas. Nežiūrint pažiūrų skirtumo, šie žmonės vieningai dirbo, siekdami bendro tikslo. Aukoms rinkti visoje Lietuvoje buvo organizuojamos plačios visuomeninės akcijos, į kurias mielai įsijungdavo įvairių organizacijų nariai, moksleiviai, studentija. Solidžią paramą vargšams maisto produktais – mėsos, pieno gaminiais, miltais – suteikdavo akcinės bendrovės „Maistas“, „Pienocentras“, „Lietūkis“. Draugiją paremdavo ir stambaus kapitalo atstovai – antai J. Vailokaitis Kaune vargšų valgyklai nemokamai perdavė pastatą. ŽGD rūpesčiu laikinojoje sostinėje buvo įkurtos keturios valgyklos, kuriose nemokamus pietus gaudavo keli šimtai benamių. 1937 m. buvo išdalinta pašalpų už 213198 Lt, avalyne ir drabužiais sušelpa 2551 asmuo, pinigais – 557. Buvo stengiamasi aprūpinti vargšus darbu, Kaune įsteigta dirbtuvė drabužiams taisyti ir valyti, avalynės gamykla, per metus pagaminanti produkcijos už 17000 Lt. Vargšams buvo atidaryta nemokama ambulatorija, įkurta skaitykla.

1938 m. ŽGD Kaune atidaro dviejų klasių mokyklą kurčnebyliams. Visa tai buvo daroma iš visuomenės suaukotų lėšų. Valstybės materialinė parama Draugijai buvo nedidelė. 1938 m. iš Valstybės loterijos surinktos bendros 350000 Lt sumos jai paskiriama 5000 Lt. Solidus neperiodinis leidinys „Žmogaus globa“ išsamiai informuodavo visuomenę apie ŽGD veiklą, jame buvo gvildenamos varguomenės socialinės, psichologinės problemos, kylančios tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, spausdinami grožinės literatūros kūriniai, išsamios ataskaitos apie visuomenės bei organizacijų aukas bei jų paskirstymą. Draugijos skyriai įsikūrė Telšiuose, Tauragėje, Jonavoje... Tai buvo graži pradžia prasmingo darbo siekiant pakelti žmogų, apginti jo teises, sugrąžinti jį į visuomenę, kad jis taptų jos pilnaverčiu nariu. Buvo planuojama įsteigti sanatoriją alkoholikams, benamių vaikų prieglaudą, parengti įstatymo nusikaltėliams reabilituoti projektą, plėsti visoje respublikoje skyrių veiklą, tačiau tragišką 1940-ųjų metų vasarą Draugija savo veiklą turėjo nutraukti.

* * *

Beveik po penkiasdešimt socialistinės „lygiavos“ metų postkomunistinėje Lietuvoje susiklostė nepaprastai ryškūs socialiniai kontrastai. Pasinaudoję privatizacijos priedanga, vieni nepaprastai pralobo, o kiti, smunkant ekonomikai, mažėjant gamyboje darbo vietų, liko bedarbiai ar kitokios nedalios prislėgti atsidūrė už skurdo ribos. Juos dar labiau prislėgė išaugę kainos už pastogę, maistą, drabužius, transportą. Argi ne daug sako faktas, kad 8 proc. mūsų visuomenės narių per mėnesį pragyvenimui tenka tik 25 Lt? Užuoat žengę į rinkos ekonomiką, mes patekome į laukinio kapitalo džungles, kur vadovaujamesi dėsniu „pešk, kiek gali“. Tad mėgstamas liberalizmo šūkis „Žmogus – savo laimės kalvis“ mūsų labai suvaržytas, ir ne kiekvienam lemta juo vadovautis, nors solidūs finansų bosai ir jiems pritariantys advokatai iš teleekranų jį bando reklamuoti... Daugelis piliečių šiandien visiškai ne dėl savo kaltės atsidūrė vargšo būklėje, ir jiems reikalinga parama. Tiesa, dabar socialinės apsaugos sistema apima kur kas platesnius žmonių sluoksnius negu prieškarinėje Lietuvoje. Šiuo metu įvairias pašalpas, pensijas gauna ne tik mieste, bet ir kaime gyvenantys žmonės, nors palyginus su pragyvenimo lygiu jos yra mažos. Iš tiesų, šiandien valstybinių žinybų ir visuomeninių organizacijų, besirūpinančių socialiai remtiniais žmonėmis, nemaža – Socialinio aprūpinimo ministerija, prie savivaldybių veikiančios struktūros, Invalidų draugija, Gailestingumo ir sveikatos fondas, Maltos ordinas, religinių bendruomenių sambūriai, „Caritas“ federacija. Daugelis jų tobulina savo veiklos formas, pagal galimybę stengiasi aprėpti kiek galint platesnį šelptinų žmonių sluoksnį. Antai „Caritas“ federacijos darbui dabar vietoje atskirų moterų imasi vadovauti parapijų kunigai. Gražų šalpos darbą dirba sostinės evangelikų liuteronų bendruomenė, įkūrusi labdaros sambūrį „Vilniaus sandora“.

Jos nariai nepaprastai sąžiningai išdalina vargšams iš užsienio gaunamus labdaros siuntinius, veda jų tiksliai apyskaitą. Deja, šito negalima pasakyti apie kai kurias kitas šalpos organizacijas. Jose dar dirba daug nesąžiningų žmonių, kurie užsienio labdarą „skirsto“ savo nuožiūra... Taigi labdara besirūpinančių organizacijų skaičius nemažas. Bet ir pagalbos laukiančių nepaprastai daug. Užtat ir žmogaus globos problemos darosi labai skaudžios ir sudėtingos. Vienaip į jas žiūri šelpiamieji, kitaip – juos šelpiantys. Vargšams atrodo, kad juos skriaudžia valstybė. Kartais, politikų paskatinti, savo piketuose jie net siūlo Vyriausybei atsistatydinti, tikėdamiesi, kad naujoji jiems atneš rojų... Vyriausybė tvirtina, kad smarkiai didinant pensijas ir pašalpas būtų nebeįmanoma subalansuoti biudžeto, be to, ji priėmusi nutarimą dėl valstybės paramos didinimo invalidams bei pensininkams, o Seimas patvirtino Labdaros įstatymą, kuris turėtų skatinti verslininkus tam tikslui aukoti lėšas. Juo valstybė įpareigojanti pasiturinčiąją visuomenės dalį būti jautresne socialinėms problemoms. Visuomenė dažnai girdėdama, kad trys dirbantys žmonės turi išlaikyti du pensininkus, ima žiūrėti į pastaruosius vos ne kaip į parazituojančią klasę... kažkas turėtų koreguoti, narplioti šitas surizgusias žmogaus globos problemas, ne tik socialines, bet ir moralines, psichologines, teises. Pavieniai spaudoje pasirodantys straipsniai ar TV laidos šių klausimų nebeišsprę. Juk šiandien jau nebegalima dalinti labdaros aukų atsitiktinai. Svarbu kontroliuoti kas, kur, kiek, kada, kur duoda, būtina įsisąmoninti, kad vien materialinė šalpa psichologiniu požiūriu žmogų veikia neigiamai, daro jį savanaudžiu. Jautresnės sielos žmogus, kuris visą gyvenimą nuoširdžiai dirbdamas didino nacionalinį turtą, dabar patekęs į apskrių biznierių rankas, šiandien ne dėl savo kaltės reikalingas socialinės paramos, o prašyti išmaldos tokiam asmeniui labai sunku. Jį apėmęs nepilnavertiškumo jausmas veda į depresiją. Ar ne todėl pastaruosiu metu Lietuvoje nepaprastai padaugėjo savižudybių? Pagaliau metas ir mūsų visuomenę, nors dauguma jos narių gyvena ir nepasiturinčiai, pradėti auklėti altruistine dvasia – kad ji nenumotų ranka į organizuojamas labdaros akcijas. Juk siuntiniai iš užsienio mažta. Tad būtina įsisąmoninti visiems, net ponams Stašaičiui ir Konopliovui, seną ir prasmingą lietuvių liaudies posakį – elgetos lazdos ir terbos niekada neišsižadėk. Labdarą paremti turėtų ir turtingos mūsų žemės ūkio produktų perdirbimo įmonės. Vilniaus arkivyskupijos iniciatyva steigiant vargšams valgyklas, klaipėdiečių įkurti benamių nakvynės namai turėtų paskatinti šios rūšies labdarai ir kitus respublikos miestus.

Apie visa tai galvojant, nejučiomis ima pirštis mintis, kad šitokiai plačiai žmogaus globos veiklai visiškai nepakenktų ir dar viena nauja struktūra, atliekanti tarpininko vaidmenį tarp valdžios instancijų, visuomenės, bažnyčios ir šelpiamųjų. Įsivaizduokime atsikūrusios prieškarinės Žmogaus globos draugijos variantą. Su savais įstatais, savu leidiniu, kuris plačiai nušviestų visuomenės sanacijos aspektus – socialinius, teisinius, psichologinius, informuotų apie surinktas aukas, apie jų paskirstymą, padėtų visuomenei įsisąmoninti, kad socialinė globa neturėtų būti galutinis tikslas, o tik priemonė pastatyti žmogų ant kojų, pakelti jo sielą. Žinoma, šiandien nelengva būtų rasti žmonių, kurie svetimos nelaimės naštą užsiverstų sau ant pečių. Tačiau šia našta turėtume dalintis visi, kurie dar neperžengėme skurdo ribos... Mums vertėtų prisiminti ano meto ŽGD programos teiginį, aktualiai skambantį ir šiandien: „Valstybė, tauta, tėvynė tik tada tampa priešui neprieinama ir nenugalima tvirtovė, kada jų pamatai pasiremia į žmogaus širdį. Kada pilietis, sunkiai valandai atėjus, jaučia, kad jis ne vienas, kad jis ne posūnis, kad tėvynė nuostabiai mato jo vargus, užjaučia jį ir kaip motina gimdytoja ateina pagalbon – tik tada jokie priešai nebaisūs. Širdis! – štai visiems, tiek valstybiniais, tiek visuomeniniams, tiek tautiniams uždaviniams spręsti geriausias kelias ir tikriausias raktas. Ginkluoti Lietuvos žmogaus širdį – tai mūsų valstybinė, tautinė ir visuomeninė pareiga. Turime gerai suprasti tai ir įsisąmoninti.“

Ateina metas ir mums rūpintis socialine globa, kuri atskirtų tikrą skausmą nuo simuliacijos,

kuri gydytų ne skurdo pasekmes, bet priežastis. O dirbant šia kryptimi socialinės terapinės veiklos nebeužtenka, būtina ir socialinė profilaktika... Žodžiu, iš prieškarinės Žmogaus globos draugijos veiklos mums yra ko pasimokyti.

Pozicija.-1993 m. gruodžio 13-19 d.

TEISINĖ REFORMA. KOKIA JI?

Parengė Vida JURKONYTĖ

Praėjusią savaitę girdėjome ne tik tai informaciją apie nesibaigiančius nusikaltimus, dešimtis lavonų, šiurpių avarijų, bet ir optimistiškai nuteikiančių žinių: paskelbti žurnalisto Vito Lingio žudikai, suimti vienos išūliausių Kauno gaujų vadeivos, Respublikos generalinis prokuroras R.Paulauskas ir vidaus reikalų ministras R.Vaitiekūnas surengė net dvi spaudos konferencijas apie teisinę reformą, plačiai paminėtas tarptautinės žmogaus teisių dienos 45-metis.

Manome, kad visus domina mūsų teisinė reforma. Taigi kokia ji?

Dar lapkričio 9-ąją Seimo pirmininko pavaduotojas, teisinės reformos darbo grupės vadovas Egidijus Bičkauskas pristatė Seimui teisinės reformos metmenis. Juos aptarė Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ir Respublikos vidaus reikalų ministras Romasis Vaitiekūnas.

A.PAULAUSKAS: Teisinės reformos metmenys yra labai svarbus dokumentas. Ir aš, kalbėdamas Seime, pritariau šiam projektui, siūliau jį priimti, patvirtinti, nes visų teisinių žinybų darbuotojai, ne tik prokuratūros, laukia, kada bus aiškiai nusakyta jų ateitis, vieta teisinėje sistemoje, funkcijos, žinybos statusas ir visi svarbiausi klausimai, į kuriuos Seimas turėtų duoti atsakymus. Išklausydamas kai kurių Seimo narių pasisakymus, girdėjau, kad šį projektą reikėtų gražinti papildyti, jog čia daugiausia kalbama apie institucijų reformą. Galima, žinoma, sutikti su tokia nuomone, bet įstatymai, kurie reguliuos baudžiamąjį procesą, šiandien dar yra rengimo stadijoje.

Šiuo metu daugiausia reformuojama prokuratūra. Teisinės reformos metmenų projekte sakoma, kad prokuratūra yra kuriama prie teismų, t. y., atsiranda apylinkių, apygardų, apeliacinių, Aukščiausiojo Teismo prokuratūros. Kodėl yra toks nominalus priklausymas nuo teismų? Tai reiškia, kad prokuratūra struktūrizuosis pagal teismų struktūras. Prokurorų darbą vertins teismai, nes paprastai beveik 70% savo darbo prokuroras padaro teisme. Svarbiausia, kad teisinės reformos metmenyse yra pasakoma, jog prokuratūra yra teisminės valdžios grandis. O tai, suprantama, atitinka Konstitucijos raidę ir dvasią, garantuoja prokuratūros nepriklausomybę ir finansavimą. Metmenyse pasakyta, kad pagrindinė prokuratūros funkcija – baudžiamasis persekiojimas. Tai reiškia, jog prokuratūra pradeda savo veiklą nuo kvotos organų kontrolės, kelia baudžiamąsias bylas, formuluoja kaltinimą, palaiko kaltinimą teisme. Baudžiamasis persekiojimas baigiasi teismo nuosprendžių įvykdymo kontrole, ir šia konstitucine funkcija aiškiai nusakoma prokuratūros padėtis. Iki šios dienos prokuratūra dar yra dvilypėje situacijoje. Ji atsako už teisėtumo priežiūrą tardymo metu. Prokuroras sankcionuoja pagrindinius baudžiamąjo prievartos taikymo priemonių momentus. Tuo pačiu metu prokuroras byloje yra kaltintojas. Apeliuojant į šią dvilypę prokuroro padėtį, dabartiniame metmenų projekte aiškiai pasakoma, kad nuo šiol prokuroras vykdys tik vieną – baudžiamąjo persekiojimo funkciją. Na noriu šiek

ties pakritikuoti metmenų projektą ta prasme, kad siūlau į jį būtinai įrašyti, jog prokuroras įstatymo nustatyta tvarka ir sau būdingais metodais gins visuomenės piliečių ir valstybės civilinius interesus. Kai kurių metmenų rengėjų ir Seimo narių nuomone, prokuroras neturėtų dalyvauti civiliniame procese, o tik apsiriboti baudžiamuoju procesu. Man tokia pozicija nepriimtina, aš ją kritikuoju, pateikdamas užsienio valstybių pavyzdžius ir tą pačią mūsų Konstituciją, 118 straipsnį.

Kriminogeninė situacija ir visuomenėje vykstantys procesai mus įpareigoja aktyviai veikti. Yra sukurti padaliniai kovai prieš organizuotą nusikalstamumą.

Tokie padaliniai sukurti Vilniaus, Kauno generalinėse prokuratūrose. Pirmieji jų darbo žingsniai rodo, kad jie pasiteisino, teikia didelių vilčių. Ir tai dar ne visos priemonės. Tardymo struktūrų reorganizacijoje yra vienas itin svarbus momentas: mes sujungėme kvotos priežiūros ir tardymo padalinius. Jau dabar matyti, kad mes čia einame teisinga linkme.

R. VAITIEKŪNAS: Apie trejus metus mūsųose vykstančios diskusijos dėl teisinių institucijų reformos iki šiol nieko gero nedavė. O tik įnešė daug destruktijos ir sumaišties Vidaus reikalų ministerijos bei prokuratūros struktūrose. Nors pastaruoju metu šiose struktūrose iš tikrųjų vyksta rimta reorganizacija.

Šiuo metu Baudžiamojo proceso kodeksą tobulina grupės, kurių, mūsų nuomone, darbo vaisiai turėtų pasirodyti pavasarį. Tuomet turėtume struktūras, atliekančias Baudžiamojo proceso kodekse numatytas funkcijas. Tai, visų pirma, paminėta tardymo funkcija, nors tardymas yra konstitucinė pareigybė, bet jo vaidmuo labai svarbus baudžiamajame procese. Numatyta ir tardymo padalinių reforma. Tai nereiškia, kad neišliks tų funkcijų. Tos funkcijos, be jokios abejonės, išliks. Gal tik labai supaprastinta prasme, nes procesas keičiasi. Pagrindinis tikslas yra tas, kad nuo nusikaltimo padarymo iki nuosprendžio praeitų kiek mažiau laiko. Todėl pagrindinė kvotos organų funkcija – operatyviai atlikti kvotą pagal padarytus nusikaltimus, kad byla kuo greičiau patektų į teismą ir per trumpiausią laiką būtų paskelbtas nuosprendis. Teisingas nuosprendis tiems asmenims, kurie padarė nusikaltimą.

Noriu pakalbėti dar apie vieną problemą: reformos metmenyse numatytus pakilimus, korektyvas. Tai įkalnimo įstaigos. Reformos metmenyse šias įstaigas numatyta perduoti Teisingumo ministerijai. Tai iš tiesų didelis darbas. Tačiau aš nemanau, kad per trumpą laiką šį darbą galima būtų nuveikti. Prieš porą mėnesių tokia reforma buvo įvykdyta Estijoje. Po to Estijoje įkalinti žmonės, matyt, pasinaudoję netobula reorganizacija, organizavo pabėgimus. Todėl mums reikia mokytis iš svetimų klaidų, jų nekartoti.

A. PAULAUSKAS: Šiuo metu mūsų žinybų institucijų sąveika didesnė, negu buvo anksčiau. Tai ypač akivaizdžiai parodė Prevencinio sulaikymo įstatymo taikymas. Dabar prokuratūra ir policija gali gerai ir sėkmingai bendradarbiauti.

Seime, svarstant šį Prevencinio sulaikymo įstatymą, buvo pareikšta nuomonė, kad jo galiojimo laikas turėtų būti pratęstas. Seimo pirmininko pavaduotojas E. Bičkauskas pateikė tobulesnį šio įstatymo projektą. Esmė lieka ta pati. Mes manome, kad Prevencinio sulaikymo įstatymo projektas turėtų būti rimtai Seime svarstomas ir priimtas.

Pozicija.-1993 m. gruodžio 13 -19 d.

KOKIA BUS GENOCIDO TYRIMO CENTRO ATEITIS?

Politinių kalinių ir tremtinių akcijos prie KGB rūmų dalyvių įgalioti, viešą laišką buvusiam politiniam kaliniui Vytautui Skuodžiui parašė daugelio Lietuvos organizacijų nariai. Laiške rašoma: Tamstos, V. Skuodi, kandidatūrai į Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro direktoriaus postą nepritarė keliolika žemiau pasirašusių žmogaus teises ginančių organizacijų ir gausūs Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos narių susirinkimai (Kaune, Vilniuje ir kitur). Prašome įvertinti susidariusią sudėtingą padėtį ir atsisakyti dabartinės valdžios Jums siūlomo posto. Tikimės, kad suprasite politinių kalinių ir tremtinių rūpestį dėl šio centro ateities ir neprieštarausite jų moralinei teisei parinkti tinkamiausią kandidatūrą.

Laišką pasirašė A.GENIUŠAS ir A.DUMČIUS (Lietuvos Jungtinių Tautų asociacijos žmogaus teisių gynimo skyrius), B.GAJAUSKAS (Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga), A.STASIŠKIS (Politinių kalinių sąjunga), V.KUBILIUS (Piliečių chartija), S.JAKUBČIONIS (Sausio 13-osios brolijos Vilniaus skyrius), J.PETRAŠKA (Vilniaus darbininkų sąjunga), G.BUKAUSKAS (jaunimo bendrija „Lituanika“) ir kt.

Lietuvos aidas.-1993 m. gruodžio 15 d.

ŽMOGAUS TEISĖS VAKARŲ PASAULYJE IR LIETUVOJE

Viktoras PETKUS – Lietuvos Helsinkio grupės pirmininkas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas,
Asociacijos signataras

Prancūzijos Steigiamajame susirinkime 1789 m. rugpjūčio 26 d. buvo priimta deklaracija, pavadinta Žmogaus ir piliečių teisių deklaracija.

Tai nebuvo visiškai naujas dalykas Vakarų civilizacijoje. Antai 1776 m. birželio 12 d. Virdžinijoje buvo paskelbta Teisių deklaracija (Declaration of Rights), o tų pačių metų liepos 4 d. ir JAV nepriklausomybės deklaracija. Bet tos deklaracijos daugiau pabrėžė formalias asmens teises ką nors daryti ar nedaryti, valstybei nekliudant. Tolesnė raida parodė, kad siekimas abstrakčiomis teisėmis suteikti žmogaus veiklai konkretų turinį neišvengiamai veda prie valstybės vaidmens stiprinimo.

Prancūzų Žmogaus ir piliečių teisių deklaracija davė pradžią naujai konstitucinės valstybės sampratai, jos pagrinduose įtvirtinusiai principinį įsitikinimą, kad asmuo turi pirmesnes ir didesnes teises negu valstybė, kurios uždavinys yra tas teises saugoti. Tai sena mintis, giliai susijusi su visa Vakarų civilizacijos raida, jos demokratine tradicija, atsekama antikinio pasaulio humanizme, subrendusi krikščionybės ir prigimtinės teisės įtakoje. Savo esme ji išreiškia personalizmo filosofiją, nes tik ten, kur pripažinta asmens vertė, galima kalbėti apie asmens teises.

Tačiau tik tada, kai valstybė parūpina būtinas viešojo patarnavimo priemones, asmuo gali pasinaudoti savo teise. Veltui būtų teigiama visų teisė mokytis, dirbti ir t. t., jei valstybė nesirūpintų mokyklomis ir nekovotų su nedarbu. Tai reiškia, jog tikra asmens laisvė ir veiksmingas teisių panaudojimas reikalauja valstybės indėlio.

Prancūziškoji Žmogaus ir piliečių teisių deklaracija, paskelbusi prigimtines teisėms asmens laisvę, nuosavybę, neliečiamybę, pasipriešinimą priespaudai ir lygybę, atlaikė dviejų šimtmečių išbandymus ir toliau likdama Vakarų civilizacijos kertiniu akmeniu. Ilgainiui labiau išryškėjo žodžio, spaudos, įsitikinimų laisvė.

Kokio atgarsio žmogaus teisių judėjimas susilaukė 1918 metais atsikūrusioje Lietuvos valstybėje? Lietuvos Steigiamojo Seimo Konstitucijos 10-21 straipsniai garantavo visų piliečių lygybę prieš įstatymą be lyties, kilmės, tikybos ar tautybės skirtumo (10 str.), asmens neliečiamumą (11-12 str.), tikėjimo ir sąžinės laisvę (13 str.), susižinojimo paslaptį (14 str.), žodžio, spaudos, susirinkimų ir organizavimosi laisvę (15-17 str.), apsaugą nuo valdininkų skriaudos ir teisę kreiptis į Seimą (18-19 str.), įstatymų iniciatyvos teisę (20 str.), teisę į nuosavybę (21 str.).

Kaune 1933 m. gruodžio 20 d. įsikūrė Žmogaus globos draugija, veikusi iki Lietuvos okupacijos 1940 m. Draugija veikė keliomis kryptimis teikdama nemokamą paramą: materialinę, moralinę, teisinę, medicinos, stengėsi padėti surasti darbo, nebyliams ir kurtiems buvo įsteigta mokykla ir t. t.

Po Antrojo pasaulinio karo žmogaus ir piliečio teisių veikloje ryškūs trys laikotarpiai.

Pirmasis – rekomenduotinas, kai būta rimtų mėginimų žmogaus teisių pagrindu sukurti pasaulinę teisinę-pilietinę tvarką. 1948 m. gruodžio 10 d. paskelbtoji Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija nustatė išsistą pagrindinių teisių programą, apimančią tiek išorines, tiek vidines asmenines, pilietines ir visuomenines žmogaus teises. Labai svarbūs yra 1954 m. liepos 29 d. paskelbti du tarptautiniai dokumentai: Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ir Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, vėliau papildytas 1966 m. gruodžio 16 d. protokolu.

Antrasis laikotarpis, kai valstybės ėmė pasirašinėti įvairias tarptautines sutartis, konvencijas, paktus, deklaracijas, savo kraštuose joms suteikdamos įstatymine galią, pvz., kad ir Helsinkio pasitarimo Baigiamojo akto (1975 m. rugpjūčio 1 d.) ratifikavimas, nors pats Aktas, kaip ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, yra rekomendacinis, o ne teisinis atvejis.

Sulaukėme ir trečiojo laikotarpio, kai jau įmanoma ir šioji tokia kontrolė, kaip vykdomos tarptautinės sutartys prie jų prisijungusiose valstybėse.

Besitikint, kad Helsinkio Baigiamąjį aktą pasirašiusiose valstybėse bus vykdoma kontrolė, prasidėjo visuomeniniai judėjimai dėl Akto nuostatų įgyvendinimo. Ėmė burtis vadinamieji Helsinkio komitetai, kurie įgavo tarptautinį mastą. Pirmasis toks komitetas, pasivadinęs iniciatyvine grupe, susikūrė Maskvoje, antrasis Kijeve, o trečiasis Lietuvoje (1976 m. lapkričio 15 d.) Lietuvos Helsinkio grupę pradžioje sudarė 5 nariai steigėjai – kun. Karolis Garuckas, Eitanas Finkelšteinas, Ona Lukauskaitė-Poškienė, Viktoras Petkus ir Tomas Venclova. Jos tikslas – informuoti pasaulio visuomenę ir šalių, Helsinkio pasitarimo dalyvių, vyriausybes apie žmogaus teises ir jų pažeidimus Lietuvoje.

Europiečiams svarbus dokumentas yra 1950 m. lapkričio 4 d. Europos Tarybos priimtoji Žmogaus teisių konvencija, kuri remiasi tarptautinės teisės galia.

Ir vėl atsikūrusi Lietuvos valstybė jau 1991 m. kovo 12 d. prisijungė prie vadinamosios Didžiosios žmogaus teisių chartijos, kurią sudaro Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas su Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu.

Tų pačių metų rugsėjo 10 d. mūsų valstybė ratifikavo 1984 m. gruodžio 10 d. konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Po metų buvo prisijungta prie konvencijų dėl genocido. Šiomet liepos 7 d. priimtas nutarimas deponuoti Lietuvos Respublikos prisijungimo prie 1949 m. Ženevos konvenciją dėl karo aukų apsaugos dokumentą.

Priėmus Lietuvą į Europos Tarybą, reikia prisijungti ir prie lokalinių Europos Tarybos kon-

vencijų žmogaus teisių apsaugos srityje.

Visi tie žmogaus teisių dokumentai rodo tautų norą kurti tikrai žmogaus vertą visuomenę ir sąlygas žmogaus teisėms praktiškai vykdyti. Gilus tų teisių įsisąmoninimas ir gerbimas, pasiryžimas jas ginti ir už jas kovoti rodo drąsų žingsnį į humanizmą. Žmogaus teisių klausimai buvo nepaprastai aktualūs pokario Europoje, mūsų laikais jie buvo tapę lemiamo susidūrimo laiku tarp demokratijos ir totalitarizmo.

Ypatingą padėtį atkaklios pokarinės kovos už žmogaus teises metu užėmė Katalikų Bažnyčia. Popiežius Jonas XXIII enciklikoje Taika Žemėje (*Pacem in Terris*, 1963) pareiškė: „Jei bet kuri vyriausybė žmogaus teisių nepripažįsta ar jas pažeidžia, tai ji ne tik neatlieka savo pareigos, bet jos potvarkiai neturi jokios juridinės galios“ (61 paragrafas). Enciklikoje telpa abi vadinamosios civilinės ir politinės teisės (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1-21 straipsniai) ir socialinės bei ekonominės teisės (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 22-28 straipsniai). Toji Jono XXIII enciklika liko ištikima Bažnyčios pozicijai dėl žmogaus, kuri buvo išreikšta garsiojoje popiežiaus Leono XIII enciklikoje *Rerum Novarum* (1891): „Žmogus yra pirmiau valstybės“.

Todėl du šimtmečius trukusios grumtynės už žmogaus teises buvo laimėtos, bet laimėtos toli gražu ne visame pasaulyje.

Pozicija, – 1994 m. sausio 1 d.

LIETUVOS IR LENKIJOS DERYBŲ PRELIUDIJA

*Arimantas DUMČIUS – medicinos profesorius,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo Asociacijos signataras*

Istorikas Liudas Truska straipsnyje „Santykiai ne idiliški, bet...“ (Pozicija, 1993 12 27-1994 01 02, Nr. 52) kalba, kad Lietuvoje esą politinių jėgų, siekiančių eskaluoti abiejų tautų įtampą. Prieš pasirašant Lietuvos ir Lenkijos susitarimą, Truska siūlo „ištiesti ranką vakarykščiam priešui“. Kaipgi istorikas siūlo tai padaryti?

Išdėstęs gausybę faktų apie Armijos krajevės nusikaltimus lietuvių tautai (tai parodė nesenai įvykęs visuomeninis AK teismas), Truska daro neadekvačią išvadą, kad viso to negalima vadinti tautiniu genocidu (etnocidu), AK organizacijos jis neapibūdina kaip nusikaltusios Lietuvos. Dar daugiau – sako, kad privalome (!) užregistruoti AK veteranų klubų kaip socialinės savitarpio paramos nepolitinę organizaciją, įteisinti lenkišką Vilniaus universitetą.

Negi reikėtų priminti, kad mes nemaža padarėme Lietuvos lenkų vaikams, kurie gali mokytis gimtąja kalba mokyklose, VU, kunigų seminarijoje, netrukdomi plėtoti savo kultūrą, o ypač rytinėje Lietuvos dalyje. Lenkijoje gyvenantiems lietuviams šios ir kitos teisės yra šiurkščiai apribotos. Kuriam galui mes turim įteisinti svetimos valstybės struktūras? Juk Lenkijoje nestiegiami lietuvių, vokiečių universitetai, nacių klubai. Bet kokia forma AK tradicijas populiarinti Lietuvoje nepriimtina. Kelia nuostabą Truskos kaltinimas, kad lietuviai daugiau kolaboravo su naciais nei AK.

Kas tai – politinis užsakymas ar populiarumo ieškojimas?

Lietuvos aidas. – 1994 m. sausio 7 d.

ERDVĖ, KURIOJE PILDOSI NORAI

Jurga IVANAUSKAITĖ – rašytoja

Daramsala – mažytis miestelis Šiaurės Indijoje, visame pasaulyje žinomas tuo, kad kaip tik čia rado prieglobstį okupuotojo Tibeto Dalai Lama ir tūkstančių tūkstančiai jo iškankintos tautos žmonių.

„...tas, kurį ištiko nelaimė, visada lieka vienas Dalai Lamos gynėjas – kurdas, afganų kalnietis...“ – dar taip neseniai mėgom cituoti garsųjį Zbignevo Herberto eilėraštį „Pranešimas iš apsupto miesto“, į nelaimės ištiktųjų sąrašą įjungdami ir lietuvį. Šiandien mūsų situacija pasikeitė, bet argi vienas iš privalomų Laisvės atributų yra stulbinantis abejingumas kitų kentėjimams?!

Atgimimo epochoje mes vis palygindavome Lietuvą su Tibetu, o Dalai Lama buvo bene pirmas valstybės, kad ir daugelio nepripažintos, lyderis, pasveikinęs mus 1990 kovo 11-ąją su Nepriklausomybės paskelbimu. Šių dviejų valstybių, dviejų tautų paralelės dažnai persipina mano galvoje, dabar, deja, bylodamos tik viena: išorinė laisvė anaipol negarantuoja vidinės, dvasinės laisvės, kurią įsivaizduoju kaip išmintingą žmogaus buvimą harmonijoje su šiuo pasauliu, su visais jo gyventojais ir pačiu savimi. Kažkodėl galvojau, kad šiame brutaliame laikmetyje per kančias atgautoji laisvė tegali pasirodyti iškreiptu pavidalu, kaip Lietuvoje – it atspindys kreivame veidrodyje. (Ak, tas vakarietiškas mąstymas stereotipais, kurį su didžiausiu pasimėgavimu laužo visi budizmo Mokytojai!) Apie tai mėginau šnekėti pačioje savo piligrimystės pradžioje, naktiniame kelyje iš Delio į Daramsalą, laužų dūmais ir smilkalais kvepiančioje lauko arbatinėje, čirpiant kumščio didumo svirpliams ir grojant fleitai. Jaunas Tibeto vienuolis, vaišinęs mane saldžia arbata su pienu ir kardamonu, šypsodamas kantriai išklausė tiradą apie keistas, lietuviškos laisvės formas: nuovargį, nevirtį, neapykantą, pyktį, įtarumą, paranojišką kerštavimą, kai veik visi tampa priešais vienas kitam, ir neapsakomą pinigų, daiktų, turto troškimą, kai visas mažas kraštas staiga tampa vienu dideliu turgumi, kuriame viskas perkama, viskas parduodama, o taip ankšta, taip slogu žmogaus dvasiai... Bet vienuolis ramiai ir lakoniškai atsakė, kad atgavusiems laisvę Tibeto žmonėms tas negresia, nes jie turi savo religiją ir Dalai Lamą. Besišypsantis vienuolio veidas buvo mįslingas it Budos, o jo žodžiai karštoje naktyje man skambėjo tik kaip romantiškas lozungas. Tačiau jau kitą rytą man buvo lemta pamatyti tuos žodžius įkūnytus ištremto Tibeto žmonėse, gyvenančiuose vien tik darbu, malda, tikėjimu ir begaline pagarba Dalai Lamai.

„Dvasinis mokymas – tai ne vėjyje plazdanti vėliava. Jis turi būti įkūnytas žmonėse“ – dažnai kartojo Mokytojas, kurio klausytis eidavau čiulbančiais Daramsalos rytais. Kiekvienas tibetietis – vienuolis ar vienuolė, senas, jaunas ar netgi vaikas, prekijas, maldininkas, piligrimas ar kalnų piemuo nešiojasi Budos mokymą širdyje ir visu savo gyvenimu jį įkūnija. Tai juntama visur – ir ramiame kasdienybės sruvenime, ir sudėtingiausiose dvasinėse praktikose ar religiniuose ritualuose, kurie Vakaruose vadinami „Tibeto magija ir mistika“. Būdama Daramsaloje, toje ypatingoje, maldų ir gerumo prisodrintoje erdvėje, aš dažnai pagalvodavau, kad kaip tik tibetiečiai yra lyg nematomas saitas, neleidžiantis beprotiškam beprotiškam pasauliui nudardėti ir pragarmes. Tibetiečiai patyrė ir tebepatiria didžiausią genocidą, apie kurį šios žemės galingiesiems patogiausia tylėti. Aš ir vėl vardiju faktus, kurie susigeria it vanduo į įkaitintą smėlį: kinų invazijos metais Tibete buvo sugriauta 6000 vienuolynų, nužudyta 600 000 vienuolių – vyrų ir moterų, iš viso okupacijos metais žuvo, buvo nukankinta, mirė kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose daugiau nei 1,2 mln. tibetiečių. Žiaurumai tebesitęsia ir šiandien, ne veltui frazė „kiniški kankinimai“ virto priežodžiu. Tibetiečiams draudžiama mokytis gimtosios kalbos, jų

moterys sterilizuojamos, jie virto tautine mažuma savo gimtojoje žemėje. Padaryta nepataisoma ekologinė žala – ant Pasaulio Stogo, taip dažniausiai vadinamas Tibetas, Kinija laiko savo branduolinius ginklus. „Vargšai,– jie veltui eikvoja šitiek energijos žudydami, griaudami mūsų šventyklas ir vienuolynus, – man kalbėjo tibetietis vienuolis apie kiniečius, – jie nežino, kad žmogaus dvasia – nesunaikinama!“

Budizmas moko atsisakyti pykčio, neapykantos, keršto net patiems aršiausiems savo priešams. Dalai Lama dažnai pabrėžia, kad kinų dėka išsiugdė savyje svarbiausias budisto savybes: kantrybę, gebėjimą atleisti, altruizmą ir meilę visoms gyvoms būtybėms. Budizmas pataria į priešą žiūrėti kaip į labai pasiklydusį žmogų, kuris kaip ir mes trokšta laimės, bet kaip ir mes jos neturi. „Aš kasdien meldžiuosi už savo priešus“, – sako Dalai Lama. O man, kasdien matant purvinus, apiplyšusius, pervargusius žmones, kurie nelegaliai, pėsčiomis, be teisės sugrįžti atgal ateina per kalnus iš savo okupuotos Tėvynės vien tik tam, kad pamatytų Jo Šventenybę, kurie atgabena į Daramsalą savo leisgyvius vaikus mokytis gimtosios kalbos, nejučia gnauždavosi kumščiai ir kildavo labai nedviprasmiškos mintys apie sprogimus kinų restoranėliuose. O budizmas teigia, kad pats didžiausias priešas ir yra mumyse pačiuose glūdintis pyktis. Pyktis išspinduliuoja negatyvias energijas, kurios sugriauna ne tik ramybę ar laimę mumyse, bet ir viską, kas pozityvu, aplinkui.

Altruizmas, gailestis ir meilė visoms gyvoms, bet kenčiančioms būtybėms smelkte persmelkia visą budizmo filosofiją. Didieji Mokytojai pataria šito niekada neužmiršti ir dalintis su pasauliu tuo, ką turi kiekvieną akimirką: naujai išaušusiu rytu, ką tik iškritusiu sniegu, dangumi – giedru, debesuotu ar žvaigždėtu, paukščių čiulbesiu, vaiko juoku ar išmintingai gaudžiančia tyla. Visa tai savo širdyje reikia priimti kaip didžią dovaną. Visa tai savo širdyje kaip didžią dovaną atiduoti kitiems. Dailininkas, piešiantis religinį paveikslą (tankhą), sakralinius tekstus giedantis vienuolis, medituojantis atsiskyrėlis ar jogas savo sukauptą šviesiąją dvasios energiją dovanoja ir mums. Aš suprantu, kad tai atrodo nepaprastai menka šiandieninėje nuvorių Lietuvoje.

Valstybinis Tibeto Orakulas, jaunas vienuolis, kurio lūpomis transo metu byloja dievai, paklaustas, ko palinkėtų visiems nusivylusiems, prislėgtiems, kartais apie savižudybę galvojančioms mano tautiečiams, pirmiausia nustebo. O paskui pasakė, kad žmonėms derėtų ieškoti laimės ne materialiajame, išoriniame pasaulyje, o visų pirma savyje. Iš tiesų veik visų mūsų nelaimių priežastys glūdi išorėje. Mums nuolat trūksta pinigų, garbės, pripažinimo, dėmesio ar klaidingai suprastos kokios nors žmogaus meilės. Tikroji, graži ir tyra šio pasaulio prigimtis tarsi nuskęsta mūsų egoistiniuose ketinimuose. „Savanaudiškumas it magnetas pritraukia visas bėdas, egoizmas – tai tarsi taikinyš nelaimėms ir sielvartams“, – sako budistiniai tekstai.

Dalai Lama, kai išvardijau visas mūsų dvasines bėdas, apie kurias su tokiu pasimėgavimu, it „Nabucco“ vergų choras, gieda visi, ypač intelektualai, tik nusijuokė. Jo Šventenybės manymu, dabar viskas – mūsų pačių rankose, o palinkėti mums galys tik optimizmo. Budizmas moko visose situacijose, o ir kiekviename sutiktame žmoguje, pirmiausia stengtis išvelgti pozityvų pradžią. Kiekvienas gyvas padaras savyje turi Budos prigimtį, kiekvienas, pats sau padėdamas, gali tapti nušvitusia, dieviška būtybe. Tai ir vėl nėra vien tušti žodžiai. Tai – gyvenimo būdas, kurį galima šiandien, šioje žemėje, ne tik pamatyti, patirti, bet ir pačiam pasirinkti.

Aš niekada ir niekur nemačiau šitiek šviesių, laimingų žmonių kaip Daramsaloje. Kažkada, desperatiškoje paauglystėje perskaitytas ir vien tik kaip prisiminimas apie Prarastą Rojų skambėjęs budistinis priesakas „Kiekvienas rytas – labas rytas, kiekviena diena – pilna palaimos“ – staiga virto realybe! Atmosfera – tiek prisodrinta gerų emocijų, kad joje... ima pildytis norai. Tai patyrė kiekvienas, kuriam teko nors kiek ilgiau pagyventi šalia ar tarp intensyvia dvasine praktika užsiimančių Tibeto vienuolių. Jie – tai ne kokie nors fanatiški, tūžmingi asketai, o

gyvenimo džiaugsmo ir vidinės ramybės sklidini žmonės, panūdę pažinti tikrąją šio pasaulio, savojo „aš“ prigimtį, pasiekti Nirvaną, arba Nušvitimą, vardan mūsų visų, gyvų ir kenčiančių. Kaip didžiausius nuopolių budistinė regula vardina savo artimo apkalbėjimą, pavydėjimą jo dvasinių ar materialinių pasiekimų, puikavimąsi savo tikrais ar tariamais pranašumais, ir, žinoma, pyktį. Visa tai, kuo pulsuote pulsuoja mūsų kasdienybė, budizmo Mokytojai primena tyliai ir švelniai: jei jau jums pakanka energijos neigiamoms, griaunančioms emocijoms, kodėl gi nepabandžius su tomis pačiomis jėgomis bei aistra skleisti meilę, atjautą, ramybę?

„Kai mes susiduriame su liūdnais ir tragiškais dalykais, – sako Dalai Lama, – labai svarbu prisiminti budistinę teoriją, kad viskas šiame pasaulyje yra reliatyvu. Tai leidžia į visus reiškinius pasižiūrėti iš kelių pusių. Iš vienos – viskas gali atrodyti beviltiškai, tačiau iš kitos – ne taip jau blogai, tikrai, ne taip jau blogai.“ Net į mirtį tibetiečiai žvelgia kaip į galingą transformuojančią jėgą, kuri mus tobulindama veda iš vieno gyvenimo į kitą, ligi pat Nušvitimo.

Visa tai, ką čia surašiau, gali pasirodyti tik migloti mums svetimos religijos ir tolumo gyvenimo atbalsiai. Netiesa. „Šis pasaulis – tai lobių sala, – dažnai sakydavo mano tibetietis Mokytojas, – ir tik kvailys gali išeiti iš jo tuščiomis rankomis!“ Nesvarbu, kuo mes tikime, reinkarnacija ar rojum ir pragaru, netapkime tais kvailiais. Nes net skurde ir nepriteklui žmonės gali būti neapsakomai dosnūs, dovanodami vieni kitiems dvasios ramybę. Taip yra ten, kur dienos prasideda ir baigiasi maldomis, ritualiniais būgnais, varpelių skambėjimu, kur naktimis cirpia cikados ir žvaigždės neapsakomai ryškios, kur boluoja snieguotos Himalajų viršukalnės ir lapkritį pražysta vyšnios...

Pozicija.-1994 m. sausio 24-30 d.

SAVAS AR SVETIMAS?

Vytautas GIRDZIJAUSKAS

Lietuvi, neužmiršk: Sergejus Kovaliovas, Vytautas Skuodis, Algirdas Statkevičius, Mečislovas Jurevičius, Antanas Terleckas, Petras Paulaitis, Balys Gajauskas, Povilas Pečeliūnas, Julius Sasnauskas, Vytautas Vaičius, Gintautas Iešmantas, Viktoras Petkus ir kiti neša nelaisvės pančius, kad galėtum laisvai gyventi ir tikėti.

„LKB Kronika“, Nr. 54, 1982 m. rugpjūčio 15 d.

Dabar jau galėtume laisvai gyventi ir tikėti, nevarginami cenzūrų ir kitokių draudimų kalbėti ir rašyti. Galėtume... bet nenorime, nes reikia kovoti su tautos priešais (dar neseniai kovojome su klasiniais priešais). Kas išdrįs pasivadinti patriotu, jei su niekuo nekovoja? Suprantama, niekas neišdrįs, todėl kova tęsiama: piketuojama, mitinguojama, streikuojama, laisvanoriškai sugrįžtama į buvusius KGB rūsius, į tas pačias kameras. Rūstūs veidai, pikti žodžiai, pakelti kumščiai.

– Prieš ką jūs, vyrai?

– Prieš bolševikus ir jų parankinius.

– Ar negalėtumėt konkrečiau?

– Mes prieš Vytautą Skuodį!

– Prieš Vytautą Skuodį, buvusį politinį kalinį, parašiusį veikalą apie dvasinį genocidą?

– Jis įtartinas! Nepatikimas! KGB statytinis!

– O faktai?

O faktai štai kokie. Pavartę „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“, išleistos 1974-90 m.

Čikagoje, puslapius, docento Vytauto Skuodžio pavardę aptiksime minima daugiau kaip šimtą kartų greta kitų garsių rezistentų Balio Gajausko, Viktoro Petkaus, Antano Terlecko ir kitų. Šio pagrindinio leidinio autoriai beveik kiekviename numeryje įsakmiai kartoja ir kartoja: lietuvi, neužmiršk. Lyg atspėdami, lyg nujausdami, kas gali atsitikti ateityje, įsidėmėk, pasakyk savo vaikams ir vaikų vaikams, įrašyk į tautos atmintį šias pavardes: Balys Gajauskas, Vytautas Skuodis, Viktoras Petkus, Antanas Terleckas, Povilas Pečeliūnas. Dar ir dar kartą jos minimos, nes okupantas viską daro, kad tik jos nebūtų garsiai tariamos, kad tik jų niekas neišgirstų, kad tik neįrašytų į Lietuvos valstybės istoriją. Bet kiek besistengė ateiviai, tie vardai ir pavardės ėjo iš lūpų į lūpas, jas minėjo „Kronika“, kiti pagrindinio leidiniai, jos skambėjo per užsienio radiją, jos buvo išrašomos stambiomis raidėmis didžiausiuose pasaulio dienraščiuose, jos mirgėjo televizorių ekranuose, jos būdavo įtraukiamos į didžiųjų valstybių parlamentų dienotvarkes ir į kandidatų sąrašus Nobelio premijai gauti. Tie žmonės būdavo vadinami drąsuoliais, kankiniais, didvyriais, laisvės pranašais, apdovanojami dar kitais, kur kas švelnesniais epitetais. Būdavo. O dabar jos vis rečiau ir rečiau beminimos dienraščių puslapiuose, baigia išnykti iš televizijos ekranų ir radijo laidų. O jei ir minimos, tai visai kitokuose kontekstuose, pridėdant visai kitokius, priešingus epitetus: paraudęs, subolševikėjęs, suniekšjęs, pasidavęs, KGB tarnavęs. Pradėta tai daryti labai atsargiai, eita į priekį mažais žingsneliais. Iš pradžių KGB agentais buvo apšaukiami tie mažesnieji, menkesnieji, bet paskui vis drąsiau ir drąsiau imta tarti ne tik Stasio Stungurio, Alberto Žilinsko, Viktoro Petkaus, Antano Terlecko ir pagaliau Vytauto Skuodžio pavardė. Tad kas gi jis, tas Vytautas Skuodis?

„Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika“ atsako aiškiai ir nedviprasmiškai: tai vienas žymiausių pastarųjų dešimtmečių rezistentų, pakėlusiu balsą prieš dvasinį lietuvių tautos genocidą. Įtariamasis ir stebimas seniai, o 1979 metais jau tardomas, jo bute daromos kratos, 1980 metais areštuojamas ir teisiamas, skiriant jam 12 metų katargos bausmę (7 m. griežto režimo lageryje ir 5 m. tremties). Primitamas Vytautui Skuodžiui „Perspektyvų“ ir „Alma Mater“ leidimas, pareiškimų JAV prezidentui, Helsinkio Baigiamojo Akto signatarams ir Helsinkio grupės nariams Lietuvoje rašymas. Bet svarbiausias kaltinimas – mokslinio veikalo „Dvasinis genocidas Lietuvoje“ (300 psl.) autorystė. Darbas atliktas 1977-1979 m., metodas – matematinė statistika. Ginojoje kalboje (advokato nebuvo), užtrukusioje 6 valandas ir paskutiniame žodyje, sakytame 2 valandas, Vytautas Skuodis kaltu neprispaziņo. Apibūdindamas savo gyvenimo kelią kalbėjo taip: „Prisimenu, kai vokiečiai užėmė Klaipėdos kraštą, mes, gimnazistai, svarstėme, ką galėtume padaryti Tėvynei ginti. Tada per kelias valandas pasijutau subrendęs. Netrukus į Lietuvą įžygiavo Raudonoji armija, savo vakarinių sienų išsaugojimo pretekstu užėmusi visą Lietuvą. Šis faktas vertė galvoti apie Tėvynės ateitį. Nė vienas Lietuvos sūnus negalėjo būti abejingas jos likimui“ (LKB Kronika, VI t., p. 358). Tai ne tik žodžiai, visa Vytauto Skuodžio tolesnė sąmoninga veikla rodo, kad jis iki pat šios dienos liko ištikimas savo jaunystės idealams. Ypač ryškiai tai iliustruoja lagerio tarpsnis. „Mano kančia saldi ir aukos kelias lengvas, žinant prasmę, kuri man nesuskaitomai daug kartų brangesnė už mano paties gyvybę“, – rašė 1981 07 11 Vytautas Skuodis iš lagerio. „Sovietų Sąjungos Politinio kalinio dienos proga (1981 10 30) Anastazas Janulis ir Vytautas Skuodis tą dieną paskelbė bado streiką, parašė atitinkamą pareiškimą Sovietų Sąjungos generaliniam prokurorui ir trumpu pareiškimu informavo vietinės stovyklos viršininką. Bado streiką Anastazas Janulis ir Vytautas Skuodis pakartojo ir 1982 m. spalio 30 dieną“ (LKB Kronika, 7 t., p. 356). Ar daug buvo tokių politinių kalinių, kurie taip drąsiai ir vienareikšmiškai gynė ne tik savo, bet ir visų nuteistųjų teises?

Tais laikais, rodos, jau nedaug. Juolab kad Vytautas Skuodis skelbė bado streikus ne tik spalio 30, bet ir birželio 14 dieną. Ir dar ne viskas. Štai dokumentas Nr. 42 (1980 12 22) „LTSR Prokurorui, LTSR AT Pirmininkui. Pranešame, kad patenkintas doc. Vytauto Skuodžio pareiš-

kinas priimti jį į Tikinčiųjų Teisėms Ginti Katalikų Komitetą ir po visais dokumentais įrašyti jo pavardę. Tikinčiųjų Teisėms Ginti Katalikų Komiteto nariai – kunigai: Alfonsas Svarinskas, Algimantas Keina, Vaclovas Stakėnas, Sigitas Tamkevičius“ (LKB Kronika, VI t., p. 376). Nors dar būtų galima cituoti šio unikalios dokumento puslapių puslapius, bet norisi paminėti vieną kitą naujesnį faktą, nepatekusį į jokiais knygas, neskelbtą spaudoje, kitaip tarus, žvilgterti, kaip elgiasi Vytautas Skuodis šiandien nepriklausomoje Lietuvoje.

Kaip žinoma, 1987 m. iš lagerio paleistas Vytautas Skuodis išvyko į JAV. Tai buvo, suprantama, ne laisvanoriškas, o prievartinis tremties pakeitimas.

Amerika – ne Sibiras, ne Tolimieji Rytai, ne Šiaurė, ne Kolyma ir Magadanas. Ir vis dėlto ne namai. Išskėstomis rankomis ten niekas nelaukia. Savaitę kitą dar domisi, dar prašo interviu, kviečia į radiją bei televiziją, o paskui – žinokis, verskis kaip išmanai. Jei esi JAV pilietis, šokią tokią pašalpėlę gausi, o jei ne...

Laimei, Vytautas Skuodis JAV pilietybę turėjo, nes 1929 m. buvo gimęs Amerikoje, todėl dėl duonos kasdienės galvos laužyti nereikėjo, galima buvo tęsti visuomeninę ir kultūrinę veiklą. Ir jis tai darė: važinėjo po lietuvių kolonijas JAV ir kitose šalyse, dalyvavo konferencijose, sakė kalbas ir į vieną vietą kaupė publikuojamą Lietuvoje einančią pagrindinę spaudą. Susirinko visas „Kronikas“, visas „Aušras“, visas „Perspektyvas“, kitus didesnius ir mažesnius leidinius, paskelbtus ten lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų, italų ir ispanų kalba. Susirinko ir grįždamas visiems laikams į Lietuvą juos parsivežė. Tai visai nauja ir unikali biblioteka, nes aną biblioteką, kurią buvo sukaukęs iki arešto, teko pusvelčiui išdalinti – į lagerį knygų nepasiimsi. Anoji buvo taip pat unikali, nes be gamtos mokslų, kuriuos Vytautas Skuodis studijavo, ten buvo gausu literatūros, istorijos, ekonomikos, ekologijos svarbių veikalų. Knygų kaupimas, žinių plėtojimas Vytauto Skuodžio aistra. Todėl negalėjo ramiai miegoti, kai sužinojo, kad mirusio bičiulio ir bendradarbio Alberto Zvicevičiaus unikaliai bibliotekai gresia sunykimo pavojus. Sukrapštęs paskutinius santaupų likučius Vytautas Skuodis šią biblioteką (daugiau kaip 10 000 tomų) nupirko ir... padovanojo lietuvių katalikų mokslų akademijai.

Sukvietęs būrelį bičiulių ją pergabeno į Šventų Jonų bažnyčios saugyklas 1992 m. ankstyvą pavasarį. Argi toks žestas neįtartinas? Argi šiandien, kai visi griebia ir grūda į nuosavas kišenes, toks žmogus, kuris sukrapštęs paskutinį skatiką perka knygas ir jas dovanoja Katalikų akademijai, nėra pavojingas? Kalbos nėra, taip! Negana to, jis netyli. Jis sako viešai savo nuomonę apie pretendentą į prezidentus Stasį Lozoraitį, jis skelbia reitingus apie kandidatus, besirengiančius būti deputatais, baksnodamas pirštu į jų neišmintingumą, nekompetentingumą, neraštingumą, menką intelektą. Ar tikras patriotas gali šitaip elgtis? Žinoma, ne! Juolab kad jis drįsta pagirti kokį nors buvusį komunistą ar komjaunuolį, ragina nesibarti, nesipjauti, pasiūlo vienytis, paduoti vieni kitiems rankas. Ar tokių dalykų dabar reikia Lietuvai? Suprantama, ne! Kaip galima pamiršti partines pjautynes, nepaisyti tokių „šventų“ tradicijų, turinčių šaknis žiloje senovėje, ateinančias net iš Mindaugo laikų (tik prisiminkim, kas nudūrė pirmąjį ir vienintelį Lietuvos karalių). Ar tokį žmogų galima skirti Genocido tyrimų centro vadovu? Nieku gyvu! Su juo nebus įmanoma susitarti, jis ir toliau sakys, ką mano. Nesiskaitys su jokiais autoritetais, jam nieko nereikš nei patriotai, nei komunistai, nei patys aukščiausi valdininkai. Vadinas, nebuvo lagerių, nebuvo ilgamečių grumtynių su okupantu, o buvo bendradarbiavimas. Tegu rašo, ką nori „Kronikos“, „Nenugalėtoji Lietuva“, tegu liudija ką žino bendraminčiai – nebuvo. Raudonųjų agentas, kolaborantas.

Štai taip koreguojama tautos ir valstybės istorija. Ir tai ne pirmas ir turbūt ne paskutinis kartas. Vienas iš svarbiųjų didžiojo tautų vado Stalino išradimų buvo tikrai genialus: naikinti liaudį jos pačios rankomis. Tas darbas tęsiamas – dorotis su politiniais kaliniais pačių kalinių piketais, kitais demaršais. Aš nežinau, kas konkrečiai tuo suinteresuotas, kam tai naudinga, tik

žinau, kad ne Lietuvai, ne mūsų valstybei, ne demokratijai. Matyt, naujai ateinantiems Lietuvos vadovams ir valdovams kur kas lengviau nardyti drumstame vandenyje. Kol tarpusavyje rieiasi kairieji ir dešinieji, kol vienas kitą kaltina politiniai kaliniai, daug paprasčiau dorotis su žurnalistais, kišančiais nosį, kur nereikia, daug lengviau atmesti įstatymus, kurie užkerta kelią nešvariems pinigams ir jų savininkams įsitvirtinti savo postuose. Jūs toliau kovokite, o mes toliau plėšime Lietuvą. Atmintis šiems vyrams nereikalinga, netgi žalinga, nes nuo jų viskas prasideda. Jie atkūrė nepriklausomybę, jie sukurs gerovę, atneš laimę visai tautai. Argi svarbu, kad ji turės mafijos, korupcijos, nomenklatūros elementų? Turintieji gerą atmintį ne tik daug ką atsimena, bet ir daug ką primena: nesunkiai gali įvardinti tuos, kurie sėdėjo, ir tuos, kurie sodino, tuos, kurie išvertė kailį, užsidėjo ėriuko drabužį. Vadinasi, ideali išėitis – tauta be atminties, naujas tabula rasa variantas. Todėl ar nevertėtų visiems susimąstyti? Šiandien Vytautas Skuodis, o rytoj kas? Kieno pavardė bus išbraukta iš žymiųjų disidentų sąrašų? Kam bus užginta užimti svarbias pareigas kur nors Užsienio ar Krašto apsaugos ministerijoje? Tokių atvejų jau buvo, tik jie neįgijo tokio garso, nes žodis „nepatikimas“ buvo ištartas tyliai, akis į akį, be liudininkų. Ar ne pats Balys Gajauskas yra pasakęs, kad pastarųjų dešimtmečių disidentai nėra tikri kovotojai, nes jie nėjo į miškus, neėmė ginklo į ranką, o sėdėjo sovietinėse įstaigose, dirbo okupantams naudingą darbą. Matyt, norėta pasakyti, kad niekam nieko nederėjo dirbti, visiems alei vieno išėiti į miškus, išsižudyti, išsilakstyti, paliekant viską okupantams. Ar nebūtų tada ištikęs Rytprūsių likimas? Ar nebūtų atsiradusi žemėlapyje dar viena Kaliningrado sritis. Tiesa, ji tada būtų vadinama Černiachovskio sritimi su sostine Černiachovsku, nes tokių pasiūlymų ir netgi reikalavimų yra buvę. Regis, LKP biure net balsuota buvo, laimei, Vilniaus vardas buvo išgelbėtas. Ir tai kas vienokiu ar kitokiu būdu išsilaikė, nepasidavė, dabar mėginama sunaikinti. Ir turbūt nelabai svarbu kas – Skuodis, Petkus, Terleckas ar Vitas Lingys – svarbu, kad visi dorieji būtų sukompromituoti, o prie ko neįmanoma priėti kitokiu būdu – sunaikinti. Žurnalistai, rašytojai, politiniai kaliniai, mokslininkai turi būti savas, kad galėtum jų nukreipti, pareguliuoti, pataisyti, o reikalui prispyrus, nebrangiai nupirkti. Visi tie, kurie šioms nuostatoms nepasiduoda yra svetimi, nes visą tautą mėginama perdažyti tik dviem spalvomis: geri ir blogi, savi ir svetimi. Vieni niekad neklysta, niekada neapsirinka, nepasuka iš tiesaus laisvės kelio, o antrieji nuolat kenkia, kasasi po valstybės ir tautos pamatais. Jeigu tuo iš tikrųjų patikėsime, mūsų visų laukia nelengvi laikai. Viliuosi, kad daugumai Lietuvos žmonių pakaks išminties atskirti tikrus savuosius nuo tikrų svetimųjų.

Pozicija.-1994 m. sausio 31 d.

VISUOMENINIS TEISMAS: VALDŽIA PENSININKUS, INVALIDUS LAIKO SUGEDUSIAIS ROBOTAIS, KURIUOS DERA KUO GREIČIAU SUNAIKINTI

Ramunė LAZAUSKAITĖ

Šeštadienį Kauno kelių projektavimo instituto salėje krepšinio skydas buvo aptrauktas baltu vatmanu, prie jo pritvirtintas Vytis, apačioje pastatyti stalai, prie kurių vėliau susėdo Lietuvos Respublikos visuomeninis teismas. Jis turėjo išnagrinėti Invalidų ir pensininkų sąjungos ieškinį Lietuvos valdžiai, kaltinamai už moralinį ir materialinį socialiai remtinų žmonių žlugdymą ir jų

pasmerkimą badmiriauti.

Teismas turėjo prasidėti devintą rytą, tačiau vėlavo visą valandą. Per tą laiką inteligentiška ponija negausiai susirinkusiems žurnalistams spėjo paaiškinti, kad tegul jų nestebina salėje esančių megztų berečių gausa – anksčiau solidžios ponios dėvėjo skrybėlaites su vualiu, bet dabar prie nemadingų batų ir prasto audinio paltų geriau dera iš nudėvėtų puskojinių numegztos beretės. Jei pensijos padidėtų 100 litų – tiek dabar kainuoja daili skrybėlaitė – Kauno ponios ir toliau valgytų šleikščią perlinę košę, bet gautą priedą išleistų ne geidžiamai parūkytai dešrai, o naujai galvos dangai.

Artėjant teismui, jo organizatoriai gavo 10134 laiškus, kuriuose buvo aprašyta, kaip gyvena ir vargsta socialiai remtini Lietuvos žmonės. Tačiau teisme nė vienas laiškas iš šios didžiulės krūvos nebuvo perskaitytas. Nors dar neprasidėjus teismo posėdžiui buvo deklaruota, kad tai bus ne politinis, o ekonominis procesas, tačiau politikos jame buvo daugiau nei skaičių ir faktų. Dar nesusėdus teisėjams, ieškovams ir atsakovams, LDDP jau buvo apkaltinta, kad ji Vilniaus senamiestį pavertė griuvėsiais, o pensijas didina tik „ruskeliams – buvusiems Vidaus reikalų ministerijos darbuotojams.“

Visuomeniniam teismui pirmininkavo du profesionalūs teisininkai – Narcizas Rasimavičius ir Petras Grėbliuskas. Didelėse kaltintojų, ieškovų, ekspertų, prisiekusiųjų grupėse taip pat buvo daug profesionalų – profesoriai A.Dumčius, A.Smailys, Nepriklausomybės akto signataras P.Varanauskas, docentas V.Vilimas, dailininkė M.Kulikauskienė, gydytoja G. Girdauskienė, ekonomistas S. Abromavičius. Žmogaus teisių gynimo asociacijos, Sąjūdžio, pensininkų ir invalidų socialinių reikalų gynimo tarybos aktyvistai. Tačiau nė vienas žmogus neatsisėdo prie stalelio, skirto atsakovams, o vietos jų gynėjams net nebuvo numatytos. Salėje nesimatė nė vieno Seimo kairiosios pusės atstovo.

Laptevių jūros tremtinys liudytojas Romualdas Staugaitis papasakojo, kad į savo rašytą skundą, jog Jakutijoje likę lietuviai gauna daug didesnes pensijas negu sugrįžę tėviškėn, jis gavo atsakymą iš Socialinio aprūpinimo ministerijos, kad pretenzijos teisingos, bet lietuviai norėjo laisvės – tai lai ja ir džiaugiasi. O lygintis su Jakutija nedera – tai ne Lietuva, bet turtinga šalis, kuri turi iš ko mokėti dideles pensijas. Tačiau kai teismo pirmininkas paprašė šio atsakymo originalo ar bent nuorašo – nebuvo pateikta nei vieno, nei kito.

Medikai, kalbėdami apie sunkią pensininkų ir invalidų padėtį, paminėjo, kad trijuose Lietuvos rajonuose patikrinus nustatyta, jog 96 procentai moterų ir 90 procentų vyrų serga įvairiomis lėtinėmis ligomis. Senstant šių ligų simptomai ryškėja. Tačiau šalyje neliko profilaktinių gyventojų apžiūrų, todėl labai dažnai ligoniai ateina į gydymo įstaigas tada, kai liga labai užleista ir ligoniui neįmanoma padėti. Nėra atskirų vaistinių, prekiaujančių vaistais sumažintomis kainomis, o bendrose vaistinėse pensininkams siūlo ne papigintus, bet pigius ir prastus, neefektyvius vaistus.

Visuomeninio teismo kaltintojas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos narys Kęstutis Jočiūnas pirmiausia pasigedo invalidų reabilitavimo įstatymo. Retas invalidas gali pats atvykti į gydymo įstaigą – jis medikų pagalbos turi sulaukti namuose. Kalbą praradusiems žmonėms reikalinga logoterapija – tačiau ši paslauga invalidams taip pat nenumatyta. Invalidams beveik neįmanoma susirasti darbo – jiems tinkamų įmonių tinklas taip pat nesukurtas. Išvada – į pensininkus ir invalidus žiūrima kaip į sugedusį robotą, kuriuo stengiamasi kuo greičiau nusikratyti.

Kur rasti lėšų, kad būtų patenkinti svarbiausieji teismo dalyvių reikalavimai? Siūlymų būta įvairių – ir atstatyti nuosavybės teisę į žemę ir nekilnojamąjį turtą, nes tada socialiai remtini žmonės pragyvens be jokios paramos, ir išsiaiškinti, kur dingo partinės lėšos – gal, partijos turtą pardavus, būtų galima iki pageidaujamo 280 litų padidinti pensijas visiems vargstantiems.

Prisiekusiesiems, išeinantiems pasitarti, buvo pateikti keli klausimai, į kuriuos derėjo atsakyti „taip“ arba „ne.“ Į du pirmuosius klausimus – „Ar socialiai remtini žmonės gali išgyventi iš gaunamų pensijų?“ „Ar teisinga Vyriausybės politika pensininkų ir invalidų atžvilgiu?“ – prisiekusieji atsakė „Ne.“ Į kitus – „Ar kainos didėja sparčiau negu pensijos?“, „Ar reikia indeksuoti pensininkų ir invalidų santaupas?“, „Ar dera socialiai remtiniams žmonėms gražinti nekilnojamąjį turtą?“ – visi prisiekusieji vieningai atsakė „Taip.“

Teismas Lietuvos pensininkų ir invalidų ieškinį pripažino teisėtu ir priėmė sprendimą, kuriame konstatuojama, kad šiuo metu gaunamų pensijų neužtenka net fiziologiniams pensininkų poreikiams patenkinti. Todėl siūloma Lietuvos valdžiai patenkinti socialiai remtinų žmonių pageidavimus. Antraip pageidaujama, kad Konstitucinis Teismas imtųsi iniciatyvos ir išsiaiškintų, ar visi Vyriausybės aktai, kuriuose šnekama apie socialiai remtinų žmonių gyvenimą, yra teisėti ir atitinkantys Konstitucijos reikalavimus.

Lietuvos rytas.– 1994 m. vasario 22 d.

LR VISUOMENINIO TEISMO, VYKUSIO KAUNE 1994 M. VASARIO 19 DIENĄ, SPRENDIMAS

Viešame teismo posėdyje išnagrinėjęs Kauno krašto invalidų ir pensininkų socialinės apsaugos bei teisių gynimo sąjungos, kitų miestų ir rajonų pensininkų bei invalidų atstovų ieškininį pareiškimą dėl socialinių teisių ir papildomą ieškininį pareiškimą dėl negražinto turto, išklauses liudytojų parodymus, ekspertų ir kaltintojų išvadas, prisiekusiųjų verdiktą, teismas nusprendė:

Vyriausybės socialinė politika pensininkų ir invalidų atžvilgiu yra neteisinga. Pensininkai ir invalidai negali išgyventi iš gaunamos pensijos.

Maisto ir kitų prekių bei paslaugų kainos didinamos sparčiau nei pensijos.

Neindeksuojant indėlių labiausiai nukenčia pensininkai ir invalidai.

Iš pensininkų ir invalidų bei kitų savininkų okupacinės valdžios atimta žemė ir kitas turtas turi būti jiems gražintas prioritetine teise.

Visuomeninis teismas siūlo LR Konstitucinio Teismo pirmininkui imtis iniciatyvos ir iškelti bylą Konstituciniame Teisme, siekiant nustatyti, ar įstatymai ir Vyriausybės norminiai aktai, reguliuojantys invalidų ir pensininkų socialinę padėtį, atitinka LR Konstituciją ir tarptautinės teisės normas.

Visuomeninio teismo teisėjai:

Narcizas RASIMAVIČIUS, Petras GRĖBLIAUSKAS

Respublika.– 1994 m. vasario 22 d.

DAKTARO KLAUSO SCHUMANO PRANEŠIMAS

Man ypač malonu ir garbė perduoti šio susitikimo dalyviams geriausios sėkmės linkėjimus nuo ponios Catherine Lalumiere, Europos Tarybos Generalinės Sekretorės.

Šio seminaro tema, o teisingiau pasakius, tikslas, yra labai artimas Europos Tarybos tradicinei misijai – prisidėti prie pliuralistinės demokratijos institucijų vystymo. Demokratijos stiprinimas iš apačios yra esminis šio tikslo komponentas.

Šiandien vėl Europoje iškilo stabilumo, saugumo ir taikos poreikis, ypač susiduriant su atsirandančia nacionalistine, etnine ir rasine įtampa ir konfliktais tarp Europos šalių ir jų viduje. Šią konfliktinę situaciją dar pablogina ekonominiai sunkumai, kurie sukelia socialinius neramumus ir nepasitenkinimą tais, kurie yra už tai atsakingi, t. y. vyriausybėmis. Lietuva pati yra kritiniame pereinamajame laikotarpyje, vis dar neša sunkią praeities našta, kurią šaliai užkrovė išorinės jėgos, ir tuo pačiu metu ieško naujo ekonominio starto, kuriam reikia radikalių struktūrinių ir gilių mentaliteto pasikeitimų. Tiktai bendrų vertybių ir principų saugojimas kartu su gerai funkcionuojančia demokratija padės naujai Europai stiprius pagrindus, kad ji galėtų susidoroti su būsimais politiniais, ekonominiais, socialiniais ir moraliniais sunkumais.

Todėl tokio pereinamojo ir netikrumų pilno periodo metu optimistiškai nuteikia pozityvus kreipimasis „iš viršaus“, rodantis Europos politinių lyderių įsipareigojimą bendradarbiavimui ir solidarumui Europoje. Aš dabar kalbu apie paskutinį Europos Tarybos viršūnių susitikimą ir Vyriausybių bei valstybių vadovų Deklaraciją, kurią cituoju:

„Pasidalijimo Europoje pabaiga pasiūlė istorinę progą konsoliduoti taiką ir stabilumą kontinente. Mūsų visos šalys yra už pliuralistinę ir parlamentinę demokratiją, už žmogaus teisių visuotinumą ir nedalomumą, už valdymą pagal įstatymą ir bendrą kultūrinį paveldą, kuri praturtina jo įvairovė. Tokiu būdu Europa tampa plačia demokratinio saugumo zona.

Europa yra didžiulės vilties šaltinis, kurio jokia būdu negalima leisti sugriauti teritorinėmis ambicijomis, agresyvaus nacionalizmo prasiveržimu, įtakos sferų dalybomis, netolerancija arba totalitarine ideologija.

Tuoj pat po Antrojo pasaulinio karo atsirado didelis stabilumo, saugumo ir taikos poreikis, reikėjo politiškai ir psichologiškai nugalėti praeities žiaurumus, atstatyti tarpusavio supratimą ir pasitikėjimą bei pastatyti barjerus naujoms diktatūroms ir totalitariniams režimams, kurie kelia nuolatinę grėsmę kaimyninėms šalims. Europos Tarybos 1949 metais sukūrimas buvo pirmas politinis ir institucinis atsakas į šią būtinybę baigti pasidalijimą ir konfliktus Europoje. Organizacijos statutinė misija yra pasiekti didesnės vienovės tarp šalių-narių ne tiktai praktinio bendradarbiavimo pagrindu, bet visų pirma konkreto politinio projekto pagrindu, t. y. kad visos šalys-narės ir jų gyventojai pasisakytų už pliuralistinės demokratijos principus, žmogaus teises ir teisingumą. Ši transnacionalinė koncepcija gyventi kartu taikoje esant santvarkai, garantuojančiai bendrąsias vertybes, remiasi pagarba visų žmonių teisėms, neatsižvelgiant į jų rasinius, religinius, kultūrinius ir kitokius skirtumus, bei nuolatinėmis pastangomis sutaukyti visas tautas. Pastarasis tikslas ypač prisidėjo prie laisvės masto ir laisvės veikti visuomenėje vystymo, leido žmonių grupėms pačioms kurti savo kultūrinį ir religinį likimą.

Šis politinis projektas ir humanistinė koncepcija buvo įgyvendinta per Europos Tarybos struktūrą. Du statutiniai organai: Ministrų Komitetas, atsakingas už bendradarbiavimą tarp vyriausybių, įskaitant standartų žmogaus teisių gynimo srityje nustatymą, bei Europos demokratinės ir teisinės zonos kūrimą; Parlamentinė Asamblėja, skatinanti Europoje nacionalinių parlamentų bendradarbiavimą. Be tų dviejų statutinių organų, Europos Taryba jungia šalių-narių vietinės ir regioninės valdžios atstovus bei tarptautines nevyriausybinės organizacijas (TNO). Jau 1952 metais tarptautinėms nevyriausybėms organizacijoms buvo suteiktas oficialus konsultacinis statusas.

Tai sukuria nuoširdžios partnerystės klimatą, kaip atviros visuomenės bruožą. Be to, kuria daugiašalį pagrindą ir struktūras demokratiniam saugumui Europoje stiprinti, ypač atsižvelgiant (su pagarba žmogaus teisėms ir teisingumui) į kultūrinį, pasienio zonų ir regioninį ben-

dradarbiavimą bei kuriant struktūras vietinei demokratijai.

Pasidalijimo Europoje pabaiga pasiūlė unikalą progą taikai ir saugumui stiprinti kontinente, kai kiekviena šalis pasisako už pliuralistinę ir parlamentinę demokratiją, žmogaus teisių nedalomumą ir visuotinumą bei valdymą pagal įstatymą.

Nuo 1989 metų pabaigos Europos Taryba išvystė vis besiplečiančią kontaktų ir bendradarbiavimo programą, kurios pagrindinis tikslas yra padaryti Organizacijos ekspertų žinias apie tikros demokratinės visuomenės veikimo aspektus ir jos institucijas prieinamas šalims, kurios tik pradėjo demokratiškas ir teisinių reformų procesą.

Tačiau tokios „demokratinės inžinerijos“ tikslas nėra primesti iš anksto apibrėžtus modelius, bet pasidalinti patirtimi ir žiniomis su šalimis partnerėmis, taip padedant joms pasiekti jų pasirinktą tikslą kurti pliuralistinę demokratiją, besiremiančią žmogaus teisėmis ir įstatymu. Tiksliai dirbdamos ta linkme šios šalys pamažu taps įvairių Europos kūrimo struktūrų dalimi, pradėdamos įstojimą į Europos Tarybą, kaip atsitiko ir su Lietuva, kai ji specialaus svečio teisėmis įstojė į Parlamentinę Asamblėją ir 1991 m. rugsėjo – 1993 m. gegužės mėn. tapo tikrąja Organizacijos nare.

Pliuralistinės demokratijos vystymas labai priklauso nuo aktyvaus visuomenės dalyvavimo. Dėl to Europos Taryba praktinio bendradarbiavimo rėmuose, per vadinamąją Demosthenes Programą, nevyriausybinėms organizacijoms, turinčioms Organizacijoje konsultacinį statusą, Ryšių komitetui padedant stiprina nevyriausybinių organizacijų ir savanoriško sektoriaus veiklą ir vaidmenį Centrinės ir Rytų Europos šalyse.

Taigi šio seminaro tikslas yra suteikti žinių ir informacijos apie nevyriausybinių organizacijų vietą, funkcijas, struktūrą ir veikimo metodus tiek nacionaliniame, tiek Europos lygtyje, siekiant padidinti jų efektyvumą propaguojant tas vertybes, kuriomis remiasi Europos Taryba.

Europos Tarybos ekspertai, šiame seminare nagrinėjantys įvairias temas, visi priklauso Tarpautinių nevyriausybinių organizacijų tinklui, yra atvykę iš skirtingų šalių. Jie nepateikia jums iš anksto parengtų modelių, bet tik informaciją apie Europos bendro gyvenimo įvairovę. Europos Taryba yra labai dėkinga jiems už žinias, patirtį ir brangų laiką, skirtą programai paruošti. Mes taip pat nuoširdžiai dėkojame Užsienio reikalų ministerijai, kuri ėmėsi iniciatyvos surengti šį seminarą Vilniuje.

Kai prieš pustrėčių metų Budapešte parlamentarai ir nevyriausybinių organizacijų atstovai susitiko apsvarstyti temų, kurios ir šiandien tebesvarbios, apie „politikos tarnavimą piliečiams ir piliečių dalyvavimą politikoje“, Konferencijos deklaracija atidavė duoklę „populiariems visuomenės valią išreiškiantiems judėjimams, kurie įnešė lemiamą įnašą į demokratijos augimą šalyse, kuriose anksčiau buvo totalitariniai režimai“, ir pažymėjo, kad „tų judėjimų keliami reikalavimai sistemingai atvedė prie tokių politinių sistemų, kuriose pliuralizmas ir demokratija sudaro vieną iš didžiausių principų“.

Lietuva buvo ta šalis. Ji tapo žinoma, kaip Baltijos šalių kovos už nepriklausomybę lyderė. Šis populiarus judėjimas už laisvę ir grįžimą prie demokratijos išreiškė žmonių politinę valią. Tai rodo demokratijos stiprinimą iš apačios ir tai, kokį svarbų vaidmenį gali atlikti vadinamasis „trečiasis sektorius“ kuriant tikrą pliuralistinę demokratinę visuomenę, kuri turi nugalėti buvusios totalitarinės sistemos socialinį ir psichologinį palikimą. Šiuo seminaru mes nuoširdžiai norime prisidėti prie to proceso.

Vilnius, 1993 m. spalio 25 d.

LŽTA informacinis biuletenis „Pozicija“.– 1994 m. kovas.

VALSTYBĖ TURI TARNAUTI ŽMOGUI

Žurnalistės Giedrės MILKEVIČIŪTĖS pokalbis su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininku VIKTORU PETKUMI

– Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos suvažiavimas nelabai buvo sklandus. Daug nesutarimų ir ginčų, kurie nedera šiai humaniškai organizacijai.

Man regis, jog tai, ką Jūs matėte suvažiavime, yra tipiškas reiškinys nūdienos Lietuvoje. Pamenu, kai prieš penkerius metus kūrėsi ši organizacija, jos kreipimasi į Lietuvos žmones pasirašė dvidešimt žinomų Lietuvos kultūros, meno, mokslo bei kitų žmonių. Tarp jų buvo rašytojai Justinas Marcinkevičius, Vytautas Martinkus, kompozitorius Bronius Kutavičius ir kiti. Pirmasis suvažiavimas vyko pilnutėlėje salėje, kurioje buvo per kelis šimtus dalyvių. O štai iki trečiojo suvažiavimo išaiškėjo, kad iš tų kelių šimtų dirbti konkretų žmonių gynėjų darbą, tam aukoti savo laisvalaikį šiuo metu mažai kas nori. Iš viso šiandien žmonės labiau linkę į komerciją, dairosi, kaip ir kur užsidirbti daugiau pinigų, o kilnūs dvasiniai dalykai, deja, yra antraeiliai. Sušaukti visuomeninius aktyvistus iš visos Lietuvos į kokį nors posėdį ar kitokį sambūrį tapo nepaprastai sunku.

Tai sakykite, ar nebeliko Lietuvoje, ką ginti, ar nėra kam ginti? Sakyčiau, būtent nebeliko kam ginti.

– Prisipažinsiu, kad šiuo metu Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijoje konkreti veikla yra gana menka. Beje, pagal Žmogaus teisių gynimo asociacijos įstatus numatyta, jog kas dvejus metus vyksta jos narių perregistravimas. Šiemet asociacijos laikraštyje „Pozicija“ ne kartą buvo skelbta apie narių perregistravimą, išsiuntinėtoms nariams anketos, ir paaiškėjo, kad šioje asociacijoje nori dirbti tik 75 žmonės. Tad nepaisydamas delegatų rinkimų formalumų, komitetas nutarė į suvažiavimą pakviesti visus. O atvyko truputį daugiau kaip pusė, tai yra tie, kurie norėjo ir galėjo.

– O kaip vertinate ginčus ir nesutarimus tarp pačių žmogaus teisių gynėjų?

– Mano gyvenimo principas – niekada nesikarščiuoti. Tai stengiuosi ir pats daryti, jeigu pasitaiko karštakošis pašnekovas, laikiu, kol jis atvės, tik po to diskutuojame. Svarbiausia, kad pašnekovai girdėtų ir suprastų vienas kitą. O kai nebesusikalbama tarpusavyje, tai kaip tada galima ginti kitų žmonių teises. Mūsų asociacijos nariai pasiginčiję surado kompromisą. Ir tai svarbiausia.

– Jūs neseniai tapote Vyriausybės konsultantu žmogaus teisių gynimo klausimams. Vadinasi, Lietuvoje yra ką ginti? Kokios šios naujos pareigybės Vyriausybėje funkcijos?

– Ką ginti Lietuvoje iš tiesų yra. Darbelio mūsų krašte dar labai daug. Tik gaila, kad mažai žmonių jo imasi. Štai, pamenu, per vieną Žmogaus teisių gynimo asociacijos suvažiavimą į salę su invalidų vežimėliu įvažiavo moteris ir paprašė padėti jai užsisakyti specialius batelius suparalyžiuotoms kojoms. Man tuomet atrodė, jog tai tikrai ne suvažiavimui skirtas prašymas. Bet kai teko susitikti su žmogaus teisių gynėjais, atvykusiais iš Vakarų, pasirodė, kad jie padeda savo tautiečiams spręsti ne tik panašias, bet ir dar smulkesnes problemas. Ir kitose šalyse tokios asociacijos, kaip mūsų, padeda žmonėms kovoti su telefonų chuliganais, kurie mėgsta žmones prikelti iš miego vidury nakties, su įvairiais namų triukšmadariais ir panašiai. Arba štai vienas mano svečias iš Stokholmo matė, kaip prie Seimo moterėlės, surengusios piketą, neleido į rūmus parlamentarų, rodė jiems špygas ir t. t. Svečiai stebėjosi ir priekaištavo, kaip čia jokių priemonių nesiima Žmogaus teisių gynimo asociacija. Taigi ir čia yra mūsų veiklos baras. Darbų tikrai daug. Pastaruoju metu nemažai žmonių kreipiasi į mus dėl įvairių nuosavybės grąžinimo

pažeidimų, tačiau mes negalime imtis teisėjų vaidmens, o tik patarti, kur kreiptis, paguosti.

– **Ar daug gaunate kitų tautybių žmonių skundų dėl jų teisių pažeidinėjimo?**

– Lietuvoje gyvenančių kitų tautybių žmonių nusiskundimų yra, tačiau labai nedaug. Mes turime siekti, kad visiškai jų nebūtų, nes visi Lietuvos žmonės įstatymui yra lygūs. Neturi būti ir, kaip sakoma, buitinio pobūdžio įžeidinėjimų, nes tai žemina žmogaus orumą. Kartais kreipiasi į mane ir ne Lietuvoje gyvenantys mūsų tautiečiai. Štai, tarkim, Lenkijos Suvalkų vaivadijoje lietuvių padėtis nėra tokia, kokią mes norėtumėme matyti, tačiau mūsų asociacija į kitos valstybės reikalus, deja, negali kištis, ko nors reikalauti. Tarptautinėse organizacijose bei susitikimuose apie tai kalbame, netylime. Tačiau ar daug žodžiai gali?

– **Vis dėlto grįžkime prie naujųjų Jūsų pareigų. Ar jau turite kabinetą?**

– Mano, kaip žmogaus teisių gynėjo ir Vyriausybės konsultanto šiems klausimams tikslas yra judinti žmogaus sąmonę, įteigti jam, kad valstybė turi tarnauti žmogui, o ne žmogus valstybei.

Taip pat šiandien žmogui labai stinga tikėjimo ir pasitikėjimo savimi. Žmogui reikia išsitiesti, atsistoti tvirtai ant kojų ir pasijusti Lietuvos šeimininku. O kitų Lietuvoje gyvenančių tautybių žmones nuraminti, kad lietuviai, kurių čia gyvena dauguma, mažesnių už save tikrai neketina skriausti. Ta kryptimi ir turėtume visi dirbti. O kabinetą jau turiu, žmonės pas mane lankosi nuo antrosios mano darbo dienos.

– **Žmogaus teisių gynimo asociacija – nepolitinė organizacija. Kaip Jums pavyksta išsilai-
kyti, kai iš visų pusių pučia įvairūs politikos vėjai?**

– Aš šį kartą noriu pakalbėti ne apie asociaciją, o apie kitą organizaciją, kurios veikloje dalyvauju. Prieš keletą metų buvo įkurta Kalinių globos draugija. Tarp mano bendraminčių nebuvo jokių nesutarimų, kadangi mes žinojome, kad atėjome dirbti – rūpintis kaliniais, juos globoti. Ir mes savo įsitikinimus nutarėme „įsidėti į kišenę“. Taip turėtų būti ir kitose panašaus pobūdžio organizacijose, o štai Žmogaus teisių gynimo asociacijoje yra grupė žmonių, kuriems rūpi politiniai dalykai, didelę įtaką daro dešiniuosios partijos. Valdžios gali keistis, partijos plėsti savo įtaką, o kova už žmogų ir jo teises turi būti objektyvi ir rami.

– **Dėkoju už pokalbį.**

Vakarinės naujienos. – 1994 m. kovo 9 d.

ĮVYKO III SUVAŽIAVIMAS

Kovo 5 d. Vilniuje įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos trečiasis suvažiavimas. Jame dalyvavo 37 asociacijos nariai iš Marijampolės, Klaipėdos, Kauno, Jonavos, Kaišiadorių, Tauragės, Šiaulių ir Alytaus, svečiai iš 9 visuomeninių organizacijų. Diskusijų metu buvo aptarti asociacijos, kaip nepolitinės organizacijos, įstatai ir programa, suformuotas naujas, mažesnis komitetas iš devynių narių, išrinkta Asociacijos įstatų ir programos komisija. Po suvažiavimo įvykusiame naujojo komiteto narių posėdyje Asociacijos Garbės pirmininku išrinktas Viktoras Petkus, pirmininku – Vytautas Girdzijauskas, vicepirmininkais – Marija Nijolė Bikauskienė ir Vytautas Budnikas, atsakinguoju sekretoriumi – Stasys Kaušinis. Komitetas įpareigojo įstatų ir programos komisiją papildyti įstatus ir programą, nutarė šių metų kovo 18 d. surengti dar vieną posėdį, kuriame būtų aptarti šie dokumentai. Be to, iki birželio 1 d. turi būti surengta konferencija Asociacijos įstatų ir programos pakeitimams patvirtinti.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija sėkmingai tęsia savo veiklą ir kviečia jungtis į ją naujus narius.

„Pozicijos“ inf.

PADĖKA

Dėkojame žyriam Lietuvos verslininkui, humanistui Rimantui Jarmaliui, materialiai parėmusiam Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos trečiojo suvažiavimo rengimui.

Asociacijos sekretoriatas

Pozicija. – 1994 m. kovo 14 -20 d.

IŠTIESK RANKĄ IR PAJAUSI BROLĮ

Janina NAVICKAITĖ – Vilniaus Šv. Mikalojaus parapijos „CARITAS“ pirmininkė

Niekada, regis, dar nebuvo taip sudėtinga rašyti, kaip šiandien. Juo daugiau palūžusių, nušvilusių, nutilusių, nuliūdusių sutinku – juo sunkiau yra ką nors jiems pasakyti. O pasakyti reikia.

Pernai sesuo Marilyn iš Niujorko parašė man laišką, kuriame buvo žodžiai, šiandien man esantys didelė pagalba tomis valandomis, kai pasirinktas kelias atrodo pačiai nepakeliamas: „Dženi, Tu greitai suprasi, kad Labdara (Gerumas) yra sunki našta... Sunkesnė, negu sriubos puodas ar duonos krepšys... Bet tu visuomet turi būti gera ir šypsotis. Duoti sriubos ir duonos yra ne viskas. Turtingas gali tą patį padaryti. Bet tu esi mažytė Vargšė Tarnaitė, Gerumo Duktė, visuomet besišypsanti ir geraširdė... Kuo neteisesni ir šiurkštesni jie atrodys, tuo daugiau tu turi rodyti jiems savo meilę. Tik dėl tavo meilės, tik dėl jos vienintelės, tau atleis vargšai už duoną, kurią tu jiems duodi“.

Į Šv. Mikalojaus parapijos „CARITAS“ centrą rudenio plokštėje suplaukė daug vargšų, valkataujančių ir gyvenančių miškuose. Nė nemaniau, kad jų tiek daug. Mat vasarą mieste jų būna mažiau. Pagausėja žiemai artėjant. Būtų nesunku jiems padėti, jeigu reikėtų tiktai DALINTI ar tiktai spręsti – KAM ir KIEK duoti.

Bet juk reikia duoti ne tiktai dėl to, kad sušelptum. Reikia, kad jie pabūtų, kad dar ateitų, kai būtina prireiks. Nenoriu ir nelaukiu, kad jie ką nors gavę kuo skubiau išeitų.

Sausio vidury į Kopylčią atėjo labai liūdnas, tylus, sušalęs žmogus. Jis prašė batų ir valgyti. Neseniai išėjęs iš Lukiškių kalėjimo. O prieš tai metus išbuvęs tardymo izoliatoriuje. Dar anksčiau buvęs nuteistas dviem metams už padarytą avariją. Liūdną gyvenimo istoriją papasakojo Valerijus – toks šio žmogaus vardas.

Karinę tarnybą atlikęs Kaliningrade. Ten gavęs skubią telegramą, kad tučtuojau vyktų namo „dėl šeimyninių aplinkybių“. Parvažiavęs sužinojo, kad jo motina žiauriai nužudyta – sukapota į gabalus. Tuo metu – 1967-aisiais Valerijui buvo 22-eji. Tėvo, laikomo už KGB kalėjimo sienų, namuose irgi nebuvo. Kai tėvą išleido – jis buvo nelabai sukalbamas. O kai susivokė, kas atsitiko su jo žmona Vera – su psichika visai pablogėjo.

Po motinos mirties Valerijus niekaip negalėjo atsipeikėti. Viskas buvo ne taip. Ir vis dėlto vedė. Turėjo sūnų. Gal ir būtų gyvenimas sunormalėjęs, jei jo jauna, 23-ejų metų žmona nebūtų išgėrusi kažkokių vaistų – nenorėjusi antro kūdikio. Oficialiai aborto nenorėjusi daryti – pati bandžiusi savo jėgomis. Kol nuvežė į ligoninę, kol padarė tyrimus – ji ir mirė. Kriminalinis abortas.

Jis liko su ketverių metų vaikelium. Paaugino tiktai iki pirmos klasės. O toliau žmonos motina atsisakė auklėti anūką. Atidavė į internatą. Ir dar daug buvo visko... Sūnus suaugo. O dabar, Valerijui papuolus į Lukiškių kalėjimą, jis pardavė butą, pažadėjęs tėvui nupirkti kitoje vietoje,

atskirai. Pažadai liko pažadais. Taigi Valerijus neturėjo kur sugrįžti. Pradėjo valkatauti, sparčiai ristikis žemyn.

Ką pasakytį žmogui?

Pirmiausia reiktų jį aprengti ir sušildyti. Parodyti – aš tave suprantu! Tu nesi vienas. Bandyti pastūmėti susitvarkyti dokumentus, kuriuos šiuo metu yra praradęs. Sulopyti pašlijusią sveikatą, nuimti liūdesio voratinklį nuo akių ir nuo širdies. Juk jis pats sakosi „tempiaš gumą“, ir tiek. Yra labai pasimetęs – nieko nebenori. Miega tai vienoje, tai kitoje šiluminėje trasoje. Ateina vėlai ir išeina anksti, kad niekas nematytų. Rūsyje tamsu, tvanku. Prašo manęs nors galiuko žvakelės. Eiti niekur nesinori – labai sunku į įstaigose dirbančius pakelti akis. Nes nėra tu, į kuriuos galima būtų atsiremti, kurie tavęs nepasmerktų. Ne kiekvienam norisi ir pasakoti apie savo šturpokai susiklosčiusį gyvenimą. O pakilti reiktų, pasidarbuoti dar norisi. Ir valgyti norisi ne rytoj, bet DABAR. Ir nusiprausti. Gabalėlio muilo, skiautelės rankšluosčio, vandens...

Mes norime apie kiekvieną žinoti, ar tvirtas, ar turtingas, ar gražus, ar mitrus jis, ar gerai rašo, ar geras dainininkas, muzikantas, darbininkas. Bet mažai kas paklausia: ar jis tykus, nusižeminęs, kantrus, maldingas, gailestingas, švelnus žmogus? Tą speiguotą šeštadienio rytą gerdami Koplyčioje arbatą, mes daug apie ką kalbėjomės su Valerijum...

Žmogus veidą mato, o Dievas į širdį žiūri.

Ateis Valerijus. Žinau, kad jis ateis. Abu po truputėlį, tyliai, be garsių žodžių mokysimės plaukti. Ir ne tik aš jam, bet ir jis man yra ir bus Mokytojas ir Pagalba pažinti Gerumą, Kantrybę ir patį gyvenimą.

Nes gerumas nėra, kaip kai kurie galvoja, silpnumo ženklas. Priešingai – tai tikrai pozityvi ir kovojanti dorybė. Tai nėra nuolaidžiavimas nuodėmei, blogiems darbams. Gerumas iš anksto reikalauja pamiršti save ir atsiduoti kitiems. Nes greta klaidos visuomet yra žmogus ir žmoguje yra tiesa. Gaila, kad labiau išvelgiami žmogaus trūkumai. Jie dažniausiai tėra tiktai jo gerų savybių antroji pusė. Neskubėkime smerkti. Aš nesakau, kad reikia toleruoti nuodėmę. Ne. Tačiau kiekvienam savo broliui mes galime ir turime ištiesti pagalbos ranką. Prie tokios rankos neprilips joks purvas. Artimo šelpimas neturi vertės, jeigu neplaukia iš Dievo meilės. Jeigu širdis neturi artimo meilės, ji abejinga artimo vargams, ji palieka kenčiantįjį jo paties rūpesčiui ir likimui.

„Šaltai“ dirba daugelis įstaigų, į kurias tenka nusiųsti varguolį. O turėtų ne dirbti, bet tarnauti žmogui. Tarnauti taip, kad šiam nieko nereiktų maldauti. Mums trūksta žmogiškumo. Kur jis yra, ten ir duonos užtenka.

Ne vieną ir ne du kartus teko į Koplyčią kviesti greitąją. Atvažiuoja gydytojai – atrodytų, paslaugūs, geri, dėmesingi. Tiktai paguldyti benamį, utėlėtą, į kokią nors ligoninę – problema. Užuojautos tokiu atveju nelauk. O kiek kartų į socialinės rūpybos organus nusiųstas vargdienis grįžta visiškai nusivylęs. Ir vėl kol jį pakeli, apglostai, apgydai, kol vėl užvedi tą mažai bedirbantį vidaus variklį – gyventi! Tiktai nebijok, išsitiesk, nusimesk tuos baisesius kompleksus – tu toks pat kaip ir aš. Nupuolei – kelkis! Esu tau dėkinga, kad šiandien suvis nebaisu užėti į bet kokią stotį, nes tu man pamojuosi, nusišypsosi, net persižegnosi – mes jau buvome arti vieni kitų, mes jau buvome susitikę Koplyčioje. Aš visuomet ateisiu pas tave – į stotį, kalėjimą, policijos poskyrį, paskirstymo punktą, nes aš tarnauju CARITE, nes aš tarnauju tau.

Aš labai džiaugiuos, kad į Koplyčią ateina vargdienių. Tai nėra nelaimė. Tai yra galimybė mums susirinkti ir pasikalbėti. Tai Dievo duota galimybė pasižiūrėti vienas kitam į akis, nes užaugome toje pačioje sistemoje, po vienu ir tuo pačiu rimbū.

„Lenk medį, kol jaunas“, – sakydavo mano tėvas. Jis buvo teisus. Jauni mes buvome visi. Kaip mus lenkė? Kokios rankos? Ko mokė? Ko išmokė vaikų namai, internatai, kalėjimai, reabilitacijos centrai? Anas kūdikis buvo rastas krūmuose prie Nemuno, šis – kapinių patvoryje, trečias gimė kalėjime. Nemylimų rankų priimti kūdikiai. Nemylimi išsčiose iš kartos į kartą.

Neglausti, nenešioti, nemokyti. Amžinas alkis ir amžinas šauksmas. Amžinai ieškos pakaitalų – rūkalų, alkoholio, narkotikų, sekso ir kitų aštrių pojūčių. Mes turime nešioti vienas kito našta, tačiau yra visiškai kitaip – apkurtom, apakom, sužiaurėjom. O taip netoli vienas nuo kito esame! Ištiesk ranką ir pajausi brolių. Atsisuk atgal ir pamatysi seserį. Taigi kodėl neini Meilės keliu, o greičiau ir lengviau pasirenki visiškai besparnį buvimą ant žemės.

Pozicija.-1994 m. kovo 14-20 d.

MENKĖ GENDA NUO GALVOS

Ignas PIKTURNA – rašytojas

Palangiškis bičiulis, dabar gyvenantis JAV, Vytautas Šliūpas (aušrininko dr. J. Šliūpo sūnus) laiške iš Kalifornijos man guodžiasi: „Esu lankęsis daug kur pasaulyje, ir gyvenęs visuose žemynuose, taigi visur susidūręs su biurokratija. Blogiausi biurokratai ir žmonių laiko eikvotojai iki šiol, mano manymu, buvo Bangladeše. Tačiau kai susidūriau su Lietuvos biurokratais, pamaciau, kad lietuviai ir bangladešiečius pralenkia. Baisu! Kaipgi galima tikėti, kad Lietuva išbris iš ekonominio ir politinio purvo, jeigu biurokratija taip suvešėjusi ir taip visiems trukdo? Tikrai galiu pasakyti, kad trys ketvirtadaliai nereikalingų popierių turėtų būti Lietuvoje kuo greičiausiai lauk išmesti. (Taipgi ir biurokratų!) Be tokios reformos Lietuva bus pasmerkta merdėti.“

Aš nesu „gyvenęs visuose žemynuose“, tačiau turėjau progų stebėti įvairiausių administratorių bei klerkų veiklą Hamburgo ir Ruano, Amsterdamo ir Kopenhagos, Liverpulio ir Roterdamo ofisuose, taigi galiu puikiausiai ją lyginti su mūsų Klaipėdos – kišeninio uosto – tarnautojų darbu. Atvirai šnekant, mūsiškiai klerkai, menedžeriai ar administratoriais, dispečeriais ar viršininkais dabar tituluojami, dirba dešimteriopai nerangiau negu Ispanijos bedarbiai dokininkai (!) O kokios mūsiškių pretenzijos paveldėtos dar iš senųjų, komunizmo kūrimo laikų! Dirbama tuo pačiu stiliumi, ir tuose pačiuose rūmuose su milžiniškais kabinetais, dermantinu apmuštomis durimis, kad pašalinė ausis nepasiklausytų, ir užuolaidomis užmaskuotais langais, kad nereikalinga akis nepastebėtų. Tik kaip už tų langų ir durų dirbama – niekam nė motais. Beje, uostų valdybos išlaiko ne vien savo rūmus, bet ir departamentus, net ministerijas Vilniuje. Ten irgi daugybė menedžerių ir brokerių, slampinėjančių koridoriais ir neturinčių ką veikti.

Ten, Hambre ar Amsterdame, visus reikalus gali sutvarkyti vieninteliame pastate. Šefas ar menedžeris (gal savininkas) kiaurai mato, kas ką veikia aplinkui, nes beveik visas pastatas – iš stiklo. Beje, jam dairytis visai ir nereikia – jis ir taip žino, ką daro gražuolė, palinkusi ties kompiuteriu, ką klebena rašomąja mašinėle klerkas.

Pabūkime mūsų ministerijų koridoriuose bent minutėlę kitą. Pamatysime solidų tarnautoją su rankšluosčiu rankoje – susikaupusį kaip Seimo narys prieš balsavimą ir laukiantį eilės pas mašininkę... Juk daugelis, net aukštuosius mokslus baigę, nemoka rašyti mašinėle (ką jau bekalbėti apie kompiuterį); antra, tų mašinėlių didžiausias trūkumas. Tuo tarpu ištaigingų užsieninių limuzinų nestokojama. Ir važinėjama jau ne vien tarnybos reikalais.

Abejoju, ar kur nors pasaulyje priimamas į tarnybą menedžeris (nekalbu apie aukštesnes pareigas), nemokantis rašyti mašinėle, naudotis kompiuteriu, vairuoti automobilio ir nemokantis užsienio kalbų.

Teisus profesorius Rimvydas Šliažas „Pozicijos“ savaitraščio 6 ir 7 numeriuose skausmingai aprašęs savo pastebėjimus iš kelionės po Lietuvą. Labai vertai nuo svečio iš JAV klievo ir Kaunui, ir Klaipėdai, ir Tauragei. R. Šliažas, susidūręs su lietuviškaisiais biurokratais ieškodamas savo

tėvų namo, pagrįstai patarė išmokti mandagumo ir darbštumo iš Amerikos įstaigų tarnautojų. Išties būtų labai neblogai, kad ir visų mūsų raštinių durys visad būtų atdaros, kaip Amerikoj – tegu visuomenė mato savo tarnus. Tegul ant stalų būna ir jų vardas su pavarde, kad žinotume, kas yra tas „malonus“ ponas. Būtų pažaboti biurokratai – neužverstų Prezidento ir Premjero laiškais kaimiečiai dėl pavogtos karvės ar paršiuko, dėl sukčiavimų parduotuvėse, naujai iškeptų bankų prezidentų ir firmų direktorių savavaliavimų ir aibės visokiausių kitų negerovių.

Kažkodėl vis neįsisąmoniname, jog be kvalifikacijos ir drausmingų klerkų tarnybos jokie Vyriausybės nutarimai ar pasiūlymai, netgi įstatymai niekad nebus įgyvendinti. Ir toliau keliausiame teisinio nihilizmo ir nebaudžiamo abejingumo keliu. Netikęs klerkas – valdžios duobkasys.

Imkime paprasčiausią atvejį – Lietuvos piliečio paso gavimą. Kas surokuos, kiek nervų, laiko, taipgi ir pinigų eilinis pilietis prarado norėdamas gauti pasą? Argi atitinkamos įstaigos negalėjo savo darbo sutvarkyti efektyviau? Ką jau bekalbėti tada apie sudėtingesnę atvejį, kai prireikia į miesto valdybą ar ministeriją kreiptis. Be pinigų ar dovanėlės nė nebandyk. Kiekvienas valdininkas pripažįsta tik savo privilegijas, bet ne pareigas. Antai besipešantys dėl savo pajamų deklaravimo kai kurie Seimo nariai apeliavo, jog pažeidžiamos konstitucinės piliečių teisės. Kodėl gi valdžioje sėdintieji nesigėdija naudotis lengvatomis – personalinėmis pensijomis, išskirtinėmis privilegijomis gauti butus, automobilius, vasarnamius, etc. Ko gero, „Respublikos“ laikraščio pažadėtoji 200000 Lt premija nė vienam valdžioje pabuvojusiam neatiteks(!) Štai tokie Nepriklausomybės tarnautojai.

Teisi „Tiesos“ žurnalistė Rasa Andrašiūnaitė, tvirtindama, jog „valdžia pensijas, pašalpas, net Nacionalines premijas, stipendijas, skaičiuoja nuo minimalaus gyvenimo lygio – 46 Lt, o pati sau algas pasiskiria nuo atlyginimo vidurkio – 291 Lt.

Kiekvieną mėnesį valdžia parodo skurdžiams neva kilniadvasišką gestą – padidina pensijas, stipendijas... 5 procentais. Argi valdantieji nežino, kad per tą laikotarpį, kol vargšelis gaus penkis procentus, būtinausi duonos ir pieno produktai parduotuvėse šoktelės dešimčia procentų? Kas ką mulkina ir kam to reikia? Kam tokia vieša apgaulė eina į sveikatą?

Palangiškiai žvejai nuo seniausių laikų sakydavo: menkė genda nuo galvos. Reikia arba laiku gerai pasūdyti, arba nukirsti galvą. Dusetiškiečiai dar turi savitą priežodį: „Pirkai žuvį – nusipirk ir pipirų“. Pabandyk sugėdinti klerką ministerijoje ar kokioje valdyboje – gausi tokį atkirtį, jog nebežinosi, kur dingti ir antrą sykį nė nebandysi kreiptis. Verčiau tiesiai Prezidentui rašyti arba į laikraščius... Biurokratas ne tik atsikirs akimis parodydamas į lubas (atseit, ten, viršuje, geriau žino), – jis tavęs kitą sykį pro duris nebeįsileis.

Argi negalėtų daugumos išrinktoji partija, netgi dviem „DD“ pasidabinusi, pradėti tvarką nuo savęs. Tegul ateina į valdžią ne tie, kurie trokšta prasigyventi, prisiprivatizuoti ar tiesiog prisivogti, o sąžiningi, dori, mokantys dirbti, turintys žinių ir patyrimo. Be to, siūlyčiau pakartoti pasaulio istorijoje išbandytus žygius. Pirmiausia Vyriausybės (o gal Seimo) potvarkiu ar dekretu vieną dieną visus atlyginimus (pradedant Seimo pirmininko ir baigiant klerko ar pensininko) sumažinti perpus. Ir nuo tos pačios dienos tuo pačiu potvarkiu visiems pridėti po 100 Lt. Tas, kuris gavo 1756 Lt, dabar gautų 978 Lt, o tas, kuris gaudavo minimalaus gyvenimo dydžio atlygį, gautų 123 Lt. Nereikėtų jokių papildomų pinigų iš biudžeto, nebūtų nuskriausti didieji piniguočiai, o mažieji skurdžiai paremti. Skirtumas tarp didžiausio ir mažiausio atlygio išliktų beveik toks pat, koks priimtas Europos demokratinėse šalyse.

O jeigu atsirastų didelių tokios reformos priešininkų, vertėtų jiems pasiūlyti palikti savo tarnybas: tegu pasieško vietos komercijoje ar versluose, tegul pajaučia tikro darbo skonį. Ta proga būtų galima sumažinti valdymo aparatą bent 50 procentų ir, anot V. Šliūpo, gal net tris ketvirtadalius popierizmo ir biurokratų.

Tokie pasūdymai ir pipirai gal pagelbėtų menkę išlaikyti, nenukapojus galvos. Juk nauji rin-

kimai ar perversmai mūsų jaunai Lietuvai dabar mažiausiai reikalingi. Antra vertus, per trumpą Nepriklausomybės gyvavimo laikotarpį jau turime šestą vyriausybę ir regimę, kad perstatinėjamos tik kėdės. Kiekvieno, prie lovio pripuolusio, apetitas auga, o biurokratizacijos tradicijos stiprėja. O jeigu bus dešimta, šešiolikta? Spartūs valdžios besikaitaliojimai duos tik daugiau progų kiekvienai vyriausybei nusimesti atsakomybę.

Pozicija.-1994 m. kovo 14-20 d.

INTERVIU SU V.PETKUMI

DIDESNĖS UŽ ŽMOGŲ VERTYBĖS ŽEMĖJE NĖRA

– Gerbiamas V. Petkau, dėl Lietuvos nepriklausomybės Jūs kovojote visą savo gyvenimą. Už nepriklausomybės idėjas, už laisvą Lietuvą Jums teko nemažai atkentėti. Sovietiniuose lageriuose prabėgo didžioji Jūsų gyvenimo dalis. Jūs niekad garsiai nešaukėte iš tribūnų, kad esate rezistencijos dalyvis, buvote visad kuklus ir tolerantiškas, nors Lietuvai daug nauđingo padarėte.

Ir štai šiemet Vasario 16-osios proga Jums buvo įteiktas aukštas valstybės apdovanojimas – tai Jūsų pasišventimo Lietuvai įvertinimas. Ką jautėte tuo metu, kad Jums įteikė V laipsnio Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordiną?

– Ta žinia, reikia pasakyti, mane gerokai nustebino. Turbūt iš anksto buvo pristatomi žmonės apdovanojimui, bet paslaptis buvo išlaikyta iki pat paskutinių dienų, mat niekas nieko nesakė. Tik prieš porą dienų gavau vyriausybines telegramas ir tik tada sužinojau. Į mano priekaištus pažįstami, bičiuliai tik paslaptį šypsojosi. Žinoma, šis gana aukštas apdovanojimas, pavelđetas iš mūsų nepriklausomybės laikų, labai nudžiugino.

– **Prašyčiau papasakoti, koks buvo Jūsų kelias į Lietuvos nepriklausomybę?**

– Apie tai čia turbūt ilga kalba. Dar besimokant gimnazijoje mane suėmė. Šiandieną tuometinis suėmimo motyvas atrodytų labai juokingas.

Besimokydamas gimnazijoje esu priklausęs ateitininkų organizacijai. Į ją prieškariu buvo įstoję ir daugelis Lietuvos žmonių. Ji veikė nuo 1910-1911 m. ir anaipol nebuvo politinė. Jos tikslas buvo paruošti žmones gyvenimui skiepijant atitinkamą pasaulėžiūrą, t. y. krikščionišką pasaulėžiūrą. Ir toji organizacija niekad neturėjo tikslo kovoti prieš kokią nors santvarką ar prieš valstybę. Tai grynai kultūrinė organizacija. Ir šiaandieną turbūt keistai atrodo, kad už priklausymą tokiai organizacijai galėjo teisti. Ne tik besimokantis gimnazijoje, bet ir studijuojantis aukštosiose mokyklose jaunimas priklausė tai organizacijai. Štai buvo toks laikas, kai atsibastę į mūsų kraštą žmonės visiškai ignoravo tai, ką turėjome anksčiau, nesiskaitė su tuo faktu, kad prieš karą mūsų valstybė buvo nepriklausoma, jie viską matavo sovietiniais standartais, sprendė taip, kaip jiems atrodė iš Maskvos. Galvojo, kad reikia taikyti tuos pačius įstatymus, kurie veikė prieš karą Sovietų Sąjungoje, tarsi Lietuvą jau tada būtų buvusi Sovietų Sąjungos dalis. O juk šitaip nebuvo, buvo nepriklausoma valstybė. O tą viską jie ignoravo, nesiskaitė, ir pagal tą standartą žmonės teisė, vežė į Sibirą, kišo į kalėjimus, ieškodami potencialių priešų.

Pirmą kartą teko būti lageryje nedaug, pagal anų laikų terminą, tai buvo „vaikiška“ bausmė, atsėdėjau tada 6 metus. Antrą kartą „atseikėjo“ truputį daugiau. Kaip sako, nuo skambučio iki skambučio atsėdėjau aštuonerius metus. Antrą kartą man pateiktas kaltinimas irgi keistai skambėjo. Daugiausia buvo priekaištaujama dėl antitarybinės literatūros platinimo. Pavyzdžiui, buvo inkriminuojama, kad platinau mūsų klasiko Jono Aisčio-Aleksandriškio poeziją, jo lyrikos rin-

kinį „Sesuo butis“, kito mūsų poezijos klasiko Bernardo Brazdžionio eilėraščių rinkinį, išleista Vakaruose, „Didžiojo kryžkelėj“. Ypač jie širdo už tai, kad platinau Nelės Mazalaitės, dabar mūsų visuomenei beveik nežinomos rašytojos, novelių rinkinį „Gintariniai vartai“. Mano kartos jaunimas labai mėgo jos noveles. Už visa tai sukūrpė man ir dar keliems žmonėms bendrą bylą, nors mes nieko bendra neturėjome (su kai kuriais žmonėmis teko susitikti tik teisme). Teisė 11 žmonių. Ir mes juokais paskui save vadinome „Vilniaus futbolo komanda“. Trečią, paskutinį kartą, teisė mane 1978 metais. Tada pritaikė kuo daugiau straipsnių, nuteisė mane 3 metams uždaro kalėjimo, 7 metams konclagerio ir 5 metams tremties į Sibirą. Iš viso gavau 15 metų. Tik-tai prasidėjus Lietuvoje viešam judėjimui dėl Lietuvos nepriklausomybės sužibo viltis. 1988 m. lapkričio mėn. grįžau į Lietuvą. Gerbiamo P. Cidziko ir kitų surengta badavimo akcija pagelbėjo ne tik man, bet ir kitiems politiniams kaliniams, kalėjusiems Rusijoje.

Tuomet konclageriuose visur buvo daug lietuvių. Pavyzdžiui, pirmą kartą sėdint vien tik viename konclageryje tenai jų buvo apie 600. Kalėjimuose ar lageriuose dažniausiai būdavo protestuojama dėl buities sąlygų. Čia buvo daug mūsų senosios, prieškarinės inteligentijos, žmonės burdavosi į įvairiausių ratelius: vieni domėdavosi grožine literatūra, kiti rašydavo kūrinėlius, dar kiti buvo linkę į savišvietą. Lageriuose būta bibliotekų, buvo galima jomis naudotis, gauti iš namų knygas, o paskutinį kartą būnant man kalėjime gauti knygas iš namų jau buvo uždrausta. Konclageryje kas į istoriją, kas į religiją gilindavosi. Įvairiausių žmonių buvo. Jie savaime telkdavosi į ratelius. Tiktai pirmą kartą sėdėdamas lageryje pastebėjau, jog žmonės daugiausia burdavosi pagal tautinius požymius. Antrą ir trečią kartą besėdint vadinamasis tautų barjeras jau buvo peržengtas. Jau rasdavo kalbą įvairių tautybių žmonės. Ir tie rateliai tapdavo, galima sakyti, internacionaliniais, nes jie suburdavo įvairiausių tautybių žmones. Į lagerius patekdavo ne tik sovietinėje imperijoje gyvenančių tautų atstovai, bet ir iš kitų šalių, užsieniečių, kažkodėl čia atsidūrusių, pvz., vokiečių, lenkų, čekų, italų, prancūzų, net belgų. Tie rateliai būdavo ypač populiarūs ir, nežiūrint skirtingų tautybių, žmones sujungdavo bendra – rusų – kalba. Kiekvienas rasdavo sau bendraminčių. Tie rateliai išsiplėtė. Per visą tą laiką gyvenimas nė karto nebuvo sustojęs, jis visą laiką pulsavo ir buvo gyvas. Jei būtų nutrūkusi gyvoji mintis, toji grandis, tarpusavyje sujungusi žmones, tai po tokios dvasinės destruktijos būtų prasidėjęs ir fizinis žmogaus sunaikinimas. Tuo mes ne kartą turėjome progos įsitikinti: kai tik žmogus „nuleisdavo rankas“, jis tučtuojau atsidurdavo kitam pasauly. To jokiū būdu negalima buvo leisti. Todėl mūsų tikslas buvo susikurti savo dvasinį pasaulį, kurio niekas nepramuštų.

Man imponavo du dalykai: grožinė literatūra ir pasaulio istorija (Lietuvos, Europos ir t. t.). Toliau, galėčiau pasakyti, imi laikytis savotiškos taisyklės: kas turi galvą, tas skaito grožinę literatūrą, kas turi galvoje – domisi filosofija. Vėliau persimečiau į tą sritį. Daug padėdavo man ir tarptautiniai rateliai, atveždavo artimieji literatūros, dalindavomės, nagrinėdavome, referuodavome, aptardavome. Ir būdavo toks gyvas domėjimasis. O paskutinį dešimtmetį sėdėdamas lageryje, nemažai energijos esu įdėjęs gilindamasis į žmogaus ir piliečių teisių klausimus. Štai beveik 20 metų gyvai domiuosi ir šita sritimi, neoficialiai daugiau metų susidarytų.

Už poros metų švęsime Lietuvos Helsinkio grupės 20-metį. Visą laiką domėjausi žmogaus teisėmis ir turiu sukaukęs gana daug literatūros šiuo klausimu.

– Jūs dalyvaujate Lietuvos žmonėms gerai žinomų visuomeninių organizacijų veikloje: esate Lietuvos Helsinkio grupės signataras, Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos pirmininkas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas, žurnalo „Lietuvos sargas“ redaktorius, neseniai buvote paskirtas į atsakingą Vyriausybės postą – valstybės konsultantu žmogaus ir piliečių teisių klausimais. Bet Jūs esate ir Lietuvos kalinių globos draugijos, į kurią mūsų visuomenės dalis žiūri su tam tikru nepasitenkinimu, valdybos narys ir aktyviai dalyvaujate Draugijos veikloje. Ar Jūsų nevaržo buvimas joje?

– Kadangi aš rūpinuosi žmogaus teisėmis, žinoma, ir kalinių teisės taip pat įeina į mano kompetencijos sritį. Užtat aš domėjausi kalinių globos klausimais prieškario Lietuvoje. Pirmą kartą „Gaublio“ (vadovas doc. Kazlauskas) klube teko padiskutuoti šiuo klausimu, iškeliant šūkį: „Atidarykime kalėjimų duris“. O paskui atsirado grupė žmonių, kuri bandė atgaivinti 1921 m. gruodžio 10 d. įkurtą Kalinių globos draugiją. Jos būstinė tuomet buvo Kaune, tikslas – teikti moralinę ir materialią paramą kaliniams ir jų šeimoms. Ji veikė visame krašte, šelpdavo pavienius kalinius, steigė bibliotekas, mokyklas, dirbtuves ir aprūpindavo kalinius darbu.

Draugija turėjo skyrius miestuose, kur buvo didesni kalėjimai. Palaikė kontaktus su Teisingumo ministerija (tada kalėjimai buvo pavaldūs ne Vidaus reikalų ministerijai, o Teisingumo ministerijai). Ir, beje, kalėjimų administracija palaikydavo artimus ryšius su Draugija. Draugija rengdavo Kaune kalinių darbų parodas. Buvo rengiamos ir loterijos, iš kurių būdavo gaunama šiokių tokių pajamų. Draugija vienu metu, 1937 metais, buvo pakeitusi savo pavadinimą ir vadinosi Patronato draugija, paskui vėl grįžtama prie senojo pavadinimo ir tokiu pavadinimu išlieka iki pat krašto okupacijos (1940 m.). Gali kilti klausimas, ar tai buvo vienintelė Lietuvoje organizacija, besirūpinanti kaliniais. Kalinių globos draugija nebuvo vienintelė tokia organizacija Lietuvoje, tačiau ji buvo pagrindinė ir labiausiai paplitusi Lietuvoje. Būta ir kitų draugijų, kurių veiklos sritis buvo siauresnė, pavyzdžiui, galima paminėti „Soteriją“ (iš graikų kalbos žodžio „soter“ – išgelbėtojas). Įdomi šios draugijos veikla – kalinių ir ligonių lankymas. Ji buvo įsisteigusi Kaune apie 1925 metus inteligentų iniciatyva. Tačiau vien inteligentais neapsiribojo, įtraukė į šią veiklą ir studentiją. Pvz., Vytauto Didžiojo universitete 1930 metais studentai įregistravo tokiu pačiu pavadinimu savo draugiją. Jai tada vadovavo daktarė Karvelienė ir Somaitytė.

Ar Lietuvoje įsteigta Kalinių globos draugija buvo naujovė pasaulyje? Reikia pasakyti, ne. Mes buvome Vakarų krikščioniškojo pasaulio dalimi, nes kalinių globos draugijos jau buvo steigiamos vietose prie kai kurių kalėjimų Vakaruose arba kaip centrinė organizacija visam kraštui, turinti savo skyrius įvairiose vietovėse. Bet tai pradėta daryti anksčiau. Tikslas jų buvo tas pats – globoti kalinius ir jų šeimas bausmės atlikimo metu ir padėti išėjusiems iš kalėjimo surasti darbą, kad pradėtų naują gyvenimą. Pirmoji 1776 metais oficialiai įkurta kalinių globos draugija yra žinoma Filadelfijoje, JAV. Paskui tokias draugijas imta steigti ir Europoje. O XX a. jos paplito ir kituose kraštuose. Tų draugijų veikla, be abejo, davė didžiulę naudą, tad pagaliau jas pradėjo remti pati valstybė. Pvz., Anglijoje nuo 1862 metų tos draugijos gaudavo iš valdžios po 2 svarus už kiekvieną globojamą kalinį. Tai palyginti nemaži pinigai.

Toliau ta globa pasaulyje įgijo ir kitokį pobūdį – ima rengti pasaulinius kongresus, vadinauosius kalėjimų ir kalinių kongresus. Į juos susirinkdavo daugelio valstybių atstovai. 1890 m. toks kongresas įvyko Petrapilyje, 1895 m. – Paryžiuje. Reikėtų paminėti 1872 m. Londone vykusį kongresą. Jame buvo sudaryta speciali komisija, kuri nutarė, kad tokius kongresus reikėtų rengti periodiškai, kas penkeri metai. Ir atsikūrusi Lietuvos valstybė yra dalyvavusi tuose kongresuose tris kartus: Londone (1925 m.), Prahoje (1930 m.) ir Berlyne (1930 m.). Sekantis turėjo vykti 1940 metais, bet prasidėjo karas. Toji veikla karo metu buvo laikinai nutraukta. Tuomet įžengta į trečiąją veiklos stadiją. Nuo pavienių draugijų veiklos iki tarptautinio masto kongresų, vykstančių ne tik Vakarų pasaulyje.

1946 metais kalėjimų ir kalinių reikalai buvo perduoti Jungtinių Tautų žinion.

Mūsų draugijų veikla prieš karą buvo tokia populiari, kad žmonės ją visai remdavo įvairiomis aukomis, rinkdavo aukas prieš Kalėdas, Velykas, tiesiog važinėdavo per žmones, rinkdavo įvairiausias maisto produktus, veždavo juos į kalėjimus, suruošdavo šventes kaliniams. Kai aš 1947 metais patekau į kalėjimą, išgirdau lietuviškai dainuojant dainą, prisimenu, dainoje buvo skundžiamasi kalinio dalia, prisimenant, apeliuojant: „kur visuomenė, kur dingo žmonės, kur kaliniams globoti draugija“. Vadinasi, kadaise Draugija turėjusi būti tokia populiari, kad net

atėjus tokiems sunkiems laikams, ją prisiminta sovietiniuose lageriuose. Yra žinoma, jog Kalinių globos draugijos nariai buvo garbingi Lietuvos žmonės: teisininkai, daktarai, pedagogai, o per paskutiniuosius dešimt metų iki sovietų okupacijos draugiją kuravo net pati Lietuvos prezidento Smetonos žmona, ponija Sofija.

– Kaip įvertintumėte dabartinės, atsikūrusios prieš trejus metus, Kalinių globos draugijos veiklą?

– Pirmiausia reikia pasakyti, tiesiog pasigirti galima, kad mūsų Kalinių globos draugija, atsikūrusi ir veikianti keletą metų, išlaikė, jei taip galima sakyti, didelį stabilumą, nesimėtė nei į kairę, nei į dešinę, nors į ją susibūrė įvairių pažiūrų, įvairių kryptių ir įsitikinimų žmonių, niekas nebandė tos Draugijos, kaip dabar įprasta, politizuoti. Mūsų įvairiausių įsitikinimų žmonėms tie įsitikinimai netrukdė niekada rasti bendrą kalbą ir veikti kaip tik šita kryptimi. Nes mūsų žmonės suvokė, kad atėjo į tą Draugiją ne kokios politikos, savo idėjų skleisti, o rūpintis kaip tik šituo dalyku. Ir, kiek atmenu, nėra buvę nei kokių didesnių barnių, nesutarimų, visą laiką labai gražiai tas viskas vyko. Ir čia galima pasididžiuojant pasakyti, kad ta mūsų Draugija galėtų būti pavyzdžiu kitoms visuomeninėms organizacijoms, kaip galima gražiai, sutartinai siekti tam tikro tikslo, pamirštant visus tuos dalykus įsidėti į kišenę, kai ateini čia, atsėdi ir žinai, dėl ko atėjai ir ką turi veikti. Manau, kad čia ir bus vienas iš pačių svarbiausių tos Draugijos veiklos aspektų.

Galima sakyti, kad ji tarsi veidrodis, kuriame gražiai atsispindėjo mūsų žmonės. Mūsų pasirinktoji kryptis yra visiškai teisinga. Ir pats gyvenimas reikalavo plėsti tą veiklą. Didžiausias mūsų veiklos varžymas yra lėšų stoka. O antai Anglijoje, kaip minėjau, valstybė už kiekvieną globojamą kalinį draugijai skirdavo nemažą sumą kasmet. Mūsų atsikūrusiai jauni valstybei, žinoma, trūksta tų lėšų, trūksta pinigų, bet reikia tikėtis, kad ateityje viskas susitvarkys, kad ir mes gausime valstybės paramą.

Valstybė turėtų būti suinteresuota dviem dalykais. Pirmą turėtų pakeisti požiūrį į kalinius. Valstybė ir visuomenė neturėtų pamiršti vieno dalyko: kad ir kokias nuoskaudas ar praradimus bepatirtume, vis tiek žmogaus gyvenime turi ateiti toks momentas, kai jis ims reaguoti šalčiau į viską, pamirš asmenines nuoskaudas, taip priešškai nežiūrės į kitus, nesmerks prasikaltusiųjų. Negalima be vilties žiūrėti į visus kalinius. Antra, valstybė turėtų įsidėmėti, kad tokia veikla, kaip šitos draugijos, padeda užkirsti kelią nusikaltimams, iš anksto su jais kovoja, iš anksto tiesia pagalbos ranką žmogui, o ne tada, kai jis yra padaręs nusikaltimą ir belieka jį įkišti į kalėjimą ar į kokią lagerį pasodinti. Tai turbūt turėtų būti vienas iš pagrindinių valstybės uždavinių. Ir šioj srity Draugija galėtų ypač pagelbėti valstybei, ir valstybė neturėtų likti jai skolinga.

– Ir baigdama norėčiau paklausti, gal turite kokių sumanymų, naujų idėjų ir norėtumėte jas įgyvendinti?

– Be abejo, mano veikla nukreipta į vieną ir tą patį dalyką – žmogų, kuris yra pati didžiausia pasauly vertybė ir didesnė už jį vertybės žemėje nėra. Ir savo įsitikinimus bei mąstyseną aš grindžiu tuo, jog ne valstybei žmogus turi tarnauti, o valstybė turi tarnauti žmogui. Vadinasi, mes negalime ramiai praeiti pro šalį, kai matome žmogų ištiesta pagalbos prašančia ranka (kitas galbūt toks sugniuždytas, kad jis jos ir netiesia).

Jei matome, kad žmogui reikalinga mūsų pagalba, negalime būti jam abejingi. Turime tai suprasti ir nepamiršti rusų didžiojo rašytojo, mąstytojo Levo Tolstojaus žodžių: „Didvyris yra ne tik tai karo lauke, bet didvyris yra ir tas žmogus, kuris gali sušukuoti našlaičio niekieno nešukuojamą galvą ir nuprausti jo veidelį.“

– Dėkojame Jums, kad suradote laiko pasidalinti savo mintimis su mūsų skaitytojais, taip pat norėčiau palinkėti sveikatos, naujų jėgų ginant žmogų, jo teises.

ŽMOGAUS TEISĖS IR MIRTIES BAUSMĖ

Stasys KAUSĖŠNIS – Lietuvos žmogaus teisių asociacijos atsakingasis sekretorius

Ruošiantis ratifikuoti Europos Tarybos žmogaus laisvių ir teisių apsaugos konvenciją (mūsų savaitraštyje pernai ji buvo išspausdinta), Prezidento dekretu buvo sudaryta darbo grupė. Jos vadovas – Seimo pirmininko pavaduotojas J. Bernatoniš, pavaduotojas – teisingumo ministro pavaduotojas G. Švedas.

Pirmadienį jiedu surengė spaudos konferenciją. Į klausimą, kokie Lietuvos įstatymai neatitinka minėtos konvencijos nuostatų, G. Švedas paminėjo mirties bausmės problemą. Beje, ratifikuodama konvenciją, kiekviena šalis turi teisę išlygoms dėl atskirų jos straipsnių ar papildomų protokolų nuostatų taikymo.

Ne visose Europos Tarybai priklausančiose šalyse panaikinta mirties bausmė, tačiau ji taikoma už labai konkrečius nusikaltimus.

VIEŠNAGĖ DANIJOJE

Danijos žmogaus teisių centro kvietimu Kopenhagoje lankėsi grupė Lietuvos visuomeninių organizacijų atstovų.

Danijos parlamente svečius iš Lietuvos priėmė Klaus Detlefsen, Parlamento teisės komiteto vedėjas Henrik Witt, Komitetų departamento sekretorius Niels Behman, Nacionalinio skyriaus vadovas. Parlamentarai supažindino su Danijos parlamento darbu, papasakojo apie visuomeninių organizacijų vietą ir įtaką visuomenės procesams.

Šiuo metu Danijos parlamente yra 179 nariai, išrinkti 1990 m. Rinkimai vyksta pagal proporcinę sistemą. Vietas parlamente turi aštuonios partijos, nors rinkimuose paprastai dalyvauja keliolika partijų. Rinkimuose nustatytas dviejų procentų rinkėjų balsų barjeras. Dabartinę Vyriausybę sudaro socialdemokratai ir trys mažesnės centro partijos. Kaip bebūtų keista, Danijoje nėra politinių partijų įstatymo. Prieš rinkimų pradžią surinkti 20 tūkstančių parašų suteikia teisę varžytis rinkimuose.

Įstatymai, prieš juos priimant, apsvarstomi Parlamento rūmuose tris kartus. Tarp kiekvieno vadinamo generalinio svarstymo vyksta diskusijos komitetuose. Įstatymo projektą gali pateikti Parlamento ar Vyriausybės narys. Kiekvienas projektas svarstomas ir Parlamento Teisės komitete. Valstybės įstatymai papildo Europos Ekonominės Bendrijos įstatymus.

Danijoje nepaprastai didelis visuomeninių organizacijų tinklas, jų priskaičiuojama apie 20 tūkstančių. Organizacijos siekia būti pripažintos tam tikroje aplinkoje, vyriausybė nenumato jų registravimo tvarkos. Pagrindinis valdžios tikslas – palaikyti struktūras, kurios plėstų demokratiją. Visuomeninės organizacijos atspindi visuomenės poreikius, jos konkuruoja tarp savęs, ir išsilaiko tos, kurios geriausiai atitinka visuomenės lūkesčius. Organizacijos, kurios pažeidžia Konstituciją ir įstatymus, gali būti paleidžiamos įstatymų numatyta tvarka.

Visuomeninių organizacijų vykdomos programos yra finansuojamos Danijos vyriausybės, jų atlikti tyrimai panaudojami Parlamente. Organizacijos gali pateikti įstatymų projektus per Vyriausybę ar Parlamento opoziciją. Danijos žmogaus teisių centro veiklą taip pat finansuoja Vyriausybė.

Šios kelionės metu taip pat susipažinome su įvairių visuomeninių organizacijų veikla, lankėmės privačioje mokykloje, Kopenhagos kalėjime. Esame dėkingi mūsų tautietei Daliai Baraus-

kaitei (Mikkelsen), gyvenančiai Kopenhagoje ir lydėjusiai mus viešnagės metu.

Pozicija.-1994 m. balandžio 4-10 d.

LAIMĖ, KAD JŪS ESATE

Vytautas GIRDZIJAUSKAS – rašytojas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narys, Asociacijos pirmininkas nuo 1994 iki 2002 metų.

Pirmiausia ačiū Tau, kad esi, Antanai TERLECKAI, kad tėviškai pamokai, su kuo mums reikia draugauti, ką galvoti ir kaip elgtis, apskritai kaip gyventi (žr. „Gimtas kraštas“, 1994, Nr. 12). Nežinotume. Nebeliko monolitų, kurie viską išmanė, o tauta suskilusi. Baisu! Atkūrė valstybę, išvarė okupacinę armiją, o pati – brakšt ir suskilo. Ir jei ne Tu, Antanai, niekas nežinotų, kaip ją sulipdyti, kur ją nuvesti. Puolėsi vienas, puolėsi antras – niekas neišėjo. Nežinia, kaip būtų buvę, kur būtume atsidūrę ponios Prunskienės vadovaujami, jei Tu jos laiku nebūtum sudorojęs. Apie Gediminą Vagnorių nėra ko nė kalbėti. Tu jį iš pirmos dienos perkandai ir sutvarkei. N lengva buvo, užjaučiu. Tauta atsilikusi, inteligentija supuvusi, Aukščiausiojoje Taryboje (Seime taip pat) prifarširuota visokio plauko komunistų ir kagėbistų, bet Tu juos įveikei. Nenuleidai rankų vanodamas Aleksandrą Abišalą ir Bronių Lubį. Tik va, pražiopsojai rinkimus, įsileidai Adolfą Šleževičių su visa ta atsiprašant LDDP. Bet ką tu, žmogus, vienas padarysi, jei Sąjūdis iš kailio nērėsi, kad tik tuos rinkimus laimėtų LDDP. Ponas Landsbergis tyčia darė klaidas, kasdien vis didesnes ir didesnes, kad kuo smarkiau pakenktų Tau, o tauta vis labiau ir labiau skiltų. Pačiu atsakingiausiu momentu pakišo Tau koją, sulaužė ranką, kad per rinkiminę kampaniją negalėtum sublizgėti visu grožiu ir išmintimi. Dabar jau aišku, kad ponas Pirmininkas buvo sudaręs sąjungą su komunistais, kad galėtų slapčiomis įbrukti poną Česlovą Juršėną į tą pačią apygardą, o Tu, būdamas nesveikas, neturėtum galimybių išaiškinti, kas jis per tipas. Nors apskritai ir taip turėjo būti viskas aišku, bet Tavo žodis vis dėlto būtų buvęs labai reikalingas. O jo nebuvo, o jei ir buvo, tai per silpnas, tauta neišgirdo, o jei ir išgirdo, tai ne tie, kurie privalėjo išgirsti. Tada ir prasidėjo... Terleckas šioks, Terleckas anoks – Agentas, Komediantas, Avantiūristas, Don Kichotas. Buvo ne tik užmiršta, bet piktavališkai nubraukta visa praeitis, suniekinti visi žygdarbiai ir nuopelnai tautai. O ką jie padarė su Tavąja LLL? Visos Lietuvos geriausia, garsiausia, kovingiausia organizacija, nuostabiu Tavo kūrinium? Iš pradžių infiltravo nežinia iš kur ištraukę tą Šustauską, o tas, kaip ir reikėjo tikėtis, užsimanė pats vadovauti, o kai tos užmačios žlugo, ėmė ir suskaldė tą neprilygstamąją LLL. Būtum, žinoma, ne Antanas ir dar ne Terleckas, jei nebūtum išgelbėjęs savo kūdikio. LLL išliko, bet vis dėlto įskilusi, su plyšiu ir dar su... megzta berete. Savime aišku, bolševikų nunerta ir primesta, kaip ir daug kas mums primetama, sakysim, dabartinė sutartis su Lenkija. Jeigu Tavo vadovaujama delegacija derėtūsi, būtų visai kas kita, o dabar deryboms vadovauja tautai primesta LDDP. Kaip ir tas jų laikraštis „Tiesa“, į kurį Tu ir žiūrėti negali. Aš jo taip pat neimu į rankas, bet jis, aiman, ima ir primeta tau ką nors, pavyzdžiui, perspausdina kokį nors kitur paskelbtą straipsnį, publikuoja pareiškimą, kurio niekas kitas nenori skelbti. Daryk ką nedaręs, o tie komunistai ir kagėbistai vis primeta ir primeta ką nors. Atvirai šnekant, juk visa mūsų istorija mums yra primesta, pačiam, kaip šios srities specialistui, tokių dalykų aiškinti nereikia. Gerai sakai, atėjo laikas, visa, kas svetima, nusipurtyti. Greičiau tark žodį – kaip Tu pasakysi, taip tauta ir padarys. Tik nedelsk, pats matai, kad momentas patogus: LDDP jau skyla. LKP (Lietuvos konservatoriai) dar nesusitupėjo, nesusipėjo susicementuoti, visi kiti apskritai skystimas, į kurį neverta kreipti dėmesio, skelbk rinkimus. O dar geriau būtų, jei

nedelsdamas pasiskelbtum tautos Vadu, nes su tais rinkimais tikra velniava, per juos vėl ims ir kas nors ką nors primes tautai, kokią nors naują LDDP ar LKP (Lietuvos kairieji) atmainą, tas leisgyvis Sąjūdis iškrės kokią nors nelauktą šunybę. Ką manai, ims ir suskaldys Tave patį, padarys tie sukčiai taip, kad Tu nepajėgsi atskirti kairės nuo dešinės, draugo nuo nedraugo. Kai kuriems nesusipratėliams tokių įtarimų atsiranda jau šiandien, analizuojant Tavo genialias mintis apie Vytautą Skuodį, kurį Tu teisingai pavadinai dar anais laikais marksizmo ir ateizmo propagotoju, demaskuodamas jo leidžiamas „Perspektyvas“. Gražiai numatei, kad ta jo studija apie religinį genocidą sovietinėje Lietuvoje tik šydas slaptiems kėslams pridengti. Mums tik dabar paašškėjo, o Tu jau tada, 1979 metais, žinojai, kad jis visokių komunistų ir eldėdėpistų (būsimų) padedamas planavo užimti Genocido tyrimų centro generalinio direktoriaus kėdę. Pamanyki, kaip gali smukti, kur nusiristi žmogus, neskaitantis Tavo raštų apie Algirdą Brazauską, Vytautą Landsbergį ir Gediminą Vagnorių, nors Tu juos ir pigiai pardavinėjai. Dar daug norėčiau rašyti apie Tave, daug už ką turėčiau padėkoti, Antanai, pvz., kaip Tu narsiai mus gynei metamus iš PKS, tiesa, jau senokai iš šios politinės sąjungos laisvanoriškai išstojusius, bet negaliu, privalau nulenkinti galvą kitam didžiam patriotui – 1918 metų savanoriui, vegetarui nuo lopšio, „išmislą“ profesoriui, fantazijų habil. daktarui Kazimierui Skebėrai, neseniai atšventusiam savo šimtąjį gimtadienį. Jau buvau bebėgas į tas iškilmes, benešas dovanas, bet... paėmęs dievinamąjį „Lietuvos aidą“ nustėrau: ogi ten Kazimiero Skebėros gimimo pažymos faksimilė, kurioje įrašyti 1904 metai, tai yra tikroji mūsų patriarcho gimimo data. Lenkdamas pirštus suskaičiavau, kad 1918 jam buvo tik 14, vadinasi, į frontą išėjo būdamas vaikas, o ta pažyma ir tas rašinys ponui Skebėrai yra primestas. Jis aiškių aiškiausiai yra pasakęs: gimiau 1894, baigiau tris universitetus Berlyne ir vieną Londone, moku 19 kalbų, nors nė viena iš jų nekalbu. Moka žmogus, bet nekalba – štai kur asmenybė, turinti klasikinį išsilavinimą. Nekalba, bet rašo ir leidžia knygas, kuriose nėra nei žodžio apie save, vis apie kitus ir kitus. Dar daug jų parašys ir išleis, jei koks nors Užkurnys kokios raudonos vėliavos šiam atsidavusiam patriotui neprimes. Gerbiamieji, saugokitės visokių užkurnių, stungurių ir žilinskių, verčiau pagarbinkit mūsų šauniąsias moteris, neseniai atšventusias atkurtą tarptautinę šventę. Pamanykit, kokie rezervai tautoje slypi, jei paprasta kaimo bobelė gali apvynioti apie pirštą net penkis bankus ir be ženkle dingti užsieniuose.

O kokie akiračiai atsiveria rašytojams: sėsk ir nurašinėk nuo gyvenimo tas istorijas, kepk vieną po kito romanus, kurių tikroviškumu, žinoma, niekas nepatikės, bet ims klykauti, kad šmeižiama tauta, iškraipoma tikrovė, o ponas Matulis uždraus tokias knygas pardavinėti sostinėje. Antanas Terleckas čia, suprantama, niekuo dėtas, Kazimieras Skebėra taip pat. Jie prozos meno subtilybes seniai yra perkandę. Todėl tikime, kad skaitydami jų knygas suvienysime tautą ir darniu žingsniu žingsniuosisime per Europą į ateitį. Laimė, kad Jūs esate.

Pozicija.-1994 m. balandžio 11-17 d.

BALANDŽIO 9 D. ĮVYKO LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS (LŽTGA) KAUNO SKYRIAUS ATASKAITINĖ-RINKIMINĖ KONFERENCIJA.

Jos rezultatai:

1. Atsiskaityta už dvejų metų darbą.

Konferencija pripažino, kad kovo 5 d. Vilniuje grupės žmonių skelbtas III asociacijos suvažiavimas buvo neteisėtas ir neatitiko įstatų, todėl jo nutarimai yra negaliojantys.

Konferencijos metu buvo aptarti ir priimti LŽTGA Kauno skyriaus struktūrą ir veiklą reglamentuojančių įstatų pakeitimai ir papildymai.

Išrinktas naujas komitetas. Numatyta, kad jo darbas vyks pagal tematinį principą.

Priimtos dvi rezoliucijos: dėl padėties LŽTGA ir dėl represuotų žmonių visiškos reabilitacijos vilkinimo.

Po konferencijos įvyko naujojo komiteto posėdis. Jame buvo pirmininko ir atsakingojo sekretoriaus rinkimai. LŽTGA Kauno skyriaus pirmininku išrinktas Kęstutis Juočiušas, o atsakinguoju sekretoriumi – Algirdas Marcinkevičius.

Dėkojame buvusio komiteto nariams už jų žmogiškąsias sąnaudas, laisvalaikio nuostolius, konkrečias pastangas per praėjusius dvejus metus visuomeniniais pagrindais pagal galimybes įgyvendinusiems žmogaus teisių gynimą.

LŽTGA Kauno skyriaus komitetas

Kauno diena. – 1994 m. balandžio 20 d.

KELIO ATGAL NĖRA

Romualdas ABUGELIS – Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos narys

Oficialiai patvirtintas minimalus gyvenimo lygis – 50 litų per mėnesį – atspindi nemažos mūsų visuomenės dalies skurdą, tuo tarpu gausėjantis savų milijonierių būrys džiūgauja sulaukęs rinkos ekonomikos eros.

Neatsitiktinai Winstonas Churchillis yra pasakęs, kad vieni privačią veiklą vertina kaip plėšrūną, kiti – kaip melžiamą karvę. Tačiau tik nedaugelis į ją žvelgia kaip į darbštų arklį, traukiantį vežimą.

Laisvu apsisprendimu atėję iki šios dienos, turime suvokti, jog kelio atgal nėra. Kaip nėra kitos sistemos, be rinkos. Tik baugu, kad užuot kūrę socialinę (ne socialistinę!) rinkos ekonomiką (įteisintą daugelio išsivysčiusių šalių konstitucijose, įstatymuose ir realiame gyvenime) nesukurtume „laukinės“ rinkos. Juk jos įvaizdį tiek dešimtmečių kalė mums į galvą. Visuomenei būtina kuo išsamesnė informacija apie rinką. Tik gerai supratę ekonominius dėsnius ir atsikratę naujovių baimės, pereisime prie naujos sistemos. Valdžia privalo imtis tokios ekonominės politikos, kuri teiktų mums kuo didesnės naudos iš kasdieninio sąžiningo darbo, mažintų vargiančios būties problemas ir padėtų išvengti nenumatytų socialinių pasekmių. Žmonės nori gyventi visuomenėje, kurioje mažai bedarbių (visiškai išvengti nedarbo neįmanoma!), nešokinėja kainos, kur galima produktyviai dirbti (ir užsidirbti), o pajamos tinkamai paskirstomos, todėl nėra skurdą kenčiančių žmonių, o auganti gamyba teikia šansų geriau gyventi ateityje. Ir tai dar

ne viskas. Reikia sveikos gamtinės aplinkos, norime jaustis socialiai saugūs. Norime gyvenimo pilnatvės, jaukumo, sąlygų tobulėti.

Pasirinkimo tarp didelių mūsų poreikių ir ribotų ekonominių išteklių problema yra esminė ekonomikoje. Galima teigti, kad ekonominė politika – tai menas, kaip esant ribotiems ištekliams kuo geriau patenkinti žmonių poreikius.

Ekonomikos organizatoriams iškyla problema: leisti pačiai rinkai apspręsti šiuos uždavinius ar reguliuoti juos valdžios sprendimais?

Rinka skatina gaminti tas prekes, kurių pageidauja vartotojai, taupiai naudoti tiek išteklius, tiek pagamintus produktus. Ji suteikia ekonominę laisvę. Bet tuo pačiu ji tenkina poreikius tik tų žmonių, kurie gali užsimokėti. O dėl bankrotų ir konkurencijos dažnas gali greitai atsidurti prie skurdo ir bado ribos. Tą Lietuvoje itin jaučiame. Visiškai nereguliuojama privati verslininkystė didina ekonominį chaosą, nekontroliuojamas gamtos teršimas vėlgi vėzdu kerta per sveikos gyvenamosios pamatus. Žinoma, šiuos trūkumus Vyriausybė bando taisyti, tačiau ne taip sėkmingai, kaip norėtusi. Kartais pernelyg įkyriai kišamasi į ekonomiką, trukdoma savarankiškai pradėjusiems tvarkyti savo ūkį žmonėms. Anot Adamo Smitho, laisvą rinką reikia išvaduoti nuo valstybės „tironijos“. Pasak jo, viską sutvarkys egzistuojanti „nematoma ranka“. Kitaip galvoja ekonomistas Johnas Keynesas, teigęs, kad kištis į ekonomiką – vyriausybės pareiga. Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas F. Rooseveltas sakė: „Jei iškyla problemos, kurių visuomenės nariai negali išspręsti individualiai, tai išeities privalo ieškoti vyriausybė“. Kitaip manė prezidentas R. Reaganas: „Vyriausybė – tai ne problemos sprendimas. Pati vyriausybė yra problema“.

Istorija rodo, kad abi šios idėjos savotiškai teisingos, nes kiekviena dabartinė ekonomika yra rinkos ir vyriausybės priimamų sprendimų derinys. Ekonomika, kurioje vyrauja rinkos elementai, paprastai ir vadinama rinkos ekonomika.

Vyriausybė, garantuodama kiekvieno žmogaus teisę imtis savo verslo, privalo rūpintis tuo, ko negali užtikrinti rinka, reguliuoti šalutinius poveikius, skatinti naudingų prekių ir riboti arba uždrausti nenaudingų prekių (tabakas, alkoholiniai gėrimai, narkotikai ir pan.) vartojimą. Užtikrinti ekonomikos stabilumą, kaip ir teisėtumą bei tvarką, taip pat valdžios pareiga.

Vyriausybės įtaka ekonomikai turi pasireikšti per išlaidas (socialinių programų, atskirų ūkio šakų, visų pirma, žemės ūkio dalių finansavimą), mokesčius, reguliavimą įstatymais ir valstybės įmonių (ryšių, elektrinių geležinkelių ir pan.) valdymą.

Kraštutinumų tendencijos dažnos įvairiose mūsų visuomenės gyvenimo srityse. Ekonomikoje vietoj perdėm administruoto valdymo ima reikštis vos ne visiška „laisvė“. Nepamirškime, kad gamta mėgsta tvarką ir harmoniją, o visuomenė – gamtos dalis. Tad manau, verta laikytis šių nuostatų:

Rinkos ekonomika – netobula sistema, bet niekas nežino geresnės;

Nereguliuojamos, arba laisvos rinkos nėra.

Atskirose šalyse ji daugiau ar mažiau reguliuojama;

Ribotas valstybinis reguliavimas privalo užtikrinti socialinę rinkos pobūdį, saugoti visuotinai pripažintas žmogaus teises ir laisves.

Viliuosi, kad mūsų krašte taip ir bus, juolab kad Lietuva dar 1991 m. kovo 12 dieną iškilmingai įsipareigojo laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos. Manau, kad daugelio mūsų širdyse dar tebegyvas ir vidinis įsipareigojimas, duotas auštant Nepriklausomybės rytui. Įsipareigojimas kurti teisingumą grįstą savo valstybę.

Pozicija.– 1994 m. gegužės 2-8 d.

VISŲ MŪSŲ PASTANGOMIS

Vladas DAUTARTAS – rašytojas

Su nostalgija prisimenu tą laiką, kai Lietuvos žmonės, ryžtingi ir susikaupe, stovėjo Baltijos kelyje, kai krūtinėmis dengė Parlamento rūmus, televizijos bokštą, kai mes vienas kitam atviri ir draugiški žvelgėme į akis. Tuomet tauta buvo vieninga, ji troško laisvės ir pasiekė ją. Eidamas Vilniaus gatvėmis, nejučiomis stabteli prie užsienio valstybių ambasadų. Stebiesi ir didžiuojiesi tuo, kas įvyko: taip, mes gyva, graži tauta, neištrinta iš Europos žemėlapiu, pasaulio pripažinta. Dabar nuo kiekvieno iš mūsų priklauso, kaip gyvensime laisvoje Lietuvoje, kokį gyvenimą kursime, į kokią ateitį eisime. O čia yra apie ką pamąstyti.

Visų pirma mane, kaip žmogų ir rašytoją, labai skaudina tautos susiskaldymas. Kodėl taip įvyko? Priežasčių daug, tačiau, mano supratimu, bene svarbiausia – tam tikrų politinių sluoksnių noras bet kokia kaina sėstis į valdžios kėdę. Žinoma, mūsųose neįvyko tai, kas dedasi Tadžikijoje, Kaukaze, mums dar užteko sveiko proto, tačiau takoskyra tarp dešiniųjų ir kairiųjų grupuočių daro įtaką ir platesniems žmonių sluoksniams. Būtų labai gražu, jei šios grupuotės rūpintųsi tautos ateitimi, valstybės interesus keltų aukščiau savo, Lietuvai tarnautų dorai ir pasišventusiai. Deja! Ir dešiniųjų, ir kairiųjų grupuotėse vis daugiau atsiranda „lovio“ patriotų, kuriems labiausiai rūpi sava kišenė, asmeninė nauda. Visa tai žmonės mato, juos sunkia našta pradeda slėgti visuotinis nusivylimas ir apatija. Ir kas baisiausia – jie nusivilia atkovota nepriklausomybe. Vis dažniau girdžiu šitaip šnekant. O vis dėlto anksčiau buvo geriau, gyvenom geriau, tvarka buvo geresnė. Ponai valstybės vyrai ir moterys, ar jūs negirdėjote tų kalbų, ar jūsų ausys jau viskam kurčios?.. Jūs, ponai ir ponios, savaime tampate mūsų dar labai jaunos ir trapios Laisvės duobkasiais... Kaip ir dauguma Lietuvos žmonių, aš negaliu suprasti, kaip, sakysim, Seimo nariai be sąžinės graužimo pasiskiria sau dideles algas, jiems perkamos brangios vakarietiškos mašinos, jie naudojami kitomis privilegijomis, kai Lietuvoje labai daug žmonių skursta, netgi badauja, kai vis didėja bedarbių, kai dar iki šiol Seimas nesugebėjo priimti Pensijų įstatymo. Prisiminus didžiuosius tautos patriotus Basanavičių, Kudirką, Vaižgantą ir matant mūsų dienų veikėjus, darosi apmaudu ir liūdna. Stebina ir Seimo opozicijos bejėgiškumas, naujų idėjų neturėjimas, skendimas nereikšmingose diskusijose. Tad nenuostabu, kad Seime vis labiau kelia galvą nežinia kam atstovaujanti jėgos. Kaip suprasti Seimo Nacionalinio saugumo komiteto veiklą? Juk šis komitetas stumia mus į dar didesnę konfrontaciją, o galbūt ir ginkluotą konfliktą. Tuomet, žinoma, žodį tars didžioji kaimyninė valstybė... Kai kas jau kalba apie priešlaikinius Seimo rinkimus. Deja, ponai! Žmonės taip nusivylę, kad į naujus, priešlaikinius rinkimus daug kas neis. Nereikia būti dideliu politiku, kad šito nesuprastum.

Labai opi mums ir didžiosios kaimynės Rusijos problema. Aš suprantu mažos valstybės galimybes, bet vis dėlto nuolaidžiavimas neišvengiamai atveda prie kapituliacijos. Mūsų ir Vakarų valstybių iliuzijos kasdien vis labiau menkėja, nes, pasirodo, kad demokratija Rusijai kietas riešutas. Nuo Ivano Žiauriojo laikų, o gal net nuo tada, kai Rusiją engė totoriai, šios didelės valstybės žmonės pripratę prie smurto, sprespaudos, jie įpratę lankstyti prieš žiaurius diktatorius, akiai vykdyti jų valią. Pono Žirinovskio atsiradimas ne atsitiktinis reiškinys. Jo skelbiamos idėjos patinka vadinamajai liaudžiai. Todėl vis labiau ryškėja Rusijos imperinės ambicijos, jos noras viešpatauti, jei ne visame pasaulyje, tai bent Europoje. Ar suprantame mes, ar suprantama Vakaram šią karčią tiesą? Galbūt ir taip, bet kol kas Rusijos kėslams tik pataikaujama. Jei pažvelgsime į mūsų tautos istoriją, tai pastebėsime vieną labai aiškų dalyką: Rusija savo grobuonišką politiką visuomet vykdė remdamasi kitose valstybėse esančiais savo tautiečiais. Tas pats vyksta ir da-

bar. Visame pasaulyje trimituojama apie rusakalbių persekiojimą Baltijos valstybėse. Šis įžūlus melas turi paklausą, nes jis siejasi su Rusijos šovinistine politika. O iš tikrųjų, sakysim, Lietuvoje padėtis visai kitokia. Rusai mūsųose gyvena kaip ir visi žmonės, o dalis jų gal net ir geriau. Lietuvoje veikia apie 100 rusiškų mokyklų, leidžiama rusų kalba daug laikraščių, žurnalų, jie turi savo teatrą, savo kultūros draugiją, laidas televizijoje, radijuje. Sakyčiau, netgi ir toliau vyksta mūsų tautos rusifikacija, nes taip plačiai vartojama rusų kalba savaime daro įtaką ir lietuviškajai visuomenei. O kaip kai kurie rusakalbiai elgiasi Lietuvos atžvilgiu? Tiesiog labai nedraugiškai. Man teko patirti, kad šie vadinamieji žmonės be tėvynės, niekina lietuvių kalbą, šmeižia mūsų laimėjimus. O kaip jie įžūliai elgėsi Sąjūdžio metais, visiems gerai žinoma. Mūsų Vyriausybė privalo skatinti (žinoma, neperžengiant žmogiškumo ribų) juos emigruoti į savo tėvynę Rusiją. Jei čia nepatinka, tegu savo namuose kuria norimą gyvenimą.

Mes visi, ypač plunksnos darbininkai, dar menkokai prisidedame prie tautinės sąmonės ugdymo, nepriklausomybės įtvirtinimo. Mane stebina dalies žurnalistų veikla. Juk nepriklausomybės metais įgytas jų statusas kelia ir didesnius reikalavimus. Dabar dažnai šaukiama apie žodžio laisvę, užmirštant, kad tas žodis turi remtis tiesa, objektyvumu ir meile savo kraštui, žmonėms. Piktiniesi, kai žurnalistas savo straipsnyje smaguriauja, netgi džiūgauja mūsų tautos viena ar kita nesėkme. Dažnai klausausi rusų kalba radijo stoties „Laisvė“ laidų. Kad ši stotis šmeižia Baltijos tautas – jau įprastas reiškinys, bet labai stebina jos korespondento Lietuvoje A.Žuko perduodama informacija. Šis žurnalistas taip pasuka ir sudėlioja faktus, kad, sakysim, kitatautis, pasiklausęs tokių laidų apie Lietuvą gali susidaryti iškreiptą vaizdą. Vis tie patys ir tie patys politiniai veikėjai, kurie, deja, dažnai nieko nauja nepasako. Kodėl vengiama dažniau kviestis meno žmones, kad ir rašytojus, kurie neabejotinai turėtų ką pasakyti. Pasakyti ir padiskutuoti.

Mūsų tautos istorijoje didžiulį vaidmenį vaidino dvasininkija. Ji ugdė europietišką kultūrą, puoselėjo dorovės ir meilės žmonėms idėjas. Patys tauriausi dvasininkai aktyviai dalyvavo tautos gyvenime. Ir šė tau! Respublikos dvasininkijos vadovai šiandien savo nurodymais izoliavo kunigus, neleidžia jiems geriau pasireikšti mūsų valstybės nepriklausomybės įtvirtinimo darbe. Tokia aukštų dvasininkų pozicija prieštarauja kilnioms tradicijoms, kurios susiklostė praėjusio amžiaus sukilimų metu, paskui buvo pratęstos paskelbus Lietuvos nepriklausomybę 1918 m. Kunigai aktyviai dalyvavo rezistencijos kovose, buvo kartu su tremtiniais Sibiro pragare. Ir kaip būtų gera, jei dabar, sakysim, Seimo darbe dalyvautų keliolika kunigų. Gal tuomet ir atmosfera Seime būtų kitokia!

Ne keršto, o istorinės tiesos troškimas mane verčia vis dažniau galvoti apie tuos žmones, kurie uoliai talkininkavo okupantams (ir vokiečiams, ir rusams), padėjo vykdyti tautos genocidą. Kažkodėl mes vengiame juos įvardinti ir pagal nuopelnus nubausti. Čia galėtume pasimokyti iš žydų – jie nepamiršta savo tautos priešų, ieško jų visame pasaulyje ir suradę teisia. O mes atpažintiems nusikaltėliams leidžiame laisvai gyventi, netgi linkę pamiršti jų juodus darbus. Kurdami teisinę valstybę privalome atlikti operaciją, kad ir skaudžią. Žaizdotą kūną reikia laiku gydyti, nes priešingu atveju jis pradės pūliuoti ir pūti.

Lietuvos laisvės kelyje dar daug kliūčių. Jos gali būti nugalėtos tik visų mūsų pastangomis.

Pozicija.- 1994 m. gegužės 9-15 d.

VALSTYBĖS VEIDRODIS

*Vytautas GIRDZIJAUSKAS – rašytojas,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto narys,
Asociacijos pirmininkas nuo 1994 iki 2002 metų.*

Danų karalystė, žinoma, niekuo dėta. Elsinoras, taip pat Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė genialiajam dramaturgui teikė tik medžiagos. Svarbiausias Viljamo Šekspyro rūpestis – Žmogus. Jo aistros, jo kančios, pagaliau jo ateitis ir jo misija šioje ašarų pakalnėje. Būti ar nebūti – štai mįslė! Ir tos svarbiosios mįslės nepavyko žmonijai išspręsti iki šios dienos. Praėjus beveik 400 metų nuo tų dienų („Hamletas“ parašytas 1601), kai žymųjį herojų autorius apgyvendino Elsinore (dabar Helsingoras), šis klausimas gal dar aktualesnis, nes žmogiškumo mįslė tebėra atvira. Vaikstant po Kronborgo pilies (1574-1585) kiemą, dairantis į langus, čiupinėjant daiktus, kuriuos būtų galėjęs liesti ir Hamletas, tas neryžtingasis dualistas, vis klausinėji savęs to paties: būti ar nebūti žemėje žmogui, būti ar nebūti tikrajam žmogiškumui. Ir visai nesvarbu, kad Elsinore negyveno joks Hamletas, kad ano meto princų ir princesių galvas vargino visai kitokie klausimai, bet genijaus žodis tartas, vieta įvardinta ir gali tik dėkoti likimui, kad ir tau buvo suteikta galimybė įžengti į šią slaptinę teritoriją, minutę kitą pastovėti ir dar kartą viską apsvarstyti.

Nemažas būrys Lietuvos penitenciarinės tarnybos vyrų, pakviestų Danijos Helsinkio komiteto, gvildeno Kopenhagoje gal ir ne taip garsiai skambančius, bet vis dėlto labai svarbius reikalus. Nusikaltimas ir bausmė, teisė ir teisingumas, nusikaltėlių ir jų aukų santykiai, perauklėjimo arba sugražinimo į visuomenę galimybės, nusikalstamumo augimo priežastys ir daugybė kitų problemų, susijusių su žmogaus teisėmis ir jų įgyvendinimu, neatlėgo per tas dienas. Danijos Karalystėje penitenciarinė sistema sutvarkyta beveik idealiai. Jau vien faktas, kad per tris dešimtmečius šioje valstybėje išliko pastovus kalinių skaičius (jų yra apie 3500), kai nusikalstamumas per pastaruosius metus visur taip smarkiai išaugo, rodo, jog čia pasiekta nemažai. Šios šalies penitenciarinės sistemos dėmesio centre – žmogus ir žmogiškumas. Net labai nusikaltęs žmogus čia tebelaikomas žmogumi, nesistengiama jo nurašyti. Didžiausias rūpestis – kaip jį sugrąžinti visuomenei, valstybei, šeimai, kaip stimuliuoti gerąsias, slopinti blogąsias tiek vidines, tiek išorines jėgas. Atkakliai eksperimentuodami ir tyrinėdami danai įrodė, kad bausmės dydis neturi didelės įtakos nusikaltimų mažinimui, todėl jie neskiria didelių bausmių. Vidutinė trukmė, kurią nusikaltėliai praleidžia kalėjime yra 65 dienos. Ir, regis, tai optimalu. Danijoje nėra mirties bausmės, o didžiųjų nusikaltimų (žmogžudysčių, prievartavimų, plėšimų) ne tik nepadidėjo, bet dargi sumažėjo. Tai nereiškia, kad už nusikaltimus čia visai nebaudžiama. Vienas kitas žiaurus žudikas yra nuteistas iki gyvos galvos, yra sėdinčių po dešimtį ir daugiau metų (paprastai didieji nusikaltėliai gauna 12, o retkarčiais net 16 metų kalėjimo), bet svarbiausias Danijos penitenciarinės sistemos rūpestis – jaunimas ir pirmasis nusikaltimas. Jei nusikaltimas nėra žiaurus ir pasekmės ne itin skaudžios, nusikaltėlis baudžiamas sąlyginai, sudaromos visos sąlygos išvengti recidyvo. Daug visokių pabaudų, kalėjimo alternatyvų. Nemaža grupė socialinių darbuotojų rūpinasi sąlyginai nuteistais žmonėmis, praktikuojami atviri kalėjimai, atostogos, kitos lengvatoms tiems, kurie nori ir gali atsakyti ydingos praeities. Didžiausias galvosūkis – narkomanija ir alkoholizmas. Beveik 80% visų nuteistųjų susiję su narkotikų prekyba ir vartojimu. Bet tendencija ta pati – ne tik bausti, bet ir paremti, paduoti ranką, jei žmogus mėgina stotis ant kojų.

Vienas iš svarbiausių reikalavimų, kuriuo grindžiama visa šios valstybės penitenciarinė siste-

ma, yra racionalumas, į jį remiasi baudžiamasis kodeksas, juo vadovaujasi prokurorai ir teisėjai, nekaltant jau apie pareigūnus, esančius bausmės atlikimo vietose. Bausmė negali nusikaltėlio žlugdyti, bet priešingai – suteikti vilties išbristi iš liūno. Be to, kalėjimų išlaikymas valstybei ir visuomenei labai brangiai kainuoja, todėl kur kas racionaliau užbėgti nusikaltimui už akių. To visais būdais siekiama, įtraukiant visuomenę į šią veiklą, atitinkamai elgiasi policija ir prokuratura. Nežiūrint į tai, visiškai išgyvendinti nusikalstamumo nepavyksta, o siekdami sugrąžinti nusikaltėlių visuomenei, vėl integruoti jį į normalų gyvenimą, traktuoja žmogų kaip didžiausią vertybę, atsisako visų kankinimo būdų, kiek įmanoma priartina kalinimo sąlygas prie įprastinių buitės normų. Danai yra įsitikinę, kad kalėjimas negali sudaryti sunkesnių sąlygų, uždėti didesnės bausmės nei skirta pažeidėjui teismo pagal įstatymą. Čia laikomasi bendrųjų taisyklių. Be to, bausmės atlikimo vietose diegiamas teisingumo supratimas, todėl neteko girdėti, kad nuteistieji skųstųsi neteisingumu, korupcija ar kitomis negerovėmis, klestinčiomis Lietuvoje. Danijoje kalinys dėl savo nuosmukio ir esamos padėties gali kaltinti tik save, nes čia į kalėjimą patekti nėra lengva.

Sąlyginai nuteistas pažeidėjas dažniausiai atlieka vadinamąją alternatyviąją prievolę. Viena iš penitenciarinės sistemos grandžių rūpinasi, kad būtų surasta pakankamai darbo vietų, kur nuteistasis galėtų dirbti visuomenei naudingą darbą laisvalaikio – padėtų dalinti labdarą, palankyti švarą mieste ir t. t. Šioje srityje aktyviai bendradarbiaujama su bažnyčia, kitomis visuomeninėmis organizacijomis.

Čia užsiminta tik apie vieną kitą, patį būdingiausią Danijos penitenciarinės sistemos bruožą ar tendenciją, su kuria susipažinus, gali daryti tam tikras išvadas apie visą visuomenę ir valstybę, nes kalėjime lyg veidrodyje atsispindi visa valstybė, jos ekonominė ir visuomeninė struktūra, pagaliau pažiūra į žmogų ir žmogiškumą. Pirmiausia krinta į akis švara, malonios šviesios spalvos, nėra priešiško tarp nuteistojo ir jo prižiūrėtojo, tai dviejų žmonių bendravimas įstatymų numatytose ribose. Niekur nėra kamsaties, susigrūdimo, todėl jei ne sunkūs vartai, geležinės durys ir džeržgiančios spynos įeinant ir išeinant, galėtum pagalvoti, kad atsidūrei paprastame studentų bendrabutyje ar sanatorijoje. Kai kurios atviros kolonijos iš tikrųjų primena mūsų sanatorijas, nors jose esančių žmonių laisvė ir apribota. Tiesa, ten nekreipiama tokio didelio dėmesio į kalinių pasišalinimą iš įkalinimo vietos, nes absoliuti dauguma nuteistųjų supranta, jog savivaliavimas smarkiai pablogins pačio prasikaltėlio sąlygas, o bėgliais rūpinasi policija. Svarbu pabrėžti, kad nuteistasis skatinamas ir sudaromos palankios sąlygos bendrauti su šeimos nariais, giminėmis ir pažįstamais. Atvirųjų kalėjimų gyventojai kas trečią savaitgalį gali leisti savo namuose. Tik tardymo laikotarpiu teisėjo sprendimu gali būti apribojami kontaktai su šeima ir pažįstamais, išskyrus, žinoma, advokatą. Toks palengvintas režimas sudaro palankesnes sąlygas narkotikų vartojimui ir prekybai, bet tai jau visos visuomenės, o ne vien tik penitenciarinės sistemos bėda.

Kaip atskirą temą derėtų aprašyti šios sistemos darbuotojų paieškas ir jų rengimą. Visiems svarbiesiems vadovams yra privalomas aukštasis teisinis išsilavinimas. Žemesnės grandies tarnautojai rengiami trimetėje specialioje mokykloje, kur teorinės žinios glaudžiai siejamos su praktika. Daug dėmesio skiriama psichologinėms būsimo darbuotojo savybėms, jo kilmei ir socialinei aplinkai. Vartojama daug įvairių testų, nes penitenciarinės sistemos darbuotojo specialybė yra ne tik nelengva, bet ir prestižinė.

Besiklausant paskaitų Kopenhagos universiteto auditorijose, bevaikštant po įkalinimo įstaigų teritorijas, besikalbant su darbuotojais ir nuteistaisiais ne kartą kilo dvejonė: ar visa tai įmanoma pas mus, Lietuvoje? Ar yra kokia nors prasmė važinėti, bendrauti, kai dar tokie ryškūs bendrosios suirutės požymiai? Ar mažesnės bausmės, palankesnės kalinimo sąlygos dar labiau nepaskatins esamų ir potencialių nusikaltėlių? Ne! – sakė danai ir jiems nedvejodami pritarė

lenkai, atvykę iš Torūnės ir Varšuvos universitetų. Reforma ne tik reikalinga, bet ir būtina, nes tai, kas nepadaroma laiku ir taikiomis priemonėmis, vėliau įvyksta savaime, bet jau prievartiniu būdu. Kaip gyvas pavyzdys buvo minimi kalinių maištai Lenkijoje devintojo dešimtmečio pabaigoje, pokario metais jų būta ir Danijoje, esama ir kitose pasaulio šalyse, kur penitenciarinė sistema nėra pakankamai gerai sutvarkyta, neatitinka visos visuomenės lygio. O iš kur paimti lėšų, nes tokia reforma ne tik sudėtinga, bet ir brangi? Pirmiausia privalo įvykti sąmonės reforma, kuriai lėšų nereikia, skambėjo atsakymas. Kai atsiras pakankamai pasirengusių parlamentarų, teisininkų (baudžiamojo kodekso parengimas ir priėmimas), policininkų, dorai einančių savo pareigas (grubios prievartos aktai, net kankinimai), kai subręs visuomenės sąmonė, kai atsiras drašulių, nesibijančių rizikos...

Pozicija.– 1994 m. gegužės 21 d.

KURKIME TEISINĘ VALSTYBĘ

Šiuo metu plačiai aptariamas Konstitucinio įstatymo projektas „Dėl neteisėto privatizavimo, nuvertintų indėlių ir akcijų bei pažeistos teisės saugos“, kurį siūloma priimti referendumu. Visuomenės dėmesys rodo, kad šis įstatymas svarbus Lietuvos žmonėms. Jame numatyta kompensuoti gyventojų santaupas, indeksuojant asmeninėse sąskaitose sukauptus indėlius, įvertinti ir pakoreguoti turto privatizavimą, neatidėliotinai spręsti teisės saugos bei teisėtvarkos klausimus, kurie šiuo metu pasiekė kritišką ribą.

LDDP savo rinkiminėje programoje, be kitų pažadų, buvo įsipareigojusi atstatyti indėlių vertę, todėl nemaža dalis rinkėjų balsavo už juos. Lietuvos Respublikos Vyriausybės pareiškimas dėl siūlomo ekonominio referendumo kritikuoja buvusias vyriausybes. Tą reikėjo daryti iki rinkimų.

Vyriausybė klaidina visuomenę teigdama, kad indėliai numatyti kompensuoti iš biudžeto, dėl to kiltų nesuvaldoma infliacija. Iš tikrųjų įstatymas numato visų pirma naudoti tą turtą, kuriuo yra padengti Lietuvos žmonių indėliai, t. y. suformuoti atitinkamus fondus iš lėšų už privatizuojamus objektus.

Kviečiame savo parašais paremti siūlomą Konstitucinį įstatymą ir prisidėti prie teisinės valstybės kūrimo.

Profesoriai, habilituoti daktarai:

A. Dumčius, P. Stirbys, R. Žebrauskas, E. Rimša, R. Putelis, V. Sirvydis, A. Dirsė, R. Žulienė, A. Petkevičius, V. Čaikauskas, V. Paulikas, A. Mikelėnas ir kt.

Iš viso – 21 parašas

Lietuvos aidas.– 1994 m. gegužės 28 d.

KAI TEKA DEGTINĖS IR „RAŠALO“ UPĖS...

Romualdas LANKAUSKAS – rašytojas

Netrūksta įvairiausių būdų tautai naikinti. Vienas iš jų – sąmoningas ir beatodairiškas alkoholio skatinimas. Nugirdykite tautą, paverskite ją neišsipagiriojančių klipatų sambūriu, – ir jos beveik nebeliks, ji nesulaikomai degraduos, o jos nepriklausomybė tada bus nė supuvusios bulvės nebeverta. Ar ne ta kryptimi vis intensyviau judame?

Kad Lietuvoje sparčiai daugėja alkoholikų ir su besaikiu girtavimu susijusių nelaimių, turbūt jau niekam nekyla abejonų. Tai akivaizdžiai byloja oficiali statistika. Štai balandžio mėnesį įvyko 282 avarijos, iš kurių 44 padarė girti vairuotojai, ir šitas skaičius padidėjo. Stebėtis neverta, nes vis dar nebaudžiama kalėjimu sulaikius girtą prie vairo, nors tik taip reikia bausti, kad pagaliau sumažėtų niekuo nekaltų aukų. Tą šiurpų vaizdą keliuose smarkiai papildo sunkūs kriminaliniai nusikaltimai, kai dažniausiai smurto griebiasi girtos žmogystos. Taigi kasdienybė, trumpai kalbant, be galo liūdna ir grėsminga, ypač ji tragiška kaime, kur vis labiau girtuokliaujama, kur dažnai varoma naminė. Kodėl ne, juk baismės už šį „verslą“ gana menkos...

Jau kelinti metai visame krašte, laiku nesiėmus veiksmingų ir griežtų priemonių, nesutramdžius suįžūlėjusių padugnių, klesti ir plinta savivalė, smurtas ir neregėtas nusikaltėlių, taip pat juos teisiančių aukšto rango juristų cinizmas. Faktiškai tyčiojama iš policijos bei prokuratūros darbo ir terorizuojamos visuomenės, kai pritaikomas kažkoks supermaloningas amnestijos įstatymas ir recidyvistai paleidžiami namo iš teismo salės... Tokia šiandien Lietuvoje teisėtvara, taip iškreiptai ir kvailai suprantama demokratija ir laisvė, taip lengvai paperkami garbingieji Temidės tarnai. Užtat gal jau laikas teisti paprasčiausią moralę praradusius teisėjus ir nuo to pradėti teisėsaugos reformą? Bet baudžiamų, ko gero, beveik nėra, nes Aukščiausiojo Teismo pirmininkas postringauja apie žmogaus teises (kažkodėl pamiršęs visuomenės teisę normaliai gyventi) ir tai, kad teisėjų nevalia kritikuoti...

Nesunku pateikti dešimtis pavyzdžių, liudijančių, ką padaro chaosas, ištižimas, nevykęs žaidimas demokratija, valdžios abejingumas nepakenčiamiems reiškiniams, sakysim, kad ir prekyba alkoholiu. Juk vėl atsivėrė neišsenkančios, nuostabiai brežnevinius laikus primenančios „rašalo“ versmės, uoliai plūša palyginti švelniai tebaudžiami degtindariai namudininkai... O „rašalo“ versmės iš tiesų niekad neišdžiūsta: mat išsijuosus darbuojasi „Alyta“, valstybinė įmonė „Anykščių vynas“, užvertusios parduotuves pačiu prasčiausiu gėralu – visokiomis „Versmėmis“, „Šileliais“, „Žilvičiais“ ir pan. Kainos visiškai prieinamos, kaip ir upėmis tekančios degtinės, net po pabrangimo. Tikslas aiškus – lengvai ir puikiai pasipelnyti, girdant Lietuvą ir nusispjaunant į pragaištingas pasekmes. Tad vieni lobsta, o kiti žaloja sveikatą žemiausios kokybės spirituotu skystimu arba prisiragavę falsifikatų su užsieninėm etiketėm, apimti baltosios karštinės iškeliauja į dausas.

Vargu ar visoje Europoje rastume bent vieną parduotuvę, prekiaujančią alkoholiu ištisą parą septynias dienas per savaitę. Tačiau Lietuvoje daugybė tokių, pradedant sostine ir baigiant rajonais. Jų durys visad atviros. Maisto parduotuvėse lentynos taip pat lūžta nuo degtinės. Jų durys visad atviros. Prekyba „rašalu“ ir degtine vyksta sparčiu tempu, skaudžiausių nelaimių daugėja, alkoholio skatintojų piniginės storėja, bet jokiai valdžiai dėl to nei šilta, nei šalta, netgi ir vadinamajai opozicijai... Tuo tarpu neįmanoma įsivaizduoti, kad, pavyzdžiui, Anglijoje ar Kanadoje dėtusi kažkas panašaus, ten sekmadieniais pardavinėti alkoholį apskritai uždrausta. Įvairūs protingi ir būtini apribojimai galioja kiekvienoje savo piliečiais besirūpinančioje valstybėje, tik ne Lietuvoje...

Pozicija.- 1994 m. birželio 6-12 d.

JAUNIAUSIAS PREZIDENTAS

Kalbėjosi Tadas VYTARAS (Teseckas)

Stulbinančią mokslinę karjerą padarė lietuvis Benediktas Juodka. Prieš dvejus metus, nesulaukęs nė penkiasdešimties, jis tapo Lietuvos mokslų akademijos prezidentu. Jam galėtų pavydėti visi trys prestižiškiausio mūsų mokslo židinio vadovai. Net pats Vincas Krėvė-Mickevičius, Juozas Matulis, Juras Požela, į Mokslų akademijos prezidentus jie įkopė artėdami prie savo šešiasdešimtmečių. Nesulaukęs nė keturiasdešimties, B. Juodka pelnė Vilniaus universiteto profesoriaus vardą, o neseniai tapo mūsų Mokslų akademijos prezidentu. Jis podraug yra Vilniaus universiteto prorektorius, Niujorko mokslų akademijos tikrasis narys. Mūsų pokalbio pradžioje Jis perspėjo: „Tik šiandien nešnekėkime apie mano jaunystę, mano mokslinius darbus“.

Tad ir mūsų pokalbis pakrypo kitur.

– Prezidente, dabar žmonės daug šneka apie ekonomiką. Vieni – kaip galą su galu sudurti, prasimaitinti, antri – kaip biznį padaryti, tapti milijonieriais. O viskas prastėja. Kodėl taip?

– Čia ne mokslinis, o daugiau ekonominis, politinis klausimas. Aš nesu šios srities profesionalas. Tad ir mano samprotavimai vertinant vienos ar kitos vyriausybės veiksmus būtų saviveikliniai. Į tuos klausimus galėtų geriau atsakyti mūsų mokslininkai ekonomistai, tačiau, manau, jie privalėtų daugiau prisidėti prie ekonominės politikos gairių formavimo.

Dabar turime tai, ką turime. Čia nenorėčiau kritikuoti nei buvusių, nei dabartinės vyriausybės. Pažvelkite į kitas vadinamąsias postkomunistines šalis. Ir ten kol kas ne pyragai. Taigi yra objektyvių priežasčių. Žinoma, daug kas priklauso nuo asmenybių. Reikia daryti mažiau klaidų. Ir leidžiant įstatymus, ir juos vykdant. Tačiau besikeičiant valdžioms turėtų būti nuoseklus perimamumas. Besišakojanti, besilapojanti, plačiai pražydusi kritika – labai gerai. Taip yra visame civilizuotame pasaulyje. Tik ta kritika neturi virsti oro burbulais, turi būti konstruktyvi, teikti pasiūlymų. Žiūrint iš šalies, atrodo, kad ir pozicijoje, ir opozicijoje dominuoja asmeniniai interesai, personalinės ambicijos, o trūksta geranoriškumo paprastiesiems žmonėms, savajai tautai, Lietuvai. O juk jai tarnaujame visi.

– O jeigu kalbėsime konkrečiai, tai ką Jūsų vadovaujama Mokslų akademija čia gero padarė? Juk turėjote ir tebeturite savo žmonių ir parlamente, ir vyriausybėje.

– Vienas iš Statute numatytų Lietuvos mokslų akademijos tikslų yra „būti nepriklausomu ekspertu ir patarėju mokslo bei studijų, technikos, kultūros, ūkio, socialinės raidos, gamtosaugos, sveikatos apsaugos bei kitais klausimais“. Mes kai ką nuveikėme.

Šio pokalbio metu nespėsime įsigilinti į daugelį mūsų veiklos sričių. Noriu pabrėžti: ištyrėme daug problemų, pateikėme savo pasiūlymus.

Per dvejus-trejus metus, kai jau buvau Mokslų akademijos prezidentas, parengėme keliasdešimt mokslinių ekspertinių studijų.

– Kurios iš jų galėtų labiausiai dominti mūsų skaitytojus?

– Nuo Lietuvos ekonominės reformos ir mūsų šalies ūkio iki valstybės tarnautojų algų nustatymo.

Nuo mūsų verslininkystės ugdymo iki jos veiklos šalies ir užsienio rinkose. Ir kas gal kiekvienam turėtų būti itin svarbu, nors tai ne kiekvieną dieną jaučiame, – mūsų gamtos išteklių naudojimas, jų apsauga, ekologijos klausimai, nuosavybės socialinės funkcijos, teisinis jų reguliavimas.

– Čia mūsų žemiški reikalai. O jeigu pakiltume aukščiau, prie moralinių vertybių?..

– Gal aš ir neteisis, bet man atrodo, kad yra žmonių, tarp jų ir politikų, kurie ieško ir džiaugiasi radę blogybių mūsų gyvenime. Kitaip sakant, kuo blogiau, tuo kai kam geriau. Laikantis tokios nuostatos, maža šansų greitai išbristi iš ekonominių ir moralinių krizių. Deja, politikoje amoralumo daug.

Aš tikiu: mūsų valdžioje buvo ir yra daug dorų žmonių. Tik, aišku, ne viskas nuo jų priklauso. Man regis, kad labai svarbu kiekvieno mūsų sąžiningas darbas, įsivaizduokite, kad vieną rytą pabudę rastume Lietuvą, kurios kiekvienas pilietis savo darbą atliktų sąžiningai. Daugelis problemų išsispręstų savaime.

– Visur yra protingų, dorų žmonių. Tik jų balsas kažkodėl dangaus nepasiekia. Nors ir mokslininkų yra valdžioje, bet visi matome: daugiau valdo ne intelektas, o diletantizmas. Daugelis tų, kurie pagal savo bruožus galėtų užimti aukštus postus, nusivylė, tapo pasyvūs, jaučiasi bejėgiai mus užvaldžiusioje korupcijoje.

– Asmenybių kūrybinį potencialą galima būtų geriau panaudoti. Šito mes ir siekiame. Pavyzdžiui, organizuojame forumus-konferencijas. Juose dalyvauja ir gamybos, ir kultūros, ir administracijos, ir mokslo atstovai. Regis, visi geriau išgirsta vieni kitų balsus. Per konferencijas, ekonomikos forumus mes stengiamės sugrąžinti nusivylusius intelektualus aktyviai veiklai, parodyti, kad be jų valstybė neišgyvens.

– Ar nepakenkė kompleksinei mokslinei veiklai, bendroms pastangoms siekti pažangos anksčiau Mokslų akademijai priklausiusių mokslinių institutų atsiskyrimas, vadinamasis jų suvalstybinimas? Kokie Akademijos santykiai su dabar jau visiškai savarankiškais institutais, kitomis nepriklausomomis mokslo įstaigomis? O jų Lietuvoje berods per keturiasdešimt?

– MA reforma buvo visos mokslo ir studijų reformos sudėtinė dalis.

Nežinau, ar pasiteisino institutų atskyrimas nuo MA. Iš postkomunistinių šalių toks žingsnis buvo žengtas tik Lietuvoje. Aš manau, kad institutai gali būti įvairūs: vieni gali priklausyti universitetams, žinyboms, kiti gali būti asociatyvūs MA nariai, tretį – ir nepriklausomi. Tačiau jei jie gauna pinigų iš valstybės, kažkam už nuveiktą darbą jie turėtų atsiskaityti. Taigi institutai gali būti visokie. Svarbu, kad būtų nauda mokslui. Kad ką daro vienas, to nekartotų antras. Ir čia, žinoma, nereikėtų užarti laisvos konkurencijos dirvos.

Akademikams (MA tikrųjų narių turime 39, narių korespondentų – 57, narių ekspertų – 40, keletą užsienio narių) talkininkauja ir kiti žymiausi mokslininkai. Visi susirenkame ir pačiu demokratiškiausiu būdu aptariame Lietuvai labiausiai rūpimus klausimus. Ir kartais ne tik mūsų šaliai, bet ir plačiam pasauliui svarbias problemas. Ne institutai, kažkam priklausantys ar nepriklausantys, o stipri bendra mokslo bazė, mokslingi žmonės, dori šviesuoliai lems Lietuvos ateitį.

MA santykiai su kitomis mokslo institucijomis yra normalūs ir dalykiniai. Mes turime pasirašę bendradarbiavimo sutartis su daugeliu aukštųjų mokyklų ir institutų, dažnai bendraujame su Mokslų taryba ir Rektorių konferencija. Daugelį problemų kartu aptariame ir siūlome Vyriausybei prie jos įkurtoje Mokslų ir studijų ekspertų komisijoje. Labai geri ir konstruktyvūs ryšiai su Valstybine mokslo, studijų ir technologijų tarnyba.

Čia norėčiau pridurti, kad mūsų renginiai atviri suinteresuotiems specialistams, o plačiajai visuomenei skirti vadinamieji akademiniai skaitymai.

Mes leidžiame daugiau kaip 10 žurnalų. Tad Lietuvos mokslas nesulindo į savo kiautą. Sudarėme bendradarbiavimo sutartis daugiau kaip su 20 pasaulio mokslų akademijų. Keičiamės darbo patyrimu, specialistais, kartu gvildename įvairias problemas.

– Kokioms problemoms Jūs telkiate didžiausią prioritetą netarptautiniu mastu, o Lietuvoje?

– Juodai ant balto čia visko nesurašysime. Tačiau mums, lietuviams, itin rūpi objektyviai pažvelgti į savo istoriją. Reikia visiškai atsikratyti jai primesto partinio štampos, subjektyvaus šališko faktų, įvykių, visų reiškinių vertinimo. Tai dabar ir daroma. Čia, mano nuomone, labai reikšmingos MA nario eksperto, nūnai mūsų atstovo JAV Alfonso Eidinto naujos knygos. Jos padeda suvokti tautos likimą XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios išbandymuose, atskleidžia ir didžiųjų asmenybių vaidmenį, jų nuopelnus, veiklos vingius. Kur kas daugiau dėmesio skiriama ir lietuvių kalbos bei literatūros tyrinėjimams. Itin svarbus darbas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ III leidimas. Manau, tokia knyga turi tapti kiekvienam lietuviui savotiška Biblija.

Lituanistikos sekcija padarė mokslines ekspertizes, išanalizavo bei įvertino humanitarinių mokslų prioritetus lietuvių kalbos, literatūros, tautosakos, etnografijos ir etnologijos srityse. Pateikėme tyrinėjimų tematikos siūlymus. Pavyzdžiui, mūsų nuomone, Klaipėdos universitetas turėtų labiau domėtis Mažosios Lietuvos kultūros, raštijos, žemaičių tarmių ir tautosakos paveldu. Šiaulių pedagoginis institutas – šiaurės Lietuvos tarmėmis, lietuvių ir latvių kalbų paribio ryšiais. Taigi Lietuvos istorija, lietuvių kalba ir literatūra, baltistika neabejotinai turi būti prioritetinės mokslo kryptys. Lietuvoje turime pasaulyje žinomų mokslo mokyklų. Ten sukaup-tas didelis gerų specialistų potencialas, todėl šias mokyklas irgi priskirčiau prioritetams. Kitus mokslo prioritetus turėtų sąlygoti mūsų šalies ekonomikos, kultūros, pramonės poreikiai.

– Ką veikti tiems mokslininkams, kurie dirbo beveik vien karinei pramonei, pavyzdžiui, Elektrografijos institute?

– Tai didelė bėda. Šen bei ten karinei pramonei tarnavusių institutų mokslininkai susibūrė į personalines įmones. Kartais jos verčiasi darbu, nereikalaujančiu didelio intelektualinio potencialo. Tai, žinoma, negerai. Tačiau, ką padarysi, gyventi reikia. Tik verta būtų suprasti: mokslas – ne saviveikla, ne žaidimai. Be mokslo negali būti nei ekonomikos, nei švietimo, nei kultūros. Jei šiandien kažkas atrodo ir nelabai aktualu, bet turime išsaugoti specialistus. Deja, ne visi tai supranta. Štai vienas pavyzdėlis. Troleibuso vairuotojas per mėnesį gauna 500 litų, o profesorius irgi ne daugiau, jauni mokslininkai po kokius 200 litų.

– Ar tai nesukels nuostolių mūsų mokslui?

Tas vadinamasis intelekto, protų nutekėjimas į Vakarus nėra itin pavojingas. Aš ir pats dirbau užsienio laboratorijose. Tai – tartum gryno oro, deguonies įkvėpimas.

Daugelis sugrįžta. Jeigu kitas ir negrįžtu, – vis tiek mokslui neprarastas žmogus. Pavojingesnis vidinis protų nutekėjimas. Nemažai mokslo žmonių palieka mokslo institucijas ir pereina dirbti į privačias struktūras, nieko bendro neturinčias su mokslu. Deja, krinta ir paties mokslo prestižas. Dabar dėl menkų atlyginimų jauni gabūs žmonės ne itin veržiasi į aukštuosius mokslus. Čia pasinaudodamas proga norėčiau mesti akmenėlį ir į žurnalistų daržą. Ar dažnai televizijos ekranuose, spaudoje pristatomi mokslininkai? Retai pasakojama ir apie jų darbus.

– Kiek Lietuvai reikia studentų? Kiek mums reikia aukštųjų mokyklų? Dabar jų berods 14. Per daug, ar per mažai?

– Buvęs Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius profesorius Algirdas Avižienis „Lietuvos aide“ mane kaltino, esą aš pasisakęs, jog Vytauto Didžiojo universitetas nereikalingas.

Aš šito niekad nesakiau. Reikalingas ir Vytauto Didžiojo, ir Klaipėdos universitetas. Mes juos palaikome. Kitas dalykas, kad visa tai siejasi su ekonomika, finansais, biudžeto išgalėmis. Todėl reikia valstybiškai galvoti, ar dar kurti naujus universitetus, ar leisti išgyventi jau esantiems. Reikėtų labiau koordinuoti darbą tarp aukštųjų mokyklų rengiant specialistus. Kažin ar verta rengti, pvz., fizikus, keliuose universitetuose, kai jų kontingentą sunkiai surenka ir Vilniaus universitetas, kuriame dirba ištisas žymių fizikų žvaigždynas. Aš už aukštąjį mokslą. Protingų žmonių per daug niekad nebūna.

Pastaba. Tadas Teseckas (VYTARAS) – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras, Asociacijos komiteto narys.

Pozicija.-1994 m. birželio 13-19 d.

TARPTAUTINĖ AMNESTIJA: PRIEŠ „DINGIMUS“, PRIEŠ POLITINIUS ŽUDYMAS

Raimondas KAŠAUSKAS – rašytojas

Pereitą savaitę Lietuvoje lankėsi Tarptautinės Amnestijos (Amnesty International) aktyvistų grupė – Heather McGill, Mare Ogle (Londonas, TA sekretoriatas), Elizabeth Lofgren, Erik Petersson, Petra Herrfeld – Olsson (TA Švedijos sekcija). Svečiai susipažino su žmogaus teisių būkle mūsų šalyje, bendravo su Lietuvos TA, Žmogaus teisių asociacijos aktyvistais, lankėsi buvusiuose KGB rūmuose, kalbėjosi su daugeliu žmonių. Jų viešnagė sutapo su Lietuvos TA grupės akcijomis Kaune (R. Kalantos susideginimo vietoje, Vilniuje (Lukiškių aikštėje), Anykščiuose, Panevėžyje.

Apie TA susikūrimą, veiklą, tikslus „Pozicijoje“ jau buvo plačiai rašyta jos koordinatoriaus Vilniuje gydytojo G. Aleksos (1993, Nr.30). Šiuo metu TA vykdo visame pasaulyje plačią akciją prieš politinių veikėjų, opozicijos atstovų, paprastų žmonių „dingimus“, taip pat politines žmogžudystes. Lietuvos rašytojų sąjungoje įvyko išsamus svečių pokalbis su Lietuvos TA, Žmogaus teisių asociacijos aktyvistais, rėmėjais, rašytojais, žurnalistais.

Mums, buvusiems sovietinės imperijos valdiniais, iškentusiems ilgas teroro dešimtmečius, tokie dalykai, kaip žmonių žudymas, „dingimas“, negreit išblės iš atminties. Derėtų prisiminti ir didelius TA nuopelnus renkant žinias apie lietuvių sąžinės kalinius, tremtinius, ginant juos laiškais, peticijomis buvusiai SSRS valdžiai, kitokiais veiksmais. Bet ir tapus laisvais, nereikėtų užmerkti akių, nematyti, kas vyksta plačiajame pasaulyje. Nuo žmogaus teisių pažeidimų neapsaugotos net demokratinės šalys, o Lietuvoje, kur dar tebeveikia sovietinis Baudžiamasis kodeksas, kai kurie kiti įstatymai, visko pasitaiko.

Svečiai pasakojo apie siaubingus dalykus, vykstančius pasaulyje. Štai Kolumbijoje kasmet dingsta 1500 valdžiai neįtinkančių žmonių (kartais kaltė suverčiama mafijai; pasitaiko, kad valdžia ir mafija talkina viena kitai), Pietų Afrikoje nuo 1990 m. nužudyta apie 10 000 žmonių, tūkstančiai žmonių „dingo“ Irake, naikinama tibetiečių tauta, Tibetas kolonizuojamas kiniečių, didelių pažeidimų pasitaiko Indijoje, kai kuriose kitose šalyse. O Brazilijoje miestų gatvės „valomos“ nuo beglobių vaikų... juos – naikinant! TA uždavinys, anot svečio iš Londono M.Ogle, išaiškinti nužudytųjų, „dingusiųjų“ asmenybes (juk nėra bevardžių žmonių!), susidorojimo su jais aplinkybes, informuoti apie tai pasaulio visuomenę, Jungtines Tautas, neduoti ramybės šalių, naikinančių opoziciją (TA palaiko nesmurtinę opoziciją), eilinius piliečius, valdžiai. Akcija, pradėta 1993 m. spalio mėnesį, užtruks iki šių metų rugpjūčio, tačiau iš tiesų neturės pabaigos, kol pasaulyje viešpataus (o kada jis buvo nutrūkęs?) smurtas, atviras ar paslėptas teroras. Tokia TA veikla duoda teigiamų vaisių: pvz., 1991 m. Maroke buvo paleista 300 žmonių, kuriuos valdžia buvo įkalinusi, bet slėpė. Susitikime buvo renkami parašai dėl „dingusių“ įvairių šalių piliečių gynimo, dėl budelių suradimo ir patraukimo atsakomybėn.

Kol pokalbis lietė tai, kas vyksta plačiajame pasaulyje, mintys sukosi apie tai, kas vyksta šiandieninėje Lietuvoje. Juk verda partijų, srovių tarpusavio rietenos, susipriešinę net politiniai kaliniai, įrodinėjama, kas didesnis patriotas, kai tuo tarpu įvairūs pokario „veikėjai“, vykde

tautos genocidą, trėmę, žudę nekaltus žmones (pasiteiraukite Lietuvos kaimuose, miesteliuose, žmonės išvardins ir budelius, ir aukas!) nesulaukė net moralinio pasmerkimo. Lietuvoje siautėja ginkluota mafija, galbūt vykdanči kažkieno užsakymus, o ryt ar poryt gal diktuosianti „tvarka“ visoje valstybėje? Ar į tokių „tikslinių“, užsakytų žmogžudysčių sąrašą neturėtų patekti ir tragiškai žuvęs žurnalistas Vitas Lingys, kurio mirtis simbolizuoja dabartinę dramatišką Lietuvos situaciją?

Tiesa, buvo pateikta informacijos apie kai kuriuos teisėtumo pažeidimus išankstinio sulaikymo kameroje, pataisos darbų kolonijose, apie smurtą policijai sulaikius kokį asmenį, apie alternatyvios karo tarnybos nebuvimą, apie tai, kad tardymo procese negali dalyvauti advokatas ir pan. Buvo net užsiminta apie tai, jog vizito į Lietuvą metu Švedijos užsienio reikalų ministrė M. Af Ugglas kvietė atsiliepti tuos žmones, kuriuos ši šalis po karo, kaip politinius pabėgėlius (TA kovoja ir prieš jų sugražinimą) išdavė Sovietų Sąjungai, t. y. atidavė į lagerius, į mirties glėbį. Į tai Švedijos TA atstovė E. Lofgren atsakė: „Mums dėl to gėda, nors buvome neutrali šalis!..“

Didieji mūsų tautos skausmai, jos patirtos kančios, kaip ir miglota ateities nuojauta, paliekami mums patiems – kaip sunki liga, kaip ilgalaikės, kartais neišgydomos komplikacijos. Tad gydykimės patys. Bet neužmirškime ir tų, kurie pasaulyje kenčia, žūna dėl žiaurių valdžios režimų. Kalbėkime apie tai savo šalies piliečiams, belskimės į jų širdis, protą. Skleiskime informaciją: juk daugelis jos negauna. Tai būtina ir kasdienė Tarptautinės Amnestijos Lietuvos grupių, taip pat Žmogaus teisių gynimo asociacijos narių, jos rėmėjų pareiga.

Pozicija.-1994 m. birželio 20 -26 d.

ŽMOGUS IR JO TEISĖS ŠIANDIEN

*Vytautas GIRDZIJAUSKAS – rašytojas,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto narys,
Asociacijos pirmininkas nuo 1994 iki 2002 metų*

Dar taip neseniai vyravo įsitikinimas, kad pakanka iškovoti laisvę, atgauti nepriklausomybę, atsikratyti svetimos okupacinės kariuomenės ir visa kita susitvarkys beveik savaime. Tikrovė pasirodė kitokia, kur kas rūstesnė. Sava mafija, virstanti transmafija, pamažu įsiliejanti į tarptautines nusikalstamas struktūras, savi biurokratai ir prievartautojai nė kiek ne geresni už svetimuosius. Rezultatas beveik priešingas – žmogus, apgautas, išniekintas, kitaip nuskriaustas tautiečio, jaučiasi labiau pažemintas ir įžeistas, nebetenka tos moralinės atsparos, į kurią galėjo remtis, kai buvo prievartaujamas ir skriaudžiamas svetimųjų. Tada pasiguosdamas galėjai tarti: jie svetimi, jie priešai, bet ateis valanda, sąskaitos bus suvestos. Dabar ta valanda atėjo, o sąskaitas tenka suvedinėti ne su svetimaisiais, o su savaisiais. Savi seržantai ir viršilos smurtauja kareivinėse, savi valdininkai ir prižiūrėtojai lupa kailį areštantams, savi valdininkai reikalauja kyšių, išpirkų ir kitokių mokesčių už darbus, kurie įrašyti į jų tarnybines pareigas, savi deputatai kraunasi vienokį ar kitokį kapitalą, vadovaudamiesi tik sava, o ne valstybės ir visuomenės nauda, savi žiopliai ir pasidavėliai pačiuose aukščiausiuose ir garbingiausiuose postuose sėdi. Įstatymai priiminėjami padrikai, be jokios sistemos – dėl niekniekių vaidijamasi dienų dienomis, o svarbiausieji kodeksai iki šiol neaptarti ir neaprobuoti, net įstatymų įstatymas – Konstitucija, priimta per referendumą, skylėta, vienas paragrafas prieštarauja kitam. Apie biurokratizmą, betvarkę, žmonių žeminimą, prievartavimą, kitokius teisių pažeidimus kalbėjo LŽTA nariai, birželio 4 dieną susirinkę į konferenciją apsvarstyti ir patvirtinti naujuosius savo

organizacijos įstatus. Dėl jų didelių ginčų nebuvo, nes keletą kartų aptarinėti Asociacijos komiteto ir komisijos buvo parengti gana kvalifikuotai. Patikslinus vieną kitą detalę, pašlifavus stilių, atsižvelgus į J. Ambraziejaus, V. Petkaus, S. Kaušinio, P. Grėbliausko, A. Žilinsko ir kitų dalyvių pastabas ir pasiūlymus, naujieji įstatai buvo priimti. Šiek tiek pakeistas organizacijos pavadinimas, išmestas žodis „gynimo“, nes jis buvo atsiradęs dėl rusų kalbos įtakos. Dabar ši visuomeninė nepolitinė organizacija vadinsis taip: Lietuvos žmogaus teisių asociacija. Naujuosiuose įstatuose pabrėžiama, kad ji tęs Helsinkio grupės tradicijas, laikysis jos dvasios, stengsis padėti visiems žmonėms, kurių teisės pažeistos, nekreipiant dėmesio į partiškumą, religines ar politines pažiūras, turtines, šeimynines ar kitas aplinkybes. Demokratija, laisvė, žmogaus orumas – tai kertiniai akmenys, kuriais grindžiamos visos įstatų nuostatos. Juose įrašyti ir visi svarbiausieji tarptautiniai dokumentai, kuriuose suformuluoti žmogaus teisių ir laisvių pagrindai. Vienintelė sritis, kurioje pavartotas žodis „draudžia“, tai prievarta. Asociacija smerks ir nesitaikstys su tais, kurie sieks prievarta pakeisti laisvuose rinkimuose išrinktą valdžią, kurie įžeidinės, žemins ir kitaip prievartaus Lietuvos žmones ir užsienyje esančius Lietuvos piliečius. Kam artimos ir suprantamos šios įstatų formulės, konferencija kviečia aktyviau bendradarbiauti, įsijungti į Asociacijos veiklą.

Vien įstatų svarstymu konferencijos darbas nesibaigė. Teisininkas J. Stašinskas pasiūlė rezoliucijos projektą, skirtą Seimui dėl spartesnio Baudžiamojo, Kardomojo ir Civilinio kodekso svarstymo ir skubaus priėmimo, S. Kaušinis perskaitė pareiškimą, skirtą Vyriausybei dėl alternatyvinės tarnybos kariuomenėje. Mat iki šiol Lietuvoje verčiami kariuomenėje tarnauti ir tie, kurie dėl religinių įsitikinimų negali imti ginklo į rankas. Nors toks įstatymas jau yra priimtas, bet jis kol kas nevykdomas. Apie tai, kad neveikia ne tik šis, bet ir daugelis kitų įstatymų bei valdžios potvarkių, kalbėjo ne vienas konferencijos dalyvis. Nuosavybės, ypač žemės atgavimo klausimai susilaukė gana plataus aptarimo. Ne kartą buvo keliama mintis, kad dėl įstatymų painiavos, dėl valdininkų biurokratizmo ir piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi yra supriešinami ir skriaudžiami žmonės. Konferencijos dalyviai reišė didelį susirūpinimą, kad dėl visų valdininkų savanaudiškumo, įstatymų nesilaikymo yra skurdinamas kraštas, atsiranda vis daugiau vargšų, kuriais nėra kam pasirūpinti.

Birutė Tyžienė prašė paramos tiems, kurie dar Antrojo pasaulinio karo pradžioje vokiečių okupacinės valdžios buvo išvaryti iš savo ūkių Suvalkų krašte ir apgyvendinti Lietuvoje. Dabar jiems nepripažįstama jokia nuosavybė, niekur negali rasti teisybės. Ji reikalavo, kad šių žmonių teisės būtų prilygintos visų tremtinių statusui. Tokių beteisių yra ne dešimtys, o šimtai.

Konferencijos dalyviai pritarė šiam siūlymui ir pažadėjo tarpininkauti vyriausybėje dėl pažeistų teisių atkūrimo.

Gyvas diskusijas sukėlė komercinių bankų veiklos tema. Čia vėl kilo netobulų įstatymų, piktnaudžiavimo, valdžios ir teisinės sistemos bejėgiškumo problema. Panaši kalba buvo ir apie kooperatinius butus, apie žmones, kurie metų metais niekaip negali įsigyti stogo virš savo galvos, nes viskas brangsta, infliacija suryja visas santaupas, o nei savivaldybės, nei centrinė valdžia nieko pagelbėti negali. Suprantama, kad visų šių reikalų, visų skriaudų nei konferencija, nei apskritai visuomeninė organizacija išspręsti negali.

Asociacijoje buvo sudaryta keletas grupių ir komisijų, kurios padės žmonėms spręsti konkrečius teisinius kazusus, susijusius su žmogaus teisių pažeidimu, žemės, kitokio turto atgavimo klausimai taip pat bus atidžiai nagrinėjami. Konferencija pavedė komitetui išnagrinėti ir parengti rezoliuciją dėl diskriminacijos, kurią patirs eiliniai piliečiai, o ypač tautinės mažumos, dėl naujo Savivaldybių įstatymo įsigaliojimo. Stiprinti politines partijas eilinių piliečių sąskaita ne tik nemoralu, bet ir nevalstybiška.

Jau po konferencijos atėjo telegrama iš Danijos, iš Helsinkio komiteto, pasirašyta V. Wais-

mano. Joje taip pat išreikštas susirūpinimas dėl šio įstatymo, prieštaraujančio tarptautiniams žmogaus teisių dokumentams, raginama kreiptis į Respublikos Prezidentą, kad šis jo nepasirašytų. Netobulų įstatymų, prieštaraujančių vienas kitam aiškinimų ir aktų yra begalės. Juos būtina analizuoti, atkreipiant Seimo komisijų, deputatų ir Prezidento dėmesį į netikslumus ir klaidas, kurias būtina kiek įmanoma greičiau taisyti. Skuba, paviršutiniškumas, menka kompetencija, kuri buvo būdinga Aukščiausiajai Tarybai, persikėlė ir į Seimą. Įstatymuose apstu ne tik loginių, faktinių, bet ir kalbos klaidų, kurios teikia galimybę dviprasmiškai juos aiškinti. Taigi Asociacijos komitetas nori atkreipti Seimo narių ir Prezidento dėmesį, kad būtų labiau paisoma priimamų įstatymų svarbos. Juk baudžiamųjų ir civilinio kodekso nebuvimas stabdo visą teisinę reformą, o nuo jos priklauso ir visų kitų reformų eiga, taip pat žmogaus teisių būklė Lietuvoje. Kol aukščiausioji valdžia – Seimas ir Vyriausybė – neįveiks partinių kompleksų, kol teisėsauginės įstaigos mindžikuos vietoje, tol negalėsime tvirtinti, kad gyvename tikrai laisvoje demokratinėje, tobulais įstatymais grįstoje valstybėje. Tol ir visų žmonių teisių ir laisvių nebus įmanoma įgyvendinti.

Pozicija.-1994 m. birželio 20-26 d.

NETAPKIME VERGAIS

Antanas MOZERIS – politinis kalinys

Taip nesinori rašyti Gedulo ir Vilties dieną apie blogį, ekonominius sunkumus ir nesantaiką Lietuvoje! Atsimenu, būdami už storų kalėjimo sienų kūrėme ir fantazavome, matėme vaizduotėje Lietuvą, ateityje švytinčią gražiausiom spalvomis. Kas galėjo patikėti tada, kad atgavus Nepriklausomybę, mes visi pajusime vergiją ir nevilį, kad kažkur išgaruos ta nuoširdi draugystė, laisvės troškimas ir šiluma. Kas galėjo patikėti, kad mes nesugebėsime pasirinkti paties teisingiausio kelio, išsirinkti žmonių, sugebančių valdyti kraštą ir leisti įstatymus...

Šiandien niekas nenori pripažinti savo klaidų, kratosi atsakomybės, o kaltė verčiama apibendrintai – komunistams. Visame pasaulyje yra nusistovėjusi tvarka, vyrauja nuostata, kad atgavus nepriklausomybę valstybė pirmiausia remiasi LAISVĖS KOVOTOJAIS (politiniais kaliniais), proto ir sąžinės žmonėmis. Lietuvoje ši nuostata pažeista. Tuo tarpu ne kas kitas, tik politiniai kaliniai turėjo daryti didžiausią įtaką valstybės kūrimui.

Visa žmonija žino didžiuosius mūsų laikų kovotojus už laisvę bei žmonijos idealus. Kalbu apie Nelsoną Mandelą, Viktorą Petkų, Balį Gajauską, Vaclavą Havelą. Jų vardai mums visiems yra artimi ir brangūs. Visi juk žinome Pietų Afrikos Respublikos genčių karus, baltųjų vykdytą apartheidą. Ir tik vieno žmogaus, vieno politinio kalinio, iškalėjusio dvidešimt septynerius metus, Nelsono Mandelos pastangomis ir pasišventimu tautą bandoma sutaikyti. Jis stengiasi nuiteikti žmones, kad tik taikoje ir meilėje gyvendami jie bus laimingi ir turtingi. Neseniai Nelsonas Mandela vienbalsiai išrinktas Prezidentu, į prezidentinį priėmimą politinis kalinys pasikvietė savo buvusius engėjus: tardytojus, prižiūrėtojus. Štai toks yra politinio kalinio idealas – paaukoti savo kančią tautos vienybei ir gerovei!

Nors ir nenorom, bet grįžtu į savo namus, pripildytus vaidų, įtūžio. Pačiu laiku ir didelių pastangų dėka, Viktoro Petkaus iniciatyva įsikūrė Lietuvoje Politinių kalinių sąjunga. Sąjunga turėjo būti pats objektyviausias arbitras tarp kairiųjų ir dešiniųjų. Deja, nesantaika, ginčai negailėstingai ardė Sąjungą, vienas po kito inteligentijos atstovai paliko ją. Neseniai pasitraukė ilgiausiai ir aktyviai dirbęs paskutinysis pirmininko pavaduotojas Kęstutis Lakickas. Atvirai

šnekant, iš Sąjungos beveik nieko jau ir nebeliko. Gal ne iš gero gyvenimo 12-ajame „Gimtojo krašto“ numeryje rašoma: „Kaip galėjo atsitikti, kad narsiausieji, žiauriausiai okupanto persekioji kovotojai už Lietuvos laisvę šiandien neberanda bendros kalbos, vieni kitus smerkia, pikta kritikuoja, viešai apkaltina?“

Liūdna, tačiau ir man lieka pripažinti, kad tik susiskaldymas nustūmė mus į pačią tamsiausią palėpę, paliko be balso teisės ir savo statuso. Šiandien, uždegdami šventės fakelą, visos politinės jėgos prisiekime prieš Dievą ir Tėvynę šventai tarnauti ir dirbti valstybės labui, mažiau rūpintis savais interesais, atsikratyti minties destabilizuoti valstybės gyvenimą neapgalvotomis akcijomis. Geriau sutelktai ir aktyviai kovokime prieš tuos, kurie neteisėtai būdais kaupia kapitalą, plėšia ir žudo. Rūsčioje kasdienybėje netylėkime ir netoleruokime žmonių baimės, pataikavimo. Netapkime vėl vergais.

Pozicija.-1994 m. birželio 27 d.

BALANSAVIMAS TIES RIBA – GYVENIMAS?

Viena reikšmingiausių organizacijų mūsų valstybėje šiandien neabejotinai galėtume laikyti Lietuvos pramonininkų konfederaciją. Į ją susibūrusių gamybos organizatorių balsą tuoj išgirstame, vos tik Seimas ar Vyriausybė priima pramonę reguliuojančių nutarimų. Prisimename pramonininkų protestą prieš Seimo nutarimą apmokestinti dividendus, prieš labai varžantį muitų įstatymą, jų siūlymą imtis kitokios mokesčių politikos. Paprastai tai būna pareiškimai, kuriuos grupės konfederacijos narių vardu pasirašo vienas žmogus – šios organizacijos prezidentas BRONISLOVAS LUBYS.

Vieno didžiausių Lietuvos įmonių vadovų plačiajai visuomenei pristatinėti nereikia, buvusį premjerą pažįsta visi, o jo nuomonė apie dabartinį mūsų gyvenimą, manytume, būtų įdomi daugeliui. Tad garsiajam gamybininkui, sutikusiam pasidalinti savo mintimis su mūsų savitraščio skaitytojais, pateikėme kelis klausimus:

Kokios aktualijos jūsų, Pramonininkų konfederacijos narių, darbotvarkėje šiuo metu? Kas labiausiai trukdo gamybininkams imtis rezultatyvios veiklos?

Ką galite pasakyti apie vadovavimo mūsų valstybės ūkiui politiką? Jeigu vėl būtumėt ministro pirmininko poste, ką darytumėt ne taip?

Ne taip seniai spaudoje skaitėme Jūsų vadovaujamos Pramonininkų konfederacijos pareiškimą Seimui dėl būsimų savivaldybių tarybų rinkimų. Siūlėte numatyti mišrią rinkimų sistemą renkant savivaldybių tarybas, leisti dalyvauti rinkimuose ir krašto visuomeninėms organizacijoms. Kas paskatino imtis tokios akcijos?

Kaip vertinate kai kurių Privataus kapitalo aljanso narių skelbiamus raginimus griebtis pilietinio nepaklusnumo kampanijos – kviesti visus žmones atsisakyti pildyti pajamų deklaracijas?

Kaip dabar sekasi garsiajam Jonavos „Azotui“?

1. Pokalbio apie savos Pramonininkų konfederacijos narių rūpesčius negalėčiau pradėti neužsiminęs apie bendrą mūsų pramonės būklę. Mes, gamybininkai, ją vertinam labai negatyviai, ir svarbiausias dalykas čia yra ne pramonę apėmęs nuosmukis. Jam pateisinti dar galima rasti loginių ir net loginių-istorinių paaiškinimų (pvz., pasikeitę Rytų-Vakarų šalių santykiai, besiformuojančios kitos ūkinės sąlygos ir pan.). Kur kas svarbesni yra kiti faktoriai – subjektyvieji, priklausantys nuo mūsų pačių, ir atskleidžiantys, deja, tik lietuvišką neveiklumą, nerangumą, nesugebėjimą persiorientuoti. Štai iki šiol niekaip neprisirengiama ratifikuoti laisvosios prekybos

sutarties su Rusija – svarbiausiuoju prekybos partneriu. Nors abiejų šalių premjerai atitinkamus dokumentus seniai pasirašė, iki šiol abi pusės viena kitai taiko milžiniškus maito mokesčius. Lietuviški gaminiai dėl tokių apmokestinimų tampa itin brangūs ir rinkoje negali konkuruoti. O ir rinkos pasirinkti negalime: dėl atsiliekančios nuo pasaulinio lygio technologijos, aukštų energetikos ir žaliavų kainų savo gaminius įstengiame orientuoti tik į Rytus, nors ir jų pamažėle imame netekti. Vakarų valstybės tuo tarpu pradeda taikyti kvotas, ir tik asocijuoto nario sutartis su Europos Sąjunga Lietuvai būtų išeitis. Bet ir šis suartėjimo procesas iš abiejų pusių juda labai lėtai.

Mes, gamybininkai, daug kartų ir visuomenei, ir valdžiai patarėm, ką reikia daryti. Juk savo kailiu išbandome realybę, o ne iš spaudos pranešimų apie ją sprendžiame. Tačiau pramonininkų balso stengiamasi „negirdėti“. Susigriebiama paprastai tada, kai išsakytos prognozės pasitvirtina. O dabartinės ūkinės politikos padarinių, manau, irgi neteks ilgai laukti: na, dar pusę metų... Labai realu, kad prieš Kalėdas ar Naujuosius metus gatvės prisipildys likusių be darbo, protestuojančių žmonių... Jeigu bus bent kiek sugriežtintas Bankroto įstatymas, kaip to reikalauja Pasaulio bankas, įmonių bankrutavimas įgaus tiesiog serijinį mastą. O jeigu to neįvyks, gamyba ir toliau vegetuos, lįsdama į skolas. Žinoma, tokį balansavimą daug kas linkęs pateisinti – įmonės šiaip ar taip durų neužtrenkia. Bet ar toks egzistavimas ties riba – gyvenimas? Juo labiau kad toks balansavimas kels gilią finansinę krizę. Jau tvirtai stovime ant jos slenksčio. Pasikalbėkit su bankais – kokius kreditus jie begali duoti? Jeigu buvo galvojama, kad litą susiejus su doleriu, kreditiniai procentai ims kristi, tai nieko panašaus neįvyko – jie turi tendenciją tik kilti. Kalbėti apie investicijas už kreditus jau iš viso neverta. Juk jei pramonė nedirba intensyviai, nėra jokios garantijos, kad kreditai bus gražinti. Taigi bankai, negaudami gražinamų kreditų, jau šiais metais pradės jų reikalauti iš įmonių. Nemokios gamyklos to padaryti nesugebės – ir štai tau bankrotai, bankų inicijuoti! O kitaip elgtis šios finansinės struktūros negalės, nes pačios turės piniginių sunkumų.

Žinodami realią situaciją ir iš jos išplaukiančias perspektyvas, draugėn suėję ieškome būdų, kaip sušvelninti baisios ūkinės krizės padarinius. Tik štai mūsų pasiūlymai ekonomikos smukimui sustabdyti dažnai primena galvos daužymą į sieną. Patikėkite, nėra labai smagu girdėti: „Blaškotės, nes norite išsaugoti kėdes“, „Kovojate dėl savo kišenės“. Deja, svaidantieji replikas nebesupranta, kad gamybos vadovo posto išsaugojimo problema daugeliui mūsų jau nebetekusi ankstesnės svarbos – mat esame privačių įmonių vadovai. Ne valdžia mus paskyrė, ne ji mus ir atleis. Dirbdami ir užsidirbdami sau, mes duodame darbo bei pragyvenimo šaltinį ir kitiems.

2. Lietuvos valdžia neturi išsamios ekonomikos atgaivinimo programos. Mėginimai reformuoti atskiras sritis jokių būdu negali pakeisti strateginės ūkio pertvarkymo krypties. Visa ekonominė mūsų Vyriausybės ir Seimo politika – tai tik fiskalinė politika, biudžeto papildymo politika. Ypač pasigendama kardinalių žingsnių pertvarkant mokesčių sistemą, koordinuojant investicijas. Įvestas pridėtinės vertės mokestis dar labiau sulėtino investicinį procesą, o ypač absurdiškas dalykas yra šito mokesčio taikymas naujoms technologijoms. Juk mes labai apsunkinome sąlygas techninei pažangai! Užuoat sumažinę pelno mokesčius kompanijoms, diegiančioms į gamybą naujoves, juos dar padidinom! Pažvelkim, kas įstengia šiandien sąžiningai mokėti pelno mokesčius? Tik stambūs ūkiniai subjektai, o mažesnieji visais įmanomais būdais stengiasi juos nuslėpti. Nepalyginamai geresnių rezultatų sulauktume, įvedę 10 proc. pelno mokestį (vietoj 29-30 proc.). Kiekvienas verslininkas, užuoat išsisukinėjęs, ramiai sumokėtų tuos 10 proc. nuo savo pelno.

Baisu, kai valdžią turintieji žmonės ima galvoti, kad yra neklystantys. Neklystamumo aureolė jau gaubia daugelio Seimo, Vyriausybės narių galvas, tad ar verta stebėtis, kad visai neatsižvelgiama į pramonininkų nuomonę, priimant gamybą liečiančius sprendimus. Ankstesnis „Maskvos sindromas“ mūsų gyvenime ypač ryškus: kaip anksčiau „ten“ sėdintieji viską žinojo,

ką reikia daryti, taip ir dabartiniai vadai manosi nutuokia, kaip Lietuva turi gyventi. Jiems visai nesvarbu, kad besiformuojančioje rinkos ekonomikoje veikia savi dėsniai ir bet kokia dirbtinai sugalvota schema gali jų neatitikti...

Jeigu Lietuvoj dar būtų kitos sritys, kurios duotų pajamų, numarinus pramonę (pvz., būtų me turtingi naftos ar turistus žavinčios egzotikos), tada gal ir būtų galima nekreipti dėmesio į merdinčią gamybą. Betgi mes alternatyvos neturime!

Pramonininkų asociacija niekada nebuvo už tai, kad bankrutuojančios įmonės būtina „numirtų“. Mes esame prieš dirbtinį bankrotą. Bet jeigu jau bankrotas neišvengiamas – tegu. Leiskim įmonei keisti gamybos profilį, leiskim jai išsirinkti naujus šeiminingus. Tik viso to nedarykim dirbtinai, forsudami. Dar iki šiol mes, pramonininkai, prisimename dolerio kurso smukdymą, įvedus litą. Kiek dėl to nuostolių patyrėme (nors komercinių bankų „žaidėjai“ užsidirbo milijonus). Argi Lietuvos bankas negalėjo palaikyti normalaus valiutos kurso? Kaip išganymo laukėme lito pagrindimo doleriu; bet tai anaip tol nereiškia, kad šis susiejimas įvyko visiems laikams. Jeigu Vyriausybė nekoreguos pinigų santykio, atsižvelgdama į realius ekonomikos pokyčius, nieko gero nesulauksime. Jau šiandien santykis 4:1 aiškiai per mažas, o jeigu ir toliau tokiu pat principu bus renkami mokesčiai ir tokiais pat tempais augs kainos, realus santykis turėtų būti 5:1. Žinoma, palauksim – gal įvyks stebuklas, ir valdžia atsikratys savo nenoro ir baimės imtis radikalių žingsnių ekonomikoje. Aišku, galėtume imtis drastiškesnių priemonių (ir jų dėka rezultatų pasiektume), tačiau laikomės vieningos nuomonės, jog įstatymus vis dėlto privalu gerbti. Jeigu jau valdžia atėjo teisėtu keliu, tai ir perrinkta turi būti pagal įstatymus.

3. Rinkimai pagal politinių partijų sąrašus – iš principo neteisingas dalykas. Tai juk ne kas kita, kaip atitinkamų politinių jėgų bandymas eliminuoti iš rinkimų sistemos dalį Lietuvos piliečių (ypač tautinių mažumų atstovų). Tokia rinkimų sistema perdėm politizuota, neleidžianti visiems mūsų valstybės piliečiams deramai dalyvauti šalies gyvenime. Niekur kitur nėra rinkimų pagal partijas. Tarkim, kelerius metus Švedijoje išgyvenęs pilietis jau turi teisę dalyvauti municipaliniuose rinkimuose. Kodėl gi ir mums neišsirinkus žmonių, kurie būtų kuo mažiau susieti su įvairių politinių partijų reikalais ir kuo geriau pažintų savo regiono ūkinį gyvenimą, žmones? O dabar mes „rinksim sąrašą“, į kurį gali būti įtraukta tik kokia viena dėmesio verta kandidatūra.

Ir apskritai savivaldybės turi būti kuo mažiau susietos su centru. Ypač būtina išplėsti jų teises, formuojant savą biudžetą. Finansiniai savivaldybių reikalai privalo būti sprendžiami ne Vilniuje, Finansų ministerijoje, o savivaldybėse. Pačios savivaldybės turėtų organizuoti statybas, pramonės, verslo plėtrą. Kas gi vyksta dabar? Sukaupia gerai dirbanti savivaldybė daugiau lėšų – iš jos tuoj atimama ir paskiriama tai, kurios vadovas apsileidęs. Senas komunistinis biudžeto formavimo metodas. Sistema tiek įsisenėjusi ir tiek naudinga Finansų ministerijos klerkams, jog jie su ja niekaip nenori atsisveikinti, įsivaizduokit: visų rajonų valdytojai atvažiuoja į šią ministeriją nuolankiai prašyti lėšų. Su reveransais, gėlėmis, rankyčių bučiavimu. Ir, žiūrėk, gauna... kito uždirbtus milijonus. Ko jiems negyventi gerai?

Savivaldybėms reikėtų palikti ne mažiau 60 proc. jų pačių surinktų lėšų.

Aišku, skaitytojas, perskaitęs šiuos mano žodžius, būtina paklaus: tai ko gi pats neįvedei tvarkos, juk buvai premjeras? Taip, buvau ir mačiau, kad šito „kordono“ nesugebėsiu įveikti, nes manęs neparėmė jokia politinė jėga. Šiai mano iniciatyvai visi tik gražiai pritardavo, bet jokių teisių realiems pertvarkymams pradėti daryti taip ir nesuteikė.

4. Pajamas deklaruoti privalu. Tačiau visiškas absurdas yra priversti įstatymą veikti atbuline data, kaip dabar mėginama. Nuo romėnų laikų, kai buvo užfiksuotos teisės normos, to dar nėra buvę. Šiaip jau šio įstatymo veikimas būtų vienas iš būdų bent kiek pažaboti juodąjį biznį. Tik pačią pajamų deklaravimo kartelę reikėtų kiek aukščiau kilstelėti: riba reikėtų laikyti ne 15

tūkst. litų, o kokius 3-4 kartus didesnę sumą.

5. Šiuo metu „Azotui“ labai nelengvos dienos. Baigėm jį privatizuoti ir nedelsiant perregistruosime į akcinę bendrovę. Dabar gamyba stovi – įmonė remontuojama. Laikas patogus – Vakarų Europos šalys, į kurias eksportuojam savo produkciją, trąšų vasarą neperka. Pirkimas prasidės žiemą, prieš pavasario sėją, todėl gamybą atnaujinsime tik rudenio p.

Į perspektyvas nesame linkę žvelgti pesimistiškai. Mat turime galimybę „Azotui“ gauti kapitalinių įdėjimų. Šiandien bendraujame su Šveicarijos, Vokietijos, Japonijos bankais, palaikome ryšius su stambiomis Vakarų kompanijomis, tad puoselėjame visai realias viltis sulaukti pirminių finansinių investicijų jau šių metų pabaigoje. Gal jau kitąmet gamybai panaudosime kokius 10-15 mln. litų. Dalį savo akcijų planuojame parduoti Rusijos „Gazpromui“, taip užsitikrindami sau žaliavų tiekimą fiksuotomis kainomis.

Trys pagrindiniai dalykai: Vakarų marketingas, gamybos organizavimas Lietuvoje ir Rusijos žaliavos teikia mums optimizmo. Bet 50 proc. „Azoto“ gamybinių cechų jau niekada neatsistos ant kojų. Mirusius cechus reiks pamažėle išmontuoti ir jų vietoje diegti naujas technologijas. Štai vien chemijos cecho atnaujinimas kainuos dešimtis milijonų dolerių. Po metų matysim, ar žengiam bankroto link (kaip iki šiol, nes mūsų skolos siekia pagrindinių fondų vertę, t. y. apie 28-30 mln. litų), ar jau atsigausime.

Pozicija.– 1994 m. liepos 4-10 d.

LIETUVOS SEIMUI „POZICIJOS“ SAVAITRAŠČIUI LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJAI

(Atsakymas į „Pozicijoje“ Nr. 24 išspausdintą kreipimąsi)

Atsakydami į Jūsų 1994 m. birželio 4 d. Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui adresuotą pareiškimą, paaiškiname, jog:

1. Krašto apsaugos ministerija šiandien viena nepajėgia užtikrinti Lietuvos Respublikos alternatyvios (darbo) tarnybos prievolės įstatymo vykdymo, kadangi, pablogėjus bendrai šalies ekonominei situacijai ir kylant bedarbių bangai, Lietuvos Respublikos ministerijos ir kitos valstybinės institucijos atsisako įdarbinti pagal minėtą įstatymą į darbo tarnybą pašauktus jaunuolius.

2. Krašto apsaugos ministerija šių metų balandžio 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybei pateikė nutarimo „Dėl darbo grupės sudarymo Alternatyvios (darbo) krašto apsaugos tarnybos įstatymo“ tolimesnio veikimo tikslingumo ir šio įstatymo įgyvendinimo klausimams nagrinėti projektą. Sprendimas dėl minėtos darbo grupės sudarymo Vyriausybėje kol kas nepriimtas.

Mes pritartume Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos įgaliotų asmenų dalyvavimui šios darbo grupės darbe.

Ministras L. LINKEVIČIUS

Kreipiuisi į valdžią ir valdininkus, kurie turi nors kruopelę sąžinės, kad neleistų nuodyti savo tautos.

Sovietmečiu, kai moralė, atrodo, buvo žemiausio lygio, ir tai degtinės girdyklų nebuvo ant

kiekvieno kampo. Šiuo metu žemos moralės žmonės, kuriems rūpi prisikimšti tik savo kišene, gauna leidimus prekiauti svaigalais net ištisą parą. Skauda širdį matant bet kuriuo paros metu ateinančius jaunos vaikus, net nepilnamečius, į priešais esantį bordelį ir paliekančius čia paskutinius savo centus. Šiuo sunkiu metu, kai dauguma žmonių nesuduria galo su galu, šitokio fizinio ir moralinio naikinimo tauta ilgai neištvers. Motinos jau dabar aprauda degtinės sunaikintus savo vaikus, žmonos – vyrus ir tėvus, o tautai ginti nebus sveikų kareivių. Išlaikome šimtus tūkstančių invalidų, kuriuos pagimdė girtuokliai tėvai. Ir niekas nesijaudina, kad tauta išsigimsta. Netgi valdžia. Ji net nesistengia užkirsti kelią šiai tautos nelaimėi.

Jeį, neduok Dieve, degtinės nualintas mano sūnus padarys nusikaltimą, šitas mano raštas taps kaltintoju valdžios vyrams, nes jie absoliučiai nieko nedaro, kad apgintų jaunos žmones nuo pražūties. O reikia labai nedaug: priimti „sausą“ įstatymą!

L. MARČIULIONIENĖ,
Kaunas

Pozicija.– 1994 m. liepos 11 d.

TARPTAUTINIS KONGRESAS SOVIETINIAM GENOCIDUI ĮVERTINTI

Kęstutis BALČIŪNAS

Iki šiol neįvertinta sovietinio genocido padaryta dvasinė ir materialinė žala Lietuvai. Daug nekaltų žmonių gyvybių atėmė sovietiniai komunistų represinių organų vykdytojai.

Aptarti genocido klausimus, pasiruošiant tarptautiniam kongresui rudenį, liepos 12 d. Vilniuje susirinko daugelio organizacijų atstovai – Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdžio atstovas P.Varanauskas, Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos atstovai A.Lukša, A.Vizbaras, P.Jakučionis, V.Briedienė, Politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininkas V.Miliauskas, Politinių kalinių sąjungos atstovas A.Lukoševičius, Žurnalistų draugijos narys K.Balčiūnas, istorikai A.Anušauskas, R.Trimonienė, Žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas A.Dumčius ir kiti. Prof.A.Dumčius reikalavo, kad genocido vykdytojų ir komunistų partijos pasmerkimo kongrese, kuris vyks lapkričio mėnesį, per Lietuvos pavyzdį turėtų būti išplėsta genocido samprata, priimta 1948 12 09 Jungtinių Tautų konvencijos. Genocidu turėtų būti vadinamas ne tik tautinių, etninių, rasinių ir religinių grupių naikinimas, bet ir visuotinis žmonių naikinimas už politines pažiūras. Būtent toks buvo lietuvių tautos sovietinis genocidas. Kongrese reikia pasmerkti komunistinę ideologiją ir jos represines struktūras.

Buvo nutarta, kad pasauliui reikia įrodyti, jog remiantis tarptautine teise Lietuvoje buvo vykdomas genocidas. Daugelyje Lietuvos vietų prie kelių yra nuorodų, kurioje vietoje yra žydų genocido aukų kapai, o prie sovietinio lietuvių tautos genocido aukų kapų tokių nuorodų nėra. Tuo turėtų pasirūpinti Susisiekimo ministerija bei vietinės savivaldybės ir seniūnijos.

Ruošiantis tarptautiniam kongresui, kuriame bus teisiami sovietiniai genocido vykdytojai, rengiamos temos:

– Sovietinis genocidas ir jo padariniai Lietuvoje. Dvasinės ir materialinės žalos, padarytos Lietuvai, įvertinimas.

– Komunistų partijos represinių organų aukų atminimo įamžinimas ir šiuolaikinės problemos.

- Genocido teisinis įvertinimas.
  - Desovietizacija.
- Prieš kongresą numatyta surengti dar vieną tokią konferenciją-pasitarimą.

Kauno žinios.-1994 m. liepos 16 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS KOMITETE

Liepos 13 dieną Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas aptarė Lietuvos advokatūros įstatymo pakeitimo ir papildymo projektą.

Būta skirtingų nuomonių, tačiau daugelis pritarė, kad Lietuvos advokatų tarybos mėginimas pasisavinti teisę atestuoti advokatus, kitaip tariant, spręsti, kas tinka, o kas netinka būti advokatu, mažų mažiausiai nekuklus.

Suprantama, valstybė neturi diktuoti Lietuvos advokatams, kaip ir ką ginti. Pastarųjų nepriklausomybė smarkiai nukentėtų. Vadinas, nukentėtų ir advokatų ginamieji. Neverta spėlioti, ar valstybė naudotųsi šiuo svarių, dar sovietmečiu išmiklintu svertu. Tad advokatų nepriklausomumo problema suvokiama vienareikšmiškai. Bet akivaizdu ir tai, kad išskirtinė teisinė padėtis, kurios siekia Lietuvos advokatai, gali sukelti visuomenei nesunkiai prognozuojamų nemalonių padarinių. Advokatų tarybos reikalavimu kvalifikuotas teisės specialistas, net ir turintis darbo patirtį, negalėtų dirbti advokatu Tarybos neatestuotas. Tokiu būdu Taryba neišvengiamai ims sergėti „kastos“ interesus.

Ar reikalinga advokatui konkurencija?

Šiaip konkurencija geras dalykas, tik vargu ar ja mėgautųsi advokatai, nes pastarųjų kai kuriuose miestuose ir miesteliuose nė su žiburiu nerasi. Pavyzdžiui, Kupiškėje teisėją visi gerai pažįsta ir gatvėje sutikę kepures kelia, o bėdai prispaudus advokato į gretimą miestą kviestis darda. Atrodytų, kodėl gi teisėjui, dešimtį metų teismo kėdę trynusiam, nesiėmus advokato verslo? Juk advokatų trūksta. O žmonės dėl to kenčia – bylos ilgai nenagrinėjamos, nagrinėjimo terminai nuolat nukeliami. Ar ne dėl to randasi teisinis visuomenės nihilizmas? Ar ne dėl to kai kas pradeda abejoti teisėtvarkos sistema, abejoti valdžia? Pasikapstę po šią problemą, net politinę šaknį aptiksime. Atrodytų, ir Advokatų tarybai tokia padėtis turėtų akmeniu ant krūtinės gulėti. Deja. Ne kiekvienam teisėjui lemta advokatu tapti. Pretendento laukia rimtas patikrinimas – atestacija. Atestuojamos žinios, sugebėjimai ir t.t. Universiteto žinios čia skatiko vertos. Tad kaip tapti išrinktuojų?

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas pasiūlė Teisingumo ministerijai sudaryti advokatų atestacijos komisiją, į kurią įeitų trijų suinteresuotų organizacijų – Lietuvos advokatų tarybos, Teisingumo ministerijos ir Vilniaus universiteto teisės fakulteto atstovai.

Beje, kirba dar vienas klausimas: kodėl valstybė įteisino tik vieną Advokatų tarybą? Kodėl negalėtų jų būti kelios? Gal tai ir būtų saliamoniškas sprendimas?

Liepos 14 dieną Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas Rašytojų sąjungos patalpose surengė „apskritojų stalo“ diskusijas vietinių savivaldybių ir rinkimų į savivaldybių tarybas tema. Tą dieną Vilniuje svečiavosi Danijos vidaus reikalų ministerijos vyriausioji specialistė Anne Birte Pade ir Danijos Helsinkio grupės ir PHARE programos demokratijai vystyti narys Vladimiras Weissmanas. Diskusijose dalyvavo Vilniaus miesto tarybos pirmininkas ir jo pavaduotojas, Lietuvos Respublikos Seimo, Vyriausiosios rinkimų komisijos bei įvairių visu-

meninių organizacijų atstovai.

Svečiai iš Danijos papasakojo apie Danijos vyriausybės ir savivaldybių ryšius, miesto tarybos ir savivaldybės santykius, miesto biudžeto formavimo tvarką, Danijos mokesčių sistemą.

Savo ruožtu diskusijų dalyviai aptarė dabar egzistuojančią tvarką bei Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą. Šį įstatymą Seimas priėmė diskusijų išvakarėse. Tad įspūdžiai dar buvo neatvėję.

Diskusijų dalyvius jaudino tai, kad ką tik priimtą įstatymą Seimas iš karto ėmė revizuoti. Ketinimas įtvirtinti rinkimų sistemą pagal partinį principą atrodo absurdiškas. Juk Lietuvoje, nepaisant partijų gausos, tėra apie 50 tūkstančių įvairių partijų narių. Tad kyla klausimas: ar gali penkiasdešimties tūkstančių žmonių išrinkta asmenų grupė atstovauti visų Lietuvos gyventojų interesams?

Logikos neverta ieškoti. Partinės rietenos, politinės aistros užvaldė politikierių galvas. Numojama ranka į tarptautinę teisę ir demokratijos principus. Tokį ketinimą pasmerkė ir svečiai iš Danijos. Tačiau nuo pareiškimo jie susilaikė. „Apskritojų stalo“ dalyviai šiuo klausimu priėmė rezoliuciją.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija akylai stebės vykstančius procesus. Apie pokyčius revizuojant savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą nuspręsta informuoti tarptautinę visuomenę per PHARE programos demokratijai vystyti atstovus.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija.-1994 m. liepos 25 d.

NERIMAS DĖL LIETUVOS SAUGUMO

Prieštaringi aukščiausiųjų Lietuvos pareigūnų pareiškimai dėl karinės sąjungos su Rusija sukėlė visuomenės susirūpinimą ir pasipiktinimą. Vakar LA redakcija gavo grupės žymių Lietuvos ir išeivijos menininkų, mokslininkų, verslininkų ir visuomenės veikėjų pasirašytą „Atsišaukimą dėl Lietuvos saugumo“. Jame sakoma:

„Lietuvos piliečiai!

Susirūpinimas Lietuvos saugumu paskatino mus šiuo atsišaukimu kreiptis į Jus. Gyvename metą, nuo kurio priklauso, ar Lietuva įžengs į XXI amžių įsitvirtinusi Europos krikščioniškosios civilizacijos tautų šeimoje, ar liks veikiama Eurazijos grėsmės. Lietuvos saugumas yra būtina sąlyga jos demokratinei ir kultūros raidai.

Labai didelę reikšmę Lietuvos raidai ir saugumui turi 50 metų senumo ir iki šiol neišspręsta tarptautinė problema – buvusiai SSRS pavestas administruoti okupuotas Karaliaučiaus kraštas. Tik laisva ir savarankiška šio krašto raida pasitarnautų Lietuvos ir Europos saugumui. Tuo tarpu Rusija čia stiprina savo karines pajėgas, siekdama išsaugoti savo karinės jėgos veiksnį Europos viduje

Nors okupacinė kariuomenė pasitraukė iš Lietuvos, tačiau Lietuva tebelieka pavojingai – tarsi Rusijos replėse – įsprausta tarp dviejų labiausiai sukarintų Europoje teritorijų – Karaliaučiaus krašto ir Baltarusijos. Be to, Rusija trukdo Lietuvai realiai užsitikrinti saugumą Vakarų Europos gynybos struktūrose, ir, pasak oficialių Maskvos pareiškimų, siekia pagrindinio strateginio tikslo – išsaugoti Rusijos „karinį buvimą“ Baltijos valstybėse.

Visiškai aišku, kad tokiomis aplinkybėmis pats Rusijos karinio tranzito per Lietuvą įteisinimas iš esmės nulemtų Lietuvos likimą, nes tada Lietuvos teritorija ir jos oro erdvė sujungtų Baltarusiją ir Karaliaučiaus kraštą į vientisą Rusijos karinę sistemą, o Lietuva taptų jos sudėtine dalimi.

Rusija ir kitokiais būdais stengiasi pajungti Lietuvą: ji nesilaiko pasirašytų sutarčių ir sudaro išskirtinai nepalankias sąlygas prekybai, stengiasi steigti Lietuvos teritorijoje savo ekonomines bazines. Per asmeniškai suinteresuotus tarpininkus arba tiesiogiai Rusija jau perima strategiškai svarbių Lietuvos ekonomikai – ypač susijusių su energetika – įmonių ir transporto įrenginių nuosavybę. Rusijos valstybinės monopolijos „Gazprom“ ir „Lukoil“ įgyja žymią Lietuvos valstybės nuosavybės dalį „Lietuvos dujų“, „Azoto“ ir „Naftos“ įmonėse.

Rusijos valdžia atvirai teigia, kad Lietuvos naftos terminalo statyba prieštarauja Rusijos interesams. Todėl šios statybos vilkinimu nereikia stebėtis. Lietuvos ekonomikos saistymas su Rusija stabdo būtinius ir neatidėliotinus pramonės pertvarkymus, pasmerkdamas šalį atsilikimui ir keldamas pavojų Lietuvos saugumui.

Ne tik nuo valdžios, bet ir nuo Lietuvos piliečių priklauso, ar Lietuva sustiprins savo saugumą, atsispidama Rusijai ir ryžtingai įsijungdama į Vakarų Europos saugumo ir ekonomikos struktūras, ar Rusija vėl pajungs Lietuvą sau.

Matydami iškilusį pavojų Lietuvai, mes, pasirašiusieji šį atsišaukimą, kreipiamės į visus Lietuvos piliečius, ragindami nelikti abejingais Lietuvos saugumui ir pačios valstybės likimui.

Mes remiame Lietuvos apsisprendimą ir visas konkrečias bei ryžtingas pastangas jungtis į Europos Sąjungą ir Vakarų Europos Sąjungą, tapti NATO nare.

Mes griežtai raginame Lietuvos Vyriausybę jokiū būdu neįteisinti Rusijos karinio tranzito per Lietuvos teritoriją bei neleisti tam tikslui naudoti Lietuvos oro erdvės.

Kadangi valstybės sienos su NVS gynyba yra neatskiriama dalis krašto apsaugos sistemos, aprėpiančios visą valstybės sienos ir teritorijos gynybą sausumoje, oro erdvėje ir jūroje, todėl Seimo daugumos priimtą įstatymą, kuriuo faktiškai atsisakoma valstybės sienos su NVS gynybos ir naikinamos sienos apsaugos karinės pajėgos, mes vertiname kaip sąmoningą krašto apsaugos sistemos griovimą.

Mes raginame Lietuvos valdžią neleisti Rusijai – įsigyjant akcijas ar kitu būdu – perimti Lietuvos įmonių nuosavybę, nesudaryti sąlygų Rusijai ekonominėms bazėms steigti. Mes tvirtai pasisakome už stiprinančias saugumą priemones – sudaryti reikalingas sąlygas Vakarų kapitalui ir rimtoms Vakarų firmoms įsikurti Lietuvoje.

Mes raginame Vyriausybę pradėti tikrą kovą su ardomųjų ir kitų Rusijos struktūrų veikla Lietuvoje, apsaugoti nuo jų poveikio Lietuvos valstybės institucijas.

Mes raginame Lietuvos Prezidentą ir Vyriausybę tarptautiniu mastu siekti Karaliaučiaus krašto visiško demilitarizavimo ir savarankiškos jo raidos.

Primindami Lietuvos pareigūnams jų ištikimybės priesaiką Lietuvos Respublikai ir jos reikšmę, mes norime juos įspėti, kad nepadarytų lemtingų klaidų ir, prisidėdami prie Rusijos karinio tranzito įteisinimo bei kitų Lietuvai pražūtingų ar jos saugumą silpninančių sprendimų, neužsi-trauktų sunkios asmeninės atsakomybės.“

Atsišaukimą pasirašė:

habil. dr. Vytautas Ambrazas; dr. Kazys Ambrozaitis; Elena Arbas Alė Rūta, rašytoja; Edmundas Arbas, architektas prof. habil.dr. Steponas Ašmontas; Jonas Avyžius, rašytojas; Feliksas Bajoras, kompozitorius; habil. dr. Jūratė Balevičienė; doc. dr. Jonas Banys; Stasys Baras, dainininkas ir visuomenės veikėjas; prof.habil.dr. Algimantas Bikelis; Danutė Bindokienė, žurnalistė; prof. habil. dr. Juozas Blužas; prof. dr. Konstantinas Bogdanas, skulptorius; Algirdas Brazis, dainininkas ir visuomenės veikėjas; Žibutė Brinkienė, advokatė; dr. Zigmantas Brinkis; doc. dr. Alfredas Bumblauskas; Valerija Bungardaitė, pedagogė; Vytautas Ciplijauskas, dailininkas; prof. habil.dr. Gintautas Česnys; Rimantas Dapšys, inžinierius; Jadvyga Damušienė, mokytoja; prof.dr. Adolfas Damušis; Petras Dirgėla, rašytojas; prof.habil.dr. Arimantas Dumčius; habil. dr.

Kazys Ėringis; Violeta Gedgaudienė, mokytoja; prof.habil.dr. Algis Geniušas; Juozas Glinskis, rašytojas; Romualdas Granauskas, rašytojas; prof.habil. dr. akad. Bronius Grigelionis; prof. habil. dr. Edvardas Gudavičius; Eugenijus Ignatavičius, rašytojas; Domicėlė Jacevičiūtė, mokytoja; Liudvikas Jakimavičius, literatas; Julius Jodelė, inžinierius; prof.habil.dr. Julius Juzeliūnas, kompozitorius; prof.habil.dr. Rolandas Kazlauskas; dr. Petras Kisielius; Juozas Kojelis, žurnalistas; habil.dr. Vytautas Kubilius, literatas; prelatas Jonas Kučingis; dr. Antanė Kučinskaitė; dr. Birutė Kudzienė; doc. Ričardas Kudžma; prof. Bronius Kutavičius, kompozitorius; prof.dr. Bronius Kuzmickas; prof.habil.dr. Vytautas Landsbergis; Algirdas Latėnas, aktorius; Faustas Latėnas, kompozitorius; habil.dr. Petras Lukoševičius; Nijolė Lukšienė, gydytoja; prof. habil. dr. Vigirdas Mackevičius; Danutė Marcinkevičienė, gydytoja; prof. habil. dr. Algimantas Marcinkevičius; Jonas Matulaitis, pensininkas; Jonas Mikeliniskas, rašytojas; dr. Kristina Miklaševičiūtė, menotyrininkė; habil. dr. Vacys Milius; prof. habil. dr. Nijolė Misiūnienė; dr. Vytautas Narbutas; Salomėja Narkėliūnaitė, žurnalistė; Regina Narušienė, advokatė; Eimuntas Nekrošius, režisierius; Romas Nelsas, verslininkas; Angelė Nelsienė, visuomenės veikėja; Paulius Normantas, fotomenininkas; prof. dr. Feliksas Palubinskas; Sigitas Parulskis, literatas; Zenonas Petkus, bankų konsultantas; Kornelijus Platelis, literatas; Dovilė Polikaitienė, mokytoja; Algimantas Polis, rašytojas; Jonas Ramonas, ūkininkas; dr. Arimantas Raškinis; Algis Raulinaitis, teisininkas; Algis Regis, visuomenės veikėjas; Petras Repšys, dailininkas; prof. habil. dr. Albertas Rosinas; Liuda Rugienienė, žurnalistė; Kazys Saja, rašytojas; Emilis Sinkys, verslininkas; Julia Sinkys, visuomenės veikėja; prof. habil. dr. Rimantas Sližys; Kostas Smoriginas, aktorius; Česlovas Stankevičius, valstybės tarnautojas; Romualdas Šakenis, inžinierius; dr. Julius Šalkauskas; Arvydas Šaltenis, dailininkas; Saulius Šaltenis, rašytojas; dr. Gediminas Šerkšnys; prof. Leonardas Šimutis, muzikas; Jonas Švoba, žurnalistas; prof. habil. dr. Laimutis Telksnys; Vladas Telksnys, visuomenės veikėjas; habil. dr. KMA akad. Antanas Tyla; prof. dr. Mečislovas Treinys; dr. Juozas Tumelis; Rimas Tuminas, režisierius; dr. akad. Kazys Ulvydas; Jonas Urbonas, visuomenės veikėjas; prof. habil.dr. Vincas Urbutis; Raimondas Vabalas, kino režisierius; Vytautas Valius, dailininkas; prof. habil. dr. Povilas Vainilaičius; Juozas Vaišnys, kunigas, žurnalistas; Jonas Vaitkus, režisierius; dr. Jonas Valaitis; habil. dr. Adelė Valeckienė; habil. dr. Vytautas Vanagas; prof. habil. dr. Norbertas Vėlius; Ramunė Vėliuvienė, dailininkė; doc. Vladas Vildžiūnas, skulptorius; habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė; Aldona Žemaitytė, žurnalistė; habil. dr. Regina Žepkaitė; akad. Alfonsas Žilėnas; Vytautė Žilinskaitė, rašytoja; prof. Kazimieras Žoromskis, dailininkas; Povilas Žumbakis, advokatas.

Norinčius pasirašyti šį atsišaukimą iniciatoriai prašo užpildyti pateikiamą atkarpą arba parašyti tolygų tekstą, pasirašyti ir išsiųsti šiuo adresu: Vytautui Kubiliui, Jakšto g. 9, 204 k., 2600 Vilnius, Lietuva. Pasirašiusiųjų pavardes ketinama skelbti masinės informacijos priemonėse.

Lietuvos aidas.-1994 m. rugpjūčio 11 d.

KĄ VEIKIA ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJA?

Aida MARTECKAITĖ

Besikreipiančių į Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociaciją gausu. Vieni čia ieško pagalbos ar užtarimo, kiti skambina tikėdamiesi patarimo ar užuojautos. Anot asociacijos sekretoriaus p. S. Kaušinio, žmonės prašo išspręsti jų darbo ginčus, žemės gražinimo klausimus, kreipiasi nuteistieji, kurie jaučiasi esą teisūs, jų giminės ar artimieji. „Nežinau, iš kur atsirado nuostata, kad apginti gali tik Vilniuje esančios institucijos. Nors dažnai žmonėms būtų žymiai geriau, jeigu jie tas problemas mėgintų spręsti visų pirma savo rajone ar savo darbo vietoje“, – sako S. Kaušinis. Tačiau kiekvieną laišką, atėjusį Lietuvos žmogaus teisių asociacijos adresu, nagrinėja speciali komisija, asociacijos teisininkai. Ne visi skundai būna motyvuoti, ne visas problema gali išspręsti Žmogaus teisių gynimo asociacija. Pavyzdžiui, darbo ginčus turėtų nagrinėti, profsąjungos, tačiau šios organizacijos yra smulkios, necentralizuotos, tad ir ne iki galo atlieka savo funkcijas. Kaip papasakojo S. Kaušinis, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija domisi ir įstatymų leidyba Lietuvos Respublikoje, jų atitikimu Europoje galiojančios Tarptautinės teisės normoms. Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo, sukėlusio daug diskusijų, buvo surengtas pokalbis prie apvalaus stalo, dalyvaujant atsakingiems įvairių organizacijų atstovams. Priimta rezoliucija, kurioje rašoma, kad šis įstatymas yra gana demokratiškas, bet reikia atsižvelgti ir į pareikštas nuomones, kad nepriklausomų kandidatų dalyvavimas rinkimuose būtų kur kas reikšmingesnis, labiau atitiktų demokratinės visuomenės poreikius. Be to, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija yra pakviesta dalyvauti PHARE Demokratijos programoje, kurią 1992 m. pradėjo Europos Komisija. Šia programa siekiama prisidėti prie pluralistinių demokratinų procedūrų ir jų siekimo įtvirtinimo, taip pat sustiprinti įstatymų svarbą, kad būtų paremtas visuotinis ekonominių ir politinių reformų procesas, vykstantis Vidurio ir Rytų Europos šalyse bei naujose nepriklausomose valstybėse. Daugiausiai dėmesio šioje programoje kreipiamas į tuos projektus, kuriems labiausiai reikalinga pagalba – į painingus ir nepopuliarius politinės reformos bei praktinės demokratinės veiklos aspektus, kuriems ypač reikalinga profesionali ekspertizė. „Lietuva labai klydo, kad pagrindinį dėmesį skyrė ne teisei reformai, o ekonomikai, – sako S. Kaušinis. – Mūsų manymu, būtina skubiai vykdyti teisinę reformą, juo lab kad geranoriškai nusiteikę užsienio ekspertai sutinka mus konsultuoti, patarti. Svarbiausia – nedaryti tų klaidų, kurias jau padarė kitos valstybės ir savo kailiu patiria, kaip tai trukdo joms vystytis. Juk nepalyginamai paprasčiau yra dabar sukurti gerą teisinę sistemą, negu vėliau ją taisyti, tobulinti.“ Tarp kitko, naujo Lietuvos baudžiamojo kodekso pagrindinė dalis jau išversta į anglų kalbą ir perduota ekspertams. PHARE Demokratijos programoje numatyti ir seminarai policijos pareigūnams, bus aptartos kariuomenės ir alternatyvios (darbo) tarnybos problemos. Vienas Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos dar neliestų klausimų – tai įvykiai, kuriuose dalyvauja policijos pareigūnai. Anot S. Kaušinio, į Asociaciją kreipiasi žmonės, kurie skundžiasi buvę sumušti sulaikymo ar tardymo metu. Tiesa, išsiaiškinti, ar tie skundai teisingi, gana sunku, nes tai dažniausia vyksta areštines ir be liudininkų. Tad asociacija tikisi aukštų pareigūnų pagalbos ir žada prašyti, kad tokių įvykių tyrime galėtų dalyvauti ir specialios Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komisijos atstovai.

Pozicija.– 1994 m. rugsėjo 5 d.

BENAMIAI. BEGLOBIAI. BETEISIAI

Dana KURMILAVIČIŪTĖ

1. Socialiniai našlaičiai – šių dienų terminas?

Dievaži, dabartinis mūsų gyvenimas daug kuo primena situacijas iš filmų, vaizdavusių Rusijos porevoliucinę ir pokario būtį. Pamenate nepamainomą to meto „atributą“ – būrius nudriskusius, sušalusius, alkanų vaikų ir paauglių, likimo priverstų įvairiausiais būdais pelnytis sau duonos kąsnį. Tik tasyk nelaimingųjų benamių būrius pagimdė kruvinos sumaišties, o šiandieniniai beglobiai – atžalos gyvų gimdytojų, po savo kojomis pamynusių tėvystės pareigas... Dar taip neseniai (o šventas naivume!) tikėjomės, kad jų gretos sumažės, kad besikeičiančios gyvenimo sąlygos privers mūsų žmones pajusti, jog baigėsi „kolektyvinio traukimo iš liūno“ laikai. Deja... Posūkis naujo gyvenimo link tik dar labiau išklubino paskutinius amoralijų (kitaip nepavadinsi!) sąžinės ir atsakomybės likučius. Beglobystės problema tapo tokia aktuali, kad šiandien jau tenka kalbėti apie elementarią vaiko teisę... išgyventi. Kad šie teiginiai – ne iš piršto laužti, patvirtins kiekvienas su beglobiais susiduriantis policininkas, teisininkas, medikas, pedagogas, o pirmiausia – Vaiko teisių apsaugos tarnybos inspektorius. Tai šis darbuotojas kasdien tiesiogiai susiduria su minamu, trypiamu mažo žmogaus pasaulėliu, tai jam tenka kovoti už mažamečio teisę gyventi žmoniškose sąlygose, o kartais – tiesiog ištraukti jį iš sveikatai ar net gyvybei pavojingos aplinkos. Ar suskaičiuotų šiandien Irena Kierienė, Vilniaus vaiko teisių apsaugos tarnybos inspektorė, kiek iš nuožmiausių sąlygų išgelbėtų nepilnamečių tenka jos daliai. Juk šitiek metų ši trapi iš pažiūros moteris tiesiogine šio žodžio prasme lankosi landynėse, susidurdama su paskutinio žmoniškumo likučius praradusiais alkoholikais, valkatomis, siekdama vieno – kad tik jų atžalos būtų išvaduotos nuo nuolatinio buvimo šiame siaubo, tvaiko, baimės ir kančios pasaulyje. Ką, jei ne ją, labiausiai laikome verta prašnekinti apie realią vaiko teisių padėtį Lietuvoje. Taigi keli klausimai Irenai Kierienei:

– Jau kuris laikas mūsų valstybė pripažino Tarptautinę vaiko teisių konvenciją. Ar, naujais teisiniais dokumentais remiantis, palengvėjo jūsų, vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojų, veikla?

– Taip, šią konvenciją ratifikavome, tačiau viso globos ir rūpybos darbo taip ir nesugebėjom peržiūrėti iš esmės. Tuo tarpu daugelis teisinių dalykų jau neatitinka gyvenamojo meto sąlygų ir gerokai kliudo mūsų veiklai. Pirmiausia reiktų iš naujo sukurti Santuokos ir šeimos kodeksą. Pakeitėm tik vieną jo straipsnį, leisdami užsieniečiams įsivaikinti našlaičius, tačiau visiškai nepaliesti liko šeimos narių santykius reglamentuojantys straipsniai, nesukurtos naujus turtinius ryšius, tėvų atsakomybę prieš vaikus grindžiančios teisinės normos. Visa tai jau ima gerokai kliudyti ne tik mums, bet ir visai visuomenei. Konkrečių pavyzdžių – į valias. Štai leidome savo valstybės piliečiams įsidarbinti užsienyje. Daugelis šia teise pasinaudojo... likimo valiai palikdami vaikus. Gerai dar, jeigu juos prižiūri seneliai ar kiti giminaičiai, bet kiek atvejų, kai nepilnamečiai paliekami visiškai be priežiūros arba primetami kaimynams. Tėvai-gegutės žino: anksčiau ar vėliau jų atžalomis pasirūpins globos tarnybos. Grįš po keleto metų iš Lenkijos ar Jungtinių Arabų Emyratų – pasiims...

Tiesiog neįtikėtina, tačiau tokių klajoklių svetur – aibė. Vien Vilniaus mieste apie 800 šeimų kratyte kratosi tėvystės pareigų. Neliuka nieko kita, kaip skirti valstybės globą vaikui, turinčiam gyvus tėvus.

„Socialiniai našlaičiai“ – sąvoka, apibūdinanti naujo tipo globotinius, ko gero, plačiausiai vartojama mūsų dienomis. Jai priskirtini ir mažieji benamiai – jau išimtinai pastarojo meto reiš-

kinys. Atsiradus galimybei parduoti privatizuotus butus, daugelis girtaujančių asmenų nedelsiant ja pasinaudojo, visiškai nesukdami galvos, kad vaikai liks be pastogės. Nenumatė tokių poelgių privatizacijos įstatymų kūrėjai, antraip be vaiko teisių apsaugos tarnybų sankcijos nebūtų leidę pardavinėti butų, kuriuose priregistruoti nepilnamečiai. Dar prieš trejus metus išvysti Vilniaus gatvėje elgetaujantį vaiką buvo retenybė.

– Dabar mažųjų ubagų – bene kiekvienoje didesnėje gatvėje. Kaip nubausti suaugusįjį, klupdantį mažametį šalia savęs ir verčiantį ištiesti delną? Arba iš už kampo stebintį, kaip ant šaligatvio pasodintai atžalai į kepurę byra centai, ir kartkartėmis vis surenkantį juos?

– Mūsų Temidė dar nesusimąstė apie rūšią atsakomybę tiems, kurie stumia savo vaikus į prostitucijos liūną, skatina vagiliauti, plėšikauti. Tokie asmenys – daugiausia niekur neregistruoti ir nedirbantys, tad pabandyk, inspektoriau, pakovok prieš jų nederamą elgesį su vaiku – jokia teisinė institucija nepriims tokios medžiagos... Belieka apeliuoti į suaugusiųjų sąžinę: neduokit elgetaujantiems vaikams pinigų – juos tėvai vis vien pragers... Taip, vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojų veiklą pirmiausia pančioja reikiamų įstatymų stoka. Pavyzdžiui, mes nieko negalime padaryti motinai, kuri, palikusi „laikinei valstybės globai“ savo kūdikį, ištaisais dešimtmečiais nesiteikia jo aplankyti, o vėliau, jam suaugus, išdrįsta kėsintis į valstybės skirtą pašalpą.

Net ir radę vaiką baisiose, pavojingose jo sveikatai ir gyvybei sąlygose, mes, inspektoriai, negalime jo paimti valstybės globon – reikia įveikti ištikus biurokratinius slenksčius, t. y. paimti vaiką tik po teismo, ir dar sudarius komisiją... Būčiau turėjusi teisę išplėšti penktąjį vaiką iš beviltiškos Vilniaus girtuoklės Liudmilos Bumbul nagų anksčiau, negu reikalauja veikiančių nuostatų barjerai, jis būtų neuždusintas... Būtume spėję priglausti mažametę globotinę iš sostinės Taikos gatvės internatan (juk matėme – senelė jos prižiūrėti nepajėgi) – vieną lemtingąją naktį ji nebūtų žuvusi. Taip atsirado dar keli kapeliai mano kapinėse. Nenustebkite – aš, kaip, manyčiau, ir kiekvienas globos tarybos inspektorius, turiu „savas“ kapines... Teisingumo ministerijoj įregistruota bent 20 visuomeninių organizacijų, į savo veiklos nuostatus įrašiusių nepilnamečių globą ir rūpybą.

– Ar iš jų pusės jaučiate realią pagalbą sau? Ar koordinuojama visų šitų institucijų veikla?

– Išties, tų organizacijų įsiregistravo gyva aibė, bet man neteko sutikti nė vienos, kuri kovotų už vaiko teises realiai, t. y. gintų jas teisme ieškovo ar liudininko pozicijoje. Neprisiprašysi jų pagalbos ir tada, kai po teismo atėmus tėvystės teises, vaiką tenka išvežti į valstybinę globos įstaigą. Išvežimo ceremonijoje vengiama dalyvauti – juk įsiutę alkoholikai tėvai už vaiką – dažnai vienintelį savo pragyvenimo šaltinį – inspektoriui pasiryžę kaulus sumalti... O ir apskritai, naujai įsisteigusių organizacijų veikla nekoordinuojama – jos pačios sau kuriasi nuostatus, (kurių kaip reikiant ir neįgyvendina), pačios ieško ryšių svetur... Jeigu manęs paklaustų, ką gi veikia ponios Bieliauskienės vadovaujamas „Našlaitėlių“ fondas, tikrai nežinočiau, ką atsakyti... Mums būtinai reiktų dalintis darbu – ar atskiras globos teritorijas pasiskirsčius, ar skirtingas veiklos funkcijas pasiskyrus... O tai neretai būna, kad vienam asocialios šeimos apleistam vaikui padeda 5 visuomeninės organizacijos ir dar valstybė, kitam gi – niekas.

– Lietuvos vyriausybė neseniai priėmė nutarimą, kuriuo remiantis, visuose mūsų šalies miestuose iki metų pabaigos turės būtų įsteigtos vaiko teisių apsaugos tarnybos, taip pat parengti būtiniausių normatyvinių dokumentų projektai...

– Taip, priėmė, ir mes trokštame tik vieno – kad šios tarnybos kuo greičiau atsistotų ant kojų. Tik nesuprantame, kodėl svarbiausias, vadovaujantysis šių tarnybų organas – Vaiko teisių apsaugos agentūra – buvo įsteigta prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Kur kas veiksmingesnis šios tarnybos darbas būtų, jai veikiant vyriausybinio lygiu. Būdamą vyriausybines institucijos padaliniu, Vaiko teisių apsaugos agentūra galėtų ryžtingai pareikalauti iš ministeri-

jų, kitų žinybų kur kas daugiau dėmesio skirti valstybės globojamiems vaikams. Dabar daugelis šios agentūros reikalavimų atsimuša kaip į sieną. Pamėgink paprašyti daugiau etatų kūdikių namams – tuoj Finansų ministerija atkirs neturinti lėšų...

– Ką gi, lėšų tema, kiek pamename, visą laiką buvo ir tebėra skausmingiausia. Kartais pagalvoju – o gal dėl jų stokos jau dejuojame iš įpročio? Gal taip ir neįpratome protingai, racionaliai tvarkytis? Juk kiek labdaros akcijų organizuojama, kiek šalpos iš tautiečių sulaukiama – ir viskas jiems, vaikams...

– Gerų žmonių pagalbą išties nepelnytai primirštame, nors kokie dėkingi turėtume būti Čikagos moterims, susibūrusioms į „Lietuvos vaikų vilties“ ir „Saulutės“ organizacijas, poniai Prunskis, įsteigusiai savo šalpos fondą. Ar susimąstome, kiek kainuoja mūsų tautiečiams išsiųsti į Lietuvą operuojančius chirurgus, priimti gydyti savo ligoninėse mažamečius invalidus? O įvaikinti našlaičiai? Dieve, kokia juoda turėtų būti siela žmogaus, visu balsu šaukiančio, kad neleistume užjūrio tautiečiams įsisūnyti ar įsidukrinti beglobių vaikų? Ar susimąsto tūlas pilietis, kad neleidami įsivaikinti atimtume šventą vaiko teisę gyventi šeimoje, normaliose, civilizuotose sąlygose? Štai Rinkūnų šeima iš JAV priglaudė net 4 mažuosius vilniečius. Vieną įsūnį su trumpesne kojyte jau baigia išgydyti, kitas su sulėtintu mąstymu, be abejonės, irgi ten nebus antrarūšiu vaiku. Šiltus namus rado ir mergytė, kurią motina už degtinę pardavinėjo gatvėje, ir našlaitis Jonukas... Panašių pavyzdžių galėčiau suminėti daug, ir visi jie liudija, kad tikrajam žmoniškumui ne kliūtis valstybių sienos ir mūsų dirbtinai kuriami barjerai.

Pozicija.-1994 m. rugsėjo 12 d.

BENAMIAI. BEGLOBIAI. BETEISIAI (2)

Dana KURMILAVIČIŪTĖ

Reketas – netgi mokyklose.

Nepilnamečių beglobystės ir kitos su ja susijusios problemos šiandien sunkiau sprendžiamos ir dėl to, kad jas neretai lydi vienokie ar kitokie šio amžiaus paauglių padaromi nusikaltimai. Suaugusiųjų likimo valiai pamestas, alkanas ir besišlaistantis gatvėmis trylikametis - keturiolikmetis – potencialiausias kandidatas į jaunuosius nusikaltėlius. Suaugusiųjų nusikalstamumo augimo kreivei nepalaujamai kylant aukštyn, nė kiek neatsilieka ir nepilnamečiai. Lietuvos vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento Savivaldybių policijos valdybos prevencijos skyriuje jau susumuoti šių metų pirmojo pusmečio nepilnamečių nusikalstamumo duomenys. Pasirodo, per šešis šių metų mėnesius užregistruoti 2166 nusikaltimai, kuriuos įvykdė 1474 asmenys. Šimtui tūkstančių 14-17 m. amžiaus jaunuolių tenka 1025 nusikaltimai, padaryti 698 teisėtvarkos pažeidėjų. Daugiau kaip 18 proc. visų išaiškintų Lietuvoje nusikaltimų, pasirodo, įvykdė nepilnamečiai. Ypač daug prasižengimų padaroma Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Kėdainiuose, Ukmergės, Telšių, Švenčionių, Biržų, Kelmės, Šilalės, Raseinių ir Lazdijų rajonuose.

Nusikaltimų rūšys – pačios įvairiausios: smurtas, plėšikavimas, vagystės, chuliganizmas. Trys ketvirtadaliai išaiškintų nusikaltimų – vagystės.

Komentuodama šiuos skaičius minėtojo skyriaus komisarė Leonora Juriėnė ypač akcentavo nusikalstamumo ryšį su nepilnamečių užimtumu. Statistikos duomenimis, daugiausia teisėtvarkos pažeidimų įvykdo niekur nesimokantys ir nedirbantys paaugliai. Tokių, tėvų ir giminių paliktų be jokios priežiūros, šiandien – daugybė, ir liūdniausia, kad jų skaičius nuolat auga. Žinoma, švietimo įstatymas įpareigoja pedagogus nepalikti likimo valiai vaikų iki 16 metų, tačiau

gyvenimas daro savo – mokosi paauglys ar nesimoko – dažnai paties reikalas. „Net statistinių duomenų, kiek nepilnamečių metė mokyklą ir niekur nedirba, švietimo įstaigos mums negali pateikti, – sako Leonora Jurienė. – Jeigu tik gali, „sunkesniaisiais“ mokyklos tuoj nusikrato, visiškai nesukdamos galvos, kur jie pasidės. O dėtis visiškai nėra kur – mūsų įstatymai nenumato jokių lengvatų darbdaviui, priimančiam į darbą nepilnamečių. Dabar, kai darbo jėgos pasiūla šitokia didelė, koks gi vadovas norės paauglio paslaugų. Nebent eksploatuotų kaip pigią darbo jėgą. Užsienyje (pvz., Danijoje) šitie klausimai sprendžiami valstybės mastu – ten įdarbinant nepilnamečius aktyviai dalyvauja socialinės tarnybos, yra suformuota ištisa lengvatų sistema. Tai gi, kol į šių problemų sprendimą neįsitrauks mūsų Vyriausybė, sunku tikėtis padėti gerėsiant.“

Paauglių užimtumo ir nusikalstamos veiklos sąlytis – tiesioginis. Daugėja šeimų, paliekančių vaikus be dėmesio. Nebūtinai tai girtaujančios ar teistų asmenų šeimos. Aplinkinių akimis – tai netgi padorūs tėvai: tai kas, kad savaitėmis nebūna namuose dėl biznio kelionių arba kad šeimoje tarpusavio šilumą seniai išgairino nesantaikos vėjai – kam nepasitaiko? Bet duomenys negailestingi: 80 proc. padariusių nusikaltimus nepilnamečių kilę iš problemišku šeimų. Nepilnamečio neužimtumas – jau savaime padidintos kriminogeninės rizikos faktorius: turint pernelyg daug laisvo laiko, rizika nusikalsti padidėja net 20 kartų. Taigi šią problemą spręsti labai aktualu. Deja, kuo toliau, tuo sudėtingiau: sulig kiekviena diena mažėja organizuoto vaikų užimtumo mastas. Pavyzdžiui, šią vasarą tik 8 tūkstančius moksleivių sugebėjo priimti pailsėti profsąjungos. Specializuotų stovyklų, būrelių taip pat labai mažai veikė. O jeigu dar pridursim, kad anaipol ne kiekviena šeima išgalėjo poilsiauti kartu su vaikais – ar verta stebėtis, kad šitiek paauglių iki vėlumos šlaistydavosi pakiemiais...

„Suprantu, kad mūsų valstybės išdas – ne bedugnis, – tęsė Leonora Jurienė, – tačiau organizuotam vaikų ir paauglių laisvalaikio užimtumui vis dėlto reiktų skirti kur kas daugiau lėšų. Įsigilinkime: nusikalsta vis jaunesnio amžiaus paaugliai. Štai šių metų pirmame ketvirtyje 27,8 proc. nusikaltimų įvykdė dar neturintys 16 metų paaugliai.“

Nepilnamečių įvykdomų nusikaltimų sąrašė dominuoja turiniai nusikaltimai (daugiau kaip 80 proc.). Labai stiprus tokių poelgių motyvas – įsigyti tai, ką turi draugai ir niekaip neįstengia paaugliui nupirkti tėvai. Kaip bežiūrėtum, visur išvelgsi ryškia didėjančios visuomenės gyventojų turinės poliarizacijos įtaką. Vis aukštesnį prestižą tarp bendraamžių pelno madingai aprengtos turtingų komersantų atžalos, anaipol ne visada pasižyminčios protiniais gabumais. Nustumiami į šalį pažangūs, tačiau kur kas pilkesni jų bendraamžiai. „Norėjau susikurti sau ekonominę pagrindą“, – dažniausiai taip aiškina savo nusikalstamos veiklos priežastis nepilnamečiai. Prasidėjus mokslo metams, mokyklose vėl plinta jau įgaunantis masinį pobūdį rektas. Mokiniai vieni iš kitų reikalauja pinigų, vertingesnių daiktų, su nepaklususiais grasinama atsiskaityti – ko ne Gariūnų veiklos variantas? Pastaruoju metu teisininkus ypač neramina didėjantis nepilnamečių grupinių nusikaltimų skaičius. Paskutiniųjų trejų metų duomenimis, maždaug pusė (o kai kuriuose rajonuose ir daugiau) grupinių teisėtvarkos pažeidimų įvykdyta suaugusiems pastūmėjus. Baudžiamojo kodekso 241 straipsnis, reglamentuojantis atsakomybę už nepilnamečio įtraukimą į nusikalstamą veiklą ir girtavimą, suaugusiųjų, atrodo, nė kiek nebaugina. Lieka vienintelė išėitis – stengtis iš anksto nustatyti tokių grupių formavimosi faktus, t. y. užbėgti įvykiams už akių.

Taigi tikrovė nelinksma. Blogiausia, kad nepilnamečių nusikalstamumo būkle, šio negatyvaus reiškinių priežastimis ir jų prevencija dabar domėtis tenka kone vienintelei institucijai – Vidaus reikalų ministerijos darbuotojams. Beveik nutrūkę ilgamečiai ryšiai su kitomis ministerijomis (ypač Švietimo, Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos). Nėbėra šiuo metu koordinatoriaus, kuris sutelktų visų atsakingų žinybų jėgas profilaktiniam darbui. Tiesa, tikimasi, kad tokiu centru taps Vaiko teisių apsaugos tarnyba, tačiau ji pradėjo veikti visai neseniai. Žinoma,

vilties dar teikia Vyriausybės sudaryta neatidėliotinių priemonių Vaiko teisių apsaugai gerinti programa, kurioje nemažai reikšmės teikiama nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijai. Ir, žinoma, šiemet priimti (seniai laukti) pakitimai baudžiamajame, baudžiamajame-procesiniame bei pataisos darbų kodeksuose, išplėtos policijos, administracinių komisijų teisės. „Tikėsimės, kad šie norminiai aktai papildys, sukonkretins mūsų darbo pobūdį, kad pagaliau atsisakysime neveiksnių prevencinės veiklos formų, – sako Leonora Jurienė. – Ledus reikia laužti neatidėliojant, antraip bus per vėlu.“

Pozicija.– 1994 m. rugsėjo 19 d.

ŠEŠI PREZIDENTO SMŪGIAI NUSIKALSTAMUMUI

Dr. Jonas VĖLYVIS

Reformuojamės.

Ankstesniuose rašiniuose kiek galėdami smulkiau išnagrinėjome Seimo ir Vyriausybės pastangas apginti šalies piliečius nuo ekonominių nusikaltėlių. Ar jos efektingos – rodo pats gyvenimas. Šį kartą – apie prezidento kovą su ekonomiais nusikaltimais. Anksčiau to nenagrinėjome, todėl, kad prezidento dekretuose nebuvo žodžių „ekonominiai nusikaltimai“, o dabar, šių metų rugsėjo 2 dienos dekretas taip ir vadinasi „Dėl tarpžinybinės komisijos kovai su ekonomiais nusikaltimais įsteigimo“. Pristatydamas žurnalistams šį dekretą, prezidentas Algirdas Brazauskas teigė, kad svarbiausias tikslas – koordinuoti žinybų veiklą šioje kovoje. Bet atidesnis skaitytojas pastebės, kad šios veiklos koordinavimas prasidėjo, kaip sakoma, ankstyvoje prezidento vaikystėje ir turi savotiškai įdomią istoriją.

Taigi 1993 metų vasario 3 dieną dar laikinai einantis prezidento pareigas A. Brazauskas pasirašo tokį šešioliktaį iš eilės dekretą: „Dėl koordinacinės darbo grupės kovai su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija sudarymo“. Tuo metu dar tik laikinai einantis pareigas prezidentas tokį žingsnį grindė plintančiu organizuotu nusikalstamumu, sudarančiu kritinę kriminogeninę būklę šalyje. Jo žodžiais tariant, tai kelia grėsmę valstybės ir žmonių saugumui, reformoms. Laikininis prezidentas stengėsi, kad būtų visapusiškai bei objektyviai analizuojama kritinė kriminogeninė būklė, kad nedelsiant būtų įgyvendinamos teisinės, organizacinės, ekonominės, tardyminės, operatyvinės priemonės, formuojama efektyvi valstybės politika šioje srityje. Komisijoje buvo 13 pareigūnų iš įvairių žinybų, tarp kurių – generalinis prokuroras ir teisingumo ministras. Kas grupės pirmininkas – dekrete nebuvo parašyta, tačiau iš nuorodos, kad ši darbo grupė sudaroma prie laikinai einančio Respublikos Prezidento pareigas, aišku, kad jai ėmėsi vadovauti pats jos sudarytojas. Kai kurie šalies valdymo analitikai mano, kad imdamasis šio darbo, laikinai einantis prezidento pareigas A. Brazauskas surinko nemažai papildomų balsų vėliau vykusiuose prezidento rinkimuose. Bet tai jau kita tema.

Tautos išrinktas prezidentu, A. Brazauskas vėl grįžo prie kovos su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija. 1993 metų birželio 28 dieną pasirašo 87-ąjį dekretą beveik tuo pačiu pavadinimu. Iš jo dingsta žodis „darbo“ ir dabar su nusikaltimais kovoja tiesiog grupė, be jokio ten darbo. Šio dekreto esmė – žmonių pakeitimas. Darbo grupė, tapdama tik grupe, padidėjo 2 žmonėmis. Joje atsiranda E. Bičkauskas ir R. Vaitiekūnas – vidaus reikalų ministras. Bet grupei toliau vadovauja pats prezidentas.

Taip buvo smogti du prezidento dekretiniai smūgiai organizuotam nusikalstamumui ir ko-

rupcijai. Tačiau, kaip rodo pats gyvenimas, nusikalstamumas nė nesusvyravo, o toliau augo. Ir čia prezidentas pajuto, kad jį apleidžia kovos jėgos.

Tų pačių metų liepos 2 dieną jis pasirašo tokį 93-ąjį dekretą „Dėl koordinacinės grupės kovai su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija veiklos organizavimo“. Keista, kad grupė veikė nuo vasario mėnesio pradžios, bet jos veikla nebuvo organizuota...

Taigi prezidentas šios grupės veiklos organizavimą grindžia tuo, kad būtų operatyviai reaguojama į kriminogeninę situaciją šalyje ir neatidėliotinai įgyvendinamos praktinės priemonės. Atidesnis skaitytojas pastebės, kad panašūs tikslai buvo užrašyti ir vasario mėnesį. Bet šiuo atveju prezidentas iš birželio 28 dienos 15 žmonių grupės sudaro 4 žmonių... darbo grupę. Taigi nedarbo grupė tampa darbo grupe, kai jai vadovauti skiriamas Seimo pirmininko pavaduotojas E. Bičkauskas. Be jo – A. Paulauskas – generalinis prokuroras, A. Sadeckas – prezidento patarėjas nacionalinio saugumo klausimais ir R. Vaitiekūnas – vidaus reikalų ministras.

Prezidentas, pavesdamas šiai grupei tiesiogiai organizuoti koordinacinės grupės kovai su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija veiklą, netiesiogiai prisipažino, kad jam sunki ši našta, kad grupei kaip reikiant niekas nevadovavo anksčiau, o viešosios nuomonės tyrėjai po kurio laiko pradėjo fiksuoti E. Bičkausko reitingo didėjimą.

Pernai paskelbus tris kovos dekretus, kitos informacijos visuomenė apie grupės kovą negirdėjo. Ir jau 1994 metų kovo 29 dieną prezidentas pasirašo 258-ąjį dekretą, iš dalies pakeisdamas pernykštį birželio 28 d. dekretą, t. y. vienus narius palikdamas, kitus pašalindamas. Grupė sumažėja vienu žmogumi. Tą pačią dieną prezidentas pasirašė ir 259-ąjį dekretą, kuriuo iš šios grupės sudarytai darbo grupei ir toliau vadovauja E. Bičkauskas, yra ir kiti anksčiau patvirtinti asmenys, tačiau E. Bičkauskas išsikovoja sau sekretorių, juo tampa Z. Kalinas – prezidento vyresnysis referentas, išstumdamas iš darbo grupės A. Sadecką – prezidento patarėją nacionalinio saugumo klausimais. Taip grupė ir darbo grupė ramiai, o gal audringai – mes nežinome, pragyveno pavasarį ir vasarą, kol prezidentas jas prisiminė šių metų rugsėjo antrąją dieną, pasirašydamas savo prezidentavimo 377-ąjį dekretą „Dėl tarpžinybinės komisijos kovai su ekonominiiais nusikaltimais įsteigimo“.

Taip šeštasis prezidentinis smūgis nusikalstamumui panaikino anksčiau sukurtas grupes ir darbo grupes, kurios kovojo su organizuotu nusikalstamumu ir korupcija. Kaip teigiama naujajame prezidento dekrete, buvusios grupės sudarė prielaidas teisinės sistemos reformai įgyvendinti ir teisėsaugos institucijų darbui stabilizuoti. Paradoksali išvada! Juk šios grupės ir darbo grupės buvo kuriamos visai kitiems tikslams, o nudirbo visai kitokį darbą. Bet taip dekrete parašyta. Iš naujosios komisijos dingsta generalinis prokuroras, teisingumo ministras. Dabar jai vadovauja vidaus reikalų ministras R. Vaitiekūnas ir joje tik 11 narių.

Taigi kodėl grupę pakeitė komisija? Vieni tyrinėtojai tvirtina, kad tai padaryta neapsikentus su opozicijos vartojamu terminu „grupė draugų“, kiti, kad negalima šešis kartus kartoti to paties, tretį...

Analitikai randa, kad prezidentui nepatinka žodžiai „organizuotas nusikalstamumas“, „korupcija“ ir juos keičia švelnesniais „ekonominiiais nusikaltimais“, ir teigia, kad prezidentas, smogdamas šešis dekretinius smūgius nusikalstamumui, sėkmingai nokautavo ankstesnius penkis savo dekretus, oficialiai juos panaikindamas. O nusikaltimus? Apie juos prezidentas rašo, kad įvertina grėsmingą kriminogeninę būklę valstybėje, organizuoto nusikalstamumo tendencijas valstybėje, plačiai išplitusius ekonominius nusikaltimus, griaunančius valstybės ekonominius pagrindus.

Pozicija.– 1994 m. rugsėjo 26 d.

LAISVOJOJ EUROPOJ

Marcelijus MARTINAITIS – rašytojas

Kas kelios savaitės vis įmetama malkų į nuolat rusenančią mūsų televizijos pakurą. Tas lauželis rusena jau gerus metus, pradėjus privatizuoti kanalus ir gerokai praretinus ekrane „kalbančias galvas“, kurioms TV ypač tiko „pašnekesiams su tauta“ ir todėl dabar jos teigia, kad yra cenzūruojamos. Komercinės televizijos siekia – ir tai suprantama – patogesnio reklamai laiko, daugiau valandų, nepatogesnio paros meto konkurentui. Kaip dabar Lietuvoj įprasta, jeigu nori įveikti savo priešininką, mesk politines kortas, ieškok raudonumo, įslaptintos cenzūros, agentūros, sąmokslu. Beje, tai yra geriausias būdas laimėti ne vien kultūroje, politikoje, bet ir komercijoje, privatizuojant, dalijantis turta, naikinant konkurentą.

Kai klausiami, kas dabar vyksta lietuviškame televizijos ekrane, galima atsakyti: visai ne tai, kas yra viešai pučiama. Į ekraną įvairiais būdais, kartais gana įžūliai skverbiasi komercija ir politika arba tai, kas panašu į politiką, gerokai į pakraštį nustumiant kultūrą, tiksliau, ją sukumercinant. Todėl ir vieniems, ir kitiems Lietuvos televizija stovi skersai kelio kaip didelis vežimas, kurį rūpi nuversti į griovį arba imti patiems važnyčioti didesnio politinio ar komercinio pelno kryptimi.

Štai pora savaitių buvo žarstomos žarijos dėl laidos „Naujienos. Nuomonės“ panaikinimo. Tikriausiai tą laidą daug kas mėgo. Be to, ir jos panaikinimo būdas buvo pats kvailiausias, primena nesenus laikus: kai reikėdavo ką nors žinomą atleisti iš darbo, būdavo naikinama įstaiga, komitetas, ministerija arba tarnyba, o netrukus, atėjus kitam, ta vieta tik pavadinama kitu vardu. Nekartosiu, kas žmonėms jau žinoma ir gal net pabodę. Įdomiau kas kita. Štai, sakysim, gana dažnai yra pertvarkomos redakcijos, keičiamos arba panaikinamos laidos, kyla vidiniai konfliktai, atleidžiami žurnalistai, ir niekam nė motais. Tai kodėl šį kartą? Kodėl sukruto politikai, Seimo nariai, politinės grupuotės, kalbama apie politinį susidorojimą, slaptą vadovavimą TV, cenzūrą? Visa tai gali būti, ypač esant valdžioje didelį praeities patyrimą turinčiai partijai.

Bet ar tokiu būdu neprasitaria, kad vyksta politinė konkurencija, apsimetant, jog čia ginama tik laida ir žurnalistė? O juk tai įtakų pasiskirstymas, siekiant daryti televizijai poveikį, turėti joje savo įtakos kanalą. Tai net labai suprantama ir pateisinama.

Ir kam tai slėpti, kam tos moralinės ir kitokios užuolaidėlės?

Matyt, politinė konkurencija Lietuvos televiziją dar ilgai draskys, bus visaip kliudoma jai tapti tikrai visuomenės nuomonės reiškėja. Ypač pašiurpino neseniai iš LDDP frakcijos, kurioje, atrodo, įvyko seniai pranašautas perversmas, pasigirdusi gerai pažįstama direktyvinė frazė apie tai, kad reikia rimtai užsiimti TV valdymu, būtent – valdymu, o tai reiškia, kad ir valymu. Štai tada tikrai jau nebūtų nei naujienų, nei nuomonių.

Su tais mūsų politiniais ir partiniais dalykais kažkas negerai, gal kaip ir Seime, laikraščiuose, gatvėse, ant stulpų ir sienų. Skirtingų pažiūrų veikėjai, kaip ožiai ant siauro liepto, ekrane būtinai sudaužiami kaktomis, pliaukšint botagu įžūliam TV laidos vadovui. Todėl kartais atrodo, kad ne tiek tiesa rūpi, o prasikiša vien siauras šališkumas ar noras ką nors sukvailinti.

Prisigyvenome iki keisčiausių dalykų. Tiesiog imta vengti politiko, kurios nors partijos nario, nesvarbu, ką jis kartais šnekėtų. Gal žiūrovai net nežino, kad yra ne tik minutėmis, bet ir sekundėmis suskaičiuojama, kiek vienos ar kitos partijos narys išbuvo ekrane. Visa tai sumuojama, lyginama. Neduok Dieve, jeigu vienos partijos „kalbančios galvos“ buvo matomos ilgiau už jų konkurentus! Partijos net ir čia ėda viena kitą, tuo tarpu partijai priklausantis žmogus tampa lyg ir nepriimtinas, lyg kažkuo pavojingas, lyg ir šalinamas iš visuomenės regos lauko.

Bėda ta, kad mūsų partijos dar yra silpnos, neturi tikrų gerų ryšių su žmonėmis, todėl ir kompleksuotos. Todėl ekranas yra bene geriausia priemonė būti matomam, girdimam, o įžūlesniam – patogi vieta politiniams burbulams pūsti.

Šios nuolatinės TV istorijos rodo demokratijos stygių. Nuomonės dar negali viena kitą įtakoti, skatinti. Jos nesiglaudina viena į kitą, nes pakrautos priešingais krūviais viena kitą stumia, naikina, asimiliuoja. Kiekvienas savo lauką apsismaigsto vėliavėlėmis, piktai šnairuoja į kaimyno sklypą. Ilgiausiai vienkiemiai išliko lietuviškoje politikoje. Galingesnis nuolat siekia plėsti savo valdas, o neturtingas šakėmis gina savo sklypelį. Ir vienas, ir kitas bijo, kad LDDP vėl jų nesuvarytų į „kolchozus“. Bet ir varomi kažin ar susitaikys, ar užmirš ginčus dėl savo partinių ežių.

Daugiskaitą nuomonės tuoj stengiamės pakeisti vienaskaita – nuomonė. Taip ir neišbrendame iš savo vienaskaitų.

Pozicija.– 1994 m. spalio 10-16 d.

I. ACHREMOVAS GAILISI NENUŽUDEŠ „LENINO“ (B. DEKANIDZĖS)

Henrikas RIMEIKIS

IŠ TEISMO SALĖS

Antrą savaitę tęsiasi žurnalisto Vito Lingio žudikų teismas. Teisiamasis Igoris Achremovas išsisukinėjo, jog jis nežinojęs, kad nušovė žurnalistą Vitą Lingį. Jam Borisas Dekanidzė, pravarde „Leninas“, 1993 metais spalio 2 dieną Jūrmaloje įteikęs dvi nuotraukas, davęs adresą ir mašinos numerį ir kartu su B. Babičenka liepęs nužudyti žmogų. Teisme I. Achremovas pareiškė: „Tą lemtingą dieną man reikėjo šaudyti ne į poną Lingį, o į „Leniną“ – B. Dekanidzė.“

Visi keturi teisiamieji jau pakeitė savo parodymus, duotus tardymo metu. Esą jie nežinoję, kad turi nužudyti Vitą Lingį, o tik žmogų, kuris mėgsta pasivaikščioti su šuneliu.

Matyt, advokatų padedami teisiamieji I. Achremovas, B. Babičenka ir V. Slavickis stengiasi visom išgalėm „pabėgti nuo 105 BK str. į 104 Lietuvos BK str.“, kuris nenumato mirties bausmės.

Trečiame teismo posėdyje Borisas Babičenka, pravarde „Slon“, ir Borisas Dekanidzė pradėjo įžūliai išsisukinėti nuo kaltės.

„Slon“ pareiškė, jog „Vilniaus brigados“ gaujai jis niekad nepriklausė, o apie jos buvimą sužinojęs per radiją ir spaudą.

„Leninas“, susipažinęs su kaltinimo išvada, teismui pareiškė, jog kalto savęs nelaiko, V. Lingio jis niekuomet nepažinojęs, jokių motyvų organizuoti jo nužudymą neturėjęs.

„Lenino“ nuomone, žurnalisto V. Lingio nužudymą organizavo politinė ir finansinė žmonių grupė, egzistuojanti Vilniuje ir kovojanti su žydais verslininkais. Grupės tikslas – išstumti žydus iš Lietuvos. Sprendžiant iš gerai paruoštos „Lenino“ kalbos, matyti, kad jis nori sukelti naują pasaulio žydų bendruomenės reakciją, kuri paveiktų teismo procesą ir sprendimą jam ir jo sėbrams naudinga linkme. Kaip ir „Slonas“, jis tvirtino nežinąs jokios „Vilniaus brigados“. Visus „Achremo“ parodymus „Leninas“ pavadino melu. „Aš jam jokio įsakymo nužudyti V. Lingį nedaviau. Žmogžudystė ir aš – du skirtingi dalykai“, – pareiškė B. Dekanidzė.

Valstybinis kaltintojas Generalinis prokuroras A. Paulauskas perspėjo teisiamuosius, jog su melu jie nugrims dar giliau.

Pozicija.– 1994 m. spalio 17 d.

„LIETUVOJE GERBIAMOS ŽMOGAUS TEISĖS“, – PASAKĖ PONAS CH. A. LASAS

Aida MARTECKAITĖ

Viešėdamas Lietuvoje Ch. A. Lasas susitiko su Ministru Pirmininku A. Šleževičiumi, vidaus reikalų, teisingumo bei užsienio reikalų ministrais, su Lietuvos nacionalinių mažumų bei nevyriausybinų organizacijų atstovais, surengė spaudos konferenciją Užsienio reikalų ministerijoje.

„Man labai malonu, kad visose ataskaitose, kurias pateikia valstybinės institucijos bei nevyriausybinių organizacijos yra bendra nuostata – Lietuvoje gerbiamos žmogaus teisės“, – kalbėjo p. Ch. A. Lasas spaudos konferencijoje. Tačiau, anot jo, egzistuoja problemos, kurias Lietuvai dar reikia išspręsti – tai tarptautinės konvencijos, kurių Lietuva dar nėra ratifikavusi ir kurios yra susijusios su žmogaus teisėmis. Tai konvencija prieš rasinę diskriminaciją, prieš kankinimus, protokolai dėl mirties bausmės, pabėgėlių, asmenų, neturinčių pilietybės.

Be to, p. Ch. A. Laso nuomone, būtina kuo greičiau suderinti Lietuvos teisinę sistemą su jau ratifikuotomis tarptautinėmis konvencijomis. Ir čia į pagalbą Lietuvai pasiruošusi ateiti jo vadovaujama tarnyba.

Žurnalistus domino ir Jungtinių Tautų aukštojo komisaro žmogaus teisėms susitikimas su Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų atstovais. Anot prelegento, susitikimas buvo konstruktyvus, tautinių mažumų atstovai atvirai išsakė savo mintis apie situaciją Lietuvoje, tautinių mažumų teises. „Aš susidariau įspūdį, kad pagarba tautinių mažumų teisėms ir jų apsauga šiuo metu yra pagrindinė Lietuvos Vyriausybės politikos linija. Nors padėtis ir nėra ideali, bet svarbiausia, kad Lietuvos valdžia nusiteikusi pozityviai ir pasirengusi imtis priemonių padėčiai gerinti“, – sakė p. Ch. A. Lasas. Spaudos konferencijoje dalyvavęs Lietuvos užsienio reikalų ministras P. Gylis konstatavo, kad Lietuvos įvaizdis žmogaus teisių požiūriu tarptautinėse organizacijose yra geras.

Pozicija. – 1994 m. spalio 24 d.

JUNGTINIŲ TAUTŲ AUKŠTASIS KOMISARAS LIETUVOJE

Chosé Ajala Lasas: – Būdama motina, pedagogė, moteris gali pasiekti lygybę visuomenėje. Ne visos moterys tam pasiruošusios. Todėl pirmiausia reikia keisti socialinę mąstyseną...

Pagal iš anksto suplanuotą Jungtinių Tautų žmogaus teisių komisaro Ch. A. Laso darbotvarkę praėjusią savaitę įvyko susitikimas su žmogaus teises ginančių Lietuvos organizacijų atstovais. Lietuvos žmogaus teisių asociacijai atstovavo jos komiteto pirmininkas Vytautas Girdzijauskas, Garbės pirmininkas Viktoras Petkus ir keli komiteto nariai. Ch. A. Laso duomenimis, vienaip ar kitaip žmogaus teisėmis besirūpinančių organizacijų Lietuvoje – apie 900. Bet ne jų gausa lemia demokratijos lygį. Pasak aukštojo svečio, dauguma organizacijų paprasčiausiai nieko neveikia. O neveiklumas diskredituoja žmogaus teisių gynimo judėjimą. Žmonės ima nepasitikėti ar net bodėtis panašiomis organizacijomis. Jungtinės Tautos žmogaus teisių apsaugą besivystančiose šalyse ir postkomunistinėse valstybėse įgyvendina keliais etapais. Visų pirma siekiama, kad valstybės ratifikuotų tarptautinius susitarimus žmogaus teisių klausimais. Po to siūloma koreguoti įstatymus, kad pastarieji atitiktų tarptautines žmogaus teisių normas. Trečiasis žingsnis – tai siekis kurti tose valstybėse teises institucijas, kurios kontroliuotų žmogaus teisių pažeidimus.

dimus. Anot komisaro, Lietuva – viena iš valstybių, kurios noriai prisiima tokio pobūdžio įsipareigojimus. Galutinis tikslas – kad kiekvienas valstybės pilietis rūpintųsi savo pilietinėmis teisėmis, kovotų už jas. „Kai žmonės patys pradeda aktyviai rūpintis savo teisėmis, tuomet mūsų misija baigta“, – pasakė Chosė Ajala Lasas. Į klausimą, koks jo požiūris į Lietuvos moterų teisių būklę, Ch. A. Lasas pasakė, kad viena iš svarbiausių darbo kryptių visuomet laikė ir tebelaiško moters teisių gynimą. Ši problema aktuali beveik visoms valstybėms. Pagrindinis vaidmuo tenka moterų aktyvumui, nuo kurio priklauso jų padėtis visuomenėje.“ Tai bene pagrindinė moters teisių ir lygybės sąlyga. Tačiau esminis dalykas – moters lygiateisiškumo visuomenėje samprata. Aukštojo komisaro nuomone, šiam tikslui turi tarnauti moters motinos, pedagogės, švietėjos idealas. Vargu, ar moters teisių gynimas pati svarbiausia ir opiausia teisinė problema šiandienos Lietuvoje. Kažkuris susitikimo dalyvių replikavo: kai valstybei nebėra kuo rūpintis, tuomet ji ima rūpintis moterų teisėmis. Nors susitikimo su aukšto rango svečių pobūdis buvo daugiau formalus nei dalykinis, jo apsilykimas Lietuvoje, be abejonės, yra ryškus atsikuriančios demokratijos akcentas.

„Pozicijos“ inf.

Pozicija. – 1994 m. spalio 24 d.

TEMIDĖS LABIRINTUOSE (1)

Henrikas RIMEIKIS

Žurnalisto Vito Lingio žudikų teismas atrodo vis sudėtingesnis. Kiekvienam naujam posėdyje išskyla naujos liudytojų pavardės, kaip krašto apsaugos eksministras A. Butkevičius, VRM kontržvalgybos skyriaus viršininkas G. Margenis. Beje, pastarasis teismo spaudžiamas prisipažino saugojęs ginklus, kurie pagal sandėrį su B. Dekanidzės bičiuliu Dovydu Kaplanu buvo atgabenti iš Izraelio į Lietuvą.

Eksministro A. Butkevičiaus parodymai teisme nieko naujo nedavė. Neaišku, kodėl B. Dekanidzės advokatai pareikalavo jį apklausti kaip liudytoją. Žymiai svarbesnė teismui buvo „Vilniaus brigados“ „bojevikų“ Tadeušo Vasilevskio (pravarde „Gibon“) ir Eduardo Bogdziulo („Bedzės“) apklausa. Abu jie teisėsaugos pareigūnų buvo sulaikyti pagal Prevencinį įstatymą tuoj po V. Lingio nužudymo, tačiau greitai iš tardymo izoliatoriaus buvo paleisti.

Parengtinio tardymo metu „Gibonas“ sakė, jog „Vilniaus brigadai“ vadovavo ne vienas Borisas Dekanidzė, bet jis nei su juo, nei su Tiomkinu bei kitomis „torpedomis“ artimai nebendravęs.

Dabar „Gibonas“ ir „Bedzė“ vėl išsisukinėja ir neigia, kad priklausė „Vilniaus brigados“ kovinei grupei. Aišku, kad jie bando išsisukti nuo apkaltinimo, jog priklausė organizuotai nusikaltėlių gaujai. Tokį nurodymą, matyt, davė brigados vadeivos.

Labai nušlifuoti buvo liudytojų A. Kogano ir A. Aizenštato parodymai. A. Aizenštatas tvirtino, kad dirbdamas firmoje „Pantera“, jis su B. Dekanidze palaikė labai draugiškus ekonominius ryšius. Du liudytojai D. Kaplanas ir D. Kacas į teismą neatvyko.

Tai kas gi iš tikrųjų yra toji „Vilniaus brigada“ ir kas jai vadovauja? Teismas dar neatsakė. Manychiau, jog yra sąsaja tarp Vito Lingio ir Dimos Cholodovo nužudymo. Žurnalistas Dima Cholodovas savo straipsniuose demaskavo korumpuotas vokiečių firmas „M&S International“ ir „Pantera“, o šios firmos susijusios ir su „Vilniaus brigados“ nusikalstama veikla. Nusikaltimo siūlas, atrodo, veda „Rygos brigados“ keliais į Vakarus...

Pozicija. – 1994 m. spalio 31 d.

TEMIDĖS LABIRINTUOSE (2)

Henrikas RIMEIKIS

Generalinio prokuroro A.Paulausko pasiūlymas nuteisti „Vilniaus brigados“ vadeivą išimtinę mirties bausme rado atgarsį net užsienyje. Ne be priežasties žinoma tarptautinė organizacija „Europa 2000“ Strasbūre surengė konferenciją, kaip apsaugoti Vakarus nuo postsovietinės mafijos antplūdžio. Taigi generalinis prokuroras sudavė nokautą teisiųjų advokatams Č. Derameriui, K.Stasiuliui, J.Nekrošiui ir kitiems, kurie per visą teismo procesą bandė paneigti „Vilniaus brigados“, kaip nusikalstamos gaujos, egzistavimą.

Generalinis prokuroras pareiškė, jog teisme įrodyta, kad „Vilniaus brigada“ egzistuoja ir B.Dekanidzė – jos vadeiva, likusieji kaltinamieji – kovinės grupės nariai.

Nusikaltimo motyvas – kerštas už demaskuotą banditinę veiklą.

Kad teismui nekiltų jokių abejonių dėl „Vilniaus brigados“ egzistavimo, generalinis prokuroras paskelbė VRM pažymą Nr. 06/272, išduotą 1994 m. spalio 18 d., iš kurios matyti, kad „Vilniaus brigada“, kaip nusikalstama grupuotė atsirado 1984 metų vidury. Jos nariai sukčiavo, grobstė, vogė. Į šią grupę įėjo ir B.Dekanidzė, kuris 1987 metais tapo vienu iš jos lyderių.

1990 metais, pasikeitus politinei TSRS padėčiai, grįžęs iš užsienio B.Dekanidzė pradėjo tiesiogiai vadovauti brigadai. Brigados veiklą koordinavo jo artimieji pagalbininkai D.Kacas, Š.Subačius, J. Pervička, D.Kaplanas, I.Tiomkinas, V. Polonskis, A. Gribojedovas. Tuo laiku galutinai buvo suformuota kovinė grupė su Tiomkinu priešaky. Jos sudėtis: T. Vasilevskis – Gibonas, V. Slavickis -Slovenia, V. Zaboronokas – Kozlik, Z. Butkevičius – Krameris, B. Bobičenka – Slon, I. Achremovas – Achrem, Z. Mackevičius – Kot ir kiti. Kiekvienas grupės narys turėjo savo pareigas: Achremas ir Slon „rinkdavo duoklę“, Gibonas „darė tvarką“ Gariūnuose. Už tam tikrą mokesį jie grąžindavo vogtus automobilius, pavogtus iš butų daiktus.

Z.Mackevičius, Z.Butkevičius, O. Mikulevičius, A. Ratkevičius, A. Žemokovas vogė automobilius. Bendras pajamas „Vilniaus brigada“ pradėjo investuoti į privačias firmas. Tiomkinas, Pervička, Sadovskis, Kacas ir Polonskis įsigijo UAB „Varoma“ akcijas.

Per šią ir kitas firmas Lietuvos VRM įsigijo ginkluotę ir specialią techniką, ką be tarpininkų galėjo įsigyti kur kas pigiau. Šis sandėris tapo galimas todėl, kad „Vilniaus brigada“ turėjo „savų žmonių“ VRM. Vienas iš jų buvo VRM kontržvalgybos viršininkas G. Margenis. Beje, jis palaiko artimus ryšius su D. Kaplanu. Žinoma, jog G. Margenis davė nurodymą „Aro“ vyr. komisariui J. Lazarenkai organizuoti asmeninę firmos „M&S International“ apsaugą. Apie šį faktą „Respublikoje“ rašė žurnalistas V. Lingys.

„Vilniaus brigada“ suvedinėjo ir tarpusavio santykius. 1991 metais buvo nužudytas sportininkas M. Subačius. 1992 m. – A. Galanovas, A. Tomilinas. O gauja jau buvo padalyta kastomis: į „žaliuosius“, „sportininkus“, „agurkus“ ir „mažylius“. Visi jie mokėjo po 10 proc. iš savo „pelno“.

1993 metų gegužės mėnesį V. Zaboronokas, A. Baleišis, Z. Mackevičius, B. Bobičenka ir I.Achremovas sukūrė „Gamybinę komercinių firmų asociaciją“. B.Dekanidzė reikalavo iš jų pinigų į „obščaką“, o I.Achremovui, B.Bobičenkai ir V. Slavickiui pavedė nužudyti žurnalistą V. Lingį.

Netoli teismo pamačiau stovintį nejauną žmogų su plakatėliu. Ant jo buvo užrašyta: „Boria Dekanidzė nekaltas. Ieškokite tikro nusikaltėlio“. Plakato šeimininko paklausiau, kodėl jo žodžiai tokie kategoriški ir ar jis negalėtų prisistatyti. Deja, pavardės jis nepasakė, tik aiškino, jog B.Dekanidzė pažįstas seniai, šis esąs labai švelnus ir kultūringas žmogus. O teisia dėl to, kad jis žydas. Juk praeityje mirties bausme buvo nuteistas žydas Dreifusas. Po kiek laiko pasirodė, kad jis nekaltas.

Temidės keliai labirintuose tikrai yra painūs, bet šiuo atveju kaltinti teisną antisemitizmu daugiau nei absurdas.

Pozicija.– 1994 m. lapkričio 7 d.

ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO PROBLEMA PASAULIO TAUTŲ BENDRIJOJE

Andrius RASTAUSKAS

Skeptikas, žinoma, atras pagrindo abejonėms – ar gali dešimtys pasaulio tautų, turinčių skirtingas politines ir ekonomines sistemas, tradicijas ir mentalitetą, susitarti dėl universalių žmogaus teisių standartų ir juos kontroliuojančių tarptautinių institucijų. Amžių būvyje valdovų ir vyriausybių elgesys su savo piliečiais daugiausia buvo tų šalių vidaus reikalas. Idėja, kad kiekviena valstybė turi gerbti savo piliečių teises, o tarptautinė bendruomenė turi teisę ir pareigą tai kontroliuoti ir prireikus netgi priversti jas tai daryti, atsirado tik šiame amžiuje.

Ši nuostata, siekianti užtikrinti teises tautų santykiuose, buvo pradėta plėtoti siekiant užtikrinti teises piliečių, gyvenančių svetimose šalyje. Pavyzdžiui, JAV galėjo pareikšti pretenzijas Prancūzijai apie ten gyvenančių amerikiečių teisių pažeidimus ir pareikalauti laikytis teisėtumo jų atžvilgiu. Tą patį galėjo daryti Prancūzija ir kitos šalys Amerikoje gyvenančių prancūzų ir kitų šalių piliečių atžvilgiu. Taip pamažu buvo prieita prie būtinumo nustatyti tam tikras visuotines teisėtumo normas, kurias turėtų priimti visos civilizuotos šalys.

Žmogaus teisių užtikrinimo būtinumą labai paskatino Antrojo pasaulinio karo metais vykdytas žydų genocidas. Buvo suprasa, kad tarptautinė bendrija negali ramiai žiūrėti, kaip atskirų šalių vyriausybės pažeidinėja savo piliečių teises, netgi juos žudo. Kuriant didžiausią tarptautinį valstybių forumą – Suvienytųjų Tautų Organizaciją, arba Jungtines Tautas, jau jos statute buvo užfiksuota nuostata, kad JT narės privalo gerbti savo piliečių teises.

Suvenodinti įvairių pasaulio šalių įstatymus laikantis žmogaus teisių reikalavimų, priimti tarptautinius standartus buvo sunkus uždavinys. JT pasirinko vienintelį realų tuo metu kelią – parengė keletą dokumentų tam tikrais žmonių teisių gynimo klausimais ir pakvietė juos pripažinti savo nares. Pirmieji dokumentai buvo Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir Genocido konvencija, priimti 1948 metais. Moters politinių teisių konvencija buvo priimta 1952 metais, Kalinių teisių konvencija – 1957 metais, visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo konvencija – 1965 metais, Tarptautinė ekonominių, socialinių ir politinių teisių konvencija – 1966 metais. Stambiausius pastarųjų dešimtmečių dokumentus šioje srityje apibendrino Helsinkio konferencija 1975 metais.

Šių susitarimų tikslas buvo įvesti tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus ir padaryti tai kiekvienos JT narės vidaus įstatymų norma. JT neturi galios priversti visas šalis jų laikytis, tačiau prisijungusios prie šių susitarimų ir konvencijų šalys tuo pačiu bent formaliai įsipareigoja. Nesilaikant susitarimų, JT gali panaudoti netiesioginį spaudimą: kelti šiuos klausimus JT Žmogaus teisių komisijoje, Generalinėje Asamblėjoje, konferencijose žmogaus teisių klausimais ir netgi JT Saugumo Taryboje. Šių susitarimų laikymąsi stebi ir nevyriausybines, visuomenines organizacijas, ir savanorių grupės, kurios gali pasiųsti raportus apie tai JT Žmogaus teisių komisijai. Iš tarptautinių institucijų, dalyvaujančių šių klausimų svarstyme, visų pirma reikėtų pažymėti Europos Tarybą. Autoritetingiausias nevalstybinės žmogaus teisių gynėjos yra Tarptautinė Amnestija (Amnesty International), už savo veiklą 1977 metais apdovanota Nobelio

premija, ir Tarptautinė juristų komisija Ženevoje (International Commission of Jurists).

Be įvairių šalių įstatymdavystės suvienodinimo, tarptautinėms žmogaus teisių gynimo organizacijoms reikėjo spręsti, kaip organizuoti žmogaus teisių gynimą tarptautiniu mastu, kokius pažeidimus išskirti pirmiausia. Buvo nutarta išskirti šalis, kuriose tokių pažeidimų yra daugiausia, o vėliau sukonzentruoti dėmesį ties sunkiausiais pažeidimais. Kartu tarptautinės žmogaus teisių organizacijos stengdavosi pažymėti sritis, padėtis, kurios joms kelia didžiausią susirūpinimą. Tarptautinė Amnestija 1972 metais paskelbė ypatingo dėmesio objektu kankinimų naudojimą, o 1978 metais – mirties bausmę.

Pastaruju metu vis didesnę vaidmenį pradeda vaidinti nepriklausomos žmogaus teisių gynimo grupės. Jų vaidmuo demokratinėms procesams suvaidino didelį vaidmenį tiek Pietų Amerikoje, tiek buvusioje SSRS ir Rytų Europos šalyse. Daugėjant tokių grupių, plečiasi tarptautinių konferencijų žmogaus teisių gynimo klausimais skaičius, daugėja specializuotų leidinių, skirtų šiai problemai. Visuose juose skelbiama žmogaus teisių gynimo aktyvistų ir teisininkų parengta medžiaga apie žmogaus teisių pažeidimus įvairiose šalyse.

JT jau nuo savo įsikūrimo šioms klausimams skyrė didelį dėmesį: parengė nemažai konvencijų, ne kartą šiuos klausimus kėlė Generalinėje Asamblėjoje, Tarptautiniame Tribunole, Tarptautinėje teisės komisijoje. Tiesiogiai visą JT politiką šiais klausimais formuoja Žmogaus teisių komisija, kuri buvo sudaryta vadovaujantis JT statuto 68 straipsniu. Komisija sudarė darbo grupes, kurios renka ir analizuoja žmogaus teisių pažeidimus įvairiose šalyse ir ruošia apie tai pranešimus JT Generaliniam sekretoriui, Generalinei Asamblėjai ir Saugumo Tarybai. Komisijos darbo grupės kasdien gauna šimtus raportų iš viso pasaulio apie politinių oponentų persekiojimą, kankinimus, mažumų teisių pažeidimus. Komisija taip pat siunčia į įvairias šalis savo stebėtojus, atstovus, reporterius, kurie tiria padėtį vietose. Su surinkta medžiaga gali susipažinti visos JT narės, ji svarstoma specializuotose komisijose ir yra prieinama visiems besidomintiems. Kiekvienais metais žmogaus teisių komisijos surinkta medžiaga apibendrinama metiniame leidinyje „The UN's Year book of Human rights!“

Surinkta medžiaga vaidina vis didesnę vaidmenį. Valstybės, pažeidinėjančios žmogaus teises, patiria vis stipresnę spaudimą, ekonomines sankcijas ir izoliaciją. Plečiantis valstybių ryšiams ir ekonominei priklausomybei viena nuo kitos, tai vis labiau juntama. Vis dažnesni atvejai, kai diktatoriai, visiškai nesiskaitantys su savo šalių visuomenės nuomone, paklūsta tarptautinės bendrijos reikalavimams.

XX amžiuje ypač išryškėjo dar viena problema, betarpiškai susijusi su žmogaus teisėmis, – tai pabėgėlių teisių, įvairiais duomenimis, mūsų amžius tapo rekordiniu pagal pabėgėlių skaičių. Daugiau kaip 100 mln. žmonių bėgdami nuo karų ir revoliucijų, turėjo palikti savo gyvenamąsias vietas ir ieškoti prieglobsčio kitose šalyse. Kai kuriose jie sudarydavo gana didelį skaičių, todėl visu rimtumu iškilo jų teisių apsaugos klausimas.

Pirmoji tą klausimą bandė spręsti Nacijų Lyga 1921 metais. Priimta rezoliucija lietu 800 000 pabėgėlių iš Rusijos teises. 1933 metais Nacijų Lyga priėmė Tarptautinę pabėgėlių konvenciją, kuri siekė garantuoti pabėgėliams civilines teises, įskaitant galimybę ginti jas teismo keliu. Pabėgėliams buvo garantuojama teisė gauti darbą, lankyti mokyklas ir universitetus, judėjimo laisvė. Nacijų Lygos iširimasis ir Antrasis pasaulinis karas kuriam laikui sustabdė šį darbą, tačiau jis buvo tęsiamas 1951 metais – prie JT įsteigtas Generalinis komisariatas pabėgėlių reikalams, kuris už savo veiklą 1981 metais gavo Nobelio premiją.

JT ir tarptautinių žmogaus teisių gynimo organizacijų pastangos pamažu kiekvieną iš mūsų įtraukia į tarptautinę bendriją, kuri kontroliuoja, kaip ginamos mūsų pilietinės teisės ir laisvės. Šis procesas yra negrįžtamas, ir visų mūsų pareiga yra padėti kurti visuomenę, kurioje vyrų teisėtumas ir pagarba.

TEMIDĖS LABIRINTUOSE (3)

Henrikas RIMEIKIS

Ar jau paskutiniai akordai?...

Paskutiniosios V.Lingio žudikų baudžiamosios bylos nagrinėjimo Aukščiausiajame Teisme dienos virto teisiamųjų advokatų ir generalinio prokuroro dvikova. Šioje dvikovoje stebino advokatų kalbos, iš kurių kartais sunku būdavo suprasti, ko jose daugiau – užmaskuoto cinizmo ar noro bet kokia kaina ištraukti savo klientus iš baisaus nusikaltimo bedugnės.

Gindamas Igorį Achremovą, advokatas J. Tamašauskas pasakė: „Man neaiški pozicija generalinio prokuroro, kuris laikosi nuostatos, jog I. Achremovas sąmoningai nužudė V. Lingį prie sunkiausių aplinkybių, tai yra sunaikino žmogų, kuris vykdė savo pilietinę pareigą. Noriu pabrėžti, kad mano ginamasis I.Achremovas nepažinojo V. Lingio ir vyko žudyti nežinodamas, kad jis žurnalistas. Jam pasakė „užmušk“ ir jis nuėjo. Achremovas buvo paveiktas psichologinio spaudimo. Aš niekaip negaliu sutikti, kad generalinis prokuroras B. Dekanidzei ir I. Achremovui pasiūlė beveik vienodą bausmę. I. Achremovas – teigiama asmenybė, todėl jis nusipelno švelnesnės bausmės.“

Po tokios advokato kalbos tikrai šiurpas krečia. Ką reiškia „jam pasakė užmušk ir jis nuėjo“? Nuėjo užmušti?

V. Slavickio gynėjas J. Nekrošius pabrėžė, jog jo ginamasis nežinojo, kad vyksta turėdamas užduotį nužudyti, ir jam inkriminuoti kažkokios gaujos dalyvio veiklos negalima, kadangi „Vilniaus brigados“ gaujos egzistavimas neįrodytas.

B. Bobičenkos advokatas S. Novikovas pažymėjo, jog B. Bobičenka nežinojęs, jog važiuojama žudyti ir jo priklausymas „Vilniaus brigadai“ neįrodytas. Ir apskritai, kaip galėjęs B. Bobičenka vyktyti į žudynes, kai iki jo vestuvių buvo likę 10 dienų. Todėl B.Bobičenka turįs būti nubaustas tik už nusikaltimo slėpimą.

Advokatas K. Stasiulis pasiūlė neinkriminuoti jo ginamajam turto prievartavimo iš Semiono Delniko. Pastarajam du kartus grasino I. Tiomkinas, bet ne B. Dekanidzė. Advokatas prašė išteisinti B.Dekanidzė ir dėl grasinimo nužudyti S.Delniką. Ginklas Z.Mackevičiui nebuvo duotas, vadinasi, noras nužudyti S.Delniką nebuvo realus.

Advokato V.Sviderskio kalba buvo pati ilgiausia. Jis be pertraukos kalbėjo dvi valandas, bandydamas įtikinti Aukščiausiąjį Teismą, jog B. Dekanidzė – protaujanti, aukšto intelekto asmenybė, jis negalėjęs priimti sprendimo nužudyti žmogų. V. Sviderskio manymu, I. Achremovas, V.Slavickis ir Z. Mackevičius sudarė suokalbį, kad apkaltintų B. Dekanidzė. Advokatas remiasi argumentais, jog Z. Mackevičius nukentėjo nuo B. Dekanidzės, todėl jis esąs suinteresuotas asmuo šioje byloje. I. Achremovas ir V. Slavickis parengtinio tardymo procese ne vieną sykį blaškėsi ir keitė parodymus, todėl teismas neturįs remtis jų parodymais ir jais tikėti.

Advokatas V. Sviderskis įtikinėjo teismą, jog 1993 metų spalio 3 dieną B. Dekanidzė nebuvo Pugo viloje. Neaišku, iš kur Achremovas sužinojo vilos adresą, kas davė jam prieš žudynes pistoletus ir kaip galima per 15-20 minučių susitarti dėl nužudymo.

Baigdamas kalbą, advokatas V.Sviderskis paprašė išteisinti jo ginamąjį B. Dekanidzė.

Paskutinis iš šešių advokatų kalbėjo Č. Derameris. „Respublika“ jį apibūdino „klounu advokato mantijoje“. Tai buvo pirmoji kalba procese, prajuokinusi ne tik salėje sėdinčius, bet ir teisėjus, ir generalinį prokurorą. Č. Derameris buvo itin emocionalus. Jis kreipėsi į teismą, kad jam atsakytų, kodėl saugomas ne tik Aukščiausiojo Teismo pastatas, bet ir visas kvartalas, o įleidžiant į teismo salę, tikrinami net teisėjų portfeliai. Jis pareiškė esąs nepatenkintas, kad šios bylos tardytojai „gastroliavo“ Vokietijoje, Amerikoje, Italijoje švaistydami valstybės pinigus, kada

pensininkai, mokytojai, gydytojai ir prokuratūros darbuotojai streikuoja dėl „gero“ gyvenimo. Č. Derameris užsipuolė ir „Respublikos“ laikraštį, anot jo, inspiravusį aistras, kad B. Dekanidzė yra gaujos vadeiva. „Spauda ir televizija, tai jums ne pistoletai Achremovo rankose – tai bombos ir dinamitas“, – sakė Č. Derameris.

Baigdamas savo kalbą, Č. Derameris paprašė generalinį prokurorą pasielgti sąžiningai – išreikalauti šią bylą iš teismo ir paskirti papildomą visų faktų patikrinimą.

Po advokatų kalbų teismas suteikė paskutinį žodį teisiamiesiems.

Igoris Achremovas pasakė:

„Aš pripažįstu savo kaltę ir smerkiu savo elgesį, kad nužudžiau Vitą Lingį. Pateisinti manęs negalima. Bet aš padariau tai iš baimės, nes B. Dekanidzė grasino užmušti mane, jeigu aš neįvykdysiu jo užduoties. Noriu, kad kiekvienas atsakytų už savo veiksmus. Aš už savo, B. Dekanidzė už savo. Daugelis stengėsi, kad ši nusikaltimą aš prisiimčiau vienas, neišduodamas B. Dekanidzės, už ką man buvo pažadėti dideli pinigai“.

V. Slavickis:

„Aš suprantu, kad žodžiais žmogaus neprikelsi. Bet nuo manęs niekas nepriklausė. Aš prašau Vito Lingio motinos ir žmonos atleidimo“.

Boriso Dekanidzės kalba užėmė visą pusvalandį. Visus kaltinimus teisiamasis atmetė ir užsipuolė generalinį prokurorą, kuris, anot jo, yra nekompetentingas teisininkas, bet geras artistas ir mitinguotojas.

Borisas Dekanidzė pasakė, kad: „Prokuroras pareikalavo mirties bausmės. Tai, žinokit, kad ir iš ano pasaulio man bus įdomu žiūrėti, kai Lietuvos žmonės susipažins su tikraisiais šios bylos dokumentais, kuriuos turi mano tėvas, ir kaip jie įvertins tada prokuroro veiklą. Aš noriu, kad prokuroras žiūrėtų tiesiai į akis. Juk Achremovas pats susirado ginklus, kad nužudytų V. Lingį, pats susirado bendrininkus ir mašiną, pats ėjo į „žvalgybą“. Vadinasi, jis yra ir nusikaltimo organizatorius ir vykdytojas. Žmogžudystės užsakovas ne aš. Jo vardą žino, tik Achremovas neišduoda. Aš manau, kad užsakovas galėjo būti žmogus, slapyvardė „Lunatikas.“ Ši slapyvardė buvo minima raštelyje, kurį Achremovas siuntė iš tardymo izoliatoriaus. Paskui Achremovas aiškino, jog tai mano slapyvardė, tačiau aš tokios niekad neturėjau. Aš suprantu, kodėl „lunatikas“ neišaiškintas. Tai nenaudinga prokuratūrai, kuri ir taip buvo sužlugdžiusi keletą savo bylų, o dabar ji bando reabilituotis. Dabar teismo procesas įgauna politinį charakterį. Jokių dokumentų, patvirtinančių „Vilniaus brigados“ buvimą, nėra. Bet vieniems jinai padidino tiražą, kitiems pridėjo žvaigždučių ant antpečių, tretiems padėjo ištraukti iš Seimo pinigus, kad nusipirktų keletą šarvučių. Aš neprašau teismo malonės, aš prašau sąžiningumo.“

Ir štai lapkričio 10 dieną Temidės nuosprendis užbaigė generalinio prokuroro ir žurnalisto žudikų advokatų dvikovą. Aukščiausiasis Teismas B. Dekanidzei paskyrė išimtinę mirties bausmę sušaudant, I. Achremovui – kalėjimą iki gyvos galvos, Slavickiui – 14, B. Bobičenkai – 3 metus ir 3 mėnesius laisvės atėmimo.

Nuosprendis galutinis, kasacine tvarka neskundžiamas ir neprotestuojamas. Mirties bausmė B. Dekanidzei gali būti pakeista kalėjimu iki gyvos galvos tik Lietuvos Prezidento malone.

Lietuvos gyventojų nuomonė apie šį procesą įvairi. Vieni mano, kad nuosprendis griežtas ir sąžiningas. Kiti abejoja jo efektyvumu, nes laisvėje pasilieka daug brigados narių (iš viso jų priskaičiuojama daugiau kaip 60), iš kurių galima visko laukti.

Įdomi Lietuvos premjero Adolfo Šleževičiaus nuomonė: „Manau, kad byloje paskelbtas teisingas nuosprendis privers sustoti ir kitus nusikaltėlius. Esame ir būsime negailestingi visiems įstatymo laužytojams.“

ŠIANDIEN–JUNGTINIŲ TAUTŲ ORGANIZACIJOS DIENA

Laurynas JONUŠAUSKAS – istorikas

Jungtinių Tautų Organizacijos užuomazga laikoma 1942 m. sausio 1 d., kai 26 valstybių vardu buvo pasirašyta Vašingtono deklaracija, nukreipta prieš Antrojo pasaulinio karo sukėlėją – Vokietiją ir jos sąjungininkes. Mintis steigti tokią organizaciją subrendo Maskvos konferencijoje (1943 10 19 – 1943 11 01), kurioje dalyvavo Didžiosios Britanijos, JAV, SSRS užsienio reikalų ministrai bei Kinijos ambasadorius, akredituotas SSRS. San Francisko konferencijoje (1945 04 25 – 1945 06 26), dalyvaujant 51 valstybei, parengta Jungtinių Tautų Organizacijos Chartija. Ji pasirašyta visų konferencijos dalyvių 1945 06 26. Tačiau oficiali JTO įsteigimo data – 1945 10 24, kai buvo ratifikuota JTO Chartija. Jungtinių Tautų Organizacija pradėjo darbą 1946 01 10 Londone.

Pagrindiniai JTO Chartijos principai:

- siekti išsaugoti tarptautinę taiką ir saugumą, o esant reikalui, imtis efektyvių kolektyvinių priemonių taikai apsaugoti, karų grėsmei pašalinti ar agresijai likviduoti;
- puoselėti draugiškus valstybių tarpusavio santykius;
- siekti tarptautinio bendradarbiavimo sprendžiant ekonomines, socialines, kultūrinės ir humanitarines problemas, ugdant ir skatinant pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms;
- būti tautų, siekiant anksčiau minėtų tikslų, veiklos derinimo centru.

Į JTO gali stoti visos taingos valstybės, kurios įsipareigoja vykdyti Chartijos nuostatas. JTO gali sustabdyti kurios nors valstybės įgaliojimus, jei ji nesilaiko Chartijos nuostatų ir kelia pavojų tarptautinei taikai bei saugumui. Lietuva į Jungtinių Tautų Organizaciją buvo priimta 1991 m. rugsėjo 17 d. ir tapo 164 jos nare. JTO sudaro 6 pagrindiniai organai (be jų yra dar daug pagalbinių bei specializuotų).

1. Generalinė Asamblėja

Į ją įeina JTO narių atstovai, kurie sprendžia pačius svarbiausius ir aktualiausius klausimus, bet Generalinė Asamblėja negali priimti jokių nutarimų, kurie būtų privalomi bet kurios valstybės vyriausybei. Tačiau Asamblėjos rekomendacijos turi didžiulę įtaką pasaulinei politikai bei viešajai nuomonei.

Generalinė Asamblėja sprendžia klausimus eilinėse ir nepaprastose sesijose. Pastarąsias gali šaukti Generalinis Sekretorius, Saugumo Taryba ir JTO narių dauguma. Kiekvienas narys turi vieną balsą. Kad būtų priimtas sprendimas kuriuo nors svarstomu klausimu, reikia 2/3 balsų pritarimo.

2. Saugumo Taryba

Ją sudaro 15 valstybių, kurių 5 yra nuolatinės (JAV, Didžioji Britanija, Prancūzija, Rusija ir Kinija), o 10 kitų kas dveji metai renka Generalinė Asamblėja. Procedūros klausimus sprendžia 9 balsų dauguma. Sprendimas nebūna priimtas, jei nors viena iš nuolatinė narių balsuoja prieš (čia egzistuoja „veto“ teisė), jei susilaiko, sprendimui „veto“ neturi įtakos. Saugumo Taryboje pirmininkauja kas mėnesį kiekviena narė – valstybė pagal anglų k. abėcėlės tvarką.

Pagrindinis Saugumo Tarybos uždavinys – garantuoti saugumą. Jei visi kiti JTO organai gali teikti tik rekomendacijas, tai Saugumo Tarybos sprendimus besąlygiškai turi vykdyti visos JTO narės. Saugumo Taryba turi teisę nagrinėti valstybių ginčus ar tokias situacijas, kurios gali kelti tarptautinę grėsmę. Norėdama sutaikyti nesutariančias šalis, gali imtis tarpininkavimo vaidmens, o jei yra būtina, tai net pasiūsti JTO ginkluotąsias pajėgas, kad sumažintų įtampą tam tikrame regione.

3. Ekonominė ir socialinė Taryba

Ji pavaldi Generalinei Asamblėjai. Rūpinasi gyvenimo lygio kėlimu, siekia palengvinti ekonominių, socialinių, sveikatos ir kitų problemų sprendimą tarptautiniu mastu, stengiasi įdiegti į praktiką įvairias perspektyvias programas. Ekonominę ir socialinę Tarybą sudaro 54 nariai. Tarybą kas treji metai renka Generalinė Asamblėja kasmet, perrinkdama 1/3 jos narių. Kiekviena valstybė turi po 1 balsą. Kasmet surengia po 2 sesijas, kurios paeiliui vyksta Niujorke ir Ženevoje. Sesijos užtrunka po 2 mėnesius.

4. Globos Taryba

Jos veiklos sfera – prižiūrėti valstybes, kurios anksčiau priklausė nuo metropolijų (buvo kolonijos), dabar tapo suverenios valstybės. Jos yra palyginti gležnos, iš pradžių nepajėgia sėkmingai spręsti savo ekonominių, politinių, socialinių problemų. Todėl Globos Taryba ir siekia laipsniškai priartinti jas prie savivaldos ir nepriklausomybės. Globos Taryba apima teritorijas, kurios: 1. Iki Antrojo pasaulinio karo buvo globojamos Tautų Lygos, 2. Buvo perimtos iš Antrojo pasaulinio karo sukėlėjų – Vokietijos, Japonijos ir Italijos jurisdikcijos, 3. Buvo savanoriškai perduotos globoti Jungtinėms Tautoms anksčiau jas administravusių valstybių. Globos Taryba susirenka kartą per metus.

5. Tarptautinis Teismas

Yra pagrindinis JT teisminis organas. Jis veikia pagal statutą, kuris yra JTO Chartijos sudedamoji dalis. Tarptautiniame Teisme kelti bylas gali tik valstybės, o ne juridiniai asmenys. Jo sprendimus turi vykdyti visi JTO nariai. Tarptautinio Teismo nepriklausomi teisėjai renkami 9 metams (po to gali būti perrinkti). Juos renka Generalinė Asamblėja ir Saugumo Taryba. Jei kas nors Tarptautinio Teismo sprendimų nepaiso, tai jis gali bylą perduoti spręsti Saugumo Tarybai. Kandidatai į teisėjus gali būti tik turintys savo šalyje Aukščiausiojo Teismo teisėjo kvalifikaciją arba žymūs tarptautinės teisės specialistai. Viena valstybė Tarptautiniame Teisme negali turėti daugiau kaip 1 teisėją.

6. Sekretoriatas

Jį tvarko Generalinis Sekretorius, kurį renka Generalinė Asamblėja (Saugumo Tarybai rekomendavus) penkeriems metams. Būstinė yra Olandijoje, Hagos mieste.

Generalinis sekretorius daro metinius pranešimus Generalinėje Asamblėjoje. Jis gali atkreipti dėmesį į kiekvieną dalyką, kuris, jo nuomone, gali kelti grėsmę tarptautinei taikai. Nei Generalinis Sekretorius, nei jo personalas negali paklusti kuriai nors vienai valstybei. Pirmasis JTO Generalinis Sekretorius buvo Gedvinas Drebas (Jungtinė Karalystė) 1945-1946 m., vėliau norvegas Triugvė Li (Trygve Lie) 1945-1953 metais. Vėliau – 1953-1961 m. – Dagas Hamaršeldas (Švedija), 1961-1971 m. – U Thantas (Birma), 1972-1981 m. – Kurtas Valdheimas (Austrija), 1981-1991 m. – Chavjeras Peresas de Kueljaras (Peru). 1992-1996 m. Butrosas Butrosas Galis (Egiptas).

Vienas iš stambių Jungtinių Tautų Organizacijos padalinių yra 1945 m. Londone įkurta JT auklėjimo, mokslo ir kultūros organizacija UNESCO. Jos tikslas – išsaugoti taiką tarp valstybių ir saugumą mokslo, kultūros, auklėjimo ir komunikacijų priemonėmis. Siekdama įgyvendinti šiuos tikslus, organizacija remia įvairiose šalyse naujų mokslo įstaigų kūrimą, aprūpina jas moderniausia technika, steigia įvairiausių fondus, turi platų informacijos tinklą, plėtoja socialinius mokslus, padedančius garantuoti žmogaus teises, teisingumą ir taiką. Mokslo srityje UNESCO pagrindinis uždavinys – siekti, kad visi žmonės įgytų vidurinį išsilavinimą, skatinti juos siekti aukštojo. Remia ir padeda tobulintis mokytojams.

1973 m. Tokijuje buvo įkurtas Jungtinių Tautų universitetas (JTO), kuris nuo 1975 m. veikia kaip atskiras autonominis padalinys. Jis padeda spręsti ypač svarbius tarptautinius mokslinius klausimus. Šis universitetas šiek tiek skiriasi nuo tradicinių mokymo įstaigų, nes čia nėra nei studentų, nei fakultetų. Jis padeda vykdyti įvairius mokslo projektus viso pasaulio mokslo įstaigose, įskaitant ir JT institutus. JTO planai 1990-1995 metais yra susiję su žmogaus teisėmis,

atsakomybe, nauja ekonomikos pakraipa, mokslo ir technikos laimėjimais, žmogaus gerove. JTO įvairioms programoms vykdyti yra įsteigęs penkis institutus Europoje, Afrikoje ir Pietų Amerikoje.

Generalinė Asamblėja, paskelbdama šiuos metus Tarptautiniais šeimos metais, tikisi, jog mažės šeimos problemų, ypač skyrybų. Žinoma, vien paskelbimu nieko nelaimėsi, tad JT praktiškai stengiasi suartinti įvairių šalių turinčius šeimas politikus. Tai padeda išspręsti įvairiausių tarptautinius klausimus, susijusius su moterimis, vaikais ir jaunimu apskritai.

Kauno diena.– 1994 m. lapkričio 24 d.

ASOCIACIJOS KOMITETE

Stasys KAUSINIS – Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto sekretorius

1994 m. lapkričio 16 d. Vilniuje įvyko eilinis Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto posėdis. Posėdžio metu Asociacijos komiteto pirmininkas Vytautas Girdzijauskas pasidalijo kelionės išpūdžiais iš Liublianos, kurioje vyko Europos valstybių žmogaus teisių organizacijų konferencija. Konferencijos metu ypač šilti santykiai užsimezgė su Norvegijos delegacija. Posėdyje sutarta naujuosius bičiulius pakviesti į Lietuvą, o Komiteto narys, Marijampolės skyriaus koordinatorius Jonas Ambraziejus pasiūlė svečius priimti Marijampolėje.

Posėdyje taip pat buvo sprendžiami organizaciniai klausimai. Kadangi nuo 2-ojo Asociacijos suvažiavimo, įvykusio 1991 m. spalio 19 d., sukako treji metai, nutarta baigti narių perregistravimą, pradėtą prieš pusantrų metų. Ateityje posėdžiai bus išplėstiniai, juose dalyvauti kviesime komisijų vadovus, aktyviausius asociacijos narius. Posėdžio metu nutarta priimti pareiškimą Prezidentui dėl mirties bausmių vykdymo sustabdymo, kol bus priimtas naujasis Baudžiamasis kodeksas.

Pozicija.– 1994 m. lapkričio 28 d.

VARIACIJOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO TEMA

Praėjusį šeštadienį į pastatą K.Donelaičio gatvėje, pažymėtą antruoju numeriu, žmonės skubėjo, norėdami ne nuo šalčio pasislėpti. Ten 11 val. darbą pradėjo Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno krašto konferencija.

Asociacijos pirmininkas prof. Arimantas Dumčius priminė žmogaus teisių gynimo Lietuvoje istoriją. Išsamiau papasakojo apie asociacijos veiklą, plėtotą nuo steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1990 metų gruodyje. Pamėgino prognozuoti pobūdį darbų, kuriuos šios asociacijos nariams teks nuveikti ateityje. A.Dumčiaus nuomone, šiuo metu Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijai artimiausia yra Sąjūdžio deklaruojama programa.

Spalio 19-ąją sušauktame neeiliniame suvažiavime patvirtinta, jog Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos darbą remia Savitarpio pagalbos sąjunga, Lietuvos Respublikos namų ir sklypų savininkų sąjunga, organizacija „SOS vaikai“, „Vilnijos“, Politinių kalinių ir kitos organizacijos.

Asociacija nesanti dabartinėms Lietuvos valdžios struktūroms nei pozicija, nei opozicija. Ji – už konstruktyvų darbą, prie kurio savo veikla ketina prisidėti, nes skundai, su kuriais žmonės

kreipiasi, kad ir į Kauno skyrių, liudija, jog įstatymai, privalantys ginti žmogų, kol kas tebėra neveiklūs.

A. Dumčius nerimauja dėl nesuvokiamo lengvapėdiškumo, kai itin greitai užregistruojamos įvairios pseudopatriotinės organizacijos, savo veikla gebančios sukompromituoti kilniausias idėjas. (Pavyzdžiu šiam teiginiui galinti būti skandalinga Lietuvos žmogaus teisių gynimo sąjungos istorija.) Todėl asociacijos narių nuomone, prie AT būtina sudaryti komisiją, kuri užtikrintų, kad įvairių organizacijų veikla tiksliai atitiktų jų įstatus ir programą.

Į asociacijos rūpesčio lauką turėtų pakliūti Lietuvos tarptautinių teisių gynimas, pastangos palaikyti glaudesnius ryšius su išeivija, mūsų visuomenės teisinis švietimas, lietuvių teisių gynimas Lietuvoje ir už jos ribų, apskritai, skriaudžiamo žmogaus pilietinių, politinių ir socialinių teisių gynimas.

Nelengva buvo pirmininkaujančiam doc. Jonui Puniui vesti posėdį taip, kad įsiaudrinę konferencijos dalyviai išklaustytų visų norinčių ir įsitikinusių, jog turi ką pasakyti, kalbų. Paliestų problemų rinkinys buvo tikrai margas: paveldėtų ir jau naujai priimtų įstatymų netobulumas, naujųjų biurokratų savivalė, smunkanti dorovė, Lietuvos demografinė situacija ir kita.

Konferencijoje išrinkta ir patvirtinta naujoji Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Kau- no krašto 15 asmenų valdyba.

O konferencijos darbą vainikavo rezoliucija, kurios punktai fiksuoja delegatų poziciją:

dėl butų – prašyti AT prezidiumą paskubinti įstatymo, reglamentuojančio butų įsigijimą, priėmimą;

dėl sovietinės okupacinės armijos išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos;

dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų, mūsų valstybės politinio stabilumo garanto, apginklavimo;

dėl valdymo struktūrų desovietizacijos (paremtas Lietuvos Sąjūdžio Kauno tarybos konferencijos, vykusios gruodžio 6 d., pasiūlymas šiuo klausimu).

Kauno laikas.– 1994 m. gruodžio 10 d.

LAISVĖ NEBŪTI SUŠAUDYTAM...

Neseniai „Pozicijos“ savitiraštis išspausdino Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto kreipimąsi į Lietuvos Respublikos Prezidentą ir Seimą dėl nuteistųjų mirties bausmės. Kreipimesi buvo prašoma laikinai sustabdyti mirties bausmių vykdymą, o Seimui siūlyta kuo greičiau priimti naują peržiūrėtą Baudžiamąjį kodeksą, kuriame jau nebūtų straipsnio apie mirties bausmę (žr. 48 „Pozicijos“ numerį). Redakcija gavo nemažai laiškų. Nuomonės gana kraštutinės. Vienuose laiškuose gailestingumas smerkiamas, nes nusikaltėliai siautėja neregėtu mastu. Kituose abejojama mirties bausmės veiksmingumu. Esama ir tokių žmonių, kurie mano, kad skelbti mirties nuosprendį taikos sąlygomis nehumaniška, kad tai neatitinka tarptautinių teisės normų.

Bausmės apskritai ir mirties bausmės temą su Norvegijos valstybinės probacijos tarnybos pareigūne ANNE MARET svarsto Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto vicepirmininkas Vytautas BUDNIKAS.

– Pirmiausia norėčiau, kad paaiškintumėte, ką reiškia probacijos ir parolio sąvokos. Vargu ar Lietuvos gyventojai apie tai yra ką nors girdėję.

– Probacija – tai įkalinimo alternatyva. Teismas gali paskelbti nuosprendį kalinti nuteistąjį,

bet gali priversti jį atlikti bausmę ir dirbant viešuosius darbus, o ne kalėjime. Juk ne visi nusikaltimai padaromi sąmoningai. Daug būna atsitiktinumų. Teismas privalo į tai atsižvelgti ir prasikaltusiajam taikyti pačią tinkamiausią bausmę, kad pastarasis, jeigu tai konkrečiu atveju įmanoma, nesijaustų izoliuotas nuo visuomenės. Nuteistasis privalo prisiimti tam tikrus įsipareigojimus, kurių neįvykdžius skiriama kur kas griežtesnė bausmė nei paskirtoji už nusikaltimą. Taigi nuteistasis po nuosprendžio paskelbimo patenka probacijos tarnybos darbuotojų žinion. Šie stebi jį, kontroliuoja jo darbą, elgesį.

Parolio sąvoka apibūdinamas laikotarpis po įkalinimo. Paleistas į laisvę, kalinys patenka parolio tarnybos žinion. Ši tarnyba rūpinasi jo socialinėmis reikmėmis, apgyvendinimu, netgi jo šeima tol, kol buvęs kalinys susiranda darbą ar kitokį teisėtą pragyvenimo šaltinį.

– **Ar kiekvienas nuteistasis gali tikėtis alternatyvios kalėjimui bausmės?**

– Ne. Tai priklauso nuo teisiamojo individualių savybių ir nusikaltimo pobūdžio. Iki teismo policija ir probacijos tarnyba renka duomenis apie teisiamąjį, – kokia jo socialinė padėtis, šeima ir pateikia teismui rekomendacijas. Teismas, įvertinęs visa tai, nusprendžia. Kartais nuteistajam tenka pakeisti tik gyvenamąją vietą. O, jeigu nusikaltimas susijęs su narkotikų vartojimu, tai jam gali būti taikoma net speciali, panašioms atvejams parengta probacijos programa.

– **Sovietiniais laikais kalinys, paleistas iš kalėjimo, žinojo, kad bus įdarbintas – turės už ką nusipirkti duonos, apsirengti. Valstybė rūpinosi grįžusiais iš įkalinimo įstaigų, versdama įmones priimti į darbą ir tam tikrą skaičių teistųjų. Dabar situacija kitokia: savininkas, darbdavys kratosi teisto žmogaus. Tad buvęs kalinys savaime tampa bedarbiu, atsiduria gatvėje. Lietuvoje tai problema. O kaip Norvegijoje?**

– Norvegijoje situacija panaši. Pramonininkai, firmų savininkai nepriima teistų žmonių į darbą, ypač jeigu jų menka kvalifikacija. O buvusiam kaliniui pirmosios laisvės dienos itin reikšmingos, – svarbiausia, kad jis nepasijustų visuomenės atstumtas.

– **Tad kaip ši problema sprendžiama Jūsų šalyje? Iš ko atlikusieji bausmę gyvena, jei niekas jų nepriima į darbą?**

– Buvę kaliniai nepaliekami likimo valiai. Jais rūpinasi parolio tarnybos darbuotojai. Pirmiausia suranda šiems žmonėms darbą, už kuriuos sumoka. Kita vertus, jais rūpinasi ir Socialinės apsaugos ministerija. Atlikęs bausmę žmogus kas mėnesį gauna kad ir nedidelę, bet nuolatinę pragyvenimo pašalpą – maistui, drabužiams, butui išsinuomoti ir netgi šeimai išlaikyti, žinoma, tol, kol jam nepavyksta įsidarbinti. Jeigu jis neturi kur gyventi, suteikiamas bendrabutis.

– **Lietuvoje daug žmonių piktnaudžiauja bedarbystės ar kitokiomis valstybės pašalpomis. O ar Vakarų valstybės, kuriose gera socialinė apsauga, neįaučia pavojaus, kad dalis visuomenės ims parazituoti?**

– Vargu. Bent jau Norvegijoje toli gražu ne kiekvienas trokšta kraustyti į ne itin patrauklų bendrabutį. Daugelis bijo tapti panašūs į tuos, kuriais rūpinasi gelbėjimo tarnybos. Buvusius kalinius valstybė remia tam, kad padėtų jiems atsistoti ant kojų. Jiems tarsi suteikiamas savotiškas mandatas, dar viena galimybė pradėti naują gyvenimą. Daugelis nenori tos galimybės prarasti ir mielai ja pasinaudoja.

– **Kiek šis „mandatas“ atsieina valstybei?**

– Neliesiu moralinio aspekto. Vienas žmogus, kuriuo rūpinasi probacijos ir parolio tarnybos, valstybei kainuoja aštuonis kartus pigiau nei kalinio išlaikymas kalėjime.

– **Kiek tuomet kainuoja valstybei vieno kalinio para kalėjime?**

– 157 JAV dolerius.

– **O kokio dydžio pašalpą gauna paleistas į laisvę kalinys?**

– Pašalpos dydis priklauso nuo to, kokiam regione jis gyvena. Ne visuose Norvegijos regionuose vienodas pragyvenimo lygis. Be to, lemia ir kiti faktoriai – ar buvęs kalinys turi šeimą,

ar turi savo būstą.

– **Vis dėlto, kokio dydžio pašalpa suteikiama atlikusiam bausmę žmogui, kad jis galėtų pradėti gyvenimą iš naujo, nesibaimindamas šalčio ir bado?**

– Jeigu jis gyvena vienas, tai apie 300 JAV dolerių.

– **Apie tokią „pašalpa“ šiandien svajotų dauguma Lietuvos gyventojų...**

– Norvegijoje kvalifikuotas darbininkas per mėnesį uždirba apie 2500 – 3000 JAV dolerių.

– **Uždarbiai nepalyginami. Jūs veikiausiai lankėtės Lietuvos kalėjimuose. Kokį įspūdį jie paliko?**

– Pas mus didelių kalėjimų nėra. Norvegijoje vienoje vietoje kali daugiausia 300 žmonių. Mane pribloškė skaičiai. Lietuvoje kalinama labai daug žmonių, tarsi nebūtų kitokių būdų nubausti. Kalėdami kameroose jie sunkiai gali išsaugoti ir juolab užmegzti naujus socialinius ryšius. Mūsų nuostata kiek kitokia, mes manome, kad įkalinimas – tai ne izoliavimas žmogaus nuo visuomenės, o tik laikinas jo laisvės apribojimas. Iš žmogaus negali būti atimama teisė bendrauti su šeima, su artimaisiais. Atvirkščiai, turime stengtis padėti šiems žmonėms išsaugoti dar išlikusius saitus su visuomene. Juk svarbiausias visuomenės tikslas – ne įkišti nusikaltėlių į kalėjimą, o užkirsti kelią naujam nusikaltimui.

– **Beje, taip galvojame ir mes. Tačiau vogdamas svetimą automobilį, vagis turi žinoti, kad jį sugaus ir nubaūs. Mūsų vagys kol kas tuo abejoja. Jie mano, kad bausmės galima ir išvengti.**

– Gerai, jei bausmė padeda. O jeigu ne? Vis dėlto manau, kad valstybės teisėsaugos sistema turėtų „kelti pasitikėjimą“ ir nusikaltėliams.

– **Dabar norėčiau paliesti išimtinės – mirties – bausmės klausimą. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija jau ne kartą pasisakė prieš mirties nuosprendžius Respublikoje taikos sąlygomis. Mes gauname nemažai laiškų iš tarptautinių žmogaus teises ginančių organizacijų, tarp jų ir iš Tarptautinės Amnestijos Organizacijos. Raginimai panašūs: laisvoje civilizuotoje valstybėje taikos sąlygomis mirties nuosprendžiai žmonėms negali būti skelbiami. Kokia Jūsų nuomonė?**

– Man teko girdėti, kad jūsų Asociacija paskelbė ne vieną pareiškimą dėl mirties bausmės panaikinimo Lietuvoje. Puiku, kad jūsų nusistatymas sutampa su daugelio šalių, kuriose teisėtvara turi senas tradicijas ir kuriose mirties bausmė panaikinta. Mano nuomone, tai labai primityvi bausmė. Civilizuotos Europos šalys mirties nuosprendžių seniai atsisakė. Per daugelį metų įsitikinta, kad jie nepadeda spręsti nusikalstamumo problemų.

– **Optimistiškai nuteikia, kad mūsų nuomonės sutampa. Bet, pavyzdžiui, Lietuvos generalinis prokuroras Artūras Paulauskas yra sakęs, kad kai Vakarų valstybėse atsirastų tiek kalinių, kiek jų dabar yra pas mus, jos bus priverstos savo nuostatą pakeisti. Ar neįsivaizduojate tokio pavojaus? Juk Lietuvoje gyventojų maždaug tiek pat kiek Norvegijoje. Tačiau Lietuvoje kalinių – 12 000, o Norvegijoje – 2500.**

– Dar kartą sakau: mirties nuosprendžiai esmės nekeičia.

– **Vienas iš buvusių valstybės vadovų panašiose diskusijose dėl mirties bausmės susierziņęs neištvėrė ir paklausė: „Ką jūs siūlote? Nebestatyti ligoninių ir mokyklų, o statyti daugiau kalėjimų?“**

– Reikia sukurti alternatyvą kalėjimams. Juk yra tokių darbų, kurių niekas nenori dirbti. Prieš ketverius metus Norvegijoje buvo nuspręsta lengviau nusikaltusiuosius teisti priverstiniais darbais. Užuo tuteistąjį metams izoliavus nuo visuomenės ir kalinus vienus metus, jis priverčiamas atidirbti 360 valandų visuomenei naudingo darbo. Nuteistas 8 mėnesiams laisvės atėmimo turi atidirbti 300 valandų. Jie valo parkus, gatves, dažo mokyklas. Jeigu nebūtų tokių nuosprendžių, tai niekas panašių darbų ir nedirbtų. Noriu pabrėžti, kad už privalomuosius darbus niekas pinigų nemoka. Nuteistieji atlieka jį savo laisvalaikiu (po darbo), griežtai nustaty-

tomis valandomis. Mūsų tarnybos darbuotojai kontroliuoja, kad nuteistasis ateitų laiku, blaivus ir dirbtų gerai. Naudinga ir žmogui, ir valstybei, ir visuomenei. Matote, alternatyva kalėjimams tikrai yra.

Redakcijos prierasas: Norvegijos nacionalinį biudžetą sudaro 52,8 mlrd. USD. 2,13 procentų skiriama Teisingumo ministerijai. Per metus kalėjimams skiriama 158,7 mln. USD. Tai daugiausia personalo išlaikymo išlaidos. 12,1 mln. USD per metus skiriama Probacijos, Parolio ir visuomeninių darbų tarnyboms. Kaliniui išlaikyti kalėjime per parą išleidžiama 157 USD. Probacijos, Parolio ir visuomeninių darbų tarnybų prižiūrimiesiems valstybė išleidžia 12 USD per parą. Norvegijos kalėjimuose kali 2500 nuteistųjų. Probacijos, Parolio ir visuomeninių darbų tarnybų žinioje 1700 nuteistųjų. Iš viso Norvegijoje dirba 220 profesionalių probacijos ir parolio tarnybų darbuotojų. Be jų dar dirba šimtai savanorių. Policijai paprašius, probacijos ir parolio tarnybų darbuotojai pateikia pranešimą apie teisiamąjį. Į tai atsižvelgdamas teismas paskelbia nuosprendį.

Pozicija.– 1994 m. gruodžio 19-25 d.

ESBK „DEMOKRATINIŲ INSTITUTŲ IR ŽMOGAUS TEISIŲ VALDYBA“ (DIŽTV)

Elizabeth Winship – DIŽTV nevyriausybinių organizacijų tarnybos darbuotoja

1994 m. antrajame pusmetyje Demokratinių institutų ir žmogaus teisių valdyba dar kartą plečiasi ir perauga į dar efektyviau funkcionuojantį ESBK institutą.

Pirmoji Laisvų rinkimų valdyba buvo įsteigta 1991 m. balandžio mėn., joje dirbo tik iš trijų asmenų susidedantis tarptautinis personalas. ESBK Helsinkio susitikime priėmus naujas programas, Valdybai buvo suteikti platesni įgaliojimai, todėl 1992 m. ji peraugo į DIŽTV. Per pastaruosius dvejus metus valdyba plėtojo visas savo veiklos sritis. Tapo akivaizdu, kad siekiant įgyvendinti pavedimus, pvz., rengti demokratiją ir įstatymo valdymą propaguojančias programas, reikia dar labiau plėstis. Šiuo metu DIŽTV savo veiklą vysto šešiose srityse: įstatymo valdymas, rinkimai, konferencijos, žmogaus dimensija, informacija/pasiteiravimai, ryšiai tarp nevyriausybinių organizacijų.

Nevyriausybiniams organizacijoms tikriausiai yra svarbu, kad Vienoje įsikūrus ESBK Nuolatinis komitetas patenkino DIŽTV prašymą skirti visą etatą ryšiams tarp nevyriausybinių organizacijų palaikyti. ESBK pripažino nevyriausybinių organizacijų reikšmę DIŽTV veikloje ir visoje ESBK istorijos eigoje per pastaruosius trejus su puse metų. Pasitelkusi naujojo personalo energiją ir sugebėjimus, DIŽTV šiuo metu ruošia savo darbo ir ESBK darbo apžvalgą, kuri bus perskaityta Budapešte įvyksiančioje Apžvalginėje konferencijoje. DIŽTV turi ir naujų idėjų, kaip įtraukti nevyriausybines organizacijas į pilietinės visuomenės kūrimą naujų demokratijų būdu, kurias sieks įgyvendinti 1995 m. ir vėliau.

DIŽTV seminarai

Per keletą pastarųjų metų nevyriausybinių organizacijos dalyvavo beveik visose DIŽTV programose ir veiklos srityse. Iš pradžių Laisvų rinkimų valdyba koordinavo rinkimų stebėjimą Bulgarijoje, Rumunijoje ir Albanijoje. Šioje srityje dirbančios vietinės ir tarptautinės organizacijos keitėsi su Valdyba informacija ir nuomonėmis. Vėliau, susikūrus DIŽTV, buvo organizuojami seminarai žmogaus dimensijos tema, kur plenarinių sesijų metu nevyriausybiniams organizaci-

joms buvo suteikta galimybė padaryti įžanginius ir baigiamuosius pareiškimus. Taip pat DIŽTV pasirūpino, kad nevyriausybines organizacijas galėtų dalyvauti tautinių delegacijų lygio diskusijose, seminaruose. Šių metų sausio mėn. įvykęs seminaras „Išankstinis išspėjimas ir prevencinė diplomatija“ įgalino nevyriausybines organizacijas aptarti, kokią reikšmingą vaidmenį jos galėtų vaidinti iš anksto išspėjant ir užkertant kelią tam tikriems įvykiams. Toks atvirumas buvo propaguojamas ir 1993 m. vykusiame susitikime dėl žmogaus dimensijos klausimų įgyvendinimo, į šiuos susitikimus DIŽTV direktorius pakvietė ir nevyriausybines organizacijas, kad jos galėtų įsijungti į diskusijas, keistis idėjomis. Remdamasi ryšiais, užsimezgasiais tarp nevyriausybinių organizacijų seminarų Varšuvoje ir kitur metu, DIŽTV sukūrė duomenų banką, į kurį įtrauktos nevyriausybines organizacijos ir tyrimų institutai, gvildenantys žmogaus dimensijas, t.y. demokratijos, įstatymo valdymo ir žmogaus teisių temas. DIŽTV remiasi šiuo duomenų banku, sudarydama seminaro ar konferencijos dalyvių sąrašus. Labiausiai jis praverčia buvusios Sovietų Sąjungos ir Baltijos valstybių nevyriausybiniams organizacijoms, kurioms ryšiai su Centrinės ir Rytų Europos panašaus pobūdžio organizacijomis gali ypač pasitarnauti. Duomenų banku naudojasi ESBK misijos, Tautinių mažumų vyriausiasis komisarai.

Nevyriausybinių organizacijų svarba

Dabar duomenų bankas yra tobulinamas ir plečiamas, šiuo tikslu išsiuntinėjant visoms DIŽTV žinioje esančioms organizacijoms anketas. Netolimoje ateityje elektroninio pašto dėka DIŽTV galės naudotis duomenų bankais, o taip pat leisti naudotis savuoju.

ESBK procese nevyriausybinių organizacijų perspektyvos nėra siejamos vien su duomenų bankais ar elektroniniais tinklais. Yra numatytos programos, kurios remis ir skatins nevyriausybines organizacijas, prisidedančias prie demokratijos ir pilietinės visuomenės tobulinimo, ypač tose valstybėse, kurios iš naujo kuria demokratiją. Be to, buvo pripažinta, kad nevyriausybines organizacijas gali turėti lemiamos reikšmės DIŽTV darbui, teikdamos informaciją apie nevyriausybinių organizacijų veiklos pakopas bei vystymąsi tam tikrose šalyse.

Nevyriausybinių organizacijų Ryšių tarnybos darbuotojai ir toliau ieškos kontaktų su nevyriausybiniomis organizacijomis, ypač su naujai priimtų valstybių organizacijomis. DIŽTV plės ir gilins savo veiklą per tiesioginį susirašinėjimą, įvairius forumus (pvz., seminarus, kursus ir t. t. Varšuvoje ir kitose dalyvaujančiose valstybėse) ar per kitus nevyriausybinių organizacijų tinklus, pvz., Tarptautinę žmogaus teisių Helsinkio federaciją ar Pliuralizmo centrą. Kas ketvirtį bus leidžiamas ESBK DIŽTV biuletenis, kurio viename iš skyrelių bus spausdinamos žinios apie nevyriausybines organizacijas. Yra ruošiamas nevyriausybiniams organizacijoms skirta informacinė medžiaga: bukletas, kuriame aprašoma nevyriausybinių organizacijų dalyvavimo ESBK procese istorija, citavimo taisyklės, DIŽTV seminaruose dalyvavusių nevyriausybinių organizacijų apžvalga, sprendimai, kitokia veikla; brošiūra, skirta naują demokratiją kuriančioms nevyriausybiniams organizacijoms, kurioje pateikiami apibrėžimai (pvz., kokių galima imtis veiklos formų), informacija apie organizacinius dalykus, finansavimo šaltinius ir lėšas; leidinių apie nevyriausybines organizacijas, dalyvaujančias ESBK ir/ar žmogaus dimensijos veikloje, bibliografija. Nevyriausybiniams organizacijoms yra numatyti seminarai, kurie bus rengiami arba atskirai, arba kartu su didesniais DIŽTV seminarais, kuriuose bus aptarti nevyriausybinių organizacijų funkcionavimo ir vaidmens pilietinės visuomenės kūrime klausimai.

DIŽTV nuolatos siekia, ieško ir nuoširdžiai džiaugiasi ryšiais su nevyriausybiniomis organizacijomis, galvodama apie aukštesnio lygio veiklą ateityje.

Tel:+48-2-625-70-40

Fax: + 48-2-6254357

Naujienų biuletenis "Žmogaus teisių ir pilietinės visuomenės propagavimas". – 1994 m., Nr. 4.

HUMAN RIGHTS IN THE WEST AND LITHUANIA

Viktoras PETKUS

The French Founding meeting held on August 26, 1789 adopted the declaration which later on was called Person's and Citizen's Rights Declaration.

The idea of the declaration was not quite new in the Western civilization, for instance, the Declaration of Rights was proclaimed on June 12, 1776 in Virginia, whilst the Independence Declaration of the U.S.A. was announced the same year on July 4. The documents laid greater emphasis on formal rights, i.e. on what one is allowed or forbidden to do without interference of the State. Further human rights development showed that endeavours to shape marts activities into concrete rules of behaviour indispensably led to the consolidation of the role of the State.

The French Person's and Citizen's Rights Declaration fostered a new understanding of the State, laying down the basic conviction that a person is prior the State, thus, he enjoys more rights than the State which is formed mainly for safeguarding enjoyment of these rights. This old idea is closely related with the entire development of the Western civilization and its democratic traditions and can be traced back in the humanism of the antique world and matured under the influence of Christianity and law of natural rights. Virtually, human rights idea reflected the philosophy of personalize, since one can speak on human rights provided person's value is acknowledged.

On the other hand a person can enjoy his rights only if the State provides the requisite public services, i.e. the right to vocational training or work would be senseless unless the State takes care of schools, tries to combat unemployment. In other words, man's freedom and efficient enjoyment of his rights have to be supported by the State.

The French Person's and Citizen's Rights Declaration which declared a person's freedom, property, immunity, resistance to oppression and equality as one's natural rights, has passed a two hundred years test remaining to be the corner stone of the Western civilization. In the course of time the freedom of expression, press, and beliefs became more manifest.

What was the situation of human rights in the re-established Lithuanian State in 1918?

Articles 10-21 of the Constitution passed by the Lithuanian Founding Sejm secured equality before laws for all citizens irrespective of sex, origin, beliefs or nationality (Art. 10), immunity (Art. 11-12), freedom of faith and consciousness (Art. 13), secrecy of intercommunication (Art. 14), freedom of expression, press, meeting and associations (Art 15-17), protection against officials' offences and the • right to appeal to the Sejm (Art.18-19), the right of initiative to adopting laws (Art. 20), the right to property (Art 21).

On December 20, 1993 an Association for Person's care was set up in Kaunas. The Association functioned till the occupation of Lithuania in 1940 and directed its activities in several directions: free rendering of material, moral, legal, medical assistance, looking for a job for the unemployed, establishing a school for the deaf-mute, etc. Human rights movement in the post-war times can be divided into three periods.

The first, recommendation one, can be characterized by serious attempts to introduce on the

basis of human rights the legal-civil order in the world. On December 10, 1948, the Universal Declaration on Human Rights was proclaimed by the United Nations in which entire program for basic rights, including the civil and public human rights, was set forth. Two extremely important international documents – The International Covenant on Civil and Political Rights and the

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, supplemented by the Protocol of December 16, 1966 were declared on July 29, 1954.

The second period is characterized by signing of different international treaties, conventions, covenants and declarations which were conceded the power of the law, e.g. ratification of the Final Act (August 1, 1975) of the Helsinki conference whilst the Act itself as well as the Universal Human Rights Declaration is rather a recommendation than a legal document

The third period is characterized by the possibility to control realization of international treaties in the states concerned. A number of social movements sprang up with a view of observing implementation of the provisions of the Final Helsinki Act. To this end the so called Helsinki committees were set up and that later on acquired an international importance. The first Helsinki committee, which called itself an Initiative group, was established in Moscow. The second one in Kiev, then in Lithuania (November 15, 1976). At the beginning the Lithuanian Helsinki group consisted of 5 members – founders; priest Karolis Garuckas, Eitanas Finkelsteinas, Ona Lukauskaite -Poskiene, Viktoras Petkus and Tomas Venclova. The aim of the group was to inform the world public and states-participants of Helsinki conference on human rights and their violations in Lithuania.

Another very important document for Europe is Human Rights Convention adopted by the Council of Europe on November 4, 1950 which is based on the standards of the international law.

The Lithuanian state newly restored on March 12, 1991 joined the so called the Great Charter for Human Rights, which consisted of the Universal Human Rights Declaration, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

The same year on September 10 the Lithuanian State ratified the convention of December 10, 1984 on prevention of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment in a year, Lithuania joined the convention against genocide. This year, on July 7 there were discussions as to joining by the Lithuanian Republic the 1949 Geneva's Convention on protection of war victims.

Upon becoming a member of the European Council, Lithuania has to join local conventions of the European Council in the field of human rights protection.

The above mentioned documents show a will of nations to build the rightful society worthy of man as well as to create conditions for carrying out human rights in life. The deep understanding and respect for human rights, determination to protect and struggle for them shows a brave step of mankind towards humanism. Issues on human rights were also very acute in the post-war Europe, nowadays human rights have become the target of the fatal clash between democracy and totalitarianism.

The Catholic Church played an important role during times of stubborn post-war fighting for human rights. Pope Jonas XXIII declared in his encyclical *Pacem in Terris* in 1963:

If a state does not recognize or violates human rights, it fails to perform its duties, thus, regulations issued by such a state are void of juridical power (paragraph 61). The encyclical contains civil and political rights (Art. 1-21 of the Universal Human Rights Declaration) as well as social and economic rights (Art. 22-28 of the same declaration). Encyclical of Jonas XXIII remained to

be faithful to the stand of the church in relation to man, expressed by Leon XIII in his encyclical *Rerum Novarum* (1981): „A person is prior the state“.

Therefore a two hundred years battle for human rights resulted in a victory. The victory, though, was not achieved in the whole world.

January 1994, Bulletin of the Lithuanian Human rights Protection Association

INFORMACIJA

I Jungtinių Tautų Organizaciją kreipėsi Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija, prašydama reikalauti Rusijos atsakomybės dėl agresyvių karo veiksmų Čečėnijoje, taikant atitinkamas sankcijas.

Lietuvos aidas.-1995 m. sausio 4 d.

Į SILPNUOSIUS AŲSIGRĖŠIME TADA, KAI STIPRIEJI PAKILS IŠ MATERIALINIO LIŪNO?

Dainius PŪRAS – Vilniaus universiteto Vaikų psichinės sveikatos centro direktorius

Malonu, kad „Pozicija“, rašydama įvairiais žmogaus teisių gynimo klausimais, neužmiršta prabilti ir apie teises pačių mažiausių mūsų visuomenės piliečių. O kad jų šitiek metų buvo nepaisoma, žodžiais deklaruojant apie privilegijuotą vaikų padėtį, niekam ne paslaptis. Pats savo kailiu patyriau, kiek slenksčių teko nugalėti, norint padėti likimo labiausiai nuskriaustiems mažiesiems – fiziniams ir protiniams ligoniams. Jeigu ne tėvai, susibūrę į „Vilties“ bendriją, vien mūsų, medikų ir pedagogų, pastangomis, kažin ar būtų pavykę įsteigti dabartinį universiteto Vaikų psichinės sveikatos centrą. Jis jau keleri metai gyvuoja, ir patalpas pagaliau pavyko gauti normalias – įsikūrėme prestižiniame Žvėryno rajone.

Tačiau tai anaipol nereiškia, kad padarėme viską, ką galime ir privalome padaryti, užtikrindami bejėgių ir silpnų mūsų visuomenės narių teises į normalų, žmonišką gyvenimą. Nors priimta nemaža gerų įstatymų, padedančių likimo nuskriaustiems integruotis į mūsų visuomenės gyvenimą, juos įgyvendinti nėra taip lengva – trukdo nesureguliuoti poįstatyminiai aktai. Štai švietimo įstatymas suteikia vaikui su negalia teisę lankyti ugdymo įstaigą pagal savo gyvenamąją vietą. Nors pastaruoju metu ir atsiradė keliasdešimt naujų tokio tipo ugdymo įstaigų, jų deja, dėl elementariausio dalyko – nuotolio – negali lankyti visi specialios priežiūros reikalingi vaikai. Tuo tarpu su rimta negalia vaikui lankyti „normalią“ mokyklą išeitų tik tuo atveju, jeigu su juo dirbantis mokytojas turėtų asistentą – padėjėją. Iš kur jį imsi, jeigu ir taip mokyklų kišenėse vėjai švilpauja? Vadinasi, išeitis tėra viena – specializuota pagalba. Tik jos organizavimas vietose dar toks nelengvas.

Tarkim, reikia padėti mamai, auginančiai iki trejų metų amžiaus kūdikį su atsilikimo simptomais. Vietoje duoti rekomendacijų, kaip ugdyti tokį mažylį, gydytojai dažniausiai nesugeba – štai ir tenka mamai trenktis per visą Lietuvą į mūsų centrą, kad gautų vaiko ugdymo programą (mes ją dar vadiname ankstyvosios intervencijos programa), susiejantią savy pedagogikos, psichologijos ir medicinos žinias. O juk tokią pagalbą ji turėtų gauti vietoje, savo miesto vaikų

poliklinikoje. Kiek daug atvejų, kai, negaudami racionalių rekomendacijų iš savų specialistų, tėvai kreipiasi pas ekstrasensus, žiniuonius ir užkalbėtojus, prarasdami brangų laiką. Nėra periferijose specialistų? Bet kas gi juos išugdys, ir kas sukurs atitinkamas pagalbos tarnybas, jeigu ne patys šių rajonų žmonės?

Mūsų centras visada pasirengęs padėti, pasidalinti rekomendacijomis, metodinėmis priemonėmis, praktine patirtimi. Štai jau kuris laikas organizuojame seminarus, aiškiname, kaip dirbti su vaikais, turinčiais emocinio vystymosi sutrikimų, įvairiausių brandos problemų, kaip spręsti mokyklinio amžiaus vaikų fizinio, seksualinio, emocinio smurto problemas. Beje, mūsų visuomenėje su prievarta vaikai susiduria gana dažnai. Prievartautojas nebūtinai būna visų smerkiamas iškrypėlis. Dažniau tai kaip tik iš pažiūros normalus žmogus, tarkim, koks nors padorus šeimos draugas ir dėdė. O kiek atvejų, kai seksualinės prievartos podukros atžvilgiu griebsi patėvis, motinai nežinant ar apsimetant nematančia. Užsienyje tokių dalykų sprendimą griežtai reglamentuoja įstatymai. Paprastai vaikas izoliuojamas, dažniausiai perkeliamas į kitą šeimą, tiesa, neatimant tėvams galimybės reabilituotis. Pas mus, jeigu ir imamasi atitinkamų nuobaudų, vaikas ir toliau lieka toje pačioje psichiką traumuojančioje atmosferoje. Nėra pas mus ir specialių vaikų teisėmis besirūpinančių tarnybų, į kurias gali kreiptis, tarkim, kaimynai ar giminės, regintys nuolat engiamą mažametį. Nėra vadinamosios „greitosios socialinės pagalbos“, kuri atskubėtų, kad ir pagal anoniminį signalą. Tokia tarnyba turėtų teisę įžengti į butą be atitinkamos teisinės sankcijos. Kai šį požiūrį išsakiau Vyriausybės rūmuose vieno pasitarimo metu, išgirdau tiesiog mane apstulbinusį prieštaravimą: „Siūlytote pažeisti Konstitucijos straipsnį, ginantį buto neliečiamybę“. Kai kam tarnavimas įstatymo raidei daug brangesnis už žmogiškuosius principus... Tokios nuostatos laikydamiesi, matyt, dar labai negreitai turėsime tvirtą teisinę poziciją, užkertančią kelią psichinės sveikatos žalojimui.

Ir vis dėlto pačiais opiausiais dalykais šiandien laikyčiau ne vaikų psichinio intelekto sutrikimo sritis, pagaliau ne jų fizinės negalios problemas, o vaikų socialinio elgesio problemas. Tai jau tikra bėda, į kurią kreipiam tiek nedaug dėmesio. Kurgi tos specialiosios mūsų tarnybos, besirūpinančios paaugliais, turinčiais socialinio vystymosi problemų? Sakysite, yra vaiko teisių apsaugos tarnybos? Taip, šie organai kuriasi, bet „iš viršaus“, ir jų praktinė veikla vargu ar duos norimų rezultatų. Valdininkai nemedžios gatvėse teisėtvarką pažeidinėjančių paauglių, juo labiau nesistengs užmegzti kontakto su jų tėvais (beje, dažniausiai asocialiais). Tik visuomenės balso ir sprendimo dėka į viešumą turi būti keliamos šios problemos ir priimamos atitinkamos teisinės nutartys. Represiniai metodai čia, žinoma, menkai gelbsti, reikia žengti kitu keliu – keisti įstatymus, kurti tarnybas, burti specialistus. Užsienyje su šiomis problemom daug dirba socialiniai darbuotojai, pas mus, nors jie kai kur ir pasirodo, šių problemų spręsti nesiima. O ir pats socialinio darbuotojo statusas nėra reglamentuotas. Viskas, ką mes sugebame šiandien padaryti drausmindami paauglius – tai imtis represinių priemonių. Pozityvių, auklėjančių, drausminančių būdų nėra nesistengiam imtis, tai iš kur bus tas tinklas socialinių tarnybų, turinčių padėti „blogiesiems“?

Žinau, kad šios mano mintys nebus populiarios, kad gali net sukelti įtarimą, jog ginu nepilnamečius prasižengėlius. Anaipol nepateisindamas jų veiksmų, vis dėlto noriu pabrėžti, kad jie irgi žmonės ir kad ne vieno jų gyvenimas – jau gerokai apdaužytas. Kažin ar jau tokia kalta trylikametė paauglė iš Naujosios Vilnios, stotyje siūlanti savo intymias paslaugas. Ji – slidžiame kelyje, o mes stebime ją ir mąstome, iš kur ji atsirado ir kuo pavirs po keleto tokio gyvenimo metų. Stebime, neištiedami pagalbos rankos... Kai dar po kelerių metų ji pavirs valkata su vaikais ant rankų – padėti jau būsime pavėlavę...

Vaikų psichinės sveikatos ir įvairios rūšies socialinio vystymosi problemų sprendimas yra atsidūręs tarpžinybinėje kryžkelėje. Kiekviena sritis – švietimas, sveikatos apsauga, socialinė

pagalba, teisėtvarka – į reikalus žvelgia „iš savo varpinės“. O kai veiksmų nesieja bendra sąsaja – nėra ir sutelkto darbo rezultatų. Manėme, kad reikalai pajudės, pateikus Vyriausybei svarstyti Vaikų psichinės sveikatos programą. Tai buvo strateginė linija, ilgą laiką kurta mokslinėm normom ir išbandytu patyrimu grįsta. Bet patvirtinti valstybine (t. y. suteikti jai šioki tokį prioritetą) neskubėta. Vėl atskiri jos punktai (t. y. atskiri darbai) patikėti ministerijų kompetencijai, ir vėl visos viltys bent kiek sukoordinuoti pastangas grįžo į pradinį tašką. Liūdna...

Matyt, ne vienam iš valdžioje esančiųjų, ko gero, būtų priimtina mintis, kad daugiau dėmesio mūsų visuomenės „sunkiesiems“ turbūt reiktų skirti tada, kai mes, patys, sveikieji ir stiprieji, pakilsime iš materialinio liūno. O dabar, nors ir esam atsilikę šioj srity 40-50 metų nuo kitų šalių, – tesikapsto patys. Kaip išmano...

Pozicija.– 1995 m. sausio 7-13 d.

VIEŠNIOS IŠ DANIJOS

*Sausio 3-5 dienomis Vilniuje viešėjo ir apsilankė Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijoje Danijos žmogaus teisių centro darbuotojos **Brigit LINDSNAES** ir **Vanessa Saenz MOELLER**. Su jomis kalbasi Asociacijos komiteto atsakingasis sekretorius **Stasys KAUSINIS**.*

– Lietuvoje Jūs lankotės nebe pirmą kartą. 1993 m. rudenį jūs dalyvavote Užsienio reikalų ministerijos surengtame seminare apie nevyriausybinių organizacijų vaidmenį visuomenėje, ši kartą susitikote su Seimo Žmogaus teisių komiteto nariais, Užsienio reikalų ministerijos darbuotojais, taigi jau esate susidarę nuomonę apie tai, kas vyksta Lietuvoje. Kokį svarbiausią darbą, jūsų nuomone, turėtų atlikti neseniai Lietuvoje susikūręs Žmogaus teisių centras?

– Danijos žmogaus teisių centras negali išskirti tų veiklos sričių, kurias turėtų plėtoti Lietuvos žmogaus teisių centras, tačiau manome, kad šiuo metu nepaprastai yra svarbu plėtoti ryšius tarp nevyriausybinių žmogaus teisių organizacijų, taip pat bendradarbiauti su parlamentu, vyriausybe, ministerijomis. Kitas labai svarbus darbas, kurį turėtų nuveikti Lietuvos žmogaus teisių centras – tai Europos konvencijos įdiegimas Lietuvoje.

– **Ar tarp Danijos žmogaus centro narių yra parlamento, vyriausybės atstovų?**

– Taip, bet kad šitai suprastumėte, turime apie tai plačiau papasakoti. Danijos žmogaus teisių centras buvo įkurtas 1987 m. parlamentiniu aktu, kitaip sakant, šio centro paruošiamasis komitetas parengė šios organizacijos įstatus ir veiklos programą, kurią patvirtino parlamentas. Centras susideda iš tarybos ir valdybos. Valdyba – tai vykdomasis organas, jame yra du politinių partijų atstovai, kurie gali būti ir parlamento nariais, bet tai nebūtina. Šiuo metu vienas partijos narys dirba ir parlamente.

– **Ar valdyboje yra specialiai paliktos vietos politinių partijų nariams?**

– Taip, bet vietų yra tik dvi, ir jų negali užimti vyriausybės atstovai. Paprastai draugiškai yra nusprendžiama, kuri dešinioji ir kuri kairioji partija bus atstovaujama mūsų centre. Taryboje yra visų svarbiausių politinių partijų, vyriausybės ir ministerijų atstovai, taip pat nevyriausybinių organizacijų nariai. Iš viso Danijoje veikia daugiau kaip 40 nevyriausybinių žmogaus teisių organizacijų. Tarybos narių skaičius nuolat kinta, nes juos papildo naujai susikūrusios ir Žmogaus teisių centrui svarbios organizacijos. Sakydami taryba, turime omenyje visuotinį susirinkimą, kuris vyksta du kartus per metus. Taryba rengia rekomendacijas, kurias vykdyti yra pavesta valdybai.

– **Kokie jūsų santykiai su vyriausybe? Kiek žinome, vyriausybė jums suteikė patalpas. Galbūt ji finansuoja kokius nors projektus?**

– Vyriausybė Danijos žmogaus teisių centrui kasmet skiria 6,6 mln. kronų, iš kurių apmokama darbuotojams, sumokama patalpų nuoma. Reikia pasakyti, kad Centras kitais atžvilgiais nėra priklausomas nuo vyriausybės ir savo veiklos programą vykdo savarankiškai.

– **Ar Danijos žmogaus teisių centras nagrinėja gyventojų skundus, dalyvauja tam tikruose projektuose?**

– Centro pagrindinis darbas – tyrimų vykdymas. Centre veikia biblioteka, dokumentacijos skyrius, yra duomenų bankas, kuriame sukauptos žinios iš Europos Tarybos. Centras taip pat užsiima šviečiamąja, mokomąja veikla, skleidžia informaciją apie žmogaus teises. Projektai yra tik šalutinis darbas, išplaukiantis iš aukščiau minėtų veiklos sričių. Pavienių asmenų skundų nenagrinėjame, tačiau patariame, kur konkrečiais atvejais galima kreiptis. Jeigu pasitaiko skundų, kurie liečia principinį klausimą, jį ištiriame kaip atskirą temą plačiu kontekstu.

– **Kiek centre dirba savanorių, kiek etatinių darbuotojų?**

– Iš viso centre dirba 30 žmonių, įskaitant nepilną darbo dieną dirbančius studentus ir iš užsienio pakviestus svečius, kurie čia atlieka tiriamąjį darbą. Dirba ir keletas savanorių, pavyzdžiui, bibliotekoje, tačiau centras iš esmės nėra savanoriška organizacija. Kita vertus, mūsų valdybos nariai kartais dirba daugiau negu jiems priklausytų, taigi jie irgi yra savanoriai tam tikra prasme.

– **Kokią veiklos programą numatėte 1995 metams?**

– Planuojame vykdyti tyrimus šiose srityse: narkomanai ir žmonės su protine negalia Danijos kalėjimuose; šeimos susijungimas, kuris ypač aktualus pabėgėliams; duomenų apsauga (pvz., iš piršto antspaudo medicininės ekspertizės pagalba galima labai daug sužinoti apie tam tikrą asmenį, todėl yra svarbu, kad tokiais duomenimis nebūtų piktnaudžiaujama); pabėgėliai Rytų Europoje; žmogaus teisių judėjimo įtakos įvertinimas tarptautiniu mastu, pagalba žmogaus teisių judėjimui kitose šalyse; darbas su invalidais; žmogaus teisių judėjimo religinės ir filosofinės šaknys. Prioritetinės veiklos kryptys – Europos konvencijos įgyvendinimas Danijoje, mokomųjų programų parengimas, precedentinė teisė, konsultacijos teisininkams ir rasizmas.

– **Jūs turite omenyje ir kultūrinį rasizmą?**

– Be abejo, rasizmas gali būti vykdomas ir švietime, tačiau mes tyrimus atliksime rasizmo prieš pabėgėlius, užsieniečius Danijoje atžvilgiu. Šiam tikslui įdarbinome tyrinėtojo asistentą, kuris dirba europinio lygio darbą grupėje. Tai buvęs ministras pirmininkas, kuris Centru patars, kokias iniciatyvas turėtume vykdyti pirmiausia.

Kitas rasizmo aspektas – tai kraštutiniai dešinieji ir nacistinės grupuotės, kurių yra ne tik Danijoje, bet ir kitose Europos šalyse. Tyrimai paprastai tęsiasi trejus metus. Šį judėjimą irgi ruošiamės ištirti. Norėtume jums irgi užduoti klausimą.

– **Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos tikslai yra labai panašūs į Lietuvos žmogaus teisių centro tikslus. Kuo šios organizacijos skirsis?**

– Lietuvos žmogaus teisių centras daugiausia dėmesio skirs šviečiamajai veiklai, tyrimams ir neplanuoja nagrinėti pavienių gyventojų skundų, tai ir yra pagrindinis skirtumas. Kita vertus, Asociacija ir Centras gali glaudžiai bendradarbiauti tam tikrose programose, tarkim, projekte „Vaikai bėdoje“, nes Centre yra susibūrę jauni ir labai kompetentingi aktyvistai.

– **Ar Danijos žmogaus teisių centras yra numatęs dalyvauti bendruose projektuose su Lietuvos žmogaus teisių centru?**

– Mes atvykome, kad padėtume Centru sukurti infrastruktūrą. Vėliau numatome bendradarbiauti rengiant mokymo programas žmogaus teisių srityje, kuriant Lietuvoje dokumentacijos skyrių. Siekiame, kad Danijos tyrinėtojai užmegztų glaudžius ryšius su Lietuvos žmogaus

teisių gynėjais, kad galėtume kartu numatyti tyrimų Lietuvoje svarbiausias sritis.

– **Linkime jums sėkmės. Tikimės, dažniau susitikti Lietuvoje.**

– Savo ruožtu mes turėtume pasakyti, kad mums didelį įspūdį padarė Asociacijos veikla. Džiugu, kad į šią veiklą sugebate įtraukti ir veiksmingai panaudoti šitiek savanorių. Tikiuosi, kad Asociacija taps viena iš svarbiausių organizacijų, su kuria Žmogaus teisių centras galėtų bendradarbiauti kasdieninėje veikloje.

Pozicija.– 1995 m. sausio 14-21 d.

AR GIRTAS LIETUVOS BIUDŽETAS?

*Redakcijoje viešėjo Vilniaus socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigos direktoriaus pavaduotojas reabilitacijai gydytojas **Perkūnas BAKŠYS**, į žurnalisto **Aleksandro RIMEIKIO** klausimus jis sutiko atsakyti kaip privatus asmuo, turintis 25-erių metų darbo patirtį su asmenimis, patiriančiais problemų dėl alkoholio bei narkotikų vartojimo.*

– **Gerbiamas gydytojau, kokias Jūsų įstaigos paskirtis, ar daug turite reabilituojamųjų asmenų?**

– Į mūsų įstaigą asmenys siunčiami teismo nutarimu nuo 6 iki 9 mėnesių laikotarpiui (tai ne baudžiamoji atsakomybė!). Apsvaigę nuo alkoholio, narkotikų ar toksinų priemonių, tokie žmonės sistemingai daro administracinius teisės pažeidimus, trikdo viešąją tvarką ir rimtį. Socialine bei psichologine reabilitacija norima užkirsti kelią socialinei dezadaptacijai. Orientuoti asmenis dorai elgtis, sąžiningai dirbti, įgyti profesiją, taip pat skatinti savanoriškai gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos ar toksikomanijos.

Gražu ar ne? Tai dar ne viskas. Tačiau, kad nuolat besisvaiginantis neklaūžada patektų į mūsų įstaigą, jis turi praeiti ilgą policijos įspėjimų, pagaudenimų ir pagąsdinimų kelią. Įvairaus plauko girtų pašlemėkų pilnos gatvės, o jų mūsų įstaigoje dabar yra laikoma perpus mažiau nei pernai. Kodėl taip yra? Aišku, kad jie girtuokliaudami nenustoję trikdyti viešosios tvarkos ir rimties. Tiesiog policija, kai toks didelis nusikalstamumas, visko neapprėpia, nors mes, mokesčių mokėtojai, visiškai teisėtai norime būti apsaugoti nuo įsisiautėjusių girtuoklių bei narkomanų. O problemos? Pagrindinė – finansavimo. Toli mums iki Europos standartų, tik galvą pakraipai, kai sužinai, kad Norvegijoje kaliniui išlaikyti vienai dienai skiriami 157 doleriai...

– **Sovietmečiu Vilniaus mieste alkoholiniais gėrimais prekiaavo aštuonios specializuotos parduotuvės, o dabar išduota licencijų prekiauti alkoholiu – 1300. Ar Lietuvos biudžetas nėra pradavokęs svaigalais?**

– Visoje Švedijoje yra maždaug tiek prekybos alkoholiniais gėrimais vietų, kiek jų dabar Vilniuje. Pagal Europos normas Vilniui reikėtų viso labo apie 250 prekybos alkoholiu vietų. Dvylikoje Europos valstybių, kuriose gyvena apie 10 proc. pasaulio gyventojų, pagaminama pusė pasaulio alkoholinių gėrimų. Olandija, Danija ir Vokietija valdo pusę pasaulio alaus eksporto, o Italija ir Prancūzija – trečdalį pasaulio vyno eksporto. Ir nė viena šių šalių nesako, kad jų biudžetas dvoktų alkoholiu.

O Lietuvos biudžetas jokiū būdu nepradvokęs svaigalais! Ir štai kodėl. Valstybės statistika rodo spartų grynojo alkoholio (visų rūšių alkoholinių gėrimų stiprumas perskaičiuojamas į grynąjį alkoholį) suvartojimo mažėjimą. Pažvelkim į statistiką. 1990 m. vienam Lietuvos gyventojui (ir man, ir jums, ir mūsų vaikams) teko 5,03 litro grynojo alkoholio, 1993 m. apie 3 litrus, o 1994 m. dar mažiau. Tuo tarpu remiantis alkoholinių psichozijų, alkoholinių kepenų cirozių bei

kitais rodikliais yra nustatyta, kad vienas Lietuvos gyventojas dabar per metus išgeria ne mažiau kaip 16 litrų grynojo alkoholio! Vadinas, apie 13 litrų grynojo alkoholio valstybės statistika nerodo. Valstybės biudžetas yra pradvokęs ne alkoholiu, o kontrabanda, machinacijomis, aferomis! Nesunku paskaičiuoti: grynojo alkoholio 13 litrų paverskime 40% degtinės puslitrais, padauginkim iš 8 litų (vidutinės puslitrio kainos) ir dar kartą padauginkime iš Lietuvos gyventojų skaičiaus (3,738 mln.). Gausime beveik 3 milijardus litų! O kiek iš šios sumos pateko į valstybės biudžetą? Niekas neatsakys. Manychiau, kad nieko arba labai labai mažai. Oficialios statistikos duomenimis, geriame vis mažiau, o tauta per alkoholį nelaimių patiria vis daugiau ir daugiau. Tai išsigimimai, nusikalstamumas, traumas, staigios mirtys, savižudybės.

– 1990 metais Lietuva pagal savižudybių skaičių Europoje buvo ketvirtoje vietoje. Gal dabar situacija pagerėjo?

– Lietuvoje 1990 m. 100 tūkstančių gyventojų teko 25,9 savižudybės. Iš tiesų ji Europoje užėmė ketvirtąją vietą. Pirmavo Vengrija – 39,9 savižudybės. 1993 m. 100 tūkstančių gyventojų Lietuvoje jau teko 42,1 savižudybės ir mes „išsiveržėme“ į pirmąją vietą. Ypač tragiška padėtis Šilalės rajone, kur šis rodiklis itin aukštas (77)! Mažiausiai savižudybių Skuodo ir Kaišiadorių rajonuose. Absoliuti dauguma – 80 proc. žmonių nusižudė girti (Vilniaus rajone net 90 proc.). Turintys rimtų problemų dėl alkoholio vartojimo žudosi 20 kartų dažniau. Savižudybių skaičius didėja kaimo gyventojų sąskaita. Vyrai žudosi 10 kartų dažniau nei moterys (jie ir geria daugiau). Pravartu prisiminti ir prošvaistę, buvusią 1986 metais, kai vyrų savižudybių skaičius buvo sumažėjęs. Teigiamos įtakos turėjo aktyvi valstybės kova su girtavimu 1985-1986 metais. Dabar iš tos kovos šaipomasi, o buvo atsiradę ir teigiamos tendencijos. Tarp suvartojamo alkoholio kiekio ir savižudybių yra aiškus ryšys: kuo daugiau išgeriama, tuo dažniau žudomasi. Savižudybių skaičiaus didėjimui turi įtakos ir ekonominis nuosmukis, ateities perspektyvos praradimas, socialinis neteisingumas, neviltis. Tai savo ruožtu skatina ir alkoholio vartojimą. Savižudybių sparčiai daugėja ir kitose postkomunistinėse valstybėse – Latvijoje, Ukrainoje. Atrodo, kad visus mus, pabėgusius iš sovietinio rojaus, dar ilgai persekios tos pačios blygybės.

– Jūs minėjote, kad Lietuvoje vis daugiau parduodama alkoholinių gėrimų bei jų falsifikatų. Kokią tai turi įtaką gyventojų psichinei ir fizinei sveikatai?

– Mokslas įrodė, kad alkoholis žaloja visas organizmo sistemas. Aš nenagrinėsiu ir dar kartą neįrodinėsiu aiškių medicinos tiesų. Remkimės tik faktais. Alkoholio sukeltų kepenų cirozių 1990 m. 100 tūkstančių gyventojų teko 0,85, o 1992 m. jau – 1,63. Alkoholio sukeltų psichozijų 1990 m. 100 tūkstančių gyventojų teko 7, o 1993 m. – jau 20 (3 kartus daugiau!). Mirtingumas nuo apsinuodijimo alkoholiu 100 tūkstančių gyventojų 1990 m. buvo 6,8, o 1993 m. – jau 13. Tai nenuginčijamai įrodo, kad Lietuvos gyventojai vis daugiau ir daugiau suvartoja alkoholinių gėrimų, patiria vis daugiau psichinių ir fizinių negandų, o valstybės statistika mus klaidina. Nereikia įrodinėti, ir kokį čia vaidmenį suvaidino nežabota prekyba alkoholio falsifikatais, pagamintais nežinia kur ir nežinia kieno iš įvairaus „maistinio“ spirito.

– Ar Lietuva, siekdama tapti Europos Bendrijos nare, nepasirodys per daug girtaujanti?

– Jau atrodo. Vakarų europiečiai, su kuriais man teko bendrauti, vis stebėjosi, kad lietuviai geria tik stiprius alkoholinius gėrimus (dažniausiai degtinę) ir dideliais kiekiais. Jie negalėjo suvokti, kaip po vakarykščių gausių vaišių įvairūs valdžios bei komercijos veikėjai dar gali ateiti į darbą ir, atrodo, dar ir dirbti. Geležinė tauta – sakydavo jie. Bet kai sužinojo, kad Lietuvoje dabar yra 21200 psichikos invalidų, kurių dauguma pagimdyti girtuoklių tėvų, kad 1993 m. iš pašauktųjų į Lietuvos kariuomenę 20 proc., arba kas penktam, buvo nustatytas įvairaus laipsnio psichinis sutrikimas – jie, tie mano vakariečiai, tik palingavo galva. Tai tik mums dar matoma ledkalnio dalis, tai kas kyšo virš gyvenimo vandenyno. O kokio dydžio pats ledkalnis? Vakariečiai gerai išmano alkoholizmo problemas, nes patys jų turi. Rimta problema Vakaruose yra

narkotikų vartojimas, todėl vis teiraudavosi – o kaip Lietuvoje? 1994 m. rugsėjo mėnesį Lietuvoje buvo oficialiai žinomi 629 asmenys, sergantys narkomanija. Atrodytų, problemos lyg ir nėra, nors tik galima spėlioti, kad yra daug oficialiai nežinomų narkotikų vartotojų.

Manoma, kad per Lietuvą bus mėginama, o gal jau mėginama, nutiesti narkotikų pusfabrikačių bei žaliavos gabenimo kelią iš Afganistano ir Kirgizstano į Skandinavijos šalis. Dalis tų pusfabrikačių „nusės“ Lietuvoje. Pasiūla ieškos paklausos, o paklausą visada galima sužadinti, nes narkobiznis yra pelningiausias biznis pasaulyje. Vienas iš 629 minėtų sergančiųjų narkomanija kasdien išleidžia narkotikams apie 30 litų, o viską sudėjęs krūvon – apie 7 milijonus litų per metus pakloja narkobiznio šulams. O kiek dar litų sumoka tie oficialiai nežinomi narkotikų vartotojai. Lietuva jau dabar pakankamai girta, bet, neduok Dieve, jeigu dar apspangs nuo narkotikų...

– Ką reikėtų daryti, kad būtų sustabdytas alkoholio maras?

– Trumpai – tai reikia bešališkai išanalizuoti ir įvertinti sovietmečio antialkoholinę praktiką bei teigiamą pasaulio patirtį, ir, atsižvelgus į mūsų sąlygas, pritaikyti Lietuvoje. Siūlyčiau Lietuvos Seimui kuo greičiau priimti gerą valstybės antialkoholinį įstatymą (tikslus jo pavadinimas – Seimo kompetencija), o Vyriausybei parengti šio įstatymo nepriekaištingo vykdymo mechanizmą. Reikia reguliuoti alkoholinių gėrimų pasiūlą – tai reklamos, geros alkoholinių gėrimų kokybės užtikrinimo, plataus gėrimų asortimento, prekybos alkoholiniais gėrimais vietos ir laiko, vartotojų amžiaus ir kiti klausimai. Antra vertus, reikia mažinti alkoholinių gėrimų paklausą. Tai antialkoholinis auklėjimas iš mažens, prasmingas laisvo laiko panaudojimas, kultūros plėtra ir jos vertybių prieinamumas, blaivybės draugijų bei sąjūdžių veiklos vystymas ir daug kitų gerų dalykų. Vien iškopimas iš ekonominės duobės labai sumažintų alkoholio vartojimą.

– Dabar kaktomuša susiduriame su nusmurgusiom girtom valkatėlėm, gatvėse pavargėliauja girtos pagyvenusios „damos“, tai gal tik jų problema?

– Jeigu taip būtų, tai būtų tik pusė bėdos. Deja, deja, man teko konsultuoti ir gelbėti meno ir mokslo ir net valstybės vyrus, turinčius problemų dėl alkoholio vartojimo. Žinau, bet negaliu įvardinti daug žymių sportininkų, rašytojų, dailininkų, kitų intelektualų, kurie tiesiog... prasi-gėrė. Ypač skaudžiai alkoholis pakerta dvasią ir kūną meno žmonėms, nes jie yra jautrios sielos, viskam labai imlūs, neretai per daug ambicingi ir kaprizingi, sunkiau pakelia gyvenimo sunkumus, stipriau išgyvena nuoskaudas ir nori pabėgti nuo gyvenimo realybės. O čia kaip tyčia atsiranda alkoholis – didysis relaksatorius. Noriu pabrėžti, kad kuo geriau integruotas žmogaus protas – geriau tarpusavyje sąveikauja mastymas, valia, emocijos, atmintis bei potraukiai – tuo žmogus atsparesnis alkoholio poveikiui. Štai kodėl intelektualai neretai, atrodytų, lyg ir be blogų pasekmių, geria „ne blogiau“ už eilinius girtuoklėlius. Bet ir šie intelektualai psichiškai menkėja – jie nepadaro ir neduoda tautai visko, ką galėtų.

– Lietuva laukia – nesulaukia, kada Seimas priims valstybės alkoholio monopolio įstatymą, kuris nustatys įvairius apribojimus. Ar tai nepažeis žmogaus teisių?

– Klausimas tik atrodo juokingas – jis labai rimtas. Ir dabar galioja kai kurie alkoholinių gėrimų įsigijimo ir vartojimo apribojimai. Tai amžiaus, vietos (bažnyčioje, mokykloje, kalėjime ir t. t.) ribojimas, bet niekas viešai neprotestuotų, nors slaptai pažeidžia. Yra ir patariamieji ribojimai – nevartoti alkoholio nėščioms, žindančioms moterims, ligoniams ir t. t. Dauguma šių patarimų laikosi. Kiekvienas Lietuvos gyventojas, sulaukęs nustatyto amžiaus, turi teisę vartoti alkoholinius gėrimus kiek nori, kada nori ir kokius nori, tačiau privalo nepažeisti kitų žmonių teisių bei teisėtų interesų. O tie kiti žmonės – šalies visuomenė – moka valstybei mokesčius ir turi teisę pareikalauti, kad valstybė apsaugotų juos nuo įsisiautėjusių girtuoklių. Todėl įstatymo nustatyta tvarka reikia šiems girtuokliams „užmauti tramdomuosius marškinius“. Visuomenė nori likti sveika, darbinga, laiminga, turtinga – o kaip jai gali valstybė padėti nemažindama alkoholio vartojimo? Valstybės alkoholio monopolio įstatymu piktinsis ir protestuos prekeiviai, kurie da-

bar lobsta Lietuvos žmonių sveikatos sąskaita, luošina juos. Būtinai reikia dalį pelno iš prekybos alkoholiniais gėrimais – manau, apie 6–7 proc., skirti priešalkoholinių priemonių finansavimui. Pelnytis iš visuomenės nelaimės, neskiriant lėšų padarinių švelninimui, yra negalimas dalykas civilizuotame pasaulyje. Dar Lietuvos Aukščiausioji Taryba privalėjo priimti valstybės alkoholio monopolio įstatymą! Nors dabar mūsų biudžetas dvoktų alkoholiu, bet nebūtų toks vargingas.

Pozicija.– 1995 m. sausio 28 d.

DĖMESYS ŽMOGUI IR JO TEISĖMS

Stasys STANKEVIČIUS

Šį rudenį pažymėsime Jungtinių Tautų Organizacijos, kuri, be kita ko, rūpinasi ir žmogaus teisėmis, penkiasdešimtmetį. Šiam žymiam jubiliejui Lietuvoje gana gyvai ruošiamasi. Kaip papasakojo profesorius A. Dumčius, šiomis dienomis Vilniuje, M. Mažvydo bibliotekoje esančiame Europos Tarybos informacijos centre, įvyko Lietuvos žmogaus teisių centro susirinkimas, kuriame numatytos priemonės, kaip geriau ginti žmogaus teises. Patvirtinti organizacijos įstatai, išrinkta centro taryba, priimti nauji nariai. Lietuvos žmogaus teisių centro tarybos direktoriumi tapo žinomas teisininkas V. Vadopalas, tarybos pirmininkės pareigos atiteko poniai L. Garmuvienei. Susirinkime dalyvavo Jungtinių Tautų Organizacijos atstovas Lietuvai L. Lisneris, Žmogaus teisių gynimo asociacijos atstovai. Buvo iškeltas klausimas Centro skyrių įkurti ir Kaune, kurį sudarytų Teisinių draugijos, taip pat Žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyriaus nariai.

Ruošiantis pažymėti JTO 50-metį, įkurtas nacionalinis komitetas, kuriam vadovauja Lietuvos užsienio reikalų ministras P. Gylys. Komiteto nariai – poetas Justinas Marcinkevičius, Žmogaus teisių gynimo asociacijos Kauno skyriaus pirmininkas profesorius A. Dumčius, rašytojas Vytautas Martinkus, kultūros ministras Juozas Nekrošius ir kiti žymūs žmonės.

Lietuvos rytas.– 1995 m. sausio 30 d.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJA: NAUJAS POSŪKIS

Violeta GUSTAITYTĖ

„Visų Lietuvoje veikiančių žmogaus teisių gynimo klausimais organizacijų tikslas – kad kiekvienas žmogus mūsų laisvoje valstybėje jaustųsi saugus ir tikintis savo ateitimi“, – teigė Lietuvos nevyriausybinės JTO asociacijos prezidentas A. T. Geniušas šeštadienį Kaune vykusiam trečiajame Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos suvažiavime, kuriame taip pat buvo paminėtas Jungtinių Tautų Organizacijos penkiasdešimtmetis.

Į suvažiavimą atvyko 59 delegatai iš dvylikos asociacijos skyrių, veikiančių įvairiuose Lietuvos miestuose. Kai kuriems suvažiavimo delegatams kėlė nuostabą tai, kad Tauragėje susikūrė du asociacijos skyriai. Suvažiavimo kuluaruose buvo kalbama, jog vienas Tauragės skyriaus narys, neišrinkus jo pirmininku, įkūrė antrą grupę ir tapo jos vadovu. Suvažiavimas pripažino abi šias grupes teisėtas.

Iš viso asociacijoje yra 323 nariai. Nors kaip teigė savo pranešime Žmogaus teisių gynimo asociacijos tarybos pirmininkas A. Dumčius, Teisingumo ministerija neperregistravo asociacijos, nes „keletas juridinių dalykų buvo nepadaryta“. Pirmininkas priminė, jog asociacija susikūrė iš Visuotinių žmogaus teisių gynimo iniciatyvinės grupės, į kurią 1989 metais buvo susibūrę E. Bičkauskas, A. Buračas, E. Klumbys, K. Uoka, A. Dumčius, Just. Marcinkevičius, V. Martinkus, V. Petkus ir kiti. Pirmasis Žmogaus teisių gynimo asociacijos suvažiavimas įvyko 1990 metų gruodžio mėnesį, antrasis – po metų. Pastarajame asociacijos tarybos pirmininku buvo išrinktas A. Dumčius, o garbės pirmininku – V. Petkus.

Nuo 1992 metų, pasak A. Dumčiaus, dalis organizacijos komiteto narių, vadovaujami V. Petkaus, „pradėjo eiti nuo komiteto daugumos į šoną“, be komiteto žinios buvo pakeisti įstatatai, padidintas prezidiumas, ir trys, keturi komiteto nariai, anot A. Dumčiaus, ėmė Vilniuje organizuoti asociacijos veiklą, į komiteto bendrus posėdžius nevažinėjo, kaltino asociacijos komiteto daugumą bei skyrius, ypač Kauno, kad jie yra labai politizuoti. Praėjusių metų kovo 5 dieną Vilniuje vykusiame asociacijos komiteto susirinkime, kaip teigė A. Dumčius, keliasdešimt žmonių, nepaklusę komiteto sprendimui, išsirinko savo komitetą ir pirmininką V. Girdzijauską, o birželio 25 dieną A. Dumčiaus vadovaujama asociacija surengė suvažiavimą, tačiau tada asociacija nebuvo perregistruota, pasak A. Dumčiaus, dėl smulkmenų. Tad šio suvažiavimo vienas iš pagrindinių tikslų – juridiskai įteisinti organizaciją.

Kalbėdamas apie asociacijos nuveiktą darbą, A. Dumčius akcentavo, jog atkakliai buvo siekiama Rusijos armijos išvedimo, paskelbta daugybė pareiškimų, buvo ginamos žmonių socialinės teisės.

Suvažiavimas išrinko aštuoniolikos narių komitetą, pirmininku perrinktas A. Dumčius.

Lietuvos rytas. – 1995 m. sausio 30 d.

KAS ATSTITIKO LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMI DĖL RINKIMŲ Į VIETOS TARYBAS?

Vladimir Weissmann – THF/PHARE projektų Baltijos šalyse atstovas

Gegužės pabaigoje Lietuvos parlamentas priėmė įstatymo dėl rinkimų į vietos tarybas projektą, kuris susilaukė nemaža kritikos. Pagal pradinį įstatymo projektą tik tautos masto politinėms organizacijoms leidžiama kelti kandidatus į vietos rinkimus. Be to, rinkimai laikomi negaliojančiais, jeigu dalyvauja mažiau nei 25% rinkėjų, ir tuo atveju vietos tarybai vadovauja centro paskirtas valdininkas.

Lenkų sąjunga, kuri nėra politinė partija, protestavo prieš, jų supratimu, galimą lenkų atstovų pašalinimą iš vietos tarybų, kuriose jie dabar turi savo valdžią.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija ir Lietuvos Helsinkio komitetas kreipėsi į Prezidentą su prašymu nepasirašyti šio įstatymo. Tokį kreipimąsi padarė ir THF Danijos, Estijos, Latvijos Helsinkio komitetai. Lietuvos Jungtinių Tautų Asociacija taip pat nusiuntė Prezidentui kreipimąsi, kuriame nurodė, kuriems JT ir ESBK principams šis įstatymas prieštarauja. Prezidentas, atsižvelgęs į šiuos pareiškimus ir patarėjų rekomendacijas, birželio viduryje grąžino įstatymą parlamentui, siūlydamas jį patobulinti remiantis vietos demokratijos, valdžios decen-

tralizavimo principais, mažumų atstovavimo interesais.

Birželio pabaigoje Seimas priėmė Prezidento reikalavimus patenkinantį įstatymo projektą.

Birželio 15 d. vykusios diskusijos už apvalaus stalo metu, kurią surengė THF/PHARE kartu su Lietuvos JT asociacija, dalyviai džiaugėsi rezultatais ir laikė juos žingsniu į priekį.

Tačiau tomis dienomis p. Burbienė, valdančiosios Demokratinės darbo partijos parlamento narė, pateikė Seimui naują įstatymo projektą, iš esmės pakartojantį pradinį įstatymo variantą, pagal kurį tik politinės partijos gali kelti savo kandidatus rinkimuose į vietos tarybas. Diskusijos dalyviai pasitarę priėmė sprendimą, kad šis įstatymas ne tik sutrukdys tolesnei demokratijos plėtočiai Lietuvoje, bet ir pakirs visuomenės pasitikėjimą Seimu. Nepaisant to, šis „naujas-senas“ įstatymas buvo patvirtintas, įstatymui nesipriešino ir dešinysis parlamento sparnas, kuriam vadovavo buvęs Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis.

Pagal pranešimus spaudoje, rugpjūčio 6 d. Prezidentas informavo Seimo Pirmininką Č. Juršėną, kad šis nei uždėtų įstatymui veto, nei jį pasirašytų. Pagal Lietuvos Konstituciją, Prezidentas į Seimo priimtus įstatymus turi sureaguoti per dešimt dienų, priešingu atveju įstatymą paskelbia Seimo Pirmininkas, vadovaudamasis „kvaziviceprezidento“ statusu. Šiuo atveju būtent taip ir atsitiko. Lietuvos parlamentas įstatymą priėmė, o Prezidentas, nepaisydamas rimtos dokumentais pagrįstos šalies ir tarptautinių organizacijų kritikos, jam netiesiogiai pritarė.

Gauta žinių, kad dėl to Lenkų sąjunga nusprendė užsiregistruoti kaip normali politinė partija. Tai yra esminis pokytis šios sąjungos idėjinėje veikloje, kadangi ne kartą buvo pareikšta, jog Lenkų sąjunga atstovaujanti tik lenkų interesams įvairiuose politiniuose ginčuose.

Belieka laukti, kokių veiksų imsis rusų ir baltarusių bendruomenės. Jos gali bendradarbiauti su kitomis politinėmis partijomis, tačiau šiuo atveju jų įtaka bus ribota netgi ten, kur gyvena didelės mažumų grupės.

Valdžios atstovai mano, kad Seimas, gavęs balsų ir iš valdančiosios centro – kairiosios Darbo partijos, ir iš centro – dešiniosios sąjungos, pasielgė teisingai, norėdamas išlaikyti centralizuotą valdžią. Vietinėms ir tarptautinėms organizacijoms dabar iškilęs uždavinys yra toliau stebėti padėtį, ypač rinkimus į vietos tarybas. Bus įdomu sužinoti, kaip šis įstatymas faktiškai atsilieps etninėms mažumoms. Tačiau problema yra kur kas gilesnė: vietos gyventojai, kokia bebūtų jų sudėtis, turės ribotas galimybes spręsti vietoje iškilusias problemas. Lietuva neišnaudojo galimybės reformuoti ir decentralizuoti vietos vyriausybę.

Pozicija.– 1995 m. vasario 11-17 d.

„RIBA, UŽ KURIOS BAIGIASI DEMOKRATIJA“

Žinoma žmogaus teisių gynėja, „Tarptautinės žmogaus teisių lygos“ atstovė Jelena Boner dalyvavo JTO 51-ojoje sesijoje, kuri įvyko Ženevoje. Ji griežtai pasisakė prieš Rusijos karo veiksmus Čečėnijoje ir paragino Vakarų laikinai pristabdyti savo pagalbą Rusijai, išskyrus humanitarinę. „Čečėnija – tai riba, kurią peržengus Rusija nutols nuo demokratijos“, – pabrėžė Andrejaus Sacharovo bendražygė.

KOMISARO VIEŠNAGĖ

Rusijos žmogaus teisių komisaras Sergejus Kovaliovas viešėdamas Vokietijoje susitiko su užsienio diplomatijos šefu Klausu Kinkeliu, kuriam pasiguodė, jog Vakarai daro per silpną spaudimą Rusijai, kad būtų kuo greičiau nutrauktas kraujo liejimas Čečėnijoje.

Pozicija. – 1995 m. vasario 18-24 d.

MŪSŲ NERIMO VALANDOS

Žurnalisto Stasio STANKEVIČIAUS interviu su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto pirmininku, Medicinos akademijos širdies ir kraujagyslių chirurgijos laboratorijos vadovu, Kardiochirurgijos klinikos profesoriumi ARIMANTU DUMČIUMI

– **Papūtus gaviems tautos atgimimo vėjams, buvome užsimoję kalnus nuversti. Sukurti nepriklausomą, demokratinę, teisinę Lietuvos valstybę. Bet pastarieji penkeri metai daug ką sujaukė. Partijų lyderiai nebegirdi vienas kito, dalis visuomenės nepaiso tautos ir valstybės interesų, pažeidinėja Konstituciją. Dėl to žmones neretai apima nerimas ir neviltis. Kaip atgauti pusiausvyrą, kaip normalizuoti dabartinius žmogaus ir valstybės pareigūnų santykius?**

– Daugelis sutiks, kad valstybę sudaro žmonės. Ji ir pašaukta jiems tarnauti. Tai nėra lengva ir paprasta. Tą matome gyvenimo kasdienybėje. Pirmiausia žmonių akys nukrypsta į atitinkamas valdžios institucijas, į mūsų išrinktus politikus, valstybės pareigūnus. Nuo jų kompetencijos, išminties ir noro labai daug priklauso ir visuomenės geras nusiteikimas. Yra nemaža ir objektyvių priežasčių, apsunkinančių mūsų gyvenimą. Tik gaila, kad jomis neretai dangstosi valdžios vyrai, savivaldybių valdininkai. Dėl jų nesubalansuotų veiksmų ir abejingumo išbujojo blogis, plačiai pasėjęs žmonių nusivylimą. Tarptautinių organizacijų, taip pat ir Europos ekspertai įtikinėja, kad Lietuvoje nepažeidinėjamos žmogaus teisės. Tuo tarpu mūsų organizacija tvirtina priešingai. Didelę tautos dalį slegia blogėjanti socialinė-ekonominė padėtis. Priežastys įvairios. Neturime aiškių ekonominės politikos perspektyvų, vangiai sprendžiame nekilnojamo turto gražinimo, privatizacijos, agrarinės reformos klausimus. Dėl to supriešinami žmonės, auga nusikalstamumas. Labai žeidžia korumpuotų valdininkų ir ištisų partinių grupuočių abejingumas eiliniam piliečiui.

– **Kokių praktinių veiksmų imasi jūsų asociacija, stengdamasi apginti eilinių piliečių?**

– Svarbiausias mūsų uždavinys – stebėti, kaip valstybinėse institucijose laikomasi Konstitucijos, ar visi naujieji įstatymai atitinka jos reikalavimus. Asociacija, kartu su Seimo opozicija, pateikė 20 paklausimų Konstituciniam Teismui. Iš 8 nagrinėtų rasta, kad 6 įstatymai prieštarauja arba iš dalies prieštarauja pagrindiniam mūsų valstybės įstatymui. Seimas nusipelno priekaištų, kad priima neparuoštus įstatymus arba patvirtina Vyriausybės nutarimus. Matyt, dėl to dalis tokių nutarimų nevykdomi. Nesusipratimų būtų žymiai mažiau, jei, ruošiant kai kuriuos įstatymus, dalyvautų ir suinteresuotos visuomeninės organizacijos.

Didžiausia bėda, kad Lietuvoje dabar daugiau kaip trečdalis gyventojų priklauso socialiai remtinių kategorijai. Gi Vyriausybė deklaruoja apie didėjantį pragyvenimo lygį. Deja, tai toli nuo realybės. Todėl vis daugiau žmonių puola į neviltį, daugėja savižudybių.

– **Ko turėtume pasimokyti iš pasaulinės praktikos?**

– Kiekviena valstybė, kad ir neturtinga, nustato tam tikrus prioritetus. Tai praktikuoja net Lotynų Amerikos šalys. Pagrindiniai valstybės prioritetai jose – socialinė garantija, sveikatos ir teisinė apsauga. Noriu pasidžiaugti, kad Lietuvos žmogaus teisių gynimo organizacijos palaiko gana glaudžius tarptautinius ryšius. Respublikoje veikia Jungtinių Tautų organizacijos žmogaus teisių asociacija. Jos prezidentas – profesorius Algis Geniušas. Savo veiklą pradeda ir Lietuvos nacionalinis komitetas, kurį sudaro žmogaus teisių gynėjai ir vyriausybės atstovai. Minėta asociacija ir Nacionalinis komitetas užsiima švietėjiška veikla: populiarina tarptautinius dokumentus, dalyvauja tarptautiniuose renginiuose. Užsimezgė ir gana naudingai plečiasi bendradarbiavimas su Danijos žmogaus teisių gynimo asociacija. Taip pat bendraujame su Latvijos, Estijos ir kitų kaimyninių šalių asociacijomis. Neseniai Kaune įvykęs Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos trečiasis suvažiavimas nužymėjo naujas mūsų veiklos gaires. Didžiausią dėmesį artimiausiu metu skirsime socialiai remtiniems žmonėms.

Kauno kraštas.– 1995 m. kovo 2 d.

VISUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ JĖGA IR BEJĖGIŠKUMAS

*Vytautas GIRDZIJAUSKAS – rašytojas,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komiteto narys,
Asociacijos pirmininkas nuo 1994 iki 2002 metų.*

Ne taip seniai Liublianoje (Slovėnija) vyko Europos visuomeninių (nevyriausybinų, angliška santrumpa NGO) organizacijų vadovų konferencija, kurioje dalyvavo aukšti Europos Tarybos, Tarptautinio Teismo pareigūnai. Plenariniuose, sekcijų posėdžiuose, diskusijose buvo aptarta daug aktualių klausimų, kurie visiems kelia nerimą, neleidžia plėtotis demokratijai Europoje. Lyg kokia rakštis tebestirkso – karas Bosnijoje. Ir nors kraujo praliejimo sustabdyti nepavyksta, žmogaus teisių gynėjai šioje šalyje yra nemažai nuveikę. Išaiškinta klastočių, išvengta kai kurių provokacijų tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės, išgelbėta gyvybių. Vis dėlto pasigirdo balsų, tvirtinančių, kad nepriklausomos visuomeninės organizacijos yra bejėgės, negali daryti žymios įtakos svarbiems konfliktams, bet tai buvo tik atsitiktiniai epizodai, nesutrikdę nei darbo ritmo, nepakeitę rezultatų.

Dauguma pritarė tokioms išvadoms: reikia burtis, glaudžiau bendradarbiauti, rinkti informaciją ir ją skelbti. Svarbiausias šių organizacijų ginklas – viešumas, konkrečių žmogaus teisių pažeidimų skelbimas, įvardinant tiek aukas, tiek kaltininkus. Net totalitarinės valdžios tokių dalykų bijo, o demokratijos šalyse tai pažangos variklis.

Ne vienas diskusijų dalyvis priminė, kad per pastaruosius metus smarkiai pasikeitė Europos politinis žemėlapis. Kai ką tie pasikeitimai išgąsdino, kai ko vis dar nepaleidžia euforija, o bliviai galvojuojantieji suvokia, kad tokie svarbūs pasikeitimai reikalauja keisti ir sustabarėjusią mąstyseną, ieškoti naujų veiklos ir bendravimo formų. Nors ne visose šalyse vyriausybės ir jų oponentai taikiai sugyvena, mums būtina tirpdyti nepasitikėjimo, priešiško ir neapykantos ledus. Žmogaus teisių gynimas – ne antivyriausybė veikla. Žmonių rinktos vyriausybės ir kitokios valdžios struktūros turėtų įsiklausyti į savo aukų ir jų gynėjų balsus. Kurčėnyliai nėra verti valdžios skeptro. Ir tai dera tiems veikėjams nuolat priminti.

Viena svarbiausių problemų, apie kurią nuolat sukasi kalba – visuomeninių organizacijų vienybė. Tik sutelktos jėgos gali priversti vyriausybės vykdyti savo programas, gerbti žmogaus tei-

ses. Tai aktualu ir Lietuvoje. Organizacijų, ginančių žmogaus teises, atsirado, regis, ne viena dešimtis, bet jų veikla, neturinti bendrų programų ir tikslų, negali būti efektyvi. Blogiausia, kad kai kurios visuomeninės organizacijos mėgina ginti tik vienos partijos ar dar mažesnės žmonių grupės interesus. Visuose konferencijos dokumentuose buvo aiškiai pabrėžiamas nepriklausomumo momentas. Tituliniuose lapuose neužmirštama šio žodžio įrašyti. Tą patį skelbė ir konferencijos tema: nepriklausomų žmogaus teisių organizacijų programos, bendradarbiavimas, realizavimas. Ir tai ne fasadas, ne priedanga, o esmė. Tai reiškiasi tikrovėje. Žmogaus teisių gynėjams vienodai rūpi visų piliečių būklė, vienodas įstatymų traktavimas ir taikymas, vienodos politinės galimybės. Net finansiniai sunkumai negali iškreipti organizacijos iš šio bešališko kelio.

Finansavimo šaltinių paieškoms, pinigų gavimo ir panaudojimo metodams buvo skirta speciali diskusija, kuriai vadovavo D. Britanijos delegatė iš Londono. Demokratinių tradicijų šalyse žmogaus teisių organizacijos gali būti finansuojamos vyriausybių, svarbu, kad jos nereikalautų vykdyti valstybinių užsakymų. Nepriklausomumas privalo būti išsaugotas ir tada, kai finansavimo šaltinis yra kitas – akcinė bendrovė, institutas, privatus asmuo. Labai gerų rezultatų šioje srityje yra pasiekę Danijos, Švedijos, Norvegijos Helsinkio komitetai, pastarasis padėjo surengti ir šią konferenciją.

Nemažai dėmesio diskusijose buvo skiriama visuomenės švietimui: žmogaus teisių disciplinos įvedimui į mokymo programas pradžios ir vidurinėse mokyklose, teisėjų, prokurorų ir advokatų žinių turtinimui. Šiomis temomis jau rengiami seminarai, spaudoje atsiranda publikacijų. Mūsų šalyje tai irgi aktualu, nes ši sritis tebėra užmiršta. Nei švietimo organizatoriai, nei pedagogai nėra pasirengę panaudoti net esamas galimybes, nekalbant apie specialius kursus ar disciplinas. Totalitarizmo žymės tebėra giliai įspaustos į žmonių dvasią – netikima savo jėgomis, demokratijos privalumais, laukiama nurodymų iš šalies. Svarbų vaidmenį šioje srityje galėtų suvaidinti spauda, bet žurnalistai besivaikydami sensacijų pamiršta, kad tikros demokratijos garantas – kiekvieno žmogaus teisių gerbimas, lygiateisiškumas. Kol tai netaps visos visuomenės būtinybe, kol kiekvienas būrelis, kiekviena kuopelė visus temps ant savo kurpalio, tol mūsų veikla nebus efektyvi, tol jausimės bejėgiai; įsisąmoninę bendrų tikslų svarbą, subūrę jėgas, pasijusime stipresni ir dvasiškai, tada lengviau atsivers ir piniguočių durys.

Pozicija.– 1995 m. kovo 5-11 d.

MES NE VISKĄ PADARĖM, BET...

Lietuvos pramonė merdi, žemės ūkis vos gyvastį rodo. Kalėjimai prikimšti nusikaltėlių. Valdininkiją apniko korupcija, kyšininkavimas. Štai tokią panoramą matydami Lietuvos žmonės kovo 25-ąją rinksis prie urnų. Už ką jie balsuos? Kuo ši kartą pasitikės?

Šia tema su Seimo LDDP frakcijos seniūnu, Demokratinės darbo partijos pirmininko pirmuoju pavaduotoju GEDIMINU KIRKILU kalbasi „Pozicijos“ vyr. redaktorius Vytautas BUDNIKAS.

– Teko girdėti, kad dabartinės valdžios opozicija su pastaraisiais rinkimais sieja daug vilčių. Keldami valdančiosios partijos klaidas, tikisi rinkimus į savivaldybių tarybas panaudoti kaip trampliną sekantiems rinkimams. Koks Jūsų požiūris?

– 1990 metų rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą ir savivaldybių tarybas parodė, kad jie tarpusavyje nelabai siejasi. Nemanau, kad būsimieji Seimo rinkimai itin aktualūs tiems, kas domisi būtent savivalda. Ir aš, ir kiti pastebi, kad daugelis mums oponuojančių partijų švaistosi popu-

listiniais pažadais, kurie iš esmės neįgyvendinami, nes algu, pensijų didinimo ir panašius klausimus sprendžia Seimas, Vyriausybė. Žinoma, politinių partijų nuotaikos turi įtakos, bet... Taigi viltys laimėti būsimuosius Seimo rinkimus grindžiamos, sakyčiau, psichologiniais veiksniais. Kita vertus, pavojinga neįvertinti šių rinkimų reikšmės. Mūsų partijai jie tarsi lakmuso popierėlis, parodysiantis, kaip dirbame, nepaisant, kad nė vienoje savivaldybėje neturime daugumos. Ką kalbėti apie daugumą, daugelyje tėra vienas kitas LDDP narys, o Vilniuje ir Kaune nėra nė vieno. Bet rinkimai visuomet atspindi žmonių nuotaikas, požiūrį į esamą padėtį.

– Vienas iš pagrindinių Jūsų oponentų motyvų yra ekonominė padėtis Lietuvoje. Pirmiausia – pramonės gamybos nuosmukis. Esate kaltinami neteisinga mokesčių politika, investicijų stoka, įstatymų kaitaliojimu ir t. t. Kaip Jūs vertinate šiuos kaltinimus?

– Ar būtų kitaip, jeigu valdytų dešinieji? Ar tai objektyvūs reiškiniai, ar jie priklauso nuo valdančiosios partijos nuostatų?

Manau, kad pramonės nuosmukis buvo neišvengiamas. Pateiksiu tokį argumentą: ar mes privalėjom ir toliau gaminti „Elnio“ arba „Raudonojo spalio“ batus? Žinoma, ne. Akivaizdu, kad tokia gamyba turėjo ne tik smukti, bet išnykti apskritai. Suprantama, su gamybos nuosmukiu mažėja darbo vietų. Bet tai objektyvus faktorius. Kitas klausimas – ar dabartinė politika skatina technologiškai pertvarkyti gamybą, ar ji skatina investicijas.

Manau, kad pirmoji Seimo kadencijos pusė buvo orientuota kuo greičiau užbaigti privatizaciją. Šiandien gyvename tokį etapą, kai iš esmės keičiasi ekonominiai santykiai. Ir gamybos, ir prekybos sferoje nuspręsta iki metų pabaigos baigti privatizaciją už investicinius čekius, kad nebūtų pažeisti interesai žmonių, kurie dar nespėjo jų panaudoti. Po to prasidės kitas privatizacijos etapas – už pinigus, už kapitalą. Pastarasis, mano nuomone, bus gerokai efektyvesnis, nes viena, kai žmonės moka supirktais investiciniais čekiais, ir visai kas kita, kai žmonės, anot ekonomistų, investuoja tikrus pinigus. Formuojasi kitoks požiūris. Akivaizdu, kaip po truputį keičiasi jaunųjų kapitalistų mąstymas. Juk pradinis kapitalas iš esmės buvo sukauptas iš prekybos, tiksliau, 90% iš prekybos, o dabar daugelis pradeda galvoti apie gamybą. Daugelis ima suprasti, kad gamyba – stabilesnis verslas, nors ir neteikiantis tokių viršpelnių, nepalyginamai sunkesnis, nes susijęs su naujomis technologijomis, gamybos organizavimu ir pan. Tačiau perspektyvesnis. Simboliška ir tai, kad šiomis dienomis Privataus kapitalo aljansas pasirašė sutartį su mokslininkais. Jaunieji kapitalistai pagaliau suprato, kad mokslas reikalingas. O jis kurį laiką buvo visiškai užmirštas.

Tęsiant mintis apie gamybą, tenka konstatuoti, kad jos nuosmukis objektyvus. Tačiau pridursiu, kad tos pramonės ir gamybos šakos, kurių technologijos paprastesnės, jau spėjo persiorientuoti. Turiu galvoje lengvąją, medžio apdirbimo, iš dalies ir maisto pramonę. Kai kurios jų didesnę dalį produkcijos jau eksportuoja į Vakarų. O juk tai ir nulems būsimą pramonės vystymą. Tokios pramonės šakos, kurios naudojo daug žaliavų ir dirbo karinei pramonei, visai išnyks. Mes atsakingai priėmėme politinius sprendimus, kuriais nutraukėme ryšius su Rusijos karine pramone. Nemanau, kad šiandien mums dėl to reikėtų krimstis. Rytoj bus lengviau. Latvija ir Estija to nepadarė, ir joms dar ilgai reikės tuos santykius palaikyti.

– Jūs taip optimistiškai nusiteikę?

– Manau, kad gamyba Lietuvoje jau nustojo kritusi į pragarmę. Apie kilimą kalbėti, žinoma, dar sunku, bet „dugną“, matyt, jau pasiekėme. Kodėl? Ogi todėl, kad daugelis ėmė suprasti, jog iš valdžios ar iš dangaus laukti nėra ko. Reikia patiems ieškoti partnerių, investitorių, reikia išmokti naudotis kreditais ir pan. Finansai, bankų infrastruktūra jau sukurta.

– Tačiau mokesčių sistema alinanti...

– Dėl mokesčių galima būtų ginčytis nuo ryto iki vakaro. Mes išplatinome Seime, paskelbėme spaudoje medžiagą, kurioje pateikta lyginamoji analizė – tai visų Rytų Europos valsty-

bių mokesčių lentelės. Beveik pagal visus parametrus Lietuvoje mokesčiai mažiausi. Šiandien daugelis piktinasi, kad daug moka Sodrai, kad reikia užsidirbti pensijas. O tai jau politinės ir ekonominės kultūros dalykas.

Nė vienas amerikietis neniurzgia, atidėdamas pinigus savo ateičiai. Mums atrodo, kad mokesčiai dideli.

Tačiau dar kartą grįšiu prie Informacijos instituto parengtos analizės. Ją amerikiečių ekspertai ir Tarptautinio valiutos fondo ekspertai labai teigiamai vertina. Manau, kad svarbu ne mokesčių dydis, o jų stabilumas – mokesčių, muitų tarifų ir t. t. Man regis, visi mokesčiai daugiau ar mažiau nusistovės ir bus tokie, kokie dabar yra. Daugeliui verslininkų psichologiškai sunku: jie kurį laiką dirbo be jokių mokesčių, be jokios sienų kontrolės. Todėl suprantama, kad pseudo-firmos neišvengiamai bankrutuos.

Bet manau, kad svarbiausias dalykas yra pasiektas. Net ir žinodami, kad už mėginimus įvesti normalią tvarką mokesčių srityje, kovą su kontrabanda, rinkėjai eis balsuoti prieš mus (aišku, kai kas prieš mus ir balsuos), vis tiek tai darytume vadovaudamiesi sveiku protu, nes to reikalauja valstybės kūrimo logika. Palyginti su kitomis Baltijos šalimis, Lietuvos bendras mokesčių lygis šiek tiek žemesnis.

– Nemažai rinkėjų – kaimų gyventojai. Kaip Jūs vertinate tai, kad vis dar palaikomos neefektyvios žemės ūkio bendrovės? Kodėl? Ar ne geriau palaikyti perspektyvius ūkius?

– Žinoma, reikėtų labiau palaikyti efektyvų ūkininkavimą. Tačiau kiekviena politinė partija susiduria su amžina dilema: priimti populiarius ar nepopuliarius sprendimus. Kartais žemdirbių spaudžiami parlamentai ir priima populiarius sprendimus. Mes, kaip politinė partija, suprantame, o reikėtų, matyt, ir visuomenei suprasti, kad lig šiolei reforma vyko žemės ūkio, kitaip sakant, dirbančiųjų žemės ūkyje sąskaita. Kodėl? Todėl, kad miesto žmogus turi didesnes galimybes, mieste greičiau suklesti prekyba, smulkus verslas ir t. t. O žemės ūkyje dėl atsilikusios technologijos, dėl to, kad žemė dar nesugrąžinta arba neišdalinta, žmogus negali normaliai dirbti.

Palyginti su pramone ir prekyba, žemės ūkio reforma tęsis ilgiau. Suprantama, kaimui turi būti sudaryta atskira programa. Mes svarstom, kaip sukurti naujas darbo vietas. Juk 30% gyventojų, besiverčiančių žemės ūkiu, tikrai per daug. Žmonės turės persikvalifikuoti. O tai labai sunku ir ekonominiu, ir moraliniu atžvilgiu.

Opus rinkos klausimas. Rusijos rinka gerokai sumažėjo. Su Europos Sąjunga dar ilgai reikės derėtis, nes Vakaruose perprodukcija. Randasi galingas konkurentas – Rytų Vokietija, kuri labai sparčiai vystosi, nes gauna daug investicijų. Taigi nepasitenkinimo balsų daugės. Ir būtų labai gaila, jeigu kai kas tuo vėl mėgintų pasinaudoti, imtų populistiskai žadėti žmonėms rojų. Mano nuomone, šiandien visų politinių partijų reikalas pateikti kuo realesnę vaizdą. Apie tai, kaip greitai viskas pasikeis, pakankamai prišnekėta 1991-92 metais. O reikėjo raginti žmones kauptis rimtam darbui, nes savaime Švedijos ar Japonijos pragyvenimo lygis nesusikurs. Deja, šiandien iš dalies spauda ir mums oponuojančios politinės partijos, vadinančios save dešinosiomis, aki-vaizdžiai nukrypo į kairįjį populizmą. Tai ypač matyti šioje rinkiminėje kampanijoje. Susidaro įspūdis, kad opozicinių partijų kandidatai arba nežino savivaldybių įstatymų funkcijų, arba jie tiesiog lengvai žada tai, ko negalės ištesėti.

Šiandien visi turime sakyti: žmogau, rodyk iniciatyvą, ieškok pats, – o ne žadėti, girdi, vėl pridėsime, vėl pakelsim, vėl duosim... Duoti galima tada, kai yra iš ko. Kai Maskva kurpė mūsų biudžetą, anuometiniai Lietuvos vadovai „pramušdavo“ biudžetą liesesnį ar riebesnį. Dabar viską patys uždirbam ir patys skirstom. Niekas negali paskirstyt daugiau, negu yra biudžete.

– Dėl užsienio politikos vis pasigirsta kaltinimų, kad svyruojama tarp Vakarų ir Rytų. Norėtusi prisijungti prie NATO, bet norėtusi ir su Maskva bičiuliautis. Į kurią pusę linksta

valdančioji partija?

– Aš pats esu Šiaurės Atlanto asamblėjos Lietuvos delegacijos vadovas. Ten tvirtina, esą mes vieni iš pirmųjų, pasirašiusių pareiškimą ir išreiškusių norą dalyvauti partnerystėje vardan taikos, tapti NATO nare. O susitikimuose su atsakingaisiais NATO žmonėmis, tarkim, amerikiečiais, iš jų tegirdime: sureguliuoti santykiai su Rusija – viena iš stojimo į NATO struktūrą sąlygų. Geri santykiai su Rusija, susitarimai dėl tranzito ir kitų dalykų veikia padės mums susikurti palankesnes sąlygas nei nuolatinis deklaravimas apie ketinimus tapti civilizuoti Vakarų Europos šalimi. Stojimui į NATO reikia pasiruošti. Reikia turėti atitinkamas karines struktūras. Šiuo metu Lietuva tarp Baltijos šalių toliausiai pažengusi, mūsų kariai dalyvauja tarptautinėse taikos palaikymo operacijose. Ši patirtis bene svarbiausia. Latviai ir estai dar to nepadarė, o mes jau turime žmonių, kurie moka NATO kariuomenės kalbą.

Dabar dėl svyravimo. Reikėtų įvertinti ir Lietuvos užsienio politiką prieškario metais. Lietuva juk ir tada svyravo, tiksliau – nesvyravo, o ieškojo būdų, kaip sureguliuoti santykius su kaimynais. Mes turime siekti gero sambūvio su visais kaimynais, ypač su artimiausiais. Jeigu nuo ryto iki vakaro keiki Maskvą ir tuo pat metu pasirašai įvairius susitarimus (beje, daugelį susitarimų paveldėjome iš ankstesniųjų Vyriausybių), vadinasi, laikaisi griežtos politikos Maskvos atžvilgiu! Manau, kad ne retorika nulemia užsienio politikos sėkmę. Žinoma, rinkiminėje kampanijoje gal ir gali šaukti, kad esi prieš Maskvą. Tačiau tai dar nieko nereiškia. Dažnai aktyvūs Maskvos priešininkai vėliau pasirodo esą dideli šalininkai.

Manychiau, kad mūsų užsienio politika turi kelis pagrindinius prioritetus. Jos vardiklis – Lietuvos saugumas. Pirma – geri santykiai su kaimynėmis Lenkija, Baltarusija, Rusija. Antra – tranzitas. Šiose srityse ryškiai pažengta į priekį. Toliau – Europos Sąjunga, Vakarų Europos Sąjunga, NATO. Abejojantieji mūsų noru įstoti į NATO arba nežino realios padėties, arba turi tam tikrų politinių motyvų. Gal nuskambės keistokai, bet aš manau, kad NATO santykiai su Rusija pakankamai subtilūs. NATO Rusijos nepriima, bet vartai jai paliekami atviri. Štai kokia formulė. Didžiosios valstybės labai atsargios Rusijos atžvilgiu. Suprantu, kas joms svarbiausia: Rusijoje turi toliau vykti reformos, turi būti demokratiškai renkama valdžia, Rusija turi nusiginkluoti, kad iš karinio monstro taptų normalia valstybe. Štai dėl ko toks atsargumas.

O mes, žinoma, turime kuo rimčiausiai pasirūpinti savo saugumu. Gali atsirasti man prieštaraujančių, bet aš manau, kad didžiausias saugumo garantas Lietuvai yra užsienio investicijos. Kuo daugiau Vakarų kapitalo bus investuota į Lietuvą, tuo labiau Vakarai mus gins. Tai elementari tiesa, puikiai suvokta iš politikos istorijos. O dėl investicijų, tenka pripažinti, kad jų kol kas gana mažai. Tačiau jeigu imtume investicijas per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį, tai trys ketvirtadaliai jų atsirado valdant LDDP. Žinoma, to nepakanka. Yra kliūčių, trukdančių šiam procesui. Viena iš jų – žemės pardavimas užsieniečiams. Apie tai buvo užsiminta ir Europos Sąjungoje. Kelia investicijoms užkerta Lietuvos Respublikos Konstitucija. Mūsų frakcija 1993 metais siūlė pataisą, bet ji nebuvo priimta. Siūlėme ir 1994-aisiais. Teisė pirkti žemę – vienas pagrindinių kapitalo saugumo reikalavimų. Užsienio investitoriai tos teisės reikalauja, ir mes turėtume atitinkamai patobulinti įstatymus. Deja, šiandien ne LDDP tenka atsakomybė už tai, kad Konstitucijos pataisa nepriimta, kad užsienio investitoriai Lietuvoje negali įsigyti žemės. Jeigu Konstitucijos pataisos priėmimas priklausytų tik nuo mūsų partijos balsų, mes jau seniai būtume tai padarę. Mes stengiamės taip pateikti Lietuvos situaciją, kad ji atrodytų patraukli, siūlome, į kokias sritis palankiausia investuoti. Vyriausybė turi parengusi net kelias investicijų programas. Kai kas jau ir pavyko. Manau, kad juo toliau, juo drąsiau į Lietuvą plauks užsienio kapitalas. Labai svarbu, kad atsidarytų užsienio bankų filialai.

– **Dar Prezidento vizito Izraelyje metu pasigirdo balsų, kad po valstybės vadovų atsiprašymų už žydų tautos genocidą seks reikalavimai atiduoti prieškario metais jiems priklausiu-**

sį turtą. Ar tai neišprovokuos socialinių sukrėtimų? Juk atsiprašymais nesibaigs...

– Prezidento pokalbiuose su Izraelio Prezidentu, Premjeru man pačiam teko dalyvauti. Spaudos konferencijoje užsienio reikalų taryboje Izraelyje ši problema buvo akcentuojama. Prezidentas atsakė nedviprasmiškai: viskas vyks pagal Lietuvos Konstituciją. Nei Prezidentas, nei Seimo dauguma turto negrąžins kitaip, kaip tai numato Konstitucija. Jeigu „litvakai“ grįš į Lietuvą, priims Lietuvos pilietybę, jie, kaip ir visi Lietuvos piliečiai, turės teisę pretenduoti į turtą. Mes paaiškinome, kad šimtai tūkstančių Amerikos lietuvių turto neatsiėmė tik todėl, kad jie nėra Lietuvos piliečiai. Turtas neturi tautybės, jį reguliuoja įstatymai.

– **„Pozicija“ atstovauja Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijai. Tad rūpi ir teisėtvarkos problemos. Dabar kalėjimuose bausmę atlieka per 13 tūkstančių kalinių. Lietuva tapo kalėjimų šalimi. O naujo Baudžiamojo kodekso priėmimas įstrigo. Ieškoti alternatyvos kalėjimams niekas neskuba.**

– Mano nuomone, Seimas dirba labai intensyviai. Taip intensyviai nedirba nė vienas Vakarų Europos parlamentas. Lietuvos Seimas per pirmąją sesiją priėmė 29 įstatymus, antroje – 68, trečiojoje – 56, ketvirtojoje – 102, penktojoje – 141 įstatymą. Visus naujos Konstitucijos paragrafus reikia paremti naujais įstatymais. Žinoma, dar daug įstatymų nepriėmėm. Bet manau, kad šis Seimas visko ir nepriims, nekalbant apie tai, kad po tokios intensyvios įstatymdavystės daug ką reikės taisyti – ne viskas tobula. Tačiau ne iš blogos valios.

Nusikalstamumo problema tikrai aktuali. Žinau, kad VRM turi gerų pasiūlymų. Tikiuosi, kad bent iki vasaros atostogų turėtume priimti sprendimą. Situacija kritiška. Aš, kaip daugumos frakcijos vadovas, stengsiuosi, kad kuo greičiau tą įstatymą priimtume.

Reikėtų galvoti, kaip išplėsti bausmių spektrą. Šiuo metu labai daug nusikaltimų yra ekonominio pobūdžio. Todėl juos padariusieji galėtų iš dalies kompensuoti žalą. Dabar jie tik išbūna nustatytą laiką, o valstybei ar žmonėms padaryti nuostoliai taip ir lieka.

– Ko palinkėtume rinkimų išvakarėse Lietuvos žmonėms?

– Aš, kaip vienas iš partijos vadovų, pirmiausiai norėčiau visus pakviesti dalyvauti rinkimuose. Tai labai reikšmingas įvykis. Dabar dažnai sakoma: nusivylėm dešiniaisiais, nusivylėm kairiaisiais. Nereikia pamiršti, kad savivalda – ne parlamentas. Savivaldybėse neturėtų būti mini parlamentų. Piliečiai renkasi savo miesto, rajono valdžią, kuri tvarkys pačius kasdieniškiausius jų reikalus. Todėl labai svarbu, kad į savivaldybes pakliūtų žmonės, kurie išmano ir moka praktiškai organizuoti darbą.

Daug kas pasikeitė. Reikia galvoti, kaip pritraukti privatų kapitalą, kad jis dalyvautų miesto viešajame gyvenime. Mano nuomone, be jokių ypatingų įstatymų Vilniuje investicijų galima buvo turėti gerokai daugiau. Keistai šiandien atrodo kai kurie mūsų senamiesčio namai: pusrūsis, kuriame įsikūrusi parduotuvėlė, nudažytas, o visas namas nudryžęs. Argi negalėtų savivaldybė susitarti su savininku, kad šis visą namą nudažytų? Galėtų, bet nesitaria. Iniciatyvūs žmonės įstengtų nepalyginamai daugiau padaryti. Mūsų sąrašė tokių žmonių yra. LDDP sąrašuose labai daug nepartinių, kurie siekia ne politikuoti, o dirbti. 90 proc. jų – su aukštuoju išsilavinimu, turintys gamybos, ūkio, švietimo, kultūros veiklos patirtį. Manau, jie galėtų deramai atstovauti. Be to, mes pasirengę bendradarbiauti su visomis partijomis, kurių atstovai bus išrinkti į savivaldybes. Kviečiu dalyvauti kuo aktyviau, nepaisant nusivylimų, nuoskaudų. Mes ne viską padarėme, ką galėjome padaryti. Pasitaikė klaidų. Dėl jų aš nesiteisinsiu. Kita vertus, gerai, jei rinkėjai balsuos ir už kitų partijų kandidatus. Manau, kad visos partijos iškelė nemažai padorių žmonių, galinčių dirbti savivaldoje.

HELSINKIO KOMITETAI DOMISI LIETUVA

Kovo 10 dieną „Pozicijos“ savaitraščio redakcijoje lankėsi Norvegijos Helsinkio komiteto darbuotojai Tomasz Wacko ir Magnar Naustdalslid. Svečiai susitiko su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetu, tarėsi, kaip geriau koordinuoti žmogaus teisių gynimo veiklą Lietuvoje su tarptautinėmis panašios pakraipos organizacijomis. Prisistatydami norvegai supažindino Lietuvos kolegas su savo praėjusių metų veikla. O nuveikta nemažai. Norvegijos Helsinkio komitetas turi sudaręs plačią programą, pagal kurią jo nariai analizuoja žmogaus teisių būklę Moldovoje, Ukrainoje, Albanijoje, Makedonijoje, Turkijoje, Šiaurės Airijoje. Žmogaus teisių prognoze yra ir Baltijos šalys. Pernai rudenį Jūrmaloje buvo surengta tarptautinė žmogaus teisių konferencija. Šiemet vėl planuojama surengti seminarą, kuris apibendrins Šiaurės šalių Helsinkio komitetų ryšius su Tarptautine žmogaus teisių Helsinkio federacija. Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas Vytautas Girdzijauskas savo ruožtu supažindino norvegus su žmogaus teisių pažeidimais Lietuvoje. Jis pasakojo apie dažnus policijos savivalės faktus, kalinių sąlygas, valdininkų korupciją, privatizacijos pažeidimus. Komiteto narys, teisininkas Petras Grėbliauskas paminėjo apverktiną neturtingųjų būklę, kai pastarieji neturi už ką teismuose samdytis advokatų, o patys nemoka savęs apginti. „Pozicijos“ redakcija pristatė plačią savo švietėjišką veiklą žmogaus teisių srityje. Svečius sudomino tai, kad leidžiamas ne tik savaitraštis, bet ir Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos biuleteniai lietuvių ir anglų kalbomis, kad jie nemokamai pakliūva pas kiekvieną Seimo deputatą, kone visas teisėtvarkos institucijas. Šie leidiniai pasiekia net Jungtinių Tautų Organizaciją. Asociacijos redakcijos iniciatyva pradėtas leisti žurnalas tautinėms mažumoms rusų kalba, leidžiama teisinė literatūra.

Susitikime iš svečių buvo prašyta paramos. Ypač informacijos srityje. Mums reikėtų ne vien seminarų, pažintinės literatūros. Lietuvos demokratijai reikia, kad apie čia vykstančius žmogaus teisių pažeidimus žinotų ir tarptautinė visuomenė, kad tarptautinės organizacijos darytų įtaką Lietuvos Seimui ir Vyriausybei rengiant demokratiškesnius įstatymus, priimant sprendimus. Todėl susitarta keistis informacija. Tarptautinė Helsinkio Federacija, Šiaurės šalių Helsinkio komitetai padės savo kolegoms Lietuvoje pagarsinti pasaulio visuomenei susikaupusias savo bėdas, teiks švietėjišką ir kitokią paramą.

„Pozicijos“ inf.

KOPENHAGOS DEKLARACIJA NEPAŽEIDŽIA ŽMOGAUS TEISIŲ

Kopenhagoje baigėsi visą savaitę trukusi pirmoji Jungtinių Tautų organizuota konferencija, skirta kovai su skurdu ir socialiniu neteisingumu. Šiuo metu mūsų planetoje daugiau kaip milijardas žmonių gyvena žemiau skurdo ribos ir 120 milijonų neturi darbo. Todėl konferencijoje trečiojo pasaulio atstovai konstatavo: jeigu šiems žmonėms nebus suteikta vilties – bus didelė katastrofa. Kopenhagos forume šio pasaulio galingieji, tarp jų ir JAV viceprezidentas Alas Goras, pareiškė, jog Amerika teiks pagalbą užsieniui, nes tik laisvoji rinka gali garantuoti stabilią ekonomikos pažangą visame pasaulyje. Vokietijos kancleris Helmutas Kolis konferencijoje pažymėjo, kad nors finansinė pagalba skurstančioms šalims yra labai svarbi, bet reikia atsikratyti tos minties, jog socialinę pažangą galima nupirkti už pinigų. Danijos ministras pirmininkas Poulas Nyrupas Rasmusenas pasiūlė atleisti neturtingiausias valstybes nuo užsienio skolų. Iki

šiol tik Austrija ir Danija panaikino skolas už 266 milijonus dolerių.

Didžiosios Britanijos atstovas buvo radikalus ir kategoriškas – jis teigė, kad ir jo šalyje kyla maištai dėl socialinės nelygybės, todėl ribotos pagalbos užsieniui metas praėjo. Bet trečiojo pasaulio atstovai mano, jog turtuoliai vėl moralizuoja ir nekreipia dėmesio į žiaurią tikrovę. Malajijos premjeras M. Mohamadas pabrėžė: „Tarptautinę pagalbą sąlygojo tai, kiek besivystančios šalys rėmė supervalstybes, kurios atsilygina finansine pagalba“.

Besivystančios šalys ir jų gyventojai tapo marionetėmis, nes po Antrojo pasaulinio karo visiems pagalbos projektams įtakos turėjo Vakarų ir Rytų priešprieša. Konferencijoje žmogumi Nr. 1, be abejonės, buvo Kubos komunistų lyderis Fidelis Kastro, pirmą kartą pasirodęs Europoje civilio rūbais. F. Kastro aštriai kritikavo kapitalizmą, jo rinkos chaosą ir JAV, kad ši per mažai lėšų skiria skurstančioms šalims.

Kopenhagos konferencijoje priimta deklaracija, kurioje sakoma: „Mes įsipareigojame siekti, kad pasaulyje būtų panaikintas skurdas. Jungtinių Tautų Organizacijos 50-mečio išvakarėse mes iškilmingai pasižadame išnaudoti visas po šaltojo karo atsiradusias galimybes remti socialinę pažangą ir socialinę teisingumą.“

Tačiau pati konferencija ir jos deklaracija nelabai patiko islamo šalių atstovams, kurių nuomone, atskiri deklaracijos paragrafai legalizuoja abortus, vedybinę neištikimybę ir homoseksualizmą. O Azerbaidžano delegacija netgi pareiškė, kad Kopenhagos deklaracija pažeidžia žmogaus teises labiau už kitus JTO priimtus dokumentus. Kopenhagos konferenciją ir jos deklaraciją labai gerai įvertino popiežius Jonas Paulius II.

„Norečiau palinkėti, kad Kopenhagos konferencija būtų vilties ženklas skurdžiams visuose žemynuose ir taptų pagrindu laisvo bei harmoningo pasaulio statybai. Šis aukščiausiojo lygio susitikimas parodė pasaulio visuomenei nelygybę tarp turtingųjų ir skurdžių, kurią patiria didžiulė žmonijos dalis. Tai užmiršusio Dievą ir žeminančio žmogaus orumą pasaulio rezultatas.“

LŽTA informacinis biuletenis "Pozicija". – 1995 m. kovas.

Tarptautinė Amnestija AKTUALIJOS EUROPOJE Lietuva. Mirties bausmė

1994 m. spalio mėn. Tarptautinė Amnestija gavo pranešimą, kad rugsėjo 28 d., Prezidentui A. Brazauskui atmetus malonės prašymą, buvo įvykdyta mirties bausmė Antanui Varneliui.

Apžvalginio laikotarpio Lietuvoje buvo įvykdytos dvi mirties bausmės. Birželio mėn. Aukščiausiasis Teismas mirties bausme nuteisė anksčiau teistą už pasikėsinimą į asmens gyvybę A. Gladkovą už dviejų asmenų nužudymą. Lapkričio mėn. tas pats teismas mirties bausme nuteisė Borisą Dekanidzę. B. Dekanidzė, 32-jų metų neturintis pilietybės gruzinų kilmės žmogus, buvo nuteistas mirties bausme už įsakymą nužudyti populiarus dienraščio „Respublika“ žurnalistą V. Lingį, šitaip keršijant už pastarojo atsisakymą atsiimti savo parašytus straipsnius, demaskuojančius mafijos grupuotės, žinomos „Vilniaus brigados“ vardu, veiklą. B. Dekanidzė buvo nuteistas, pagrindinai remiantis Igorio Achremovo, kuris prisipažino faktiškai įvykdęs žmogžudystę, pareiškimais. I. Achremovas buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos, kiti du bendrininkai gavo trumpesnes laisvės atėmimo bausmes.

Lapkričio mėn. Tarptautinei Amnestijai buvo pranešta, kad po to, kai įsigalios naujas įstatymas dėl apeliacijos procedūros mirties bausmės atvejais, Aukščiausiasis Teismas peržiūrės

B.Dekanidzės byla. Tarptautinė Amnestija pakartotinai iškėlė Lietuvos valdžios pareigūnams klausimą, kad šalyje nėra atitinkamo apeliacijos mechanizmo. Gruodžio mėn. Lietuvos teisingumo ministerijai buvo nusiųstas užklauskimas su prašymu paaiškinti, kaip naujasis apeliacijos mechanizmas, turintis įsigaliooti 1995 m. sausio 1 d., veiks praktikoje. Teisingumo ministerija informavo, kad po 1995 m. sausio 1 d. mirties bausmė pirmiausia bus teisiama regioniniuose teismuose, kuriems pirmininkaus trys teisėjai. Apeliacijos bus išklauskamos sekančiame, aukščiausiam lygyje, – Lietuvos Respublikos Apeliaciniame teisme.

– Apžvalginiu laikotarpiu Tarptautinė Amnestija kreipėsi į Lietuvos valdžios atstovus su prašymu sušvelninti paskelbtus mirties bausmės nuosprendžius, o taip pat paragino, kad mirties bausmė būtų panaikinta visiškai. Birželio mėn. Prezidentūra informavo Tarptautinę Amnestiją, kad Prezidentas Brazauskas „palaiko nuomonę, kad mirties bausmė turėtų būti uždrausta“, tačiau „kriminogeninė padėtis Lietuvoje yra sudėtinga ir mirties bausmės panaikinimas gali būti nepriimtinas jos gyventojams“.

LŽTA informacinis biuletenis "Pozicija". – 1995 m. kovas.

TARPTAUTINĖ BAUSMIŲ REFORMA

Tarptautinė bausmių reforma (PRI – Penal Reform International) buvo įkurta Londone 1989 m. PRI siekia tobulinti prisijungusių narių – valstybių baudžiamąją sistemą. Šiam tikslui rengiami tarptautiniai žmogaus teisių aktai, reglamentuojantys teisės saugos organų veiklą ir bausmės atlikimo sąlygas; kovojama prieš neteisimą ar etikai prieštaraujančią diskriminaciją skiriant teismo nuosprendžius, pasisakoma prieš mirties bausmę, siekiama sumažinti įkalinimo bausmės trukmę; propaguojamos alternatyvios įkalinimui bausmės.

Gruodžio 15-16 d. Lietuvoje svečiavosi viešnia iš Londono, Penal Reform International darbuotoja CLARE GORDON.

Žmogaus teisių gynimo asociacijos atsakingasis sekretorius Stasys Kaušinis kalbėjosi apie viešnagės tikslus.

– Kaip Lietuvoje jūs ketinate vykdyti keletą projektų, kurie finansuojami pagal PHARE demokratijos programą?

– PHARE programa – tai praktinės veiklos programa, kurią ketiname vykdyti kartu su Lietuvos kalinių globos draugija. Nors draugija ir turi pastatą, bet jį reikia suremontuoti ir įrengti. Tai finansuos PHARE. Svarbiausias PHARE tikslas – paruošti apie kalinių teises išsamią informaciją, suprantamą ne tik teisininkams ir ekspertams, bet ir kaliniams, jų šeimoms.

– Jūs lankėtės keliuose įkalinimo vietose. Ar padėtis mūsų kalėjimuose panaši į kaimyninių šalių?

– Teko lankytis Estijos, Rusijos, Kazachstano kalėjimuose. Visi kalėjimai turi bendrų bruožų, juose žmonės atskiriami nuo visuomenės. Dažnai kyla noras patarti, kad reiktų sekti Skandinavijos šalių kalėjimų modeliu, tačiau, kita vertus, svarbu, kad siūlomoms reformoms, naujoviškos elgesio su kaliniais taisyklės atitiktų tos visuomenės, kurioje kalėjimai funkcionuoja, nuostatas. PHARE tikslas – padėti keisti ir kalėjimų sistemą ir pačius kalėjimus priklausomai nuo šalies galimybių.

– Anglijoje veikia parolio ir probacijos tarnybos. Gal panašiu keliu turėtų eiti ir Lietuva, siekiant sumažinti įkalinųjų skaičių?

– Iš tiesų Anglijoje yra plačiai išvystyta probacijos sistema. Tai reiškia, kad kaliniai išleidžiami, išbuvę pusę paskirtos bausmės, o likusį bausmės laiką stebimi probacijos darbuotojų. Visuomenė noriai remia tokią iniciatyvą, nes jos pačios saugumą garantuoja probacijos tarnyba. Be to, Anglijoje dažnai taikomos alternatyvios įkalinimui bausmės, pvz., privalomas darbas visuomenei, kuri taip pat stebi probacijos tarnyba. Tai geras būdas sumažinti kalinių skaičių.

– **Nuo kada veikia probacijos tarnyba?**

– Dabartinė probacijos forma taikoma nuo 1966 m., bet pats principas gimė praeito šimtmečio pabaigoje.

– **Ar Anglijos kalėjimuose nuteistieji privalo dirbti? Ar turi sąlygas mokytis, kelti kvalifikaciją?**

– Nuteistasis privalo arba dirbti, arba mokytis. Kardomieji nėra įtraukiami į jokią veiklą.

– **Ar pareiškę norą dirbti kaliniai visada gauna darbo?**

– Britanijos, kaip ir kitų šalių kalėjimuose, trūksta darbo, tačiau yra galimybė dalyvauti savaitiniuose užsiėmimuose, imtis amatų.

– **Ar Anglijoje taikoma mirties bausmė?**

– Mirties bausmė panaikinta 1966 metais.

– **Kokia dažniausia bausmė už ypač žiaurius nusikaltimus?**

– Daugiausiai nuteisiama iki gyvos galvos, tačiau iki mirties paprastai kalinami tik psichopatai, kurie pavojingi visuomenei. Tokių žmonių Anglijoje nedaug. Mūsų kalėjimo sistemoje nemažai žmonių, kurie kali daugiau kaip 20 metų, tad tokiems kaliniams labai sunku parinkti tinkamą režimą. Apskritai kalėjimo bausmę iki 12-14 metų mes laikome labai ilgai.

– **Lietuvos Seimas sugriežtino kai kuriuos įstatymus. Anksčiau už tam tikrus nusikaltimus buvo nuteisiama lygtinai, o dabar skiriamas įkalinimas. Ar griežtesnės bausmės gali sumažinti nusikalstamumą, ar, Jūsų nuomone, tai veiksminga priemonė?**

– Dauguma labai sunkių nusikaltimų, tokių kaip žmogžudystė, padaromi šeimose arba tarp žmonių, kurie vienas kitą artimai pažinojo. Šių nusikaltimų priežastys labai sudėtingos. Sunkūs nusikaltimai paprastai padaromi staiga. Nemanau, kad griežtos bausmės padėtų ir kruopščiai suplanuotų nusikaltimų atvejais, nes nusikaltėliai mano, kad jų nepagaus.

– **Gruodžio 15 d. Jūs dalyvavote Kalinių globos draugijos posėdyje. Kokį išpūdį paliko jame gvildinti klausimai? Ar draugija dirba reikiama linkme?**

– Buvau nustebinta, kad draugija sugeba taip sumaniai spręsti kalėjimų problemas. Ypač sudomino medicinos daktaro Eduardo Razgausko pasiūlymas vykdyti plačią kampaniją, propaguojančią kalinių atsakomybę už savo pačių sveikatą. Asociacija būtinai turėtų dalyvauti šiame darbe.

– **Dėkojame už interviu.**

LŽTA informacinis biuletenis "Pozicija". – 1995 m. kovas.

VAIKAI MŪSŲ IR JŲ TEISĖS TURIME GINTI MES

Invalidų reikalų tarybos prie Vyriausybės atsiradimas buvo bene svarbiausia Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Viltis“ įkūrėjų, Iniciatyvinės grupės ginčų, ilgų svarstymų realizacija, – pasakė Amanda KAVALIŪNAITĖ, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos „Viltis“ koordinatorė, Invalidų reikalų tarybos prie Vyriausybės narė. Paprašyta ji mielai pasakojo apie darbą Taryboje ir rūpesčius, susijusius su „Vilties“ bendrija.

Dar 1989-ųjų pavasarį ir vasarą kalbėjome, kad turėtų būti sukurtas toks visuomeninių organizacijų, ministerijų ir kvalifikuotų specialistų organas, kuris taptų lyg jungiamoji grandis tarp Vyriausybės ir mūsų, t. y. visuomenininkų. Jau tada supratome, kad mūsų vaikų teises reguliuojantys nutarimai ir įstatymai yra kuriami ir stumdomi trijų skirtingų ministerijų – Švietimo, Sveikatos ir Socialinės apsaugos. Vien „Vilties“ bendrijai kažką pakeisti šitoj sistemoj sunku.

Todėl apsidžiaugėme, kai įsikūrė organizacija, kurios pagrindinis veiklos uždavinys – padėti Vyriausybei įgyvendinti Invalidų integracijos įstatymą. Mūsų bendrijos iniciatyva viename šios Tarybos posėdyje buvo svarstomas klausimas: „Socialinės apsaugos ministerijos globos įstaigų – psichoneurologinių pensionatų – dabartis ir ateitis. Ministerijos politika šių tarnybų atžvilgiu“. Man, kaip motinai, auginančiai sutrikusio intelekto vaiką, o ir daugeliui vilniečių, turinčių vyresnio amžiaus vaikų, tai itin skaudi tema – jų ateities tema.

Anksčiau psichoneurologiniai pensionatai buvo vaikų kančių vieta. Jie buvo vadinami ir internatais, ir durnynais, ir senelių namais. Mano nuomone, tai tikri gulagai. Aišku, kad apie joki normalų gyvenimą negali būti kalbos, kai įstaigoje 100-400 globotinių. Todėl, dalyvaudama rajoniniuose „Vilties“ bendrijos pasitarimuose su vietos savivaldybe, visada teiraujosi, kur gyvena vyresnieji sutrikusio intelekto vaikai ir ar suskaičiuoti išvežtieji į „gulagus“. Žinau viena – ten, kur yra „gulagai“, rajoninė bendrija privalo savo planuose numatyti dalyvavimą tų įstaigų gyvenime, teikti nuolatinę pagalbą ten vargstantiems mūsų vaikams. Tai turėtų būti šventas jų rūpestis. O visi tėvai privalo jau šiandien galvoti apie vaiko ateitį ir pradėti kurti įstaigas savo gyvenimo vietose. Juk Invalidų integracijos įstatymas garantuoja kiekvieno teisę į ugdymą ir mokymą pagal sugebėjimus, fizinę ir psichinę būklę, o „vietos savivaldybės rengia savo teritorijos invalidų reabilitacijos programas, organizuoja jų įgyvendinimą, įsteigia specialias įstaigas, prižiūri jų veiklą...“

Taigi minėtame Invalidų reikalų tarybos posėdyje, kuriame buvo svarstomas pensionų darbas ir ateitis, neteko ilgai įrodinėti, kokios baisios tai įstaigos, kaip blogai ten mūsų vaikams. Visi Tarybos nariai su tuo sutiko, todėl mūsų pasiūlymas buvo sudaryti nepriklausomų ekspertų grupę, pasikviečiant specialistus iš užsienio. Ji įvertintų realią psichoneurologinių pensionatų padėtį ir pateiktų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai savo pasiūlymus, kaip tą padėtį gerinti. Šiandien galime laikyti laimėjimu tai, kad Taryba jau turi reabilitacijos sistemos schemą, kuri, be abejo, keisis, savivaldybėms parengus teritorines invalidų reabilitacijos programas.

Kalbėjosi *Vilius LAUŽIKAS*

LŽTA informacinis biuletenis „Pozicija“.– 1995 m. kovas.

Į PAGALBĄ LIETUVOS VAIKAMS

*Marija Nijolė BIKAUSKIENĖ – filologė,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos vicepirmininkė,
Asociacijos pirmininkė nuo 2002 iki 2005 metų*

1995 m. balandžio 7-8 dienomis Vilniuje vyko tarptautinis seminaras „Nevyriausybinė organizacijų vaidmuo rengiant ataskaitą Jungtinėms Tautoms dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo“. Seminarą, kuriame dalyvavo Rumunijos organizacija „Gelbėkit vaikus“ („Salvati copix“), Lenkijos vaikų teisių gynimo atstovai, vaikų teises ginančios organizacijos iš Estijos, Latvijos, Rusijos, Švedijos ir 26 Lietuvos visuomeninės organizacijos, o ją organizavo Lietuvos

vaikų gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“, kuriai aktyviai talkino švedų „Radda Barnen“ ir Lietuvos Seimo Sveikatos, socialinių reikalų ir darbo komiteto atstovai. Plenariniame posėdyje pirmininkavo Seimo pirmininko pavaduotojas Aloyzas Sakalas.

Sveikatos apsaugos ministras Antanas Vinkus pažymėjo, kad medicinos pagalbos teikimo vaikams situacija Lietuvoje yra labai bloga. Tai rodo ir šalies demografinė padėtis, pavyzdžiui, 1993 m. dėl sunkios ekonominės ir socialinės situacijos gimstamumas buvo pats mažiausias, o kūdikių mirtingumas, lyginant su 1990 m., išaugo net 51 proc. Didesnis negu Lietuvoje kūdikių mirtingumas yra Bulgarijoje, Latvijoje, panašus Lenkijoje ir Vengrijoje, bet tuo nereikėtų guostis, nes daugelyje šalių šis skaičius yra dvigubai mažesnis. Ataskaitos JT komitetui rengimo procedūrą apžvelgė „Radda Barnen“ atstovė Marija Lagus, Gabriela Aleksandresku iš Rumunijos ir Elzbieta Čyž iš Lenkijos. Vaikų teisių apsaugos tarnybos direktoriaus pavaduotoja S. Savickaitė papasakojo apie pernai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įkurtos tarnybos veiklą. Medicinos mokslų daktarė Giedrė Žilinskienė, Lietuvos nacionalinio vaikų teisių gynimo komiteto atstovė, nušvietė šio komiteto įkūrimo esmę ir veiklą. Diskusijoje dalyvavo visų nevyriausybinų organizacijų atstovai.

Seminare buvo pabrėžta, kad vyriausybės institucijos artimiausiu metu turi atlikti Lietuvos Respublikoje galiojančių įstatymų ir norminių aktų atitikimo Vaiko teisių konvencijai ekspertizę. Vyravo nuomonė, kad Vaiko teisių konvencija turi būti ratifikuota ir Lietuvoje, kaip tai padaryta 170-yje valstybių. Pritarimo susilaukė svečių išsakytos mintys, kad vaiko teisių pažeidimo klausimus turėtų spręsti Jungtinių Tautų įkurtas Tarptautinis Teismas. Be to, buvo pageidauta, kad su Vaiko teisių konvencija būtų supažindinti mokiniai.

Didelį susirūpinimą kelia tai, kad mūsų valstybėje dar nėra vaiko teisių apsaugos įstatymo, ginančio vaikus nuo seksualinės prievartos, smurto, šurkštaus elgesio, nėra įstatymo, draudžiančio atskirti brolius ir seseris įvaikinant ir apgyvendinant skirtinguose vaikų globos namuose. Seminare daug buvo kalbama apie įvaikinimo problemas. Iki šiol Lietuva neturi įvaikinimo nuostatų, tarptautinių susitarimų šiais klausimais, todėl labai sunku kontroliuoti vaikų, kuriuos įvaikino užsienio piliečiai, gyvenimą. Vienam vaikui kūdikių namuose Lietuvoje metams skiriama 11 tūkst. litų, tuo tarpu įvaikintam vaikui – tik 1000 litų. Tai neskatina giminaičių globoti ir įvaikinti artimųjų vaikus.

Seminaro dalyviai vieningai pageidavo, kad kuo greičiau turi būti priimtas vaiko teisių apsaugos įstatymas, kuriame būtų griežčiau reglamentuota vaikų įvaikinimo tvarka. Parenkant būsimus tėvus, pirmenybė turi būti teikiama Lietuvos gyventojams. Seminaro darbą apibendrinano Lietuvos vaikų globos organizacijos „Pieno lašas“ prezidentė Margarita Marcinkevičienė, Švedijos nepriklausomos nevyriausybės tarptautinės vaikų gynimo asociacijos narė. Konkrečią metodinę pagalbą ruošiant ataskaitą Jungtinėms Tautoms pasiūlė „Radda Barnen“.

Seminaro dalyviai nutarė raginti vyriausybę kuo skubiau parengti ataskaitą Jungtinėms Tautoms, o nevyriausybės organizacijos pasiruošę padėti. Todėl jei aplinkybės priverstų, visuomeninės organizacijos apibendrintų turimą medžiagą ir paruoštų, kaip praktikuojama pasaulyje, alternatyvią ataskaitą. Seminaro metu buvo priimta Rezoliucija ir Kreipimasis į vyriausybę, kuriuo rengiant dalykines konsultacijas suteikė Rumunijos atstovė G. Aleksandresku ir „Radda Barnen“ atstovas M. Stoican.

Pozicija. – 1995 m. balandžio 22 d.

PAGIEŽA

*Vytautas Budnikas – „Pozicijos“ vyriausiasis redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas nuo 2005 metų,
Asociacijos steigėjas ir signataras*

Prabėgo dar viena savaitė. Skandalo, kurį sukėlė „Respublikos“ publikacija „Klanas“, sumaištyje liko nepastebėti naujai rezgamo „Voratinklio“ kontūrai. Jau minėjome, kad vyriausybinių komisija, kurios nariai laikomi griežtai paslapyje, ėmėsi įgyvendinti periodinių leidinių patalpų deprivatizacijos planą, į tokių leidinių sąrašą pateko „Amžiaus“, „Vilnios“, „Pozicijos“ redakcijos ir Valstybinis leidybos centras. Kodėl būtent šių leidinių redakcijos – dorai niekas atsakyti negali. Nors, jei paieškotume šių laikraščių ar žurnalų atsiradimo ištakų, pamatytume, jog kone visos jos atsirado prie ankstesniųjų Respublikos vyriausybių, arba tų vyriausybių dėka gavo patalpas savo veiklai.

Ar galima daryti išvadą, jog pradedama žlugdyti laikraščius ir žurnalus, kurie pradėti leisti Lietuvos atgimimo ir valstybės įtvirtinimo laikotarpiu – po 1991-ųjų Sausio 13-osios įvykių?

Lietuvos Respublikos Seimas 1994 m. vasario 17 dieną priėmė nutarimą, kuriuo leido visoms Lietuvos redakcijoms išsipirkti nuomojamas patalpas. Beveik visos ir pasinaudojo šiuo Seimo nutarimu. Išimties įstatymas nedarė ir redakcijoms, įsikūrusioms Spaudos rūmuose.

Deja, tik įstatymas. O Lietuvos įstatymų vykdytojai nusprendė išimtį padaryti. Beje, vykdytojai – ta pati, abejotina juridinė statusą turinti vyriausybinių komisija. Sakysite, juokauju? Nieko panašaus. Kaip tik ta komisija ir ėmėsi įgyvendinti „nepalankių“ spaudos leidinių suvaržymo programą. Patalpų normatyvai vienokie saviems leidiniams, kitokie – svetimiems. Ir čia įstatymai negalioja. Sakysite, skaitytojau, „Pozicija“ politikuoja, iš adatos vežimą priskaldė?

Visai ne. Tai, kad kultūros ministras Juozas Nekrošius nebaudžiamas laisva ranka pasirašinėja raštus, kuriais iš vieno atima, o kitiems duoda, tai, kad valstybės pareigūnų teisinis nihilizmas ir savivalė toleruojami ar tylėjimu skatinami, verčia baugiai susigūžti. Sakykite, kokioje civilizuotoje valstybėje galėtų dirbti susikompromitavę pareigūnai?

Lietuvoje gali.

Kokioje valstybėje ministras išsilaikytų kėdėje bent savaitę, jeigu jo veiką nagrinėja teismai? Pona Juozą Nekrošių į teismą padavė ne tik „Pozicijos“ redakcija. Greitai jo veiksmus nagrinės teismai ir dėl kitų čia minėtų leidinių.

Tačiau tik Lietuvoje kultūros ministras gali abejingai žiūrėti į teisinius procesus. Čia jis saugus. Ir nei jis, nei jo pavaldiniai kviečiami į teismą kol kas neina. Mat yra svarbesnių reikalų. Pagaliau, kas gi tas teismas? Neįmanoma pakenkti J. Nekrošiaus reputacijai?

Tai nereikšmingi dalykai. Nereikšminga ministrui ir tarptautinių organizacijų kvietimas atsitokėti. Lenkijos ir Norvegijos Helsinkio komitetai nedviprasmiškai pareiškė susirūpinimą kultūros ministro Juozo Nekrošiaus veiksmais. Juk ponas ministras yra garsiosios vyriausybės komisijos pirmininkas, į dešinę ir į kairę dalinantis ir atiminėjantis redakcijų patalpas.

Lenkijos ir Norvegijos Helsinkio komitetų kvietimas negelbėjo. Susirūpinimą ministro veiksmais pagaliau pareiškė ir Tarptautinė Helsinkio Žmogaus Teisių Federacija. Tačiau ministrui, matyt, nuspėjant į tarptautinę opinią, į Lietuvos tarptautinį prestižą – reikia sunaikinti kelis nepakenčiamus leidinius. Aistra, o galbūt ir sovietinis mentalitetas atiminėti ir skirstyti tokia stipri, kad mojava ir į Tarptautinės Helsinkio Žmogaus Teisių Federacijos raginimus. Pastaroji, žinoma, informavo apie Lietuvos kultūros ministro Juozo Nekrošiaus veiksmus Europos Saugumo, Demokratiškos institutų ir Žmogaus Teisių Biurą, bei Bendradarbiavimo Tarybos Sekretoriatą,

beje, atkreipdama į tai Respublikos Premjero dėmesį. Tarybos Sekretoriatas laukia, kuo visa tai baigsis. Duok Dieve, kad visa tai pasibaigtų teismu. Kitaip daug kas darosi nesuprantama tarptautinėms žmogaus teisių organizacijoms. Nesuprantami joms demagoginiai pareiškimai, girdi, Lietuvoje atiminėjama ne šiaip sau, o siekiama kilnesnių tikslų – paremti Lietuvos kultūrą.

Per visą istorijos laikotarpį viskas buvo daroma ne šiaip sau. Ir draugai bolševikai darė ne šiaip sau. Taigi, jūs, ponas Ministre, renkatės jau gerai išmindžiotą kelią. Atiminėdami tai, kas žmonių arba organizacijų įgyta teisėtai, jūs Lietuvoje kuriate naują precedentą.

Tarptautinės žmogaus teisių gynimo organizacijos vertina pono Juozo Nekrošiaus antiįstatymiškus veiksmus tik kaip laisvos spaudos persekiojimą ir demokratijos gniuždymą. Ir tegu neramina gerbiamo Ministro atstovai, patarėjai ir kiti veikėjai kuždėdami į ausį, girdi, „eikime iki galo“, tegu rašo, tegu šaukia... Ėjimas iki galo neliks nepastebėtas ir Tarptautinėje Žurnalistų Federacijoje bei kitose žmogaus pilietines teises atstovaujančiose tarptautinėse organizacijose. Tad atsitokėkite, gerbiamas Ministre. Nustokite persekioti ir ne visai patrauklią giesmę traukiančius leidinius. Atverskite savo idėjų įkvėpėjams Lietuvos Respublikos įstatymų knygą. Pradėkime pagaliau gyventi pagal savus, NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS ĮSTATYMUS. Ir dings tada neapykanta, pyktis. Rasis santarvė ir džiaugsmas. Nusiimkite pagiežos akinius, pažvelkite: tiek nedaug tereikia, kad žmonės ištiestų vieni kitiems rankas...

Pozicija.-1995 m. balandžio 22-28 d.

LIETUVOS DEMOKRATINIŲ IR ŽMOGAUS TEISIŲ INSTITUCIJŲ APVALUSIS STALAS

Per penkerius metus po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva sugebėjo sukurti pilnakrauję demokratinių institucijų infrastruktūrą. Ši infrastruktūra apjungia ne tik tokias svarbiausias institucijas kaip Seimas, Konstitucinis Teismas, Apeliacinis teismas, Seimo kontrolierių įstaiga, bet taip pat ir aktyvias nevyriausybinės organizacijas, kurios rūpinasi įstatymo valdžia, žmogaus teisėmis, mažumų ir žmonių su negalia gynimu.

Jungtinių Tautų vystymo programos atstovybė Vilniuje aktyviai dalyvauja teikiant finansinę ir techninę pagalbą keletai tokių nevyriausybinių organizacijų. Viena šios pagalbos išraiškų – šis Jungtinių Tautų vystymo programos organizuojamas susitikimas, skirtas institucijoms, aktyviai dirbančioms demokratijos plėtojimo, ypač žmogaus teisių gynimo srityje.

Balandžio 18-20 dienomis Vilniuje lankėsi Baltijos jūros valstybių Tarybos komisaras demokratinėms institucijoms ir žmogaus teisėms Ole Espersen. Šio vizito metu JTVP atstovybė surengė apvalųjį stalą.

Pozicija.-1995 m. balandžio 22-28 d.

„LAISVO ŽODŽIO CENTRO“ STEIGIAMOJI KONFERENCIJA

Balandžio 26-28 dienomis Vilniuje, Amerikos centro konferencijų salėje, įvyko „Laisvo žodžio centro“ steigiamoji konferencija. Ši organizacija turėtų suvienyti keturias nepriklausomas žurna-

listų ir leidėjų organizacijas – Žurnalistų sąjungą, Žurnalistų draugiją, Periodinių leidinių asociaciją ir Lietuvos radijo ir televizijos asociaciją. Konferenciją parėmė Lietuvos-Baltijos fondas.

„Laisvo žodžio centras“ telks specialistų ir visuomenės pastangas, kad Lietuvoje būtų sukurta demokratinis teisinis pagrindas laisvai visuomenės informavimo priemonių veiklai ir vystymuisi. Centras nenurodinės, ką ir kaip rašyti. Jis bus diskusijų, idėjų kaupimo, tam tikro spaudimo valdžiai įrankis.

Pozicija.-1995 m. balandžio 29 d.

ŽMONĖS JAUSIS SAUGESNI?

Aida MARTECKAITĖ

Ketvirtadienį LR Seime 94 Seimo nariai vienbalsiai ratifikavo 1950-ųjų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, jos ketvirtąjį, septintąjį ir vienuoliktąjį protokolus. Tiesa, dokumentai ratifikuoti su kai kuriomis išlygomis. Lietuva daro išlygą, kad teisę sankcionuoti asmenų, įtariamų padarius nusikaltimą, suėmimą turi ne tik teismas, bet ir prokuroras.

Seimas įsipareigojo per metus padaryti atitinkamus Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimus.

Be to, daroma išlyga, kad konvencijos penktojo straipsnio reikalavimai („niekam laisvė negali būti atimta kitaip kaip įstatymo nustatyta tvarka“) nebus taikomi areštuojant krašto apsaugos karius pagal drausmės statutą.

Trejiems metams pripažįstama Europos žmogaus teisių komisijos kompetencija priimti fizinio asmens peticijas ir kaip privalomą Europos žmogaus teisių teismo jurisdikciją visose bylose, susijusiose su šios konvencijos aiškinimu bei taikymu.

Dabar, Lietuvai ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją, Lietuvos žmonės teisybės galės ieškoti Žmogaus teisių komisijoje ir teisme.

Pozicija.-1995 m. balandžio 29 d.

KONTRABANDA – BLOGIS?

Rima KAZILIŪNIENĖ

Lietuvos muitinė dirba – kiekvieną mėnesį jos tarnybos surašo vidutiniškai apie 180 administracinių teisės pažeidimų bei prekių sulaikymo protokolų...

Pastaraisiais metais Muitinės departamento iniciatyva būdavo iškeliamos vidutiniškai 6 baudžiamosios bylos...

Muitininkų budrumo dėka kiekvieną mėnesį konfiskuojama prekių maždaug už 625 000 Lt. Per metus šis „rodiklis“ siekia apie 7,5 mln. Lt.

Žinios apie sučiuptus kontrabandininkus ir sulaikytas nelegalias jų prekių siuntas šiandien papuošia bet kurią informacinę televizijos laidą. Jos bemat pažadina iš tingaus snaudulio žiūrovą, abejingai leidus pro ausis įgrisusius pranešimus apie vizitus, posėdžius, seminarus bei konferencijas. O jei reportaže parodomas dar ir pats nusikaltėlis, laidos žiūrovas visai atkunta:

– Ar girdi? Dar vieną nutvėrė! Taip jam niekšui ir reikia...

Tokia reakcija tikrai pamalonintų laidos rengėjus, siekusius žiūrovą sudominti. Dar labiau nudžiugtų muitininkai, valstybės finansininkai, šalies biudžeto tvarkytojai, planuojantys išdo skylės sulopyti muitų tarifais, baudomis ir konfiskavimo pajamomis. Na, o labiausiai džiaugtųsi tie, kurie sumanė ir primygtinai siūlo anonimiškai skųsti (atsiprašau - informuoti) Pavliko Morozovo vardo telefonais. Ir kaip nesidžiaugs, jei toks apsnūdusio žiūrovo pagyvėjimas byloja apie jo tvirtą pilietinę poziciją. Juk visai tikėtina, kad kitą rytą aptariant dienos aktualijas toji pozicija bus išsakyta bendradarbiams. Bendradarbiai, matyt, jai irgi pritarės. Paskui, vieningai pasmerkus kontrabandininką, kalba prie kavos puodelio (arba troleibuse, parduotuvėje, kirpykloje) pakryps visai kita linkme.

Kuria būtent?

– Bene didžiausia tikimybė, kad kuris iš pašnekovų prabilis apie savo ar kaimyno pražuvusias santaupas. Temos populiarumą nulems tai, kad kiekvienas čia turės ką pasakyti – kiekvienas bus arba investavęs, arba guodęs negražinamai investavusį draugą, pažįstamą, giminaitį. Tikslios statistikos berods nėra, tačiau spėliojama, jog savo santaupas jau bus pražudę koks 100 tūkst. Lietuvos gyventojų. Vien „Sekundei“, „Sveikuoliams“ bei „Liridai“ savo pinigus sukišo apie 30 tūkst. žmonių, o kur dar „Egis“, „Merilina“, „Enija“ ir dešimtys kitų firmų bei firmelių? Natūralu, kad jos, lygiai kaip ir kontrabandininkai, irgi bus vieningai pasmerktos.

O jau paskui pokalbis nukryps į visai kasdienius dalykus – vakarykštes bei šiandienos kainas. Dalis pylos teks valdžiai, o likusioji porcija – verslininkams, t. y. spekuliantams, mafijozams, parazituojančiams paprastų žmonių sąskaita ir be jokios atvangos vis keliantiems savo prekių kainas. Ir čia pilietinė pozicija bus tokia pat tvirta: juos reikia prigriebti, priversti mokėti importo, eksporto, pridėtosios vertės ir visus kitus mokesčius bei mokesčius. Todėl, kad biudžetui vis trūksta. Ir dar todėl, kad įstatymas yra įstatymas.

Kad ir kvailas, o vis tiek – įstatymas?

Taip, žinoma, įstatymas yra įstatymas. Tačiau kodėl bankrotų ir santaupų praradimų banga savo kulminaciją pasiekė būtent pernai, kai įsigaliojo pridėtinės vertės mokesčio įstatymas? Ogi todėl, kad ši naujovė buvo įgyvendinta labai staigiai ir sužlugdė ne vieną verslo sumanymą. Žlugimo schema – paprasta, banali ir... tarsi tyčia planuota. O atrodo ji maždaug taip: verslininkas planuoja savo veiksmus, numato prekės kainą, išlaidas ir skaičiuoja būsimą pelną. Kadangi iš nieko nepadarysi nieko, verslininkas sudeda savo kapitalą ir dar pasiskolina – iš draugų, draugų draugų, banko. Surinkęs pinigus, vyksta į Rusiją, Vokietiją ar Suomiją ir perka metalą, aliejų ar kosmetiką. Viskas eina it sviestu patepus – verslininkas tebeskaičiuoja pelną, jo kreditoriai tebe laukia savo santaupų bei palūkanų. Ir, va, kaip tik tuomet it perkūnas iš giedro dangaus trenkia PVM įstatymas, skelbiant, jog 18 proc. PVM mokesčių reikia sumokėti iš anksto – t. y. tuomet, kai prekės į būsimosios rinkos zoną dar neįvežtos, neparduotos, o pelno dar negauta. Kad jį sumokėtų, reikia dar skolintis (anie pinigai jau išleisti prekėms pirkti). Nauja, iš anksto nenumatyta skola – tai nuostoliai. Kol verslininkas blaškosi, ieškodamas naujų kreditorių – pasienyje įstrigusios prekės genda arba yra grobstomos. Net jei nesugenda ir neprაžūva, tai žadėtų palūkanų per tą gaisratį „prilaša“ tiek, kad PVM dėka įklimpęs biznierių nebeįstengs jų sumokėti. Na, o pamėginęs šį netikėtą įstatymą apeiti, jis tampa kontrabandininku, kurio žlugimą išvydęs žiūrovas iš pasitenkinimo trina delnus, nė nemanydamas sunerimti, kad ten gal pražuvo ir jo paties ar jo brolyvaikio pinigėliai. Mat žiūrovui sakytą, jog įstatymas yra įstatymas. Tik, va, deja, nepasakyta, kad tas įstatymas sužlugdė dešimtis verslo firmų ir pražudė milijonus skolintų litų.

Kova su kontrabanda ir Vyriausybės žygis už biudžetą surietė tūkstančius verslininkų. Dešimtys tūkstančių kreditorių vis dar negali susitaikyti su nuostoliais ir tebesitiki atgauti pinigus, kurie... seniai jau buvo konfiskuoti į valstybės biudžetą. Tačiau ir tai dar ne viskas: plačiai nu-

vilnių bankrotų ribuliukai pastaruoju metu jau pasiekė ir bankus. Sužlugo ne tik „sekundininkų“ viltys. Jau laidoja savo lūkesčius „Ateities“ indėlininkai, jau paskelbtas „Nidos“ bankrotas, sušlubavo Kredito bankas, įšaldyti dar kelių bankų rezervai. Priežasčių, žinoma, daug, tačiau viena jų neginčijama: mokesčių sistema sužlugdė verslo įmones, kurios paskui save nusitempė ir jas kreditavusius bankus su visais jų indėlininkų bei klientų pinigais.

Kontrabanda – socialiai remtiniems.

O dabar pamėginkime įsivaizduoti, kad bent pusei sučiuptųjų kontrabandininkų būtų pavykę prasmukti. Taip, taip – tai būtų buvęs didžiulis nuostolis valstybės biudžetui. Tačiau, kita vertus, bent daliai santaupas praradusių žmonių, tai galėjo būti didelė sėkmė.

Arba dar. Pamėginkime įsivaizduoti, kiek atpigtų prekės Lietuvos rinkoje, jei jų importuotojai galėtų išvengti mokesčių. Nors, kita vertus, nė vaizduotės varginti nemaž neverta. Todėl, kad yra tikrai žinoma, jog iš 1,20 Lt benzino litro kainos bent 80 ct sudaro valstybės mokesčiai, įskaičiuoti į prekės kainą. Valstybės dalis sudaro vidutiniškai 60 proc. alkoholinių gėrimų kainos. Dar yra tikrai žinoma, kad, įvedus PVM ar kokį naują maito mokesį, prekė, kuriai toji naujovė taikoma, automatiškai pabrangsta. Būtent dėl to didžiausias infliacijos šuolis pernai buvo gegužės mėnesį (PVM įsigaliojo nuo gegužės). Dėl to cukrus pabrango kaip tik tuomet, kai buvo nustatytas 70 proc. importo maito tarifas už įvežamą į Lietuvą cukrų. Ir būtent dėl to pigesnis yra kaip tik kontrabandinis cukrus. Ir aliejus, benzinas, ir makaronai. Ir kaip tik čia tvirtoji pilietinė antikontrabandinė pozicija nutyla: piliečiai besidžiaugiantys dėl muitininkų budrumo, lygiai taip pat džiaugsmingai perka kontrabandines (ir todėl pigesnes) prekes. Beje, kontrabandinėmis prekėmis labiau domisi ne kokie turtuoliai ar ekonominiai nusikaltėliai (šie perka legalias prekes prabangiose parduotuvėse), o paprasti ar netgi socialiai remtini žmonės – kontrabandos priešininkai.

Jei jau prakalbome apie piliečio poziciją, galime nujauti ir dar vieną piliečio minties vingį. O būtent įtarimą, kad net ir visai atleidus verslininkus nuo mokesčių, šie vis tiek „luptų kiek galėtų“. Žinia, neverta nė abejoti, kad verslo žmonės imasi veiklos ne nuobodulio ir ne iš patriotinių paskatų užtvindyti Lietuvos rinką prekių gausa, bet iš noro užsidirbti. Suprantama, jog ir nemokėdami mokesčių, jie užsidėtų savąjį antkainį ir gautų pelną. Tačiau, antra vertus, šioje vietoje daug ką paaiškintų vienas visai nesenas pavyzdys. Štai šių metų kovo mėnesį margarinu prekiaujančios firmos buvo priverstos sunerimti: viena jų konkurentė netikėtai ėmė pigiau pardavinėti savą margariną. Kaip ji sugebėjo taip sumažinti kainą? Konkurentams šis klausimas buvo itin svarbus, tad netrukus paaiškėjo, jog... radus „pateisinamą priežastį“ toji firma buvo laikinai atleista nuo mokesčių.

Be abejo, toji privilegija buvo labai reikšminga privilegijuotajai įmonei, kuri sumažinusi kainą, dabar galėjo nurungti visus kolegas. Ji, nebūdama nei kontrabandininkė, nei ekonominė nusikaltėlė, o dargi su Vyriausybės palaiminimu galėjo pateikti rinkai pigesnio margarino. Suprantama, ši privilegija patiko ir vartotojams, aptikusiems, kur nusipirkti pigiau. Ir būtent todėl konkurentams kilo logiškas klausimas: o kodėl ne visiems?

Kam reikia nusikaltėlių?

Ir išties – kodėl ne visiems? Juk atleidus nuo mokesčių ir kitus tiekėjus, šie taip pat galėtų nenusileisti privilegijuotajai ir sumažintų savo margarino kainą. Pirkėjams patiktų, ir margarino kontrabandininkų nebeliktų. Atleidus nuo maito mokesčio cukraus pirklis (ar bent sumažinus mokesį), nebeliktų cukraus kontrabandos. Lygiai taip pat būtų galima „išnaikinti“ visus kitus kontrabandininkus. Todėl, kad detektyvinis žodis kontrabanda lietuviškai tereiškia tik „prieš draudimą“. Tad, jei sumažėtų draudimų, varžymų, mokesčių, nebebūtų iš kur rasti tų draudimų pažeidėjų. Jei rinka būtų bent kiek laisvesnė, dauguma rinkos „nusikaltėlių“ neberastų kaip nusikalsti. Tik, va, ką tuomet veiktų ekonominių nusikaltėlių gaudytojai? Kokias konfiskavimų

pajamas jie pateiktų valstybės biudžetui?

Ir dar viena baimė paprastai iškyla draudimų šalininkams, juk, anot jų, jei nedrausime, jie išveš viską – geležinkelius, laidus, paminklus ir kryžius. Tačiau kažin kodėl mes neuždraudžiame gaminti (ir turėti) peilių, nors žinoma, kad būtent šiuo įnagiu buvo nužudytas ne vienas žmogus? Matyt, todėl, kad supratome, jog drausti reikia ne peilį, o žmogžudystę. Tad kodėl draudžiame laisvą rinką, užuot draudę, gaudę ir skaudžiai baudę geležinkelių ir paminklų vagis? Deja, atsakymą galime tik numanyti: todėl, kad tie draudimai (ir pažeidimai) kažkam naudingi. Ir kontrabandininkai, matyt, irgi kažkam reikalingi. Kam būtent? Prieš kurį laiką Vyriausybėje surengtoje spaudos konferencijoje kalbėję Muitinės departamento vadovai džiaugėsi, kad norinčių tarnauti muitinėje kaskart vis daugėja, kad pretendentai sutinka su visomis jiems keliamomis sąlygomis (sugriežtintas statusas, dažnos atestacijos, reikalavimas deklaruoti turtą ir t. t.), kad rinktis tikrai yra iš ko, ir jau netrukus muitinėse dirbs vien tik žmonės su aukštojo mokslo diplomais. Kažin kas taip traukia žmones į muitines? Matyt, įdomus ir kūrybingas darbas gaudyti kontrabandininkus, kuriuos gimdo ne įgimtas pastarųjų noras nusikalsti, o tik draudimų sistema, valstybės biudžeto vardu prisidengus griaunanti teisingumą, ekonomiką ir moralę. Beje, ne tik vadinamųjų kontrabandininkų moralę, bet ir tų, kurie juos gauda, skundžia, kovoja. Kurie gali sugauti arba... Arba ne.

Pozicija. Nuomonės. – 1995 m. balandis.

AR SAUGU LIETUVOJE?

Vieniems VYTAUTAS PETKEVIČIUS – odiozinė figūra, kitiems – drąsa, ryžta, veržlumą ir paprastumą įkūnijantis žmogus. Šiaip ar taip, nepastebėti V. Petkevičiaus neįmanoma. Ir jeigu rašytojo gerbėjai naujų jo knygų laukia nesulaukia, tai politikos panorama be jo tvirto stoto sunkiai išivaizduojama. Dabartinės jo pareigos – Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės saugumo komiteto pirmininkas. Vargu ar rašytojas galėtų turėti geresnę progą puikiai pažinti valdžios virtuvę. Šįkart ne apie kūrybą, o apie Lietuvos valstybės saugumo problemas su VYTAUTU PETKEVIČIUMI kalbasi „Pozicijos“ vyriausiasis redaktorius Vytautas BUDNIKAS.

– Jums teko nelengvas išbandymas: plunksną pakeisti į valstybės tarnautojo portfeli, sakyčiau, ypatingos svarbos. Dabar kaip niekad Jūs galite palyginti rašytojo vizijas su realiais valstybės egzistencijos dalykais. Kaip Jūs vertinate Lietuvos valstybės nepriklausomybės galimybes? Kokios Lietuvos saugumo sąlygos, garantijos? Kokia Lietuvos valstybės saugumo doktrina?

– Mūsų tikslas aiškus – valstybėje turi būti tvarka: ir kariuomenėje, ir pasienyje, ir muitinėse. Svarbiausia – suvaldyti kol kas sunkiai valdomą procesą. O Lietuvos saugumo problemos gali būti suprantamos įvairiai. Labai svarbus visos tautos požiūris į tai. Jei kalbame apie saugumo doktriną, tai ji išdėstyta dokumentuose, kuriuos paskelbėme spaudoje. Šiuos dokumentus svarstys visos partijos. Galimas dalykas, atsiras pataisų. Į tas, kurios geros ir tinkamos, mes atsižvelgsime, jas priimsime. Pagrindinis doktrinos akcentas – visos tautos gynyba.

– Ką turite omenyje?

– Lietuvos kariuomenė karinės intervencijos atveju atsilaikytų vieną, galbūt dvi savaites. Iki tol, kol atskubės tam tikra pagalba, arba apskritai iki tam tikro laiko. Kiekvienam aišku, kad galynėtis su didžiosiomis kaimynėmis kariniu požiūriu mes negalėtume. Taigi turim kalbėti apie visos tautos pasipriešinimą. Tiesa, irgi tam tikro lygio. Negalima priešintis iki visiško tau-

tos išnykimo! Bet priešintis turėtume visi. Vien tam, kad priešas žinotų, jog, mus užpuolus, bus daugiau bėdos negu naudos. Taigi visos tautos galimas priešinimasis ir būtų mūsų nepriklausomybės garantija.

– **Tačiau skaudi prieškario ir pokario patirtis rodo, jog ir tauta ne visada būna vieninga ir pasipriešinimas reikalauja daugybės kartais sunkiai pateisinamų aukų.**

– Tai tiesa. Ir laukiamoji pagalba, apie kurią jau buvau užsiminęs, ne visada laiku ateina. Bet vis tiek mūsų pasiryžimas totaliai priešintis turi tapti atgrasus.

– **Ar ne geriau Lietuvai šlietis prie stipresnių ir patikimesnių partnerių? Gal vertėtų bendradarbiauti su kuria nors šalimi karo reikalų srityje? Šiandien vieni rodo į Vakarus, kiti į Rytus. Ką manote Jūs?**

– Mes jau žengėme pirmą žingsnį prašydami priimami į NATO. Tačiau kada tai įvyks? Gal po penkerių, gal po dešimties metų. O gal dar vėliau... Pagaliau, kas žino, kur link pakryps Vakarų politika? Iš istorijos daug ko galėtume pasimokyti.

Todėl, mano nuomone, reikalingi dvišaliai susitarimai. Tą rekomenduoja ir NATO. Jau susitarėme su Lenkija, Baltarusija. Reikia susitarti ir su Rusija. Negalime veržtis į NATO su savo problemomis. Pirmiausia turime susitarti su kaimynais. Manau, kad dvišaliai susitarimai – tai svarbiausias mūsų valstybės saugumo garantas.

– **Suprantama, Rusija sieks turėti karines bazes Pabaltijyje, Lietuvoje.**

– Šiuo klausimu mes tvirtai apsisprendėme: Konstitucija skelbia, kad Lietuvoje negali būti jokios svetimos kariuomenės karinių bazių. Konstitucijos nuostatų privalome šventai laikytis.

– **Į valstybės nacionalinio saugumo problemų ratą įeina ir Lietuvos teisėtvara. Ši sritis – dar nearti dirvonai.**

– Taip netvirtinčiau. Mūsų problemų akiratyje – nusikalstamumas, prekyba ginklais, narkotikais ir pan. Yra įvardintos ir vidaus grėsmės. Kokio nors konflikto atveju Respublikos Prezidentas tampa vyriausiuoju ginkluotųjų pajėgų vadu. O ginkluotosios pajėgos – tai visos vidaus tarnybos, kurios gali priešintis: policija, saugumas, vidaus kariuomenė, savanoriai, šauliai, žodžiu, visos jėgos tarnybos.

– **Jei palietėme nusikalstamumo problemą, gal vertėtų šiek tiek plačiau apie ją. Nesaugūs Lietuvos verslininkai, įbauginti paprasti žmonės. Kartais rodosi, kad Lietuvoje nusikalstamumas dirbtinai eskaluojamas. Siekiama sudaryti netvarkos, chaoso ir nestabilumo įspūdį. Užsienio investitoriai darosi itin atsargūs, neskuba investuoti kapitalo į mūsų ekonomiką. Kam tai naudinga?**

– Jūsų įtarumas, sakyčiau, perdėtas. Mano nuomone, kad nusikalstamumas gerokai sumažėtų, reikėtų padaryti tris dalykus: pirma – įgyvendinti teisėtvaros reformą. Šiuo metu, gali sakyti, dar tik vyksta įstatymų revoliucija.

Antra – teismų reforma. Dabar teismai jau keturių pakopų. Jie turėtų veikti efektyviau, ryžtingiau taikyti naujus įstatymus.

Trečia – ir toliau turėtų veikti nusikalstimo prevencijos įstatymas. Šis įstatymas padėjo apriboti nusikalstamų grupuočių veiklą, kai kurias pavyko ir likviduoti. Juo remiantis parengtos baudžiamosios bylos, kurios artimiausiu metu bus perduotos teismui.

Beje, reikia atvirai pasakyti, kad grupinio nusikalstamumo neįmanoma visiškai likviduoti. Tokio pobūdžio nusikalstamumo esama visame pasaulyje, net ir senų demokratijos tradicijų šalyse. Vargu ar mums pavyks tapti išimtimi. Tačiau kovoti su šiuo reiškiniu, žinoma, turime kur kas ryžtingiau.

– **Dar viena problema: bet kuris teisininkas pasakytų, kad mūsų įstatymdavystėje apstu kolizijų, kad vieno įstatymo teiginiai prieštarauja kitam įstatymui.**

– Tai atskira tema. Tačiau jei kalbame apie nusikalstamumą, tai lig šiolei buvo šiokių to-

kių trukdymų. Vienas jų – tai nuosavybės neliečiamumo įtvirtinimas Konstitucijoje. Šiuo metu Konstitucinis Teismas aprobavo įstatymą, kuriuo įtvirtinama tokia nuostata: pagrobtas ar kitaip neteisėtu būdu įgytas turtas nėra neliečiamas.

Negalime atmesti ir visuomenės reakcijos svarbos. Teismai gauna vis daugiau liudininkų parodymų. Imama labiau pasitikėti teisėsaugos organais dėl liudininkų išlaptinimo. Beje, išlaptinimą teismo procese reikėtų garantuoti papildomais įstatymais. Nes esama atvejų, tarkim, „Centuriono“ byla, kai po teismo posėdžio buvo susprogdintas vienas iš liudininkų.

– Ar nemanote, kad kai kurie teisėsaugos organai glaudžiai susiję su nusikalstamomis struktūromis?

– Nedrįsčiau taip teigti. Daugiau atsakomybės už sandėliuojamus, saugomus ginklus turėtų prisiimti karinės struktūros. Būta atvejų – Panevėžyje, Alytuje, – kai karininkų butuose aptikome nemažai ginklų ir šaudmenų.

– „Respublikos“ dienraštis rašė apie Vidaus reikalų ministerijos ryšius su mafija, apie tai, kaip buvo ginkluota Lietuvos policija.

– Tiesos, matyt, būta. Bet tai įvyko gana seniai – 1991-92 metais. Byla dar nebaigta. Tačiau šiandien drąsiai galiu tvirtinti, kad dabar nieko panašaus nevyksta. Įsteigtas ginklų fondas, o jėgos struktūros tėra užsakovai ir kokybės tikrintojai. Visos ginklų pirkimo operacijos atliekamos per ginklų fondą.

– Valstybės saugumo sistema turėtų smarkiau reaguoti į „autonomininkų“ judėjimą. Regis, vėl sustiprėjo jų veikla Šalčininkų, Vilniaus rajonuose. Kaip manote, ar tai savaiminis nacionalinio sąmonėjimo procesas, ar veikla, inspiruojama užsienio spec. tarnybų?

– Ši problema iškilo dar Michailo Gorbačiovo valdymo metu. Lietuvos Konstitucija nenumato autonomijos galimybės. Kalbėti galima būtų tik apie nacionalinių mažumų teises. Tarkime, kalbos įstatymas. Konstituciškai dvikalbystė valstybėje neįteisinta. Tad tarnautojai be išlygų privalo kalbėti valstybine kalba. Žinoma, lenkas su lenku net ir valstybinėje įstaigoje gali kalbėtis lenkiškai. Tačiau raštvedybos kalba – lietuvių.

Mano nuomone, „autonomininkai“ labiau primena saviveiklininkus, nors, tiesa, mėginta kištis į valstybės vidaus reikalus.

– Valstybės saugumas – tai ir jos ekonominių interesų gynimas. Pagrįstai kyla klausimas dėl Lietuvos muitų tarifų sistemos. Susidaro išpūdis, jog kažkam naudinga, kad Lietuvoje didėtų bedarbystė, kad pigios prastos kokybės užsienio prekės nuklotų mūsų prekystalius, o mūsų gamintojai, nesugebėdami konkuruoti, bankrutuotų ir pan. Pavyzdžių gausybė. Juk muitai tam tikra prasme turi reguliuoti valstybės ekonomiką, skatinti nerentabilias pramonės šakas.

– Turime ekonominę policiją, finansų inspekcijas. Priimtas Žemės ūkio dotavimo įstatymas. Imamasi veiksmų dėl protekcionizmo. Bet įvyko tai, kas, matyt, turėjo įvykti – iš Vakarų plūstelėjo nekokybiška, pigi produkcija, kuri smukdo mūsų gamybą, ypač žemės ūkį. Pastaruoju metu šie reiškiniai jau norminami – artimiausiu metu bus padidintas įvežimo akcizas, maito mokesčiai. Vidaus rinka turi būti saugoma, nes be jos apie jokią kitokią rinką nėra prasmės nė kalbėti. Opus klausimas – mokesčių rinkimas. Vidaus reikalų ministerijai perėmus sienų apsaugą, imta griežčiau kontroliuoti maitus.

– Kažkodėl daugelis mano, kad pakanka saujos dolerių ir per valstybės sieną prasiveši ką tik nori.

– Žinoma, daug kas priklauso nuo tarnautojo moralės, asmens savybių, nuo pareigybių. Tačiau drįsčiau tvirtinti, kad su pluošteliu banknotų pervažiuoti sieną jau sunku. Visi automobiliai registruojami kompiuteriu. Stebima, ar tranzitu per Lietuvą vykęs krovininis automobilis „nepranyko“ Lietuvos teritorijoje. Registruojama, kada jis atvyko ir kada išvyko iš Lietuvos...

– **Nepaisant to, vogti automobiliai masiškai išgabenami iš Lietuvos...**

– Pavogtų automobilių duomenys taip pat įtraukiami į kompiuterių sistemą. Jau sudaryta sutartis su Interpolu. Tačiau tai atskira tema. Reikėtų sutvarkyti jūros pervežimus, nes atsirado privačių laivų. Bet, norint gerai sutvarkyti muitinių bazę, reikia nemažai lėšų. Be to, muitinių darbe bene svarbiausia – kadru problema. Manychiau, kad priimami į muitinę tarnautojai turėtų pasirašyti sąžiningumo priesaiką. Tuomet prireikus greičiau ir lengviau galima būtų organizuoti teisminių procesą.

Nepaisant visų nesklandumų, ponui V. Geržonui tapus Muitinės departamento vadovu, padėtis gerokai stabilizavosi.

– **„Gyvosios“ kontrabandos tranzitas sudaro kitokį išpūdį...**

– Tarnybinėje kalboje yra terminas „šilko keliai“. Nelegalų žmonių pervežimą globoja daugelio šalių nusikalstamos grupuotės. Ši problema Lietuvoje atsirado ne su kokio nors pareigūno paskyrimu į vieną ar kitą postą. Žmonės, nemokantys nei rusiškai, nei lietuviškai, kažkokiu būdu per Rusiją ir kitas valstybes patenka į Lietuvą. Reikėtų sugriežtinti migracijos tarnybų darbą. Yra atvejų, kad nelegaliai išduodami pasai, pasitaiko kitokių pažeidimų. Drįstu teigti, kad dabar ragaujame pirmųjų nepriklausomybės metų saviveiklos vaisius. Juk ne paslaptis, kad tuo metu į muitinės pasienio postus rinkosi ne patys doriausi žmonės.

– **Sunku mintyse suderinti Jūsų valstybės tarnybą su rašytojo darbu. Juk tai visiškai priešingi dvasiniai būviai. Ar turite laiko ir jėgų kūrybai?**

– Atsakysiu trumpai ir tiksliai: laiko kūrybai nėra. Manau, kad didžiausia mano klaida, jog įsivėliau į politiką dar Sąjūdžio laikais. Bet artėjant šešiasdešimtpenkermečiui, ketinu iš politikos pasitraukti, – tegul dirba jaunimas. Aš jau politiko košės prisivalgiau. Apskritai, manau, kad žmogus turi daryti tai, ką geriausiai išmano. Aš laimingiausias prieš rašomojo stalo.

Pozicija. Nuomonės.– 1995 m. balandis.

Borisas Dekanidzė: MANO GYVENIMAS BUVO ĮDOMUS IR TURININGAS

Žurnalisto Vito Lingio nužudymo byla ilgai prisimins Lietuvos žmonės. Gal ją studijuos ir teisininkai, ir istorikai. Labai graudu, kad mus visus vos nutarusius gyventi žmoniškai, sukrėtė štai tokia šiurpi gyvenimo proza. Žudikai, lyg mesdami mums visiems iššūkį, atėjo prie Vito Lingio namų rytą, tarsi nieko nebijodami, ir didžiulio namo akivaizdoje įvykdė mirties nuosprendį, tikėdamiesi, kad jie valdo mus. Tačiau atpildas atėjo greitai.

Korespondentė Ligita Norvydienė susitiko su Lukiškių kalėjime kalinčiu Borisu Dekanidze, kuriam skirta aukščiausiaji bausmė už tai, kad jis įsakė nužudyti Vitą Lingį.

– Jums dar liko paskutinė viltis išsaugoti savo gyvybę – malonės prašymas Respublikos Prezidentui, nes jūsų advokatų – V. Sviderskio, K. Stasiulio ir Č. Deramerio – kasaciniai skundai, kuriuose buvo prašoma peržiūrėti baudžiamąją bylą dėl Vito Lingio nužudymo, atmesti. Beje, savo visuose interviu jūs teigėte, kad malonės nieko neprašysite, nes esate nekal-tas. Kodėl vis dėlto buvo parašytas malonės prašymas, kodėl jūs pakeitėte savo nuomonę?

– Aš pasitariau su savo advokatais, kaip man geriau pasielgti. Juk buvau tikras, kad tie žmo-

nės, kurie peržiūrės baudžiamąją bylą, ras joje pakankamai netiesos ir prieštaravimų. Jų pakaktų nagrinėti bylą iš naujo. Aš labai nustebau, kad kasaciniai advokatų skundai buvo atmesti. Bet taip, matyt, ir turėjo įvykti, nes mūsų teismas liko toks pat „humaniškas“, kaip lig šiol, su tais pačiais teisėjais. Žmonės, kurie mane teisė, „užsidirbo“ aukštas pareigas, ir tai – ne paslaptis. Visi apie tai žino. Todėl aš parašiau prezidentui A. Brazauskui malonės prašymą, kuriame nė žodžiu neužsiminiau apie tai, kad aš kažko kremtuosi arba, puolęs ant kelių, prašau atleisti ir t. t. Malonės prašyme aš parašiau apie tai, kad ilgai išaiškės visos aplinkybės – kas buvo ir kaip buvo.

– O jeigu Prezidentas nepatenkins jūsų malonės prašymo, o tai – kaip sakiau, paskutinė instancija, ko tada lauksite?

– Lauksiu paskutinės valandos, kai į mane bus paleista kulka.

– Jums nebaisu?

– Nežinau – baisu ar ne, bet nemalonu, žinoma.

– Jeigu įvyktų stebuklas ir jūs išeitumėte į laisvę, – ar savo gyvenimą pakartotumėte iš naujo, ar vėl gyventumėte taip, kaip iki suėmimo Jūrmaloje?

– Absoliučiai nieko nekeisčiau. Mano gyvenimas buvo įdomus ir turiningas, neblogas. Taip mano visi. Vienintelė išimtis – aš kur kas įdėmiau rinkčiausi savo draugus ir šiaip žmones, kurie mane suptų. Gailiuosi, kad buvau šiuo atžvilgiu neatsargus ir todėl buvau išduotas.

– O pagal kokius požymius jūs dabar pasirinktumėte draugus ir bičiulius?

– Pirmiausia vertinčiau žmogiškąją ištikimybę. Bet tokia savybė išryškėja ekstremaliose situacijose.

– Kaip jus galėtumėte juos patikrinti? Atleiskite, tie žmonės, su kuriais jūs sėdėjote Aukščiausiojo Teismo posėdžių salės narve, taip pat simpatijų nepelno.

– Jie mane ne taip dažnai supo, kaip jums galėtų atrodyti. Aš su jais paprasčiausiai ilsėdavusi, tiksliau, leidau laisvalaikį. O šiaip Vilniuje ir visame pasaulyje aš turiu daug gerų draugų. Tačiau mane išdavė ne tik Achremovas, Slavickis ir Bobičenka. Yra daug kitų žmonių, kurie kūrė apie mane visokius niekalus. Jų „dėka“ aš atsidūriau kalėjime.

– Jūsų vardas skamba labai plačiai. Štai šviežia publikacija Rusijos „Ogonioko“ žurnale charakterizuoja jus, kaip „veiklą“ žmogų, dirbusį su įžymiosios „Panteros“ vadais. Galbūt ir jie jus išdavė?

– Jeigu aš būčiau kaltas, tai galima būtų tvirtinti, kad ir jie mane išdavė. Bet aš nekaltas!

– Iki šiol taip manote?!

– Taip, iki šiol! Ir tie žmonės, apie kuriuos jūs užsiminėtė, vis tiek išvilks į dienos šviesą tą baudžiamąją bylą ir šiaip visus sufabrikuotus „įrodymus“, kur melas keičiamas melu. Keitėsi parodymai, keitėsi viskas. Ir galų gale bus pasakyta, iš kur „dygsta kojos“. Antra vertus, teismas vyko man nepalankiu laiku, vykstant visokioms „reorganizacijoms“, kai žmonės veržėsi į valdžią, o visoms valstybinėms instancijoms buvo naudinga kurti organizuoto nusikalstamumo įvaizdį, jeigu paties nusikalstamumo negalima surasti ir išaiškinti. Ir niekas net nebandė pertraukti tokią veiklą ir pasakyti: „Vyrų, ką jūs darot!“ O aš, be to, dar neturiu ir pilietybės. Todėl nėra kam manimi rūpintis. Nėra žmogaus – nėra problemos.

– Žinau, kad buvo atvažiavusi jūsų motina.

– Taip, buvo. Dabar ji vėl išvyko į Kanadą ir bendrauja telefonu su mano advokatais. Pas mane ji buvo atėjusi.

– Ji išvažiavo iš Lietuvos viena, o jūs likote su tėvu. Šiaip pas mus, sutuoktiniams išsiskyrus, vaikai paliekami gyventi su motina. O jūs pasitikote su tėvu. Kodėl?

– Man buvo septyneri metai. Mama tuo metu turėjo kitą šeimą, turėjo dukrą nuo kito vyriškio, o aš nenorėjau palikti tėvo. Be to, žinojau, kad visada galėsiu nuvažiuoti pas motiną į

svečius. Tada tai buvo, tiesa, keblu. Bet atėjo palankus metas.

– **Kaip klostėsi jūsų santykiai su tėvu?**

– Kuo puikusiai! Mes buvome draugai, sutardavome. Šeimoje vyravo laisvės dvasia, nors prasižengęs gaudavau lupti.

– **Iki Tamaros jūsų tėvas buvo vedęs?**

– Taip. Buvo pamotė, buvo normali šeima, puikūs santykiai!

– **Jūs baigėte vidurinę mokyklą?**

– Taip, 6-ąją, kuri yra priešais kalėjimą.

– **Kaip tame anekdote: anksčiau jis gyveno priešais kalėjimą, o dabar – priešais nuosavus namus. Ar kada nors galvojote, kad jus ištiks tokia baisi lemtis. Juk mirti, sulaukus 33-ųjų metų, man atrodo, yra baisu.**

– Kaip sakoma, apsaugok Viešpatie, nuo kalėjimo ir terbos. Bet tokios baisyos lemties aš nesitikėjau. Net tie nusikaltėliai, kurie žvėriškai nužudo savo aukas, nusipelno trylikos, penkiolikos metų. O čia jokių įrodymų ir – mirties baismė.

– **O kam reikėjo L. Achremovui liudyti prieš jus? Kodėl jis pasirinko būtent jus? Jis galėjo pasakyti, kad V. Lingį paliepė nužudyti, sakysim, D. Kaplanas ar kitas žmogus?**

– Mane seniai visi perspėjo, kad saugočiausi. Tvarkydamas savo reikalus, aš daugeliui žmonių perėjau skersai kelią.

– **Ar galėtumėte pasakyti jų pavardes?**

– Ne, nesakysiu, nes noriu iki paskutinės minutės likti normalus žmogus. O Achremovas viską suvertė man.

– **Bet jam – dar sunkiau. Gal geriau numirti iš karto, negu iki mirties gyventi kalėjime.**

– Jam žadėjo 15 metų. O kodėl jis išdavė mane – nežinau. Visiems kažkodėl labai norisi su manimi atsisveikinti.

Lukiškėse dabar pilna visokiausių veikėjų, apiplėšusių liaudį: biznierių, verslininkų. Visiems dabar yra laiko pagalvoti apie gyvenimą. Na, bet čia jų asmeninės problemos.

– **Ar tiesa, kad jūsų tėvas perduoda visą savo turtą ir išvažiuoja iš Lietuvos?**

– Tai absurdas! Bet jums geriau susitikti su mano tėvu ir išgirsti apie tai iš jo lūpų, nes aš po teismo buvau susitikęs su juo tik du kartus. Jis maloniai su jumis susitiks ir atsakys į visus klausimus.

– **Šis teistumas – pirmas jūsų konfliktas su teisėsauga?**

– Ne, tai ne pirmas. Aš ir anksčiau atsidurdavau konfliktinėse situacijose su policininkais, kaip ir visi jauni žmonės, kurie sportuoja, gyvena ne kaip vienuoliai. Aš nedirsiu tvirtinti, kad esu ramus vaikas – tai vienur, tai kitur su kažkuo susipešdavau.

– **Kas lanko jus kalėjime?**

– Patys artimiausi žmonės – tėvas, sesuo, tėvo žmona Tamara, buvusi žmona su sūnumi.

– **Turiu pasakyti komplimentą – jūs neblogai atrodote. Geriau negu teismo salėje. Tikėjaisi pamatyti sulysusį, paliegusį, palaužtą, o matau kitokį.**

– Aš čia pailsėjau.

– **Jūs kameroje vienas? Kokios kalinimo sąlygos?**

– Radijo taškas, laikraščiai. Jokių ryšių su išoriniu pasauliu.

– **Jūsų nevaržo „mirtininko“ dalia?**

– Manęs kartą paklausė, kaip aš jaučiuosi šiame vaidmenyje (nieko sau vaidmuo!). Nesunku kiekvienam išbandyti tokį vaidmenį – nusileisti į savo namo rūšį, įžiebtį silpną elektros lempuotę ir laukti, kada ateis vyrai ir paleis į tave visą apkabą šovinių. Bet aš negraūžiu grindų, nešliaužioju keliais prašydamas, kad pasigailėtų. Aš įsitikinęs, kad su visa ta kampanija, nukreipta prieš mane, sunku kovoti. Ažiotažas aplink mane buvo tikrai meistriškai sukurtas. Ir visiems

buvo įkaltas mano – pabaisos – įvaizdis. Vieną žmogžudystę užsakiau, tai tik mirties bausmės ir nusipelniau! Bet dar kartą kartoju – aš nekaltas!

Pozicija. Nuomonės.– 1995 m. balandis.

TĖVO STANISLOVO DEDIKACIJA ŽURNALUI „POZICIJA. NUOMONĖS“

Šį laišką mes gavome iš vienuolio Tėvo Stanislovo:

Gyvenimo ilgesys: „Aš atėjau, kad žmonės turėtų gyvenimą, kad apščiau jo turėtų.“
(Jn 10,10)

Evangelijų skaitytojams priderėtų šį sakinį pabraukti. Vienas teologas sakosi, jeigu jis liestų evangelijų knygą, puslapį, kuriame yra šis sakinyss, stengtųsi užrašyti labai stambiomis raidėmis.

Bažnyčių bokštų varpai nuolat ir nuolat budina žmones gyvenimo pilnatvei.

Šioji pavasario diena ištaisai pašvęsta gyvenimo triumfui. Kristus „pirmagimis tarp mirusiųjų“. Kartu su milijardais žmonių mirties slenkstį Jis taipogi peržengė, tačiau pirmasis pirmagimis iš nebūties grįžta ir užtikrina mums Gyvybės amžinumą.

Mūsų krašte prisikėlimo diena nuolat mums primena Atgimimo įvykį. Visa, kas priminė tautos Gyvybę, rodos, nesugražinamai buvo sunaikinta, betgi vėl atgijo, vėl išsivystė.

Atgimimo stebuklas diena iš dienos turi įgauti regimą pavidalą. Sužaliuos laukai, nebus tuščių tvartų, nerūdys staklės fabrikuose... Suklestės vidinė kultūra... Tikime Prisikėlimu. Tikime Atgimimu.

Pastaba. *Algirdas Mykolas Dobrovolskis* (Tėvas Stanislovas) – kunigas, vienuolis, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras.

Pozicija. Nuomonės.– 1995 m. balandis.

PRISIEKUSIŪJŲ TEISMAI

Vytas GREBLIKAS

Anachronizmas ar teisingumo garantija?

Atkaklią kaltintojų ir gynėjų dvikovą atidžiai stebi grupelė kiek nuošaliau sėdinčių žmonių. Jie neklausinėja liudininkų, nesikiša į procese vykstančius ginčus. Tyliai visa tai stebi, paskui, ginčams pasibaigus, pakyla ir išeina iš salės. Teisiamieji, gynėjai, žiūrovai, netgi teisėjai nuščiuvę dėbso į už jų nugarų užsivėrusias duris. Netrukus jos atsivers, kad vienas iš sugrįžusiųjų ištartų teisiamajam arba teisiamiesiems lemtingą žodį: „Kaltas“ arba „Nekaltas“.

Daugelyje Vakarų Europos ir Amerikos šalių gana dažnai praktikuojami prisiekusiųjų teismai.

Šimtmečių patvirtinta tradicija.

Jau daug šimtmečių gyvuoja ši teisminė institucija prisiekusiųjų teismai. Jie dar vadinami „sąžinės teismais“. Mat juose, be teisėjų, būtinai dalyvauja gana didelės grupės vadinamųjų

prisiekusiųjų, kurie padeda teisėjams priimti sprendimus, kai nagrinėjamos ypač svarbios baudžiamosios, kai kada ir civilinės bylos. Prisiekusieji – tai specialiai atrinkti arba paskirti įvairių visuomenės luomų, įvairių politinių pažiūrų, net skirtingų rasių ir tautybių atstovai. Jie specialiai parengiami dirbti teismuose, supažindinami su galiojančiais įstatymais, nes nebūtinai turi būti teisininkai. Objektivumui užtikrinti paprastai į teismų procesus kviečiama nuo dešimties iki dvidešimties (kartais ir dar daugiau) prisiekusiųjų.

Tai labai senas tradicijas turinti institucija. Ji atsirado ir veikė dar senovės Graikijoje. Ten tokia praktika laikoma vienu iš demokratijos garantų. Po to šią tradiciją perėmė ir toliau plėtojo senovės romėnai. Tuo metu, kai nebuvo griežtų rašytinių įstatymų ir teisės kodeksų, prisiekusiųjų teismai turėjo užtikrinti kuo objektyvesnį teisingumą.

Prisiekusiųjų teismai atgimė ir tapo labai populiarūs Vakarų Europoje ir Amerikoje XVIII ir ypač XIX amžiuose.

XX amžiuje, įsigaliojus gana griežtiems teismų įstatymams, priėmus išsamius teisės kodeksus, prisiekusiųjų teismų reikšmė ėmė mažėti. Net tradicijas puoselėjančioje Anglijoje dabar prisiekusiųjų teismams pavedama nagrinėti tik apie 3 procentus baudžiamųjų bylų. Vokietijoje jiems patikimos tik specialiam įstatyme numatytos daugiau moralinio pobūdžio bylos, kaip piktnaudžiavimas valdžia, korupcija, tautinė arba rasinė nesantaika. Šiuo metu prisiekusiųjų teismai populiariausi JAV. Ten jie iki šiol nagrinėja visas reikšmingesnes baudžiamąsias ir nemažai civilinių bylų.

Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, pasigirdo balsų: ar nederėtų ir pas mus atkurti prisiekusiųjų teismų instituciją. Netgi tvirtinama, kad tai padėtų įveikti visuomenėje įsigalėjusį teisinį nihilizmą, nepasitikėjimą esama teisėtvarkos sistema. Norėdamas išgirsti ir specialistų, ir kitų visuomenės atstovų nuomonę šiuo klausimu, surengiau nedidelę apklausą.

Prieštaringos nuomonės

Klausimai: Kaip jūs manote, ar šiuo metu būtų tikslinga Lietuvoje atkurti prisiekusiųjų teismus? Kokį vaidmenį jiems reiktų patikėti esančioje teisėtvarkos sistemoje?

Valdas BUGELEVIČIUS, Vilniaus rajono apylinkės teismo pirmininkas:

– Prisiekusiųjų teismai yra įdomi institucija ir būtų tikrai naudinga. Bet ją įgyvendinti mes nesame pasirengę.

Visuomenė nėra subrendusi tokiam žingsniui. Tą įrodė darbas su teismų tarėjais. Jie nieko teigiamo nedavė teismams, todėl dabar jų paslaugų atsisakyta. Pats prisiekusiųjų išrinkimas arba paskyrimas – labai sudėtinga procedūra. Juos tektų bent minimaliai parengti. Kas tuo užsiims? Ar daug atsiras norinčiųjų dirbti? Kas šį darbą finansuos? Tai problemos, kurias tektų ilgai spręsti. Bet, kartoju, idėja graži ir reikalinga. Įvairiose šalyse prisiekusiųjų teismai padeda įgyvendinti teisingumą.

Algirdas VALIULIS, Kriminalistikos laboratorijos vedėjas:

– Prisiekusiųjų dalyvavimas nagrinėjant svarbias baudžiamąsias bylas duotų naudos. Padidėtų objektyvumas, pakiltų teismų autoritetas. Dėl to ir teisėjams dažnai būtų lengviau priimti sprendimus – sumažėtų galimybė apsirikti arba ko nors neįvertinti. Šiuo metu teismų autoritetas visuomenės akyse gerokai smukęs. Mes, kriminalistai, taip pat dažnai būname nuvilti, kai mūsų atliktas didžiulis darbas lieka neįvertintas.

Tomas GREIČIŪNAS, verslininkas, personalinės įmonės „Arka“ savininkas:

– Dabartiniais mūsų teismais nepasitikiu. Ne kartą teko suabejoti jų objektyvumu, teisėjų sąžiningumu. Aš pasisakyčiau už prisiekusiųjų teismus. Kartais iš šalies žmonės (šiuo atveju prisiekusieji) geriau matytų nusikaltimų priežastis, teisingiau įvertintų padarytą moralinę žalą. Ir teisėjams būtų drąsiau priimti sprendimus.

Violeta PETRAVIČIŪTĖ, studentė:

– Gerai prisimenu prieš keletą mėnesių matytą amerikiečių kinofilmą (berods jis vadinosi „Prisiekusieji“). Jame medicinos sesuo buvo kaltinama tyčiniu sunkiai vėžiu sergančios ligonės nužudymu. Mat ji suleidusi per didelę dozę raminamųjų vaistų, kurių pati ligonė prašė. Teismui reikėjo išsiaiškinti, ar medicinos sesuo buvo kalta, ar ne. Teisminių ginčų metu buvo įrodyta, kad medicinos sesers veiksmai nebuvo tyčiniai, ji neturėjo jokios nei materialinės, nei moralinės naudos. Tačiau formaliai ji buvo kalta. Galutinį žodį turėjo tarti prisiekusieji.

Vidas KAZLAUSKAS, advokatas:

– Tai pernelyg brangus malonumas mums. Pasvajoti galime, o įgyvendinti dar ilgai nesugebėsime.

Pozicija. Nuomonės.– 1995 m., balandis.

TEISINGUMO NĖRA IŠ KUR IMPORTUOTI

Juozas ŠIUPŠINSKAS

Penkeri metai praėjo nuo kovo 11-osios, Nepriklausomybės atstatymo dienos. Tačiau apmaudu ir keista šiandien girdėti bei skaityti žodžius, jog Lietuvoje trūksta teisingumo. Anksčiau trūko prekių: automobilių, gražių batų, šaldytuvų, baldų, o dabar tuo esam užsivertę: tik pirk. Bet didelis stygius teisingumo... O jo importuoti nei iš kur... Jis čia pat, Lietuvoje, neperkamas dalykas! Tereikia teisingumo tik panorėti, ištiesti ranką, ir jį turėsi. Bet neturim. Ir kuo toliau, tuo teisingumo mažta.

Aš neišsigalvoju. Taip tvirtina, pavyzdžiui, ir Mečislovas Poplavskis, Vilniaus rajono policijos vyriausiasis komisaras, jau ketvirtį amžiaus dirbęs šiame teisėtvarkos lauke.

„Dabar Lietuvoje daugiau jėgų, ginančių nusikaltėlius, negu ryžtingai užkertančių jiems kelią. (...) 80 proc. vagių teismas nubaudžia tik lygtinai. Į laisvę išėjęs nusikaltėlis žmogui, kurį jis apvogė, negražina nei daiktų, nei pinigų, nei automobilio“, – taip šiomet, kovo pabaigoje, kalbėjo M. Poplavskis „Vakarinių naujienų“ korespondentei.

Kas čia yra? Irsta Lietuvos valstybės pamatai. O būtent teisingumą valstybės pamatais vadino senovės romėnai.

... Paskelbus atstatytą Lietuvos nepriklausomybę, pirmiausias Respublikos Aukščiausiosios Tarybos darbas buvo paskirti ir prisaikdinti naujus teisėjus. Reikalauta šiam procesui kuo daugiau viešumo, siekta, kad, kandidatų į aukščiausiuosius teisėjus sąrašą paskelbus spaudoje, jų savybes aptartų Lietuvos visuomenė, atsiliepiamus apie juos siųstų Aukščiausiajai Tarybai.

Sąrašą paskelbė, visuomenei atsiliepti davė dvi dienas. Tada, 1990 05 03, deputatas J. Prapiestis Aukščiausiosios Tarybos posėdyje Teisinės sistemos komisijos vardu kalbėjo: „Atsiliepimai buvo gauti tiktai dėl keleto kandidatūrų ir gana prieštaringi: vieni gyrė, kiti peikė. Jeigu mes norėtume, tai apie kiekvieną teisėją galėtume pririnkti tokios informacijos... Pavyzdžiui, jeigu pradėtų skųstis visi nuteistieji. Kiek tenka mums patirti, tai dar nebuvo tokių, kurie sakytų, kad nuteisė teisingai. Jeigu paskaitytume pagaliau ir advokatų skundus, tai mes galime rasti momentų, kurie vienais ar kitais atvejais gali versti abejoti teisėjo kvalifikacija. Tada mums visai nebeliktų žmonių. Taigi tas skelbimas gal ir gerai, tačiau remtis žmonių informacijos objektyvumu – tegul man atleidžia Respublikos gyventojai – ne visada pavyksta.“

Matot? „Jeigu mes norėtume, tai apie kiekvieną teisėją galėtume pririnkti tokios informacijos...“ Nenori! J. Prapiestį tenkina teisėjai tokie, kokie jie buvo ir yra.

Tą pačią dieną Šančių rinkimų apygardos deputatas, Nepriklausomybės atstatymo akto signataras, bolševikų buvęs nuteistas sušaudyti politkalinys L. Simutis perskaitė stulbinantį pareiškimą: „Naudojamės teise pareikšti, kad dauguma (...) siūlomų kandidatų, parinktų vadovaujantis sveiku protu nesuvokiamais kriterijais, ištisą dešimtmetį bus padidinto pavojaus šaltinis Lietuvos gyventojų teisėms ir laisvėms. Kelia susirūpinimą tai, kad visi rekomenduojami kandidatai yra Komunistų partijos nariai ir nėra nė vieno kitos partijos atstovo arba nepartinio. Šie neseniai depolitizuoti asmenys dirbo, ir visi išugdyti bei pritaikyti didžiai politizuotai teismų sistemai. Dauguma jų nuolankiai vaidino ydingą politizuotą vaidmenį okupuotos Lietuvos marionečių teisme, beatodairiškai pažeidinėjo pagrindines žmogaus teises ir laisves, be jokio sąžinės graužimo griovė ir naikino žmonių gyvenimą“. (Žiūr. AT pirmosios sesijos stenogramų 7-tą knygą, p.72, 76.) Deputatas paminėjo 14 tokių ydingų kandidatų į Aukščiausiojo Teismo teisėjus pavardžių, bet į jo kritiką niekas neatsižvelgė. Nors niekas jos ir nenuneigė. Kritikuotieji liko pakylėti į aukščiausią teisingumo piramidę. Teisėjai L. Simučio pažemintos savo garbės ir orumo teismuose negynė.

Teisėjus atrinko ir rekomendavo Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas teisininkas K. Motieka, pats dukart buvęs kompartijos narys.

Neprišiminčiau to meto ir nerašyčiau apie teisėjų savybes, jų parinkimą bei skyrimus, jeigu pats nebūčiau siuntęs į Aukščiausiąją Tarybą tuometinės „Darbo ir poilsio“ žurnalo redakcijos laiško apie teisėjos J. Iždonaitės darbą. Čia nekenks pakartoti ištrauką iš teisės daktaro F.Laurinaičio straipsnio „Ar įveiksim telefono teisę?“, skelbto „Darbe ir poilsy“ 1990 m., Nr. 7.

„Tik dideliu žurnalistų ir redaktorių atkaklumu retkarčiais pavykdavo pralaužti aukščiausių teisėjų biurokratinis įtvirtinimus. Kaip pavyzdį norėčiau skaitytojams priminti Lietuvos TSR nusipelnusio trenerio, kūno kultūros ir sporto žymūno R. Joniko bylą („Darbas ir poilsis“, 1988, Nr. 7, 10; 1989, Nr. 2, 6, 7, 9). Nepavyko šios bylos teisme laimėti tokiems patyrusiems advokatams kaip Narcizas Rasimavičius ir Zita Sličytė (dabar abu – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatai), matyt, ne todėl, kad LTSR nusipelnusią gydytoją R. Butkienę, grubiai suklastojusią savo vyrui baudžiamąją bylą, gynė ne mažiau patyręs advokatas Mindaugas Lošys (dabar – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas), o todėl, kad jo ginamąją palaikė aukšti Vilniaus nomenklatūros sluoksniai. Ši aplinkybė teismams, o ir teisėsaugos darbuotojams buvo visų svarbiausia. Todėl nei R. Butkienė, nei falsifikuojant jai talkininkavę Kauno medikai nebuvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Juk neapsikentus pakartotinių publikacijų su viešais įrodymais, paprastutė suklastota R. Joniko byla pasiekė net LTSR Aukščiausiojo Teismo plenumą, kuris pagaliau pripažino: „Liaudies teismas ir aukštesnės teisminės instancijos, nagrinėdamos bylą, apie dalį ištaisymų ir netikslumų medicininiuose dokumentuose (nosies kaulų lūžimo diagnozės prirašymai, asmens teismo medicininės apžiūros akto kopijų skirtumai ir kitus) jau žinojo. Tačiau juos palaikė neesminiais“.

Pirmoji suklastotus dokumentus „palaikė neesminiais“ Kauno miesto Lenino rajono teisėja Janina Iždonaitė (dabar tapusi Aukščiausiojo Teismo teisėja!), iškeldama R. Jonikui baudžiamąją bylą už neįvykdytą nusikaltimą.

(...) Netgi Sovietinio Aukščiausiojo Teismo plenumas konstatavo, kad R. Joniko byloje (o kiek panašių bylų neiškilo viešumon!) „ir aukštesnės teisminės instancijos“, vadinasi, ir AT prezidiumo nariai, „pažeidė Lietuvos TSR BPK 18, 76, 384, 385 str. reikalavimus“. Ką gi sako išvardinti Baudžiamojo proceso straipsniai: nevisapusiškas, nepilnutinis ir subjektyvus bylos aplinkybių ištyrimas (18 str.); neobjektyvus įrodymų įvertinimas (76 str.); teismo tardymo vienpusiškumas ir nepilnumas (384 str.); nuosprendyje išdėstytų teismo išvadų neatitikimas faktinių bylos aplinkybių (385 str.).

Štai, gerbiamieji skaitytojai, aiškiausias „telefoninės teisės“ pavyzdys. Bet ar mes apsaugoti

nuo tokios teisės atsigaminimo, kai teisingumo sergėtojų viršūnėse matome veidus tų pačių žmonių, kurie pamindinėjo ir įstatymus, ir sąžinę“.

Bet grįžkim į 1990 05 03...

AT deputatas V. Žiemelis agitavo, o už jį dar garsesnis deputatas R. Varanauskas siūlė balsuoti už J. Iždonaitę.

Vadinasi, čia ne juokelis byloje, ne apsirikimas, bet nusikaltimo požymius turinti veika, apibūdinta to meto Baudžiamojo kodekso 184 str. skirsnyje „Nusikaltimai teisingumui“. Bet teisininkai sau tokie atlaidūs, jog nuo 1961 m., kai įsigaliojo tas kodeksas, nebuvo baudžiamosios bylos pagal tą 184 straipsnį.

... Bet grįžkim į 1990 05 03, į Aukščiausiosios Tarybos posėdžių salę. Posėdžiui pirmininkauja A. Abišala. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas M. Lošys pristato kandidatę į Aukščiausiojo Teismo teisėjas J. Iždonaitę, deputatai jos klausinėja.

V. Jarmolenka (Dainavos rinkimų apygarda). Komisija gavo vienos rinkėjos iš mano apygardos laišką. Jame buvo rašoma apie psichinių ir psichiatrinių ekspertizių taikymą. Tai daktarės pasirašytas laiškas...

J. Iždonaitė. Aš nesupratau klausimo (...)

Balsas iš salės. Noriu deputatams pranešti, kad Teisinės sistemos komisija yra gavusi keletą piliečių kritinių laiškų dėl pretendentės J. Iždonaitės. Skundžiasi žmonės, kad J. Iždonaitė nepakankamai tolerantiška proceso šalims, taip pat interesantams. Yra ir tas deputato V. Jarmolenkos minimas atvejis, tačiau truputį aš noriu akcentuoti kitą pusę. J. Iždonaitė, būdama liaudies teisėja, išsiuntė vykdymui atskirą nutartį, neįsiteisėjęs dar nuosprendžiui. Šitas paskubėjimas, tas pažeidimas turėjo žmonėms neigiamų pasekmių. Dėl žurnalo „Šluotos“ už ją atsiprašinėjo teisingumo ministro pavaduotojas. Teisinės sistemos komisijos nuomonė, kad pretendentės J. Iždonaitės profesinė etika tikrai yra nepakankama.

J. Iždonaitė. Ar galima man būtų atsakyti?

Pirmininkas. Na, čia atsakyti nereikia, čia yra komisijos išvada“.

Po to prakalbo prisiekusieji Lietuvos deputatai, teisininkai. Užtarėjai...

V. Žiemelis (Raguvos rinkimų apygarda). Su gerbiamąja pretendentė, kaip teisėja, man neteko susitikti, tačiau teko susitikti su ja ir visuomeninėje veikloje. Aš esu Teisininkų draugijos valdybos narys, o gerbiamoji pretendentė dirbo Kauno skyriuje (tos draugijos.– Red.). Ji labai aktyviai talkino. Ir manau, kad iš tikrųjų jos pasaulėžiūra šiuo metu tinkama. Ji, įsitikinęs, dirbs Lietuvai, ir kviesčiau balsuoti už ją. (...)

J. Prapiestis (Prienu rinkimų apygarda). Aš netikėtai gavau klausimą iš kolegų. Jie klausė: „Tai ką, komisija nerekomendavo?“ Aš noriu patikslinti, kad komisija rekomendavo. Komisija neabejoja J. Iždonaitės kvalifikacija, principingumu, tačiau buvo gautas vienas kitas laiškas, kuriuose rašoma, kad nepakankamai tolerantiška su proceso dalyviais. Jai, matyt, ne visada galbūt užtekldavo kantrybės, kai tyčiojasi nuteistieji ar dar kiti proceso dalyviai, kai elgiamasi nepakankamai taktiškai (...).“

Prisiminkim čia nusikaltimo nepadariusį, J. Iždonaitės nekaltai nuteistą trenerį R. Joniką! Pasak J. Prapiestio, galbūt Iždonaitėi ir neužtekldavo kantrybės, kai teisiemieji nepakankamai taktiškai elgdavosi.

Po to prie mikrofono priėjo dar vienas užtarėjas, garsus deputatas P. Varanauskas, pasiūlė balsuoti už J. Iždonaitę, ir ji tapo Aukščiausiojo Teismo teisėja.

Tą pačią dieną vėlesniame Aukščiausiosios Tarybos posėdyje deputatas, teisininkas Z. Juknevičius (gal prieš tai jis miegojo, gal buvo išėjęs, kai deputatai klausinėjo pretendentę J. Iždonaitę) uždavė klausimą M. Lošio pristatytai būsimai teisėjai A. O. Kvaracijūtei:

„Gerbiamoji pretendentė, jums žinoma Joniko baudžiamoji byla. Aš skaičiau Respublikinės

profesinių sąjungų tarybos, tiesa, buvusios, žurnalo „Darbas ir poilsis“ redaktorius gana ilgą atsiliepiamą į tų kandidatų sąrašą, paskelbtą „Valstybės žiniose“. Ten rašoma, kad jūs irgi dalyvavot nagrinėjant šią bylą. Ji nebaigta, nes yra prokuroro protestas. Ar suklydo autoriai, ar iš tiesų jūs ją nagrinėjot? Tai gal paaiškintumėte.

A. O. Kvaraciejūtė. Jeigu jūs galite, priminkit, ar čia kasacinė byla, apie ką ji, galbūt fabulą?

Z. Juknevičius. Smulkiau apie šitą bylą ir jos istoriją galėtų painformuoti gerbiamieji deputatai Z. Sličytė ir L. N. Rasimavičius.

A. O. Kvaraciejūtė. Tai būtų gerai. Aš tikrai neatsimenu.

Z. Juknevičius. Šita byla praėjusi visas instancijas...

A. O. Kvaraciejūtė. Gal aš su ja reikalų neturėjau?

L. N. Rasimavičius. Galiu pasakyti, kad šioje byloje pretendentė nedalyvavo.

Pirmininkas. Čia yra klaida.

Bet kodėl gi prisiekę sąžiningai tarnauti Lietuvai deputatai teisininkai, buvę advokatai trenerio R. Joniko baudžiamojame byloje Z. Sličytė ir N. Rasimavičius, kai J. Iždonaitė stovėjo posėdžių salėje, laukdama deputatų klausimų, tylėjo, lyg prisisėmę į burnas vandens?

...O štai ką šiomet „Lietuvos aide“ 1995 01 11 Nr. 7 rašo Seimo narys, teisininkas V. Žiemelis: „Dabar jau rankos laisvos – ką norim skiriam, ką norim atleidžiam. (Tai apie LDDP-red.) Reikia nubausti tuos, kurie nagrinėjo bylas apie LDDP lyderių ir prijaučiančių bendradarbiavimą su KGB? Pirmoji auka – Aukščiausiojo Teismo teisėja J. Iždonaitė, nagrinėjusi Beriozovo bylą. Ji perkeliama į apeliacinį teismą. Nesvarbu, kad ji aukštos kvalifikacijos specialistė, pasitobulinusi Kanadoje, JAV“.

Taigi kaip toj Krylovo pasakėčioj, gaidys gegutę gyрэ... Dar 1990 metais V. Žiemelis parlamente agitavo, kad ją AT teisėja išrinktų. O šiomet V. Žiemelis politiškai aprauda J. Iždonaitę, tarytum apeliacinis teismas jai būtų per menka vieta, tarytum ji būtų susidorojimo auka.

Kas be ko, V. Beriozovo bylos teisėja J. Iždonaitė neatsisakė, norėdama sustiprinti savo politinį švytėjimą. Ji nenumanė, kad dar V. Landsbergio pirmininkaujama Aukščiausioji Taryba, balsuodama dėl teismo išvados, iš V. Beriozovo deputato vardo neatims. Ir antra vertus, ji buvo įtikėjusi, kad rinkimų 1992 metais LDDP nelaimės...

Bet argi neaišku, pone Žiemeli, kad Joniko byla visad lydėjo Iždonaitę ir lydės, lyg kometą uodega. Jūs atkakliai nenorite apie tą bylą girdėti, jos panagrinėti. Gal suabejotumėt, ar p. J. Iždonaitė apskritai verta teisėjos mantijos, kuria ją apvilko ministras J. Prapiestis ir nusifotografavo kartu su ja „Tiesos“ laikraščio puslapiams. Pasiųsti į užsienį tobulintis M. Lošys nerado geresnio kandidato už J. Iždonaitę, Aukščiausiojo Teismo narę.

Priminsiu „Lito“ laikrašty 1994 m. Nr. 65 skelbtą istoriją. J. Iždonaitės ir partnerių nuopelnu AB „Medvilnė“ būtų turėjusi sumokėti per 2 milijonus (nedaug!) litų AB „Inkarui“ ir tik 1995 11 02 Lietuvos ūkinis teismas šį „Inkaro“ nepagrįstą ieškinį atmetė. O pereidama į apeliacinį teismą, Respublikos Seime J. Iždonaitė pernai lapkritį vis dėlto gavo klausimą: ar dar menate Joniko bylą?

Ji atsakė, kad Joniką prisimena, kad ji jo atsiprašiusi, tarp jų nieko tokio nėra, ir Jonikas jai jokių pretenzijų neturi.

Susitikęs gerb. R. Joniką, pasakiau jam apie Seime girdėtus J. Iždonaitės žodžius.

– Ji Seime taip kalbėjo? Negali būti! Melas, kad aš jai atleidau... Taip, kartą Aukščiausiojo Teismo koridoriuje sutikta ji manęs atsiprašinėjo, bet tai nereiškia, kad aš jai dovanojau ir pradėjau gerbti. Apskritai, šis reikalas ne iš atsiprašymų srities. Juk ne koją autobuse ji man numynė. O bylos fabrikuotojai, dokumentų klastotojai ir šiandien nubausti. Esu tvirtai tikras, jog toks nedoras žmogus negali būti teisėjas net mažiausiam teisme. Apie tai rašiau socialdemokratiška-me „Lietuvos žinių“ laikraštyje.

Tegul V. Žiemelis toliau žmones tikina, jog J. Iždonaitė yra LDDP auka. Jos pavarde 1994 12 19, kaip sakoma, vienbalsiai priimtame pareiškime taip pat gynė Lietuvos teisininkų draugijos konferencijos dalyviai.

Taip jiems parankiau! O Lietuvai nuo to tik sunkiau.

Kokie tikslai jus vienija, kas su jumis darosi, teisininkai?

Teisininkai randa pagrindo skelbti pareiškimus ir vieningai kaltinti Seimą už priimtus esą prastus įstatymus, jų pataisas ir pataisų pataisas, lyg ne patys teisininkai būtų jų autoriai, lyg jie nebūtų jų vertinę, taisę, vizavę, balsavę. Lyg jie nebūtų Lietuvos teisinio nuosmukio autoriai.

... Dėlei to vėl grįžkime į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos I šaukimo I sesiją, 1990 04 03 posėdį. Deputatai klausinėjo Aristidą Pėstininką, LTSR laikų Aukščiausiojo Teismo teisėją ir jo Prezidiumo narį (vėliau tapusį Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo pirminko M.Lošio pavaduotoju, Baudžiamųjų bylų kolegijos pirmininku. Nuo 1995 m. jis – Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro pavaduotojas).

„Balsas iš salės. Jūs būsite kartu ir Baudžiamųjų bylų kolegijos pirmininkas? Kokia padėtis šiuo metu, nagrinėjant tas bylas (tai yra sovietiniais laikais nuteistų rezistentų, partizanų, kuriems, be kitko, neretai būdavo inkriminuojamas ir bendradarbiavimas su okupantais hitlerininkais, nekaltų tarybinių piliečių žudymas. – Red.). Koks yra Aukščiausiojo Teismo narių skaičius ir koks jis turėtų būti ateityje jūsų kolegijoje? (Žiūr. Aukščiausiosios Tarybos stenogramos. 1990 m., 5-oji knyga, p. 23-24).

A. Pėstininkas: Skaičius galbūt optimalus. Tačiau nenormali padėtis su reabilitavimo bylomis. Mes turime aibę pareiškimų ir fiziškai nepajėgiam laiku jų išnagrinėti. Man labai patiko ankstesnėje sesijoje pasiūlymas spręsti šį reabilitavimo klausimą vienu aktu. (? – Red.) Mes tikrai negalime spėti – tūkstančiai pareiškimų, kiekvieną bylą peržvelgti labai sunku. Galbūt reiktų tikrai pasvarstyti ir reabilituoti žmones vienkartinio aktu, kad galima būtų išduoti jiems pažymas, netikrinant bylų.

V. Žiemelis (Raguvos rinkiminė apygarda). Aš norėčiau paklausti, o kas tada išrašytų pažymas, nes tas darbas taip pat didelis?(...)

A. Pėstininkas. Galima daryti paprasčiau: priimti įstatymą, kad visi jie reabilituojami. Pažymą išrašyti gali net informacijos centras, turėdamas konkrečius duomenis, kiek kas atlikęs bausmę. Vis tiek iš Informacijos centro reikės reikalauti duomenų.

...A. Pėstininkui rūpėjo vienkartinis aktas, netikrinant bylų, o V. Žiemeliui – kas rašys pažymas. Tokia jų teisinė mąstysena. Tad gal ne visiškai be reikalo Lietuvos Respublikos Prezidentą atakuoja Izraelio valstybės pasiuntiniai teisininkai, Simono Wiesenthalio centras, tvirtindami, jog tarp reabilituotųjų jie mato reabilitacijos nevertų asmenų, karo metais žudžiusių, baudusių mirtimi žmones vien už tai, kad jie buvo kitos rasės, tautybės ar religijos, t. y. dalyvavusių Lietuvos ar Baltarusijos žydų genocide.

Ar tai Viešpaties valia tokie teisės žinovai aukštyn keliami vien todėl, kad per juos Lietuva patirtų kuo daugiau gėdos?

...Ano karto, 1990 m., personalijas parinko ir teismų sąrangą montavo kartu su M. Lošiu ir K. Motieka. 1992 m. į Seimą jis nebuvo išrinktas ir tapo advokatu. Tai ar toks advokatas, stojęs ginti prasikaltėlio, nedaro papildomo poveikio geriems pažįstamiems teisėjams? Antrą kartą, 1994 m., formuodamas naujus keturių pakopų teismus, parinkdamas teisėjų kandidatūras arba pritardamas joms, pasidarbavo Prezidento buvęs patarėjas valstybės ir teisės klausimais R. Andrikis. Šį sunkų darbą pabaigęs, jis perėjo dirbti į advokatūrą, nors „Lietuvos rytas“ džiaugiasi, kad savo publikacijomis apie R. Andrikio piktus darbus jis išstūmė patarėją iš svarbaus posto. Ne, R. Andrikis, man regis, baigė darbą, kurį buvo užsiplanavęs, ir išėjo advokatauti, gal ir dėl to, kad prezidentūroje jam uždarbis per mažas.

Tokie advokatai, kaip K. Motieka, kaip R. Andrikis, gali pasirinkti brangiai apmokamas bylas ir jų nepralaimėti, nes už aukštųjų teisėjų stalų sėdi jų parinktieji teisėjai. O iš Baudžiamojo kodekso buvęs 184 str. (IV skyrius. Nusikaltimai teisingumui) 1994 07 19 išnyko. Ir anais laikais jis neveikė, o dabar dingo net teorinė galimybė, kad teisėjas, nusikaltęs teisingumui, gali pats atsidurti teisiųjų suole. Visiška laisvė teisėjams, kurie galvose turi įdėtas Andropovo laikų mąstysenos disketes. Ir niekas jų neišima.

...Prabėgo penkeri metai, ir matome, kad šventą teisybę sakė Aukščiausiojoje Taryboje kovo 11-osios signataras Liudvikas Simutis. Bet susimokėliai pasistengė jo žodžius padėti į archyvą ir prislėgė šaltu abejingumo akmeniu.

Pozicija. Nuomonės.– 1995 m. balandis.

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ CENTRAS

Neseniai įkurta visuomeninė organizacija ir finansiškai remiama Jungtinių Tautų vystymo programos (JTVP) bei Danijos žmogaus teisių centro, skelbia konkursą šioms pareigoms užimti.

Lietuvos žmogaus teisių centras yra savarankiška visuomeninė organizacija, kurios pagrindinė paskirtis yra skatinti pagarbą žmogaus teisėms Lietuvos Respublikoje bei vykdyti švietimo ir mokslo veiklą.

Centro pagrindiniai tikslai yra plėtoti švietėjišką veiklą žmogaus teisių srityje, analizuoti žmogaus teisių būklę šalyje, kaupti biblioteką, teikti informaciją, metodinę, konsultacinę paramą, inicijuoti mokslinius tyrimus.

Direktorius: vadovaus kasdieninei centro veiklai, atstovaus centrui valstybinėse institucijose, Vyriausybėje ir pan., bendradarbiaus su tarptautinėmis agentūromis ir organizacijomis, koordinuos švietimo, mokslinį-tiriamąjį, informacinį-leidybinį darbą, kurs centro veiklos plėtojimo strategiją, bus atsakingas už centro programų vykdymą.

Direktoriaus pavaduotojas: padės centrui sudaryti ir kontroliuoti centro programas bei mokslinį-tiriamąjį darbą, organizuos ir prižiūrės švietimo, informacinį bei leidybinį darbą, koordinuos konferencijų ir seminarų organizavimą, rūpinsis techniniais ir ūkiniais klausimais.

Švietimo programų koordinatorius: organizuos švietimo projektų vykdymą, rengs seminarus, kursus, paskaitas, konsultuos vadovėlių, mokymo priemonių kūrimo ir įdiegimo į mokymo turinį klausimus.

Teisininkas konsultantas: konsultuos asmenis žmogaus teisių klausimais, teiks patarimus dėl galimybių kreiptis į kompetentingus Lietuvos Respublikos organus ir tarptautines žmogaus teisių gynimo organizacijas, organizuos tyrimus žmogaus teisių srityje, prižiūrės dokumentų kaupimą ir sisteminimą.

Asistentas dokumentininkas: padės direktoriui kasdieniniame darbe, teiks bendrą informaciją apie centrą, tvarkys centro korespondenciją ir sistemins dokumentus žmogaus teisių srityje, kurs duomenų banką.

Reikalavimai visiems aukščiau išvardintiems pretendentams: geras anglų kalbos mokėjimas (raštu ir žodžiu), pageidautinas kitų užsienio kalbų mokėjimas, sklandi lietuvių kalba, orientacija žmogaus teisių klausimais, mokėjimas bendrauti su žmonėmis, darbo su kompiuteriu įgūdžiai. Aukštasis teisinis išsilavinimas būtinas teisininkui-konsultantui. Informacinių dokumentų kaupimo, sisteminimo ir paieškos įgūdžiai pageidautini asistentui dokumentininkui.

Su atranką praėjusiais kandidatais bus pasirašyti dvejų metų kontraktai (atnaujinami), mo-

kami geri atlyginimai, dirbama visą dieną.

Šis centras teikia vienodas galimybes visiems ir skatina paduoti pareiškimus su išsamia informacija apie išsilavinimą bei darbo patirtį. Pareiškimus siųsti iki 1995 m. gegužės 20 dienos tokiu adresu: Lietuvos žmogaus teisių centras, Gedimino pr. 22., Vilnius 2600, tel. 62 88 58, 76 89 66, pirmadieniais – trečiadieniais 11-13 val.

Pozicija.– 1995 m. gegužės 14 d.

PREZIDENTO ABEJONĖS PADEDA VYTIS NUBĖGUSIĄ EUROPAŲ (1)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Lietuvos Respublikos Seimas šių metų balandžio 27 dieną priėmė įstatymą „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“. Taigi po daugiau kaip penkerių nepriklausomybės metų mes, lėtieji lietuviai, strimgalviais bėgdami į Europą, vis dėlto lėtai, sakyčiau, priimame gyvenimo joje taisykles. Taigi užuot sakę, kad einame į Europą, matyt, turėtume sakyti – vejame Europą. Ir štai kodėl.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija sudaryta Romoje 1950 m. lapkričio 4 d. ir įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d. Tad Europa apie žmogaus teises ir pagrindines laisves raštu prakalbo beveik prieš pusamžį, tais metais, kai Lietuvoje apie jas niekas viešai nekalbėjo, o apie galimą Lietuvos laisvę vilčių liko vis mažiau ir mažiau. Tada tik vienas žmogus turėjo laisvę daryti ką nori – Stalinas. Bet laikas gydo neteisības.

1993 metų gegužės 14 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras pasirašė Konvenciją ir jos Pirmąjį, Ketvirtąjį bei Septintąjį protokolus. Bet pasirašyti vienam žmogui tokius svarbius dokumentus nepakanka. Konvencija, taip pat minėti jos protokolai, turi būti ratifikuoti. Čia jau mūsų Respublikos Prezidento ir Seimo rūpestis. O Prezidentas atsargus. Todėl jis norėjo greičiau teikti Seimui ratifikuoti Konvenciją ir jos protokolus, bet buvo stabdomas minties, kad tik nebūtų triukšmo, jog vėl pažeidžiama Konstitucija. Konstituciją saugo ne tik Prezidentas, bet ir Konstitucinis Teismas, kurio žodis dėl kokių nors veiksnių atitikimo Konstitucijai yra paskutinis ir neskundžiamas. Todėl ir Prezidentas, suabejojęs savo ir savo patarėjų galvomis, paprašė šio teismo išvados – ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnis neprieštaruoja Konstitucijos 48 straipsniui. Čia verta pacituoti Konvencijos 4 straipsnį:

„1. Niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas.

2. Niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą.

3. Šiame straipsnyje sąvoka „priverstinis ar privalomasis darbas“ negali reikšti:

a) kokio nors darbo, kurį paprastai reikalaujama atlikti kalnimo metu, taikant šios Konvencijos 5 straipsnio nuostatas (apie šį straipsnį rašysime vėliau – J.V.), ir darbo lygtinio atleidimo nuo tokio kalnimo laikotarpiu;

b) kokios nors karinės tarnybos arba tarnybos, kurios reikalaujama iš asmenų, atsisakančių nuo karinės tarnybos dėl įsitikinimų, vietoj karinės tarnybos tose šalyse, kur toks atsisakymas yra pripažįstamas;

c) kokios nors tarnybos, atliekamos dėl to, jog tai būtina reikia, ar dėl stichinės nelaimės, kai kyla pavojus visuomenės egzistavimui ar gerovei;

d) kokio nors darbo ar tarnybos, kurie yra įprastinių pilietinių pareigų dalis.“

Tad toks yra Konvencijos ketvirtasis straipsnis. Prezidentas suabejojo, kad jis gali prieštarauti Konstitucijos 48 straipsniui, kuris yra toks:

„Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.

Užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas.

Priverčiamasis darbas draudžiamas.

Priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais.

Priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas.“

Prezidento paklausime Konstituciniam Teismui buvo nurodyta, jog Konvencijos 4 straipsnio antroje dalyje skelbiama, kad „niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą“, o trečiojoje šio straipsnio dalyje išaiškinama, koks darbas nelaikomas priverstiniu ar privalomu. Tai toks darbas, „kurį paprastai reikalaujama atlikti kalinimo metu, taikant šios Konvencijos 5 straipsnio nuostatas“, ir darbas „lygtinio atleidimo nuo tokio kalinimo laikotarpiu“. Tuo tarpu pagal Konstitucijos 48 straipsnio penktosios dalies nuostatą „priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas“.

Kiekviena kriminalinė bausmė, nurodoma Prezidento paklausime, numatyta Baudžiamajame kodekse, gali turėti tokį elementą kaip nuteistojo pareiga dirbti. Čia ir buvo išvelgtas neatitikimas. Tačiau Konstitucinis Teismas nurodė, kad Baudžiamajame kodekse nenumatytas nuteistojo priverstinis įdarbinimas kaip bausmė. Teismas net pateikė Belgijos recidyvisto bylos pavyzdį, jos esmė buvo jo priverstinis darbas, nes buvo reikalaujama dirbti todėl, kad būtų sutaupyta 12000 Belgijos frankų. Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, jog šioje byloje nebuvo priverstinio darbo, nes šiuo darbu buvo siekiama reintegruoti asmenį į visuomenę. Ir Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnio trečiosios dalies „a“ punktą neprieštarauja Konstitucijai.

Atrodytų, kad Belgijos recidyvisto Van Droogenbroek byla išgelbėjo Konstitucijos prestižą ir atstumas iki nubėgusios Europos sumažėjo vienu žingsniu.

Pozicija.– 1995 m. gegužės 21-27 d.

AMERIKOS PAMOKOS LIETUVAI

Nijolė Marija BIKAUSKIENĖ – Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkė nuo 2002 iki 2005 metų

Gegužės 18-19 dienomis Vilniuje vyko seminaras „Politinis aktyvumas: galimybės ir problemos“. Seminarą surengė Baltijos fondas, o vadovavo jam Amerikos Vermonto universiteto profesorius Huck Gutmanas (Gutman).

Lietuvoje jis viešėjo bemaž tris savaites visur nešykštėdamas gražių žodžių Česlovo Milošo tėvynainiams, mat profesorius tėvynėje dėsto literatūrą ir puikiai išstudijavęs Č. Milošo kūrybą. Literatūros temos vyravo ir susitikimuose. Svečias lankėsi Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Beje, jo lankymosi tikslas mažai susijęs su literatūra. H. Gutmanas atstovauja Amerikos Kongresui. Jis – kongresmeno Bernard Sondes vyriausiasis patarėjas, jo politikos strategas, rinkimų kampanijos organizatorius.

Vilniečiams atstovavo Demokratų, Liberalų, Žaliųjų, Moterų partijų, Lietuvos žmogaus tei-

sių gynimo asociacijos atstovai. Pasidalinta mintimis apie politinio gyvenimo ypatumus Amerikoje ir Lietuvoje.

Speciali seminaro tema – kaip organizuoti rinkimų kampanijas. Lietuvos partijų, vyriausybinių ir visuomeninių organizacijų atstovai susipažino su Amerikos politinėmis ir socialinėmis problemomis, lygindami jas su Lietuvos. Daug kalbėta, kaip kelti visuomenės politinį sąmoningumą, skatinti žmones aktyviau domėtis politika.

Pokalbis buvo netradiciškai nuoširdus. Profesorius teigė, kad Amerika – nuostabi šalis, bet neslėpė, kad ji turi ir gana skaudžių problemų.

Mums kiek neįprasta, kad Amerikoje labai skaudi rasinė ir lyčių diskriminacija, kad šioje vietoje iš turtingiausių pasaulio šalių net 23 proc. vaikų skursta, kad apie 3 milijonai amerikiečių neturi namų ir gatvėse gyvena.

– Kas gali dirbti, tas dirba labai daug, – sakė profesorius. – Netgi vaikai patys priversti pasirūpinti savimi, savo ateitimi. Darbuotojai dažnai neturi jokių garantijų, o masinės informacijos priemonės paprastai apie tai nutyli.

Ar ne panašiai yra ir pas mus?

Tegalime pasiguosti, kad bent rasinė diskriminacija Lietuvoje tikrai neaktuali.

Svečias teigė, kad juodaodžiai Amerikoje nebe vergai. Tačiau jų teisės ribotos. Amerikoje tarpsta etninė neapykanta.

Skirtingai nei pas mus, Amerikoje daug geresnė ir dar gerėja moterų padėtis. Daug moterų užima aukštus valdininkų postus. Tiesa, atlyginimą už darbą jos gauna mažesnį nei vyrai.

Neįprastai mūsų ausiai nuskambėjo svečio žodžiai, kad valdžią lemia pinigai. Tokia kapitalistinės visuomenės realija. Pinigai teikia valdžią, nes pinigai kontroliuoja masinės informacijos priemones. Mums pravartu tai žinoti jau dabar, kai Lietuvoje dalijamas turtas, į kieno rankas jis paklius, tose rankose bus ir valdžios vairas.

Daug kalbėta apie narkotikus. Deja, narkotikų problema ir Lietuvai darosi aktuali, nes mūsų valstybė tampa narkotikų tranzito šalimi.

Svečias gretino Amerikos ir Lietuvos visuomenių gyvenimą, mėgindamas apčiuopti abiejų trūkumus ir privalumus. Paaiškėjo, kad, nepaisant daugelio skirtumų, mūsų problemos labai panašios.

Bene svarbiausias visuomenės gyvenimo veiksnys – žmonių politinis aktyvumas. Jam svečias skyrė daugiausia dėmesio. Amerikoje kiekviename mieste yra miesto susirinkimas. Per juos miesto valdžia suartėja su gyventojais. Amerikoje dažniausiai pamirštamas jaunimas, jis darosi kaskart abejingesnis politikai. Reikia mokytis organizuoti susitikimus mokyklose ir universitetuose.

Buvo paliesti ir politiniai pokyčiai Lietuvoje. Svečio nuomone, sveikintinas dalykas yra tai, kad gegužės mėnesio pabaigoje Lietuva ketina pasirašyti dokumentą dėl įstojimo į Europos Sąjungą. Bet stojimas iš vienos sąjungos į kitą turi ir privalumų, ir trūkumų. Nėra abejonės, kad Europos Sąjunga apsaugotų Lietuvą nuo Rytų ekspansijos. Kita vertus, skubus perėjimas į kapitalizmą susijęs ir su neigiamais padariniais, tokiais kaip infliacija, spekuliacija ir pan.

Profesorių gerokai stebino, kad Lietuvoje mafija gali nebaudžiama ir netrukdoma greitai realizuoti savo sumanymus. Jis pabrėžė, kad mafijos sunaikinti nepavyks, tačiau jos veiklą galima ir būtina apsunkinti.

Bene įdomiausia buvo išgirsti apie tai, kaip organizuoti rinkimų kampanijas, koku būdu šiam reikalui gauti pinigų.

Nėra politikos be pinigų – tai aksioma.

Pinigams gauti Amerikoje rengiamos „arbatėlės“. Jų metu iš susitikimo dalyvių prašoma aukoti pinigus rinkimų reikalams. Tai vienas būdas. Juo naudojasi ir partijos, ir visuomeninės organizacijos.

Kitas būdas – laiškai. Jais įtikinėjama, prašoma remti tą ar kitą partiją. Motyvai turi būti svarūs, įtikinantys. Naudojamasi įvairių leidinių prenumeratorių sąrašais. Laiškai siunčiami prieš keturis mėnesius iki rinkimų. Likus pusantro mėnesio, siunčiami padėkos laiškai. Apie 70 proc. žmonių aukoja lėšas rinkimams dar kartą.

Gutmanas pabrėžė, kaip svarbu prieš rinkimus tinkamai elgtis. Daugelis politikų kalba tai, ko pageidauja gyventojai, o ne apie tai, ką jie ruošiasi daryti. Būdinga detalė: jei Amerikoje politikas žadės stengtis riboti ginklų tiekimą kitoms šalims, jis telaimės 10 proc. rinkėjų balsų, nes jo pažadai susiję su nedarbu ir pan. Tačiau jeigu jis pareikš, kad visomis išgalėmis kovos prieš abortus, pelnys nuo 10 iki 20 proc. rinkėjų balsų.

Kiekviena šalis turi savų problemų. Šios problemos lemia visuomenės nuotaikas ir nuostatas. O nuostatos lemia politiką. Tad būtina gerai išstudijuoti gyventojų nuotaikas. Be abejonės, kas aktualu amerikiečiams, nėra aktualu Lietuvai.

Profesorius atkreipė dėmesį į apklausos telefonu svarbą, reklamą bei daugelį dalykų, kuriuos mes tik šiandien pradėdame vertinti. Jį maloniai nustebino tai, kad laikraštis „Pozicija“ atlieka labai svarbias teisinės visuomenės švietimo ir politinių nuostatų formavimo funkcijas.

Amerikos visuomenės gyvenimo pamokos mums ypač aktualios, nes vis aiškiau įsisąmoniname, kad Lietuva – nepriklausoma Vakarų Europos valstybė.

Pozicija. – 1994 m. gegužės 28 d.

PREZIDENTO ABEJONĖS PADEDA VYTIS NUBĖGUSIĄ EUROPAŲ (2)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Ankstesniajame rašinyje sakėme, kad Konstitucinis Teismas nustatė, jog Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsniui. Bet Respublikos Prezidentas abejojo ir kitais straipsniais. Jis prašė pateikti išvadą ir dėl jų. Taigi kita Prezidento abejonė buvo suformuluota taip: „Ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsniui?“ Kad būtų aiškiau, kas yra tas penktasis Konvencijos straipsnis, pateikiame jį visą:

„1. Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę. Niekam negali būti atimta laisvė kitaip, kaip šiais atvejais ir pagal įstatymo nustatytą tvarką:

- a) kai jis teisėtai sulaikomas, remiantis kompetentingo teismo sprendimu;
- b) kai jis teisėtai suimamas ar sulaikomas už tai, kad neįvykdė teismo teisėto sprendimo arba kai norima garantuoti kokio nors įstatymo numatyto išipareigojimo vykdymą;
- c) kai jis teisėtai suimamas ar sulaikomas, kad būtų pristatytas kompetentingam teismo pareigūnui, pagrįstai įtariant padarius nusikaltimą ar kai pagrįstai manoma, jog būtina užkirsti kelią padaryti nusikaltimą, arba manoma, kad jis gali pabėgti jį padaręs;
- d) kai sulaikomas nepilnametis pagal teisėtą potvarkį jo auklėjimo priežiūros tikslais arba jo teisėto suėmimo dėl to, kad jis būtų pristatytas kompetentingam teismo pareigūnui;
- e) kai asmenys teisėtai sulaikomi, siekiant užkirsti kelią infekcinėms ligoms plisti, arba kai sulaikomi psichiškai nesveiki asmenys, alkoholikai, narkomanai ar valkatos;
- f) kai žmogus teisėtai suimamas ar sulaikomas dėl to, kad jis negalėtų be leidimo įvažiuoti į šalį, ar kai imamasi veiksmų jį deportuoti ar išduoti kitai valstybei.

2. Kiekvienam suimtajam turi būti nedelsiant jam suprantama kalba pranešama, dėl ko jis suimamas ir kuo kaltinamas.

Kiekvienas sulaikytas ar suimtas pagal šio straipsnio 1 (c) punkto nuostatas turi būti skubiai pristatomas teisėjui ar kitam pareigūnui, kuriam pagal įstatymą priklauso teisė vykdyti teismines funkcijas, ir turi teisę per priimtina laiką į teisminį nagrinėjimą arba paleidimą iki teismo. Paleidimas gali būti sąlygojamas garantijų, kad jis atvyks į teismą.

3. Kiekvienas, kuriam atimta laisvė dėl sulaikymo ar suėmimo, turi turėti teisę kreiptis į teismą, skųsdamasis, kad neteisingai sulaikytas, kuris nedelsdamas turi priimti sprendimą ir, jeigu asmuo sulaikytas neteisėtai, nuspręsti jį paleisti.

54 Kiekvienas asmuo, kuris yra sulaikymo ar suėmimo auka pažeidžiant šio straipsnio nuostatas, turi teisę į nuostolių atlyginimą”.

Tad toks yra Konvencijos 5 straipsnis. O koks gi mūsų Konstitucijos 20 straipsnis? Jis skelbia:

„Žmogaus laisvė neliečiama. Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas. Nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas. Jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas.”

Respublikos Prezidentas konkrečiai nurodė, jog Konvencijos 5 straipsnio trečiojoje dalyje numatyta, kad „kiekvienas sulaikytasis ar suimtasis... turi būti skubiai pristatomas teisėjui“, o Konstitucijos 20 straipsnio trečiojoje dalyje numatyta, kad „nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą“. Prezidentas prašė nustatyti, ar Konvencijoje vartojamas terminas „skubiai“ atitinka Konstitucijoje numatytą 48 valandų taisyklę. Ir dar Prezidentas nurodė, kad Konvencijos 5 straipsnio ketvirtojoje dalyje reikalaujama, kad teisėjas įvertintų sulaikymo teisėtumą, o pagal Konstituciją teismas turi įvertinti tik sulaikymo pagrįstumą. Prezidentas teigia, kad šis skirtumas yra esminis, nes teisėtas sulaikymas kartu yra ir pagrįstas, tuo tarpu pagrįstas sulaikymas gali būti ir neteisėtas.

Konstitucinis Teismas, palyginęs šias Konvencijos ir Konstitucijos reikalavimų sąvokas, tiesiai šviesiai pasakė, kad jos iš esmės neprieštarauja viena kitai. Konvencijos taikymo praktikoje 48 valandų terminas atitinka „skubaus pristatymo“ nuostatą. Ir Konstitucinis Teismas pateikė pavyzdžių. Toks pat 48 valandų terminas nustatytas Portugalijos ir Italijos Konstitucijose, 72 valandų – Ispanijos Konstitucijoje. Taigi Lietuva, dar nebūdama Europos Tarybos nare, kurdama savąją Konstituciją, šiuo požiūriu neatsiliko nuo Europos šalių.

Konstitucinis Teismas nurodė, kad tiek pagal Konstituciją, tiek pagal Konvenciją teismas turi įvertinti ir sulaikymo teisėtumą, ir jo pagrįstumą. Konstitucijos 20 straipsnio trečiosios dalies negalima vertinti atskirai nuo viso šio straipsnio teksto ir kitų Konstitucijos nuostatų dėl teisėtumo garantijų. Šios nuostatos iš esmės įtvirtina asmens sulaikymo teisėtumo principą kaip visuotinę taisyklę. Todėl Konstitucinis Teismas nurodė, kad Konstitucijos 20 straipsnyje vartojamas terminas „pagrįstumas“ turi platesnę negu priešastinio faktinio ryšio reikšmę, tai yra jis apima ir „teisėtumą“.

Tai nurodęs, Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Taigi dar vienu žingsniu priartėjome prie nubėgusios Europos.

PROVOKATORIŲ VYRIAUSYBĖ

Ne tik Lietuvoje, bet ir Rusijoje buvo pasklidę gandai, kad Sąjūdį sukūrė KGB. Plačiai kalbėta, esą KGB norėjusi visas Lietuvos nepriklausomybės siekiančias nelegalias grupes sutelkti į vieną sovietinio saugumo kontroliuojamą ir podraug visos lietuvių tautos remiamą organizaciją.

Sąjūdis absorbavo autoritetingus mokslininkus, menininkus, literatus, kovotojus už Lietuvos laisvę. Tuo jis pelnė tautos paramą, bet, deja, anot „Čas Pik“ išspausdinto straipsnio, atsidūrė KGB akiratyje.

Žinia, represijos, persekiojimai politiniais sumetimais darėsi nemadingi. Mat tuometinis SSRS vadovas Michailas Gorbačiovas paskelbė vadinamąją pertvarką, viešumą, siekė gerinti santykius su JAV, Vakarų Europos šalimis ir gauti iš to naudos. Savaimė suprantama, ideologinių priešininkų priespauda, žmogaus teisių nepaisymas galėjo tik sužlugdyti M. Gorbačiovo ketinimus. Kai kas mano, jog Sąjūdis čia buvo itin parankus Maskvai, nors ten viešai to niekas neteigė, veikiau lyg ir nepalankiai vertino visą šios naujos lietuvių organizacijos veiklą. Sąjūdininkai savo veiklos pradžioje siekė daugiau laisvių Lietuvai, stengėsi įgyti visišką tautos pasitikėjimą.

Lietuvoje lankęsis tuometinis TSKP CK sekretorius Aleksandras Jakovlevas beveik viešai palaimino sąjūdininkus ir nepalaikė prieš juos nusistačiusių ortodoksų komunistų, aiškinęs, kad reikia priprasti prie vadinamojo persitvarkymo. O vėliau ir pats Michailas Gorbačiovas po trumpo, bet „karšto“ vizito Lietuvoje, anot tuometinio tada dar LKP CK pirmojo sekretoriaus Algirdo Brazausko, išvyko gerai nusiteikęs.

KGB, galimas dalykas, samprotavo taip: jeigu Lietuvos valdžioje atsiras sąjūdininkai, tai ten bus sovietinio saugumo infiltruotų „savų žmonių“. Tačiau gerokai apsiriko. Tie „savi žmonės“ tapo Lietuvos nepriklausomybės atstatymo signatarais. Ir vis dėlto ne vienas ir ne du Sąjūdžio aktyvistai, demokratiniu keliu patekę į jau nepriklausomos Lietuvos valdžią, tikrai buvo KGB bendradarbiai, informatoriai, kurie vėliau gal ir nebeklausė savo „kuratorių“. Tačiau Sąjūdyje, jo vadovybėje, be abejo, dauguma buvo dori Lietuvos patriotai. Kartu su Sąjūdžiu į taikią kovą už nepriklausomybę pakilo visa tauta.

Šią situaciją savaip nušviečia, o tikriau sakant, juodina redaguojamame leidinyje „Čas Pik“ Markas Buchmanas. Spėjama, kad šis leidinys pats buvo susijęs su KGB. Kaip ten yra iš tikro, mes negalime atsakyti. Straipsnį „Provokatorių vyriausybė“ komentuoja vienas buvusio Sąjūdžio lyderių Mečys Laurinkus.

Sąjūdis buvo sukurtas KGB rankomis

Žinia apie Lietuvos Sąjūdžio paleidimą padarė sprogusios bombos išpūdj. Sąjūdis – gana neįprasta politinė formuotė, nuo pat įsisteigimo iki baigties save titulavusi visos tautos demokratiniu judėjimu, iš esmės dvejus metus buvo valdančioji partija.

Sąjūdis paleistas tuoj po rinkimų į Lietuvos parlamentą, kai sąjūdiečiai patyrė triuškinantį pralaimėjimą, o į valdžią grįžo praeityje komunistų, o dabar darbininkų partija, vadovaujama žymaus „lietuviškojo komunizmo“ (atsiskyrusio nuo TSKP) ideologo Algirdo Brazausko.

Nereikia būti dideliame politikos specialistui, kad suvoktum gana paprastus, visiems žinomus dalykus: pralaimėjimas rinkimuose, perėjimas į opoziciją – tai normalus politinio gyvenimo ir politinės kovos procesas. Galbūt ne geriausias bet kokios partijos ar „visaliaudinio judėjimo“ veiklos etapas, tačiau jokiū būdu ne akstinas savižudybei. Sąjūdis tiesiogine šio žodžio prasme save sužlugdė. O tai tuoj pat sukėlė gaudų, spėliojimų, hipotezių audrą.

Kai kurie gandai tiesiog pribloškia savo tiesmukiškumu, bėgiu antisemitizmu, paranojiškumais fantazijomis žydų-masonų sąmokslu tema. Kažkoks Ugo Karlis, vienas iš vadinamojo „Lie-

tuvos antisionistinio forumo“ (koks forumas? Juk Lietuvoje žydų liko tikriausiai mažiau negu valdininkų šios prastą prestižą turinčios organizacijos vadovybėje!), yra silpnaproty, ko negali nuneigti netgi jo kolegos. Jis, pavyzdžiui, teigia, kad grynai lietuviškas (savo šaknimi netgi prūsiškas) žodis „sąjūdis“, t. y. „judėjimas“, organizacijos buvo pasirinktas neatsitiktinai, o būtent dėl antrojo ir trečiojo skiemens, ir kirčiuoti jį reiktų „Sąjūdis“, o „judi“, kaip žinoma, reiškia ne ką kitą, kaip žydus. Vadinas, žydų sukurta, ši organizacija padarė savo juodą darbą, atvedė Lietuvą iki galutinės ribos – taigi įvykdė savo pareigą ir likvidavosi. Išties žydų klastingumui nesą ribų – maža to, kad Lietuvoje užgrobė valdžią (įdomu, kam žydams reikalinga valdžia Lietuvoje ir ko jie siekia, praktiškai beveik visuotinai palikę šalį?), tai dar ir tokių puikų žodį suteršė, o dabar išsislapstė pakampiais.

Viso šio paistalo mes taip smulkiai necituotume, jeigu ne viena mažytė detalė: juk kažkas vis dėlto sukūrė Sąjūdį. Kuriam tikslui ir kam jo prireikė? Iš kur staiga atsirado ir koku būdu taip ryžtingai išsiveržė į politinio Olimpo viršūnes tokios mažai pastebimos ir menkai reikšmingos iki to laiko figūros, kaip, pavyzdžiui, muzikos profesorius Vytautas Landsbergis ar ne itin gabi mokslininkė-ekonomistė Kazimiera Prunskienė? Iš kokių šaltinių paimti pinigai, leidę labai greitai – tiesiog per du-tris mėnesius sukurti pagrindines Sąjūdžio organizacines struktūras?

Apie tai niekas iki šiol nesusiprato pasiteirauti, išskyrus minėtąjį Ugo Karlių, pakvaišusį dėl „žydų klausimo“. Ir jeigu jo atsakymai yra ne kas kita, kaip liguistos klejonės, tai klausimai – gana logiški ir, svarbiausia, šiuolaikiški: iš kur, koku būdu, kieno pagalba ir, svarbiausia, kam?

Kazimiera Prunskienė, buvusi Lietuvos ministrė pirmininkė ir buvusi Sąjūdžio Seimo tarybos (vadovaujantis šio judėjimo organas) narė, buvo ir apmokama KGB, o dabar – Rusijos saugumo ministerijos agentė. Tokią galutinę išvadą po pusantrų metų įvairiose juridinėse institucijose trukusio tyrinėjimo padarė Lietuvos Aukščiausioji kolegija. Taigi aukšto rango politinės damos betarpiškas dalyvavimas spec. tarnybų veikloje buvo pilnutinai ir juridškai įrodytas, kiek jinai besistengė ginčytis, aiškindama, kad visa tai – priešų, siekusių ją diskredituoti visuomenės akyse, užmačios.

Teismine tvarka įrodytas Sąjūdžio Seimo tarybos sekretoriaus Virgilijaus Čepaičio dalyvavimas KGB veikloje. Jis, kaip neseniai paaikškėjo, daugelį metų buvo KGB apmokamas agentas ir būtent vykdydamas KGB užduotį, įsiskverbė į Sąjūdį. Maža to, jis ne be spec. tarnybų veiklos atsidūrė šio judėjimo vadovybėje. Visa jo veikla Sąjūdyje buvo skirta ne šios organizacijos programuojamiems tikslams pasiekti, o visai kitos žinybos slaptoms užduotims vykdyti.

KGB apmokamu agentu buvo taip pat buvęs Sąjūdžio išdininkas Kęstutis Urba. Pirmoji apie tai paskelbė radijo stotis „Laisvoji Europa“, o po to patvirtino laikraštis „Lietuvos aidas“, atskleidęs, be kita ko, ir kai kurias išdininko – žmogaus, turėjusio ypatingus įgaliojimus, – veiklos pikantiškas smulkmenas. Pvz., jo tarnybinį vardą – Pranas ir vykdomų užduočių pobūdį – pranešinėti Sąjūdžio Seimo posėdžių eigą ir dienotvarkės ypatumus, nustoti finansavus šiek tiek ne į tą pusę pakrypusį „Atgimimo“ laikraštį – judėjimo organą; sekti, kaip vystosi Sąjūdžio ryšiai su lietuvių išeivija, ypač Amerikoje...

Galima dar daug pavyzdžių pateikti, įrodinėjant, kad Sąjūdžio viršūnėje tiesiog knibždėte knibždėjo KGB agentų. Tai iš tikrųjų tiesa, nors pateiktoji formuluotė anaipol nėra tiksli ir išsami, ir todėl neatspindi tikrosios reikalo esmės.

Tai išsiaiškinti padėtų faktas, neturintis, atrodytų, jokio tiesioginio ryšio nei su Lietuva, nei su Sąjūdžiu. Prisiminkime tragišką populiarinio latvių kino dokumentalisto Jurijaus Podnieko mirtį. Jis 1992 m. birželio 23 d. nuskendo povandeninio plaukiojimo po Žvirgždų ežerą metu. Kūnas rastas tiktai liepos 2-ąją, nors buvo organizuota itin plataus masto paieška – pasitelkus narus, panaudojant įvairią, netgi aviacijos, techniką. Tai štai, beieškant žuvusio kino dokumentalisto, susidurta dar su viena netektimi, kuri buvo beveik nutylėta. O būtent: „pasitraukė“ už

kordono vienas iš dviejų nuolat tarp ežero kybojusių malūnsparnių. Piloto kūnas su peršautu smilkiniu po to taip pat buvo ištrauktas iš vandens. Be jo, malūnsparnyje buvo tik vienas žmogus – buvęs Valstybės saugumo komiteto pulkininkas, tuo metu jau tarnavęs viename iš latvių kontržvalgybos skyrių, Klimentis Bosokas.

Kol kas lieka mįslė, kaip jam pavyko kirsti sieną, nes komanda pašauti malūnsparnį buvo duota nedelsiant. Bosokas per daug žinojo, kad būtų paleistas gyvas. O pulkininkas greitai atsidūrė Prancūzijoje, kur paprašė ir nedelsiant gavo politinį prieglobstį.

Gali būti, kad dar atsiras galimybė gauti kur kas išsamesnę informaciją ne tik apie 1989-1991 m. įvykius Pabaltijo respublikose, bet ir apie tai, ką sužinojo prancūzai Klimenčio Bosoko dėka. Beje, jie kategoriškai atsakė išduoti Latvijai Bosoką kaip nusikaltėlį: jų tikinimu, Bosokas veikė „būtiniosios ginties ribose“. Ką padarysi, visos žvalgybos ir visos vyriausybės vienodos, kai kalbama apie vertingus informacijos šaltinius. Tik visa tai skatina mus padaryti kai kurias įdomias išvadas.

Būtent nuo 1989-ųjų, o gal ir dar anksčiau, nuo 1987 m., SSRS KGB pradėjo rengtis akcijai kodiniu pavadinimu „Karpis“. Tiksliau – trims akcijoms, vadovaujamos iš vieno centro, turinčioms vieną tikslą, tačiau vykdomoms atskirose – trijų Pabaltijo respublikų – teritorijose. Todėl ir pavadinimai skyrėsi. Lietuvai – „Karpis-1“, Latvijai – „Karpis-2“, Estijai – „Karpis-3“. Šių akcijų rengimo idėją puoselėjo, Bosoko žodžiais tariant, pats KGB pirmininkas Vladimiras Kriučkovas. Per konstruktyvųjį susitikimą su visų trijų respublikų valstybės saugumo karininkais, būsimais minėtosios operacijos vykdytojais, jis kalbėjo gana vaizdžiai. Kadangi, pabrėžė jis, situacija vystosi ne pagal patį sėkmingiausią scenarijų, ir Pabaltijo respublikos reiškia nenumaldomą siekį atsiskirti nuo Sąjungos (ir tikriausiai anksčiau ar vėliau atsiskirs), būtina griebtis visų įmanomų priemonių, kad esant mažiausiems nuostoliams, iš tokios įvykių raidos būtų gauta maksimali nauda. Šiame susitikime jis papasakojo pamokančią istoriją apie savo pažįstamą, žuvininkystės ūkio direktorių, kuris gana originaliu būdu įrengė prūdus karpiams. Šalia valdų buvo niekam nepriklausiusi žemė – netgi ne žemė, o ištisas akmenynas. Niekam nereikalingas plotas, nebent pavieniai statybininkai atvažiuodavo čia žvirgždo. Taigi šis tarybinio ūkio direktorius iš vietinės valdžios išprašė šį sklypelį, pažadėjęs jį sutvarkyti. Ir padarė gana išmintingai. Jis šiame sklype pristatė lentelių, rodančių, iš kur galima semti žvyrą, o iš kur ne. Tokiu būdu tie, kurie atvykdavo žvirgždo, rausė duobes būsimiesiems vandens telkiniams. Rausė ten, kur jam buvo reikalinga. Po trejų metų gudrus verslininkas jau du kartus buvo padidinęs savo žuvininkystės plotus.

Štai, kalbėjo Kriučkovas, akivaizdus pavyzdys, kaip reikia pasinaudoti situacija savo naudai. Beje, operacijos pavadinimas – „Karpis“ – buvo sugalvotas ne be ryšio su šia istorija.

Akcijos esmė – aktyviai dalyvauti kuriant visose trijose Pabaltijo respublikose vadinamuosius liaudies judėjimus savo nepriklausomybei ir suverenumui ginti. Remtasi paprasčiausiu apskaičiavimu: kadangi įvykių logika rodė, kad Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje pradės stichiškai kurtis visokiausios partijos, judėjimai ir kitokios organizacinės struktūros, tai ar ne geriau būtų ne užkirsti tam kelią, o paskatinti juo eiti, iškelus į vadovybę savus žmones. Tegu jie atsiduria šių išsivaduojamųjų judėjimų valdžioje, tegu suburia žmones, tegu groja pirmuoju smuiku kojoje su komunistais, ir tegu laimi šią kovą, jeigu jau be to niekaip negalima išsiversti.

Štai koks klastingas planas buvo sukurtas ir įvykdytas visose trijose respublikose. Lietuvoje operacija vyko sėkmingiausiai. Sąjūdis, iš esmės KGB kūdikis, eilinio rinkėjo buvo priimtas už gryną pinigą; ir būtent į jį ėjo žmonės; būtent apie jį pradėjo telktis kiti judėjimai, ilgainiui į jį įsitraukė daugelis išties žinomų Lietuvoje žmonių – mokslininkų, politikų ir visuomenės veikėjų, pelnusių tautos pasitikėjimą. Jų dalyvavimas judėjime gimdė pasitikėjimą pačiu judėjimu, nors vadovaujančius postus jame užėmė visai kitos figūros.

Jeigu tikėsime K. Bosoku, susidarė fantastiška situacija – susidūrė dvi pagrindinės organiza-

cinės struktūros. Viena iš jų, žinoma, Lietuvos komunistų partija, vadovaujama A. Brazausko, kita – Sąjūdis, SSRS KGB sukurtas ir kontroliuojamas, turintis savo pagrindiniuose organuose KGB bendradarbių ir agentų, išplaukusių ant visuotinės sumaišties bangos iš nežinomybės ir užėmusių iš pradžių didžiausius postus opozicijoje, vėliau – Respublikos vadovybėje, o galiausiai – šalies valdžioje. Aišku, kad vadinamoji priešprieša buvo ne kas kita, kaip grandiozinis spektaklis, gana meistriškai sukurtas ir surežisuotas.

Skandalingasis Leningrado (Sankt Peterburgo) telekomentatorius, laidos „600 sekundžių“ vedėjas Aleksandras Nevzorovas neįtarė (o gal ir įtarė), kiek buvo teisus, pavadinęs žodžiu „Mūsiškiai“ vieną iš savo niekingiausių siužetų – siužetą apie rusų kariuomenės užimtą Vilniaus telecentrą. Taigi „mūsiškių“ būta abiejose barikadų pusėse. Ir tie „mūsiškiai“, sėdėję Sąjūdžio vadovybėje, respublikos vadovybėje, padarė viską, kad šalį atvestų iki kraštutinės ribos.

Tokia buvo klasingojo plano, įgyvendinto KGB vadovaujant ir jos nariams aktyviai dalyvaujant, esmė: jeigu išsivaduojamojo judėjimo negalima užgniaužti, jį būtina pakeisti atitinkamomis struktūromis. Tokiomis, kurios keltų demokratiškus, visaliaudinių struktūrų imidžą, telktų žmones į kovą už laisvę ir nepriklausomybę. Po to, šią laisvę ir nepriklausomybę iškovojus, darytų viską, kad visiškai būtų sugriauta ekonomika ir socialinė sfera, žmonių gyvenimas taptų nepakenčiamas ir galiausiai nepaklusnios respublikos grįžtų į „TSRS tautų draugystės ir brolybės“ glėbį.

Nekalbėsime kol kas apie tai, kaip pakrypo reikalai Latvijoje ir Estijoje. Lietuvoje spec. tarnybos pasidarbavo pakankamai efektyviai, nors retykais ir iškildavo kliaučių, sujaudindavusių visuomenę. Pvz., kildavo gandų apie tai, kad į vadinamojo Nacionalinio gelbėjimo komiteto (neaišku, iš kur atsiradusio prieš 1991 m. įvykius ir kur pradingusio po jų) sudėtį įėjo ne kas kitas, kaip Vytautas Landsbergis, o vadinamasis Sąjūdžio išdininkas Kęstutis Urba iš tikrųjų buvęs ryšininkas tarp centro (t. y. Maskvos Dzeržinskio aikštės) ir Vilniaus Vyriausybės rūmų. Tiksliau kalbant, buvęs visų Lietuvos teritorijoje vykusių veiksmų koordinatorius. Yra dar viena smulkmena: minėtasis Urba buvo taip pat ir... Sąjūdžio pirminės partinės organizacijos sekretoriaus pavaduotojas (sekretoriaus asmenybė mums, gaila, nežinoma) ir nors čia, pateisindamas savą išdininko vaidmenį, rinko nario mokesčius.

Taigi šios akcijos organizatoriai viską tiksliai apskaičiavo, skirdami iš savo slaptųjų fondų nemažas (apie 250 mln. rublių) lėšas vadinamosioms alternatyvinėms Pabaltijo organizacijoms sukurti. Lietuvai buvo skirta per 400 mln. rublių – jų reikėjo „Karpio“ operacijai.

Ir tikrai vienoje srityje jie smarkiai apsiriko. Ne, ne toje, kad kada nors jų planai bus iššifruoti, o agentai – demaskuoti. Nepasitvirtino jų planai, kad Pabaltijo respublikos, pažaidusios demokratijos žaidimus, pajutusios, ką reiškia gyventi be anglies, elektros, naftos ir t. t., pasiprašys atgal į Tarybų Sąjungą. Kur dabar Tarybų Sąjunga? Istorija kartais būna labai rūsti ir ironiška: Sąjūdžio rezidentūra puikiai atliko savo užduotį, tiksliai pasiūsdama į valdžios viršūnes buvusius komunistinius lyderius su tomis pačiomis arba kiek pasikeitusių pažiūromis. Tačiau nėra didžiųjų „broliškųjų tautų“, su kuriomis šiomis pažiūromis galima būtų dalintis. Tiksliau tautos yra, bet šalys jau visiškai kitokios. Pasaulis visai kitoks. Neokomunistinė Lietuva visai neįdomi postkomunistinei Rusijai, Baltarusijai, Ukrainai. O juo labiau ji nereikalinga ir netgi nepageidautina Vakarams, nes reiškia, atrodytų, galutinai žlugusio Centrinėje Europoje komunizmo atgimimą.

Ir praūžusi KGB demaskavimų ir savęs smerkimo (yra ir tokia) banga, Sąjūdžio paleidimas – visa tai yra iš esmės jau nevaldomas ir nekontroliuojamas procesas, o tuo pačiu dėl įvykdytos „Karpio“ operacijos jo pasekmės nenusakomos.

Taigi muras padarė savo darbą ir dabar gali eiti. O kas toliau? Kur link pasuks dabar Lietuva, prie kokio kranto prisišlies?

Šito kol kas nieks nežino.

NESAĖMONĘ PLATINO...

Mečys LAURINKUS

Kad Sąjūdis buvo įkurtas KGB – sena ir per kelerius metus jau gerokai įgrisusi tema. Dar 1989 m. šią nesąmonę Sąjūdžio viduje platino žmonės, kurie vėliau pagarsėjo kaip avantiūristai ir provokatoriai. Po Sausio 13-osios įvykių, iš Lietuvos KGB pasitraukusių kai kurių darbuotojų liudijimu, idėja apie Sąjūdžio ir KGB glaudžius santykius buvusi platinama pačios KGB norint pasėti abejonę Sąjūdžio lyderiais. Išmintis pataria į tokias spėliones bei iki šiol šia tema tebeplatinamus straipsnius nereaguoti, tačiau gaila žmonių, be poilsio triūsusių Sąjūdyje, kurie skaitydami tokias rašliavas jaučiasi tarsi apspjauti. Gal kada nors, parašius išsamią Sąjūdžio istoriją, buchmanų ir panašių į juos samprotavimai neteks jokios prasmės, bet dabar norom nenorom tenka dalyvauti primestame žaidime.

Bepigu žurnalistams-chiromantams samprotauti apie Sąjūdžio ištakas, kai istorija pasuko Baltijos valstybėms palankia linkme, o dėl įvairių dviprasmybių griežtos organizacijos ir struktūros neturinčiame judėjime bei atskirų veikėjų miglotos biografijos atsirado galimybė suabejoti lemtingu Nepriklausomybės byloje Sąjūdžio vaidmeniu. Jeigu su Sąjūdžiu būtų pasielgta kaip su kitais analogais azijinėje Sovietų imperijos dalyje, liaudies frontų narius naikinant fiziškai, dabar kvailų klausimų nebekiltų.

KGB mielai būtų sunaikinusi Sąjūdį, jei ne tuometinė, įtakinga visai Vakarų Europai JAV konservatorių politika Tarybų Sąjungos atžvilgiu. Ten, kur Vakarai „domėjosi“ mažiau, visi „judėjimai“ buvo greitai suniokoti tiesiogine šio žodžio prasme.

KGB neįkūrė Sąjūdžio, bet jį toleravo (kaip Latvijoje ar Estijoje) iš baimės, kad JAV gali tęsti R. Reigano užimtą poziciją. Kai prezidento Dž. Bušo administracija pasirodė mažiau ryžtinga, netrukus buvo leista organizuoti ir pučą Lietuvoje. 1989 m. šių eilučių autoriui, kaip Sąjūdžio remtam deputatui TSRS liaudies deputatų suvažiavime, yra tekę dalyvauti uždaruose TSRS AT Gynybos ir saugumo komiteto posėdžiuose, kuriuose dažnas pranešėjas būdavo tuometinis KGB vadovas J. Kriučkovas. Jis nebuvo „perestroikos“ šalininkas ir net dėl akių (kaip tai darydavo net komiteto nariai iš „vanagų“ grupės) nevartojo to meto terminologijos.

Padėtį valstybėje J. Kriučkovas vertino kaip JAV pinklių sėkmę, ir požiūris į liaudies frontus buvo vienareikšmis – CŽV įrankis. Imperijos saugumo vadas atvirai dėstė, kokių priemonių imamasi prieš Azerbaidžano, Armėnijos, Tadžikijos, Gruzijos ir Uzbekijos nacionalistus (kas vėliau ir pasitvirtindavo), ir prognozavo, jog ir Baltijos respublikoms įtakingų „dėdžių“ parama iš užjūrio greitai pasibaigs.

Charakterizuodamas Sąjūdį, J. Kriučkovas privačiame pokalbyje apgailestavo, kad Sąjūdžio vadovybė, nors ir turėdama savo gretose „protingų“ žmonių, iš esmės serga separatizmu ir tai po penkerių metų atvesią Lietuvą į pražūtį ir sukelsią žmonių maištą, nes naujoji valdžia nesugebanti paaiškinti, kodėl, palyginus su kitomis „respublikomis“, pasiturintis kraštas nusirito į dugną.

Beje, pasak jo, kai kurie Sąjūdžio nariai neturėtų įsivaizduoti, kad jiems viskas leista, nes dėl jų praeities KGB taip pat galinti „kai ką pasakyti“ ir tai nenudžiuginsią patriotiškai nusiteikusių lietuvių.

Savaime suprantama, KGB stengėsi rinkti informaciją apie Sąjūdžio planuojamus žingsnius ir gal net bandyti pakreipti sprendimus sau norima linkme. Sunku būtų įsivaizduoti valstybę, kuri panašioje situacijoje nesistengtų šito daryti. Tačiau kam KGB siųsti agentus į organizaciją, kurią pati įkūrė?

Sąjūdžio vidinė veikla buvo tokia atvira, jog bet kuris atsitiktinis žmogus per kelias dienas galėjo sužinoti net pačias menkiausias Sąjūdžio gyvenimo detales. Uždaruose posėdžiuose buvo sprendžiami tik vadovybės tarpusavio santykiai, kurie ir be šių ypatingų posėdžių niekam nebuvo paslaptis. KGB labiausiai domino Vakarų Europos valstybių taktiniai žingsniai Baltijos valstybių atžvilgiu, pastarųjų politikų ryšiai su įtakingomis Vakarų organizacijomis. Šioje srityje buvo sutelktos pačios profesionaliausios jėgos. Priversti delsti ir abejoti Vakarų valstybes buvo pavyzdinis KGB uždavinys. Šios organizacijos vadovai nuolat kartodavo, jog įveikus Vakarų valstybinę „opiniją“ ir privertus pakeisti savo poziciją, vidaus problemų sprendimas yra laiko ir technikos reikalas. Kadangi esminiai įvykiai vyko „aukštojoje“ tarptautinėje politikoje, smulkūs KGB agentai Sąjūdyje buvo nereikšmingi, o sąmoningai ar nesąmoningai besielgiantys pagal Maskvos scenarijų „įtakingi“ veikėjai jau nebegalėjo pakreipti istorijos logikos. Nebebuvo jau jėgos ir tuo labiau organizacijos, kuri sugebėtų užbėgti už akių imperijos vidiniam irimui.

Sąjūdis šia prasme ne tik ne KGB kūrinys, bet ir ne Lietuvos intelektualų steiginy. Tai fenomenas, atsiradęs su istorijos banga, atsitiktinumų ir sąmoningų veiksmų dėka išlaikęs pusiausvyrą ant jos keteros, o bangai atslūgus pats atsidūręs ant nepažįstamo ir atšiauraus kranto.

Pozicija. Nuomonės. – 1995 m. gegužė.

KONSTITUCINIO TEISMO TEISĖJAI

Juozas Žilys – Konstitucinio Teismo pirmininkas

Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucijoje įtvirtinamas Konstitucinio Teismo nuolatinio atnaujinimo principas – Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu.

Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas. Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio Teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu. Siekiant įgyvendinti Teismo nuolatinio atnaujinimo principą įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ buvo numatyta, kad pirmą kartą skiriant Konstitucinio Teismo teisėjus, trys iš jų skiriami trejiems metams, trys – šešeriems ir trys – devyneriems. Įstatyme buvo numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, kurie bus skiriami trejiems ir šešeriems metams, po ne mažesnės kaip trejų metų pertraukos gali užimti šias pareigas dar vieną kadenciją. Siekiant įgyvendinti konstitucines nuostatas dėl naujų valstybės institucijų įkūrimo (Respublikos Prezidento ir Konstitucinio Teismo), šiame įstatyme taip pat buvo numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, o iš jų – pirmininkas, turi būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo.

Pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

Teisėjai, eidami savo pareigas, yra nepriklausomi nuo jokios valstybinės institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieš pradėdami eiti savo pareigas, teisėjai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai: negalima užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, negalima gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei už-

mokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, negalima dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje.

Konstitucinio Teismo teisėjo asmuo neliečiamas – be Konstitucinio Teismo sutikimo jis negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė. Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimus gali sustabdyti Konstitucinis Teismas šiais atvejais: kai teisėjas traukiamas baudžiamojon atsakomybėn; kai Seimas pradeda apkaltos procesą teisėjui; kai įsiteisėjusiu teismo sprendimu teisėjas pripažįstamas nežinia kur esančiu.

Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutrūksta, kai: 1) pasibaigia įgaliojimų laikas; 2) jis miršta; 3) atsistatydina; 4) negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės; Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Teismo funkcijos ir įgaliojimai

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą, nustatyta tvarka sprendamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai. Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams Respublikos Prezidento aktai ir Respublikos Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas nevykdo išankstinės įstatymų konstitucingumo kontrolės. Įgyvendinama vėlesnioji konstitucinė priežiūra, t. y. jau priimtų ir įsigaliojusių įstatymų bei kitų minėtų teisinių aktų konstitucingumas bei teisėtumas. Ši priežiūra yra pasyvi – Konstitucinis Teismas bylą nagrinės tik tada, kai atitinkami subjektai Konstitucijos ir įstatymo nustatyta tvarka kreipis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti konkrečių teisės aktų konstitucingumą.

Prašymą ištirti teisės akto konstitucingumą ar teisėtumą Konstituciniam Teismui turi teisę paduoti: 1) dėl įstatymo ar kito Seimo priimto akto – Vyriausybė, ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė ir teismai; 2) dėl Respublikos Prezidento akto – ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė ir teismai; 3) dėl Vyriausybės akto – ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė, teismai ir Respublikos Prezidentas.

Pagal Lietuvos Konstituciją įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių – ir Respublikos Prezidentas. Pažymėtina, kad prašyti išvados dėl tarptautinės sutarties galima ir iki jos ratifikavimo Seime. Remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis galutinį sprendimą priima Seimas.

Procedūros Teisme

Konstitucinis Teismas bylas nagrinėja ir išvadas priima kolegialiai, dalyvaujant ne mažiau kaip 2/3 visų jo teisėjų. Nutarimai priimami ne mažesne kaip pusės posėdyje dalyvaujančių tei-

sėjų balsų dauguma. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, lemia posėdžio pirmininko balsas.

Teisminiame posėdyje pirmininkauja Konstitucinio Teismo pirmininkas, o jei jo nėra, jo pareigas laikinai einantis Konstitucinio Teismo teisėjas, o jei ir jo nėra – Konstitucinio Teismo išrinktas teisėjas.

Konstitucinio Teismo teisminių posėdžių pradžioje išsprendžiami organizaciniai klausimai – pristatomi byloje dalyvaujantys asmenys, išaiškinamos dalyvaujantiems byloje asmenims jų teisės ir pareigos, Teismas išklauso ir išsprendžia jų pageidavimus.

Antroji teismo posėdžio dalis pradedama nuo teisėjo, kuris rengė bylą, pasisakymo, kuriame išdėstoma bylos esmė, jos nagrinėjimo vada ir pagrindas, turimos medžiagos turinys. Po to išklausomi dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimai pradedant pareiškėju.

Sekančioje posėdžio dalyje vyksta teisminiai ginčai. Jie susideda iš dalyvaujančių byloje asmenų kalbų. Teisminiuose ginčiuose pirmieji pasisako pareiškėjas ir jo atstovas, po to – suinteresuotas asmuo ir jo atstovas. Po to dalyvaujantys byloje asmenys gali pasisakyti antrą kartą dėl to, kas pasakyta ginčiuose.

Po to, kai pasibaigia teisminiai ginčai, Teismas išsprendžia priimti nutarimo. Pasitarimo ir nutarimo ar išvados priėmimo metu pasitarimų kambaryje gali būti tik Konstitucinio Teismo teisėjai.

Teisėjai neturi teisės atsisakyti balsuoti arba susilaikyti. Priimtą nutarimą pasirašo visi dalyvaujantys teisėjai.

Konstitucinio Teismo nutarimai oficialiai skelbiami „Valstybės žiniose“, atskirame skyriuje. Jie taip pat gali būti skelbiami specialiaame Seimo leidinyje, laikraščiuose, per Lietuvos telegramų agentūrą /ELTA/.

Konstitucinio Teismo nutarimai įsigalioja tą dieną, kuria jie pirmiausia buvo paskelbti viename iš minėtų leidinių.

Be teisminių posėdžių Konstituciniame Teisme vyksta tvarkomieji ir organizaciniai posėdžiai. Tvarkomuosiuose posėdžiuose svarstomi prašymų priėmimo klausimai, visi atsisakymo nagrinėti prašymą ar paklausimą atvejai, bylų parengimo nagrinėti ir kiti pasirengimo teismui posėdžiui klausimai. Organizaciniuose posėdžiuose svarstomi ir sprendžiami vidaus, medžiagų tyrimo ir kiti klausimai. Šiuose posėdžiuose priimami sprendimai.

1993 m. vasario 14 d., remiantis visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, buvo išrinktas Respublikos Prezidentas, o vasario 3 d. buvo paskirtas pirmasis Konstitucinio Teismo teisėjas Juozas Žilys, kuris pagal Konstituciją vasario 25 d. ir priėmė išrinkto Respublikos Prezidento priesaiką. Kovo 16 d. Konstitucinio Teismo teisėjais buvo paskirti Kęstutis Lapinskas, Vladas Pavilionis, Stasys Šedbaras, o kovo 18 d. – Algirdas Gailiūnas, Zigmas Levickis, Pranas Vytautas Rasimavičius, Stasys Stačiokas ir Teodora Staugaitienė. Kovo 23 dieną Konstitucinio Teismo pirmininku paskirtas teisėjas Juozas Žilys.

1993 m. balandžio 22 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė nutarimą, kuriuo Konstituciniam Teismui paskyrė vieną iš geriausių pastatų, esantį Vilniaus centre, Gedimino pr. 36. Čia ir yra nuolatinė Konstitucinio Teismo būstinė.

Tų pačių metų rugpjūčio 2 d. Konstitucinis Teismas oficialiu pranešimu informavo visuomenę, valstybinės valdžios ir valdymo institucijas apie tai, kad nuo rugpjūčio 2 dienos pradedami registruoti prašymai ištirti, ar teisės aktai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Pirmasis Konstitucinio Teismo viešas teisminis posėdis įvyko 1993 m. rugsėjo 15 dieną. Jame buvo nagrinėjama byla dėl Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar 1993 m. balandžio 15 d. Seimo nutarimas „Dėl Vilniaus miesto tarybos paleidimo ir kai kurių priemonių tvarkai savivaldybėse pagerinti“ atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. Nutarimas šioje byloje buvo paskelbtas rugsėjo 17 dieną. Taip pradėjo vykdyti savo funkcijas Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Konkretus darbas

Dar nedidelis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo darbo patyrimas. Nuo pirmosios bylos išnagrinėjimo ir nutarimo paskelbimo praėjo kiek daugiau nei pusantų metų. Tai nedidelis laiko tarpas, jeigu turėsime galvoje panašių institucijų veiklą svetur. Šia prasme negalime lygintis su tokiomis šalimis kaip Austrija, Vokietija, Prancūzija, Italija, Ispanija. Tačiau reikėtų pastebėti tą aplinkybę, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimą ne tik skatino minėtų valstybių pavyzdžiai, bet ir galimybė, susipažinus su jų darbu, greičiau ir efektyviau pradėti įgyvendinti konstitucinės priežiūros funkcijas čia, Lietuvoje.

Pas mus lankėsi ir dalijosi patyrimu Vokietijos, Lenkijos, Prancūzijos, Norvegijos, Vengrijos teisėjai ir teisininkai, dirbantys konstitucinę priežiūrą vykdančiose institucijose. Mūsų Konstitucinio Teismo teisėjai buvo Vokietijos, Italijos ir Ispanijos konstituciniuose teismuose, Lenkijos Konstituciniame Tribunole, Norvegijos Aukščiausiąjame Teisme ir Belgijos arbitražo teisme, kur vykdoma įstatymų konstitucingumo kontrolė. Keli teisėjai galėjo susipažinti su JAV Aukščiausiojo Teismo ir kitų teismų veikla. Dalyvauta tarptautinėse konferencijose ir seminaruose, sukaupta reikalingos informacinės literatūros, Konstitucinio Teismo nutarimai pradėti skelbti Europos teisiniuose žurnaluose bei kitur.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje Konstituciniam Teismui suteiktos labai svarbios funkcijos prižiūrint, kad įstatymų leidėjo (parlamento), Prezidento ir Vyriausybės priimami teisės aktai atitiktų Konstituciją. Pripažinus, kad tie aktai prieštarauja konstitucinėms nuostatoms, jie nebegali būti taikomi. Todėl akivaizdu, kad Konstitucinis Teismas visada sprendžia aukščiausio lygio teisės normų konstitucingumo klausimus, šia prasme jam suteikta didelė valdžia.

Galima įvairiais aspektais kalbėti apie Konstitucinį Teismą, jo paskirtį, prasmę. Tačiau šiuo atveju išskirčiau svarbiausią – ginti žmogaus teises ir laisves. Tokią Konstitucinio Teismo priedermę sąlygoja Konstitucija, kurioje būtent ir įtvirtintos žmogaus teisės, turinčios visuotinę vertę. Šia prasme reikėtų prisiminti, kad teisės kaip visuomeninio reiškinių negalima tapatinti su įstatymu, teisės norma jau vien todėl, kad teisės aktais galima šiurkščiausiai pažeisti žmogaus teises ir laisves, kurios pripažįstamos teisėje. Taip teigiant, neneigiama valstybės prerogatyva leisti įstatymus, tačiau jie turi remtis visuotinai pripažintomis teisėmis ir laisvėmis, kurių niekas žmogui nedovanojo, o jis jas tiesiog turi.

Šių tiesų suvokimas itin aktualus vadinamosioms jaunoms demokratijoms todėl, kad deklaruojant ir siekiant sukurti demokratines teises valstybes nebūtų pamirštos amžinos teisės vertybės.

Taigi viena iš svarbiausių problemų, kurias sprendė Konstitucinis Teismas – tai žmonių konstitucinių teisių ir laisvių gynimo problema, visų pirma – nuosavybės teisių, kurios įtvirtintos Konstitucijos 23 straipsnyje. Pereinant iš administracinėmis direktyvomis reguliuojamo ūkio į rinkos ekonomiką, kurios lemiamas faktorius ir pagrindas yra privatinė nuosavybė, valstybei tenka spręsti nelengvas ne tik socialines, bet ir teises problemas. Įgyvendinant ekonominę reformą, taigi ir žemės reformą, ir kartu atstatant piliečių teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą, tenka skaitytis ir su per 50 metų suformuota ekonominių socialinių santykių sistema ir, galbūt nesuklysimė pasakę, su dabartinio laikotarpio visuomenės psichologijos ypatumais. Teisėkūroje į tai negalima neatsižvelgti. Konstitucinio Teismo nutarimų tekstuose, mūsų požiūriu, yra vertingų Konstitucijos normų interpretavimo pavyzdžių, kurie gali būti naudingi mažinant socialinių konfliktų galimybę, kartu užtikrinant ir nuosavybės teisių atstatymo garantijas.

Viename iš nutarimų Konstitucinis Teismas akcentavo tai, kad vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdo, tikslų – teisingumas.

Negalima pasiekti teisingumo tenkinant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Elgiantis vienašališkai, būtų ignoruojama humaniškoji teisės pa-

skirtis, didėtų socialinių konfliktų galimybė. Kartu teisė negali remtis vien daugumos ar mažumos interesais, todėl teisėdaroje stengiamasi derinti interesus.

Kalbant apie nuosavybės teisių gynimą apskritai ir apie nuosavybės teisių atstatymą atskirai imant, Konstitucinio Teismo nutarimuose atsispindi dabarties aktualijos. Yra daug svarių argumentų, kurie pagrindžia būtinumą atstatyti nuosavybės teises, tačiau kartu negalima pamiršti ir daugelio žmonių siekio įgyti privatinę nuosavybę, ko jie negalėjo padaryti per 50 metų. Nuosavybės teisių teisinis reguliavimas yra dinamiškas reiškinys. Šiuo metu, kai vyksta spartus privatinės nuosavybės teise grindžiamo ūkio formavimas, įstatymuose atsispindi dabartinio laikotarpio specifika, o ateityje teisiniame reglamentavime atsiras naujų bruožų, naujų ypatybių. Tačiau, aišku, visada nuosavybės teisės bus ginamos, atsiras ir naujos socialinės, teisinės garantijos.

Visada remiamės Konstitucija

Ne viename Konstitucinio Teismo nutarime paliesta ir nuosavybės teisių, kurios atsiranda privatizavimo procese, gynimo problema. Juose suformuluotos nuostatos, kad negalima, pavyzdžiui, privatizuojant gyvenamąsias patalpas, elgtis taip, kad skirtingų socialinių grupių piliečiai būtų nelygioje padėtyje. Negali būti nustatomos konstitucinių normų neatitinkančios privatizavimo sąlygos.

Apie aktualias nuosavybės teisių gynimo ribų problemas buvo kalbama Konstitucinio Teismo nutarime, kuriame įvertintas Baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimas Konstitucijai. Tada Konstitucinis Teismas konstatavo, kad nuosavybės teisių gynimas teisinėmis priemonėmis suponuoja ir atitinkamas gynimo ribas.

Savininko teisės valdyti turtą, juo naudotis ir disponuoti, gali būti įstatymais ribojamos dėl turimo turto pobūdžio (ginklai, narkotikai) arba dėl visuomenei būtino intereso (ekologinės problemos ir kt.), arba dėl savininko padarytų veiksmų. Daug nusikaltimų yra padaroma, kai kaltininkas panaudoja savo turtą nusikalstamai veiklai užtikrinti, pavyzdžiui, nusikaltimo priemoneis sandėliuoti, pagrobtam turtui slėpti, jam perdaryti, „nešvariems“ pinigams legalizuoti. Šiais atvejais kaltininkas pasinaudoja savo turtu kaip priemone kitų asmenų turtinėms ar asmeninėms teisėms pažeisti. Todėl toks turtas gali būti nusavintas įstatymuose numatyta tvarka ir sąlygomis.

Negalima teigti, kad visuomenė yra teisinga ir humaniška, jeigu nusikaltėliai gali elgtis laisviau negu žmonės, kurie laikosi įstatymų reikalavimų.

Informacijos priemonės

Viena esmingiausia žmogaus teisė yra turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Šios teisės įgyvendinimo aktualijas taip pat nagrinėjo Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų ir pabrėžė, kad galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę bei pažiūras ir laisvai jas skleisti – būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti.

Tai reiškia, kad turi būti ginama ne tik informacijos laisvė apskritai, bet ir masinės informacijos priemonių laisvė kaip informacijos laisvės išraiška jos objektyviaja forma.

Kartu Konstitucinis Teismas konstatavo, kad informacijos laisvė nėra absoliuti ar viską apimanti, nes naudojantis ja susiduriama su tokiais reikalavimais, kurie demokratinėje visuomenėje yra būtini, kad apsaugotų konstitucinę santvarką, žmogaus teises ir laisves. Todėl įstatymais gali būti nustatomi informacijos laisvės ribojimai, reglamentuojama masinės informacijos priemonių veikla.

Piliečių politinių teisių gynimo konstitucinės problemos spęstos Konstituciniame Teisme

nagrinėjant bylas dėl rinkimų, referendumo įstatymų teisės normų atitikimo Konstitucijai.

Kas gali į mus kreiptis?

Kalbant apie žmonių teisių gynimą Konstituciniame Teisme, neretai kritikuojama nuostata dėl to, kad nėra galimybės kreiptis į Konstitucinį Teismą tiesiogiai kiekvienam žmogui. Ką į tai būtų galima atsakyti? Visų pirma tų valstybių, kur tokia galimybė nustatyta, patyrimas rodo, kad tai nėra efektyviausia prielaida ginant žmonių teises ir laisves. Teismuose gaunama daug kreipimūsi, tačiau realiai teigiamai išsprendžiama tik labai nedidelė dalis. Todėl mūsų Konstitucijos norma, kad visi teismai gali sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo konstitucingumo, vertintina kaip racionali ir reali galimybė. Tokiu atveju yra konkreti situacija ir konkretus konfliktas. Teismas visada pateiks ir svarius argumentus, kodėl jis mano, kad įstatymas ar atskira teisės norma prieštarauja Konstitucijai. Reikia pasakyti, kad tai nėra tik vienas iš požiūrių, kuris savo ruožtu neneigia galimybės ir kitaip galvoti.

Vertinant įstatymų atitikimą Konstitucijai, Konstitucinis Teismas dalyvavo sprendžiant ir teisinės reformos vyksmą Lietuvoje. Na visų pirma buvo kategoriškai pasisakyta prieš tą prokuratūros sampratą, kuri buvo įsigalėjusi iki Konstitucijos priėmimo. Šia prasme Konstitucinis Teismas ne tik paneigė sovietinę prokuratūros koncepciją, kurią sukūrė Vyšinskis, bet ir išreiškė tvirtą nuostata, jog prokuratūra veiksmingiausiai gins piliečių teises sukonzentruodama visą savo galią nusikaltėliams persekioti. Mūsų požiūriu, Konstitucinio Teismo nutarimas padėjo įstatymų leidėjui formuluojant bendrąją teisminės valdžios koncepciją ir ją vėliau įgyvendinant.

Dar viename Konstitucinio Teismo nutarime buvo plačiai interpretuotas konstitucinis teisėjų statusas, teisėjų garantijos.

Įstatymų leidybos teorinės problemos taip pat nagrinėtos keliuose nutarimuose. Juose suformuluotos išvados ne naujos, tačiau, matyt, kiek primirštos. Tai įstatymų viršenybės prieš kitus teisės aktus problema, įstatymų, kitų teisės aktų atgalinio galiojimo teisinės aktualijos.

Praktika

Nagrinėjant gautus prašymus buvo atveju, kai Konstitucinis Teismas priėmė sprendimus pradėtą teiseną byloje nutraukti. Viena iš priežasčių – buvo pakeisti ar panaikinti teisės aktai, dėl kurių atitikimo Konstitucijai ar įstatymams buvo kreiptasi. Plačiau nenagrinėkime šios besiformuojančios Konstitucinio Teismo praktikos. Ji, beje, remiasi Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio ketvirtosios dalies norma – “Ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisei nutraukti”. Tačiau dažnai pasitaikantis teisės aktų pakeitimas ar panaikinimas po to, kai buvo kreiptasi į Konstitucinį Teismą, sudaro prielaidas manyti, kad teisės akto leidėjas, pradėjęs rengti atitinkamą bylą teisminiam nagrinėjimui, kritiškai įvertina jų turinį ir todėl nusprendžia pakeisti atitinkamą teisės aktą nesulaukęs Konstitucinio Teismo sprendimo. Kaip bevertintumėm šią situaciją, tačiau jeigu tai buvo ydinga teisės norma konstitucingumo prasme, tai galutinis rezultatas pasiektas – ji buvo pakeista.

Trumpai apžvelgus Konstitucinio Teismo kūrimąsi ir vieną kitą jo praktinio darbo aspektą, galėtumėm daryti išvadą, kad konstitucinės priežiūros institucija Lietuvoje įsitvirtina kaip būdas ir priemonė siekiant užtikrinti įstatymų atitikimą Konstitucijai. Taigi Konstitucinis Teismas yra ir pačios Konstitucijos stabilumo prielaida.

Kartu turėtumėm pažymėti, kad tokiam siekimui patvirtinti būtų reikšmingos ir kitų valstybės institucijų pastangos. Štai atrodytų, kad teismai nepasinaudoja visomis galimybėmis ginti žmonių teises ir laisves teisminėse bylose, kai iškyla teisės aktų atitikimo Konstitucijai ar įstatymams klausimai. Nėra jokios abejonės, kad Lietuvoje vis labiau aktualės savarankiško adminis-

tracinio teismo įkūrimo būtinumas ar kitoks administracinio teismo funkcijų teisinis apibrėžimas. Tai būtų svarbi garantija žmonėms sprendžiant jų konfliktus su viešąja administracija.

Pozicija. Nuomonės.-1995 m. gegužė.

PREZIDENTO ABEJONĖS PADEDA VYTIS NUBĖGUSIĄ EUROPAŲ (3)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Ankstesniuose rašiniuose mes pastebėjome, kad Prezidento abejones dėl prieštaravimų tarp Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos ir mūsų Konstitucijos Konstitucinio Teismo buvo išblaškytos. Dabar dėl trečiojo Prezidento abejojimo: „Ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsniui?“

Pirmiausia perskaitykime Konvencijos 9 straipsnį:

„1. Kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; tai teisė laisvai keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laisvai skelbti savo religiją ar tikėjimą, laikant pamaldas, atliekant apeigas, praktikuojant tikėjimą ir mokant jo.

2. Laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti tik tiek apribojama, kiek yra nustatęs įstatymas ir kiek būtina reikia demokratinėje visuomenėje, visuomenės saugumui, viešajai tvarkai, sveikatai ir moralei ar kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

Mūsų Konstitucijos 26 straipsnis skelbia:

„Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma.

Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.

Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą.

Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apriboti kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves.

Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.“

Tad kur Prezidentas įžiūrėjo šiuose straipsniuose neatitikimus? Konvencijos 9 straipsnio antroje dalyje numatoma galimybė apriboti asmens „laisvę skelbti savo religiją ar tikėjimą“, tu tarp Konstitucijos 26 straipsnio ketvirtojoje dalyje skelbiama, kad gali būti ribojama „žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą“.

Tad kur randamas prieštaravimas tarp šių teiginių?

Prezidentas nurodo, kad ir Konvencijoje, ir Konstitucijoje asmens laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą išskirta į dvi savarankiškas laisves, todėl galima teigti, kad Konvencijoje nenumatyta galimybė riboti asmens laisvę išpažinti religiją arba tikėjimą. Atseit ribojama laisvė skelbti religiją, bet neribojama laisvė išpažinti religiją. Ir čia atrodė, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija neatitinka mūsų Konstitucijos.

Ką į tai atsakė Konstitucinis Teismas?

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konvencijos 9 ar kitame jos straipsnyje nėra išskirta dviejų savarankiškų laisvių – asmens laisvės išpažinti ir antros laisvės – asmens laisvės skelbti

religiją ar tikėjimą. Konvencijoje laisvė išpažinti tikėjimą ar religiją tiesiog neminima. Konvencijos 9 straipsnio pirmos dalies tekstas skiriasi ne tik nuo mūsų Konstitucijos 26 straipsnio, bet ir nuo Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto, kur yra žodis „išpažinti“. Čia Konstitucinis Teismas išvelgė skirtingos terminijos vartojimą žmogaus religijos laisvei apibūdinti. Ir čia daroma išvada, kad, atsižvelgiant į tai, kas buvo nurodyta, visiškai nėra pagrindo manyti, kad Konstitucijoje yra numatyta galimybė apriboti žmogaus laisvę išpažinti religiją ar tikėjimą. Taip pasakė Konstitucinis Teismas, o mes kviečiame dar kartą perskaityti pateikto Konstitucijos straipsnio 4 dalį, kuriame parašyta, kad žmogaus laisvė išpažinti religiją gali būti apribota. Tad kur čia šuo pakastas, galėtume klausti: Konstitucijoje yra parašyta, kad religijos laisvė išpažinti gali būti ribojama, o Konstitucinis Teismas teigia, kad šito nėra?

Ir čia mes galime pastebėti gana įdomų teismineje praktikoje momentą, kai teismas pradeda aiškinti žmogaus dvasinę būseną. Konstitucinis Teismas nurodė, kad religijos ar tikėjimo išpažinimas, atskirtas nuo religijos ar tikėjimo skelbimo ar skleidimo, yra dvasinė kategorija, reiškianti religinių ar tikėjimo įsitikinimų turėjimą. Ir čia savo išvadai pagrįsti Konstitucinis Teismas paima į rankas Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą ir randa, kad šio pakto 18 straipsnio pirmosios dalies tekste lietuviškus žodžius „laisvė išpažinti“ atitinka žodžiai „la liberte d’avoir“ (pranc.) ir „freedom to have“ (angl.), kas pažodžiui gali būti verčiama kaip „laisvė turėti“ (religiją, tikėjimą). Lietuviškuose vertimuose pavartotas žodis „išpažinti“ vietoje „turėti“, nes pastarasis ne visai atspindi dvasinę religijos ar tikėjimo prigimtį ir kartu vidinę asmens dvasios būseną. Šios būsenos, anot Konstitucinio Teismo, negalima niekaip apriboti. Net ir persekiojimas negali atimti žmogaus religinių įsitikinimų ar tikėjimo, nes įstatymas nereikalauja to, kas neįmanoma. Ir kad būtų tvirtiau, Konstitucinis Teismas paaiškina jungtukų reikšmę. Jeigu Konstitucijos 26 straipsnio ketvirtojoje dalyje būtų numatytas atskiras laisvės išpažinti religiją arba tikėjimą apribojimas, tai frazėje „žmogaus laisvė išpažinti IR skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu“ būtų vartojamas jungtukas AR, o ne IR. Žodžių išpažinti ir skleisti sujungimas jungtuku IR reiškia ne ką kita, kaip „savo religiją ar tikėjimą“. Kaip tik dėl to ši Konstitucijos nuostata nesukėlė jokių neigiamų teisinių pasekmių, tikėjimo ar religijos laisvės požiūriu, joks įstatymas neapriboja teisės išpažinti religiją ar tikėjimą. Ir čia Konvencija neprieštarauja Konstitucijai. Taip jau trimis žingsniais priartėjome prie nubėgusios Europos.

Pozicija.– 1995 m. birželio 6-10 d.

KODĖL SAULIUS STOMA NEIŠLEIDŽIAMAS IŠ LUKIŠKIŲ UŽ UŽSTATĄ?

Antanas TERLECKAS

Su S. Stoma nebuvome draugai ne vien dėl amžiaus skirtumo. Vytautas Bogušis, Algirdas Masiulionis, Julius Sasnauskas ir Andrius Tučkus buvo keleriais metais jaunesni už Stomą. Tačiau tai netrukdė mums kartu veikti pogrindyje, o su Sasnausku – sėdėti teisiųjų suole. Po 1987-ųjų kurį laiką kartu veikėme Lietuvos laisvės lygoje. Su S. Stoma mūsų santykiai nesusklostė. S. Stoma iš daugelio mano į redakciją nusiųstų straipsnių išspausdino bene vienintelį. Nepaisant to, praeidamas pro Lukiškes su gilia užuojauta šnabždu: „Laikykis, Sauliau“.

1958-aisiais Lukiškėse praleidau tik mėnesį, o 1973-ais metais – aštuonis mėnesius. Tai baisus kalėjimas. Dar ir šiandien savo sapnuose užuodžiu žmogaus prakaito ir šlapimo tvaiką, specifinį cementinių grindų kvapą. Tad S. Stomai ten be galo sunku. Aišku, jo tardytojai fizinių

priemonių nenaudoja. Tačiau jie turi pakankamai „civilizuotų“ priemonių tardomajam kankinti. Galima uždaryti jį į kamara, kurios langas į pietų pusę. Vasarą saulė taip įkaitina metalines plokštes, dengiančias langus, kad užpylus ant jų šalto vandens, šnypščia it kaimo pirties akmenys ir skleidžia tik Lukiškėms būdingus kvapus.

Vienutėse šiandien po keliolika kalinių. 1958-aisiais ryto ir vakaro „ruošos“ metu galima būdavo keliolika minučių pro atvirą tualetu langą švarių oru pakvėpuoti. Greit po tų metų iš kalinių tas vienintelis malonumas buvo atimtas – tualetai įrengti pačiose kamerosose...

Visi kriminaliniai kaliniai paprastai rūko. Arbatai virti plėšomos vilnonės antklodės. Tad valandų valandas dūmai ėda akis.

Tardomąjį galima uždaryti į kamara, kurioje kelios dešimtys žmonių. Tokioje „paraša“ beveik niekada neuždengiama...

Yra kamerų, kuriose specialiai surenkami tardomieji arba apeliacijos laukiantys, kurie negauna maisto siuntinėlių. Į tokią patekęs Stoma privalėtų savo siuntinį atiduoti. Išbadėję vyrą tą pačią dieną jį suvalgys. Ir vėl Saulius lauks naujo siuntinio. O naktimis sapnuos bulvinius blynus...

Būna kamerų, kuriose tarytum specialiai surinkti visiški debilai. Tokie ypač mėgsta girtis savo nusikaltimais, neretai pramanytais... Greičiausiai, S. Stoma priverstas nuo ryto iki vidurnakčio klausytis pasakojimų apie tai, kaip kameros draugai vakarais girtaudavo aukštos klasės restoranuose, o po to merginas prievartaudavo...

Dauguma kriminalinių nusikaltėlių baigę vos po kelias vidurinės mokyklos klases. Tokie labai neapkenčia aukštuosius mokslus baigusiuju. Jeigu tu baigai aukštąją mokyklą, vadinasi, tavo tėvai buvo komunistai. O gal net VRM ar policijoje dirbo. Tad, komunistų išpera, plauk mūsų glaudes ir kojines... Jeigu paklusi šiai prievartai, tu dvasiškai jau žuvęs...

Jeigu tu neduodi tardytojui norimų parodymų, didžiausias tavo šeimnininkas – tardytojas gali ir šiandien nuspręsti, kad tu psichiškai nesveikas. Tada galima tave uždaryti į Lukiškėse esančią psichiatrinę ligoninę ir atiduoti tikrų ligonių sauvalei...

Lengviau kalėjime žmogui, turinčiam tvirtus politinius įsitikinimus. Tačiau ar S. Stoma buvo Dievo tokiais įsitikinimais apdovanotas?

Nenoriu užgauti jo paties ir artimųjų. Tačiau nesutinku su žmonos Dianos tvirtinimu, kad „Saulius nemanė, jog laikraštis yra partijos tarnaitė. Jis jautėsi laikraščio šeimnininku“. „Lietuvos aido“ šeimnininkas S. Stoma niekada nebuvo, o ypač po 1991 01 13. Jeigu patikėčiau ponios Dianos liudijimu, imčiau labai blogai galvoti apie jos vyrą.

Po Sausio 13-osios „Lietuvos aido“ redaktorius tapo aklų politinių cinikų įrankiu, jų valios vykdytoju. Toji valia pavogė iš Lietuvos tautininkų partijos prieš karą Lietuvoje buvusį patį populiariausią dienraštį, kad galėtų lengviau įtikinti mūsų tautą, jog „Lietuvos aidas“ – visų patriotinių Lietuvos jėgų tribūna.

Kuo iš tikrųjų buvo (aišku, ir liko) „Lietuvos aidas“, rodo pora faktų iš tūkstančių.

1956 metais KGB suėmė buvusį Lietuvos partizanų vadą Adolfą Ramanauską-Vanagą. Čekistai žiauriai kankindami visiškai jį suluošino. Tarp Ramanausko budelių buvo pulkininkas Martavičius, su kuriuo KGB rūmų trečiajame aukšte teko susipažinti per 1957-ųjų Kalėdas. Ten pat 1964 m. rudenį turėjau ilgą pokalbį su pulkininku Dušanskiu. Pastarąjį bene 1987 metais KGB išsiuntė į Izraelį, o Martavičius dar neseniai laisvas vaikščiojo Vilniaus gatvėmis. Tai buvo aukščiausios klasės budeliai. Apie juos esu daug girdėjęs iš jų aukų, o ypač iš a. a. kunigo Aleksandro Markaičio. Mano pažįstami rašė apie juos į „Lietuvos aidą“ daug laiškų, tačiau jie nebuvo spausdinami.

1993 m. buvęs partizanas ir politinis kalinys Kęstutis Lakickas parašė straipsnelį apie Dušansko ir Martavičiaus „darbelius“ luošinant A. Ramanauską. „Lietuvos aidas“ ne tik atsisakė

spausdinti. Kęstučiui Lakickui buvo atsakyta, – kad ši medžiaga neaktuali.

„Lietuvos aidas“ iki pat 1993-ųjų tylėjo ir apie Lietuvos išdavikų karalių Juozą Markulį-Ąžuolą. Ar tokią tylą galima laikyti tik žurnalistiniu neišprusimu? Ar tai nebuvo pastangos apginti KGB „garbę ir orumą“? Kodėl S. Stoma iki šiol nepasakė tiesos apie „Lietuvos aidą“ leidėjų nusiteikimą prieš ginkluotą partizaninę kovą Lietuvoje?

Jeigu SSRS, vadovaudamasi slaptais Molotovo-Ribentropo pakto protokolais, 1940 metais Lietuvą aneksavo, reikia reikalauti visiškos mūsų tėvynės dekolonizacijos, o ne tobulinti okupacinį režimą, kaip siūlė LPS vadai. Tokios logikos LLL ir laikėsi. Po 1990 03 11 mes rėmėme V. Landsbergio politiką. Tačiau kiek pamazgų „Lietuvos aidas“ išpylė ant LLL?

1990 09 04 LLL paskelbė bado akciją, kurios tikslas pasiekti Prunskienės vyriausybės atsistatydinimo. Tik po kelių mėnesių paaiškėjo, kad mūsų reikalavimai buvo teisingi. O dar po metų LR Aukščiausiasis Teismas pripažino premjerę KGB agente...

Kaip elgėsi „Lietuvos aidas“ mūsų akcijų prieš „Šatriją“ metu?

Buvę LPS vadai J. Tumelis ir V. Radžvilas parašė Seimo tarybos vardu suklastotą rezoliuciją, smerkiančią mūsų veiklą prieš „Šatriją“. Šią klastotę išspausdino tik „Lietuvos aidas“...

O kaip „Lietuvos aidas“ elgėsi Seimo rinkimų išvakarėse? Aklai rėmė žemės ūkio griovėjus, skaldė tautą, nuteikinėjo ją prieš Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės idėją, objektyviai skatino balsuoti už neokomunistus. Ypač jiems pasitarnavo „Lietuvos aide“ išspausdinta pornografinė karikatūra ir kai kurie straipsniai iš „Voratinklio“ serijos.

Tuometinis VSD generalinis direktorius Petras Plumpa siūlė paskelbti amnestiją buvusiems KGB agentams, kurie atsisakys matyti save vietinių tarybų deputatais ir Seimo nariais, o taipogi niekada nepretenduos į aukštus valstybinius postus (kad užsienio specialiosios tarnybos negalėtų jų šantažuoti). Tačiau šis pasiūlymas kažkieno valia buvo atmestas.

Pokario Vokietijoje eiliniai nacių partijos nariai buvo atleisti nuo bet kokios baudžiamosios atsakomybės, jeigu jie tiesiogiai nedalyvavo genocido akcijose. Tuo tarpu „Lietuvos aidas“ dėjo lygybės ženklą tarp visų 220 tūkstančių buvusių KPSS lietuviškos organizacijos narių. (Išimtis buvo padaryta keliasdešimčiai žmonių.) Tik todėl šie ir jų šeimos nariai balsavo už LDDP.

Prieš prezidento rinkimus nunešiau į „Lietuvos aidą“ straipsnį, tikinantį skaitytoją, kad buvęs pirmasis LKP sekretorius neturi moralinės teisės tapti Lietuvos prezidentu. S. Stoma teisinasi, kad jo nurodymu tas straipsnis buvęs surinktas, bet kas sulaukęs jo spausdinimą...

Turiu rimto pagrindo tvirtinti, kad už S. Stomos nugaros stovėję vyrai nebuvo suinteresuoti, jog LR prezidentu taptų S. Lozoraitis.

Išvartytas iš „Lietuvos aidą“, S. Stoma įrodė, kad jis sugebąs galvoti talentingas žurnalistas. Gaila, kad keletą metų jis savo talentą ir žmogiškąją principingumą pardavinėjo už „Lietuvos aidą“ redaktoriaus algą...

Štai kokiais žodžiais S. Stomos žmona aiškina susidorojimą su jos vyru: „1994 m. vasario 11 d. „Lietuvos aidą“ darbuotojų susirinkime G. Vagnorius kalbėjo: „Jeigu Saulius Stoma liks vyriausiuoju redaktoriumi, „Lietuvos aidas“ taps antrąja „Respublika“, o konservatoriai nelaimės būsimojo referendumo (...) L. Sabutis, S. Šaltenis, V. Landsbergis (...) Saulių labai pažemino (...) Saulius neturėjo priešų. Jį išdavė artimiausi draugai“ („Respublika“, 1995 05 20). Kažkodėl Diana pamiršo paminėti V. Ardžiūną ir K. Žičkų...

Kad S. Stomą išdavė artimiausi jo draugai, mato visa Lietuva. Tačiau mes pabandykime atsakyti į klausimą, už ką išdavė? Negi iš tikrųjų už tai, kad jis redakcijos pinigus pasisavino? O kodėl dabartiniai „Lietuvos aidą“ šeiminkai, būdami valdžioje, neatidavė į teisingumo rankas nė vieno vagies, vogusio valstybės milijonus? „Dienovidžio“ redaktorė A. Žemaitytė rašo, kad „Dešimtis kartų didesni nusikaltėliai vaikšto laisvėje galvas iškelę“.

Tad už ką S. Stoma buvo atleistas iš „Lietuvos aidą“ redaktoriaus pareigų ir kodėl jis neišlei-

džiamas iki teismo už užstatą?

Bendri konservatorių ir LDDP interesai reikalauja, kad S. Stoma nebūtų išleistas iš Lukiškių. Ten laikomąjį lengviau kompromituoti įvairiomis užuominomis.

Tegul naujo Seimo rinkėjai galvoja, kad ir krikščionys demokratai irgi nelabai švarūs, jog ir jie meldžiasi doleriui...

Aišku, kad įstatymas turėtų būti vienodas matas visiems Lietuvos Respublikos piliečiams. Kiekvienas padaręs nusikaltimą turi būti nubaustas. Tačiau tik politinės priežastys neišleidžia S. Stomos už užstatą. Kokiu ciniku reikia būti, galint ištarti žodžius „S. Stoma gali pasislėpti nuo tardymo“.

Elgesys su S. Stoma dar kartą pademonstravo TS (LK) ir LDDP vienybę bei tolesnį telefoninės teisės egzistavimą... Tebūnie tai krikščionims demokratams paskutinis išpėjimas, kad pats laikas atsisakyti konservatorių satelito vaidmens. To reikalauja LKDP prestižas ir Lietuvos interesai.

Vilnius, 1995 06 05

Pozicija. – 1995 m. birželio 11-17 d.

GENOCIDAS, STRATOCIDAS, ETNOCIDAS...

Tomas VENCLOVA

Kartą žinomas disidentas V. Bukovskis pajuokavo: „Lietuvių tauta 2 tūkstančius metų kamosi gimdymo kančiose, kol pagaliau iš savo pačios iščių pagimdė pirmąjį žydą. Ir tasai žydas – Tomas Venclova“. Neturiu nė lašo žydiško kraujo, tačiau susiklostė taip, kad šis Bukovskio pasakymas tam tikra prasme teisingas.

Kaip užsimezgė mano santykiai su Lietuvos žydų bendruomene, ir ne tik Lietuvos? Jaunystėje jų praktiškai nebuvo. Be abejo, kaip ir kiekvienas vilnietis, turėjau draugų ir pažįstamų žydų, tačiau tautiškumo, religijos ar rasės klausimų man tuomet nekilo. Jų pradėjo atsirasti vėliau, kai tapau vadinamuoju „disidentu“. Čia svarbų vaidmenį suvaidino Feliksas Dektoras, rengęs išvykti į Izraelį. Jis su bičiuliais, kurie irgi buvo pasiryžę išvažiuoti, bet nebuvo išleidžiami, Maskvoje ir Leningrade leido žurnalą rusų kalba „Žydai TSRS“. Į šį žurnalą aš ir parašiau pirmąjį savo straipsnį apie lietuvių ir žydų konfliktą 1941 metais, apie birželio sukilimą Lietuvoje. Straipsnis vadinosi „Lietuviai ir žydai“. Jis buvo išspausdintas rusų kalba, paskui pateko į Vakarų, ten keliskart buvo perspausdintas įvairiomis kalbomis. O Feliksas Dektoras, išspausdinęs jį, gavo leidimą išvažiuoti; po kurio laiko išleido ir mane.

Lietuvių emigracijoje mano straipsnis sukėlė labai mišrią reakciją. Kai kurie emigrantai, tarp jų prof. Greimas, Kavolis, Misiūnas, pareiškė, kad jie patys pasirašytų po tuo straipsniu. Du tenykščiai žurnalai – „Metmenys“ ir „Akiračiai“ – mano poziciją irgi palaikė. Tačiau didesnioji emigracijos dalis, ypač vyresniosios kartos, švelniai tarus, mano nuomonei nepritarė. Buvo netgi tokia kraštutinė grupė, kuri teigė, kad man tą straipsnį davė KGB, o aš tik pasirašiau. Patikėjo tik tie žmonės, kurie iš anksto norėjo tuo tikėti, ir jų atsirado žymiai mažiau, negu aš iš pradžių maniau.

Jau 18 metų esu emigracijoje, dalyvauju ne tik visuomeniniame lietuvių emigrantų gyvenime, bet ir kai kurių kitų grupių veikloje. Du kartus lankiausi Izraelyje. Pirmą kartą – privačiai, svečiausiu pas senus pažįstamus, tarp jų ir pas F. Dektorą. Jis man aprodė daug vietų, įdomių ne tik žydui, bet ir kiekvienam krikščioniui: Betliejų, Nazaretą ir kt. Antrą kartą į Izraelį nuvykau oficia-

liai pakviestas. Jeruzalėje yra vietovė, vadinama Miškenot Ša-ananim, kur kviečiami literatai, rašytojai, publicistai, filosofai, ir nebūtinai žydai – praleisti laiko, galbūt ir padirbėti. Ten, būdamas jau Izraelio pilietis, yra kūręs ir Icchokas Meras. Taigi Izraelį pažįstu palyginus neblogai.

1976 metais, dar prieš man emigruojant, buvo įkurta Lietuvos Helsinkio grupė. Ją organizavo keletas žmonių, ir iškart ji tapo naujoviška, besiremiančia iki tol pas mus mažai kam girdėtu žmogaus teisių principu. Lietuvoje gyvena ne vien lietuviai, ne vien katalikai, bet ir rusai, lenkai, žydai, karaimai, totoriai, čigonai, evangelikai ir stačiatikiai, judėjai ir ateistai, net krikščionys – ir visi jie lygūs prieš Viešpatį Dievą. Tačiau ar jie visi buvo lygūs teisės, valstybės požiūriu? Tarybiniais laikais taip tikrai nebuvo; abejoju, ar ir dabar taip yra. Lietuva čia ne išimtis: nė viename pasaulio krašte nėra visuotinio lygiateisiškumo, tai tik idealas, kurio turėtų siekti kiekviena valstybė. Mūsų grupė iškart griežtai pareiškė, kad mes nebūsime nei vien tautiški, nei vien katalikiški disidentai – tokių jau ir taip pakanka; mes bandysime atstovauti visą Lietuvos visuomenę. Žydus ir tuo pačiu visas kitas tautines mažumas mūsų grupėje atstovavo Eitanas Finkelšteinas, dabar gyvenantis Miunchene. Juokavome, kad jis, kaip ir kiekvienas iš penkių narių steigėjų, atstovauja 20% Lietuvos piliečių... Mūsų veiklos principus Lietuvoje anuomet ne dažnas suprato, negarantuojau, kad ir dabar visi supranta. Bet šie principai, mano supratimu, labai reikšmingi, ir būtų neblogai, jeigu Helsinkio grupės tradicijos gyvuotų ir toliau.

Dabar Lietuvoje visai kitokia situacija. Ar pagerėjo daugumos gyventojų padėtis – kitas klausimas, tačiau politinių žmogaus teisių, demokratijos požiūriu ji dabar nepalyginamai geresnė. Vis dėlto problemų dar liko, ir mūsų kurtos tradicijos prašyte prašosi būti tęsiamos. Bent aš jas tęsiu visomis išgalėmis – rašydamas, kalbėdamas, bendraudamas su įvairiausiomis auditorijomis.

Ar vyksta šiuo metu lietuvių ir žydų dialogas Jungtinėse Valstijose? Deja, beveik ne. Matot, antisemito neįtikinsi jokiais argumentais, jokiais įrodymais, jis vis tiek laikysis savo pozicijos. O tie, kurie pajėgūs suprasti – su tokiais netenka gaišti laiko dėl elementarių dalykų. Tokių lietuvių emigrantų yra daug, kur kas daugiau, negu įprasta manyti. Tai, sakyčiau, beveik visa jaunoji karta. Šiuo dialogu ypač domisi mano bičiulis Aleksandras Štromas. Advokato pagal profesiją, jo visada noriai klausosi, ir ne tik lietuvių auditorijose, bet kartais ir iš anksto priešiška nusi-teikusiose. Be abejo, jis yra kalbėjęs ir su žydais. Kartą jis išrėžė ilgoką kalbą, paskui išleistą angliškai atskira knygute. Tarp Amerikos žydų ji sukėlė prieštaringą reakciją. Mano manymu, šioji kalba būtų įdomi ir lietuviui, todėl vertėtų ją išleisti ir lietuviškai. Štromas tąsyk į nesibai-giančius lietuvių ir žydų ginčus pažvelgė iš kitos pusės ir pasakė kaip tik tai, ko pageidauja dauguma lietuvių: kad žydai taip pat prisipažintų, jog jie irgi ne šventieji.

Niujorke esu bendravęs su JIVO darbuotojais. Jie buvo pasikvietę mane ir privačiame pokalbyje šnekėjausi su jais apie žydų bei jų kultūros padėtį Lietuvoje. Tačiau dar daugiau susitikimų turėjau Izraelyje su Lietuvos žydų draugija. Izraelyje gyvena apie 10 000 žmonių, kurie lietuviškai kalba geriau, nei bet kuria kita kalba. Ne visi jie grynakraujai žydai, esama ir mišrių šeimų – lietuvaitei ištekėjusios už žydų arba žydės – už lietuvių. Tai nemažas skaičius. Palygin-kime: Izraelyje daugiau kalbančių lietuviškai, negu Niujorke ir mažiau, negu Čikagoje.

Įsiminė literatūros vakaras Jeruzalėje, kur lietuviškai skaičiau savo eilėraščius. Tarp rašyto-jų, pakviestų į Miškenot Šananim, buvo ir Česlovas Milošas, skaitęs savo eiles lenkiškai. Tiesa, tuomet jis dar nebuvo Nobelio premijos laureatas, bet jau pakankamai žinomas ir, aišku, puikus poetas. Į jo vakarą susirinko apie 300 žmonių. Rytjaus dieną turėjo įvykti mano kūrybos vaka-ras. Sumečiau: Lenkija 10 kartų didesnė už Lietuvą, Lenkijos žydų dešimteriopai daugiau, negu Lietuvos, taigi jei į mano vakarą ateis apie 30 žmonių, vadinasi, su Milošu būsim sužaidę lygio-mis. Atėjo 50, ir visi jie laisvai kalbėjo lietuviškai. Apie tai pasakoju ne todėl, kad pasigirčiau, o kad būtų aiškesnė lietuvių kalbos padėtis Izraelyje.

Lietuvoje lankausi jau ketvirtą ar penktą kartą. Buvau Klaipėdoje, Palangoje, Nidoje, Kaune

ir Vilniuje. Bendras įspūdis – kiekvieną kartą randu lyg ir geresnę padėtį. Rinkos mechanizmas vis efektyvesnis, egzistuoja tik pinigų problema, bet ji aktuali visur – Amerikoje, Izraelyje ir kur tik nori. Sėkmę lems arba asmeninės piliečių pastangos, arba paprasčiausiai likimas. Tačiau, būdamas amerikietis (taip, dabar jau esu amerikietis), tikriausiai neturiu ypatingos teisės spęsti, koks Lietuvoje gyvenimas, – norint tai suprasti, reikėtų čia pagyventi gaunant vietinę algą, pabūti čionykščio žmogaus kailyje. Taigi teigdamas, kad gyvenimas Lietuvoje nuolat gerėja, galiu tik suezrinti čia gyvenančius. Juolab kad daugelis žmonių, atrodo, to gerėjimo nepastebi, nes išlaidos auga greičiau, negu pajamos. Tačiau ir vėl: tuo skundžiasi ir amerikiečiai, aš pats tai jaučiu. Prieš dešimtį metų, kai dar nebuvo padaręs jokios universitetinės karjeros, man lengviau sekėsi sudurti galą su galu.

Žydų perspektyvos Lietuvoje? Žmogui iš šalies, ko gero, net nepatogu apie tai šnekėti. Daugumos atstovai – jų pasisakymus neretai skaitome spaudoje – paprastai klausia: „Ko tos mažumos skundžiasi? Kodėl kelia vis naujus reikalavimus?“ Tačiau pasakyti, ko reikia mažumoms, kad jos gerai jaustųsi, gali tik pačios mažumos. Dauguma turėtų atsižvelgti į mažumų pageidavimus, padėti. Lietuvos spauda, ypač dešinioji, kai kada leidžia sau tokių dalykų, su kuriais aš niekuomet nesutiksiu. O kai tie pasisakymai dar yra perspausdinėjami Vakaruose, tai, be abejonės, kenkia Lietuvos prestižui, tuo pačiu ir ekonominei padėčiai. Tiesa, laisvame krašte niekam neuždrausta laisvai reikšti savo nuomonės, tačiau kai kurie pasisakymai man, liberaliai mąstančiam žmogui, sukėlė vien apmaudą ir pasipiktinimą. Kaip bebuvę, turiu vilties, kad Lietuvoje išliks žydų bendruomenė, tegu ir nedidelė. Ji egzistavo čia per 600 metų, visada buvo reikalinga ir tokia liks, nepaisant, kokio dydžio. Dabar Lietuvos tautinės mažumos ne taip izoliuotos viena nuo kitos, kaip prieš karą – galbūt apsirinku, tačiau man taip atrodo.

Mano straipsnis „Lietuviai ir žydai“ šiandieninėje Lietuvoje buvo išspausdintas kelis kartus – „Literatūroje ir mene“ (sutrumpintas), paskui (visas tekstas) – mano knygoje „Vilties formos“, dar kažkur. Kas domisi šia tema, manau, tą straipsnį perskaitė. Esu parašęs ir kitų panašių straipsnių, tarkim, „Klaidų analizavimas“, kuris ir Lietuvoje, ir lietuvių emigracijoje sukėlė nemažą audrą. Jame išsakiau savo nuomonę apie 1941 metų birželio sukilimą: kad jis didele, o gal ir didžiaja dalimi nuėjo klystkeliu. Sukilimo pradžia buvo suprantama: į nepriklausomybės praradimą, represijas, trėmimus reikėjo reaguoti, ir pasipriešinimas – ne tik natūralus, bet ir būtinas, tai buvo tiesiog lietuvių garbės reikalas. Tačiau vėliau šis sukilimas išsigimė, ir dėl to pirmiausia kalti tuometiniai vadovaujantys Lietuvos politikai – Škirpa, Ambrazevičius ir kiti. Jie morališkai atsakingi dėl to, kas vėliau atsitiko. Jei lietuvių visuomenė to nepripažins, nepasakys visos tiesos, kažin ar tai pasitarnaus tautos labui, pakels Lietuvos autoritetą pasaulio akyse. Bet šis procesas irgi lėtas, laipsniškas. Nesusipratimo sieną reikia nuolat klibinti; aš tai ir darau.

Emigrantų veikėjas dr. Adolfas Damušis yra gan plačiai rašęs apie žydų ir lietuvių genocidą 1941-1945 metais. Jis pats buvo laikinosios vyriausybės narys, vienas iš sukilimo vadovų, taigi taip pat yra morališkai atsakingas už tragiškus įvykius. Tačiau prisiimti dalį atsakomybės, galbūt apgailėstauti – viena, ir visai kas kita – atkakliai teisintis. Lietuvių emigracijoje ir A. Damušio knygelėje vyrauja grynai pasiteisinimo ir apologetinė tradicija. Paprastai ji remiasi dviem teiginiais. Pirmasis: nieko baisaus neįvyko, lietuviai praktiškai nekalti, o jei ir būta kokių nusikaltėlių, tai nebent kriminalistų, nuo kurių mes griežtai atsiribojame. O kai paprašoma nurodyti tų kriminalistų pavardes, paprastai sakoma: „Nieko nežinom, negirdėjom, visi kaltinamieji buvo KGB provokacijų aukos“. Antrasis teiginys – kad buvo du genocidai: lietuvių ir žydų; jie maždaug apylygiai... o kadangi esam lietuviai, tai širdį labiau skauda dėl mūsų. Šios abi nuostatos neišlaiko kritikos ir man asmeniškai nepriimtinos.

Lietuvių spaudoje, tiek Lietuvoje, tiek emigracijoje, jaučiama tendencija šiek tiek piktnaudžiauti „genocido“ terminu. Jis išplečiamas tiek, kad nebeterka prasmės. Kas gi yra genocidas?

Tai tautos atstovų žudymas (būtent žudymas, o ne represavimas) vien todėl, kad jie priklauso tai, o ne kitai tautai. Tokį genocidą XX amžiuje patyrė tikrai žydai. Galima prisiminti ir čečėnus, kalmukus, kurie visi aliai vieno buvo iškeldinti iš savo gimtinių; dar galbūt galėtume pridurti armėnus, turkus, čigonus. Vis dėlto žydų genocidas buvo unikalus – tiek mastu, tiek mokslišku, pedantišku vykdymu. Žinoma, visos tautos iškeldinimas – kad ir Krymo totorių – labai sunkus nusikaltimas. Bet tremtyje žmogus dar turi šansą išlikti; dujų kameroje ar prie kapo duobės jam tokio šanso nebelieka. Lietuviai buvo represuojami, šaudomi, bet ne dėl to, kad jie lietuviai, o kad buvo apsišvietę, patriotiškai nusiteikę, labiau už kitus pasiturintys arba rezistentai. Tokį genocidą teisingiau būtų vadinti stratocidu – kai kurių visuomenės sluoksnių naikinimu. Lietuvis galėjo pereiti į tarybų valdžios pusę, kaip kad pasielgė Sniečkus ir dar tūkstančiai kitų. Tuomet jiems nebegrėstė mirties pavojus. Tuo tarpu žydui nacių laikais jokios išeities nebuvo. Todėl tarp lietuvių ir žydų genocido yra kokybinis skirtumas, tarp jų negalima dėti lygybės ženklą.

Aš išskirčiau tris nusikaltėliškų veiksmus, kurie paprastai vadinami genocidu. 1. Pirmo arba antro laipsnio genocidas. Pirmo laipsnio – kai žmonės represuojami už tai, kad priklauso tam tikrai tautai (kaip kad atsitiko čečėnams). Antro laipsnio – žudymas dėl tos pačios priežasties (žydų atvejais).

Stratocidas – tam tikrų visuomenės sluoksnių sunaikinimas. Tai irgi labai sunkus nusikaltimas, bet ne tikrasis genocidas. Komunistai jį taikė lietuviams, taip pat ukrainiečiams, rusams, žydams. Jį vykdė ir naciai – lietuvių, lenkų, rusų ir kitų tautų atžvilgiu.

Etnocidas, t. y. nutautinimas. Nusikalstamas dalykas, neleistinas, bet vis dėlto ne žudymas, netgi ne represavimas. Pavyzdžiui, rusifikacija, tautinių mokyklų naikinimas, vertimas pereiti į svetimą kalbą. Tarp kitko, etnocidas praktikuotas ne tik Tarybų Sąjungoje, bet ir Prancūzijoje – visą XIX amžių, kai baskai, bretonai, Elzaso vokiečiai buvo verčiami kalbėti prancūziškai.

Deja, mūsiškė, lietuviškoji, spauda visus šiuos nusikaltimus prieš žmones yra linkusi suplakti į vieną. O juk kiekvienas svarbesnis klausimas – tai kartu ir svarbūs niuansai. Todėl man nuostata, kad buvo du genocidai, lygiaverčiai vienas kitam, iš principo nepriimtina, nepaisant to, kad man skaudu dėl lietuvių naikinimo, stratocido ir etnocido. Tvirtinimas, jog lietuvius naikino dėl lietuviškumo, mano manymu, yra persūdytas. Jei Maskva būtų rimtai norėjusi sunaikinti lietuvių tautą, per penkis dešimtmečius ji tikrai būtų spėjusi tai padaryti. Tam būtų pakakę ir galimybių, ir visokių metodų. Dažnai cituojama frazė priskiriama Suslovui (nors dokumentais nepatvirtinta): „Bus Lietuva, bet be lietuvių“. Tačiau lietuvių tauta, ačiū Dievui, gyva ir net gana stipri. Galbūt Stalino laikais ir būta panašių planų, bet po jo mirties jie nebeteko prioritetingos reikšmės. Jaučiu, dauguma lietuvių su manim nesutiks, tačiau į šiuos dalykus reikia žiūrėti blaiviai, nepasiduoti nei emocijoms, nei idėjiniams stereotipams.

Dėl teiginio, kad žydai naikino lietuvius. Taip, esama ir tokios teorijos, aš ją vadinu trogloditiška. Tarp saugumiečių buvo ir žydų, ir lietuvių, ir rusų, ir lenkų, ir latvių... Jeigu Lietuvoje tuo metu būtų buvę marsiečių, vienas kitas irgi būtų dirbęs saugume... Deja, antisemitas pasižymi tokiu bruožu: jeigu jo suimti ateina du lietuviai, vienas rusas ir vienas žydas, jis pastebi tik žydą.

Kaip geriau paminėti Antrojo pasaulinio karo pabaigą? Pozicija, kurią užėmė dauguma partijų, judėjimų ir didžioji dalis Lietuvos visuomenės, yra tokia: Antrojo pasaulinio karo pabaiga, gegužės 8-oji ar 9-oji Lietuvai nereiškia jokios pergalės, tik naują okupaciją. Tai ne visai tikslu, nes naujoji okupacija prasidėjo ne 1945, o 1944 metais, taigi jos penkiasdešimtmetis buvo jau pernai. Gegužės 8-oji ar 9-oji, kai buvo sunaikintas Hitleris, paimtas Berlynas, buvo ir yra visos Europos šventė (nors dalį jos, kaip ir mus, vėliau 50 metų valdė komunistai), taip pat ir vokiečių tautos šventė. Faktas, kad vienas iš dviejų totalitarinių slibinų sunaikintas, lietuviams irgi atmintinas, nes nuo to laiko jiems blogiau nebebuvo, tik truputiuką geriau. Todėl nebūtų nieko baisaus, jei ir lietuviai pergalę prieš fašizmą bent iš dalies laikytų ir savo pergale. Juo labiau,

kad nemažai jų, tarp jų ir tikri lietuviai patriotai, kovojo prieš nacizmą. Tiesa, šią šventę mums geriau tiktų švęsti ne Maskvoje, o, tarkim, Londone, gal Berlyne, o paprasčiausia būtų – namie, Vilniuje.

(Straipsnis parengtas T. Venclovos kalbos, pasakytos susitikime su Lietuvos žydų bendruomenės nariais, pagrindu)

Perspausdiname iš „Lietuvos Jeruzalės“ Nr. 2(53)
Pozicija.-1995 m. birželio 11-17 d.

PREZIDENTO ABEJONĖS PADEDA VYTIS NUBĖGUSIĄ EUROPAŲ (4)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Savo rašiniuose jau minėjom, kad, vydamiesi nuo Lietuvos pabėgusią Europą žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių srityje, atstumą sumažinome trimis žingsniais. Mažindamas šį atstumą, Prezidentas toliau abejojo, todėl ir klausė Konstitucinio Teismo: „Ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui?“

Konvencijos 14 straipsnis – tik vienas sakinyss:

„Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojama be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso.“

O štai Konstitucijos 29 straipsnis. Jis dviejų sakinių:

„Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“

Respublikos Prezidentas, sulyginęs šiuos du straipsnius, rado, kad Konvencija draudžia tik vadinamąją negatyvią diskriminaciją, o Konstitucija – ir „negatyvią“, ir „pozityvią“ (privilegijų teikimą). Be to, Prezidento paklausime Konstituciniam Teismui buvo teigiama, kad Konvencijoje numatytas platesnis diskriminacijos draudimo pagrindų sąrašas: Konstitucijoje neminima odos spalva, priklausymas tautinei mažumai.

Atsakydamas Prezidentui, Konstitucinis Teismas nurodė, kad minima vadinamoji pozityvi diskriminacija negali būti traktuojama kaip privilegijų teikimas. Konstitucijoje tik yra nustatytos kai kurios visuotinai pripažintos specialios tam tikrai žmonių grupei būdingos teisės, būtent tautinių mažumų narių teisės, kurios įtvirtintos Konstitucijos 37 ir 45 straipsniuose. Tokių specialių žmogaus teisių Konstitucijoje yra daugiau, tačiau toks požiūris į specialias žmogaus teises būdingas ir Konvencijos taikymo praktikai. Pavyzdžiui, taip elgėsi Europos žmogaus teisių teismas 1986 metais liepos mėnesį sprenddamas vienos bylos likimą.

Konstitucinis Teismas nurodė, kad kartu su bendra nediskriminacijos taisykle visa tai užtikrina pagrindinį principą – visų asmenų lygiateisiškumą, kas yra įtvirtinta Konstitucijos 29 straipsnio pirmoje dalyje. O šio straipsnio antroji dalis yra pirmosios išvestinė, nes neleidžia pažeisti lygiateisiškumo. Teismas rado, kad Konstitucijos frazė „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų“ yra adekvati Konvencijos 14 straipsnio frazei „naudojimasis šios

Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos“. Žmogaus teisių varžymas dėl jo lyties, rasės, tautybės ir panašiai yra ne kas kita, kaip diskriminavimas, kurį draudžia tiek Konvencija, tiek Konstitucija.

Svarbu, sakyčiau, yra tai, kad Konstitucinis Teismas pamokė, kaip reikia skaityti ir suprasti Konstituciją ir Konvenciją. Jis pažymėjo, jog tik pažodžiui lyginant Konstitucijos 29 straipsnio antrosios dalies ir Konvencijos 14 straipsnio tekstus galima teigti, kad Konvencija numato platesnes nediskriminacijos garantijas, nes draudžia diskriminuoti dar ir dėl odos spalvos, priklausymo nacionalinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso. Bet taip nereikia suprasti, nes būtina atsižvelgti į esminę Konstitucijos ir Konvencijos normų dėl žmonių nediskriminacijos jokiais pagrindais tapatumą, o ne į atskirų nediskriminacijos požymių žodinės išraiškos skirtumus.

Teismas pažymėjo, kad kai kurie skirtingi Konstitucijoje ir Konvencijoje vartojami žodžiai iš esmės reiškia tą patį nediskriminacijos požymį, arba apima kelis jų. Teismas pateikė tokį pavyzdį: Konstitucijoje pavartotas žodis „tikėjimas“ apima Konvencijoje vartojamą žodį „religija“. O gal tai ne tas pats? Į tokią abejonę Konstitucinis Teismas atsakė: „Jeigu būtų vertinama kitaip, tuomet būtų galima suabejoti, ar Konvencija pripažįsta tokį nediskriminacijos pagrindą kaip tikėjimas“. Ir toliau paaiškinama, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „socialinė padėtis“ apima Konvencijoje vartojamas sąvokas „socialinė kilmė“ ir „nuosavybė“.

Bet kai kas gali pasakyti, jog mūsų Konstitucijoje yra frazė „socialinė padėtis“, kurios Konvencijoje nėra. Ir čia Teismas paaiškino, kad tai, jog Konvencijoje nepavartota frazė „socialinė padėtis“, bet minima tik „socialinė kilmė“, nereiškia galimybės nustatyti teises atskirų socialinių grupių asmenims. Taip pat vertintini ir pavartoti skirtingi žodžiai „rasės“, „tautybės“, „nacionalinės mažumos“, iš esmės skirti tiems patiems nediskriminacijos pagrindams apibūdinti.

Tad Konstituciniam Teismui įrodžius, kad Konvencija ir Konstitucija viena kitai neprieštarauja, buvo žengtas ketvirtas žingsnis ir atstumas tarp Lietuvos ir nubėgusios Europos dar labiau sumažėjo.

Pozicija.-1995 m. birželio 11-17 d.

LIETUVOJE VARŽOMOS LAISVĖS

Gegužės pabaigoje Lietuvos žmogaus teisių asociacijos komitetas svarstė religinės konfesijos „Tikėjimo žodis“ parengtą rezoliuciją dėl tikėjimo laisvės pažeidimų Lietuvoje.

Skaitytojas nustebtų: nejuo Lietuvoje varžoma tikėjimo laisvė?

„Tikėjimo žodžio“ atstovai teigia, kad varžoma. Neleidžiama valstybės nepripažintoms religinėms bendruomenėms dėstyti mokyklose savo tikėjimo tiesų, bendruomenės skirstomos į valstybės pripažintas ir nepripažintas ir pan.

Galbūt šie suvaržymai šiek tiek nusižengia tarptautinei teisei, tačiau istoriškai įsitvirtinusią katalikybę palaiko dauguma Lietuvos gyventojų. Neskriaudžiami ir protestantai. Apskritai vargu ar kas galėtų pasakyti, kad Lietuvoje persekiojami kitaminčiai.

Tačiau problema kuriama. Kadangi ji kuriama dirbtinai, Asociacijos komiteto narių nuomonės išsiskyrė: pusė narių pritarė rezoliucijos projektui, o kita pusė nubalsavo prieš. Lemiamas žodis buvo tų komiteto narių, kurie posėdyje nedalyvavo, t. y. Viktoro Petkaus. Pastarosiomis dienomis paaiškėjo, kad Viktoras Petkus pritarė rezoliucijai. Taigi nuspręsta, kad religinės laisvės Lietuvoje varžomos.

Komitetas tarėsi, kaip padėti Lukiškių tardymo izoliatoriuje kalinamam buvusiam „Lietu-

vos aido“ vyriausiajam redaktoriui Sauliui Stomai. Ne vienas Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos narys yra asmeniškai nukentėjęs nuo Sauliaus Stomos redaguojamo dienraščio publikacijų. Nepaisant to, visi pritarė, kad S. Stomai reikia padėti, nes jo kalinimas įgavo nepageidautiną politinį atspalvį.

– Niekur nesirengiąs bėgti S.Stoma nepaleidžiamas už užstatą, laikomas kameroje kaip pavojingiausias nusikaltėlis. Tuo tarpu daugybė nusikaltėlių, pasiglemžusių ne vieną milijoną, bastosi gatvėmis, – pareiškė LLL lyderis Antanas Terleckas.

Nuspręsta, kad šiuo klausimu Asociacijos komitetas kreipsis į Teisingumo ministeriją ir Generalinę prokuratūrą.

Svarstytas ir Lietuvos periodinių leidinių redakcijų pareiškimas dėl privatizuojamų patalpų. Pernai vasario mėnesį Seimas priėmė nutarimą, kuriuo leido visų periodinių leidinių redakcijoms privatizuoti nuomojamas ar kitaip teisėtai užimamas patalpas. Seimas niekam jokių išimčių nenumatė. Tokiu būdu buvo sumanyta paremti laisvą, tačiau materialiai dar silpną Lietuvos spaudą.

Deja, vykdant šį valstybės nutarimą, „spaudos laisvė“ buvo pamiršta. Patalpų neleista privatizuoti „Amžiaus“, „Vilnios“, „Logos“ bei kitų periodinių leidinių redakcijoms. Mat šie leidiniai dešinėsios pakraipos. Tarp diskriminuojamų laikraščių atsidūrė ir „Pozicija“. Beje, kaip paaiškėjo, šią diskriminavimo kampaniją vykdo ne valstybės vadovai, o Vyriausybės aparato klerikai. Todėl Asociacijos komitetas priėmė pareiškimą, kuriuo kreipiasi į Respublikos Prezidentą ir Premjerą, prašydamas pasirūpinti diskriminuojamais periodiniais leidiniais ir sudrausminti Vyriausybės aparato klerkus.

Pozicija.-1995 m. birželio 11-17 d.

GINTI MAŽŪJŲ TEISES – ŠVENTA SUAUGUSIŪJŲ PAREIGA

Nijolė Marija BIKAUSKIENĖ – filologė,

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkė nuo 2002 iki 2005 m.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenumų salėje įvyko konferencija „Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos“. Joje gausiai dalyvavo ne tik šio renginio organizatoriai – Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacijos „Gelbėkite vaikus“ nariai, teisininkai ir medikai, bet ir mūsų Seimo atstovai. Mat darbotvarkėje buvo svarstomas nepaprastai svarbus dokumentas – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projektas. Ypač įdomių pranešimų sulaukta vaiko teisių sampratos klausimais. Juos skaitė Teisės instituto kriminologinių tyrimų skyriaus viršininkė dr. G. Babachinaitė ir Konstitucinio Teismo teisėjas prof. P. Rasimavičius. Išsamiai nagrinėtos vaiko teisinės problemos nūdienos Lietuvoje. Čia savo svarų žodį tarė VRM Policijos departamento savivaldybių policijos valdybos vyr. komisarė L. Jurienė, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėja I. Stankevičienė bei organizacijos „Gelbėkite vaikus“ valdybos narys J. Šatas.

Daug prieštarų minčių keliantis ir pastaruoju metu mūsų visuomenę itin dominantis įvairinimo klausimas šiame renginyje taip pat neliko apeitas. Buvo svarstyti ir vaikų globos bei rūpybos reikalai. Konferencijoje taip pat pabandyta su Vaiko teisių konvencija suderinti šeimos teisės normas, reguliuojančias asmenines vaiko teises.

Konferencijos dalyviai priėmė kreipimąsi į Prezidentą, Seimą ir Vyriausybę.

Pozicija.-1995 m. birželio 11-17 d.

PREZIDENTO ABEJONĖS PADEDA VYTIS NUBĖGUSIĄ EUROPAŲ (5)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Kaip sakėme anksčiau, Konstitucinis Teismas jau išskleidė keturias Respublikos Prezidento abejones, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Penktoji, paskutinioji, Prezidento abejonė buvo tokia: „Ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 32 straipsniui?“ Pastebėsime, kad Konvencija turi dar vadinamuosius Protokolus, kurie garantuoja kai kurias kitas teises ir laisves. Tai lyg ir patvirtina posakį, kad laikas eina, laikas keičia... Ketvirtasis protokolas buvo sudarytas 1963 metų rugsėjo 16 dieną Strasbūre, o įsigaliojo 1968 metų gegužės 2 dieną. Jo antrasis straipsnis skelbia: „1. Kiekvienas asmuo, teisėtai esantis kokios nors valstybės teritorijoje, turi teisę joje laisvai judėti ir laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą. 2. Kiekvienas turi teisę išvažiuoti iš kiekvienos šalies, taip pat iš savosios. 3. Aukščiau minėtoms teisėms negali būti taikomi jokie apribojimai, be tų, kuriuos numato įstatymai ir kurių reikia demokratinėje visuomenėje valstybės saugumui arba viešajai tvarkai palaikyti, užkirsti kelią nusikalstamumui, gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti. 4.1 punkte numatytos teisės taip pat gali būti atskirose srityse apribotos. Šie apribojimai vykdomi pagal įstatymą, jei to reikalauja arba pateisina demokratinės visuomenės viešieji interesai.“

Tad toks yra Ketvirtojo protokolo antrasis straipsnis. O mūsų Konstitucijos 32 straipsnis skelbia:

„Piliėtis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos.

Šios teisės negali būti varžomos kitaip kaip tik įstatymu ir jeigu tai būtina valstybės saugumui, žmonių sveikatai apsaugoti, taip pat vykdant teisingumą. Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą. Kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje.“ Tad tokie Konvencijos ir Konstitucijos straipsniai. O kur buvo išvelgtas prieštaravimas? Respublikos Prezidentas Konstitucinio Teismo klausė dėl tokio neatitikimo: Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad „kiekvienas, teisėtai esantis kokios nors valstybės teritorijoje, turi teisę joje laisvai judėti ir laisvai pasirinkti savo gyvenamąją vietą“. Na, o ką rašo Konstitucija? Konstitucijos 32 straipsnio pirmojoje dalyje skelbiama, kad „piliėtis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos“. Atrodytų, viskas aišku, tačiau Prezidentas teigė, jog sisteminė Konstitucijos straipsnių analizė rodo, kad įstatymų leidėjas vartoja sąvokas „asmuo“, „žmogus“, „piliėtis“, nors straipsnių analizė parodė, kad šios sąvokos nėra sinonimai ir turi tam tikrą teisinę prasmę. Vienuose Konstitucijos straipsniuose sąvokos „žmogus“ ir „asmuo“ vartojamos ten, kur yra numatytos universalios žmogaus (ir valstybės piliečio, ir užsieniečio, ir asmens be pilietybės) teisės ar laisvės. Sąvoka „piliėtis“ vartojama tik tuose straipsniuose, kuriuose numatytos specifinės, siejamos su asmens ir Lietuvos valstybės santykiu (tai yra pilietybe), teisės. Tai sulyginęs, Prezidentas ir suabejojo, ar Konvencijos ketvirtojo protokolo 2 straipsnis pagal apimtį neprieštarauja Konstitucijos 32 straipsnio pirmajai daliai. Kaip Konstitucinis Teismas išskleidė abejones? Jis nurodė, kad Protokolo norma, jog kiekvienas asmuo, teisėtai esantis kokios nors valstybės teritorijoje, turi teisę joje laisvai judėti ir laisvai pasirinkti savo gyvenamąją vietą, susideda iš dviejų dalių, kurios sąlygoja viena kitą. Viena jų reiškia teisę laisvai judėti ir laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą, kita – kad ši teisė garantuojama TIK teisėtai esantiems valstybėje

asmenims. Tokie asmenys gali būti piliečiai, taip pat užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, o piliečio buvimas savo šalyje visada yra teisėtas. Juk pasakyta: „Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą“. Na, o užsieniečio ar asmens be pilietybės atvykimo ir išvykimo bei buvimo šalyje teisėtumo sąlygas nustato valstybės vidaus teisė. Tas yra numatyta įstatyme „Dėl užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje“.

Teismas nurodė, kad užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, kurie nurodyto įstatymo pagrindu Lietuvoje yra teisėtai, turi tokias pat teises ir laisves kaip Lietuvos piliečiai, jeigu ko kita nenumato Konstitucija, šis ir kiti įstatymai bei Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad prieštaravimo tarp Konstitucijos ir Konvencijos ketvirtojo protokolo nėra. Tad toks buvo teisinis kelias, kurį nuėjo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija iki jos ratifikavimo Seime. Kai kam gali atrodyti, kad Prezidentas per daug atsargus, labai abejojantis. Aš manyčiau atvirkščiai. Prezidento abejojimas netgi pagirtinas, nes rodo JO pagarbą teisei sistemai, antra vertus, abejonės parodė, kad mūsų Konstitucija atitinka Europos šalių lygį.

Pozicija.-1995 m. birželio 18 d.

NEGINKLUOTI, BET PAVOJINGI

Žurnalisto Algirdo MIKOLIŪNO pokalbis su Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūros generaliniu direktoriumi Edmundu VAITEKŪNU.

– Gerbiamas direktoriau! Apie jūsų vadovaujamos įstaigos darbą dažnokai rašoma spaudoje, tačiau „Pozicijos“ skaitytojai su Tamsta susitinka berods pirmą kartą, tad įdomu, kokios pagrindinės agentūros veiklos sritys?

– Jau priimtas Autorių teisių įstatymas Civilinio kodekso rėmuose. Jis galioja antrus metus. Pagaliau Lietuva prisijungė prie Berno konvencijos. Pagal visus teisinius aktus autorių teisių sąvoka labai smarkiai išsiplėtė. Į kai kurių autorių kūrybą buvo kreipiamas menkas dėmesys, o dabar jie tapo pilnateisiai. Turiu galvoje aktorius, muzikantus, kompiuterių duomenų bazių kūrėjus, garso ir vaizdo įrašų gamintojus. Nauja, kad visiškai galime apginti autorių interesus, sumokėti autorinius atlyginimus, kada jų kūriniai naudojami TVR laidose ir kitur.

– Tas kitur galbūt parduotuvėse, kavinėse, kirpyklose, viešbučiuos.

– Jūs žinojote ar atspėjote? Tikrai taip. Dabar, kur tik skamba muzika, būtina mokėti autorinį atlyginimą.

Neseniai pas mus vyko seminaras, kurio svečiai sakė, jeigu žmogus parduotuvėje perka duoną, mėsą, automobilį ir pan., tai kodėl negalima pirkti intelektualinės produkcijos? Jos sukūrimui išiekojame bene daugiausia laiko ir jėgų.

Antra vertus, ne kiekvienas gali kurti eiles, muziką. Reikia talento.

– Taigi ne viską galime nusipirkti?

Ne viską, nors niekas nedraudžia asmeniniam naudojimui įsigyti kompaktinį diską ar videokasetę. Taip tampa savininku. Kūrinių gali dovanoti, gadinti, išmesti, nes tai yra žmogaus nuosavybė. Bet tau nevalia iš to daryti biznį, tarkim, platinti.

– Sakykim, aš turiu privačią kavinę ir kodėl negaliu linksminti lankytojų populiariomis melodijomis?

– Bet tai jau nebe asmeninis naudojimas. Jūs jau teikiate savo svečiams malonias akimirkas, gausiau susirenka lankytojų, vadinasi, daugiau gaunate papildomų pajamų. Tegul tos pajamos

netiesiogiai už muziką, bet jūs turtėjate.

Tarkim klausomės radijo stoties „M-1“. Parduotuvės savininkas gali aiškinti, kodėl jis turi mokėti kažkam autorinį atlyginimą, jeigu įsijungė radiją ir skamba muzika. Jis gi niekur nedalyvauja, tuo labiau „M-1“ jau sumokėjo autorinį atlyginimą agentūrai. Taip, radijas susimokėjo, gaudamas lėšų už reklamą. Betgi parduotuvė leisdama muziką taip pat gauna pajamų, todėl pasaulyje visi geri menininkai, sukūrę vertingą kūrinį, jį įrašo ir jeigu daug kas jį naudos – autorius gali būti milijonierius. Nepakanka sumokėti vieną kartą. Jeigu kūrinys naudojamas ne asmeniniams poreikiams – pinigai visą laiką turi plaukti autoriui. Visa tai nelengva vartotojams išaiškinti. Dabar esame Pasaulinės autorių asociacijos konfederacijos tikrieji nariai, tad mus moko ginti ne tik Lietuvos, bet ir užsienio autorius.

– **Ar palaikote ryšius su kolegomis užsienyje?**

– Mums daug kas padeda. Neseniai mūsų agentūros kvietimu Lietuvoje lankėsi autorių teisių ekspertų grupė iš Belgijos, Olandijos, Prancūzijos ir Švedijos. Šių specialistų tikslas buvo supažindinti mus su naujovėmis, permainomis. Įvyko daug susitikimų su kūrinų naudotojais organizacijose. Vieną dieną pašventėme TVR problemoms. Patyrę specialistai vietoje atsakė į visus dominančius klausimus, išaiškino honorarų surinkimo, paskirstymo ir mokėjimo tvarką. Noriu pabrėžti, kad mūsųose veikianči atsiskaitymo sistema suderinta su pasauline praktika, tačiau daug ką reikia patikslinti, įsisavinti. Antra vertus, mūsų gerus norus savotiškai varžo nelengva šalies ekonominė situacija.

– **Aš sunkiai įsivaizduoju, kaip viską galima aprėpti ir atitinkamai kontroliuoti.**

– Iš tiesų, kontrolės mechanizmas yra labai sudėtingas, nes dažnai tai jau nebe Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūros (LATGA) kompetencija. Mes atstovaujame Lietuvos autorių interesams tik tada, kada jie pasirašo su mumis bendradarbiavimo sutartis ir patiki savo teises. Šiuo metu mes turime apie du tūkstančius autorių, atstovaujame beveik 4 milijonų užsienio autorių interesams Lietuvoje pagal dvišales sutartis. Konfederacijoje yra per 160 pasaulio organizacijų, sutartis pasirašę dar ne su visomis, nes kažin ar pas mus bus populiarūs Afrikos tautų muzika. Manome, kad ir lietuviškos melodijos vargiai suras gerbėjų egzotiškose šalyse. Bendradarbiaujame su amerikiečiais, prancūzais, anglais ir kt. Jeigu kur nors kūrinys neteisėtai panaudojamas, agentūra visgi negali imtis kažkokių sankcijų. Mes juk ne teisinė institucija. Pats turi ginti savo interesus, o agentūra tegali padėti. Nelengva suspėti, nes turime tik porą juristų. Daugelyje šalių yra agentūros, kurios gina intelektualinę nuosavybę. Beje, ir mes esame laimėję ne vieną bylą. Džiaugiuosi, kad pagaliau yra ir nubaustųjų. Tačiau nelengva nubausti pažeidėjus, mums galėtų padėti ekonominė policija.

Kodėl jie pastebi cigaretes ar gėrimus be banderolių, o nemato videokasėčių? Juk daromi nuostoliai ne tik autoriui, bet ir valstybei. Na, o kontrolės mechanizmas būtų toks: aktas, prokuratūra, teismas. Gaila, kad šis trikampis nėra subalansuotas. Štai Kaune garsi firma „Europos bamba“ viename kompaktiniame diske ir audio įrašė aiškiai pažeidė kompozitoriaus A. Raudonikio autorines teises. Nepaskelbta autoriaus pavardė, išdaryti tekstas ir muzika, neišmokėtas autorinis atlyginimas.

Derėtų taikyti griežčiausias priemones, tačiau nesiimame jokių veiksmų. Kauno prokuratūros darbuotojai neranda nusikaltimo sudėties. Tiesiog keista, juk yra visų ekspertizių išvados. Matyt, specialiai vilkinamas šis procesas, o gal kažko Temidės tarnai nesupranta. Mėgėjai lengvai pralobti pavojingi visuomenei, nors jie ir neginkluoti, nieko nežudo, neapiplėšinėja. O dėl pareigūnų aplaidaus požiūrio sukčių tik daugėja.

– **Gal dar porą žodžių apie ką tik pasibaigusį tarptautinį seminarą.**

Malonu, kad svečiai apie mūsų darbą susidarė gerą nuomonę. Jie sakė, kad judame į priekį, turime neblogą įstatymą. Tokius naudingus susitikimus rengsime ir ateityje.

– Tikriausiai jūsų agentūros žmonės išvyksta kur nors pasisemti patirties?

– Nesėdime sudėję rankų. Dažnai aptariame įstatyminius klausimus. Mes esame ne pelno organizacija, tuo pačiu ne valstybinė institucija, o tik vykdomė pavestas funkcijas. Aš negaliu sukviesti pasitarti ministrų, nes pagal rangą esu žemesnis ir negaliu nurodinėti. Prie Kultūros ministerijos galvojame steigti koordinuojančią tarnybą. Mes negalime garantuoti kitų žmonių teisių, pavyzdžiui, kai lietuviškuose skelbimuose garsusis tenoras Pavarotis reklamuoja kilius, o aktorė S. Loren skaito kažkokį naują UAB laikraštėlį. Vargu ar buvo paprašyta leidimo. Mes šiose situacijose esame bejėgiai. Pasigendame valstybės kontrolės. Na, o dėl keitimosi darbo patirtimi su vakariečiais, tai mes kol kas mokiniai, o jie – pedagogai.

– Įdomu per kokias landas į autorių teises prasiskverbia vadinamieji piratai? Matyt, daugelis dangstosi tariama nebaudžiamumo iliuzija.

– Panašūs vertėivos visada stebi vienas kito biznį. Žiūri, ar už tokias nuodėmes ką nors nubaudė, ar ne. Jeigu ne – ramiai gyvena, bet neilgai. Dėl autorių teisių pažeidimų, tiksliau, dėl videofilmų nuomojimo tvarkos pažeidimų bylos iškeltos Kaune, Marijampolėje, Panevėžyje ir kitur. Šiaip jau nuo atsakomybės neretai pavyksta išsisukti arba suspėjama paslėpti galus. Kol kas visokie piratai beveik klesti, tuo galite įsitikinti pasidairęs vien po sostinės Gedimino prospekto parduotuves ir užkeigas.

– Pas jus berods penkiolika darbuotojų. Jeigu ne paslaptis, iš kokių pajamų verčiatės?

Nuolat didėja darbų apimtis. Iš surinkto autorinio atlyginimo mums atskaitoma 15-20 proc. komisinio mokesčio. Kitur šito pakanka, o mums nelengva. Trūksta technikos, specialistų, kompiuterių... Gelbsti 1992 metais mums įteiktas Švedijos „Šiaurės muzikos prizo“ parama. Tai buvo ir yra rimta materialinė pagalba. Šiaip jau esame optimistai ir tikimės savo veiklą plėsti.

– Sovietiniais laikais buvo bepigū. Viena tiesa, vienodi reikalavimai. O dabar aibės visokių firmų, leidyklų, spaustuvių... Kur ten sužiūrėsi. Ar ne taip?

– Užsienio šalyse kiekvienas bet kokio kūrinio naudotojas ateina į agentūrą ir susitaria dėl visų sąlygų. Pas mus lyg ir atvirkščiai, mes ieškome kūrinį naudotojų. Tai nenormalus dalykas, bet kol kas kitaip neįmanoma. Mokomės patys – mokome kitus, patariame, informuojame, aiškiname. Dažnai ir surandame bendrą kalbą.

– Agentūra sėkmingai gyvuoja, ir neabejoju, kad gyvuos. Tad kokios veiklos perspektyvos?

– Sumanymų daug. Šią vasarą ketiname su grupe ekspertų ir teisininkų pakeliauti per Lietuvą ir užfiksuoti autorių teisių pažeidimus įvairiose kavinėse, baruose ir pan. Gal tai bus veiksminga profilaktinė priemonė, turėsianti konkrečią naudą.

– Gal trumpai apie save. Tikriausiai esate teisininkas?

– Esu daugiau praktikas. Baigiau lietuvių kalbos ir literatūros studijas, turiu choro ir orkestro dirigento diplomus. Ilgokai dirbau sovietinėje autorių teisių agentūroje. Visos žinios praverčia. Šiame darbe pradėjome nuo nulio, bet pamažu atsistojame ant tvirtesnių kojų.

Penketą metų per visokius rūpesčius net neatostogavau. Šią vasarą bandysiu bent porą savaitę atsikvėpti. Nuovargis – prastas talkininkas. Menininkai dirba, pluša, ir jų talento vaisių nevalia palikti be globos, likimo valiai. Juk intelektualinė produkcija visame pasaulyje yra pati brangiausia.

– Dėkoju už pokalbį ir linkiu saulėtų dienų.

Pozicija.-1995 m. birželio 18-24 d.

MIRTIES BAUSMĖ

Aleksas IKAMAS

Mirties bausmė egzistuoja tūkstančius metų, jos aukos – milijonai žmonių. Anksčiau vykdoma šventiškoj aplinkoj, šviečiant ryškiai saulei, stebint miniai, dabar ji pasislėpė nakties gūdu-moj arba ankstyvo ryto prieblandoj. Neturėjusi priešų nūnai ji priversta kovoti už savo išlikimą ir atlaikyti kaltinimų audrą. Jau ir aukščiausiam valstybiniame lygyje, teisminėse institucijose kovojama dėl jos panaikinimo.

XIX – XX a. gerokai sumažintas mirties bausmės ratas. Kažkada jis buvo beribis. Nebuvo nė vieno nusikaltimo, nors truputį lietusio valstybės ar elito interesus, už kurį įstatymas negrasintų mirties bausme. Jos naudojimas buvo teisinamas „visuomenine nauda“, kuri skirtingose valstybėse buvo vis kitaip suprantama. Žinomas senosios Romos imperijos įstatymas, įpareigojęs skirti mirties bausmę ne tik vergui, nužudžiusiam savo šeimininką, bet ir visiems kitiems vergams, gyvenusiems kartu su juo. Nerono laikais vienam vergui atsikračius savo šeimininko, buvo nužudyta 400 nieko dėtų vergų. Įstatymuose dėl mirties bausmės ryškiai atsispindi klasinė nelygybė. Žemutinių sluoksnių žmonių gyvybė beveik nieko nebuvo verta. Indijoje šudra buvo baudžiamas mirtimi už tokius prasižengimus, kurie nebuvo laikomi neteisėtais, kai juos padarydavo braminas. Iš bramino sodo pavogta gėlėlė reiškė šudrai rankos praradimą arba net mirties bausmę. Vergovę pakeitus baudžiava, padėtis nedaug tepasikeitė. 1386 metų įstatymas, paskelbtas Paryžiuje, grasino mirties bausme tiems, kurie spęs balandžiams tinklus bei spąstus. Viduramžiais senjoro išorinės galybės požymis buvo jo valdose stūksančios kartuvės; kuo jos didesnės, tuo galingesnis senjoras; hercogo kartuvės buvo 6 stulpų, barono – 4, kitų 2-3.

Rusijoje 1644 metų įstatymas grasino mirtimi už silkės gaudymą, gydomųjų rabarbaro šaknų pardavinėjimą, muitais neapdėtų kailinių prekybą, neteisėtas vedybas, daugumą religinių ir valstybinių prasižengimų.

1789 metais Prancūzijoje kilusiose diskusijose dėl mirties bausmės panaikinimo visi 3 sluoksniai – dvarininkai, dvasininkai ir trečiasis luomas surašė savo pasiūlymus šiuo klausimu. Aktyviausiai už panaikinimą pasisakė trečiasis luomas ir užvertė parlamentą skundais. Viename iš jų duota tokia bendra žmonių beteisiškumo charakteristika: „Mes esame vargšai; matėme nėščias moteris, kurias be gailėsčio sodino į kalėjimus ištisoms savaitėms ir mėnesiams, ir kai mes ateidavom pasiimti jų, mums atsakydavo, kad jos kalėjime gimdys ne blogiau nei kitur, įstatymai žmogaus gyvybę prilygina kiškio“. Trečiasis luomas siūlė panaikinti mirties bausmę už kai kuriuos nusikaltimus, skelbti apie kiekvieną mirties nuosprendį karaliui ir vykdyti jį tik po karaliaus įsako.

Balsuojant už mirties bausmės panaikinimą beveik visi vienbalsiai balsavo prieš. Taigi Nacionalinis Susirinkimas išsaugojo ešafotą. Per pastaruosius du šimtmečius mirties bausmės panaikinimo klausimas ne kartą buvo svarstomas daugelyje valstybių. Kaip bebūtų keista, bet labiausiai mirties bausmę palaikydavo dvasininkai. Kai pirmaisiais krikščionybės eros amžiais Bažnyčia buvo persekiojama, dvasininkai ir žodžiais, ir darbais buvo prieš mirties bausmę. Bet ilgainiui padėtis pasikeitė. Šimtai tūkstančių eretikų ir raganų buvo nužudyta inkvizicijos liepsnose. Bet dvasininkija vis dar vengia skelbti save mirties bausmės šalininke. Ji dar sutinka su tuo, kad kraujo praliejimas prieštarauja bet kokiai religijai, ji vis dar apeina Kristaus draudimą pralieti kraują ir atiduoda pasmerktuosius visuomenės išrinktam budeliui arba siunčia sudeginti ant laužo „be kraujo praliejimo“. Bet kai budelio egzistavimui ėmė priešintis pasauliečiai, dvasininkai vieningai stjo už mirties bausmę ir bandė įrodyti, kad ji neprieštarauja religijai.

XVIII a. spaudoje pasirodė straipsniai, kuriuose propaguojama mirties bausmės idėja ir jos „dieviškoji paskirtis“. Tačiau žinomi faktai, kai paprasti kunigai užstodavo ir prašydavo pasigailėti nuteistųjų, bet kitokių pažiūrų laikėsi aukštesnieji dvasininkai. XX amžiuje Prancūzijoje kilus diskusijai dėl mirties bausmės panaikinimo, su tuo nesutiko kai kurie kunigai, sakydami, jog mirties bausmė išbudina nusikaltėlių religinius jausmus ir kartais padeda doroviškai pasikeisti. Vokietijoje mirties bausmės būtinybė aiškinta nuo seno liaudyje gyvavusiu jausmu, reikalavusiu, kad bet koks blogis susilauktų teisėto atpildo. Pats faktas, kad per daugelį tūkstančių metų mirties bausmė taip ir nebuvo panaikinta, matyt, paaiškina jos būtinybę. Per amžius buvo piktinamasi, kai buvo pasigailėta žiaurių nusikaltėlių. Atpildo troškimas yra toks gyvybingas, kad pati kompromiso ar pasigailėjimo idėja neranda visiško pritarimo visuomenėje. Neatsitiktinai Amerikoje atsirado linčas – susidorojimas su nusikaltėliais be teismo.

Atrodo, kad ir XX amžiuje neatsirado naujovių. Du pasauliniai karai, beveik kasmet visame pasaulyje siaučiantys lokaliniai konfliktai bei susidūrimai, klestintis totalitarizmas – tai vis palanki dirva mirties bausmei. Anksčiau turėjusi teisėtos prievartos statusą, kai kiekvienas bent jau žinojo, už ką yra baudžiamas, šiame prievartos ir beteisiskumo amžiuje mirties bausmė, atrodo, vis labiau virsta nesuvaldomu baubu.

Pozicija.– 1995 m. birželio 25 d.

APSUPTYJE

*Nijolė Marija BIKAUSKIENĖ – Lietuvos moterų partijos tarybos narė,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkė 2002-2005 metais*

Nesutinku su jūsų nuostata, išsakyta 2-ame žurnalo „Pozicija. Nuomonės“ numeryje. Eilinį kartą užsipulta Lietuvos moterų partijos pirmininkė Kazimiera Prunskienė. Praėjo raganų medžioklės metas. Laikas baigti išdavikų, „kagėbistų“ paieškas. Bent jūsų žurnalas turėtų kratytis pigaus populiarumo, kuris dabar lengvai įgyjamas, kapstantis po mėšlyną, drabstant purvus į akis. Matyt, nerastume nė vieno nūdienos politiko, kuris anuo metu, užėmęs kad ir nežymią visuomeninę padėtį, nebūtų turėjęs sąlyčio su visą imperinę valstybę persmelkusia KGB sistema. Tai buvo galinga sistema, apraizgiusi mokslo, švietimo, kultūros – visas gyvenimo sritis, nekalbant apie visuomenės politinį elitą. Norėčiau pažvelgti į veidus tiems, kurie sovietmečiu nė karto nebuvo užsienyje, nepildė žeminančios anketos, nerašė autobiografijos ir įvairiausių pasižadėjimų. Tačiau nevirpančia ranka rašiusių dvejetus neišmokusiems TSRS, TSKP istorijos pamokų. Tegu stojasi eilėn atsakiusieji privalomo marksizmo-leninizmo, metę iššūkį dėstytos politinės ekonomijos demagogijai. Nekalbu apie šių dalykų vertintojus, mokytojus, anuo metu direktoriavusius, vadovavusius, nurodinėjusius ir apskritai už kažką atlyginimą gavusius.

Regiu: menkos gretos jų tesusirinktų. Matyt, lietuvius negali įsivaizduoti gyvenimo be priešų. Jei kalbėtume apie lietuvių inteligentijos dalyvavimą KGB struktūrose ir lietuvių tautos rezistenciją, reikėtų sutikti su Tomo Venclovos žodžiais, kad tam tikra prasme visa lietuvių tauta kolaboravo. Visi buvome savotiški rezistentai, nes kiekvienam lietuviui, nepaisant jo užimamos visuomeninės padėties, visada buvo svetima komunistinė ideologija.

Antra vertus, iš tiesų lietuviams būdingas „apsupties“ mentalitetas. Apmaudu, bet gyvenimas, atrodo, tai patvirtina.

Pozicija.– 1995 m. birželio 25 d.

JTO 50-METIS

Arimantas DUMČIUS – profesorius, Nacionalinio komiteto narys

Šiandien, birželio 26 d., San Franciske bus iškilmingai pažymėtas Jungtinių Tautų (JT) Organizacijos 50-metis. 1945 m. birželio 26 d. San Francisko konferencijoje 50 pasaulio valstybių atstovai pasirašė JT Organizacijos įstatus, kurie įsigaliojo 1945 m. spalio 24-ąją. Ši diena yra oficiali JT Organizacijos įkūrimo diena.

JTO įstatų pirmajame straipsnyje parašyta, kad Jungtinių Tautų Organizacijos tikslai yra šie:

„Palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą ir tam imtis efektyvių kolektyvinių priemonių siekiant numatyti grėsmę taikai ir ją pašalinti, nuslopinti agresijos aktus arba kitokius taikos pažeidimus, ir taikomis priemonėmis, remiantis teisingumo ir tarptautinės teisės principais, sureguliuoti arba išspręsti tarptautinius ginčus arba situacijas, galinčias sukelti taikos pažeidimą.“

1942 metų sausio 1 d. Vašingtone iškilmingai buvo pasirašyta Jungtinių Tautų Deklaracija. Ši istorinį dokumentą savo parašais patvirtino 26 valstybių atstovai. Pirmasis Baltuosiuose rūmuose pasirašė F. Ruzveltas, po jo V. Čerčilis, TSRS ambasadorius Jungtinėse Amerikos Valstijose M. Litvinovas, Kinijos pasiuntinys Hu Ši. Kitų dvidešimt dviejų valstybių atstovai kitą dieną buvo pakviesti į Valstybės departamentą ir abėcėlės tvarka prisijungė prie Deklaracijos.

Valstybės, pasirašiusios šią Deklaraciją, pasivadino Jungtinėmis Tautomis. Dabar Jungtinių Tautų Organizacija vienija 184 valstybes, tarp kurių yra ir Lietuvos Respublika.

Lietuvos Vyriausybės 1995 01 16 d. nutarimu „Dėl JT 50 metų jubiliejaus pažymėjimo“ buvo sudarytas 23 narių nacionalinis komitetas, parengta plati programa ir pakviestos vyriausybės ir visuomeninės organizacijos, masinės informacijos priemonės aktyviai pažymėti JT Organizacijos jubiliejų. Spalio 17-18 d. Vilniuje, Užsienio reikalų ministerijoje, rengiama konferencija „Jungtinių Tautų Organizacija. Lietuvos dalyvavimas jos veikloje“, kuri baigsis iškilmingu minėjimu Operos ir baletų teatre. Kaune šis garbingas jubiliejus bus pažymėtas spalio 6 d. Sudaryta komisija, vadovaujama vicemerės V. V. Margevičienės. Iš pradžių bus surengta konferencija, po to mieste bus eitynės, iškilmingai pakelta JT vėliava. Taip pat bus surengtos parodos ir minėjimas-koncertas. Išsamesnė informacija bus pateikta vėliau.

Kauno diena.-1995 m. birželio 26 d.

GERA SVEIKATA – STIPRI TAUTA

Žurnalisto Tado VYTARO pokalbis su Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministru Antanu VINKUMI

– **Pone ministre, visi matome: Lietuvos žmonių sveikata blogėja, jų amžius katastrofiškai trumpėja. Statistikos duomenimis, 1988 m. vidutinė gyvenimo trukmė buvo 71,8 metų, o pernai jau tik 69,7. Vyrai į anapilį dabar iškeliauja vos peržengę 63-ejus metus, moterys išgyvena 75-erius metus. Regis, visų kaimyninių valstybių žmonės ilgiau užsibūna šioje žemėje negu mūsiškiai. Pernai Lietuvoje mirė net 3600 žmonių daugiau, nei mūsų žemę papildė naujagimių. Tautai gresia išnykimas. Kodėl taip yra? Ar čia didžiausia kaltininkė ekonominė situacija, prasta mityba, ar bloga sveikatos apsauga?**

– Ir viena, ir kita. Kai gyvename sunkiomis ekonominės krizės sąlygomis, sunku išskirti ku-

rią nors vieną priežastį. Socialiniai bei ekonominiai procesai smarkiai veikia Respublikos demografinę padėtį ir turi didelės įtakos gyventojų sveikatos būklei. Praėjusiais metais gimstamumas, lyginant su 1993 metais, sumažėjo 8,3 procento, o mirtingumas padidėjo 1,6 proc. Pernai pirmą kartą Lietuvos istorijoje daugiau mirė negu gimė. Tai reiškia, kad mūsų tauta ėmė mažėti. Vidutinė europiečių gyvenimo trukmė – vyrų – 71,6, moterų – 78,6. Tuo tarpu Lietuvoje vyrai vidutiniškai gyvena net aštuoneriais metais, o moterys trejais metais trumpiau nei Europoje.

– Kokios ligos dabar nusineša daugiausia gyvybių, kokie susirgimai kelia didžiausią nerimą. Žodžiu, kokios giltinės mus tykoja?

– Lietuvos gyventojų mirtingumo rodikliai beveik du kartus didesni nei Šiaurės šalyse, jie ir toliau didėja. Didžiąją dalį (52%) sudaro mirtys dėl širdies kraujagyslių ligų, iš kurių 21 proc. dėl smegenų kraujotakos sutrikimų, 6 proc. dėl miokardo infarkto. Mirtingumas nuo piktybinių navikų Lietuvoje didėja, o daugelyje išsivysčiusių šalių jis stabilizavosi. Itin sunki problema mūsų kraštui – mirtys dėl nelaimingų atsitikimų ir traumų. Mirtys, susijusios su alkoholiu, sudaro 10,4 proc., su transportu – 14 proc. Per pastaruosius septynerius metus kasmet vidutiniškai 35 proc. didėjo mirtingumas dėl apsinuodijimo alkoholiu, 36 proc. – dėl lėtinio alkoholizmo, 11 proc. – dėl savižudybių, 10 proc. – dėl kepenų cirozės. Liūdniausia, kad daugiausia dėl šių priežasčių miršta jauni ir darbingi žmonės.

– Iš prieskario laikų į madą grįžta privati praktika. Ar daug medikų ja verčiasi? Kaip Jūs galvojate derinti privačią praktiką su valstybinės ar Sodros draudimo būdu gautomis lėšomis?

– Privati medicina gyvuoja visame pasaulyje, jos veikla reguliuojama įstatymais. Taip bus ir pas mus. Jau parengtas ir artimiausiu metu bus Seime svarstomas Sveikatos priežiūros įstaigų įstatymo projektas, kuris konkretizuos Lietuvos nacionalinės sveikatos sistemos subjektų nomenklatūrą, jų teises ir pareigas. Gegužės mėnesį bus svarstomas ir, tikimės, priimtas Medicinos draudos įstatymas. Žinoma, įstatymai stebuklų nepadarys, bet tvarkos bus daugiau.

– Vienam mano kolegai fotomenininkui prireikė keisti širdies vožtuvą. Išgalėjo nusipirkti gerą, importinį, ir pooperaciniams vaistams jam užteko. Tiesa, paklojo apie 2 tūkst. JAV dolerių. O jo kaimynas, neturtingas žmogelis, neišgalėjo. Vienas iš ligoninės iškeliavo žvalus, o neturtėlis... O juk humaniškai žiūrint, gyvybė – Dievo dovana – abiejų vienodai brangi.

– Sutinku, gyvybė vienodai brangi. Todėl gydytojas, kaip jokios kitos profesijos žmogus, turi pakelti daug moralinių išgyvenimų. Amerikos kardiologų kolegijos tikrasis narys Aleksandras Laucevičius „Medikų žiniuose“ rašė: „(...) jei mano ligoniams ko nors būtinai reikia, yra vienas būdas: klauptis ant kelių ir šliaužti į Sveikatos apsaugos ministeriją, o ten pasakys, kad neturi lėšų. (...) Tačiau, kai pasižiūriu, kokiais automobiliais važinėja valdininkija, o ligoninėse miršta žmonės, kuriuos, žinau, galima būtų išgelbėti (...)“

– Ar šiemet valstybė smarkiai padidino asignavimus sveikatos apsaugai, ar labiau nei mercedesams ir aukštųjų valdininkų, Seimo deputatų algoms didinti?

– Nors ir labai stengiamės, tačiau kol kas nepavyko pasiekti, kad medicinos finansavimas taptų prioritetine sritimi. Taigi gyvename sunkiai, kaip ir visi, ir mokomės taupyti. Kai kurias paslaugas padarėme mokamas, kad galėtume paremti nemokamą neatidėliotiną, būtinąją medicinos pagalbą.

– Akademikas Algimantas Marcinkevičius man sakė, esą reikėtų sutelkti vienose rankose valstybinę mediciną, socialinę apsaugą, dabartinės Sodros funkcijas (pensijas, pašalpas, sanatorinį aptarnavimą), žodžiu, visą žmogaus gyvenimą – nuo pat gimimo iki palydų į kapus. Kokia Jūsų nuomonė? Jums teko dirbti vadovaujantį darbą abiejose ministerijose.

– Aš visiškai sutinku su akademiku A. Marcinkevičiumi, bet manau, kad visos permainos turi vykti palaipsniui. Aplaidumo, net piktnaudžiavimo sotu visose sferose.

– Tačiau neteko girdėti, kad bent vienam medikui būtų iškelta baudžiamoji byla. Beje, kaip baigėsi pagarsėjusi Širvintų istorija. Juk ten medikai šėrė žmones gyvuliniais preparatais. Dėl to ne vienas prarado sveikatą, tapo invalidais iki amžiaus pabaigos. Kiekvieno valdininko, net teisėjo klaidą galima ištaisyti. Deja, neteko girdėti, kad bent vienas medikas būtų nubaus-tas už kyšininkavimą, o didžiausią jų aplaidumą ar nemokšišumą paslepia pati mirtis.

– Turiu pasakyti tiesiai: taip yra todėl, kad neturime reikiamų įstatymų. Šiuo metu rengiami Gydytojų profesijos ir Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymų projektai. Kai jie bus priimti, Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, bus galima paduoti mediką į teismą už aplaidumą, nemokšišumą ir pakenkimą jo sveikatai.

– Dėkoju už pokalbį. Linkiu sėkmės!

Pastaba. *Tadas Vytautas (TESECKAS)* – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos steigėjas ir signataras.

Pozicija. Nuomonės. – 1995 m. birželis.

KAS IŠJUNGS DIRBTINIŲ KVĖPAVIMĄ? arba mūsų medicinos davatkiškumas

Jonas KALVAITIS

Niekada nepamiršiu, kaip merdėjo mano svainis. Negėrė, nerūkė, visą gyvenimą sportavo. Nebuvo nei storulis, nei džiūsna. Aukštas, stiprus vyras šešiasdešimties metų dar neturėjo. O štai po Černobylio katastrofos ilsėjosi Palangoje, prikibo leukozė, liaudiškai kalbant, kraujo vėžys. Ėmė graužti gražų vyrą. Paskutinėmis savo gyvenimo dienomis jis taip kankinosi, iš pas-kutiniųjų jėgų šaukte šaukė:

– Dieve, greičiau paimk mane iš šios žemės. Nebeištersiu kančių!

Taip skausmingai ir baigė savo dieneles šioje ašarų pakalnėje. Net nesužinojęs, kad serga nepagydoma liga. Tokios jau mūsų tradicijos: ir šeimynykščiai, ir gydytojai tiesą slėpė, ligonį guodė „šventu melu.“ „Dar pakentėk truputėlį, viskas praeis, vėl būsi sveikas.“

O man kilo mintis: ar iš viso melas gali būti šventas? Labai abejoju. Turbūt visada geriau sužinoti kad ir pačią baisiausią, pačią žiauriausią tiesą, negu skendėti apgaulingose iliuzijose. Nebent nuo psichinių ligonių, neurastenikų tiesą kartais jų pačių labui reikia slėpti. Sveiko pro-to vadinamąjį normalų žmogų apgaudinėti niekam nevalia. Juk jis gal turi kam nors pasakyti ką nors, ko nedrįso visą gyvenimą? Gal nori testamentą parašyti, savo artimiesiems turta padalyti? Pagaliau gal nori išpažintį atlikti, Komuniją priimti, Šventąjį patepimą gauti. Paskutinį.

Apie JAV eksprezidento Ronaldo Reigano ir Prancūzijos buvusio prezidento Fransua Mite-rano nepagydomas ligas ne tik jie patys, jų artimieji, bet visas pasaulis sužinojo. Ne tik sužinojo, bet ir išgirdo autoritetingų medikų pranašavimus mėnesių tikslumu, kiek laiko jiems dar liko gyventi. Ir kas čia blogo? Ar geriau, kaip visa buvusios SSRS liaudis buvo apgaudinėjama ser-gant jų vadui Jurijui Andropovui? Net jo vardu pilną svarbiausių nurodymų ilgiausią laišką kažkas sukūrpė partijos suvažiavimui, kuriame atseit pats J. Andropovas „nurodė“ negalįs da-lyvauti „dėl laikinų priežasčių“. Netrukus jį pasiglemžė mirtis. Tik jau ne laikinai.

O dabar grįžkime prie agonijos kančių. Garsus chirurgas, nūnai jau miręs Vilniaus univer-siteto profesorius Pranas Norkūnas man pasakojo: „Sugriebtų mane vėžys. Kankintų. Gal aš

nelaukčiau paskutinių siaubingo skausmo, agonijos minučių, kai jau net morfijus, bet kokie nuskausminantys medikamentai būna bejėgiai. Iš paskutinių jėgų į veną įsileisčiau oro...“

Daugelyje civilizuotų kraštų prie aparatų prijungti kankinasi beviltiški ligoniai. Ne vienas jų, kaip tas mano svainis, trokšte trokšta greičiau iškelti iš šio pasaulio. Kai kur kartais tokia paslauga padaroma. Tiesiogine ar perkeltine prasme išjungiamas dirbtinis kvėpavimas – žmogus miršta.

Tačiau ši dilema kelia aibę diskusijų: moralu tai ar nemoralu, krikščioniška ar nekrikščioniška? Nežinau, bet aš beviltiškai skendėti skausmuose nenorėčiau. Pasirinkčiau mirtį.

Būtų įdomu išgirsti dvasininkų, pedagogų, filosofų ir šiaip kitų skaitytojų nuomones. Mūsųose kol kas vyrauja, pavadinsiu šiurkštakai, davatkiška medicina. Medikai iki paskutinių sekundžių tupinėja apie merdintį žmogų, kankina jį ir patys beprasmiškai vargsta. Ar tokiu atveju ne moraliau būtų nutraukti tą beviltišką kovą už kelių minučių ar sekundžių gyvybės pratęsimą neapsakomuose skausmuose, kančiose?

Aš prieš melavimą ligoniui ir už leidimą jam atsisveikinti su šiuo pasauliu be bergždžių siaubo kančių. Mane sužavėjo vieno beviltiškai vėžiu sergančio prancūzų profesoriaus, berods mediko, ryžtas užsišaldyti ir paprašyti jį atšildyti, kai ta liga bus pagydoma. Gal ateis laikas, kai visi piktybiniai navikai bus išgydomi, bet gal tada profesoriaus atšildyti – gražinti į gyvenimą nepavyks? Kolei kas tai – paslaptis. Tačiau yra viltis, tikėjimas.

Pozicija.Nuomonės.– 1995 m. birželis.

MŪSŲ GYVENIMAS NUOLAT GERĖS

Lietuva Vakarams jau skolinga per 460 milijonų JAV dolerių. 40 proc. pasiskolintų pinigų „surijo“ energetiniai resursai, o suprantamiau – 69,5 mln. dolerių išlėkė per kamina. 23 proc. gautų paskolų skirta nacionalinei valiutai stabilizuoti, 14,2 proc. – merdinciam žemės ūkiui, 17,4 proc. – investiciniams projektams ir tik 5,4 proc. – smulkiam bei vidutiniam verslui skatinti. Žinant, kad smulkus ir vidutinis verslas Vakarų valstybėse bene daugiausia įtakoja jų ekonomiką, susidaro įspūdis, kad mes kišame pinigus ne ten, kur reikia, ir kad apčiuopiamos naudos bent artimiausiu metu neturėsime. O bedarbystė sparčiai auga. Daugybė Lietuvos gyventojų atsidūrė už skurdo ribos. Žmonių socialinės garantijos simboliškos. Sveikatos apsaugos sistema suirusi, ligoniai priversti apsirūpinti ne tik vaistais, bet ir vienkartiniais švirškštais, tvarsliaiva, kitais medicinos reikmenimis. Bet sunkiausia Lietuvoje vis dėlto senyvo amžiaus žmonėms. Ypač vienišiams, kurie neturi būsto, gauna simbolinę senatvės pensiją. Valstybė neįstengia realiai atlyginti pensininkams, neišgali padėti skurdžiams, bedaliams ar negandoj atsidūrusiems žmonėms.

Tokiame Lietuvos ekonominės ir socialinės raidos fone su Respublikos Seimo Sveikatos, socialinių reikalų ir darbo komiteto pirmininku GEDIMINU PAVIRŽIU kalbasi „Pozicijos“ vyr. redaktorius Vytautas BUDNIKAS.

– Nenorėčiau į ateitį žvelgti pro tamsius akinius. Tačiau su liūdesiu žiūriu į mūsų skurstantį kaimą, į pajuodusiais veidais žmones, tiesiančius ranką išmaldos. Kažkodėl baugu. O ar Jūs regite tunelio gale šviesą? Ar mūsų karta „paragaus“ geresnio gyvenimo, į kurį veržėmės Kovo 11-ąją ir Sausio 13-ąją?

– Aš nesu toks pesimistas. Jūsų pateiktą gyvenimo paveikslą galima pailustruoti ir kitais

pavyzdžiais. Iš tiesų padėtis nėra gera. Bet aš visada ir viską vertinu lygindamas. Lietuvos socialinę ir sveikatos apsaugos būklę lyginu su kaimyninių valstybių. O jų fone mes neatrodome tokie apgailėtini. Tarkim, Baltarusijoje bedarbio pašalpas gaunančiųjų 56 tūkst., Latvijoje – 35,6 tūkst., o Lietuvoje – 32 tūkst. Estijoje ir Latvijoje vidutinės senatvės pensijos šiek tiek didesnės nei Lietuvoje. Tačiau ir produktų kainos tose respublikose didesnės. Pavyzdžiui, 1 kilogramas sviesto Estijoje kainuoja 3,4 JAV dolerio, Latvijoje 4,98 JAV dolerio, o Lietuvoje tik 3,19 JAV dolerio. Panašus vaizdas lyginant ir kitų produktų kainas. Taigi vertinant nederėtų būti kategoriškam. Žinoma, bendros socialinės ekonominės padėties negalima lyginti netgi su 1990-ųjų metu. Bet mes gyvename porevoliuciniu laikotarpiu. Apie valstybės klestėjimą nerimta būtų ir kalbėti. Juk didžiulės reformos ir vykdomos, kad perspektyva būtų šviesesnė. Socialinę gerovę pirmiausia lemia krašto ekonominė būklė. Lietuvos pramonė ir žemės ūkis pastaraisiais metais nuolat smuko. Tad ir pragyvenimo lygis negalėjo kilti. Tačiau šiomet pastebime tam tikrą stabilizaciją. Sausio mėnesį infliacija sudarė 5,7 procento, o balandį – tik 1,4 proc. Per metus Lietuvoje daugiau nei Latvijoje ir Estijoje padidėjo pramonės produkcijos gamyba. Lietuvoje daugėja investicijų, mūsų šalis kaskart darosi patrauklesnė užsieniečiams. Drįstu tvirtinti, kad Lietuvos ūkis pamažu atsigauna. O su tuo susijęs ir įplaukų į valstybės socialinį biudžetą dydis. Dabar kas mėnesį išmokama 120 mln. Lt pensijų – tai rodo, kad įplaukų padaugėjo.

Štai iš kur semiuosi tikėjimo šviesesne ateitimi. Viltį norėčiau paskleisti ir Lietuvos gyventojams. Mūsų gyvenimas nuolat gerės. Dabar ypač svarbu socialinę apsaugą sieti su krašto ekonomika, su sąžiningu ir doru darbu, kad žmonių socialinės garantijos nepriklausytų nuo politinės konjunktūros ir pan.

– Gal galėtumėte pakomentuoti dabartinės valdžios vykdomas reformas?

– Žmonių socialinės saugos valstybė tiesiogiai nebefinansuos. Pamažu pereinama prie draudimo principo. Apsidraudęs žmogus žino, kur bus panaudotos jo sumokėtos lėšos. Kitaip sakant, pats žmogus tiesiogiai ir netiesiogiai galės formuoti savo ateities socialines garantijas. Turiu galvoje senatvės pensiją, sveikatos priežiūrą ir kitokį socialinį aprūpinimą.

– Teko girdėti, kad „Sodra“ nepajėgi sumokėti visų pensijų ir pašalpų, nes įplaukos į socialinio draudimo biudžetą daug mažesnės nei išmokos. Ji priversta lįsti į valstybės biudžeto kišenę. Suprantama, valstybė, atsakinga už socialinę rūpybą, dengia „Sodros“ skolas. Tačiau iš kur tų pinigų gauna valstybė? Gal naudojasi užsienio paskolomis ir kreditais? Juk tai kelias į aklavietę!

– Šis teiginys man atrodo nepagrįstas. „Sodra“ iš valstybės dar negavo nė cento. Tiesa, vienu metu jai buvo striuka dėl nesurinktų mokesčių. Šiaip ši organizacija puikiai verčiasi socialinio draudimo biudžeto sukauptomis lėšomis. Nedrįščiau teigti, kad surenkamos visos galimos socialinio draudimo biudžeto lėšos. Šiaip ar taip, o iš mokesčių mokėtojų akiračio dingo kone pusė milijono draudėjų. Verslininkai vengia mokėti mokesčius, slepia tikrąsias darbo užmokesčio išmokas, nemoka draudimo mokesčių, veda dvigubą apskaitą – oficialią ir neoficialią. Valstybinė darbo inspekcija surengė keletą reidų. Aptiko begales pažeidimų. Manau, ateis laikas, kai darbdavys nebus suinteresuotas pažeidinėti įstatymų. Jam bus naudingiau sąžiningai mokėti mokesčius nei rizikuoti bankrotu ar savo šeimos turtu. Antra vertus, gal ir įstatymai buvo per daug liberalūs. Dabar juos šiek tiek sugriežtinome. Į valstybės ir „Sodros“ biudžetus įmokų padaugėjo.

– Pastaruoju metu į Lietuvą ėmė plūsti įvairios užsienio draudimo kompanijos. Žinoma, pakanka ir savų „draudėjų“, tokių kaip Stašaitis, kuriems pavyko priglauti naivių žmonių santaupas. Teko girdėti, kad dabar lietuvius nuo įvairiausių negandų smarkiai „draudžia“ Šveicarijos draudimo kompanija „Fortūna“ ir kitos į ją panašios organizacijos, neva teikiančios žmogui nelaimės atveju daug didesnes garantijas nei lietuviškoji „Sodra“. Svarbiausia,

kad žmonės atliekamus dolerius laiku sumokėtų draudėjams. Kaip Jūs patartumėte elgtis mūsų piliečiams?

– Mes dažnai susižavime užsienio organizacijomis neįsitikinę jų galimybėmis ir net padorumu. Manau, kad alternatyvus draudimas galėtų būti. Tačiau turėtų būti sukurta teisinė bazė, kad mūsų piliečiai galėtų draustis užsienio draudimo kompanijose. Deja, jos neturime. Tad draudimas svečiose šalyse – žmogaus asmeninis reikalas. Gali patarti jiems būti atsargesniems, nesusižavėti žadamomis didelėmis lengvatomis, praktiškai dar nė vienas jomis nepasinaudojo. Antra vertus, Seime svarstėme, ar gali privačios draudimo kompanijos operuoti privalomo valstybinio socialinio draudimo lėšomis. Analizavome Vakarų valstybių patirtį, ypač Prancūzijos, kur žmonių draudimo reikalai sutvarkyti bene geriausiai ir turi ilgąmetes tradicijas. Vakarų kolegos mums primygtinai nerekomendavo leisti privačioms kompanijoms visiškai perimti draudimo reikalus į savo rankas. Deja, mūsų Seime daug manančių kitaip. Klausimas tik kas mokės pensijas dabartiniams pensininkams, jeigu iš dirbančiųjų mokesčius pradės rinkti privačios draudimo kompanijos? Iš kur valstybė gaus pinigų? Kaip išsaugoti solidarumo principą?

– Privačios užsienio valstybių draudimo kompanijos dalį surinktų lėšų iškart perduoda valstybei, kur, matyt, persikirsto jas savo nuožiūra. Manau, senukai nelieka nuskriausti. Antraip pernelyg neišmintinga būtų leisti žmonių pinigus rinkti privačioms struktūroms, žadančioms miglotas garantijas po penkiolikos metų!

– Mes manome kitaip. Žmogus privalo būti minimaliai apdraustas. Šis minimumas turi būti privalomas kiekvienam dirbančiajam. O kas virš nustatyto minimumo – kiekvieno asmeninis reikalas. Žmogus pats renkasi rizikos laipsnį. Jis gali tenkintis minimumu, bet gali apsidrausti ir didesnei pinigų sumai, vildamasis geresnio atpildo. O dėl didesnės pensijos jis gali sudaryti sutartį ir su privačia draudimo kompanija. Jeigu ta draudimo kompanija bankrutuos, žmogus neteks savo lėšų. Tačiau jam liks bent minimalus privalomas valstybinis draudimas, kuris garantuoja minimalią senatvės pensiją, minimalų gydymą ir pan. Tai turbūt geriausia išeitis. Šiandien vidutinė pensija –160 Lt.

– Jus sakote: žmogus pats renkasi rizikos laipsnį. Bet kodėl valstybė nesaugo žmogaus nuo sukčių. Neseniai per Lietuvą nusirito bankų bankrotų banga. Daugybė žmonių prarado santaupas, nė neįtardami turį reikalą su apgavikais ir sukčiais. Pastarieji, naudodamiesi klientų patiklumu, susižėrė pasakiškus pinigus, nuskurdindami, nublokšdami į pakelės griovį tūkstančius žmonių. Nepaisant to, vėl kalbama, kad kiekvienas privalės apsispręsti, ar jam rizikuoti. Kas tai? Gal valstybė atsisako remti ir kontroliuoti privačią iniciatyvą, norėdama ją sukompromituoti, siekdama, kad įmonės pasitikėtų tik valstybės įstaigomis ir organizacijomis? Bet juk valstybė tam ir egzistuoja, kad sergėtų ir gintų savo piliečių interesus.

– Senas mūsų įprotis: viską už mus privalo spręsti valstybė! Aš kitaip manau. Santaupas mes galime laikyti kur tik norime: kojinese, bankuose, investuoti į kokią nors biznį ar patikėti draudimo kompanijai. Pastaruoju atveju privatus asmuo sudaro sutartį su privačia kompanija. Beje, Jūs neteisis, tvirtindamas, jog valstybė nieko nedaro, kad sudrausmintų apgaulinėjtojus. Įstatymas nustato tam tikras garantijas. Dabar kiekvienas bankas privalo turėti rezervinius fondus. Tačiau rizikos vis tiek esama. Tai liečia ir privačias draudimo kompanijas.

– Kaip valstybė ketina „gaivinti“ nuskurdusias ligonines, skatinti dėl menkų atlyginimų ir prastų darbo sąlygų atsainiais tapusius gydytojus? Ką daryti, kad tarp gydytojų atsirastų konkurencija, kuri verstų juos būti dėmesingesniais? Kaip ligoniui, suluošintam žmogui sulaukti iš Hipokrato tarnų kvalifikuotesnės pagalbos, nuoširdesnės atjautos?

– Mes daug gyrėmės sveikatos apsaugos rodikliais, kurie palyginti su kai kuriomis Vakarų šalimis yra geri. Iš tiesų ligonių ir lovų jose turime daugiausia. Tačiau kaip tos ligoninės atrodo, kam jose tiek daug lovų, – tai jau kita kalba. Mes pradėjome kurti naują gydymo sistemą. Svar-

biausias mūsų laimėjimas – tai Sveikatos įstatymas. Jame yra labai svarbus teiginys: valstybė sveikatos apsaugai turi skirti ne mažiau kaip 5 procentus nacionalinio produkto. Suprantama, kad vystantis šalies ekonomikai, sveikatos apsauga gerės. Antra naujovė – Draudimo įstatymas. Jame numatyta, kad už privalomąjį socialinį draudimą bus garantuojama minimali nemokama medicinos apsauga. Numatytos ir paslaugų rūšys, kurios įeis į privalomo draudimo kainą.

– Kokio dydžio bus privalomas draudimas?

– Jis bus privalomas trijų vidutinių atlyginimų dydžio pajamoms. Draudimo mokesčių už pajamas, viršijančias vidutinius atlyginimus per mėnesį mokėti nereikės. Tad kiekvienas turtingesnis pilietis galės apsispręsti, ką daryti su draudimo mokesčiais neapmokestinamomis pajamomis. Galės patikėti jas „Sodrai“ ar kitai draudimo kompanijai, kuri, ištikus nelaimei, padengs visas žmogaus papildomas išlaidas.

– Gal galėtumėte paaiškinti populiariau?

– Tarkim, turtingesnis žmogus panorės gulėti atskiroje ligoninės palatoje, turėti telefoną, televizorių ir pan. Išlaidos už šiuos patarnavimus neįeina į privalomojo draudimo garantuotą nemokamo gydymo kainą. Tad jas privalės padengti arba pats ligonis, arba draudimo firma, kuriai jis patikėjo draudimo lėšas už pajamas, viršijančias trijų vidutinių atlyginimų lygį. O gydytojo atlyginimas priklausys nuo ligonių aptarnavimo, gydymo intensyvumo ir pan. Ateityje sveikatos priežiūra bus trijų lygių. Pirmasis lygis – tai savivaldybių ligoninės. Antras – apskričių; pastarosiose bus geresnė įranga, diagnostinė aparatūra. Daug kam nebereikės važinėti į Vilnių, Panevėžį ir pan. Trečias lygmuo – universitetinės aukšto lygio klinikos. Kiekvienas lygmuo bus atitinkamai finansuojamas. Be abejonės, apdraustas ir visur gaus privalomą minimalų nemokamą gydymą už privalomąjį draudimą. Bet, kaip minėjau, už paslaugas, neįeinančias į privalomąjį minimumą, teks mokėti žmogui pačiam arba jo draudimo kompanijai. Nuo gydymo įstaigos lygmens priklausys ir gydymo kainos.

– Sunku išvelgti konkurenciją tarp gydytojų. Gydymo kainos padidės, o gydymo lygis, tikėtina, liks toks pat.

– Ateityje bus priimtas dar vienas – Sveikatos priežiūros įstaigų įstatymas. Suprantama, teks mažinti ligoninių skaičių. Pirmiausia bus atsisakyta apleistų, netvarkingų ligoninių. Jos, matyt, bus perduotos globos įstaigoms. Daugelis jų, beje, ir dabar atlieka panašias funkcijas. Taigi medicinos personalas neliks be darbo. Tačiau darbuotojų atlygiai priklausys nuo medicinos įstaigų statuso. Geresni gydytojai, geresnės kvalifikacijos darbuotojai, be abejonės, pasiliks. Jiems bus sudarytos sąlygos pereiti iš vieno lygmens į kitą. Prastesni neįstengs konkuruoti, turės persikvalifikuoti. Vadinasi, rasis konkurencija.

– Visi žino, kad gydytojai nesidrovėdami ima iš pacientų pinigus. O ar, tarkim, chirurgas už kvalifikuotai atliktą operaciją negalėtų pretenduoti į papildomą užmokestį? Juk ligoniui sveikata svarbiau nei pinigai. Tuo tarpu gydytojų atlyginimai palyginti maži. Kokia Jūsų nuomonė?

– Man atrodo, nepadoru imti pinigus už operaciją. Apie tai net diskutuoti nenorėčiau. Geros kvalifikacijos specialistai ir šiandien uždirba neblogai. O kai įsigalios draudimo principas, nuo pačių gydytojų priklausys jų atlyginimai. Jie bus suinteresuoti, kad darbuotojų būtų kuo mažiau, kad ligonis būtų gydomas kuo efektyviau, kad kuo trumpiau gulėtų ligoninėje, nes lėšos bus skirstomos ligonių kasų, tad kuo daugiau pinigų bus sutaupyta, tuo daugiau jų atiteks personalui.

– Kalbame apie apdraustųjų gydymą. O kaip tie, kurie dabar kiauras dienas pluša Gariūnuose. Jie neapdrausti niekieno. O nuo ligos, nuo senatvės niekas neapsaugotas. Kokia jų ateitis?

– Žmogus, atėjęs į gydymo įstaigą, privalės pildyti dokumentą su nuorodomis, kur dirba,

privalės pateikti socialinio draudimo pažymėjimą. Taigi neapdraustųjų perspektyva nedžiuginanti.

– Gydytojo profesija prestižinė. Anksčiau ją įsigyti buvo didelė problema. Daugelis žmonių tik asmeninių ryšių dėka pateko į sveikatos apsaugos sferą. Suprantama, anksčiau ar vėliau visuomenė pati kremta karčius netvarkos išaugintus vaisius. Į diletantų rankas patys perduodame savo brangiausią turtą – sveikatą. Kaip visuomenei apsisaugoti nuo panašių klaidų?

– Neturinčių mediko pašaukimo ir anksčiau buvo, ir dabar sveikatos apsaugos sistemoje esama. Tačiau šiandien kyla bedarbystės problema. Be to, nauja, konkurenciją skatinanti gydymo sistema atsijos pelenus nuo grūdų.

Ši įstatymą svarstė ir mūsų komitetas. Tačiau norėčiau paklausti, kurgi buvo šiandieniniai jo oponentai anksčiau? Pusantrų metų įstatymo projektas išgulėjo stalčiuose. Laukėme pasiūlymų ir pastabų iš Vyriausybės, Seimo narių, prekybininkų, blaivybės organizacijų. Jeigu visi rimtai būtume jį svarstę, nebūtų tiek kvailysčių. Ir dabar geranoriškai renkame pastabas, apibendriname pasiūlymus, mėginame priimtą įstatymą taisyti. Svarbus vaidmuo įgyvendinant šį įstatymą tenka Tabako ir alkoholio kontrolės tarnybai. Pasirodo, kai kam ji smarkiai kliūva. Suprantama, nes iš rankų sprūsta licencijų išdavimas, galimybė uždrausti ar leisti ir pan. Tabako ir alkoholio kontrolės tarnyba perims tam tikras ministerijų funkcijas, o pastarosios nesuinteresuotos paleisti kontrolės svertų iš savo rankų, matyt, ne šiaip sau. O mums atrodo, kad neskaitlinga, licencijų neišduodanti kontrolės tarnyba sugebės geriau atstovauti valstybės interesams. Kartais tenka pažaboti valdininkų ambicijas aukštesnių interesų labui. Juk kuriame sistemą, kuri privalo gyvuoti ilgai, būti nepriklausoma nuo politinės konjunktūros. Šiandien džiaugiuosi, kad socialinės ir sveikatos apsaugos sistemos reformų neištiko žemės ūkio reformos likimas. Tad esu optimistas. Vilties palinkėčiau ir jūsų žurnalo skaitytojams.

– Dėkoju už pokalbį.

Pozicija.Nuomonės.– 1995 m. birželis.

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOŠ KONVENCIJA IR LIETUVOS IŠLYGOS (1)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Lietuvos Respublikos Seimas 1995 m. balandžio 27 d. ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir šios Konvencijos ketvirtąjį, septintąjį bei vienuolikąjį protokolus. Mūsų savaitraščio skaitytojai jau susipažino, kiek abejonių sukėlė ši Konvencija, kaip jos atitikimą mūsų Konstitucijai teisiškai tikrino Konstitucinis Teismas. Bet, atrodo, abejonės praeityje, kruopšti analizė parodė mūsų Konstitucijos kūrėjų brandą. Tačiau perskaitys įstatymą dėl Konvencijos ir protokolų ratifikavimo, nedaug ką suvoksi, nes jis pilnas nuorodų į straipsnius, kurių jau reikia ieškoti kituose šaltiniuose.

Konvencijos ratifikavimo įstatyme nurodyta, kad Lietuva ją ratifikuoja, tačiau su išlygomis. Kokios tos išlygos ir ką jos reiškia?

Pagal Konvenciją išlygas galima daryti vadovaujantis jos 64-uoju straipsniu. Jis skelbia:

„1. Kiekviena valstybė, pasirašydama šią Konvenciją arba deponuodama savo ratifikacinius raštus, gali padaryti išlygą dėl kurios nors atskiros Konvencijos nuostatos, jei kuris nors tuo

metu jos teritorijoje galiojęs įstatymas neatitinka tos nuostatos. Bendro pobūdžio išlygos pagal šį straipsnį neleidžiamos. 2 Kiekvienoje išlygoje, padarytoje pagal šį straipsnį, turi būti glaustai išdėstyta atitinkamas įstatymas.”

Tad Seimas, vadovaudamasis šiuo straipsniu, padarė tokią išlygą dėl Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies: „Lietuvos Respublika daro išlygą, kad pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104 straipsnį teisę sankcionuoti asmenų, įtariamų padarius nusikaltimą, suėmimą turi ir prokuroras.“

Kodėl buvo padaryta tokia išlyga? Ogi todėl, kad 5 straipsnis ir jo trečioji dalis nurodo, kad kiekvienas sulaikytasis ar suimtas turi būti skubiai pristatytas teisėjui ar kitam pareigūnui, kuris pagal įstatymą turi teisę vykdyti teismines funkcijas. Kadangi mūsų Baudžiamojo proceso kodekse yra straipsnis, nurodantis, jog ir prokuroras turi teisę sankcionuoti įtariamųjų suėmimą, todėl ir buvo padaryta Seimo išlyga. Tiesa, Seimas nurodė, kad ši išlyga ne amžina – ji galioja vienerius metus po Konvencijos įsigaliojimo Lietuvoje. Čia pastebėsime, kad ji įsigalios Lietuvoje tada, kai mes deponuosime savuosius ratifikacinius raštus Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui.

Antroji Lietuvos Respublikos išlyga – Konvencijos 5 straipsnio reikalavimai nebus taikomi drausminės nuobaudos-arešto skyrimo krašto apsaugos kariams pagal Drausmės statutą atveju.

Be išlygų Konvencija numato ir pareiškimų teisę. Seimas padarė irgi du pareiškimus: dėl Konvencijos 25 ir 46 straipsnių.

Kad būtų laiduotas laikymasis įsipareigojimų, kuriuos priėmė dėl Konvencijos Aukštosios (kaip Konvencijoje rašoma) susitariančios šalys, jos sutarė įsteigti Europos žmogaus teisių komisiją ir Europos žmogaus teisių teismą. Tad dėl Konvencijos 25 straipsnio Seimas Lietuvos Respublikos vardu pareiškė, kad trejiems metams pripažįsta Europos žmogaus teisių komisijos kompetenciją priimti fizinio asmens peticijas.

Kai perskaitai tokį pareiškimą, kyla klausimas „Kodėl tik treji metai?“ Į šį klausimą atsako pats Konvencijos 25 straipsnis. Tad verta pacituoti šio straipsnio dvi dalis: „1. Komisija gali priimti peticijas, Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui adresuojamas kiekvieno fizinio asmens, nevyriausybinių organizacijų ar grupės asmenų, teigiančių, jog jie yra aukos šioje Konvencijoje pripažintų teisių pažeidimo, kurį padarė viena iš Aukštųjų susitariančių šalių, su sąlyga, jeigu ši Aukštoji susitarianti šalis, kurios veiksmai skundžiami, yra pareiškusi, kad pripažįsta Komisijos kompetenciją tokias peticijas priimti. Aukštosios susitariančios šalys, padariusios tokius pareiškimus, įsipareigoja niekaip netrukdyti veiksmingai pasinaudoti šia teise.

2. Tokie pareiškimai gali būti daromi konkrečiam laikotarpiui.“

Tad toks Konvencijos 25 straipsnis, įteisinantis KIEKVIENO žmogaus (šiuo atveju – Lietuvoje gyvenančio) galimybę kreiptis į Europos Tarybą, o konkrečiau – į šios Tarybos Generalinį sekretorių. Bet... O tas „bet“ yra Lietuvos Respublikos išlyga dėl šio straipsnio, kad mes pripažįstame Europos žmogaus teisių komisijos kompetenciją priimti fizinio asmens peticijas TIK trejų metų laikotarpiui. Kodėl? Negi mes manome būti Europos Taryboje tik trejus metus? Nesistebėkime, o pakelkime kiek aukščiau akis ir perskaitykime Konvencijos 25 straipsnio antrąją dalį, kuri numato, jog Aukštoji susitarianti šalis (šiuo atveju – Lietuvos Respublika) turi teisę padaryti pareiškimą dėl Europos žmogaus teisių komisijos kompetencijos konkrečiam laikotarpiui. Lietuva taip ir padarė: Europos žmogaus teisių komisijos galimybė daryti sprendimus dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos pažeidimų mūsų Respublikoje apribojama trejais metais.

Perskaitai tokias teises vingrybes, ir norom nenorom norisi ironizuoti: mes, lietuviai, dar pažiūrėsime, ką toji Europos Taryba išmano, ar moka ji spręsti ir ginti žmogaus teises. Juk penkiasdešimt metų gyvenome Tarybų Sąjungoje, pasimokėme, todėl Europos Taryboje pabandy-

sime pabūti trejus metus...

Tai tarp kitko. O rimtai kalbant, tai didelis mūsų šalies žingsnis į tarptautinį teisinį bendradarbiavimą, išsipareigojimas, jog mes GERBSIME IR GINSIME žmogaus teises ir laisves namuose, kad žmogui nereikėtų ieškoti teisybės Strasbūre.

Pozicija.–1995 m. liepos 2 d.

PAMALDŲ KALBOS VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS BAŽNYČIOSE

Petras GAUČAS

Sovietmečiu Vilniaus arkivyskupija, kaip ir visa Lietuva, labai nukentėjo. Daug bažnyčių buvo uždaryta (vien Vilniuje – 23 ir Arkikatedra), politiniais motyvais represuota apie 20 arkivyskupijos kunigų. Pokario metu daug kunigų repatriavo į Lenkiją. Vienintelė likusi Kauno kunigų seminarija negalėjo padengti kunigų stygiaus, dėl to daugelis bažnyčių buvo aptarnaujamos iš kitur atvykstančių kunigų.

1925 m. Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte sudaryta Vilniaus arkivyskupija net iki 1991 m. buvo Lenkijos bažnytinės provincijos dalis. Tų metų gruodžio 24 d. popiežius, pritardamas Lietuvos vyskupų konferencijos siūlymams, paskelbė apie dviejų Lietuvos bažnytinių provincijų sudarymą. Prie Kauno arkivyskupijos buvo priskirtos Telšių ir Vilkaviškio, o prie Vilniaus – Kaišiadorių ir Panevėžio vyskupijos. Dabar šios dvi bažnytinės provincijos apima visą Lietuvos Respublikos teritoriją. Atgimimo metu daug uždarytų bažnyčių buvo gražinta tikintiesiems, tarp jų – Arkikatedra. 1994 m. buvo atkurta Vilniaus kunigų seminarija, kurios I kurse pradėjo mokytis 22 klierikai (iš jų trečdalis – lenkų tautybės). Sovietmečiu pamaldų kalba bažnyčiose nedaug tesikeitė. Lietuviškos pamaldos pamažu buvo įvestos Vilniaus priemiestinės zonos bažnyčiose, ten apsigyvenus lietuviams. Lietuviškos pamaldos 1994 m. buvo laikomos 68 bažnyčiose iš 100 veikiančių (iš jų 29 – vien lietuviškos, 37 kartu su lenkiškomis, 1 – lietuvių ir rusų kalbomis, 1 – trimis kalbomis). Vien lietuviškos pamaldos yra arkivyskupijos šiaurėje (Ignalinos ir šiaurinė dalis Švenčionių raj.) ir pietvakariuose (Varėnos raj.), t. y. ten, kur yra išlikusi lietuvių kalba. Suslavintoje Pietryčių Lietuvoje ir pačiuose Lietuvos šiaurryčiuose vyrauja vien lenkiškos pamaldos (32 bažnyčiose). Lietuviškos pamaldos greta lenkiškų laikomos ten, kur lietuviai ir lenkai gyvena daugiau ar mažiau mišriai: pietrytinių rajonų miestų bažnyčiose, daugumoje Švenčionių rajono (išskyrus pietinę ir šiaurvakarinę dalį) ir Trakų rajono rytinės dalies bažnyčių, taip pat parapijose, besiribojančiose su Vilniaus miestu (išskyrus rytines), šios pamaldos dar laikomos Vilniaus rajono pačiuose šiaurvakarinėse parapijose (Paberžės ir Maišiagalos). Šalčininkų rajone be miestų bažnyčių (Šalčininkų ir Eišiškių) lietuviškos pamaldos tėra Kalesninkuose ir Dieveniškėse. Pamaldų kalba daugiausia priklauso nuo pačių parapijiečių pageidavimo, tačiau daug priklauso ir nuo kunigo. Kurija čia mažiausiai kišasi. Lietuviškos pamaldos mišriose parapijose buvo įvestos esant nevienodam lietuvių skaičiui. Yra parapijų, kur lietuviškos pamaldos laikomos (ar bent sakomas pamokslas) esant 7% lietuvių, tuo tarpu Maišiagalos parapijoje, kur lietuvių net 30%, iki 1994 metų jų nebuvo – ten dirbęs klebonu mons. J. Obremskis nemoka lietuvių kalbos. Tik tais metais lietuviškas pamaldas ten įvedė vikaru pradėjęs dirbti J. Dombrovskis (taip pat lenkas, bet mokantis lietuvių kalbą). 1994 metais lietuviškos pamaldos pradėtos laikyti ir Senuosiuose Trakuose (kartą per mėnesį, o kitais sekmadieniais lietuvių kalba skaitoma evangelija). Mišriose parapijose dažniausiai yra atskiros lietuviškos ir lenkiškos pamaldos.

Be to, yra bažnyčių, kur lietuvių kalba sakomas tik pamokslas (ar tik skaitoma evangelija), o pamaldos – lenkiškos. Taip yra Alionyse, Palukny (susirgus vietiniam klebonui) ir kt. Tiesa, a.a. vyskupas J. Steponavičius buvo nurodęs evangeliją lietuvių kalba skaityti visose vyskupijos bažnyčiose. Praktiškai taip nėra. Parapijose, kur lietuvių nėra daug, lietuviškų pamaldų ar pamokslų buvimas priklauso nuo kunigo. Kita vertus, kai kunigas aptarnauja 2 ar net 3 parapijas, vargiai įmanoma, kad visose jose būtų ir lenkiškos, ir lietuviškos pamaldos bei pamokslas. Yra bažnyčių, kur lietuviškų pamaldų nėra, nors tose parapijose jau senokai yra lietuviškos mokyklos – devynmetės, kartais net vidurinės ar priaugančios vidurinės: Jašiūnuose (ten yra priauganti lietuviška „Aušros“ vidurinė mokykla – šiemet yra I-XI klasės su 154 mok.), Rūdninkuose (šalia yra Baltosios Vokės vidurinė mokykla su 107 mok.), Parudaminyje (Marijampolio vidurinė mokykla su 201 mok.), Šumske (Kabelių priauganti pagrindinė mokykla-jau yra I-VIII kl.), Rukainiuose (priaugančios lietuviškos klasės Rukainių vidurinėje – yra I-VI kl.) ir kt. Tiesa, Jašiūnuose (šią parapiją aptarnauja kunigas, atvykstantis iš Rūdninkų) pamaldos lietuvių kalba būna tada, kai jų paprašo lietuviškos mokyklos vadovybė (2-3 kartus per metus – rugsėjo 1, per Kalėdas, Velykas). Lietuviškų pamaldų nebuvimą tose parapijose iš dalies galima paaiškinti atsikėlusiu lietuvių neveiklumu – daugelis jų sukūrė mišrias šeimas, pramoko lenkų kalbos, taigi jie išsiverčia ir su lenkiškomis pamaldomis. O dalis lietuvių, visų pirma inteligentija, sovietmečiu atprato nuo bažnyčios. Kita vertus, nemažos įtakos turi tas faktas, kad beveik visose išvardintose parapijose (išskyrus Parudaminio) dirba lenkai kunigai. Kai kurių lenkų kunigų veikloje pasitaiko ryškesnių lenkiškumo apraiškų: Turgelių parapijos klebono J. Aškelovičiaus, Butrimonių klebono M. Balcevičiaus (šiuo metu perkeltas į Maišiagalą) ir Šumsko parapijos valdytojo D. Stančyko (atvykęs iš Lenkijos). 1992 m. pavasarį per Motinos dienos pamaldas Butrimonyse kun. M. Balcevičiui per pamokslą viešai pasmerkus motinas, atidavusias savo vaikus į ką tik atidarytą lietuvišką darželio grupę, ši gyvavo tik pusantro mėnesio. 1994 m. Vilniaus arkivyskupijos bažnyčiose dirbo 123 dvasininkai, iš kurių 100 lietuvių ir 23 lenkai. Pastarieji dirba beveik tik Vilniaus ir Šalčininkų rajonų bei Vilniaus miesto Šv. Dvasios bažnyčiose. Tarp jų 6 dvasininkai yra atvykę iš Lenkijos, iš jų 4 – vienuoliai, atkuriantys vienuolynus. Kunigų iš Lenkijos įsitvirtinimas Vilniaus krašte kelia nerimą. Perspėja karti praeities patirtis, taip pat dabartinė Lenkijos kunigų polonizatoriška veikla Gudijoje. Lenkai kunigai aptarnauja 24 parapijas (penkiose iš jų yra antras kunigas lietuvis), tačiau lietuviai kunigai, dirbantys lenkiškose ar mišriose parapijose, lenkų kalba atlieka mišių apeigas, sako pamokslus, klauso išpažinčių. Tuo tarpu retas atvejis, kad lenkai kunigai (ypač vyresnės kartos) atliktų lietuviškas pamaldas, nors tose parapijose gyvena ir lietuvių.

Pozicija.-1995 m. liepos 2 d.

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJA IR LIETUVOS IŠLYGOS (2)

Dr. Jonas VĖLYVIS

Tad bylinėtis Europos žmogaus teisių teisme galėsime artimiausius trejus metus. Čia irgi lietuviškasis atsargumas: ar sugebės Europos teismas išnarplioti mūsų, Europos centro gyventojų, bylas?

Na, bet kelias atviras: kas jaučiasi, kad jo teisės pažeistos, galės skųstis Strasbūriui.

Minėjome, kad Seimas ratifikavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolą Nr. 11. O šis protokolas kaip tik ir nustato kontrolės mechanizmą. Valstybės, Europos Tarybos narės, šios Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, pasirašytos 1950 metų lapkričio 4 dieną Romoje, Protokolo signatarės, atsižvelgdamos į neatidėliotiną Konvencijos sukurtos kontrolės mechanizmo pertvarkymo būtinybę, didėjančių kandidatų į Europos Tarybą skaičių ir jo augančią narystę, susitarė įkurti nuolatos veikiančią Europos žmogaus teisių teisumą. Vienuoliktojo Konvencijos protokolo pirmasis straipsnis nurodo, kad Konvencijos 19-56 straipsniai yra pakeičiami Konvencijos II skyriumi „Europos žmogaus teisių teismas“.

Vienuoliktasis protokolas sudarytas Strasbūre 1994 metų gegužės 11 dieną. Atrodytų, kad tai padaryti paskatino ir Lietuvos noras tapti Europos Tarybos nare, ir kitų šalių, buvusių socialistinių... Europai pasirodė, kad bus daug skundų dėl žmogaus teisių pažeidimų, todėl reikia nuolatinio teismo. Ir jis atsirado.

Vienuoliktajame protokole nurodoma, kad Teismas susideda iš teisėjų skaičiaus, kuris yra lygus Aukštųjų susitariančių šalių skaičiui. Tad Lietuva irgi turės savo teisėją ir juo bus greičiausiai Pranas Kūris. Teisėjui keliami tokie reikalavimai: pirmiausia jis turi būti aukštos moralės ir turėti kvalifikaciją, kurios reikia aukštomis teisinėms pareigoms užimti, ar būti teisininku, turinčiu pripažintą kompetenciją. Antras reikalavimas – teisėjas teisme dirba savo vardu. Ir trečias – savo kadencijos metu teisėjas negali eiti jokių pareigų, nesuderinamų su jų nepriklausomumu ir nešališkumu arba šių pareigų reikalavimais. Visi klausimai, kylantys dėl šios dalies taikymo, yra sprendžiami Teismo. Tad ar galės Pranas Kūris būti Europos žmogaus teisių teismo teisėju, turėtų spręsti pats Europos žmogaus teisių teismas.

Europos žmogaus teisių teismas turi daug įdomybių, todėl reikėtų jas glaustai ir nurodyti.

Vadinamasis plenarinis teismas renka savo prezidentą ir vieną ar du viceprezidentus trejų metų laikotarpiui, bet jie gali būti perrenkami. Plenarinis teismas steigia Rūmus, sudaromus nustatytam laikotarpiui, renka Teismo Rūmų prezidentus, kurie irgi gali būti perrenkami. Plenarinis teismas taip pat priima Teismo taisykles ir renka archyvarą ir vieną ar daugiau archyvaro pavaduotojus.

Teismas jam perduotas bylas nagrinėja posėdžiaudamas komitetuose, susidedančiuose iš trijų teisėjų, taip pat Rūmuose, susidedančiuose iš septynių teisėjų, ir dar Didžiuosiuose Rūmuose, susidedančiuose iš septyniolikos teisėjų. Teismo Rūmai nustatytam laikui steigia komitetus. Suinteresuotos valstybės šalies atžvilgiu išrinktas teisėjas yra ex officio (t. y. pagal savo tarnybos pareigas) Rūmų ir Didžiųjų Rūmų narys arba, jeigu tokio nėra ar jis negali posėdžiauti, jos pasirinkimu dalyvauja asmuo, kuris posėdžiauja teisėjo teisėmis. Į Didžiųjų Rūmų sudėtį taip pat įeina Teismo prezidentas, Rūmų prezidentai ir kiti pagal Teismo taisykles parinkti teisėjai. Kai byla perduodama Didiesiems Rūmams pagal 43 straipsnį (t. y. individuali peticija), nė vienas Rūmų teisėjas, kuris dalyvavo sprendimo priėmime, išskyrus Rūmų prezidentą ir teisėją, kuris dalyvavo suinteresuotos valstybės šalies atžvilgiu, negali dalyvauti Didžiųjų Rūmų posėdžiuose.

Sakysime, kad JŪS ar AŠ kreipėmės į Europos žmogaus teisių teisumą. Koks galimas mūsų peticijos (taip pavadintas individualus kreipimasis) likimas?

Ji gali būti svarstoma trijų teisėjų (komitete), septynių teisėjų (Rūmuose) ir septyniolikos teisėjų (Didžiuosiuose Rūmuose). Komitetas gali vienbalsiai pareikšti, kad individualios peticijos yra nepriimtinos, arba jas išbraukti iš bylų sąrašų tokiais atvejais, kai toks nutarimas gali būti priimtas be tolesnio nagrinėjimo. Toks nutarimas yra galutinis. Tad nereiškia, kad parašei į Strasbūrą ir būsi išgirstas.

RATIFIKUOTA VAIKO TEISIŲ KONVENCIJA

Marija Nijolė BIKAUSKIENĖ – Lietuvos moterų partijos Vaikų teisių komisijos pirmininkė, Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkė 2002-2005 metais

Lietuvos Respublikos ankstesnės nepriklausomybės metais viena iš svarbiausių ratifikuotų konvencijų buvo Baltųjų vergių ir vaikų prekybos konvencija. Ir tik po daugelio dešimtmečių, šių metų liepos 3 d. Seime Valstybės dienos išvakarėse vienbalsiai buvo ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Tai svarbus įvykis Lietuvai. Juolab žinant, kokį nemažą darbą reikia nuveikti norint ratifikuoti bet kurį tarptautinį dokumentą. Tačiau dabar reikia tik džiaugtis, kad mūsų šalyje įtvirtinama demokratija. Šios konvencijos ratifikavimas ir jos nuostatų įsigaliojimas atvers galimybes iš esmės keisti vaikų padėtį Lietuvoje. Valstybės politika vaiko ir šeimos problemų srityje netenkinio ir netenkina Lietuvos visuomenės. Opinią dėl Vyriausybės vykdomos vaiko teisių ir socialinių garantijų politikos yra aiškiai negatyvi. Tai patvirtina ir atlikti moksliniai tyrimai vaikų sveikatos, mitybos, pedagogikos ir kitose srityse. Nedžiugina ir paau-glių nusikaltimų statistika. Tad buvo būtina imtis iniciatyvos ratifikuoti Vaiko teisių konvenciją. Jos ėmėsi nevyriausybinė organizacija „Pieno lašas“, „Gelbėkit vaikus“, „Viltis“, „Guboja“, fondo „Kaimo vaikai“, Lietuvos žmogaus teisių asociacijos, Lietuvos moterų partijos, UNISEF atstovai, susibūrę į Nacionalinį vaiko teisių gynimo komitetą. Rengiant konvencijos ratifikavimo dokumentus didelį darbą atliko Teisės instituto direktorius A. Dapšys, Seimo vicepirminin-kas A. Sakalas, Seimo nariai R. Bloškys, V. Aleknaitė. Šiems klausimams neliko abejingi ir Seimo Socialinių reikalų, sveikatos ir darbo komitetas (vad. G. Paviržis), Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas (vad. B. Genzelis). Viliamės, kad gera iniciatyva neišnyks ir įgyvendinant ratifikuotą konvenciją, koreguojant su ja susijusius teisinius aktus.

Pozicija.-1995 m. liepos 8-15 d.

PROTESTUOJAME PRIEŠ INDĖLIŲ VOGIMO ĮSTATYMĄ IR EKONOMINIO GENOCIDO POLITIKĄ

*Stasys UOSIS – profesorius, habilituotas daktaras,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras.*

Protesto mitingai ir susirinkimai rita si per Lietuvą. Kaune vienas jų įvyko birželio 27 d.

Liepos 4 d. į Vilnių suvažiavo iš įvairių miestų ir rajonų bankuose ir firmose nukentėję žmo-nės, apvogti indėlininkai. Socialinė įtampa Lietuvoje didėja. Deja, Prezidentas, Seimas, Vyriau-sybė ir Lietuvos bankas psichoterapinėmis paskaitomis ir kalbomis mus ramina ir aiškina, kad viskas gerėja, kylame iš duobės. Bet kas kyla, o kas krenta giliau?

Protesto banga pakilo. Ji nenuslūgs tol, kol valdžia neišspręs gyvybiškai svarbių darbo ir gyvenimo problemų, kol ji dirbs tik savo ir vagių, o ne daugumos žmonių naudai.

Visi apvogtieji ir nuskriaustieji – didesnė pusė Lietuvos gyventojų – suvažiuoti į Vilnių prie Seimo negalėjo. Jeigu tai būtų įvykę, tai valdžios būtų nelikę. Ir jeigu valdžia greitai nepakeis savo politikos, niekas negali garantuoti, kad tai neįvyks. Visi privalome tai žinoti.

Dabartinį minios protestą prieš valdžios vykdomą politiką sukėlė Lietuvos banko, vadovaujamo pirmininko K. Ratkevičiaus, parengtas ir A. Šleževičiaus Vyriausybės aprobuotas ir Seimui pateiktas, o pastarojo priimtas ir Prezidento parašu patvirtintas Komercinių bankų įstatymas (1994 m. gruodžio 21 d., Nr. 1-720). Tuo įstatymu sugriauta buvusi (nuo 1992 m.), gal dar tobulintina, bet veikusi gyventojų indėlių draudimo ir išmokėjimo indėlininkams (banko bankroto atveju) sistema.

Pagal 1992 m. Komercinių (akcinių) bankų įstatymą, komerciniai bankai, priimantys gyventojų indėlius, privalėjo sudaryti indėlių draudimo kapitalą arba dalyvauti kolektyvinėje indėlių draudimo sistemoje ir bankroto atveju pirmiausia atsiskaityti su indėlininkais. 1994 m. įstatymu visa tai panaikinta. Todėl dabar ir vyksta tas bankų griovimo procesas.

K. Ratkevičius paskelbė spaudoje informaciją, kad bankrutavusiuose bankuose yra 53 mln. litų indėlių. Jam tai esą nedaug. Ta pačia proga ar neverta prisiminti, kad jo pirmtakas p. R. Višokavičius nukentėjo už juokingą sumą – Lietuvos bankas 20 mln. litų pelno paskolino Litimpex bankui, dėl ko žalos niekam nepadarė ir dėl to teismas jį pripažino nekaltu. O ką šiandien daro p. K. Ratkevičius, vykdydamas LDDP politiką?

Vietoje išvardintų reikalavimų komerciniams bankams, priimantiems gyventojų indėlius, buvusių 1992 m. įstatyme, juos panaikinus štai kokia atsiskaitymų eilė nustatyta 1994 m. Komercinių bankų įstatymo 54 straipsnyje. Pirmąja eile tenkinama: 1) įkaitu garantuoti kreditorių reikalavimai; 2) teismo paskirto likvidatoriaus darbo užmokesčio ir kitos išlaidos, susijusios su jo funkcijomis; 3) banko darbuotojų reikalavimai, susiję su darbo santykiais.

Antrąja eile tenkinami indėlininkų fizinių asmenų reikalavimai dėl indėlio ar jo dalies, neviršijančios 5000 litų. Antrosios eilės reikalavimai tenkinami, kai patenkinti pirmosios eilės reikalavimai.

Trečiąja eile tenkinami kitų kreditorių ir indėlininkų reikalavimai dėl indėlio dalies, viršijančios 5000 litų. Trečiosios eilės kreditorių reikalavimai tenkinami, kai patenkinti antrosios eilės kreditorių reikalavimai. Jeigu banko lėšų neužtenka visiškai patenkinti atitinkamos eilės kreditorių reikalavimams, jie tenkinami proporcingai reikalavimų dydžiui.

Ši eilė ir nustato, kad nebūtina visiems gražinti visą priimtų indėlių sumą. Tai ne kas kita, kaip įteisintas indėlių vogimas. Todėl 1994 m. Komercinių bankų įstatymą galima vadinti įstatymu indėliams vogti.

Už indėlių vogimo įstatymo projekto parengimą ir jo vykdymą turėtų būti atleista visa Lietuvos banko vadovybė, valdyba, pakeisti visi Komercinių bankų priežiūros departamento atsakingi darbuotojai, o Premjeras save gerbdamas turėtų atsistatydinti.

Apie minėtus indėlių draudimo pakeitimus indėlininkų neinformavo nei Vyriausybė, nei Lietuvos bankas, nei komerciniai bankai. Lietuvos bankas net neperžiūrėjo ir neatėmė išduotų licencijų indėliams priimti.

Prie bankų susikūrusios indėlininkų interesams ginti grupės ir Centrinė iniciatyvinė grupė bus priverstos apie šią antikonstitucinę padėtį Lietuvoje informuoti pasaulį ir kreiptis į tarptautines organizacijas.

Prezidentas, Seimas ir Vyriausybė gavo indėlininkų interesams ginti iniciatyvinės grupės, Kultūros ir doros sąjungos reikalavimus bei mitingo Vilniuje rezoliuciją, bet sprendimų jokių nėra. Todėl indėlininkai yra pakviesti iš visų bankų atsiimti savo indėlius, nes tik šitaip priverstume juos visus tarnauti žmonėms.

Pozicija.-1995 m. liepos 16-22 d.

GEROS VALIOS ŽMONĖS!

Karas Čėėėnijoje sukėlė neišmatuojamas kančias šios mažos šalies žmonėms (ir rusams, ir čėėėnamams) ir nusinešė maždaug 40000 žmonių gyvybių. Dauguma mirė labai baisia mirtim (kai kuriais atvejais senvyi žmonės ir vaikai buvo sudeginti gyvi). Pačioje Rusijoje šis karas sukėlė vos ne karinę padėtį. Didžioji Rusijos gyventojų dalis nepritaria šiam karui. 70 proc. visose visuomenės apklausose apklaustų žmonių kategoriškai nepritaria karui Čėėėnijoje, įvardindami jį kaip nusikaltimą žmonijai.

Fondas „Glasnost“ ir Komitetas įvykiams Čėėėnijoje tirti mano, kad būtina įkurti tarptautinę civilinę tribunolą žmonėms, atsakingiems už šį absurdišką karą, teisti. Tribunolas turėtų du tikslus: nustatyti tam tikrų žmonių kaltę ir atskleisti tokių sprendimų Rusijoje mechanizmą, t.y. prigimtį to, kaip valdoma šalis. Faktiškai tai yra autoritarizmas. Jis pavojingas ne tik Rusijos tautoms, bet ir visai žmonių civilizacijai.

Šiems tikslams „Glasnost“ surinko įvykių Čėėėnijoje duomenų banką. Jį sudaro prieinami dokumentai, pareiškimai, masinės informacijos priemonių medžiaga, liudininkų pasisakymai. Geriausi Rusijos teisininkai: Sergejus Aleksejevas (buvęs TSRS Konstitucijos priežiūros komiteto pirmininkas) ir Michailas Larinas (Kriminalinio kodekso projekto autorius) sukūrė sistemą, pagal kurią teisininkai ir ekspertai bendradarbiaudami parengs kaltinimą.

Šiuo metu mes esame užsibrėžę įvykdyti šias užduotis:

- remiantis Raselo ir Niurnbergo tribunolų patirtimi sukurti Tarptautinio tribunolo struktūrą ir procedūrą (darbo tvarką);
- remiantis tarptautine teise, parengti galutinę kaltinimo versiją (kai kas čia jau padaryta);
- sudaryti galutinį Tribunolo narių sąrašą (lordas Nicholas Bettel, lordas Malcolm Pearson, p. Malouret, Elena Bonner ir kt.) ir visą turimą medžiagą pateikti šiems nariams (1995 ruduo);
- vykdyti Tribunolo nuosprendžius jo sesijos metu (1995 rugsėjis – 1996 sausis).

Norint visa tai padaryti, reikalinga nemaža techninė ir finansinė parama bei profesionalios konsultacijos. Mes kviečiame visas tarptautines ir nacionalines visuomenines organizacijas, taip pat pavienius žmones, kuriuos jaudina ši problema, palaikyti mus.

Nuoširdžiai Jūsų

Sergej GRIGORIANC, Visuomeninio fondo „Glasnost“ prezidentas

Russia, Moscow 3 IstNaprudnaya Street, apt21 te/. 474 45 90 fax29985 38

Pozicija.-1995 m. liepos 16-22 d.

JUNGTINIŲ TAUTŲ ORGANIZACIJOS JUBILIEJŲ PASITINKANT

Žurnalistės Giedrės Milkevičiūtės pokalbis su Žmogaus teisių asociacijos garbės pirmininku, Valstybės konsultantu žmogaus teisių klausimais VIKTORU PETKUMI

– Be išvardintų pareigų, Jūs dabar – dar ir Jungtinių Tautų 50-mečio minėjimo Lietuvos nacionalinio komiteto narys. Gal pirmiausia primintumėte mūsų laikraščio skaitytojams, kada ir kokių tikslu buvo įkurta ši tarptautinė organizacija.

– Pirmiausia norėčiau kalbėti apie Tarptautinę valstybių sąjungą – Tautų Sąjungą, kuri buvo sukurta Versalio taikos sutartimi ir JAV Prezidento T. V. Vilsono iniciatyva.

1920 metų rugsėjo 15 dieną įvyko pirmasis Tautų Sąjungos posėdis. Pirmosios narės steigėjos buvo 32 valstybės, kovojusios prieš Vokietiją Pirmojo pasaulinio karo metais ir prieš jos sąjungininkus. Beje, Jungtinės Tautos buvo įkurtos lygiai tokiu pačiu pagrindu, tai yra į jų sudėtį taip pat įėjo valstybės, kurios kovojo prieš tą pačią Vokietiją bei jos sąjungininkus. Įdomu, kad į tą sąjungą neįstojo jos sumanytoja ir kūrėja – JAV. Tai savotiškas paradoksas.

– **Kada į Tautų Sąjungą įstojo Lietuva?**

– Lietuva buvo priimta tik iš antro karto. Tautų Sąjungos nare ji tapo 1921 metų rugsėjo 22 dieną. Prieš Lietuvos priėmimą tuomet balsavo dvi valstybės: Rumunija ir Lenkija. Reikėjo tuomet gauti du trečdalius balsų, o Lietuva gavo daugiau negu jų reikėjo.

– **Įdomu, kada šios tarptautinės organizacijos nare tapo Rusija?**

– Rusija Jungtinių Tautų nare tapo vėlokai, tik 1934 metais. Tačiau, kai Tarybų Sąjunga užpuolė Suomiją, ji iš šios tarptautinės organizacijos buvo pašalinta.

– **Kaip pasikeitė Tautų Sąjungos padėtis prieš Antrąjį pasaulinį karą?**

– Ji iš tiesų pasikeitė. Kai kurios valstybės, norėdamos turėti laisvas rankas ir pasiruošti gresiančiam karui, pačios iš jos išstojo. Pirmiausia tai padarė Vokietija ir Japonija. Po to išstojo Italija, nes jos sudarė bendrą bloką. Apskritai nuo 1920 metų iki 1942 metų iš Sąjungos išstojo septyniolika valstybių. Iš esmės ši tarptautinė organizacija nustojo egzistavusi, nors 1946 metais birželio 19 dieną visi jos nariai vėl susirinko nuolatinėje būstinėje Ženevoje, bet nutarė, kad Sąjunga likviduojama. Tuomet jos vietą užėmė Jungtinių Tautų Organizacija, kurios penkiasdešimtmetį rengiamės minėti. Apie tokios organizacijos steigimą dar karo metu, 1942 metais sausio 1 dieną, Vašingtone 26 valstybės paskelbė deklaraciją. O štai 1945 metais San Franciske vykusioje konferencijoje (kuri truko apie 2 mėnesius) jau penkiasdešimt valstybių pasirašė Jungtinių Tautų Chartiją. Tačiau formali Jungtinių Tautų įsteigimo data yra spalio 24 diena. Pirmoji Jungtinių Tautų Organizacijos sesija įvyko 1946 metais sausio 10 dieną Londone, o paskui jos veikla buvo perkelta į Amerikos žemyną.

Jūs klausėte apie organizacijos tikslą ir pareigas. Tų tikslų yra nemažai, todėl paminėsiu tik vieną kitą: išlaikyti tarptautinę taiką ir tarptautinį saugumą, imantis efektyvių priemonių; taikiai spręsti gresiančius tarptautinius ginčus bei vadovautis teisingumo ir tarptautinės teisės principais.

– **Ar tos vadinamos efektyvios priemonės visada būna efektyvios? Pastarojo metu įvykiai Balkanuose, deja, rodo, kad Jungtinės Tautos yra bejėgės sustabdyti žiaurų karą Bosnijoje ir Hercegovinoje.**

– Jūs pati ir atsakėte į klausimą. Iš pradžių šios organizacijos veikla buvo efektyvesnė. Čia prisiminkime Korėjos karą. Tarptautinės organizacijos pastangomis buvo bandoma sustabdyti Šiaurės Korėjos veržimąsi į Pietų Korėją. Buvo ryžtingų žmonių, kurie galvojo įkurti kažką panašaus į tarptautinę kariuomenę, tarptautinę prokuratūrą. Tačiau tam visą laiką būdavo priešinamasi, ir turbūt nereikia aiškintis, kuri valstybė aktyviausiai tai darydavo. Vienas aktyviausių Jungtinių Tautų organizacijos vadovų, buvęs Norvegijos užsienio reikalų ministras Hamelšeldas, vieno skrydžio virš Afrikos metu susprogo kartu su jį skraidinusių lėktuvu. Po to, kai vienas pirmininkas neaiškiais aplinkybėmis žuvo, kiti Jungtinių Tautų pirmininkai tapo ne tokie drąsūs.

Antrasis Jungtinių Tautų tikslas – puoselėti tarp tautų draugiškus santykius, pagrįstus lygybės ir apsisprendimo principais. Tačiau gyvenime matome, kad ne visi šios organizacijos nariai tų principų laikosi. Štai konkretus nedraugiškumo ir atviros agresijos pavyzdys yra Rusijos karo veiksmai Čėčenijoje.

Taip pat Jungtinių Tautų organizacija yra užsibrėžusi siekti tarptautinio bendradarbiavimo, sprendžiant socialinio, kultūrinio, humanitarinio ir ekonominio pobūdžio tarptautines problemas, ugdant bei skatinant žmogaus teises ir pagrindines laisves, nepaisant jų rasės, kalbos ir religijos skirtumų.

Viena pagrindinių organizacijos priedermių – būti tautų veiklos derinimo centru. O tuos veiksmus derinti nėra lengva. Organizacijos veikla grindžiama visų jos narių valstybių suverenių lygybės principu. Šios valstybės savo tarptautiniuose santykiuose neturėtų grasinti jėga, jos negali panaudoti prieš bet kurios valstybės teritorinį integralumą ar politinę nepriklausomybę.

– Tai gera idėja. Tik vėlgi – ar jos laikomasi? Gal prisimintumėte pagrindines Jungtinių Tautų struktūras?

– Jų yra nemažai, tačiau pagrindinės yra šešios: Visuotinis Susirinkimas arba Asamblėja, Saugumo Taryba, Ekonominė ir socialinė bei Patikėtinių tarybos, tarptautinis Tribunolas ir nuolat veikiantis Sekretoriatas.

– Kaip Lietuva žada paminėti Jungtinių Tautų jubiliejų?

– Jau žinote, kad šiam jubiliejui pažymėti yra įkurtas Lietuvos nacionalinis komitetas, kuriam pirmininkauja užsienio reikalų ministras Povilas Gylys, o garbės pirmininku pakviestas Lietuvos Prezidentas Algirdas Brazauskas. Komiteto nariai yra įvairių sričių žmonės: užsienio reikalų, kultūros, švietimo ir mokslo bei finansų ministrai, Vilniaus universiteto rektorius Rolandas Pavilionis, poetas Justinas Marcinkevičius, rašytojas Vytautas Martinkus, Lietuvos Jungtinių Tautų asociacijos pirmininkas Algis Geniušas ir kiti. Komitetas intensyviai posėdžiavo kovo ir balandžio mėnesiais. Sudarytos darbo grupės Jungtinių Tautų jubiliejui skirtai konferencijai parengti ir grupės leidybos ir informacijos platinimo klausimais. Nutarta šių metų spalio 17-18 dienomis surengti konferenciją bei iškilmingą minėjimą Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje. Taip pat nurodyta pastatyti filmą apie šią organizaciją, demonstruoti dokumentines juostas, gautas iš Vakarų, ketinama išleisti keletą leidinių, organizuoti paskaitas aukštosiose bei vidurinėse mokyklose.

– Jūs esate žinomas žmogaus teisių gynėjas, garsiosios Helsinkio grupės narys. Kaip vertinate pastarojo meto Jungtinių Tautų Organizacijos veiklą?

– Toji veikla kartais primena platų diskusijų klubą. Deja, šiuo metu organizacijos pastangos nėra efektyvios. Pavyzdžiui, buvo siūloma, kad šiai organizacijai būtų paskirtas prokuroras. Maskva pasiūlė, kad būtų paskirti trys prokurorai: vienas Vakarų blokui, kitas įvykiams Balkanuose reguliuoti ir trečias – vadinamajai socializmo stovyklai. Tuomet Asamblėjoje vienas kalbėtojas prisiminė, kad Rusijai būdinga garsioji „trijulė“, bet važnyčioja vis tiek vienas žmogus. Labai reikėtų pajėgaus dalinio, kuris galėtų užgesinti karo židinius, taikiai spręsti įsiliepsnojusius konfliktus, pavyzdžiui, tokius kaip buvusioje Jugoslavijoje. Labai gaila, bet Jungtinės Tautos negali sustabdyti ten vykstančios kruvinos kovos.

Tiesa, taikos palaikymo daliniai, kurių sudėtyje yra ir Lietuvos jaunuolių, gal bus graži užuomazga, padėsianti tai padaryti. Tikėkimės, kad ir naujoji Rusija prisidės prie kolektyvinio viso pasaulio bendradarbiavimo. Deja, dabar daug kalbama, o efektyvių rezultatų mažai. Tai, kas darosi Jugoslavijoje, – ne tik kova už žmogaus orumą, bet ir įžūlus iššūkis visam pasauliui. Dėl Jungtinių Tautų bejėgiškumo galime tik apgaildestauti.

– Dėkoju už pokalbį.

Vakarinės naujienos.- 1995 m. liepos 28 d.

„ESU LAIMINGA, GALĖDAMA KITIEMS PADĖTI...“

Lionė LAPINSKIENĖ

Ar sunku rūpintis vargstančiais: kenčiančiais fizinį skausmą, alkį, kitus nepriteklius? Apie tai kalbamės su Panevėžio vyskupijos kurijos „Carito“ socialinio darbo vadove, pirmos kategorijos gydytoja reumatologe ALMA ŠLAMAITĖ.

– Jūsų įkurtam „Artrito“ klubui prie Panevėžio miesto suaugusiųjų poliklinikos šiemet sukanka penkeri metai. Gal prisimintumėte pirmuosius klubo žingsnius.

– Gydytoja dirbu keturiolika metų. Per tą laiką supratau ir pastebėjau, kad žmonėms, sergantiems sąnarių ligomis, yra ypač sunku, nes juos kamuoja dideli skausmai. Bendraudama su ligoniais, išsiaiškinau, kad dauguma jų gyvena sunkiai – net gydytojo paskirtus vaistus ne visada turi iš ko nusipirkti. Dažniausiai tai pensininkai, invalidai. Mano kaip gydytojos pareiga ne tikrai ligonio skundų išklausti ir receptą išrašyti. Tad ir kilo mintis sąnarių skausmo išsvargintus žmones suburti į klubą, kur jie galėtų susipažinti ir tarpusavy bendrauti. Juk ir psichologų yra įrodyta, kad žmogui palengvėja, sumažėja skausmai, kai jis turi su kuo pasikalbėti, išsakyti. Namiškiams dažnai tokie ligoniai yra atsibodę, įkyrę savo dejonėmis. Jie nesupranta, kad skausmo kamuojamam žmogui būtina turėti kam pasiguosti ir sulaukti užuojautos. Žinodama, kad visam pasauly kuriasi panašūs klubai, ryžausi ir aš. Tik 1990-aisiais, kurdamą „Artrito“ klubą, iš daugelio kolegų sulaukiau pašaipos. Tačiau kartu ir džiaugiausi, kai į mano pasiūlymą atsiliepė apie trisdešimt žmonių. Pirmiausia stengiausi, kad neliktų vieniši socialiai vargstantys, net nevaikščiojantys ligoniai. Tada mus geranoriškai parėmė „Carito“ miesto organizacija, skirdama klubo nariams vaistų. Ką tik įsikūrusį klubą palaikė ir tada miesto mere dirbusi Gema Lukoševičiūtė, ir sveikatos apsaugos miesto skyriaus vedėjas Artūras Milašauskas. Atsimenu, net dovanėles Naujųjų metų proga sunkiai vargstantiems ligoniams pradžiuginti nupirkome, ir masažuotoja į namus vaikščiojo ne vienam kenčiančiam palengvinti skausmų.

Greitai iš Sveikatos apsaugos ministerijos atėjo raštas, skatinantis tokių klubų kūrimąsi, tad sujudo ir kitomis ligomis sergantys žmonės.

– Ką šiandien veikia „Artrito“ klubas?

– Dabar šiame klube jau yra apie šimtas narių. Pablogėjus materialinėms gyvenimo sąlygoms, labai daug darbo atsirado „Carite“, į kuri mane dirbti pakvietė Apolonija Vepštienė ir Birutė Kazlauskienė. Todėl „Artrito“ klube iniciatyvą perėmė ligoniai. Iš savo tarpo ir pirmininką išsirinko. Į klubą ateina ir mažesnių skausmų kamuojami žmonės, kurie dar ir dirba, vaikšto, gali nueiti, kur nori. O vis dėlto jie ateina tam, kad pabendrautų.

Aktuali šiomis ligomis sergantiems žmonėms problema – sąnarių protezavimas. Ši operacija reikalinga ne vienam klubo ligoniui, tačiau žmonės nepajėgūs tiek užsidirbti. Todėl pagrindinis klubo tikslas – siekti, kad būtiniausiems ligoniams būtų surasta lėšų sąnariams protezuoti. Ir mūsų miesto ligoniai kol kas tik draugiškai pavydi klaipädiečiams, kur miesto ligoninėje yra įkurtas artrologinis skyrius, o jame atliekamos pačios moderniausios sąnarių protezavimo operacijos. Manychiau, kad ir „Artrito“ klubas, į savo gretas sujungęs labiausiai sunkiai socialiai gyvenančius ir didelius sąnarių skausmus kenčiančius ligonius, galėtų būti ta jėga, kuri pastumtų į priekį reumatologijos vystymąsi mūsų mieste.

– Kokie žmonės serga sąnarių ligomis?

– Daugelio susirgimų kilmė neaiški. Mokslininkai linkę manyti, kad kai kuriuos sąnarių susirgimus, kaip reumatoidinį artritą, paveldi. Na, o sąnarių artrozėmis, paprastai vadinamomis

ataugomis, dažnai susergama, kai dirbamas sunkus fizinis darbas ilgai stovint vienoje vietoje. Daug žalos pridaro ir šiandien daugeliui žmonių būdingas viršsvoris, nes tada apkraunamas sąnarys ir prasideda jo irimas. Organizmas ginasi ir išaugina ataugas, kad sąnarys būtų apsaugotas ir atsparesnis. Tos ataugos ima spausti nervų galūnes, ir tada ligonį pradeda kamuoti skausmai. Taip pat kenkia ilgalaikis persišaldymas, ypač kai dirbama nekūrenamose patalpose. Pastaraisiais metais, pabrangus šilumai ir elektros energijai, daugely miesto įmonių ir organizacijų patalpos buvo nekūrenamos, nes vadovai tokiu būdu taupė pinigus. Tad ir sergančių sąnarių ligomis padaugėjo.

– Ir vis dėlto kodėl Jūs atėjot dirbti į „Caritą“?

– Aš niekada nebuvo abejinga tam, kas vyksta aplink. Bendraudama su sunkiai sergančiais ligoniais ir matydama jų sunkią materialinę padėtį, ilgai galvojau, kaip dar jiems galėčiau padėti. O pakviesta dirbti, svarsčiau, ar aš tinku dirbti tokioje organizacijoje, nes supratau, kad čia pirmiausia turėsiu aukotis. Aukotis tam, kurio galbūt niekas kitas nesupranta ir nenori padėti. Be to, sąlygos susiklostė taip, kad buvau priversta imtis privačios gydytojos reumatologės praktikos. Nors dabar labai daug dirbu, trūksta laiko, bet vis dėlto yra gera dirbti ten, kur esi labiausiai reikalingas, įsitikinau, kad „Carite“ dirba tikrai Dievo pašaukti vaikai ir jie yra laimingi, galėdami kitiems padėti.

– Ką konkrečiai Jūs veikiate „Carite“?

– Pirmiausia visuomeniniais pagrindais konsultuoju ligonius kaip gydytoja reumatologė. Matydama, kiek daug žmonių sunkiai gyvena, stengiuosi padėti ir materialiai, ir psichologiškai. Džiaugiuosi, kad šiais metais Panevėžio vyskupijos kurijoje atidarėme keturias „Carito“ valgyklas: dvi Panevėžyje, po vieną Zarasuose ir Pasvaly. Ruošiamasi atidaryti valgyklą socialiai remtiniems žmonėms ir Smilgiuose. O kunigas K. Gudelis sutiko į Berčiūnų vasaros stovyklą priimti ir Linkaučių vaikų globos namų našlaičius.

Didžiausia svajonė, kad mūsų vyskupijoje būtų įkurti katalikiški vaikų globos namai. Būvodama miesto mergaičių žemės ūkio mokyklos bendrabutyje, įsitikinau, kad našlaičių globa yra pati nuoširdžiausia ten dirbančių seserų vienuolių dėka. Šioje mokykloje mokoma to, ko gyvenime reikės kiekvienai moteriai. 32 beglobės mergaitės yra mūsų organizacijos globojamos. Vaikų globos namų įkūrimas būtų žingsnis padėti našlaičiams. Katalikiškas vaikų globos įstaigas remti dažnai pareiškia norą ir užsienio organizacijos, tad sulauktume ir paramos. Gaila, kad „Caritas“ šiandien yra nepajėgus dirbti su alkoholikais, narkomanais, nes nėra savanorio psichologo konsultanto. Mes tik koku drabužiu galime sušelpiti ar suteikti paramą kukliai palvalgyti. Mūsų mieste labai trūksta žmonių, norinčių pasiaukoti kitų labui.

– Dažnai girdime, kad įvairiausių renginius paremia miesto verslininkai. O „Caritas“ ar sulaukia jų dėmesio?

– Aš pirmiausia visų karitiečių ir abiejose mūsų miesto valgyklose besimaitinančių šimto vaikų vardu sakau: ačiū paprastiems Panevėžio žmonėms, kurie patys ne ką daugiau turėdami ateina ir pasidalina su alkanais vaikais duonos kepalu, daržovių kilogramu ir pan. Niekada nepamiršiu Velykų išvakarių, kai į „Caritą“ Panevėžio rajono Velžio kaimo žmonės atvežė bulvių, daržovių, lašinių ir kitokių gėrybių ir pasakė: „Čia nuo mūsų kaimo...“

– Vadinasi, dar yra kilnios širdies žmonių, dar ne visa Lietuva sumaterialėjusi?

– Žinoma, jeigu sulauktume solidžių firmų, verslininkų paramos, galėtume maitinti dar daugiau vaikų iš asocialių šeimų. Juk jie niekuo nekalti, kad dėl nerūpestingų tėvų priversti kęsti alkį.

– Neseniai Jūs grįžote iš trijų savačių kelionės po Prancūziją. Kokie išpūdžiai?

– Šios valstybės „Caritui“ pakvietus, buvau išvykusi į gydymo – socialinę stažuotę. Domėjaisi Prancūzijos rytuose esančio Bezansono miesto medicinine – socialine padėtimi. Kaip mes

nuo prancūzų toli (nors sakome, kad einame į Europą), galite spręsti jau vien iš tokio fakto: mieste, turinčiame 250 000 gyventojų, yra apie 500 įvairių asociacijų, kurios rūpinasi socialiai remtiniais žmonėmis: ligoniais, invalidais, imigrantais. Vien Bezansono miesto „Caritas“ turi apie 20 000 aukotojų. Ten kiekvienas žmogus jaučia pareigą paaukoti, paremti tą, kuriam sunku. Jiems tai – mandagumo, humaniškumo parodymas. Ypač daug talkinančių pensininkų, nes jie turi laisvo laiko, o bendrauti su žmonėmis nori. Ten neįsivaizduojama, kaip žmogus gali būti alkanas, o pas mus...

Lig šiol negaliu pamiršti, kaip mes Panevėžy atidarydami Nazareto valgyklą, pakvietėme korespondentus, kurie pasiruošė nufotografuoti vaikus, susėdusius prie pietų stalo. Vaikai pradėjo gręžtis, dengtis rankytėmis veidus. Pasirodo, jie bijo, kad iš laikraščio puslapių juos atpažins klasės, kiemo vaikai ir šaipysis, nes kai kurie jau ir dabar yra ubagais vadinami. Kai apie tai užsiminiau Prancūzijoje, visi stebėjosi: kaipgi taip galima. Ten mokyklose vaikai mokomi vieni kitus mylėti, nežeminti draugo dėl to, kad šis ko nors neturi. Jis iš mažų dienų mokomas suvokti aukojimo prasmę, skiepijamas kilnumas.

Žinoma, didžiausią įspūdį paliko Lurdas. Ten patirtų jausmų žodžiais nusakyti neįmanoma. Galiu tik pasakyti: Dieve duok, kad kuo greičiau pagerėtų gyvenimas mūsų Lietuvoje ir kad kiekvienas aukštos dvasinės kultūros tautietis galėtų ten nuvykti ir savo akimis viską pamatyti.

– Tad katras darbas svarbesnis: medikės ar socialinės darbuotojos?

– Dirbdama tuos keturiolika metų poliklinikoje, žinojau, kad kaip gydytoja galiu padėti ligoniui ir patarimu, ir vaistais, ir dėmesingumu. Dabar, deja, vargstančių sutinku daug daugiau. Ir gaila, kad, nors ir noriu, ne visada galiu padėti. Tad socialinis darbas yra daugiau organizacinis, o medikės duona – turimų žinių ir įgūdžių praktinis panaudojimas. Gaila, bet esu nusivylusi kai kuriais savo kolegomis, įsitikinau, kad ir mūsų, ir kitų profesijų žmonės šiandien dar nemoka būti savimi, pasitikėti, dažnai bijo pasakyti savo nuomonę. Skaudina ir netinkama pažiūra į gydytoją kaip į žmogų. Matyt, taip yra todėl, kad dar ir mes, gydytojai, dažnai dirbame ne taip, kaip turėtume. Pirmiausia turime gydyti ligonį atidumu, nuoširdumu.

Manau, kad ilgainiui ir mūsų valstybėje socialinis darbuotojas bus tinkamai įvertintas, kad norinčių kitiems padėti daugės. Svajoju kada nors, turėdama laisvo laiko, parašyti apie gydytojų dvasinį ir materialinį gyvenimą, suinteresuotumą padėti labiausiai pagalbos stokojančiam.

– Dėkoju už pokalbį.

Pozicija.-1955 m. liepos 30 d.

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS. KOKI SKUNDĄ RAŠYTI?

Dr. Jonas VĖLYVIS

Jau rašėme, kad eilinio žmogaus peticiją gali vienbalsiai atmesti komitetas. Bet komitetas gali ir nepareikšti, jog peticija nepriimtina. Tad jeigu joks nutarimas komitete nepriimtas, jau Rūmai sprendžia dėl individualių peticijų priimtimumo ir esmės. Rūmai sprendžia ne tik individualių, bet ir tarpvalstybinių peticijų likimą. Nutarimas dėl nepriimtimumo yra priimamas atskirai, jeigu išimtiniais atvejais Teismas nenusprendžia kitaip.

O ką gi sprendžia septyniolika teisėjų, arba vadinamieji Didieji Rūmai? Kai byla, esanti Rūmuose, kelia svarbų klausimą, įtakojančią Konvencijos ar prie jos esančių Protokolų aiškinimą, arba kai klausimo sprendimas gali neatitikti ankstesnio Teismo priimto sprendimo, Rūmai gali tai duoti Didžiųjų Rūmų jurisdikcijai. Bet tai galima padaryti ne visada – reikia, kad dėl tokio

sprendimo viena bylos šalių tam neprieštarautų.

Didžiųjų Rūmų kompetencijai dar priskiriama priedermė svarstyti prašymus dėl konsultacinės išvados. Tokios išvados teikiamos Ministrų komitetui paprašius teisiniais klausimais, susijusiais su Konvencijos ir prie jos esančių Protokolų aiškinimu.

Europos žmogaus teisių teismo jurisdikcija apima visus klausimus, susijusius su Konvencijos ir prie jos esančių Protokolų aiškinimu ir taikymu. Žinoma, kad gali atsirasti ir atsiranda nepatenkintųjų dėl Teismo jurisdikcijos. Tačiau Europos žmogaus teisių Teismas ginčus dėl jo jurisdikcijos sprendžia pats.

Vienuoliktojo protokolo 33 straipsnis yra, sakyčiau, labai svarbus mažosioms valstybėms, t.y. ir Lietuvai. Šio straipsnio esmė – tarpvalstybinės bylos. Jame nurodoma, kad kiekviena Aukštoji susitarianti šalis gali kreiptis į Teismą dėl kitos Aukštosios susitariančios šalies padaryto Konvencijos ar prie jos esančių Protokolų nuostatų pažeidimo. Tad ši nuostata mums svarbi tuo, kad galime skųstis ir dėl didžiųjų šalių skriaudų, jeigu mums atrodys, kad mus jos skriaudžia, pažeisdamos Konvenciją ir jos Protokolus.

Bet į Europos žmogaus teisių teismą gali kreiptis ne tik valstybės, bet ir tų valstybių piliečiai. Mums, eiliniams Lietuvos gyventojams, svarbus yra vienuoliktojo protokolo 34 straipsnis, pavadintas „Individualios peticijos“. Šis straipsnis – tik du sakiniai: „Teismas gali priimti kiekvieno asmens, nevyriausybinių organizacijos ar grupės asmenų, teigiančių, kad jie yra vienas iš Aukštosios susitariančios šalies padaryto teisių, išdėstytų Konvencijoje ar prie jos esančiuose Protokoluose, pažeidimo aukos, peticijas. Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja jokiū būdu netrukdyti veiksmingai pasinaudoti šia teise.“

Lietuva, ratifikuodama vienuoliktąjį protokolą, įsipareigojo jokiū būdu NETRUKDYTI mums, piliečiams, skųsti savąją valdžią Europos žmogaus teisių teismui. Gal kai kas ir patrins iš džiaugsmo rankas, kad pagaliau atsirado antroji Maskva – tai Strasbūras. Tačiau šio Teismo įkūrėjai buvo nuovokūs, ir, kad jiems skundai nebūtų vežami vagonais, numatė reikalavimus tokių peticijų priimtinumui.

Reikalavimuose peticijų priimtinumui numatoma, kad Teismas gali nagrinėti klausimą tik tada, kai visos vidaus priemonės buvo panaudotos pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas per šešis mėnesius nuo galutinio sprendimo priėmimo dienos. Įsigilinę į šį reikalavimą suprasime, kad nelengva bus pralįsti pro šį reikalavimo plyšį: kas pasakys, kad buvo panaudotos visos vidaus, t. y. Lietuvos, priemonės, ir dar ne bet kokios, o pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas? Tad pirmasis filtras gana tankus: Teismas bet kurio atveju gali pasakyti, kad Lietuvoje buvo panaudotos dar ne visos vidaus priemonės. Ir skundas gulės be nagrinėjimo.

Toliau numatyta, kad Teismas apskritai nenagrinėja jokios individualios peticijos, jeigu ji yra anonimiška, jeigu peticija yra pagal savo esmę tokia pati byla, kurią Teismas jau svarstė, ar kuri jau buvo perduota kitam tarptautiniam tyrimo ar ginčo sprendimo organui, ir jeigu ji nesuteikia jokios naujos reikšmingos informacijos. Teismas nepriima peticijos, jeigu jo manymu ji yra nesuderinama su Konvencija ir prie jos esančių Protokolų nuostatomis. Jeigu yra nepagrįsta ir jei piktnaudžiuojama peticijos teise. Ir dar. Teismas gali atmesti asmens peticiją, jeigu laiko ją nepriimtina pagal šį straipsnį. Jis tai gali padaryti bet kokioje nagrinėjimo stadijoje.

Tad tokios yra užtvaros į Europos žmogaus teisių teismą. Jos rodo, kad Strasbūras – ne Maskva.

Pozicija.– 1995 m. liepos 30 d.

KAIP APGINTI MŪSŲ VAIKUS?

Žurnalistės Giedrės MILKEVIČIŪTĖS pokalbis su Lietuvos Seimo pirmininko pavaduotoju, socialdemokratų partijos pirmininku profesoriumi ALOYZU SAKALU.

– Paskutinėmis Seimo darbo dienomis prieš vasaros atostogas buvo ratifikuotas labai svarbus dokumentas – Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Kuo ypatingas šis tarptautinis dokumentas, kuris nuo šiol galios ir Lietuvoje?

– Jeigu mes neginsime ir nemylėsime vaikų, tai mūsų tauta ateityje gali išnykti. O juk vaikas – tai lygiai toks pats žmogus, toks pats Lietuvos pilietis kaip ir mes. Vaikai tik neturi balsavimo teisės. Tad Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija kaip tik ir yra tas dokumentas, kuriame yra surašytos visos vaikų teisės ir atvejai, kada yra baudžiama už vaikų teisių pažeidimus. Labai skaudu, bet ir demokratiškose išsivysčiusiose šalyse įvairiausiais būdais yra pažeidinėjamos mažųjų piliečių teisės, vaikai skursta ir vargsta, ne visi gali mokytis, yra seksualiai išnaudojami. O baisiausia, kad neretai vaikus skriaudžia ir jų tėvai ar globėjai, giminės. Deja, vaikų teisės pažeidinėjamos ir Lietuvoje. Todėl, manau, kiek įmanoma reikia padėti tokioms svarbioms organizacijoms, kaip „SOS vaikai“, „Pieno lašas“ ir kitos.

Beje, Vyriausybės potvarkiu prie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos prisijungta dar 1992 metų sausio 8 dieną. Konvencijos dalyvės, kaip sakoma dokumento preambulėje, atsižvelgdamos į tai, kad, kaip nurodyta Vaiko teisių deklaracijoje (priimta 1959 metais Generalinėje Asamblėjoje), „vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant atitinkamą apsaugą, tiek iki gimimo, tiek po jo“.

Štai pagal Vaiko teisių konvencijos 38-ąjį straipsnį valstybės dalyvės imasi visų galimų priemonių, kad asmenys, neturintys 15 metų tiesiogiai nedalyvautų karo veiksmuose. Arba 40 straipsnis gina nusižengusio įstatymams vaiko teises. Ten sakoma, kad valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko, kuris, kaip manoma, yra pažeidęs baudžiamuosius įstatymus, kaltinamas arba pripažįstamas kaltu dėl jų pažeidimo, teisę, kad elgesys su juo būtų toks, kuris ugdytų jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruotis į naudingą vaidmenį visuomenėje. Vaikas turi turėti nekaltumo prezumpciją, kol jo kaltė nebus įrodyta įstatymu.

– Jūs neseniai sugrįžote iš Belgijoje vykusios tarptautinės konferencijos, kurioje buvo nagrinėjamos vaikų seksualinės prievartos problemos. Tai iš tiesų skaudi tema, tačiau juk tokių atvejų yra ir Lietuvoje. Vaikus reikia gelbėti nuo prievartautojų.

– Taip, tai ne tik skaudi, bet ir šurpi tema, tačiau nuo realybės niekur nepabėgsi. Vakaruose klesti pornobiznis, atsirado nauja turizmo rūšis seksturizmas, kai vyrai vyksta į Azijos šalis ieškoti malonumų su mažamečiais. Vaikų seksualinis eksploatavimas yra globalinė industrija, duodanti multimilijoninius pelnus jos organizatoriams. Tai yra bendra ir Vakarų, ir Rytų valstybių problema. Briuselyje vykusioje konferencijoje dalyvavo psichologai, medikai, politikai, teisininkai, pedagogai, Interpolo darbuotojai. Ten buvo parodytos šurprios dokumentinės juostos apie vaikų pornobiznį bei seksualinę prievartą. Medikai kalbėjo apie prievartą, kuri žaloja ne tik jauną organizmą, bet ir palieka gilius psichikos randus dažnai visam gyvenimui. Pasirodo, jog prievartautojai dažniausiai būna ne atsitiktiniai žmonės, o vaikų pažįstami ar giminės. Taip pat baisu, jog, patyręs artimų ar pažįstamų žmonių prievartą, vaikas praranda pasitikėjimą žmonėmis visam gyvenimui. O vėliau, jau tapęs suaugusiu, toks prievartą patyręs individas pats suka nusikalstamą prievartautojo keliu. Seksualinę prievartą patiria ir Lietuvos bei kitų Baltijos valstybių vaikai. Neseniai Estijoje vykusioje Baltijos valstybių medikų, psichologų, pedagogų bei

kitų specialistų konferencijoje buvo parodytas filmas apie vaikus, kurie yra patyrę seksualinę prievartą. Beje, šį filmą ketinama parodyti ir per Lietuvos televiziją. Gydytojas Valius Sruoga yra surinkęs duomenų apie vaikų seksualinę prievartą Lietuvoje. Anot jo, 15 proc. mergaičių ir 10 proc. berniukų vaikystėje patiria seksualinę prievartą. Tai verčiantys susimąstyti skaičiai, nors gydytojas čia kalba tik apie žinomus prievartos atvejus. O kiek dar vaikų slepia tai, kas su jais daroma, o kiti iš viso nesuvokia, kad kažkas gali juos apginti nuo prievartos.

– Kaip Jums atrodo, ar galima užkirsti kelią vaikų seksualinei prievartai ir apginti jų žmogiškas teises?

– Ne tik galima, bet ir būtina. Kai ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, tai padaryti tapo žymiai lengviau. Tačiau tai dar ne viskas. Esu įsitikinęs, kad siekdami užkirsti kelią vaikų seksualinės prievartos plėtimuisi, turime kažką daryti ir kuo greičiau.

– Ką konkrečiai siūlote?

– Manau, jog šia problema turim rūpintis visi. Nei viena partija, nei viena organizacija, o juo labiau valdžios organai tikriausiai nenori, kad Lietuva būtų šalis be ateities. O juk vaikai tai ir yra mūsų šalies ateitis. Todėl negalima leisti jų žaloti nei fiziškai, nei morališkai. Dabar jau esame ratifikavę Vaiko teisių konvenciją, todėl turime reikiamų dokumentų pagrindą. Savivaldybėse reikėtų įkurti specialias komisijas, kruopščiai parinkti žmones, kurie taptų asocialių šeimų vaikų patarėjais ir draugais. Jiems vaikai be baimės galėtų pasiguosti, paklausti patarimo.

– Bet juk ir vaikų tėvai ir patys vaikai turi žinoti įstatymus, kurie gina mažuosius šalies piliečius. Kaip bus supažindinama visuomenė su Vaiko teisių konvencijos teiginiais?

– Čia, žinoma, labai gali padėti visuomenės informavimo priemonės. Su vaiko teisėmis turi būti supažindinami mokiniai ir jų tėvai mokyklose. Užsienyje yra išleistos trumpos ir patraukliai iliustruotos knygelės apie pagrindines vaiko teises. Manau, kad jas reikėtų persispausdinti ir pas mus, nes tai tikrai būtų veiksminga ir įsimenanti informacija.

– Dėkoju už pokalbį.

Pozicija.-1995 m. liepos 16-22 d.

ASMENŲ, NUTEISTŲ LAISVĖS ATĖMIMU, TEISĖ Į MOKSLĄ

Pagal knygą „Žmogaus teisės ir laisvės“ (Lietuvos Respublikos ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos).

Vilnius, Seimo leidykla, 1995 m.

Parengė Henrikas URBANAVIČIUS

Pataisos darbų kodekso 61 straipsnis įteisina privalomą bendrąjį lavinimą laisvės atėmimo įstaigose asmenims iki 40 metų amžiaus. Kyla abejonė, ar ši kodekso nuostata neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalies nuostatai: „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“. Vyresni bei I ir II grupės invalidai mokomi tik jiems pageidaujant.

Mokoma mokymo centruose, kuriuos steigia Pataisos darbų departamentas ir kuriems vadovauja savivaldybių švietimo skyriai. Pataisos darbų įstaiga sudaro reikalingą materialinę techninę bazę. Devintoje ir dvyliktoje klasėje laikomi egzaminai. Egzaminų metu besimokantys nuteistieji atleidžiami nuo privalomo darbo. Paleidus iš bausmės atlikimo vietos, asmeniui, išlaikiusiam egzaminus, išduodamas vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos baigimo pažymėjimas.

Naujame Bausmių vykdymo kodekso projekte privalomas bendrasis lavinimas numatytas tik nepilnamečiams. Pilnamečių nuteistųjų atžvilgiu taikomas savanoriškumo principas. Tai atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnio nuostatas.

Bendrasis vidurinis lavinimas bausmių atlikimo vietose vyksta kaip vakarinėse mokyklose, t. y. po darbo. Tačiau tai prieštarauja Europos Tarybos Rekomendacijos Nr.R(89) 12 dėl švietimo kalėjimuose 5 punktui, kuris mokymąsi prilygina darbui.

PDK 63 straipsnis numato, kad nuteistiesiems, kurie neturi specialybės, organizuojamas privalomas profesinis mokymas, I ir II grupės invalidai mokomi jiems pageidaujant. Tai daroma šiomis formomis:

- brigadinė;
- individuali;
- specialūs kursai.

Baigus mokymą – laikomi kvalifikaciniai egzaminai. Egzaminų metu atleidžiama nuo darbo. Tik auklėjimo darbų kolonijose nepilnamečiams mokymasis ir profesinis rengimas įskaitomas į darbo laiką. Kitose įstaigose profesinis rengimas, kaip ir anksčiau minėtas bendrasis lavinimas, vyksta po darbo.

Europos Tarybos Rekomendacijos Nr.R(89) dėl švietimo kalėjimuose 9 punktas akcentuoja, kad nuteistasis turi būti mokomas specialybių, kurias turėdamas galėtų susirasti darbą išėjęs į laisvę.

Mokslo ir studijų įstatymo 33 straipsnis teigia, kad „kiekvienas visuomenės narys pagal savo kompetenciją ir žinias turi teisę tapti studijuojančiuoju“. Nuteistieji laisvės atėmimu Lietuvos Respublikoje iš esmės tokią teisę turi. Jie gali studijuoti aukštosiose ir aukštesniosiose mokyklose. Europos Tarybos Rekomendacijos Nr. R(89) 12 dėl švietimo kalėjimuose 14 punktas numato: „Esant galimybei sudaryti nuteistiesiems sąlygas mokytis švietimo įstaigoje už laisvės atėmimo įstaigos ribų“.

Nuteistieji, atsižvelgiant į jų pavojingumo visuomenei laipsnį, elgesį pataisos darbų įstaigoje, sugebėjimus, turi teisę mokytis aukštosiose ir aukštesniosiose mokyklose bent neakivaizdiniu būdu.

Europos Tarybos Rekomendacijos Nr.R(89)12 dėl švietimo kalėjimuose 16 punktas leidžia sudaryti nuteistiesiems sąlygas tęsti pradėtą mokymąsi ir po paleidimo į laisvę.

Ką reikia padaryti, kad Lietuvos įstatymai atitiktų Žmogaus teisių ir laisvių konvenciją?

Būtinai šie įstatymų pakeitimai ir papildymai:

– Naikintina nuostata, įteisinanti privalomą bendrąjį lavinimą laisvės atėmimo įstaigose asmenims iki 40 metų amžiaus, nes ji prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad „asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“.

– Pageidautina nuostata apie tai, kad visose laisvės atėmimo įstaigose mokymasis ir profesinis rengimas būtų prilyginamas darbui.

– Būtina norma, įpareigojanti laisvės atėmimo įstaigos administraciją, mokslo ir švietimo institucijas sudaryti realias sąlygas nuteistiesiems laisvės atėmimu mokytis ir įgyti specialybių, kurias turėdami jie vėliau galėtų susirasti darbą laisvėje.

– Mokyklos (mokymo centrai) turėtų būti atkurtos iš tikro visose laisvės atėmimo įstaigose.

AMNESTIJA BUS!

Lietuvos kalinių globos draugija ėmėsi žygių, kad šiemet būtų paskelbta amnestija. Kreipėsi į Seimo Pirmininką Č. Juršėną. Kreipimosi rezultatas LR Vyriausybės birželio 21 d. posėdyje sudaryta amnestijos įstatymo ruošimo darbo grupė.

Į ją įeina:

V. Būtėnas – LR Seimo narys, Valstybės ir teisės komiteto Teisės pakomitečio pirmininkas (grupės vadovas);

A. Abromavičius – teisingumo ministro padėjėjas;

J. Blaževičius – Pataisos reikalų departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktorius;

J. Stašinskas – Kalinių globos draugijos pirmininkas;

R. Varslauskas – LR Vyriausybės patarėjas teisėsaugos klausimais;

J. Vasiliauskas – Tardymo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktorius;

B. Žeberskis – Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros valstybinio kaltinimo skyriaus vyriausiasis prokuroras.

Pirmasis amnestijos įstatymo projektas jau pateiktas.

Mūsų inf.

Kryžkelė.-1995 m. liepa Nr.11.

DAR KARTĄ APIE EKSPERIMENTĄ

Eglė BANKAUSKIENĖ

„Kryžkelės“ 9 numeryje rašėme apie eksperimentą Lietuvos įkalinimo įstaigose, leidžiantį kai kuriose kolonijose dėvėti savus rūbus. Dabar jį patvirtino Lietuvos Respublikos Seimas.

Norėjosi sužinoti, ką apie tai galvoja įkalinimo įstaigų vadovai.

Pravieniškių bendrojo režimo kolonijos viršininkas p. S. Agurkis pasiskundė, kad nespėjo paduoti paraiškos, todėl jų į eksperimentą neįtraukė. Šioje kolonijoje tai būtų logiškiausia – vyrai nusikalte pirmą kartą, baismės nedidelės, tai būtų ir mažesnis atotrūkis nuo laisvės. O p. I. Zareckis, Pravieniškių sustiprinto režimo kolonijos viršininkas, patenkintas – dėl to kovojo jau seniai. Dabar viltys tapo realybe, nors kol kas tik eksperimentine. Bet tai yra normalu ir taip turi būti.

Vadovaujantis Panevėžio moterų kolonijai p. K. Slančiauskas pasakė, kad eksperimentas geras, bet pavėlavęs. Šioje kolonijoje jau nuo Nepriklausomybės atkūrimo moterys gali dėvėti civilius rūbus. Juk tai moterys – jos nori ir pasipuošti ir gražiai atrodyti. Kam tai joms drausti? Ir akiai gražiau – nevalgsta tarp pilkų ir nuobodžiai vienodų apdarų.

Marijampolės griežto režimo kolonijos viršininkas p. K. Novelskis nenusiteikęs labai optimistiškai. Jis tepasakė – „laikas parodys“. Kažkada paklausus apie civilius rūbus, tuo kiek suabejojo ir Vilniaus sustiprinto režimo kolonijos viršininkas p. Šneideraitis. Jis pajuokavo: jei kas lips per tvorą, tai apsaugai bus sunku suprasti, kas lipa – darbininkas ar nuteistasis. Taigi, eksperimentas jau patvirtintas ir įsigaliojo. Kokie bus jo rezultatai – parodys laikas. Norisi tikėti, kad jis pavyks ir civilius rūbus bus galima dėvėti visose kolonijose.

Eksperimentas turėtų būti naudingas – dabar rūbai brangūs ir jų netausoja, o bus savi – sau-

gos. Į eksperimentą įtraukta apie 5000 kalinių, o vieno jų spec. apranga kainuoja apie 100 litų. Jos neišvaizdžios ir nepatvarios. Bet tai ne tik ekonomika, bet ir galimybė humaniškai elgtis su nuteistaisiais. Tai tarsi dar vienas ryšys su laisve. Savus rūbus kaliniai dėvi visame civilizuo-tame pasaulyje. Tad tuo pačiu artėjame ir prie Lietuvos pasirašytos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos.

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

KIEK GALIMA LAIKYTI ASMENĮ SUĖMUS

Henrikas URBANAVIČIUS

Neseniai Seimas padarė Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimus ir papildymus. Dabar jau, matyt, galutinai nustatyta, kiek laiko, tiriant bylą, galima laikyti asmenį suėmus. Baudžiamojo proceso 106 straipsnio pirmoje dalyje yra numatyta, kad tiriant bylą, suėmimas negali trukti ilgiau kaip du mėnesius. Esant pagrindui, šį terminą iki trijų mėnesių gali pratęsti apylinkės vyriausiasis prokuroras arba jo pavaduotojai. Esant labai sudėtingai bylai suėmimo trukmės terminą iki šešių mėnesių gali pratęsti apygardos vyriausiasis prokuroras arba jo pavaduotojai. Išimtiniais atvejais suėmimo trukmės terminą iki devynių mėnesių gali pratęsti Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jo pavaduotojai, o suėmimo trukmės terminą iki aštuoniolikos mėnesių – tik Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras.

Teisę sankcionuoti suėmimą turi: Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras, jo pavaduotojai, apygardų vyriausieji prokurorai, apylinkių vyriausieji prokurorai, jų pavaduotojai (asmenims iki 18 metų sankcionuoti suėmimą gali tik teisėjas arba teismas).

Taigi pagal naujausius Lietuvos baudžiamuosius įstatymus niekas negali būti kalėjime laikomas ilgiau kaip aštuoniolika mėnesių arba pusantrų metų. Laikas yra nemažas, ypač tam, kuris dar nėra nuteistas, o tik laukia teismo sprendimo. Bet nereikėtų užmiršti ir tos aplinkybės, kad pasibaigus bylai, perdavus ją teismo žinion – vėl kaltinamajam reikia laukti. Ir vėl tame pačiame kalėjime. Tačiau šiuo atveju neturime griežtų įstatymu nustatytų terminų per kiek laiko teismas privalo išnagrinėti gautą iš tardymo bylą. Dažnai kaltinamieji metų metais laukia savo eilės „tos didelės laimės“, kai galės atsistoti į kaltinamųjų suolą ir pagaliau paaiškės jų likimas: būti nusiųstam į koloniją, o gal užteks pagal nuosprendį ir to laiko, kurį jau atsėdėjo.

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

KLAUSIATE – ATSAKOME

Redakcija gavo laišką, kuriame rašoma: Atlikau bausmę (...). Pritaikius BK 54 str. buvau išleistas į laisvę, o po nepilno mėnesio vėl padariau nusikaltimą ir buvau nuteistas, pridodant 3 mėn. iš pirmo teistumo. (...) Dabar vėl atlieku bausmę. Norėčiau sužinoti, ar mano atveju dar gali būti taikomos kokios nors lengvatos, kad greičiau išeičiau į laisvę. Prašau atsakyti per laikraštį, nes tokių kaip aš yra ir daugiau.

Atsako advokatas A. Grinevičius:

Pagal LR BK 541 straipsnį lygtinis atleidimas nuo bausmės prieš terminą ir neatliktosios bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme netaikomas (mano pabr.) asmenims, kurie neatli-

kę viso teismo paskirtojo bausmės laiko, buvo anksčiau atleisti nuo bausmės prieš terminą arba lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietos ir vėl padarė tyčinį nusikaltimą neatliktosios bausmės dalies metu. Tad laiško autoriui lygtinis atleidimas arba paleidimas nebegali būti taikomas.

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

KOPLYTĖLĖ ŠIAULIŲ TARDYMO IZOLIATORIUJE

Birželio 27 dieną Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas monsinjoras Kleopas Jakaitis pašventino ir aukojo Šv. Mišias Šiaulių tardymo izoliatoriaus koplytėlėje. Ją įrengė patys nuteistieji. Nors naudotos tik atliekos ir pigios medžiagos, ši koplytėlė tikrai ne prastesnė už kitų įkalinimo įstaigų koplyčias. Šiaulių tardymo izoliatorius buvo paskutinė įkalinimo įstaiga, kuri neturėjo nė menkiausios patalpėlės, kur būtų galima pabendrauti su Dievu:

Altorėlio medinis kryžius, religinio turinio paveikslai bei gipsiniai ornamentai – tai vis nuteistųjų rankomis sukurti darbai, kuriuose jaučiama didelė meilė ir optimizmas. Beje, dailininkas, nutapęs paveikslus, jau laisvėje. Monsinjoras K. Jakaitis pažadėjo Šv. Mišias aukoti kas kelias savaites. Tik gaila, kad jose negalės dalyvauti tardomieji ir laukiantieji teismo. Tačiau atlikti išpažintį ir priimti Šventąją Komuniją galės visi. Antradienį vienas nuteistasis jau atliko išpažintį.

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

PIRMAS TIKRAS ŽINGSNIS Į TEISINĘ VALSTYBĘ

Kotryna INDRIŪNAITĖ

Šių metų liepos 3 d., prieš atostogas, Seimo nariai priėmė įstatymą, kuris gali būti pirmoji kregždė pralaužiant sustingusią, senais laikais sulipdytą teisėtvarkos sistemą. Papildytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104 straipsnis. Nuo dabar asmenims iki aštuoniolikos metų suėmimas taikomas tik teisėjo nutarimu ar teismo nutartimi.

Anksčiau viską sprendė prokuratūra, o tiksliau, tardymas, norėjo – galėjo suimti, sutiko duoti parodymus – paleisti! Tardytojas sankcijos prašydavo prokurorą, o pastarasis buvo suinteresuotas ne teisingumą nustatyti, jam rūpėjo kova su nusikalstamumu. O tai yra visiškai skirtingi dalykai, kiti jų tikslai, veiklos bei darbo metodai.

Vakaruose niekas net neįsivaizduoja, kad be teismo ar teisėjo sprendimo būtų galima suimti žmogų ir laikyti jį kalėjime. Lietuvoje iki šiol prokuratūrai yra palikta teisė spręsti žmogaus laisvės klausimus. Štai dabar išimtis padaryta tik nepilnamečiams. Nebūtų šio įstatymo ir šiandien, jeigu nebūtų ratifikuota Vaiko teisių konvencija. Šios konvencijos būtina sąlyga, kad nepilnamečio suėmimo klausimą gali spręsti tik teisėjas ar teismas.

Štai ką reiškia „ėjimas“ į Europą. Matyt, patys ilgai Lietuvoje nesusiprasime, o tiksliau nenorėsime nieko keisti, jeigu ne reikalas ir būtinybė atsižvelgti į Europos reikalavimus.

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

SUNKIAI SUKASI TEISĖSAUGOS RATAS

Rasa SVETLAUSKAITĖ

1985 m. liepos 3 d. tuometinis Vilniaus rajono liaudies teismas nuteisė Henriką Debesį pagal Lietuvos TSR BK 151 str. 2 d. ir paskyrė atlikti bausmę pataisos darbų kolonijoje. Nuteistasis vengė atlikti bausmę, todėl 1985 m. spalio 15 d. jam buvo paskirta nauja bausmė – laisvės atėmimas vieneriems metams, atliekant bausmę bendrojo režimo kolonijoje.

Kol vyko tardymas, kaltinamajam H. Debesiui buvo paskirta psichiatrinė ekspertizė, kuri buvo atliekama nuo 1984 m. lapkričio 16 d. iki 1985 m. kovo 6 d. Pagal tuo metu galiojusį įstatymą, jei asmeniui paskirta psichiatrinė ekspertizė atliekama stacionarinio gydymo įstaigoje, nubaustam laisvės atėmimu asmeniui viena para, praleista ligoninėje, skaičiuojama kaip trys. Vadinas, H. Debesys įkalinimo įstaigoje turėjo praleisti 26 paras.

Po teismo nuosprendžio H. Debesys buvo išregistruotas iš gyvenamosios vietos ir prarado visas teises į gyvenamąjį plotą. Atlikęs bausmę, mėgino prisiregistruoti, bet įstatymas to padaryti neleido. Žmogus kreipėsi į teismą. Atsakymas, pasirašytas Aukščiausiojo Teismo pirmininko M.Lošio, skambėjo kiek netikėtai: „Paaiškinu, kad pagal BK 61 str. 2 d. 6 p. pilietis, nuteistas laisvės atėmimu, praranda teisę į gyvenamąjį plotą nuo nuosprendžio įvykdymo dienos, jeigu minėta bausmės trukmė teismo nuosprendžiu paskirta ilgesniam kaip šešių mėnesių laikui“.

Ieškodamas teisybės H. Debesys kreipėsi į Vilniaus rajono teismą. Šis priteisė išmokėti kompensaciją už praleistą laiką, bet nepanaikino nuosprendžio dėl neteisėtai atimtos teisės į gyvenamąjį plotą.

H. Debesys kreipėsi į Generalinę prokuratūrą ir pateikė kasacinį skundą Aukščiausiam Teismui dėl bylos peržiūrėjimo ir pažeistų teisių į gyvenamąjį plotą grąžinimo. Deja... „Pranešame, kad Jūsų kasacinis skundas dėl įsiteisėjusio Vilniaus rajono liaudies teismo 1985 m. liepos 3 d. nuosprendžio, kuriuo Jūs buvote nuteistas pagal LR BK 151 str. 2 d., išnagrinėtas Lietuvos AT Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos tvarkomajame posėdyje 1995 03 09 ir iškelti kasacinę bylą atsisakyta.“ Tokį atsakymą ir gavo H. Debesys.

Visiškai praradęs viltį vyras kreipėsi pagalbos į Kalinių globos draugiją. Deja, ką tokiu atveju gali visuomeninė organizacija?.. Taip ir sukasi lyg užburtas teisėsaugos ratas, o žmogus, praradęs namus, tegali tik skėscioti rankomis. Ar pavyks iš to rato išėiti? Bliekia tik tikėtis.

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

TO DAR NEBUVO!

Lietuvos kalinių globos draugija gavo laišką, kuriame rašoma, kad 1995 m. birželio 7 d. Utenos rajono apylinkės teismas nagrinėjo G. Pernavo ir R. Naviko baudžiamąją bylą. Joje Lietuvos Seimo nariui Antanui Stasiškiui buvo priteistas žalos atlyginimas 200 Lt.

Visą šią sumą A. Stasiškis pervedė Lietuvos kalinių globos draugijai.

Mes nežinome, kokia tai byla. Bet toks pono A. Stasiškio poelgis yra pirmas ir todėl labai netikėtas. Ačiū!

Kryžkelė.-1995 m. liepa, Nr.11.

DŽIUGUS ĮVYKIS – „TĖVO NAMAI“

Milda BLIUMENZONIENĖ

Š. m. laikraščio „Sargyba“ Nr.30 perskaičiau malonią naujieną, kad katalikiška labdaros organizacija „Tėvo namai“ gavo iš Kauno miesto savivaldybės patalpas, kuriose numatoma įkurti reabilitacijos centrą į laisvę išėjusiems nuteistiesiems.

Centro namuose bus apgyvendinami tik doram gyvenimui pasiryžę asmenys, kadaise suklydę ir nepajėgiantys be kitų pagalbos išsikibti į gyvenimą.

Lietuvos kalinių globos draugija džiaugiasi šiuo įvykiu. Juk tiek daug žmonių reikalingi pagalbos.

Labai gerai, kad „Tėvo namus“ realiai ir tvirtai remia Atviros Lietuvos Fondas, skyręs 30 tūkstančių litų vienai iš programų.

Džiugina ir „Tėvo namų“ užmojai. Architektas Arvydas Rimeikis papasakojo, kad 3 hektarų plote numatoma įkurti reabilitacijos centrą su maldos namais, bendrabučiais, dirbtuvėmis, sandėliais, valgykla, administracinėmis patalpomis. Kiekvienam bus skirtas 8 m² kambarėlis su lova, stalu, spintele, dušu...

Atviros Lietuvos Fondas remia tokias programas ir galės skirti po 100 tūkst. dolerių kasmet.

Bet „Tėvo namai“ nesiruošia gyventi vien iš labdaros – ketinama prašyti Vyriausybės leisti imtis pelningo verslo (prekyba naftos produktais, kazeinu, pieno milteliais) atleidžiant nuo mokesčių.

Išeinančius laisvėn į „Tėvo namus“ nukreips kolonijų kapelionai, ilgai bendravę ir pažįstantys nuteistuosius. Jei ateis netikintis, bet linkęs pasitaisyti, jis irgi nebus atstumtas.

Taiigi mūsų Draugija turės tikrai stiprų bendrininką.

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

IŠ LIETUVOS KALINIŲ GLOBOS DRAUGIJOS ISTORIJOS

Lietuvos kalinių globos draugija buvo įkurta 1921 metais Kaune. Jos tikslas buvo teikti materialinę ir moralinę paramą kaliniams ir jų šeimoms. Draugija turėjo skyrius miestuose, kuriuose buvo didesnieji kalėjimai, ji palaikė glaudžius ryšius su kalėjimų administracija ir Teisingumo ministerija.

1937 metų pradžioje Kaune įvykęs suvažiavimas pakeitė Kalinių globos draugijos pavadinimą – ji tapo Patronato draugija. Lietuvai atgavus Vilnių, jame taip pat įsikūrė patronato draugijos skyrius. Nors jis veikė neilgai – sovietams okupavus Lietuvą, Draugija buvo likviduota, bet ji jau turėjo savo turtą. Apie tai nurodoma Lietuvos valstybinio archyvo išduotame pažymėjime, kurį čia spausdiname.

Valstybinis archyvas. Archyvo pažymėjimas.

Vilniaus m. ir apskrities viršininko archyvinio fondo Patronato draugijos Vilniaus skyriaus sekimo byloje yra žinių, kad Patronato draugijos (iki 1936 Kalinių globos draugija) Vilniaus skyrius įsteigtas 1940 m. vasario 11 d. ir 1940 m. vasario 20 d. įrašytas į Vidaus reikalų ministerijos draugijų rejestrą (registracijos Nr.9354). Skyriui vadovavo valdyba iš 5 narių (valdybos

pirmininkė V. Šalkauskienė). Skyriaus valdybos būstinė perėmė buv. draugijos „Towarzystwo patronat więzenny“ turtą. Iš toje pačioje byloje esančio buv. draugijos „Towarzystwo patronat więzenny w Wilne“ judamojo ir nejudamojo turto perdavimo priėmimo akto ir kitų dokumentų matyti, kad Patronato draugijos Vilniaus skyrius 1940 03 16 perėmė 29 kalinių vaikų ir pamestinių prieglaudą, buvusią Vilniuje, Šlaito g. Nr.8 (akte nurodytas namo Nr.6, kituose dokumentuose – Nr.8).

Mūsų inf.

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

SEMINARAI

Birželio 7-11 dienomis Vilniuje Lietuvos žmogaus teisių centras kartu su Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo organizacijos Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių atstovybe organizavo nevyriausybinė organizacijų vadovų sugebėjimų ugdymo ir bendradarbiavimo kursus. Juose, be Lietuvos, dalyvavo Latvijos, Estijos ir Vengrijos nevyriausybinė organizacijų atstovai. Lietuvos kalinių globos draugijai atstovavo E. Bankauskienė ir E. Čerkauskas.

Birželio 19-25 dienomis Varšuvoje Varšuvos Helsinkio fondas organizavo Centrinės ir Rytų Europos žmogaus teisių organizacijų vadovų kursus. Į juos buvo pakviesti atstovai iš dešimties valstybių. Šiame seminare Kalinių globos draugijai atstovavo advokatas A. Grinevičius ir E. Bankauskienė. Taip pat dalyvavo ir Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos ir mūsų Draugijos narys rašytojas V. Girdzijauskas. Kursuose buvo mokoma analizuoti ir įvertinti organizacijos darbo privalumus ir trūkumus, spręsti susidariusias problemas, bendrauti pačioje organizacijoje ir už jos ribų, užmegzti reikiamus kontaktus. Visi dalyviai buvo labai geranoriškai nusiteikę ir stengėsi kuo daugiau sužinoti ir išmokyti. Jau nuo pirmų dienų užsimezgė ryšiai su kitų organizacijų atstovais. Norisi tikėti, kad pasibaigus seminarams jie nenutrūks, o toliau tvirtės.

Mūsų inf.

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

ŽUDYTI AR MOKYTI?

TOKAREVAS Jurijus, Aleksandro

Gerbiama redakcija, Jums parašyti paskatino laida „Valstybė ir pilietis“, kurią žiūrėjau per Lietuvos televiziją. Laidoje buvo reiškiamos nuomonės, ar verta panaikinti mirties bausmę Lietuvoje. Konkrečiau noriu išreikšti savo nuomonę ir tų nuteistųjų, su kuriais bendrauju. Pasi klausius tokių valdžios ir visuomenės atstovų, kaip rašytoja Jasukaitytė, kyla klausimas, kur daugiau teroro ir agresijos, ar pas tuos, kurie nuteisti už įvairius nusikaltimus, ar pas tuos, kurie atstovauja teismui, visuomenei ir valdžiai. Visiems aišku, kad valdžios atstovas – tai pedagogas savo tautos žmonėms. Tokia Jasukaitytės provokacinė nuomonė žemina ne tik ją pačią, bet ir Lietuvos Konstituciją. Be gailės žudyti žmones, kai tik pradėdami žengti pirmieji demokratiniai žingsniai, po okupacinio išsivadavimo, – tai nepataisoma klaida. Dar neišblėso

žmonių prisiminimai apie kėgebištų kankinimus, nors tie kankinimai, palyginus su dabartiniais kankinimais, kuriuos vartoja tardymo metu, yra vaikų žaidimas. Ir kankinamas ne koks liaudies priešas, o paprastas žmogelis, pavogęs iš akcinės bendrovės maišą kviečių, kad kaip nors pramaitintų šeimą. Sodinti žmogų į kalėjimą, taikyti mirties bausmę ir prieš tai nieko nemokyti, nesuteikti ir nesiekti to, kad žmogus, dar prieš padarydamas nusikaltimą, žinotų, kad tai tikrai nedorovinga prieš valstybę ir liaudį. Kokių pagrindų teismas turi turėti ant to žmogaus kerštą ir teisti jį? Žinoma, protingi gražbyliautojai išvers, kad žmogus nepataisomas, nes jau teistas penkis kartus, ir tikėti juo nėra pagrindo. Bet kodėl tas vadinamasis „nepataisomas“ žmogus, kalėjime būdamas pats alkanas, dalijasi paskutiniu duonos kąšniu su draugu, užjaučia ir padeda nelaimėje? Aš suprantu, kad yra ir nesveikų žmonių, psichopatų ir panašiai, bet jų yra ir vadinamoje laisvoje visuomenėje ir net valdžioje, paprasčiausiai tų žmonių buvo tik skirtingos gyvenimo sąlygos. Tokiems žmonėms reikėtų gydymo profilaktoriūso, o ne kalėjimo sienų ar valdžios vairo. Daugelis valdžios atstovų savo tiksluose ir darbuose mini Kristaus vardą, bet patys nė per nago juodymą neįsideda Jo mokslo sau į širdį. Kristaus žodžius taiko kitiems, bet tik ne sau. Pavyzdžiui, Biblijos teiginiai „Aklas vesdamas akla, pats įkrenta į duobę“, „Išsiimk iš savo akies rąstą, o paskui prašyk draugo išsiimti rakštį“, „Neteisk ir nebūsi teisiamas“ ir daug kitokių frazių yra kartojama. Istorijoje yra žinomi tokie valdžios žmonės, kaip Kaligula, Neronas, Hitleris ir panašiai. Aš nemanau, kad tie žmonės praėjusiom kartom būtų palikę šviesius prisiminimus ir humaniškus principus. Visais laikais tokiais žmonėmis tautos šlykštėjosi ir atlygindavo tokiu pat kerštu ir teroru, kaip buvo terorizuojami patys.

Kristus, žudomas ir kankinamas žmonių, maldavo Dievo atleisti jiems, nes jie nežino, ką daro. Jeigu būtų paruošti teisingo ir humaniško mokslo, tai nebūtų to darę. Visi suprantam, kad tai ne vienų metų darbas, bet pradžia turi būti, visų pirma, iš vadovaujančio tautai personalo.

Daugelis valdžios atstovų vadina save intelektualais, bet nenori suprasti tokio paprasto dėsnių, kaip sielos evoliucija. Nužudytas kūnas, tai dar nenužudyta siela. Jeigu žmogui nesuteikiama galimybė pakilti į aukštesnius savo sielos tobulėjimo etapus, tai daroma dar didesnė žala žmonėms, aplinkai ir visatai. Nebaigta evoliucionuoti siela kartos dar daug nusikaltimų ir atneš žalos milijonus kartų daugiau, negu kad iš karto būtų užbėgta tam už akių žmogiškumo mokymo principais. Todėl noriu paprašyti gerbiamos, vadinančios save „aukštesniais sluoksniais visuomenės“, kad mokytųsi žmogiškumo patys, kad būtų pavyzdys savo tautai ir Tėvynei.

Su pagarba redakcijos darbuotojams baigiu šį savo straipsnį.

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

PRIVATUS KALĖJIMAS LATVIJOJE MITAS AR REALYBĖ?

Rasa SVETLAUSKAITĖ

Latvijos įkalinimo vietų departamentas pasiūlė pastatyti Latvijoje pirmąjį privatų kalėjimą. Siūlymas visiškai nesusilaukė šalies verslininkų dėmesio, tačiau ši idėja sudomino Šveicarijos firmą „Corectas“. Ši firma siūlo per 16 mėnesių pastatyti 300 vietų kalėjimą ir parengti personalą prieš tai sukuriant firmos „Corectas“ filialą. Galimi trys variantai: kalėjimas parduodamas valstybei, nuomojamas arba pasiliekomas sau. Šveicarams priimtinausias trečiasis variantas. Jei kalėjime būtų organizuota gamyba, jo statyba atsipirktų per 15 metų. Šveicarai nori garan-

tijos, kad kalėjimas veiks, todėl kelia kai kuriuos reikalavimus: kad kalėjimas būtų užpildytas ne mažiau kaip 95 proc. ir valstybė skirtų lėšų kalinių maistui bei aprangai. Be to, reikalaujama pasirašyti žemės, ant kurios bus statoma įkalinimo įstaiga, nuomos sutartį ir leisti eksportuoti kalėjime pagamintą produkciją.

Įkalinimo įstaigos, atitinkančios Europos standartus, statyba kainuos apie 40-50 milijonų JAV dolerių.

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

DIDŽIAUSIANAUJIENABAUSMIŲTAIKYMO PRAKTIKOJE JAV – PRIVATIZUOTI KALĖJIMAI

Šios įstaigos panašios žemais statiniais, vielos aptvarais, gražiai tvarkoma teritorija ir žodžio „kalėjimas“ vengimu pačiame pavadinime. Tačiau savo veiklos metodais ir pobūdžiu jos skiriasi kaip dangus nuo žemės. Pataisos įstaigoje Nešvilyje (Tenesio valstija) daugiausia dėmesio skiriama griežtai terapinei aplinkai ir profesiniam mokymui. „Mes stengiamės įdiegti pagarbą sau, vienas kitam ir vadovybei“, – sako Alabamos kalėjimo prižiūrėtojas Mickey Clarkas. Visuomenė reikalauja griežtesnių priemonių prieš nusikaltimus ir griežtesnių bausmių nusikaltusiems. Nešvilyje rehabilitacijos būdu siekiama užkirsti kelią nusikaltimams. Alabamoje nuo jų norima atgrasinti bausmėmis, ir tuo tikslu kalinius vėl imta kaustyti viena grandine. Abi programos gimė atsižvelgiant į prieštarigus reikalavimus. Federacijos ir atskirų valstijų politikai priiminėja įstatymus ir taisykles, sugriežtinančias nuosprendžius ir reikalaujančias ilgesnio įkalinimo laiko nepaleidžiant lygtinai.

Naujausi duomenys rodo, kad CCA (Amerikos pataisos korporacija) ir jos bazė Nešvilio kalėjime – viena geriausių įstaigų bausmių už nusikaltimus sistemoje, kuri šiaip yra labai niūri. Įsteigta prieš 12 metų, CCA yra seniausia iš 17 privataus sektoriaus JAV bendrovių, taip pat ir didžiausia, savo žinioje turinti 31 iš 67 privačių JAV įkalinimo įstaigų. CCA administruoja kalėjimus pagal sutartis. Jos vadovai sako, kad mokesčių mokėtojai ir vyriausybė taip pat laimi, kadangi sutartyse numatoma valstybės kontrolė. Valstybė moka nustatytą pinigų sumą už kiekvieną kalinį, šiuo metu Nešvilyje – apie 40 JAV dolerių parai. Bendrovė efektyviai naudoja lėšas, projektuoja, stato bei vadovauja kalėjimui, suteikdama administracijai laisvę tvarkyti jį be biurokratinių taisyklių. Šie argumentai patenkina amerikiečius, nepatenkintus politikais, biurokratais ir vyriausybės išlaidomis.

Privatizacijos perspektyvos atrodo beribės sparčiai besiplečiančioje baudžiamojose sistemoje. Per pastarąjį dešimtmetį JAV kalėjimuose ir pataisos įstaigose kalinių skaičius išaugo dešimteriopai, palyginus su JAV gyventojų skaičiaus augimu, ir siekia 1,5 milijono. Per pastaruosius penkerius metus kalėjimų išlaikymo išlaidos išaugo dvigubai ir artėja prie 50 milijardų dolerių kasmet.

Nešvilio programos tikslas – paskatinti kalinius atsisakyti nusikalstamos veiklos. Taip būtų galima sumažinti kalinių skaičių kalėjimuose. Į tą programą įeina vidurinės mokyklos baigimo kursai, kompiuterių pamokos, padienų darbų atlikimas pačiame kalėjime ir sąlyginis išleidimas dieną atlikti apmokamus darbus už kalėjimo sienų. „Mes norime, kad kaliniai būtų užimti mažiausiai 6 valandas per dieną“, – sako viršininkas Turneris. Kadangi 80 procentų Nešvilio kalinių atlieka bausmę dėl nusikaltimų, įvykdytų piktnaudžiaujant narkotikais ir alkoholiu, kalėjime diegiama intensyvi ilgalaikė rehabilitacijos programa „Gyvenimo linija“, kurioje svarbus vaidmuo skiriamas savikritikai ir kartu kalinčių asmenų tarpusavio poveikiui.

Vienoje sueigoje 126 „Gyvenimo linijos“ terapinės bendruomenės nariai stovėjo vieni kitiems uždėję rankas ant pečių. Su Evangelijos išpažinėju įkarščiu jie kartojo mintinai išmoktą programinį pažadą „susivienyti su savo broliais, nes remdami vienas kitą mes galime įgyti drašos, pripažinti skaudžias savo praeities klaidas ir įgyti išminties pasimokyti iš tų klaidų“. Pirmieji rezultatai teikia vilčių programos vadovui Bobui Kenningtonui, kuris pats yra kalėjęs už piktnaudžiavimą narkotikais. Per pirmuosius kelerius metus tik aštuoni procentai iš „Gyvenimo linija“ išėjusių asmenų buvo pakartotinai suimti, palyginus su 22 procentais kitų paleistųjų. „Gyvenimo linija“ toliau įgyvendina dviejų vakarų per savaitę programą už kalėjimo sienų.

Kaimyninėje Latvijoje pastatyti privatų kalėjimą siūlo įkalinimo vietų departamentas. Norima orientuotis į pasaulinio lygio pavyzdžius. Ledai pajudėjo?

Parengta pagal „Maclean's“ (Kanada)

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

KALINIŲ GLOBOS DRAUGIJOS ATSTOVAI GALI DALYVAUTI TEISMO PROCESUOSE

Baudžiamųjų bylų procesuose leidžiama dalyvauti visuomeninių organizacijų atstovams. Tai numato daugelis Baudžiamojo proceso kodekso straipsnių (BPK 250, 258, 271, 286, 294,345 ir kt.).

Pripažinęs, kad yra pakankamai pagrindo kaltinamąjį atiduoti teismui, teisėjas vienas arba teismas tvarkomajame posėdyje privalo spręsti daug svarbių klausimų, taip pat ir klausimą dėl gynėjų. Kaip tik tvarkomajame posėdyje priimama nutartis dėl visuomeninio gynėjo. Leisti ar neleisti visuomeniniam gynėjui dalyvauti baudžiamajame procese – teismo prerogatyva, bet ne pareiga.

Kaip žinome, įtariamasis, kaltinamasis ar teisiamasis turi teisę atsisakyti advokato. Atsisakyti advokato leidžiama tik paties įtariamojo, kaltinamojo ar teisiamojo iniciatyva. Čia svarbu pažymėti, kad advokato atsisakymas nėra kliūtis dalyvauti byloje visuomeniniam gynėjui.

Visuomeninis gynėjas turi teisę susipažinti su visa bylos medžiaga ir daryti iš jos atitinkamus išrašus. Teisėjas privalo garantuoti galimybę susipažinti su bylos medžiaga.

Apklausus teisiamuosius, ar jie prisipažįsta kalti ar ne, teismas išklauso prokuroro, gynėjų ir kitų dalyvių, taip pat visuomeninio gynėjo pasiūlymų dėl teisiamųjų, nukentėjusiųjų, liudytojų, ekspertų apklausos ir bylos daiktinių įrodymų bei dokumentų tyrimo sekos.

Pirmininkaujantis paklausia visuomeninį gynėją, ar jis pageidauja šaukti naujus liudytojus, ekspertus bei specialistus ir išreikalauti kitų įrodymų. Pareiškęs tokį pageidavimą, visuomeninis gynėjas nurodo, kuriomis aplinkybėmis reikia šaukti papildomus liudytojus bei ekspertus ir išreikalauti kitų įrodymų.

Visuomeninis gynėjas turi teisę teismo posėdžio metu pareikšti pageidavimus dėl byloje iškylančių klausimų, nepriklausomai nuo to, ar į šiuos pageidavimus jau buvo atsižvelgta darant parengtinį tyrimą arba sprendžiant kaltinamojo atidavimo teismui klausimą.

Visuomeninis gynėjas, dalyvaudamas teisminiuose ginčiuose, gali išdėstyti teismui savo nuomonę apie teisiamojo atsakomybę švelninančias arba teisiamąjį teisinančias aplinkybes, taip pat ir apie galimybę sušvelninti bausmę teisiamajam arba taikyti bausmės vykdymo atidėjimą.

Teismo proceso metu visuomeninio gynėjo teisės yra labai panašios į tas teises, kurias turi advokatas. Netgi neatvykus visuomeniniam gynėjui, teismas sprendžia klausimą, ar be jo galima nagrinėti bylą.

Jeigu teisiamieji pareikš pageidavimą turėti teismo metu mūsų atstovą, galite kreiptis Jakšto 9 – 205 kab., Vilnius, penktadieniais ir šeštadieniais nuo 12 iki 17 val. Telefonai: 627825 ir 652036.

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

SLAPTUMO SINDROMAS

Henrikas URBANAVIČIUS

Sovietiniais laikais viskas buvo slapta. Slaptumas, galima sakyti, – sudarė visos valstybinės santvarkos pagrindą. Ir tai suprantama. Norint išlaikyti žmones nežinojime, tamsume ir baimėje, reikalinga kuo mažiau teikti informacijos. O kas nežinoma, sukelia tam tikrą baimę, mistiką, apsigaubia įvairiausiais simboliais. Iš čia vėliau kyla įvairūs kultai, kurie ir mums gerai žinomi. Ne veltui daugiausia paslapčių buvo pristeigę Egipto faraonai, kiti senovės diktatoriai, na ir naujaušių laikų uzurpatoriai. Demokratija yra už viešą informaciją, už pateikimą žmonėms visų žinių, žinoma, jeigu ta vieša informacija tiesiogiai nekenkia, sakysim, valstybės saugumui ar nesudaro tam tikrų nepatogumų ir net moralinių traumų atskiriems piliečiams. (Profesinių paslapčių, pvz., turi laikytis gydytojai, advokatai ir kitų profesijų atstovai.) Bet tai yra normalu ir suprantama. Kitas dalykas, kai užslaptinta valstybinės institucijos. Tokiais atvejais jos apsidraudžia nuo visiems privalomų patikrinimų, susidaro sau išskirtines sąlygas, atsiranda galimybė piktnaudžiauti ir slėpti bet kokius pažeidimus. Anksčiau, be KGB, viena iš slapčiausių žinybų buvo MVD. Kažkada spaudoje buvo rašyta, kad Vidaus reikalų ministerija užsislaptino net avižių kiekį, kuris buvo skirtas jos laikomiems arkliams. Žinoma, dabar to nėra. Tačiau liekanų šioje srityje nepaprastai daug. Ypač kai tai susiję su mirties bausmės nuosprendžiu. Bliviai mąstantis žmogus šiandien nereikalaus, kad visuomenei būtų pateiktos visos tos bausmės rūšies vykdymo detalės. Tačiau bendros taisyklės turi būti viešai paskelbtos, kad kiekvienas galėtų žinoti kaip, kokiu būdu yra vykdoma mirties bausmė, kas daroma su pasmerktojo kūnu, kur pasmerktieji laidojami, ar turi teisę atsiimti kūną artimieji ir pan. Taip pat ir su nuteistojo myriop asmeniniais daiktais – koks jų likimas? Visos šios mintys dar kartą iškilo skaitant spaudos puslapiuose apie Borisą DEKANIDZĘ, kuris buvo slapta palaidotas, o vėliau, tėvui prašant, perlaidotas kitoje vietoje. Kyla natūralus klausimas, ar čia būna kokios išimty, ar tokiais atvejais kiekvieną kartą personaliai sprendžiama aukščiausiu lygiu ir priimamas atitinkamas sprendimas. Iki šiol lyg ir neteko girdėti, kad nuteistojo mirti palaikai būtų atiduoti giminėms perlaidoti su visomis apeigomis. Mes jokių būdu netvirtiname, kad tai būtų blogai. Priešingai, manytume, kad tai būtina daryti, jeigu tik yra artimųjų, kurie norėtų tokiu būdu atsivieškinti su mirusiuoju. Bet kaip visa tai numatyti tose slaptose instrukcijose ar taisyklėse? Galų gale, o kas čia taip slapto? Ir kam pakenktų žinojimas, kad, sakysim, pasmerktojo lavonas atiduodamas tiems, kurie nori jį pasiimti. Nereikalingas slaptumas, bandymas viską suvesti į slaptas instrukcijas gimdo įvairiausius gandus, prasimanymus, nepasitikėjimą valdžia. Ir šiandien dar yra žmonių, kurie mano, kad B.Dekanidzės niekas nesušaudė, kad vietoj jo buvo parodytas kito asmens lavonas ir pan. Visi šie prasimanymai kyla tik dėl to, kad niekas nežino net pačių bendrųjų mirties bausmės vykdymo aplinkybių. Kokie pareigūnai liudija mirties faktą, koks sudaromas aktas, kas jį pasirašo ir pan. Idomu yra ir tai, kad mes esame užslaptinę net sovietų laikais mirties bausmės vykdymo tvarką. Sakysim, dabar Lietuvos Nepriklausomybės laikai, nespėjome visų įstatymų, kodeksų priimti, neparuošėme ir todėl neturime daug mums būtinų teisinių aktų. Vėliau viskas bus, tam rengiami projektai, galbūt greit

jie bus patvirtinti. Tačiau iki Nepriklausomybės atkūrimo mirties nuosprendžiai irgi buvo vykdomi. Veždavo į Minską? Taip, Lietuvoje jų nevykdėme ir todėl nežinome! Taip, tikrai veždavo pasmerktuosius į Minską, bet ar visą laiką? Argi taip niekad ir nevykdėme mirties nuosprendžių Lietuvoje? O kaip yra su tais asmenimis, kurie yra nuteisti ilgam laikui laisvės atėmimo ir miršta smurtine ar natūralia mirtimi kalėjime arba kolonijoje? Anksčiau buvo numatyta tokius kalinius laidoti atskirai, specialiai tam skirtoje vietoje. Giminės ir artimieji galėjo išsikasti ir palaidoti tik tada, kai baigdavosi tokio kalinio bausmės atlikimo laikas. Taigi, net mirę turėjo atlikti nuosprendžiu paskirtą laiką. Manome, kad dabar to nebėra. Lietuvos kalinių globos draugija, kaip ir kitos žmogaus teises ginančios organizacijos, iš viso yra prieš mirties bausmę. Tačiau jeigu ji yra ir jeigu tokie nuosprendžiai vykdomi, mes privalome žinoti, kaip tai daroma. O gal mirties bausmės vykdymo procesas yra susijęs su kančiomis, fizinėmis ir moralinėmis, kurių galima išvengti. Kokios yra artimųjų teisės savo, pavyzdžiui, sūnaus, tėvo ar brolio palaikų atžvilgiu? Atsakymų į šiuos klausimus, deja, nerasime mūsų naujoje teisinių normų gausybėje. Visi tie klausimai paliekami aukščiausiųjų pareigūnų nuožiūrai. O tai nėra gerai.

Demokratinėje visuomenėje turi galioti principas, kad svarbiausi žmogui klausimai turi būti kuo smulkiau sureguliuoti įstatymais, kitais teisiniais aktais, kad nebūtų jokios galimybės savi-valei ar neteisėtumui. Sovietinėje sistemoje buvo priešingai. Tie klausimai, kurie tiesiogiai lietė žmogaus likimą, iš viso buvo palikti „troikų“ teismų ar tiesiog pavienių pareigūnų nuožiūrai, na o kitos sritys, kaip gamybinė sfera, privatus asmens gyvenimas, buvo sureguliuotos labai detalai. Iš tų laikų ir šiandien turime tą relikvą – mirties bausmės vykdymo procedūros įslaptinimą. Šis aktas iš esmės paliktas saujelės pareigūnų atsakomybei. Tai surašyta slaptose instrukcijose ir taisyklėse. Visi aiškinimai, kad tie klausimai kitaip negali būti sprendžiami, grynas išsisukinėjimas. Visuomenė puikiai žino, ką iš tikro reikia užslaptinti, o ką palikti jos žiniai. Blogai yra kai kartu su tikrai slaptomis detalėmis norima visą reiškinį užtemdyti, nuslėpti, tapti šioje srityje nekontroliuojamais, išvengti kritikos ir nesilaikyti tarptautinių normų.

Užverstas B. Dekanidzės bylos paskutinis lapas, sukėlęs susidomėjimą mirties bausme. Tad ar ne laikas išslaptinti mirties bausmės vykdymą ir su tuo susijusias aplinkybes taip, kaip tai daroma visame civilizuotame pasaulyje?

Kryžkelė.-1995 m. rugpjūtis, Nr.12.

KAS VERČIA ŽUDYTIS?

Alvydas NAVICKAS – Lietuvos suicidologijos asociacijos valdybos narys

Sunku patikėti, bet Lietuva tapo šalimi su didžiausiu savižudžių rodikliu pasaulyje. Deja, taip yra. 1994 metais Lietuvoje savižudžių rodiklis buvo 45,8/100 000 gyventojų. Tokio savižudžių lygio nėra buvę nė vienoje šalyje. Jau keletą metų Lietuvoje savižudybės yra ketvirtoje vietoje pagal mirties priežastis, po kraujo apytakos sistemos ligų, auglių, kvėpavimo ligų ir pirmoje vietoje tarp nelaimingų atsitikimų, apsinuodijimų, traumų. Savižudybės 1,7 karto lenkia mirtis dėl nelaimingų atsitikimų, susijusių su įvairių rūšių transportu, ir net 3,5 karto – žmogžudystes. Respublikoje kiekvieną dieną nusižudo apie 5 žmones ir apie 50 mėgina nusižudyti.

Sužinoję apie tokią kritišką padėtį, tikriausiai daugelis pamanytų: o kaip buvo anksčiau? Gal lietuviai yra savižudžių tauta, gal mums taip elgtis lemta?

Palyginkim tris laikotarpius: tarpukario, tarybinį ir dabartinės nepriklausomybės.

1930-1939 m. Lietuvoje nusižudė 2150 žmonių, t. y. apie 215 žmonių per metus. Tarybiniau

laikotarpiu savižudžių skaičius pastoviai augo ir 8-ame dešimtmetyje nusižudė jau 11133, t. y. apie 1100 per metus. O nuo 1991 m. savižudžių skaičius kasmet vidutiniškai padidėja po 150 ir per pastaruosius 5-erius metus išaugo 76 procentais. 1994 metais šis skaičius pasiekė katastrofišką lygį – 1 703 savižudybės per metus. Dabar per 40 dienų nusižudo tiek, kiek šio amžiaus trečiajame dešimtmetyje nusižudydavo per metus.

Palyginkime santykinus savižudybių rodiklius, t. y. savižudybių skaičių 100 000 gyventojų. 3-ame dešimtmetyje savižudybių rodiklis buvo apie 8,5 ir kasmet mažai keitėsi. O tarybinio laikotarpiu pastebimas spartus savižudybių rodiklio augimas: pvz., 1960-1965 m. – 15,2, 1975-1979 – 31,8, 8-ame dešimtmetyje – jau 34,5. Per visą sovietmetį tik du kartus pastebėtas ryškesnis savižudybių sumažėjimas: tai 1984-1986 metais, Gorbačiovo reformų laikotarpiu, ir 1988-1990 metais, Lietuvos išsilaisvinimo metu. Nuo 1991 metų savižudybių vėl pradėjo labai sparčiai daugėti.

Atrodo, kad lietuviams nėra lemta būti savižudžių tauta, nes 3-ame dešimtmetyje Lietuva priklausė grupei šalių su mažu savižudybių rodikliu, o dabar priklauso grupei šalių su labai dideliu rodikliu. Tikriausiai šio reiškinių priežastis yra išorinė. Galbūt yra vilties, kad lietuviai ateityje nebesižudys.

O kas gi dažniausiai žudosi? Pateiksiu trumpą savižudybių ir mėginimų nusižudyti charakteristiką.

Per šiuos dešimtmečius ypač padaugėjo savižudybių tarp vyrų. 3-ame dešimtmetyje vyrų (savižudžių rodiklio vidurkis buvo 11/100 000 gyventojų. Iškart po karo vyrų savižudybių skaičius gana sparčiai augo ir jau 1970 metais siekė 43,4; 1975 – 50,5; 1980-63,4, o 1994 metais buvo net 80/100 000 gyventojų. Moterų savižudybių taip pat padaugėjo, bet ne taip ryškiai. Vidutiniškai nuo 5,5 iki 15/100 000. Taigi vyrų nusižudo maždaug 4 kartus daugiau nei moterų. Pasikeitė savižudybių miestuose ir rajonuose santykis. 3-ame dešimtmetyje miestuose nusižudydavo 4,5 karto daugiau negu kaimuose. Pokario laikotarpiu sparčiai pradėjo augti savižudybės tarp rajonų gyventojų, ir jau 1965-1969 metais susilygino su miestu, o po to ir smarkiai aplenkė. Per sovietmetį savižudybių rajonuose padaugėjo 7 kartus, o per pastaruosius penkerius metus dar padaugėjo iki 11 kartų. Praėjusiais metais buvo 64,57 100 000 gyv. Savižudybių tarp miesto gyventojų rodikliai sovietmečiu ryškiau nepasikeitė. Sparčiau miestuose savižudybių pradėjo daugėti nuo 1992 m.: 1990 – 20,7; 1991 – 22,0; 1992 – 25,2; 1993 – 34; 1994 – 37. Ypač didelis yra rajonų vyrų savižudybių rodiklis – net 108/100 000 gyv.

Šiame amžiuje savižudybių skaičius išaugo visose amžiaus grupėse, nuo 10 iki 90 metų. Sparčiai daugėja savižudžių tarp 60 metų amžiaus žmonių. Beveik 80 proc. nusižudžiusiųjų – darbingo amžiaus žmonės.

Mėginimų nusižudyti apie 10 kartų daugiau. Šis rodiklis yra 460/100 000 gyventojų. Jų bendroji charakteristika skiriasi nuo nusižudžiusiųjų. 3 kartus dažniau žudosi moterys (miesto gyventojos, 15-30 metų amžiaus).

Akivaizdu, kad savęs naikinimas yra apėmęs įvairias žmonių grupes. Dėl kokių priežasčių tai vyksta?

Teorijų ir įvairių nuomonių, aiškinančių savižudybės kilmę, yra gana daug. Priežastys būna psichologinės, sociologinės, medicininės ar filosofinės. Tačiau praktiškai tai nustatyti yra keblu, nes priežastis dažnai būna ne viena. Be abejo, savižudybėms įtakos turi ir bloga politinė-ekonominė situacija, savo vertės, reikalingumo visuomenėje praradimas, prasta socialinė pagalba, religinių ir moralinių nuostatų smukimas, kultūrinio-pedagoginio auklėjimo nuvertinimas, psichologinės, medicininės pagalbos neefektyvumas, buitiniai-šeimyniniai sunkumai ir daug kitų priežasčių. Matyt, jau daug metų mūsų visuomenėje destruktivių, asmenybę žlugdančių veiksnių suma gerokai didesnė už kūrybinių, gerovę teikiančių faktorių sumą.

Nustatyta, kad savižudybė retai būna staigus, visai netikėtas įvykis. Paprastai problemos

kaupiasi ilgai, auga beviltiškumas, bejėgiškumas ir pagaliau gyvenimas atrodo neįveikiamas. Po įvykusios savižudybės kalbantis su artimaisiais, paaiškėjo, kad net 80 proc. atvejų būta įvairių požymių, kurie lyg ir informavo apie galimą savižudybę: besikartojančios frazės apie neviltį „niekas nebeturi reikšmės“, „nebeturiu daugiau jėgų“, „geriau būtų numirti“, didėjęs uždarumas, izoliacija, mažėjęs apetitas, dažnėjęs piktnaudžiavimas alkoholiu ar medikamentais. Gana dažnai net tiesiogiai buvo pasakoma, kad „geriau būtų nusižudyti“, tačiau labai retai aplinkiniai rimtai įvertindavo tokią situaciją. Būna ir tokių situacijų, kai artimieji ir įtardami galimą savižudybę nežino kur kreiptis, todėl, kad Lietuvoje nėra adekvačių pagalbos įstaigų tokiose situacijose, o psichiatrinė ligoninė daugeliui neatrodo išeitis. Mes dar gerai prisimename, kai visuomenėje buvo formuojamas požiūris į savižudybę kaip ligotos psichikos veiklos pasekmę. Šių žmonių problemos buvo paliekamos psichiatro kompetencijai, o „sveikoji“ dalis visuomenės buvo lyg ir nušalinta. Analizuojant savižudybes nustatyta, kad tik trečdaliui savižudžių yra buvę rimtų psichikos sutrikimų, turėjusių įtakos savižudybei, o kitiems to nebuvo. Aišku, esant psichikos sutrikimams, rizika nusižudyti didėja, bet dažniausiai ne tiesiogiai dėl paties susirgimo, bet dėl jo pasekmių: padidėjusios gyvenimo naštos, beviltiškumo, nepakankamos pagalbos. Dažnas sutrikimas yra depresija. Ja sergant padidėja rizika nusižudyti. Depresija dažnai atsiranda dėl psichosocialinių problemų, o jos formai turi įtakos charakterio savybės, išsiugdytos vertybės, susiformavęs požiūris, santykiai visuomenėje, socialinės paramos mechanizmai. Dažnai ypač tarp vyrų viena iš savižudybę skatinančių priežasčių yra alkoholis. Ištyrus kai kurių rajonų savižudžių vyrų atvejus, nustatyta, kad net 80 proc. jų savižudybės metu buvo apsvaigę nuo alkoholio. Net 60 proc. alkoholikų yra mėginę žudytis. Vis dažniau ir jauni žmonės mėgina žudytis. Priežastys nurodomos įvairios: ir „filosofinės“ – gyvenimo prasmės, ir šeimyninės problemos, ir meilės konfliktai. Atidžiau panagrinėjus tokius atvejus, dažniausiai nustatomi jau vaikystėje prasidėję adaptacijos sutrikimai, nepasitikėjimas savimi, sutrikusi vertybių sistema, profesinės problemos, neretai ir piktnaudžiavimas alkoholiu. Gana didelę rizikos grupę sudaro senyvo amžiaus žmonės, kuriems mūsų visuomenėje ypač mažai pagarbos ir pagalbos.

Taigi Lietuvoje šiuo metu žudomasi ypač daug, o kad to nebūtų, daroma per mažai. Daugelio šalių patirtis rodo, kad gerų rezultatų galima pasiekti tik sutelkus daugelio tarnybų veiklą, taikant plačias mokslines-prevenčines programas.

1995 m. vasario 24 d. buvo įsteigta Lietuvos suicidologijos asociacija. Jos uždaviniai yra vienyti įvairių profesijų specialistus, dirbančius savižudžių tyrinėjimo ir prevencijos srityje, stengtis, kad būtų kuriamos ir vykdomos įvairios savižudžių prevencijos programos, skatinti ir remti įvairias savižudžių prevencijos iniciatyvas, ugdyti aktyvias savižudžių prevencijos nuostatas visuomenėje.

Kol kas šios asociacijos veikloje daugiausia dalyvavo medikai, psichologai, teisininkai. Manome, kad ateityje į šios asociacijos veiklą įsijungs ir kitų profesijų žmonės.

Pozicija.Nuomonės.– 1995 m. rugsėjis.

PAMINĖTA KONSTITUCIJOS DIENA

Užvakar mieste buvo pažymėta mūsų šalies Konstitucijos diena. Sukako treji metai, kai gyvename pagal naująjį Pagrindinį įstatymą, priimtą referendume, įvykusiame 1992 metų spalio 25-ąją (tą pačią dieną vyko ir Seimo rinkimai).

Į minėjimą (jį surengė miesto Kultūros skyrius), vykusį Laisvalaikio centre, susirinkta negausiai – jaučiama visuotinė apatija. Beje, kitose šalyse Konstitucijos diena paminima labai iškilmin-

gai ir plačiai, kaip viena didžiausių valstybinių švenčių.

Minėjimą pradėjęs advokatas J. Kairevičius apžvelgė mūsų šalies konstitucinę raidą, priminė mūsų Pagrindinio įstatymo istorines ištakas. Jis paragino studijuoti Konstituciją kaip Šventąjį Raštą. Pažymėjęs, kad dabartinė mūsų Konstitucija yra didelis tautos iškovojimas, kalbėtojas sakė, jog dar toli esame nuo visiško savo teisių ir laisvių įgyvendinimo, ką deklaruoja mūsų Pagrindinis įstatymas. Teigiamai įvertinęs, jog egzistuoja tokia teisinė institucija, kaip Konstitucinis Teismas, oratorius kartu pažymėjo, jog jis nesugeba užkirsti kelio antikonstituciniams įstatymams bei kitiems teisiniams aktams. Į Konstitucinį Teismą negali kreiptis piliečiai (tokią teisę turi tik valstybinės institucijos), jis negali kelti bylų, taigi jis yra pasyvus, sakė oratorius, pažymėdamas, jog demokratija ir žmogaus teisės geriausiai apsaugomos ten, kur gerai veikia teismų sistema. Tuo tarpu dabar visuomenė šia sistema nepasitiki. Ir ne be pagrindo. Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas profesorius A. Dumčius akcentavo teiginį, jog „kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija“. Bet ar taip yra gyvenime? Deja, ne! Ir būtent todėl, kad nesilaikoma Konstitucijos, yra daug žmogaus teisių pažeidimų. Pažeidžiama daug Pagrindinio įstatymo straipsnių. Štai viename iš jų sakoma: „Nuosavybė neliečiama“. Tuo tarpu dabar Vyriausybė visai nepaiso tokios nuostatos. Ji nesilaiko netgi Konstitucinio Teismo sprendimų. Negrąžinami namai, sklypai, ignoruojamos nuomininkų, kuriais turėtų pasirūpinti valstybė, teisės. Būsime priversti jau septintą kartą kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad jis pagaliau priverstų Vyriausybę laikytis Konstitucijos nuostatų, sakė A. Dumčius.

Kitas Konstitucijos straipsnis nurodo, jog turime teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą. O kokia yra realybė? Pagal Pagrindinį įstatymą turime teisę į nemokamą medicinos pagalbą ir išsilavinimą. Ir čia tik skambūs žodžiai. Kasdienybė visai kita, konstatavo oratorius.

A. Dumčius griežtai kritikavo įstatymų leidėjus, priiminėjančius korupcinius įstatymus, kurių pagalba daroma nepataisoma žala valstybei bei jos piliečiams – eiliniams mokesčių mokėtojams. „Mūsų valstybėje tebeviešpatauja chaosas ir laukinė tvarka“, – sakė A. Dumčius.

Minėjimo pabaigoje įvyko koncertas.

Kauno diena.-1995 m. spalio 27 d.

INTELIGENTAI NESULAUKIA ĮTIKINAMŲ ATSAKYMŲ IŠ KATALIKŲ BAŽNYČIOS LIETUVOJE

Jei kas nemoka atsakyti, tegu tyli, užuot kartojęs stereotipus, kuriais pats netiki, – teigia „Naujojo Testamento“ vertėjas kun. Česlovas KAVALIAUSKAS.

Su juo kalbėjosi Juozas DAPŠAUSKAS.

– Gerbiamas kunige Česlovi, papasakokite, kaip Jums kilo mintis naujai ir iš originalo kalbos išversti Naująjį Testamentą?

– Tai buvo 1967-1968 metais. Po II Vatikano susirinkimo reikėjo paruošti naujus liturginius tekstus, pvz., mišiolų. Na, o Naująjį Testamentą norėjom išversti iš graikų kalbos. Iki tol Naujasis Testamentas į lietuvių kalbą buvo verčiamas iš lotyniškos Vulgatos. Norėjau pasitarnauti lietuvių kultūros atgimimui.

– **Ką dar esate išvertę į lietuvių kalbą, be Naujojo Testamento bei Eusebijaus Cezariečio „Bažnyčios istorijos“?**

– Bažnyčios Tėvų tekstų, keletą bažnytinių himnų, kurie yra mišiole, iš lotynų kalbos – Tomo Akviniečio klasikinius himnus, truputį prisidėjau prie II Vatikano susirinkimo nutarimų vertimo ir redagavimo.

– **Kokius Bažnyčios klasikus labiausiai vertinate?**

– Pirmiausia tai vyskupas, kankinys Ignatas Antiochietis, labai artimas apaštalo Jono dvasiai. Yra jo parašyti laišškai. Ispūdingas Afrikos autorius Tertjonas, gyvenęs apie 160-220 metus, jis atsakė į daugelį teologijos klausimų, kurie iki jo nebuvo aiškūs. Augustinas man nelabai patinka, nors aš pripažįstu, kad jis yra žymus teologas. Dar didieji mokslininkai Tomas Akvinielis, Dunsas Škotas.

– **O šiandieniniai teologai?**

– Iš naujaušiu autorių didžiausią įspūdį padarė Karlas Rahneris ir visi jėzuitai, paskui protestantai egzistencialistai. Iš Amerikos teologų man niekas nepadarė įspūdžio. Skaitydamas bet kurį amerikiečių teologą čiaudau. JAV dabar nėra nė vieno solidaus teologo. Štai Amerikos teologė Rose Mar Ruter yra parašiusi tokį tekstą: „Negaliu kiekvienai vienuolei pasakyti tiesos, kad pažįstu deives, stipresnes už Mariją: Izidę, Demetrą, Herą“. Taip rašo katalikų teologė, kuri dirba Čikagos Depolo universitete, autobiografijoje.

– **„Trumpame teologijos žodyne“ sektinomis asmenybėmis nurodėte Žaną d’Ark. Kuo Jums artima ši šventoji?**

– Žana d’Ark labai moteriška, neklatinga, paprasta piemenaitė, antra vertus, kad ir verkdam, bet žengė didvyrės žingsniais, kad ir bijodama, ėjo kariuomenės priešakyje. Matom gyvą žmogų: drebantį, bet besielgiantį tarsi būtų geležinis. Anglai bėgdavo šimtais nuo jos, – dvasios jėgą turėjo ši beraštė, nemokyta mergaitė. Būdamą 17-18 metų ji atliko tokius žygdarbius, kurie išliks ne šimtmečius, bet tūkstantmečius. Daug kitų šventųjų yra pasyvūs, man tokie visiškai neįdomūs. Ji šaunuolė, nes vykdė Dievo valią! Kareiviai, latrų gaujos – tuomet juk kariuomenė buvo palaida bala – lenkėsi jai, klausė. Jinai iš latrų padarė didvyrius, stebino žymiausius to meto anglų strategus, aplenkė juos savo protu. Ji gyvai liudijo Dievą ir kartu buvo normalus, jautrus žmogus, kuri verkė savo mamos, drebėjo prieš mirtį, bet viską atliko ryžtingiausiai, didvyriškiausiai. Turime dabartinę asmenybę Motiną Teresę iš Kalkutos, kuri įgyvendino ir įkūnijo Jėzaus žodžius: „Ką padarysite vienam iš mažiausių mano brolių, man padarysite“, įgyvendino pačią krikščionybės esmę. Jinai perrišinėja pačius bjauriausius, sunkiausius ligonius, pūvančius žmones, žiurkių apėstus. Visa tai atlieka su didžiausia meile, heroizmu. Didžioji Motina Teresė yra šių dienų samarietė. Bažnyčioj didžiausias man autoritetas, ir jos paprasčiausia tekstą skaitau su didžiausia pagarba. Tai yra tikrasis šventumas... Dažnai gyvenime ne vienas šventumą supranta netobulai, šventumas yra suprantamas iškreiptai – tokia kviestine dvasia, mazochistine dvasia. Toks šventumas jaunuomenei atgrasus. Teisingai sakai, žmones toks šventumas atstumia. Žmonių nedomina tokie šventieji.

– **Kaip vertinate Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje?**

– Mes stokojame kunigų eruditų, kurie įkvėptų gyvybės visai kunigijai. Mes dabar neduodame tikros duonos tikintiesiems, tikro maisto. Dažnai vietoj maisto paduodame akmenį, negyvus dalykus. Vyrauja populistinės nuotaikos, begalinis kryžių ir stovyklėlių statymas ir t. t. Užmirštas vienas iš pirmųjų įsakymų: negalima kurti stabų, – o tam nusižengiama. Visoks populiarumas labai priešingai nuteikia inteligentus. Intelligentai nesulaukia įtikinamų atsakymų, krikščionys turėtų būti gerai susipažinę su gamtos mokslais, psichologija. Mes turime kalbėti šiuolaikine kalba. Norėčiau paminėti žemaitį Kazį Sąją. Jis inteligentams ir Bažnyčiai yra davęs ne vieną impulsą, reikalaujamas kelti šiuolaikinius klausimus, problemas, o ne kartoti stereo-

tipus, kuriais pats netiki. Jei kas nemoka atsakyti, tai tegu ir tyli. Man patinka Sajos žemaitiškas charakteris. Ne vienas žemaitis, pasisakydamas už Bažnyčios atnaujinimą, yra padaręs gerą įspūdį. Žmonės turi Bažnyčioje daugiau laisvės, iniciatyvos. Juk visi tie sąjūdžiai – pavyzdžiui, charizmatai, neokatechumenai – nori patys kalbėti, „duokit mums žodį“. Jie nori, kad Bažnyčia prabilėtų taip, kaip Kristus būtų prabilęs, o kur reikėjo – su didžiausia poetine meile. Turbūt šiandien visai nėra praktinės pastoracijos...

– O iš kur ji bus, jei mažai žmonių tėra tikrai įkvėpti. Jeigu tu pats tiesos nepažįsti, ta tiesa negyveni, tai ką tu žmogui gali pasakyti?

– Reikia iš tikrųjų tikėti, ką skelbi, būti persiėmus skelbiama tiesa. Šiandien Bažnyčią nuo kojų iki galvos yra apėmusi krizė. Seniau kur kas daugiau būdavo altoriaus patarnautojų, adorantų, gyvesni būdavo parapiiniai atlydiniai. Turbūt pats laikas Bažnyčiai pereiti prie visiškai naujos pastoracijos. Panašiai kaip pranciškonai – turime daugiau dėmesio skirti jaunimui, nebijoti naujų formų. Šiandien kunigams labai trūksta tėviškumo, o ir originalumo.

– Kaip Jūs, kun. Česlovai, vertinate naujus tikėjimo sąjūdžius, pvz., „Tikėjimo žodį“?

– Bijau apie tai ir kalbėti, kam nors neįtiksiu. Bet prisiminkime Morkaus evangelijos 9 skyrių. Ateina apaštalas Jonas ir skundžiasi: „Mokytojau, mes matėme vieną tokį, kuris nevaikščioja su mumis, bet tavo vardu išvarinėja demonus. Mes jam draudėme, nes jis nepanoro eiti su mumis“. Jėzus atsakė: „Nedrauskite jam. Nėra tokio, kuris mano vardu darytų stebuklus ir galėtų čia pat blogai apie mane kalbėti“ (Mk 9, 38-39). „Kas ne prieš jus, tas už jus“ (Lk 9,50). Jeigu kunigai daugiau turėtų dvasios, pranašiško polėkio, tai jie, manau, lengvai su jais susikalbėtų, bet juk patys nesugeba būti pranašais arba evangelistais, skelbėjais. O pasirodo, kad šiuose sąjūdžiuose yra gerų skelbėjų, pamokslininkų, nereikia mums jų bijoti. Jeigu patys, kaip sakoma, neperšokam aukščiau bambos, tai nekritikuokim, o juo labiau – nedrauskim, jeigu jie kai ką sugeba už mus geriau.

Bažnyčia turėtų labiau įsigilinti į II Vatikano susirinkimo dvasią, kuri kviečia būti Bažnyčią atviresnę, ekumeniškesnę.

LŽTA informacinis biuletenis „Pozicija“.– 1995 m. spalio.

NAUJIENOS

Filharmonijos salėje iškilmingai paminėtas Jungtinių Tautų Organizacijos penkiasdešimtmetis. 185 tautų vienijančios organizacijos veiklą siekiant tarptautinio saugumo ir taikos Prezidentas A. Brazauskas pavadino labai reikšminga. Jis ypač išskyrė taikos palaikymo ir stebėtojų misijas, o taip pat Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją.

Už nuopelnus ir paramą Lietuvos švietimui, mokslui, kultūrai, verslui bei pilietinės visuomenės ugdymui Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordinu apdovanotas George'as Sorosas, Atviros visuomenės instituto ir Soroso fondo steigėjas bei pirmininkas.

Lietuvos Respublikos Seimas priėmė nutarimą „Dėl pritarimo Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos rezoliucijos dėl žurnalistikos etikos ir rekomendavo spaudos ir kitų visuomenės informavimo priemonių žurnalistams bei darbuotojams, taip pat valstybės bei valdos institucijų pareigūnams laikytis šioje rezoliucijoje išdėstytų pagrindinių etikos principų.

LŽTA informacinis biuletenis „Pozicija“.– 1995 m. spalio.

V. PETKAUS PRANEŠIMAS JUNGTTINIŲ TAUTŲ ORGANIZACIJOS 50-MEČIO MINĖJIMO JUBILIEJINĖJE SESIJOJE VILNIUJE

TAUTŲ APSISPSENDIMO TEISĖ
OKUPOUOTOJE LIETUVOJE

Iki Didžiosios Prancūzų revoliucijos dominuoją valstybių principai buvo dinastija, reiškia karaliaus ar kunigaikščio dvaras, ir religija. Džono Loko, Žano Žako Ruso ir kitų to meto filosofų raštų įtakoje, valstybės pagrindas tapo padėtas tautos suverenumas. Valstybė yra laikoma tautos personifikuota forma. Tai atsispindi JAV Nepriklausomybės deklaracijoje (1776) ir Didžiosios Prancūzų revoliucijos (1789) aktuose. Išskyla tautų apsisprendimo teisės idėja. Naują tautų apsisprendimo idėjai impulsą davė vokiečių filosofai Frydrichas Šelingas, Johanas Fichtė, Johanas Herderis.

Tautų apsisprendimo principo ryškūs pasireiškimai XIX a. buvo Balkanų tautų nepriklausomybės karai, apie kuriuos labai gražiai yra pasakęs Maironis: „Jau slavai sukilo nuo Juodmarių krašto, pavasaris eina Karpatų kalnais...“ Tautų apsisprendimo teise vyko Lotynų Amerikos kovos dėl nepriklausomybės, Vokietijos ir Italijos susivienijimai, tautiniu pagrindu įvyko belgų atsiskyrimas nuo Olandijos.

Pamažu tautų apsisprendimo teisė tampa tarptautinės teisės dalimi. Tarptautinė teisė tvarko valstybių tarptautinius santykius besiremddama valstybių jos pripažinimu. Tarptautinės teisės pagrindas yra prigimtinė teisė, kurios pirmuosius pradus randame senajame Egipte (faraono Echnatono – Amenhotepo IV reformos), Indijoje (Gotama arba Buda, Ašoka), Kinijoje, Senajame Testamente ir kt., graikų ir romėnų pasaulyje (Platonas, stoikai, Ciceronas, Seneka).

Tarptautinė teisė yra dalijama į dvi pagrindines grupes: karo ir taikos. Ilgą laiką buvo manoma, kad tik valstybės gali būti tarptautinės teisės subjektais, reiškia turėti teisių ir pareigų. Tačiau šiandien greta valstybių ir valstybinių jungtinių tarptautinės teisės subjektais jau yra laikomos tarptautinės organizacijos ir dargi net atskiri individai, pvz., mažumų apsauga, priverčiamasis darbas, tarptautinė žmogaus teisių apsauga.

Tarptautinės teisės normos nėra tobulos, nes nėra tarptautinės organizuotos jėgos, kuri priverstų laikytis tarptautinių normų. Pastangos organizuoti tokią jėgą per Tautų Sąjungą, o vėliau per Jungtinių Tautų Organizaciją tėra epizodinės ir todėl, be nedidelių išimčių, nėra davusios rimtesnių vaisių, ypač kai tarptautinės teisės normų laužytojais yra didelės valstybės. Todėl per paskutiniuosius keliasdešimt metų įvairiuose valstybių lygio tarptautiniuose forumuose taip vien tik tesigirdėjo apie žmogaus teisių pažeidimus Čilėje, Izraelyje ir t. t., bet jokių būdu ne Sovietų Sąjungoje, Kinijoje ir panašiai.

Tautų apsisprendimo teisė naują impulsą įgavo XX a. Galbūt ryškiausiai tautų apsisprendimo principą yra iškelęs JAV prezidentas Tomas Vilsonas baigiantis Pirmajam pasauliniam karui savo pareiškimė kongresui 1918 m. garsiuose 14 punktų. Rusijoje 1917 m. įvykęs pirmasis (birželyje) ir antrasis (spalyje) Sovietų suvažiavimas deklaravo ir Liaudies komisarų taryba paskelbė, kad jų valstybinės veiklos pagrindas yra „Rusijos tautų teisė laisvam apsisprendimui iki galutinio atsiskyrimo ir nepriklausomos valstybės sukūrimo“. Tautų apsisprendimo principas buvo pritaikytas Tautų Sąjungos veikloje.

Tautų apsisprendimo principas buvo proklamtuotas lietuvių Vilniaus konferencijos (1917 09 18-23) nutarimuose: „Kad Lietuva galėtų laisvai plėtotis, turi būti sukurta Lietuvos valstybė, demokratiškais principais sutvarkyta“. Ir kai 1917 12 11 Lietuvos Taryba pirmą kartą paskelbė nepriklausomybės atstatymą, ji tatai padarė „pasiremddama pripažintąja tautų apsisprendimo teise“ ir 1918 m. vasario 16 d. Akte pasakya, kad Lietuvos Taryba valstybės atkūrimą skelbia

„remdamasi pripažintą tautų apsisprendimo teise“.

Tas principas buvo oficialiai sankcionuotas Lietuvos – Rusijos Maskvos taikos sutartyje (1920 07 12), kurioje pasakyta, kad remiantis tautų apsisprendimo teisės principu RFSR (Rusija) pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę ir atsisako nuo bet kurių Rusijos suvereniteto teisių į lietuvių tautą ir jos teritoriją.

Tautų apsisprendimo teisė su Vilsono 14 punktų buvo plačiai deklaruojama nepriklausomos Lietuvos mokyklose. Tautų Sąjungos idėjoms platinti buvo Kaune įsteigta draugija (1923 04 07). Tautų Sąjungos įstatuose buvo įrašyta, kad valstybės privalo „griežtai laikytis tarptautinės teisės nuostatų, pripažintų nuo šio laiko tikruoju valstybių veiksnių“. Visi tarpvalstybiniai ginčai turėjo būti sprendžiami taikiu būdu Tautų Sąjungoje bei nuo 1899 m. besikuriančiame Hagos tribunole, kuris nuo 1921 m. rugsėjo mėn. priklausė Tautų Sąjungos dispozicijai ir oficialiai vadinosi Nuolatinis tarptautinio teisingumo tribunolas. Tad nepriklausomoje Lietuvoje tautų apsisprendimo principas galutinai prigijo ir veikė žmonių psichiką.

Todėl buvo aišku, kad 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga pasiūsdama savo Raudonąją armiją į Lietuvą ne tik sulaužė 1920 m. sudarytą taikos sutartį su Lietuva bei 1926 m. nepuolimo sutartį, o taip pat kitus Lietuvai duotus tarptautinius pasižadėjimus gerbti jos nepriklausomybę ir teritorinį integralumą, okupavo Lietuvą, tuo būdu atvirai pamindama jos pačios pripažintą tautų apsisprendimo teisę.

Taigi Sovietų Sąjunga Lietuvos atžvilgiu įvykdė agresiją. 1933 m. liepos 5 d. buvo pasirašyta sutartis tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos užpuoliko sąvokai apibrėžti. Pagal tą sutartį užpuolike (agresore) laikoma ta valstybė, kuri „įsibraus ginkluotomis pajėgomis, net ir karo nepaskelbusi į kitos valstybės teritoriją“. Toji sutartis toliau nustatė, kad jokio agresijos veiksmo negali pateisinti kurios nors valstybės „politinė, ekonominė arba socialinė diktatūra, jos administracijai prikišamos klaidos, neramumai, kilę iš streikų, revoliucijų, kontrrevoliucijų arba pilietinio karo...“

Todėl sovietinė okupacija Lietuvą iš tarptautinės taikos teisės pervedė į tarptautinę karo teisės padėtį. Tad pagal tarptautinę teisę Lietuvoje įsigaliojo okupacinis režimas bei tarptautinė karo teisė, kuri reguliuoja okupuoto krašto gyvenimą ir apriboja okupanto veiksmus. Deja, okupantas šito nepaisė ir Lietuvoje pradėjo masinius žmonių naikinimus, t.y. ėmėsi vykdyti dalinį Lietuvos gyventojų genocidą.

Vokietijai 1941 m. užpuolus Sovietų Sąjungą, Lietuvoje kilo viltis, jog pasinaudojus tautų apsisprendimo teise vėl bus galima atkurti lietuvių tautos valstybingumą. Bet vokiečių planai buvo kitokie ir jie Lietuvoje įvedė okupacinį režimą, įvykdė Lietuvos piliečių žydų genocidą.

Abiejų okupacijų metu Lietuvos gyventojai nepamiršo, jog 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, Prancūzija ir Anglija pasižadėjo, kad Lenkija būsianti atstatyta jos buvusiose ribose. Bet Lietuvoje nebuvo žinoma, jog Teherano konferencijoje ne tik JAV prezidentas Franklinas Ruzveltas, bet ir Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas Winstonas Čerčilis prieš Staliną jau negynė buvusios Lenkijos integralumą bei emigrantinės Lenkijos vyriausybės Londone tęstinumą.

Bet užtai Lietuvoje buvo gerai žinoma, kad JAV prezidentas Ruzveltas ir Anglijos ministras pirmininkas Čerčilis įsiliepsnojus Antrajam pasauliniui karui 1941 08 14 laive Atlanto vandenyne paskelbė Atlanto Chartiją, kurioje iškelti momentai, kad kiekviena šalis turi teisę pasirinkti tokią valdymo formą, kokią ji laiko tinkamą, jog suvereninės teisės ir laisvas valdymasis tautų, kurios jėga pajungtos, turi būti atstatytos, būsimoji taika turi užtikrinti kiekvienai tautai saugų gyvenimą jos sienų ribose. Prie šios deklaracijos prisijungė 25 valstybės, jų tarpe ir Sovietų Sąjunga. Bet Lietuvoje nebuvo žinoma, kad Ruzveltas ir Čerčilis nuolaidžiauja Stalinui ir nesilaiko savo iškilmingų pasižadėjimų. Argi lietuvių tauta galėjo ta chartija netikėti ir žinoti, kad tai tik gražūs žodžiai, kurie pokario Europoje nevaids jokių vaidmens ir vėliau poetas teisingai para-

šys: „Piratų laive nuskendo Atlanto Chartija“.

Bet vokiečių okupacijos laikotarpiu plačiai išvystyta ir gausi lietuvių pagrindžio spauda visą laiką rašė ir propagavo tautų apsisprendimo teisę. Ji tikėjo, kad pokario Europoje padėtis bus panaši į po Pirmojo pasaulinio karo ir todėl neabejotina, kad ir lietuvių tauta atkurs savo valstybingumą, todėl reikia nepaprastai taupyti savo žmones ir kaupti resursus tai valandai.

Toji pagrindžio spauda įtikino tautą, jog okupantas pagal tarptautinę teisę negali okupuotame krašte imti į savo kariuomenę jo gyventojų ar naudoti juos kariniams tikslams. Štai kodėl vokiečiams nepavyko Lietuvoje suorganizuoti SS legionų ar divizijų. Bet buvo bandyta atkurti pačios Lietuvos ginkluotos jėgos užuomazgą su generolo Plechavičiaus rinktine, žmonių pavadinama armija. Tik vėl iš šito nieko neišėjo.

Ne tik pagrindžio spaudos, bet ir visuomenės šie klausimai buvo labai plačiai ir nepaprastai gyvai svarstomi ypač 1944 m. pirmąjį pusmetį, kai Raudonoji armija vėl ėmė artėti prie Lietuvos. Tuomet net buvo prisiminta, jog pagal tarptautines sutartis okupantui buvo galima pasipriešinti ginklu ir jei tokie kovotojai turėjo savo skiriamuosius ženklus ar uniformas, tai okupantas privalėjo juos traktuoti kaip priešą kariuomenę ir jų atžvilgiu laikytis tarptautinių konvencijų bei sutarčių.

Raudonajai armijai antrą kartą okupavus Lietuvą savo laisvei ginti lietuviai bandė pritaikyti vokiečių okupacijos metu išsidirbtus etalonus. Bet apsiriko, nes šio okupanto metodai buvo kiti. Betgi visiems buvo aišku, kad artėja karo baigtis. Vėl buvo tikima į tautų apsisprendimo teisę ir įvairius tarptautinės teisės aspektus. Vis buvo laukiama įvyksiant teisybei. Buvo prognozuojamos datos, kada visa tai įvyks. Žmonių nežinota, jog Jaltos ir Potsdamo karo laimėtojų konferencijos nepaliko vietos tautų apsisprendimo teisei Rytų ir Vidurio Europos tautoms.

Tas tikėjimas tarptautine teise, o ne pašalinės priežastys, ir pagimdė nepaprastai stiprų ginkluotą pasipriešinimą okupantui ištisą dešimtmetį. Be to, tauta jautėsi užgauta, kad 1940 m. nebuvo pasipriešinta, taigi dabar lyg ir buvo norima tą klaidą ištaisyti.

Bet vėliau iliuzinės viltys sklaidėsi. Nors vienas dalykas buvo aiškiai ir teisingai supastas: Europos pokarinė padėtis ne amžina, nes ne tik Lietuvoje, bet beveik visur, kur tik buvo įkėlusis koją Raudonoji armija, ten buvo pamintos tautų apsisprendimo teisės įkuriant Maskvos satelitinės valstybes. Tuo tarpu, iš kitos pusės, tautų apsisprendimo teisė plačiai taikoma Afrikoje ir Azijoje, kur keli šimtai milijonų žmonių atgavo teisę tvarkyti patys savo reikalus ir gyventi nepriklausomu valstybiniu gyvenimu ir kelios dešimtys naujų valstybių priimta į Jungtines Tautas, nors nesugebama išspręsti kurdų, makedoniečių bei kitų klausimus. Tad argi vieną gražią dieną neateis ir Europos eilė, o kartu ir Lietuvos?

Buvo aiškus ir kitas dalykas, kad atėjus tautų apsisprendimo teisei okupuotoje Lietuvoje jos gyventojai išlaikytų aukštą sąmoningumo lygį tai teisei įgyvendinti. Todėl nutilus ginkluotam pasipriešinimui, Lietuvoje turėjo veikti disidentinis judėjimas siekiant užkirsti kelią okupantų propagandai ir užmačioms. Tad atidžiai buvo sekamas tarptautinės teisės vystymasis pasaulyje, bandant su jos rezultatais supažindinti Lietuvos gyventojus.

Nepaprastai svarbios okupuotos Lietuvos gyventojams buvo ir 1948 m. gruodyje Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtosios Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, kurioje sakoma, „jog genocidas yra nusikaltimas, pažeidžiantis tarptautinės teisės normas ir prieštaraujantis Jungtinių Tautų organizacijos tikslams ir smerkiamas civiliziuoto pasaulio“. Konvencija skelbė, kad „genocidu laikoma veiksmai, kuriais ketinama visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ir religinę grupę“. O iš Lietuvos tuo metu vis važiavo ir važiavo ešelonai su kaliniais ir tremtiniais į Sibirą...

Didelę reikšmę okupuotoje Lietuvoje turėjo 1975 08 01 Europos valstybių su JAV ir Kana-

da Helsinkyje pasirašytas Baigiamasis Aktas, sudarantis bendrai pripažintų tarptautinės teisės principų katalogą, plačiau nubrėžiant jo turinį; deklaruojama tautų lygios teisės ir apsisprendimas: „visos tautos visada turi teisę visiškos laisvės sąlygomis nustatyti, kada ir kaip jos nori, savo vidaus ir užsienio politinį statusą, užsieniui nesikišant; jos taip pat gerbs viena kitos teisę laisvai pasirinkti ir ugdyti savo politines, socialines, ekonomines bei kultūrinės sistemas; jos yra tos nuomonės, kad jų sienos gali keistis, sutinkamai tarptautine teise, taikiu būdu ir pagal susitarimą“; gerbimas pagrindinių žmogaus teisių, įskaitant minties, sąžinės, religijos ir įsitikinimų laisvę. Okupuotai Lietuvai buvo itin labai svarbu, kad gali būti keičiamos valstybių sienos taikiu būdu.

Kadangi paskutinėje akto dalyje numatytos 35 aktą pasirašiusių valstybių periodinės peržvalginės konferencijos, tai tokiose konferencijose Belgrade ir Madride Vakarų valstybės, o ypač JAV plačiai iškėlė Helsinkio akto pažeidimus pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių srityje ir taip pat tautų apsisprendimo teisę Sovietų Sąjungoje. Šiems pažeidimams iškelti ir išryškinti daug prisidėjo susikūrusios Sovietų Sąjungoje Helsinkio grupės. Lietuvoje tokia grupė susikūrė 1976 11 25.

Lietuvos Helsinkio grupė palaikė tamprus ir artimus ryšius su Maskvos Helsinkio grupės (1976 05 12) nariais: akademiku Jurijum Orlovu, Liudmila Aleksejeva, Elena Bonner, Aleksandru Ginsburgu, Sergejumi Kovaliovu, Malva Landa, Anatolijumi Ščaranskiu ir kt., taip pat su Ukrainos Helsinkio grupės (1976 11 06) nariu, buvusiu generolu majoru, karo akademijos katedros viršininku Petru Grigorenka. Be to, su akademiku Valentinu Turčinu, vadovavusiu Tarptautinės amnestijos Maskvos grupei. Dar anksčiau buvo susirišta su Maskvos Žmogaus teisių komiteto, kuris paprastai vadinamas Sacharovo komitetu, nariais akademiku Andriejumi Sacharovu ir Valerijumi Čalidze. Artimi ryšiai buvo ir su „Einamųjų įvykių kronikos“ žmonėmis Petru Jakyru, Vadimu Delane, Natalija Gorbunova ir kt. Visi čia minimi ir neišvardinti maskviečiai buvo tautų apsisprendimo teisės šalininkai ir labai daug padėjo Lietuvos disidentams, nes tuo metu Vilnius buvo uždaras miestas, todėl pagal sovietinius įstatymus be specialaus leidimo užsieniečiai negalėjo į jį atvykti. Tad pagrindinis ryšys su Vakarų pasauliu vyko per šiuos žmones.

Tarptautinės teisės anarchijos pasireiškėdavo pasauliniais karais ir kitomis kataklizmomis. Tarptautinės teisės dalies, tautų apsisprendimo teisės nesilaikymu Sovietų Sąjunga ir Vokietija Lietuvai padarė labai didžiulę žalą, pirmiausia likvidavo jos valstybingumą, vykdė Lietuvos gyventojų genocidą.

Okupacijų metu lietuviai gal per daug pasitikėjo įvairiomis Vakarų valstybių deklaracijomis, daugiašalėmis valstybių konvencijomis, ypač tautų apsisprendimo teise. Bet tarptautinio teisingumo suvokimas, kad pasaulyje vis tiek laimės tiesa ir teisingumas, jog kiekviena tauta turi savo apsisprendimo teisę, – padėjo Lietuvos gyventojams išverti okupacijų žiaurumus ir baisumus.

Pranešimas skaitytas Jungtinių Tautų 50-čio minėjimo jubiliejinėje sesijoje Vilniuje, 1995 m. spalio 18 d.

Pastaba. **Viktoras PETKUS** – Lietuvos Helsinkio grupės signataras, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas

Vakarinės naujienos. - 1995 m. gruodžio 19 d.

ŠĮ LAIŠKĄ REDAKCIJA GAVO IŠ VIENUOLIO TĖVO STANISLOVO

Kaimuose spaudos kioskų nėra, todėl žurnalą „Pozicija. Nuomonės“ retai kada matome. Kai į rankas pateko šis simpatiškas žurnalas, prisiminė viena citata iš seno filosofijos vadovėlio. Didžiuliai tomai sunkiai įkandami – mirgėte mirga Aristotelis ir Platonas. Nesenstantys lobiai. O štai pirmajame puslapyje autorius trumpai įveda skaitytoją į šiuos lobynus tokia citata: „Sine ira et studio“. Kadangi jau ir ankstyvaisiais viduramžiais virė karštos diskusijos tarp kelių filosofijos srovių, šio vadovėlio autorius išmintingai pataria sėsti prie šio vadovėlio „sine ira et studio“ („be rūstybės ir be išankstinio nusistatymo“). Panašiai parašyčiau ir perskaitęs porą Jūsų žurnalo numerių.

Paskaudo galva nuo interpeliacijų, mitingų... Kalbėti tegul kalba, rašyti tegul rašo, priekaištauti tegul priekaištauja, bet visada turėtų būti laikomasi „nekaltumo prezumpcijos“. Tai ir yra „... ira et studium“.

O juk kiekvieno žurnalo ar laikraščio pareiga – šviesti tautą.

Rūstybėje – nė krislelio išminties.

Išankstiniame nusistatyme – nė krislelio meilės.

O tas simpatiškas „Pozicija. Nuomonės“ – tai Lietuvos Atėnai, nors jis ir nesipuikuoja šiuo vardu. Tikiu, kad Jūsų žurnalas bus užtvara visokioms šiukšlėms.

Tegul klesti išmintis, susimąstymas, geranoriškumas.

Tai Naujajam laikui, tai Kalėdinė malda.

Dotnuva

Pozicija. Nuomonės.-1996 m. sausis.

ŽMONIŲ TEISĖS LAUŽO ĮSTATYMŲ SPRAGOS

Remigijus BARAUSKAS

Vakar Vilniuje, Rašytojų sąjungoje, vyko diskusija „Nusikalstamumas ir žmogaus teisės Lietuvoje“. Ją organizavo Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija ir Lietuvos kalinių globos draugija.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas Vytautas Girdzijauskas sakė, jog, aštrėjant kovai su didėjančiu nusikalstamumu, daugėja ir žmogaus teisių pažeidimų. Jo nuomone, represinės institucijos, imituodamos aktyvią veiklą, dažnai suiminėja ne tikrus nusikaltėlius, o atsitiktinius piliečius. Žmogaus teisių pažeidimus sąlygoja netobuli įstatymai, teisinių aktų neapibrėžtumas.

Lietuvos kalinių globos draugijos pirmininkas Jonas Stašinskas pacitavo ikikarinės Lietuvos baudžiamąjį statutą. Jame numatyta, kad jei dėl asmens, negražinusio bankui pinigų, veiklos valstybės išdui padaryta didelė žala ir daug žmonių liko beturčiais, jis gali būti nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Anot J. Stašinsko, dabar Lietuvoje verkia indėlininkai ir bankininkai, o Seimas tik pavėluotai bando keisti komercinių bankų įstatymus.

Beje, dalyvauti šioje diskusijoje buvo kviečiami ir nušalintų Lietuvos akcinio inovacinio bei „Litimpeks“ bankų valdybų pirmininkai A. Balkevičius ir G. Preidys, tačiau jie neatvyko.

Seimo narė Gema Jurkūnaitė pripažino, kad Seimo veikloje būna ir lobizmo, kai finansinės grupuotės sugeba „prastumti“ sau palankius įstatymus.

J. Stašinskas atkreipė dėmesį, kad, priėmus Baudžiamojo kodekso pataisas, neliko pareigūnų atsakomybės dėl neteisėto suėmimo, sulaikymo ir atvesdinimo, žinomai neteisingo nuosprendžio priėmimo ir kitų nusikaltimų teisingumui.

Advokatas Algimantas Dziegoraitis pabrėžė, kad dažnai pažeidžiama žmogaus konstitucinė teisė į gynybą, kritikavo Prevencinio sulaikymo įstatymą.

Lietuvos rytas.-1996 sausio 23 d.

NOMENKLATŪRA IR MAFIJA VARŽOSI UŽ TURTO IR PRIVILEGIJŲ PERSKIRSTYMĄ

Atidėliodama įmonių įsiskolinimus, stabdydama bankrotus, Vyriausybė meta gelbėjimo ratą merdinčiai pramonei. Kokia valstybės parama būtų reikalinga dar perspektyvioms įmonėms? Kokios pramonės šakos Lietuvoje galėtų (ir turėtų) būti prioritetinės? Kokia monetarinė politika padėtų mūsų ekonomikai išbristi iš duobės? Į šiuos ir kitus žurnalisto Vytauto LABŪNAIČIO klausimus atsako Seimo narys JULIUS VESELKA.

Įmonių įsiskolinimas – ne vienareikšmis reiškinys. Jeigu Lietuvoje egzistuotų pilnakraujai rinkos santykiai, tai be jokių abejonių reikėtų uždrausti mokesčių, kitų įsiskolinimų atidėliojimą. Ką reiškia tie pilnakraujais pavadinti rinkos santykiai blogoje finansinėje padėtyje atsidūrusiai imonei? Visų pirma ją (kaip bankrutuojančią) gali nusipirkti asmuo ar kita įmonė, turinti lėšų „pirkinių“ modernizuoti ir pradėti gaminti rentabilią produkciją. Deja, Lietuvoje taip nepasitaiko.

Antra vertus, sakykime, rinkos perkamoji paklausa yra beveik stabili, imonei tereikia įveikti savo konkurentus. Tačiau ir tokių atvejų mūsų krašte nebūna. Juk Lietuvos ir Rytų rinkos pereinamasis pajėgumas nenormalus, o Vakarų rinkos persotintos produktų, paslaugų. Tokias įmones galima greitai likviduoti. Tuomet jų vietą jau be jokios konkurencijos užims potencialūs varžovai.

Susiklosčius tokiai situacijai, lieka kone vienintelė galimybė: įmonėms, kurios pajėgios atsigauti, reikia laikinai atidėti susikaupusių skolų mokėjimą. Pabrėžiu: skolos gali būti atidedamos tik toms įmonėms, kurios gali tapti konkurentabiliomis. Ir suteikiant joms tokią lengvatą būtina kontroliuoti, kad nebūtų piktnaudžiaujama. O tos kontrolės kaip tik dabar ir stinga. Be to, valstybė neturėtų trukdyti perspektyvioms įmonėms savarankiškai tvarkytis. Tokioms įmonėms atsidūrus sunkioje finansinėje padėtyje ir negaunant kreditų, valstybė, neturėdama biudžetinių lėšų joms dotuoti, gali tik laikinai atidėti įsiskolinimų mokėjimą. Bet tai daryti reikėtų labai atsargiai, nes atsiranda pavojus pažeisti finansinę drausmę.

Pasaulinėje rinkoje vyksta atkakli konkurencija: kas gamins prestižiškiausią, brangiausią apmokamą ir pasaulinės rinkos „madą“ diktuojančią produkciją (pvz., intelektualiąją – elektrotechnikos, elektronikos prietaisus ir kt.) ir kam atiteks antrarūšė ar trečiarūšė produkcija – juodesnis ar juodas darbas. Gal aš neteisis, bet man atrodo, kad mūsų šalis suka juodadarbystės linkme, specializuojasi krovinių sandėliavimu, pervežimu, sukiužusių mašinų remontu. Lietuvai juodadarbe tapti nesunku. Tačiau įgijus tokios valstybės įvaizdį, jo atsikratyti beveik neįmanoma.

Gaila ir apmaudu, kad Lietuva (nors ir galėdama pasinaudoti užsienio šalių parama) nepa- noro atgaivinti bent dalį elektrotechnikos, elektronikos pramonės, mašinų gamybos. Žinoma, čia labai praverstų kapitalo investicijos iš užsienio. Tačiau kad jos plūsteltų į Lietuvos ekono- miką, pirmiausia reikia sudaryti palankias politines ir ekonomines sąlygas: padaryti taip, kad investitoriams mūsų šalis taptų patogiu tramplinu įsitvirtinant didelėje Rytų rinkoje. Rimtiems investitoriams Lietuvos rinka nepatraukli ir todėl, kad ji maža, nedidelis perkamasis pajėgumas. Antroji sąlyga – kvalifikuoti ir stabilūs įstatymai. Mūsų Seimas darbuojasi stachanovietiš- kai – svarbu kuo daugiau ir kuo greičiau priimti įvairiausių įstatymų, kuriuos po mėnesio kito tenka taisyti, lopyti, keisti. Dėl to atsiranda daug painiavos ūkiniuose santykiuose. Užsieniečiai verslininkai tai žino. Jie visada pasirenka šalį, kurioje naudingiau investuoti savo kapitalą. Juk daugelis valstybių dėl to varžosi.

Štai 1993-aisiais stambios užsienio firmos „Philips Moris“, „Kraft Jacobs“ ir kitos Lietuvai siūlė dideles investicijas. Buvo pasirašytas protokolinis susitarimas dėl „Lietuvos“ viešbučio. Investitoriai domėjosi Marijampolės pieno konservų įmone. Tačiau Vyriausybė sutrukdė inves- ticijoms patekti į šiuos objektus. Išsigando ir vietinė nomenklatura, kad neateitų investitoriai, kurie parodytų, kaip pasiekti geresnių rezultatų. Vadinasi, geriau smulkūs sukčiai nei rimti investitoriai. Kai buvo sužlugdyti šie sandėriai, investicijų srautas į mūsų šalį sulėtėjo.

Bendraujant su užsienio investitoriais reikia griežtai laikytis duoto žodžio, išankstinio susi- tarimo. Deja, mes dažnai nepaisome šios elementarios taisyklės.

O dėl mūsų monetarinės politikos... Pirmiausia reikia atsisakyti valiutų tarybos modelio. Tokio modelio laikosi tik Argentina, Honkongas, Estija ir mūsų šalis. Visos kitos valstybės vado- vaujasi klasikinio centrinio banko principais. Jų pagrindu kuria savą bankų sistemą, stabdančią infliaciją, sudarančią palankias sąlygas verslui, todėl valstybei reikia mažiau užsienio paskolų.

Lietuvai irgi reikėtų kuo greičiau pereiti prie klasikinio banko modelio. Ne lengvesnė užduo- tis bankams parinkti principingus, kvalifikuotus, sąžiningus darbuotojus.

Dabar daug ir plačiai postringaujama Lietuvos skolų užsieniui tema. Abejoju, ar Vyriausybė sąmoningai nori Lietuvą įklampinti į neišbrendamų skolų liūną. Tiesa, LDDP į valdžią atėjo nepasirengusi viena valdyti šalį. Neturėjo (gaila, ir neturi) vieningos, moksliskai pagrįstos ne- priklausomos Lietuvos sampratos šiuolaikiniame pasaulyje. LDDP neturi vieningos nepriklau- somybės įgyvendinimo sistemos. Todėl daug ką daro stichiškai, nepasitikėdama savo spren- dimų teisingumu. Dėl tos priežasties ir dauguma iš užsienio išprašytų kreditų panaudojama neracionaliai. Reikia priminti ir tai, kad be užsienio paskolų Vyriausybė nepajėgtų net šitokią labai menką pragyvenimo lygį užtikrinti.

Taigi skolintis reikia. Bet pačią didžiausią tų paskolų dalį būtina skirti rentabilioms investici- joms, ekonomiškai pagrįstoms programoms, darbo vietoms kurti.

Dabar prasideda naujas, komercinio privatizavimo etapas. Savojo tikslo – pritraukti kuo di- desnes investicijas, pasitelkti kvalifikuotus verslininkus – visaliaudinis (taip jį pavadinkime) privatizavimas neatliko. Jis buvo naudingas tik nomenklaturai, mafijai ir sukčiams. Komerci- nis privatizavimas, be abejo, bus ilgesnis. Protingai (svarbiausia – sąžiningai) jį vykdant, būtų įmanoma pasiekti geresnių rezultatų. Tik bėda, kad pats Komercinio privatizavimo įstatymas yra labai ydingas. Apskritai apie dabartinę mūsų rinkos ekonomiką galima pasakyti tik taip: nomenklatura ir mafija varžosi už turto ir privilegijų persiskirstymą. O dauguma žmonių palikti pasyviais ir bejėgiais šio proceso stebėtojais. Man atrodo, jog tai pati blogiausia situacija.

RADIJO KLAUSYTOJUS SU VASARIO 16 NORĖTŪSI PASVEIKINTI VINCO MYKOLAIČIO-PUTINO ŽODŽIAIS

Viktoras PETKUS – Lietuvos Helsinkio grupės signataras,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Garbės pirmininkas,
Asociacijos steigėjas ir signataras

*Nuo jūros eina mūsų žemė,
Iš amžių kyla mūs tauta!
Ir vėl garbinga laisvė švinta
Kovos ir darbo sukurta.
Narsių sūnų krauju apginta,
Lig jūros eina mūsų žemė.*

Vėl atkurta mūsų valstybė, vėl atgavome laisvę. Valstybės laisvei visuomet gali grėsti du pavojai: iš vidaus ir iš išorės.

Vidujis pavojus yra nepaprastai pavojingas. Jis būna dvejopas: materialinis ir dvasinis. Materialiniai nepritekliai, sunkumai kenkia tautos sveikatai, jos gyvastingumui. Bet jie anksčiau ar vėliau yra įveikiami. Daug grėsmingesnis pavojus tautos gyvenime yra jos dvasinė krizė, lūžis, aukštųjų vertybių devalvacija. Joks materialinis gerbūvis negali išgydyti tautos nuo jos dvasinio nuopuolio, išgelbėti nuo jos dvasinės bedugnės. Per tokią bedugnę veltui tiestume materialinius tiltus. Ar mūsų tauta šiandien nežiūri pasilenkusi į tą dvasinę prarają? Tas visuotinis nenoras suprasti kitą žmogų, ta didžioji neapykanta kitaip manančiam, kraštutinės pastangos priversti kitą elgtis taip, kaip man patinka – argi nėra skaudžioji drama, kurią šiandien mes išgyvename. Bet argi toje dramoje pats skaudžiausias ne tas momentas, jog kitas žmogus prievartaujamas ne asmeniškai, bet tautos ar net visos Lietuvos vardu. Atsikūrusi valstybė tapo trumparegių politikierių tarpusavio intrigų ir rietenų arena. Valstybės reikalai tėra jiems tik priedanga nežabotam partiniam egoizmui. Blogis taip išsikerojo ir suįžūlėjo, kad kaip juodas šėtonas įslinko net į bažnyčias, įsiropštė į sakyklas iš kur amžiais sklido meilės, pakantumo, brolybės raginimai, o dabar partiniai agitatoriai ėmė kurstyti brolių prieš brolių, skelbti kerštą ir smurtą. Kol nepakilsime iš to dvasinio letargo – neįveiksime ir savo žemiškuosius kasdienybės sunkumus.

Kad ir kaip sunkiai materialiai besiverstume nei valandėlės negalime pamiršti apie pavojus mums gresiančius ir iš išorės. Atsisakykime skepticizmo, jog esame maži ir pavojaus valandą nieko nereikštume. Jokiu būdu nereikėtų pamiršti paskutiniajame Vyriausybės posėdyje prezidento Antano Smetonos pasakytus žodžius į repliką „ką duotų pasipriešinimas“: „Ainiam pasiliktų pavyzdys, kad ne tik mokėjome laisvai gyventi, bet iškilus pavojui stegėmės savo laisvę apginti“.

Du kartus buvo padaryta didžiulė klaida: XIII a. ir 1940 m. birželyje, kai estai, latviai ir lietuviai nesurėmė savo pečiaus. Ruoškimės, kad neįvyktų trečia panaši klaida.

Nepriklausomybę ir laisvę turime, bet dabar tas didžiules vertybes privalome įgyvendinti, jas paversti mūsų duona kasdienine, ryto ir vakaro malda.

1996 m. vasario 16 d.

NUSIKALSTAMAS PROTAS IR BŪTINOJI GINTIS

Juozas GLINSKIS

Antri metai kaunasi Čėčėnijos Respublika Iėkerija uė kraėto laisvę ir nepriklausomybę

Antrą šimtmetį Rusijos imperija ugnimi ir kalaviju tramdo šią nepaklusnią Šiaurės Kaukazo tautą. „Za pokorenije Čečni i Dagestana, 1859 m.“ – tokius medalius caraitis Aleksandras dalijo rusų kareiviams, kardu ir ugnimi slopinusiems pasipriešinimą. „Aukso žvaigėdes“ segė Jelcinas Grozno šturmo „didvyriams“, iki pamatų sugriovusiems šį miestą. Kur žengė rusų armija, ten griuvėisiais virto gyvenvietės ir kaimai. Karinė aviacija nepaliko nebombarduoto nė vieno bent kiek didesnio kaimo. Bombarduota ir bombarduojama sistemingai, metodiškai, „kvadratais“. Vien per tris pirmąsias šių metų vasario mėnesio dienas priekalnėse ir kalnuose subombarduota apie 400 namų, nužudyta 114 gyventojų (Algirdo Endriukaičio informacija). Dvigubai, trigubai daugiau suluošintų, sužeistų – senų žmonių, moterų, vaikų, – trūksta gydytojų, medikamentų, maisto. Iš 1,2 mln. Čėčėnijos Respublikos gyventojų daugiau kaip pusė – pabėgėliai. Pačioje Čėčėnijoje ir jos pakraėčiais dislokuota 462 tūkst. rusų kariėkių (Aminat Saijevės informacija). Bet Čėčėnija gyva, kaunasi, nepasiduoda. Pasaulis pagaliau turėtų suprasti, kad Čėčėnija – tai ne Rusija, kad tai tauta, valstybė, kasdien įrodanti savo teisę gyventi ir būti nepriklausoma.

„Čėčėnijos fenomenas perėzengia fizinės tikrovės ribas“

(Robertas Grigas)

Tai fantastiški poelgiai tautos, kovojanėios uė prigimtinę teisę būti laisva, tai dvasinės egzistencijos liudijimas šiame ciniėškame pasaulyje. Tuo reikėsmingesnė šios tautos kova žmonijai, tuo didesnė mūsų pareiga jai padėti. O yra vangi, iėtiėzusi mūsų valstybės pozicija... Pirmaisiais karo mėnesiais, kada Nazranės geleėzinkelio stoties vagonuose laukė pagalbos šimtai Čėčėnijos vaikų, suluoėintų, naėlaiėių, mūsų valdžia išėigando Kremliaus, atėisakė nors laikinai juos priglausti. Laimė, atėirado pasiaukojanėių mūsų žmonių, kurie rinko drabuėius, maistą, vaistus, siuntė į Čėčėniją, o tūkstanėiai, kuriems tiesa ir artimo meilė brangesnė uė praktiškus išėskaiėiavimus, bent širdimi ir šiandien suėeba būti šalia tragiėskos lemties iėtiktos Čėčėnijos. Tai liudija dar esantį mummyse sveiką donkichotiėškumą, kuriuo laikosi visa, kas vertinga pasaulyje.

Tai liudija, kad „būdami savo valstybės pilieėiai, tampame ir pasaulio pilieėiais“ (Vytautas Kubilius) – nors 50 okupacijos metų įpratino negalvoti, neprotėtuoti, nesiprieėinti blogiui. Tampame pasaulio pilieėiais, jauėianėiais atsakomybę ne tik uė tai, kas dedasi mūsų kieme, bet ir uė tai, kas vyksta uė tvorų, kur naikinamas gėris, trypiamos šimtmeėiais kurtos tradicijos, masinio naikinimo ginklais žudomi žmonės. Baisu, kad Rusija, jos vadai visu balsu prabyla apie Čėčėnijos „krizės sureguliuvimą“ tik artėjant jos prezidento rinkimams, o kad žuvo ir tebeėžusta žmonės, jiems nesvarbu.

Iki Rusijos prezidento rinkimų – vos 4 mėnesiai

Vis labiau įsisuka propagandos smagratis. Kone visi pretendentai skelbia, sprendimas karui pradėti Čėčėnijoje buvusi pati didžiausia Jelcino klaida. Pagaliau tai pripaėino ir pats Jelcinas – visos Rusijos akivaizdoje. Pripaėino ir paėadėjo iki rinkimų dienos išėsprėsti tą krizę. Žinoma, armijos jis neiėšves. Jis nenori, kad čėėnai žūtų, juk jie – Rusijos vaikai, ir tėvo pareiga jais rūpintis. Jis tik suėaudys Dudajevą, Basajevą, Radujevą ir kitus banditus, jų bendrininkus. Ir neatėirado kito ryėkesnio pretendento į prezidentus, išėskyrus „Jabloko“ lyderį Javlinskį, kuris būtų paėadėjęs uėbaigti karą iš esmės.

Prabyla Rusijos intelektualai

Šimtas Rusijos rašytojų, aktorių, režisierių, kitų meno žmonių (pastebėtina, kad tarp jų nemažai žydų) sausio mėnesį pasirašė kreipimąsi į Rusijos prezidentą, reikalaudami vardan Rusijos ateities nutraukti kraujo liejimą Čečėnijoje. Jelcinas į šį kreipimąsi neatsiliepė. Užtat palankiai buvo sutiktas kito šimto intelektualų kreipimasis, pasirašytas žymiausių pravoslaviškos „deržavinės“ imperijos gynėjų, visai Rusijai žinomų Astafjevo, Borodino, Rasputino, Šaparevičiaus, kitų 90 ultranacionalistų, kurie įspėjo Jelciną, kad jis nepasiduotų Rusijos priešų spaudimui ir nebaigtų karo tol, kol čečėnai bus sutramdyti, kad, ginkdie, nebūtų išdavystė išniekintas du šimtmečius Šiaurės Kaukaze lietas rusų karių kraujas.

Tai nusikalstamo proto ideologai

Jais naudojasi Kremliaus politikai. Jais remiasi Rusijos jėgos struktūros, vykdančios čečėnų genocidą. „Protas, išteisinantis Rusijos karą prieš Čečėnijos Respubliką Ičkeriją, atsiriboja nuo Dievo duoto proto esmės ir yra nusikalstamas. Nusikalstamas protas, kaip ir maro užkratas, gali sukelti nusikaltimų epidemiją bet kuriame pasaulio kampelyje“ (Petras Dirgėla). „Nusikalstamas protas – tai šaltas, apgalvotas blogis“ (Gintautas Česnys). Tai pragmatiškas protas, kuriuo dangstosi didžiųjų pasaulio valstybių vadovai, skelbiantys, kad Čečėnija – tai Rusijos vidaus reikalas, taip atrišdami rankas Rusijai naikinti čečėnų tautą.

„Rusijos baimė didesnė ir už sąžinę, ir už tiesą“

(Algirdas Endriukaitis)

Tarptautinė 23 šalių parlamentarų grupė Čečėnijos problemoms nuo karo pradžios išsiuntinėjo dešimtis laiškų įtakingiausioms tarptautinėms organizacijoms, įtakingiausių valstybių vadovams, atsakymai labai reti, o ir gautieji – tarsi „paukščių šneka“. „Rusijos baimė didesnė ir už sąžinę, ir už tiesą“. Nors Čečėnija kovoja už apsisprendimo teisę, numatytą Jungtinių Tautų dokumentuose, tačiau „nė vienos valstybės ambasadorius Jungtinėse Tautose nepadarė pareiškimo dėl Čečėnijos – Pax Christi“ (Algis Geniušas). Neužsimena apie ją nei diplomatai, nei valstybių vadovai. Iš aukštų tribūnų pasigirsta žinomų asmenų karšti žodžiai.

Į lietuvių PEN klubo kreipimąsi dėl Rusijos vykdomo genocido Čečėnijoje atsiliepė vienintelis austrų PEN klubas.

„Čečėnija atlieka istorinę misiją“

(Algis Geniušas)

Čečėnija kovoja prieš imperiją už visas silpnas tautas, kurios dar nepabudo, nepasiryžo, kurios pabudo, kurioms gresia toks pat likimas.

„Jungtinių Tautų Organizacija turėtų nedelsdama parengti, priimti ir į tarptautinę teisę inkorporuoti teisinių dokumentų paketą, kuriuo remdamasi bet kuri tauta, tapusi bet kurios valstybės „vidaus ar teritorijos vientisumo problema“, galėtų laisvai, visų JTO narių akivaizdoje surengtu referendumu pasitikrinti, ar jos apsisprendimo teisė yra pagrįsta ir neginčijama“ (iš Lietuvos intelektualų kreipimosi į JTO Generalinį sekretorių).

„Drąsiau liudykime tiesą“

(Alfonsas Svarinskas)

Tai katalikų, krikščionių pareiga. Vaduokimės iš okupacijos pavergtos sąmonės, nebūkime kaip tie sunkūs ligoniai, kurie po narkozės ilgai negali atsipeikėti. Kaip tu gali mylėti Dievą, kurio nematai, jei nemyli artimo, kurį matai prievartaujamą ir žudomą? Turime tiek progų parodyti artimui meilę ir taip retai jomis pasinaudojame.

„Tarpautinėje teisėje jau nebegali būti „dykumų“, kuriose nusikalstamas protas nebaudžiamas šoktų kraupų šokį, kurio vardas – genocidas. Nusikalstamą protą baudžiantis kodeksas, privalomas vykdyti visose JTO šalyse, nepalikėtų nebaudžiamos galimybės žudyti jokių – nei balkanišku, nei čečenišku etc. – stiliumi. Teisinėmis priemonėmis sutramdyti ir žmones, ir tautas žudančią protą – tai JTO prigimtinė pareiga.

Prigimtines pareigas būtina vykdyti ir Jums, ir mums“.

Vasario 12 dieną tris dokumentus – „Prigimtinė pareiga“, „Pasaulio nelaimė – nusikalstamas protas“, „Vardan būtinosios ginties“, – adresuotus atitinkamai Jungtinių Tautų Organizacijos generaliniam sekretoriui Boutros Boutros Ghaliui, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos prezidentei Lėni Fischer, Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos prezidentui Flavio Cotti, pasirašė 188 Lietuvos kultūros, meno darbuotojai, kitų profesijų asmenys:

*Laima Abraitytė, Regimantas Adomaitis, Vincas Akelis, Justinas Aleksandravičius, Birutė Almonaitytė, Vytautas Ambrazas, Antanas Andrijauskas, Juozas Antanavičius, Juozas Apu-
tis, Jonas Avyžius, Algimantas Ažusienis, Vaclovas Bagdonavičius, Feliksas Bajoras, Vytautas
Bakula, Onė Baliukonytė, Romualdas Baltrušis, Vytautas Barkauskas, Algirdas Bireta, Nora
Blaževičiūtė, Vytautas Bložė, Irena Bučienė, Gintautas Bukauskas, Alfonsas Bukontas, Anta-
nas Buračas, Julius Būtėnas, Vytautas Ciplijauskas, Juzefa Čeičytė, Galina Čepinskienė, Jonas
Čeponis, Rimantas Černiauskas, Gintautas Česnys, Henrikas Algis Čigriejus, Marija Čiurlienė,
Algirdas Čižas, Balys Dainys, Antanas Danielius, Vladas Dautartas, Birutė Didžgalvytė, Pe-
tras Dirgėla, Aloyzas Dirsė, Algirdas Dovydenas, Arimantas Dumčius, Vytautas Dumšaitis, Vy-
tautas Duoba, Vytautas Dvareckas, Antanas Gailius, Rima Gaižauskaitė, Jurgis Gaižauskas,
Sigitas Geda, Algis Tomas Geniušas, Vincas Giedra, Jonas Giedraitis, Gediminas Girdvainis,
Juozas Girdzijauskas, Juozas Glinskis, Vilius Grakauskas, Romualdas Granauskas, Algirdas
Grašys, Robertas Grigas, Bronius Grigelionis, Gintautas Iešmantas, Eugenijus Ignatavičius,
Birutė Ignatavičiūtė, Česlovas Iškauskas, Žibartas Jackūnas, Ferdinandas Jakšys, Romanas
Jaloveckas, Bronislovas Jankauskas, Stanislovas Juknevičius, Romualdas Juknys, Benediktas
Juodka, Irena Juozapaitienė, Vytautas Juozapaitis, Vaida Juozapaitytė, Jonas Juškaitis, Ju-
lius Juzeliūnas, Isakas Kaganas, Gunaras Kakaras, Antanas Kalėda, Petras Kaltenis, Alfredas
Kanišauskas, Rimgaudas Karvelis, Donatas Katkus, Jonas Kavaliauskas, Juozas Kazlauskas,
Algimantas Keina, Zita Kelmickaitė, Albinas Kentra, Napoleonas Kitkauskas, Ramunė Kmie-
liauskaitė-Idzelienė, Antanas Kmieliauskas, Marytė Kontrimaitė, Mykolas Kosčiauskas, Ire-
na Kriauzaitė, Sigitas Krivickas, Algis Krušna, Vytautas Kubilius, Antanas Kudzys, Bronius
Kutavičius, Stanislovas Kuzma, Sigitas Lasavickas, Liudvikas Lašas, Faustas Latėnas, Jūratė
Laučiūtė, Albertas Laurinavičius, Vytautas Laurušas, Algimantas Lisauskas, Pranas Liutvinas,
Algis Lunskis, Algimantas Marcinkevičius, Justinas Marcinkevičius, Aidas Marčėnas, Gražina
Mareckaitė, Marcelijus Martinaitis, Vytautas Martinkus, Vytautas Merkys, Birutė Mikalaus-
kaitė, Jonas Mikelinuskas, Ramunė Mikėnienė, Ema Mikulėnaitė, Raimundas Milašiūnas, Kę-
stutis Milius, Ona Narbutienė, Vikis Oleka, Jadvyga Olekienė, Dalia Overaitė, Romas Pakalnis,
Vygandas Paulikas, Juozas Petronis, Algirdas Petrulis, Kornelijus Platelis, Liudvikas Pocius,
Vytautas Radžvilas, Petras Repšys, Marija Rožauskaitė, Alfonsas Rudys, Tomas Arūnas Ru-
dokas, Juozas Rugienius, Romas Sadauskas, Nijolė Sadūnaitė, Kazys Saja, Leonardas Sauka,
Vytautas Sirvydis, Saulius Smetona, Antanas Sneigys, Rūta Staliliūnaitė, Antanas Stancevi-
čius, Vidmantas Stanys, Audvydas Staškevičius, Valentinas Siundys, Aspazija Surgailienė,
Leopoldas Surgailis, Alfonsas Svarinskas, Valentinas Sventickas, Julius Šalkauskas, Arvydas
Šaltenis, Sigrida Šimkūnienė, Antanas Šurna, Jonas Švoba, Egidijus Talmantas, Dalia Tamule-*

vičiūtė, Antanas Tyla, Vytautas Tomkus, Ramunė Trakymienė, Jūratė Trilupaitienė, Rolandas Tučas, Rimantas Urbonas, Dalia Urnevičiūtė, Giedrius Uždavinyš, Tomas Vaisieta, Adomas Vaitilavičius, Vytautas Valius, Aldona Vederaitė, Šarūnas Vilčinskas, Darius Vilimas, Vladas Vilimas, Remigijus Vilkaitis, Jūra Vizaras, Ona Voverienė, Vytautas Zabiela, Algimantas Zakarevičius, Edmundas Zavadskas, Markas Zingeris, Zigmas Zinkevičius, Gerardas Žalėnas, Elvyra Žebertavičiūtė, Kęstutis Žičkus, Regina Žulienė.

Lietuvos aidas.-1996 m. vasario 22 d.

AR REIKALINGA LIETUVIŲ TAUTOS VALSTYBINGUMO TEORIJA?

Romualdas GRIGAS – profesorius

Tarpukario metais iškilusis mūsų filosofas St. Šalkauskis yra teigęs, kad mes, lietuviai – tauta, kuri niekad nėra buvusi tuo, kuo galėjo būti. Man atrodo, kad esama pagrindo pasakyti dar stipriau: mes, lietuviai – istoriškai nykstanti tauta.

Išgilinus į šias mintis, tarsi savaime kyla klausimas: ar tapsime ir ar galime tapti savimi ateityje? Ir ar įmanoma sustabdyti istorinį tautos „dūlėjimą“? Pagaliau, ar mes, lietuviai, turime teisę su didesnėmis viltimis žiūrėti į nuo dramatiškos dabarties labiau nutolusią ateitį?

Atsakymai į šiuos klausimus atviri ir diskutuoti. Mes ir šiandien, de jure tapę laisvi, aiškiai per mažai mąstome apie tai, kas esame. Kuo skiriamės nuo kitų? Kokia belikusi mūsų natūra? Kur einame? Kur norime ir kur galime eiti? O svarbiausia – kaip einame? Kas mūsų, kaip tautos, laukia ateityje, kuriai šiandien klojami pamatai? Kokie tie pamatai? Kaip mes atrodysime sau ir pasauliui po penkiasdešimties, po šimto metų?

O juk praėjo net keleri atkurtos Nepriklausomybės metai... Bet mūsų, lietuvių, valstybė iki šiol gyvena be aiškesnės strateginio jos plėtojimo vizijos – koncepcijos. Tokios vizijos, kuri palengvintų valstybei tapti tvirtu garantu, priemone, įgalinančia ne tik sustabdyti istorinį jos nykimą, bet ir nepasimesti pasaulio civilizacijoje, turėti savo veidą.

Tauta be savitesnės kultūros ir savitesnių saviteigų būdų – pasauliui neįdomi tauta. Nebent savanaudžiams jo galiūnams kaip lengvai prieinama jų gaminamų prekių rinka ir pigios darbo jėgos tiekėja.

Pasaulis gyvybingas, įdomus ir prasmingas savo kultūrų įvairove, tautų gyvenimo įvairove.

Na, o kalbant apie nacionalizmą (taip Vakarų pasaulyje vadinami tautiniai sąjūdžiai), tai jis visame pasaulyje demonstruoja atsinaujinantį savo gajumą. Konfliktai, gimstantys kosmopolitizmo ir nacionalizmo susikirtime, ir toliau pasiliks vieni iš pagrindinių pasaulio darną ir integralumą draskančių konfliktų, jeigu jų sprendimams nebus surasti tinkami civilizuoti būdai, jeigu šalia žmogaus, asmenybės istorijos subjektu su visomis teisėmis, pareigomis ir savo egzistencijos garantijomis nebus pripažinta tauta, ypač neskaitlinga, nusilpusi, kuriai gresia asimiliacijos ar kitoks išnykimo pavojus.

Taigi tarsi savaime priartėjame prie šio straipsnio pavadinime iškelto problemos. Tam, kad suformuluotume teigiamą atsakymą, papildomų argumentų tarsi ir nereikėtų. O vis dėlto? Tradiciniai mūsų tautos etnokultūrinio savitumo bei gyvybingumo šaltiniai (kuriais ilgus metus save guodėme ir šlakstėmės) yra išsekę, nebeatgaivinami. Modernios civilizacijos sąlygomis jų epicentras seniai yra pasistūmėjęs iš kaimiškosios aplinkos kultūros urbanizuoto, modernizuoto gyvenimo kryptimi. Kadaisė vientisumu (homogeniškumu) pasižymėjusi lietuvių etnokultūra

jau kuris laikas „keičiama“ nevienalyte (heterogeniška) kultūra. Kiekvienos, ypač neskaitlingos, tautos gyvenimą, kiekvieną etnokultūrą vis intensyviau „bombarduoja“ išorinio pasaulio iššūkiai, kitų kultūrų, ypač kosmopolitizmo, elementai. Kaip tauta į juos reaguoja ir turėtų reaguoti? Kaip turi keistis ir būti keičiamos etnosociumo struktūros, jų funkcionalumas? Pasak įžymaus istoriko A. Toinbio, jeigu nėra savalaikio ir išmintingai prisitaikančio reagavimo, įvyksta arba revoliucija – masių maištas, arba visuotinai pasklinda nusikalstamumas.

Visi sutiks: paskutinis atvejis ypač mums būdingas.

Tiesa, mano įsitikinimu, egzistuoja ir trečiasis sociumo nesavalaikio, neišmintingo prisitaikymo prie pasaulio atvejis, kurį aš vadinu socialine aritmija. Tai tautos arba sociumo būvis, kuriam būdinga: jo struktūrų bei elementų chaotiškas, tarpusavyje nesuderintas funkcionalumas; neišbaigti, vienpusiški arba vienas kitam prieštaraujantys sprendimai; suklestėjusi oficialių institucijų biurokratizmo dvasia, imituojanti klausimų sprendimą; visuotinai paplitęs, įvairias išraiškos formas įgijęs egoizmas; eilinių piliečių ir jų organizuotų grupių tarpusavio susvetimėjimas, maitinąs jų apatiškumą ir kaustąs jų sąveikavimą ir pan. Žodžiu, vietoj kryptingos tvarkos ir produktyvaus veiksmo – visuotinis išsiderinimas.

Manau, ir šitas atvejis „puošia“ mūsų veidą.

Štai tie papildomi argumentai, bylojantys apie būtinybę formuoti ir plėtoti lietuvių tautos šiulaikinio valstybingumo teoriją – tautos ateities viziją. Suprantama, kad toji vizija turėtų atitikti moderniosios civilizacijos sąlygas, jos reikalavimus. Apskritai, visa civilizacija tarsi sufokusuota tik į ateitį. Taigi ir dabartinis tautos gyvenimas, jos jausena – ne kas kita, kaip vyksmas, kaip perėjimas iš praeities į ateitį, tik trumpam stabtelėjus dabarties tarpustotėje.

Šiandien mes matome pakankamai chaotiškais strategiškai nesubordinuotus valdžios institucijų veiksmus, akivaizdų aukštas pareigas užimančių asmenų netoliaregiškumą, savanau-diškumą. Matome ir politinių partijų tarpusavio batalijas, siekimą bet kokia kaina išsikovoti valdžią, padėtį. Ir panašiai. Tokią padėtį lemia dabartinė mūsų kultūra, sovietinio laikotarpio suformuotas mentalitetas.

Bet vis dėlto formuluokime klausimą: o gal pagaliau atsiras tokia pakankamai veiksminga ir organizuota politinė jėga, kuri sugebės suprasti čia keliamos problemos prasmingumą?

Ir ne tik sugebės, bet ir padės mūsų snaudžiančius, išsibarsčiusius, šturkščiai į pašalį nustumtus intelektualus, mokslininkus organizuoti tą problemą spręsti? Nesidairys, kaip iki šiol, į užsienio ekspertus, vos ne tuščiai švaistant skurdžias mūsų valstybės biudžeto lėšas? Gal pagaliau bus suvokta, kad išmintingai išplėtotą ir nuolatą tikslinama mūsų valstybės ateities vizija gali ne tik prisidėti integruodama etnosociumo narius, ugdydama jų bendrą sąmonę, bet ir suteikdama visam mūsų gyvenimui aiškesnę kryptingumą bei prasmingumą?

Nes valstybė – tai visų pirma socialinis judėjimas, socialinis vyksmas, išreiškiantis pagrindinę tautos egzistencijos tikslą – jos išlikimą ir civilizacijos prasme pilnavertę evoliucionavimą.

Pozicija. Nuomonės. - 1996 m. kovas.

NUSIKALSTAMUMAS IR ŽMOGAUS TEISĖS LIETUVOJE

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija ir Kalinių globos draugija Vilniuje surengė pokalbį „Nusikalstamumas ir žmogaus teisės Lietuvoje“, į kurį susirinko gana daug žmonių. Daugiausia tai buvo tėvai ir artimieji tų, kurie dingę be žinios arba išvykę į užsienį. Tikimybė, kad jie kada nors atsiras, kasdien mažėja.

Apie šalies teisės reformą ir nusikalstamumą gana plačiai kalbėjo daktaras Jonas Stašinskas, gynėjų problemas šiandieninėje teisėtvarkoje nagrinėjo advokatas Algimantas Dziegoraitis, apie bendrą Žmogaus teisių gynimo ir Kalinių globos asociacijų veiklą – Stasys Kaušinis.

Deja, dingusiųjų artimųjų nepaguodė nei įstatymų leidėjai, nei teisėsaugos atstovai. O „apskritojo stalo“ svečias iš Danijos Helsinkio grupės tiesiai pasakė:

– Vakarai ir Europa už jus nieko nepadarys. Mes galime paremti tik morališkai, o kad žmonės nedingtų turi rūpintis Jūsų teisėsaugos žinybos.

Pozicija. Nuomonės. -1996 m. kovas.

„POZICIJA“ PAMINĖJO PENKTUOSIUS METUS

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyriausiasis redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas nuo 2005 metų,
Asociacijos steigėjas ir signataras

Neseniai „Pozicija“ paminėjo penktuosius gimimo metus. Atrodytų, ta proga derėtų pasidžiaugti, prisiminti ką nors, paliaupsinti ar bent geru žodeliu paminėti. Bet apmaudu kažko. Gal dėl žlugusių idėjų – nerealizuoto tiesos ir teisingumo siekio?

Spaudą, kaip ir visų mūsų pečius, slegia varganos ekonomikos bėdos. O tiesa, teisingumas, kurių it chimėrų vaikosi žurnalistai, pro abejingumo ir apatijos skraistę droviai žvelgia. Regis, tiriama klausia: ar ištersi!?

Neišteria. Daugelis neišteria, pabėga, palieka, profesijas keičia.

Pailsom nuo negandų ir bėdų. Nervai it įelektrintas kamuolys – rodos, tereikia prisilietimo, vienos antraštės... baimė, laukimas... Baimė dėl rytdienos, dėl artimųjų. Dėl to, kad nelaimėje vargu ar kas ranką beišties...

Prieš aštuoniasdešimt metų „Pragiedrulių“ rašė Vaižgantas. O kokie pragiedruliai šviečiasi šiandien?

Viskas sujaukta – politika, buitės, moralė... Kinta vertybės, griūva pamatai... Niekis, jei tau dvidešimt, jei jaunas, sklidas pasitikėjimo ir jėgų. O jeigu į penktą ar šeštą dešimtį kopi? Ką keisti, ko mokytis? Laiko ne tiek daug beliek.

Anuomet, prieš penkerius metus, neretai redakciją aplankydavo buvę disidentai, rašytojai, mokslininkai. Tuomet dygo lyg grybai po lietaus organizacijos ir organizacijėlės, narsiai besirūpinančios žmogaus teisėmis. Ir gynėjų radosi tiek, jog, rodės, ginamųjų visiems nepakaks. „Pozicija“ nebuvo Sąjūdžio vėliavnešiu. Tačiau čia gimė protesto laiškai buvusiam SSRS prezidentui Michailui Gorbačioviui. Čia Viktoras Petkus, rašytojai Vytautas Martinkus ir Justinas Marcinkevičius kūrė, redagavo ir balsiai susirinkusiems skaitė ne vieną kreipimąsi į Jungtines Tautas. Anot Tėvo Stanislovo, „Pozicija“ iš tiesų veržėsi tapti Lietuvos Atėnais, nes redakcija

buvo ta vieta, į kurią rinkosi žmonės, nevaržomi pažiūrų naštos, norintys, kad laikraštis skleistų dorą ir teisingumą.

Savitraštis ėmėsi nedėkingos, dažnam net šypsena keliančios žmogaus teisių gynimo misijos. Jo žurnalistai stengėsi apeiti pagiežingas rietenas ir pigias sensacijas. Laikraštis tapo Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos vėliava. Radosi daug bendraminčių Lietuvoje ir Vakaruose.

Šiandien laikraščio nebėra. Ir redakcijoje žmonės kiti. Bet idėjos neišblėso. Vietoje laikraščio atsirado žurnalas. Gal jis nesipuikuoja prašmatnia spauda ir brangiu popieriumi. Bet jo puslapiuose rasis vietos kūrybą ir darną žadinančiai minčiai. Žurnalo, kaip ir laikraščio, siekis – žadinti žmoguje laisvę ir toleranciją.

Nelengvas tai darbas. Ypač dabar, kai išsekę nuo vargų, nuo permainų tapome irzlūs ir nepakantūs, kai regint parpuolusį stipruolį veiduose tvieskiasi piktdžiugiška šypsena.

Toks laikas. Jį reikia išgyventi. Kartais ir mums atrodo, jog sukamės susikurtoje, nerealoje erdvėje. Būna silpnumo minučių, nusivylimų... Bet kai pamatau kaimietį, tveriantį naują tvorą, širdis atlėgsta.

Tvoros simbolika gal ir abejotina. Bet malonu, kad ne griauņa, o tveria, – kala lenteles – tokias baltas, švarias... Tiesiasi žmogus... Kas didesnį, kas mažesnį – tegu kurpia lizdą, stato namą, baltą, kad ir variniu stogu – pagal užmojus, galimybes. Malonu justi, kad atsigauna žmogus. Šviečiasi pragiedruliai. Bus kam ranką ištiesti. Juk pavargom nuo isteriško rėkimo, šaudymo, žudymo, nuo kažkokios velniavos, kuri atsivėrė tarsi Pandoros skrynia, pratrūko tarsi maišas. Rodos, pasaulis – lyg atmatų duobė.

Štai tokie pragiedruliai mūsų ir „Pozicijos“ mažutės sukakties padangėje.

Viliamės, kad Jūs esate su mumis.

Pozicija. Nuomonės.-1996 m. kovas.

KIEKVIENA VALDŽIA STENGIASI PAJUNGTI ŽMOGŲ

Nacionalinių mažumų teisės – bene aktualiausia Baltijos valstybių užsienio ir vidaus politikos problema. Gal todėl, kad nuo seno didžiosios kaimyninės valstybės savo ekspansyviuos kėslus dažniausiai pradėdavo įgyvendinti prisidengdamos neva persekiojamų kitataučių teisių gynimu.

Nacionalinių mažumų teises reglamentuoja įvairūs tarptautiniai susitarimai ir kiti dokumentai, pagrindinius iš kurių Lietuva jau ratifikavo. Tačiau ne paslaptis, kad didžiųjų valstybių požiūris į nacionalinių mažumų teises gerokai skiriasi nuo požiūrio mažųjų, dėl to dialogas dažnai būna kaip tarp aklojo ir kurčėbylio.

*Lietuvos politikų ir visuomenės veikėjų požiūris į čia gyvenančių tautinių mažumų problemas žinomas. Įdomu būtų išgirsti didelės valstybės atstovo mažoje valstybėje samprotavimus apie nacionalinių mažumų teises. Šįkart „Pozicijos“ svečias – Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto narys, Rusijos Federacijos nepaprastasis įgaliotasis ambasadorius Islandijoje, teisės mokslų daktaras **JURIJUS REŠETOVAS**. Su juo kalbasi žurnalo „Pozicija. Nuomonės“ vyriausiasis redaktorius **Vytautas BUDNIKAS***

– Norėčiau, kad Jūs, didelės ir įtakingos valstybės atstovas, pažvelgtumėte į Estijos, Latvijos ir Lietuvos tautinių mažumų problemas pastarųjų valstybių daugumos akimis. Jūsų požiūris ir Jūsų nuomonė čia gyvenantiems rusų, lenkų, žydų, baltarusių tautybės žmonėms gali turėti didesnę įtaką nei mokslininkų pagrįsti įrodymai. Kokios nacionalinių mažumų

problemos būdingos Vakarų Europos valstybėms ir kokie šių problemų ypatumai postkomunistinėse šalyse?

– Kiekvienoje šalyje nacionalinių mažumų problemos šiek tiek kitokios. Bet, mano požiūriu, problemų tipai yra panašūs. Viena iš pagrindinių – pilietybės klausimas. Manychiau, jog nenormalu, kai šalyje gyvenantys žmonės netikėtai dėl tam tikrų priežasčių netenka tos šalies pilietybės.

– Turite galvoje Baltijos valstybes ir ten gyvenančius rusų tautybės žmones, kurie suirus TSRS liko be pilietybės?

– Suprantama, ir Baltijos valstybes, nes buvusiose TSRS valstybėse ši problema opiausia. Kaip bebūtų, situacija tokia, kad ši problema šiandien egzistuoja. Žmogaus teisių ir tarptautinės teisės požiūriu tai nenormalu. O suteikiant ar nesuteikiant nacionalinių mažumų atstovams pilietybę visų pirma reikia vadovautis žmogiškaisiais kriterijais. Abejotina man atrodo piliečio ištikimybės valstybei priesaika. Gal pilietis turėtų būti uoti žemę ar padaryti ką nors panašaus? Mano nuomone, tai feodalizmo reliktas. Gyvendamas šalyje žmogus neišvengiamai dalyvauja jos politiniame gyvenime arba bent turi savo nuomonę apie tuo metu valstybėje vyraujančias politines vertybes. Priimdamas priesaiką, žmogus tarsi prisiekia būti ištikimas tam tikrai politinei doktrinai, kuriai širdyje galbūt nepritaria, be to, ji po metų kitų gali ir pasikeisti.

Manychiau, jog objektyvus kriterijus suteikiant pilietybę yra valstybinės kalbos mokėjimas. Kad galėtų pilnavertiškai įsiliesti į visuomenės gyvenimą, gauti darbą ir t. t., žmogus būtinai turi gebėti bendrauti valstybine kalba.

– **Daug painiavos atsiranda skirstant profesijas pagal kategorijas, kai vieniems privalu mokėti valstybinę kalbą, o kitiems nebūtina. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje gyvenantys rusakalbiai gyventojai, nenorintys dalyvauti politiniame gyvenime, nesiekiantys vadovauti, mano, jog jiems valstybinę kalbą mokėti nebūtina.**

– Žinoma, turi būti taikomi skirtingi kalbos mokėjimo lygiai asmenims, norintiems dirbti vadovavimo darbą ir, pavyzdžiui, pensininkams, valytojoms, kuriems kalbą mokėti pakaktų minimaliai.

– **Bet juk yra kategorija profesijų, kurių atstovams privalu gerai mokėti valstybinę kalbą, net jeigu jie nedirba vadovaujamo darbo. Tarkim, greitosios pagalbos gydytojai, medicinos seserys, pašto ir kitų valstybės įstaigų tarnautojai.**

– Sutinku. Valstybės įstaigų darbuotojai privalo mokėti valstybinę kalbą. O kalbant konkrečiau – tai, kad rusakalbiai gyventojai vangiai mokosi valstybės, kurioje gyvena, kalbos, yra istoriškai susiklosčiusių imperinių pažiūrų išdava. Imperinėmis nuotaikomis gyvenantys žmonės nesistengė išmokti tautos, kurioje jie gyvena, kalbos, pažinti jos kultūros, paprasčiausiai gerbti tautą, jos tradicijas, valstybę. Tai didelė buvusios TSRS nacionalinės politikos klaida.

– **Norėčiau sužinoti, ką Jūs manote apie tautinių mažumų kultūrinę autonomiją. Juk dažnai šiuo pavadinimu maskuojama didžiųjų valstybių ekspansija mažųjų atžvilgiu. Sunku nustatyti ribą, kur baigiasi kultūros autonomija ir prasideda politika...**

– Aš vis dėlto už kultūrinę autonomiją. Žinoma, puikiai suprantamas nerimas dėl to, kad prisidengiant kultūrinę autonomiją nebūtų savaip siekiama politinių tikslų, nebūtų kėsiniamas į valstybingumą. Be abejo, žmonės turi teisę svetimame krašte puoselėti savo gimtąją kalbą, kultūrą. Bet kai tokie „tautiniai“ susibūrimai vyksta su svetimos valstybės vėliava, tai, žinoma, jau ne tik kultūros puoselėjimas. Dėl to manau, kad jeigu kultūrinę autonomiją kelia pavojų šalies teritoriniam vientisumui, valstybė gali ir privalo saugoti ir ginti savo vientisumą. Valstybių sienos turi būti gerbiamos, nes sienų peržiūrėjimai tam tikros žmonių grupės kultūrinių interesų dingstimi nežada nieko gero, tik nestabilumą, galbūt net kraujo praliejimą. O tikrai kultūrinei autonomijai paremti valstybė, jei gali, netgi turėtų skirti lėšų.

– Ar nemanote, kad tautiniai nesutarimai dažnai kyla dėl ekonominių priežasčių? Iš patirties žinau, kad Baltijos valstybėse ekonomikos sunkumai dažnai interpretuojami kaip tautinių mažumų diskriminacija – esą kitakalbiams sunkiau gauti darbą ir t.t.

Kaip manote, ar daugiau šiame teiginyje tiesos ar politinio atspalvio?

– Kaip JTO Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto narys tegalėčiau pasakyti, kad nacionalinė diskriminacija neleistina nei valstybės, nei asmeninių santykių mastu. Žinia, dažnai žmonės ir žmonių grupės nevykusio charakterio savybes – tingumą, inertiškumą – mielai pateikia kaip tautinės diskriminacijos rezultata.

Lygios visų tautybių piliečių teisės turėtų būti griežtai ir aiškiai apibrėžtos įstatymų, pvz., darbo teisės ir pan. Pilietis, nepaisant jo tautybės, turi teisę kreiptis į teisėsaugos organus – valstybinius ir net tarptautinius. Deja, man rodos, kad Baltijos šalys nepriėmė pareiškimų dėl papildomų dokumentų, įgalinančių piliečius prireikus kreiptis į tarptautines organizacijas paramos dėl tautinės ar rasinės diskriminacijos. Panašaus pobūdžio klausimai tarptautiniu mastu analizuojami labai kruopščiai ir nešališkai, o nustačius, kad iš tiesų esama diskriminavimo apraiškų, reikalaujama laikytis tarptautinių normų ir įstatymų.

– Būdamas patyręs diplomatas, ko palinkėtumėte Lietuvos visuomenei, žmonėms, kurie kovoja už humanizmo idealus, už lygiateisiškumą?

– Rusijoje taip pat buvo stipri garbingų ir gerbiamų visuomenės žmonių grupė, vadovavusi žmogaus teisių judėjimui. O po permainų šalyje oficialieji organai suformulavo nuostatą, esą žmogaus teisių judėjimas demokratinėje šalyje nebereikalingas.

Manau, tai neteisingas požiūris. Žmogaus teisių judėjimas niekuomet nepraras aktualumo.

Visų pirma toks judėjimas turi būti nepriklausomas. Vaizdžiai sakant, tai lyg šuo sargas, kurio valdžia nuolat privengtų. Bet kokia valdžia, demokratinė taip pat, neišvengiamai stengiasi patraukti savo įtakon ir visuomeninių organizacijų pajėgas. Nepriklausomas žmogaus teisių judėjimas turėtų ginti žmogų nuo valdininkų savivalės ar klaidų.

Dar norėčiau palinkėti, kad Baltijos šalys sėkmingai iš esmės išspręstų etninių mažumų klausimą, kad pastarosios, išlaikydamos savo kalbą, kultūrą, etninius ypatumus, taptų pilnavertės demokratinės sistemos šiose šalyse dalyvės ir kūrėjos.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m. kovas.

KOKIĄ VALSTYBĘ MES PASIRENKAME

Dr. Viktoras BOLOTINAS

Po Sovietų Sąjungos žlugimo 15 valstybių pradėjo savarankišką kelią, rengdamos savo nepriklausomo egzistavimo pamatus – konstitucijas. Būtent tas pagrindinis dokumentas dažnai duoda pradžią įvairiems vidiniams nesusipratimams ir konfliktams, skaudžiai veikiantiems valstybės vystymąsi. Baltijos šalyse, kurios skirtingai nuo kitų postsovietinių valstybių turėjo pakankamai ilgą nepriklausomybės periodą tarp dviejų didžiųjų karų, konstitucijų kūrimo procesas gali būti nagrinėjamas retrospektyvoje. Tai leidžia geriau nustatyti konstitucinių teiginių ryšį su procesais valstybės viduje.

Analizei panaudosime charaktėringiausią kiekvienos konstitucijos vietą – jos įžangą ir bendrąją dalį, kurios paprastai gerai parodo ne tik konstitucinės sąrangos idėją, bet ir konstitucijos rengėjų joje įgyvendintas pagrindines mintis.

Lietuvos Konstitucijos – istorinis ekskursas

Pirmą kartą suvereno, kaip aukščiausios valstybinės valdžios nešėjo, supratimas apibrėžtas 1922 metų rugpjūčio 1 d. Lietuvos Konstitucijoje, kurios preambulėje skelbiama:

„...Lietuvos Tauta, dėkingai minėdama garbingas savo sūnų pastangas ir kilnias aukas...

1. Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika. Suvereninė Valstybės valdžia priklauso Tautai.

Kita Lietuvos Konstitucija (1928 m. gegužės 25 d.) buvo paskelbta Lietuvos Prezidento Antano Smetonos, atėjusio į valdžią po valstybės 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo. Jau jos išangoje atsirado žodžiai, kurie privertė suklusti tarpukario konstitucinės teisės autoritetą Mykolą Riomerį (1880-1945 m.; Vytauto Didžiojo universiteto prof., 1927-28 ir 1933-39 m. -rektorius):

“Respublikos Prezidentas...pritiriamas viso Ministerių Kabineto... susirinkusio iškilmingan posėdin... su padėka paminėti žygių, padarytų per 10 metų Lietuvių Tautos... nusprendė paskelbti šitokią Lietuvos Valstybės Konstituciją...”

1928 metų Konstitucijos I straipsnis analogiškas ankstesniajai.

Tauta-natio ir tauta-populus

Atidžiai įsižiūrėkime į abiejų Konstitucijų išskirtus žodžius. Lyg ir nedidelis skirtumas. Žodžiai „Lietuvos Tauta“ pakeisti į „Lietuvių Tauta“ – tai lyg ir neprincipinis dalykas. Bet pabandykime pasiaiškinti, kur veda tokia maža, neva redakcinė, pataisa. Tam pasitelkime M. Riomerio patirtį ir jo knygas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė. D.I. Valstybė“ bei „Lietuvos valstybės konstitucinė reforma“, kurios cituojamos toliau tekste.

Remiantis demokratijos teorija pagrindiniai valstybę sudarantys elementai yra tauta, teritorija ir valdžia.

Pirmasis elementas (tauta) M. Riomerio apibūdinamas terminais „tauta-natio“ ir „tauta-populus“. Terminas *tauta-natio* taikytinas socialinei sričiai ir atitinka tam tikrą nacionalinį junginį (*lietuvių tauta – etniniai lietuviai, rusų tauta – etniniai rusai* ir t. t.). „*Tauta-natio* – nacionalinė tauta –...nėra valstybės elementas...nacionalinė tauta valstybėje netirpsta ir greta josios sudaro atskirą ir skirtingą junginį...Ir žuvus tam tikrai valstybei buvusios joje nacionalinės tautos tuo pačiu nežūsta.“ Antra vertus, *tauta-populus* – „...tai klasiškoji demokratinės valstybinės teorijos teritorinė tauta, kuri susideda iš visų teritorinės valstybės narių – jos piliečių, neatsižvelgiant į jokias individualines arba socialines tų žmonių ypatybes, tad... neatsižvelgiant ir į jų nacionalinę tautybę...“

Čia priminsime, kad Lietuvai praradus valstybingumą ir po trečio jos padalijimo 1795 metais, ir po prijungimo prie SSSR 1940 metais lietuvių *tauta-natio* neišnyko. Beje, terminai skirtingai suprantami mūsų šalyje ir Vakaruose. Didelis sąmyšis kildavo dėl punkto „Nationality“ įvairiose anketose. Pastarasis mūsų buvo suprantamas kaip „*tautybė*“. Punktas „*Former Nationality*“ tradiciškai sovietišškai verčiamas „*buvusioji tautybė*“ įvairydavo anketuojamąjį tiesiog į komos būklę. Bet visa esmė, kad Vakaruose šituo žodžiu (*Nationality*) žymima priklausomybė teritorinei tautai – *tautai-populus*. Taigi „*tautybė*“ virsta „*pilietybė*“. Tad visi Lietuvos piliečiai, tarp jų rusai, lenkai, žydai – lietuviai kaip teritorinės tautos atstovai. Lygiai kaip visai neseniai bet kuris lietuvis, turįs SSSR pilietybę (o tiesmukiškiems užsieniečiams – Rusijos), užsienyje buvo laikomas rusu. Vakaruose Lietuvos įstatymdavių išradimas – žymės „*lietuvis*“, „*lenkas*“ Lietuvos piliečių pasuose atrodo kaip anachronizmas.

Taigi terminai „Lietuvos tauta“ ir „lietuvių tauta“ yra iš esmės skirtingi, bet redakciškai netaisytni.

„*Lietuvos tauta*“ – klasikinė demokratinės valstybės teritorinė tauta, ir „*Lietuvių tauta*“ apibūdina *tauta-natio* – etninius lietuvius.

Toks sąvokų pakeitimas, pirmą kartą atsiradęs 1928 metų Konstitucijoje, gali turėti neigiamų

pasekmių. Dar 1928 metais M. Riomeris rašė: „*Ir gali kilti klausimas, ar iš šito konstitucijos įžangoje „Lietuvos Tautos“ pakeitimo „Lietuvių Tauta“ nebus padaryta išvadu, keičiančių demokratinę respubliką nacionaldemokratine.*“ Susidaro situacija, kurioje tik *tauta-natio*, tam tikras su teritoriniais gyventojais nesutampantis, bet šitoje masėje vyraujantis socialinis junginys, gali naudotis visomis teisėmis. Ir jo valia spręsti, kiek teisių bus palikta vadinamosioms „mažumoms“, kiek „svetimo elemento“ galima leisti valstybės ribose.

Dabar pažvelkime į 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos tekstą:

„Lietuvių Tauta... yra atstačiusi nepriklausomą suvereninę Lietuvos valstybę... vieninga valia sergėtu, kas jai iš amžių priklauso...“

Lietuvių Tautos patyrimu, kurį jai yra davę jos senovė ir... prisikėlusios Lietuvos gyvenimas ir tautinės valstybės kūrimas, nustatoma Lietuvai ši Konstitucija:

1. Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma suvereninė. Jos suverenumas priklauso Tautai.

3. Lietuvos Valstybė yra respublika.“

Kaip matome, nedidelis „redakcinis“ pataisymas sąlygojo prieškarinėje Konstitucijoje nurodymo apie demokratinę valstybę išnykimą, kas buvo taip svarbu šalies vidiniam gyvenimui. M.Riomerio paminėtos išvados, kurių pasekmės reikalauja atskiro detalaus nagrinėjimo, taip pat buvo padarytos.

Mes savo tyrimą baigsime 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos analize.

Dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Jau preambulė ir pirmosios Konstitucijos dalys rodo prieškarinės Konstitucijos laikų nostalgiją, kuri kelia nuostabą. Jau pirmajame sakinyje sakoma:

„Lietuvių Tauta... atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia... priima ir skelbia šią Konstituciją.“

2. Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.

4. Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.“

Pažodžiui remiantis Konstitucija atrodo, kad Lietuvos valstybė kuriama tik lietuvių *tautos-natio* savo poreikiams ir suverenitetas priklauso tik lietuvių *tautai-natio*, kuri realizuoja tai per demokratiškai išrinktus, bet tik iš savo tarpo, atstovus. Antra vertus, žodžiai „*Lietuvos valstybės piliečių valia*“ skirti lyg ir visiems Lietuvos piliečiams neatsižvelgiant į jų nacionalinę tautybę. Tuomet visai nesuprantama, kokia tauta minima, ar tai reiškia gan nerangų mėginimą laisvai aiškinti Konstituciją atsižvelgiant į situaciją (vidiniam ir išoriniam naudojimui), ar tai nuoroda į galimą tautos-populus teisių uzurpaciją? O gal Konstitucijos sudarytojai pamiršo pagrindinius apibrėžimus, kurių aiškinimui buvo skirta tiek brangaus laiko ir šitame straipsnyje?

Pastebima 1992 m. Konstitucijos sudarytojų mintis apie nacionalinės valstybės tęstinumą nuo 1918-1940 m. iki 1990 m. Lietuvos. Šis turintis tam tikrą juridinę reikšmę teiginys, patekęs į demokratinę savo charakteriu Konstituciją, sukėlė radikaliausių nacionalinės valstybės sukūrimo pasekėjų atitinkamą reakciją. Bet vienokiu ar kitokiu būdu užfiksuotas Konstitucijoje vyraujančios nacijos nacionalizmas, kaip valstybės sandaros principas, provokuoja nacionalinių mažumų apsauginę reakciją ir veda prie rezultatų, priešingų titulinės (davusios vardą valstybei) nacijos siekiams.

Baigiant reiktų pakartoti teiginį, kad dalis šiuolaikinių prieštaravimų tarp titulinės nacijos ir didesnių tautinių mažumų savo šaknimis nusitiesia į mūsų Konstitucijos kildinimą iš tautinės valstybės principų, taip „sėkmingai“ A. Smetonos realizuotų prieškarinio Lietuvoje. Ar ne laikas pradėti mokytis iš anksčiau padarytų klaidų?

LIŪDNA PASAKA

Kazimiera PRUNSKIENĖ – profesorė

Jau daugiau nei penkeri metai mus skiria nuo tų romantiškųjų 1988-1990 m., kai valstybės siekiai, sėkmės ir praradimai buvo svarbiausi daugumos žmonių džiaugsmas ir rūpesčiai. Suvokdami save ne tik kaip pavienius asmenis, bet ir kaip savo valstybės piliečius, subrandinome valstybingumą kaip idėją, kaip užsibrėžtą tikslą ir kaip realybę.

Valstybingumui tapus tikrove ir valstybei palengva stiprėjant, žmogus pasijunta turįs moralinę teisę pasirūpinti ir savo asmeniniu gyvenimu (nekalbu apie tuos, kuriems valstybė visada terūpi tik tiek, kiek ji gali duoti arba kiek iš jos galima pasiimti).

Kiekvienas savimi pasirūpina savaip. Vieni sukruoto rūpintis kompensacijomis, mąstydami maždaug taip: aš kovojau, kentėjau, rėmiau savo valstybę sunkiu jai laikotarpiu, tai tegul dabar ji manimi pasirūpina, man atlygina: noriu būti valdžios vyru arba dar geriau – valdyti kokį nors banką, kur daug pinigų (nesvarbu, kad svetimų). Kompetencija? – o kam ji reikalinga? Svarbu, kad įrodžiau savo patriotizmą, mokėjimą jausmingai arba rėksmingai kalbėti, o dabar atėjo metas imti.

Kiti žmonės toliau tęsė ankstesnę veiklą, jei tik ji nenunyko dėl natūralių rinkos išdaigų ar gudragalviškų privatizacijų ir restruktūrizacijų. Pagaliau ir jos atnešė tiek daug įvairių naujų galimybių, kad iniciatyvus žmogus netruko naujai įsitvirtinti ir užsitikrinti ateitį. Liūdniausia tiems, kurie dėl senyvo amžiaus, nelanksčios mąstysenos ar nerangumo pasiliko nustumti arba kurių pati profesija, kokia iškili ji bebūtų, dar nespėjo įsikomponuoti į specifinį mūsų nebrandžios rinkos kontekstą.

Grupavimasis ir persigrupavimas vyko ir tebevyksta įvairiais požymiais. Kai profesionaliausieji „tėvynės mylėtojai“ 1991-1992 m. skirstė Lietuvą į patriotus ir nepatriotus – potencialius išdavikus (o tai tas pats kas į dešiniuosius ir nedešiniuosius), užkulisuose prasidėjo aktyvios turto dalybos. Tiems, kurie perėjo į dešinę, buvo atseikėjama dosniau, o tiems, kurie buvo kairiau nuo jų, neturėjo tekti nieko. Šitokioms patriotiškai motyvuotoms dalyboms nespėjus įpusėti, nedalyvaujantys jose suprato, kad geruoju tai nesibaigs. Ir išsirinko kitus valdžios vyrus valstybei valdyti ir turtui dalinti (ir dalintis). Dabar turėjo būti atstatytas teisingumas – tiems, kurie kairėje, tapo labiau prieinama prie dalybos objektų: kreditų, privatizuojamo turto, kitokių gėrybių ir valdžios malonių. O tiems, kurie triukšmavo iš dešinės, taip pat buvo daug nusileista. Jiems ir toliau palikti ne tik kabinetai ir asmeninė apsauga (valstybė mūsų sena ir turtinga – išlaikys), ne tik santūriai nutylėta apie 1991 m. dviejų pučų užkulisius, tautai paskirtą ir vieno asmens valdomą norvegų premiją, surinktas Švedijoje ir JAV lėšas, ne tik „užmiršti“ laiku neatspausdinti litai ir įvedus talonus kažkur „išgaravę“ iš apyvartos išimti rubliai, bet ir dar daugybė kitų „smulkmenų“. Nesuprato, deja, nuo valdžios nustumtieji tokio kairiųjų didžiadvasiškumo ir ėmė rūpintis nauju perdalijimu: interpeliacijomis, referendumais ir kitokiais būdais „teisingumui atstatyti“. Neištverė iki 1996 m. rudens, kol ateis naujieji rinkimai ir žmonės patys nuspręs, ar švytuoklė ir toliau siūbuos nuo vienu prie kitų dalintojų ir perdalintojų, ar ji bus netikėtai pristabdyta, nenuėjusi viso kelio atgal į ten, kur kartą jau buvo.

O tuo metu, kol viešojo politikoje vyko ginčai dėl to, kas „profesionaliau“ Tėvynę myli (arba kas geriau išmano, kaip padalinti, kad visiems dalintojams užtektų ir dar pasilikėtų būsimoms jų kartoms), susiformavo nematoma (šešėlinė) ir galinga naujų dalintojų armija, kurios štabai įsikūrė didžiausiuose bankuose ir koncernuose. Kaip jauką svetimiems pinigams pritraukti teko panaudoti ne tik valstybės, bet ir nuosavus arba „beveik“ nuosavus pinigus. Plaukte suplaukė maži

ir dideli pinigėliai iš visos Lietuvos – žali amerikoniški ir nuosavi lietuviški. Visokius priėmė, neatmetė nė rusišku, tik pirma iškeisti pasiūlė. Atlaukia į banką pinigai, o iš čia į „projektus“. Kiek į „projektus“, o kiek į šalį – kieno koks reikalas. Ne tik Lietuvos bankas, bet net tarptautinės finansinės struktūros oriai apie tokius dalykus kalba, tai kaip žmogui netikėti. Netikėsi, o kaimynas procentus beskaičiuodamas, žiūrėk, per kelerius metus santaupas pasidvigubins, pasitrigubins. Tad ir anų sovietinių pinigų praradimas, net be indėlių indeksacijos, nebus toks skausmingas.

Jaukas viliojo, pinigai plaukė, kaupėsi. Tik vieną gražią dieną paaiškėjo, kad maišas buvo kiauras, o iš tos maišo kiaurymės „didieji“ bankininkai parėdus sau buvo pasisiuė, rodydami žmonėms tarsi vienais „žaliesiais“ – amerikoniškais pasirėdę būtų. Bet, va, ėmė tų pinigų vyriausias sergėtojas – Lietuvos bankas ir parodė pirštu į tą kiaurymę. Žiūrėkite, žmonės, ten nieko nėra, tuščia! Tiesa, jis nepastebėjo, kad ir pats šia kiauryme tebuvo prisidengęs. Nuščiuvo žmonės, savo akimis ir ausimis nepatikėjo. Prie visko jau buvo pripratę: prie „sekundžių“ ir prie „ridų“, prie „senolių“ ir „sveikuolių“, bet naivuoliais ir varguoliais nesitikėjo tapti. O tokia graži pasaka galėjo išeiti: padėdi 1993 m. pinigėlius į banką, na, sakykim, į kokį nors orų „Germės garantą“ – skamba beveik kaip garsusis vokiečių „Hermes Versicherung“ (garantas) – vieną tūkstantį litų, o po metų jau du tūkstančiai, o jei sutari, kad procentus kas mėnesį priskaičiuotų ir gautą sumą irgi ten pat pridėtų, tai uždirbi dar daugiau. Be visa kita, dar ir aritmetikoj pasipraktikuoti gera proga. O 1994 m. eini jau į kitą banką, žinoma, jeigu suspėjai laiku su savo pinigėliais pasprukti iš to „Germės garanto“ ir jei neteks laukti, kol koks nors ponas (Imbrasas ar kitas panašus „bankininkas“), išleistas iš kalėjimo, ilgai ir kantriai „kaupdamas“ pinigus už kokių dešimties metų jums kompensuos (ko rūpintis – tikrai kompensuos, jis gi pasakė!). Tad perkeli priugdytus pinigus kitur – kur nors į „Apus“ (juk ne į „Anapus“) arba į „Aurabanką“ (koks iškilus ir patikimas pavadinimas) ir ramiai sau miegi – visai kaip pagal „Snoro“ naujame-tinę paguodą saviesiems indėlininkams. O jūsų pinigėliai vis auga, auga, kol pabundi...

Mano mielieji, ne įskaudinti ar pasityčioti iš Jūsų ir iš visų mūsų, kurie likome pasakorių ir gudragalvių apmulkinti, norėdama pasekiau šią tragikomišką pasaką apie valdžios vyrus, bankus ir mus. Žmonės kuria pasakas, kad per jas patirtume, kaip gėris nugali blogį. Lietuva tebėra rafinuoto blogio pinklėse, o dauguma mūsų kapstomės kaip išmanome, nepajėgdami susikibti rankomis kaip mokėjome 1988-1990 metais. Jeigu iš viso to, ką patyrėme 1991-1995 m., bent protingas išvadas sau pasidarytume ir būsimoms kartoms paliktume.

Todėl linkiu mums visiems, kad artėdami į tūkstantmečio pabaigą apmąsty-tume liūdną ir pamokančią patirtį: apie tai kaip mokėmės rinkos ekonomikos ir laisvai pasirinkti, apie dukart prarastus indėlius – vienus pirmojo, o kitus antrojo turto „perdalijimo“ metu, apie pirmąjį ne-drąsų žingsnį į Europą, į laisvą pasaulį ir daug drąsesnį atsivėrimą jo deformacijoms. Linkiu, kad tai kas liūdna ir skausminga greičiau užgytų, kad išmoktumėm teisingai pasirinkti, veržliai veikti, suprasti ir apginti savo teises, džiaugtis mažomis, bet tikromis pergalėmis.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m. kovas.

NENORIU – NESAKYSIU

Vytautas LEŠČINSKAS

Daug kalbama, rašoma apie žmogaus teises, kurias pamina visokie valdžios pareigūnai. Tai viena iš pačių opiausių nūdienos problemų. Todėl paties pareigūno teises, kurias jis taip pat privalo turėti, kad galėtų vykdyti patikėtas pareigas, prisimename nedažnai. Ar teisių, kurias suteikia nūdienos įstatymai, užtenka jų tiesioginėms pareigoms vykdyti?

Kaip tik tokiu klausimu kreipiausi į Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriaus komisarą RIMANTĄ BLEIZGĮ.

– Remiamės pirmiausia Policijos įstatymu, priimtu dar Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, – atsakė komisaras.

– Iš esmės įstatymo ribose galim veikti laisvai, imdamiesi bet kokių reikalingų veiksmų. Įstatymas teisių mums duoda pakankamai. Tačiau neabejoju, kad Jūsų vadovaujamo skyriaus darbuotojai, vykdydami savo pareigas, susiduria su sunkumais. Pavyzdžiui, su visokiais piktnaudžiavimais tarnybine padėtimi, pastaruoju metu išaiškėjusiais net bankuose. Ar galite laisvai gauti reikalingus informacijos ir iš bankų? Ir kas apskritai labiausiai trukdo aiškintis ekonominius nusikaltimus? – domėjausi toliau.

Šie mano klausimai pašnekovui nebuvo kokia staigmena, tad jis iš karto ėmė pasakoti:

– Taip, sunkumų, be abejonės, turime. Štai iki pastarosios (1995 m. pabaigos – 1996-ųjų pradžios) Lietuvos bankų krizės mums reikalingų duomenų iš bankų gauti būdavo labai sunku, dažnai net neįmanoma. Aš nekalbu apie tokius duomenis: kas iš mūsų piliečių, sakysim, pasidėjo – kiek pinigų pasidėjo ir į kokią banką. Nesistengiame sužinoti klientų paslapčių: visai suprantama, kad jos turi būti saugomos. Laikyti paslapyje indėlio dydį ar net banką, kuriame yra piliečio pinigai – jo teisė. Tačiau, kai turime informacijos, rodančios, jog viename ar kitame banke atliekami klientų interesams žalingi, paties banko gyvavimui pavojingi ar kiti neteisėti veiksmai, tada mūsų pareiga – aiškintis, ar tai nėra ekonominiai nusikaltimai. Tam nustatyti mums reikia pamatyti banko dokumentus, nes kitaip juk nieko neištirsi. Bet pamėgink juos gauti, kai darbuotojai atsisako pateikti! Su tokia kliūtimi susidurdavome nuolat.

Vadinasi, jei bankai duomenų teikti nenori, gali to nedaryti? – nustebau.

Ne, privalo teikti. Bet jei neteiks – už tai jokių sankcijų nenumatyta. Štai tokia delikati – „dvi-guba“ situacija, – kalbėjo toliau komisaras.

– Įstatymai – inspektorių pusėje, bet galimybės veikti ribotos...

– Galimybės labai riboja tai, kad esam užversti pareiškimais, skundais ir skundeliais. Ypač daug prašymų ištirti visokius smulkius pažeidimus prekybos sferoje: kad nuo žmogaus nusuko, kad jį „apskaičiavo“, kad mažiau, negu priklauso, konjako įpylė... Nuo smulkmenų iki didelio masto prekybos operacijų ir netgi privatizavimo klausimų. Negalim su viskuo susidoroti: skundai krinta vienas po kito kaip šią žiemą sniegas. Ir viską turim aiškintis. Todėl smulkūs pažeidimai, kurių yra labai daug, trukdo tirti didelio masto ekonominius nusikaltimus, tą tyrimą lėtina. Visko tiesiog negalim aprėpti. Per praėjusius metus įvairių raštų, pranešimų, skundų gavom apie septynis tūkstančius...

Mūsų pokalbiui įsisiūbavus kaip reikiant, priėjom prie mokesčių mokėjimo, teisingiau, nemokėjimo problemos. Paaiškėjo, jog ir įstatymai anaipol nėra tobuli.

Pavyzdžiui, dabar dažnai labai sunku būna įrodyti, jog viena ar kita įmonė, firma vengia mokėti mokesčius. Vadovai mikliai teisinasi, esą dar ne su visais prekių tiekėjais atsiskaitė, kad tiesiog neturi pinigų, prašo palaukti. O šiaip populiarius vengimo mokėti mokesčius būdas yra

toks: gauna firma prekes iš užsienio, dažniausiai iš Rusijos, sandėrį įformina, visus dokumentus parodo, atseit nieko neslepia, bet sako, kad už realizuotas prekes neatsiskaitė gavėjas. Mėginama nuslėpti tikras gautų pinigų sumas „dvigubais“ dokumentais – kai vienuose parašyta vienaip, kituose – kitaip. Parodomi tie dokumentai, kurie firmai naudingesni, o „sutaupyti“ pinigėliai ima ir nusėda, sakysim, kokiam nors Hamburgo banke, asmeninėje sąskaitoje. O visą reikalą mėginama pavaizduoti taip: pajamų, girdi, negavo, nėra iš ko mokėti mokesčių.

Ne kartą kreiptasi pagalbos į Interpolą. Bet ši organizacija taip pat be galo nenoriai teikia bet kokią informaciją. Esą – tai banko paslaptis, kurios atskleisti negalima. Todėl net į labai konkretų klausimą: ar nusižengęs Lietuvos pilietis turi sąskaitą tam tikrame banke, atsakoma paprastai taip: sąskaitą turi, bet indėlio sumos pasakyti negalime.

Dar prasčiau, jei reikia kokios nors informacijos ieškoti Rusijoje. Nors dvišalė teisinės pagalbos sutartis yra, bet didžioji kaimynė nori gelbsti, nori – ne. Siunčiame iš Vilniaus telegramas, o atsakymo – jokio.

– Galbūt ten pareigūnai kyšių gauna už tai, kad mums informacijos nesiųstų, – samprotavo komisaras. – Ypač neišeina susišnekėti su Maskvos tarnybomis. O kol atsakymo negauname, negalime nieko daryti, turime laukti.

Taigi ir dėl tokių dalykų tyrimas „įstringa“, mažėja tikimybė, jog nusikaltimas bus atskleistas.

O pranešimų apie naujus nusikaltimus kalnas vis didėja, vis auga.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m. kovas.

SVETIMOMIS RANKOMIS ŽARSTOMOS ŽARIJOS

Antanas MUSTEIKIS – profesorius

Įspėkite, mielos skaitytojos ir reiklūs skaitytojai, kas yra tas žmogus, kuris suklastoja svetimą straipsnį ir vieną tautybę sukiršina su kita: ar tai (1) svetimų žvalgybų agentas, ar (2) blogos valios nevala, ar (3) išskalautų smegenų auka, ar (4) neišmokęs elementoriaus pirmokas?

Atsakymą į tai turi paslėpęs gerbiamas Antanas Terleckas, išspausdinęs straipsnį „Kam reikalingas antisemitizmas Lietuvoje?“ („Pozicija“, 1995 m., Nr.39)– Jame yra įvelta ir mano pavardė.

„A.Musteikis netgi kaltina žydus, jog jie drauge su naciais dalijosi svetimomis teritorijomis (...) ir kasė duobę Lietuvos laisvei.“

Nėra tokio sakinio ir tokios minties mano straipsnyje, ir tai yra didžiausia klastotė, pilanti benzino į lietuvių-žydų santykių žarijas.

Kad būtų aiškiau, privalau pradėti nuo pradžiamokslio apie bendrybes, vartojamas autoriaus. Sakome, kad Italijos gyventojai yra italai (italai yra bendrybė). Tą patį galima pasakyti apie daugybę kitų kraštų bei jų gyventojus. Šiais atvejais bendrybė yra paremta faktais, tad neiškreipianti tikrovės. Ji reiškia, kad minėtoje Italijoje dauguma ar bent pusė krašto gyventojų yra italai, nors ten yra ir maži kiekiai kitų tautybių. Dabar sugrįžkime į mūsų keturių tapatybių autorių. Jo vartojama bendrybė žydai atsieti nuo teksto, suklastota, nors man priskirta, turi apimti viso pasaulio arba tik Lietuvos žydus. Pirmuoju atveju tai reiškia, jog dešimt milijonų žydų broliavosi su naciais ir dalijosi svetimomis teritorijomis bei kasė duobę Lietuvos laisvei, antruoju atveju – tai darė šimtas tūkstančių Lietuvos žydų. Ir vienu, ir kitu atveju tai yra nesąmonė ir moralinis nusikaltimas, šmeižiantis žydus, už ką atsakingas lieka keturių tapatybių autorius.

O aš, nagrinėdamas tendencinę prof. dr. Dovo Levino knygą (*Baltic Jews under the Soviets, 1940-1946, "Tėviškės žiburiai", 1955 01 03*), paminėjau žinomus faktus apie neproporcingai didelį žydų LKP narių skaičių nepriklausomoje Lietuvoje. Juk yra nenuneigiamas faktas, kad tie žydai sudarė LKP daugumą ir tuo metu, kai vykdė Ribentropo-Molotovo sandėrį 1939 m., broliavosi su naciais, niokojo svetimas teritorijas, nors, žinoma, partijoje buvo ir lietuvių, rusų bei kitų tautybių mažumos. Bet reikia pabrėžti, kad toji dauguma susidėjo iš kelių šimtų žydų komunistų, tik jokia būdu ne iš milijonų ar šimtų tūkstančių.

Autorius pavartojo ir kitą propagandinį priekaištą, jog „puolamas garbingas Jeruzalės universiteto profesorius Dovas Levinas ir jo knyga“. Autorius pakaltina sovietiskai – be įkalčių, nenurodydamas, kur aš prasilenkiau su tiesa ir ar aš iš viso prasilenkiau.

O gal puolimu jis laiko šį mano sakinį, paremtą Levino knygos duomenimis: „Sovietinių rusų Vilniaus okupaciją autorius (Levinas -A. M.) vadina „išlaisvinimu“ (p.175, 295), lygiai kaip ir Kauno okupaciją (p. 296, 315,317,322). „Išlaisvinimu“ laiko ir viso krašto užgrobimą (p. 190, 259), kai iš tikrųjų tai buvo modernios baudžios (kolchozuose, sovchozuose) bei vergijos (darbovietėse) įvedimas“.

Nenustebčiau, jei autorius ir savo tremtį laikytų „išlaisvinimu“, tik liktų neaišku, kurios tapatybės vaidmenį tada jis vaidintų – pirmosios (agento) ar trečiosios (aukos), o gal visų keturių.

Į tokio lygio straipsnį neverta atsakyti, tačiau nereikalingas lietuvių-žydų santykių komplikavimas priverčia.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m. kovas.

KARIUOMENĖ IR JOS PIKTŽAIZDĖS

Niekam ne paslaptis, kad situacija mūsų kariuomenėje nėra gera. Kai kas sako, jog nėra ko ir norėti, ji dar tik kūdikio amžiuje. Tačiau yra ir nuomonių, pagal kurias net per tokį neilgą laikotarpį buvo galima daug daugiau pasiekti, jeigu tik nestigtų valstybės pastangų tai padaryti.

Žinoma, kai šalies biudžetas „kiauras“, sunku tikėtis, kad mūsų kariškiai būtų geriau finansuojami. Reiktų tenkintis tuo, kas lieka iš to kuklaus biudžeto „pyrago“.

Bet visuomenė, ypač ta jos dalis, kurios sūnūs tarnauja, būna priblokšta nuolatos pasiekiančių žinių apie tarnyboje terorizuojamus kareivius, apie jų priverstinius bėgimus iš dalinių, siekiant tik tokiu drastišku būdu apsaugoti savo sveikatą ar išsaugoti gyvybę. Tai jau tiesiog nepakenčiama.

Kokių reikia imtis priemonių, kad armijoje būtų išgyvendinta ta gėdinga, iš sovietų kariuomenės persimetusi „dedovščina“, kaip mėginti apsaugoti karių socialines teises? Šiuos ir kitus klausimus užvakar svarstė Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos būstinėje vykęs seminaras, kuriame dalyvavo Krašto apsaugos ministerijos, Šalių sąjungos, visuomeninių organizacijų atstovai.

Skaičiai, keliantys nerimą

Asociacijos karinių klausimų komisijos pirmininkas pulkininkas A.Vaitkaitis iš pradžių pateikė pluoštą skaičių, kurie iškalbingai byloja apie situaciją mūsų karinėse pajėgose. Jis priminė, kaip vyko pastarasis naujokų šaukimas. Buvo išdalinta daugiau kaip 24 tūkstančiai šaukimo lapelių. Atvyko tik 13 tūkstančių vaikinių – maždaug 54 proc., Vilniuje – tik truputį daugiau kaip

trečdalis. Iš tų atvykusių 13 tūkstančių karinei tarnybai tinkamais pripažinta maždaug 45 proc., Vilniuje – 32 proc.

Kalbėtojas akcentavo, kad šalies gynybos reikmėms skiriama labai mažai lėšų – tik 0,56 proc. bendrojo vidaus produkto. Mažiau už mus skiria tik Latvija – 0,5 proc. Palyginimui tokie skaičiai: Lenkija tam skiria 2,5 proc., Čekija – 2,58 proc., Slovakija – 2,4 proc. bendrojo vidaus produkto.

Net ir to, kas numatyta valstybės biudžete, krašto apsaugos sistema negauna. 1994 metais valstybė įsiskolino Tėvynės gynėjams 20 mln. litų, 1995 metais – 11,5 mln., per šį pusmetį – jau 15 mln.

Pranešėjas pažymėjo, kad nesudaroma reikiama įstatyminė bazė, pavyzdžiui, nėra karinės prievolės įstatymo. Visai nepanaudojama atsargos karininkų patirtis. Iki šiol nėra nacionalinio saugumo koncepcijos. Jaunimas karinei tarnybai praktiškai neruošiamas. Todėl SKAT-as turėtų priimti šias funkcijas, sakė kalbėtojas.

Anksčiau per metus 24 lavonai. Dabar – 30

D.Tarailienė, iki šiol tebesirūpinanti skriaudžiamais kariais, sakė, kad net sovietų laikais, nuvykus į koki nors karinį dalinį, nesunkiai atsiverdavo jo vartai. Dabar, deja, taip nėra. Yra tik galimybė perduoti kokias nors nerimastingas žinias į Krašto apsaugos ministeriją, kurioje tie pareiškimai ar kiti dokumentai „nusėda kaip į dumblą“. Tęsiasi „problemų vyniojimas į vatą“.

Kalbėtoja priminė iš Sovietų Sąjungos armijos pabėgusių Lietuvos vaikų, vėliau patekusių už tai į kalėjimus, istoriją. Jie buvo raginami dezertyuoti, bet kai taip pasielgė, jiems nors kiek būtų atitaisyta ir moralinė, ir materialinė skriauda.

Matyt, niekam nerūpi egzistuojantys mūsų kariuomenėje taip švelniai vadinami nestatutiniai santykiai, konstatavo D.Tarailienė. Ji priminė, kad sovietų laikais iš armijos į Lietuvą kasmet vidutiniškai būdavo pargabenami 24 lavonai. Tuomet visam pasauliui šaukėm, kad okupantai žudo mūsų vaikus! Tuo tarpu Lietuvos kariuomenėje per metus žūsta daugiau kaip 30 vaikų. Ir tylim! Žinoma, tyli ne visi. Tačiau tai – balsas tyruose. Kai ankstesnio krašto apsaugos ministro pono Butkevičiaus D.Tarailienė paklausė, kodėl toleruojama tokia nepakenčiama padėtis, jis atrėžęs: „Ko jūs norit? Taip visur yra! Ir labai pavyzdingoje Amerikos armijoje žūsta žmonių!“ Kai toks ministro požiūris, nėra ko norėti iš pavaldinių, sakė D.Tarailienė, priminusi, kad kariuomenės psichologinė, dvasinė būseną – visuomenės būsenos atspindys.

Šaulių sąjungos Kauno Vytauto Didžiojo rinktinės štabo viršininkas L.Trumpulis sakė, kad jam teko susidurti su atvejais, kai buvo prašomas gelbėti vaikus nuo tarnybos kariuomenėje. Paklausus, kodėl jie nenori tarnauti, vaikinai, pavyzdžiui, atsakydavo: „O kur gausiu darbą, kai grįšiu“. Taigi būtina socialinė apsauga išeinantiems tarnauti.

„Duokit pinigų!“

Seimo narys V. Petrauskas irgi akcentavo, kad mūsų kariuomenės veikla negrindžiama reikiamais įstatymais. Pavyzdžiui, Seime nepatvirtinti kariuomenės vidaus statutai, suteikiant jiems įstatymo galią. Nėra patvirtintų statutų – geros sąlygos savivalei, „saviveiklai“. Dabar neaišku, nuo kelintos iki kelintos valandos kareivis turi teisę ilsėtis. Ir tai sudaro galimybę puskarininkiams ir karininkams prikelti karius, tarkim, antrą valandą nakties ir „daryti mankštą“, kitaip sakant, tyčiotis iš žmonių.

Nuo šiol civilių suėmimą sankcionuos tik teismas. Bet kariškiai ir toliau neturės galimybių pasinaudoti advokato paslaugomis bet kokios bylos atveju. Taigi kariškiai čia aiškiai bus diskriminuojami.

Dar viena teisinė problema, egzistuojanti krašto apsaugos sistemoje. Tarkime, įvyko nelai-

mingas nusikaltimas. Karininkai turi kvotos institucijos teisę. Tuo tarpu ta kvota dažniausiai labai nekokybiškai, paviršutiniškai atliekama – blogai surenkami daiktiniai įrodymai, netinkamai surašomi reikiami protokolai ir t. t. Galutinis rezultatas – kaltų dėl nelaimės nėra. Kai jų nėra, nėra garantijų, kad nelaimingas atsitikimas nepasikartos.

Seimo narys pateikė kai kurių šokiruojančių skaičių iš psychologės suvestinės. Apklausa buvo surengta vidaus kariuomenės pirmajame pulke. Susirūpinę savo sveikata ir skundžiasi ja 40 proc. naujokų. Žinoma, dalis galbūt ir simuliuoja. Psichologinės pagalbos kuo greičiau (nedelsiant) prašo 29 proc. Kai kurie skaičiai byloja, iš kokių socialinių sąlygų atėjo jauni kariai ir atitinkamas nuotaikas atnešė į kariuomenę. 13 proc. naujokų turi tik vieną iš tėvų. 25 proc. gyvena šeimose, kur santykiai blogi. 27 proc. gyvena šeimose, kur santykiai tik patenkinami. Penktadalis naujokų apskritai neigiamai žiūri į karinę prievolę kaip pareigą Tėvynei. Taip pat penktadalis gali būti piktas ir žiaurus bei abejingas kito skausmui. Ir skaičius, dėl kurio tikrai reiktų kelti aliarmą: iš tų pašauktųjų pagal psichologinius duomenis tik 16 proc. galėtų būti puskarininkiais. Tuo tarpu šis skaičius turėtų būti bent tris kartus didesnis, sakė Seimo narys.

Kaip kartais pasireiškia fizinis smurtas? Kuopa neįvykdo kokių nors „poveikio priemonių“. Ir neretai to imamasi. Kiekvienu atveju galima surasti kokią nors išeitį. Bet paprasčiausia – jos neieškoti.

Kaip kovoti prieš piktybiškai vengiančius karinės tarnybos? Seimo nario nuomone, vengimas atlikti tokią pareigą turėtų turėti įtakos kiekvieno žmogaus karjera, kaip tai yra kitose šalyse. Bet lemiamą žodį privalėtų tarti teisės saugos institucijos.

Ar negalima būtų, pavyzdžiui, dar kartą patikrinti sveikatą tų, kurie per pažintis (už kyšius) atleisti nuo karinės tarnybos, bei nustatyti dėl to kaltus pareigūnus ir juos patraukti baudžiamojon atsakomybėn? Pasirodo, kad čia pastatyti tvirti biurokratiniai barjerai.

Nuolat diskutuojama, kokių veikslių reikia imtis, kad į gerąją pusę keistųsi kariuomenės kontingentas. Bet aukštesnioji (socialiniu požiūriu) visuomenės dalis savo vaikų į kariuomenę neleidžia (duoda kyšius ir t.t.). O eina tik vargingų šeimų vaikai, kurių tėvai neturi tam pinigų. Ar ne absurdas kalbėti apie situacijos kariuomenėje pagerinimą, jeigu turtingesnieji vaduoja savo atžalas nuo „lažo“, klausė Seimo nario „Kauno dienos“ korespondentas.

V. Petrauskas sakė, kad požiūris į kariuomenę atspindi požiūrį į valstybę, į mūsų ateitį. Buvęs Seimo Nacionalinio saugumo komiteto pirmininkas, gerai žinomas V. Petkevičius parlamente siekdavo kaip sumažinti Krašto apsaugos ministerijos biudžetą. Absurdo viršūnė! Visame pasaulyje tokio komiteto pirmininkas stengiasi tik didinti lėšas kariuomenei! Kai valstybės institucijų požiūris į mūsų kariškius toks, nėra ko laukti, kad visuomenės požiūris būtų kitoks. Koks valstybės požiūris į mūsų kariškius, liudija vien faktas, kad kai kur kareiviai turi tik vieną uniformą, kai turi būti mažiausiai du jos komplektai. Kai dėl kokios nors problemos kreipiamės į krašto apsaugos ministrą, jis atkerta: „Duokit pinigų!“ Atsitrenkiam kaip į sieną, sakė Seimo narys, pridurdamas: „Kariuomenės vadovybė pro pirštus žiūri ir į tai, kad jaunimas masiškai neina tarnauti. Ji samprotauja maždaug šitaip – mažiau žmonių, mažiau rūpesčių“.

Nepriklausomoje Lietuvoje buvo 25 tūkstančiai žmonių kariuomenėje, 5 tūkstančiai – policijoje. Dabar – santykis atvirkščias. Tai nenormalu, sakė V. Petrauskas.

Pirmasis šaukimas vyko pavyzdinčiai. Krašto apsaugos ministerijos generalinės inspekcijos atstovas pulkininkas A. Bajoras pateikė faktų, irgi privertusių suklusti. Pirmasis šaukimas į kariuomenę praėjo nepaprastai sklandžiai: atvyko... 105 proc. šaukiamųjų (buvo net savanorių). Būdavo atvejų, kai reikėdavo pasukti galvą, kaip priimti tuos, kurie buvo visai neplanuoti.

O dabar daug kas pasikeitė, pirmiausia visuomenės požiūris į tarnybą armijoje. Todėl tokie ir rezultatai. Savo ruožtu valdžia daro viską, kad šalis neturėtų nei kariuomenės, nei jos rezervo, sakė pulkininkas A. Bajoras.

Diskutuota ilgai. Žinoma, greitų permainų tikėtis sunku. Ir didelių vilčių turėti neverta. Visuomenė, kaip ir kariuomenė, pernelyg inertiška.

Seminare buvo sudaryta Karinės tarnybos reikalų komisija (pirmininkė D.Tarailienė). Seminaro dalyviai smarkiai sukritikavo Krašto apsaugos tarnybos įstatymo projektą ir pateikė savo pasiūlymų jam patobulinti.

Kauno diena. – 1996 m. birželio 28 d.

MAŽOS VALSTYBĖS SAUGUMO GARANTAS Visuotinė mažųjų tautų bei valstybių teisių deklaracija: fantazija ar būtinybė?

Romualdas GRIGAS – profesorius

Liberalios demokratinės kultūros valstybėje pirmumo teisė suteikiama asmeniui, žmogui. Lygiai taip pat ir išjungus valstybei į tarptautines bendrijas, – tautos ir jos valstybės interesai negali būti nuslopinti bendrijos ar kokios nors galingesnės valstybės gyvybinių interesų. Deja, susiklosčiusi tarptautinių santykių praktika rodo, kad būtinas ir pribrendęs tam tikras moralinis, o tiksliau, teisinis problemos sprendimo būdas.

Tokio garanto vaidmenį galėtų ir turėtų atlikti Visuotinė mažųjų tautų ir valstybių teisių ir garantijų deklaracija.

Šis pasaulio valstybių bendrijos – JTO – aprobuotas dokumentas turėtų patikslinti ir papildyti beveik prieš pusšimtį metų (1948 m.) tos pačios bendrijos priimtą Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. To meto sąlygomis, praūžus nacizmo grėsmei ir įsitvirtinus bolševizmo ideologijai, ši deklaracija paspartino pilietinės demokratijos formavimąsi laisvajame pasaulyje, tautų bei valstybių suartėjimą. Ji teikė jėgų ir vilties nelaisvėje gyvenančioms tautoms.

Tačiau šiandien istorinės aplinkybės yra pasikeitusios. Atvėrus valstybių sienas, vykstant ekonominei, politinei bei kultūrinei integracijai, sustiprėjo kosmopolitizmo, didžiųjų tautų ir valstybių įtaka mažosioms. Valstybių sienas lengvai įveikia ne tik šešėlinis, nusikalstamasis, pasaulis, bet ir migrantų klajūnų bangos, iš vidaus eroduojančios tautines kultūras ir nacionalines vertybes. Tokiomis sąlygomis Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurios pasaulio galingieji pirmiausia prisako laikytis mažoms valstybėms, neskaitlingoms ir kultūros požiūriu neretai nusilpusioms tautoms (kaip tarkim, mums, lietuviams), gali tapti pragaištinga. Valstybė (tauta) bus neatspari, neapsaugota nuo kosmopolitizmo ir netgi nuo imperializmo skersvėjų, kaip kad šiandien matome mūsų likimo tautų – estų ir ypač latvių atvejais.

Kita vertus, mes žinome, kad daugelis didesniųjų valstybių „patyliukais“ daro pataisas dėl tos Deklaracijos galiojimo savoje teritorijoje.

Kokie dalykai turėtų būti labiausiai pabrėžiami Visuotinėje mažųjų tautų ir valstybių teisių ir garantijų deklaracijoje? Šis tarptautinis, daugiau moralinės jėgos dokumentas turėtų užfiksuoti kiekvienos net ir mažiausios tautos išlikimo ir jos raidos garantijas, įskaitant valstybės kaip tautos gyvenamojo arealo formavimą. Šiandien mes esame liudininkai žiaurios, kruvinos tautų dramos buvusioje Jugoslavijoje arba Kaukazo regione, ir tai yra todėl, kad ten gyvenančioms silpnesnėms tautoms istorija buvo atėmusi galimybes pačioms laisvai spręsti savo likimą, kad ten savo galią demonstravo stipresnieji, sąmoningai ar nesąmoningai sumaišydami tautinių santykių „kortą“. Kraštutinis nacionalizmas, šiandien trikdantis civilizuoto pasaulio įprastinį gyvenimą, pasireiškia dar ir kaip reakcija į galingųjų primetamą diktatą, kuris yra ne kas kita, kaip atsilikusios humanitarinės kultūros pasekmė. Visuotinė mažųjų tautų teisių deklaracija

turėtų vienodai slopinti ir nacionalizmą, ir šovinistinį imperializmą, ir kosmopolitizmą.

Ši Deklaracija turėtų padėti taikingai spręsti tautų bei valstybių tarpusavio santykius ir skatinti pasaulinės civilizacijos humanizavimą.

Tautos ir valstybės, įvertindamos savo būklę, pačios turėtų pasirinkti, ar joms taikytina ši Deklaracija kaip subjektui, ar ne. Tautos ir valstybės, pasirašiusios Deklaraciją ir ją šiurkščiai pažeidusios, turėtų būti moraliai pasmerktos, joms turėtų būti taikomos ekonominės, politinės ir kitokios sankcijos.

Tikėtina, kad Visuotinei mažų tautų teisių deklaracijai pirmiausia pasipriešintų didžiosios, galingosios tautos ir valstybės. Jos tokiu dokumentu būtų mažiausiai suinteresuotos jau vien dėl to, kad joms artimesnė vadinamoji Naujosios pasaulio santvarkos, grindžiamos kosmopolitizmu, idėja. Todėl Deklaracijos paskelbimas, jos įgyvendinimas yra visų pirma mažų tautų ir valstybių reikalas. Panašaus likimo tautoms atsirastų papildoma paskata glaudžiau tarpusavyje bendradarbiauti ir subordinuotai reikšti pozicijas sprendžiant esminius tarptautinių, tarpvalstybinių santykių klausimus. Supervalstybių diktatas būtų mažiau veiksmingas.

Tarptautinio prestižo, tautos dvasios stiprinimo ir ypač nacionalinio saugumo sumetimais į šį procesą turėtų kuo aktyviau įsijungti Lietuvos valstybės oficialioji diplomatija bei visuomeniniai judėjimai – neoficialioji diplomatija.

Kiti nacionalinio saugumo tarptautinių garantijų problemos sprendimo keliai

– Nūdienės civilizacijos sąlygomis „tauta, ypač neskaitlinga, optimaliai gali tenkinti savo ekonominius, politinius bei kultūrinius poreikius, normaliai vystytis tik įsijungdama į jai priimtiną kitų valstybių bendrijas. Kaip senovėje gentys, siekdamos sudaryti sąlygas egzistencijai, burdavosi kurdamos savo valstybę, taip dabar atskiros tautos ir jų valstybės yra verčiamos istorinių ir civilizacijos aplinkybių burtis į grupes, o per jas įsijungti ir į pačią visuomenę.

Lietuvių tautai, kaip ir panašaus likimo bei geopolitinės padėties jos kaimynams latviams bei estams, labai svarbu stiprinti tarpusavio ryšius, t. y. kuo plačiau Baltijos šalims bendradarbiauti savignyos, ekonominių, politinių bei kultūrinių ryšių plėtojimo srityse. Įvertinant išskirtinę geopolitinę šių trijų tautų padėtį, labai aktualu ir strategiškai naudinga tiesti ir stiprinti tiltą tarp Vakarų ir Rytų. To siekia ir Vakarų šalys, atrodo, nesibodi ir Rytų kaimynai.

O sąjunga su Šiaurės Europos šalimis turėtų pasitarnauti integruojantis į Europos kultūrą ir saugantis nuo galimos nepageidautinos ne tik Rusijos, bet ir Vokietijos ar Lenkijos įtakos. Čia tiktų nuostata – į Europą per Baltoskandijos bendriją!

Kalbant apie Lietuvos Rytų politiką, nederėtų pamiršti praėjusių šimtmečių, kurie lietuvius, baltarusius ir ukrainiečius jungė į vieną didžiulę valstybę ir kuria didžiuojasi ne vien lietuviai. Istorijos paralelė ir istorinė atmintis, neišblėsusi Ukrainoje, o ypač Baltarusijoje, gali būti panaudota pozityviai, stiprinant Lietuvos valstybės padėtį ir jos ryšius su šiomis tautomis. Čia svarbiausia taktas ir išmintis.

Mes suvokiame, kad turime itin blaiviai, atsargiai vertinti ir prognozuoti susiklosčiusią politinę situaciją Rusijoje. Istorinė išmintis mus moko, jog ir tokiomis sąlygomis nederėtų atsisakyti plėtoti visuomeninius, kultūrinius ir, žinoma, ekonominius ryšius. Jie turėtų švelninti susiklosčiusią istorinę bei politinę konfrontaciją. Suprantama, tie ryšiai pirmiausia turėtų būti orientuoti į Rusijos demokratines jėgas. Reikėtų palaikyti įvairiapusiškus santykius su jomis bei kultūros institucijomis. Vengti santykių su Rusija yra Lietuvai nenaudinga nei politiniu, nei militariniu, nei ekonominiu požiūriais. Lietuvos priklausomybė nuo Rusijos, kaip ir nuo kitų Rytų valstybių žaliavų, energetinių šaltinių ir rinkos, turėtų būti kompensuojama technologine bei kultūrine „priklausomybe“ nuo Vakarų. Tokios politikos, įvertindami kelių dešimtmečių Suomijos santykių su Rusija patirtį, ir turėtume laikytis pereinamuoju keliolikos metų laikotarpiu.

Nors grynos paralelės socialinėje istorijoje ir nepriimtinos, tačiau mes turėtume mokytis iš tos pačios istorijos ir išmintingai naudotis nepakeičiama Lietuvos geopolitine padėtimi.

Prisiminkime kad ir dabartinį Libaną, kuris prieš ketvirtį amžiaus buvo ekonomiškai klesinti valstybė. Jo gerovę lėmė geopolitinė padėtis, tilto tarp Vakarų ir Rytų pozicija, kol šios valstybės neparkludė tarpusavio vaidai, kuriems pradžia davė šimtai tūkstančių Palestinos pabėgėlių. Valstybės pozicija turėtų būti deideologizuota, reikėtų atsisakyti „amžino agresoriaus“ įvaizdžio, akcentuoti tai, kas kaimynus gali jungti, o ne skirti, reikėtų vengti įeiti į aljansus, nukreiptus prieš kurią nors iš kaimyninių šalių, ir pan.

Suprantu, kad panašios mintys daugeliui mūsų yra nepriimtinos, iš anksto atmestinos dėl politinių motyvų. Tai dar vienas specifinis mūsų tautiečių bruožas, skiriantis mus nuo europiečio, nuo labiau civilizuoto pasaulio.

Tikiu: nacionalinio saugumo problema labai jautri, opi lietuvių tautos problema. Ir tik neat-sakingas žmogus gali leistis į tarpusavio batalijas vardan pačių batalijų.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m. birželis.

TU NEKALTAS, VAIKE

*Marija Nijolė BIKAUSKIENĖ – Lietuvos Moterų partijos tarybos narė,
vaikų teisių komisijos pirmininkė,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkė nuo 2002 iki 2005 metų*

Šiuo metu Lietuvoje yra 600 tūkst. vaikus auginančių šeimų. Jose auga 1 mln. vaikų, kas penktas – nepilnoje šeimoje. 16 tūkst. vaikų neturi nei tėvo, nei motinos. Iki Pirmojo pasaulinio karo viena moteris pagimdydavo vidutiniškai 5 vaikus, po Antrojo pasaulinio – 2-3, o dabar tik 1-2 vaikus. Per pastaruosius 5-erius metus 35 proc. sumažėjo santuokų, 20 proc. – gimstamumas. Seksualinę prievartą yra patyrę apie 25 proc. mergaičių ir 10 proc. berniukų (gyd. V. Sruogos duomenys). Du trečdaliai aukų 6-12 metų vaikai: įrodyta, kad 70 proc. vaikų, vaikystėje patyrusių seksualinę prievartą, užaugę prievartauja patys.

Pernai nepilnamečių nusikalstamumas padidėjo 20 proc. Nemažai vaikų, nors jie ir turi tėvus, „auklėja“ gatvė. Jau apie 24 tūkst. mokyklinio amžiaus vaikų nesimoko, nemažai jų valkatauja, elgetauja. Nepilnamečių tarpe plinta narkomanija, alkoholizmas, reketas. Baisiausia, kad narkomanijos voratinklis jau driekiasi iki vidurinių mokyklų, kur narkotikai platinami nemokamai.

Tokia baisi statistika. Ją pateikė ne vienas pranešėjas Lietuvos žmogaus teisių asociacijos balandžio mėnesį surengtame tarptautiniame seminare „Vaiko teisės“.

Birželio 1-oji – Vaikų gynimo diena.

Kaip mes juos giname, kaip padedame našlaičiams, beglobiams, skurstantiems ir sergan-tiems?

Tokių vaikus globoja apie 40 visuomeninių organizacijų ir fondų. Daugėja šeimyninių vaikų namų: 1990 m. buvo užregistruota 12 šeimynų, kuriose augo 58 vaikai, 1994 m. 32 šeimynose gyveno jau 241 vaikas.

Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Vaiko teisių konvenciją, priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindinį įstatymą.

Šiuo sunkiu Lietuvai metu šventą pareigą atlieka Bažnyčios atstovai, rūpindamiesi vaikais, neleidami jiems pražūti.

Dabar svarbiausia – suvienyti valstybinių institucijų, politinių partijų ir nevyriausybinių or-

ganizacijų jėgas, kad nebeliktų smurto prieš vaikus, o valstybės politika atitiktų Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje numatytus reikalavimus.

Mes, suaugusieji, kalti dėl mūsų vaikų tragedijos. Mes ir privalome išpirkti savo kaltę.

Pozicija. Nuomonės.-1996 m. birželis.

ŽMOGAUS TEISIŲ ASOCIACIJA – JĖGA, SU KURIA PRADEDAMA SKAITYTI

LŽTGA vadovai savo kolegos kritiką vertina kaip liguistos būsenos žmogaus ambicijas.

Š. m. „Europos“ Nr. 36 (208) Z. Jurgelevičiaus straipsnyje „Fariziejiškas žmogaus teisių gynimas“ buvo aštriai kritikuojama Lietuvos žmogaus teisių vadovybės veikla. Straipsnio autorius Z. Jurgelevičius yra šios organizacijos narys, 1995 m. rudenį atleistas iš LŽTGA Nuosavybės teisių komisijos pirmininko pareigų. Jis teigė, kad jo nušalinimą inspiravo LŽTGA vadovybė su prof. A. Dumčiumi priešakyje.

Susitikę su „E“, korespondentu, LŽTGA Prezidentas A. Dumčius, Nuosavybės teisių komisijos pirmininkas V. Vitkauskas ir Jungtinių Tautų Asociacijos viceprezidentas E. Raugalas kategoriškai atmetė savo kolegos kaltinimus. Jie argumentuotai teigė, kad Z. Jurgelevičių iš NTK pirmininko pareigų atleido patys LŽTGA nariai suvažiavimo metu. Priežastis: grubus Z. Jurgelevičiaus charakteris ir jo veiksmai, kartais pažeidžiantys sveikos logikos taisykles.

Zenonas labai rezultatyviai dirbo žemutiniame lygmenyje, konkrečiose srityse, ypač gindamas Kauno raj. Rimgaudų gyvenvietės sklypų savininkų interesus, – pasakoja prof. A. Dumčius, – tačiau paskutiniu metu jis ėmė agresyviai reikalauti daugiau valdžios, jo ambicijos įgavo beveik liguistą atspalvį“.

A. Dumčius, pagal profesiją gydytojas kardiochirurgas, teigė, jog Z. Jurgelevičius kartą jam skundėsi savo sveikatos būkle. A. Dumčius spėja, kad šie sveikatos sutrikimai gali būti nervinio išsekimo požymis.

Visi trys LŽTGA vadovai teigia, kad dėl savo neišbalansuoto charakterio, dvasinės sumaišties Z. Jurgelevičius neturėtų užimti atsakingų postų jokiaje reikšmingesnėje organizacijoje. Jie taip pat piktinasi, kad Z. Jurgelevičius savavališkai parengė ir išsiuntė Europos Sąjungos Žmogaus teisių komisijos pirmininkui G. Frundai 240 psl. memorandumą apie žmogaus nuosavybės teisių pažeidinėjimus Lietuvoje. Tokios tarptautinio masto iniciatyvos turi būti visapusiškai apsvarstytos visuose Lietuvos žmogaus teisių gynimo struktūrų lygiuose, „antraip mes apsijuoksimė prieš visą pasaulį – taip ir atsitiko dėl to Z. Jurgelevičiaus skundo“, – sako A. Dumčius. Naujasis NTK pirmininkas V. Vitkauskas atkreipė dėmesį, kad minėtame Z. Jurgelevičiaus memorandume yra „labai keistų išsireiškimų“. Ir tikrai, po rimtos, argumentuotos Lietuvos įstatymų nuosavybės klausimais kritikos Z. Jurgelevičius nukrypsta į „metafizikos“ lankas.

Memorandume G. Frundai rašoma: „Valdininkai, siekdami savų egoistinių tikslų ir neteisingai suprasdami gyvenimo prasmę, Lietuvos Respublikoje sukelia masinį stresą. Ar tai neatsiliepia neigiamai viso pasaulio žmonijai... Prisiminkime, JAV Kongreso mokslo ir technikos komiteto pavedimu atliktų mokslinių tyrimų metu buvo išaiškintas fizikinis emocijų (ir jų sukeliamo streso) perdavimo mechanizmas. Kadangi toks energetinis poveikis realiai egzistuoja, todėl LIETUVOS RESPUBLIKOJE VYKDOMA ŽEMĖS REFORMA ŽALINGA NE TIK TĖVAMS, BET IR VAIKAMS“, ir t. t.

Taigi Z. Jurgelevičius bando įtikinti G. Frundą, kad ginčai dėl nuosavybės teisių Lietuvoje gali iššaukti kažką panašaus į kosminę katastrofą.

Tačiau, ironizuoja A. Dumčius, šie „metafiziniai“ argumentai, matyt, nepaveikė, nes iš Europos Sąjungos jokio atsakymo Z. Jurgelevičius kol kas negavo. O tai galėjo būti viena iš priežasčių, dėl kurios jis taip įnirtingai ėmė atakuoti savo kolegas ir vadovus. Z. Jurgelevičius surinko iš pretendentų į žemės sklypus 2 tūkst. litų, reikalingų memorandumui parengti ir išsiųsti. Dabar, kai tenka paaiškinti, kur investuoti tie pinigai, Z. Jurgelevičius kaltina kolegas, sakydamas: aš darau ką galiu, bet va, jie man trukdo – taip spėja A. Dumčius. LŽTGA vadovai piktinasi, kad Z. Jurgelevičiaus straipsnyje „Fariziejiškas žmogaus teisių gynimas“ yra tiesiog absurdiškų teiginių.

Antai autorius rašo, kad jo atleidimas iš NTK pirmininko pareigų „protokole net nebuvo užfiksuotas“.

A. Dumčius teigia, kad toks protokolas buvo, tačiau jį pasiėmė pats Z. Jurgelevičius ir dabar slepia. LŽTGA prezidentas atmeta kaltinimą, neva jis nusileido Teisingumo ministerijos spaudimui ir „išbraukė iš Asociacijos įstatų punktą apie konkretų konkrečių asmenų pažeistų teisių gynimą valdžios ir valdymo institucijose, teismuose ir t. t.“

A. Dumčius paaiškino, kad Asociacijos įstatus reikėjo suderinti su LR įstatymais: „Jokios organizacijos, net LŽTGA atstovai negali dalyvauti teisme be atitinkamo teisminės valdžios leidimo. Na ir kas, kad ankstesniuose Asociacijos įstatuose teiginiai buvo kovingesni, konkretesni, bet faktiškai tai nieko nereiškė. Dabar mūsų pozicija suformuluota aptakiau, bet esmės ji nekeičia: ginsime žmogaus teises visuose lygiuose, visomis įstatymo leidžiamomis priemonėmis“. LŽTGA vadovai nesupranta, ką galėtų reikšti Z. Jurgelevičiaus skundas, esą A. Dumčius, V. Vitkauskas, E. Raugalas, A. Marcinkevičius ir kiti atėmė iš jo „atstovaujamų piliečių konstitucinę teisę į gynybą teisme“. Tokią teisę suteikia Teisingumo ministerijos patvirtintas LŽTGA atstovo įgaliojimas, kurio Z. Jurgelevičius, anot A. Dumčiaus, net neprašė.

LŽTGA paskutiniu metu tampa vis rimčiau kontroliuojama visuomenine organizacija. Su jos atstovais labiau skaitosi aukščiausiuose valdžios lygiuose. Neseniai LŽTGA ėmė aktyviai kovoti prieš žmogaus teisių pažeidimus Lietuvos kariuomenėje, viešai paskelbė skandalingą faktą: sovietinėje kariuomenėje per metus žūdavo vidutiniškai 24 jaunuoliai, o dabartinės Nepriklausomos Lietuvos – 30.

A. Dumčius ta pačia proga paneigė anksčiau spaudoje pasirodžiusius teiginius, esą jis ir visa dabartinė LŽTGA vadovybė yra Konservatorių partijos įrankis.

A. Dumčius neslėpė, kad daugelio LŽTGA narių politinės pažiūros yra artimos dešiniams, kad kai kurie dalyvaus Seimo rinkimuose dešiniųjų partijų ir judėjimų sąrašuose. „Tačiau, – sako LŽTGA vadovas, – dėl savo veiklos pobūdžio mes labiau gravituojame centro link. Mums turi būti artimi ir krikdemai, ir socialdemokratai“.

LŽTGA vadovai tikina, kad Asociacija principingai gins bet kurio LR piliečio teises nuo bet kurios politinės pakraipos valdžios savivalės.

Su LŽTGA vadovais *A. Dumčiumi*, *V. Vitkausku* ir *E. Raugalu* kalbėjosi *V. Razma*
Europa.-1996 m. liepos 31 d.

ANAPUS TEISINGUMO

Jonas PABRĖŽA

Šių metų sausio 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija, kurią sudaro pirmininkas S. Čatrauskas, teisėjai O.A.Budienė ir J. Šerkšnas, dalyvaujant prokurorui G. Starkui išnagrinėjo A. Genienės (Petrauskaitės) pareiškimą dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko sprendimo, kuriuo atsisakyta patenkinti pareiškimą dėl Antano Petrausko reabilitavimo. Po šios bylos didžiuosiuose šalies dienraščiuose pasipylė straipsniai, smerkiantys Aukščiausiąjį Teismą bei jau minėtus teisėjus. Į „kovą“ įsitraukė ir kai kurie garbūs Seimo nariai. Nepretenduoju į šventuosius, todėl bandysiu pasiaiškinti tik šio neregėtai išpūsto skandalo prasmę.

Garantuojau, kad šio triukšmelio galėjo ir nebūti, jeigu jau minėti Aukščiausiojo Teismo kolegijos nariai būtų A. Petrauską reabilitavę. Pirmasis tą „pastebėjo“ valstybės laikraštis „Lietuvos aidas“. Straipsnio „Aukščiausiasis Teismas žengia čekistų tribunolo taku“ autorius – žurnalistas ir dramaturgas Juozas Glinskis. Šiai „problemai“ neliko abejingas, nors ir gana pavėluotai, dienraščių lyderio „Lietuvos ryto“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Rimvydas Valatka, savo straipsnį pavadinęs „Berijos šešėlis Šalies Aukščiausiajame Teisme“. Ką bendro turi šie du straipsniai? Pirmiausia, abiejų pavadinimuose riebiom raidėm parašyti žodžiai Aukščiausiasis Teismas. Suprask, kokie baisūs dalykai vyksta ne kokiame nuošaliame šalies apylinkės teisme, bet pačioje aukščiausioje teisminėje instancijoje! Antra, senyvo amžiaus žmonėms žodžiai Berija ir čekistai negali nesukelti slogių prisiminimų. Trečia, straipsnių autoriai, sąmoningai ar nesąmoningai, nutyli, kodėl A. Petrauskas, ne visai gražiai elgęsis karo metais, nebuvo reabilituotas – jiems užteko nusičiupti aprašomąją nutarties dalį ir išvardinti ne tik tuos tris kolegijos narius, bet ir keliasdešimt nieko bendro su byla neturinčių šio teismo teisėjų. Pasiaiškinkime, ar tikrai tie trys kolegijos nariai, rašydami nutartį, nepadarė klaidos. Baudžiamojo proceso kodekso 392 straipsnyje aiškiai nurodyta, kas privalo būti parašyta Kasacinės instancijos teismo nutartyje ir kaip ji turi būti parašyta. Rengdamas straipsnį spaudai, kalbėjausi su daugeliu teisėju, kurie patvirtino, kad aprašomoji kolegijos nutarties dalis surašyta nepriekaištingai, taip, kaip reikalaujama BPK 392 straipsnyje. Tiek J. Glinskiui, tiek ir R. Valatkai nepatiko, kodėl aprašomojoje dalyje parašyta, kad „A. Petrauskas nuteistas už tai, kad jis nuo pirmųjų fašistinės Vokietijos užpuolimo SSRS dienų išdavė Tėvynę – Sovietų Sąjungą, savanoriškai įstojo į baltaraiščių lietuvių nacionalistų būrį, veikusį Pasvalio apskrities teritorijoje, su ginklu kovojusį prieš Tarybų valdžią“, kad „1941 m. rudenį kartu su baudėjais dalyvavo suimant pilietį Dumpį, pirmas iššovė iš pistoleto į Dumpį, dalyvavo sumušant piliečius Strekiene ir Samulionytę...“

Kolegų pastebėjimui, nutartis susideda iš įžanginės, aprašomosios ir rezoliucinės dalies, todėl tai, ką anksčiau paminėjau, nėra kolegijos išvada dėl A. Petrausko padarytų nusikalstamų veiksmų, o Karo tribunolo nuosprendžio nustatomosios dalies (turinio) autentiškas vertimas, (kas pagal teisminę praktiką yra privalomoji teismo sprendimo turinio sudėtinė dalis.

Kitas dalykas, koks šių straipsnių autorių tikslas – pasmerkti Aukščiausiojo Teismo teisėjus ar pasakyti nuogą teisybę.

R. Valatka, kaip ir dera politikui apžvalgininkui, užsimojo iš tiesų plačiai – pradėdamas nuo Rusijos: „Daugumą Rusijos Dūmoje turintys komunistai denonsavo Belovežo girios susitarimus, po kurių 1991 metais buvo galutinai išformuotas tautų kalėjimas – Sovietų Sąjunga. Tačiau premjeras M. Stankevičius paskubėjo pareikšti, kad Lietuvos šis rusų komunistų iššūkis neliečia“. Po šių žodžių tiesiai pereinama prie Aukščiausiojo Teismo jau minėtos Kolegijos nutarties aprašomosios dalies. Anot R. Valatkos, ši nutartis surašyta absurdiškai, „niekas šios bylos

taip ir netyrė...“ Šių eilučių autorius dalyvavo kolegijos posėdyje, susipažino su byla, kalbėjosi su teisėjais, prokuroru... Manau, kad p. R. Valatka neįsisižais, jeigu parašysiu, kad gerbiamas „Lietuvos ryto“ vyr. redaktorius pavaduotojas, mesdamas kategoriškus kaltinimus teisėjams S. Čatrauskui, O. A. Budienei ir J. Šerkšnui, nesurado laiko, kaip to reikalauja žurnalistinė etika, išklaudyti ir kitos pusės. Tačiau patarimų, ką su tokiais teisėjais reikėtų daryti, nešykšti. „Ar gali tokie teisėjai dirbti nepriklausomos valstybės Aukščiausiąjame Teisme? Tai klausimas, kurį galima užduoti tik Lietuvoje. Bet kurioje civilizuojoje valstybėje dviejų mėnesių tam, kad atsistatydintų, šiems ponams būtų visiškai pakakę...“ Televizijos laidoje „Valstybė ir pilietis“ R. Valatka tiesiog ciniškai klausia: „Man natūraliai kyla klausimas, kur tie teisėjai buvo sausio 13-ąją ir ar apskritai jie yra Lietuvos piliečiai?“

Jei žurnalistui tokie klausimai svarbūs, kodėl „drovimasi“ pasikviesti į studiją pačius „praskaltusius“ teisėjus ir užuot kaltinus, kad niekas tos bylos netyrė ir neskaitė, pakamantinėti? Koks būtų malonumas viešai prieš milijoninę žiūrovų auditoriją ne tik pasmerkti, bet ir parodyti, kaip tie teisėjai ginsis!

Deja! R. Valatkai būdinga naudoti visas melo formas: paprastą, akivaizdų melą, tiesos ir melo paštetą, klasingus nutylėjimus. Taip užuominomis papenėtam skaitytojui suteikiama galimybė pasidaryti klaidingą išvadą.

Panašiai elgiasi ir profesorius Vytautas Landsbergis apžvalginiame straipsnyje „Žmogaus teisės“ (LA, 1996 04 24, Nr. 80). „Tiesiog žmogaus, vieno žmogaus teisės turi būti gerbiamos. Šitaip įprasta demokratinėse valstybėse, todėl taip bus ir ateities Lietuvoje“.

Iš tiesų šios sentencijos vertos aukso raidžių, jeigu ne viena „smulkmenėlė“, verčianti suabejoti autoriaus nuoširdumu. Cituoju: „Pavyzdžiui, reikėtų paskelbti ir pakartoti tu trijų Aukščiausiojo Teismo teisėjų pavardes, kuriems „tėvynė“ ligi šiol Sovietų Sąjunga, nes jie pasmerkė kovotoją prieš sovietų okupaciją kaip „tėvynės išdaviką...“

Keista, kad ponas Vytautas Landsbergis primygtinai ragindamas paskelbti tų trijų, anot jo paties, teisėjų, kuriems „tėvynė“ ligi šiol – Sovietų Sąjunga, pavardes, pats to padaryti taip ir neišdrįso. Juolab kad ir su tiesa prasilenkta. Byloje aiškiai parašyta, ką A. Petrauskas darė karo metais ir už ką buvo ištremtas. Objektvumo dėlei pacituosiu: „A. Petrauskas buvo nuteistas už tai, kad dalyvavo beginklių žmonių žudynėse ir talkininkavo darant genocido nusikaltimus (sušaudant Dumpį, sumušant Strekieneį, Samulionytę, nuvežė į getą, kur buvo laikomi suimti tarybiniai piliečiai, tris žydų tautybės piliečius, apsiginklavęs saugojo areštuotus asmenis“. Tai gi A. Petrausko veika nebuvo susijusi su pasipriešinimu okupaciniams režimams. Todėl kyla klausimas: arba profesorius nebuvo susipažinęs su byla, arba sąmoningai klaidino gerbiamus „Lietuvos aidą“ skaitytojus. O gal paprasčiausiai žmogiškai suklydo? Taip ir lieka neaišku, kodėl gerb. V Landsbergis ragindamas gerbti vieno žmogaus teises, „tvoja per sprandą“ trims teisėjams. Kodėl iš nebūtų dalykų padaro būtus? Kodėl smerkia reketininkus, mafijozus, bet pateisina, netgi padaro kovotoju žmogų, kuris neteisėtai elgėsi karo metais? Kai kam, matyt, niežti vėl įsivelti į pjautynes, aiškintis, kas, ką ir kodėl darė karo ir pokario metais. Bet kaip jaustis A. Genienei, ką manyti skaitytojams, kai su įžūliu naivumu iškraipomi faktai, kai garbus profesorius ir garsus žurnalistas rašo nesąmones, A. Petrauską reabilituoja, o štai Aukščiausiasis Teisinis, virš kurio kybo Berijos šešėlis, žengia čekistų pramintu taku ir nereabilituoja.

Nesakau, kad mūsų teisėjai, prokurorai ar policininkai šventosios karvės. Teismų reitingas, lyginant su bažnyčia, keturis kartus mažesnis, bet bažnyčių, kunigų luomo niekas pirštais nebado. Ir niekada teismų reitingas nebus aukštas, jeigu mes, plunksnos darbininkai, plieksime juos be atvangos vaikydami pigių sensacijų. Kažkas yra pasakęs: kas žemina kitus ir aukština save, tas pats žemai puola. Stebiuosi, kodėl televizijos laidoje „Valstybė ir pilietis“ dalyvavęs Lietuvos žurnalistikos centro direktorius Laimonas Tapinas nė karto neužmynė ant kojos savo

kolegai Rimvydui Valatkai. O stebiuosi todėl, kad L. Tapinas, vienas iš Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso projekto rengėjų, moko, kaip žurnalistas privalo elgtis, kaip turi saugoti savo profesijos garbę ir prestižą, kaip... O pats, nedalyvaujant Aukščiausiojo Teismo kolegijos nariams, kartu su R. Valatka gražbyliauja prieš milijoninę televizijos žiūrovų auditoriją. Tai kam redakcijoms siuntinėti tas „špargalkas“ su etikos kodeksais, jei pats nesilaikai jų nuostatų. Ko verta informacija, kuri paverčiama pramoga?

Leszek Kolakowski savo esė „Žodis apie žodžius“ rašo: „Šiuolaikinė civilizuota visuomenė rymo ant trijų stulpų – šios atramos yra pinigai, valdžia ir žodis“.

Bet čia Lietuva ir, anot Juozo Erlicko, čia durniais lyja. O durnas rašymas, kaip ir durnas juokas, dažniausiai būna užkrečiantis.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.5-6.

ATPILDO DIENA ARTĖJA

Dori Lietuvos piliečiai jau seniai pasmerkė Sausio 13-osios organizatorių kruvinus darbus. Vieni aktyvistai jau spėjo susipažinti su Lukiškių kalėjimo gyvenimu, kiti kaip dūmas išnyko Rusijos, Baltarusijos, Kinijos platybėse. Daugybė tardytojų visus tuos penkerius metus sekė kruvinomis žudikų pėdomis, po kruopelytę rinko įrodymus, ir štai 332 tomai bylų jau Vilniaus apygardos teisme. Kiekviena byla sveria apie kilogramą. Pasak apygardos teismo pirmininko Albino Sirvydžio, kai tik teisėjai grįš iš atostogų, pradės skaityti bylas, ir jau šį rudenį turėtų prasidėti teismo procesas. Atpildo dienos laukia apie keturiasdešimt teisiųjų, tarp kurių tokios „įžymybės“ kaip Burokevičius, Jarmalavičius, Kuolelis, Bartoševičius, Prokopovičius, Mickevičius ir kt.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.5-6.

VYRAS – MOTERS VIEŠPATS

Gertrūda MYKOLAITIENĖ

Šį kartą kalbėsime ne apie tą iškilmingą gyvenimo momentą, kai du žmonės – vyras ir moteris – sumaino aukso žiedus ir lieka gyventi kartu, padėti vienas kitam, auginti vaikus bei kūrenti šeimos židinį, norėtuši pasakyti, visam gyvenimui. Deja... Gyvenimas nelengvas, vingiuotas kaip tas kaimo vieškelis. Nežinia, kas laukia už posūkio ar kalnelio. Šeimos ir jų likimai labai skirtingi. Ne taip retai žmonės, atrodo, labai mylėję vienas kitą, skiriasi, dėl kokių nors priežasčių pradeda nekęsti savo gyvenimo palydovo. Kartais pakiša koją pavydas, kartais šeima išskiria alkoholis, o bene dažniausiai – neištikimybė. Lietuvoje daug porų skiriasi, mažėja santuokų. Štai 1994 metais mūsų šalyje susituokė 23337 poros, 1995 metais – 22150, o išsiskyrė 1994 m. 11061. 1995 m. – 10221 pora.

Natūralu, kad dėl mažėjančių santuokų mažėja ir gimstamumas. Statistikos departamento duomenimis, jis mažėja nuo 1990-ųjų. Ypač ryškūs jo pakitimai buvo 1993 m., kai gimė 6890 vaikų mažiau negu 1992 metais. Praėjusiais metais gimė jau tik 41180 kūdikių, t. y. net 15688 mažiau negu 1990 metais. Šiuo metu dauguma Lietuvos šeimų augina po vieną ar du vaikus.

Gyventojų skaičius Lietuvoje taip pat mažėja. Ypač tai buvo ryšku 1992 metais, kai sumažėjo

10 tūkstančių žmonių, 1993 m. sumažėjo 12 tūkstančių, 1994 m. – 6 tūkstančiais, 1995 m. – 5,8 tūkstančio. Taigi skaičiai byloja, kad, jeigu nebus didesnės valstybės paramos šeimai, po kelių dešimtmečių mūsų tauta gali išnykti.

Tačiau kol kas viena svarbiausių valstybės institucijų – Seimas – ketina svarstyti tik Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksą, kuris gyvenimo neketina pagerinti, o tik suderinti šeimos santykių stiprinimo ir jų demokratiškumo principus, atsižvelgiant į Lietuvos šeimos tradicijas. Kodekso rengimo darbo grupės vadovas – žinomas advokatas Kęstutis Lipeika.

Seimo nariai jau senokai savo stalčiuose turi Santuokos ir šeimos kodekso projekto antrąjį, papildytą, variantą, tačiau kol kas per svarbesnius darbus jo svarstymas vis nustumiamas į šoną.

Tačiau su projekto teiginiais jau susipažinusios įvairios moterų organizacijos randa ten nemažai spragų.

ŠIO MUMS VISIEMS SVARBAUS KODEKSO PLIUSUS IR MINUSUS PAPERŠIAU PAKOMENTUOTI SEIMO LDDP FRAKCIJOS PIRMININKO PAVADUOTOJĄ, DEMOKRATINĖS MOTERŲ KOLEGIJOS KOORDINATORĘ IRENĄ ŠIAULIENĘ.

Seimui svarstyti pateiktas naujasis Santuokos ir šeimos kodeksas sukėlė diskusijas visuomenėje. Ir neatsitiktinai. Šeimos santykiai vienaip ar kitaip aktualūs visiems visuomenės nariams. Natūraliai kyla klausimas, ar pagal pateiktąjį Santuokos ir šeimos kodeksą bus geriau reguliuojami šeimos santykiai? Drįstu tvirtinti, kad ne.

Mūsų visuomenėje plėtojasi demokratija, ryškūs ir negrįžtami žodžio ir spaudos laisvės pokyčiai, nors daugelio žmonių sąmonėje demokratija dar nėra siejama su moterų teisėmis. Atkūrus nepriklausomybę, daugelis Lietuvos žmonių atmetė lyčių lygybės idėją kaip praeities relikvą, ėmė įsakmiai skambėti raginimai „gražinti moterį į šeimą“.

Ekonominiai sunkumai ypač palietė moteris, sudarančias skurdžiausią gyventojų dalį. Patriarchalios pažiūros (ir pačių moterų) labai komplikuoja moterų padėtį. Deja, naujajame Santuokos ir šeimos kodekse ryški patriarchalinė dvasia – ir vyras bus tavo Viešpats! Kodekso 7 straipsnio formuluotė atima moterims teisę laisvai pasirinkti gyvenimo stilių ir visiškai kontroliuoti savo kūną (t. y. laisvę pasirinkti vaikų skaičių, sąlygų nėštumui nutraukti sudarymas). Moters padėties Lietuvos visuomenėje sociologiniai tyrimai rodo, kad dauguma Lietuvos gyventojų yra prieš abortų uždraudimą. Čia vyrų bei moterų nuomonės beveik nesiskiria. Palyginus Baltijos ir Skandinavijos šalių abortų rodiklius (visose šiose šalyse abortai įstatymais leidžiami), skirtumas akivaizdus. Skandinavijos šalyse abortų skaičius buvo sumažintas ne jų draudimu, o nuoseklia seksualinio švietimo programa, kovojant su prievarta bei alkoholizmu visuomenėje.

Pažangus pasaulis demografines ir šeimos stabilumo problemas sprendžia remdamasis moters ir vyro lygybės bei bendradarbiavimo principu. Vyro ir moters lygybės principas – tai vyrų ir moterų lygios teisės bei pareigos asmeniniuose sutuoktinių santykiuose su vaikais, lygios sutuoktinių teisės į įpėdinius, vedybinę nuosavybę. Vyrai ir moterys santuokoje turi bendradarbiauti kaip laisvi ir lygūs partneriai. Mūsų vyrai (išskyrus nedaugelį) vis dėlto nemano esą atsakingi už namų ūkio, kuriuose gyvena šeima, priežiūrą ar vaikų auginimą. Visa atsakomybė ir didžioji dalis darbo tenka moteriai. Gimus vaikui, moterys vidutiniškai trejiems metams pasitraukia iš darbo vietos, todėl stabdoma jų karjera. Nepalankia karjeros perspektyva ir nepakankamomis pajamomis moterys sumoka už tai, kad turi vaikų, už kūdikių ir naujagimių ar vyresnių šeimos narių, kuriems reikalinga pagalba, priežiūra. Nors šeimos gyvenimas neturi remtis prievarta ir, kaip skelbia kodekso projekto rengėjai, jame vyrauja susitarimo principas, t. y. sutuoktiniai, tėvai ir vaikai, vaikai tarpusavyje visus klausimus turėtų spręsti susitarimu, tačiau dėl minėtų sąlygų turinčios tartinės pusės yra nelygios. Deja, teikiamo kodekso nuostatos taip pat teisinėmis normomis neapsaugo silpnosios (moters) pusės interesų. Ypač reglamentuojant turtinius šeimos santykius, nors, regis, dėl naujų nuosavybės santykių atsiradimo visuomenėje

ir dėl to kylančių naujų tarpusavio santykių šeimoje prireikė naujojo kodekso.

Abejotina teismo galimybė (esant dabartinei teismų praktikai) teisingai apginti turtinius interesus, nes šiandien pajamos gaunamos ne tik iš darbo užmokesčio, bet ir (ar vien tik) dividendais, palūkanomis už depozitus ir kt. Šias pajamas lengva nuslėpti ne tik nuo sutuoktinio, bet ir nuo teismo. Informacijos apie turtą beveik nėra, tad vienas sutuoktinis negali sužinoti, kokiu turtu disponuoja kitas. Esantį turto ir pajamų slėpimą naujasis kodeksas įteisino.

Projekto 30 straipsnis teigia, kad darbo užmokestis, stipendija, pensija, autorius honoraras ir kitos asmeninės pajamos, jeigu jos nėra perduotos į bendrąją sutuoktinių nuosavybę, yra sutuoktinio asmeninė nuosavybė. Žinoma, jaunavedžiai sudarys šias sutartis. Bet tokias sutartis turės sudaryti ir jau sukūrusieji šeimas, žinoma, jei bus teigiamas abipusis susitarimas. Tuo atveju, jei vienintelis šeimoje pajamas gaunantis sutuoktinis to nepadarys, jis, išgaliojus tokiai naujo kodekso nuostatai, bus juridškai teisus, ribodamas šeimos poreikių finansavimą – juk tai jo atskira nuosavybė. Nors kiti kodekso straipsniai numato, jog moteris nėštumo laikotarpiu, auginanti vaiką iki 3 metų, turi teisę gauti išlaikymą iš kito sutuoktinio, tačiau kodeksas net nefiksuoja minimumo, būtino vaikui ir motinai išlaikyti.

Turtiniams santykiams teisiškai reguliuoti būtinas vedybinių sutarčių, testamentų ir kiti registrai. To dar neturime. Todėl perėjimas prie naujos šeimos santykių sistemos reguliavimo bus ne mažiau sudėtingas kaip, tarkim, bankinių ar kitų sistemų. Seimo laukia didelis ir sudėtingas darbas pagal laiko reikalavimus tobulinant šeimos teisę.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.5-6.

MATERIALINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS DĖL NETEISĖTO ĮKALINIMO

Vladas KAZĖNAS

„Gerbiama Kalinių globos draugija! Jau du mėnesiai esu visiškai išteisintas baudžiamojoje byloje, tačiau jaučiuosi niekam nereikalingas, be garbės ir orumo. Iki išteisinimo buvau metus ir 4 dienas neteisėtai kalinamas Šiaulių izoliatoriuje, tačiau nesugebu susirasti teisininko, kuris sutiktų atstovauti man byloje dėl moralinės žalos atlyginimo. Šiaulių advokatų kontoroje visi atsisakė parašyti pareiškimą teismui, nes nebuvo susidūrę su tokiu atveju. Vien man padaryta materialinė žala sudaro per 40 tūkst. litų. (...) Tai negi valstybė, kuri neteisėtai mane įkalino ir privertė mane bei mano artimuosius įklimpti į skolas, neprivalo atlyginti nuostolių?“ (Ištrauka iš Gintaro Šiušės laiško).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis skelbia, kad „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“.

Tačiau Konstitucija nereguliuoja dėl neteisėto laisvės apribojimo asmeniui padarytų nuostolių atlyginimo tvarkos ir sąlygų. Ji nustato tik bendrą principą. Atsakomybę turėtų konkretizuoti kiti įstatymai. Jų vis dar nėra.

Tiesa, 1994 metų Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 486-asis straipsnis teigia: „Žalą fiziniam asmeniui, padarytą dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto patraukimo baudžiamajon atsakomybėn, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėtos administracinės nuobaudos – suėmimo arba pataisos darbų – paskyrimo, valstybė atlygina visa apimtimi nepri-

klausomai nuo kvotos, parengtinio tardymo, prokuratūros organų pareigūnų ir teismo kaltės. Įstatymo nustatyta tvarka. Be turtinės žalos, šiais atvejais taip pat atlyginama ir moralinė žala“.

Viskas būtų aišku, jeigu šis straipsnis nenustatytų, kad tokiais atvejais asmeniui padaryta moralinė ir turtinė žala yra atlyginama „įstatymo nustatyta tvarka“, – vadinasi, turi būti priimtas specialus įstatymas, kuris tą tvarką nustatytų.

Iš kokių lėšų tokia kompensacija išmokama?

1996 metų šalies biudžetas nenumato tokio pobūdžio išlaidų. O išteisinamieji nuosprendžiai jau skaičiuojami šimtais. Daugumai išteisintų asmenų buvo parinkta kardomoji priemonė – suėmimas, todėl jie neteko darbo vietų, uždarbio, patyrė kitų nuostolių bei baudžiamosios bylos vedimo išlaidų.

Toks Seimo delsimas sureguliuoti valstybės atsakomybės klausimus yra labai žalingas, nes eilinis pilietis nėra tikras, kad valstybė gina jo teises ir interesus.

Tai ką gi daryti man laišką parašiusiam G. Šiošei ir kitiems panašų likimą patyrusiems asmenims?

Manychiau, kad reikėtų pasinaudoti įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2-uoju straipsniu, kuris nurodo, kad „įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštaruoja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis“.

Iki 1990 m. kovo 11 d. Lietuvoje galiojo SSRS Aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsakas „Dėl atlyginimo žalos, padarytos piliečiui valstybinių ir visuomeninių organizacijų, taip pat pareigūnų, jiems einant tarnybines pareigas, neteisėtais veiksmais“, kuris buvo priimtas 1981 m. Jo antrojo straipsnio 2-oji dalis teigė: „Teisė į žalos atlyginimą atsiranda: jeigu priimtas išteisinamasis nuosprendis; jeigu baudžiamoji byla nutraukta dėl to, kad nėra nusikaltimo įvykio, kad veikoje nėra nusikaltimo sudėties arba kad neįvardytas piliečio dalyvavimas padarant nusikaltimą; jeigu nutraukta byla dėl administracinio teisės pažeidimo“.

Be to, 1981 m. gegužės 18 d. SSRS Aukščiausiosios tarybos prezidiumas patvirtino nuostatus dėl tvarkos, kuria atlyginama žala, padaryta piliečiui kvotos, parengtinio tardymo, prokuratūros organų ir teismo neteisėtais veiksmais. Šiuose nuostatuose buvo nurodyta, kad atlyginamas uždarbis bei kitos darbinės pajamos, kurių pilietis neteko dėl neteisėtų veiksmų, turtas, kurį teismas konfiskavo ar nukreipė į valstybės pajamas, taip pat turtas, kuriam uždėtas areštas, baudos, išieškotos vykdant teismo nuosprendį, teismo išlaidos ir kitokios sumos bei sumos, piliečio sumokėtos juridinei konsultacijai už suteiktą juridinę pagalbą ir t. t.

Šie nuostatai – jau nebeegzistuojančios, svetimos valstybės teisės aktas. Todėl noriu paklausti Seimo narių, kurių konstitucinė pareiga priimti įstatymus, užtikrinančius konstitucinių teisių ir laisvių garantiją: kaip gyvensime toliau? Vadovausimės SSRS teisės aktais ir gilinsime nepasitikėjimo valstybe prarają? O gal neatidėliodami priimsime atitinkamą Lietuvos Respublikos įstatymą?

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

AR GALIMA NENUTEISTIEMS KALINIAMS SKAITYTI BIBLIJĄ?

Maria K1ŽIENĖ

Ir ne juristui aišku, kad naujasis Lietuvos Respublikos Kardomojo kalinimo įstatymas humaniškesnis, ginamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės.

O kaip šiame Įstatyme garantuojamos teisės gauti informaciją ir siekti mokslo vykdomos praktikoje, t.y. prie Lukiškių kalėjimo perdavimų langelio?

Pataikiau į Lukiškes užėiti 1996 metų rugpjūčio 5 dieną. Ne visi laukiantys eilėje perduoti maisto produktus ir kitus daiktus suimtiesiems buvo girdėję apie naująjį Kardomojo kalinimo įstatymą. Naujasis taisyklės Lukiškių kalėjimo perdavimų kambaryje buvo žadama iškabinti tik po pietų.

Vienas žmogus nori perduoti laikraščių, žurnalų ir knygų. Jam pasakoma, kad negalima. Laikraščius ir žurnalus galima siųsti tik banderole, o knygų išvis negalima. Žmogus piktinasi, kad siųsti jam labai brangu, daug pigiau būtų perduoti. Stebisi, kodėl įstatymai nevienodai galioja visuose miestuose. Pavyzdžiui, Kauno VPK areštineje galima perduoti knygas, laikraščius, žurnalus kartu su maistu. Viską priimančias policininkas vietoje patikrina, maloniai paaiškina.

Tėvas į Lukiškes atvežė sūnui kelias mokslo knygas, turi netgi tardytojo sutikimą jas perduoti. Sūnus, inžinierius programuotojas, visą laiką dirbo prie kompiuterių, suimtas jau pusė metų. Žinoma, programavimo mokslui taip sparčiai žengiant į priekį ir per pusę metų galima labai atsilikti.

Tėvui atsakoma, kad programavimo vadovėlių tai jau tikrai nepriims. Tai kaip šis jaunuolis, neakivaizdiniu būdu studijuojantis Aukštesniojoje elektronikos mokykloje, galės tęsti mokslą? Susirūpinęs tėvas sakė eisias aiškintis į Pataisos reikalų departamentą.

Dar kita šeima tą dieną norėjo perduoti savo sūnui Naująjį Testamentą, deja, šios knygos irgi nepriėmė. Taigi buvo nesilaikoma ir Kalinamųjų teisių 7 punkto – galima „kalinimo vietose (...) turėti su savim savo tikybos religinių knygų“.

Dėl atsisakymo priimti Naująjį Testamentą įsižeidusi šeima žadėjo kreiptis į Lietuvos prezidentą.

Vadinasi, nuteistieji laimingesni už suimtuosius! Nuteistieji gali gauti knygas banderolėse su periodine spauda, siuntiniuose, galima ir perduoti.

Tai nejaugi suimtiesiems knygų negalima nei perduoti, nei siųsti?

Negi reikės pradėti įrodinėti, kad knygos suimtųjų tikrai nepagadins? O kas užtars Bibliją? Nejaugi Lietuvoje Biblija į kalėjimus gali nešioti vien „Tikėjimo žodis“?

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

ARTĖJA ATĖNŲ PRIESAIKA

Kęstutis PETRAUSKAS – VRM Medicinos skyriaus viršininko pavaduotojas

KALINIŲ SVEIKATOS PROBLEMŲ VIEŠAS APTARIMAS NĖRA ĮPRASTAS LIETUVOS VISUOMENEI, JOS DAR NĖRA TAPUSIOS VIEŠOS DISKUSIJOS OBJEKTU

Iki nepriklausomybės atkūrimo kalinių sveikatos problemos buvo griežtai žinybinės, integruotos į SSRS vidaus reikalų sistemos valdymo piramidę, o kalinių sveikatos informacija iki 1989 metų buvo įslaptinta. Nuo 1990 m. padėtis pradėjo keistis iš esmės. Žinybinį kalinių sveikatos priežiūros reguliavimą keičia valstybinis reglamentavimas, sveikatos priežiūros valdymo ir organizavimo klausimai įtraukiami į visai visuomenei skirtus sveikatos priežiūros reglamentavimo teisės aktus.

ESMINIAI KALINIŲ SVEIKATOS PRIEŽIŪROS REIKALAVIMAI

Pagrindinis tarptautinis reikalavimas – pareiga suteikti kaliniams būtinąją medicininę, chirurginę ir psichiatrinę pagalbą. Taip pat rekomenduojama intensyvesnė jų sveikatos priežiūra.

Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatyme numatyta, kad kalinių asmens sveikatos priežiūra yra remiama valstybės (nemokama). Tokios asmens sveikatos priežiūros mastus (rūšis bei jų priemonių nomenklatūrą) nustato Vyriausybė. Vadinasi, kiti kalinių sveikatos priežiūroje dalyvaujantys subjektai (ministerijos, Pataisos reikalų departamentas (PRD), kalėjimai) negali savo nuožiūra ir kokiais nors motyvais daryti įtaką kalinių asmens sveikatos priežiūros mastams.

Kardomojo kalinimo įstatyme, Pataisos darbų kodekse ir Sveikatos priežiūros įstaigų įstatyme rašoma, kad kalinių asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimu pirmiausia užsiima kalėjimuose veikiančios uždarnosios biudžetinės asmens sveikatos priežiūros įstaigos, taip pat PRD respublikinė ligoninė. Be to, kaliniai gali būti gydomi atvirose įstaigose, kai to daryti nėra sąlygų uždarojoje.

Pirminę asmens sveikatos priežiūros grandį sudaro kalėjimų medicinos dalys: ambulatorija, stacionaras ir vaistinės punktas. Stacionare dažniausiai gydomos ligos, kuriomis sergantieji laisvėje gydosi ambulatoriškai.

Antrinė asmens sveikatos priežiūros grandis – Pataisos reikalų departamento respublikinė ligoninė (PRD RL). Čia hospitalizuojami visi stacionarinio gydymo reikalingi kaliniai, taip pat tie, kurių diagnozėms patikslinti ir gydymo programai sudaryti būtina gydytojų specialistų kompetencija bei ištyrimas technologijomis, kurių neturi medicinos dalys.

Specializuota medicinos pagalba (onkologinė, kardiochirurginė, neurochirurginė ir kt.) kaliniams teikiama valstybinėse ligoninėse, specializuotuose centruose bei konsultacinėse poliklinikoje, o skubi stacionarinė – artimiausiose teritorinėse gydymo įstaigose ir PRD RL.

KALĖJIMŲ RYKŠTĖ – TUBERKULIOZĖ IR HEPATITAS

Palyginant su Lietuvos gyventojų sergamumu, kaliniai kasmet serga 2 kart dažniau. Vyrauja psichikos sutrikimai (29%), kvėpavimo organų ligos (14%), infekcinės ir parazitinės ligos (13%), virškinimo organų ligos (10%). Pirminio sergamumo struktūroje vyrauja išorinių priežasčių sukelti sveikatos sutrikimai (smurtinės traumos, nelaimingi atsitikimai, apsinuodijimai, autoagresija, bandymai nusižudyti ir kt.), infekcinės ir parazitinės ligos. Lyginant su 1990 m., išorinių priežasčių sukeltų sveikatos sutrikimų skaičius pastaraisiais metais sumažėjo daugiau kaip 2 kartus. Tačiau lieka didelė problema – tuberkuliozė. Kasmet į tardymo izoliatorius priimama nuo 300 (1992 m.) iki 500 (1994 m.) ligonių, sergančių TBC. 1995 m. tokių ligonių į tardymo izo-

liatorius atvyko 740. Kalinimo įstaigose per metus tuberkulioze suserga dar apie 30 kalinių.

Kalinių invalidumo pagrindinės priežastys yra tuberkuliozė (23%), kraujotakos sistemos ligos (15%), nervų sistemos bei jutimo organų ligos (12%). Kasmet invalidumas nustatomas 5 iš 1000 laisvės atėmimo bausmę atliekančių kalinių.

Kalinių mirties priežasčių struktūroje 1992-1995 m. vyravo išorinių priežasčių sukelti sveikatos sutrikimai (50%), kraujotakos sistemos ligos (15%), piktybiniai navikai (7%), virškinimo organų ligos (5%), infekcinės ir parazitinės ligos (5%). Mirtingumo rodiklis 1000 kalinių 1990 m. buvo 5,3, vėliau mažėjo iki 4,6, o 1994 m. buvo 3,9, 1995 m. -1,3.

Ženklią įtaką kalinių sergamumui daro rizikos faktoriai. Tabaką rūko apie 95 % kalinių, didžiama jų pradėjo rūkyti vaikystėje. Apie 25 % kalinių priklausomi nuo alkoholio, narkotikų. Šie žmonės taip pat pasižymi kitokiu nesaugiu sveikatai elgesiu (nesaugus seksas, narkotikų vartojimas), 1995 metais 8 iš 1000 uždarytų į tardymo izoliatorius asmenų sirgo sifiliu. Apie 10% kalinių kraujyje cirkuliuoja B hepatito sukėlėjas ir apie 26% – C hepatito sukėlėjas. Sergamumas kalėjimuose B ir C hepatitu daugiau kaip 100 kartų didesnis nei Lietuvos gyventojų. Šis virusas dažniausiai perduodamas vienu švirkštu grupėmis nesaugiai leidžiantis narkotikus (1988-1994m. epidemiologiniais duomenimis, 73% susirgimų B ir C hepatitu atveju), tatuiruojantis (5%), medicininių manipuliacijų būdu (3%), kitais ir nepatikslingais būdais (13%). Kitų ir nepatikslingų būdų grupei kalėjimuose reiktų priskirti ne tik nesaugų homoseksualųjį seksą, buitinių ar tyčinį užsikrėtimą, bet ir neišgyvendintą praktiką tardymo izoliatorių pirtyse, kai vienoje kameroje laikomų kalinių grupei išduodamas tik vienas peiliukas barzdai skusti.

APLINKA IR SVEIKATA

Be oficialiosios tvarkos, kalėjimuose gyvuoja sava, nusikalstamo pasaulio sukurta tvarka. Jai vadovauja negatyvūs lyderiai. Didelė dalis kalinių nuolat patiria stresą. Jį sukelia nuolatinės kovos už vietą kolektyve būtinybė, baimė būti pažemintam ar patirti fizinį smurtą. Ypač tai paliečia fiziškai ir dvasiškai silpnesnius, žemesnio intelekto ir kultūros nuteistuosius, taip pat asmenis, kurie nuoširdžiai linę pasitaisyti.

Kalėjimų aplinka yra pagrindinė išorinių veiksnių sukeltų sveikatos sutrikimų, įskaitant ir autoagresinį elgesį, priežastis. Visą antrąjį praėjusiųjų metų pusmetį Kauno auklėjamųjų darbų kolonijos auklėtinių grupė (daugiau kaip 40 paauglių) apie 120 kartų save žalojo rydami svetimkūnius, įsidurdami juos į krūtinės ąsą, pilvą, galūnes, dirbtinai sukeldami pavojingus pūlinius. Šios „epidemijos“ prevencijai įstaigos administracija nutarė pasiųsti gydytoją pokalbiui su šiais paaugliais apie autoagresijos žalą sveikatai. Pataisos reikalų departamento ir medikų komisijai pakako 2 valandų nustatyti, jog autoagresinio elgesio svarbiausia priežastis yra neteisėta, pažeidžianti vidaus tvarką ir žmogiškąjį orumą „nuteistųjų aktyvo“ veikla. Diskriminuojami paaugliai šiuo atveju pasirinko mažesnio pavojaus kelią – bet kokia kaina bent laikinai atsidurti ligoninėje. Priėmus atitinkamus sprendimus, autoagresijos baigėsi.

ATLEIDIMAS NUO BAUSMĖS DĖL LIGOS

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 57 straipsnis ir Pataisos darbų kodekso 107 straipsnis numato sergančių sunkia nepagydoma liga kalinių teisę būti atleistiems nuo tolesnio laisvės atėmimo bausmės atlikimo. Tokias nutartis priima teismai. Tvarka, pagal kurią tikslinama ligos diagnozė, taip pat nepagydomų ligų ir sveikatos būklių sąrašą yra patvirtinusi Vidaus reikalų ministerija ir Sveikatos apsaugos ministerija bendru įsakymu. Kiekvienas sunkiai sergantis kalinys gali pasinaudoti šia teise nepriklausomai nuo kitų aplinkybių. Priimančiai sprendimus Gydytojų komisijai neleidžiama teikti išvadas vadovaujantis bet kokiais kitais, išskyrus ligonio sveikatą, kriterijais ar motyvais. Ligonio interesus teisme atstovauja gydytojas-komisijos

narys, jeigu teismas nenusprendžia kitaip.

Kiekvienais metais šia teise pasinaudoja vidutiniškai 1,4 iš 1000 kalinių.

ŠEŠI MILIJONAI

Kalinių sveikatos priežiūros ištekliais disponuoja Pataisos reikalų departamentas. Jie vertinami kaip minimalūs. 1995 m. 10000 kalinių teko 70,5 gydytojo ir 118,6 viduriniojo medicinos personalo. Lietuvoje tūkstančiui kalinių tenka apie 30 medicinos personalo pareigybių, 1990 m. Belgijoje, Danijoje – 25, Suomijoje, Ispanijoje – 40, o Šiaurės Airijoje – net 50.

Kalinių sveikatos priežiūra finansuojama iš Pataisos reikalų departamentui skirtų valstybės biudžeto lėšų. Pernai šiam tikslui buvo skirta 6256,5 tūkst. litų. Tardymo izoliatoriuose kalinamų asmenų sveikatos priežiūrai teko 566,2 tūkst. Lt, pataisos darbų įstaigose – 1400,1 tūkst. Lt, PRD RL išlaikymui – 4290,5 tūkst. Lt. Vieno kalinio sveikatos priežiūrai 1995 m. tardymo izoliatoriuose buvo panaudota 44,7 Lt, pataisos darbų kolonijoje – 150,7 Lt. Vieno ligonio išlaikymas ir gydymas PRD RL kainavo 1316,9 Lt.

Kalinių sveikatos priežiūros išlaidos sudaro apie 9% visų kalėjimų išlaikymui skiriamų valstybės biudžeto asignavimų. Šis rodiklis 1990 m. Danijoje buvo 3,5%, Vokietijoje -10%, Suomijoje – 5-6%, Ispanijoje – 13%,

DVEJOPOS ATSAKOMYBĖS PROBLEMA

Kalėjimų medicinos personalas nuolatos susiduria su dvejopos atsakomybės problema. Jie vykdo profesinius įsipareigojimus kaliniams, kurie yra jų pacientai, taip pat atsiskaito už savo pareigų vykdymą viršininkui, kuris yra darbdavys. Nėra lengva tai suderinti aplinkoje, kuri savo esme yra priverstinė. Kalėjimas – ne klinika, tad etiniai santykiai tarp medikų, pacientų ir kalėjimo vadovybės yra komplikuoti.

Universaliai teisingo atsakymo nesurasime ir pasaulyje. Lietuvos medikai neturi etikos kodekso, įteisinto teisės aktu.

Praktikoje etikos problema dažniausiai iškyla baudžiant kalinį izoliatoriumi ar karceriu. Teisės aktuose numatyta, kad kalėjimo viršininkas turi gauti gydytojo išvadą ir dėl paties fakto, ir dėl sumažintos maisto davinio nuobaudos atlikimo metu.

Igaliojimas gydytojui priimti sprendimą dėl akivaizdžiai sveikatai netinkančios subkalininės mitybos medicinos etikos požiūriu yra netinkamas, nes jis įtraukia gydytoją į baudimo procedūrą. Suprantama, gydytojas neturi profesinės teisės visiškai nusišalinti nuo dalyvavimo įvertinant kalinio sveikatą šiuo atveju. Etikos požiūriu geresnis sprendimas būtų, jei mitybos reikalai būtų pačios nuobaudos turinio objektas, o tik po to gydytojas pateiktų savo išvadą.

Nežinomas atvejis, kad vadovas būtų ignoravęs gydytojo išvadą, tačiau esant neigiamai išvadai vidaus tvarkos taisyklėse turėtų būti įrašyta, kad vadovas tokiu atveju ne tik gali, bet ir privalo pakeisti šią nuobaudą kita.

Kita aktuali medicinos etikos požiūriu yra priverstinių manipuliacijų problema. Neverta net kalbėti apie tą gėdingą SSRS laikų praktiką, kai buvo plačiai taikomas priverstinis alkoholizmo, narkomanijos gydymas kalėjimuose, niekaip nesiderinantis nei su medicinine etika, nei su šių susirgimų gydymo medicinine logika.

Tačiau ir šiuo metu susiduriama su prievartos elementais, kai be kalinių savanoriško sutikimo atliekamos medicininės procedūros išaiškinant sergančius užkrečiamomis ligomis.

Privalomieji sveikatos patikrinimai taikomi ir pedagogams, maisto pramonės darbuotojams, policininkams ir daugelio kitų profesijų žmonėms. Tačiau jie turi alternatyvą: jei nepatinka, gali keisti darbą, profesiją ir pasirinkti darbą, kur tokių patikrinimų nėra.

Tarptautiniai dokumentai nurodo, kad kiekvieno patalpinto į kalėjimą asmens fizinę ir psi-

chinę sveikatą privalo įvertinti gydytojas. Tačiau neleidžiama tai daryti prievarta, be tiriamojo suprasto savanoriško apsisprendimo.

Lietuvoje kalinys irgi gali kategoriškai atsisakyti sveikatos patikrinimo, tačiau tada jis neperkeliamas į bendras gyvenamąsias patalpas, o jo gyvenimo sąlygos būna prastesnės. Toks apsisprendimo „išgavimo“ principas (geresnių gyvenimo sąlygų sudarymo, lengvatų, paskatinimų taikymo) naudojamas daugelyje šalių ir aprašomas rekomenduojamoje metodinėje literatūroje, prevencinės medicinos pavyzdinėse programose. Platesnį jo taikymą Lietuvoje riboja kalinių apgyvendinimo sąlygos, lengvatų ir paskatinimo priemonių nomenklatūra, jų taikymo būdai ir formos griežtai nustatyti teisės aktais. Demokratinėse pasaulio valstybėse kalėjimų vadovai, įvertinę kalinio asmenybę, turi daugiau šios srities teisių ir galimybių priimti individualius sprendimus. Todėl šiose šalyse kalinio „privalomam laisvanoriškumui“ įgyvendinti pasirenkami subtilesni būdai ir metodai. Pavyzdžiui, jeigu kalinys nesutinka kasdien testuotis dėl narkotikų vartojimo, jam kalėjimo vadovo sprendimu nustatomas griežtesnis, ribojantis jo ryšius su kitais žmonėmis laikymo režimas. Pas mus kalinio laikymo sąlygas nustato teisės aktai. Jų pažeisti kalėjimo vadovas negali.

Atskira problema – lytiniu keliu plintančių ligų tyrimas, ypač po to, kai daugelyje pasaulio kalėjimų paplito AIDS, o kalėjimus visuomenė dažnai pradėjo vadinti „AIDS peryklomis“. Kipre, Graikijoje, Italijoje, Liuksemburge, Portugalijoje, Ispanijoje ir daugelyje buvusio sovietinio bloko šalių, taip pat Lietuvoje laikomas privalomas testavimas dėl ŽIV. Europoje tokio tyrimo atsisakė tos šalys, kurių kalėjimuose kaliniai turi atskirus kambarius, yra efektyvi elgesio kontrolė ir korekcija. Medicininės etikos prasme pagrindinė rekomendacija būtų tokia: jeigu dėl kokių nors aplinkybių neįmanoma išvengti tokios privalomos medicininės manipuliacijos, tai apie tyrimo rezultatus kalinys turi būti suprantamai ir konfidencialiai informuojamas, nesvarbu, ar testas teigiamas, ar neigiamas. Nors ir labai sunku tai padaryti kalėjime, tačiau būtina išlaikyti ŽIV/AIDS informacijos slaptumą. Testų rezultatai negali būti pranešami kalėjimų administracijai.

Medicinos personalas ir kalinio bado streikas – dar viena sritis, kur nuolatos aktuali medicininės etikos problema. Svarbiausia medicinos personalo pareiga – informuoti bado streiką paskelbusį kalinį apie galimas neigiamas pasekmes sveikatai, suteikti būtiną sveikatai išsaugoti informaciją badavimo metu ir nutraukus bado streiką. Priverstinės medicininės manipuliacijos gali būti pradėtos taikyti badaujančiam tik tada, kai atsiranda reali grėsmė gyvybei, o pacientas apie savo sutikimą pradėti gydymą ar jo atsisakyti nebegali pareikšti dėl sveikatos būklės.

Asmenų, esančių kardomojo kalinimo laisvės atėmimo vietose, policijos areštines, sveikatos priežiūros įstatymo projekte yra numatyta, kad pradėdamas dirbti kalėjime medicinos specialistas privalo prisiekti ATĖNŲ PRIESAİKA.

1979 m. Atėnuose Tarptautinė kalėjimų medicinos tarnybų taryba suformulavo pagrindinius reikalavimus kalėjimuose dirbantiems medikams:

„Mes, sveikatos specialistai, dirbantys kalėjimuose, susitikę 1979 m. rugsėjo 10 d., iškilmingai pasižadame, vykdydami Hipokrato priesaiką, stengtis užtikrinti geriausią galimą sveikatos priežiūrą tiems, kurie yra įkalinti dėl bet kurios priežasties, be išankstinio nusistatymo ir nenusižengiant mūsų profesionaliai etikai.

Mes pripažįstame įkalinto asmens teisę gauti geriausią galimą sveikatos priežiūrą.

Mes įsipareigojame:

1. Atsisakyti siūlyti bei pritaikyti bet kurią fizinę bausmę.
2. Atsisakyti dalyvauti taikant bet kurią kankinimo būdą.
3. Nedaryti jokių eksperimentų su įkalintais asmenimis be jų sutikimo.
4. Saugoti informacijos, gautos profesionaliai bendraujant su įkalintais pacientais, konfidencialumą.

5. Medicininius sprendimus grįsti mūsų pacientų poreikiais, nes jie yra viršesni už bet kokius nemedicininis reikalus.”

Daugelyje demokratinių valstybių kalinių sveikatos reikalų problemos diskutuojamos, yra visuomenės akiratyje. Taip užtikrinama visuomeninė kontrolė, formuojamos bendrosios nuostatos, kurios anksčiau ar vėliau tampa privalomos valdžiai ir kalėjimų veiklos organizatoriams. Civilizuotose valstybėse visuomenės dėmesys kalinių sveikatos problemoms yra socialinės paramos, resocializacijos ir auklėjimo dalis. Civilizuotas visuomenės požiūris į kalinius ir kalėjimus, deramas dėmesys jiems yra bene svarbiausia humaniškesnės tvarkos kalėjime, humaniškesnio elgesio su kaliniais prielaida.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

ATEITIES BAUSMĖ – 90 PARŲ AREŠTAS

Pokalbis su Pataisos reikalų departamento prie VRM direktoriumi JONU BLAŽEVIČIUMI

– 1994 m. patvirtinta teisinės sistemos reformos programa. Kaip projekto kontekste atrodo teisinė Pataisos reikalų departamento kasdienybė?

– Dar 1992 m. kovo mėn. teisingumo ministras J. Prapiestis įteikė Seimui Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksą. Šių metų kovo mėnesį jis buvo pataisytas ir gražintas Seimui. Prie kodekso yra jo įgyvendinimo projektas, kurio vykdymas priklausys nuo finansinių, materialinių lėšų.

Šiomet Seimas priėmė Kardomojo kalinimo įstatymą, buvau jo rengimo darbo grupės vadovas. Vadovaujantis nekaltumo prezumpcijos principu, asmenys, kurie dar nenuiteisti, kai atliekamas parengtinis tyrimas ir paskirta kardomoji priemonė (suėmimas), įgijo įstatymu numatytą statusą, teisinę padėtį. Tai leidžia išspręsti nemažai problemų, išvengti konfliktų, kurie kildavo dėl tokio juridinio dokumento nebuvimo.

Liepos mėnesį Vyriausybė patvirtino kalinimo vietų vidaus taisykles. Vienas dalykas – priimti kodeksą ar įstatymą, kitas – sukurti materialinę bazę jam taikyti. Jeigu to nėra, tai darbas tampa deklaratyvus. Štai kardomojo kalinimo įstaigų įstatyme įrašyta, kad viename tardymo izoliatoriuje negalima laikyti daugiau nei tūkstančio kalinamųjų. O Lukiškėse jų yra apie 2 tūkstančius. Vadinasi, būtinas dar vienas izoliatorius.

Reikia papildomų pataisos įstaigų. Vienoje tokioje įstaigoje negali būti laikoma daugiau kaip 500 kalinamųjų. Tai Vakarų Europos kalėjimų limitai. Tokia įstaiga lengviau valdoma, daugiau dėmesio skiriama nuteistajam, normalesni kalinių ir personalo santykiai. Dabar socialinis darbuotojas dirba net su 100 kalinių. Nuo 1995 metų sausio mėn. Pataisos reikalų departamentas tapo savarankiškas, turi atskirą finansavimą.

– Bet tokie reformai reikalingi dideli pinigai.

– Mūsų įstaigų statyboms realiai reikėtų 23 milijonų litų. Kadangi kitų metų biudžete nepa-prastosios išlaidos sudarys tik 30 proc. šių metų finansavimo lygio, tai Departamentui projekte siūloma vos 6,4 mln. Šiomet buvo skirta 8 mln. Bet per metus statybos kaštai pabrangsta dvigubai. Vadinasi, reforma savaime jau stringa.

– Koks kalinių kontingentas plūsta į Pataisos reikalų departamento kalinimo įstaigas?

– Daugėja jaunimo. Šiandien turime apie 12 tūkst. įkalintų ir nuteistų. Padėtis stabilizuojasi. Daug kas priklausys nuo teismų, kokio griežtumo bausmes jie taikys. Parengtame Baudžiamajame kodekse numatytos ir alternatyvios bausmės, ne vien laivės atėmimas. Manau, kad tada

reikalai pakryps į gerąją pusę. Dabar teismai nuteisia apie 39 proc. Palyginus su kai kuriomis Vakarų Europos šalimis, Skandinavija, tai labai drastiški skaičiai.

– **Pataisos darbų kodeksas teigia: „kiekvienas nuteistasis privalo dirbti“. Ir Jūsų departamento įstaigų pavadinimuose yra tokios sąvokos: bendrojo režimo pataisos darbų kolonija ir pan. Kaip realybė atitinka šį Kodekso reikalavimą?**

– Anksčiau būdavo įdarbinta iki 90 proc. nuteistųjų. Dirbdavome net trimis pamainomis. Buvo valstybiniai užsakymai. Pirmas smūgis mūsų sistemai buvo smogtas tada, kai visi sandėliai buvo perpildyti, kai negalėjome realizuoti produkcijos, nes už ją Rusija, Ukraina ir kitos NVS šalys nemokėdavo. Nutrūko kooperatiniai ryšiai, Lietuvai mūsiškės produkcijos irgi nereikėjo. Panašiai nutiko ir su didžiosiomis Lietuvos įmonėmis. Antras smūgis – konkurencija. Mes negalėjome konkuruoti, nes mūsų darbo jėga – nuteistieji. Jie – laikini, nesuinteresuoti savo darbo vieta. Žema jų kvalifikacija, darbas primityvus. Pravieniškių baldų kombinatas juk negali konkuruoti su Klaipešos, Jonavos, Kauno baldų įmonėmis.

Anksčiau mūsų gamyba buvo vos ne gigantinė. Dabar gaminame langus, duris, siuvame drabužius, batus nuteistiesiems, kepame duoną. Šiandien įdarbinta tik 24 proc. nuteistųjų. Ir tai ne visur vienodai.

– **Teigiame, kad dabar žema kalinių kvalifikacija, mažiau nagingų vyrų. O prieš karą kalinių pagaminti dirbiniai pelnė aukščiausius apdovanojimus Europoje.**

– Kaip jau minėjau, kaliniai jaunėja. Pravieniškėse nebeturi meistrų. Anksčiau jie darydavo įvairias inkrustacijas, dabar ir jų nebegaminame. Be to, šie dirbiniai jau nebe paklausūs. Mes sutiktume bet ką gaminti, kad tik būtų užsakymų.

Danijoje, Švedijoje darbdaviai atleisti nuo pagamintos produkcijos mokesčių valstybei. Tada darbdaviai suinteresuoti vežti į kalėjimus žaliavas, pagrindines gamybos priemones – ir įkalinimo įstaigos neturi jokių įdarbinimo problemų. O pas mus – visiems vienodi mokesčiai.

– **Tokiu atveju valstybei būtų dviguba nauda: ir produkcija pagaminta, ir mažiau iš biudžeto, tiksliau – iš kiekvieno mokesčių mokėtojo kišenės, reikėtų remti dabar per prievartą dykinėjančius kalinius. O gal Lietuvai būtų naudingi privatūs kalėjimai?**

– Iki tokio kalėjimo dar toli. Jį išlaikantis asmuo 100 proc. finansuojamas biudžeto. Jeigu jis būtų finansuojamas tik 85 proc., kaip mes, tai neįvykdytų jam iškeltų reikalavimų. Net Skandinavijos šalyse nėra privačių kalėjimų, nors tenai yra visos sąlygos.

– **Kolonijos iš dalies yra nusikaltėlių „kvalifikacijos“ mokyklos. Ypač neigiamai veikia pirmą kartą nuteistuosius.**

– Tai laikinas dalykas. Parengtas Baudžiamojo kodekso projektas numato daug alternatyvių bausmių. Nebebus ir tų 39 proc. nuteistųjų. Atsiras 90 parų arešto bausmė (teks sėdėti kameroje be pasimatymų ir jokių siuntinių). Ko gero, tai bus viena iš pagrindinių bausmių. Lietuvoje turės būti 10 arešto namų. Nuteistieji bausmę atliks savo gyvenamojoje teritorijoje (pagal apskritis). Juose bus laikoma iki 200 asmenų. Pavyzdžiui, šiandien dvejiems metams įkalintieji ateityje, ko gero, gaus 90 parų areštą.

– **Jūsų vizija: Lietuvos kalinimo įstaigos XXI amžiaus pradžioje.**

– Ją kuria pradėta teisinės reformos programa. Tai priklausys nuo valstybės ekonominės padėties. Gerai nuteikia tai, kad kalinimo įstaigos bus mažesnės: pataisos namuose gyvens iki 500 kalinių. Tokie namai nebus pavojingi socialinių konfliktų atveju. Nepilnamečių bus laikoma iki 400, o riboto pakaltinamumo asmenų ir arešto namuose – po 200. Padaugės darbuotojų, padidės išlaidos, nes išliks dabartinės darbo funkcijos ir pasiskirstymas. Bus įvairių problemų, nes lazda visada turi du galus.

Kalbėjosi Arvydas VALIONIS

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

LYGTINIS PALEIDIMAS

Žibutė GIEDRAITYTĖ

Lygtinis paleidimas iš bausmės atlikimo vietų pagal LR Baudžiamojo kodekso 542 str.

Nuteistiesiems yra neaišku, kai jie neretai mato, jog pagal šį straipsnį išleidžiami net turintys galiojančias nuobaudas. Arba – administracija pristatė lygtiniam paleidimui, o prokuroras atmetė.

Akivaizdu, kad nuteistiesiems neišaiškinta šio straipsnio taikymo tvarka, pakartotinio pristatymo, nuobaudų galiojimo laikas, nutarimo netaikyti lygtinio paleidimo apskundimo tvarka ir terminai. Kyla klausimas: kodėl taip bijomasi, kad nuteistieji patys apie tai bent stenduose pasiskaitytų? Juk ne kiekvienas supranta ir įsimesna, kas sakoma bendrame kolonijos ar būrio susirinkime.

Vis dar gajį nuomonė, kad juo mažiau nuteistasis žino, tuo geriau. Dėl tokių nesusipratimų nuteistieji agresyviai, pradedama abejoti darbuotojų teisingumu, nepasitikėti tais, kuriems šis straipsnis buvo taikytas.

Yra nuteistųjų, kurie „gerą vardą“ pelno negarbingai. Nė vienam zonoje ne paslaptis, kad tie, kurie dažnai bėgioja pas režimininkus, operatyvininkus, labai greitai gauna lengvatų ir lygtinai paleidžiami. Tai dar labiau kursto nuteistuosius.

Išleidžiant iš bausmės atlikimo vietų pagal šį straipsnį nuteistajam paskiriama administracinė priežiūra.

Administracinės priežiūros taisyklės ir jų vykdymo tvarka liko nepakeistos nuo sovietinių laikų. Tačiau jos žinomos tik policijos komisariatuose. Teismo nutartyje apie lygtinį paleidimą nurodoma tik tai, kokie administracinės priežiūros apribojimai taikomi.

Tačiau kaip nuteistajam spręsti administracinės priežiūros problemas laisvėje, jokios išankstinės informacijos (išskyrus, kad per 3 paras reikia atsižymėti policijos komisariate) nėra. Ką daryti, jeigu esi nukreiptas pagal buvusią gyvenamąją vietą, o ten nuvykus paaiškėja, kad nėra nei kur, nei pas ką apsigyventi. Kaip elgtis, jeigu nori išvykti? Kokios pasekmės laukia, jei nebus griežtai vykdomi apribojimai?

Būna ir tokių kuriozų, kad išėjęs į laisvę ir apsigyvenęs be policijos leidimo kitoje vietoje ir nuolatinei įsidarbines buvęs nuteistasis mano, kad jis elgiasi kaip pasitaisęs žmogus. Nesuvočia, kad po kurio laiko bus vykdoma paieška ir nepaisant jo ketinimų dorai gyventi, bus suimtas ir grąžintas toliau atlikti bausmę.

Nuteistasis psichologiškai pasiruoštų būsimajam gyvenimui laisvėje, jeigu bausmės atlikimo vietoje žinotų atsakymus į anksčiau keltus klausimus. Ypač tie, kurie pirmą kartą išeina į laisvę su administracine priežiūra, turi įsisąmoninti, kiek tai tęsis, kokios galimybės sutrumpinti šį laiką, kas turi teisę tai daryti.

Daugelis įsitikinę, kad administracinės priežiūros trukmė priklauso nuo policijos komisaro malonės. Ir nežino, jog tokią nutartį priėmęs teismas, tad teismas gali ją ir pakeisti.

Ne visi suvokia užstato sąvoką, norint gyventi be administracinės priežiūros apribojimų.

Jeigu nuteistasis galėtų dar įkalinimo įstaigoje įsisąmoninti minėtus dalykus, būtų aiškiau ir mažiau nusiskundimų. Juk ateina laiškų ir be cenzūros. Nuteistieji turi suvokti, kad Lietuvos kalinių globos draugija, norėdama patikrinti jų nurodytus faktus, negali to padaryti nepranešusi įkalinimo įstaigos administracijai laiško autoriaus pavardės. Ši sužinojusi apie nelegalų nuteistojo skundą ar laišką, gali jį nubausti.

MIRTIS. AR TAI IŠIMTINĖ BAUSMĖ?

Henrikas URBANAVIČIUS

Neišvengiamo atpildo baimė.

Padarei kad ir na itin didelį nusikaltimą, peržengei įstatymą – atsakyk.

Esame krikščionys, o krikščionybė niekur ir niekada nepropagavo žiaurumo; jos mokymo pagrindų pagrindas – atlaidumas, tolerancija. Valstybė, kurios Baudžiamajame kodekse įtvirtinama mirties bausmė – žmogaus teisių pažeidėja.

Kalinių globos draugija ir Lietuvos žmogaus teisių asociacija per pastaruosius trejus metus ne kartą kreipėsi į Prezidentą, Seimą, vyriausybinės ir religines institucijas, ragindamos atšaukti arba sustabdyti mirties bausmės vykdymą Lietuvoje.

LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMASIS KODEKSAS

24 straipsnis. Mirties bausmė.

Mirties bausmė yra pagrindinė ir išimtinė bausmė. Mirties bausmė gali būti skiriama tik už pabaigtą tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis. Mirties bausmė vykdoma sušaudant. Mirties bausmė negali būti skiriama, o paskyrus – vykdoma moterims, asmenims, kuriems nusikaltimo padarymo momentu nebuvo suėję 18 metų, taip pat asmenims, pripažintiems ribotai pakaltinamais.

Teismas, nuteisdamas asmenį mirties bausme, gali pakeisti ją laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Mirties bausmė gali būti pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos, taip pat ir malonės tvarka.

Asmenys, kuriems mirties bausmė pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos, laikomi kalėjime.

(Lietuvos Respublikos 1994 m. liepos 19 d. įstatymo Nr. I-551 redakcija.)

Lietuvai prisijungus prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos mūsų teisėsaugai iškilo nauja užduotis – užtikrinti Žmogaus teisių deklaracijos 3 ir 5 straipsniais įtvirtinamą gyvybės teisę ir teisę nebūti žiauriai baudžiamam.

Labai dažnai asmenys, kurie palaiko mirties bausmę, nurodo, kad tai geriausia kovos su nusikalstamumu priemonė. Bet Vakarų Europoje ir Amerikoje atlikti tyrimai rodo, kad tai neturi esminės reikšmės. Beje, tą patvirtina ir lietuviškoji kasdienybė: mirties bausmė yra, o nusikalstamumas didėja. Žmonės mano, kad mirties bausmė leidžia palaikyti griežtą tvarką. Paprastai mirties bausmę plačiau taikyti trokšta tos valstybinės institucijos, kurių pareiga kovoti su nusikaltėliais. Turint Baudžiamajame kodekse grupę straipsnių su mirties bausmės sankcija, tardytojams, prokurorams ir kitiems pareigūnams yra daug lengviau dirbti. Tokius straipsnius galima panaudoti kaip psichologinį spaudimą tardomiesiems. Būna, kad dėl vieno ar kito nusikaltimo kyla ažiotažas, ir teisingumas susvyruoja, įsivaizduokime, kas būtų, jeigu tokios bausmės būtų vykdomos kasdien – ar tai nešokiruotų visuomenės?

Mirties bausmė visada sudaro galimybę, kad žmogus gali būti neteisingai nuteistas.

O svarbiausia, kad tos klaidos nebegalima ištaisyti. Net pačiose demokratiškiausiose valstybėse, kuriose yra senos teismo tradicijos, neišvengiama teismo klaidų. Jeigu yra mirties bausmė, vadinasi, atsiras ir nekaltai nuteistų.

Pavyzdžiui, JAV, kad būtų išvengta teismo klaidos mirties nuosprendžio atveju, budi prisiekusiųjų teismas. Jokios „greitos“ mirties bausmės nebūna. Kol apsvarsto net mažiausią abejonę praeina 3-5-eri metai. Toks „delsimas“ įvairiapusėškai naudingas. Nutinka, kad po tam tikro

laiko atsiranda naujų įrodymų apie nuteistojo nekaltumą.

Dažnai mirties bausmė gali būti panaudota kaip politinių represijų priemonė. Pasikeitus politinei situacijai, atsiradus diktatūrai, mirties bausmės įtvirtinimas teisinėje sistemoje sudaro prielaidas per tuos Baudžiamojo kodekso straipsnius susidoroti su politiniais oponentais. Užtat totalitaristai yra pralieję tiek daug nekalto kraujo.

Mirties bausmė nesuderinama su dabartinėmis juridinėmis sąvokomis.

Visa teisinė sistema yra grindžiama žmogaus teisių gynimo teisingumu, bausmės teorija. Mirties bausmė prieštarauja nuostatai, kad nusikaltusį asmenį galima pataisyti. Bausmė yra ne kerštas, o priemonė, kad asmuo daugiau nepadarytų nusikaltimų. Mirties bausmės laukimas – tai tam tikras žmogaus kankinimas. Ypač psichologinis. Neleistina, kad bausmė sukeltų fizinį, psichologinių kančių. Bet tai šiuo atveju neišvengiama.

Mirties bausmė uždeda dėmę nuteistojo šeimai, artimiesiems.

Visuomenėje gyvas palyginimas, kad ir demokratinės JAV turi mirties bausmę. Tačiau mes esame europiečiai, siekiame tapti pilnateisiais Europos Sąjungos nariais, tad ir turime priimti esminius Senojo žemyno teisės reikalavimus – ne tik panaikinti antihumanišką mirties bausmę, bet ir pertvarkyti visą teisėtvarką.

Valstybės humaniškumas yra ir jos piliečių humaniškumo prielaida.

Nė viena Skandinavijos šalis per 50 metų neįvykdė nė vienos mirties bausmės. Lietuvoje paskutinė mirties bausmė įvykdyta B. Dekanidzei.

Dabar jos laukia 9 nuteisti asmenys. Latvijoje paskutinis mirties nuosprendis įvykdytas 1995 m. gruodyje.

Įdomi Estijos praktika. Čia mirties bausmės laukia 10 nuteistųjų. Šioje respublikoje nuo 1991 m. rugsėjo mėn. (nepriklausomybės atkūrimo) nebuvo įvykdytas nė vienas mirties nuosprendis. Net ir pasmerktajam, atsisakiusiam malonės prašymo.

Kodėl Lietuvoje nepanaikinama mirties bausmė?

Pirmiausia taip politikai pataikauja rinkėjams, nors patys puikiai supranta, kad mirties bausmės įteisinimas nesumažina nusikalstamumo. Dabartinėje situacijoje jie bijo būti nepopuliarūs. Lietuvos partijos, išskyrus liberalų, dar neįrašė į savo programas mirties bausmės panaikinimo nuostatos. To bijosi net krikščioniškosios pakraipos partijos. O neseniai įsikūrusi Lietuvos ūkio partija savo pareiškime teigia, „jog mirties bausmės panaikinimu suinteresuotos mafijinės struktūros, kurioms paranku naudotis samdomų žudikų paslaugomis“.

Mirties bausmės sustabdymas ar atidėjimas nėra jos panaikinimas. Nuosprendžio vykdymo grėsmė pakibusi, galimybė taikyti ją kitiems nusikaltėliams taip pat neišnykusi. Mūsų teismai gali skirti bausmę net iki gyvos galvos. Net už žiauriausią nusikaltimą skiriama tik 15 metų, kaip buvo įprasta sovietmečiu. O būna, kad žmogžudys įkalinamas 7-eriems metams. Savaiame suprantama, tai labai piktina visuomenę. O kodėl ne iki gyvos galvos?

Prisiminkime pirmuosius Lietuvos Nepriklausomybės metus, kai prezidentas A. Smetona pasirašė įstatymą, sustabdantį mirties bausmės vykdymą, kol šis klausimas nebus „išrištas“ Konstitucijoje. Beje, ir šiandieninėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje mirties bausmės taikymo būdas liko neaptartas. Šią žiojėjančią spragą reikėtų nedelsiant panaikinti, kol mūsų įstatymų leidėjai ir teisdariai to nesuvoks, veltui statysime kartuves, priiminėsime griežčiausius kodeksus – nusikaltėliai tyčiosis ir iš kartuvių, ir iš pačių teisdarių.

NUSIKALSTAMUMAS IR JO PRIEŽASTYS LIETUVOJE

Antanas DAPŠYS – Teisės instituto direktorius

Viena iš specifinių ir būtinų prielaidų teisei ir jos funkcionavimo sistemai Lietuvoje sukurti yra šios sistemos kriminologinės apsaugos mechanizmų suformavimas – nusikalstamumo, kitų teisės pažeidimų kontrolės ir prevencijos problemos sprendimas.

Su šia problema susiduria kiekviena visuomenė. Skiriasi tik šios problemos mastai, reiškimosi formos, sprendimo būdai, priemonės, galimybės.

Seniai pastebėta, kad esant stabiliam visuomeniniam gyvenimui šalyje, nusikalstamumo lygis taip pat stabilus, o socialinių krizių, radikalių permainų laikotarpiais nusikalstamumas dažniausiai didėja. Akivaizdus tokio reiškinio pavyzdys – sudėtinga kriminogeninė situacija pokomunistinėse ir pookupacinėse šalyse, taigi ir Lietuvoje.

Kriminologai dar Lietuvos nacionalinio atgimimo išvakarėse (sovietinės „perestroikos“ laikais) prognozavo artėjančią nusikalstamumo „bangą“, galimus nepalankius kiekybinius ir kokybinius pakitimus; deja, praktiškai reaguoti į tai pradėta tada, kai prognozės tapo realybe.

Pagrindinės tendencijos

Staigus registruojamos nusikalstamumo dalies statistinių rodiklių šuolis Lietuvoje prasidėjo 1988 metais, todėl šie metai yra mūsų analizuojamo periodo atskaitos (baziniai) metai.

Išanalizavus ir įvertinus 1988-1995 metų nusikalstamumo statistiką, darytinos šios pagrindinės išvados:

- per pastaruosius 8-erius metus (1988-1995 m.) labai pablogėjo nusikalstamumo kiekybiniai (statistiniai) rodikliai: užregistruotų nusikaltimų skaičius padidėjo beveik 3 kartus (nuo 21337 iki 60.819 nusikaltimų); nusikalstamumo lygis (koef. 10000 gyv.) išaugo nuo 58,2 iki 163,6; nustatytų asmenų, padariusių nusikaltimus, padaugėjo beveik 2 kartus (nuo 12746 iki 22069) ir daugiau kaip 2 kartus padidėjo nuteistų asmenų metinis skaičius (1988 m. nuteista 8002, 1995 m. – 18344). Nuolat didėjo nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė skaičius ir lyginamoji dalis (nuo 29 iki 40 proc.);

- nors nuo 1993 metų registruojamos nusikalstamumo dalies didėjimo tempai sulėtėjo (1993 m. užregistruota 60378, 1994 m. – 58634, 1995 m. – 60819 nusikaltimų), tačiau problemą sudaro iki šiol gana aukštas jo lygis (1993 m. – 160,9, 1994 m. – 157,4, 1995 m. – 163,6), ypač – latentinis, t. y. šešėlinis nusikalstamumas, kurio tempai ir mastai (ypač ekonomikos sferoje) nepakankamai ištirti ir silpnai kontroliuojami;

- palyginti mažai atskleidžiama užregistruotų nusikaltimų (mažiau kaip pusė: 1994 m. – 40,8 proc., 1995 m. – 40 proc.);

- nepalankūs nusikalstamumo kokybiniai (struktūriniai) pokyčiai: smarkiai padaugėjo sunkių smurtinių nusikaltimų: tyčinių nužudymų (nuo 143 atvejų 1988 m. iki 502 (įskaitant pasikėsimus) 1995 m. tyčinių kūno sužalojimų (177-299);

- smurtiniai nusikaltimai dažnai padaromi dėl savanaudiškų (turtinių) motyvų, panaudojant ginklus, sprogmenis ir pan.;

- vyrauja (75-80 proc.) turtinio pobūdžio nusikaltimai, kurie ir lėmė bendrą nusikalstamumo didėjimo tendenciją 1988-1995 metais;

- greta „tradicinio“ (kriminalinio) nusikalstamumo (vagysčių ir kt.) atsirado naujos („netradicinės“) nusikalstamumo formos bei rūšys. Tai ekonominiai, organizuoti, profesionalūs nusikaltimai (turto prievartavimas, kontrabanda, vengimas mokėti mokesčius, pinigų padirbinėjimai

mas, nusikaltimai, susiję su korupcija, narkobiznis, prostitucija ir kt.);

– konstatuojamas nepalankus nusikalstamumo persiskirstymas teritoriniu požiūriu, jo didėjimas kaimo vietovėse; nusikaltimų „importas“ ir „eksportas“ tiek iš Rytų, tiek iš Vakarų (transnacionalinis nusikalstamumas); iš esmės keičiasi nusikaltėlių kontingentas; kristalizuojasi atitinkami nusikaltėlių sluoksniai: profesionalūs, organizuoti nusikaltėliai,

– socialiai dezadaptuoti asmenys (alkoholikai, grįžę iš įkalinimo vietų, bedarbiai, benamiai ir pan.). Didėja jų faktinis nusikaltimų recidyvas.

Į nusikalstamą veiklą vis dažniau įtraukiamas nesimokantis ir nedirbantis jaunimas, nepilnamečiai, vaikai. 1990-1995 metais nepilnamečių nusikalstamumo tempai 1,5 karto aplenkė šio amžiaus tarpsnio gyventojų augimo tempus. Taip pat šie tempai didesni ir už bendro nusikalstamumo tempus (ypač 1994-1995 m. ir iki šiol). Tai pavojinga tendencija, nes jau dabar beveik pusę (1995 m. – 45,5 proc.) visų nustatytų padariusių nusikaltimus asmenų sudaro 14-24 metų amžiaus jaunimas ir apie 2/3 (1995 m. – 60,9 proc.) tokių asmenų – 14-29 metų amžiaus.

Ši tendencija (nesiimant jos neutralizavimo priemonių) gali paskatinti naujos nusikalstamumo „bangos“ pakilimą netolimoje ateityje – šio amžiaus pabaigoje, trečio tūkstantmečio pradžioje.

Šie ir kiti kiekybiniai bei kokybiniai nusikalstamumo kitimo tempai „aplenkė“ naujos adekvacijos šio reiškinių kontrolės ir prevencijos sistemos kūrimo tempus; nusikalstamumas, būdingas rinkos ekonomikai, susiformavo greičiau negu pati rinkos ekonomikos visuomenė ir jos teisinės, socialinės kontrolės sistema.

Priežastys ir prognozės.

Nusikalstamumo kontrolės strategija ir taktika daug priklauso nuo šio reiškinių, jo priežasčių adekvataus įvertinimo bei kitimo analizės, vystymosi prognozių. Tai lemia ir prevencijos sėkmę. Priežasčių atskleidimas – viena iš svarbiausių problemų kriminologijoje ir praktikoje.

Aiškinant nusikalstamumo plėtros Lietuvoje priežastis, teoriniu ir praktiniu požiūriu, tikslinga skirti objektyvias ir subjektyvias aplinkybes, taip pat vidinius (šalies) ir išorinius (tarptautinius) veiksnius.

Tarp objektyvių aplinkybių akcentuoti esminiai pereinamojo (iš planinės sovietinės į rinkos ekonomiką) laikotarpio prieštaravimai bei sunkumai visuomenės struktūrose:

– moralinėje kultūrinėje – prieštaravimai tarp sovietinės okupacijos palikimo ir tautoje glūdėjusių vertybinių nuostatų, moralės bei kultūros normų, santykių, papročių, tradicijų;

– teisinėje – atkuriamos teisinės sistemos, įstatymų, teisinių institucijų, jų struktūrų formavimo kolizijos, sunkumai;

– socialinėje – pagreitėjusi gyventojų, jų šeimų socialinė diferenciacija bei poliarizacija turto požiūriu, žymios gyventojų dalies gyvenimo lygio nuosmukis, nedarbo grėsmė ir kt.;

– ekonominėje – denacionalizacijos bei reprivatizacijos (privačios nuosavybės atkūrimo) proceso sunkumai, ūkio ir gamybos suirutė, hiperinfliacija ir pan.;

– politinėje – išoriniai ir vidiniai politiniai prieštaravimai, kitų šalių įtaka.

Sunkia situacija šalyje (vidinės priežastys) naudojasi ne tik atskiri asmenys, bet ir jų grupės, nusikaltėlių struktūros, neretai įtraukdamos į savo veiklą jaunimą bei nepilnamečius. Tuo naudojasi ir kai kurių užsienio šalių organizuotos, transnacionalinės nusikalstamos struktūros (išorinės priežastys).

Prie subjektyvaus pobūdžio aplinkybių priskirtina ne tik socialiai dezadaptuotų asmenų – potencialių nusikaltimo subjektų kriminologinės, psichologinės charakteristikos, bet ir:

– ekonominės, socialinės, teisinės politikos spragos ir klaidos;

– nepakankamas atitinkamų valstybės institucijų dėmesys atskiroms socialinėms grupėms (pvz., asmenims, grįžusiems iš įkalinimo vietų, bedarbiams, socialiai dezadaptuotiems asmenims);

- socialinės kontrolės bei prevencinės veiklos organizavimo trūkumai;
- teisėsaugos institucijų nepakankamas nusikaltimų atskleidimas, kiti organizaciniai trūkumai bei nesklandumai.

Staigus nusikalstamumo didėjimas, jo struktūriniai pokyčiai sąlygoti komplekso anksčiau minėtų aplinkybių, tad šio reiškinio prognozės yra susijusios su aplinkybių prognozėmis.

Sunormalėjus šalies ekonominei ir socialinei situacijai, sustiprėjus teisėsaugos institucijoms, iš esmės pagerinus nusikaltimų atskleidimą bei nusistovėjus įstatymų taikymo praktikai, galima tikėtis ir nusikalstamumo remisijos periodo. Tačiau tai neįvyks savaime. Nusikalstamumas turi savo tęstinumo ir perimamumo tradicijas, kurios ilgokai išlieka netgi iš esmės pakitus šio reiškinio objektyvaus pobūdžio veiksniams, sąlygoms. Nusikalstamumą sąlygoja, kaip minėta, ne tik objektyvios, bet ir subjektyvios, taip pat išorinės aplinkybės. Be to, atsiras ir naujų aplinkybių bei problemų, kurias reikės spręsti. Tai permanentinis procesas.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

PADĖKA

Savanorių aktorių grupė

1994-aisiais nuo Senamiesčio teatro atsiskyrusi aktorių grupė „Savanoriai“, vadovaujama režisieriaus L. Ciunio, pastatė spektaklį „Žodžiai iš Anapus“ apie Sovietų okupuotos šalies partizanų. Jis buvo parodytas ir Vilniaus griežtojo režimo pataisos darbų kolonijos gyventojams.

Pabendravę su kaliniais ir tuo metu dar kalinamu literatu V.Mižvinsku, supratome, jog jiems, už grotų patekusiems žmonėms, reikia dvasiškai padėti. Padėti suprasti, kad blogis svetimas ne tik mums, bet ir esantiems „toje pusėje“. Ši veikla galėtų būti ne tik spektakliai, bet ir „atstumtųjų“ problemų kėlimas įvairiose visuomenės informavimo priemonėse.

Nuoširdžiai dėkojame Lietuvos kalinių globos draugijai už moralinį padaršinimą imtis šio sumanymo. Tikime, kad ir kiti meno bei kultūros žmonės neliks nuošalyje.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

PAGALBININKĖS

Vidurvasarį Lietuvos kalinių globos draugijoje pradėjo dirbti norvegė Hildė Hestad ir Lisė Mensner. Abi diplomuotos: Hildė – psichologė. Lisė – socialinės psichologijos specialistė. Jų darbo tikslas – padėti Kalinių globos draugijai rengti naujus projektus, ieškoti finansinės pagalbos ir labdaros, plėsti Norvegijos ir Lietuvos kalinių globos ryšius. Jos dirba pagal Norvegijos užsienio reikalų ir Teisingumo ministerijų „Pagalbos Baltijos šalims“ programą.

Viešnios rugpjūčio 8-12 d. Vilniaus centre atliko 18-75 metų amžiaus žmonių apklausą: kaip Lietuvos gyventojai reaguoja į kriminogeninę situaciją, kodėl žmonės tampa nusikaltėliais, kaip kalinių integruoti į visuomenę ir pan. Jos planuoja apsilankyti į kalinimo įstaigose ir pasikalbėti su kaliniais. Savojo projekto darbus norvegė vykdys iki gruodžio 15 d., o grįžusios namo tikisi tęsti šį trejų metų projektą.

Žaviosios užsienietės pamėgo lietuviškus cepelinus ir čeburekus, tačiau vakarais jos nemaloniai jaučiasi sostinėje, nes yra nesaugios.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

PAKRIKŠTYTI VILNELĖJE

Vidmantas KLIUKAS

Skaitydami Šventąjį Raštą rasite pasakojimą apie Joną Krikštytoją, kuris pirmuosius krikščionis krikštijo upės vandeniui. Gausiausioje Lietuvoje tikinčiųjų – katalikų – bendruomenėje krikštijama paprasčiau: kalbant maldos žodžius ant krikštijamojo galvos užpilama truputis vandens. O štai krikščionys evangelikai linkę laikytis senųjų tiesų. Šio tikėjimo pasekėjų nėra daug.

– Vilniuje mūsų tikėjimo brolių ir seserų yra apie 500, – sakė pastorius Borisas Filonas.

– Kiekviena krikšto ceremonija mums šventė, džiaugiamės, kai pasipildo bendruomenės tikinčiųjų gretos. Dar labiau džiaugiasi mūsų širdys, kai į doros ir tikėjimo kelią grįžta buvę nusikaltėliai.

Pataisos reikalų departamento prie VRM direktoriaus pavaduotojas Viktoras Buiko priminė, jog krikščionys evangelikai jau ketvirtą kartą nuo 1990-ųjų krikštija kalinius Vilniuje, Vilnelėje prie Markučių.

– Tegul tikėjimas jiems padeda pasitaisyti, – sakė V. Buiko, – o mes sudarysime sąlygas visoms Lietuvos teisingumo ministerijoje registruotoms religinėms bendruomenėms ieškoti pasekėjų. Norisi tikėti, kad jie nebegrįš į kalėjimus...

Stebint krikštynas, klausantis lietuviškai ir rusiškai giedamų giesmių, matant įsijautusius maldoje kalinių veidus, imi suprasti, kad nuteistiesiems tai ne šiaip sau kokia pramoga, maudymasis rugpjūčio viduryje, o naujas sąmoningo gyvenimo etapas kelyje į gėrį.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

TOTALITARINIO MĄSTYMO DOKUMENTAS ARBA VIDAUS TVARKOS TAISYKLIŲ ŠALYGOTI ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMAI LIETUVOS PATAISOS DARBŲ ĮSTAIGOSE

Vytautas GIRDZIJAUSKAS – rašytojas,

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas nuo 1994 iki 2002 metų.

1. Pataisos darbai – nonsensas

Įpusėjo septintieji nepriklausomo gyvenimo metai. Jau baigiame pamiršti daugelį totalitarinės sistemos sąlygotų veiklos ir mąstymo formų – nebėra cenzūros, demokratiniu būdu renkamas Seimas ir Prezidentas, nors ir sunkiai, bet negrįžtamai įsitvirtina rinkos dėsniai, su viltimi laukiame, kada pagaliau pradėsime kopti į europietiškos gerovės kalną. Ir vis dėlto yra dar ne viena mūsų visuomenės gyvenimo sritis, kur per šį laikotarpį beveik niekas nepasikeitė, o jei ir pasikeitė, tai ne į gera. Tai nusikalstamumas ir nusikaltėliai, tai teisėsauga ir teisėtvara. Visą šį problemų kompleksą, susipynusį į sunkiai išnarpiojamą mazgą, viename straipsnyje išanalizuoti nėra galimybių, tad apsiribosime siauresne tema – vadinamosiomis Pataisos darbų įstaigomis, o dar konkrečiau – jų vidaus taisyklėmis, kurios reglamentuoja nemažo būrio gyventojų santykius, elgseną, kitus svarbius dalykus. Juk šios taisyklės lemia ne tik nuteistųjų, kurių šiuo metu Lietuvoje gerokai daugiau nei 10000, bet ir tų įstaigų darbuotojų, nuteistųjų artimųjų nuotaikas, o kartais – net gyvybes.

Šio skyrelio pavadinimą – teiginį – pagrįsti galima visai nesunkiai. Niekam ne paslaptis, kad

bedarbystės problema aktuali net laisvėje, o ką kalbėti apie kalėjimus ir kolonijas – ten bedarbystė tampa beveik norma. Kai kuriose šio tipo įstaigose darbu aprūpinama tik 10-30 proc. nuteistųjų. Lankantis tose įstaigose teko girdėti, kaip žmonės prašyte prašo kokio nors užsiėmimo, deja, deja... Tuo tarpu šių įstaigų Laikiniosiose vidaus taisyklėse puikuojasi štai tokie punktai:

„10.1.2. Kiekvienas nuteistasis privalo dirbti. Pataisos darbų įstaigų administracija užtikrina, kad nuteistieji būtų įdarbinti atsižvelgiant į jų darbingumą, jei įmanoma – į turimą specialybę“ (p. 33).

Ar susimąstė rašiusieji šias eilutes (o iš tikrųjų išverstas iš rusų kalbos), kaip jos atitinka šių dienų tikrovę? Bet ką čia įtarinėti eilinius vertėjus ar raštininkus, jei niekas rimčiau nesusimąstė Seime, kai buvo svarstomi ir priimami ištisi Pataisos darbų kodekso skyriai. Net ir šio įstatymo pavadinime įrašyti pataisos darbai, vadinasi, nusikaltėlis baudžiamas ne kuo kitu, o darbu, o šią nuostatą jau senų seniausiai atmetė rimtoji pedagogika. Vadinasi, tiek Pataisos darbų kodeksas, tiek Pataisos darbų įstaigų taisyklės – fikcija, nes dauguma nuteistųjų baudžiami ne darbu, o bedarbyste. Tad ar ne laikas susimąstyti tiek išrinktiesiems tautos atstovams Seime, tiek visiems kitiems teisdariams ir teisėsaugiams, kad atėjo laikas pakeisti bent jau kodeksų ir įstaigų pavadinimus, o tada jų turinį norom nenorom tektų permąstyti iš pačių pagrindų.

2. Nuteistiesiems – uniformą

Bet kaip yra, taip yra: kol kas nei Kodekso, nei įstaigų pavadinimų taip staigiai nepakeisime, nors tai aiškus totalitarinio mąstymo reliktas, tad žvilgterkim bent prabėgomis į Laikinių vidaus taisyklių kitus skyrius:

„3.2.3. (...) Nuteistasis aprūpinamas nustatyto pavyzdžio drabužiais ir avalyne (p.9).

4.2. Nuteistųjų elgesio taisyklės.

4.2.1 (...) dėvėti drabužius ir avėti avalynę, leistiną nuteistiesiems (p.11).“

Taigi drabužiai. Nesusimąščius, regis, nieko bloga nėra, jei nuteistasis aprūpinamas „nustatyto pavyzdžio avalyne ir drabužiais“, nes toli gražu ne visi nuteistieji gali jais apsirūpinti patys. Bet pasigilinus greit paaiškėja, kad tas „nustatyto pavyzdžio“ fenomenas užprogramuoja visą Vidaus taisyklių pažeidimo kompleksą. Antai šių taisyklių priede Nr.10 patikslinama: „Nustatyto pavyzdžio drabužiai, kepurės, avalynė ir patalynė pagal nustatytas normas. Tamsi vienos spalvos avalynė, moterims – vienos spalvos suknelės. (...) Neryškios spalvos sportiniai kostiumai.“ (p.66).

Nuo tų spalvų viskas ir prasideda. Ne tik spalvingų drabužių neleidžiama nešioti, bet ir tušiniai bei pieštukai gali būti tik „juodos, mėlynos ir violetinės spalvos“ (ten pat). Užsivilkto kalinys ryškesnę striukę, užsidėjo nenumatytos formos kepurę, apsiavė išėiginius batus, išsitraukė žalią ar raudoną tušinuką – karceris. Ir tai ne išimtis, ne vienas ir ne du kartai.

Kalinių globos draugija ir Žmogaus teisių asociacija žino faktų, kad už tokias „pražangas“ nuteistasis buvo baudžiamas ne viena, ne du, o kelis ir net keliolika kartų. Ir ne tik siuntinių ar pasimatymų panaikinimu, ne tik karceriu, bet būdavo atiduodami į teismą, kad likusią bausmės dalį atliktų kalėjime. Ir teisėjai toliau baudė tokius „pažeidėjus“ tuo pačiu atimdami iš nuteistųjų galimybę išeiti į laisvę pagal išankstinio paleidimo įstatymą. Jau vien „nustatyto pavyzdžio“ drabužių priverstinis nešiojimas yra žmogaus teisių pažeidimas, žmogaus orumo žeminimas, nes tai nenumatyta nuosprendyje. Anksčiau cituotuose Vidaus taisyklių formulavimuose programuojama prižiūrėtojų savivalės galimybė, be jokio reikalo didinama įtampa nekalbant apie ekonominę šio reikalo pusę.

Ypač sunku būna mažabausmiams jauniems ir ambicingiems jaunuoliams, kuriems iki gyvo kaulo įgrysta juoda spalva, dėvima dieną iš dienos. Tiesa, pastaruju metu kai kuriose šio tipo įstaigose jau daromas „eksperimentas“ – leidžiama nešioti nuosavus drabužius. Tik aišku, kad tas „eksperimentas“ skirtas ne nuteistųjų būviui ir psichologiniam klimatui pagerinti, o tarsi

savus darbuotojus įtikinti, kad tai nešiuolaikiška, neeuropietiška reikalauti iš nuteistųjų uniformos.

Ir vis dėlto čia atimamas vienas svarbiausių prižiūrėtojo ginklų – bausti kada tik panorėjus, juk visada pamatysi ką nors ne taip užsivilkus ar apsiavus.

3. Normos skrandžiui

Dar viena kalinių rykštė – maisto ir pasimatymų su artimaisiais griežtas ribojimas.

„5.4. Nuteistieji maitinasi pataisos darbų įstaigos valgykloje arba gamybiniame objekte specialiai tam skirtoje patalpoje dienotvarkėje nustatytu laiku (p.15).“

Niekur nėra net užuominos, kad net nuteistos moterys gali gamintis sau valgį gyvenamosiose patalpose. Pažangesnieji šių įstaigų vadovai, pabuvoję užsieniuose, kur dauguma kalinių maitinasi savarankiškai, leidžia išimties tvarka iširengti virtuvėles, sandėliukus (Panevėžio moterų kalėjimas). Bet jie formaliai pažeidžia Laikiniųjų vidaus taisyklių cituotą paragrafą, todėl ministerijos ir Pataisos departamento klerkai gali juos bausti. Vadinasi, ir šiame skyriuje užprogramuoti tiek nuteistųjų, tiek įstaigų administratorių teisių pažeidimai. Pažeidinėjama ir pasimatymų nuostata. Jie taip pat ribojami, o jei kas nors neprotingai ribojama, tai pažeidimų nieku gyvu neišvengsi. O pažeidėjams sudrausminti viena vienintelė priemonė – bausti, bausti, bausti...

4. Basmė – vienintelė pataisos priemonė

Baimės psichologijos diegimas kyšote kyšo beveik iš kiekvieno Laikiniųjų taisyklių puslapio, bet ryškiausiai ten, kur kalbama apie pažeidėjų nuobaudas.

„12.4.4. Uždarytiems į baudos ar drausmės izoliatorių ar karcerį nuteistiesiems atskirai nuo kitų nuteistųjų atliekamas pilnas sanitarinis paruošimas, o vyrams nukerpami plaukai (p.41).

12.4.8. Nuteistiesiems, uždarytiems į baudos arba drausmės izoliatorių ar karcerį, su savimi draudžiama imti produktus, rūkalus ir asmeninius daiktus, išskyrus dantų pastą ir dantų šepetėlį, rankšluostį... (p.42).

12.4.10.(...). Jiems draudžiama rūkyti (ten pat).

12.4.11.(...) neleidžiama naudotis stalo žaidimais, knygomis, žurnalais, laikraščiais bei kita literatūra. Patalynė jiems neišduodama (ten pat).

12.4.15. (...) maistą gauna sumažintomis normomis (ten pat).

12.5.1. Nuteistiesiems, uždarytiems į baudos izoliatorių, viršutinė šilta apranga išduodama tik einant į darbą arba į mokyklą. Patalynė jiems neduodama, pasivaikščioti neišvedami“ (p.43).

Šių punktų komentuoti, regis, nėra reikia. Čia įteisinti aiškūs kankinimai, kurie uždrausti tarptautiniu mastu. Apie tai rašoma visuose svarbiausiuose Žmogaus teisių tarptautiniuose dokumentuose. Nors Lietuvoje vis garsiau ir garsiau kalbama apie Europos Sąjungos narystę, bet savo piliečių teisėmis ir jų padėtimi mažai domimasi, o Europos Sąjungos įstatai šiuo atžvilgiu gana griežti, tad nederėtų stebėtis, jei tarptautiniai ekspertai tai pastebi ir visam pasauliui praneša.

5. Žiupsnelis vilties

Tikėjimės jos aptikti skyriuje „Auklėjamas darbas su nuteistaisiais“. Deja, čia neradome nė žodžio apie nusikaltusiojo psichologiją, apie nusikaltimų priežastis, apie žmonių charakterius, jų santykius su artimaisiais, apie būsimą gyvenimą laisvėje.

Tai, regis, turėtų būti vienas svarbiausių auklėtojų, šių įstaigų vadovų rūpesčių. Tos mintys tolimos tiek rašiusiems šias taisykles, tiek gyvenantiems ir dirbantiems pagal jas. Svarbiausia nuostata: izoliuoti ir nubausti, o kas atsitiks žmonėms, kai jie paliks šių įstaigų sienas – ne jų rūpestis.

O Europoje, į kurią mes taip veržiamės, yra ne taip. Ten stengiamasi kaip galima greičiau žmogų išleisti į laisvę, sudaryti gyvenimo sąlygas artimas laisvei, kad neatitrūktų nuo šeimos,

visuomenės, kad paskui lengviau būtų adaptuotis, kad nereikėtų vėl ir vėl grįžti. Šiame skyriuje, be televizijos, kino ir radijo, be sportinių bei kitų mėgėjiškų užsiėmimų laisvalaikio, kitokių nuostatų nėra. Tiesa, yra viena kita užuomina apie kultūrinę veiklą, bet ir ji deklaratyvi, neatitinkanti šių dienų ekonominių bei politinių sąlygų.

“11.3.6. Pataisos darbų įstaigos administracija reguliariai atnaušina bibliotekos fondą, siekdamas, kad kiekvienam nuteistajam tektų ne mažiau 5 knygų, bei užsako periodinę spaudą – skaičiuodama vidutiniškai 1 laikraštį 50-čiai nuteistųjų (p.37).”

Juk tai gryna fikcija, atėjusi iš sovietmečio. Ne tik neužsakomi laikraščiai ir neatnaujinami bibliotekų fondai, bet ir asmenys, užsiprenumeravę spaudą, ne visada ją gauna. Apie bibliotekas apskritai kalbėti drovu – ten dar puikuoja marksizmo-leninizmo klasikai ir brandaus socializmo laikotarpio propagandinė literatūra. Retas tokios įstaigos viršininkas pats rodo iniciatyvą papildyti bibliotekos fondą iš labdaros, kurios šiuo metu Lietuvos leidyklose gauti nėra labai sunku.

Peržiūrėjus „Pataisos darbų įstaigų vidaus tvarkos taisyklių laikinąsias taisykles“, galima padaryti tik vieną išvadą – tai ryškus totalitarinio mąstymo dokumentas. Suprantama, įsisėnėjusius įpročius ir struktūras keisti nelengva, bet kitos išeities juk nėra – anksčiau ar vėliau tai padaryti privers tikrovė. Ir ne tik todėl, kad tai jau seniai padarė mūsų kaimynai lenkai, kad pasimokyti yra iš ko (dauguma šių įstaigų vadovų ir taisyklių kūrėjų yra apvažiavę ne vieną Europos šalį), bet ir todėl, kad reikia ieškoti išeičių iš negerėjančios padėties. Jei galvosime tik apie bausmes ir nusikaltėlių izoliavimą, vežimas iš vietos nepajudės.

Viltį stiprina tai, kad 1996 m. liepos 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino „Kardomojo kalinimo vietų vidaus tvarkos taisykles“, kuriose pastebima šiokia tokia modernesnė mąstysena, nors iki naujausių europietišku standartų toloka.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

ŽEMAIČIAI KOL KAS NETURI ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ

Parengė Vidas ALMONTAS

Telšiškį Tomą Daugintį baugina didėjantis nusikalstamumas. Jis pastebi: rodos, mes, žemaičiai, neturime nė vienos įkalinimo įstaigos – tad kur „keliauja“ mūsų krašto nusikaltėliai? Redakcija paprašė Pataisos reikalų departamento direktoriaus pavaduotoją DOMĄ BERTAŠIŲ apibūdinti šalies įkalinimo įstaigas.

Pataisos reikalų departamento pavaldume yra penkiolika įstaigų.

Iki teismo suimtieji laikomi Šiauliu ir Vilniaus tardymo izoliatoriuose. XIX a. pabaigoje pastatytame Šiaulių tardymo izoliatoriuje įkalintiesiems skirta 800 vietų, tačiau jame laikoma per 960. Vilniaus tardymo izoliatoriuje-kalėjime asmenys laukia teismo ar nuosprendžio patvirtinimo; čia įkalinti nuteistieji mirties bausme arba iki gyvos galvos, taip pat atliekantys ūkinius darbus bei laukiantieji perkėlimo į kitas įkalinimo įstaigas. 1904 m. statytame kalėjime buvo numatyta laikyti 506 nuteistuosius. Dabar jų yra 1824 (įkalintųjų skaičius čia pateikiamas rugpjūčio 1 d. duomenimis), daugiausia tardomieji. Nuteistųjų tik 189.

Pataisos darbų kodeksas įkalinimo įstaigas skirsto taip: pataisos darbų kolonijos (bendrojo, sustiprintojo ir griežtojo režimo), kalėjimai, auklėjimo darbų kolonijos.

Pataisos darbų bendrojo režimo kolonijos yra dvi: Panevėžyje ir Pravieniškėse. Panevėžio kolonija – vienintelė uždaro tipo nuteistų laisvės atėmimu moterų įkalinimo įstaiga. Pastatyta 1891 m. Iki 1941 m. ši teritorija buvo uždaro tipo kalėjimas. Nuo 1960 m. joje kalinamos moterys. Šių metų rugpjūtyje jų buvo 297.

Pravieniškių bendrojo režimo pataisos darbų kolonijoje (veikiančioje nuo 1968 m.) bausmę atlieka 1226 asmenys.

Veikia trys sustiprintojo režimo pataisos darbų kolonijos.

XIX a. pabaigoje pastatyta Vilniaus SRPDK iki 1963 metų veikė kaip griežtojo režimo pataisos darbų kolonija. 1963-1992 m. čia buvo laikomi nepilnamečiai – vaikų auklėjimo kolonija. 1992-aisiais jos paskirtis pasikeitė. Dabar čia bausmę sustiprinto režimo sąlygomis atlieka teisėtvarkos ir kitų valstybinių įstaigų pareigūnai.

Net dvi tokio režimo kolonijos įsikūrusios Pravieniškėse. 1930 m. pastatyta SRPDK Nr.2 – buvo įrengta 1830 vietų. Dabar čia laikomi 2026 nuteistieji. SRPDK Nr. 1 įsikūrė buvusioje socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigoje. Įkalinta 430 nuteistųjų. Vykdoma rekonstrukcija. Ši kolonija bus plečiama iki 800-1000 vietų.

Griežtojo režimo pataisos darbų kolonijos yra trys.

Alytaus kolonija (pastatyta XIX a. pabaigoje) ilgą laiką buvo karinė stovykla. 1957 metais pradėta kalinti vyrus. Sovietmečiu čia būdavo kalinama iki 2400 vyrų, dabar -1814.

1930 m. buvo pastatytas Marijampolės kalėjimas, kuriuo daugelį metų naudojosi saugumo tarnybos.

1951 m. čia atidarytas vyrų kalėjimas. Paskutinį vasaros mėnesį čia kalėjo 1657 žmonės.

Vilniaus griežtojo režimo pataisos darbų kolonija užvaldė 1756 m. įkurtą vienuolyną. Po Antrojo pasaulinio karo ši teritorija buvo paversta kalėjimu. Vykdamas Restitucijos aktą, šie pastatai turės būti grąžinti Romos katalikų bažnyčiai. Šiuo metu čia dienas leidžia 739 nuteistieji.

Ketvirtojoje Pravieniškių kolonijoje gydomi visų režimų atvira tuberkuliozės forma sergantys kaliniai. Tokių čia 452.

1991 m. Kybartuose įsikūrė vienintelė respublikoje pataisos darbų kolonija-gyvenvietė. 1984-1991 m. čia buvo profilaktoriumas ir „šeimininkavo“ alkoholikai. Dabar čia gyvena asmenys, padarę nusikaltimus dėl neatsargumo. Šioje atviro tipo kolonijoje įsikūrė 94 asmenys.

Kauno auklėjimo darbų kolonijoje bausmę atlieka 161 nepilnametis (14-18 metų). Statomas naujas pastatas, kuriame bus laikomi nepilnamečiai tardomieji. Ateityje nereikės jų laikyti kartu su suaugusiais Vilniaus ir Šiaulių tardymo izoliatoriuose.

246 asmenys bausmę atlieka Vilniaus socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigoje. Čia laikomi tie, kurie sistemingai pažeidinėjo administracinę teisę ir buvo apšvaigę nuo alkoholio, narkotinių ar toksinių priemonių. Jie nėra nuteistieji.

Rugpjūčio pradžioje Pataisos reikalų departamento įstaigose buvo laikoma 12491 asmuo. Vidutinė laisvės atėmimo trukmė – 4 metai 3 mėn. (Vakaruose -apie 4 mėn.).

1996 m. mokesčių mokėtojai privalės paaukoti įkalinimo įstaigoms išlaikyti 80 mln. litų.

Ateityje visas įkalinimo įstaigas numatoma paversti pataisos namais su trimis režimais. Tada režimą skirs ne teismas, kaip dabar, o administracija: visa tai priklausys nuo kalinio elgesio.

Teisės reformos programa numato įkurti 22 naujas įstaigas (12 pataisos namų ir 10 arešto namų), o pataisos namuose laikyti ne daugiau kaip 500 nuteistųjų.

ŽMONĖS BE PILIETYBĖS

Violeta PRUSKUVIENĖ – teisininkė

Po antrojo Pilietybės įstatymo įsigaliojimo 1991 m. gruodžio 11 d. daugumai nuteistųjų (taip pat ir buvusių nuteistųjų) yra gana sudėtinga gauti dokumentus, liudijančius Lietuvos Respublikos pilietybę. Pirmajame Pilietybės įstatyme (priimtame 1989 m. lapkričio 3 d.) buvo numatyta, kad visi asmenys, kurie nuolatinais gyveno Lietuvos Respublikos teritorijoje 1989 m. lapkričio 3 d., gaus LR pilietybę ir tam reikalingus formalumus atliks seniūnijose pagal gyvenamąją vietą. Tačiau ši tvarka buvo trumpa. Nemažai nuteistųjų tuo metu buvo įkalinimo įstaigose ir negalėjo laiku gauti pilietybę liudijančių pažymėjimų. Nutiko taip, kad tėvai, broliai, seserys per trumpą laiką tapo Lietuvos Respublikos piliečiais, gavo LR pasus, o nuteistieji liko nežinia kas tokie. Įsigaliojus antrajam Pilietybės įstatymui, jie jau turėjo įrodinėti savo teisę į pilietybę. Tarkime, tėvai ar seneliai pagal 1989 11 03 Pilietybės įstatymą tapo LR piliečiais, nors ir nebuvo gimę Lietuvoje ar gyvenę Lietuvoje pagal reikalavimus, kurie jau atsirado antrajame Pilietybės įstatyme.

Įdomu, kokios šalies piliečiai yra vaikų namų auklėtiniai? Kalbu ne apie tuos, kurie gimė po įstatymo įsigaliojimo, o apie tuos, kurie gimė daug anksčiau, tačiau po 1940 06 15. Kodėl Pilietybės įstatyme figūruoja ši data? Dėl Sovietų okupacijos? Betgi jokie archyvai šiai datai jokių dokumentų, patvirtinančių asmens pilietybę ar gyvenimą Lietuvoje, neturi. Ir jokio gyventojų surašymo tuo metu nebuvo. Jeigu jau gimei po šios datos, vadinasi, gimei ne Lietuvoje, o Tarybų Sąjungoje. Vaikai, kurie gimė ir užaugo kūdikių, vaikų namuose, kuriuos maitino, rengė, mokė Lietuva, irgi negali būti LR piliečiais, nes gimė po lemtingos datos. Nori būti piliečiu – įrodyk savo tėvų kilmę. Iš kur jam tai žinoti, juk jis – niekieno, todėl gali gauti lik leidimą gyventi Lietuvoje.

Nuteistiesiems, prašantiems pilietybės kitais pagrindais, bus taikomas šio įstatymo 13-as straipsnis, taip Vyriausybės nutarimo (1996 03 29, Nr.400) LR pilietybės dokumentų rengimo ir nagrinėjimo taisyklių 6 p. numatyta tvarka: Lietuvos Respublikos pilietybę neteikiama asmenims, „kurie buvo teisti Lietuvoje už tyčinį nusikaltimą, už kurį numatomas laisvės atėmimas.“

Įdomu, kiek tokių yra gimusių Lietuvoje po 1940 06 15 ir iki šiol vaikščiojančių be Lietuvos Respublikos piliečio paso? Kiek žmonių Lietuvoje gyvena be jokių dokumentų? Ar tai ne dėl mūsų Pilietybės įstatymo? Kodėl buvo blogas pirmasis Pilietybės įstatymas? Keičiame įstatymus greičiau negu kojines, o pasekmės nedomina.

Jau kuris laikas įkalinimo įstaigose rūpinamasi, kad nuteistieji išeidami į laisvę gautų laikinuosius LR piliečių pažymėjimus, o šiuo metu ir pasus ar leidimus gyventi Lietuvoje.

Paskutinis pasų ir leidimų vajas prasidėjo su senomis bėdomis. Jei tėvai ar pats kalinys gimė po 1940 06 15, jis turi įrodyti, kad seneliai gimė Lietuvoje iki 1940 06 15. Būtina žinoti jų gimimo datas, vietas (pagal tuometinį administracinę teritorinę paskirstymą), kokiose bažnyčiose jie krikštinti, tuokėsi, nes šie duomenys iki 1941 m. išliko tik bažnyčių knygose.

Ir senelių mergautines pavardes. Na, o jeigu tėvai ar seneliai gimė iki 1919 m. sausio 9 d., maža ir archyvų pažymos, jog tikrai gimė iki tos datos Lietuvoje – reikia įrodyti, kad jie dar gyveno Lietuvoje 1940 m. birželio 15 d.!

Prašymų archyvui blankuose išvardinami visi jų duomenys; tik kažkodėl išspausdinta, kad reikia nurodyti, kur jie gyveno 1942 metų gegužės mėnesį?! Juk įstatymas nurodo kitą datą.

Kokia šių duomenų gavimo prasmė, jeigu tada niekas nebuvo fiksuojama ir archyvai tokių duomenų neturi. Kodėl neužtenka tėvų ar senelių gimimo archyvinės pažymos?

Pasų poskyriuose galima išgirsti, kad normalūs žmonės irgi panašiai turi vargti, kol po ar-

chyvus susirankioja pažymas, o štai nuteistieji nori be jokio vargo dokumentus gauti! Nejaugi manoma, kad taip sunkiai gavus būtinus dokumentus bus labiau branginama pilietybė?

Vargu ar tai davė rezultatų. Vos ne kiekviename „Valstybės žinių“ numeryje skelbiami gana ilgi sąrašai atsisakančiųjų Lietuvos Respublikas pilietybės.

Manau, kad Lietuvos valstybėje gyvenantys žmonės neturi jaustis pastumdėliais.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

IŠVYKA Į ŠIAULIŲ TARDYMO IZOLIATORIŲ

Lietuvos kalinių globos draugijos nariai lankosi šalies įkalinimo įstaigose. Paskutinioji šių pažintinių susitikimų vieta buvo Šiaulių tardymo izoliatorius. Kalinių globos draugijos pirmininkas J.Stašinskas ir Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas V. Girdzijauskas susitiko su Šiaulių tardymo izoliatoriaus viršininko pavaduotoju S. Urbonu, kitais administracijos atstovais, kurie supažindino su situacija šioje įkalinimo įstaigoje ir suteikė progą pereiti visą izoliatorių, kuriame tądien buvo kalinami 956 įtariamieji, tarp jų – net 78 nepilnamečiai. Izoliatorius buvo šiek tiek perpildytas, tačiau pernai talpindavo iki pusantro tūkstančio asmenų (norma – 810). Pasak S. Urbono, šiemet reikalai pagerėjo, nes operatyviau pradėjo dirbti teismai.

J.Stašinskas ir V. Girdzijauskas pasitikslino kai kuriuos jų organizacijoms adresuotų laiškų faktus.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.7-8.

TEN NIEKADA NEBŪSIU...

Aušvydas BELICKAS – kunigas

Pirmiausia reikia pabrėžti, kad Seimo nariu niekada nebūsiu. Kunigo pašaukimas skatina liudyti dieviškas tiesas apie Dievą, žmogų ir jo misiją pasaulyje. Kunigui netinka imtis darbų, nesusijusių su Evangelijos skelbimu, ir ši principą nuolat primena Bažnyčios autoritetai. Ypač netinka aktyviai dalyvauti valdymo struktūrų veikloje ar priklausyti partijoms. Dvasininkas rūpinasi ugdymu dvasinių vertybių, kurios yra bendros ir svarbios visoms visuomenės grupėms. Būti sąžiningam, doram, nuoširdžiam ir teisingam aktualu ir politikui, ir valdininkui, ir inteligentui, ir darbininkui. Susitapatindamas su kuria nors viena visuomenine organizacija kunigas patiria pavojų atsiriboti nuo kitų mąstančių ar dirbančių žmonių, įsitraukti į ginčus, tapti šališku.

Popiežius Jonas Paulius II lankydamasis Lietuvoje priminė, kad „kaip ir Kristus, kiekvienas dvasininkas turi ieškoti paklydusios avelės, priimti praradusį Dievą nusidėjėlį, kiekvieną sutiktą žmogų. Mūsų supriešintoje visuomenėje kunigas turi būti atleidimo ir susitaikymo ženklas savo broliams“ (1993 09 04, kalba Vilniaus Arkikatedroje).

Pagunda įsitraukti į valdymo institucijas labai didelė. Atrodo, kad Seime ar savivaldybėse galima tikrai daug nuveikti kuriant piliečių gerovę. Tačiau kunigui prisimintinas Kristaus gundymo dykumoje pavyzdys. Po daugiadienio pasninkavimo piktasis Jėzus gundė: „Liepk šitam akmeniui pavirsti duona“. Jėzus atsakė: „Parašyta: žmogus gyvas ne vien duona!“ (Lk 4,3-4). Gundytojo pasiūlymas labai patrauklus ir viliojantis – pamaitink, aprenk žmones, ir jie bus lai-

mingi. Kristus perpranta siūlymo klastingumą, nes gundytojas pasako tik dalį tiesos ir atskleidžia kitą realybės pusę. Būdamas sotus žmogus patiria dvasinį alkį, kuris daug grėsmingesnis nei fizinis alkis ar neturtas.

Taigi kol kas kunigui nelemta būti Seimo nariu, nors toks bandymas buvo, deja, nesėkmingas, atnešęs daugiau susierzinimo ir kritikos nei „duonos“. Kiekvienam reikia stengtis kuo tobuliau atlikti savo pašaukimo pareigas: „kas Dievo – Dievui, kas ciesoriaus – ciesoriui“.

Šiomis mintimis galėčiau baigti atsakymą į klausimą: „Ką daryčiau, jei būčiau Seimo narys?“, bet... Bažnyčia nėra tik dvasininkai. Kur kas daugiau joje yra krikščionių pasauliečių, kurių pašaukimas yra politinėm, ekonominėm, kultūrinėm priemonėm kurti visuomenės gerovę. Būtent juos Viešpats kviečia aktyviai dalyvauti valdymo institucijų, partijų, organizacijų veikloje ar ne mažiau svarbioje srityje – savo darbo vietoje – kurti harmoningą gyvenimą. Pasauliečiai nėra pirštu penimi vaikai, kuriems kunigas turėtų iš akmenų gaminti duoną. Dievas ragina juos eiti ir sąžiningai bei vaisingai dirbti visose gyvenimo srityse ir kiekvienam sutiktam žmogui paliudyti, kad dvasinis gyvenimas ir kasdienis darbas nėra dvi skirtingos realybės, bet vieninga žmogaus-asmenybės gyvenimo ir darbo erdvė. Tai Viešpats mums pasakė: aš – „vynuogynas“, kuriame visiems yra darbo pagal pašaukimą ir sugebėjimus.

Artėjant rinkimams į Seimą pacituosiu Lietuvos vyskupų laišką „Atsivertimas ir pilietinė atsakomybė“: „Mes, Bažnyčios ganytojai, raginame tikinčiuosius, nepaisant didelio nusivylimo, nenusigręžti nuo politinio gyvenimo ir atsakingai dalyvauti politinėje veikloje, neužmirštant, kad tą veiklą reikia grįsti tarnavimo dvasia ir pastoviu nusistatymu dirbti bendro gėrio labui, nes kiekvienas esame atsakingas už visus.“

Vyskupai ragina visus krikščionis pirmiausia nepasiduoti nevilčiai ir dalyvauti rinkimuose, o galinčius ir pasirengusius – kelti savo kandidatūras. Krikščionių yra visose partijose. (Parašiau šį sakinį ir pats savęs paklausiau – ar LDDP taip pat?) Taip, ir šioje partijoje, ne tik krikščionių demokratų. Jų yra ir tarp konservatorių, socialdemokratų, demokratų, tautininkų ir t. t. Ir visi jie privalo savęs klausti, ar deputato, t. y. žmonių pasiuntinio, išrinktojo misijos siekiu jausdamas atsakomybę už mane rinkusių žmonių ateitį?

Stebint dabartinio Seimo darbą dažniausiai atsiskleidžia asmeninių ar politinių-ekonominių grupių interesų gynimas, o ką jau kalbėti apie pakantumą bei pagarbą kitaip mąstančiam ir sugebėjimą mandagiai ir argumentuotai diskutuoti. Nuo šių jau viešai demonstruojamų ydų kenčia ne tik valstybė, bet pirmiausia eiliniai piliečiai – šeimos, ligoniai, pensininkai.

Kita bėda – nesugebėjimas iškelti ir spręsti svarbiausias problemas.

Perdėtai pabrėžiami ekonomikos klausimai ir į antrą vietą nustumiamos švietimo, sveikatos, socialinio teisingumo, kultūros problemos.

Visa tai išplaukia iš žmogaus vidaus. Kokia jo dvasia, toks ir santykis su pasauliu bei darbai. Štai kodėl Seimo nariui, ypač krikščioniui, labai svarbu jausti atsakomybę už suteiktą misiją, skaityti „laiko ženklus“ kasdienybės įvykiuose ir tinkamai atsiliepti į juos. Kiekvienas „laiko ženklas“, pavyzdžiui, didėjantis nusikalstamumas, skurstančios ligoninės ir mokyklos, beglobių vaikų ir elgetų gausa gatvėse, byloja apie aktualiausius visuomenės poreikius. Jų priežastis pažinti ir surasti sprendimų būdus padeda geras profesinis pasirengimas bei Bažnyčios socialinio mokymo pažinimas.

Bažnyčia popiežiaus lūpomis nepaliauja kartojusi, kad jos dėmesio centre visada yra žmogus. Jame tobulai suvienytos dvi realybės – dieviškoji ir žemiškoji, nemirtinga siela ir marus kūnas. Pažeidęs šią harmoniją pats žmogus sukelia konfliktą tarp savęs ir Dievo, savęs ir pasaulio, pradeda blaškytis tarp gėrio ir blogio, nuodėmės ir dorybės. Badu marinama siela šaukia, išsako savo kančią ir kartu ją neša kitiems.

Tad jei būčiau Seimo narys, pirmiausia privalėčiau suvokti, kokiame pasaulyje gyvenu, kokie

mano gyvenimo principai ir misija. Tada ieškočiau galimybių padaryti stebuklą – padauginti duoną, bet ne piktojo būdu.

Baigdamas negaliu nepacituoti aktualaus Lietuvos vyskupų priminimo, kad kiekvienam būtina atsiversti. „Pagal biblinę tradiciją „atsiversti“ reikia pakeisti savo širdį, mąstymo ir gyvenimo būdą:

- kur buvo melas – teviešpatauja tiesa;
- kur klestėjo savanaudiškumas – tebūna pasiaukojimas;
- kur karjerizmas – tebus tarnavimas;
- kur vyravo neapykanta – tesužydi meilė;
- kur buvo paisoma grupuočių naudos – teįsigali solidarumas;
- kur rūpėjo partijos interesai – tesugrįžta tautos gerovė.“

Pozicija. Nuomonės.-1996 m., Nr.9-10.

RŪPINIMASIS VAIKAIS – FUNDAMENTALUS VISUOMENĖS IR VALSTYBĖS INTERESAS

Vilija ALEKNAITĖ – ABRAMIKIENĖ

Per pastaruosius ketverius metus Lietuva tapo skurdo valstybe. Nusivylimas ir alkoholizmas pamažu naikina mūsų tautos dvasinį atsparumą. Pirmiausia būtina stengtis panaikinti skurdą ir sugrąžinti viltį Lietuvos piliečiams. Sunkumai neatrodys tokie baisūs, jei žmogus suvoks savo pastangų prasmę ir matys savo vaidmenį, savo vietą bei paskirtį atgimstančioje Tėvynėje, jeigu tikės savo vaikų ateitimi ir gerove XXI amžiaus Lietuvoje.

Vaikai, galima sakyti, šiandien yra labiausiai nuskriausta ir pažeidžiama mūsų visuomenės dalis. Kas dieną mus šiurpina vis baisesnės žinios apie žalojamus, prievartaujamus, badmiriaujančius ir net žudomus vaikus. Tai pati baisiausia mūsų visuomenės būklės diagnozė, vis labiau ryškėjančios dvasinės ir ekonominės degradacijos pasekmė.

Todėl būsimajame Seime, jeigu tik teks jame dirbti, mano pagrindinis dėmesys bus kaip tik šiai problemai spręsti.

Kai atsitinka nelaimė, dažnai jau būna vėlu. Būtina stiprinti prevencinę veiklą, užkertant kelią blogiui plisti ir kreipiant dėmesį pirmiausia priežastims, o ne pasekmėms šalinti.

Šeimos, turinčios vaikų, šiandienos Lietuvoje skursta labiausiai. Todėl būtina atstatyti gyventojų pajamas. Ne vien pašalpomis, kurios mažai tegelbsti, bet pirmiausia per mokesčių sistemą (susiejant neapmokestinamąjį minimumą su bendromis šeimos pajamomis) ir didinant darbo užmokestį.

Būtina keisti Vaiko teisių apsaugos tarnybos statusą performuojant jį į struktūrinį Vyriausybės padalinį. Šiuo metu šios tarnybos skyriai savivaldybėse ir centrinis padalinys prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos yra tarytum prasilenkiančios struktūros, negalinčios viena kitos pakankamai kontroliuoti bei įtakoti. Tapusi Vyriausybės padaliniu, Vaiko teisių apsaugos tarnyba privalėtų kontroliuoti, kaip vykdoma Vaiko teisių konvencija bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Norint užtikrinti efektyvią prevencinę veiklą, būtina bendradarbiauti su Švietimo ir Vidaus reikalų ministerijomis, policija, teismais, prokuratūra ir kitomis tarnybomis. Turi keistis Vaiko teisių apsaugos tarnybų turinys, apimtis ir ypač stilius. Nepakanka tikrai atskirti vaiką nuo asocialios šeimos. Kur kas svarbesnis yra darbas su šeimomis. Kai kuriose savivaldybėse šioje srityje jau šis tas nuveikta: įkurtos savaitinės mokyklos, dienos prieglobsčio

centrai ir panašiai. Itin svarbus demokratijai yra nevyriausybinių organizacijų aktyvumas. Jos turėtų kurti įvairias prevencijos programas ir varžytis dėl finansavimo viešuose Vyriausybės rengiamuose konkursuose.

Svarbiausia suvokti, jog rūpestis vaikais – tai ne povo plunksna partiniam mundurui papuošti, bet fundamentalus visuomenės ir valstybės interesus.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.9-10.

ŽODIS TIEMS, KURIE ATEIS

Algirdas POCIUS – rašytojas

Tegu man bus leista pasidalinti tomis mintimis, kurios galėtų būti naudingos tiems, kurie po šio rudens rinkimų ateis dirbti į Seimą. Toli gražu, tai ne mūsų parlamento darbo analizė, o tik kai kurie subjektyvūs pastebėjimai, susikaupę per prabėgusius ketverius metus.

Pirmiausia reikia pripažinti, kad mūsų politikai, atėję dirbti į Seimą, neturėjo parlamentinio darbo patirties. Arba turėjo labai ribotą patirtį. Besimokant visuomet pridaroma nemažai klaidų. Išeikvojama daug energijos bei laiko ginčams ir antraeilėms ar trečiaeilėms problemoms. Labai trukdė padidintos, netramdomos politinės ambicijos ir užaštrintas priešiškus. Ar gali būti konstruktyvus darbas, jei svarstant net paprasčiausią įstatymą stengiamasi ne jo kokybę gerinti, ieškoti bendro sutarimo, o žiūrima, kaip atviroje diskusijoje kuo skaudžiau įgelti savo politiniam oponentui. Tuo labiau kai diskusija transliuojama per radiją ir jos klausosi nemažai žmonių. Šis atviras priešiškus demonstravimas man paliks pačius nemaloniausius įspūdžius iš šios kadencijos Seimo darbo. Nežinau, kiek dar laiko prireiks, kol įvairių pažiūrų politikai įsisąmonins vieną paprastą tiesą: būtina bendradarbiauti, būtina ieškoti geriausių sprendimų. Kito kelio nėra. Manau, kad nemažos dalies klaidų priimant įstatymus būtų išvengta, jei plenarinių posėdžių salėje būtų vyravusi nuoširdesnė, atviresnė bendradarbiavimo dvasia. Šį priekaištą taikau abiem pusėms: ir kairei, ir dešinei. Kad galima konstruktyviau bendradarbiauti, rodo kai kurios geros tendencijos Seimo komitetų darbe. Mažesniai būreliui žmonių susėdus prie bendro stalo ir iš arti žiūrint vienas kitam į akis pradingsta noras tuščiai politikuoti. Tada ieškoma racionaliausių sprendimų ir susitarimo. Šis reiškinys teikia viltį, kad ateityje ir plenariuose posėdžiuose sumažės nukrypimų į tuščiažodžiavimų šalikeles.

Į Seimą išrenkamas gana nemažas būrys tautos atstovų – šimtas keturiasdešimt vienas. Buvo siūlymų šį skaičių sumažinti. Tai sudėtinga dėl to, kad reikėtų keisti Konstitucijos nuostatą šiuo klausimu.

Ateina į Seimą įvairūs žmonės: jaunesni, vyresni ir gerokai pagyvenę. Jų pasiruošimas, išsilavinimas ir patirtis taip pat gana marga. O ką jau bekalbėti apie charakterių skirtumus. Yra labai darbščių, yra mėgstančių lengvesnį gyvenimą ir atsipalaidavimą. Kiekvienas atsineša savo patirtį, sukauptą ankstesniame darbe. Būtų logiška, jei Seimo narys savo interesus, savo parlamentinio darbo barą apribotų ta sritimi, kuri jam artimiausia, geriausiai pažįstama. Visko aprėpti neįmanoma. Mane žavėjo Seimo narių Juozo Listavičiaus, Gedimino Paviržio, Vytenio Andriukaičio pareigingumas ir darbštumas. Kartais net nusistebėdavau, kaip kolega Juozas Listavičius spėja įsigilinti į visus įstatymus ir pasirengti diskusijoms. Beveik visais klausimais jis stengdavosi išsakyti savo nuomonę.

Bet vis dėlto kompetentingiausi būdavo jo pasisakymai apie finansinės srities įstatymus. Tai jam geriausiai žinoma. Todėl vargu ar tikslinga eikvoti energiją ten, kur rezultatas labai menkas.

Ne be pagrindo kartais posėdžių salėje pasigirdavo šiek tiek pašaiپی replika: šitas kolega visų klausimų specialistas!

Atidžiau sekant Seimo darbą nesunku pastebėti, kad šiuo metu didžiausias darbų krūvis ir atsakomybė tenka ekonomikos ir biudžeto-finansų komitetams. Gyvenimas rodo, kad tose srityse daugiausia skaudžiausių problemų. Su apgailėstavimu tenka pripažinti, kad paminėti komitetai ne visada pajėgdavo garbingai pakelti sunkią naštą, kuri užgriūdavo ant jų pečių. Turiu galvoje bankų problemas, biudžeto formavimą, privatizaciją, pramonės įmonių pertvarkymą, augančią bedarbybę.

Matyt, trūksta gerų, tikrai kompetentingų specialistų, šios srities žinovų.

Labai svarbu, kad per rudens rinkimus į Seimą ateitų bent pora dešimčių kvalifikuotų ekonomistų ir finansininkų. Darbo jiems į valias. Tegu rinkėjai, svarstydami iškeltas kandidatūras, apie tai pagalvoja.

Kartu noriu pabrėžti, kad įstatymų kokybė priklauso ne vien tik nuo Seimo narių kompetencijos. Juk įstatymų gimimo pradžia – tai ministerijos ar kitos valstybinės bei visuomeninės institucijos. Ten parengiami įstatymų pirmieji variantai. Jie pirmiausia turėtų praeiti per prityrusių teisininkų – įstatymų žinovų filtrą. Nežiūrint to, kad pats Seimas turi kvalifikuotą juridinį skyrių. Į šį skyrių negali patekti neapdorota žaliava. Seimo juristai nesiima įstatymų perredaguoti ar juolab jų rengti. Manau, kad Vyriausybė dar turėtų pagalvoti, kaip gerinti įstatymų rengimo sistemą. Iki šiol buvo pasikliaujama Seimo daugumos palankumu: ką pateiksim – dauguma palaikys. Ši situacija turi ir teigiamą, ir neigiamą pusę. Turint užtikrintą pritarimą, Vyriausybei lengviau dirbti. Bet antra šio medalio pusė – sumažėjęs reiklumas sau. Norėdama palaikyti savo Vyriausybę, Seimo dauguma dažnai linkusi neišsigilinus, be kritiškos analizės pritarti viskam, kas pateikta.

Palaikykim savo Vyriausybę!

Sėdėdamas Seimo kairėje pusėje ne kartą pastebėjau, kaip ne vienas parlamentaras buvo suglumęs, reiškė savo abejones dėl įstatymo, bet balsuojant kėlė ranką „už“ vien dėl to, kad palaikytų savo Vyriausybę.

Galimas dalykas, būsimajame Seime susiklostys kitokia situacija: nebebus ryškios daugumos, reikės sudaryti koalicijas. Gal tada kitokie santykiai susiformuos tarp Vyriausybės ir partinių frakcijų? Žinoma, idealu būtų, jei nebesijaustų dirbtinai kurstomo priešiško, bet kad nebūtų ir nuolaidžiavimo.

Pabaigoje dar noriu atkreipti dėmesį į vieną aplinkybę: šiuo metu mane stebina tai, kad Seimo darbe dalyvavusios partijos, sudarydamos kandidatų sąrašus, drovisi atsisakyti kai kurių asmenų, kurie per ketverius darbo metus neišsiskyrė nei didele kompetencija, nei darbštumu, nei iniciatyvomis. Vien réksmingas papolitikavimas nėra tas bruožas, pagal kurį reikėtų iškelti naujus tautos atstovus. Norėtųsi, kad į Seimą ateitų daugiau naujų žmonių su dar neišieškota energija, švaria sąžine ir su naujomis idėjomis.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.9-10.

UŽ TEISĖTVARKĄ

Į žurnalisto *Vytauto BUDNIKO* klausimus atsako vidaus reikalų ministras *VIRGILIJUS BULOVAS*

– Gerbiamas Ministre, Jus berods niekada nedirbote nei policijoje, nei milicijoje, nei apskritai vidaus reikalų sistemoje. Kaip jaučiatės paskirtas į vidaus reikalų ministro postą?

– Anksčiau vidaus reikalų sistemoje nedirbau ir praktiškai neturėjau kontaktų. Pirmi susitikimai buvo dirbant Valstybinės derybų su Rusija delegacijos vadovu. Kadangi buvau įpratęs prie Užsienio reikalų ministerijos neformalios aplinkos, pirmosios dienos VRM buvo labai neįprastos. Dabar apsipratau su pareigomis ir pradėjau orientuotis šioje sudėtingoje sistemoje.

– Kokias reformas pradėjote įdiegti, ką galvojate pertvarkyti vidaus reikalų sistemoje ir konkrečiai ne itin didelį pasitikėjimą pelnusiame policijoje, tardymo žinyboje?

– Nuostatos dėl vidaus reikalų sistemos reformos galutinai susiformavo balandžio-gegužės mėnesiais. Pagrindinė nuostata – reformuoti policiją, transformuoti ją į europinio pavyzdžio instituciją. Nutarėme pradėti nuo Policijos įstatymo pataisų, kad turėtume juridinę bazę reformoms.

Policija turi tapti savarankiška institucija vidaus reikalų sistemoje. Kad reforma savalaikė, rodo ir daugybė pasiūlymų, gautų iš miestų ir rajonų policijos komisariatų. Vidaus reikalų sistemos pareigūnai dar nepamiršo 1991-1992 m. valymų, kai buvo atleista daug kvalifikuotų specialistų, sunaikintos struktūros kovai su organizuotu nusikalstamumu. Norėdami sumažinti politikų įtaką policijai, Prezidento dekretu sudarytos darbo grupės nariai siūlė į Policijos įstatymo pataisas įtraukti nuostatą, kad policijos generalinį komisarą vidaus reikalų ministro teikimu, pritarus Ministrui pirmininkui, skiria Prezidentas.

Deja, ši nuostata tapo kliūtimi priimant Policijos įstatymo pataisas Seime.

Nežiūrint to, reformos bus tęsiamos, nors lieka daugiau formalių kliūčių.

Šiuo metu analizuojamos Vilniaus vyriausiajam policijos komisariatui pavaldžių padalinių funkcijos, padalinių sąveika, rengiamas struktūros ir funkcionavimo modelis. Panašus darbas yra dirbamas ir vieno rajono policijos komisariate. Tuo pat metu analizuojamos Policijos departamento struktūros ministerijoje, rengiamas jos struktūros modelis. Pirmasis projekto variantas turėtų būti užbaigtas spalio mėn. pradžioje.

– Kiek dabar turite ginkluotų vyrų? Kiek iš jų gatvėse patuliuojantys policininkai, kiek saugo Lietuvos pasienį, kiek jų dirba nuteistųjų, kurių berods 12 tūkstančių, apsaugoje?

– Šiandien vidaus reikalų sistemoje yra 28179 etatiniai vienetai, 68,8 proc. sudaro policija. Reorganizavus miliciją į policiją, etatų skaičius išaugo nuo 7416 iki 13562 arba 82 proc. Per paskutiniuosius penkerius metus policijos etatų skaičius išaugo 41 proc. Didžia dalimi tai lėmė 1994 m. pasienio policijos įjungimas į vidaus reikalų sistemą. Pasienio policijoje dirba 3890 pareigūnų. Sieną saugo taip pat 1115 būtinosios tarnybos karių. Nuteistuosius saugo 19118 pareigūnų.

– Dienraštyje „Respublika“ jau buvo rašyta apie kalinamus pareigūnus. Vilniaus miesto sustiprinto režimo pataisos darbų kolonijoje liepos mėnesį buvo kalinama apie 130 pareigūnų, iš jų apie 100 buvusių policininkų. Net 18 buvusių policininkų – žmogžudžiai. Daug nuteistųjų – jauni policininkai. Yra ir reketininkų, ir kyšininkų. Susidaro įspūdis, kad į policiją patenka toli gražu ne patys doriausi vyrai.

Ką Jūs galėtumėte pasakyti apie tokią atranką? Ar nereikėtų įstatymu numatyti policininkams griežtesnes bausmes negu eiliniams neginkluotiems piliečiams už tokius pat nusikaltimus?

– Nusikalstantys pareigūnai – vienas iš didžiausių mūsų sistemos rūpesčių. Deja, kiekvienais

metais tokių pareigūnų vis atsiranda ir atsiranda. Tačiau mes stengiamės „švarinti“ sistemą. O kad tiek daug policininkų yra nuteisiama, čia ne vien mūsų sistemos kaltė. Reorganizuojantis buvo priimta daug nespecialistų. Priimama buvo be griežtesnės atrankos, „tiesiog iš gatvės“. Todėl į policiją pateko ir tokių žmonių, kurių tikslas buvo pasipelnyti. Taip atsirado reketininkai, pinigų „išmušinėtojai“ ir kitokio plauko nusikaltėliai. Didžioji dauguma nuteistųjų – asmenys iki 30 metų, taigi net neišdirbę policijoje 5-erių ar daugiau metų. Tarp kalėjiman atsidūrusių pareigūnų yra tokių, kurie policijoje tedirbo 3 mėn. ar šiek tiek daugiau; ir tik trečdalis nuteistųjų pareigūnų nusikaltimus padarė būdami pareigūnais. Kiti nusikalto jau po to, kai išėjo arba buvo atleisti iš vidaus reikalų sistemos.

Laikas bėga, ir policijoje įsidarbinti jau nebe taip paprasta. Jaunuolis, norintis tapti policininku, privalo gauti gyvenamosios vietos policijos pareigūnų rekomendacijas, turi atitikti fizinius bei psichologinius reikalavimus, jo artimieji negali būti teisti. Neseniai įvykusiame VRM kolegijos posėdyje buvo priimtas sprendimas, kuriame akcentuojama, kad policijos pareigūnu gali tapti tik baigęs policijos mokymo įstaigą. Kaip minėjau, trūkstant pareigūnų praktiškai nebuvo jokios konkurencijos. Šiandien pareigūnų poreikis nėra toks didelis, todėl galime griežtinti atranką ir pasirinkti geriausiuosius iš geriausiųjų.

Jei kalbėtume apie griežtesnes bausmes pareigūnams, tai reikėtų pasakyti, kad bausmes skiria tik teismai. Baudžiamojo kodekso 282 straipsnis numato iki 10 m. laisvės atėmimo pareigūnui už kyšio paėmimą. Be to, kiekviena pareigūno nusikalstama veikla yra sunkinanti aplinkybė.

– Yra nuomonių, esą padarėme klaidą, jog atgavę nepriklausomybę iš esmės palikome tą pačią miliciją, tik perkrikštijome ją į policiją. Daug kas čia nemato logikos. Vidaus reikalų sistemoje tarnauja bene dvigubai daugiau ginkluotų vyrų negu mūsų kariuomenėje. Siūloma pasielgti panašiai, kaip naujai sukurtoje kariuomenėje: tegul visi policininkais virtę sovietmečio milicininkai atsistatydina (iš Lietuvos jų vyti nereikia), o kurie nori toliau tarnauti, tepalieka savo pareiškimus, teprisiekia, jog gins teisingumą ir Lietuvos žmones. Gal tada policijoje sumažės korupcija, šantažas? Gal visuomenės pasitikėjimas mūsų policija bus didesnis?

– Nesutinku, kad mes palikome tą pačią miliciją, ją tik pavadinę policija. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, reikėjo skubiai sukurti policiją, nes, keičiantis socialinei sistemai, išauga nusikalstama veika.

Milicija nebuvo automatiškai pavadinta policija – visi pareigūnai, perėję dirbti į policiją, prisiekė ištikimybę Lietuvos Respublikai. Dauguma jų ištikimai vykdo duotą priesaiką, o nevykdančių priesaikos yra visur, net dalis Seimo narių per daug laisvai interpretuoja savo priesaikas. Nematau prasmės, kodėl visi, tarnavusieji milicijoje, turėtų atsistatydinti.

– Kas dabar rūpinasi mūsų Respublikos vadovybės, Seimo, Vyriausybės narių, Prezidento apsauga? Kaip į ją parenkami vyrai? Kaip ir kur jie apmokomi, ar turi specialią aparatūrą, reikalingus ginklus?

– Respublikos vadovybės, Seimo, Vyriausybės narių, Prezidento apsauga rūpinasi Vadovybės apsaugos departamentas prie VRM. Departamente šiuo metu dirba 420 pareigūnų. Asmuo, norintis įsidarbinti šiame departamente, pateikia prašymą. Tada yra patikrinamas jo bei artimųjų teistumas. Įdarbinant yra atsižvelgiama ir į asmens fizines savybes: ūgis turi būti ne mažesnis negu 180 cm, turi atitikti fizinius normatyvus, atitikti psichologinių testų reikalavimus.

Departamente dirbantys pareigūnai saugo ne tik pirmuosius asmenis, bet ir objektus (pvz., Seimą, Vyriausybę). Saugoti asmenį yra priimami tik baigę aukštąjį mokslą. Objektų apsaugai priimami asmenys su viduriniu išsimokslinimu. Kurti specialią mokyklą apsaugos pareigūnams rengti valstybei yra per brangu, todėl tik priimti darbuotojai yra apmokomi specialiuose kursuose, kurie parengti pagal Prancūzijos ir JAV apsaugos pareigūnų apmokymo programą.

Kiekvienam įsidarbinusiam pareigūnui skiriamas 6 mėn. bandomasis laikotarpis. Departamente yra išminavimo ir speciali paieškų aparatūra, pareigūnai apginkluoti austriškais ir vokiškais ginklais.

– Gal sutiktumėte bent trumpai apžvelgti mūsų kriminalinę situaciją, palyginti ją su praėjusių metų tuo pačiu laikotarpiu, ankstesniais laikais? Kokia dalis nusikaltimų išaiškinama?

– Per 1996 metų 7 mėnesius šalies miestų ir rajonų policijos komisariatuose užregistruota 38215 nusikaltimų, t. y. 3225, arba 9,2 proc. daugiau negu per tą patį laikotarpį praėjusiais metais. Tarp jų 29 proc., arba 11090 nusikaltimų, buvo kvalifikuoti kaip sunkūs. Daugiausia nusikaltimų Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Marijampolėje, Panevėžio, Kauno, Šiaulių, Kėdainių rajonuose. Mažiausia – Švenčionių, Plungės, Skuodo, Kaišiadorių, Šilalės, Joniškio rajonuose.

Per 7 šių metų mėnesius užregistruota 24830 vagysčių, t. y. 796, arba 3,3 proc., daugiau negu praėjusiais metais. Tarp jų gana ryškiai išsiskiria automobilių ir juose esančių daiktų vagystės. Kelia susirūpinimą sparčiai didėjančios vagystės iš gyvenamųjų patalpų. Šiais metais, lyginant su praėjusiais, daugiau išaiškinome nusikaltimų.

– Kokių nusikaltimų daugėja ir kokių mažėja?

– Galima išskirti keturias šių metų pirmojo pusmečio nusikalstamumo tendencijas:

Nuosekliai daugėja nusikaltimų šalyje ir ypač didžiuosiuose miestuose. Pavyzdžiui, lyginant su praėjusiais metais, šiemet nusikalstamų veikų skaičius Kaune išaugo 1023 nusikaltimais, Klaipėdoje – 755, Vilniuje – 654, Panevėžyje – 593. Daugėja nusikaltimų, kai šiurkščiai pažeidžiama viešoji tvarka. Tokių nusikaltimų skaičius išaugo 563. Dažniau nei pernai nusikalstama gatvėse. Todėl teiginį, kad gatvėse yra nesaugu, iš dalies galima patvirtinti.

Tačiau rečiau vagiami automobiliai, bet dažniau kėsinama į juose esantį turtą. Automobilių vagysčių, lyginant su praėjusiais metais, sumažėjo 18,1 proc., tačiau vagysčių iš autotransporto priemonių padaugėjo net 141,8 proc.

Daugėja svetimo turto užvaldymų panaudojant fizinį smurtą arba grasinant jį panaudoti. Plėšimų, palyginus su praėjusiais metais, išaugo apie 29 proc. Labiausiai plėšimų padaugėjo Marijampolėje ir Kaune. Pagerėjo darbas Lietuvos pasienyje; šiemet per pirmąjį pusmetį už neteisėtą valstybinės sienos perėjimą iškelta 116 baudžiamųjų bylų. Tai rodo, kad siena saugoma žymiai geriau negu ankstesniais laikais.

Organizuotas nusikalstamumas siejasi su alkoholio, tabako, maisto, narkotikų, ginklų, net žmonių kontrabanda. Visa tai – didelė žala valstybės interesams.

– Ačiū už pokalbį.

Pozicija.Nuomonės.-1996 m., Nr.9-10.

AR IŠMUŠ ATPILDO VALANDA?

Lukiškių kalėjimo požemiuose, už septynių durų ir septynių užraktų septyni nenaudėliai laukia, kada išmuš jų paskutinė valanda. Tai teismo myriop pasmerkti žmogžudžiai, kurie, be abejo, iki paskutinės minutės vilsis Prezidento malonės.

Neseniai pasmerktųjų kameroje lankėsi populiaraus norvegų laikraščio „Dagbladet“ žurnalistai. Mirties bausmė – jiems jau viduramžiai. Jie net mano, kad šių nelaimėlių vieta – ne vienuetėje, o psichiatrinėje ligoninėje. Todėl „Dagbladet“ pasirodžiusiame straipsnyje buvo visaip stengiamasi įteigti ministrei pirmininkei Gro Harlem Brundtland, kad atvykusi į Lietuvą vizito savo autoritetu paveiktą lietuvių, įkalbėtų juos kuo skubiausiai atsisakyti mirties bausmės. Vilniuje

surengtoje spaudos konferencijoje p. G. H. Brundtland apie tai nekalbėjo, tuo tarpu mūsų premjeras pareiškė, kad jis asmeniškai taip pat yra nusistatęs prieš mirties bausmę, tačiau šiuo metu ją panaikinti situacija šalyje labai nepalanki, tik sukeltų dar didesnę žmonių nepasitenkinimą.

LŽTA informacinis biuletenis "Pozicija". – 1996 m.

KOVA SU VĖJO MALŪNAIS

Krikdemai pateikė Seimui Administracinio ir Baudžiamojo kodekso pataisų projektą, kuriame numatoma sugriežtinti kovą su prostitutėmis. Pagal šį projektą, jeigu jis bus priimtas, „naktinės plaštakės“ bus baudžiamos pinigine bauda iki 1000 litų ir laisvės atėmimu iki vienerių metų.

Prostitutės uždirba skirtingai. Pavyzdžiui, Vilniuje viena meilės valanda kainuoja 60 dolerių, Kaune ir Klaipėdoje – 40, Šiauliuose – 30 dolerių. Panelės gauna iki 50 proc. šios sumos, sąvautojai po įvairia priedanga uždirba iki 8000 dolerių per mėnesį.

Policijos duomenimis, per pastaruosius metus Lietuvoje buvo sulaikyta 150 prostitučių. 85 administracine tvarka buvo nubaustos pinigine bauda iki 500 litų, o 37 patrauktos baudžiamojon atsakomybėn. Kova su vėjo malūnais, atrodo, tęsis ir 1996 metais, nes palydovių firmos auga kaip grybai po lietaus.

LŽTA informacinis biuletenis "Pozicija". – 1996 m.

NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS TOBULINIMAS LIETUVOJE

*Genovaitė BABACHINAITĖ – docentė, mokslų daktarė,
Lietuvos teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus vedėja*

Lietuvos valstybingumo vystymas neįmanomas be savarankiškos ekonomikos, pagrįstos rinkos dėsniais, teisinės sistemos reformos ir laisvos, atviros visuomenės, kurios pagrindas yra visapusiškos laisvos asmenybės veikla laikantis žmogaus teisių gynimo reikalavimų. Aktualu formuoti pažangų visuomenės požiūrį į valdžios ir valdymo struktūrų kūrimą; jų tarpusavio santykį, žmogaus statusą visuomenėje, t. y. žmogaus teisių ir laisvių visetą, valstybės ir žmogaus santykį ir daugelį kitų dalykų.

Nusikalstamumo prevencijos tobulinimas Lietuvoje vyksta teisės sistemos reformos metu. Pereinamuoju iš totalitarinės (autoritarinės) į demokratinę visuomenę laikotarpiu šiam tikslui įgyvendinti objektyviai būtina išleisti daug įstatymų, kitų teisinių aktų per gana trumpą laiką. Toks intensyvus teisinės kūrybos darbas padidina tikimybę atsirasti netobuliems įstatymams. O šių įstatymų taikymo sferoje savo ruožtu pasitaiko subjektyvios teisinės praktikos.

Nusikalstamumo prevencijos problemų yra daug. Tačiau šiuokart mums aktualu konkrečiau panagrinėti tas, kurios turi įtakos laisvės atėmimo įstaigų darbo efektyvumui bei postpenitenciarinei pagalbai teikti.

Čia išskirčiau tris grupes prevencijos problemų: 1) bausmių politikos ir skyrimo praktikos tobulinimas; 2) laisvės atėmimo įstaigų darbo kokybės gerinimas; 3) pagalba asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo įstaigų.

Stengiamasi spręsti šias problemas, tačiau smarkiai padėtis negerėja.

1. Bausmių politikoje dominuoja nuomonė, kad laisvės atėmimo (bausmės) trukmę reikėtų mažinti. Be to, aktualu siaurinti patį laisvės atėmimo bausmės skyrimą, daugiau taikyti ekonomines sankcijas (baudas, pataisos darbus be laisvės atėmimo) arba bausmės vykdymą atidėti, o nepilnamečiams taikyti alternatyvines prevencines priemones. Sumažėjo teismų skiriamos laisvės atėmimo bausmės vidurkiai, lyginant juos su buvusiais totalitarinėje valstybėje.

Tačiau atsiradus naujiems ekonominiams pokyčiams, nusikalstamumas taip pat didėjo, pradedant 1989 m. Per šį laikotarpį nusikalstamumo statistiniai rodikliai smarkiai kito: maždaug 3 kartus daugiau įregistruota nusikaltimų, daugiau kaip 1,5 karto išaiškinta asmenų, padariusių nusikaltimus; tuo tarpu nuteistų asmenų skaičius padidėjo daugiau kaip 2 kartus. Manychiau, jog galima daryti išvadą, kad valstybėje per šį laiką represinė nusikalstamumo prevencijos politika ne siaurėjo, o vystėsi, nepaisant pastangų ją naikinti. Tai brangiai kainuojanti politika neturtin-gai šaliai. Be to, ši politika inspiruoja nusikalstamumo augimą. Valstybės pastangos kontroliuoti nusikalstamumą tik vienu, iš totalitarinės valstybės paveldėtu būdu, t. y. represijos pagalba, akivaizdžios.

Bet kaltinti vien tik valstybę tokio pobūdžio pastangomis kontroliuoti nusikalstamumą ne-galime. Socialiniai tyrimai rodo, kad taip elgtis valstybę verčia pati visuomenė. Visuomenė pa-laiko ir netgi reikalauja aktyvesnių demokratiškosios poslinkių tvarkant daugelį socialinio ir ypač ekonominio gyvenimo sričių, tačiau nusikalstamumo prevencijos srityje išreiškia totalitarines nuostatas, t. y. nusikalstamumo mažinimo garantu ir vienintele priemone laiko bausmių griežti-nimą bei nusikaltimus padariusių asmenų ne vien tik laisvės, bet ir daugelio kitų teisių ribojimo. O politinės partijos, siekdamos populiarumo visuomenėje, nedrįsta pareikšti kitokią, mokslo duomenimis paremtą, nuomonę.

Mokslininkai kriminologai ne vien tik mūsų šalyje, bet ir kitose šalyse pateikia daugybę aki-vaizdžių tokio mąstymo nenaudingumo, nepagrįstumo įrodymų.

Pavyzdžiui, JAV, kur nusikalstamumo lygis labai aukštas, kur kas aukštesnis negu Lietuvoje, laisvės atėmimo bausmės nėra tokios didelės kaip mūsų šalyje. Pvz., už nužudymą JAV Meri-lendo valstijoje laisvės atėmimo bausmės vidurkis 63 mėnesiai (maždaug 5 metai), o Lietuvoje 1992 m. šis vidurkis buvo maždaug 10 metų.

Šiaurės šalyse, kur nusikalstamumo prevencijos pagrindas – visapusiška pagalba žmogui sprendžiant jam iškilusias problemas, nusikalstamumo lygis palyginti nėra aukštas. Baudžia-moji atsakomybė nepilnamečiams Danijoje yra nuo 1 savaitės iki 7-8 mėnesių; iš esmės ji atlieka-ma alternatyvinėje laisvės atėmimui vaikų įstaigoje. Tuo tarpu Lietuvoje laisvės atėmimo vidur-kis nepilnamečiams šiuo metu yra maždaug 3-eji metai, ir ne alternatyvinėje, o laisvės atėmimo įstaigoje.

Lietuvos Respublikos naujieji Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų projektai bai-giami rengti. Juose numatoma plačiau taikyti ne laisvės atėmimo bausmę, sumažinti laisvės atėmimo bausmių sankcijas, ypač nepilnamečiams.

2. Laisvės atėmimo įstaigų darbo sferoje sėkmė pirmiausia priklausytų nuo tinkamos baus-mių politikos. Laisvės atėmimo bausmės turėtų būti ne per didelės, kad nuteistasis nebūtų lais-vės atėmimo vietoje ilgiau, nei pasibaigs šios bausmės efektyvumas šiam konkrečiam asmeniui.

Savo ruožtu institucijų, sprendžiančių grįžusių iš laisvės atėmimo įstaigų asmenų proble-mas, prevencinio darbo efektyvumas neišvengiamai siejamas su laisvės atėmimo įstaigų darbo kokybe.

Tik atsikūrusi Lietuvos valstybė pačiomis pirmosiomis dienomis priėmė Lietuvos Respubli-kos Laikinąjį Pagrindinį įstatymą ir teisinį aktą dėl to, kad negalioja jokie iki tol buvę tarybiniai teisiniai aktai, jeigu jie prieštarauja šio įstatymo nuostatoms.

Taigi teisiškai turėjo nustoti galioję įvairūs poįstatyminiai aktai, kurie reguliavo laisvės atė-

mimo įstaigų darbą, jų režimus ir pan.

Tačiau ir dabar dar daug kas nepadaryta. O priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, kartu buvo priimtas ir įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ (1992 m. lapkričio 6 d.), kurio 2 straipsnyje dar kartą konstatuojama: „įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos Teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštaruja Konstitucijai...“, tad gulaginio režimo panaikinimas teisiškai, galima sakyti, išspręstas, o praktikoje, deja, ne.

Dabartinio Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 21str. paskutiniojoje dalyje sakoma, kad „bausme nesiekama daryti fizinių kančių arba žeminti žmogaus orumo“. Bet gulaginiai režimai laisvės atėmimo įstaigose būtent ir prieštarauja šiai BK nuostatai. Beje, pati ši nuostata yra pažangi ir atitinka kitų Europos šalių atitinkamas nuostatas. Europos šalių kriminologų ir laisvės atėmimo įstaigų darbuotojų nuomone, būtina aktyviai palaikyti nuteistojo žmogiškąjį orumą ir neliečiamybę. Aktualu panaikinti visus apribojimus nuteistajam bendrauti su artimaisiais – neriboti perdavimų, perlaidų, korespondencijos bei pasimatymų; panaikinti asmenį (kaip žmogų ir kaip asmenybę) žalojančius drausminimo būdus. Būtų mažiau pažeidžiamos žmogaus teisės bei atkurta ir išlaikyta nuteistųjų ir kitų asmenų geresnė socializacija gyvenimui normalioje visuomenėje, t. y. laisvėje.

3. Pažangesnis (ir tuo pačiu efektyvesnis) minėtų dviejų grupių problemų sprendimas – svarbiausia prielaida trečiosios grupės prevencinėms problemoms sėkmingai spręsti. Socialiniams darbuotojams, teikiantiems pagalbą grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų, būtų lengviau, nes nuteistieji lengviau resocializuotųsi visuomenėje. Taigi socialinių darbuotojų pagalba būtų žymiai efektyvesnė ir pigiau kainuotų.

Be abejo, pagalbos grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų asmenims priemonės – daug kainuojantis dalykas. Svarbu taupiai ir efektyviai panaudoti skirtas lėšas. Visos demokratinės šalys šio kontingento resocializacijai skiria didelį dėmesį. Lietuvoje taip pat kuriasi įvairios visuomeninės ir valstybinės institucijos, kuriose dirba socialiniai darbuotojai, padėdami kiekvienam konkrečiam asmeniui. Kompleksiškai sprendžiamos tokių žmonių materialinės paramos, įdarbinimo, apgyvendinimo problemos.

Be to, iškyla specialistų kvalifikacijos stokos ir jų kompetencijos problema. Daugelis socialinių darbuotojų neturi teisiųjų įgaliojimų ginti socialiai problemiškų žmonių teises. Tad aktualių problemų yra daug ir vis atsiranda, tačiau jos suvokiamos ir sprendžiamos humaniškai. Tai teikia vilčių ateičiai.

LŽTA informacinis biuletenis „Pozicija“.– 1996 m.

SUSITIKIMAS SU JONAVOS AREŠTINĖS VYRIAUSIUOJU KOMISARU IR PABĖGĖLIAIS

Aurelija KUZMAITĖ

Atsakydami į susirūpinimą keliantį somaliečių laišką, 1996 m. kovo 5 d. Jonavos areštinėje lankėsi JT Vyriausiojo komisaro pabėgėliams koordinatorius L. Sesickas, VRM Migracijos departamento atstovas R. Česiūnas, VRM viešosios policijos valdybos inspekcijos atstovas R. Staupas bei Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pabėgėlių komisijos narė A. Kuzmaitė.

Kaip mums papasakojo Jonavos areštinės vyriausiasis komisaras J. Indriūnas, Jonavoje šiuo metu yra ruošiamasi potvyniui, kuris Neriai pakilus daugiau kaip keturis metrus, prognozuoja-

ma net 7 m) apsemtų visą areštinės požemį. Buvo svarstoma, kad potvynio metu administracine tvarka sulaikyti asmenys būtų laikinai paleisti ir bausmę atliktų vėliau, tačiau iki šiol nežinoma, kur būtų galima priglausti pabėgėlius. Šiuo metu Jonavos areštinėje kalinama 13 Somalio piliečių – jie buvo uždaryti 1995 m. lapkričio 18 d.

Per keturis mėnesius bėgliai pravalgė dviem ketvirčiams skirtus pinigus, išėikvojo metams skirtų medikamentų dozę, areštinė dvigubai daugiau sunaudėjo vandens, už drabužių ir patalynės skalbimą taip pat reikia mokėti.

Du kartus per savaitę somaliečiams labdaros būdu tiekama po litrą pieno, vieną mėnesį duonos kombinatas pagelbėjo duonos gaminiiais, tačiau vėliau atsisakė, nes išlaidos siekė du tūkstančius litų. Vieno sulaikytojo išlaikymui per parą skiriama tik 8 litai, tačiau komisariato darbuotojai juos šelpia savo daržovėmis, drabužiais, renka pinigus. Kadangi somaliečiai keturis mėnesius buvo išlaikyti požemyje, jų fizinė ir ypač psichinė būklė yra labai bloga. Bėgliams yra leista rašyti laiškus į visas institucijas, skambinti telefonu į Rusiją, Švediją, Kanadą ir kt. Visi sulaikytieji neturi asmens dokumentų, tarp jų trys yra baigę Maskvos tautų draugystės universitetą, laisvai šneka rusiškai ir angliškai.

Somaliečių įkalinimo sąlygos yra nenormalios. Kamerose, kurios yra skirtos kaliniams laikyti iki dešimt parų, drėgna, nes čia pat vietoje yra tualetas, džiovinami drabužiai. Somaliečių akys paraudusios, nes nėra dienos šviesos, ventiliacijos, dega viena blausi elektros lemputė, į lauką išvedami pasivaikščioti kasdien, tačiau jie tegali išbūti po penkiolika minučių, nes šalta, antra vertus, keturis mėnesius išbuvę tamsioje, prikėpuotoje patalpoje jie yra atpratę būti gryname ore. Kasdien gauna po puskepalį duonos ir lėkštelę sriubos. Du iš jų yra sirgę tuberkulioze, kuri gali bet kada atsinaujinti, dėl blogų higienos sąlygų serga odos ligomis. Nors fiziškai jie yra gyvij, jų psichologinė būklė kritiška: ketina antrą kartą paskelbti bado streiką arba žudytis.

Svarbiausias prašymas – iškeldinti juos iš požemio.

Susitikime su somaliečiais sužinojome, kad jie visi yra nelegaliai atvykę iš Rusijos turėdami tikslą apsigyventi kurioje nors šalyje. Jie išdėstė šiuos savo reikalavimus:

kuo skubiausiai juos iškeldinti iš požemio, iki bus priimtas koks nors sprendimas; atlikti apklausą, kurios metu būtų nustatyta, ar jiems gali būti suteiktas pabėgėlio statusas; išleisti juos į laisvę, iki bus priimtas jų statusą reglamentuojantis sprendimas. (Finansinės pagalbos neprašo, motyvuodami, kad juos išlaikytų užsienyje gyvenantys giminaičiai.)

Komisijos pasiūlymai padėčiai pagerinti: 1) Sušaukti visų areštinių, kuriose kalinami pabėgėliai (iš viso 357), komisarus, ir pradėti spręsti šią problemą iš esmės; leisti dienos metu išeiti į gatvę apsipirkti, kaip tai buvo leista Šilutės areštinės pabėgėliams.

2) Ieškoti galimybių pabėgėlius perkelti į vieną vietą, pvz., į šiuo metu pustuščius socialinės-reabilitacijos centrus (buvusius alkoholikų gydymo centrus) ar poilsio namus. Atidaryti sąskaitą, kad pabėgėliai patys ar jų giminaičiai užsienyje galėtų bent iš dalies apmokėti už gyvenimą.

3) Apsvarstyti galimybę sulaikytuosius paleisti ir leisti jiems gyventi pagal savo išgales, kaip tai yra praktikuojama Rusijoje ir Baltarusijoje.

1995 m. liepos 4 d. Lietuvos Seimas (pirmasis iš Baltijos valstybių) priėmė įstatymą dėl pabėgėlių, kurį pasirašė Prezidentas. Įstatymo įgyvendinimo mechanizmą pavesta sukurti Vyriausybei, kuri jau yra pasirašiusi susitarimą su Šiaurės Europos šalių vyriausybėmis dėl finansinės bei techninės pagalbos teikimo, įsteigiant pabėgėlių apeliacinę tarybą bei stovyklą Rukloje, dėl VRM ir Socialinės apsaugos bei darbo ministerijos kompiuterizavimo, apmokymo, pasienio kontrolės sustiprinimo.

Lietuva kol kas nėra pasirašiusi 1951 m. Ženevos konvencijos ir 1967 m. protokolo dėl pabėgėlio statuso suteikimo, tačiau yra įsipareigojusi laikytis principo nesiųsti sulaikytų nelegalių

migrantų į jų šalį, jei ten vyksta karas ar jie yra persekiojami.

Siekdama įstoti į Europos Sąjungą, Lietuva turės ratifikuoti ir laikytis kelių rezoliucijų ir konvencijų: Mastrichto sutarties, pagal kurią prieš leidžiant asmenims laisvai keliauti po Europos Sąjungos šalis juos reikės tikrinti prie Sąjungos išorinių sienų; „Dublino“ konvencijos (tikimasi, kad ji įsigalios 1996 metais, kai ją pasirašys visos dalyvaujančios valstybės), pagal kurią pareiškimai dėl prieglobsčio suteikimo kurioje nors Europos Sąjungos šalyje bus svarstomi vienos Sąjungos valstybės, norint išvengti pakartotinio svarstymo. Taigi prieš tampant Europos Sąjungos nare Lietuvai yra labai svarbu sukurti tarptautinius ir Europos standartus atitinkantį prieglobsčio suteikimo mechanizmą.

Manoma, kad pabėgėlių problema Lietuvai bus ypač opi šį pavasarį, kai atšilus orams apie 300 tūkstančių pabėgėlių, apsistojusių Baltarusijoje, mėgins nelegaliai pereiti prastai saugomą Lietuvos – Baltarusijos sieną.

1994 m. Lietuvoje buvo sulaikyta apie 2000 užsieniečių, neturinčių atitinkamų dokumentų. 1995 m. daug pabėgėlių atvyko iš Šri Lankos, Afganistano, Irako. Dauguma jų buvo gražinti į šalį, iš kurios atvyko, t. y. į Baltarusiją ar Rusiją. Pastaruoju metu, nesant atitinkamų susitarimų su Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos vyriausybėmis, šios šalys atsisako priimti iš ten atvykusius nelegalius migrantus. Lietuvos įstatymas dėl pabėgėlių kol kas negalioja, o Vidaus reikalų ministerija iki šiol nesurado jokių praktinių šio klausimo sprendimo būdų.

Tvenkiasi nesprendžiamų problemų debesis.

LŽTA informacinis biuletenis – „Pozicija“ – 1996 m.

HELSINKIO GRUPĖ: 1976-IEJI, LAPKRITIS

Aldona SVIRBUTAVIČIŪTĖ

Ar tik neteks esant dabartiniam politinių jėgų išsidėstymui Lietuvoje vėl atgimti disidentiniam judėjimui, kuris ilgą laiką buvo žinomas kaip Helsinkio grupė, įsikūrusi prieš dvidešimt metų.

Tuomet, prieš dvidešimt metų, 1976-ųjų lapkričio 23-25 dienomis, penketas Lietuvos žmonių ryžosi drąsiam žingsniui: įkurti Helsinkio grupę Lietuvoje ir apie tai paskelbti viešai, nurodant ne tik pavardes, bet ir adresus bei telefonus. Itin sukluso, kaip ir ligi tol dėmesingai klausiusi, KGB ausis. Bet tada net ir sutriko – nebuvo atvejo, kad disidentai pradėtų veikti taip viešai. Netrukus po to, kai buvo pasirašyta Helsinkio grupės deklaracija, trys jo signatarai išvyko į Maskvą – perduoti šią žinią pasauliui.

Ir štai gruodžio 1 dieną Reuter agentūra šį penkių pasirašytą dokumentą, perskaitė užsienio žurnalistams spaudos konferencijoje, kuri įvyko Rusijos disidento, akademiko Jurijaus Orlovo bute, paskelbė pasauliui.

Dokumente teigiama, kad Lietuvoje 1976-aisiais veikia grupė žmonių, pasiryžusių klaikaus kitaminčių persekiojimo metu sakyti tiesą apie žmogaus teisių pažeidimus.

Šiandien vis mėginama ne tik supaprastinti istoriją, bet ir numoti ranka į tai, kas anuomet buvo šviesūs blykstelėjimai tamsioje tarybinėje karalystėje.

Prisiminsime, disidentinis judėjimas Lietuvoje prasidėjo kaip tik tada, kai baigėsi rezistencinė kova už Lietuvos laisvę.

Atsirado drąsuolių, laisvės žodį skelbiančių neįmanomomis sąlygomis – bene pačiu sunkiausiu laiku. Po to, kai buvo pasirašytas Helsinkio protokolas, dauguma pažangiai mąstančių

Rusijos, Ukrainos, Lietuvos žmonių ryžosi dar drąsesniam žingsniui – įteisinti protokolo nuostatas ir pradėti kovą už žmogaus teises ir laisves.

20 metų Helsinkio grupės jubiliejaus išvakarėse kalbinau Deklaracijos signatarą, ilgametį politinį kalinį **VIKTORĄ PETKŪ**.

– Pirmiausia ir prašysiu papasakoti apie tuos penkis žmones, pasirašiusius Deklaraciją...

Tada, 1976-aisiais, užsienio žurnalistams buvo uždrausta atvažiuoti į Lietuvą, jie turėdavo gauti specialų leidimą, o į Minską, jie galėdavo įvažiuoti laisvai. Ir mes, be abejo, tuo naudojomės, perduodami savo medžiagą.

Pirmasis Deklaraciją pasirašė Tomas Venclova. Manau, apie jį daugiau ką pasakoti ir nereikia – jis visiems žinomas Lietuvoje. Toliau – tėvas Karolis Garuckas. Tai Jėzuitų ordino narys, baigęs jėzuitų aukštąsias mokyklas, rodos, garsiam institute šalia Miuncheno, kur yra neotomizmo filosofijos centras. Trečioji mūsų dokumentą pasirašė Ona Lukauskaitė - Poškienė. Tai kitos kategorijos žmogus, dabar visai užmiršta Lietuvoje. Ji buvo iš kairiojo sparno, prieš karą atstovavusi eserams maksimalistams. Kaip ir poetas Kazys Boruta, su kuriuo ji draugavo. Ji buvo garsaus Šiaulių advokato Lukausko dukra, baigusi Kauno universitetą, kur studijavo gamtos mokslus. Jų ten buvo keletas kairiųjų pažiūrų žmonių. Jai kartu su K. Boruta būnant Vienoje, lankėsi poetė Salomėja Nėris, parašiusi eilėraščių „Vienos bare šoka mergos. Tokios lanksčios, tokios gražios!“ Pamenat?..

Prieš karą buvo išleistas almanachas „Darbas“, kuriame bendradarbiavo Ona Lukauskaitė-Poškienė. Beje, iki karo ji išleido du poezijos rinkinius. O paskui, po karo išitraukė į rezistencinį judėjimą, buvo suimta. Kaip moteris, beje, vienintelė išvengė sušaudymo. Kiti Lietuvos gelbėjimo komiteto nariai buvo sušaudyti. Dėl to komiteto teko nukentėti ir rašytojui Kaziui Borutai. Jis buvo nuteistas penkeriems metams už „nepranešimą-žinojimą“.

K. Boruta nebuvo išvežtas svetur, jis buvo laikomas čia, Vizitėčių vienuolyne, kur, beje, ir dabar yra kalėjimas. Paskui jį ištraukė iš lagerio.

Kai Onutė grįžo, dirbo Šiauliuose. Ji parašė gerą darbą – „Lagerio pasakas“ – bet iki šiol ji užmiršta Lietuvoje.

Eitanas Finkelšteinas atstovavo Lietuvos tautinėms mažumoms. Jis yra fizikos mokslų daktaras, kilęs iš Lietuvos žydų. Regis, jo tėvas iki karo pasitraukė į TSRS, nuslėpdamas savo turtingumą.

– Toks skaudus klausimas: kas iš tų žmonių, drąsiai pasirašiusių Helsinkio dokumentą, išlikę gyvi?

– Tėvas Karolis Garuckas miręs, Ona Lukauskaitė-Poškienė taip pat mirusi, Tomas Venclova gyvena JAV, Eitanas Finkelšteinas gyvena Miunchene, aš vienintelis esu likęs Lietuvoje.

– Iš tikrųjų jūsų Helsinkio grupė veikė iki Sąjūdžio laikų. Ką esminga išskirtumėte jos veikloje?

– Taip, iki Sąjūdžio laikų galima išskirti du mūsų veiklos periodus.

Tiesą sakant, mes ir veikėme visą laiką dvejopai: buvo nariai steigėjai, viešai prisipažinę, kad jie yra, ir nariai tėsėjai, dirbę pogrindyje. Iš viso šiame judėjime dalyvavo 41 žmogus. Dabar mūsų gretose – 34, o aktyvių yra 12.

Kalėjimuose už šią veiklą teko sėdėti 5 nariams: Algirdui Statkevičiui, Vytautui Skuodžiui, Vytautui Vaičiūnui, Mečislovui Jurevičiui ir man. Amžinatilsio jau yra išėję trys kunigai – Gudavičius, Laurinavičius ir mūsų signataras Garuckas – ir mūsų poetė Onutė Lukauskaitė.

Mūsų veikla buvo įvairiašakė, o mūsų esminės atspirties taškas buvo 1940 metų birželio 15 diena, kai į Lietuvą buvo įvesta Raudonoji armija. Šia data pradėdavome ko ne visus savo dokumentus, ir tai buvo nemaloniausias faktas saugumui. Iš pat pradžių nebuvo apsiribota veikla

vien tik Lietuvoje. Tokio judėjimo nebuvo nei Latvijoje, nei Estijoje, tad ėmėmės atsakomybės ir už tų respublikų reikalus.

Mūsų veikla buvo daugiau susijusi su tarptautiniais reikalais. Priimdavome įvairius dokumentus didžiausiam „Pravdos“ ir „Izvestijų“ pasipiktinimui, kurie rašydavo apie mus piktai. Pavyzdžiui, per Belgrado pasitarimą buvo gautas ir lietuvių Helsinkio grupės pareiškimas. Pasakėme savo nuomonę ir dėl Čekijos politinio veikėjo V. Havelo, ir dėl Afganistano įvykių. Tokių oficialių dokumentų per veiklos periodą buvo parašyta 83. Tiesa, buvo daug ir nenumuruotų, ypač apie religinę padėtį Lietuvoje. Pasauliui buvo deklaruota per 150 mūsų dokumentų, pasinaudojant užsienio lietuvių spauda, taip pat anglų bei rusų kalba.

Dabar, žinoma, atrodo liūdnokai, kai turime savo dokumentus versti, pavyzdžiui, iš rusų kalbos, nes neišliko originalų.

– Kaip Jums atrodo, ar Helsinkio grupės veikla yra praeities istorijos dalelė? O gal ji yra arba bus reikalinga dabar?

– Mums taip atrodė, kad eidami į nepriklausomybę būsime nereikalingi, nes valstybė mėgins įtvirtinti savo nuostatas. Tačiau pasirodė, kad save laidoti ėmėme per anksti. Gal todėl ir neužgeso Helsinkio grupės veikla. Turėčiau pasidžiaugti, kad joje dabar daug jaunimo. Tai – daugiausia studentai iš universiteto Teisės fakulteto ir Tarptautinių santykių instituto.

Disidentinis judėjimas: istorija ir dabartis

Kas gi tuomet įvyko Lietuvoje, kurios istorijos pradžia norom ar nenorom dabar mums piršte peršama laikyti nuo 1988-ųjų. Ne visai taip turėtų būti. Lietuvos laisvės istorijos ištakos – nuo 1940-ųjų birželio 15 d. Būtent šia data rėmėsi ir Helsinkio grupė, įsikūrusi prieš 20 metų. Tuomet, 1976-aisias, penketas drašuolių viešai deklaravo apie savo veiklą ir pabrėžė, jog rūpinsis, kad Lietuvoje, atsiliepiant į 1975-ųjų Helsinkio susitarimo paktą, nebūtų pažeista humanistinių žmogaus teisių.

Viktoras Petkus, daugiau nei du dešimtmečius praleidęs kalėjimuose, lageriuose bei tremtyje, šiandien vėl tvirtina, kad, ko gero, disidentinis judėjimas vėl atgims Lietuvoje? Ar jis bus reikalingas? Regis, taip, nes Lietuvoje klostosi visos sąlygos diktatūrai. Ir jeigu su ja buvo kovojama prieš dvidešimt metų, tai bus kovojama ir dabar. Jei reikės, net pogrindžio sąlygomis.

Suprantama, kalbinant vienintelį Helsinkio grupės – 76 narį Viktorą Petkų vis dar liko nepateiktų klausimų, kaip buvo, ir santūrių atsakymų į juos. Juolab kad mūsų laikų herojus iš viso to nesiteikė laikyti didvyriškumu ar dar kuo nors ypatingu. Viktoras Petkus labai ramiai papasakojo, ką jis su savo bendražygiais veikė prieš dvidešimt metų. Jo tykusis kolega Stasys Stunguryš, Vyriausybės patarėjas, savo kabinete, tiesa, padainavo bent porą partizanų dainų, kurioms žodžius parašęs rezistentas Juozas Gražulis. Mat knyga ką tik išleista, tad atsivertęs ją Stasys Stunguryš negalėjo išturėti ir uždainavo. Tai dar viena asmenybė, kuri laukia istorikų, žurnalistų dėmesio, nors tą žmogų išties puošia kuklumas.

Viktoras Petkus parodė, kokie buvo jų pagrindinės literatūros leidiniai – „Perspektyvos“, „Alma Mater“, „Aušrelė“ ir kiti. „Perspektyvų“ originalas – nučiupinėtas, apšiuęs, leistas ant plonyčio popieriaus. Žinote, kodėl? Todėl, kad ant jo buvo galima įskaitomai išspausdinti po 12-14 egzempliorių ir iškart surišti į sąsiuvinius.

Statys Stunguryš papasakojo, kaip teko tuos sąsiuvinius saugoti bei atiduoti skaityti kitiems tuomet, žiaurais persekiojimo metais. Jis buvo daugelio rašinių, straipsnių autorius, pasirašinėjęs slapyvardžiais. O didumą jo aktualių straipsnių skaitydavo Vatikano radijas. Šitai laisvės žodis sugrįždavo į Lietuvą.

Viktoras Petkus, be kita ko, papasakojo apie tai, kaip tekdavo vežti į Maskvą svarbius dokumentus. Jie visada žinojo, kad galima laukti provokacijų. Ir jų būdavo. Šit sėdint autobuse kokia

nors moteriškė, o ji paprastai būdavo KGB agentė, sušaukdavo: „Mane apvogė!“ Tai reiškė, kad mus kratys. Ir pasak, Viktoro Petkaus, tokių atvejų būta visur: traukiniuose, autobusuose, lėktuvuose. Todėl minimąjį savo dokumentą į Maskvą Helsinkio grupės atstovai vežė trise, skirtingu laiku. Buvo pasirengta blogiausiam variantui – jeigu suims. Bet tąsyk jiems trims – Viktorui Petkui, Tomui Venclovai ir Eitanui Finkelšteiniui – pavyko: jie nuvažiavo į Maskvą be dokumento, o jį išmokę atmintinai. Susirinko į akademiko Jurijaus Orlovo butą, kur ir buvo sukviesti užsienio žurnalistai. Laisvas žodis iš Lietuvos pasiekė pasaulį.

Netrukus po to prasidėjo represijos. Viktorą Petkų suėmė 1977-ųjų rugpjūčio 23-ąją. „Iš pradžių jutau, kad saugumas pasimetęs, – sakė V. Petkus. – Juolab kad kaltinti už ką nors nelabai ir galėjo. Juk buvo pasirašytos pavardės, nurodyti adresai“.

Tomas Venclova buvo iškviestas skaityti paskaitą į Jėilio universitetą. Prieš išvykdamas, jis sakė, kad nevažiuos, liks veikti Helsinkio grupėje. „Mes jį įkalbinėjome veikti atvirkščiai, – sakė Viktoras Petkus. – Juk ten, užsieny, jis galės atstovauti mūsų Helsinkio grupei. Jis išvažiuodamas sakė, jei ką suims iš grupės narių, tuomet grįšias į Lietuvą, nepasiliksiąs užsieny, kad išleistų tą, kurį suims. Pamenu, kad griežtai nesutikau. Juk tuomet mūsų veikla buvo labai ribota, o turėti savo žmogų užsienyje – štai kas buvo svarbu. Tomo Venclovos tuomet juk nepriėmė į rašytojų sąjungą, o savo paskaitas turėjo skaityti Tartu universitete. Taigi tai buvo vienintelė galima išeitis“.

Po to išvyko Vytautas Skuodis, Algirdas Statkevičius. Jie užsienyje sudarė veikiančią grupę, atstovaujančią Lietuvos laisvės reikalams.

Helsinkio grupės nariams buvo pateikti įdomūs kaltinimai. Pavyzdžiui, jie buvo kaltinami tuo, kad jų parašyta propagandinė medžiaga vertinga užsieniui ir jis ja naudojasi.

Oficialus Helsinkio grupės sukakties minėjimas įvyks lapkričio 30 dieną, šeštadienį, 16 valandą. Į jį, beje, ateis daug jaunimo. Atgimsta disidentų judėjimas.

Diena.-1996 m. lapkričio 23 d.

BUVĘS DISIDENTAS VĖL NEPAKLUSO VALDŽIAI

Žinomas sovietinių laikų disidentas Viktoras Petkus liko ištikimas sau ir dabartinės valdžios laikais. Jis atsisakė atsistatydinti iš valstybės konsultanto pareigų Vyriausybėje, nors turėjo tai padaryti pagal įstatymą. Vyriausybės potvarkyje rašoma, kad, nepateikęs atsistatydinimo pareiškimo, V. Petkus yra atleidžiamas iš valstybės konsultanto pareigų pagal Darbo sutarties įstatymą.

„Pasakiau, kad sovietiniais laikais mane tris kartus labai gražiai įkalbinėjo rašyti pareiškimus, kad iš darbo išeinu savo noru. Girdi, nesutepsime darbo knygutės – tik nauda bus, – „Lietuvos rytui“ kalbėjo apie du dešimtmečius tremtyje ir kalėjimuose praleidęs rezistentas. – Visus kartus atsisakiau ir buvau išvartytas iš darbo. Tad dabar nenoriu reputacijos gadinti, tegul išvaro mane ir ketvirtą kartą“.

Į klausimą, kodėl jis nepaklūsęs įstatymo numatytai tvarkai, 67 metų V. Petkus sakė, jog niekas nesikeičia nei parašius, nei neparašius pareiškimo. Jis vis tiek būtų atleistas iš darbo.

Žmogaus ir piliečių teisių klausimais dvi buvusias Vyriausybes konsultavęs V. Petkus sovietmečiu Lietuvoje buvo pagarsėjęsios Helsinkio grupės signataras. Iš įkalnimo vietos į Lietuvą rezistentas grįžo Atgimimo laikais, visuomenei pareikalavus paleisti politinius kalinius.

V. Petkus sakė dar nežinąs kuo užsiims. „Neprapuoliau iki šiol, neprapsiu ir dabar. Blogiau šeimas turintiems žmonėms, kurie neteko darbo Vyriausybės aparate „savo noru“. O aš, vienas kaip pirštas, – pragyvensiu“.

Lietuvos rytas.-1997 m. sausio 14 d.

DĖL MIRTIES BAUSMĖS

Šių metų pradžioje Lietuvos kalinių globos draugija išleido specialų „Pozicijos“ žurnalo numerį, skirtą mirties bausmės panaikinimui Lietuvoje.

Džiugina, kad po Lietuvos Respublikos Prezidento A. Brazausko paskelbto mirties bausmės vykdymo sustabdymo ši idėja susilaukė didesnio visuomenės susidomėjimo ir pritarimo.

Balandžio pabaigoje Pernu (Estija) mieste vykusio Baltijos Asamblėja priėmė rezoliuciją, kurioje siūloma Estijos, Latvijos ir Lietuvos parlamentams panaikinti mirties bausmę.

Vienoje spaudos konferencijoje Seimo žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komiteto pirmininkas E. Zingeris citavo Baltijos jūros valstybių tarybos įgaliotinio O. Esperseno pranešimą, kad Lietuva, išsprendusi pabėgėlių ir mirties bausmės problemas, taps „viena stipriausių valstybių visame Baltijos regione“ pagal žmogaus teisių kriterijų. E. Zingerio nuomone, Seime reikėtų surengti rimtą diskusiją dėl mirties bausmės.

PASITARIMAS ŠVEICARIJOJE

Balandžio 28 d. Regensdorfe (Šveicarija) įvyko pasitarimas kalinių priežiūros klausimais. Jo tikslas – Latvijos, Estijos ir Lietuvos kalėjimų medicinos tarnybų poreikių analizė. Nutarta parengti Baltijos valstybių kalėjimams klausimų anketas kalinių sveikatos priežiūros poreikiams nustatyti ir pasiūsti ekspertus.

Tarptautinė kalėjimų medicinos tarnybų taryba palankiai sutiko Lietuvos vidaus reikalų ministerijos pasiūlymą surengti konferenciją mūsų šalyje. Pagal Tarybos veiklos grafiką ji galėtų būti surengta 1998 metų rudenį. Regensdorfo pasitarime dalyvavo Lietuvos VRM medicinos skyriaus viršininko pavaduotojas K. Petrauskas.

Kryžkelė.-1997 m. Nr.1.

KALĖJIMAS – SOCIALINIŲ REIŠKINIŲ OBSERVATORIJA

Erikas SAHEIMAS

1996 metų vasarą Vilniuje pirmą kartą lankėsi Bastoy centrinio Norvegijos kalėjimo valdytojas E. Saheimas. Apsilankymas Lietuvoje jam buvo susitikimas su praeitimi. Beveik prieš 100 metų jo senelis išvyko iš Lietuvos ir apsigyveno Norvegijoje. Pasak E. Saheimo: „mano seneliui pavyko išsigelbėti iš skurdo ir persekiojimų, o aš į senelio šalį atvykau kaip kalėjimų sistemos atstovas, vyriausiasis visuomenės administratorius“.

Nelengva pasakyti, kada atsirado šiuolaikinė kalėjimų sistema. Filadelfijos ir Auborno baudžiamosios teisės sistemos radosi XVIII amžiaus pabaigoje. Pirmieji kalėjimų reformatoriai buvo įsitikinę, kad naujoji sistema padėsianti kovoti su nusikalstamumu. Įvertinus anksčiau kalėjimų sistemos naudotų priemonių efektyvumą, galima padaryti išvadą, kad ji buvo tik są-

lygiškai nusisekusi. Beje, ta pati sistema tebegyvuoja lig šiolei. Šiandieną, kaip niekad, statoma daug kalėjimų.

Norvegų kriminologas N. Christie aprašė JAV kalėjimų sistemos industrializaciją. Tai šalis, kurioje nuteistųjų per keletą metų padvigubėjo. Šiandien Amerikos kalėjimuose jų esama apie 1,5 milijono. Be to, apie 3,5 milijono asmenų yra prižiūrimi baudžiamosios teisėtvarkos institucijų. Kas trečiam juodaodžiui nuo 20 iki 30 metų amžiaus skiriama vienokia ar kitokia teisėsaugos tarnybų priežiūra.

„Ar kalėjimų industrija neužėmė karo pramonės komplekso vietos?“ – klausia N. Christie. Kalėjimų aptarnavimas tapo verslu, į kurį investuojamos didelės pinigų sumos. Šiuo metu Kalifornijos valstijos kalėjimų biudžetas viršija valstijos švietimo išlaidas.

Kalėjimų sistemos plėtra nepriklauso nuo nusikalstamumo didėjimo, – žmogžudysčių skaičius per pastaruosius du dešimtmečius beveik nepakito.

Šiuo metu 100 tūkstančių JAV gyventojų tenka 600 kalinių. Norvegijoje prieš keletą dešimtmečių 100 tūkstančių gyventojų teko 40 nuteistųjų, tačiau šiandieną nusikalstamumas padidėjo ir priartėjo prie kitų Skandinavijos šalių lygio (60 kalinių).

Kodėl Skandinavijos šalyse nedaug kalėjimų?

N. Christie teigia, kad tam turėjo įtakos išvalgūs ankstesniųjų laikų civiliai tarnautojai, jų racionalus ir humaniškas gyvenimo suvokimas. Jie pasitarnavo subalansuojant kovos su nusikalstamumu pobūdį ir pristabdant jai politinį spaudimą.

1955 metų rudenį Anglijos ir Velso kalėjimų vyresniųjų asociacija paskelbė sensacingą dokumentą. Asociacija, vienijanti daugiau kaip tūkstantį įvairių laipsnių kalėjimų valdžios atstovų, savo „Permainų manifestuose“ teigia:

„Pagaliau privalome aiškiai išsąmoninti įkalinimo vaidmenį visuomenės gyvenime. Istorija moko, kad įkalinimas, kaip įbauginimo ir perauklėjimo priemonė, nėra efektyvus. Net ir labiausiai atitinkantis normas, jis nėra sėkmingos kalėjimo sistemos pagrindas. Būtų pernelyg paprasčia manyti, kad įkalinimas pats savaime nulemia nusikalstamumą. Jis tėra tik baudžiamojo teisingumo vykdymo viena iš priemonių ir turi būti taikomas proporcingai kitoms priemonėms.“

Kasdien vis garsiau skelbiamas karas nusikalstamumui. Ši opi visuomenės problema tapo politinių diskusijų objektu. Anksčiau karaliai ir imperatoriai skelbdavo karą kaimyninėms valstybėms, kad sustiprintų savo valdžią ir pelnytų piliečių palaikymą. Ar tik kovos su nusikalstamumu deklaravimas neperėmė buvusio valstybinio nacionalizmo ir šovinizmo vaidmens?

Ko gero, aklaui tvirtinti ir veikti tapo svarbiau nei išvalgiai kovoti su nusikalstamumu. Daugelyje šalių politikui pasisakyti apie kovos su nusikalstamumu būdų švelninimą reikštų jo politinės karjeros baigtį. Taip vertinant nusikalstamumą, kyla pagunda neatsakingai ir trumparegiškai naudoti griežčiausias priemones, tarp jų ir tas, kurios leistinos tik karo metu.

Manau, kad be kalėjimų neišsiversime. Mes, profesionalai, esame ypač atsakingi vykdant baudžiamąjį teisingumą, tad turime remtis nuosaikumu, išvalgumu ir žmogiškumu.

Įkalinimas – būtina priemonė norint sukurti „gerą visuomenę“. Vyrauja nuomonė, kad esant dideliame kalinamųjų skaičiui sumažėja nusikalstamumas. Tačiau visuomeninė atmosfera prisipildo neapykantos ir žiaurumo.

Baudžiamojoje teisėje skiriame bendrąją ir asmeninę prevenciją. Anksčiau įstatymui nusižengę asmenys būdavo perauklėjami juos izoliuojant, baudžiant ir žeminant. Šiandieninė sistema siekia sulaukyti ir išpėti visuomenę, kad pastaroji pati nelinktų prie nusikaltėliškų priemonių ir prisidėtų nuteistuosius perauklėjant. Pokario metais ši dilema sukūrė reikšmingą kalėjimo sistemos tapatumo problemą. Buvo priimtas sprendimas sušvelninti įkalinimą kaip atgrasomąją priemonę (laisvės atėmimas jau yra bausmė). Šias fundamentalias nuostatas, vadinamas mažosiomis norminėmis taisyklėmis, galima rasti Jungtinių Tautų ir Europos kalėjimų taisyklėse.

1995 metais išleistame veikalė „Baudžiamoji reforma“ rašoma:

„Nusikalstamumui kontroliuoti visuomenėje reikės baudžiamųjų priemonių. Kur tik galima, sankcijos ir baudžiamosios priemonės visuomenėje turėtų būti taikomos dar prieš atimant laisvę.“

Per kelerius metus Skandinavijos šalių kalėjimų sistema patyrė daugybę reformuojamųjų pokyčių. Žymiai pagerėjo įkalinimo įstaigų materialinis aprūpinimas. Daug pinigų skirta pareigūnų švietimui. Šiandien Norvegijoje ir Danijoje kalėjimų pareigūnai privalo baigti baudžiamąjį teisingumo tarnyboje veikiančius dvejų metų kursus. Paprastai priimami dirbti asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą. Po kiek laiko pasiekta, kad kalėjimuose dirbtų aukštos kvalifikacijos, tvirtų humanistinių pažiūrų personalas.

Pririkė pastangų atsikratyti ankstesniųjų klaidų. Neseniai ėmėme suprasti, kad klasikinė kalėjimų sistema atspindėjo socialinį požiūrį, kuris neretai prasilenkdavo su žmogiškumo ir demokratijos idealais. Daugelį metų ji ne tik buvo uždara, bet ja buvo reiškiamos totalitaristinės pažiūros.

Kanados kalėjimų sistemoje pirmiausiai imta peržiūrėti vertybinius pagrindus. Aštuntojo dešimtmečio viduryje ji buvo pasibaisėtina. Ataskaita apie atlikto darbo rezultatus -1985 metais išleistas veikalas „Pašaukimo dokumentas“. Tai, galima sakyti, inspiravo ir Skandinavijos šalių kalėjimų sistemos pertvarką.

Kalėjimų tarnybos reformuojamos laikantis nuostatos neprarasti vertybinio pagrindo -veikmų ir etikos principų vienovės. Jų darbas turi būti grindžiamas humanistinėmis ir demokratinėmis vertybėmis, įpareigojančiomis jų laikytis visus sistemos tarnautojus.

Amžiaus pradžioje atsirado nuomonė, kad nusikaltėlius galima perauklėti. 1940-1960 metais išplito psichoterapija, švietimas, grupinė terapija. Atsirado naujų veikalų žmogaus perauklėjimo tema. Martinsono mokslinių tyrimų rezultatai, išdėstyti pranešime „Kas gali turėti poveikį? Klausimai ir atsakymai apie kalėjimų reformą“, paneigė teoriją apie nusikaltėlių perauklėjimą: „Niekas jiems negali turėti jokio poveikio“. Po Martinsono pranešimo šis teiginys tapo dogma, kurią perėmė akademinė visuomenė, politikai.

Ši akademinė doktrina neturėjo rimtos opozicijos. 1960–1963 metais į Garretto metaanalizę buvo įtraukta 13 000 kriminalinių nusikaltėlių. Analizės rezultatai parodė, kad pritaikytos programos turi nedidelį poveikį nusikalstamumui mažinti. 1980–1990 metų tyrimai patvirtino šią teoriją.

„Pataisos įstaigų programos, kurios neturėjo teigiamo poveikio ar net prisidėjo prie nusikalstamumo plitimo, žymiai viršijo veiksmingąsias programas. Tik išimtinės programos yra efektyvios.“

Įkalinimas skatina ir rengia naujus kriminalinius nusikaltėlius. Pastaraisiais metais ypač daug dėmesio skiriama pažintinėms programoms. Naudojami specialūs metodai, kuriais tikimasi paveikti nusikaltėlio mąstyseną.

Vis dėlto kalėjimas yra anachronizmas. Kalėjimuose gyvuoja daug pasenusių idėjų. Tai vieta, kurioje asmeninės problemos ir socialiniai reiškiniai tampa ypač ryškūs, tai savotiška socialinių reiškinų observatorija.

Filosofas Z. Baumanas knygoje „Gyvenimo fragmentai“ svarsto XX amžiaus esmę: „Kaip mūsų laikmetis atsispindi istorijoje? Ar metraštininkai jo nepavadins 'lagerių amžiumi'?“

„Šiuolaikinis gyvenimas nepadarė mūsų žiauresniais, bet jis išrado būdų, kaip nežiaurūs žmonės gali vykdyti žiaurumus.“

Z. Baumano numatoma perspektyva iš tiesų slegianti, tačiau ji mums palieka dar vieną galimybę: išmokyti apmąstyti visuomenės sumokėtą „socialinių pagerinimų“ kainą. Jei įstengsime leisti etikai ištirti tikslus ir priemones, tai istorikų mūsų amžius gali būti pramintas „prabudimo

amžiumi“. Aš įsitikinau, kad protas ir moralė neturi būti atskirti, o tikslai ir priemonės turi pateisinti vieni kitus.

Kryžkelė.-1997 m., Nr.1.

MALONĖS PRAŠYMAS

Prašyčiau paaiškinti, ar kalinio artimieji gali rašyti malonės prašymą.

J.K., Panevėžys

Kalinio artimieji gali pateikti Malonės komisijai savo prašymus. Gali būti pridedami dokumentai, patvirtinantys blogą kalinio artimųjų sveikatos būklę; pažymos, kad paleidus iš įkalinimo įstaigos bus kur priregistruoti nuteistąjį; kad artimieji yra pensininkai; tarpininkavimo raštai, pažymos apie šeimos sudėtį ir pan. Prie malonės prašymo būtina pridėti teismo nuosprendžio, nutarčių ir nutarimų nuorašus.

Malonė teikiama ir pagal pačių nuteistųjų prašymus. Malonės prašymai svarstomi tik nuosprendžiui įsiteisėjus.

Svarstant malonės prašymą, atsižvelgiama į įvykdyto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą visuomenei, nuteistojo asmenybę, jo elgesį, požiūrį į darbą, atliktos bausmės laiką ir kitas aplinkybes bei pataisos darbų įstaigos administracijos, visuomeninių organizacijų, buvusių darboviečių nuomonę.

Dėl malonės teikimo Respublikos Prezidento A. Brazausko nurodymu sudaryta Malonės komisija. Jos darbe dalyvauja mūsų pašnekovas – Lietuvos kalinių globos draugijos narys Viktoras PETKUS.

„Malonės prašymų būna įvairių įvairiausių,– sako V. Petkus,– nuo žmogaus, pavogusio tris vištas ir gaidį, iki žiaurių žmogžudysčių dalyvių. Kreipiasi patys nuteistieji arba jų šeimos nariai, artimieji. Pasitaiko, kad pasigailėjimo žmogžudžiui prašo net keliasdešimt kaimynų“.

Kiek pareiškimų svarstoma per posėdį?

Kas mėnesį susidaro nuo 100 iki 150 pareiškimų. Suteikiama malonė arba sumažinama bausmė maždaug ketvirtadaliui prašančiųjų.

Vieni prašančiųjų būna prasikaltę pirmą kartą, kiti – gal net septintą. Kaip paskirstote simpatijas?

Aš noriu suprasti kiekvieną žmogų, suvokti, kas jį pastūmėjo į nusikaltimo kelią. Daugiau dėmesio stengiuosi skirti jauniems nusikaltėliams, kurių amžius – apie dvidešimt metų ir kurie nusikalto pirmą kartą.

Kadangi esu Lietuvos kalinių globos draugijos atstovas Malonės komisijoje, stengiuosi padėti kiekvienam nuteistajam.

Kalėjimuose nepaliaujamai daugėja kalinių. Kas tai – visuomenės degradavimo išraiška?

Aš pats kalėjau daugiau kaip 25 metus. Teko sutikti įvairių tautybių, skirtingų tikėjimų, įvairių moralės principų žmonių. Nepriklausomos Lietuvos gyvenime pastebiu didžiulių poslinkių į blogąją pusę. Anot F. Dostojevskio herojaus, prisiskaičiusio vokiečių filosofų minčių ir išmąsčiusio: jeigu Dievo nėra, vadinasi, viskas leidžiama; ir jis po kelių dienų įvykdo nusikaltimą. Mums, augusiems tarpukario Lietuvoje, didelę įtaką turėjo Bažnyčia, o dabar visuomenė gyvena pagal minėtojo F. Dostojevskio liokajaus „filosofiją“– viskas galima.

Sunku patikėti, kad dabar Lietuvoje yra tiek kalinių, kiek Ispanijoje, daug didesnėje valstybėje.

Prieš Malonės komisijos posėdį visuomet gauname svarstysimų kalinių bylų santraukas. Perskaitęs jas susimąstydavau ir viešai pasakydavau: tarpukario Lietuvoje šis žmogus nebūtų pasodintas į kalėjimą.

Kalbėjosi *Vidas ALMONTAS*

Kryžkelė.-1997 m., Nr.1.

NORVEGIJOS KALĖJIMAI

Parengė *Vladas KAZĖNAS*

Nuo 1960 iki 1993 metų nusikalstamumas Norvegijoje išaugo šešis kartus, tačiau jis, palyginti su kitomis šalimis, yra nedidelis. 1960 metais buvo užregistruota 38 700 nusikaltimų, o 1993 metais – 248 215.

BAUSMIŲ RŪŠYS

Norvegijos Baudžiamajame kodekse yra numatytos tokios bausmių rūšys:

- a) baudos,
- b) laisvės atėmimas,
- c) bausmės vykdymo atidėjimas,
- d) pataisos darbai.

Trumpiausias laisvės atėmimo laikas – 14 dienų, ilgiausias – 12 metų, vidutinis – 3 mėnesiai. 1993 metais 56 proc. bausmių, atliekamų kalėjime, neviršijo trijų mėnesių. Teismo skiriamą laisvės atėmimo laiką prailgino specifiniai nusikaltimai – prekyba narkotikais, įvairūs seksualiniai nusizengimai ir smurtas.

Norvegijoje pagal baudžiamosios atsakomybės įstatymą atsako asmuo, kuriam yra suėję 15 metų, o tokio amžiaus dar neturintis baudžiamojon atsakomybėn negali būti patrauktas. Vaikais iki 15 metų rūpinasi specialūs pareigūnai. Norvegijoje nėra teismų ir baudžiamųjų įstatymų nepilnamečiams teisėtvarkos pažeidėjams.

NORVEGIJOS ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ TIKSLAI:

- 1) bausmių vykdymas,
- 2) laisvės atėmimo neigiamo poveikio mažinimas,
- 3) rehabilitacija.

Pagal įstatymą Norvegijos kalėjimo tarnybos įgyvendina du uždavinius: vykdo teismo nustatytą bausmę pažeidėjui, švelnina kaliniui laisvės atėmimo neigiamą poveikį ir rengia reabilitacijos programas.

KALĖJIMO TARNYBOS STRUKTŪRA:

Teisingumo ir policijos ministerija
Kalėjimų ir probacijos tarnyba

Norvegijos probacijos ir kalėjimo tarnybos priklauso Teisingumo ir policijos ministerijos departamentui. Bausmės kalėjime vykdomos pagal 1958 metų kalėjimo aktą ir jo vėlesnes pataisas.

Norvegijoje yra penki centriniai kalėjimai (vienas moterų ir keturi vyrų) bei 38 regioniniai. Taigi Norvegijos įkalinimo įstaigų sistema administruoja iš viso 43 kalėjimus, iš kurių 38 yra atvirieji. Didžiausiam Oslo regiono kalėjime yra 367 nuteistieji, pačiame mažiausiam – Mojsen kalėjime – atlieka bausmę tik 9 nuteistieji. Dviem tūkstančiams nuteistųjų gali būti suteikta galimybė bausmę atlikti atviruosiuose kalėjimuose. Centrinis kalėjimus administruoja kalėjimo valdytojas.

Šalis yra suskirstyta į keturis įkalinimo įstaigų regionus. Kiekvienam regionui vadovauja regiono kalėjimo valdytojas. Įvairiose aptarnaujančiose kalėjimus tarnybose dirba 2347 žmonės, tarp jų dvasininkai ir administracijos tarnautojai.

Norvegijos kalėjimo pareigūnai privalo baigti dvejų metų apmokymo kursus, kuriuose jie įgyja kalinių priežiūros, baudžiamosios teisės, psichologijos, sociologijos, socialinio darbo ir kitokių žinių. Pareigūnai vykdo ne tik tradicinį kalinių priežiūros darbą, bet ir sugeba suteikti kaliniams pagalbą įvairiais praktiniais ir asmeniniais klausimais. Didesniuose kalėjimuose, kur laisvės atėmimo laikas dažniausiai būna ilgesnis nei 6 mėnesiai, taip pat dirba socialiniai darbuotojai, įdarbinimo agentūros tarnautojai, mokytojai ir kt.

KALINIŲ PASKIRSTYMAS IR GEOGRAFINĖS PROBLEMOS

2600 kalinių.

Iš jų – 130-140 – moterų, 300-350 – užsieniečių.

Norvegijos kalėjimuose bausmę nuolat atlieka 2600 asmenų, įskaitant asmenis, sulaikytus parengtinio tardymo laikotarpiu, taip pat finansinių įsipareigojimų neįvykdžiusius bei asmenis, nusikaltimą padariusius dėl neatsargumo. 130-140 nuteistųjų yra moterys, 300-350 – ne Norvegijos piliečiai. Pastarųjų yra 13 proc. visų nuteistųjų. Dauguma užsieniečių nuteisti už nelegalią veiklą, narkotikus.

Norvegijos kalėjimai nėra specializuoti, išskyrus vieną centrinį, kuriame bausmę atlieka nuteistieji, padarę nusikaltimą dėl neatsargumo. Dalis moterų už tokį nusizengimą atlieka bausmę moterų kalėjime. Šios kategorijos nuteistųjų nėra daug, todėl šie kalėjimai priima ir kitus įstatymo pažeidėjus.

Norvegijos geografija sudaro problemų įkalinimo įstaigų sistemai. Kelionė nuo vieno iki kito kalėjimo ilga ir sudėtinga. Kaliniai, keliaudami namo ar į bausmės atlikimo vietą, patiria sunkumų. Todėl jie yra linkę bausmę atlikti regioniniame, arčiau namų esančiame nedideliame ir mažiau reabilitacijos programų turinčiame kalėjime. Jei nuteistojo laisvės atėmimo laikas nėra labai ilgas, tuomet atsižvelgiama į jo pageidavimus. Tačiau nuteistiesiems ilgesniam laikui reikia reabilitacijos programų pagalbos, todėl į artimesnius kalėjimus jie perkeliama tik laisvės atėmimo laikui artėjant į pabaigą.

ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ SISTEMOS BAUSMIŲ RŪŠYS

Uždarieji kalėjimai. Atvirieji kalėjimai. Paleidžiamųjų bendrabučiai. Alternatyvi priežiūra.

Įkalinimo įstaigose režimai būna įvairūs: nuo griežtojo uždaruosiuose kalėjimuose iki laisvojo paleidžiamųjų bendrabučiuose. Kai kurie nuteistieji bausmes atlieka įvairiuose visuomeninės priežiūros centruose, kuriuose dirba ir reabilitacijos programas vykdo vietos sveikatos ir socialinės pagalbos tarnybos. Tokia institucijų įvairovė, bendradarbiaujančios agentūros kaliniams gali pasiūlyti daug įvairių programų, atitinkančių jų poreikius. Tačiau kaliniai neverčiami bausmę atlikti priežiūros centruose.

Itin pabrėžiami įkalinimo įstaigų paskatinimai. Svarbiausia paskata – galimybė gerinti gyvenimo kalėjime sąlygas: iš uždarujų kalėjimų pereiti į paleidžiamųjų bendrabučius. Kalėjimų tarnybos politika tokia: bausmė kalėjime turi apriboti laisvę, o tarnybos tikslas – siūlyti ir vykdyti

programas, kurios padėtų kaliniui sėkmingai grįžti į visuomenę. Kalinys, norintis patekti į atvirokus kalėjimus, kuriuose yra didelė režimų įvairovė, arba uždaruose kalėjimuose gauti švelnesnį režimą, turi išsipareigoti vykdyti tam tikras sąlygas: nevartoti narkotikų ir administracijai prašant pateikti ekspertizei savo šlapimą. Kalėjimo administracija leidžia nuteistajam dalyvauti įvairiose programose, lankytis namuose, taip pat neriboja svečių apsilankymų. Išsipareigojimų nevykdantis kalinys gražinamas į uždaraus kalėjimą.

UŽDARIEJI KALĖJIMAI

Dauguma asmenų, nuteistų ilgesniam nei 18 mėnesių laikui, bausmę atlikti pradeda uždaruose kalėjimuose. Geras kalinio elgesys ir parodyta gera valia bei noras keisti gyvenimo būdą suteikia įkalinimo įstaigų tarnybai galimybę pervesti jį į atviraus kalėjimą, kur mažiau apsaugos, bet didesni reikalavimai. Ne visi nuteistieji sugeba ir nori išsipareigoti šiam laispsniškam procesui, – pastarieji visą bausmę atlieka uždaruose kalėjimuose.

ATVIRIEJI KALĖJIMAI

1995 metų spalio mėnesį atvirose kalėjimuose buvo 948 vietos. Tai – vienas trečdalis visų kalėjimo vietų. Vidutinis laisvės atėmimo laikas čia – 35 dienos. Kai kurie kaliniai išbūna keletą mėnesių ir net metus.

Atvirose kalėjimuose kaliniai gali kalėti iki trejų metų, o esant ypatingoms aplinkybėms – dar ilgiau.

Daugelyje kalėjimų gerai parengtos socialinės, medicinos, švietimo ir laisvalaikio programos. Keturios atviro tipo įkalinimo stovyklos, turinčios 370 vietų, skirtos įstatymo pažeidėjams, atliekantiems trumpalaikes bausmes už tai, kad neblaivūs vairavo automobilį.

PALEIDŽIAMŲJŲ BENDRABUČIAI

Paleidžiamųjų bendrabučiai yra panašios struktūros kaip probacinės tarnybos. Tačiau jie priskiriami prie kalėjimų. Atliekantieji bausmę dienos metu vyksta į darbą arba dalyvauja švietimo programose.

Į paleidžiamųjų bendrabučius perkeliama dažniausiai po to, kai kalinys jau kurį laiką praleido atviraus kalėjime. Šie bendrabučiai – tai paskutinė įkalinimo vieta prieš išeinant į laisvę. Sprendimo teisę turi kalėjimo viršininkas ir – ypatingais atvejais – ministerijos kalėjimų skyrius.

ALTERNATYVIOS PRIEŽIŪROS ĮSTAIGOS

Kai kurie nuteistieji yra narkomanai, todėl jiems reikia skiepyti socialinius įgūdžius. Visą laisvės atėmimo laiką ar jo dalį jie praleidžia alternatyviose priežiūros įstaigose už kalėjimo sienų. Jei kalinys nori, kalėjimo administracijai pritarus, jis gali būti pervestas į paprastą kalėjimą ar tarnybą, besirūpinančią paleidžiamaisiais. Baigiantis laisvės atėmimo laikui ar kitais ypatingais atvejais – visą bausmės laiką – nuteistasis gali praleisti alternatyvios priežiūros įstaigose. 1992 metais 400 kalinių atliko bausmę įvairiose panašaus tipo įstaigose.

Probacinėms tarnyboms priklauso bendrabučiai. Jie skirti žmonėms, lygtinai atleistiems nuo bausmės, paleistiems davus pažadą, pažeidusiems įstatymą dėl neatsargumo ir asmenims, kuriems būtina skiepyti socialinius įgūdžius. Dažniausiai šie asmenys tam tikrą bausmės dalį jau yra atlikę kalėjime. Pastaraisiais metais šiuose bendrabučiuose gyvena daugiausia pažeidusieji įstatymą dėl neatsargumo ir nuteistieji, kurių laisvės atėmimo laikas artėja į pabaigą. Šiose įstaigose dirba socialiniai darbuotojai ir kiti specialistai. Priimant įstatymo pažeidėjus į bendrabučius, tikimasi, kad jie dalyvaus bendruomenės veikloje. Darbuotojai juos prižiūri ir padeda palaipsniui reintegrotis į visuomenę.

PAGRINDINIS MODELIS

Švietimo tarnybos.

Sveikatos bei socialinė apsauga.

Bibliotekos

Sielovados tarnybos.

Profesinė rehabilitacija.

Visi piliečiai turi lygias teises į švietimą, darbą, sveikatos apsaugą ir kultūrą. Nuteistieji negali naudotis visomis teisėmis, kuriomis naudojasi visuomenėje gyvenantys piliečiai. Kaliniams teikiamos paslaugos užtikrina tik jų saugumą bei kai kuriuos praktinius poreikius. Įkalinimo įstaigos stengiasi naudotis visuomenės įstaigų paslaugomis. Švietimu rūpinasi valstybė. Kalėjimų tarnybos nekuria savų švietimo struktūrų, o patiki tai bendrajai mokyklų sistemai. Už švietimo turinį ir kalėjimo finansavimą atsako savivaldybė ir šalies vyriausybė. Kalėjimai yra atsakingi tik už mokymo formas.

Profesinis reabilitavimas yra tam tikra pagalbos rūšis, kurią teikia savivaldybės ir Darbo ministerija. Jos tikslas – surasti žmogui darbo vietą, kai jis išeis į laisvę.

Kalėjimo sveikatos rūpyba bei psichologo globa yra sudėtinė visuomenės sveikatos tarnybos dalis, kurią kuruoja savivaldybių ir šalies sveikatos administracija.

Svarbus vaidmuo tenka bibliotekoms. Kai kurie kalėjimai turi savo bibliotekas, jos reguliariai aprūpinamos knygomis ir žurnalais. Bibliotekų išlaidas padengia Kultūros ministerija.

Kalinių sielos reikalais rūpinasi Bažnyčia. Kai kuriuose kalėjimuose kunigai dirba visą darbo dieną.

NORVEGIJOS KALĖJIMŲ KASDIENYBĖ

Mokykla ir darbas. Laisvalaikio užsiėmimai.

Svečių priėmimas. Lankymasis namuose.

Daugelis nuteistųjų registruojasi dalyvauti kalėjimo švietimo, darbo ir laisvalaikio programose. 1994 metais darbo programose dalyvavo 64 proc. kalinių, 22 proc. nedirbo arba sirgo, 14 proc. nuteistųjų lankė įvairias mokyklas.

Trumpiausias pasimatymų laikas – viena valanda per savaitę. Dauguma tokių pasimatymų nėra kontroliuojami, t. y. žmonės paliekami specialiaame kambaryje įstatymo nustatytą laiką vieni su svečiais.

Kaliniai gali lankytis namuose, kai jie yra atlikę trečdalį bausmės laiko arba iškalėję ne mažiau kaip keturis mėnesius nuo jų sulaikymo dienos. Lankydamasis namuose, kalinys gali išsaugoti savo socialinius ryšius. Asmenys, nuteisti už narkotikų vartojimą, gali per metus iki 30 dienų pabūti namuose, kiti kaliniai – iki 18 dienų. Kelionės laikas neįskaitomas. Ypatingais atvejais lankymosi namuose laikas gali būti prailgintas.

Jei kalinčiojo atvirajame kalėjime elgesys vertinamas teigiamai, jam suteikiama galimybė mokytis arba leisti laisvalaikį įvairiuose priežiūros centruose.

Norvegijos įkalinimo įstaigos įvairuoja pagal dydį bei kalinių lavinimo programas. Norintieji turi nemažai progų daug ko išmokti. Kaliniai nėra vienalytė masė, bet skirtingi žmonės, kuriems turi būti skiriamas individualus dėmesys ir priežiūra.

LYGTINIS PALEIDIMAS

Lygtinis paleidimas praėjus dviem trečdaliams laisvės atėmimo laiko. Ilgiausias laisvės atėmimo laikas -12 metų.

Praėjus dviem trečdaliams laisvės atėmimo laiko, visiems nuteistiesiems taikomas lygtinis paleidimas. Tai nepriklauso nuo padaryto nusikaltimo rūšies. Ypatingais atvejais kalinys gali

būti išleistas į laisvę praėjus pusei laisvės atėmimo laiko arba šiek tiek daugiau. Bausmės, kurių laisvės atėmimo laikas trumpesnis nei du mėnesiai, atliekamos pilnai. Ne Norvegijos piliečiai iš kalėjimų paleidžiami praėjus septynioms dvyliktosioms jų laisvės atėmimo laiko. Užsieniečiams įkalinimas yra žymiai sunkesnis, kadangi jiems nėra prieinamos tokios lengvatos, kaip Norvegijos piliečiams – sulaukti lankytojų, lankytis namuose arba atlikti bausmę atvirajame kalėjime.

Ilgiausias laisvės atėmimo laikas – 12 metų. Tačiau yra išimčių, kai atliekant bausmę padaromas kitas nusikaltimas. Norvegijoje laisvės atėmimo laikas yra gana trumpas, palyginti su kitomis šalimis, išskyrus kai kuriuos nusikaltimus, susijusius su narkotikais. Visos bausmės, išskyrus nusikaltimus, padarytus dėl neatsargumo, skiriamos atsižvelgiant į pažeidėjo neatsargumo ir pavojingumo laipsnį. Bausmės už šiuos nusikaltimus paprastai yra penkeri ar dešimt metų, tačiau jos gali būti pailgintos, tad laisvės atėmimo laikas nėra apibrėžtas.

Kryžkelė.-1997 m., Nr.1.

TEISTUMO IŠNYKIMAS (BK 58 STR.)

Neturinčiais teistumo laikomi:

- asmenys, nuteisti laisvės atėmimu, taikant šio kodekso 471 straipsnį, jeigu jie per laiką, kuriam atidėtas bausmės vykdymas, nepadaro naujo nusikaltimo ir jų atžvilgiu bausmė nustatyta tvarka neįvykdyta;
- asmenys, nuteisti bauda, atėmimu teisės eiti tam tikras pareigas arba dirbti tam tikrą darbą, arba užsiimti tam tikra veikla, arba pataisos darbais, jeigu jie per vienerius metus nuo tos dienos, kurią baigė atlikti bausmę, nepadaro naujo nusikaltimo;
- asmenys, nuteisti laisvės atėmimu ne daugiau kaip trejiems metams, jeigu jie per trejus metus nuo tos dienos, kurią baigė atlikti bausmę (pagrindinę ir papildomąją), nepadaro naujo nusikaltimo;
- asmenys, nuteisti laisvės atėmimu daugiau kaip trejiems metams, bet ne daugiau kaip šešeriems metams, jeigu jie per penkerius metus nuo tos dienos, kurią baigė atlikti bausmę (pagrindinę ir papildomąją), nepadaro naujo nusikaltimo;
- asmenys, nuteisti laisvės atėmimu daugiau kaip šešeriems metams, bet ne daugiau kaip dešimčiai metų, jeigu jie per aštuonerius metus nuo tos dienos, kurią baigė atlikti bausmę (pagrindinę ir papildomąją), nepadaro naujo nusikaltimo;
- asmenys, nuteisti laisvės atėmimu daugiau kaip dešimčiai metų, ir itin pavojingi recidyvistai, jeigu jie per aštuonerius metus nuo tos dienos, kurią baigė atlikti bausmę, nepadaro naujo nusikaltimo;

Teistumo išnykimo laikas pagal pirmąjį nusikaltimą vėl skaičiuojamas nuo faktiško bausmės (pagrindinės ir papildomosios) už paskutinį nusikaltimą atlikimo. Šiais atvejais asmuo laikomas teistu už abu nusikaltimus, kol pasibaigia teistumo už sunkiausią iš jų išnykimo laikas.

Jeigu nuteistasis laisvės atėmimu, atlikęs bausmę, pavyzdingu elgesiu ir sąžiningu darbu įrodo, kad jis pasitaisė, tai visuomeninių organizacijų prašymu, teismas gali panaikinti jam teistumą, prieš sueinant šiame straipsnyje nurodytiems terminams.

1 Bausmės vykdymo atidėjimas.

2 Tokia visuomeninė organizacija yra ir Lietuvos kalinių globos draugija.

Deja, niekas iki šiol Kalinių globos draugijos tokios paslaugos neprašė.

AR MES KALTI? ESAME LAIMINGI!

Ji – mano antroji žmona. Aš – jos trečiasis vyras. Pirmosios mudviejų santuokos buvo Bažnyčioje. Nepasisekė. Dabar abu gyvename laimingai.

Ar čia nuodėmė? O girdime: Šv. Komunijos negalime priimti. Vienas kunigėlis per išpažintį pasakė: „Jūs grįšite į nuodėmę“. Net nenorėjo atleisti mūsų nuodėmių. Ar tai teisinga?

Girdėjome, kad Bažnyčios tribunolas gali pirmą santuoką pripažinti negaliojančia, bet tik nuo jos sudarymo momento, kai buvo nesilaikoma būtinų prievolių, pavyzdžiui, nebuvo dviejų liudytojų ir t. t.

Lionė ir Pranas Bernatoniai

Ši laišką paprašėme pakomentuoti Bažnytinės teisės licenciatą, Vilniaus arkivyskupijos bažnytinio teismo viceoficiolą Kazimierą MEILŲ

ŠEIMOS „PRIVATIZACIJA“ IR JOS STABILUMAS

Prieš kelis dešimtmečius šeima buvo mėgstama tapatinti su valstybe, su Bažnyčia, net su mokslu. Valstybė šeimai kūrė kontrolės ir socialinio garanto projektus, Bažnyčia rūpinosi Išganyimo programa, aiškino etikos normas ir pašaukimo reikšmę santuokai, o mokslas modeliavo psichologines bei antropologines analizes įvairiose kultūrose priartindamas jas prie žmogaus. Iš viso to šeima gavo teisinį pripažinimą, supratimą būti pačia savimi ir poreikį vykdyti šeimos funkcijas.

Tačiau reikėtų pažymėti, kad daugelį šimtmečių santuokinis aktas buvo suprastas kaip vedybinio gyvenimo pradžia ir iš esmės priklausė Bažnyčios kompetencijai.

Atsiradus moderniai valstybei moterystės reikalai pradėdami suvalstybinti. 1563 metais Tridento susirinkime išdėstoma katalikų doktrina, ginanti moterystės sakramentą ir neišardomumą, kuriuos ypač puolė protestantizmo šalininkai. Taigi viduramžiai tapo ne tik politinio, bet ir religinio skilimo laikais, propaguojančiais liberalizmo dvasią.

Reikėtų akcentuoti, kad pirma kartą, 1580 metais Olandijoje, atsižvelgiant į konfesijų įvairumą ir jų tarpusavio kovą, buvo įsteigta civilinės santuokos registracija, kuri teikė juridinį santuokos pripažinimą tiems, kurie buvo nutolę nuo Katalikų Bažnyčios arba iš jos išvis pasitraukę. Tik vėliau civilinė fakultatyvinė juridinio įteisinimo forma tapo privaloma ir buvo pradėta naudoti kitose valstybėse. Pirmąja yra laikoma Anglija (1653). Modernios valstybės įstatymų leidėjas pripažino tik vienintelę civilinę santuoką. Piliečiai be religinių skirtumų privalėjo susituokti civiliška.

1880 metais popiežius Leonas XIII paskelbia encikliką ARCANUM DIVINAE SAPIENTIAE, kurioje pirmą kartą gina Bažnytinės teisės žvelgdamas į santuokos ir šeimos instituciją per tradicinės doktrinos, dieviškos prigimties ir sakramentinio supratimo prizmę. Popiežius buvo sunerimęs, kad civilinė valdžia paniekina prigimtines vertybes ir sudaro sąlygas visuomenės išsigimimui (plg. Carmelio Centi Guglia, LA DOTTRINA SOCIALE, Roma. 1995, p.414-415).

Griežtai juridiniu požiūriu moderni valstybė savo principus grindė santuoką suprasdama kaip kontraktą, dėl to santuoką priskyrė reguliuoti valstybei, o sakramentą – kaip dvasinės tvarkos elementą – paliko reguliuoti Bažnyčiai. Tokią argumentaciją patvirtina Carlo III iš Neapolio reskriptas (1758), kur rašoma: „Santuoka savo prigimtimi yra kontraktas, kontroliuojamas pasaulietiško Magistrato; Sakramentiniu požiūriu kompetencija atitenka Bažnytinei valdžiai“, (plg. Giuseppe Dalia Terre, LA CITTA SUL MONTE, Roma, 1996, p. 41).

Priešingai tokiai valstybinei teisei, Bažnyčia nuolat tvirtino santuokos neišardomumą tarp pakrikštytųjų, kurie kontraktu ir sakramentu, kaip skelbia Tridento susirinkimas (1563), apsprendžia savo gyvenimą. Taip tvirtina ir šiandieninis Katalikų Bažnyčios kodeksas, sakydamas, kad negali būti sudaromas santuokinis susitarimas tarp pakrikštytųjų, jei tuo pačiu metu nėra sakramento. Iš viso šito aišku, kad santuokinis kontraktas ir sakramentas tarp pakrikštytųjų yra neatskiriama, taigi ir toliau lieka Bažnyčios kompetencijoje. Dviejų tikinčiųjų, kuriuos jungia viena viltis, viena ištikimybė, vienas tarnavimas, gyvenimas tampa jėga, nes jų neišskiria nei kūnas, nei siela. Santuoka yra kontraktas – sakramentas, svarbus religiniu, pasaulietišku ir socialiniu požiūriais. Klebonas arba ordinaras įpareigoti prieš sudarant santuoką nustatyti jos galiojimą, lestinumą ir sutuoktinių laisvą būvį (kan. 1066-1069). Šiandien jau daug kur santuokiniai kontraktai sudaryti pagal Bažnytinės teisės reikalavimus yra pripažįstami ir civiliskai, Bažnytinio teismo sprendimai taip pat kompetentingai reguliuoja savo subjektų egzistavimą. Tačiau augantis šeimos „privatizavimas“ rodo, kad šiuolaikinė visuomenė stengiasi pasidaryti laisva nuo visuotinės atsakomybės. Tokiame išsivadavimo procese vis tiek lieka ne tik ekspresyvus „aš“, bet ir „kitas“, limituojantis pirmąjį. Tironišku asmeniškumu, abstrakcijom ir rafinuota psichologija, izoliacija, emociu elgesiu, bendravimo patologija žmogus neišsprendžia savo gyvenimo problemų. Jam vėl reikalinga susieškoti oficialius, kompetentingus sprendimus, kad išspręstų asmenines savo problemas. Eksperimentuojanti šeima, suvulgarindama socialinių santykių moralę, pakeičia savo santykį su valstybe, su Bažnyčia, su mokslu. Neprašydama legalaus pripažinimo siekia patenkinti tik savo poreikius ir gyvenimo sąlygas. Toks individualizmas neatspėjamai modifikuoja vidinius ir išorinius šeimos santykius. Faktiškai tokia šeima nėra pasirengusi bendram tikslui. Asmeninis diktatas tampa absoliučiu gyvenimo patarėju. Svarbiausia šeimos problema šiandien tampa jos kaip socialinės struktūros skirtingas supratimas, kiek ji yra privati ir kiek ji yra visuomenės ląstelė. Kai kalbame apie privatumą, tuojau asocijuojasi atsiskyrimo, atstumo principai, tuo tarpu visuotinumą kategorijos deklaruoja priklausomumą, bendrumą ir atsakomybę.

Įvairios gyvenimo dramos, įtampos, sunkumai iki šeimos iširimo rodo, kaip nevienodai žmonės supranta, kas yra bendra ir kas yra asmeniška netgi toje pačioje šeimoje. Absurdiškai atrodo, kai moteris gimdymą taip pat „privatizuoja“, kai nepaliekama šeimoje konstitucinės lygybės, tai jau ką kalbėti apie santuokinę užduotį bei visuomeninį ryšį su Bažnyčia, tauta, vertybėmis, kurios yra pačios visuomenės ir žmogaus vystymasis. Vertybių generalizacija augs tuomet, kai tuo pačiu metu augs visuomeniškumo ir „privatumo“ supratimas, nes ši įvairovė turi dvigubą dinamiką: tarpasmeninę ir struktūrinę.

Tarpasmeninė reiškia dialogo formas tarp asmenų, struktūrinė – tarp šeimų, jos narių Visuomeniškumo ir „privatumo“ kategorijos yra galimos, bet jos negali būti suabsoliutintos. Kai kalbame apie vieną autonomiją savaime turime matyti ir kitą. Pasisavinta autonomija dar nereiškia nepriklausomybės, nes asmeninio supratimo realizacija dar netampa visuotiniu dėsniu.

Šeima yra vienovė. Tačiau visada save apsunkena, kai jos narių aktyvumas viršija tai, kas yra „privatu“. Kai kalbama apie savo teises, reikia nepamiršti ir kito teisių, tuomet tik bus geriau suprantama santuokinio susitarimo – sakramento reikšmė, vieno santykis su kitu bei sandora su Dievu.

Šiandien, kai Bažnyčia susirūpinusi kalba apie santuokos reikalus, palyginimui pasinaudokime Lietuvos Respublikos Statistikos departamento pateiktais duomenimis.

Vaikų gimdymas yra vienas santuokos uždavinių, o rekordinis abortų procentas praėjusiais metais rodo mūsų visuomenės smunkančią moralę. Skirtingais istorinių įvykių periodais probleminę dinamiką sukuria ne vien karas, pokaris ar sovietinis potencialas, bet labiausiai šeimos sėkmę ar nelaimę sąlygoja žmogus. Kurdamas šeimą ir ją išdraskydamas, tenkindamas tik savo

asmeninius tikslus, nuskriaudžia kitus šeimos narius ir skatina tautą dvasiškai arba net natūraliai mažėti. O iš tikrųjų šeimos paskirtis ne ta, ir geros valios žmonių rūpestis išsaugoti šeimos stabilumą pagrįstas.

Bažnyčia, atsižvelgdama į galutines ir pirmines iš tikėjimo kylančias normas, nepripažįsta „bandomųjų vedybų“, nes fizinis susijungimas yra realus viso asmens atsidavimo simbolis ir toks atsidavimas negalimas be meilės ryšio su Kristaus „caritas“. Tuomet, kai pakrikštytųjų santuoka yra realus simbolis Kristaus susivienijimo su Bažnyčia, santuoka gali būti tikrai nesuardoma. (plg. Jonas Paulius II, Apaštališkoji Adhortacija, FAMILIARIS CONSORTIO, 80).

Bažnyčia sprendama sielovados problemas ir vertindama visus elementus mato padarinius laisvų ryšių, kurie nepripažįsta jokios institucijos – nei civilinės, nei religinės. Praradę religinės santuokos prasmę, sakramentinę malonę, žmonės gyvena palaidą gyvenimą, kompromituoja šeimos supratimą, ištikimybės jausmą šeimai, visuomenei, padaro skriaudą vaikams ir patvirtina egoizmą (plg. Jonas Paulius II, Apaštališkoji Adhortacija, FAMILIARIS CONSORTIO, 81).

Kartais net katalikai dėl ideologinių ar praktinių priežasčių labiau linkę sudaryti tik civilinę santuoką, nepripažindami bažnytinės santuokos arba bent ją atidėiodami. Tokios poros bent kiek įsipareigoja. Nepaisant to, Bažnyčiai ši situacija nepriimtina ir Bažnyčios ganytojai negali jiems leisti priimti sakramentus (plg. Jonas Paulius II, Apaštališkoji Adhortacija, FAMILIARIS CONSORTIO, 82).

Kita gyvenimo forma, kai susituokę dėl abipusio supratimo stokos suardo santuoką gyvendami atskirai. Ypač bažnytinė bendruomenė raginama dvasiškai globoti nekaltąją pusę. Tokiu atveju, kai sutuoktiniai nebesituokia antrą kartą, suprasdami teisėtos santuokos nesuardomumą, gali priimti Šv. Komuniją (plg. Jonas Paulius II, Apaštališkoji Adhortacija, FAMILIARIS CONSORTIO, 83).

Deja, kasdienė patirtis liudija, kad tas, kuris kelia skyrybų klausimą, planuoja iš naujo susituokti. Tuomet atsiranda kitas klausimas, kitų sakramentų priėmimo klausimas. Bažnyčia neatskiria jų nuo Bažnyčios, o kviečia dalyvauti jos gyvenime, kiek tai suderinama su dieviškuoju Įstatymu (plg. Mk 10, 9-12; Kor 11, 27-29; kan. 978). Bažnyčia, remdamasi Šv. Raštu, neleidžia priimti eucharistinės Komunijos išsiskyrusiems, kurie sudarė naują santuoką. Neleidžiama nuo to momento, kai jų gyvenimo būdas pradėjo objektyviai prieštarauti meilei tarp Kristaus ir Bažnyčios, kurią išreiškia Eucharistija. Be to, leidimas jiems priimti Komuniją suklaidentų tikinčiuosius ir verstų juos abejoti santuokos neišardomumu. Koks būtų Comunione, jei patys veiksmai jau prieštarautų vienumui! (plg. Catechismo della Chiesa Cattolica, n.1650, 1640). Čia nėra joks baudimas nei jokia diskriminacija, o tik tyras meilės, pasitikėjimo ir Dievo valios išsaugojimas. Esame visi suvienyti, kad atskleistume Kristaus tiesą gyvenime ir Bažnyčios darbuose, sako Tikėjimo kongregacijos prefektas kardinolas Joseph Ratzinger (plg. Congregazione per la Dottrina della Fede, LETTERA AI VES-COVI DELLA CHIESA CATTOLICA, Vaticano 1994), kalbėdamas apie naujai susituokusių negalėjimą dalyvauti eucharistiniame susivienijime.

Taigi nė vieno mūsų negali būti be namų ir šeimos, o šeimos negali būti be mūsų.

DIEVO TENRI JARATUVČU IŠPAŽINĖJAI

Aleksandras ŠAULYS

Šiomet karaimai, gyvenantys Trakuose, Vilniuje ir Panevėžyje, paminės 600 metų jubiliejų, kai Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas juos pasikvietė iš Krymo. Jie buvo apgyvendinti Trakuose, Biržuose, Saločiuose, Pasvalyje, Pumpėnuose, Pušalote, Upytėje, Krekenavoje, Kruonyje, Vilniuje. Ėjo karinę tarnybą, saugojo pilis ir Lietuvos pasienį. Vytauto laikais karaimai turėjo savo kariuomenės vėliavą, su kuria jie dalyvavo Žalgirio mūšyje. Trakų karaimų kariuomenei išlaikyti buvo skirta 250 ha dirbamos žemės. Be karinės tarnybos, karaimai Lietuvoje vertėsi daržininkyste, amatais, prekyba. Trakuose turėjo savo savivaldą džimatą. Karaimų religijos centras iki 1856 metų buvo Kryme, Eupatorijoje. Nuo 1857 metų Lietuvos karaimų religiniu ir dvasiniu centru tampa Trakai. Čia nuolat rezidavo karaimų vyriausiasis dvasininkas hachanas. Karaimai Lietuvoje pastatė tris savo bažnyčias – kenesas Trakuose, Vilniuje ir Panevėžyje, pastaroji, deja, sovietmečiu buvo sugriauta. Dabar veikia dvi kenesos, Trakuose ir neseniai restauruota Vilniuje, Žvėryne. Kenesoje karaimai per šventes gali pasimelsti Tenri Jaratuvču (karaimų Dievui). Retsykiais karaimų šventikas Mykolas Firkovičius sutuokia kenesoje jaunuosius pagal karaimų religinius papročius. Karaimų tikėjimas – karaizmas remiasi Senuoju Testamentu. Mohamedas ir Kristus gerbiami kaip pranašai ir Visagalio Dievo pasiuntiniai. Karaimų liturgija panaši į krikščionių. Dažnai girdimos Dovydo psalmės. Kiekvienas tikintis karaimas privalo žinoti dešimt Dievo Tenri Jaratuvču įsakymų: Visagalis Dievas yra amžinas.

Dievo vienybė ir galia negali būti sulyginama su niekuo ir yra neaprepiama žmogaus protui. Viskas, kas egzistuoja, pradedant angelais ir baigiant žemiausiais sutvėrimais, – yra sukurta Dievo. Dievas rūpinasi kiekvienu žmogumi. Dievas apdovanojo Mozę pranašystės dvasia ir per jį perdavė žmonėms įsakymų esmę. Senąjį Testamentą ir 10 Dievo įsakymų negalima nei pakeisti, nei papildyti. Visi pranašai įkvėpti Dievo Dvasios. Dievas kiekvieną apdovanoja ir baudžia pagal jo nuopelnus ir nusižengimus. Mirusiųjų prisikėlimas įvyks paskutinę Teismo dieną. Dievas išgelbės pasaulį per Mesijo apsireiškimą. Jis sunaikins gyvenime blogį. Žmonės atsisakys savo prietarų, pripažins vieną religiją ir tarnaus vienam Dievui. Žemėje išiviešpataus taika. Karaimų patarlė sako: „Tikėjimas be gerų darbų, – kaip karūna be galvos“.

Prieškario laikais karaimai buvo labai darbštūs ir pamaldūs. Per dieną jie meldavosi mažiau siai 4 kartus. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pagyvėjo ir karaimų religinis bei kultūrinis gyvenimas. Glaudžius ryšius karaimų bendruomenė palaiko su Krymo bei Varšuvos karaimais.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 1.

GERBKIME ŽMONIŲ ĮSITIKINIMUS

Vilniaus ir Lietuvos ortodoksų arkivyskupas Chrizostomas atvyko į Lietuvą 1990 metų vasario 8 dieną. Jis buvo įspėtas KGB darbuotojo, kad Vilniuje yra nepageidaujamas. Tad neuostabu, kad jau trečią jo buvimo dieną į langą pastato, kuriame apsigyveno, buvo šauta. Išbyrėjo stiklai, suskilo rėmai. Dievui dėkui, niekas nenukentėjo. Chrizostomas neišsigando ir neišvažiavo. Jis liko čia.

Baigęs Zagorsko dvasinę seminariją, vėliau ir dvasinę akademiją, jis tapo vienu aktyviausių religinių veikėjų. Būdamas Kursko ir Belgorodo arkivyskupu kėlė nemažai rūpesčių pasaulietiš-

nei sovietų valdžiai ir pateko į juodus sąrašus. Už savo veiklą gavo įvertinimą – „ištrėmimą“ į Irkutską. Ten vyskupijos teritorijos ribos siekė 500 km nuo vakarų iki rytų, kas penktas gyventojas buvo teistas, ir mieste, turinčiame 600 000 gyventojų, veikė tik 3 stačiatikių bažnyčios, sinagoga, 1 mečetė ir baptistų maldos namai. Net ir tokiomis sąlygomis Chrizostomas sugebėjo pagyvinti Bažnyčios gyvenimą.

– Jūs atvykote į Lietuvą „dainuojančios revoliucijos“ metu ir iš karto pasisakėte už Lietuvos nepriklausomybę. Nuo tada kai kurie tikintieji Jus kaltina pernelyg dideliu domėjimusi politiniu gyvenimu...

– Iš tikrųjų tai turėjo įtakos santykiams su kai kuriais tikinčiaisiais. Bet patinka tai kitiems, ar nepatinka, aš visuomet laikausi savo nuomonės, turiu savo poziciją. Lietuvos žmonės kovojo už savo šalies nepriklausomybę. Ir jau tuomet į klausimą, kaip aš vertinu šį siekį, atsakydavau teigiamai. Net pagal tuometinę SSRS konstituciją kiekviena respublika turėjo teisę tapti visiškai nepriklausoma. Be to, aš visuomet pabrėždavau, jog Rusija irgi turėtų tapti nepriklausoma.

Man teko dalyvauti Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos posėdžiuose, kai jos Pirmininku buvo išrinktas ponas Vytautas Landsbergis, kai buvo paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktas. Tai buvo sunkus metas. „Sąjūdžio“ veiklą palaikiau.

Pamenu sudėtingą situaciją, kai 1991 metais mėgino šturmuoti Aukščiausiosios Tarybos rūmus. Ponas V. Landsbergis pakvietė mane, ir aš atvažiavau. Kalbėjausi su minia iš viršutinio aukšto. Žinoma, tai nepatiko komunistams – platformininkams. Po to buvo grasinančių telefono skambučių, pasitaikė chuliganiškų išpuolių.

Šv. Dvasios vienuolyno kieme buvo mėginta trukdyti bažnytines apeigas. Nebijau „plaukti prieš srovę“. Štai V. Ivanovas vadovavo „Jedinstvo“ organizacijai, buvo atėjęs pas mane ir siūlė bendradarbiauti. Kai jis išdėstė savo programą, pasakiau jam visiškai aiškiai: mums nepakeliui. Nuo to laiko jis ir pasidarė mano „geradaris“. Prirašė nemažai skundų į Maskvos ir visos Rusios patriarchiją.

Patriarchas pakvietė mane pasikalbėti. Mačiau tuos laiškus, kurie buvo parašyti: pedagogas Ivanovas, gydytojas Petrovas ir t. t.

Po to, kai buvau apdovanotas Sausio 13-osios medaliu, mano „geradariai“ kiek pakeitė taktiką. Dabar kaltina mane siekimu pakeisti stačiatikybę. Šių metų pradžioje Niujorko laikraštyje pasirodė anoniminio autoriaus straipsnis „Stačiatikybė Lietuvoje – sankryžoje“, kuriame irgi buvau aštriai kritikuojamas. Tą straipsnį perspausdino Maskvoje.

– **Gal tai susiję su Latvijos ir Estijos stačiatikių Bažnyčios statuso pakeitimu?**

– Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia nepakeitė statuso. Maskvos ir visos Rusios Patriarchas oficialiai kreipėsi šiuo klausimu. Aš sukviečiau mūsų dvasininkus ir visi turėjo progos pasisakyti. Vieningai konstatavome: Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje turi savo istoriją, tradicijas. Nėra jokių rimtų nesutarimų su valstybe. Vyrauja tolerantiški katalikų, stačiatikių, kitų konfesijų ir pasaulietinės valdžios santykiai.

– **Vilniuje visada buvo gyvos religinės ir tautinės tolerancijos tradicijos...**

– Viso pasaulio tikinčiuosius jungia bendri rūpesčiai – ekologijos problemos, žmogaus išgyvenimo problemos. Aš gerbiu visas krikščioniškas religijas, visas konfesijas, gerbiu žmonių įsitikinimus. Pasisakau už kontaktus, už bendrabūvį.

– **Jums teko susitikti su Romos Popiežiumi. Kokį įspūdį susidarėte?**

– Popiežius Jonas Paulius II yra labai aktyvi asmenybė. Jis daug nuveikė Katalikų Bažnyčios labui. Aplankė daug šalių, kreipėsi į tikinčiuosius įvairiomis kalbomis. Jame matau diplomata. Bet turiu pasakyti, kad rusų Stačiatikių Bažnyčios santykiai su Vatikanu galėtų būti ir geresni. Stiprų įspūdį man paliko bendradarbiavimas su Popiežiumi Pauliumi II. Aš – emocionalus žmo-

gus, bet ne egzaltuotas. Savo religinius jausmus išgyvenu ramiai. Atsimenu Popiežių Paulių II. Jis turėjo ypatingą žvilgsnį, pripildydavo žmones šviesaus jausmo. Tai – nepamirštama.

– Ar Stačiatikių Bažnyčioje pastebimas didesnis aktyvumas?

– Galima kalbėti apie tam tikrą tendenciją. Deja, žmonių, tradiciškai tikinčių iš kartos į kartą, vis mažiau. Dauguma ateinančių į bažnyčią – moterys, pensininkai. Aišku, yra ir „nauja banga“ – tai buvę komjaunimo aktyvistai, kurie ieško erdvės savo veiklai. Vienas iš svarbiausių rūpesčių – vaikų, moksleivių katechizacija. Mokyklose turėtų būti dėstoma religijos istorija. Tai praplėstų jaunimo kultūrinį lauką. O Dievo Įstatymą reikėtų mokyti bažnyčiose, parapijose – vaikus atvesti tikinčiųjų tėvų priedermė. Tuo pat metu reikia pripažinti: mes, dvasininkai, ne itin mokame bendrauti su šiuolaikiniais paaugliais, mums trūksta pasirėmimo. Jaunimą vilioja netradicinės konfesijos. Tai ir kelia susirūpinimą.

– Ar padeda Bažnyčia žmogui išgyventi sudėtingoje ekonominėje situacijoje?

– Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje nėra turtinga. Neturtingi ir mūsų parapijiečiai. Daugumai jų teko išgyventi ne tik ekonominius, bet ir dvasinius sunkumus, teko išgyventi savotišką psichologinį lūžį. Kai kurie taip ir nesugebėjo išsilaisvinti iš pykčio. Daug kas nusivylė ir savo gyvenimu, ir aplinka, nesugeba priimti naujo gyvenimo. Jiems sunku. Pagal išgales stengiamės padėti, norime, kad žmonės geriau pažintų vieni kitus, sugebėtų užjausti ir reikalui esant ištiesti pagalbos ranką. Tam pasitarnavo ir Kryžiaus kelias. Visus jungė malda. Šventosios Marijos šventas atvaizdas, suteikiantis atleidimą ir užtarimą. Tam tarnauja vasaros stovyklos vaikams prie parapijų, nemokamos valgyklos. Manau, kad viskas, kas daroma nuoširdžiai, padeda atskleisti žmonių gerąsias savybes.

– Ačiū už pokalbį.

Kalbėjosi Raisa STANKEVIČIENĖ

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 1.

LIETUVOS HELSINKIO GRUPEI – 20

1976 m. lapkričio 25 d. Lietuvos Helsinkio grupės nariai Liudmila Aleksejeva, Tomas Venclova, Karolis Garuckas, Ona Lukauskaitė - Poškienė, Jurijus Orlovas, Viktoras Petkus ir Eitanas Finkelšteinas pasirašė pirmąjį oficialų dokumentą dėl neteisėto katalikų vyskupų Julijono Stepovičiaus ir Vincento Sladkevičiaus nušalinimo nuo pastoracinių pareigų ir laikymo tremtyje.

1979 m. lapkričio 2 d. pareiškimas-protestas dėl Antano Terlecko – žinomo kovotojo už žmogaus ir tautų teises suėmimo: „1979 10 30 12 val. 30 min. Vilniuje suimtas Antanas Terleckas. Du saugumiečiai išsivedė A. Terlecką iš Kino studijos sandėlio, kur jis dirbo kroviku“ (Ištrauka iš Helsinkio grupės dokumento).

1979 m. lapkričio 17 d. protestas Čekoslovakijos Vyriausybei dėl to, kad Čekoslovakijoje ne tik persekiojami piliečiai, ginantys pagrindines žmogaus teises, bet ir baudžiami ilgomis kalėjimo bausmėmis.

1988 m. lapkričio 20 d. priimti nauji nariai – aktyvūs kovotojai už žmogaus teises Balys Gajauskas, Kazimieras Kryževičius ir Nijolė Sadūnaitė.

1989 m. vasario 5 d. Lietuvos Helsinkio grupės nariu priimtas rašytojas Kazys Saja.

1989 m. vasario 20 d. pareiškimas Tarptautinei žmogaus teisių Helsinkio Federacijai dėl tragiško Artūro Sakalausko likimo tarybinėje armijoje.

1989 m. kovo 29 d. „Čekoslovakijoje vėl prasidėjo Žmogaus teisių gynėjų teismai.

1989 m. vasario 21 d. Prahoje buvo teisiamas Žmogaus teisių gynimo judėjimo veteranas, dra-

maturgas Vaclavas Havelas. Jis buvo apkaltintas „kurstymu bei pasipriešinimu valdžiai“ ir nužudytas griežto režimo įkalinimu devyniems mėnesiams“. „Visi kaltinamieji – Vaclavas Havelas, Otas Vavelka, Janas Petrovas buvo atėję padėti vainikus atminimui Jano Palacho, kuris prieš 20 metų susidegino protestuodamas prieš tarybinės armijos įsiveržimą Čekoslovakijoje.“ (Ištrauka iš dokumento Nr.67) 1990 m. kovo 28 d. dokumentas Vyriausiajam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui (VLIK) dėl sovietinės armijos neteisėtų veiksmų. „1990 m. iš kovo 26 d. į 27-osios naktį sovietinės armijos desantininkų būrys su ginklais įsiveržė į Naujosios Vilnios psichiatrinę ligoninę, nuplėšė Raudonojo kryžiaus vėliavą ir panaudojo smurtą prieš ten gulinčius ne tik sovietinės armijos karius, bet ir prieš milicininką. Tuo pat laiku panašiu būdu įsibrovė reguliariosios armijos desantinis dalinys ir į Žiegdrių psichiatrinę ligoninę, esančią pakaunėje, ir pagrobė ten buvusius sovietinės armijos karius“ (Ištrauka iš dokumento).

P.S. Dokumentai ir jų santraukos panaudotos iš asmeninio Lietuvos Helsinkio grupės signataro p. Viktoro Petkaus archyvo.

Spaudai parengtas pilnas dviejų tomų Helsinkio grupės veiklos dokumentų rinkinys, su kuriuo skaitytojai plačiau galės susipažinti galbūt dar šiais metais.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 1.

PALAIMINK LIETUVĄ, ŽENGLIANČIĄ Į TAVO GIMIMO TRETJĮ TŪKSTANTMETĮ

Įvykis, kurio nebuvo nuo žmonijos pradžios. Ieškokime bendrystės. Viename žygyje į Dievo karalystę. Kodėl moterys negali būti kunigais? Apaštalas Petras turėjo žmoną. Tapę eunuchais dėl Dievo karalystės. Popiežiaus padovanotą bronzinį kryžių saugo policija. Jeigu atsirastų du dievai...

Su vyskupu JUOZU TUNAČIU kalbasi žurnalistas Tadas VYTARAS

– Ekscelencija Vyskupe, Jo Šventenybė Jonas Paulius II paragino pasaulį deramai sutikti tretjį tūkstantmetį nuo Kristaus gimimo. Gal pakomentuotumėte šį Popiežiaus kreipimąsi?

– Šventasis Tėvas itin suinteresuotas, kad katalikai, visi krikščionys – tai liečia netgi musulmonus, budistus, visų religijų išpažintojus – rengtųsi sutikti dviejų tūkstančių metų Kristaus gimimo sukaktį. Apie jubiliejų šventimą minima jau Senajame Testamente. Įvairios sukaktys minimos ir praktiniame žmonių gyvenime. Pavyzdžiui, penkiasdešimties metų, 70, 75 metų, labai retai pasitaiko ir šimtmečio jubiliejai. Minimos ne tik amžiaus, bet ir gyvenimo būdo arba ritmo pakeitimų sukaktys. Štai praėjo sutuoktinių bendro gyvenimo 25 metai – sidabrinės vestuvės, 50 metų – auksinės vestuvės. Visa tai labai gražu. Sukaktys minimos įvairiomis progomis. Tu ir aš, mūsų bendraklasiai minėjome gimnazijos baigimo dvidešimtpenkmetį. Kokia jubiliejų minėjimo svarbiausia idėja, konkrečiai kalbant apie artėjančią tretjį tūkstantmetį? Dievas tapo žmogumi. Tai išties nepaprastas, ypatingas, unikalus įvykis visoje Visatos istorijoje. Tokio nebuvo nuo pat žmonijos pradžios. Per tuos 2000 metų buvo skelbiama Jėzaus Evangelija apie žmogaus pašaukimą gyvenime. Pašaukimą – laimei. Mes dabar pasiekėme tokį momentą, kai visos tautos, netgi visomis civilizacijos priemonėmis, galėtų būti sujungtos viename žygyje į Dievo karalystę. Tai labai gerai, itin džiugu. Artėjantis jubiliejus turi priminti, koks atsakingas, didingas kiekvieno žmogaus uždavinys. Popiežius ypač trokšta, kad jungtųsi visos į vieną Dievą tikinčios religijos.

– Ekscelencija, žurnale pasisakys ir kitų konfesijų atstovai. Norėčiau, kad apie tą jungimąsi papasakotumėte plačiau.

– Tai gal nėra jungimasis tiesiogine to žodžio prasme. Tai ekumeninis judėjimas – visų tikinčiųjų bendradarbiavimas, suartėjimas, vienijimasis. Tarp religijų yra daug skirtumų. Dogmatinių, esminių. Taip. Bet reikia ieškoti bendrumo, sąlyčių. Sakykime, dabar musulmonus ir krikščionis skiria daug priešiškimų, nors esti ir gražių bendrystės pavyzdžių. Ir giliau mąstantys katalikai, ir nuosaikieji musulmonai ieško teologinio suartėjimo.

– **Na, o su budistais?**

– Bet į Dievą jie irgi tiki. Jie taipogi ieško laimės Dievybėje. Ką jau bekalbėti apie judaizmo išpažintojus, kurių krašte gimė Kristus. Taigi svarbiausia teikti primatą idėjai, o ne materijai. Dabar Popiežius tai ypač pabrėžia. Tačiau tarp daugelio intelektualų madinga dualizmo teorija. Atseit dvasia, tiksliau, idėja ir materija savarankiški, lygiagretūs mūsų pradai. Mes su tuo negalime sutikti. Atsirastų du dievai. Ir Idėja, ir Materija. Ką tada galima būtų mąstyti apie pomirtinį gyvenimą?.. Vienas Dievas sukūrė ir dvasinį pasaulį, ir materialinį, taigi ir dvasią, ir materiją. Norėčiau grįžti prie Popiežiaus raginimo deramai sutikti tretįjį tūkstantmetį. Neseniai suėjo treji metai nuo Jono Pauliaus II apsilankymo Lietuvoje. Aš dabar nepamenu, kiek dabartinis Popiežius aplankė šalių, bet nepalyginamai daugiau nei bet kuris kitas jo pirmtakas.

– **Rodos, apie 80. Ar Popiežius apie savo vizitą Lietuvoje vėliau kur nors užsiminė?**

– Taip. Keletą kartų viešose audiencijose jis prisiminė mūsų Kryžių kalną netoli Šiaulių. Netgi per Didžiojo Penktadienio – Kristaus nukryžiuavimo dieną vykusias pamaldas. Kryžių kalnas Popiežiui padarė nepaprastą įspūdį. Grįžęs į Vatikaną jis tuojau pat užsakė savo vardu kryžių. Jį su kenčiančio Kristaus bronziniu atvaizdu padarė Italijos meistrai, čia atvežė ir pastatė. Dabar tą kryžių saugo policija.

– **Geraipadarėte, kad paprašėte sergėti. Mūsų vagišiams nieko švento nėra. Pavogtų ir Šventojo Tėvo kryžių. Neseniai Popiežius savo audiencijoje palaimino ir piligrimus iš Lietuvos – Sausio 13-ąją ir Medininkuose žuvusiųjų tėvus, šeimyniškius, artimuosius. Taigi mūsų nepamiršta. Kokį poveikį tebejaučiame šiandien, po trejų metų nuo Popiežiaus apsilankymo Lietuvoje?**

– Daug kas tebesijaučia laimingas regėjęs Šventąjį Tėvą. O ką jau kalbėti apie tuos, kuriuos jis palaimino, prie kurių prisilietė. Jonas Paulius II – ne tik Didis Ganytojas, bet ir nepaprasta asmenybė. Gerai žinau: Popiežiaus vizito metu daug praradusiųjų tikėjimą ne tik atsivertė, bet ir tapo uoliai praktikuojančiais katalikais. Tačiau ne visur Popiežius buvo taip visuotinai karštai, su didžiausia pagarba ir meile sutinkamas. Pavyzdžiui, Olandijoje atsirado demonstrantų, priekaištaujančių Katalikų Bažnyčiai dėl moterų „diskriminavimo“, kodėl moterys negalincios būti kunigais? Kodėl katalikų kunigams kategoriškai uždrausta kurti šeimas, jie turi besąlygiškai laikytis celibato? Kodėl Popiežius griežtai smerkia abortus, o jie vis tiek plinta? Kodėl Popiežius pasisako prieš bet kokius kontraceptikus?

Televizijos „Krantas“ laidoje mačiau katalikų kunigą, dabar jau buvusį, kuris vedė, bet tikėjimo neprarado. Jis viliasi: ateis laikas, ir Popiežius leis kunigams kurti šeimas. Štai nūnai jau amžiną atilsį poeto, kažkada sulaužiusio Kunigų seminarijoje duotus įžadus, Vinco Mykoliaičio-Putino pavyzdys. Jeigu tikėti žmonių kalbomis, tai pats Popiežius leido jam vesti. Ir tegu savo amžiaus saulėlydyje, bet poetas susituokė Bažnyčioje su visą gyvenimą mylėta savo faktine žmona.

– **Pakomentuokite visa tai.**

– Šventasis Tėvas gali padėti sugrįžti į Bažnyčią kiekvienai avei, kiekvienam paklydusiam, jeigu tik jis pats panorės grįžti. Popiežius yra Dievo tarnas, o Dievas maloniai priima kiekvieną sūnų palaidūną, grįžtantį pas Tėvą.

Moterų kunigystė... Čia pats Popiežius negali peržengti Dieviškosios teisės. Dievo Tėvo Sūnus Jėzus Kristus visus apaštalus parinko vyrus. Ką ne ką, o jau savo Motiną Mariją jis tikrai galėjo taip pat priskirti prie apaštalų, bet taip nepasielgė.

– **Kazimieros Prunskienės vadovaujama Moterų partija tikriausiai užprotestuotų tokią nuostatą.** (Vyskupas šypsosi.)

– Puodžius iš molio žiedžia indus. Ašotis skirtas pienui, girai laikyti, keptuvė – bulvėms, mė-sai kepti, lauknešėlis – pietums javapijoviams nunešti, vazelės – gėlytėms pamerkti. Ir nė vienas šių indų, jeigu prabilų, nenusiskųstų: „Kodėl mane paskyrė tam, o ne kitam tikslui“. Nė vienas jų nepasijaustų „diskriminuotas“. Apaštalas Paulius sako: Dievas kiekvienam paskyrė savo už-davinį. Pažiūrėkime kiekvienas į savo kūną. Ar ranka gali pavaduoti koją, ar galva – širdį?

– **Ekscelencija, sutikime su tuo, kad vyro ir moters paskirtys skirtingos. Tačiau vis dėlto, kodėl katalikų dvasininkams kategoriškai draudžiama vesti, kai daugelio kitų krikščioniškų-jų konfesijų dvasininkams leidžiama kurti šeimas. Ar Katalikų Bažnyčia čia neprieštarauja pačios gamtos dėsniams? Ir dar. Argi Jėzaus Kristaus vietininkas apaštalas Petras nebuvo ve-dęs? Buvo. Ar po Kristaus įžengimo į dangų apaštalas Petras toliau gyveno su savo žmona?**

– Tokios informacijos neturime. Tačiau atrodo, kad ne. Petras, žinia, keliavo. Kai atsidūrė Romoje, jis tikrai neturėjo žmonos.

– **Galbūt ji buvo mirusi?**

– Šito mes nežinome.

– **Ar pirmaisiais krikščionybės šimtmečiais kunigai turėjo žmonas?**

– Taip. Apaštalas Paulius rašo, jog net vyskupu gali būti žmogus vedęs, bet tik vieną kartą.

– **Tai kodėl dabar regime kitokią situaciją?**

– Bažnyčia siekia dvasinio tobulumo. Pats Kristus yra aiškiai pasakęs, kad yra eunuchų iš prigimties, yra eunuchų, kuriuos tokiais žmonės padarė, ir yra eunuchų, kurie patys tokiais save padarė dėl Dievo karalystės. Į kunigystę einama laisva valia. Kandidatai žino, jog reikia laikytis celibato. Ir jie tam pasiryžta. Tai yra auka ir visiškas pasišventimas tarnauti Dievui. Apie celibato reikšmę Jums galėtų plačiau papasakoti Lietuvos jėzuitų provincijolas, Šv. Kazimiero bažnyčios Vilniuje rektorius Tėvas Jonas Boruta. Dabar pabandyčiau atsakyti į Tavo klausimus dėl abortų, kontraceptikų.

Katalikų Bažnyčia tiki, kad jau pirmoji apvaisinta ląstelė motinoje jau yra žmogus. Jau tą mo-mentą Kūrėjas jam duoda sielą. Sunaikinti tokią ląstelę arba jau gemalą – tai sunaikinti žmogų, kuris, tiesa, dar negimė, bet ruošiasi gimti. Tai reikėtų suprasti. Ir jausti atsakomybę prieš Die-vą. Tačiau žmonių pasaulyje katastrofiškai daugėja, ypač vadinamosiose besivystančiose šalyse. Čia nekalbu apie Lietuvą, kur, visi apgailestaujame, stebime atvirkštinį procesą. Pravartu pris-i minti Motinos Teresės veiklą Indijoje. Ji kviečia žmogų pasinaudoti tomis galimybėmis, kurias žmogui davė pats Dievas. Ir ji Indijoje dabar daug ta prasme nuveikė. Dievas ištiesia savo ranką, ir žmogus turi parodyti savo gerą valią. Taigi reikia žinoti, kada laikas gulti ir kada metas keltis, kada galima sočiai pavalgyti ir kada reikia pasninkauti. Tada, kaip įprasta sakyti, sutuoktiniai patys galės planuoti šeimos dydį. Žmogus turi būti žmogumi. Žmogui nedera atpalaiduoti vi-sus jausmus ir palikti juos be proto kontrolės. Žmogus privalo parodyti ir valios jėgą. Tokia Dievo valia. Pakluskime jai – išspręsimė problemą.

– **Ir paskutinis klausimas, Ekscelencija. Ką Jūs, Vilniaus Vyskupas ir asmeniškai Juozas Tunaitis, norėtumėte palinkėti visiems Lietuvos žmonėms?**

– Taikos su Dievu, taikos su kitais, taikos su pačiu savimi! Dabar žmonės suskilę, nerimasties kankinami. Tad vieni kitiems palinkėkime ramybės, taikos.

– **Ačiū už pokalbį. Linkiu Jums, Ekscelencija, tvirtybės apaštališkame darbe.**

Pastaba. *Tadas TESECKAS* (Vytautas) – žurnalistas, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komiteto narys, Asociacijos steigėjas ir signataras.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 1.

TIKRIAUSIO TIKĖJIMO BEIEŠKANT

– Rakinuki – fanfara; rakinuki – fanfara...

Girdėdamas tuos šauksmus aš fotografavau naudodamasis blyksinčia šviesa. – Pagaliau jie prabudo: tėvas gal koks šešiasdešimtmetis, keliolikos metų jo sūnus, kiek vyrėlesnė dukra ir tikriausiai pati – beveik vyro bendraamžė.

– Aš mačiau Dievą, – atsigavęs iš ekstazės lemeno šeimos galva. Jam pritarinėjo ir visa šeimyna. Ginčytis buvo beprasmiška. Žinojau: yra mergaičių sektų, pasiduodančių spiritizmo manijai, ryšiams su tariamaisiais ufonautais; yra adomistų, nedėvinčių jokių drabužių, nes Viešpats Dievas Adomą ir Ievą sutvėręs nuogus; esti ir kastratų, atseit tobulai vykdančių Evangelijos žodžius: „Verčiau tau netekti vieno nario, negu kad visas kūnas patektų į pragarą“ (Mt 5,30).

Šis mano kolegos žurnalisto pasakojimas ir paskatino susitikti su Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centro moksliniu bendradarbiu Arūnu PEŠKAIČIU

– Gal pradėkime pokalbį nuo to, kas yra sekta? Ką reiškia pats žodis?..

– Čia mes galime turėti galvoje du dalykus – istoriškai vartojamas terminas, pabrėžiant, kad tai yra tikinčiųjų grupė, atskilusi nuo pagrindinės tą tikėjimą reprezentuojančios bažnyčios. Šia prasme vartojant sektos terminą, jis gali turėti arba neturėti neigiamo atspalvio, priklausomai nuo žmonių grupės, kuri tą terminą vartoja. Iki Antrojo Vatikano susirinkimo Katalikų Bažnyčia oficialiai laikėsi nuomonės, kad visos kitos krikščioniškos bažnyčios yra atskilusios arba atskaolos nuo Visuotinės Bažnyčios – visos jos buvo laikytos sektomis. Tačiau po Antrojo Vatikano Susirinkimo toks požiūris nėra būdingas Katalikų Bažnyčios Magisteriumui (Popiežius ir vadovaujančios Vatikano institucijos). Jau Antrojo Vatikano susirinkimo dokumentuose krikščionys ne katalikai vadinami tiesiog atsiskyrusiais broliais, pabrėžiant, jog mus visus (ir katalikus, ir stačiatikius) jungia bendras tikėjimas į Jėzų Kristų. Antrojo Vatikano susirinkimo dokumentuose, ypač Dekrete apie ekumenizmą (tai dokumentas apie krikščionių vienybę), pabrėžiama ir būtinybė, ir galimybė bendradarbiauti su įvairiomis krikščioniškomis konfesijomis.

Ir po Antrojo Vatikano susirinkimo priimti Bažnyčios dokumentai, liečiantys įvairių konfesijų dialogo klausimus, vengia vartoti sektos terminą, bet dažniausiai (ypač kalbant apie naujai susikūrusias religines grupes) siūlomas naujų religinių judėjimų terminas. Pabrėžtina, kad Vatikano dokumentuose terminas „sekta“ jau niekur netaikomas kitoms krikščioniškoms konfesijoms. Bet tai visai nereiškia, kad pats žodis sekta, turintis negatyvų atspalvį, visiškai išnyko iš mūsų žodyno.

Šį terminą vartoja pirmiausia religijos sociologai, pabrėždami skirtumus, pavyzdžiui, tarp sektos denominacijos (neturinčios aiškios struktūros, bet ir neturinčios negatyvaus nusistatymo prieš visuomenę religinės grupės) ir bažnyčios, arba apibūdindami sektą kaip izoliuotą, turinčią savitą vertybių hierarchiją, savo išskirtinumą skelbiančią ir negatyvią poziciją visuomenės atžvilgiu turinčią religinę bendriją. Taigi remiantis tokiu apibrėžimu, svarbu nustatyti požymius, kurie leistų vieną ar kitą bendruomenę vadinti sekta. Sektos bruožai atrandami tose bendruomenėse, kurių vadovų veiklą labiau motyvuoja ne religiniai, bet kiti motyvai (siekimas finansinės ar kitokios galios).

Sektos dažniausiai yra naujos religinės bendrijos, susikūrusios XX a. arba XIX a. viduryje. Jų doktrina, teologija ir ideologija paprastai nėra galutinai susiformavusios ir labai priklauso nuo sektos lyderio.

Apibendrinant sektą skiriančius požymius, verta pasiremti vokiečių teologu Verneriu Hiob-

šu (Werner Hobsch), kuris teigia, jog sekta būtinai privalo turėti gyvą dvasinį lyderį, turintį absoliutų autoritetą, kad galutinis sielos išgelbėjimas įmanomas tik būnant tos organizacijos nariu, ir besistengiantį kontroliuoti informacijos pateikimą savo grupės nariams. Iš paminėtų apibrėžimų matyti, kad krikščioniška bendruomenė negali būti vadinama sekta.

– Dar vokiečių okupacijos Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje, konkrečiai, Pasvalio apylinkėse veikė viena sekta, tiesa, negausi. Jos nariams „religinės“ praktikos prioritetas buvo paprasčiausios seksualinės orgijos. Prasidėjus masiniam venerinių ligų antplūdžiui, hitleriniai okupantai sektą tiesiog fiziškai sunaikino. O kokios sektos veikia šiandien Lietuvoje? Ką galima pasakyti apie jų aktyvumą, veiklos formas ir metodus?

– Nesu girdėjęs apie Jūsų minimą atvejį, bet iš tikrųjų destruktivioms sektoms, kurios, kaip minėjau, turi visiškai skirtingą vertybių hierarchiją, gali būti ir yra nesvetimos įvairios kraštutinės praktikos. Tai kartais gali turėti ir skaudžių pasekmių. Žinoma, jokia būdu negalima perimti nacių recepto, tačiau įstatyminė bazė, sauganti būtent visuomenės ir piliečių laisvę, turi būti adekvati tai grėsmei, kurią kartais sukelia sektų veikla. Reikia turėti galvoje, kad dažnas į sektą papuolęs pilietis nežino visos informacijos apie sektą ir jos veiklą, o kai sužino, jau būna priklausomas nuo jos finansiškai ar psichologiškai ir negali laisvai pasitraukti. Kad grėsmės esama, rodo ir keli pastarųjų metų įvykiai pasaulyje. Antai JAV per susišaudymą su federalinės valdžios ginkluotosiomis pajėgomis žuvo nemažai Dovydo atšakos sektos narių. Šveicarijoje ir Kanadoje pernai paskatinti savo lyderio nusižudė beveik visi Rozenkreicerių sektos (Saulės kultas) nariai. Taigi matome, kad absoliuti lyderio valdžia, neapribota jokia aiškia doktrina, gali vesti į žmoniškąsias tragedijas. Gana pavojinga šiuo metu kaimyninėje Rusijoje veikianči vadinamoji Visariono bendruomenė, įsikūrusi Sibiro platybėse, netoli Minusinsko. Bendruomenei vadovaujantis Visarionas skelbiasi esąs Mesijas, jis tapatina save su Kristumi ir teigia, kad būsimą pasaulinę katastrofą galės išgyventi tik tie, kurie kartu su juo gyvena ekologiškai švariose vietose. Anot jo, tai ir yra „išrinktoji“ tauta. Žmonės, susibūrę apie Visarioną, o jų keli tūkstančiai, palieka savo žmonas, meta darbus, užsiėmimus ir gyvena komunoje vadovaujami pranašo.

Apie Visarioną susispietę dvylika „apaštalų“ ir net „Marija Magdaliėtė“. Beje, Visarionas 1995 metų pavasarį buvo atvykęs į Lietuvą, lankėsi Vilniuje. Čia skaitė paskaitas, propaguodamas savo „religiją“ ir ieškodamas pasekėjų tarp jaunų žmonių. Žinoma, mums galbūt pavojingesnė yra suaktyvėjusi tautinių pranašų veikla. Tai ir žinomas „Naujosios Jeruzalės“ ikūrėjas Panevėžyje, siekiantis visus įtikinti, kad nuo Panevėžio ir prasidės pasaulio išgelbėjimas. Pastaruoju metu pagausėjo „pranašų“ su psichikos sutrikimų požymiais. Tokie žmonės skelbiasi esą mesijais: vienas jų gyvena Vingio parke ir „kalbasi“ su aukščiausiaja jėga, o kitas neseniai lankėsi Vilniaus universiteto Orientalistikos centre. Manipuliuodamas, beje, žinomų Lietuvos veikėjų pavardėmis ir parašais, jis įrodinėjo, jog siekia kovoti su pasaulio žydais, įkuriant naują kultą – „Vudstoko ordiną“.

Žinoma, iš pirmo žvilgsnio tai atrodo juokinga, tačiau iš kitų šalių patirties matome, kad panašūs asmenys susilaukia nemažai pasekėjų. Iš pasaulyje žinomų destruktiviųjų sektų Lietuvoje savo veiklą plėtoja bent kelios. Pirmiausia tai vadinamoji „Suvienijimo bažnyčia“, vadovaujama korėjiečio Muno. Pagrindinė „mesijo“ idėja tokia: žemė turi tapti „Dievo karalyste“, kurią sudarys nenuodėmingos, tobulos, Muno palaimintos šeimos. Taip, pasak Muno, bus užbaigta Kristaus misija žemėje. Tam tikslui sektos nariams parenkami partneriai bendram gyvenimui, paprastai suvedant skirtingų rasių žmones. Ir nors Lietuvoje šios sektos narių nėra daug – tik apie 40-60, bet kadangi sekta centralizuotai veikia visame pasaulyje, tai jai pavaldžių, jos galią plečiančių organizacijų tinklas yra prasismelkęs į įvairius Lietuvos visuomenės sluoksnius. Apie tai rugsėjo pabaigoje ir spalio pradžioje nemažai rašyta dienraštyje „Lietuvos rytas“.

Kita pavojinga sekta, pradėdanti savo veiklą mūsų šalyje, yra Scientologijos bažnyčia, ku-

rios struktūros, veikiančios Vakaruose, pernai gausiai apdovanojo Lietuvos bibliotekas sektos įkūrėjo Rono Habarto „veikalais“. Vilniaus universiteto biblioteka gavo apie 20 dėžių knygų siuntą, o praėjusių metų rugpjūtį Vilniuje buvo įkurtas dianetikos centras, kuris yra pradinė Scientologijos bažnyčios struktūra, įsiregistravusi kaip visuomeninė organizacija ir dianetiką skelbianti vieninteliu „mentalinio gydymo“ metodu. Dianetika – Rono Habarto sugalvotas terminas, apibūdinantis „metodą“, kurį įsisavinus galima valdyti kitus ir išsivaduoti iš kažkada išgyventų neigiamų patyrimų, arba potyrių. Tam reikalingi specialūs kursai, kuriuos ir rengia scientologai, išviliodami milžiniškus pinigus iš patiklių žmonių. Tie žmonės vėliau tampa sektos įkaitais. Prieš šią sektą jau vyko daug teismo procesų Vokietijoje, JAV ir kitose Vakarų šalyse. Rusijoje scientologai savo „įkaitais“ padarė net ištisas gamyklas, kitas didžiules organizacijas. Jie skverbiasi į ekonomines šios valstybės struktūras. Iš religinių bendrijų, vadintinų sektomis, Lietuvoje bene geriausiai žinomi Jehovos liudytojai. Kokia jų doktrina ir veiklos metodai? Jehovos liudytojai susikūrė JAV XIX a. ir Lietuvoje savo veiklą pradėjo dar tarpukario metais. Tarybinės okupacijos laikotarpiu Jehovos liudytojai buvo smarkiai persekiojami. Jų veikla atsigavo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Esminis veiklos bruožas išplaukia iš jų doktrinos – Jehovos, vienintelio teisingo, jų manymu, Dievo vardo liudijimas visiems. Pasak jehovistų, krikščionybė, neskelbdama Jehovos vardo, prarado savo esmę ir pasiklydo. Anot jų, Švenčiausios Trejybės doktrina yra stabmeldystės išraiška. Taigi Jehovos vardą šiandien liudija tik Jehovos liudytojų organizacija ir tik jos nariai galės išlikti, kai regimu žemės valdovu taps Kristus, kurio jie nelaiko Dievu, o visi kiti sudegs Jehovos pykčio ugnyje.

Bet Jehovos liudytojai turi liudyti šitą žinią, kol dar yra laiko, ir nebendrauti su jokia valstybine ar visuomenine struktūra, o paklusti „vienintelei teisėtai žemės vyriausybei“ – Jehovos liudytojų organizacijos centrui Bruklina (JAV). Taigi jehovistų požiūris į visuomenę, į jos tradicines vertybes yra negatyvus ir su jais labai sunku vesti kokį nors dialogą.

– Dėkoju už pokalbį.

Kalbėjosi *Algimantas JURKŠTAS*

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 1.

VALSTYBĖ IR RELIGINĖS BENDRIJOS

Petras PLUMPA – Lietuvos Vyriausybės patarėjas religijų klausimais.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 43 straipsnis teigia, kad „Valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jei jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“. Konkrečiai tradicinės religinės bendrijos buvo išvardintos tik 1995 m. spalio 4 d. priimtame Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme: lotynų apeigų katalikai, graikų apeigų katalikai, evangelikai liuteronai, evangelikai reformatai, ortodoksai (stačiatikiai), sentikiai, judėjai, musulmonai sunitai, karaimai.

Po 1990 m. kovo 11 d. religinių bendruomenių ir valstybės santykiai buvo reglamentuojami keliais įstatymiais: 1990 m. birželio 12 d. LR Aukščiausioji Taryba priėmė Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktą; 1995 m. kovo 21 d. Seimas priėmė „Religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymą“; 1995 m. spalio 4 d. priimtas „Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas“.

Grąžinant savininkams bažnytinę nuosavybę iki 1995 m. kovo 21 d. buvo vadovaujamas 1990 m. vasario 14 d. Lietuvos TSR įstatymu „Dėl maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms“.

Registruojant religines bendruomenes iš dalies buvo vadovaujama 1976 m. liepos 28 d. Lietuvos TSR AT prezidiumo patvirtintais „Religinių susivienijimų nuostatais“, kiek tai neprieštaravo Pagrindiniam Lietuvos Respublikos įstatymui. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme išvardintos tradicinės religinės bendruomenės teoriškai turi juridinio asmens teises. Praktiškai tai reiškia, kad jų juridinio asmens teisių įforminimui galioja supaprastinta tvarka, kuri apibrėžta Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 10 straipsnyje. Pokario metu religinės bendruomenės galėjo įgyti juridinio asmens teises tik po 1989 m. lapkričio 3 d., t. y. kai buvo priimtas Lietuvos TSR įstatymas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) 50 straipsnio pakeitimo“. Pakeistame 50-ame straipsnyje buvo nurodyta, kad „Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms pripažįstamas juridinio asmens statusas“. Ši nuostata buvo pakartota ir 1990 m. kovo 11 d; Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo 31 straipsnyje. Konkretios tradicinės ir netradicinės religinės bendruomenės galėjo įgyti juridinio asmens teises įsiregistruodamos atitinkamoje valstybinėje įstaigoje: nuo 1989 m. lapkričio mėn. iki 1990 m. rugsėjo – Religijų reikalų taryboje prie Lietuvos Ministrų Tarybos (buvo įregistruotos 27 įvairių konfesijų bendruomenės); nuo 1990 m. rugsėjo iki 1994 m. gegužės 19 d. – Respublikos Vyriausybėje (įregistruotos 102 bendruomenės). 1994 m. priimtame Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatyme religinių bendruomenių teisių įforminimas Ministro Pirmininko potvarkiais nebuvo numatytas, todėl tokios bendruomenės galėdavo įsiregistruoti miestų ir rajonų savivaldybėse. Penkiems respublikiniams religinių bendrijų centrams išimties tvarka juridinio asmens teisės buvo patvirtintos LR Vyriausybės nutarimu. Remiantis 1995 m. priimtu įstatymu „Dėl religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo įgyvendinimo tvarkos“, visoms religinėms bendruomenėms nuo 1996 m. sausio 12 d. juridinio asmens teisės įforminamos Teisingumo ministerijoje. Remiantis įstatymu „Dėl maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms“ ir „Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktu“ iki 1994 m. valstybės biudžete buvo skiriamos lėšos kulto pastatų statybai ir remontui: 1991 m. – 46000 litų, 1992 m. – 774000 litų, 1993 m. – 400000 litų, 1994 m. – 2 mln. litų. 1995 m. valstybės biudžete lėšų bažnyčių remontui ir statybai nebuvo skirta, tačiau Socialinės apsaugos ir darbo ministerija gavo 2 mln. litų globos namų prie parapijų statybai.

1996 m. valstybės biudžete religinėms bendrijoms nebuvo numatyta jokia pagalba, nors ji buvo deklaruota 1990 m. birželio 12 d. Restitucijos aktu. Be pagrindinių konfesijų, Lietuvoje yra įregistruota kelios dešimtys netradicinių religijų vietinių bendruomenių, kurios dažnai būna vadinamos sektomis. Sekta yra organizacija, turinti dvasinį lyderį, kuris gali keisti jos doktriną (kartais yra pripažįstamas net mesiju arba įsikūnijusiu dievu). Sekta visada skelbia, kad išsigelbėti įmanoma tik būnant jos nariu. Iš to kyla priešiškus aplinkiniam pasauliui. JAV, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje buvo uždraustos kai kurios destruktivos sektos, kurios mėgino veikti manipuliudamos milžiniškomis pinigų sumomis kaip mafijinės grupuotės, mėgino grobti JAV armijos ir CŽV slaptus dokumentus, prasiskverbti į Vakarų šalių komercines ir vyriausybines įstaigas. Įvairių satanistinių kultų nariai stengiasi išniekinti krikščionių bažnyčias ir kapines. Lietuvoje lankosi kai kurių nepageidautinų sektų nariai, kartais neskelbdami savo organizacinės priklausomybės. Lietuvoje įregistruotos sektos, kurių veikla skundžiasi piliečiai, yra Jehovos liudytojai, Krišnos sąmonės bendruomenė, „Tikėjimo žodis“ (Tiesos žodis, Meilės žodis). Jehovos liudytojų sektą 1872 m. JAV įkūrė Č. Raselas (Ch. Russell), kuri pradžioje vadinosi Biblijos tyrinėtojų rateliu. 1879 m. pradėjo leisti laikraštį „Sargybos bokštas“, kuris tebeina ligi šiol. 1931 m. ratelis pasivadino „Jehovos liudytojais“. Sektai vadovauja taryba ir prezidentas, kuris

turi neribotą valdžią – tai lyg Jehovos vietininkas žemėje. Jehovininkai skelbia, kad visos žemėje egzistuojančios valstybės yra šėtono įkurtos, todėl sektos nariai atsisako atlikti karinę tarnybą, net alternatyvią. Jie taip pat atsisako gerbti savo valstybės regalijas. Pagal jų mokymą, visi žmonės, nepriklausantys jehovininkų tikėjimui, greitai žus pasaulinėje Armagedono katastrofoje. Visos religijos, kurios pripažįsta žmogaus sielos nemirtingumą, laikomos šėtoniškomis. Žmogus pomirtinį prisikėlimą galės nusipelnyti tik kovodamas prieš šėtoną ir tarnaudamas Jehovai. Sektos centras yra Bruklina. Nariai moka vadovybei dešimtąją dalį savo pajamų. 1995 m. už atsisakymą tarnauti Lietuvos kariuomenėje, vieneriems metams laisvės atėmimo buvo nuteistas alytiškis R. Norus. Vyriausybės kanceliarijoje yra gauta piliečių skundų, kurių bendras tekstas sudaro 54 puslapius. Gyventojai skundžiasi dėl jehovininkų skatinamo skirtingo tikėjimo šeimų žlugdymo, sektai nepriklausančių ir nepaklūstančių šeimos narių sumušimo, priverstinio vaikų perkrikštijimo, kryžių ir kapų išniekinimo, bendro šeimų turto grobimo ir t. t.

Krišnos sąmonės organizacija (ISKCON) 1966 metais įkūrė indas S. Prabhupada. Mokymo esmę sudaro senovės Indijos Vedų raštuose išdėstytos ugdymo gairės, pabrėžiama reinkarnacija – po mirties žmogaus atgimimas kitokiais, dažniausiai gyvūnų pavidalais. Ypač daug dėmesio skiriama nuolatiniam Krišna, Rama ir Harė vardų kartojimui. Rituališka paaukotas vegetarinis maistas kartu su Vedų filosofija ir Krišnos vardų giedojimo praktika, krišnaitų mąnymu, valo širdį bei protą ir tuo pačiu padeda sužadinti dvasinę sąmonę. Pašventinto maisto dalijimas gyventojams turi religinę paskirtį, nes šiaip humanitarinę pagalbą krišnaitai laiko beprasme veikla, kadangi kūnui lemta pasenti ir mirti. Dėl krišnaitų veiklos Vyriausybės kanceliarijoje yra gauta keliolika skundų, kurių bendras tekstas sudaro 22 puslapius. Piliečiai skundžiasi dėl jų nepilnamečių vaikų įviliojimo į sektos veiklą, tėvų ignoravimo, dėl šudrų (dirbančiųjų) niekinimo ir t. t.

„Tikėjimo žodžio“ sektos nariai važinėja po Lietuvą savaip aiškindami Bibliją, niekindami Katalikų Bažnyčią ir traukdami iš naivių katalikų aukas. Šie sektantai kryžius vadina stabais, Dievo Motinos šventovių gerbimą – šlykščios, demoniškos dvasios pasireiškimu, o Popiežių lygina su niekšu. „Tikėjimo žodžio“ ir kai kurių kitų sektų nariai laiko šėtonizmu ir stengiasi suniekinti Eucharistiją bei šventuosius, o perspektyvoje – sunaikinti kryžius, koplytstulpius, šventus paveikslus ir statulas, panaikinti katalikiškų švenčių šventimą ir atitinkamų giesmių giedojimą. Iš esmės tai yra kėsinimasis į lietuvių tautos religines bei etnines vertybes.

Miestų ir rajonų savivaldybės, sudarydamos palankias sąlygas tokiai antikultūrinei veiklai, nepasitarnauja visuomenės dvasiniam ir kultūriniam ugdymui.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 1.

MIRTIES BAUSMĖ SENOVĖS LIETUVOJE

Vytautas RUDELIŪNAS

Mirties bausmė Lietuvoje buvo sąlygojama daugelio veiksnių: socialinių-ekonominių, religinių ir teisinių santykių, visuomenės teisinės sąmonės ir kultūros lygio, bendros tarptautinės padėties, kitų šalių teisės poveikio ir, svarbiausia, istorijos laikotarpio. Mirties bausmės raidos tarpsniai Lietuvoje iš esmės buvo tokie patys kaip ir kitose Europos šalyse. Mirties bausmė atsirado Lietuvoje kartu su teisiniais papročiais ir baudžiamosios teisės normomis. Skirtingais istorijos laikotarpiais taikant mirties bausmę vadovautasi skirtingais, tuo metu vyravusiais, principais.

Gimininės santvarkos ir valstybės kūrimo laikotarpiu mirties bausmė buvo taikoma remian-

tis kraujo keršto principu. Pagal jį žmogaus nužudymas užtraukia kraujo kerštą: nusikaltėlis turi būti nužudytas ir savo krauju sumokėti už nužudytojo kraują.

Tuo metu žmogaus gyvybė nebuvo itin vertinama, ir nužudymai buvo gana dažni, kaip ir jų atpildas – kraujo kerštas. Be to, kerštavimas buvo paplitęs ir dėl daugelio mažareikšmių skriaudų. Todėl manoma, kad kraujo keršto laikotarpiu mirties bausmių taikymas pasiekė aukščiausią laipsnį.

Iš įvairių šaltinių žinoma, kad pagoniškoje Lietuvoje buvo taikoma paprasta ir kvalifikuota mirties bausmė. Pirmoji buvo skiriama už lengvesnius nusikaltimus ir vykdoma nusikaltėlių pakariant arba nukertant jam galvą. Kvalifikuota mirties bausmė (laužymas ratu, sudeginimas ant laužo) taikyta už šventų vietų išniekinimą, lietuvių dievų įžeidimą ir kitus sunkius nusikaltimus.

Atskirą baudų ir bausmių sistemą turėjo Lietuvos miestai ir miesteliai. Valdovų suteiktos privilegijos leido jiems savarankiškai tvarkytis ir naudotis Magdeburgo miesto teise. Tokią teisę gavo 1387 m. Vilnius, 1408 m. Trakai, o vėliau ir daugelis kitų Lietuvos miestų teisinio gyvenimo pamatu tapo du XIII a. Magdeburgo teisės rinkiniai – Saksų veidrodis (Sachsenspiegel) ir Municipalinė teisė (Magdeburger Weichbild). Lietuvoje dažniausiai vartoti jų leidimai lotynų ir lenkų kalba. Šiuose teisynuose ypač daug dėmesio skirta mirties bausmėms. Dažniausiai taikytas jų vykdymo būdas – pakorimas. Kartuvės paprastai stovėdavo už miesto ribų. Vilniuje jos stovėjo už Aušros vartų sienos, laukuose. Amžininkai, matyt, jas laikė labai svarbia priemone įgyvendinant teisingumą, netgi vadino ne „szubenica“, o „teisingumu“ („sprawiedliwosc“). Magdeburgo teisėje buvo nustatyti šie kvalifikuotos mirties bausmės būdai: sudeginimas, paskandinimas, laužymas ratu, užkasimas į žemę, užmovimas ant baslio, ketvirčiavimas. Kartais šios bausmės buvo dar labiau sugriežtinamos – nuteistasis prieš egzekuciją buvo draskomas įkaitintomis žnyplėmis, plėšiama oda nuo kūno, nupjaunamas liežuvis ar kita kūno dalis.

Tokios bausmės buvo taikomos už sunkius nusikaltimus miestui ir viešajai tvarkai, dorovei (svetimavimas, žagininimas), religijai, už žiaurios nužudymus, moters pagrobimą ir pan. Antai sudeginimu ant laužo buvo baudžiami padegėjai, burtininkai, eretikai, homoseksualistai, o kartais ir pinigų padirbėjai.

Manyta, kad tokiomis žiauriomis bausmėmis bus užtikrintas miesto saugumas ir rimtis, teisinė ir dorovinė padėtis, bus patenkinti nuskriaustieji ir visuomenė, užkirstas kelias nusikalstamumui ir kt.

Deja, laikas parodė, kad Lietuvos miestų ir miestelių tikrovė buvo daug sudėtingesnė, o žiaurios bausmės mažai prisidėjo prie niūraus miestiečių gyvenimo praskaidrinimo. Nėgana to, nemažai Lietuvos Statuto baudžiamosios teisės nuostatų buvo gerokai sugriežtinti būtent įtakojant Magdeburgo miesto teisę. Mirties bausmės vietą, paskirtį ir reikšmę senojoje Lietuvoje ryškiausiai atspindi trys Lietuvos Statutai. Pirmasis jų priimtas 1529 m., antrasis – 1566 m. ir trečiasis – 1588 m. Jų nuostatai galiojo visoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Netgi magdeburginiai miestai ir miesteliai juo naudojosi kaip pagalbiniais teisės šaltiniais. Statutai reglamentavo įvairias viešojo ir privataus gyvenimo sferas, tarp jų – ir baudžiamosios teisės santykius.

Tuo laikotarpiu vyko dideli pakitimai tiek Lietuvos, tiek ir Europos baudžiamojoje teisėje. Mat paaiškėjo, kad piniginės išpirkos (kompozicijos), skiriamos už nusikaltimus, nepasiekia tikslo ir nestabdo nusikalstamumo. Todėl vietoj jų pradėta taikyti įvairias kūno ir net mirties bausmes, teikiant joms vis daugiau viešumo. Bausmės iš esmės tapo ryškia bauginimo priemone. Toks Lietuvos visuomenės ir Statuto sudarytojų požiūris į nusikaltimus susiformavo Europos civilizacijos ir krikščioniškosios religijos įtakoje.

Statute neretai minimas Dievo vardas, dieviškoji ir krikščioniškoji teisė, šventasis teisingu-

mas, priesaika Dievo vardu ir kt. Nusikaltimas laikomas ne tik kenksminga ir pavojinga visuomenei veika, bet ir nuodėme, Dievo įžeidimu. Nusikaltėlis turėjo būti nubaustas, kad išpirktų savo nuodėmę.

Mirties bausmės taikymas Lietuvos Statutuose eina kylančia tvarka. Pirmajame Statute buvo numatyta 20 atvejų, antrajame – 60, o trečiajame – 90. Pastebėtina, kad Statutų baudžiamoji teisė buvo ne tik griežtinama, bet ir tikslinama bei papildoma. Be to, labai padidėjo antrojo ir trečiojo Statutų apimtis. Todėl visiškai natūralu, kad juose pagausėjo ir numatytų mirties bausmių atvejų. Ypač tai pasakytina apie Antrąjį Statutą, į kurį buvo įtrauktos mirties bausmės, perimtos iš Magdeburgo ir romėnų teisės. Mirties bausmės Lietuvos Statutuose buvo dviejų rūšių: paprastos ir kvalifikuotos. Dažniausiai taikyta paprasta mirties bausmė – pakariant arba nukertant galvą kalaviju. Kvalifikuota mirties bausmė taikyta už itin sunkius nusikaltimus. Jos formos buvo: sudeginimas, ketvirčiavimas, paskandinimas, laužymas ratu, užmovimas ant baslio ir žiaurus nukankinimas. Dokumentuose dažniausiai minimi du kvalifikuotos mirties bausmės būdai – sudeginimas ir ketvirčiavimas. Sudeginimas taikytas padegėjams, burtininkams, dokumentų klastotojams, pinigų padirbėjams.

Ketvirčiavimu baudavo už savo pono nužudymą, už nužudymą negarbingu įrankiu arba sunkinančiomis aplinkybėmis. Ypač žiauri ir gėdinga mirtis buvo skiriama tėvo ar motinos žudikui: „Jis netenka garbės ir visų turtų, vėliau vedžiojamas po turgų, turi būti draskomas įkaitintomis replėmis, po to užsiūtas odiniame maiše kartu su šunim, gaidžiu, žalčiu ir kate ir įmestas į vandens gelmę“ (Antrasis Lietuvos Statutas, XI sk., 16 str.). Šių dienų skaitytojui gali atrodyti, kad Lietuvos Statutų baudžiamieji nuostatai buvo labai žiaurūs. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad tai XVI amžiaus, o ne XX a. pabaigos kodeksai. Nepalyginamai žiauresni buvo nuostatai kad ir garsiosios vokiečių Karolinos (Constitutio Criminalis Carolina, 1532), neturėjusios šiuo požiūriu sau lygių visoje Europoje. Numatytos Lietuvos Statutuose mirties bausmės ir priimti teismų sprendimai paprastai likdavo neįgyvendinti. Prielaidas tam sudarė ne tik to meto papročiai, bet ir pačių Statutų nuostatai.

Mirties bausmė buvo skiriama tik teismo sprendimu. Jo vykdymu privalėjo rūpintis pats teismas arba nuskriaustoji šalis. Teismas neskyrė šios bausmės, jeigu nusikaltimas padarytas esant neišvengiamam būtinumui arba būtinajai ginčiai. Taip pat nebaudžiami buvo tarnai už pono įsakymu padarytą nusikaltimą ir asmenys, nužudę išdaviką ar paskelbtą už įstatymo ribų nusikaltėlį. Nuo mirties bausmės buvo atleidžiami nepilnamečiai, nėščios moterys ir asmenys, padarę nusikaltimą iš kvailumo ar pamišimo, tai yra nepakaltinamieji. Pagaliau įstatymas leido šalims bet kada susitaikyti: tai jos galėjo padaryti tiek iki teismo sprendimo, tiek ir po jo priėmimo. Jei dar atsižvelgsime į to meto visuomenėje buvusią anarchiją, bajorų savivalę ir teisingumo vykdytojų – pareigūnų paperkamumą, tai nesunku bus suprasti, kad nusikaltėlio nuteisimas mirties bausme, juo labiau bausmės įvykdymas buvo didelė problema. Ir dažnai ne tiek visuomenės, kiek pačio nukentėjusiojo – jis ne tik turėjo pasirūpinti įrodymų pateikimu, išlaikyti suimtajį nusikaltėlį, bet ir sumokėti budeliui mokesť už mirties bausmės įvykdymą.

Kvalifikuota baudžiamoji teisė Lietuvos Statutuose kito labai pamažu. Juose nustatytos bausmės ilgainiui neatspindėjo vykstančių visuomenėje pakitimų ir negalėjo atlikti savo paskirties. Teisėjai, naudodamiesi jiems suteikta įstatymo galia, buvo priversti švelninti bausmes. Todėl mirties bausmės taikymo atvejų taip pat mažėjo.

Švietimo epochoje pasirodė įžymių teisininkų ir filosofų – Č. Bekarijos, Š. Monteskjė, F. Voltero ir kt. – darbai, kuriuose buvo smerkiama žiauri feodalinės teisės sistema ir reikalaujama panaikinti mirties bausmę. Šios naujos Vakarų Europos idėjos susilaukė atgarsio ir tuometinėje Lietuvos-Lenkijos valstybėje.

1774 m. Seime pirmasis Lietuvos senatorius vyskupas Ignas Masalskis net keliuose posė-

džiuose reikalavo priimti įstatymą dėl visiško mirties bausmės panaikinimo.

Deja, pritarimo nesulaukta. Mirties bausmės panaikinimo metas dar nebuvo atėjęs. O pats I. Masalskis, tarsi likimo ironija, po dvidešimties metų toje pačioje Varšuvoje buvo pakartas.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

TARPTAUTINĖ AMNESTIJA – PRIEŠ MIRTIES BAUSMĘ

Gasparas ALEKSA – Tarptautinės amnestijos Lietuvos grupės koordinadorius

Tarptautinė amnestija (TA) – nepriklausomas pasaulinis žmonių judėjimas, neremiantis jokios vyriausybės nei politinės santvarkos, nekovojantis su jokia politine organizacija. TA rūpi ginti žmogaus teises, nepaisant valdžios ideologijos ar nukentėjusiųjų įsitikinimų. Ji siekia išlaisvinti visus sąžinės kalinius, uždarytus kalėjimuose dėl savo įsitikinimų, etninės kilmės, lyties, odos spalvos ar kalbos, jeigu jie patys nenaudojo smurto ir jo neskelbė. Pasisakoma prieš mirties bausmę, kankinimus ir žiaurų elgesį su kaliniais. Visų dorų žmonių pastangos telkiamos prieš neteisinių mirties bausmės vykdymą ir „žmonių dingimą be žinios“.

1961 metais britų teisininkas Peteris Benensonas kreipėsi į pasaulio piliečius, ragindamas pradėti taikią ir nešališką veiklą siekiant išlaisvinti sąžinės kalinius. Per mėnesį daugiau nei tūkstantis žmonių įvairiose pasaulio šalyse pasiūlė savo pagalbą.

Tarptautinės amnestijos nariai negina sąžinės kalinių savame krašte, nes tokiu atveju sunku išlikti nešališkam, neįsivelti į politiką. Be to, svarbu apsaugoti judėjimo aktyvistus nuo smurto.

Organizacija renka aukas savo veiklai, tačiau nepriima lėšų iš valstybinių organizacijų. Jai svarbu likti nepriklausomai nuo aukotojų.

Tarptautinis sekretoriatas įsikūręs Londone. Jo personalą sudaro 300 darbuotojų iš 40 šalių. Turi tyrimų skyrių, kuris renka ir nagrinėja informaciją iš įvairių šaltinių: laikraščių ir žurnalų, vyriausybinių biuletenių, radijo laidų, teisininkų ir humanitarinių organizacijų pranešimų, taip pat kalinių ir jų artimųjų laiškų. TA turi specialias grupes, kurios tiria padėtį įvairiose šalyse, stebi teismo procesus, susitinka su kaliniais, apklausia valdžios pareigūnus.

Nutarus tirti kokią nors bylą, TA sekretoriatas savo nariams siunčia detalią informaciją ir nurodymus, kaip veikti. Kartais duomenys siunčiami vienai ar kelioms Tarptautinės amnestijos grupėms, kurios pradeda kampaniją, kreipiasi į to krašto valdžią fakais ir laiškais, skelbia informaciją apie žmogaus teisių pažeidimus pranešimuose, knygoje, videofilmuose, fotografijų parodose. Šis judėjimas įrodė, kad skirtingų politinių pažiūrų žmonės gali veikti kartu ir kovoti su tironija.

1977 metais Tarptautinei amnestijai paskirta Nobelio premija už nuopelnus stiprinant laisvę, teisingumą ir taiką visame pasaulyje.

Tarptautinė amnestija be jokių išlygų prieštarauja mirties bausmei, nes ši nesiderina su gyvybės teise, skelbiama Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje.

Lietuvoje ir daugelyje pasaulio kraštų mirties bausmės vykdymui pritaria nužudytųjų artimieji. Lietuvos visuomenė, patirdama vis didėjančių nusikaltėlių smurtą, ieško būdų apsiginti. Priimtinausia dažnai tokia išeitis: jei nužudei, tai žūk pats. Tačiau Dievas davė žmogui gyvybę, jis ją ir pasiims. Taigi ar žmogiška valstybės vardu griebtis Dievo funkcijų.

Tarptautinės amnestijos nuomone, mirties bausmė – įteisinta žmogžudystė. Ši organizacija kreipėsi ir į Lietuvos Vyriausybę, prašydama panaikinti bei pakeisti visus mirties nuosprendžius.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

MIRTIES BAUSMĖ

Čezarė BEKARIJA

Mirties bausmė yra nenaudinga, nes ji žmonėms rodo žiaurumo pavyzdį. Jei aistros ar būtini karai verčia lieti kraują, tai įstatymai, skirti, be kita ko, ir papročiams švelninti, neprivalo ugdyti žvėriškumo; tai ypač pražūtinga todėl, kad mirtis pagal įstatymus daroma žmogui metodiškai ir laikantis formalumų. Man atrodo absurdas, kad įstatymai, smerkiantys nužudymus ir už juos baudžiantys, patys žudo; įspėdami piliečius nesikėsinti į kito žmogaus gyvybę, patys viešai leidžia kėsintis į tą gyvybę.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

MIRTIES BAUSMĖ LIETUVOJE 1918-1940 M.

Dr. Vytautas ANDRIULIS

Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu teisinė mintis dėl mirties bausmės taikymo išgyveno pakankamai sudėtingą evoliuciją: nuo visiško atsakomybės rūšies įstatyminio paneigimo iki taikymo išplėtimo nemažam nusikalstamų veikų skaičiui. Ši visuotinė problema buvo įvairiai traktuojama.

Pirmiausia, įstatyminis grįžimas prie mirties bausmės įvedimo baudžiamojoje teisėje buvo grindžiamas būtinumu apginti valstybingumą nuo akivaizdžios didžiųjų Lietuvos kaimynių grėsmės ne tik pirmaisiais kovų už nepriklausomybę metais, bet ir per visą laikotarpį – iki 1940 m. birželio 15 d. sovietinės Rusijos imperijos įvykdytos okupacijos ir aneksijos. Todėl mirties bausmė kaip atsakomybė už kai kuriuos nusikaltimus akivaizdžiai turėjo politinį atspalvį. Ši gynybos priemonė, nesant tarptautinių saugumo garantijų, davė teigiamų rezultatų.

Antra vertus, Lietuvos teisės moksle, teisinėje publicistikoje mirties bausmės klausimas buvo nagrinėtas, aptarinėtas, diskutuotas bendrame ir istoriniame šios pasaulinės problemos bei atskirų valstybių visuomenių raidos kontekste. Svarstyty dramatiškos jos taikymo aplinkybės ir motyvai, švietėjiškų idėjų (visuomenės sutarties teorija) įtaka šios problemos iškėlimui bei priežastys, dėl kurių nepajėgiama ją išspręsti vienareikšmiškai, pastebint, kad mirties bausmė visada yra akistatoje ne tik su nusikaltėliu, kuriam ji gali būti taikytina, bet ir su jo pasirinkta auka arba objektu.

Be to, mirties bausmės įgyvendinimas praktikoje nebuvo adekvatus priimtų teismuose sprendimų kiekybei. Tai byloja humanizmo idėjų gyvybingumą to laikotarpio Lietuvos baudžiamojoje politikoje.

MIRTIES BAUSMĖ BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Šio laikotarpio baudžiamąją teisę sudarė dvi aktų grupės. Pirmąją – receptuoti teisė: 1903 m. Rusijos patvirtintas Baudžiamasis kodeksas ir Baudžiamasis karo statutas (1869 m. Rusijos kariškųjų įstatų XXII knyga). Antrąją – nacionaliniai įstatymai.

Baudžiamojo kodekso galiojimas buvo įteisintas 1919 m. sausio 16 d. Valstybės Tarybos Prezidiumo ir teisingumo ministro aktu. Buvo perimta Vakarų Europos, ypač Vokietijos, baudžiamosios politikos patirtis. Rusijoje jis nebuvo pradėtas taikyti, o Lietuvoje galiojo pirmosios vokiečių okupacijos (1914-1918) metais. Po 1920 m. gruodžio 21 d. įstatymų tekstuose, teismų praktikoje ir vertimuose į lietuvių kalbą šis kodeksas buvo įvardintas Baudžiamuoju statutu (toliau BS).

Įteisinus BS veikimą, buvo atsisakyta 23 straipsnių ir nustatyta, kad negalioja visa, kas prieštarauja Konstitucijai.

Nacionalinę baudžiamosios teisės dalį sudarė dvi įstatymų grupės. Viena iš jų keitė ir papildė receptotąjį BS. Iki 1940 m. sovietinės okupacijos tokios pataisos darytos net 24 kartus. Antrąją baudžiamųjų teisės aktų grupę sudarė įstatymai, nesiderinę su esama BS sistema arba reguliavę naujai susiformavusius XX a. pirmajai pusei būdingus politinius, socialinius, ekonominius santykius. Tokių įstatymų, kuriuos valstybės atkuriamuoju laikotarpiu priiminėjo Valstybės Tarybos Prezidiumas ir Ministrų Kabinetas, o vėliau Seimas ir Respublikos Prezidentas, buvo kelios dešimtys.

Pripažinus BS negaliojančiais 23 straipsnius, liko tik vienas mirties bausmės taikymo atvejis – už valstybės išdavimą (108 str.). Tačiau ir ši bausmė, tuo pačiu BS įteisinančiu aktu, buvo pakeista į sunkiųjų darbų kalėjimo bausmę. Taigi XX a. pradžios Lietuva, atkurdamą nutrauktą savo šešių šimtmečių valstybingumą ir įsijungdama į pasaulio valstybių šeimą, siekė kurti pažangią demokratinę visuomenę.

Tačiau Pirmojo pasaulinio karo tautų supriešinimas, ypač socialinių revoliucijų sukelti padariniai bei kaimyninių valstybių imperinės užmačios, privertė Lietuvą ginklu ginti nepriklausomybę, įvesti savo teritorijoje karinę padėtį ir pradėti taikyti mirties bausmę savo piliečiams už valstybės išdavimą bei papildyti jos taikymą pagal 1919 m. kovo 5 d. priimtus Ypatingus valstybės apsaugos įstatus. Juose nustatyta, kad vietose, kur bus paskelbta karinė padėtis, gali būti baudžiama mirtimi už šiuos nusikaltimus: 1) rengimąsi ir kėsiniimąsi sukilti prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę; 2) priešvalstybinį kariuomenės ir visuomenės kurstymą; 3) susisiekimo priemonių gadinimą; 4) kariuomenės įrangos naikinimą; 5) šnipinėjimą ir pagalbos priešui teikimą; 6) nusikaltimus žmogaus gyvybei; 8) pasipriešinimą valstybės valdininkui, einančiam pareigas.

Šios nusikaltimų sudėtys 1920 m. buvo perkeltos ir į BS, o tai reiškė, kad bausmės už aukščiau įvardintus nusikaltimus, taikytinos ir nesant karo padėties.

1920 metų gegužės 28 d. Steigiamasis Seimas paskelbė „Mirties bausmėm sustabdyti įstatymą“ iki amnestijos įstatymo priėmimo ir konstitucinio šios problemos sprendimo. Tų pačių metų birželio 10 d. priėmus Laikinąją Lietuvos Valstybės Konstituciją, jos 16 str. skelbiama „mirties bausmė naikinama“, pirmojoje šio straipsnio pastaboje nurodoma, jog karo metu, taip pat valstybei gresiančiam pavojui pašalinti konstitucinės garantijos gali būti sustabdytos įstatymu. Nepraėjus nė mėnesiui ir paaštrėjus krašto gynybos situacijai, 1920 m. liepos 23 d. tai ir buvo padaryta.

1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija mirties bausmės klausimą dekonstitucionalizavo, jo sprendimą patikėjo įstatymams.

Iki 1940 m. birželio 15 d. mirties bausmės klausimas įstatymais buvo reguliuotas dar keletą kartų. 1925 m. birželio 26 d. paskelbtame BS papildymo 99-jame str. mirties bausmė nustatoma

nusikaltusiam Respublikos Prezidento, Seimo atstovo, Ministrų Kabineto nario, Valstybės Kontrolieriaus ar Vyriausiojo Kariuomenės Vado nužudymu ir 453 str. – už žmogaus nužudymą politikos tikslais. Tačiau šiuos BS straipsnius Respublikos Prezidentas K. Grinius 1926 m. liepos 31 d. Seimo įstatymu panaikino.

Kaip rodo 1926-1929 metų politinės situacijos nestabilumas bei agresyvėjanti ir intensyvėjanti užsienio agentūrų nusikalstama veikla Lietuvoje, toks liberalus Seimo (paleisto 1927 m. balandį) sprendimas buvo pernelyg ankstyvas, siekiant sustiprinti valstybės saugumą, buvo būtinos pataisos. Jos buvo padarytos 1929 m. birželio 25 d. Respublikos Prezidentui priėmus „Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ar jų padėjėjams bausti įstatymą“. Pagal jį organizacijų dalyviai, kurių tikslas sujungti Lietuvą (ar jos dalį) su kita valstybe arba nuversti valdžią, sukelti valstybėje suirutę, baudžiami mirtimi. Taip turėjo būti baudžiami ir rengusieji teroristinę akciją, kėsinęsi ją vykdyti ar įvykdyti prieš valdžios narį ar valstybės tarnautoją. Pagal šį įstatymą galėjo būti baudžiami mirtimi ir kurstę prisidėti prie tokių organizacijų, padėję joms veikti, gabenę į Lietuvą tų organizacijų literatūrą.

Šiame įstatyme buvo numatyta sąlyga netaikyti mirties bausmės tiems šių organizacijų dalyviams, kurie, gyvendami Lietuvoje, išstos iš tų organizacijų per mėnesį nuo įstatymo paskelbimo momento ir praneš apie tai policijai arba prokuratūrai. Gyvenantiems ne Lietuvoje šis terminas buvo prailgintas iki 3 mėnesių.

Nuo 1929 m. lapkričio 13 d. bylas dėl šių nusikaltimų karo padėties metu sprendė kariuomenės teismas arba karo lauko teismas. Tokia įstatymų leidėjų – Respublikos Prezidento ir Seimo – pozicija dėl mirties bausmės taikymo Lietuvoje išsilaikė iki 1939 m. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse suaktyvėję Vokietijos ir Lenkijos priešiški veiksmai (pretenzijos į Klaipėdos ir Vilniaus kraštus) turėjo įtakos BS numatyti baudžiamąją atsakomybę ligi mirties bausmės taikymo keletui priešvalstybinių nusikaltimų. Tai reiškė, kad už šiuos nusikaltimus mirties bausmė galėjo būti taikoma ir atšaukus karo stovį, kuris tam tikrose Lietuvos teritorijose (dažniausiai pasienio zonoje) dėl taip susiklosčiusių nedraugiškų santykių su kaimynine Lenkija buvo įvestas beveik per visą pirmąjį Respublikos valstybingumo laikotarpį.

1939 m. vasario 20 d. įstatymas numatė atsakomybę iki mirties bausmės už nusikaltimus prieš Respubliką: valstybės išdavimas (108 str.), Lietuvos piliečio, nusikaltusio įstojimu į žinomo jos priešininko kariuomenę, arba neišstojimas iš tokios (109 str.), Lietuvos piliečio kurstymas svetimos vyriausybės kariauti ar kitaip priešišškai elgtis su Lietuva (110 str.), asmens išdavimas Lietuvos valstybės paslapčių, susijusių su Lietuvos saugumu (111, 111.1, 111.2, 111.3, 111.4, 112 str.), karine žvalgyba (113, 113.1 str.), karinės ginkluotės, amunicijos perdavimas priešui (114, 115 str.), diplomatinių informacijos dokumentų perdavimas priešui (116, 117 str.), bendrininkavimas valstybės išdavime (118, 118.1 str.). Pagal BS 119 str. svetimšalis ar žmogus be pilietybės už priešvalstybinius nusikaltimus Lietuvai privalėjo atsakyti kaip ir Lietuvos pilietis.

Mirties bausmė buvo taikoma ir pagal karo baudžiamuosius įstatymus, t. y. pagal 1869 m. Rusijos kariškųjų įstatų XXII knygą, kuriai išvertus į lietuvių kalbą prigijo „Karo baudžiamojo statuto“ pavadinimas. Šio statuto taikymas Lietuvoje įsigaliojo 1919 m. kovo 27 d. priėmus karo teismo įstatų. Šie įstatai papildyti keletą kartų, kol 1928 m. gegužės 14 d. Respublikos Prezidentas įstatymu pakeitė pavadinimą į „Karo lauko teismo įstatų“. Juose buvo numatyta taikyti mirties bausmę tose vietose, kur kariuomenė aktyviai kovoja su priešininku arba kur yra įvesta karo padėtis. Pagal šį statutą mirties bausme baustini tokie nusikaltimai, kaip kario drausmės pažeidimas užpuolant savo viršininką, ginklo pavartojimas priešinantis viršininko įsakymui, pabėgimas pas priešą ar prikalbėjimas pabėgti pas jį, savavališkas pasišalinimas iš sargybos, vengimas dalyvauti mūšyje, pasidavimas priešui ar pabėgimas iš mūšio lauko, šnipinėjimas ir kt.

DANIJA. 1933-aisiais įsigaliojus 1930 metų BK, mirties bausmė (MB) buvo panaikinta. Anksčiau BK skyrė MB už valstybinius nusikaltimus, tyčinį nužudymą. Paskutinis MB nuosprendis buvo įvykdytas 1892 m. Po Antrojo pasaulinio karo buvo priimtas specialus įstatymas, turėjęs grįžtamąją galią – jis numato MB už nusikaltimus Vokietijos okupacijos metais. Šio įstatymo pagrindu buvo sušaudyti 46 žmonės. Paskutinė MB įvykdyta 1950 m., o 1978 m. gegužės mėn. panaikinta.

AIRIJA. MB buvo panaikinta 1964 m. Išskyrus 3 atvejus: už valstybės išdavimą, tyčinį nužudymą, keletą specialių nusikaltimų pagal valstybės saugumo įstatymą. Trečiuoju atveju MB klausimą turėjo teisę spręsti karinis tribunolas. Paskutinis MB nuosprendis įvykdytas 1954 m. Po to mirties nuosprendžiai buvo keičiami laisvės atėmimu iki gyvos galvos, o 1990 m. galutinai atsisakyta MB.

ISLANDIJA. Reformuojant BK, buvo remtasi Norvegijos ir Švedijos BK pakeitimais. 1940 m. BK skelbė, kad aukščiausia bausmė – laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Paskutinį kartą MB įvykdyta 1930 m.

ISPANIJA. 1932 m. priėmus naują BK, MB buvo panaikinta, bet 1934 m. atnaujintas jos taikymas už teroristinius aktus, 1938 m. – už tyčinį nužudymą ir keletą kitų nusikaltimų. 1978 m. referendume tauta priėmė naują konstituciją. Ji panaikino MB taikos metu, bet paliko už karo metų nusikaltimus. Naujasis BK (1986 m.) išlaikė MB kaip alternatyvią priemonę už karo metų nusikaltimus. Paskutinis MB nuosprendis įvykdytas 1975 m. balandžio 17 d. Tuomet buvo nu-teisti penki asmenys.

ITALIJA. MB jau buvo panaikinta 1889 m. Po kelių pasikėsinimų į Italijos vyriausybės vadovą B. Musolinį MB buvo įvesta (1926 m.). Po ketverių metų BK numatė daugiau nusikaltimų, už kuriuos buvo galima taikyti MB. 1944 m. MB buvo taikoma už bendradarbiavimą su nacionalso-cialistais. 1945 m. gegužės 10 d. įstatymu MB numatyta kaip laikina priemonė už keletą sunkių nusikaltimų. MB taikos metu galutinai panaikino 1947 m. gruodžio 27 d. konstitucija. Ji skelbia, kad MB negalima, išskyrus už karo metų nusikaltimus. Be to, MB dar numato karinis BK, 1945-1947 m. buvo sušaudyti 88 žmonės – už bendradarbiavimą su fašistais Antrojo pasaulinio karo metais. 1957 m. buvo sušaudyti trys žmonės – tai buvo paskutinė MB.

KIPRAS. 1983 m. gruodžio 12 d. buvo priimtos BK pataisos: MB palikta tik už valstybės išdavimą, karo kurstymą ir plėšikavimą jūrose. Keletas MB taikymo atvejų numatyta kariniame BK. Paskutinė MB įvykdyta 1962 m. liepos 13 d.

POŽIŪRIAI Į MIRTIES BAUSMĘ

Mirties problemos sampratą šiuo Lietuvos valstybingumo tarpsniu atskleidžia keli solidūs straipsniai. Išsiskiria teisininko, Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto docento, teisingumo ministro (1939-1940) Antano Tamošaičio (1940 m. bolševikų nukankinto Kauno kalėjime) publikacija „Už ir prieš mirties bausmę“ („Teisė“, Nr. 13, 1928), Karo teismo prokuroro E. Vimerio apžvalga „Mirties bausmė“ („1919-1929 Kariuomenės teismas“, K, 1930) ir Vytauto Jurgučio studija „Mirties bausmė Lietuvos baudžiamojoje teisėje“ („Teisė“, Nr. 42, 1938).

E. Vimeris apžvelgia mirties bausmės taikymo istoriją nuo antikinės Romos, Persijos, Egipto. Pateikia šurpių duomenų apie mirties bausmę Europoje: XVI a. Vokietijoje mirties bausme buvo nubausta daugiau kaip 100000 raganų, Anglijoje 70 tūkstančių žmonių už valkatavimą, Ispanijoje pasmerkti 75 tūkstančiai aukų.

XVI–XVII a. priešrevoliucinės Prancūzijos baudžiamasis kodeksas buvo numatęs net 115 nusikaltimų, baudžiamų mirties bausme, Anglijoje tuo metu buvo įvardinta 160 tokių nusikaltimų. Tik XVIII a. antroje pusėje prasidėjo masinis judėjimas prieš mirties bausmę, todėl XIX a. pabaigoje jos buvo atsisakyta Italijoje, Olandijoje, Portugalijoje, o XX a. pradžioje – Norvegijoje

(1902), Švedijoje (1921). Autorius analizuoja mirties bausmės priešininkų Bekarijos, Sonnenfelso, Mitermajerio, Hovardo, Filangierio bei mirties bausmės šalininkų Kanto, Hėgelio ir kt. mintis. Pateikia Sergejevskio poziciją: mirties bausmės klausimo sprendimas priklauso nuo tautoje susiformavusios etikos. Šis mokslininkas teigia, kad teismo sprendimu paskirta mirties bausmė yra barbariškumo požymis, bet kartu verčia suprasti, kad per nusikaltimą pralietas kraujas – taip pat barbariškumo požymis. Kol visuomenė to nesupras, gražiausios kalbos prieš mirties bausmę bus tik žodžiai apie autorių kilnumą, o mirties bausmė išliks. Jeigu tokioje visuomenėje įstatymų leidėjai panaikins mirties bausmę, tai ji atsiras Linčo teismo pavidalu, arba jos panaikinimas bus suprastas kaip valstybės silpnumas, ir pasekmės bus dar blogesnės. E. Vimeris apžvelgia Gerneto veikale „Apie mirties bausmę“ pateiktą statistiką ir pažymi, kad nusikalstamumo lygis išlieka beveik toks pat, nepriklausomai nuo to, ar valstybė panaikina mirties bausmę, ar jos nepanaikina, o įstatymuose šios bausmės nevykdo; ar mirties bausmė įstatymais numatyta ir ji vykdoma. Jis daro išvadą, kad mirties bausmė, nors savo prigimtimi esanti nenormali, „šiais laikais dar negali būti visai panaikinta ir išmesta iš bausmių sistemos“.

A. Tamošaitis puikiai žinojo Vakarų Europos baudžiamąją teisinę politiką ir pateikia keletą savo meto žymių teisininkų mintis, kurias galima apibendrinti taip: mirties bausmė kaip teisinė problema yra išnagrinėta iki tokio lygio, jog naujų argumentų už jos taikymą ir prieš ją surasti neįmanoma, ir nė vienas iš šių dviejų požiūrių šalininkų nenusileis. Todėl mokslas sprendžiant šią problemą nustoja veikęs ir prasideda tikėjimas.

Teisė yra kiekvieno laikotarpio visuomenės kultūros išraiška, ir mirties bausmės problema turi būti sprendžiama pasaulėžiūros bei įsitikinimų lygmeniu. Taigi mirties bausmės problema, kai juridiniai argumentai išsemti, yra politinis klausimas. Ši problema labiau vilioja politiką nei teisininką. Teisininkas, einąs viduriniu keliu, svarsto atsargiai, nes jaučia sprendimo atsakomybę. Tuo tarpu politinis šios problemos aspektas ryškėja priklausomai nuo to, kokios, t.y. dešinėsios ar kairiosios, partijos yra valdžioje, nes mirties bausmė yra fiksuojama įstatymu. Valstybė gali atsisakyti šios bausmės rūšies, jeigu ji turi kitas priemones visuomenei apsaugoti nuo nepataisomų, visiems pavojingų asmenų. Mirties bausmės pakeitimas laisvės atėmimu iki gyvos galvos nėra lygiavertė visuomenės apsaugos priemonė, nes lieka viltis, kad vėliau bus pasigailėta, o tai sumažina kalėjimo baimę. Mirties bausmė, kai ji įvykdoma, yra auklėjamoji priemonė, ir kitus asocialius asmenis ji galinti padaryti naudingais visuomenei nariais.

Perteikęs mokslininkų mintis, A. Tamošaitis rašo, jog teisininko pozicija dėl mirties bausmės taikymo priklausys nuo jo pažiūrų. Teisininkas pozityvistas, nedrįstąs peržengti įstatymų leidėjo valios, pasisakys taip, kaip ši valia išreikšta, o idealistas, žmogaus prigimtinę teisę laikąs realia ir net įstatymo leidėjui privaloma, manys, kad neleista „valstybei atimti tai, ko ji duoti negali“.

Pagaliau ir Lietuvos įstatymais mirties bausmės taikymas buvo diferencijuotas. Įsakmiai nurodyta taikyti šią sankciją tik už keletą nusikalstamų veikų. Kitais atvejais jos panaudojimas sąlygotas nusikaltusiojo elgesio nusikaltimo padarymo metu ir veiksmų, kuriuos jis atliko prieš nusikaltimo išaiškinimą.

MIRTIES BAUSMĖS VYKDYMAS

Nors BS 15 str. ir buvo numatęs bausmės įvykdymą pakariant neviešai, tačiau ši egzekucija buvo atliekama sušaudant.

1937 m. sausio 28 d. Respublikos Prezidento įstatymu sušaudymas pakeistas dujų kamera. Pasmertiesiems mirti buvo leidžiama pasimatyti su sutuoktiniais, giminėmis ir pažįstamais. Egzekucijos nebūdavo viešos, nuo 1937 m. specialiai įrengtame būste (Teisingumo ministerijos žinioje ir priežiūroje).

BS 15 str. komentare motyvuota tuo, jog mirties bausmė yra didžiausia kančia, todėl neturi

būti dar kuo nors didinama. Prieš įvykdant bausmę pasmerktajam privalėjo būti kviečiamas jo tikybos dvasininkas religijos poreikiams tenkinti. Jis pasmerktąjį privalėjo lydėti į bausmės vietą ir pasilikti iki sprendimo įvykdymo. Nuo 1937 m. dvasininkas kviečiamas tik pasmerktajam pareiškus norą. Pasmerktasis egzekucijos metu privalėjo dėvėti kalinio drabužius. Bausmės vykdymo vietoje, be dvasininko, privalėjo dalyvauti prokuratūros atstovas, vietos policijos viršininkas, teismo sekretorius ir gydytojas. Teismo sekretorius privalėjo balsu perskaityti sprendimą. Įvykdžius bausmę, būdavo surašomas protokolas. Jį pasirašydavo bausmės vykdymo metu buvę asmenys. Nuo 1937 m. privalomų dalyvių sąrašė buvo įvardintas apygardos teismo prokuroras, būsto prievaizdas, gydytojas ir apygardos teismo sekretorius. Bausmės įvykdymą privalėjo prižiūrėti apygardos teismo prokuroras.

Tiksliais duomenimis apie pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu teismuose priimtus ir įvykdytus sprendimus baudžiamosiose bylose (taikant mirties bausmę) šio straipsnio autorius nedisponuoja.

Minint karinių teismų 10-ties metų jubiliejų, 1929 m. buvo paskelbta buvusio Armijos teismo, vėliau pasivadinusio Kariuomenės teismu, mirties bausmės statistika. 1919 metais Lietuvoje šis teismas mirties bausme nepasmerkė nė vieno nusikaltėlio, 1920 metais buvo priimti keturi sprendimai, tačiau nė vienas neįvykdytas. 1921 m. baustas 21 asmuo, įvykdyta bausmė – penkiems, atitinkamai 1922 m. bausta –12, įvykdyta – 3; 1923 m. bausta –10 asmenų, įvykdyta – 4; 1925 m. bausta –18 asmenų, įvykdyta – 2; 1926 m. bausta – 4, įvykdyta – 2; 1927 m. bausta 12 asmenų, bausmės neįvykdytos; 1928 m. bausti 3 asmenys, įvykdyta 1 bausmė.

Šiuo laikotarpiu nusikaltusius nuo mirties bausmės įvykdymo gelbėjo 1920 m. gegužės 26 d. Valstybės Prezidento, 1922 m. rugsėjo 20 d. Steigiamojo Seimo, 1926 m. liepos 6 d. Seimo, 1928 m. gegužės 14 d. Respublikos Prezidento amnestijų įstatymai.

Vėliau, t. y. 1930 m. liepos 14 d., buvo priimtas Respublikos Prezidento „Malonės įstatymas“, nustatęs malonės teisę, prašymo tvarką ir malonės aktų vykdymą.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

„IŠIMTINĖ“ BAUSMIŲ SISTEMOJE

SOVIETINĖS LIETUVOS BAUDŽIAMASIS KODEKSAS

Jovitas ELZBERGAS

Sovietams okupavus Lietuvą, šalyje įsigaliojo 1926 m. RTFSR baudžiamasis kodeksas. Juo buvo vadovautasi iki 1961 m. Tų metų birželio 26 d. Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba priėmė Lietuvos TSR baudžiamąjį kodeksą. Šis galioja ir šiandien, žinoma, su tam tikrais pakeitimais.

Baudžiamoji sovietmečio teisė turėjo užtikrinti valdančiosios partijos viešpatavimą. Tad nenuostabu, jog itin svarbią vietą bausmių sistemoje užėmė mirties bausmė. 1940-aisiais buvo įtvirtinta nuostata, jog kovai su sunkiais nusikaltimais, ardančiais sovietų valdžios ir santvarkos pagrindus, taikoma išimtinė priemonė – sušaudymas. Tačiau koks galėjo būti išimtinumas, jeigu už 43 straipsnių (iš 243-jų ypatingosios dalies) numatytas veikas galėjo būti baudžiama mirtimi. Beveik už visus valstybinius nusikaltimus: Tėvynės išdavimą, šnipinėjimą, karinės ar valstybinės paslapties atskleidimą, perėjimą į priešų pusę, net pabėgimą į užsienį, taip pat už

terroristinius aktus, nukreiptus prieš valdžią, geležinkelių ar kitokių kelių ir susisiekimo priemonių sugadinimą, viešą propagandą ar agitaciją prieš Tarybų valdžią, sabotažą, masines riaušes, banditizmą, šaunamojo ginklo pagrobimą, darbo drausmės ardymą, atsisakymą arba vengimą karo meto sąlygomis mokėti mokesčius ar vykdyti prievoles, pinigų ir kitų vertybinių popierių padirbinėjimą, kontrabandą. Mirties bausmės galėjo būti skiriamos ir už nusikaltimus pagal kitus Baudžiamojo kodekso skyrius. Beveik už visus karinius nusikaltimus. Tačiau už tyčinį nužudymą, esant sunkinančių aplinkybių, mirties bausmė nebuvo numatyta. Tačiau mirties bausme buvo baudžiamas karys už tyčinį nužudymą, esant itin sunkinančių aplinkybių. Taip pat išimtinė bausmė buvo skiriama už ginkluotą plėšimą.

Nuo 1947 m. iki 1950 m. mirties bausmės nebuvo taikomos. Mat 1947 m. gegužės 26 d. buvo priimtas TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas dėl mirties bausmės panaikinimo. Už nusikaltimus, veikiančiais įstatymais baudžiamus mirties bausme taikos metu, taikyti 25-erių metų įkalinimą pataisos darbų stovykloje. Tačiau 1950 m. sausio 12 d. ta pati institucija priėmė įsaką, atnaujinantį mirties bausmės vykdymą tėvynės išdavikams, šnipams ir diversantams. 1954 m. balandžio 30 d. buvo papildytas 1950 m. įsakas ir nustatyta, jog mirties bausme baudžiama ir už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis.

1961 m. birželio 26 d. patvirtintas Lietuvos TSR baudžiamasis kodeksas iš esmės skyrėsi nuo anksčiau galiojusio rusiškojo. 24-ajame BK straipsnyje teigiama, kad leidžiama taikyti mirties bausmę kaip išimtinę bausmę, iki ji bus visiškai panaikinta. Realiai mirties bausmė nebuvo išimtinė, nes už 27 straipsniuose (iš 222) numatytas veikas ji buvo taikoma. Išliko ši bausmė už tėvynės išdavimą, šnipinėjimą, teroristinį aktą prieš užsienio valstybės atstovą, diversiją, kenkimą, banditizmą, veiksmus, dezorganizuojančius pataisos įstaigų darbą. Taip pat už karinius nusikaltimus.

Nauja tai, kad mirties bausmė galėjo būti skiriama už netikrų pinigų ar vertybinių popierių gaminimą ir realizavimą, valiutos operacijų taisyklių pažeidimą, valstybinio ar visuomeninio turto grobimą stambiu mastu, tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, išžaginimą, jeigu tai padarė itin pavojingas recidyvistas arba tai sukėlė itin sunkias pasekmes, taip pat už mažametės išžaginimą, kyšio ėmimą, kėsiniimąsi į milicijos darbuotoją ar liaudies draugovinininko gyvybę.

Tai buvo įtvirtinta 1961 metų Baudžiamajame kodekse, ir jis be didesnių pakeitimų galiojo iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Dabar jame daug kas pakeista. Šiandien mirties bausmė gali būti skiriama tik už pabaigtą tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis ir už nusikaltimus, numatytus įstatyme dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą. Ši norma įtraukta į Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. Beje, parengtas naujojo Baudžiamojo kodekso projektas, kuriame siūloma atsisakyti išimtinės bausmės – mirties.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

EUROPA IR MIRTIES BAUSMĖ

AUSTRIJA. Mirties bausmė (MB) panaikinta 1919 m., tai įtvirtinta 1920 m. konstitucijoje. 1933 m. MB buvo atstatyta už žmogžudystę, po metų – už sprogstamųjų medžiagų laikymą. MB už nusikaltimus taikos metu galutinai panaikinta 1950 m., o už visus nusikaltimus – 1968-aisiais. Paskutinė MB įvykdyta 1950 m. kovo 24 d.

ANDORA. Ši valstybė neturi rašytinio baudžiamojo kodekso (BK). Baudžiamoji teisė remiasi romėnų teise, Justiniano, Napoleono kodeksais. Per šį šimtmetį MB buvo įvykdyta tik vieną

kartą –1943 m. MB panaikinta 1990 m.

BELGIJA. Pagal BK (1867 m.) MB numatyta už sunkius nusikaltimus asmeniui ir visuomenės saugumui. 1975 m. MB įteisinta už žmogaus pagrobimą, 1976 m. – už lėktuvo nuvarymą. Abiem atvejais – tik esant sunkinančių aplinkybių. Mirties nuosprendžiai praktikoje pakeičiami įkalinimu. 1944–1950 m. už karinius nusikaltimus buvo nuteisti ir sušaudyti 242 žmonės. Nuo 1950 m. rugpjūčio mėn. neįvykdytas nė vienas mirties nuosprendis.

DIDŽIOJI BRITANIJA. 1965 m. įstatymas paskelbė eksperimentą – penkerius metus nevykdyti mirties bausmės. 1969 metų pabaigoje MB buvo panaikinta, išskyrus už valstybės išdavimą, nusikaltimus karo metu (pagal atskirus specialius įstatymus). 1988 m. liepos mėn. 7 d. parlamente buvo balsuojama už pataisas, kad MB vėl būtų taikoma už nužudymus. Pataisos nebuvo priimtos. Paskutinį kartą MB įvykdyta 1964 m. rugpjūčio 13 d.

VOKIETIJA. MB panaikinimo pagrindas buvo 1949 m. įstatymas – ekvivalentiškas konstitucijai. Buvusioje VDR MB buvo panaikinta 1987 m. liepos 17 d. Valstybės Taryba dekretu nustatė, kad VDR, remdamasi JT rekomendacijomis, panaikina MB. Iki tol ji galėjo būti taikoma už nužudymą, genocidą, šnipinėjimą ir kt. Bet tai nebuvo privaloma bausmė. Nuo 1974 m. ji nebuvo taikyta.

GRAIKIJA. Graikijos BK (1950 m.) MB numato kaip alternatyvią priemonę už sprogimų, sukėlusių žmonių mirtį, organizavimą ir kitus sunkius nusikaltimus. MB kaip privaloma numatyta už bandymą atskirti Graikijos teritorijos dalį. Paskutinė MB įvykdyta 1972 m., panaikinta 1993 m.

LICHTENŠTEINAS. 1987 m. birželio 24 d. priimtas BK panaikino MB už visus nusikaltimus. Iki tol šalyje galiojo Austrijos 1852 m. BK. MB buvo numatyta už tyčinį nužudymą, kūno sužalojimą, sukėlusį grėsmę gyvybei, valstybės išdavimą. Paskutinį kartą MB įvykdyta 1785 m.

DANIJA. 1933-aisiais įsigaliojus 1930 metų BK, MB buvo panaikinta. Ankstesnis BK skyrė MB už valstybinius nusikaltimus, tyčinį nužudymą. Paskutinis MB nuosprendis buvo įvykdytas 1892 m. Po Antrojo pasaulinio karo buvo priimtas I specialus įstatymas, turėjęs grįžtamąją galią – jis numato MB už nusikaltimus Vokietijos okupacijos metais. Šio įstatymo pagrindu buvo sušaudyti 46 žmonės. Paskutinė MB įvykdyta 1950 m., o 1978 m. gegužės mėn. panaikinta.

AIRIJA. MB buvo panaikinta 1964 m. išskyrus 3 atvejus: už valstybės išdavimą, tyčinį nužudymą, keletą specialių nusikaltimų pagal valstybės saugumo įstatymą. Trečiuoju atveju MB klausimą turėjo teisę spręsti karinis tribunolas. Paskutinis MB nuosprendis įvykdytas 1954 m. Po to mirties nuosprendžiai buvo keičiami laisvės atėmimu iki gyvos galvos, o 1990 m. galutinai atsisakyta MB.

ISLANDIJA. Reformuojant BK, buvo remtasi Norvegijos ir Švedijos BK pakeitimais. 1940 m. BK skelbė, kad aukščiausia bausmė – laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Paskutinį kartą MB įvykdyta 1830 m.

ISPANIJA. 1932 m. priėmus naują BK MB buvo panaikinta, bet 1934 m. atnaujintas jos taikymas už teroristinius aktus, 1938 m. – už tyčinį nužudymą ir keletą kitų nusikaltimų. 1978 m. referendume tauta priėmė naują konstituciją. Ji panaikino MB taikos metu, bet paliko už karo metų nusikaltimus. Naujasis BK (1986 m.) išlaikė MB kaip alternatyvią priemonę už karo metų nusikaltimus. Paskutinis MB nuosprendis įvykdytas 1975 m. balandžio 17 d. Tuomet buvo nuteisti penki asmenys.

ITALIJA. MB jau buvo panaikinta 1889 m. Po kelių pasikėsinimų į Italijos vyriausybės vadovą B. Musolinį MB buvo įvesta (1926 m.). Po ketverių metų BK numatė ir daugiau nusikaltimų, už kuriuos buvo galima taikyti MB. 1944 m. MB buvo taikoma už bendradarbiavimą su nacionalsocialistais. 1945 m. gegužės 10 d. įstatymu MB numatyta kaip laikina priemonė už keletą sunkių nusikaltimų. MB taikos metu galutinai panaikino 1947 m. gruodžio 27 d. konstitucija. Ji

skelbia, kad MB negalima, išskyrus už karo metų nusikaltimus. Be to, MB dar numato karinis BK. 1945-1947 m. buvo sušaudyti 88 žmonės už bendradarbiavimą su fašistais Antrojo pasaulinio karo metais. 1957 m. buvo sušaudyti trys žmonės – tai buvo paskutinė MB.

KIPRAS. 1983 m. gruodžio 12 d. buvo priimtos BK pataisos: MB palikta tik už valstybės išdavimą, karo kurstymą ir plėšikavimą jūrose. Keletas MB taikymo atvejų numatyta kariniame BK. Paskutinė MB įvykdyta 1962 m. liepos 13 d.

LIUKSEMBURGAS. 1979 m. gegužės 17 d. įstatymas panaikino MB. Po Antrojo pasaulinio karo 18 žmonių buvo nuteisti MB, bet įvykdyti tik 9 nuosprendžiai. Paskutinė MB už nusikaltimus taikos metu įvykdyta 1948 m. rugpjūčio 7 d., o už nusikaltimus karo metais – 1949 m. vasario 24 d.

MALTA. MB panaikinta 1971 m., bet jos taikymo galimybė išliko ginkluotosiose pajėgose – už pagalbą priešui, bendradarbiavimą su užsienio žvalgyba ir t. t. Paskutinė MB įvykdyta 1943 m.

MONAKAS. MB panaikino 1962 m. gruodžio 17 d. konstitucija. Paskutinė MB įvykdyta 1947 m.

NYDERLANDAI. 1982 m. balandžio 11 dieną parlamentas priėmė konstitucijos pataisas, panaikinusias MB. Paskutinė MB įvykdyta 1860 m. už nusikaltimus taikos metu ir 1945 m. – už karo metų nusikaltimus.

NORVEGIJA. MB buvo panaikinta 1902 m. gegužės 22 d., tačiau karinis BK MB taikė iki 1979 m. Po Antrojo pasaulinio karo MB buvo nuteisti 37 asmenys, paskutinis – 1948 m. rugpjūčio 29 d. Už nusikaltimus taikos metu MB paskutinis nuosprendis įvykdytas 1876 m.

PORTUGALIJA. 1852 m. panaikino MB už politinius nusikaltimus, o 1867 m. – už kitus. 1976 m. priimta konstitucija panaikino MB galutinai. Paskutinė MB įvykdyta 1849 m. Tiesa, mirties nuosprendžiai buvo skelbiami iki 1905 m., bet nėra duomenų, ar jie buvo įvykdyti.

SAN MARINAS. Pirmą kartą MB buvo panaikinta 1848 m. 1853-1858 m. ji vėl buvo taikoma už itin sunkius nusikaltimus. 1865 m. priimtas BK mirties bausmės nenumatė. Paskutinė MB įvykdyta 1468 m.

SUOMIJA. 1972 m. gegužės 5 d. buvo pakeistas 1949 BK ir panaikinta MB už taikos metu įvykdytus nusikaltimus. 1939-1944 m. karinis tribunolas MB nuteisė apie 500 žmonių už karo nusikaltimus. Paskutinis mirties nuosprendis už karinius nusikaltimus taikos metu įvykdytas 1826 m. MB panaikinta 1990 m.

PRANCŪZIJA. 1981 m. rugsėjo 9 d. įstatymas panaikino MB. Mirties bausmė Prancūzijoje buvo panaikinta 1848 m., bet ji buvo taikoma pagal specialius įstatymus už nusikaltimus, keliančius pavojų visuomenės saugumui. 1966-1977 m. buvo giljotinuoti 9 žmonės. Kai buvo panaikinta MB, šios bausmės laukė 7 žmonės.

LENKIJA. MB buvo panaikinta 1889 m. 1926-aisiais jos taikymas atnaujintas. 1944 m. dekretu MB buvo numatyta už nusikaltimus karo metu, 1948 m. – už politinius, kai kuriuos turtinius nusikaltimus. Galiojantis 1969 m. BK pabrėžia ypatingą MB charakterį. Visuomenės informavimo priemonėse dažnos diskusijos šia tema, bet MB panaikinimo idėją palaiko tik trečdalis žmonių. 1988 m. vasario 25 d. valdžia atsisakė leisti įkurti visuomeninį komitetą už MB panaikinimą, neva jis keliąs grėsmę visuomeninei tvarkai.

JUGOSLAVIJA. Galiojančiame BK trečdalis straipsnių numato MB taikymo galimybę. 1973-1987 m. buvo įvykdyti 49 mirties nuosprendžiai. Čia neįtraukti karinių teismų nuosprendžiai. Nors skelbiama, kad visuomenė orientuojama į MB panaikinimą, bet 1981 m. valdžia blokavo judėjimo legalizavimą. 1988 m. svarstytas BK projektas ir sumažinta nusikaltimų sudėčių, už kurias numatoma MB.

RUMUNIJA. 1949 m. įvesta MB už kai kuriuos nusikaltimus taikos metu. Prieš tai MB buvo

taikoma tik už karo metų nusikaltimus. 1958 m. nusikaltimų skaičius padidintas. Iki 1968 m. MB keliais atvejais buvo vienintelė priemonė, vėliau tapo alternatyva. Nors teoriškai MB apibrėžiama kaip išimtinė priemonė, bet ji buvo taikoma daugeliu atvejų už labai įvairius nusikaltimus. 1979 m. Rumunijos atstovas Žmogaus teisių komitete pareiškė, kad bus svarstomos MB taikymo sumažinimo galimybės, bet po šio pareiškimo mirties nuosprendžių padaugėjo. Tai sukėlė tarptautinę reakciją. 1989 m. Rumunija panaikino MB.

RUSIJA. MB buvo taikoma beveik visą laiką, išskyrus kelias trumpas pertraukas -1917, 1920-1921, 1947-1950 m. Nuo 1960 iki 1970 m. padvigubėjo nusikaltimų, už kuriuos buvo galima skirti MB: spekuliacija valiuta, pataisos darbų įstaigų administracijos ar kitų kalinių terorizavimas, kyšio ėmimas itin stambiu mastu. 1980 m. buvo panaikinta MB už suaugusiųjų išžaginimą.

Ilgą laiką duomenys apie MB taikymą buvo slepiami. Viešai šiuo klausimu pradėta kalbėti tik 1987 m. Vėliau spaudoje skelbti įstatymų projektai MB netaikyti vyresniems nei 60 metų žmonėms bei sumažinti MB taikymą nuo 18 nusikaltimų iki 6.

* * *

99 valstybės panaikino mirties bausmę įstatymuose arba praktikoje.

58 valstybės ir teritorijos panaikino mirties bausmę už visus nusikaltimus.

75 valstybės panaikino mirties bausmę už visus nusikaltimus, tačiau paliko galioti mirties bausmę už kai kuriuos išskirtinius nusikaltimus (pavyzdžiui, padarytus karo metu).

26 valstybės gali būti traktuojamos kaip panaikinusios mirties bausmę de facto: mirties bausmė nepanaikinta įstatymuose, bet bausmė nebuvo vykdoma 10 ar daugiau metų.

95 valstybių įstatymai numato mirties bausmę ir vykdo ją.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

MIRTIES BAUSMĖ IR ŽMOGAUS TEISĖS

Erikas PROKOŠAS – Tarptautinės amnestijos tyrimų koordinatorius

Daugiau nei pusė pasaulio šalių savo įstatymuose ar praktikoje jau yra panaikinusios mirties bausmę. Tai padaryti iki šio tūkstantmečio pabaigos ragino ir Europos Tarybos parlamentinė asamblėja – 1097 rezoliucija (1996).

Tarptautinė amnestija pasisako prieš mirties bausmę kaip prieš esminių žmogaus teisių pažeidimą.

Mirties bausmė traktuojama kaip žiauri ir pagal tarptautinės teisės normas (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 5-as straipsnis).

Dujų kameros, elektros kėdės, kaip ir senovės kankinimo prietaisai, turėtų išlikti tik muziejuose.

Mirties bausmės žiaurumas daro poveikį ne tik kaliniui ir jo šeimos nariams, bet ir jį saugantiems bei bausmę vykduojantiems (kartais net skiriantiems) pareigūnams.

Mirties bausmė pažeidžia ir kitas žmogaus teises. Tarptautinės amnestijos duomenimis, daugeliu atvejų kaliniai nuteisiami mirties bausme teismuose, kurie neatitinka tarptautinių teisingo teismo normų. Teisiamuosius dažnai gina nepatyrę advokatai arba jie visai neturi gynėjo. Kartais jie negali nuosprendžio apskusti arba kreiptis malonės.

Išlieka tikimybė, jog šia bausme gali būti nuteistas nekaltas asmuo.

Į šiuos argumentus būtina atsižvelgti nacionaliniuose debatuose. Jungtinių Tautų narės yra

įsipareigojusios vadovautis JT Chartijos 55-56 straipsniais (dėl žmogaus teisių).

Per pastaruosius 15 metų mirties bausmę panaikinusių šalių skaičius išaugo dvigubai: nuo dvidešimt septynių 1981 metais iki 58. Penkiolikoje šių šalių mirties bausmė taikoma tik už tam tikrus išimtinius nusikaltimus.

20 šalių ratifikavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6-ąjį protokolą.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

MIRTIES NUOSPRENDŽIO VYKDYMO BŪDAI

Pagal „Amnesty International“ parengė Adomas KUTRA

Pakorimas

Iki XIX a. mirtis kartuvėse būdavo ilga ir kankinanti: mirtininką pakeldavo aukštyn su virve, užnerta ant kaklo, o kritimas būdavo neaukštas. 1888 m. oficialus Britų komitetas svarstė, kaip „prideramai“ įvykdyti šią mirties bausmę, kad mirtis būtų greita ir neskausminga. Dabartinė pakorimo procedūra, taikoma daugelyje šalių, grindžiama šio komiteto rekomendacijomis. Kai kilpa uždedama ant kaklo ir užtraukiama, po nuteistojo kojomis atsiveria anga. Nuteistojo kritimo aukštį reguliuoja virvės ilgis, atitinkamas myriop pasmerktojo ūgį ir svorį – turi trukti nugaros smegenys, bet kad nenutrauktų galvos. Šis metodas reikalauja įgūdžių ir patirties: bausmės vykdytojas turi tiksliai apskaičiuoti virvės ilgį.

Didžiosios Britanijos mirties bausmės karališkoji komisija išnagrinėjo įvairius mirties būdus pagal „humaniškumą, patikimumą ir padorumą“ ir padarė išvadą, kad baudimas mirti pakariant šalyje turi išlikti. 58 pasmerkųjų skrodimas įrodė, kad mirties priežastis buvo lūžis su pasislinkusiais kaklo slanksteliais, nutrūkė arba sutraiškinti nugaros smegenys. Pasak komisijos, pakariant akimirksniu prarandama sąmonė ir jos nebeatgaunama, nes būna nutrūkęs kvėpavimas.

Sušaudymas

Bausmę vykdo vienas vykdytojas arba šaulių padalinys. Mirštama nuo vieno arba kelių veiksmų: gyvybiškai svarbių organų pažeidimo, pavyzdžiui, širdies, centrinės nervų sistemos, arba nukraujavus.

Šaunant iš pistoleto į galvą iš arti, sąmonė prarandama iškart. Kai šauna šaulių padalinys per nuotolį, tai gali įvykti ne iš karto, nes esti sumažėjęs pataikymo tikslumas: jiems gali būti įsakyta šauti į žmogaus liemenį, nes tuomet didesnė pataikymo galimybė, negu šaunant į galvą. Britų karališkoji komisija pastarajam bausmės vykdymo būdui nepritarė, nes jis neefektyvus ir negarantuoja staigios mirties.

1986 m. pasirodė pranešimas, kad Nigerio valstijos (Nigerija) karo gubernatorius išleido įsakymą: nuteistieji mirties bausme už ginkluotą plėšimą turi būti sušaudomi salvėmis, kurių pirmosios paleidžiamos į kojas. Pasak vieno valstybės tarnautojo, toks nusikaltėlis ne tik turi gerai jausti jo padaryto nusikaltimo skausmą, bet ir neišvengti mirties.

Elektros kėdė

Mirtis elektros kėdėje atsirado Jungtinėse Amerikos Valstijose 1888 m. Buvo motyvuota, kad ji yra humaniškesnė, negu baudimas mirti pakariant. Mirties procedūra tokia: nuteistasis tvirtai pririšamas prie specialios kėdės, vykdytojas pritvirtina prie galvos ir kojų drėgnus varinius elektrodus. Trumpą akimirką paleidžiama stipri elektros srovė. Mirštama sustojus širdžiai ir paraly-

žiavus kvėpavimą. Mirtis elektros srove sukelia pastebimą poveikį – apanglėja vidaus organai. Nesvarbu, ar nuteistasis po pirmojo srovės įsijungimo praranda ar nepraranda sąmonę, gyvybiškai svarbūs organai tebefunkcionuoja. Kad priartėtų mirtis, būtina vėl įjungti elektros srovę.

Mirtina injekcija

Ši mirties procedūra primena ligoninės procedūrą: į veną įleidžiama mirtina greitai veikiančio barbitūrato dozė su paralyžiuojančiu cheminiu preparatu.

Nors mirtinos injekcijos šalininkai tvirtina, kad šis metodas humaniškesnis už kitus, tačiau gydytojai nurodo ir kai kurių problemų. Jei įkalintieji ilgą laiką piktnaudžiavo leidžiamais narkotikais, tai jų venos gali būti surandėjusios, ir preparatui suleisti tenka kviestis į pagalbą chirurgą. Injekcijos metu nuteistajam priešinant, nuodai gali patekti į arteriją arba raumenis ir sukelti skausmą.

Mirtina injekcija kaip mirties metodas pirmą kartą patvirtinta 1977 metais Oklahomos ir Teksaso valstijų įstatymuose. Č. Bruksas buvo pirmas žmogus, nubaustas šiuo mirties būdu Teksase 1982 metų gruodį. Per pirmuosius šešerius metus JAV mirtina injekcija buvo pasmerkti myriop 34 žmonės.

Nunuodijimas dujomis

Nuteistąjį pririša prie kėdės hermetiškoje kameroje. Ant krūtinės diržais pritvirtinamas stetoskopas, sujungtas su ausinėmis gretimame kambaryje, kur gydytojas ir liudininkai stebi baismės eigą. Į kamerą leidžiamos cianido dujos. Mirtis ateina uždusęs.

Sąmonės netenkama greitai, tačiau visa procedūra gali užsitęsti kur kas ilgiau, jeigu nuteistasis stengiasi atitolinti mirtį sulaukydamas arba sulėtindamas kvėpavimą. Kaip ir naudojant kitus mirties vykdymo būdus, gyvybiškai svarbūs organai gali funkcionuoti dar ilgokai. Pavyzdžiui, nuteistojo Dž. L. Grėjaus kūną 1983 m. rugsėjo 2 d. konvulsijos traukė 8 minutes; per tą laiką jis 11 kartų įkvėpė plačiai išsisiūjęs be perstojo daužydamas galvą į stulpą už kėdės.

Galvos nukirsdinimas

Ši bausmės rūšis taikoma Saudo Arabijoje, Katare. Ji nurodyta Jemeno Arabų Respublikos ir Jungtinių Arabų Emyratų įstatymuose: galva nukirsdinama kardu. Manoma, kad kardo ašmenys iškart nukerta nugaros smegenis ir per šoką prarandama sąmonė, tačiau kartais gali prireikti ir kelių smūgių, nes kardas palyginti lengvas ginklas, tad bausmės vykdymo trukmė priklauso nuo budelio jėgos ir smūgio tikslumo.

Užmėtymas akmenimis

Nubaudimas mirti užmėtant akmenimis vykdomas nuteistąjį įkasus į žemę, paviršiuje lieka tik galva; arba kitaip, kai pasmerktajam neleidžiama judėti. Mirtis gali ištikti negreitai, nes žmogus geba pakelti stiprius smūgius ir neprarasti sąmonės.

Irano įstatymas draudžia užmušti iš pirmo smūgio. Šios šalies Islamo baudžiamasis kodeksas reikalauja, kad vykdant bausmę akmenys nebūtų pernelyg dideli, kad nuteistasis nemirtų nuo vieno arba dviejų smūgių; taip pat akmenys neturėtų būti tokie maži, jog jų nebūtų galima pavadinti akmenimis.

Apie tokią mirties bausmę Irane jos liudininkas pasakoja: „Sunkvežimis išvertė gausybę akmenų ir žvyro. Po to atvedė dvi baltai aprengtas moteris su maišais ant galvų. Į jas pasipylė akmenų kruša, ir maišai nusidažė raudonai. Sužeistos moterys parkrito, ir tada revoliucijos sargai jų galvas perkirto kastuvais.“

IR SUPRATAU: ESU NUTEISTAS IKI GYVOS GALVOS...

Adolfas STRAKŠYS

Sunku ginti ar smerkti. Neturiu teisės. Tiktai klausausi. Matau – ir mano pašnekovui nelengva. Jam, *GEORGIJUI DEKANIDZEI*, kurio sūnus nuteistas myriop ir sušaudytas. Mūsų pokalbis tarsi kraujuojančios žaizdos draskymas. Jis galvoja apie sūnų, aš – apie šimtus žmonių, kuriuos be jokio tardymo, teismo ir prokuroro kaltinimo sušaudė mafija. Jie visi norėjo gyventi. Norėjo gyventi ir mano pašnekovo sūnus. Jo žodžiai tėvui iš mirtininko kameros: „Kad bent gyvą pelytę įleistų į kamerą – išbučiuočiau kaip brangiausią žmogų...“ Tai pasakęs Georgijus atsидūsta ir tyli. Ilgai tyli. Neįauki tyła žmogaus gyvenime... ir mes pradedame pokalbį...

– **Viename interviu Jūs esate sakę: „Viltis numirs kartu su sūnumi“. Toji viltis jau mirusi. Borisas buvo paskutinis, kuris Lietuvoje sušaudytas pagal jos įstatymus. O gyvenimas eina...**

– Viltis žuvo kartu su sūnumi, kurį sušaudė. Aš negalėčiau pasakyti, kad Boria buvo sušaudytas pagal įstatymą. Tas mūsų pokalbis toks netikėtas, aš jam nepasiruošęs, bet galiu pasakyti tiesiai: aš labai dažnai, tiesiog kasdien mąstau apie tą situaciją, kuri buvo tada, aš nemiegu naktimis, mane kankina košmarai. Šito nepapasakosi. Aš apie tai parašiau knygą, kuri pirmiausia, regis, išeis Paryžiuje, nes ten yra rankraštis, o tiktai tada – Lietuvoje. Aš aprašiau viską, ką galvoju apie tą bylą, kaltininkus ir kaltintojus. O dėl sūnaus praradimo?!.. Aš kiekvieną sekmadienį aplankau sūnų, pasikalbu su juo, atnešu gėlių. Mano mintyse jis – gyvas, tasai mano berniukas, gyvas kaip gyva siela, aš netekau tiktai kūno. Užtenka man to, kad matau jo nuotraukas, portretą darbo kabinete, kur jis kabo vietoj šalies prezidento. Jis gyvas mano širdyje...

– **Jūs ir šiandien įsitikinę, kad sūnus nekaltas dėl žurnalisto Vito Lingio nužudymo?..**

– Absoliučiai! Pati byla parodė, kad jis prie to baisaus darbo neprikišo rankų. Jis nebuvo žudikas, kaip tai nori įrodyti teisėjai. Girdi, vadovas, organizatorius. To neįrodė nei tardymas, nei teismas! Jie gal įtikino save, bet ne žmones ir mane. Tuo netiki net žymūs užsienio teisininkai. Kai kur tai vadina savivale, susidorojimu. Nėra nė vieno fakto, kuris tiesiogiai įrodytų, kad Borisas Dekanidzė prisidėjo prie žurnalisto nužudymo...

– **Aš suprantu Jus kaip tėvą: žudikas gyvas, kiek teko girdėti, mokosi anglų kalbos, o Jūsų sūnaus nebėra...**

– Aš nežinau – lengva ar sunku V. Lingio žudikui, bet suprantu: jam fiziškai lengviau. Jis sėdi, valgo valdišką duoną, gauna siuntinukus, turbūt mokosi anglų kalbos, o gal ir lietuviškai, vadinasi, ruošiasi tapti dideliu žmogumi. Gal baigs ir universitetus? Paskui rašys pareiškimą pasigailėti, gal jam bus suteikta ir malonė, ką gali žinoti. Bet yra moralinė pusė. Jeigu jis padorus žmogus, besirengiantis grįžti į normalų gyvenimą, tai kaip jis po to susitarimo su teisėsaugos organais, sąžine ir tarpusavy, galės bendrauti su žmonėmis, su visuomene. Visuomenė tokio gali nepriimti...

– **Jūs asmeniškai pažįstamas su Achremovu? Kalbėjotės po teismo kaip su Borios draugu?**

– Ne, neteko su juo susitikti. Nesu net pažįstamas...

– **Po teismo buvo mesti rūstūs kaltinimai Jums. Girdi, pasišovėt susprogdinti Ignalinos atominę elektrinę...**

– Nenoriu apie tai ir kalbėti. Nesąmonė! Ką, aš pats nenoriu gyventi? Aš pakelsiu ranką prieš Lietuvą? Įsivaizduot negaliu!

– **Bet buvot šaukiamas į generalinę prokuratūrą...**

– Aš ten ėjau, prisipažinsiu, su džiūvėsių maišeliu, kaip sakoma. Bet, matot, sėdžiu prie šito stalo ir vadovauju savo bizniui...

– **O visgi?**

– Kas „visgi“? Pasakysiu štai ką: tai nebuvo vienos „Respublikos“ prasimanymas. Tomkus šito būtų bijojęs vienas daryti. Už jo stovėjo kažkokios jėgos, kažkokios struktūros...

– **Kokios?**

– Spręskite patys: valstybė gavo nemažai kapitalo elektrinės apsaugai ir rekonstrukcijai...

– **Kažin, ar dėl to?**

– Bet faktas lieka faktu... Rašė mūsų spauda, rašė užsienis... Ir sugalvok, žmogau: nori susprogdinti atominę elektrinę?!... Čia jau galėjo apkaltinti genocidu, ne mažiau. Tai buvo bepročio svaičiojimai. Gal norėjo mane išprovokuoti kokiems nors veiksams, už kuriuos galėtų suminti ir galutinai sužlugdyti. Tačiau neišdegė. Provokacija nepavyko. Nors jiems kai kas pavyko. Jie mane ėmė dusinti.

– **Kaip tai suprasti?**

– Kaip norite. Štai aš negaliu išvykti į Vakarų Europos šalis, į Ameriką, sakysim, į Afriką. Aš beveik valstybinis nusikaltėlis, kurio pasaulis turi saugotis. Aš esu teroristas, nors nieko nenužudžiau, bet norėjau susprogdinti elektrinę. Šito jie pasiekė. Galiu išvykti tiktai į Rytų šalis. Lyg ten nebūtų atominių elektrinių...

– **Buvo malonės prašymas Prezidentui. Kas ten nulėmė sūnaus likimą. Juk būna, kad pasigaili...**

– Ką aš galiu pasakyti? Gal viena: profesorius Vytautas Landsbergis nesusitepęs nekaltų žmonių krauju. Jam valdant nė vienas mirties nuosprendis neįvykdytas... O dėl jūsų klausimo – aš žinau tiktai oficialią informaciją. Kitkas juk neturi prasmės... Sklinda gandai apie spaudimą Prezidentui. Bet ar yra apie tai prasmė kalbėti?.. Buvo sprendžiamas esminis klausimas: gyventi žmogui ar ne?! Tai baisus klausimas. Algirdas Brazauskas – silpnas žmogus. Neryžtingas. Jis atėmė gyvybę žmogui, kurio kaltės tiesioginių įrodymų nėra. Jį kaltino žudikai. Vakarai tokiu atveju žmogaus nesusaudytų. O mes, girdėjau, einam į Vakarus... Beje, ponas Algirdas Brazauskas yra pasigailėjęs žudikų, kurių kaltė absoliučiai įrodyta...

– **Taip, ir nužudymų buvo žiauresnių, už kuriuos teisėjai neskyrė mirties bausmės organizuotiems nusikaltėliams. Turiu galvoje Ukmergės kunigo nužudymą. Tai juridiniai kazusai, kurių neturėtų būti. O štai kaip sužinojot apie tai, kad sūnui įvykdyta mirties bausmė?**

– Man apie tai pasakė vienas žurnalistas. Jis dalyvavo teisme, jis sužinojo, kada ir kur įvykdyta mirties bausmė, kur Boria užkastas, pirmas aplankė jo kapą, padėjo ant jo gėlių ir atvažiaavęs pasakė man, kas įvyko... Aš, beje, dėl žinomų priežasčių neminėsiu to žurnalisto pavardės. Jis atvažiavo pas mane ir pasakė. Mačiau, kaip jam sunku išstarti tuos žodžius, bet jis juos ištarė. Jis laikė pareigą tai padaryti... O juk tai turėjo man pasakyti valdžia...

– **Ir Jūs kreipėtės?..**

– Tada kreipiausi į Vidaus reikalų ministeriją, ten, suprantama, nieko nežinojo, patarė skambinti į Aukščiausiąjį Teismą, ten irgi vaidino nieko nežiną. Juk tą dieną, kai buvo vykdoma mirties bausmė, visi pirmieji teisės saugos sistemos asmenys iš Vilniaus buvo išvykę. Nebuvo nei Aukščiausiojo Teismo pirmininko, nei vidaus reikalų ministro, nei generalinio prokuroro, nei Prezidento. Visą dieną skambinau, nedaviau ramybės, ir vakarop man pasakė, kad nuosprendis įvykdytas. Man pasakyti buvo įpareigota kažkokia Vidaus reikalų ministerijos sekretorė. Tada parašiau oficialų pareiškimą, prašydamas leisti palaidoti sūnaus kūną...

– **Ir kaip tai pavyko padaryti? Šito Lietuvoje nėra buvę, Rusijoje – irgi. Sušaudytieji tampa valstybės nuosavybe...**

– Aš apie tai nenoriu kalbėti. Tai jau mano asmeninis reikalas...

– Tegu. Bet sklando gandai, kad Borisas Dekanidzė – gyvas, kad jis gyvena Argentinoje ar kažkokioje kitoje Lotynų Amerikos šalyje. Turi ten vilą, panašią į Jūrmaloj buvusią. Sūnaus nebėr, o gandai sklinda. Tai neskaudina Jūsų, neižeidžia kaip tėvo?

– Taip, gandų yra įvairiausių. Kalba ne tikrai paprasti žmogeliai, bet ir aukštieji visuomenės sluoksniai, netgi užsieniečiai. Aš klausausi tų gandų, ir, aišku, kartais būna nemalonu. O kartais... Besiklausant kartais ir mane patį apima abejonės. Kai morge pamačiau jauno vyro palaikus, aš pasakiau generolui Svetulevičiui: „Tai ne mano sūnus“. Kodėl? Jo veidas buvo subjaurotas neatpažįstamai...

– **Kaip tai?**

– Nugrimuotas. Netgi natūralių antakių nebuvo – užpaišyti. Sunku buvo atpažinti Borią iš veido. Reikėjo ilgai ilgai žiūrėti į detales. Ilgai galvoti ir vertinti tai, ką matau, kas guli priešais, kol pagaliau nusprendžiau: tai mano sūnus. Sunku buvo save tuo įtikinti. Dėlioju sūnaus veidą tarsi mozaiką. Iš tikrųjų tai buvo sudėtinga, labai sudėtinga... O tie žmonės, kurie kalba, kad mano sūnus gyvas, yra neteisūs. Kol kas Borios nėra...

– **Kaip tai „kol kas“?..**

– Kol kas... Noriu paaiškinti, kad žmonės to nesuprastų tiesiogine prasme. Boria man asmeniškai ir tiems, kurie jį pažinojo ir su kuriais jis bendravo, ir tiems, kurie jo nepažinojo, bet šiandien lanko jo kapą ir neša ten gėles, netgi užsieniečiams, kurie susitinka su manimi, – tiems žmonėms jis kol kas gyvas. Jis gyvas mano širdyje, mano atmintyje, ir savo draugų širdyse, kol gyvas aš, kol gyvi tie žmonės... Kol kas jo nėra ir kol kas jis yra...

– **O Jūsų gyvenimas? Irgi kol kas? Už lango žiema, pripustyta, kaulus laužo šaltis.**

– Mano gyvenimas? Žiema. Senatvė. Kai pranešė apie sūnaus sušaudymą, pajutau: esu nu-teistas iki gyvos galvos ir turiu kalėti. Dveji metai kaip migloje. Nešu – ir viskas krenta iš rankų. Buvau ilgam išmuštas iš vėžių. Gyvenau – ir tarsi negyvenau. Negalėjau normaliai dirbti, normaliai gyventi, negalėjau normaliai jaustis šeimoje, prie pusryčių stalo negalėjau bendrauti su žmonėmis. Laikas krito tarsi į kažkokią juodą duobę. Tik štai po šių Naujųjų metų tarsi nubudau iš baisaus letargo ir suėmiau save į rankas. Sunku tą būseną išreikšti paprastais žodžiais, gal geriau aš perskaitysiu eilėraštį, kurį esu parašęs. Eilėraštis apie žmones, kurie nuteisė mano sūną sušaudyti...

– **Jūs ir anksčiau rašėte eiles? Georgijus Dekanidzė – ir poezija?! Kažkas nesiderina. Lyg vandens ir ugnies meilė...**

– O skydas ir kalavijas? Vienas saugo, kitas – kerta! Toks yra gyvenimas. Kai sunku, sukyla visokiausios jėgos, ir linguodamas galvą imi mąstyti eilėmis. Pasiklausykit...

– **Ir išleisit poezijos knygą?**

– Dar šiemet, kovo mėnesį. Tai bus tėvo, netekusio sūnaus, raudų knyga...

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

PRAEITIES BAUSMIŲ RELIKTAS

Dr. Jonas STAŠINSKAS – Lietuvos kalinių globos draugijos pirmininkas

Žiaurėjančio smurto banga skatina Lietuvos teisėtvarką ir teisėsauką permąstyti ir nusikal-timų prevenciją, ir bausmių sistemą. Problemine nuostata tampa mirties bausmė. 1996 metų Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl mirties bausmės vykdymo sustabdymo – savita teisės idėjų ir visuomenės nuomonės ekspertizė iki kol bus svarstomas naujojo Baudžiamojo

kodekso projektas, jau be mirties bausmės įteisinimo. Europos Sąjungon skubanti Lietuva nori palikti mirties bausmę praeičiai, kaip primityvų senų laikų bausmių relikta.

Pažvelgę į pasaulio mirties bausmių žemėlapi, regime, kad humaniškiausia nuostata paženklinta Europa. Tai senojo žemyno naujų laikų civilizacijos požymis. Tad Natūralu, kad Europos Sąjunga iš savo būsimųjų narių reikalauja, kad ir jos atsisakytų mirties bausmės. Gyvenimas be mirties bausmės – aukščiausiai pakylėta Vakarų Europos šalių baudžiamosios teisės ideologija. O kovai su nusikalstamumu reikia ieškoti kitų efektyvesnių šiuolaikinių būdų. Lietuva, sustabdžiusi mirties bausmės vykdymą, ateityje ją ir panaikintų, žengtų labai rimtą desovietizacijos žingsnį. Socializmas, kaip ir kiekvienas kitas totalitarinis režimas, augte suaugęs su mirties bausmėmis net už menkiausią ekonominį nusikaltimą. Štai Sovietų Sąjunga 1921–1954 m. myriop nuteisė 642980 žmonių. Bet tai tik dalelė tiesos iš „oficialiosios“ statistikos apie išimtinę bausmę, kuri buvo pritaikyta ir daugeliui Nemuno krašto piliečių. Lietuvos kalinių globos draugija keletus metus aktyviai stengiasi nuvainikuoti mirties bausmes, kaip išimtinės, „veiksmingumą“. Dėl jos panaikinimo ne kartą kreipėsi į aukščiausiąją šalies valdžią. Kaip rodo realybė nei valdžia, nei visuomenė dar nėra pasiruošusi šiai radikaliai reformai. Todėl draugija siūlė iš pradžių bent laikinai sustabdyti mirties bausmės vykdymą. Rimtas nepriklausomos demokratinės valstybės kūrimo įrodymas yra ir Lietuvos Respublikos 1920 metų įstatymas dėl mirties bausmių sustabdymo su A. Smetonos ir E. Galvanausko parašais.

1996-aisiais panašų žingsnį žengė dabartinis Prezidentas A. Brazauskas. Vadovas, jaučias atsakomybę ir žinaš, ką tai reiškia Lietuvai, jos įvaizdžiui Europoje ir pasaulyje. Tačiau mūsų šios partijos kol kas populistiskai medžioja rinkėjų balsus, net nesistengdamas diskutuoti, analizuoti išimtinės bausmės panaikinimo prasmingumo. Išprusę politikai puikiai suvokia, kad mirties bausmė menkai talkina nusikalstamumo prevencijai.

Kelia nerimą tai, kad prisidengus įvairiausiais pretekstais stengiamasi įteigti, jog būtina ne tik įtvirtinti šią bausmę, bet ir plačiau ją taikyti. Lietuvai niekada mirties bausmė ir kiti žiaurumai nebuvo kasdieniniai reiškiniai. Žiaurumus į Lietuvą atnešė okupaciniai režimai. Kokią aukščiausią bausmę būsimasis Baudžiamasis kodeksas skelbs Lietuvai, parodys ir Seimo narių pilietinę nuovoką.

Lietuvos kalinių globos draugija parengė jau antrą teminį „Pozicijos“ numerį. Pirmasis buvo skirtas draugijos veiklos barams, šalies įkalinimo įstaigų apžvalgai, atskiroms aktualioms problemoms aptarti (pavyzdžiui, pasenusioms įkalinimo įstaigų vidaus tvarkos taisyklėms). Šis, antrasis, skirtas mirties bausmės problematikai Lietuvoje. Čia ir mokslininkų tyrinėjimai, ir publicistiniai pasvarstymai apie šią labai sudėtingą ir skausmingą problemą: ar mirties bausmė yra toji kovos su nusikalstamumu panacėja? Norime tikėti, kad šis žurnalistinis bandymas bus paskata analitiškesniam bausmių sistemos tyrimui.

Europos šalys deda nemažai pastangų, kad Lietuva atsikratytų mirties bausmės. Ypač nuoširdžiai šias paskatas remia Norvegija. Didžiulis pasakojimas dienraštyje „Dagbladet“ atkreipė ir pernai Lietuvoje viešėjusios buvusios ministrės pirmininkės Gro Harlem Brundtland, ir visuomenės dėmesį į mirties bausmę nuteistą K. Savicką.

Lietuvos kalinių globos draugija nuoširdžiai dėkoja Norvegijos jos FRITT Ord bei JAV ir Baltijos fondams už paramą leidžiant šį žurnalo numerį.

PRIEMONĖS, GARANTUOJANČIOS NUTEISTŪJŲ MIRTIES BAUSME GYNIMO TEISES

1. Šalys, nepanaikinusios mirties bausmės, mirties nuosprendį gali skelbti tik už pačius sunkiausius nusikaltimus; apsiribojama tyčiniaus nusikaltimais su mirtina baigtimi arba kitomis itin sunkiomis pasekmėmis.

2. Skelbiamas mirties nuosprendis privalo atitikti nusikaltimo įvykdymo metu galiojusias teisės normas; be to, numatyta: jeigu po nusikaltimo įvykdymo buvo pakeisti įstatymai, numatantys švelnesnes bausmes, tai jos turi būti taikomos ir kaltinamajam, įvykdžiusiam konkretų nusikaltimą.

3. Mirties nuosprendis nepriimamas nusikaltimą įvykdžiusiems asmenims, kuriems nusikaltimo metu nebuvo suėję 18 metų; mirties nuosprendžiai neturėtų būti vykdomi nėščioms moterims arba moterims, neseniai tapusioms motinomis, asmenims, kurie nebegali suprasti savo veiksmų esmės,

4. Mirties bausmė gali būti skelbiama tik tuo atveju, jeigu asmens, kaltinamo įvykdžius nusikaltimą, kaltė įrodyta aiškiais ir įtikinamais įrodymais, neleidžiančiais kitaip aiškinti faktus.

5. Mirties nuosprendis gali būti vykdomas tik vadovaujantis galutiniu teismo sprendimu, paskelbtu kompetentingo teismo, po teismo proceso, kurio eigoje suteikiamos visos galimos teisingo teismo nagrinėjimo garantijos, atitinkančios Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14-ąjį straipsnį; taip pat kiekvienam įtariamajam ar kaltinamajam, įvykdžiusiam nusikaltimą, už kurį gali būti skiriama mirties bausmė, suteikiama teisė atitinkamai juridinei pagalbai visose teismo proceso stadijose.

6. Kiekvienas nuteistas mirties bausme turi teisę paduoti apeliaciją į aukščiausiąją teismo instituciją; be to, būtina imtis priemonių, kad tokios apeliacijos būtų privalomos.

7. Kiekvienas asmuo, nuteistas mirties bausme, turi teisę paduoti malonės arba nuosprendžio pakeitimo prašymą; malonė arba nuosprendžio pakeitimas gali būti pateikiami visais mirties nuosprendžio paskelbimo atvejais.

8. Mirties nuosprendis negali būti įvykdytas tol, kol atitinkami organai neišnagrinės malonės prašymo arba bus nebaigtos regresinės ir kitos procedūros, turinčios įtakos malonei arba nuosprendžio pakeitimui.

9. Mirties nuosprendžio procedūra turi būti vykdoma taip, kad ji keltų kuo mažiau kančių.

Pagal 1984 metų gegužės 25 d. Jungtinių Tautų ekonominės ir socialinės tarybos rezoliuciją
Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

REIKIA PALIKTI VILTĮ

Pokalbis su Teisės instituto direktoriumi Antanu DAPŠIU

– Jūs esate ir teisininkas, ir kriminologas, daugiau kaip ketvirtį amžiaus tiriantis nusikaltamumo, jo prevencijos problemas. Kaip suvokiate mirties bausmės sampratą šiuolaikinio pasaulio, teisės bei kriminologijos mokslo kontekste?

– Mirties bausmės aš nelaikau bausme. Tai yra dar viena legalizuota gyvybės atėmimo arba nusikaltėlio fizinio sunaikinimo priemonė, kurią šiuo atveju vykdo valstybė. Šios antihumaniškos priemonės nereikėtų painioti su gyvybės atėmimu užpuolikai būtiniosios ginties situacijoje.

Ir tai, manau, gali būti pateisinama ir visuomenės, ir gamtos dėsniais. Valstybė, negalinti suteikti gyvybės, negali turėti teisės ir jos atimti. Mirties bausmės procedūra, netiesioginis psichologinis pasmerktojo mirčiai kankinimas – antihumaniškas aktas.

Tai filosofinė, globalinė problema. Mirties bausmė nesuderinama su prigimtinės teisės samprata, taigi jos neturėtų būti ir pozityviosios teisės bausmių sistemoje. Teisiniu bei politiniu požiūriu mirties bausmė neturi perspektyvos. Jos taikymas konfrontuoja su tarptautiniais aktais – Visuotine žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinės amnestijos, Europos teisės nuostatomis. Motyvacija teisingumu ar atpildu („gyvybė už gyvybę“) nėra pakankamas civilizuotos teisinės valstybės argumentas taikyti mirties bausmę; antra vertus, ją naudoja ne privatus asmuo, o valstybė, kuri humaniško tikslo (šiuo atveju siekiant teisingumo) negali pateisinti antihumaniška priemone (naujos gyvybės atėmimu). Be to, manyčiau, kad mirties bausmės galimybė, nors ir netiesiogiai arba iš dalies, neigia ir Lietuvos Konstitucija, kurioje žmogaus teisė į gyvybę pripažinta prigimtine teise ir pasakyta, jog ją saugo įstatymas (18, 19 str.). Taigi Konstitucija numato išimčių valstybei šią teisę riboti, o juo labiau – atimti.

– Vadinas, mirties bausmės negalima laikyti bausme?

– Reikia suteikti nusikaltėliui (kad ir sunkiausiam) viltį sugrįžti į visuomenę. Žinoma, viskas priklauso nuo jo paties. Valstybės pareiga – teisingai nubausti nusikaltėlį ir kartu sudaryti galimybę per tam tikrą laiką išpirkti savo kaltę.

Tokia būtų mano principinė nuostata. Ir šiuo požiūriu, mirties bausmė nėra bausmė, o tam tikras susidorojimas su tam tikros kategorijos nusikaltėliais atimant jiems gyvybę.

– Ar mirties bausmė ir nusikalstamumas turi kokį nors ryšį, ar šios bausmės buvimas, jos taikymas turi įtakos, pvz., smurtinių nužudymų tendencijoms?

– Ryšys, be abejo, yra. Tačiau, manyčiau, šis ryšys, priešingai paplitusiai nuomonei, dažniausiai yra neigiamas, gal net atvirkštinis.

Tačiau pozityvaus ryšio (įtakos), kad dėl mirties bausmės kaip įbauginimo priemonės sumažėtų nužudymų ar kitokių nusikaltimų, už kuriuos įstatymai numato mirties bausmę, nei mūsų, nei kitų šalių (kiek man žinoma) moksliniai kriminologiniai tyrimai nenustatė. To nerodo ir elementari kriminalinė statistika, taigi ir nepatvirtina. Priešingai, kai kur jų nepadaugėdavo ar net sumažėdavo panaikinus mirties bausmę. O Lietuvoje situacija tokia: esant mirties bausmės taikymo grėsmei bei galimybei, užregistruotų tyčinių nužudymų (įskaitant pasikėsinimus) padaugėjo nuo 143 atvejų 1988 m. iki 502 tokių nusikaltimų 1995 m. (1996 m. užregistruoti 405 tyčiniai nužudymai arba pasikėsinimai nužudyti). Manau, kad išvada akivaizdi.

– Kodėl smurtininkų negąsdina išimtinė bausmė?

– Smurtininkai paprastai nesivadovauja baimės, kad jie bus nubausti mirties bausme, motyvu. Jie vadovaujasi visai kitokiu principu: ar bus sučiupti. Jie dažnai tik tuo rizikuoja. Žudikai skiriasi nuo daugelio vagių, kurie neretai racionaliai pasvarsto, kiek metų gali tekti sėdėti kalėjime. Be to, dalis smurtininkų (paprastai jie esti mažesnio išsilavinimo) netgi nepajėgia suvokti daugelio dalykų esmės ir įvertinti gyvybės prasmės. Yra situacijų, pavyzdžiui, buitinių konfliktų, kai pykčio priepuolio, susijaudinimo ar kitoje būsenoje įvykdoma žmogžudystė.

Dalis tokių asmenų (žudikų) tampa nepavojingi visuomenei, priešingai nei mano žmonės. Mat išnyksta nusikaltimo (nužudymo) realus motyvas, pvz., kerštas ar kita konkreti priežastis, situacija. Žinoma, tol, kol nepasikartos panaši. Tai ne banditai – jie rizikuoja ir yra pasiryžę bausmei.

– Mirties bausmės įvykdymas nebeleidžia ištaisyti teismo klaidos, o tokių atvejų pasaulyje praktikoje pasitaikė ne vienas.

– Tai labai pavojingas dalykas. Ir tai yra labai stiprus argumentas, kodėl turi būti panaikinta mirties bausmė.

– **Teigiama, kad geriau užkardyti nusikaltimus negu bausti.**

– Žiaurumas gimdo žiaurumą. Ne visada tiesiogiai. Ir galbūt ne aritmetine progresija, o geometrine. Kai visuomenė esti įsitikinusi, kad blogį galima įveikti blogiu, vadinasi, tam reikia dar didesnio – valstybės organizuoto blogio. Todėl valstybė nuolat priversta didinti prievartos aparatą ir formuoti atitinkamą visuomenės poziciją.

Kai įteisinama mirties bausmė kaip kraštutinė priemonė mėginant blogiu (smurtu) įveikti nusikalstamumą, ji tampa smurto legalizavimo „viršūne“. Tuomet žmonių santykiuose egzistuojantis kitas smurtas virsta įprastu reiškiniu. Visuomenė – tuo pačiu ir valdžia – pratinama problemas spręsti smurto keliu. Formuojasi įsitikinimas, kad tik smurtas ir būtent smurtas (agresija) yra patikimiausia priemonė blogiui įveikti, ar bet kuriam tikslui pasiekti. Tuomet ir nebeieškoma kitų būdų teisėtavakai kontroliuoti, oficialiai nuvertinamas humaniškumas, visuomenė agresyvėja. Žmonių bei teisėsaugos institucijų agresiją didina valstybės skelbiami mirties nuosprendžiai. Ir taip sukasi užburtas ratas – per oficialiąją poziciją, teismų praktiką, visuomenės (deja, taip pat vaikų ir jaunimo) sąmonę „dauginamas“ blogis.

Čia pravartu prisiminti Č. Bekariją. Anot jo, nusikaltėlių nuo nusikaltimo gali sulaukyti ne bausmės griežtumas (bauginimas bausme), bet jos neišvengiamumas.

– **Kaip geriau užbėgti nusikalstamumui už akių?**

– Neinformuota visuomenė nelabai suvokia, kad per griežtos bausmės nėra nei ekonomiškų, nei efektyvių – jos didina nusikaltimų recidyvą. Nustatyta, jeigu nusikaltėlis yra nubaustas kalėti ilgą laiką ir nepaliekama jam vilties grįžti į laisvę, jis rizikuoja – ir vėl recidyvas. Dažnai taip pat klystama manant, kad smurtininkai yra sunkiau pataisomi nei savanaudžiai nusikaltėliai. Šių recidyvas kur kas didesnis nei smurtininkų. Be to, asmenys, kurie už tapatų nusikaltimą nubaudžiami kalėjimu, kartu dažniau vėl nusikalsta, palyginti su tais, kuriems nebuvo taikytas realus laisvės atėmimas. Tai rodo kriminologiniai tyrimai. Vienoje kriminologijos studijoje buvo nustatyta, kad per 15 metų iš 920 nužudymus padariusių asmenų, kurie buvo nuteisti iki gyvos galvos, o vėliau paleisti (tai JAV praktikuojama ne taip retai) – tik 1 po kurio laiko buvo nuteistas mirties bausme. Analogiškame darbe minimi atvejai, kai 2 iš 1158 asmenų, paleistų iš įkalinimo vietų, buvo antrą kartą teisiami už nužudymą.

Tyrinėjimai Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje parodė, kad po mirties bausmės panaikinimo šiose šalyse nužudymų skaičius sumažėjo. Tad nėra patikimų mokslinių įrodymų, pateisinančių mirties bausmės taikymą. Mirties bausmė – tai nuraminimas nepakankamai informuotos visuomenės. Kai kas argumentuoja, kad Lietuvoje yra bloga ekonominė situacija ir todėl reikėtų imtis radikalesnių priemonių, norint iš jos išeiti. Tokių priemonių niekas neneigia, bet jos turi būti teisingos, gerai apgalvotos ir neperžengti prigimtinių žmogaus teisių ribų – šiuo atveju – kiekvieno teisės į gyvybę.

– **Pasak Jūsų, mirties bausmės problemos neišspręstinis teisės mokslo lygmenyje?**

– Galima ir reikia remtis viena ar kita mokslinė pozicija, bet tai nepakankami argumentai. Kartais jie labai spekuliatyvūs. Teisė – tai tik vienas, beje, labai siauras, požiūris į globalinę gyvybės problemą, lyg ir loginiu, bet neretai dogmatiniu būdu kuriamas teisės normų bei nuostatų pagalba. Ši problema turi būti sprendžiama aukštesniame – moraliniame, filosofiniame (žmogaus egzistencijos, jo gyvenimo prasmės) – lygmenyje. Ir tik čia ji gali būti išspręsta.

Mirties bausmė yra už teisės ribų, ir kartoju: ji nėra bausmė, o tik atpildo, susidorojimo priemonė.

– **Jūs dalyvavote rengiant naująjį Baudžiamojo kodekso projektą. Kaip šis dokumentas traktuoja mirties bausmę?**

– Dabartiniame projekte jau nėra mirties bausmės. Rengėjai suprato, kad ši priemonė yra beprasmė. Numatyta griežčiausia bausmė – įkalinimas iki gyvos galvos. Naujos bausmių siste-

mos įteisinimas priklausys nuo to, kaip Baudžiamojo kodekso projekto svarstymo metu reaguos visuomenė ir politikai. Dabartinės šio projekto nuostatos atitinka Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, prie kurios prisijungusi ir Lietuva. Ir, svarbiausia, jos atitiktų šios Konvencijos 6-ąją papildomą protokolą, kuris tiesiogiai draudžia mirties bausmę taikos metu.

Kodekso projektas diferencijuoja bausmes priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, žiaurumo laipsnio. Bausmės už labai sunkius ir ypač žiaurius nusikaltimus turėtų būti pakankamai griežtos. Bet visada ir kiekvienam reikia palikti viltį.

Kalbėjosi *Arvydas VALIONIS*

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

VIETOJ MALONĖS – ARBATOS PUODUKAS

Teismo posėdis Kinijoje retai kada tęsiasi ilgiau nei 20 minučių, o mirties nuosprendžiai – neapskundžiami. Pagal šalies praktiką teismai vyksta už uždarytų durų, o advokatai dalyvauja tik pusėje procesų. Didžiumai kinų advokatas – negirdėtas žodis.

Kinijoje teisingumas – valstybės sinonimas, o valstybė – tai nenuodėmingoji partija. Šalyje lyg ir vyksta teisinė reforma, tik popieriuje dovanojanti kaltinamajam šiek tiek tokias teises, tačiau iš tiesų net mintis, kad kaltinamasis gali būti nekaltas, suvokiama vos ne kaip sąmokslas. Todėl teisiamieji paprastai tylėdami išklauso nuosprendžio formuluotę ir net nebando gintis. Senasis Denas mėgsta patarėlę: „Reikia papjauti viščiuką, kad gulbė bijotų“.

Teisiamiesiems nesvarbu, kokios lyties ar amžiaus jie būtų, nuskuta plikai galvą ir ant kaklo pakabina lentelę su pavarde. Prieš bausmės vykdymą juos, tvirtai surištus virvėmis, veža atvirais sunkvežimiais per miestą. Priešais sunkvežimius važiuoja mašina su garsiakalbiais. Nuteistuosius atveža į stadioną, kur „atsitiktinai“ būna susirinkę didelių įmonių darbininkai. Ten mirtininkus, surištus viena grandine, išrikiuoja susirinkusiųjų apžvalgai ir per garsiakalbį perskaito nuosprendžius. Nelaimingieji privalo juos išklaudyti nulenkę galvas. Malonės Kinijoje nėra, tačiau mirtininkai turi teisę paskutiniajam ryžių dubenėliui ir arbatos puodukui. Po to juos vėl susodina į sunkvežimius, tada veiksmas vyksta labai greitai. Artimieji, norintys atgauti kūną, privalo sumokėti iššautų kulku kainą.

1996-ieji Kinijoje buvo patys kruviniausi po 1983 m., kai, oficialiais duomenimis, myriop buvo pasmerkta 3000 žmonių, o neoficialiai – dukart daugiau. 1995 m. buvo įvykdyti 1865 mirties nuosprendžiai. Apie kiekvieną atvejį informuoja spauda.

1996 m. Kinijos valdžia labai iškilmingai paminėjo tarptautinę kovos su narkomanija dieną. 27-iose provincijose įvyko 939 teismo procesai, kuriuose mirties bausme arba kalėjimu iki gyvos galvos nuteisti 769 žmonės. „Amnesty International“ duomenimis, per pirmąsias kampanijos „Stiprus smūgis“ 15 dienų buvo nuteisti mirti 650 asmenų. Ši kampanija visų pirma nukreipta prieš narkotikų prekeivius. Mat paskutiniu metu Kinija tapo didžiausiu šių medžiagų perkrovimo punktu. Čia plaukia heroinas iš Birmos, Laoso ir net Tailando. Pernai rugpjūčio 7 d. buvo suimta gauja, įvežusi iš Honkongo 600 kg heroino už 12 mln. JAV dolerių.

Mirties bausmė Kinijoje taikoma net už tokius prasižengimus kaip cigarečių kontrabanda, finansinis sukčiavimas, karvės pavogimas, visuomeninio turto naikinimas, jau nekalbant apie laisvamanybę. Kinijos kalėjimuose plačiai taikomi kankinimai ir mušimai. „Amnesty International“ duomenimis, rimbai ir kepenų atmušimas – mėgstamiausios kalėjimų prižiūrėtojų pramo-

gos. Tai, žinoma, nerodoma per Kinijos televiziją, tačiau laidose pakankamai daug kalbama apie sėkmingas policininkų operacijas. Neretai parodomi net sušaudyti nusikaltėliai. Pekine visur pamatysi pranešimų, kad už nusikaltėlių slėpimą gresia griežtos bausmės. Oficialiai sveikinamas įskundimas.

Pagal Kommersant-Daily

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr. 2.

BAUDŽIAMASIS STATUTAS T. 514 „LITERATŪROS“ KNYGYNO LEIDINYS KAUNAS 1930 DVIDEŠIMT SEPTINTASIS SKYRIUS Apie paleistuvystę

513. Kas nusikalto gašlavęs: su vaiku ar mergaite, kuriems nesukako keturiolika metų amžiaus; su nepilnamečiu žmogumi, nuo keturiolikos iki šešiolikos metų amžiaus, be jo sutikimo arba, nors ir sutinkant jam, bet naudodamas piktam jo nekaltybę, tas yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime ne ilgiau kaip trejus metus arba kalėti paprastajame kalėjime.

514. Kas nusikalto gašlavęs su moteriške, kuriai sukako šešiolika metų amžiaus, be jos sutikimo, tas yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime.

515. Kas nusikalto gašlavęs, kaip pasakyta 513 ir 514 straipsniuose: su žmogumi, kuris yra jo valdžioje arba jo yra rūpinamas; su žmogumi, kuris buvo prie to priverstas asmens smurtu arba grasymu padaryti galą ar labai sunkią arba sunkiąją kūno žalą jam pačiam arba jo šeimos žmogui, jei toks grasymas galėjo sukelti grasomajam jo įvykdymo baimės; su moteriške, jei begašlaudamas pažeidė jai mergystės vainiką, kad ir nesusimetęs, tas yra baudžiamas: nurodytais 513 straipsnyje atsitikimais – kalėti grasos kalėjime ne trumpiau kaip trejus metus; nurodytu 514 straipsnyje atsitikimu – kalėti grasos kalėjime.

516. Vyriškis, kuris nusikalto sanguliuavęs su vyriškiu, yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime ne trumpiau kaip tris mėnesius. Jei vyriškis sanguliuavo: su nepilnamečiu vaikinui, nuo keturiolikos ligi šešiolikos metų amžiaus, be jo sutikimo arba, nors ir sutinkant jam, bet naudodamas piktam jo nekaltybę; su vyriškiu, žinomai negalinčiu numanyti savumo ir reikšmės to, kas su juo yra daroma, arba valdyti savo elgesio dėl nesveiko savo dvasios suirimo, arba nenuovokos, arba proto nesubrendimo nuo kūno ydos ar ligos;

3) su negalinčiu nusikaltėliui pasipriešinti, nesutinkančiu sanguliuoti su vyriškiu, tai kaltininkas yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime ne trumpiau kaip trejus metus. Jeigu vyriškis sanguliuavo:

1) su vaikinui, kuriam nesukako keturiolika metų amžiaus;

2) su vyriškiu, kuris yra jo valdžioje arba jo yra rūpinamas;

3) su vyriškiu, kuris buvo prie to priverstas jam pačiam arba šeimos žmogui, jei toks grasymas galėjo sukelti grasomajam jo įvykdymo bausmės;

4) su paties smurtininko arba jam dalyvaujant nuovoką atimtu tam dalykui vyriškiu, tai kaltininkas yra baudžiamas kalėti sunkiajame kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus. Pasiėsinimas baudžiamas.

517. Kas nusikalto sanguliuavęs su jo suviliota tam dalykui mergina, nuo keturiolikos ligi dvidešimt vienų metų amžiaus, kuri yra jo valdžioje arba jo yra rūpinama, tas yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime.

518. Kas nusikalto kraujomaiša su žemutiniu arba aukštutiniu giminiečiu, yra baudžiamas: aukštutinis – nutremti; žemutinis – kalėti grasos kalėjime.

Pasikėsinimas baudžiamas.

Žemutinis giminietis, kuriam nesukako keturiolika metų amžiaus, paliekamas nebaustas.

519. Kas nusikalto kraujomaiša: aukštutiniu giminiečiu ar su žemutinio arba aukštutinio giminiečio vyru arba žmona, tas yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime ne ilgiau kaip trejus metus.

Pasikėsinimas baudžiamas.

Žemutinis giminietis, kuriam nesukako keturiolika metų amžiaus paliekamas nebaustas.

520. Kas nusikalto sanguliuavęs:

1) su nepilnamete nuo keturiolikos ligi šešiolikos metų amžiaus, be jos sutikimo arba nors ir sutinkant jai, bet naudodamas piktam jos nekaltybę.

2) su moteriške, žinomai negalinčia numanyti savumo ir reikšmės to, kas su ja yra daroma, arba valdyti savo elgesio dėl nesveiko savo dvasios suirimo, arba nenuovokos, arba proto nesubrendimo nuo kūno ydos ar ligos.

3) su negalinčia nusikaltėliui pasipriešinti, nesutinkančia sanguliuoti, tas yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime ne trumpiau kaip trejus metus. Pasikėsinimas baudžiamas.

521. Kas nusikalto sanguliuavęs su nepilnamete, nuo keturiolikos ligi šešiolikos metų amžiaus, nenaudodamas piktam jos nekaltybės, bet pasinaudojęs tam dalykui jos neišsigalėjimu, tas yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime.

522. Kas nusikalto sanguliuavęs: su mergaite ar vaiku, kuriems nesukako keturiolika metų amžiaus; su moteriške, kuri buvo prie to priversta asmens smurtu arba grasymu padaryti galą ar labai sunkią arba sunkiąją kūno žalą jai pačiai arba jos šeimos žmogui, jei toks grasymas galėjo sukelti grasomajai jo įvykdymo baimės; su paties smurtininko arba jam dalyvaujant nuovoką atimta tam dalykui moteriške, tas yra baudžiamas kalėti sunkiajame kalėjime ne ilgiau kaip dešimtį metų.

523. Kas nusikalto sanguliuavęs, kaip pasakyta 520-522 straipsniuose:

su žemutiniu arba aukštutiniu giminiečiu;

su žmogumi, kuris yra jo valdžioje arba jo yra rūpinamas,

tas yra baudžiamas nurodytais 520 arba 521 straipsnyje atsitikimais – kalėti sunkiajame kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus; nurodytais 522 straipsnyje atsitikimais – kalėti sunkiajame kalėjime ne ilgiau kaip dvylika metų.

524. Kas nusikalto sąvadavęs paleistuvauti:

merginą nuo keturiolikos ligi šešiolikos metų amžiaus, nenaudodamas piktam jos nekaltybės; merginą nuo šešiolikos ligi dvidešimt vienu metų amžiaus, žinomai nelytėtą, tas yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime. Jeigu kaltininkas sąvadavo žmoną, dukterį arba moteriškę, kuri yra jo valdžioje arba jo yra rūpinama, arba su žmonėmis, su kuriais sangūlis yra baudžiamas 518 ir 519 straipsniu, tai jis yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime. Šita pat bausme baustinas yra tas, kuris nusikalto vertęsis sąvadavimu, numatytu šio straipsnio pirmąją dalimi.

525. Tėvų katras, globėjas, rūpintojas arba žmogus, prižiūrįs nepilnametį, kuriam nesukako septyniolika metų amžiaus, arba esąs prie jo patarnauti žmogus, kuris nusikalto pataikavęs tokio nepilnamečio paleistuvavimui, yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime.

526. Kas nusikalto įgundęs moteriškę virsti prostitute asmens smurtu, arba grasymu padaryti galą ar labai sunkią arba sunkiąją kūno žalą jai pačiai arba jos šeimos žmogui, arba apgaulėmis, arba naudodamas piktam savo valdžią jai, arba pasinaudodamas jos neišsigalėjimu arba tos moteriškės priklausymu kaltininko, tas yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime ne trumpiau kaip tris mėnesius.

Kas nusikalto įgundęs nurodytomis šio straipsnio pirmoje dalyje priemonėmis moteriškę išvažiuoti iš Lietuvos, norėdamas paversti tą moteriškę ne Lietuvoje prostitute, tas yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime ne ilgiau kaip trejus metus.

Jeigu bus išrasta, kad kaltininkas verčiasi nurodytais šiame straipsnyje nusikalstamais darbais, tai jis yra baudžiamas kalėti grasos kalėjime.

Pasikėsėjimas baudžiamas.

527. Vyriškis, kuris nusikalto:

pelnęsis, tuo besiversdamas, iš prostitutės, kuri yra jo įtakoje arba jo priklauso, arba pasinaudamas jos neišsigalėjimu; traukęs moteriškes, tuo besiversdamas, verstis prostitucija paleistuvaujamosiuose namuose, norėdamas gauti turto naudos, yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime.

528. Kas nusižengė nelaikęs taisyklių, nustatytų paleistuvybei neleisti ir panaikinti jos žalingiems padariniams, tas yra baudžiamas areštu arba bauda ne daugiau kaip dviem tūkstančiais penkiais šimtais litų.

529. Kas nusikalto priėmęs į paleistuvaujamą namą moteriškę, kuriai žinomai nesukako dvidešimt vieni metai, tas yra baudžiamas kalėti paprastajame kalėjime. Šita pat bausme baus-tinas yra tas, kuris nusikalto sulaukęs paleistuvaujamajame name prostitutę, kuri yra pareiškusi noro mesti savo verslą.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr.3.

PREKYBA ŽMONĖMIS

*Ona GUSTIENĖ – Lietuvos žmogaus teisių asociacijos
Dingusių be žinios šeimų paramos centro koordinatore*

Pastaruoju metu Lietuvoje atsirado ir išplito iki tol negirdėta organizuoto nusikaltimo rūšis – prekyba žmonėmis. Per pastaruosius metus į užsienio šalių ir vietos viešnamius parduota daug jaunų moterų ir merginų, tarp jų nemažai nepilnamečių. Yra duomenų, kad žmonių grobimo atvejų daugėja, nes prekyba žmonėmis užsiima organizuotos nusikaltėlių grupuotės. Tai akcentuojama ir Europos Sąjungos rengiamose tarptautinėse konferencijose. Viena jų įvyko 1996 m. birželio mėnesį Vienoje, o antroji šiais metais balandžio mėnesį Hagoje. Jų temos buvo: „Prekyba moterimis seksualinio išnaudojimo tikslais“ ir „Kova prieš prekybą moterimis“.

ES nepaprastai susirūpinusi dėl prostitučių eksporto iš buvusių socialistinių šalių. Prasi-skleidus „geležinei uždangai“, tūkstančiai jaunų moterų ir merginų, susiviliojusios dideliais uždarbiais, legaliai ir nelegaliai plūsta į Vakarų šalis. Iš naivumo, trokšdamos greitai praturtėti, jos neretai patenka į apskrių sekso verteivų nagus. Prostitucija, kaip buvo pabrėžta Vienos konferencijoje, jau tapusi gerai organizuotu tarptautiniu verslu. Lietuvaitės arba Lietuvoje „su-komplektuotos“ grupės iš kaimyninių Rytų šalių merginų daugiausia eksportuojamos į Izra-elį, Vokietiją, Lenkiją, Belgiją, Olandiją, Prancūziją. Pasiekia ir tolimesnes šalis. Organizuotos nusikaltėlių grupuotės veikia labai seniai, yra nepaprastai gerai organizuotos ir labai žiaurios. Puikiai žino vienos arba kitos šalies įstatymus, jų spragas ir būdus jiems apeiti. Per prostitucijos verslą į šalį skverbiasi kitų šalių nusikaltėliai ir net agentūros, o per jas narkotikai ir ginklai. Pre-kyba moterimis – tai tik ledkalnio viršūnė organizuoto nusikalstamumo grandinėje. Kasmet į ES valstybių viešuosius namus nusikalstamo pasaulio bosai iš Rytų Europos parduoda apie 500000 moterų, kai kurioms jų vos 14 metų. Akcentuota būtinybė dekriminalizuoti grįžtančias mergi-

nas, laikyti jas aukomis, o ne nusikaltėlėmis, kad jos galėtų liudyti prieš verbuotojus, šeiminius ir klientus. Taigi žmonių, ypač merginų, grobimo, pardavimo ir apgaulės būdu įtraukimo į sekso verslą problema opi tarptautiniu mastu. Todėl ir mes savo darbe siekiame bendradarbiauti su analogiškais tarptautinėmis organizacijomis.

Jau esame užmezgę kai kuriuos kontaktus su užsienio partneriais ir jų kvietimu šių metų balandžio pradžioje dalyvavome Olandijoje vykusioje NVO konferencijoje tema: „Kova prieš prekybą moterimis“. Visas išlaidas padengė užsienio partneriai. Pagal žodinį susitarimą su tarptautinės programos „La Strado“ vykdytojais „Kova prieš prekybą moterimis“ nuo 1998 m. pradžios esame numatę įsijungti į minėtą darbą, kurį finansuoja Phare programa.

Turime daug pavyzdžių, kai lietuvaitės, patikėjusios skelbimais, sutinka išvykti į kitą miestą ar valstybę dirbti kažkokį konkretų darbą. Tačiau neturėdamos išsamios juridinės ir kitos būtinos informacijos dažniausiai patenka į apsucrių sutenerių rankas ir būna išgabenamos į Vakarų Europos šalis. Pervežant per sieną nepilnametės pasendinamos ir su padirbtais dokumentais parduodamos į užsienio viešnamius ir verčiamos ne indus plauti ar vaikus prižiūrėti, o užsiimnėti prostitucija. Atsidūrusios teisiniame vakuume, moterys patiria daug fizinio ir kitokio smurto (šantažas, narkotikai, fizinės bausmės). Jos nežino savo teisių, nesupranta tos šalies kalbos, nežino, kur galėtų gauti juridinę ar kitokią pagalbą. Joms nuolat grasinama, neduodama pinigų, neišleidžiama ne tik į miestą, bet ir į kiemą, jos gyvena antisanitarinėmis sąlygomis. Dažnai merginos parduodamos į žemiausios klasės barus, kuriuose renkasi įvairūs imigrantai ar padugnių sluoksnių atstovai. Šios moterys grįžta palaužtos tiek fiziškai, tiek psichiškai.

Lietuvoje įsikūręs Dingusių žmonių šeimų paramos centras prie Lietuvos žmogaus teisių asociacijos yra visuomeninė organizacija. Centro įkūrėjai yra žmonės, kurie patys patyrė skaudžias netektis.

Centras teikia metodinę, psichologinę ir kitą operatyvinę informaciją dingusių žmonių artimiesiems, patarimų, kur pirmiausia kreiptis, kokius dokumentus pildyti, į kokias valstybines įstaigas belstis. Centras įsikūrė prieš metus ir per tą laiką į mus kreipėsi apie 100 žmonių. Esame gavę žinių apie 24 asmenis, kurie buvo laikomi dingę be žinios. Dalis nukentėjusiųjų bijo pateikti policijai turimą informaciją apie nusikaltėlius, kad informacija nenutekėtų. Visai kitokie nukentėjusiųjų žmonių santykiai su centro nariais. Tarp mūsų yra abipusis pasitikėjimas. Stengiamės atkreipti visuomenės dėmesį, todėl talkinant žurnalistams spaudoje pasirodė daug straipsnių šia tema. Inicijavome LNK televizijos laidą „Abipus sienos“ ir pateikėme medžiagą laidos reportažams. Buvo parodytos 8 laidos. Šiomis laidomis bei publikacijomis dienraščiuose stengiamės atkreipti jaunimo, tėvų ir auklėtojų dėmesį į apgaulingus skelbimus, siūlančius merginoms gerai apmokamą darbą Vakarų šalyse. Iš minėtos telelaidos mes sumontavome videojuostą apie būdingiausias žmonių grobimo ir pardavimo atvejus, kurioje apie šiuos faktus kalba patys nukentėjusieji. Esame dėkingi žurnalistams už dėmesį šiai skaudžiai problemai, už geranorišką bendradarbiavimą, tačiau pasigendame spaudos atstovų objektyvumo atkreipiant visuomenės dėmesį į vykdomą prekybą žmonėmis. Dažniausiai visos sugrįžusios iš kitų šalių merginos apibūdinamos vienu žodžiu „prostitutė“. Mes neneigiame, kad yra merginų, kurios išvažiuoja savo noru. Tokių merginų buvo ir bus, tačiau mes kalbame apie tas 15-metes ar 18-metes, kurios būna apgaulės būdu įviliotos ir parduotos. Tai akivaizdūs prekybos žmonėmis faktai. Štai viename Lietuvos mieste gyvenusių lietuvių mergaičių dingimo pavyzdys:

Gyveno keturios draugės – 15-17 metų mergaitės. Dvi, dar ne turėdamos nė 16 metų, 1996 02 04 dingo. Vienos iš jų likimas iki šiol nežinomas. Antroji buvo išvežta į Izraelį ir 1997 02 24 deportuota iš ten su padirbtais dokumentais. Trečioji mergaitė dingo 96 10 14 ir tik po 3 mėnesių, 97 01 26, buvo sulaukyta pervežant ją su padirbtu pasu per Lazdijų pasienį į Lenkiją. Pasą pasieniečiams padavė kampuotas vyrukas, kuris ją buvo įsisodinęs į savo mašiną. Tas vy-

ruką buvo paleistas, o mergaitė sulaikyta ir vėliau teisiama pagal Lietuvos Baudžiamojo kodekso 2 straipsnius – Nr. 297 „Nelegalus sienos kirtimas“ ir Nr. 308 „Dokumentų klastojimas“. Ši mergaitė nuteista lygtinai dvejiems metams. Mes domėjomės, ar nustatyta, kas suklastojo pasą. Mergaitę teisės teisėjas atsakė, kad nenustatyta. Tokie atvejai, kai dokumentų klastotojai „nenustatomi“, asmenys, vežantys merginas paleidžiami ir toliau dirba savo juoda darbą, labai būdingi mūsų teisėsaugos sistemai. Ketvirtoji draugė, 17-metė mergaitė, rasta nužudyta savo bute. Tai tik vienas pavyzdys. Apmaudu, kad teisėsaugos institucijos nesieja šių nusikaltimų, nors tarp jų yra akivaizdus ryšys – visos keturios mergaitės buvo pažįstamos ir bendravo tarpusavyje. Į šį faktą atkreipėme Seimo, VRM bei Generalinės prokuratūros dėmesį. Be to, dirbame prevencinį darbą jaunimo tarpe. Dėl to kartu su Moterų informacijos centru šiais metais išleidome daugiau kaip 5000 bukletėlių, kurių leidybą finansavo Jungtinių Tautų Vystymo programa. Šiuos bukletėlius išplatinome visų tipų mokymo įstaigose ir savivaldybių policijoje.

Policija intensyviai ieško dingusių mašinų, išaiškina vagystes, kasdien skelbia per radiją, kiek pavogta automašinų, kiek įvyko autoavarijų, kiek kilo gaisrų ir kiek jų užgesinta, tačiau nerasime informacijos, kiek dingsta Lietuvos gyventojų. Dėl to stengiamės įtakoti Seimą, kad būtų priimta policijos įstatymo pataisa, reglamentuojanti dingusių žmonių ieškojimą. Tokią įstatymo pataisą Seimui pateikė Policijos akademijos rektorius prof. Alvydas Pumputis 1996 m. liepos mėn. Tačiau Seimas pataisos svarstymą atidėjo ir iki šiol ta pataisa nepriimta. VRM ministras V.Žiemelis sakė, kad nors policijos įstatymas ir neįpareigoja ieškoti dingusių žmonių – policija šias pareigas atlieka. Tačiau kalbant su dingusiųjų artimaisiais matyti, kad toli gražu taip nėra.

Monika Malinauskaitė – penkiolikmetė mergaitė, dingo 1994 m. Klaipėdoje, policijos nebuvo ieškoma. Policija motyvavo, kad neturi laiko. Andrej Michejev, dar neturėdamas 16 metų, dingo 1996 12 17. Motina kreipėsi į Vilniaus rajono policijos komisarą Paplovskį, kuris berniuko motinai, Liubovei Michejevai, pasakęs: „Mes neieškome, nes neturime nurodymų. Jeigu kur nors įklius kaip nusikaltėlis ar atsiras negyvas – tada pranešime“. Turime žinių, kad iš policijos komisarų dingsta daiktiniai įrodymai, tai parodo ir Birutės Ignatavičiūtės, dingusios 1994 m. Vilniuje, ir Monikos Malinauskaitės, dingusios 1994 m. Klaipėdoje, ir kiti atvejai. 1994 m. Lietuva prisijungė prie JT konvencijos „Dėl moterų visų diskriminacijos formų panaikinimo“ (Seimas ją ratifikavo 1995 m. rugsėjo mėn.), pagal kurią „Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, įskaitant teises, kad būtų nutraukta visų rūšių prekyba moterimis ir moterų prostitucijos panaudojimas“. Tačiau šios konvencijos reikalavimų Lietuvoje nesilaikoma. Be to, nesilaikoma ir 1995 m. rugsėjo 4-15 d. Pekino deklaracijos 29, 31 ir iš dalies 23 punktų. Todėl mes informuojame Seimą ir Vyriausybę apie Lietuvoje vykstančią prekybą žmonėmis, kaip organizuoto nusikalstamumo dalį. Įsitikinome, kad įstatymų leidėjai, o dažnai ir Vyriausybė, nežino daugelio visuomenės problemų. Stengiamės įtakoti Lietuvos viešąją politiką. Dėl to pateikėme Seimo Žmogaus ir piliečio teisių bei tautinių reikalų komitetui ir Nacionalinio saugumo komitetui pasiūlymus dingusių žmonių paieškai suaktyvinti. Svarbiausi pasiūlymai yra tokie:

prašyti Vyriausybę parengti programą kovai prieš prekybą žmonėmis kaip organizuoto nusikalstamumo dalį;

sukurti specialų padalinį iš VRM, Generalinės prokuratūros bei organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnybos darbuotojų dingusių žmonių paieškai ir veiksmų koordinacijai; įkurti dorovės policiją;

užkirsti kelią lietuviškų pasų bei užsienio vizų padirbinėjimui tam parengiant atitinkamus juridinius aktus;

sudaryti teisinės pagalbos sutartis su užsienio valstybėmis dėl pagalbos ieškant dingusių žmonių, ypač su Izraeliu ir Vokietija.

Parengėme Baudžiamojo kodekso pataisas, kad būtų užkirstas kelias prekybai žmonėmis ir

pateikėme jas Teisingumo ministerijai bei Seimui. Ruošiame medžiagą apie dingusius žmones, kurią patalpinsime Interneto tinkle. Sutinkame deportuojamas iš užsienio merginas Vilniaus aerouoste. Iki šios dienos esame sutikę ir bendravome su 52 merginomis. Sutinkant merginas, mes siekiame dviejų tikslų: prašome iš nuotraukų atpažinti dar nerastas merginas, stengiamės išsiaiškinti kelius ir būdus, kaip jos ten pateko. Bendraujame ir su teisėsaugos institucijomis, gindami grįžusių merginų teises teismuose. Pokalbiuose su merginomis išaiškėja tikrosios jų išvežimo priežastys, kurias jos bijo sakyti teisėsaugos pareigūnams. Mes bendraujame su Lietuvos konsulu Izraelyje Kęstučiu Laučinsku – vien tik per 1996 metus iš Izraelio, Olandijos ir Vokietijos buvo deportuota apie 200 lietuvių. Palaikome glaudžius darbinis ryšius su Vilniaus aerouosto pasienio policija, Užsienio reikalų ministerijos konsulinio departamento Konsulinės paieškos skyriaus vedėju Antanu Muraliu, su VRM kriminalinės policijos komisaru inspektoriumi Alfredu Birštonu. Daug padeda Kriminalinės paieškos valdybos komisaras inspektorius Igoris Ksendzovas. Visiems jiems esame labai dėkingi.

Šiuo metu atsirado nauja problema – tai sugrįžusių merginų integracija į visuomenę. Todėl nuo šių metų pradžios teikiame bent pirmą būtiniausią psichologinę, juridinę, moralinę bei teisinę pagalbą deportuotoms iš užsienio merginoms, kad jos vėl neatsidurtų sutenerių rankose. Stengiamės merginoms ir konkrečiai padėti – surasti gyvenamąją vietą, padėti moraliai, įdarbinti, suteikti bent minimalią medicininę bei psichologinę pagalbą. Tam reikalinga nors minimali materialinė bazė. Pasaulinė patirtis rodo, kad demokratija įsitvirtina ir plėtojasi ten, kur valdžios institucijos glaudžiai bendradarbiauja su visuomeninėmis organizacijomis bei visokeriopai jas remia.

Š. m. birželio mėn. gavome valstybinę paramą Dingusių žmonių paieškos programai finansuoti. Tikimės, kad LR Vyriausybė supras deportuojamų merginų integracijos į visuomenę svarbą ir materialiai parems mūsų veiklą šia linkme.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr.3.

PROSTITUCIJOS ISTORIJA

J. K. BELECKAS

Prostitucijos istorija plati. Yra išleista daug knygų, daug literatūros, apibūdinančios prostituciją praeity. Labai suglaustai, trumputę prostitucijos istorijos apžvalgą paduodu iš dalies naudodamasis dr.Tercijono rašiniu.

Senovės romėnai prostituciją apibūdinavo kaip atidavimą už pinigus savo kūno laikinam naudojimui kiekvienam norinčiam lytiškai pasitenkinti, o prostitutėmis vadino moteris, kurios verčiasi savo kūno prekyba kaip verslu. Toks apibūdinimas griežtai skiriasi prostituciją nuo paleistuvystės, nuo atsitiktinių lyties santykių vedusiųjų, priimtas beveik visų šių laikų tyrinėtojų. Pats žodis prostitucija paimtas iš lotynų kalbos žodžio „prostare“ – pardavinėtis.

Kai kurie moralistai, neatsižvelgdami nei į fiziologijos, nei į gyvenimo sąlygas, prostitucija vadina kiekvieną lytinį santykį, be leistų vedusiems, vis tiek koks būtų jo pagrindas, kad ir ne už pinigus.

Paleistuvystė buvo plačiai žinoma dar iš Šventraščio. Ypač ja pasižymėjo Egipto miestas Heliopolis. Religinė (arba tikiybinė) prostitucija vadinama paleistuvystė su tikiybinu pagrindu taip pat išsisknijusi gilioj senovėj. Pavyzdžiui, Babilone jaunos mergaitės eidavo į Miltos namus ir aukodavo dievaitei savo nekaltybę jos vaidilų (kunigų) asmenyje; Finikioj mergaitės aukodavo savo nekaltybę Astartai. Kita artima jai patriarchalinė prostitucija labai senos kilmės, kada iš

vaišingumo šeimininkas siūlydavo svečiui ne tik jautį, asilą, vergę arba vergą, bet ir savo žmoną ar dukterį.

Šventraštyje minimos įvairios zona, žara, nakria, šokėjos ir muzikantės, kurioms panašių yra iki šių dienų arabuose arba persuose. Iš pradžių tai būdavo svetimšalės ir belaisvės, kurios vaikščiodamos gatvėmis prisiviliodavo lankytojus nepadoriais judesiais ir gestais, bet vėliau ties Jeruzalės bažnyčia atsirado pirkelės, kuriose žydų mergaitės už pinigus versdavosi prostitucija. Mozė be pasisiekimo kovojo su prostitucija, baisiai persekiodavo prostitutas, belaisves naikindavo (32000 medijoniečių), bet tuo nepasiekė tikslo. Graikijoje, nežiūrint į labai rūpestingą mergaičių auklėjimą, į jų užsidariusį gyvenimo būdą, vieša ir slapta prostitucija gyveno nuo senovės. Ypatinga graikų šeimynos tvarka, kur žmona buvo tik vyresniąja tarnaitė ir reikalinga buvo, Demostenio žodžiais, „tik vaikų gimdymui ir namų apsaugai“, nepatenkino graikų būdo ir pas juos atsirado ypatingos kurtizanės: heteros, kurias lavino specialiose mokyklose, kur jos mokėsi šokių, muzikos, poezijos, filosofijos ir net politikos. Tarp heterų buvo muzikantės, poetės (Sapfo), damininkės, filosofės ir t. t. Žemesnės rūšies prostitutės buvo vadinamos pollaki, jų profesiją reglamentavo Solonas, kuris nupirkęs svetur vergių belaisvių, atidengė „dikterionus“, t. y. viešus paleistuvystės namus Pirėjos uoste, kur susitelkdavo daug jūrininkų, kareivių ir svetimtaučių.

Labai paplito prostitucija senovės Romoje, kur jau 180 m. pr. Kristaus gimimą edilai buvo priversti ją reglamentuoti; kiekviena moteris, panorėjusi būti prostitute, registravosi, gaudavo tam tikrą leidimą „licentia stupri“, kuris buvo lygus jos pilietinei mirčiai ir neduodavo jai teisės būti globėja, liudininke teisme, prisiekti, užrašyti savo turtą ir t. t. Romoje ir kituose miestuose buvo daug viešų paleistuvystės namų (lupa-narii). Romoje tokie namai iš pradžių slėpėsi įvairiuose užkampiuose palei miesto sienas, bet augant doros nupuolimui, vis artinosi į miesto centrą, kol pasiekė pačius cezarių rūmus. Kaligula apgyvendino prostitutas pačiuose rūmuose ypatingame bute, o savo vergus siuntinėjo į įvairias viešų susirinkimų vietas kviesti lankytojų. Cezarių metu doros nupuolimas pasiekė tokio laipsnio, kad senatorių dukterys ir žmonos ateidavo pas edilus gauti leidimą – licentia stupri. Tiberijus galop išleido įstatus, draudžiančius aukštesnių luomų moterims užsiiminėti prostitucija. Įregistruotos prostitutės nustodavo pilietybės teisių, dėvėjo geltonus rūbus, raudoną avalynę, neturėjo teisės nešioti papuošalų. Nežiūrint į draudimus, paleistuvystės klestėjo senojoje Romoje visose pirtyse, gėrimo įstaigose, kirpyklose, net ir kepyklose.

Viduriniais amžiais prostitucija ir paleistuvystė buvo labai paplitusi Romoje ir kituose kraštuose, nes buvo ne tik vieša, bet ir palaikoma pasaulinės ir dvasinės valdžios kaip pelno šaltinis, o iš kitos pusės, buvo persekiojama be pasigailėjimo. Didžiai visuomenę ištvirkinio ir kryžiaus karai (Pilypo Augusto gydytojas Ričardas skundėsi, kad Paryžius pilnas šunų ir prostitučių). Tas dar būdavo laikomas pavyzdingos doros vyru, kuris turėdavo tik kelias meilužes. Dažnai vienuose namuose žemai buvo mokykla, o antrame aukšte paleistuvystės įstaiga. Daugelyje Vokietijos vietų pelnas iš prostitucijos eidavo savivaldybių ir net dvasininkų naudai.

1414 m., kada ciesorius Zigmuntas su daugeliu palydovų atvyko į Berno miestą, tai magistratas įsakė, kad visuose paleistuvystės namuose svečius (palydovus) priiminėtų palankiai ir be jokio užmokesčio, o ciesorius už tai oficialiai dėkojo. Karaliams įvažiuojant į miestus su kitomis deputacijomis, juos sveikindavo atstovės nuo prostitučių.

Prostitučių būklė labai svyravo įvairiais laikais. Antai, Prancūzijoje prostitucijos išbujojimas sukėlė didelių represijų ir prostitučių persekiojimų jau IX šimtmetyje. Bet prie Pilypo Augusto (1180-1223) prostitucija buvo pripažinta palaikytina. Paryžiuje prostitutės sudarė atskirą sąjungą Šv. Magdalenos globoje. Buvo įsteigta vieta tam tikram valdininkui – roi des ribauds (rex ribaldorum), kurio globoj buvo prostitutės. Vokietijoje jos buvo dažnai budelio žinioje, turėjo gyventi atskiroj miesto daly (kvartale), vilkėti raudonais rūbais arba nors apsirišti raudona skarele. Piliečiams buvo leista savo dukteris ir žmonas atiduoti įkaitais į paleistuvystės namus. Iš

kitos pusės, prostitutės buvo persekiojamos be pasigailėjimo.

Šv. Liudvikas (IX) grįžęs iš Palestinos 1254 m. išleido įstatymą, draudžiantį prostituciją. Kiekviena sugauta paleistuvė buvo baudžiama, išvaroma iš valstybės; asmenys, kurie nuomodavo joms butus, buvo baudžiami didele pinigine pabauda. Naujo įstatymo vaisiai buvo tokie, kad prostitutės išsisklaidė po priemiesčius ir kaimus, platindamos paleistuvystę tarp valstiečių, o miestuose prasikaltimai prieš dorą pasidarė tokie dažni, kad po 2 metų įstatymą teko pakeisti ir leisti paleistuvystės namus tam tikrose miesto dalyse. Henrikas III (Valua) išleido dar žiauresnius įstatymus: jo maršalas Troni, norėdamas atsikratyti nuo prostitučių, sekusių paskui kariuomenę, įsakė 800 jų prigirdyti Luaros upėj. Nežiūrint į tai, paleistuvystės namai išliko pačiame Paryžiuje. Anglijoje Henrikas VIII iškilmingai paskelbė 1545 m. išvaryti viešas paleistuves ir uždaryti visus paleistuvystės namus.

Tolimesnė prostitucijos istorijoj dar galima paminėti apie jos žiaurios persekiojimus Austrijoj valdant Marijai Teresei, o taip pat popiežių žemėse. Prie Marijos Teresės buvo persekiojama ne tik prostitucija, bet apskritai visokia paleistuvystė, už ką grėsė pabaudos ir areštai. Prostitutes baudė įvairiais kankinimais, išvaymu; paprasta joms bausmė buvo rykštė, o jei prostitutė ką užkrėsdavo, ją kankindavo. Sprendimus darydavo žemesni teisėjai ir čia pat juos įvykdydavo. Moterį išvilkdavo, palikdavo vien su marškiniiais, vesdavo basą į bažnyčią, kur kišdavo į maišą ir po smakru užrišdavo. Paskui budelis kirpdavo ir skusdavo plaukus, pliką galvą ištepėdavo degutu ir suodžiais ir nusikaltėlę pastatydavo pasityčioti žmonėms sekmadieniais per pamaldas. Pasibaigus pamaldoms, pririšdavo ją prie lentos, ir budelis plakdavo rykštėmis nuogą kūną, paskui nukankintą prostitutę veždavo už miesto. Tokios bausmės buvo praktikuojamos Austrijoj ligi XIX a. pradžios. Nuo 1751 ligi 1769 m. prostitutes siųsdavo į tvirtoves kalėti šaltosiose, uždarydavo į kalėjimus. Nebuvo atleidžiami nuo bausmės ir plakimo ir vyrai, sugauti paleistuvaujant. Visi paleistuvystės namai (slapti ir vieši) buvo uždaryti, o 1774 m. buvo uždrausta moterims tarnauti smuklėse ir alinėse. Saugoti sveikatai buvo įsteigta „doros komisija“, kuri visokiais būdais ieškojo nusikaltusių paleistuvavimu ir prostitucija. Bet visos pastangos pasibaigė visai ne tuo, ko buvo laukiama. Gatvių prostituciją pakeitė tarnaitės, specialiai atsidavusios paleistuvystei; gandas apie ją viliojo svetimšalius. Prostitučių skaičius pašoko ligi 14000, sifilis nepaprastai išsiplatino. Popiežių žemėse prostitucija buvo persekiojama ištisais amžiais, nuo ko ji perėjo į šeimynas, atsirado „pasimatymų namai“ ir gatvių prostitucija. 19-ame šimtetyje, susipažinus arčiau su prostitucija ir jos priežastimi, persekiojimo vietoje pasiliko tik priežiūra. 1845 m. Berlyne buvo uždrausta organizuota paleistuvystė, visi vieši namai uždaryti, o prostitutės išsiųstos iš Berlyno į savo gimimo vietas arba svetur iš Prūsų. Artimiausios pasėkos buvo veneros ligų ir slaptos prostitucijos paplitimas, dėl ko 1871 m. buvo leista vadinamoji pavienė prostitucija. Toks pat bandymas buvo padarytas Bavaruose, kur 1861 m. oficialiai prostitucija buvo uždrausta, nuo ko labai išgalėjo veneros ligos.

Apie prostituciją Lietuvoj tikslių žinių nėra. Galima tik pasakyti, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvoj buvo daug mažiau prostitučių ir viešųjų namų. Juos lankydavo pirmoj eilėj rusų karininkai ir valdininkai. Vienas ištvirtavimo namas buvo specialiai rusų oficeriams. Lietuvoj prieš karą prostitucija buvo tvarkoma taip, kaip visoj Rusijoj.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr.3.

PROSTITUCIJĄ LEGALIZUOTI IR KONTROLIUOTI!

Algirdas MIKALKEVIČIUS – aukščiausios kategorijos psichiatras, seksologas

Prostitucija – tai moters ar vyro seksualinių paslaugų pardavimas daugeliui asmenų už pinigus ar kitokį materialinį atlyginimą. Atlyginimas priklauso nuo to, kokiai „kokybės grupei“ atstovauja prostitutė ir kokių paslaugų iš jos reikalaujama.

Prostituciją galima suprasti ir platesne prasme – nuolaidžiavimas savo principams (sielos pardavinėjimas) dėl pinigų ar karjeros. Pastarasis sindromas dabar labai gresia mūsų moterims, ieškančioms kur nors įsidarbinti, nes vadovai, verslininkai net nesistengia nuslėpti savo kėslių...

Pas mus sociologiniai tyrimai neatliekami. (Svarbiau tirti politikų reitingus!)

Tiesioginės priežastys, dėl kurių moterys užsiima prostitucija, įvairios: 15 proc. jų antrina, kad galėtų „gražiai ir linksmai gyventi“, 15 proc. – iš smalsumo, 13 proc. – nenorėdamos dirbti, 11 proc. – norėdamos papildomai užsidirbti. Keistoka, bet 60-80 proc. prostitučių klientų – vedę vyrai, 26 proc. jų tai daro dėl nepasitenkinimo lytiniu gyvenimu šeimoje, 25 proc. – dėl girtumo, dėl noro pajavairinti seksualinį gyvenimą, sukaupti didesnę seksualinį patyrimą, vieniši žmonės nebenorėdami masturbotis, ištroškę laisvo sekso, turintys ypatingų seksualinių troškimų ir t. t. Galbūt prostitucija šiek tiek patenkina tuos, kurie darytų seksualinius nusikaltimus?

Bažnyčia nuo neatmenamų laikų riboja lytinių aktų skaičių šeimoje. Pavyzdžiui, Martynas Liuteris, protestantizmo pradininkas, paskelbė, kad doras vokiečių turi santykiuoti su savo žmona du kartus per savaitę (mūsų liaudis dainuoja: „nei per tankiai, nei retai į savaitę trys kartai!..“)

Kinijoje III a. pr. Kr. minimas daoizmas. Kiniečiai seksą laikė šventa pareiga, kuri turi būti atlikta labai rūpestingai. Iš tų tolimų laikų išliko labai nedaug jų traktatų apie meilę ir seksą, bet ir tame nedaugelyje veikalų skrupulingai aiškinama kosminė sekso prigimtis, aprašomi erogeninių zonų stimuliavimo būdai, seksualinė technika bei rekomenduotinos vartoti stimuliuojamosios medžiagos. Sperma buvo laikoma retu, vertingu resursu, kurio jokia būdu negalima eikvoti beprasmiškai. Seksualiniai santykiai senovės Kinijoje daoistų buvo griežtai reglamentuoti: 15 metų berniukai galėjo leisti sau ejakuliaciją 2 kartus per dieną (jei sveikata silpna – 1 kartą); trisdešimtmetis vyras – 1 kartą per dieną, keturiasdešimtmetis – 1 kartą per 3 dienas; 50 metų – 1 kartą per 10 dienų, 60 metų – 1 kartą per 20 dienų, o 70 metų ir vyresni – 1 kartą per mėnesį. Beje, Evangelijoje teigiama, kad tik gimdymu pateisinamas lytinis gyvenimas. Dauguma sovietmečio mokslininkų irgi tvirtino, kad yra tik viena lytinio gyvenimo funkcija – proteratyvi (proteracija – žmogaus giminės pratęsimas), tik žymus seksopatologas prof. G. Vasilčenko aiškino, kad lytinis gyvenimas turi ne vieną, o dvi visiškai lygiavertes funkcijas. Antroji – rekreacinė. „Recreatio“ – jėgų, sveikatos atstatymas. Lytinis gyvenimas, anot prof. S. Libicho – aukščiausio vyro ir moters emocionalaus kontakto forma. Žmogus turi teisę mėgautis, turi mokėti mėgautis, jausti malonumą. Taigi rekreacinė funkcija – tai lytinis gyvenimas malonumui patirti.

MALONUMO PASEKMĖS...

Sergamumas sifiliu nuo 1990 m. iki 1996 m. padidėjo 52 kartus! 1990 m. sifiliu sirgo 72 asmenys; 1995 m. – 3379, o 1996 metais – 3761. Gonorėja 1990 m. sirgo 2951 asmuo; 1995 m. – 4057.

Tai oficiali statistika, kuri neatspindi realios padėties. Privatūs gydytojai tikriausiai turi ir savąją kartoteką.

1996 m. kovo 1 d. buvo registruoti 42 asmenys užsikrėtę ŽIV, iš jų 8 serga AIDS (5 mirė). 1997 m. serga AIDS 10, užsikrėtė ŽIV 67, Klaipėdoje – 40, iš jų 15 narkomanų.

Kitos lytiniu keliu plintančios ligos nėra privalomai registruojamos, ir sergančiųjų jomis skaičius nežinomas.

FAKTAI IŠ SPAUDOS

Prostitucijos rinkoje tvirtas pozicijas turi 15-20 firmų (Vilniuje). Prostitučių firmų pajamos Vilniuje siekia daugiau nei 1,5 mln. JAV dolerių per metus. Neoficialių ekspertų nuomone, metinė prostitucijos verslo apyvarta Vilniuje ne mažesnė nei 5-7 mln. JAV dolerių. Daugiau nei pusė prostitucijos verslo pajamų yra firmų vadovų ir sutenerių pelnas, likusi dalis – atlyginimai prostitutėms, firmų telefonistėms, vairuotojams. Firmoms priklauso tik maždaug pusė sostinės prostitučių. Firma nuomoja 2-4 kambarių butą, jame gyvena 4-5 prostitutės, viena mergina sėdi prie telefono. Kieme stovi automobilis (dažniausiai žiguliukas, kad neatkreiptų dėmesio), su vairuotoju – saugu. Firmose dažniausiai dirba merginos iš Baltarusijos (apie 60 proc.), iš Ukrainos (apie 20 proc.), iš Rusijos regionų (iki 10 proc.), lietuvaičių – iki 10 proc.

Pagal prostitučių darbo organizavimo pobūdį jas būtų galima suskirstyti į grupes:

Pirmajai priklauso prostitutės, kurias išsikviečia telefonu (dirba visą parą). Prostitutės nevažiuoja pas tokius klientus, kurie telefonu kalba šurkščiai arba yra girti. Labiausiai jos bijo, kai į pirtis ar kavines išsikviečia nusikaltėlių grupuotės. Daugelis vyrų pageidauja mylėtis be prezervatyvo arba analiniu būdu. Jos tai leidžia už papildomą mokestį. Viena iš palydovių tvirtino, kad per pastarąjį pusmetį nepasitaikė nė vieno vyro, kuris pageidautų pažymos, jog ji neserga venerine liga arba AIDS.

Policijos pareigūnai tvirtina, kad firmose dirbanti prostitutė uždirba vidutiniškai 2000 Lt per mėnesį. Firmos savininkas 8-10 tūkstančių litų per mėnesį. Beje, iš uždirbtų pinigų jos turi susimokėti už butą, nusipirkti prezervatyvų, degtinės.

Antrajai grupei priklauso švelnų masažą atliekančios žavingos merginos, kurios viena ar dviese išsinuomoja kambarį. Jų paslaugos pigesnės.

Trečioji grupė – tai elitinės – restoranų, barų ar viešbučių merginos. Jų paslaugos brangiausios. Vienas suteneris valdo keletą prostitučių, kurios jam kas savaitę moka didelį mokestį. Tokių merginų paslaugomis viešbučiuose dažnai naudojasi ir užsieniečiai.

Ketvirtoji grupė – pigiausiai apmokamos stoties ir gatvės padugnės, kurios gali parsiduoti ir už stikliuką pilstuko.

Iš 32 patikrintų prostitučių, tik dvi nesirgo venerinėmis ligomis. Štai tokia mūsų šalies realybė, nuo kurios nepabėgsime. Prostitucijos verslas nelegalizuotas (nors apie jį žino ir kalba visi!), mokesčiai nemokami, venerinės ligos plinta.

Manau, ir šalininkai, ir kritikai vienodai sutaria, kad prostitucija yra amoralus reiškinys, elgesys, jo skatinti niekas nesiruošia, tačiau ką daryti?

Drausminės priemonės būna efektyvios tik kurį laiką. Pvz., Rygoje sukurta Dorovės policija irgi laukiamų rezultatų nedavė. Reklamos skelbimų draudimas yra bevaisis, nes ieškoma ir surandama išradinių būdų maskuotis, o prasmė išlieka ta pati. Beje, prieškario Kaune, Nemuno gatvėje, irgi buvo viešieji namai. Manau, kad prostitucijos verslą reikėtų legalizuoti (eksperimento tvarka gal kokioms dviem – trimis firmoms atrankos būdu leisti). Be abejo, turėtų būti griežta medikų kontrolė, anonimiškumas. Jei įstatymų leidėjai taip bijo Bažnyčios pasmerkimo, būtina atlikti kvalifikuotą, netendencingą žmonių anoniminę apklausą, kurią atliktų nepriklausomi, galbūt užsienio ekspertai, kad būtų išvengta papirkimo ir klastotės (visi tais tyrimais mažai betiki, turiu ir asmeninį pavyzdį!). Valstybės prestižas dėl to nesmuks (daugelis pasaulio specialistų laikosi panašios pozicijos).

„Norėtusi, kad visuomenė atsisakytų dvigubos moralės, – sako žymus seksologas Aage Brandt, – ir pripažintų, kad prostitucija egzistuoja ir turi būti įteisinta...“ Beje, Danijoje pros-

titucija teisiškai nėra nei legali, nei draudžiama profesija, todėl visuomenė negali apsispręsti, kaip tai reiktų vertinti. Ten, turint nuolatinį darbą, užsidirbti pinigų laisvalaikiu parsidavinėjant įstatymiškai leidžiama.

Skyrybų skaičius, legalizavus prostituciją, mano įsitikinimu, sumažėtų (tikiu, šios srities žinovas dr. G. Navaitis man pritartų). Išnyktų sovietmečio skyrybų motyvas – „nesutapo charakteriai“ (nes tada bijota rašyti tikrąją priežastį – šeimos seksualinę disharmoniją). Kaip didelę praktinę patirtį turintis specialistas tvirtinčiau, kad sustiprėtų šeimos netgi dvasiškai ir materialiai. Meilužių išlaikymas brangiau kainuoja, o ir jos gali tiesiogiai pakenkti šeimai (išskirti). Jos kaskart įžūlėja ir turi daug pretenzijų (ypač kai myli). O nereto vyro meilė daugiau paremta lytiniu instinktu. Pagaliau ir šeimos seksualinis gyvenimas įgautų „kokybės“ ženklą – bus teisingai ir deramai įvertinta žmona. Išlaikys vyrų seksualinę kultūrą (o ji kai kurių itin žema!). Ji paremta vien kaltinimais antrajai pusei, neva esi per šalta, per drovi, nemoki mylėtis. Praktiškai nėra frigidiskų moterų, o jei jos tokiomis tampa, kalti tik vyrai. Žmonos pagaliau „nebeatlikinės pareigos“ ir tikrai pajus pilną lytinį pasitenkinimą (orgazmą) – dabar apie 60-70 proc. to neįaučia ir ne vien čia kaltas mūsų tautinis drovumas. Sumažės seksualinių neurozių: padidintas dirglumas, nuovargis, priekabumas, dėmesio išblaškymas, silpnumas, širdies ritmo sutrikimai ir t.t. Daugelis vyrų išmoks prailginti lytinę aktą, nebereikės griebtis alkoholio (kuris beveik visas falsifikuotas ir dar labiau mažina vyrišką potenciją!). Vyrai atsikratys seksofobijos (o tai dažno vyro problema), įgaus didesnę pasitikėjimą savimi.

VIETOJ EPILOGO

1995 metais už prostituciją administracinės baudos (nuo 300 iki 500 litų) buvo paskirtos 165 moterims, 1996 metais – 254 moterims. Nė vienos jų negąsdina baudos dydis, o užsimokėjęsios skuba kuo greičiau susigrąžinti prarastus pinigus.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr.3.

ĮSTATYMO DĖL PROSTITUCIJOS REFORMA: SĄVOKŲ APIBRĖŽIMAS

Pastaraisiais dešimtmečiais buvo nemažai diskutuojama apie įstatymą dėl prostitucijos. Diskusijose buvo vartojama keletas terminų dabartinei ar pageidautinai padėčiai, alternatyvoms ar teisinei politikai apibūdinti. Kad suprastume sąvokas „legalizavimas“, „dekriminalizacija“, „reguliuojama prostitucija“, reikia išsiaiškinti, kokiam kontekste šie terminai yra vartojami.

Terminų apibrėžimas šiuolaikinėje diskusijoje

Nepaisant nuolatinų reformistų pastangų, judėjimas už prostitučių teises, toks, kokį jį žinome šiandien, prasidėjo 7-ojo dešimtmečio pabaigoje – 8-ojo dešimtmečio pradžioje. Šis prostitučių judėjimas nuo ankstesniųjų pastangų skiriasi tuo, kad dabartinio judėjimo tikslus iš esmės iškėlė pačios prostitutės. Judėjimo pradžioje aktyvistės savo teisinį statusą apibrėždavusios įvairiai, o dabartinis judėjimas reikalauja, kad būtų pripažintos prostitučių teisės į autonomiją ir savireguliaciją.

Bendrieji legalizavimo apibrėžimai

Nėra oficialaus prostitucijos legalizavimo ar dekriminalizacijos apibrėžimo. Nesusipažinęs su šiuolaikine diskusija apie įstatymo dėl prostitucijos reformos sąvoką „legalizavimas“ paprastai vartoja kaip termino „kriminalizacija“ alternatyvą – ji apima ir viešųjų namų licencijavimą, ir įstatymų dėl prostitucijos atšaukimą, ir kt. Masinėse informacijos priemonėse ar kituose

pastarojo meto tekstuose pasitaikančiose nuorodose apie šio įstatymo reformą „legalizavimo“ terminas vartojamas kokiai nors sistemai, kuri leidžia tam tikrą prostituciją įvardyti. Tokie bendri legalizavimo apibrėžimai yra labai platūs, o prieštaringos jų interpretacijos diskusijose apie reformas dažnai kelia painiavą.

Daugelyje visuomenių prostitucija yra leidžiama su išlyga, kad valstybė kontroliuos prostitučių gyvenimą ir verslą. Legalizavimas reiškia, kad yra įvesti tam tikri mokesčiai, apribojimai dirbti tik viešuosiuose namuose ar tam tikruose rajonuose, licencijos, prostitutės yra registruojamos ar kaupiami duomenys apie pavienes prostitutas, vykdomi sveikatos patikrinimai. Legalizavimo sąvoka nebūtinai turi apimti aukščiau išvardytus apribojimus. Iš tiesų legalizavimo apibrėžimas „teisėtas“ gali paprasčiausiai reikšti, kad prostitucija nepažeidžia įstatymo.

Legalizavimas

Sociologine prasme legalizavimo terminas paprastai nusako sistemą, kurioje prostitučių gyvenimas yra reglamentuojamas baudžiamųjų priemonių, yra vyriausybės kontroliuojamas, kai tam tikroms prostitutėms yra suteikiama licencija, leidžianti joms dirbti tam tikromis sąlygomis. Nors legalizavimas taip pat gali reikšti dekriminalizaciją, autonomiją prostitucijos sferoje, daugelyje „legalizuotų“ sistemų policija prostitucijos darbą reguliuoja baudžiamaisiais kodeksais. Prostitučių verslas ir gyvenimas yra reguliuojamas įstatymais, reikalaujama, kad jos nuolat tikrintųsi sveikata, būtų registruojama jų sveikatos būklė (primesta policijos ir, gana dažnai, korumpuotų medicinos tarnybų), nurodoma, kur jos gali ar negali gyventi, reikalaujama, kad dirbtų pilną darbo dieną ir kt. Prostitutes ginančios aktyvistės legalizavimo sąvoką greičiau vartoja valstybės kontrolei, apimančiai aukščiau išvardytoms padėties realijoms apibrėžti nei plačiaja šios sąvokos prasme.

Esant tiek daug apibrėžimų, sudėtinga šį terminą vartoti diskusijoje apie įstatymo reformą. Plačioji visuomenė, besirūpindama pilietinėmis teisėmis, asmens privatumu ir kt., reikalaujama „legalizavimo“, gali nežinoti šios sąvokos potekstės ar problemų, būdingų daugeliui sistemų, kur prostitucija yra legalizuota.

Dekriminalizavimas

Prostitučių teisių organizacijos (pvz., COYOTE, Nacionalinės specialios paskirties prostitucijos pajėgos) dekriminalizacijos terminą vartoja įstatymų, draudžiančių prostituciją, panaikinimui apibūdinti. Dekriminalizavimas paprastai reiškia visišką dekriminalizaciją, t.y. įstatymų, draudžiančių suaugusiųjų seksualinę veiklą, abiem pusėms sutinkant, atšaukimą komerciniuose ir nekomerciniuose kontekstuose. (Prostitučių teisių organizacijos, pvz., JAV PROS, Anglijos prostitučių kolektyvas, pirmenybę teikia terminui „įstatymų prieš prostituciją panaikinimas“.) Prostitučių teisių gynėjos reikalauja, kad būtų dekriminalizuoti visi prostitucijos, kaip asmens apsisprendimo, aspektai. Atkakliai gindamos teisę dirbti prostitutėmis, daugelis reikalauja, kad būtų suteikta valdymo formos pasirinkimo laisvė. Jos tvirtina, kad sąvadavimą draudžiantys įstatymai dažnai veikia prieš šeimos partnerius ir vaikus ir neleidžia organizuoti savo veiklos ir dirbti taip, kad būtų apipusė apsauga. Jos reikalauja atšaukti dabartinius įstatymus, kurie prieštarauja prostitučių judėjimo ir būrimosi į asociacijas laisvei. Pilietinių teisių ir žmogaus teisių gynėjai įvairiais požiūriais reikalauja, kad prostitutas nuo apgaulės, sukčiavimo, prievartos ir smurto gintų įstatymai, kad jos būtų apsaugotos nuo piktnaudžiaujančių, išnaudotojiškų partnerių ir vadovų.

Reguliavimas

„Prostitucijos reguliavimas“ dažnai reiškia prostitucijos reguliavimą baudžiamosiomis priemonėmis, tačiau prostitutas ginančios aktyvistės šia sąvoka apibūdina ir reguliavimą civilinėmis priemonėmis, ir savireguliaciją. Jos reikalauja, kad prostituciją reguliuotų pačios prostitutės ir civiliniai kodeksai, šį verslą reglamentuojantys dirbančiųjų teisių ir darbo sąlygų prasme.

Reikalaujantieji autonomijos pasisako už pavienį ir kolektyvinį darbo organizavimą, kad prostitutės pačios kontroliuotų savo verslą ir gyvenimą. Pati diskusija apie reguliavimą yra primityvi, tad sunku kalbėti apie savireguliaciją, kai prostitutas kontroliuoja policija.

Abolicionizmas

Prostitučių teisių aktyvisčių požiūris skiriasi nuo antiprostitucinių ar abolicionistinių organizacijų nuomonės. Abolicionistiniai judėjimai prostituciją ir kitas seksualinio darbo rūšis laiko išnaudotojiškomis iš prigimties. Abolicionistai prostituciją apibrėžia kaip prievartą, pabrėždami, kad įsitraukimas į prostituciją yra seksualinio piktnaudžiavimo vaikystėje paseka. Tarptautiniai antiprostitucijos aktyvistai prostituciją traktuoja kaip atsaką į imperialistinės ir karinės eksploatacijos paskatintą išnaudojimą ir pasisako prieš prostituciją, seksualinį turizmą, prekybą žmonėmis (tarptautinį sąvadavimą). Abolicionistai yra pasišventę išgelbėti moteris nuo prostitucijos ir jas apmokyti, kad susirastų alternatyvią profesiją ar būtų saugios santuokoje. Abolicionistų grupės siekia panaikinti prostitucijos instituciją, įsivaizduodamos pasaulį, kuriame niekas neparduoda seksualinių paslaugų, nesvarbu, kokios bebūtų priežastys. Tokios organizacijos kaip „Prostitucijos sistemos suluošintos moterys maištauja“ pasisako prieš prostitucijos įteisinimą. Šios organizacijos nelaiko savęs prostitučių teisių organizacijomis. Jų tikslas – sumažinti arba panaikinti sekso verslą, pornografiją, striptizo klubus ir kt.

Santrauka

Matyt, reikės daug padirbėti, kad vyktų plati diskusija apie prostitučių teises. Čia gali kilti neišskumų dėl vartojamų terminų: „legalizavimo“ sąvoka yra per plati, o „dekriminalizacijos“ terminas nepriėjo šiuolaikinėse diskusijose ir gali kelti painiavą ir būti klaidingai interpretuojamas. Greičiausiai šie terminai bus aiškiau apibrėžti nuodugnioje šios temos diskusijoje. Apibrėžimus reikėtų suderinti kaip galima greičiau. Svarbu, kad plėtojantis diskusijai terminai būtų formuluojami asmenų, kuriuos šis įstatymas palies, požiūriu.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr.3.

TARPTAUTINIS PROSTITUČIŲ TEISIŲ KOMITETAS PASAULINIS PROSTITUČIŲ TEISIŲ STATUTAS

Amsterdamas, 1985 m.

ĮSTATYMAI

Dekriminalizuoti visus suaugusiųjų prostitucijos, jei tai individualus sprendimas, aspektus. Dekriminalizuoti prostituciją; trečiųjų šalių elgesį reglamentuoti vadovaujantis tipinio verslo kodeksais. Reikia pažymėti, kad tipinio verslo kodeksuose leidžiama piktnaudžiauti prostitutėmis, todėl turi būti priimtos specialios nuostatos, draudžiančios piktnaudžiauti ir žaloti prostitutas (dirbančias savarankiškai ir kitas). Vykdyti baudžiamuosius įstatymus prieš apgavystę, prievartą, smurtą, seksualinį piktnaudžiavimą vaikais, vaikų darbą, išprievartavimus, rasizmą savo šalyje ir už jos ribų nepriklausomai, ar tai susiję su prostitucija, ar ne. Panaikinti įstatymus, kuriuos galima interpretuoti kaip atimančius iš prostitučių laisvę burtis į asociacijas, laisvę keliauti po savo ir kitas šalis. Prostitutės turi teisę į privatų gyvenimą.

Žmogaus teisės

Užtikrinti prostitutėms visas žmogaus teises ir civilines laisves, įskaitant žodžio, judėjimo, imigracijos, darbo, santuokos ir motinystės laisves, taip pat teisę į nedarbo pašalpą, sveikatos draudimą, būstą. Suteikti prieglobstį bet kam, kuriam nebuvo leista naudotis žmogaus teisėmis dėl jo „kriminalinio statuso“, nepriklausomai nuo to, ar tai susiję su prostitucija ar homoseksualizmu.

Darbo sąlygos

Neturėtų būti įstatymo, leidžiančio prostituciją tik tam tikrose vietose. Prostitutės privalo turėti laisvę pasirinkti savo darbo ir gyvenamąją vietą. Itin svarbu, kad prostitutės savo paslaugas galėtų teikti sąlygomis, kurias apibrėžė išimtinai jos pačios ir niekas kitas. Turėtų būti sukurtas komitetas, kuris užtikrintų prostitučių teisių apsaugą ir kuriam prostitutės galėtų pateikti savo skundus. Komitetas turėtų susidėti iš prostitučių ir specialistų, kaip antai teisininkų bei rėmėjų. Neturėtų būti įstatymo, draudžiančio prostitutėms burtis ir kolektyviai dirbti, siekiant patikimai užsitikrinti asmeninį saugumą.

Sveikata

Reikėtų šviesti visas moteris ir vyrus, kad jie periodiškai tikrintųsi savo sveikatą dėl seksualiniu būdu perduodamų ligų. Kadangi sveikatos tikrinimas nuo seno buvo kontroliuojamas ir žeisdamo prostitutės, o suaugusios prostitutės apie seksualinę sveikatą žino daugiau nei kiti, privalomas prostitučių patikrinimas yra nepriimtinas, nebent jis būtų privalomas visiems seksualiai aktyviems žmonėms.

Paslaugos

Reikėtų finansuoti įdarbinimo, konsultavimo, teisių ir apgyvendinimo paslaugų teikimą pažeidusiems iš namų vaikams, siekiant užkirsti kelią vaikų prostitucijai ir remiant vaikų gerovę. Prostitutės turi naudotis tokiomis pačiomis draudimo pašalpomis kaip ir kiti piliečiai priklausomai nuo skirtingose šalyse galiojančių taisyklių. Dirbančioms prostitutėms turėtų būti finansuojamos prieglaudos ir paslaugos, o norinčioms palikti šį verslą – perkvalifikavimo programos.

Mokesčiai

Prostitutės ar prostitucijos verslas neturėtų būti apmokestinamas specialiais mokesčiais. Prostitutės turėtų mokėti tokias pat pastovius mokesčius kaip ir kiti nepriklausomi rangovai ar darbdaviai ir gauti tokias pačias pašalpas.

Viešoji nuomonė

Remti švietimo programas siekiant keisti visuomenės požiūrį, kuris žaloja ir diskriminuoja bet kokios rasės, lyties ar tautybės prostitutės ar buvusias prostitutės. Kurti švietimo programas, kurios padėtų visuomenei suprasti, kad lemiamas vaidmuo – kas dažnai ignoruojama – tenka klientui. Tačiau klientas, kaip ir prostitutė, neturėtų būti kriminalizuojamas ar smerkiamas moraline prasme.

Mes solidarizuojamės su sekso industrijos darbuotojais.

Organizacijos

Turėtų būti remiamos prostitučių ir buvusių prostitučių organizacijos siekiant įgyvendinti aukščiau išdėstytą statutą.

Pozicija.Nuomonės.– 1997 m., Nr.3.

AR UŽKIRSIME KELIĄ PREKYBAI ŽMONĖMIS: PATIRTIS IR PROGNOZĖS

Stasys KAUSĖNIS – Lietuvos žmogaus teisių asociacijos atsakingasis sekretorius

Lietuvoje dar tik puse lūpų kalbama apie šį verslą. JAV nevyriausybėnė organizacija Global Survival Network (GSN – liet. Globalinis tyrimų tinklas) ištyrinėjo nelegalią prekybą merginomis iš Rusijos, parduodamomis į užsienio šalių viešnamius. Apstu videoįrašų, kurie patvirtina, jog egzistuoja platus negailestingų sekso prekeivių, sutenerių ir kitokių nusikaltėlių tinklas. Jie ver-

buoja moteris įvairiose pasaulio šalyse. Tikslas – panaudoti jas kaip sekso verges išsivysčiusiose pasaulio šalyse, tarp kitų ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šis reiškinys ypač ryškus postkomunistinėse valstybėse. Priežastys aiškios: susikūrusiose nepriklausomose valstybėse palyginti žemas pragyvenimo lygis, o tokio pobūdžio nusikalstamai veiklai čia neteikiama didelė reikšmė, nes esą nėra nukentėjusiųjų ir nepažeidžiamos jokios žmogaus teisės.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 4 straipsnis skelbia: „Niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas: visų formų vergija ir prekyba vergais draudžiama.“ 1926 m. Konvencijos dėl vergijos uždraudimo I straipsnyje vergovė apibūdinama kaip būklė ar padėtis asmens, su kuriuo elgiamasi iš dalies arba visiškai taip, kaip su nuosavybe. Tarptautiniai teisės aktai draudžia žmogų net ir laikinai paversti kieno nors nuosavybe.

GSN tyrimai atskleidė gana neįprastą vaizdą: apgaule ar kitokiu būdu išsiųstos į užsienį moterys prievarta verčiamos dirbti prostitutėmis. Jos patiria daugybę žmogaus teisių pažeidimų – asmens izoliavimą, fizinę ir psichologinę prievartą. Dažnai jos verčiamos dirbti be užmokesčio. Tarkim, joms liepiama sumokėti dideles pinigų sumas už jų išvykų į užsienį organizavimą, pasų, vizų parūpinimą ir pan. Joms atvykus, suteneriai konfiskuoja pasus. Tad patekusios į svetimą valstybę ir praradusios asmens dokumentus, jos netenka teisinių garantijų. Be to, už nepaklusnumą suteneriai baugina ir grasina susidoroti su jų šeimų nariais, giminėmis ir pan. Jos nedrįsta kreiptis ir į vietos teisėtvarkos institucijas, nes yra pastarųjų persekiojamos kaip nelegalios atvykėlės, sulaikomos ir deportuojamos.

Grobimo atvejais moterims iškyla grėsmė netgi prigimtinėi asmens teisei į gyvybę,– nepaklususios savavališkai nuteisiamos mirties bausme, pasitaiko mirties atvejų kalinant ypač blogomis sąlygomis, žiauriai kankinant, nesuteikiant reikiamos medicinos pagalbos. Pažeidžiamos ir jų teisės į laisvę ir asmens saugumą, teisė nebūti savavališkai areštuotai, teisė į teisingą teisminių procesą, teisė būti pripažinta teisės subjektu, teisė į humanišką elgesį sulaikymo atveju, teisė nebūti kankinamai ir teisė nepatirti nežmoniško, žeminančio asmens orumą elgesio ir bausmių. Grobiant paprastai pažeidžiama teisė į šeimyninį gyvenimą, taip pat ekonominės, kultūrinės ir socialinės teisės, pavyzdžiui, teisė į pakankamą pragyvenimo lygį. Žodžiu, pažeidžiamos visos teisės, kurias deklaruoja ir garantuoja piliečiams bet kuri civilizuota valstybė.

Tarp grobiamųjų merginų pasitaiko nepilnamečių, tokiu atveju pažeidžiama ir Vaiko teisių konvencija.

Olandai atliko tyrimus, kurie parodė, jog moterys, kurios nelegaliai pergabenamos iš Centrinės ir Rytų Europos, netenka pasų, joms nemokami atlyginimai, dažnai laikomos izoliuotos, patiria prekeivių, sutenerių ir klientų prievartą. Tokių „nelegalių“ daugiau nei 80 proc. Grupė, nuolat tiekianti moteris iš Maskvos į Japoniją, pateikė JAV nevyriausybinei organizacijai GSN tipinį kontraktą, kurį tėvynainės prieš išvykdamos privalo pasirašyti. Tai tipiškas baudžiatvarkos skolos dokumentas, parankus prekeiviams, siekiantiems, kad būtų vykdomi visi jų reikalavimai. Kontrakto sąlygos leidžia neišmokėti pinigų samdomoms moterims. Dažniausiai taip ir atsitinka.

Prostitutė Anžela, dirbanti Berlyne, apklausa metu tvirtino, kad jeigu ji grįžtų į Rusiją, mafijozai ją paprasčiausiai užmuštų. Mat ji niekaip negalinti surinkti pinigų sumos, kurios iš jos reikalaujama.

Daugelis moterų, siunčiamų į užsienį, apgaunamos – jos tiki, kad dirbs šokėjomis, padavėjomis, auklėmis, tarnaitėmis ar pardavėjomis. Olandijoje apklausa metu nustatyta, kad tik 25 proc. 1996 m. apklaustųjų žinojo dirbsiančios prostitutėmis. Rusijos ir kitų postsovietinių valstybių nusikalstamos grupuotės, kurios verčiasi moterų „eksportu“ į užsienio šalis, savo paslaugas įkainoja ne mažiau kaip 1500 USD. Kaina auga priklausomai nuo galutinės maršruto vietos. Įprasta, kad kelyje moterys išprievartaujamos ir apiplėšiamos.

Dažniausiai paplitę du merginų gabenimo per sieną būdai: vienu atveju jos patenka į užsienį legaliai, su „šokėjos“ ar „artistės“ viza ir tik ten verčiamos dirbti prostitutėmis, kitu atveju merginos per sieną gabenamos nelegaliai.

1996 m. Rusijos VRM papulkininkis Valerijus Serebrenikovas teisėsaugos atstovų susitikime Londone pranešė, kad apie 100 nusikalstamų grupuočių iš buvusios SSRS veikia užsienyje. JAV FTB duomenimis, ne mažiau kaip 15 grupuočių iš buvusios SSRS veikia vien jų šalyje. Paprastai joms priklauso viešnamiai, kuriuose dirba rusų merginos.

Remiantis kai kurių organizacijų tyrimų išvadomis, daugelis rusų mafijos grupuočių narių – anksčiau KGB bendradarbiai. 1991 m. KGB reformavus į Federalinę saugumo tarnybą, be darbo liko apie 200000 profesionalų, jėgos metodų šalininkų, turinčių šnipinėjimo patirtį. Kai kurie iš jų mieliai teikia paslaugas dosniems nelegalaus verslo atstovams.

Rusijos specialiųjų tarnybų darbuotojams nelengva persekioti žmonių prekeivius. Priežasčių daug: tai keršto baimė, visuomenės abejingumas moterų problemoms, sunkiai aprėpiamas darbų mastas ir pan.

Suteneris Sergejus GSN ekspertams milicijos vaidmenį prostitucijos versle apibūdino taip: Tverės gatvės Maskvoje prostitučių suteneriai moka nuo 50000 iki 100000 rublių už kiekvieną merginą kas naktį, kad jų neareštuotų ir netardyti. Paklaustas, ar juntama konkurencija tarp milicijos ir mafijos, Sergejus atsakė: „Milicija – tai tokia pati mafija, tik su antpečiais. Tačiau esama ir skirtumų, – miliciją ir valstybę aš galiu apgauti, bet niekuomet neapgaudinėsiu mafijos. Per brangiai kainuotų...“

Sergejaus „verslo“ priedanga – viena Maskvos apsaugos firmų, įsikūrusi netoli Kremliaus.

Savininkė vienos modelių agentūros, kuri, be kita ko, verčiasi moterų pergabenimu į užsienį, sakė, kad Rusijos valdžia teikia priedangą jos veiklai. „Stogas, dengiantis mus – valstybės stogas. Kiekvienas vyras, ir prezidentas, ir diplomatas, nori kartais atsipalaiduoti ir su dama praleisti laiką, patirti malonumą. Jie tampa suinteresuoti, kad egzistuotų tokios struktūros kaip mūsų, ir mafijai kištis neleis“. Į klausimą, kokios firmos parūpina oficialius dokumentus, ji atsakė, kad tai – valstybinės agentūros, kitaip sakant – aukštus postus užimantys nusikaltėliai... Pasirodo, kad patikimiausia priedanga – valstybiniai nusikaltėliai, veikiantys legaliai ir gaunantys sutartą procentą firmos pajamų.

JAV tampa vis patrauklesne valstybe Rusijos prostitutėms, nes pastaruosiu metu čia suaktyvėjo rusų bendruomenės ir mafijos veikla. Kalifornijos valstijos generalinis prokuroras informavo, kad apie 200 Rusijos nusikalstamų grupuočių iš 6000 palaiko ryšius su verslo partneriais JAV – septyniolikoje miestų ir keturiolikoje valstijų. Vien tik Kalifornijos valstijoje apie 300 nusikalstamo pasaulio asmenų iš buvusios SSRS gyvena San Francisko įlankos rajone, 600-800 – Los Andželo rajone. Kalifornijos generalinė prokuratūra įspėja, kad rusų mafija yra sudariusi sąjungą su Italijos mafija ir su Kolumbijos kokaino koncernu. Iš nešališkų tyrimų duomenų ryškėja, su koku reiškiniu susidūrėme. Faktai, užfiksuoti kitose pasaulio valstybėse, ypač Rusijoje, iš esmės sutampa su mūsų šaliais. Kai Lietuvos žmogaus teisių asociacija ėmėsi tirti dingusių be žinios asmenų dingimo priežastis, paaiškėjo, kad nepaisant minėtųjų žmogaus teisių pažeidimų, pažeminimo ir netgi kankinimų, kuriuos patiria parduotos į užsienio šalis lietuvaitės, susidoroti su šiomis aukomis kartais padeda Lietuvos Respublikos prokurorai ir teisėjai. Jiems sankcionavus, merginos, deportuotos iš užsienio valstybių, kalinamos Vilniaus tardymo izoliatoriuje Lukiškėse, kur sąlygos baisesnės nei prasčiausiame Vakarų Europos viešnameyje. Čia toliau fiziškai ir psichologiškai prievartaujamos, kol galiausiai joms paskiriama bausmė – už nelegalų sienos perėjimą ir dokumentų klastojimą.

Viešam svarstymui paskelbtame Baudžiamojo kodekso projekte bausmės už prekybą žmonėmis nenumatytos.

ŽMOGAUS TEISIŲ GYNIMO ASOCIACIJOS RŪPESČIAI

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos (LŽTGA) komiteto nariai buvo priimti mūsų šalies Vyriausybės atstovų. Pokalbiui vadovavo valstybės konsultantė užsienio ryšių ir visuomeninių organizacijų klausimais Ramunė Trakymienė. Asociacijos pirmininkas Arimantas Dumčius informavo apie asociacijos atliktą darbą, uždavinius ir pristatė komiteto narius, dalyvaujančius susitikime.

Prof. Romualdas Baltrušis nurodė, kad pagrindinis darbas – tai geras lietuvių kalbos mokymas mokyklose. Lietuvių kalbos mokytojus Vilniuje reikia aprūpinti butais, jiems turėtų būti mokamas didesnis atlyginimas. Mokyklose turi būti įvestas dorinis ir teisinis mokymas. Tam yra parengta Žmogaus teisių centro integruota mokymo programa. Svarbu, kad Valstybinės ir kitos atmintinos dienos būtų švenčiamos mokyklose ir kitose viešose vietose. Mokytojų pareiga dalyvauti tuose minėjimuose kartu su mokiniais. Prašyta išleisti didesniu tiražu V. Letukienės ir L. Deveikio knygelę „Žmogaus teisių mokymas vidurinėse mokyklose“ (Vilnius, 1995 m.).

Doc. Algimantas Vaitkaitis sakė, kad mokyklose jaunimas turi būti ruošiamas Tėvynės gynybai. Reikia įsteigti centrinę gydytojų komisiją, kuri patikrintų visų šaukiamųjų sveikatą. Tada „kampuoti“ vyrukai negalėtų išsipirkti. Dabar kariuomenėje tarnauja tik neturtingi jaunuoliai. Kariuomenėje žūsta kareiviai. Prie LŽTGA yra sudaryta speciali komisija, tirianti to priežastis. Vadai nevykdo savo pareigų, nėra atsakomybės, kareiviai nakčiai paliekami vieni. Kareiviai neišsilavinę. 1995-1996 m. iš kariuomenės atleista dešimtys prityrusių karininkų, Atgimimo laikų rizikavę savo gyvybe dėl Lietuvos nepriklausomybės. Daugelis dabartinių karininkų neturi karinio išsilavinimo ir patyrimo. Reikiamai neįrengtos karinės ligoninės. Kaune buvusi ligoninė suniokota. Neįkurtas centras ekstremalioms situacijoms valdyti, nėra civilinės saugos ligoninių. Lietuvoje daug pavojingų objektų (Vilniuje jų –21). Pavojų kelia tranzitu iš Rusijos į Karaliaučių vežamos nuodingos medžiagos. Kiekvienas žmogus turi mokėti suteikti pirmąją pagalbą nukentėjusiems. Tai turi būti mokoma visose mokyklose.

Kęstutis Balčiūnas išreiškė mintį, kad buvę pasipriešinimo dalyviai, politiniai kaliniai ir tremtiniai dar yra pajėgūs dalyvauti tvirtinant Lietuvos nepriklausomybę. Jie sąžiningai dirbtų valstybės saugumo, vidaus reikalų ir kitose valstybinėse įstaigose, tačiau nėra kviečiami.

Arimantas Dumčius pasiūlė įsteigti specialų ženkliuką ar kitokį žymenį laisvės gynėjams, masiškai gynusiems sausio 13-ąją ir kitomis dienomis Aukščiausiąją Tarybą bei kitus svarbius Lietuvos objektus.

Algirdas Marcinkevičius sakė, kad LŽTGA branduolys geras. Šiuo metu vienuolikoje asociacijos skyrių visuomeniniais pagrindais dirba apie 300 žmonių. Asociacija yra tarptautinė, svarbiausia – neužgesinti jos veiklos. Alfonsas Augulis pranešė, kad Vilniuje lenkai lėšas skirsto tik saviems – lenkams. Tautiniu pagrindu sudaromos partijos, kurios stengiasi atimti teisę išmokti valstybinę kalbą. Lietuvių padėtis Vilniuje ir už Lietuvos ribų sunki. Pasirašant tarpvalstybines sutartis nekalbama apie pensijų mokėjimą tose valstybėse dirbantiems lietuviams ir grįžusiems į Lietuvą. Ministerijose dirbą žmonės neatlieka savo pareigų. Informacijos priemonėse daug šmeižto, nešvankybių, o tai traumuoja žmones. Jie apgaudinėjami ir stumdomi įvairiose įstaigose. Sutartis pasirašo dažnai nežinodami jų turinio.

Albinas Vaičiūnas, asociacijos komiteto sekretorius, pareiškė pageidavimą užbaigti pradėtus statyti kultūros paminklus žymiesiems žmonėms, pasipriešinimo dalyviams, politkaliniams bei tremtiniams. Savigynos, krašto apsaugos ir švietimo klausimais LŽTGA parengtos programos perduotos Vyriausybei, kurias prižadėta apsvarstyti ir priimti reikiamus sprendimus. Prof. Ari-

mantas Dumčius įteikė prašymą paremti asociaciją Kaune įkuriant žmogaus teisių centrą. Pasiūlyta daug aktyvių asociacijos narių įtraukti į Vyriausybės darbinės grupės. Numatyti ir kiti susitikimai, ypač rengiant nuosavybės teisių įstatymą.

K. BALČIŪNAS, LŽTGA informacijos atstovas

Kauno diena.-1997 m. balandžio 15 d.

PASISAKYMAS SEIME, SVARSTANT NEKILNOJAMOJO TURTO ATKŪRIMO ĮSTATYMĄ

Jonas AVYŽIUS

Būtų didelis nusikaltimas Lietuvai

Manau, apsunkinantis problemos sprendimą yra pats principas, kuriuo suteikiama pirmenybė ne valstybės, o savininkų interesams. Todėl su Nekilnojamojo turto gražinimo įstatymo priėmimu ant valstybės pečių užverčiama triuškinanti našta. Bėlieka melsti Dievą, kad nesutriškintų stuburo. Bet piliečiai, kuriems savi marškiniai arčiau kūno, vargu tai ar supranta. Griebia valstybę už gerklės, purto: atiduok! Toks, matote, dabar pilietinio sąmoningumo laipsnis. O ką jau kalbėti apie patriotizmą, tampantį pašaišos objektu. Jeigu, sakysim, atsirastų keli žmonės, susirūpinę Lietuvos likimu, jos geresniu rytojumi ir vardan tautos santarvės atsisakytų savo teisių į kadaise jų tėvams bei seneliams priklausiusį nekilnojamąjį turtą ir tą patį pakviestų padaryti kitus, tikriausiai būtų palaikyti pamišėliais.

Taigi srebiame košę, užmaišytą prieš keletą metų, siekiant teisingumo.

O tas teisingumas toks, kad užkasant skriaudas, padarytas tūkstančiams Lietuvos žmonių, šalia išrausta kita duobė – visai Lietuvai.

Ir štai jai gelbėti turėsime naują nekilnojamojo turto gražinimo įstatymo projektą, sulipdytą iš trijų skirtingų partijų paruoštų projektų. Išėikvota daug energijos, išlieta prakaito, o rezultatas toks, kad išliks ta pati esmė: nors iš žemės iškask, bet atiduok! Jei ne žemę, tai pinigus už ją. O aš galvoju, kad reikia gražinti tik žemę, tokiu būdu palengvinant valstybei finansinę našlą. O gražintą apdėti papildomais nenaudojamo turto mokesčiais, jeigu ji bus palikta dirvonuoti.

Bet skaudžiausia mūsų vieta, brangiausias Lietuvos nacionalinis turtas – miškai. Dabartinis ūkio paveldėtojas, beveik po pusės šimtmečio išlindęs iš sovietinio narvo, jau kitoks, negu buvo jo velionis tėvas, kuris sodino medelį dainuodamas, o užaugusį medį kirto tik būtino reikalo verčiamas, verkdamas. Tuo tarpu jo įpėdinis sodina (jeigu dar aplamai sodina) atžagariom rąkom, vos neverkdamas, o atgautą mišką guldo ant šono dainuodamas.

Tai, kaip visi žinome, laikas mus jau įtikino. Todėl siūlyčiau visiems buvusiems ūkių savininkams bei jų įpėdiniams, kurių žemė užsodinta mišku, gražinti tik žemę jiems patogioje vietoje.

Taip pat reikėtų šio įstatymo projekte padaryti išlygą, kad mišką atgavusiems savininkams, barbariškai niokojantiems savo valdas ir nesirūpinantiems miško atsodinimu, miškas būtų pakeistas žeme tolygiu plotu. Piliečio turtas kartu yra ir valstybės turtas, todėl valstybė turi teisę bet kokiomis priemonėmis saugoti jį nuo naikinimo. Būtina atsisakyti ir įvairių kompensacijų savininkams mišku, panaudojant jį užkamšyti nekilnojamojo turto gražinimo skylėms. Argi dar maža to, kad per du tūkstančius kvadratinį kilometrų išdalintų miškų, praradusių kvalifikuo-tų miškininkų globą, menkėja ir nyksta? Būtų didelis nusikaltimas Lietuvai, pasmerkti nežinomybei naujus šalies girių plotus, kad po kiek laiko ateinančioms kartoms reikėtų dūsauti, prisiminus Antaną Baranauską: Ak, ak! Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę...

Kauno diena.-1997 m. gegužės 8 d.

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SAJUNGOS KONFERENCIJA

1997 m. birželio 28-tą dieną Kaune įvyko LPKTS konferencija prieš numatomą suvažiavimą, kuris įvyks liepos 19 d. Iš 60 LPKTS skyrių konferencijoje dalyvavo 40 skyrių atstovai ir 23 tarybos nariai. Buvo aptarta suvažiavimo darbotvarkė ir įstatų pakeitimo projektas. Nutarta siūlyti LPKTS vadovą vadinti ne prezidentu, o sąjungos pirmininku. Nepritarta siūlymui suteikti Garbės prezidento vardą p. B. Gajauskui. Kauno skyriaus pasiūlymu pritarta prezidento rinkimuose remti prof. V. Landsbergio kandidatūrą, jis taip pat bus pakviestas į suvažiavimą. J. Čeponis (Laisvės kovų sąjūdis) ir P. Vaičekauskas (užsienio lietuvių partizanų globos fondo valdybos sekretorius) perdavė daugelio užsienio lietuvių nuomonę ir paraginimą remti V. Landsbergį. Numatyta artimiausiu metu pradėti pasitarimus dėl LPKTR ir Konservatorių bendradarbiavimo. Protesto vardan ir atkreipdamas visų dėmesį, iš mandatų-etikos komisijos pirmininko ir jos nario pareigų atsistatydino prof. Arimantas Dumčius, pareiškęs, kad prezidentas nesilaikė neeilinio suvažiavimo nutarimo dėl koalicijos sudarymo rinkimuose į LR Seimą ir nepaaiškino konferencijai savo vienvaldžio sprendimo motyvų.

Konferencijos dalyviai skirstėsi vildamiesi suvažiavime išsirinkti politiškai blaivesnę LPKTS vadovybę.

„Valstiečių laikraščio inf.“

Tremtinys. – 1997 m. liepos 4 d.

TARPTAUTINIS KONGRESAS SOVIETINIAM GENOCIDUI ĮVERTINTI

Kęstutis BALČIŪNAS

Iki šiol neįvertinta sovietinio genocido padaryta dvasinė ir materialinė žala Lietuvai. Daug nekaltų žmonių gyvybių atėmė sovietiniai komunistų represinių organų vykdytojai. Aptarti genocido klausimus, pasiruošiant tarptautiniam kongresui rudenį, liepos 12 d. Vilniuje susirinko daugelio organizacijų atstovai – Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdžio atstovas P. Varanauskas, Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos atstovai A. Lukša, A. Vizbaras, P. Jakučionis, V. Briedienė, Politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininkas V. Miliauskas, Politinių kalinių sąjungos atstovas A. Lukoševičius, Žurnalistų draugijos narys K. Balčiūnas, istorikai A. Anušauskas, R. Trimonienė, Žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas A. Dumčius ir kiti. Prof. A. Dumčius reikalavo, kad genocido vykdytojų ir komunistų partijos pasmerkimo kongrese, kuris vyks lapkričio mėnesį, per Lietuvos pavyzdį turėtų būti išplėsta genocido samprata, priimta 1948 12 09 Jungtinių Tautų konvencijos. Genocidu turėtų būti vadinamas ne tik tautinių, etninių, rasinių ir religinių grupių naikinimas, bet ir visuotinis žmonių naikinimas už politines pažiūras. Būtent toks buvo lietuvių tautos sovietinis genocidas. Kongrese reikia pasmerkti komunistinę ideologiją ir jos represines struktūras.

Buvo nutarta, kad pasauliui reikia įrodyti, jog remiantis tarptautine teise Lietuvoje buvo vykdomas genocidas. Daugelyje Lietuvos vietų prie kelių yra nuorodų, kurioje vietoje yra žydų genocido aukų kapai, o prie sovietinio lietuvių tautos genocido aukų kapų tokių nuorodų nėra.

Tuo turėtų pasirūpinti Susisiekimo ministerija bei vietinės savivaldybės ir seniūnijos.

Ruošiantis tarptautiniam kongresui, kuriame bus teisiami sovietiniai genocido vykdytojai, rengiamos temos:

Sovietinis genocidas ir jo padariniai Lietuvoje.

Dvasinės ir materialinės žalos, padarytos Lietuvai, įvertinimas.

Komunistų partijos represinių organų aukų atminimo įamžinimas ir šiuolaikinės problemos.

Genocido teisinis įvertinimas.

Desovietizacija.

Prieš kongresą numatyta surengti dar vieną tokią konferenciją-pasitarimą.

Kauno žinios.-1997 m. liepos 16 d.

BAUDŽIAMOJI TEISĖ APIE SAVIŽUDYBĘ

Arūnas BIVAINIS – teisininkas

Vienas pagrindinių baudžiamųjų įstatymų tikslų yra apginti žmogų nuo kitų žmonių nusikalstamo kėsینimosi, darančio esminę žalą jo interesams. Tačiau įstatymas negali apginti žmogaus nuo jo paties veiksmų, kuriais jis kėsina į savo gyvybę, todėl LR Baudžiamasis kodeksas (toliau BK) nenumato baudžiamosios atsakomybės už savižudybę (įdomumo dėlei paminėsiu, kad ne visada savižudybė buvo nebaudžiama ir, pavyzdžiui, Rusijoje Petro I laikais savižudybė buvo prilyginama nužudymui, jei asmeniui nepavykdavo nusižudyti, tai jį už tai, kad jis kėsinosi atimti sau gyvybę, bausdavo mirties bausme).

Savižudybė, t.y. tyčinis gyvybės sau atėmimas, kaip ir kiekvienas teisei reikšmingas žmogaus elgesys, yra asmens valią išreiškiantis aktas. Todėl savižudybe baudžiamojoje teisėje yra laikomi tik tokie savižudžio veiksmai, kurie yra jo suvokti bei kontroliuojami jo sąmonės ir valios. Visi kiti mirties atvejai nėra savižudybė, nes mirtis nėra mirusiojo suvoktą ir valingą veiksmų rezultatas.

Kaip žinoma, pagal baudžiamuosius įstatymus atsako ne tik tas, kuris tiesiogiai darė nusikaltimą, bet ir asmenys, kurie organizavo nusikaltimą ar padėjo kitam asmeniui jį padaryti. Kadangi, kaip minėjau, savižudybė nėra laikoma nusikaltimu, todėl ne tik pasikėsinimas nusižudyti (kai asmuo padaro veiksmus, kuriais siekia atimti sau gyvybę, bet dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios, nemiršta), bet ir padėjimas bei kurstymas atimti gyvybę sau taip pat nėra nusikaltimai, nes BK 18 str. numato, kad bendrininkavimas yra galimas tik nusikaltimo padaryme. Tiesa, rengiamame naujo Baudžiamojo kodekso projekte, kaip savarankiškas nusikaltimas yra numatytas ir padėjimas nusižudyti, tačiau kol kas ir patys kodekso rengėjai dar nėra apsisprendę, ar laikyti padėjimą nusižudyti nusikaltimu, ar ne.

Tai, kad savižudybe laikomi tik suvokti ir valingi savižudžio veiksmai, leidžia atskirti savižudybę nuo nužudymo. Pagrindinis kriterijus šiuo atveju yra tai, kad nužudymas – tai neteisėtas kito asmens gyvybės atėmimas, o savižudis sau gyvybę atima savo veiksmais. Todėl jei asmuo savo veiksmais atims gyvybę kitam žmogui, nors ir jam pačiam prašant, jis vis tiek turės atsakyti už nužudymą arba už pasikėsinimą nužudyti, jei asmuo nemirs.

Jau minėjau, kad kurstymas ar padėjimas nusižudyti nėra baudžiamas. Tačiau ši taisyklė galioja tik tada, kai asmuo gyvybę sau atima suvoktais ir valingais veiksmais, nes tik tokie veiksmai gali būti pripažįstami „veikimu“ baudžiamosios teisės prasme. Todėl asmuo, kuris dėl lėtinės psichinės ligos, laikino psichinės veiklos sutrikimo, silpnaprotystės ar kitokios patologinės būse-

nos, taip pat dėl savo mažametystės negali suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti, veikimas nėra laikomas „veikimu“ baudžiamosios teisės prasme. Tuo pačiu ir veiksmai, kuriais jis atima sau gyvybę, nėra laikomi savižudybe baudžiamosios teisės prasme. Todėl ir kurstymas ar padėjimas atimti sau gyvybę asmeniui, kuris negali suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti, yra traktuojami kaip nužudymas, teisės teorijoje dar vadinamas „nužudymu nukentėjusiojo rankomis“.

Skirtingai sprendžiamas ir patraukimo baudžiamajon atsakomybėn klausimas. Vienu atveju asmuo gali būti traukiamas atsakomybėn už nužudymą (tiksliau, už „nužudymą nukentėjusiojo rankomis“), kitu atveju – už privedimą prie savižudybės. Žinoma, gali būti atveju, kai asmuo išvis nebus traukiamas atsakomybėn, nes jo padarytoje veikoje nebus nei privedimo prie savižudybės požymių (pavyzdžiui, jei nusižudęs asmuo buvo nepriklausomas nuo asmens, dėl kurio veiksmų jis nusižudė), nei kito nusikaltimo sudėties.

Savižudybės reikšmė baudžiamojoje teisėje yra trejopa.

Pirma. Savižudybė gali būti kvalifikuojantis nusikaltimo požymis. Ir nesant šio požymio nusikaltimas bus, o šio požymio buvimas lemia kito, sunkesnio, nusikaltimo buvimą. Pavyzdžiui, BK 118 straipsnio 4 dalyje kaip viena iš išžaginančią kvalifikuojančių aplinkybių numatytos itin sunkios pasekmės, kurias sukėlė išžaginimas. Tuo atveju, jei nukentėjusioji nusižudys būtent dėl išžaginimo, kaltininkas atsakys už nusikaltimo, numatyto BK 118 str. 4 dalyje, padarymą ir už tai jam grės laisvės atėmimas nuo aštuonerių iki penkiolikos metų. Jei nukentėjusioji nebūtų nusižudžiusi, taip pat nebūtų kitų nusikaltimą kvalifikuojančių požymių, kaltininkas atsakytų pagal BK 118 str. 1 dalį ir jam grėstų laisvės atėmimas nuo trejų iki septynerių metų.

Antra. Savižudybė gali būti baudžiamąją atsakomybę sunkinanti aplinkybė. BK 41 straipsnio 4 punkte kaip viena iš atsakomybę sunkinančių aplinkybių laikoma tai, jog nusikaltimas sukėlė sunkias pasekmes, o sunkia pasekme galima laikyti ir savižudybę. Tokiu atveju kaltininkui skiriama bausmė bus arčiau sankcijoje numatytos bausmės maksimumo.

Ir trečia. Savižudybė ar pasikėsinimas nusižudyti gali būti būtinas nusikaltimo požymis. LR baudžiamajame kodekse yra tik vienas straipsnis, kuriame savižudybė ar pasikėsinimas nusižudyti numatyti kaip būtinas nusikaltimo požymis. Tai BK 110 str., reglamentuojantis atsakomybę už privedimą prie savižudybės.

Privedimo prie savižudybės kėsinimosi objektas visad yra kito žmogaus gyvybė. Nukentėjusysis šiame nusikaltime gali būti tik toks asmuo, kuris yra materialiai ar kitaip priklausomas nuo kaltininko.

Objektyviai privedimas prie savižudybės pasireiškia žiauriu ar panašiu elgesiu. Prie savižudybės galima privesti mušant, kankinant, tyčiojantis iš nukentėjusiojo fizinių ar protinių sugebėjimų, įžeidinėjant, verčiant atlikti neteisėtus ar amoralius veiksmus, taip pat nuolat grasinant nužudyti, išvyti iš namų bei kitais panašiais veiksmais, kuriais nukentėjusiajam sukeliama fizinės ir moralinės kančios.

Mano nuomone, žiauriu elgesiu reikėtų laikyti ir tokius veiksmus, kuriais kaltininkas apgaulė išvilioja iš nukentėjusiojo didelę pinigų sumą ar didelės vertės turta, dėl ko nukentėjusysis atsiduria beviltiškoje situacijoje.

Privedimas prie savižudybės gali pasireikšti ir neveikimu, pavyzdžiui, neduodant nukentėjusiajam valgyti, kuo apsirengti, kur gyventi, jei kaltininkas privalėjo rūpintis nukentėjusiuoju.

BK 110 str. numato, kad baudžiamas tik materialiai ar kitaip priklausomo asmens privedimas prie savižudybės. (Naujojo BK projekte nukentėjusiojo materialinės ar kitokios priklausomybės nuo kaltininko, kaip būtinojo privedimo prie savižudybės požymio, mano nuomone, visiškai pagrįstai yra atsisakoma.)

Materialinė priklausomybė – tai tokie santykiai tarp kaltininko ir nukentėjusiojo, kai nukentėjusysis yra išlaikomas kaltininko ar gaudavo iš jo būtiną pragyvenimui materialinę pagalbą,

kurią šis turėdavo teikti.

Kitokia priklausomybe BK 110 str. prasme turėtų būti laikomi visi kiti priklausomybės atvejai, kai dėl santykių, susiklosčiusių tarp kaltininko ir nukentėjusiojo, pastarojo elgesio motyvų ar elgesio varianto pasirinkimas priklauso nuo kaltininko valios. Taigi kitokia priklausomybe gali būti laikoma: a) tarnybinė priklausomybė, atsirandanti tarp pavaldinio ir įmonės ar įstaigos vadovo arba tada, kai nukentėjusysis priklausomas nuo kaltininko tarnybinių veiksmų (pavyzdžiui, įtariamasis nuo tardytojo); b) priklausomybė, atsirandanti iš santykių tarp šeimos narių; c) priklausomybė, atsirandanti dėl nukentėjusiojo naudojimosi kaltininko gyvenamosiomis patalpomis; d) priklausomybė, atsirandanti iš mokinio, studento santykių su pedagogu; e) priklausomybė tarp religinės sekto vadovų bei jos narių ir kt.

Mano nuomone, kitokia priklausomybė gali atsirasti ne tik iš teisės normų reglamentuotų kaltininko ir nukentėjusiojo santykių, bet ir iš kitų santykių. Todėl „kitokia priklausomybe“ BK 110 str. prasme reikėtų laikyti ir priklausomybę ne tik tarp sutuoktinių, bet ir tarp sugyventinių, atsiradusių dėl bendro ūkio vedimo, bendro naudojimosi gyvenamosiomis patalpomis bei dėl vaikų turėjimo.

Apibendrinant galima išskirti tokius būtinus privedimo prie savižudybės požymius: žiaurus ar kitoks panašus kaltininko elgesys; nukentėjusiojo savižudybė ar pasikėsinimas nusižudyti; priežastinis ryšys tarp kaltininko elgesio ir atsiradusių pasekmių; materialinė ar kitokia nukentėjusiojo priklausomybė nuo kaltininko.

Jei asmens veikoje nėra nors vieno iš paminėtų požymių, tai šis asmuo neatsakys už privedimą prie savižudybės.

Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad nors Lietuvoje savižudybių skaičius 100 000 gyventojų yra didžiausias Europoje, tačiau už privedimą prie savižudybės Vilniaus ir Klaipėdos miestų prokuratūrose buvo iškeltos tik trys baudžiamosios bylos (iš jų dvi devintąjį dešimtmetį – 1986 ir 1988 metais), iš kurių tik viena pasiekė teismą ir kaltininkas buvo nuteistas. Žinoma, vien tas faktas, kad Lietuvoje savižudybių skaičius yra labai didelis, dar nereiškia, kad privedimo prie savižudybės atvejų yra daugiau, nei oficialiai nustatoma. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad minėtos baudžiamosios bylos buvo iškeltos tik po nusižudžiusiųjų artimųjų skundų, kai jau buvo priimtas nutarimas atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą dėl mirties fakto. Todėl labai tikėtina, kad privedimo prie savižudybės faktų yra daug daugiau, nei oficialiai nustatoma, nes ne visada nusižudžiusiojo artimieji ryžtasi apskusti nutarimą atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą bei siekti, kad kaltininkas atsakytų už padarytą veiką.

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.1.

BE RINKOS DĖSNIŲ, YRA DAR DOROS DĖSNIAI!

Dalia TEIŠERSKYTĖ – verslininkė (Kaunas)

Kiek bežiūriu, nematau, kad mūsų valdžiai kol kas rūpėtų gerinti smulkiojo ir vidutinio verslo sąlygas. Esu aplankiusi daugiau kaip tris dešimtis šalių, bet niekur nemačiau, kad taip kaip Lietuvoje būtų nemylimi verslininkai. O jie kaip bitės į avilį sunėša valstybės biudžetą ir rizikuoja absoliučiai viskuo. Privatūs savininkai visoje Lietuvoje tesudaro 8-10 proc. visų gyventojų. Labai nedaug! Tad gal galima būtų jų neūdyti, nepjudyti, o leisti ramiai dirbti, nestovėti už verslininko nugaros su bizūnu?

Ką vis dėlto turėtų daryti valdžios struktūros, kad verslo klimatas šalyje pagerėtų? Nors truputėlį atleisti vadžias, išspręsti pridėtosios vertės problemą. Jei mokesčio nereikėtų mokėti iš karto, jei nereikėtų be palūkanų kredituoti valstybės, verslininkams pasidarytų iš karto lengviau. Suprantu, kai reikalaujama akcizo už alkoholį, tabaką ar naftą. Iš šio milžiniško verslo ir didelius mokesčius paėmus vis dar daug lieka. Bet imkime mano įmonėles, kurios tiek nedaug įveža prekių moterims ir tokių prekių, kurios tikrai reikalingesnės už butelį alkoholio ar pakelį cigarečių. Argi valdžia negalėtų į tai atsižvelgti?

Yra galimybių palengvinti ir pačią mokesčių našta, kad ji ne taip slėgtų verslininkus. Juk bene didžiausia rykštė mokesčių mokėtojams – mokesčių nepastovumas. Mokesčiai daug kur kartojasi, dvigubinami ir trigubinami. Tvirtinimas, kad PVM dydis yra 18 proc. – tai juodas melas. Verčiantis prekyba PVM išauga iki 35 proc., nes prie tų 18 proc. prisideda personalo išlaikymo, pervežimo ir kitos išlaidos. Iš viso to ir susidaro tikroji pridėtinė vertė, iš kurios atskaičiuojamas mokestis.

Kitas dalykas, kuo turėtų susirūpinti valstybė, – tai nepateisinti SODROS mokesčiai. Man atrodo, kad socialinio draudimo sistemą pertvarkyti mes pavėlavome dešimt metų. Visame pasaulyje yra taip, kad kiekvienas konkretus žmogus kaupia lėšas konkrečiame fonde, konkrečiai savo senatvei ar savo problemoms spręsti. O dabartinis mūsų darbdavys moka ne savo darbuotojo, o kažkokio menamo, nepažįstamo žmogaus ateičiai. Žmonės, dirbantys firmoje, peikia savininką už tai, kad iš jų atlyginimo atimamas 31 procentas ir pervedamas SODRAI, iš kurios pinigai nežinia kur išeina ir nežinia kam atitenka. Suprantu, kad tam tikrą mokestį mokėti privalu, bet jis negali būti toks didelis.

Vis dar tebeklesti šešėlinė ekonomika, kontrabanda milžinišku srautu eina per kiauras sienas, ir tik dešimt procentų privačių įmonių savininkų kenčia už visus kitus.

Yra pasaulio rinkos dėsniai, bet yra ir doros dėsniai, ir tai įrodyta šimtus kartų. Bet jeigu jų nesilaikoma, privalo įsikišti valstybė. Ji turi sukurti efektyvią sistemą, kuri saugotų visuomenės ir verslininko ramybę, saugotų juos nuo vagies, nuo plėšiko, nuo prievartautojo.

O kokie mokesčių inspekcijos ir verslo bendruomenės santykiai?

Jeigu „žiaurios akcijos“ metu 50 000 litų bauda nubaudžiama moterėlė už tai, kad po stalu laikė tris butelius degtinės, tai reikia žiūrėti, kas čia kam labiau apsimoka. Moterėlei labiau apsimoka duoti mokesčių inspektoriui 5000 litų kyšį, kad jis nematytų tų trijų butelių, o mokesčių inspektoriui labai patogu paimti 5000 litų ir nematyti tų butelių. Tai abipusiai naudingas sutarimas. Bet ką iš to laimi valstybė, aš nežinau. Žinau tik, kad tokie žmonės skleidžia blogį. Taigi tos akcijos gal ir būtinos, bet bausmė turi atitikti nusikaltimą. Antraip ji yra antikonstitucinė.

Be abejo, verslininkai ir patys kalti dėl visų problemų ir ypač dėl susiskaldymo. Tik susijungę, tapę vieninga jėga, mes galime pasiekti reikiamo rezultato. Ateities vardan privalome kovoti susikibę už rankų, kaip Baltijos kelyje. Bet jei kiekvienas verslininkas rūpinasi tik savo ateitimi, tai keliai dažnai išsiskiria ir atsitinka taip, kaip upei įtekant į jūrą – tų vagelių labai daug, ir jos visos kreivos...

Šalyje veikia per 130 visokių asocijuotų struktūrų, bet tikrai reikšmingos yra tik dvi – Nacionalinė smulkaus ir vidutinio verslo konfederacija ir Verslininkų darbdavių konfederacija, beje, vienintelė Lietuvoje, ginanti darbdavio pozicijas. Manau, kad reikia kurti verslo parlamentą, kuris jungtų asocijuotų struktūrų pastangas rengiant įstatymų projektus, įgyvendinant vertin-gas idėjas.

Šiuo metu mes bandome inicijuoti įstatyminę pataisą, kuri nustatytų penkis prioritetus: sveikatos apsaugą, mokslą, kultūrą, meną ir verslo savivaldą, ir leistų verslininkams finansuoti, naudojant 5 proc. pagrindinių mokesčių lėšų. Manome, kad tie 5 procentai galėtų būti išskaičiuojami iš neapibrėžtų biudžeto išlaidų – sakykime, valdininkų kelionių žaisti teniso į kokią

nors žavią kapitalistinę šalį, komandiruočių į Tailandą susipažinti su šios šalies valstybine sandara ir pan. Tokių pavyzdžių turime labai daug.

Niekas negali teigti, kad padoru trečdalį biudžeto lėšų skirti valdininkijai išlaikyti. Jeigu mes leidžiame valdininkams disponuoti mūsų pinigais, tai gal ir jie galėtų leisti mums, tuos pinigus uždirbantiems, 5 proc. panaudoti taip, kaip to norime mes.

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.1.

GENADIJAUS KONOPLIOVO FENOMENAS Biografijos štrichai

Pastarojo dešimtmečio Lietuvos istorijoje vargu ar rasi iškilesnę, priešaringesnę ir tragiškesnę asmenybę už eksbankininką Genadijų Konopliovą (iš spaudos).

Genadijus Konopliovas gimė dar tebesiaučiant Antrajam pasauliniam karui – 1945 m. gegužės 5 d. Vorožboje (Ukraina). Lietuvoje (Veiveriuose) apsigyvena 1946 m.

1963–1968 m. studijavo Kauno politechnikos institute. Įgijo inžinieriaus mechaniko specialybę. Ekonomines žinias dar neakivaizdžiai gilino Leningrado aukštojoje partinėje mokykloje (1982-1984 m.) ir Minsko žemės ūkio ekonomikos instituto aspirantūroje (1986-1989 m.). Nuo 1989 m. – ekonomikos mokslų kandidatas.

Šeimą sukūrė 1967 m. Žmona Aldona – UAB „Kasta“ vyr. finansininkė, duktė Jolanta – „Vilspas“ spaustuvės generalinio direktoriaus pavaduotoja, sūnus Darius – „Tauro“ banko saugyklų direktorius, kitas sūnus Genadijus – moksleivis.

Darbinę veiklą pradėjo po studijų Alytaus mašinų gamykloje (meistras, cecho, konstravimo biuro viršininkas, partinio komiteto sekretorius). Čia domisi išradyba, darbo ir gamybos racionalizacija, pradeda reikštis spaudoje.

1970 m. įstoja į TSKP. 1979 m. iškeliamas kompartijos Alytaus miesto komiteto sekretoriumi. Netrukus tampa šio komiteto pirmuoju sekretoriumi, LKP CK nariu, LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu.

1985 m. paskiriamas naujai įkurto Lietuvos agropramoninio komiteto pirmininko pirmuoju pavaduotoju ministro teisėmis.

1989 m. rudenį ir 1990 m. pradžioje tuometinėje Aukščiausiojoje Taryboje pasisako už privatinės nuosavybės atkūrimą, ūkiskaitos ir pelno vaidmens didinimą. Sąjūdžio remiamas tapęs TSRS liaudies deputatu, į jo posėdžių stenogramą įtraukia savo paruoštą kalbą „Ryžtingai taikyti rinkos santykius“. Panaikinus Agropramoninį komitetą, pereina į privatų verslą, su partneriais įkuria firmas „Vilnis“ ir „Intervil“, kurios netrukus bankrutuoja.

1991 m. gegužėje su dar 6 steigėjais užregistruoja privataus kapitalo komercinį banką „GEKA“, vėliau pavadintą uždara akcine bendrove „Taurus“. Jo pirmininkas (prezidentas) visą laiką iki šio banko bankroto ir savo žūties buvo G. Konopliovas. Maždaug tuo pat metu tie patys asmenys įkuria gamybos, komercijos ir paslaugų korporaciją „Lietverslas“, kurios prezidentas irgi G. Konopliovas. Į korporaciją sutelkia apie 40 įvairių įmonių ir akcinių bendrovių, taip pat G. Konopliovo įsteigtą investicinių bendrovių.

G. Konopliovo pavaduotojais ateina dirbti Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo agrarinio komiteto pirmininkas Eimantas Grakauskas ir Vidaus reikalų ministerijos valdybos viršininkas Edmundas Kisielius. Po eilinių Seimo rinkimų vos ne in corpore „bankininkais“

tampa buvę Atkuriamojo Seimo vadovybės apsaugos gerai informuoti, taiklūs ir plačių ryšių vyrai. Jų vadas A. Skučas imasi vadovauti banko ir jo prezidento asmeninei apsaugai. Pas jį ryšių tarnybai vadovavęs T. Vyšniauskas sėda prie banko ryšių valdymo ir kontrolės pultų.

A. Skučo vyriausiuoju finansininku dirbęs G. Terleckas tampa banko valdytoju. Savo pavaduotoja šis pasiskiria žmonos seserį R. Šerėnienę. Kurį laiką „Taure“ prieglobstį randa buvęs Lietuvos banko pirmininkas V. Baldiškis ir jo pavaduotojas E. Žukauskas, dabartinis Konservatorių partijos pirmininko pavaduotojas M. Laurinkus, bet jie čia ilgam nepritampa.

„Tauro“ bankui įsikėlus į naują pastatą Kalinausko g. 13, jį pašventina monsinjoras K. Vasiliauskas, palinkėdamas, kad šiame pastate viskas būtų švaru, ten niekas nesijaustų nuskriaustas. Konopliovas tądien kalbėjo, kad jo veiklos pagrindas – dešimt Dievo įsakymų.

Per 1994 m. šventas Velykas G. Konopliovas duoda Romos katalikų tikybos įžadus. Po apeigų Arkikatedroje namuose apsilanko aukšti Bažnyčios hierarchai, surengiami iškilmingi pietūs.

Su žmona ir jaunųjų sūnumi G. Konopliovas persikelia gyventi į patikimai saugomo „Tauro“ banko apartamentus, rengia priėmimus aukštu žemiau esančioje kavinėje, važinėja šarvuotu „Linkolnu“. Visą laiką „Taurus“ siūlo indėlininkams bene didžiausias palūkanas už indėlius litais ir valiuta.

Nuosavybės saugos kongreso vardu per 1992–1997 m. buvo paskelbta 9 memorandumai, keletas pareiškimų ir įstatymų pataisų projektų.

Viena po kitos lietuvių, anglų, vokiečių kalbomis išėina G. Konopliovo knygos. Atėjusiems sveikinti 50-mečio proga jis dovanuoja savo „Rinktinių raštų“ pirmąjį tomą, pridurdamas, kad antrasis bus apie bankininkystę. Lietuvių biografijų žinyne „Kas yra kas Lietuvoje“ įvardijęs save „rinkos ekonomikos teoretiku ir praktiku“, finansuoja už rinką pasisakančią spaudą ir RTV, skelbiamuose rašiniuose nuolat akcentuoja privatinę nuosavybę, kapitalo kaupimą, smerkia socialistinę „lygiavą“.

Kartkartėmis įvairiuose pasitarimuose ir spaudoje G. Konopliovas smarkiai susiremia tai su tuometiniu Lietuvos banko pirmininku M. Visokavičiumi, tai su Seimo nariais V. Andriukaičiu, R. Dagiu, J. Listavičiumi ir kitais, išdrįstančiais nepalankiai atsiliepti apie padėtį „Tauro“ banke, o Valstybės kontrolės tikrintojų grupės vadovas A. Budrys (dabartinis Muitinės departamento direktorius), apkaltintas trukdymu bankui, savo viršininkų buvo pakeistas kitu tikrintoju.

1992 m. spalį G. Konopliovo bute, Vilniuje, Blindžių 29–12, padaroma krata.

1992–1994 m. skandalingai nuskamba G. Konopliovo skolos „išmušinėjimas“ Utenoje, aukso pirkimo, prekybos ginklais, taurių metalų verslovių kūrimo, pinigų dingimo iš Maskvos filialo ir kitos istorijos. Po to viskas ilgam nutyla.

1995 m. rugpjūtį A. Šleževičiaus Vyriausybė patiki G. Konopliovui skirstyti 17 mln. ECU (apie 80 mln. litų) Europos Sąjungos kreditą. Netrukus beveik dvi dešimtys į „Lietverslo“ korporaciją įeinančių įmonių vadovų ir finansininkų pasirašo, kad gavę per „Tauro“ banką po milijoną kitą paskolos. Po poros metų tylos, banką ištikus krizei, daugelis jų sakys (ir raštu rašys!), kad tų paskolų arba visai nematė, arba kad buvo liepta pinigų paimti ir atiduoti tam ir tam.

Spauda paskelbia, kad G. Konopliovas su artimiausiais bendradarbiais deklaruoja 1994 m. rudenį išvežę iš užsienio 28 milijonus grynų JAV dolerių ir už juos nesumokėję mokesčių. Pradžioje pasiaiškinama, kad tuometiniai įstatymai apmokestinimo nenumatė, vėliau – kad tie mokesčiai sumokėti.

Seimo ekonominių nusikaltimų tyrimo komisijos darbo grupė, vadovaujama R. Dagio, beveik metus nerezultatyviai tiria G. Konopliovo bandymus, apsirūpinus aukštų pareigūnų garantijomis, gauti iš užsienio neaiškios kilmės 10 milijardų (!) dolerių.

1996 m. rudenį G. Konopliovas sudaro sandorį su Valstybinio komercinio banko laikinuoju administratoriumi G. Čiapu, perduodamas šiam bankui beviltiškas „Tauro“ banko dar 1993 m.

išduotas beveik 6 milijonų litų vertės paskolas, už tai gaudamas tokios pat sumos „Vilniaus vingio“, „Spartos“, „Verpsto“ bei dar trijų bendrovių paskolas, kurių gražinimas nekelia abejonių. Vėliau dėl šio sandorio prokuratūra iškelia bylą, teismas pareikalauja atsikeisti paskolomis.

Beveik iš visų šių istorijų G. Konopliovas išlipa sausas.

Vis plačiau sklinda gandai, kad G. Konopliovas yra įkūręs specialų fondą valdžios pareigūnams papirkinėti.

Per 6 banko veiklos metus jį tikrino per 30 įvairių revizijų ir komisijų. Ir jos, ir vidaus revizorius prof. A. Šileika jokių „likvidumo problemų“ ar ko smerktino nepastebėjo.

Skelbiamose oficialiose ataskaitose apie „Tauro“ banko ir „Lietverslo“ korporacijos veiklą neretai trūksta visų duomenų.

Pagal tarptautinius standartus patikrinus G. Konopliovo banko pastarųjų metų veiklą, audito firma paskelbia, kad neįmanoma daryti objektyvias išvadas, nes bankas klastoja dokumentus, nepateikia auditoriams reikiamos informacijos.

Vilniaus apygardos prokuratūra negali atgauti „Tauro“ banke laikytų savo 672733 litų.

Kovo mėnesį įvykęs akcininkų susirinkimas netikėtai paskelbia banką ne uždarą, bet atvirą akcine bendrove ir viliasi išplatinti 40 milijonų akcijų emisiją. Jų, deja, niekas neperka.

1997 m. gegužę G. Konopliovas užstato Lietuvos bankui „Tauro“ centrinę būstinę ir gauna 14,5 mln. litų trumpalaikę „paskutinio likvidumo“ paskolą. Kiti komerciniai bankai teikti jam paskolą atsisako.

Akcijų niekas neperka... Lietuvos bankui gražinti kreditą nėra iš ko... Spaudžia, gal net grąsina, skolininkai, indėlininkai neatgauna savo santaupų (gyventojų indėlių „Taure“ buvo apie 25 mln. Lt)...

Su pagalbos prašymu G. Konopliovas beldžia Premjero G. Vagnoriaus duris, jo parankiniai nuskuba pas Seimo Pirmininką V. Landsbergį, Seimo biudžeto ir finansų komiteto pirmininkę E. Kunevičienę. Visi grįžta tuščiomis.

Birželio 1 d. „Tauro“ banke trūko daugiau kaip 40 milijonų litų.

Laikraštis „Respublika“ įtaria, jog bankas iš viso buvo popierinis, G. Konopliovas realiai valdė gal tik milijoną savų litų, o visos operacijos buvo atliekamos iš biudžetinių organizacijų sąskaitose esančių pinigų.

Tarnybos reikalais dažnai bendravusiųjų teigimu, paskutiniuosius savaitėmis G. Konopliovas buvo itin dirglus, užgaulus, kartais tiesiog nesuprasi, ką kalbėdavęs.

„Lietuvos aidas“ paskelbia (06 14), kad kilo konfliktas tarp „Tauro“ banko prezidento G. Konopliovo ir šio banko valdybos pirmininko G. Terlecko.

Po dviejų valandų svarstymo birželio 12 d. Lietuvos bankas sustabdo G. Konopliovo kaip banko prezidento įgaliojimus ir nušalina G. Terlecko vadovaujamą valdybą. Svarstyme eksbankininkai atvirai prisipažino nebematą galimybės išgelbėti banką nuo finansinės krizės.

Nuo šio momento likusias savo gyvenimo dienas ir valandas G. Konopliovas leidžia šeimos rate, banko pastate ištaigingai įrengtame bute. Įėjimą į jį budriai saugo banko apsauga.

Birželio 20 d., penktadienio vakare, „Tauro“ banke, taip pat jo vadovų ir giminių butuose pradėtos daryti kratos. Jos tęstos ir nuo pirmadienio ryto.

Pirmadienį, 1997 m. birželio 23 d., apie 13 val. G. Konopliovas, visad skelbęs gyvenęs savo protu, nusišovė savo bute iš legaliai turėto ginklo. Anot prokurorų, ant stalo buvo sudėti testamentas ir emocijomis persunktas atsisveikinimo laiškas. Jame tokie žodžiai: „Išeinu savo noru. Nepajėgiu išlaikyti įtampos, kuri tęsiasi jau keturi mėnesiai. Aštuonerių metų mano darbas be išieginų ir atostogų gamybinio potencialo prasme yra sunaikintas“.

Palydėti G. Konopliovo į paskutinę kelionę neatėjo nei senieji, nei naujieji draugai, nei kairieji, nei dešinieji, taip pat bankininkystės tūzai.

PRIEŠMIRTINIS G. KONOPLIOVO LAIŠKAS

1997 m. birželio 20 d. man nebūnant namuose buvo atlikta krata, kurios metu paimti „Tauro“ banko ir įmonių veiklos principai (7 lapai) bei testamentas (1 lapas). Originalas buvo skirtas žmonai, viena kopija VRM viceministrui Juozui Gaudučiuui, kurį gerbiu kaip teisininką ir sąžiningą žmogų, ir viena kopija spaudai. Kratos akte pažymėta, kad paimta minėtų dokumentų du egzemplioriai. Tai netiesa – paimti 3 egzemplioriai. Todėl nutariau atkartoti minėtą dokumentą.

Nuo 1988 m. prieš mane, kuriamą rinkos modelį tiek teorijoje, tiek praktikoje vykdomas politinis, ekonominis, socialinis, moralinis ir samdomų kai kurių bulvarinių leidinių teroras. Esu įsitikinęs, kad yra daug jėgų tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, norinčių, kad Lietuvoje nebūtų stabilios tautinės ekonomikos, o žmonės jaustųsi užtikrintai ir turėtų pragyvenimo šaltinius (darbo vietas), būtų vystoma civilizuota rinka, demokratinė visuomenė ir teisinė valstybė. Daug kas nenori privatinės nuosavybės įtvirtinimo. Niekas nekuria tokios sistemos, kuri saugotų privatinę nuosavybę. Pastaruoju metu artimiausiems draugams, teisėsaugos institucijoms, imtinai ligi visų instancijų, teismui, spaudai ypač propaguojamas neobolševizmas įvairiais šūkiiais: valstybės interesų, „žiaurių“ akcijų administravimo, teisinio nihilizmo ir t. t. įvardiju, kas prieš mane, pastaruoju metu net prieš šeimą ir vaikus vykdė ir vykdo terorą. Tai pirmiausia KGB, sribai, įvairaus plauko perėjūnai, norintys tapti „politikais“, o pastaruoju metu valdančioji dauguma.

„Tauro“ bankas administracinėmis priemonėmis sužlugdytas per pusę metų. Nė vienas ūkio subjektas Lietuvoje neišsilaikys, jeigu prieš jį bus užsiundyta Valstybės kontrolė, saugumas, prokuratūra, teismai.

„Tauro“ banko su LVKB byloje teisėja ankstino bylą, nuosprendis sudiktuotas, o Generalinės prokuratūros valstybės interesų gynimas – absurdo rinkinys, depozitų, prievartinis klientų išvayrimas, kelių uždarymas investicijoms ir t. t. sužlugdė „Tauro“ banką, kuriame dirbtinai buvo pažeisti piniginiai srautai.

„Tauro“ banko veikloje aš mačiau savo gyvenimo prasmę, ne asmeninio turto kaupime, bet kapitalo kaupimo procese. Kaip atsiranda kapitalas, jo transformacija, dauginimasis, pinigų įtaka, konvertacijos, lizingas, ipoteka ir daugelis kitų dalykų... Daug ką pavyko padaryti, išbandyti praktiškai, apibendrinti teoriškai. Asmeninis turtas manęs niekada nežavėjo ir nebuvo tikslas. Nepastačiau pilių, neturiu sąskaitų, ypač užsienyje. Gyvenau iš atlyginimų, honorarų, saikingų premijų, kurias taip pat panaudojau banko reikmėms. Banko turtas – akcinis kapitalas 5,8 mln. litų; 5,2 mln. litų akcinis kapitalas žmonos vardu, kuris yra taip pat mano nuosavybė. Labai gaila, kad iš mano šeimos niekas nesugebėjo perprasti bankininkystės mechanizmo. Jeigu žmogus to mechanizmo nesupranta, tai ir akcinis kapitalas jam nereikalingas. Todėl iš savo šeimos narių kapitalą koncentravau savo rankose. Tai ne iš gobštumo, – kiekvienas dirbti turi tai, ką jis sugeba, ir tai, kas jam sukelia pasitenkinimą.

Per privatizaciją, naujų įmonių kūrimą pramonėje, statyboje, žemės ūkyje, kitose šakose įkūriau apie 70 įmonių, kurių pastatų ir įrenginių vertė – per 160 mln. litų. Dalyje iš jų sėkmingai pradėta restruktūrizacija, naujų gaminių, technologijų kūrimas, funkcionavo naujos darbo vietos. Prasidėjo investicijų procesas be Vyriausybės garantijų. O tai labai svarbu. Atlikti apskaičiavimai rodo, kad, atkūrus 12 įmonių gamybą ligi jų potencialo, apimtys viršytų 600 mln. Dirbtinai sugriovus banką, sustojo ir įmonės. Kasdien susidaro milijoniniai nuostoliai.

Pareiškiau: nesugriovus dirbtinai banko ir neimant įmonėms visos paskolos, ir išipareigojimai būtų įvykdyti, t. y. gražinta 17 mln. ekiu, 1 mln. JAV dolerių ir kitos. Tai aš aiškiai sakiau p. G. Vagnoriui, ir didelė mįslė, kodėl to nepanorėta išgirsti. Per tai Lietuvos ūkiui žala.

Reikia atkurti gamybą, be kurios nebus nei rinkos, nei demokratijos, o tik skurdas.

Nei sau, nei šeimos nariams, nei giminėms iš įmonių nepaėmiau nė vieno cento: viskas buvo nukreipiama joms atstatyti bei vystyti. Buvo sustabdytas jų išgrobstymas, išsaugomas personalas, ieškomi ir randami gamybos variantai. Mano klaidos:

G. Terlecko valdyba turėjo dirbti ne ilgiau kaip metus, o po to keičiama, nes ją peraugo bankas. Tokio pakeitimo aš nepadariau;

Turėjau jį daryti, nes nepasiteisino viltys į V. Baldišį.

G. Terlecko valdyba buvo šeimos klanas. Iš pradžių aš galvojau, kad tai bus net gerai – draugiškai dirbs. Bet tai buvo didelė klaida. Klanas užsisklendė savyje, pradėjo slėpti informaciją. Atsirado neatsakingumas, girtuokliavimas ir, ko gero, gerai užmaskuotas grobstymas, panaudojant tam ne jų klaną žmones, pakišant pasirašyti dokumentus, kuriant įvairias schemas dažniausiai prisidengiant net mano vardu, kas paaiškėjo pastaruoju metu. Prieš šį klaną bandžiau kovoti:

buvo įterpta eilinių darbuotojų, bet jie klaną buvo izoliuoti nustumiant į nereikšmingus darbus;

įtrauktos į valdybą p. Sivydienė ir p. Kiuberienė buvo izoliuotos;

kassavaitiniai gamybiniai pasitarimai buvo apraizgomi tokia informacija,

kuri neduodavo jokio vaizdo. Pvz., 17 mln. ekių paskolos judėjimo nepavyko išreikalauti;

reikalavimas, kad visi dokumentai eitų per kanceliariją, buvo ignoruojamas ir jam priešinamasi ir t. t.

Iš kitos pusės, 2 Lietuvos banko inspektavimų, 3 auditų man buvo daromi priekaištai, kad per daug kišuosi į valdybos darbą ir neduodu jiems pasireikšti.

Dabar konstatuoju, kad kontrolė turėjo būti kasdieninė ir neklausyti tų „protingų“ nurodymų. Turėjau didesnę reikšmę suteikti Čeponio firmai suteikiant kreditą, kuris buvo grynas banko lėšų pasisavinimas. Atlikto tarnybinio patikrinimo medžiaga yra kanceliarijoje.

Banko revizijos tarnybos vadovas p. A. Šileika buvo atkreipęs dėmesį į J. Vilio komercijos departamento darbą. 2 mln. litų dingimas ir jų „grąžinimo“ imitacijos buvo pakankamas signalas.

Turto vertinime ir ypač realizavime buvo kažkas labai nešvaraus, bet pagauti nepavyko. Pastarojo meto įvykiai ypač skaudūs ir daro man gėdą: dokumentų naikinimas po „plombavimo vėliava“; operacija per Vilniaus skyrių su „Savy“ paskola, užkertant kelią grąžinti pinigus prokuratūrai; panaši operacija atėmė pinigus iš Vilniaus miesto policijos ir vėl per Vilniaus skyrių ir t. t.

Klaida ir tai, kad neatleistas visas Terleckynas prasidėjus krizei.

Reikia nuosekliai per visas grandis išnagrinėti vykdytas operacijas. Konkretūs kaltininkai yra ir jie turi būti nustatyti.

Mano klaida yra taip pat ta, kad neįgyvendinau griežto įmonių valdymo. Dėl to atskiri direktoriai „darėsi“ sau, buvo dvigubų buhalterijų, vystomos klaidingos teorijos, kad reikia dirbti tik kolektyvui ir t. t. Tuo tarpu rinkos ir demokratijos visuomenėje reikia dirbti savininkui, sau ir valstybei. Bet blogiausia buvo tai, kad gana didelė direktorių tarybų dalis nebuvo pasiruošusi dirbti inovacijos – kūryba, progresu. Trūko kūrybingų, iniciatyvių žmonių. O paieškos tokių žmonių reikiamame lygyje aš nesukūriau. Tai mano klaida.

Dar ir dabar „Tauro“ bankas ir įmonių sistema gali būti atgaivinta ir dirbti.

Eidami iš komandinių gniauztų, socialistinių lagerių beteisinės sistemos neturime patekti į tokią pat (Vienas žodis neįskaitomas. Gal „muštravimo“ – red.) sistemą. Tai būtų tragedija Tautai.

Rinkos, demokratijos, nuosavybės, teisinės sistemos klausimais esu parašęs daug darbų. Tikiu, kad jie pasitarnaus Tautos ūkio kūrimui.

Tikiu Lietuvos ateitimi, jos žmonėmis. Manau, kad jie bus verti civilizuotos rinkos, demokratinės ir teisinės valstybės. Tikiu, kad mūsų piliečiai bus laisvi, įsivyras atviros visuomenės idėja. Tikiu, kad žmonės gyvens pasiturinčiai ir laimingai.

G.KONOPLIOVAS

Vilnius

1997 06 22

NUOMONĖ

Aš net pagalvojau, kad kiek nebuvo rašoma apie G. Konopliovą kritiškai kaip apie kontroversišką asmenybę, ko gero, ne vienas žmogus galėtų susimąstyti, kad G.Konopliovas galbūt turėjo ir vertybių. Galbūt jis – vertingesnis žmogus, negu kai kas įsivaizdavo, nes ne kiekvienas padarytų tokį sprendimą. Koks lūžis jame įvyko ar kaip jis apsisprendė, mes nežinome, bet ši mirtis yra veiksmas, įvykis, kuriam reikia atiduot tam tikrą pagarbą.

Seimo pirmininkas

Vytautas LANDSBERGIS

„Respublika“, 1997 06 28

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.1.

KORUPCIJA, KORUPCIJA...

Kęstutis GLAVECKAS – profesorius, LR Seimo narys

Į klausimą, ar lietuviškos produkcijos gamybos plėtrai ir eksportui nepastoja kelio grupiniai interesai ir korupcija, profesorius atsakė:

– Blogiausia, kad mes nepanaikinome priežasčių ir prielaidų, dėl kurių susiformavo korupcija. Pirminio privatizavimo etape, tam tikra prasme, buvo privatizuotos ir valstybės funkcijos. Tai buvo nelegalus privatizavimas – licencijų išdavimas, registracija, visokiausi biurokratiniai sprendimai ministerijose. Toks „privatizavimas“ ir padėjo korupcijos pagrindus. Valdžia, ne apskritai valdžia, o konkretūs biurokratai, licencijų, patentų išdavėjai, įvairios priežiūros tarnybos pradėjo naudotis savo padėtimi, ėmė spausti verslininkus, kad jie atsilygintų už paslaugas, suteiktas lengvatas. O didinant valstybės finansinę galią, didinant valstybės kišimąsi į ekonomiką, didėja ir biurokratija. Šioji, greta nepakankamai augančios ekonomikos sudaro terpę korupcijai toliau kerotis. Nepaisant visų žiaurių akcijų, Baudžiamojo kodekso pataisų ir kitų priemonių, padėtis ne tik kad ne gerėja, bet, man atrodo, net blogėja, atsiranda naujos korupcijos formos ir būdai.

Įsivyravus tendencijai didinti savo finansinę galią, valstybė Konstitucija ir išleidžiamais įstatymais pradeda ginti save nuo žmonių. Valdžia vienašališkai priima mokesčių įstatymus ir primeta juos verslininkams. O iš tikrųjų rinkos ekonomika – tai ne atskiros valdžios ar verslo taisyklės, o bendros taisyklės, kuriomis turi būti suinteresuotos abi pusės.

Beje, šiuolaikinės ekonomikos, į kurią mes einame, vienas iš svarbiausių požymių yra tai, kad labai išsiplečia kapitalo rinka, ji pradeda vaidinti svarbiausią vaidmenį ekonomikoje. Į rin-

ką patenka tam tikra grynųjų arba kreditinių pinigų masė ir nuo to, kaip tie pinigai naudojami, investuojami, priklauso ekonomikos galia. Žinoma, tai susiję ir su bankų, kitų institucijų patikimumu, su mokesčiais ir t.t.

Visi pažangos dalykai – naujų technologijų taikymas, prekių gamybos didinimas, kokybės gerinimas, atnaujinimas – Amerikoje ir Vakarų šalyse glaudžiai susiję su kapitalo rinka, nes per ją galima pigiausiai pasiskolinti. Toks vidaus mechanizmas, kuris visuomet veikia nepralošdamas, pradėtas kurti ir pas mus, bet įvairių įstatymų pataisomis jam bandoma uždėti apynasrį.

Investuotojų logika paprasta – skolinu pinigus tam, kad uždirbčiau. Jei pinigus dedu į banką, tai tikiuosi 7-8 proc. palūkanų, jeigu einu į vertybinių popierių biržą ir perku akcijas – taip pat tikiuosi uždirbti. Tik ten daug rizikos, galima ir pralošti. Vadinasi, ir procentai čia turėtų būti didesni. Įsivaizduokime, kad man pasisekė: uždirbau. Bet kas iš to – iš manęs trečdalį atims. Taigi nauda iš tikrųjų yra mažesnė, negu pinigus laikant bankuose.

Vakarų šalyse palūkanų už indėlius dydis lygus infliacijos dydžiui, plus 2-3 proc. Jeigu, sakykime, infliacija siekia 8 proc., tai bankuose palūkanos bus 10-11 proc. Pas mus taip nėra. O pinigai visuomet nueina ten, kur gaunama didesnė nauda. Žmonės, kurie mokėjo Lietuvoje uždirbti, niekuomet čia tų pinigų nedės. Jie nuveš juos į Liuksemburgą, Lichtenšteiną, Šveicariją ar kitur, investuos į mutualinius investicinius fondus, kur patikimos sistemos, didelės valstybės draudimo garantijos ir kur galima uždirbti keliolika procentų per metus.

Sukūrėme mechanizmą – vertybinių popierių biržą, bet ja nesinaudojame. Privatizuojamų strateginių objektų likvidžių akcijų per biržą neleidžiame. Energetikos objektus paprasčiausiai parduodame tiesioginėmis derybomis, panašiai parduodami ir kiti objektai. Vadinasi, valstybė nenori leisti savo piliečiams investuoti pinigų. Vietiniai investuotojai galėtų investuoti, pavyzdžiui, kad ir į siuvimo pramonę. Bet jiems nesuteikiama tokia galimybė, kitaip sakant, pjauname šaką, ant kurios turėsime sėdėti.

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.1.

KREIPIMASIS Į VISUOMENĘ

Lietuvoje savižudybių paplitimas pasiekė neregėtą mastą. Dabar pas mus nusižudo 8-9 kartus daugiau žmonių negu tarpukario Lietuvoje. Dabar mūsų respublikoje savižudybių rodiklis didžiausias Europoje.

Tarp daugelio savižudybės priežasčių labai svarbi yra visuomenėje vyraujanti pažiūra į savižudybes. Negalime žiūrėti į savižudybę kaip į priimtina, o gal net didvyrišką būdą išspręsti sunkią problemą. Toks požiūris gali paskatinti krizę išgyvenančius žmones, ypač jaunos, pasirinkti šią tragišką baigtį.

Kviečiame visus, nuo kurių priklauso visuomenės nuomonių formavimas – žurnalistus, pedagogus, dvasininkus, psichologus, rašytojus, gydytojus ir kt. – aktyviai skatinti nuostatą, kad SAVIŽUDYBĖ – NE IŠEITIS.

Iš tiesų savižudybė – tai beviltiškas bandymas išėiti iš sunkios padėties. Dažnai – tai pagalbos šauksmas.

Daugelis tyrimų parodė, kad besižudantieji dažniausiai nenori numirti, tik siekia nustumti savo nepakeliamas problemas. O juk sunkūs dvasiniai ir psichologiniai padariniai lieka kartų kartoms.

Užuoat neatsakingai diskutavę, ar galima savižudybė kaip problemų sprendimo būdas, turėtume rūpintis, kad:

- visuomenėje būtų pakankama pagalba sunkumus išgyvenantiems žmonėms;
  - visi žinotų, kaip galima tvarkytis su tais sunkumais, kaip įveikė krizes gyvenimo sukrėtimus patyrę žmonės;
  - ugdytume atsakingą gyvenimo filosofiją, jog gyvename ne vieni ir ne tik sau;
  - sulauktų dėmesio, užuojautos, paramos ir tie žmonės, kurių artimieji žudėsi.
- Savižudybių plitimą tikrai galime sustabdyti.
Tai visų mūsų rūpestis.

Kreipimasis apsvarstytas ir priimtas Lietuvos suicidologijos asociacijos steigiamajame suvažiavime.

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.1.

MAFIJA

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas nuo 2005 metų,
Asociacijos steigėjas ir signataras

Šis žodis ne vienam kelia nerimą ar bent baimingą smalsumą. Maskvos ir Peterburgo turtuoliai neretai netgi didžiuojasi, jeigu jų vardas siejamas su mafija. Mat ji – tarsi skėtis, suteikiantis iliuzinę neliečiamumo garantiją.

Lietuvoje ši organizacija neišsikovojo išskirtinės vietos, kaip kad nutiko Italijoje, Amerikoje. Japonijoje ir netgi Rusijoje. Tiesa, iš mūsų televizijos ekranų ir laikraščių puslapių trykšte trykšta smurtas. Tačiau visuomenės susidomėjimas smurtu yra beveik visų pokomunistinių šalių kasdienybė.

Neregėtai išplitusi korupcija leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvoje egzistuoja stiprios nematomos struktūros, darančios didelę įtaką ekonomikai ir finansams. Bet ar tai tikroji mafija, ar tik menkas aštuonkojo prototipas?

Būtų neišmintinga teigti, kad Lietuva yra oazė Vidurio ir Rytų Europos organizuoto nusikalstamo pasaulio kontekste. Daugybė ženklų liudija, kad mūsų valstybė ne išimtis, kad ir joje veikia turtingi ir įtakingi finansiniai sluoksniai, lemiantys ekonomines, politines permainas ir netgi politikų kaitą, nekalbant apie menkai organizuotą banditų veiklą.

Kai kas mėgina Lietuvos mafiją kildinti iš KGB. Pastaroji ypač aktyviai ėmė veikti atgavus Lietuvos nepriklausomybę. Nelegali veikla – tai pagrindinis kai kurių buvusių KGB darbuotojų „verslas“, nešantis neregėtus viršpelnius. Tačiau kartkartėmis šie darbeliai iškyla viešumon, gadindami ir taip ne itin skaidrią jų reputaciją. Ypač įsimintinas mėginimas dideliais kiekiais parduoti padirbtus JAV dolerius, matyt, paskatinęs buvusių KGB darbuotojų veiklą ribojančio įstatymo projekto atsiradimą.

Tačiau nederėtų į buvusios KGB veiklą žiūrėti perdėm supaprastintai. Mafijos interesai dažnai nesutampa su kitų valstybių specialiųjų tarnybų veikla. Serbų mafijos bosai gerai sutaria su albanų ir kroatų mafioziais, nors tarp jų valstybių tebevyksta brolių žudiškas karas. Valstybių geopolitinės pretenzijos ir smulkios tarpusavio rietenos mafijinių sluoksnių santykiams dažnai reikšmingesnės įtakos neturi. Netgi atvirksčiai, grupuotės susivienija, kai įsiliepsnojantis konfliktas pakvimpa pinigais.

Teisybės dėlei turime pripažinti, kad ir mes neretai tampame šio nelegalaus pasaulio įkai-

tais ir netgi puoselėtojais. Mūsų gyvenimas gerokai skiriasi nuo deklaruojamų tiesų. Gydymas nemokamas, o mokame už jį. Žmonės mėnesiais praturti už grotų be teismo. Mūsų verslininkai nepasitiki teisėsauga, pėstieji – šviesoforais, o vairuotojai su piktdžiugiška šypsenėle klausosi radijo klegėjimo, kur jų tyko „dirigentai“. Teisinis nihilizmas taip išsiskynė mūsų sąmonėje, kad gyvendami vadovaujamės dvigubos teisės ir moralės standartais. Todėl drąsiai galime teigti, kad mafijos buvimo patvirtinimas mus nustebintų mažiau nei žinia, kad Lietuvoje jos nėra!

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.2.

MES – SAVIŽUDŽIŲ TAUTA?

Algirdas DEMBINSKAS – habilituotas medicinos mokslų daktaras, Lietuvos suicidologų asociacijos prezidentas

Alvydas NAVICKAS – Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Psichiatrijos klinikos asistentas

Kiekviena mirtis – skausmas artimiesiems, praradimas darbo ar gyvenamosios aplinkos bičiuliams, pagaliau nuostolis tautai ir valstybei. Deja, nuo jos neapdrausti nei pasaulio didieji, nei vargšai. Nežiūrint medicinos pažangos, natūrali mirtis yra neišvengiama homo sapiens kelionės šiame pasaulyje pabaiga.

Tačiau yra pirmalaikių, nepateisinamų, tiesiog beprasmių mirčių. Tai savižudybės – mirtys, kurių bent didesnės dalies galėtų nebūti. Kaip būtų gaila, pagal savižudybių skaičių Lietuva pirmauja Europoje, o gal ir pasaulyje.

Dėl savižudybių Lietuva kasmet netenka beveik 0,05 proc. gyventojų, o mėgina nusižudyti beveik 0,5-1 proc. visuomenės narių, t. y. kiekvieną dieną Lietuvoje nusižudo apie 5 žmones, o mėgina nusižudyti 50-100.

Sunku patikėti, bet Lietuvoje savižudybė yra viena pagrindinių mirties priežasčių. Per pastaruosius metus tarp visų mirties priežasčių ji pakilo iš penktos vietos (1991 m.) į trečią (1996 m.). Iš užpernai Lietuvoje mirusių 42 896 žmonių 4 proc. sudarė savižudžiai. Tai gerokai daugiau negu žuvo transporto avarijose ar buvo nužudyta. Taigi dažnesnė Lietuvos nelaimė yra ne kitų, bet savęs naikinimas.

Savižudybių santykinai daug visose amžiaus grupėse. Kasmet Lietuvoje nusižudo 6-8 vaikai iki 14 metų, 15-19 metų amžiaus grupėje kasmet nusižudo nuo 30 iki 50 paauglių ir savižudybė yra antra mirties priežastis, o nuo 20 iki 39 metų, pačiame produktyviausiame žmogaus amžiuje, savižudybė yra pirmoji mirties priežastis.

Vyresniame amžiuje savižudybes lenkia mirtys dėl kraujo apytakos susirgimų ir auglių.

Ypač daug nusižudo vyrų. Visų amžiaus grupių vyrai Lietuvoje žudosi 2-7 kartais dažniau už moteris.

Tokia situacija Lietuvoje buvo ne visą laiką ir susidarė ne staiga. Tarpukario laikotarpiu nusižudydavo apie 200 žmonių per metus, vidutiniškai nusižudydavo 8 iš 100 000 gyventojų. Lyginant su kitomis valstybėmis, šis rodiklis nebuvo didelis. Kaip ir daugelyje Europos šalių, Lietuvoje miestiečiai tada žudėsi beveik 4-5 kartus dažniau už kaimo gyventojus. Savižudybių rodiklis kaime buvo stabilus – apie 5,5 iš 100 000, o mieste jis svyravo nuo 20 iki 30 iš 100 000 gyventojų. Tuomet vyrų ir moterų nusižudymo skirtumas buvo palyginti nedidelis, t. y. vyrai nusižudydavo du kartus dažniau už moteris.

Tarybiniu laikotarpiu savižudybės kiekvienais metais dramatiškai augo, ir jau šeštąjį-septintąjį dešimtmetį Lietuva buvo grupėje šalių, kurių savižudybių skaičius yra vidutinis, per aštun-

tąj – pakliuvo į grupę šalių, kuriose savižudybių skaičius didelis, o nuo devintojo dešimtmečio yra grupėje šalių su labai dideliu savižudybių skaičiumi.

Nuo 1980 metų kasmet Lietuvoje jau nusižudydavo apie 1 200 gyventojų, o santykinis rodiklis siekė 35 iš 100 000 gyventojų. Pažymėtina, kad vadinamuoju „perestroikos“ ir „sauso įstatymo“ laikotarpiu ir Lietuvoje savižudybių ženkliai sumažėjo – nuo 1 274 (1984 m.) iki 916 (1986 m.) žmonių per metus. Panašus skaičius išliko iki nepriklausomybės atkūrimo.

Socializmo laikotarpiu labai pasikeitė situacija Lietuvos kaime. Kaimo gyventojų kasmet nusižudydavo vis daugiau, ir septintąjį dešimtmetį savižudžiai kaimiečiai jau lenkė miestiečius, o 1985 metais savižudžių skaičius kaime išaugo iki 51 iš 100 000 gyventojų ir buvo dukart didesnis nei miesto gyventojų. Tuo tarpu miestiečių savižudžių skaičius beveik nepasikeitė.

Labai pakito vyrų savižudybių rodiklis. Šį laikotarpį kaime jis išaugo iki 61,3 iš 100 000 gyventojų (1984 m.), ir jau ne du, bet penkis kartus lenkė moteris. Moterų savižudybių padaugėjo palyginti nedaug – apie du kartus.

Deja, pastaraisiais metais savižudybių skaičius Lietuvoje sparčiai didėja ir pasiekė tragišką ribą – 1996 m. duomenimis, yra didžiausias šį šimtmetį ne tik Lietuvoje, bet ir vienas iš didžiausių Europoje ir net pasaulyje, t. y. 46,4 žmonės 100 000 gyventojų.

Dar naujesnius duomenis turėsime tik apie metų vidurį, bet jau aišku, kad ir jie nieko paguodžiančio nežada.

Lygindami savižudybių pasiskirstymą 1970 ir 1993 metais matome pasikeitimus visose amžiaus grupėse. Darbingo amžiaus žmonių grupėse, pavyzdžiui, tarp 20-24 m. žmonių savižudybių padaugėjo nuo 72 iki 105, 45-49 m. grupėje – nuo 78 iki 165, 50-54 m. grupėje – nuo 42 iki 194 iš 100 000 gyventojų.

Apibendrinant savižudybių statistiką Lietuvoje, galima konstatuoti, kad:

Lietuvoje savižudybių skaičius yra vienas didžiausių pasaulyje.

Savižudybės yra trečioji mirties priežastis (po kraujo apytakos ligų ir auglių).

Savižudybės yra pirmoji mirties priežastis tarp 20-39 metų amžiaus žmonių.

Savižudybė yra pirmoji mirties priežastis tarp visų nelaimingų atsitikimų.

Šį šimtmetį santykinis savižudybių skaičius Lietuvoje išaugo 6 kartus.

Kaime savižudybių padaugėjo 12 kartų.

Vyrai žudosi penkis kartus dažniau už moteris.

Ypač daug savižudybių tarp kaimo vyrų.

Savižudybės labai paplitusios tarp brandaus, darbingo amžiaus žmonių, ypač 45-54 metų amžiaus grupėje.

Nagrindžiant mėginimus nusižudyti, ryškėja kiek kitokia statistinė charakteristika:

Lietuvoje kasmet mėgina nusižudyti po 20 000-35 000 žmonių.

Apie 3-5 kartus dažniau mėgina nusižudyti moteris.

Dažniau bando žudyti miestiečiai.

Daugiausia mėginimų nusižudyti yra 15-30 metų amžiaus grupėje (nusižudo šimtą kartų mažiau).

Ypač dažni miesto merginų mėginimai nusižudyti.

Taigi per šį šimtmetį Lietuvoje savižudybės labai išplito.

Panaši kaip Lietuvoje krizė yra ištikusi ne vieną posovietinę respubliką: Latviją, Estiją, Rusiją, Baltarusiją, Ukrainą.

Mums ypač įsidėmėtina ir pamokoma yra tai, kad šį šimtmetį daugelyje Vakarų Europos šalių pradėjusios plisti savižudybės buvo sumažintos specialių prevencijos programų dėka. Galėtume tik guostis, kad galbūt ir mums pavyks tai padaryti.

Kodėl žmogus žudosi? Kaip jį sulaikyti? Paprasčiausiai į šį klausimą atsakydavo socializmo

suformuota pozicija: „savižudybė – tai nenormalios psichikos žmogaus elgesys“. Taip pernelyg supaprastintai vertinamos savižudybės atrodė lyg ir visiškai suprantamos ir nepriklausomos nuo psichosocialinių santykių. Visa atsakomybė tada buvo perkeliama gydytojams psichiatriams, ir šią visuomenės problemą buvo mėginama visiškai suniveliuoti ir nurašyti. Taip paprastai ją „išsprendus“, gilesnis supratimas, moksliniais tyrimais pagrįsta savižudybių prevencija buvo nereikalinga ir net nepageidaujama, o statistikos duomenys įslaptinti.

Tik pastaraisiais nepriklausomybės metais paaiškėjo, kokioje situacijoje atsidūrusi Lietuva. Prasidėjo vertybių perkainojimas. Visuomenėje pradėjusios reikštis naujos tendencijos, tokios kaip visiška pasirinkimo laisvė, individuali kova už egzistenciją ir kitos, įaudrino vienišumo, nereikalingumo, nevilties jausmus.

Šioje situacijoje radikaliai pasikeitė požiūris į savižudybę – jis tapo nebe medicininis, o buitinis. Savižudybių prevencija dabar vis dažniau suprantama tik kaip būsimo geresnio ateities gyvenimo vizija, tuo pasmerkiant ir paliekant savižudžius likimo valiai. Atsirado bejėgiškas požiūris į savižudybių prevenciją, tuo lyg pateisinant įvairių valdžių abejingumą susidariusiai situacijai, rimto susirūpinimo savižudybės prevencija nebuvimą. Nepaisant socializmo laikotarpiu patirtos alkoholio žalos, vėl atgaivinamos „puikios“ girtuoklystės tradicijos, gailima lėšų gydymui. Viena aišku, kad sovietmečiu gyvenimas daugeliui buvo labai skausmingas ir dabar jis vargiai gerėja, o šiai problemai valdžios skiriamas dėmesys tebėra iš esmės nepakitęs.

Užsienyje atliktų tyrimų duomenimis, savižudybė labai retai būna staigi, visai netikėta. Dažniausiai šis procesas tęsiasi ilgai, pereina daug fazių – nuo, atrodytų, nereikšmingų minčių apie savižudybę iki rimtesnių sumanymų, ketinimų, repeticijų, mėginimų ir paties nusižudymo. 70-95 proc. nusižudžiusiųjų būna tiesiogiai išsakę savo apsisprendimą aplinkiniams arba įsigiję priemonę nusižudyti, kalbėję apie beviltiškumą, beprasmybę, norą numirti arba be aiškios priežasties surašę testamentą ir kitokiais būdais prašę pagalbos. Apmaudu, kad nežiūrint šių aiškių signalų, tokie žmonės dažniausiai būna nesuprasti, paliekami likimo valiai. O žudytis pastūmėja įvairūs veiksniai – tai neviltis, bejėgiškumas, gyvenimo būdo pasikeitimai, našta kitiems, neišsipildę, nerealūs lūkesčiai, netektis, socialinė izoliacija, bedarbystė, vieatvė, ligos ir skausmas, gausus alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimas, požiūris į savižudybę kaip į teigiamą sprendimą, įvykdytų savižudybių reklama, religingumo susilpnėjimas, adekvačios pagalbos krizių atvejais nebuvimas ir daug kitų. Ir visiškai klaidinga yra nuomonė, kad tie, kurie kartą mėgino žudyti, yra pasmerkti nusižudyti. Net 90 proc. mėginusių nusižudyti žmonių, sulaukę savalaikės pagalbos, daugiau nebesižudo.

Norint iš esmės pakeisti tokį grėsmingą savižudybių paplitimą Lietuvoje, atsitiktinių pastangų nepakanka. Sutelktomis mokslininkų, medikų ir visuomenės pastangomis reikia kuo skubiau numatyti ir imtis įgyvendinti savižudybių prevencijos būdus, skirti atitinkamą valstybės finansavimą. Tokių pastangų efektyvumą jau įrodė sėkmingai įdiegtos nacionalinės savižudybių prevencijos programos šalyse, kur dar neseniai savižudybės buvo paplitusios: Švedijoje, Norvegijoje, Belgijoje, Vokietijoje ir kitur.

Jokiu būdu nenorime sumenkinti ir individualios artimųjų ir psichiatrų pagalbos dvasinės krizės ar depresijos ištiktam žmogui. Daugybė pavyzdžių liudija, kad emocinė įtampa sumažėja, mintys apie savižudybę pradeda blėsti, nuoširdžiai su žmogum pasikalbėjus, išklauius jo ir paguodus, jei to nepakanka – laiku pasitelkus specialistus – psichologus, psichoterapeutus, psichiatrus.

Stengiantis vienyti įvairių profesijų specialistus, besirūpinančius savižudybių mažinimo problemomis, kuriamos atitinkamos mokslinės praktinės programos, bandoma bendradarbiauti su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis. 1995 metais Lietuvoje buvo įkurta Suicidologų asociacija (suicidologija – mokslas apie savižudybes ir jų prevenciją). Gaila, kad Asociacijos

kreipimaisi į Respublikos Seimą ir Vyriausybę dėl savižudybių prevencijos suaktyvinimo, krizių prevencijos centrų steigimo, bedarbystės mažinimo, radikalių priemonių prieš alkoholizmą taikymo, ypač kaime, lieka neišgirsti. Juo greičiau bus suteikta pagalba krizės ištiktam žmogui, o valdžios žmonės įsisąmonins, kad ir jie yra atsakingi už savižudybių plitimą respublikoje, tuo greičiau Tauta sveiks ir bus pilnavertiškesnė.

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.2.

TARP KORUPCIJOS IR REKETO

Bronislovas LUBYS – socialinių mokslų daktaras, Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas

Nepriklausomybę atkūrusi Lietuva paveldėjo palyginti pajėgią tautinių gaminių gamybos bazę. Tiesa, ji buvo pernelyg gigantiška, senų technologijų, daugeliu atvejų nekonkurentabili prekių kokybės požiūriu.

Deja, ir šiandien jos atgaiva negalime pasidžiaugti. Vietoj šūkio „Pirk prekę lietuvišką“ vis dažniau girdime „Nepirk prekės lietuviškos!“ Pramonės (ir žemės ūkio) gamyba tebemažėja, įplaukos į biudžetą – taip pat. Vienintelis, kas didėja – tai bedarbių gretos, pigi darbo jėga.

Kam tai naudinga? Kada pagaliau pradės veikti tautinės gamybos gaivinimo, versliškumo ugdymo, darbo vietų steigimo, eksporto skatinimo ir panašios programos? Apie tai mūsų korespondentai teiravosi žinomų politikų, pramonės ir tautinio verslo atstovų. Keleto jų mintis čia ir pateikiame.

EKSPORTAS, IMPORTAS IR ŠEŠĖLINĖ EKONOMIKA

Tautinė gamyba žlugdoma akivaizdžiai. Liūdna sakyti, bet žymia dalimi tai daro valstybinis reketas – drakoniški mokesčiai. Valstybinių mokesčių inspekcijų duomenimis, šalies įmonių skolos valstybės biudžetui sudaro 1,3 milijardo litų. Klimpdamos į skolas, įmonės mažina gamybos apimtį, biudžetas ir SODRA netenka pajamų, mažėja gyventojų perkamoji galia. Tuo nedelsia pasinaudoti nusikaltėliai, visa „šešėlinė“ ekonomika. Nepakeitus bendros apmokestinimo politikos, nenumatant eksporto skatinimo kryptų, tikėtis radikalesnių pereinamųjų neverta.

Viena šalies ekonomikos strateginių kryptų – naujų rinkų paieškos ir eksporto didinimas. Praėjusiais metais Lietuvos eksportas, palyginus su 1996 m., išaugo 15 proc. Importas per tą patį laikotarpį padidėjo gerokai daugiau – 24 proc. Eksportas į Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalis pernai sudarė 17 proc. viso Lietuvos eksporto, o importas – net 38 proc. Iš Europos Sąjungos šalių importas išaugo 36 proc., o Lietuvos eksportas į tas šalis padidėjo tik 13 proc. Prekybos su ES deficitas pernai sudarė 5,5 milijardo litų. Šiomet neigiamas prekybos balansas toliau didėja. Per 5 šių metų mėnesius užsienio prekybos deficitas siekė 3,6 milijardo litų. Šie skaičiai verčia susirūpinti šalies pramonės eksporto plėtra. Akivaizdu, kad be valstybės ir Vyriausybės pagalbos neapsieisime, o jos kol kas prisišaukti nepavyksta. Lietuvos gamintojai, ypač tie, kurie daug eksportuoja, laukia nesulaukia eksporto plėtros programos, kažkur užsimetusios ministerijose.

Lietuvos pramonininkų konfederacijos vadovas mano, kad eksporto neskatina šalies pramonės patiriamas nuostolis, devalvuojantis Vakarų Europos valiutoms. Todėl pradėta rimta vieša diskusija dėl Lietuvos monetarinės politikos. Deja, mechanizmo, kuris kompensuotų dėl Europos valiutų devalvacijos mūsų eksportuojančios pramonės patiriamus nuostolius iki šiol nėra.

Eksportas neremiamas nei monetariniais, nei mokesčių svertais.

– Importo muitų politika turėtų būti grindžiama tik paritetu, – pabrėžia B. Lubys. – Įmanoma tik lygiavertė partnerystė. Jeigu, tarkime, Rusija ar kuri kita valstybė vienos rūšies prekėms nustato savus mokesčių dydžius, analogiškomis prekėms į tas šalis turi būti adekvatūs ir Lietuvos eksporto muitai. Ir tranzito sąlygos turi būti vienodos.

Beje, Lietuvos muitų politika radikaliai skiriasi nuo Europos Sąjungos šalių, kurios vienokius maito mokesčius nustato Rusijai ar kitoms valstybėms, kitokius – Lietuvai. Taigi Lietuva gyvena savo ribotoje muitų erdvėje. O ją pagaliau būtina sinchronizuoti su Europa ne tik pagal laikrodžių rodykles, bet ir pagal ekonominius santykius.

Kiek pamiršta, jog reikia integruotis ne tik į Europos Sąjungą, bet ir į Centrinės Europos šalis per CEFTA ir kitas struktūras. Būtent Centrinė Europa mums yra ES šalių priangis. Juk ir pati Europos Sąjunga mus vertina pagal Baltijos šalių gebėjimą integruotis tarpusavyje ir ypač pagal integravimąsi į Centrinę Europą. O rinka ten išties didelė! Ir jeigu mes jau sugebame patekti į Vakarų Europos rinką, tuo sėkmingiau ir naudingiau galime bendradarbiauti su Rytų Europos šalimis.

Pramonininkų vadovas mano, kad eksportas pagyvėtų, jei greičiau būtų pasirašytos laisvesnės prekybos su Rusija sutartys. Į Rusijos rinką dabar skverbiasi visa Europa, ir kol mes atsitokėsimė nuo provakarietiškos politikos, Rytų rinka jau gali būti prarasta.

Dar viena problema, su kuria susiduria visi didieji eksportuotojai – tai išankstinis pridėtinės vertės mokesčio mokėjimas. Pasak B.Lubio, visiškai nenormalu, kad įmonės turi finansuoti biudžetą, o po to dar gaišti laiką prašinėdamos grąžinti PVM. Bendra skola įmonėms siekia milijonines sumas. Kur tai girdėta?

B. Lubys tvirtina, kad skatinant eksportą būtina priimti ir kitus kardinalius sprendimus, pavyzdžiui, sugriežtinti importuojamų prekių kilmės ir kokybės sertifikavimo reikalavimus, greičiau parengti Mokesčių kodeksą, realizuoti įmonių veiklos gaivinimo programą.

Pozicija.Nuomonės.– 1998 m., Nr.2.

AR SUGRĮŠ Į TEISMUS VISUOMENINIAI KALTINTOJAI IR GYNĖJAI?

Leonardas JOKŠAS

Dar ne taip seniai teismas atrodė visai kitaip: teisėjui iš dešinės ir iš kairės sėdėdavo po tarėją. Žinoma, ne daugelis iš tarėjų buvo kvalifikuoti teisininkai, tačiau visiškai pakakdavo, kad įstatymą gerai išmanydavo bent vienas – pirmininkaujantis teisėjas. Jam irgi reikėdavo ne paties įstatymo komentavimo, o objektyvaus nusikaltimo aplinkybių vertinimo. Atrodo, niekas ir šiaandien nesiginčija, kad viena galva gerai, o dvi... Tačiau tarėjų nebeliko. Todėl šiaandien teismuose daug kas krūpčioja nuo savo paties žodžių. Pavyzdžiui, pasakai: „Gerbiamas teisme!“ ir susigėsti. O kaip jaučiasi pats teisėjas, paskelbdamas proceso dalyviams: „Teismas išeina pasitarti“. Kur tas teismas, su kuo tarsis teisėjas? Vienas užsidares pasitarimų kambaryje?

Nors „efektyvi teismų reforma“ valstybės mastu, tačiau ji prisidėjo prie to, kad teismų autoritetas šiaandien... Na, nežinau, kokią žodį parinkti, kad neužgavus dar likusių dorų teisėjų (pavydėti jiems tikrai nėra ko). Tai ne korespondento ir ne redakcijos nuomonė.

Viena pagrindinių teismų efektyvaus darbo ir autoriteto kritimo priežasčių, – tarėjų ir visuo-

meninių kaltintojų bei gynėjų dingimas iš teismo proceso. Tai buvo akcentuojama gegužės 2 d. miesto savivaldybės salėje įvykusioje konferencijoje „Žmogaus teises ginančių visuomeninių organizacijų teisės ir pareigos Lietuvos Respublikos teismuose“.

Konferenciją organizavo Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos komitetas kartu su Lietuvos teisininkų draugijos Kauno skyriumi. Pranešimus skaitė advokatas Laimis Jankauskas, doc. dr. Juozas Šatas, teisėjas Justinas Aleksandravičius. Konferenciją atidarė pirmasis vicemeras A. Balutis, savo kalboje irgi pažymėjęs, kokią didelę svarbą svarstomas klausimas turi visuomenei ir teismams.

– Deklaruoti žmogaus teises ir prirašyti jas ginančių dokumentų tapo netgi madinga, – kalbėjo A. Balutis. – Tačiau gyvenime atsiranda dar daugiau progų pažeisti šias teises ir laisves. Manau, kad šios konferencijos rezoliucijos duos impulsą visuomenės aktyvumui. Visuomenė turi žinoti, kaip, kokia tvarka ji gali dalyvauti teisminiuose procesuose ir ginti savo atstovaujama žmonių interesus. Ne tik teismuose, bet ir visose valdžios instancijose. Savo ruožtu valdininkai, kurie savo valia ar aplinkybių verčiami ryžtasi pažeisti žmogaus teises, privalo žinoti, kas jų laukia.

Diskusijose kalbėjusiems ne visada pavykdavo neperžengti ribos, nes organizacija vadinasi Žmogaus teisių gynimo asociacija. Žiūrėk, tai vienas, tai kitas ir nuvažiuodavo link Strasbūro. Tačiau konferencijai pirmininkavęs profesorius Arimantas Dumčius visą laiką sugražindavo: „Kalbėkime apie savo vaidmenį teismuose“.

Taip, asociacijos nariams jau teko dalyvauti teismuose ir apginti ne vieno žmogaus interesus. Tačiau jų dalyvavimas visais atvejais niekuo nesiskyrė nuo kitų atstovų, pavyzdžiui, samdyto teisininko ar šiaip gero bičiulio, įgalioto atstovauti nustatyta tvarka pagal įgaliojimą. Kad procese gali dalyvauti visuomeninės organizacijos skirtas visuomeninis gynėjas (ar kaltintojas), šiandien ne visi teisėjai žino. O tie, kurie žino, žino ir dar daugiau – tai, kad teisėjo valia leisti ar neleisti dalyvauti procese visuomeninės organizacijos atstovui. Jeigu jau jis šią nuostatą gerai įsikalęs į galvą, niekada nepadarys klaidos ir ją panaudodamas...

Konferencijoje nemažai kalbėta, kad, glaudžiau bendradarbiaujant su Teisininkų draugija, būtina rengti ir inicijuoti įstatymų pataisas, leisiančias sustiprinti visuomeninių organizacijų vaidmenį ir poveikį teismų procesams. Tuo siekiama ne tik ginti žmogų, bet ir palengvinti pačių teismų darbą.

Profesorius A. Dumčius atkreipė diskusijose dalyvavusiųjų dėmesį, kad nereikėtų pastangų sutelkti vien tik kaltinamųjų gynimui. Šiuo metu labiausiai užmirštas lieka nukentėjęsysis. Po visų bausmių ir „efektyvių poveikio priemonių“ pritaikymo jis paliekamas akis į akį su kaltinamuoju. Ne vieno teismo nuosprendžio pabaigoje galima rasti tokią nuorodą: „Dėl žalos atlyginimo kreiptis į teismą civiline tvarka“. Turbūt pats teisėjas, rašydamas tuos žodžius, neblogai nutuokia, jog su pliku nėra ko peštis.

Ne kartą buvo užsiminta ir apie Lietuvos fenomeną, apie tai, kad mūsų kalėjimuose metų metus laikomi žmonės iki teismo. Mat įstatymas leidžia laikyti žmogų be teismo 2/3 inkriminuojamo BK straipsnio numatytos bausmės, bylos vis gražinamos tardymui papildyti. Nei per metus, nei per dvejus ar trejus dažniausiai tardymas naujais faktais nepapildomas, ir teisėjas po metų vėl varto tuos pačius lapus. Žmogus sėdi. Tada teisėjas nori nenori priverstas atseikėti kaltinamajam bent jau atsėdėtą laiką ir paleisti jį teismo salėje. Ar tai teisingumas? Ar tai bausmės poveikis kaltinamajam, juo labiau būsimiesiems nusikaltėliams?

Nieko nuostabaus, kad buvo prisiminta ir A. Stašaičio byla (beje, jos nagrinėjimas atnaujinamas šiandien, 10 val. Kauno apylinkės teisme, teisėjas K. Petkevičius). Šiandien toji byla labiau panaši į politinį spektaklį nei į baudžiamąją bylą. Visada atsiras norinčių iš jos pamokų ir klaidų pasidaryti politinį kapitalą. Pavyzdžiui, spaudoje jau pasirodė pareiškimų, jog tik kai kuriems

veikėjams ir organizacijoms įsikišus A. Stašaičiui buvo suteikta galimybė pataisyti sveikatą. Tuo tarpu teisėjas K. Petkevičius gūžčioja pečiais:

– Apie tai pirmą kartą perskaičiau spaudoje. Nei raštu, nei žodžiu dėl A. Stašaičio niekas nesikreipė. Pats A. Stašaitis paprašė leisti susitaisyti dantis. Leidau. Paprašė leisti atlikti išpažintį kun. R. Mikutavičiui – leidau.

Per konferenciją ne kartą buvo iškilęs klausimas, ko mūsų teisėsaugoje daugiau: politikos ar teisingumo? Ar tik ne dėl to ir visos mūsų bėdos? Šiaip ar taip, politika žmones hipnotizuoja. Jeigu mes pabustumė iš hipnozės, argi galėtume gyventi tokį gyvenimą?

Kauno diena. – 1998 m. gegužės 4d.

ŽMOGUS, TESĖJĖS PAŽADA

Stasys STUNGURYS

Su gegužės žiedais 70-asis gimtadienis pasibeldė ir į Viktoro Petkaus, žinomo laisvės kovotojo, disidento, aktyvaus visuomenės veikėjo ir žmogaus teisių gynėjo, pastogę.

Nesustabdoma laiko tėkmė ilgina mūsų nueitąjį gyvenimo kelią, kasdien trumpindama likusį iki jo baigmės intervalą. Patys jauniausieji, pasipriešinę pokaryje okupantams, šiandien jau solidaus amžiaus, bet jų buvimas tarp mūsų neleidžia išdilti iš atminties tiems įvykiams ir išgyvenimams, kuriems tolygių vargu ar rasime pastarųjų šimtmečių tautos istorijoje.

Šiandien nedaug yra Lietuvoje tokių žmonių kaip Viktoras Petkus, kurių gyvenimas būtų taip glaudžiai susijęs su okupacijos metų kovomis ir vargais, kurių asmenyje būtų taip stipriai įsirėžusi to laikotarpio skaudžioji realybė, kurie būtų gyva to istorijos tarpsnio atmintis. V. Petkaus gyvenimas nuo pat pirmųjų pokario metų iki nepriklausomybės atgavimo – nuolatinė kova dėl tautos laisvės ir jos teisių, kova, nenutraukiama net kalėjimų ir gulagų, kuriuose jis praleido net dvidešimt penkerius metus

Šešiolikmetis jaunuolis jau pirmosiomis antrosios raudonųjų okupacijos dienomis gerai suvokia Lietuvą užgriuvusias nelaimes, kupinas pasipriešinimo dvasios, nes tėvų sodyboje Aleksandrų kaime, netoli Raseinių, dažni svečiai partizanai. Čia kartais apsilanko ir „Žebenkštis“ (vėliau Vaidoto) rinktinės vadas kpt. Juozas Čeponis, daržinėje net įvyksta pasitarimas dėl jungtinės Kęstučio apygardos įkūrimo. Dažna Lietuvos kaimo sodyba alsuoja laisvės ilgesiu, tūkstančiai vyrų, nors ir likę be tautos vadų, prisiekia kovoti už tėvynės laisvę. Tas laikotarpis kupinas istorinio optimizmo, pasiaukojimo, solidarumo. Tai rodo ir jo dainos:

Mes išeinam už tėviškės žemę

Su širdim ir akim atvirom,

Motinėle, į žygį palaimink

Savo mylinčiom rankom, gerom...

Viktoras Petkus aktyviai reiškiasi dvasinės kovos baruose, steigia Raseinių gimnazijoje atietininkų kuopeles, deja, ta veikla neilga. 1947 m. Viktoras suimamas ir OSO (Osoboje soveščanije) nuteisiamas ilgus metus kalėti. Patenka į Šiaurės lagerius, kur ne tik sunkus darbas ir neregėtas žmogaus pažeminimas, bet ir žiauri gamta. O tėvynėje dar vyksta žūt būtinė kova, poeto žodžiais, „bunkeriais virto sesių seklyčios, teka kraujas iš miško, teka iš gryčios...“ Ypač sunku jauniesiems spygliuotų vielų kvadratuose kęsti patyčias, kai tėvynėje liejasi brolių kraujas. Radęs bendramintį, Teisės fakulteto studentą Kazimierą Radziukyną, kurio brolis kovoją Dzūkijoje, Viktoras kartu su juo sėkmingai pabėga iš lagerio. Tačiau iš Šiaurės ne taip lengva pa-

siekti tėvynę. Keliaudamas per tundrą sušalsi ar būsi užpustytas. Vienintelė galimybė – važiuoti prekiniais traukiniais. Pavargę ir sušalę jaunuoliai užaina į iešmininko namelį sušilti. Netrukus išduodami. Vėl teismas, dar viena baismė.

1953 m., po Stalino mirties, Viktoras paleidžiamas namo, nes nusikaltimą padarė nepilnametis (šiek tiek buvo pasijauninęs). Grįžęs į Raseinius, baigia vakarinę vidurinę mokyklą ir išlaiko stojamuosius egzaminus į Kauno kunigų seminariją. Bet mokytis joje neleidžiama, pareikalaujama nedelsiant išvykti iš Kauno.

Gyvendamas Raseiniuose susipažįsta ir suartėja su čia dirbančiu vikaru Juozu Zdebskiu. Su šia šviesia ir veikia asmenybe draugystė nenutrūksta ir vėliau.

Nors po tirono Stalino mirties šiek tiek pragiedrėja padangė, bet pernelyg daug susikaupę nusivylimo, kurį gali išsklaidyti tik idealistai. Tūkstančiai drąsių vyrų atgulė tėvynės laukuose ir miškuose, dar daugiau išblaškyta po Rusijos gulagus ir tremties vietas. Nemaža jų grįžta į Lietuvą, bet čia jų laukia persekiojimas, daromos įvairios kliūtys, kad gyventi būtų sunkiau, neliktų nei noro, nei jėgų jokiems dvasiniams ieškojimams. Tad daugelis pasitraukia iš bet kokio aktyvesnio gyvenimo ir užsidaro šeimos rate.

Viktoro netenkina toks gyvenimo būdas. Šešeri metai, praleisti Raseinių, Kauno, Vilniaus ir Pečioros kalėjimuose bei Intos ir Rudniko Kožimo gulaguose, nors ir buvo sunki gyvenimo mokykla, bet Viktoro nepalaužė, o gerokai išplėtė jo akiratį. Tarybiniuose konclageriuose buvo ne tik daug paprasčiausių režimo aukų, bet ir drąsių kovotojų, šviesių asmenybių. Su tokiais žmonėmis Viktoras stengdavosi suartėti. Jie ir padėjo Viktorui susikrauti nemažą dvasinį kapitalą. Beje, jis kiek įmanoma skaitė vertingesnes knygas, o jų pavykdavo rasti ir kalėjimuose, ir lageriuose. Todėl tie šešeri metai padėjo tvirtą pagrindą jo tolesniam gyvenimui ir veiklai. Gerai suprasdamas istorijos dėsnius ir objektyviai analizuodamas susidariusią politinę padėtį, jis nelaukė jokių greitų gyvenimo permainų. Žiauriai numalšintas tautos ginkluotasis pasipriešinimas, didžiulės aukos dar nebuvo visiškas pralaimėjimas. Reikėjo kuo greičiau įveikti pesimistines nuotaikas, prikelti tautą dvasiniam pasipriešinimui, įkvėpti jai tikėjimą laisva ir šviesia ateitimi. Jei tauta sugebės išsaugoti savo dvasines vertybes, ras būdų, kaip puoselėti kultūrą ir mokslą okupacijos sąlygomis, palankioms istorinėms aplinkybėms susidarius, ji vėl atgaus laisvę ir nepriklausomybę. Juk konfliktas vyko ne tarp dviejų šalių, o tarp dviejų ideologijų ir dviejų pasaulinių sistemų. Reikėjo atidžiai stebėti pasaulio įvykius ir gerai orientuotis.

Nepavykus įstoti į Vilniaus universitetą, V. Petkus rado šiokių toki darbą ir liko gyventi Vilniuje, kuris jį traukė savo turtinga istorija, meno vertybėmis, landšaftu ir urbanistiniu grožiu. Sparčiai plėtėsi pažinčių ratas, nes buvo ne tik komunikabilus, bet ir įdomus žmogus.

Vilniuje tuo metu stiprėjo pasipriešinimas intensyvinamai kultūros genocido politikai, buvo ieškoma naujų dvasinio pasipriešinimo formų. Pagyvėjimą kėlė audringi įvykiai Lenkijoje ir Vengrijos sukilimas. Tačiau nesnaudė ir KGB. Jis suprato, kad reikia skubiai imtis prevencinių veiksmų ir neleisti Lietuvoje plėtotis dvasiniam pasipriešinimui. Reikėjo izoliuoti keliolika aktyvių žmonių, o kitus tais areštais įbauginti. Taip ir buvo suregzta vadinamoji Vilniaus inteligentų byla, kurioje Viktoras Petkus buvo vienas iš pagrindinių kaltinamųjų. Nors jis sumaniai gynėsi ir saugumui nepavyko surasti jokių rimtesnių įkalčių, vien iševijijoje išleistą Aisčio poezijos rinktinę, kurios tik du eilėraščius literatūriniai ekspertai pripažino kaip antitarybinius, vis dėlto buvo nuteistas aštuonerius metus kalėti. Toks nuosprendis buvo padarytas remiantis KGB operatyviniais duomenimis, nes protingą ir atkaklų priešą reikėjo kiek galima ilgiau izoliuoti iš tarybinio gyvenimo.

Tomis saulėtomis 1958 m. birželio dienomis kartu su Viktoru Petkum, Antanu Terlecku, Albertu Zvicevičiumi ir dar keletu vilniečių teko ir man sėdėti kaltinamųjų suole. Žavėjomės Viktoro vyriškumu ir drąsa. Jis nerodė jokio pesimizmo, neprašė jokios malonės, tik ragino teisumą

nepamiršti teisingumo.

Tų metų liepa prabėgo kartu su Viktoru Lukiškėse, gretimoje kameroje, laukiant etapo į kažkurį Rusijos gulagą. Prižiūrėtojai, matyt, taupydami savo laiką, mus, gretimų kamerų politinius kalinius, į pasivaikščiojimo aikštelę išvesdavo kartu. Taip kasdien galėdavome valandą pabendrauti.

Už kalėjimo sienų buvo pats vidurvasaris. Virš mūsų galvų tvyrojo giedras, kartais debesėlių pamarginamas Vilniaus padangės lopinėlis. Nors žinojome, už ką vargstame, ir neketinome atgailauti, tačiau kartkartėmis iškildavo klausimas: kaip susiklostys per tuos kelerius metus mūsų ir artimųjų gyvenimas? Juk jis nieko gera nežada nei mums, nei jiems. Mes ilgam netenkame tėvynės, nė kiek nepakeitę jos lemties, o artimieji lieka čia, namuose, bet kiek jie turės patirti persekiojimo ir pažeminimo...

Vaikščiojant su Viktoru po tą gal dvidešimties kvadratinį metrų aikštelę, neatrodė, kad jam čia būtų ankšta. Kad kas slėgtų jo dvasią. Matyt, gerai suprato niūrią realybę ir nevargino savęs tokiais klausimais, kurie nieko negali pakeisti. Mintis neturėjo sutrikti ir toje pilkoje aplinkoje, reikėjo sau rasti pakankamai dvasinio peno. Pokalbiams netrūkdavo įdomių temų – gvildenome opiausias dabarties Lietuvos problemas, nuklysdavome į praeitį, šmėkščiojo gulaguose sutiktų žmonių spalvingi portretai, retkarčiais pusbalsiu jis patraukdavo vieną kitą partizanų ar gulago dainą, kurių mokėjo begalę. Galėjai pamanyti, kad Viktoras neturi savo asmeninio gyvenimo, nejaučia širdgėlos dėl skaudžios lemties nei neapykantos tiems, kas jį nubloškė už tų nykių kalėjimo sienų. Tik kai pradėdavo deklamuoti gražius įvairiausių poetų posmus, kartais labai atitinkančius mūsų dvasios būseną, suprasdavau, kad jis nėra šaltas politikas, o jautrus žmogus, tik gebantis valdyti savo jausmus ir nuotaikas.

Pagaliau vieną rytą mūsų keliai išsiskyrė aštuoneriems metams: jį išvežė į Taišetą, o mane po kelių dienų – į Vorkutą.

Kai 1965 m. gruodį sugrįžo į Vilnių, daugiausia gyveno senamiestyje, Garelio gatvėje, kur nuomojo kuklų kambarėlį. Šeiminingė, taip pat buvusi politinė kalinė, gerai suprato jo tikslus ir darbus. Į universitetą vėl nepavyko įstoti. Turėjo dirbti tokį darbą, kokį buvo įmanoma gauti. Jei pavykdavo kur geriau įsidarbinti, saugumas tuoj pasistengdavo išvaryti. Tad gyvenimas nelepino. Vakaraus sėdėdavo prie knygų ar bendraudavo su svečiais, kurių niekada netrūko. Neretai čia galėdavai rasti poetą Marcelijų Martinaitį su žmona, Sigitą Gedą, jauną mokslininką ir poetą Mindaugą Tomonį, tragiškai žuvusį 1975 m. lapkritį po traukinio ratais, ne vieną jauną istoriką ar dailininką, nemažai buvusių politinių kalinių. Nors kambarėlis buvo nedidelis, bet jame tvyrojo plati laisvės erdvė, kuri ir traukdavo čia lankytis dvasinei prievartai nepaklūstančius žmones. Tame kambarėlyje niekad nejautei prislėgtos nuotaikos, net ir tada, kai virš jo šeiminingo būdavo susikaupę audringi debesys. Čia pleveno laisvės dvasia, tvirtas įsitikinimas, kad anksčiau ar vėliau visos imperijos ir visi diktatoriai atsiduria istorijos sąvartyne.

Viktoras aistringai domėjosi Lietuvos poezija. Kiekvienas bet kur pasirodęs naujas poetas, kad ir rajoninėje spaudoje išspausdinęs pirmą mėgėjišką eilėrašį, tuoj pat būdavo įtraukiamas į Viktoro „didžiąją“ Lietuvos poetų kartoteką. To darbo nenutraukė nei kalėjimai, nei tremtis. Tuo metu joje jau buvo keletas tūkstančių poetų, o šiandien – net 57 tūkstančiai. Dauguma jų blyškūs meteorai, švystelėję vos vieną kartą. Vis dėlto tai rodo tam tikrą tautos emocingumą, jos lyrinį pasaulį.

Lietuvoje vis gausėjant pagrindžio leidinių, Viktoras panoro į šį reikšmingą darbo barą įnešti ir savo asmeninį indėlį. 1976 m. jis parengė ir mašinraščiu išspausdino „Lietuvos archyvą“, kuris kai kur vadinamas ir „Kultūros archyvu“. Į pirmą tomą įdėjo poetės O.Lukauskaitės-Poškienės gulago atsiminimų fragmentus, K. Inčiūros kai kuriuos nelaisvės metų eilėraščius, B.Sruogos laiškus P. Cvirkai, neprieinamus tuo metu platesniam skaitytojų ratui, T. Venclovos esė ir kai

kuriuos kitus dalykus, draudžiamus cenzūros. 1977 m. pabaigoje ketino išleisti II tomą, bet dėl jo suėmimo darbas nutrūko.

Vienas pačių reikšmingiausių to laikotarpio V. Petkaus darbų – Helsinkio susitarimų įgyvendinimui remti visuomeninės grupės įkūrimas. Reikėjo siekti, kad tie susitarimai duotų praktinę naudą. Pirmoji grupė susikūrė Maskvoje. Tai buvo drąsus žingsnis, nauja pasipriešinimo forma, prilygstanti kamikadzės veiksmams. Negirdėtas įvykis, kad susikurtų judėjimas, kuris kontroliuotų okupacinės valdžios veiksmus ir keltų viešumon jos piktadarybes. Grupė buvo įkurta 1976 m. lapkričio 25 d. Ją sudarė kunigas Tėvas Karolis Garuckas, fizikas Eitanas Finkelšteinas, rašytoja, buvusi gulago kalinė Ona Lukauskaitė-Poškienė, Viktoras Petkus ir poetas Tomas Venclova. Grupė pradėjo skelbti dokumentus, informuojančius apie žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje.

Reikėjo laukti piktos ir greitos KGB reakcijos. Jis negalėjo toleruoti stiprėjančios Helsinkio grupės veiklos. 1977 m. vasarą Viktoras buvo suimtas ir jam sudaryta nauja (ketvirtoji) politinė byla. Spaudoje nepašykštėta prieš jį piktų, šmeižikiškų straipsnių. Teismas buvo uždaras, truko kelias dienas. Teismo salėje galėjo sėdėti tik kviestieji „svečiai“. Nuosprendis žiaurus – dešimt metų kalėjimo ir penkeri tremties.

Vėl varginantys ir alinantys Vilniaus, Vladimiro, Čistopolio, Permės bei Čurovojaus kalėjimai ir gulagai, ilgesingos tremties dienos Buriatijoje.

Paskutinė „viešnagė“ trunka vienuolika metų. Tačiau Viktoras sugeba įveikti visas kūno negalias ir gyventi toje nykioje būtyje tikrai prasmingą gyvenimą. Tai rodo jo laišakai, prilygstantys kartais straipsniams ar net trumpoms studijoms. Štai keletas eilučių iš vieno jo 1980 metų laiško, atspindinčio nelengvą gyvenimą:

„...Dirbome prie laikrodžių detalių silpnai apšviestoje patalpoje. Buvo pareikalauta geresnių sąlygų. Jų negavome, todėl aš paskutiniu metu nedirbu. Nedirbančio kalinio maistui skiriama per mėnesį 11 rb. Per parą duonos gaunu 800 g. Be to, administratorius pasiūlė pasirašyti... ir žadėjo tuoj pat išleisti į laisvę. Pasirinkau pusbadžio gyvenimą ir likau ištikimas savo idėjoms...“

Susikūrus Lietuvoje Sąjūdžiui, prasidėjus politinėms permainingoms ir visuomenei reikalaujant, Viktoras Petkus buvo paleistas iš tremties. Grįžęs į Lietuvą tuoj pat įsitraukė į politinį ir visuomeninį gyvenimą. Jau 1989 m. vasario 16-ąją kartu su kitais jis atkuria Lietuvos krikščionių demokratų sąjungą (KDS), tampa jos pirmininku. 1990 m. KDS priimama į Krikščionių demokratų internacionalą.

V. Petkus – vienas iš Lietuvos kalinių globos draugijos atkūrėjų. 1990 m. jis drauge su keliolika buvusių politinių kalinių ir disidentų imasi iniciatyvos įkurti Lietuvos politinių kalinių sąjungą, kuri tų pačių metų gruodį ir įkuriamą, bet jai vis labiau politizuojantis ir tampant Konservatorių partijos priedėliu, iš jos pasitraukia.

Nuo 1989 m. V. Petkus – Lietuvių tautinio jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ garbės narys, tais pačiais metais išrenkamas ir Lietuvos žmogaus teisių asociacijos garbės pirmininku.

1990 m. jis pradeda leisti politinės ir tautinės minties savaitraštį „Nepriklausoma Lietuva“, ėjusį kelerius metus. Vėliau dėl lėšų stokos jo leidimą teko nutraukti. Nuo 1992 m. jis redaguoja ir KDS žurnalą „Lietuvos sargas“, kuris išeina neperiodiškai.

Vis dėlto pagrindiniai jo dabarties darbai – aktualių istorinių monografijų rengimas. Tai „Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje ir pasaulyje“ (1990), „Vilniaus arkikatedros bazilikos kopyčios“ (1994), „Vilniaus vyskupai“. Pastarosios dvi knygos šiuo metu spausdinamos. Beje, jis rengia dar dvi knygas – „Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia“ (I ir II d.), taip pat „Lietuvos dominikonai“. Be to, kartu su kitais yra parengęs dviejų tomų dokumentų rinkinį „Lietuvos Helsinkio grupė“, kuris, įveikus finansavimo kliūtis, turėtų netolimoje ateityje pasirodyti.

Kurį laiką V. Petkus skaitė Vilniaus universitete paskaitų ciklą „Krikščionybės istorija“.

1992 m. V. Petkus dirbo Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komiteto patarėju, o 1994–1997 m. – Lietuvos Vyriausybėje valstybės konsultantu žmogaus ir piliečių teisių klausimais. Deja, keičiantis vyriausybėms, iš šių pareigų buvo atleistas, matyt, pamiršus, kad tas žmogus okupacijos metais buvo bene aktyviausias tautos teisių gynėjas ir jam nederia taikyti partinės tiesos normų. V. Petkui buvo pažadėta išmokėti kuklią kompensaciją, jei parašys prašymą atleisti jį savo noru. Tokio prašymo V. Petkus neparašė. Išėjo net nepalinkėjęs jam sėkmės tolesniame gyvenimo kelyje...

Taip buvo įvertintas jo gyvenimo ir veiklos kelias, kuriame labai mažai rasime asmeninės gerovės siekimo, kokių nors patogumų ar prabangos ieškojimo. Visi „didžiosios pergalės“ vaisiai – vieno kambario butas, keliolika paveikslų ir lentynos vertingų knygų, kurias dosniai skolina jaunimui.

Atsitiktinai į gyvenimo paviršių išplukdytus buvusius studentų komjaunimo statybos būrių komisarų ar urmo sandėlių vedėjų, matyt, piktina tai, kad esama žmonių, turinčių kitokias biografijas nei jie. Tad reikia viską suniveluoti, kad kuo daugiau būtų pilkos spalvos ir toje pilkumoje lengviau galėtų suspindėti blankūs dabarties „herojai“.

Kitaip V. Petkų pagerbė pasaulis, esantis už mūsų valstybės sienų. Jis – 1978, 1979, 1981 m. kandidatas Nobelio Taikos premijai gauti. Anglijos PEN klubo narys (1986), Tarptautinio Kembridžo biografų centro paskelbtas 1991/1992 metų pasaulio žmogumi (1992 09 11) ir XX amžiaus žmogumi (1992 10 23).

Jam ginti 1979 m. buvo sudarytas tarptautinis komitetas (Internationales Viktoras Petkus-Komitee), vadovaujamas žinomų Vakarų visuomenės veikėjų: Ericho Weisso, Winterio Pietreko, Helgos Steffenseier ir kt.

V. Petkus dar neketina pasitraukti iš aktyvios politinės ir visuomeninės veiklos, nors šiandien ta veikla ne daug teikia džiaugsmo ar moralinio pasitenkinimo. Nedaug teikė jam džiaugsmo ir ankstesni jo gyvenimo dešimtmečiai – išėjęs iš kuklios tėvų sodybos moksleivis kovoti už tėvynės laisvę, jis ištesėjo pažadą ir visą gyvenimą nešė laisvės kibirkštį iki jos įsiliepsnojimo. Tad ir šiandien jis turi visišką moralinę teisę dalyvauti tolesnėje kovoje dėl tos laisvės įprasminimo ir žmoniškumo principų įtvirtinimo mūsų daug kentėjusioje tėvynėje.

Kauno diena.-1998 m. gegužės 21 d.

TEISINĖS REFORMOS VYSTYMAS LIETUVOJE

Vytautas PAKALNIŠKIS – LR Teisingumo ministras

Teisinės sistemos vystymas yra grindžiamas žmogaus teisėmis, kurios sudaro visos sistemos pamatą, nes priešingu atveju teisė, kaip žmonių politinė organizacija, sudaranti tam tikrą jų gyvenimo aplinką, praranda bet kokią pamatą. Kalbėdami apie žmogaus teises, turime nepamiršti ir bausmių, įskaitant ir mirties bausmę. Bausmių politika turi užtikrinti visų žmonių teises: ir nukentėjusiųjų, ir nusikaltusiųjų, ir visos visuomenės. Suprantama, kad mirties bausmė kaip bausmės rūšis neatitinka baudžiamosios teisės specialistų sampratos. Žiūrint filosofiskai gyvenimas ir mirtis yra tolygios sąvokos ir jas vartoti bausmei pavadinti yra neetiška, tai – sakraliniai dalykai. Antra vertus, taikydami bausmes turime suprasti, ko jomis siekiame. Mirties bausme dažniausiai siekiama apsaugoti visuomenę, ir tuomet kyla kitas klausimas – ar galima bet kurio mis priemonėmis siekti tokių tikslų, ar nėra kitokių priemonių visuomenei apsaugoti? Iš tiesų tų priemonių yra, tačiau vis dėlto dažnai manome, kad mirties bausmė reikalinga. Peršasi mintis,

ar mirties bausmė nėra kerštas, o jeigu taip, yra ir atitinkamas atoveiksmis. Taip patenkame į užburtą ratą – smurtas gimdo smurtą. Turime suvokti, kad mūsų valstybės teisinis pertvarkymas yra tik prielaida tolesniems poslinkiams. Svarbiausia yra visuomenės požiūris į kriminalines bausmes ir jos saugumo jausmas. Taigi pagrindinis teisinės sistemos reformos uždavinys padaryti žmogų saugesnį. Teisinės sistemos reforma ir jos rezultatai gali tiktai sudaryti prielaidas, kad visuomenė būtų labiau pasirengusi sudaryti sąlygas politikams priimti tokius svarbius sprendimus. Tai turi būti ryšys tarp politikų veiksmų ir visuomenės pasirengimo naujoviškai bausmių politikai. Yra pavyzdžių, kai labai greitai priėmus kokius nors radikalius sprendimus ko nors atsisakyti būtent visuomenės saugumo jausmas sukėlė priešingus padarinius. Didelis nusikalstamumas, kai žmogus savo šalyje neapsaugotas nuo nusikaltėlių, rodo valstybės silpnumą. Tuomet atsiranda tokie kraštutiniai dalykai kaip saviteismis, kai žmonės imasi patys organizuoti teismą savo skriaudėjams. Galima smarkiai liberalizuoti bausmių politiką, bet jeigu apskritai nėra tvarkos valstybėje, šitai gali sukelti labai neigiamas pasekmes. Tiktai sėkminga teisinė reforma ir efektyvi teisės saugos organų veikla garantuoja tą civilizuotą santvarką, kurioje esant mirties bausmės atsisakymas tampa labai natūralus ir visiems priimtinas. Panaikinti mirties bausmę reikalauja mūsų kaimynai prieš mus priimdami į savo sandraugą. Jie ne tik reikalauja, kad mūsų Baudžiamajame kodekse nebūtų mirties bausmės, Europos tautoms ir valstybėms yra labai svarbu, kad Lietuva būtų civilizuota iš esmės, kad būtų subrendusi piliečių teisinė sąmonė, pakankamai efektyvi teisinių institucijų veikla, o bausmių politika būtų vykdoma nenaudojant tokių šiuo metu atgyvenusių bausmių kaip mirties bausmė. Kyla klausimas, kaip elgtis politikams, kai didžioji visuomenės dalis pasisako už mirties bausmę. Ar politikai turi likti pasyviais stebėtojais, kol visuomenė pribręs, ar būti aktyviaja visuomenės dalimi, matyti kitokią perspektyvą ir siekti, bendraujant su savo rinkėjais, organizuodami žiniasklaidos veiklą, siekti visuomenei ją paaiškinti. Tačiau to maža. Lygiagrečiai turi būti sparčiai efektyvina žmonių saugumo sistema, kad politikų veiksmai, orientuojantys visuomenę į naujovišką gyvenimą, pasiteisintų ir būtų priimti. Taigi analizuodami savo teisinės reformos sistemą, pastebime, kad esame labiausiai atsilikę. Daug nuveikta pritaikant prie Europos demokratiškų teisinių valstybių santvarkos šalies teismų sistemą. Yra Konstitucinis Teismas, kitos valdžios institucijos, tačiau iš esmės nieko nepadarėme, kad pakeistume bausmių sistemą. Kalėjimuose kalia daugybė žmonių – per tryliką tūkstančių. Nusikaltusiam žmogui praktiškai taikoma vienintelė bausmė – mes sugebame jį uždaryti už grotų ir ten laikyti. Žinoma, yra poslinkių ir ten, už tų grotų. Čia daug nusipelnė ir visuomenė, ir bažnyčia, ir šiek tiek valstybė. Šių ir ateinančių metų pagrindinis tikslas – pertvarkyti bausmių atlikimo vietų administravimą ir bausmių politiką. Vienas iš pirmiausių uždavinių – užtikrinti, kad už grotų patektų tiktai smurtininkai, nusikaltėliai, keliantys pavojų visuomenei. Yra daugybė nusikaltimų, ir netyčinių, ir tyčinių, kuriuos atlikusiems asmenims galėtų būti skiriamos kitokios bausmės, turinčias turinį, o ne tik formą. Nusikaltęs žmogus socialine prasme yra ligonis, žmogus, nesugebantis išspręsti tam tikrų konfliktų. Jam reikia paramos, kad galėtų adaptuotis visuomenėje, o kai jos nesulaukia – nusikalsta. Pataisos įstaigos turi tapti socialinėmis įstaigomis, atitinkančiomis tikrąją pavadinimo prasmę. Ir tik tuos nusikaltėlius, kurių negalime pataisyti dėl tam tikros asmenybės deformacijos, reikėtų laikyti įkalinimo įstaigose. Pirmutinis teisinės reformos uždavinys – pradėti tų įstaigų pertvarkymą. Aš kategoriškai nusistatęs prieš naujų kalėjimų statymą, šias lėšas reikia skirti esamoms pataisos darbų įstaigoms ir kalėjimams pertvarkyti, tų kitų bausmių – kaip pataisos priemonių – administravimui įdiegti. Šiam požiūriui vyriausybėje pritariama, ir manau, kad pataisos darbų įstaigų reformų finansavimas bus pakankamas. Tačiau problemos vien pinigais neišspręsimė. Reikia kvalifikuotų žmonių, kurie dirbs tose įstaigose. Kaip kalėjimų prižiūrėtoją paversti socialiniu darbuotoju. Be pasirengusių žmonių ir didelės investicijos nieko nepakeis.

Vykdamą teisinę reformą, per porą ateinančių metų reikia pasirengti administruoti alternatyvias įkalinimui bausmes. Pakeitus bausmių politiką baudžiamajame kodekse per penkmetį galima sumažinti laisvės atėmimo vietose esančių žmonių skaičių iki 7000 tūkstančių. Tačiau turime užtikrinti, kad visa tai nebūtų perkelta ant visuomenės pečių. Jeigu iš įkalinimo vietų paleidžiami žmonės nėra prižiūrimi, tai ir kaimo, ir miesto gyventojai gali susilaukti neprašytų svečių. Taigi labai svarbūs uždaviniai yra iškilę ir Teisingumo, ir Vidaus reikalų ministerijoms administruojant šį procesą.

Mirties bausmės klausimas nėra politinis. Lietuvos politinių partijų programos šiuo atžvilgiu yra labai kontraversiškos. Viena vertus – tai psichologinis dalykas, saugumo jausmas, antra – etikos aspektas, trečia – supratimo apie bausmės efektyvumą klausimas. Šie trys aspektai turi nuolat būti visų dėmesio centre, kad mirties bausmės galėtume atsisakyti konstruktyviai, be didelio spaudinio visuomenei ir be ypatingos įtampos. Visuomenė turi būti žymiai daugiau informuojama apie bausmių poveikį nusikalstamumui. Turime suprasti, kad teisine, demokratine valstybe negali būti laikoma tokia, kurioje yra sukurti įstatymai ir institucijos, o jos piliečiai nemoka ir nenori jais naudotis. Taigi teisinės reformos uždavinys yra ir visuomenės paruošimas, jos teisinis švietimas, teisinės sąmonės ugdymas. Tam yra kuriamos struktūros, pvz., Teisingumo ministerijoje įsteigtas Teisės studijų ir visuomenės teisinio švietimo departamentas, kuris koordinuoja darbą su Švietimo ministerija, aukštosiomis mokyklomis, radiju ir televizija, užsiima leidybine veikla, siekiant, kad žmonės būtų labiau išprusę ir pasiruošę gyventi teisinėje valstybėje, naudotųsi jos įstatymais, institucijomis, sugebėtų suvokti savo teises ir žinotų, kaip jas įgyvendinti.

ARGUMENTAI „UŽ“ IR „PRIEŠ“ MIRTIES BAUSMĘ

Egidijus BIČKAUSKAS – LR Seimo narys, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras

Daugiau kaip 10 metų teko dirbti Respublikos prokuratūros ypatingai svarbių bylų tardytoju. Teko aiškintis dešimtis, o gal ir šimtus nužudymų, išžagininimų, surasti nusikaltėlius ir bendrauti su daugeliu žudikų, prievartautojų bei jų aukomis. Namuose turiu vieno iš Lietuvos rajonų vadovybės padėkos raštą. Jį vėl prisiminiau rengdamas šį straipsnį. Ne todėl, kad padėka buvo nepelnyta. Tada žudiką, kurio padarytas nusikaltimas devintojo dešimtmečio pradžioje nuskambėjo per visą Lietuvą, išaiškinome maždaug per savaitę. Ilgai teko su juo bendrauti. Bendrauti su žmogumi, pakankamai garbaus amžiaus, neturinčiu jokio išsilavinimo, jokio darbo, gyvenančio ūkiniame pastate. Nekalbėsiu apie jo įvykdyto nusikaltimo detales, pasakysiu tik tiek, jog seksualiniais motyvais buvo nužudyta nepilnametė mergaitė, grįžtanti iš mokyklos, o nužudytosios mergaitės rankų plaštakos buvo rastos pas žudiką. Teismas priėmė sprendimą nusikaltėlių sušaudyti. Tai ir buvo padaryta. Šį nusikaltimą ir teismo procesą prisimenu dėl kelių aspektų.

Prisimenu vyriškį, naiviai pasakojantį apie savo gyvenimą. Prisimenu įtūžusią ant jo minią. Prisimenu, kaip atpildo ištroškę žmonės negalėjo sutilpti salėje, kur vyko teismo procesas, ir jį teko perkelti į parko aikštę, kur susirinko keletas tūkstančių žmonių, reikalaujančių keršto. Prisimenu neviešus teismo ekspertų pasisakymus – „taip, tai psichinis ligonis, nevaldantis savo veiksmų, tačiau ir jam, ir visuomenei bus geriau, jeigu mes jį pripažinsime sveiku, o tuomet bus galima priimti patį griežčiausią nuosprendį.“

Prisipažinsiu, tada ir aš panašiai galvojau. Tačiau bėga metai, ir požiūris į daug ką keičiasi. Norime to ar ne, tačiau kyla klausimas, kokią teisę turėjo valstybė sunaikinti žmogų, kuris greičiausiai iki galo taip ir nesuprato, už ką jis baudžiamas ir ką jis padarė. Kokią įtaką visuomenei,

jos moralei turėjo tūkstančių žmonių dalyvavimas ir džiaugsmo šūksniai, kai buvo pranešta, jog vienas šios visuomenės narių pasmerktas myriop?

Lietuva turi senas mirties bausmės tradicijas. Pradžioje pagoniškoje Lietuvoje paremtas kraujo keršto tradicijomis, vėliau, XVI amžiuje, įtvirtintas teisiniuose aktuose – Lietuvos Statutuose. Atkreiptinas dėmesys, jog juose mirties bausmė taikoma kylančia tvarka – pirmajame numatyta 20 mirties bausmės atvejų, antrajame – 60, trečiajame – 90. Be abejonės, įtaką šiam procesui darė Europos – Magdeburgo, Romėnų – teisė. Tačiau jau ir pačiais seniausiais laikais kildavo klausimas dėl mirties bausmės problematikos. Jeigu istorikai neklysta, pirmą kartą mirties bausmės teisėtumo, o gal greičiau tikslingumo, klausimas iškilo dar 427 metais pr. m. e. Atėnų asamblėjoje Diodotui pareikalavus pakeisti sprendimą nubausti mirtimi visus sukilusius vieno iš miestų vyrus. Argumentai buvo tokie: mirties bausmė nesustabdo nuo naujų nusikaltimų darymo.

Kur kas vėliau šias mintis plėtojo Volteras, Monteskjė, Bekarija. Idėjos susilaukė dėmesio ir tuometinėje Lietuvoje – Lenkijos valstybėje. Ne vieną kartą 1774 metais Seimo pirmasis Lietuvos senatorius, vyskupas Ignas Masalskis posėdžiuose reikalavo priimti įstatymą dėl visiško mirties bausmės panaikinimo. Paradoksalu, bet po 20 metų jis pats buvo pakartas be tardymo ir teismo.

Įstatymų leidėjai prie šios problemos grįždavo ir vėliau. Pavyzdžiui, jau nepriklausomoje Lietuvoje 1920 metais steigiamasis Seimas paskelbė „Mirties bausmėms sustabdyti įstatymą.“ Tačiau šis įstatymas veikė neilgai. Vien 1920-1928m. kariuomenės teismas mirties bausme nuteisė 84 asmenis. Tačiau reikia pasakyti, kad nuosprendžiai buvo įvykdyti tik 17 asmenų. Įsidėmėtina, kad ir sovietinėje Lietuvoje buvo periodas (nuo 1947 iki 1950 metų), kai mirties bausmė, bent jau oficialiai, nebuvo taikoma.

Tačiau sugrįžkime į šias dienas, pasvarstykime visus „už“ ir „prieš“ mirties bausmę.

Mirties bausmės klausimas neatsiejamas nuo bendros bausmių politikos, bausmių griežtinimo ar racionalėjimo klausimų. Tenka konstatuoti, jog Lietuvoje nuo 1990 metų iki dabar nusikalstamumo lygis 100 tūkstančių gyventojų nuolat didėjo ir išaugo daugiau kaip du kartus (nuo 99- 1990 m. iki 204,5 – 1997 m.). Tarsi atsakas į tai, kaip būdas nusikalstamumui sumažinti, nubaustųjų laisvės atėmimu skaičius per tą patį laikotarpį augo dar greičiau, viršydamas 1990 m. lygį daugiau kaip tris kartus. Lyginant su Europos šalimis, tai vienas didžiausių skaičių. Greitai tikrai galime pretenduoti į „zekų“ valstybės vardą – apie 300000 Lietuvos gyventojų jau šiandien yra bausti laisvės atėmimu. Mūsų baudžiamasis kodeksas, nors iš esmės jau visiškai pakeistas nuo sovietmečio, yra bene pats griežčiausias Europoje ir toliau plėtojamas griežtinimo linkme. Kokius rezultatus davė tokia jo plėtotė? Ar tai nėra tik kovos su nusikalstamumu regimybė?

Gerai pamenu, kaip 1995 metais, spekuliuojant transporto priemonių vagysčių skaičiumi, parlamente vyko diskusija dėl bausmės už šį nusikaltimą sugriežtinimo. Nebuvo kreipiamas dėmesys į argumentus, jog bausmės sugriežtinimas – tik parodomoji akcija, realiai nepadarysianti įtakos situacijai. Oponentai buvo teisūs. Transporto priemonių vagysčių skaičius nesumažėjo, net atvirkščiai – 1997 m. palyginti su 1996 m. padidėjo 430.

Šią temą galima būtų ir toliau plėtoti, tačiau grįžkime prie mirties bausmės problematikos. Vienas iš populiariausių aiškinimų siekiant pateisinti mirties bausmę yra toks: mirties bausmės panaikinimas padarytų įtaką tolesniam nusikalstamumo, taigi, ir nužudymų, augimui. Mirties bausmė turi tarsi „stabdomąjį“ poveikį.

Jau anksčiau pavyzdžiais bandžiau pagrįsti, kad bausmių griežtinimas nedaro realios įtakos nusikalstamumo lygiui. Kai kurie duomenys, apklausus asmenis, padariusius nusikaltimus, už kuriuos būtų galima bausti mirties bausme, rodo, kad bent 9 iš 10 nusikaltimo padarymo metu negalvojo apie jų laukiantį atpildą. Viename iš JTO parengtų tyrimų, nagrinėjant mirties bausmės ryšį su nužudymų skaičiumi, sakoma, jog „negauta jokių moksliskai pagrįstų duome-

nų, patvirtinančių, kad mirties bausmė daro didesnę stabdantį poveikį nei įkalinimas iki gyvos galvos“. Tai rodo ir valstybių, atsisakusių šios bausmės, praktika – buvo galima laukti nusikalstamumo bangos, tačiau taip neatsitiko. Ne paslaptis, jog Lietuvoje mirties bausmė oficialiai nevykdoma nuo 1995 metų. Tai žinoma visuomenei ir nusikalstamam pasauliui, bet nužudymų skaičius per šį laikotarpį ne tik nepadidėjo, o atvirkščiai – nors ir neženkliai, tačiau sumažėjo.

Aišku, toks laikotarpis yra per trumpas daryti apibendrinimus, tačiau jis leidžia kriminologams diskutuoti, ar mirties bausmės taikymas nusikalstamumo lygiui turi absoliučiai nuline arba bent jau visai nereikšmingą įtaką, leidžia diskutuoti, ar tokios bausmės taikymas kovoje su nusikalstamumu nėra pervertinamas.

Drįsčiau teigti, jog mirties bausmės (kaip ir kitų bausmių) besaikis griežtinimas, nebūdamas nusikalstamumo problemos sprendimo raktu, sudaro iliuziją, jog prieš nusikalstamumą itin stipriai kovojama „stipria ranka“, ir atitraukia dėmesį nuo kur kas sudėtingesnių sprendimų, kurių iš tikrųjų reikėtų imtis, paieškos. Pavyzdžiui, Irane mirties bausmė dėl narkotikų taikoma seniai ir plačiai. Pasmerkta myriop šimtai žmonių, tačiau narkotikų problema tebelieka tokia pat rimta.

Daugelis mano, jog mirties bausmė – tai garantija, jog šis asmuo daugiau nepakenks visuomenei, tačiau kur garantija (kai kalbama apie teisę į gyvybę – visų žmogaus teisių pagrindą), kad pasmerktasis būtų padaręs kitą nusikaltimą ateityje. Mirties bausmė nėra savignyos aktas, kadangi yra daugelis būdų, kaip žmogui, netekusiam laisvės, galima panaudoti efektyvias, bet ne tokias žiaurias priemones, kurios eliminuotų galimybę padaryti naują nusikaltimą. Nustatyta, kad daugelis nuteistųjų už nužudymus (bet nenuteistų myriop), laisvės atėmimo vietoje elgiasi kur kas geriau nei nuteistieji už kitokio pobūdžio nusikaltimus, jų recidyvinis nusikalstamumas ne tik ne didesnis, bet, palyginti su kitais, net mažesnis.

Lietuvoje nebuvo atliekama mirties bausmės nuosprendžių analizė. 1987 metais tokio pobūdžio tyrimai buvo atlikti JAV. Jų metu nustatyta, kad 1900-1985m. 350 nuteistųjų už nusikaltimus, kurie baudžiami mirties bausme, buvo nekalti. Mirties bausmė negrįžtamai sunaikino galimybę atitaisyti klaidą. Dar 1830 metais prancūzų valstybės veikėjas Lafajetas, kalbėdamas parlamente apie galimai subjektyvius teismų sprendimus, sakė: „Aš reikalausiu, jog mirties bausmė būtų panaikinta tol, kol man kas nors neįrodys, jog žmogaus sprendimai negali būti klaidingi“. Kaip bebūtų, tačiau tegalime konstatuoti, jog tarp daugybės nubaustų myriop bus daug tokių, kurie ateityje nebūtų padarę jokie nusikaltimo.

Vyrauja nuomonė, kad mirties bausme nuteisiama ne tik dėl to, kad tas ar kitas asmuo nepadarė naujo nusikaltimo, o iš teisingumo. Tai visuomenės požiūrio į nusikaltimą pareiškimas, užmokestis už nusikaltimą, principo „akis už akį“ įgyvendinimas. Kartais susimąstau, ar laikantis šio principo padegėjo namas neturi būti sudegintas, sulaužiusiam ranką taip pat sulaužyta ranka, ir pan. Visuomenė ir be mirties bausmės turi galimybių parodyti neigiamą požiūrį į nusikaltimą ir nusikaltėli, netaikydama pačios žiauriausios – mirties bausmės – ir pabandyti suprasti, kad ji vargu ar gina visuomenę, o greičiau ją demoralizuoja, daro piktesnę. Žiaurumas gimdo žiaurumą.

Plačiau nenagrinėsiu finansinio pobūdžio argumentų, jog mirties bausmė mokesčių mokėtojams kainuoja kur kas pigiau nei ilgalaikis laisvės atėmimas. Gyvybės lyginimas su pinigais neišlaiko jokios kritikos ne tik moralės, bet net ir finansiniu aspektu. Šiuo metu Lietuvoje yra apie 40 asmenų, nubaustų laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir daugiau kaip 13000 suimtųjų. Vieno iš jų išlaikymui valstybė iš esmės skiria tiek pat lėšų. Dar 1996 metais liepos mėnesį Respublikos Prezidentas savo dekretu pateikė Seimui svarstyti mirties bausmės vykdymo Lietuvos Respublikoje sustabdymo įstatymo projektą. (Jau minėjau, kad faktiškai ji nebuvo vykdoma nuo 1995 m. po mirties bausmės įvykdymo B. Dekanidzei. Šiuo metu 8 asmenys, pasmerkti my-

riop, laukia galutinio sprendimo). Įstatymų leidėjai neskuba, todėl šio projekto likimas Seime iki šios nėra aiškus. Tačiau poslinkių yra. Įvertindami tarptautinius dokumentus – Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją, taip pat tarptautinių organizacijų reikalavimus – Baltijos Asamblėjos parlamentarai 1997 m. balandžio mėnesį priėmė rezoliuciją dėl mirties bausmės panaikinimo, 1997 m. vasarą panašaus pobūdžio rezoliucija buvo pateikta (tiesa, kol kas nepriimta) ir Lietuvos Respublikos Seime.

Šiuose dokumentuose yra daug pozityvių nuostatų (pvz., susilaikyti nuo mirties bausmės vykdymo, numatyti įkalinimo iki gyvos galvos sankciją ir pan.), tačiau yra ir grynai propagandinio pobūdžio ir bent jau artimiausiu metu nerealizuotinių (pvz., sąlyga iš esmės sumažinti nusikaltimų lygį, lyginant su dabartine situacija) nuostatų. Teigiamai reikia vertinti ir 1998 m. sausio mėnesio Seimo narių kreipimąsi į Konstitucinį Teismą, kuriame prašoma ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse numatyta mirties bausmės sankcija neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Atsargus politikų požiūris į mirties bausmės problemą suprantamas. Dažnas teisinasi, jog asmeniškai jis yra už mirties bausmės panaikinimą, tačiau nieko padaryti negali – tokia visuomenės nuomonė. Iš tiesų visuomenė nuolat pasisako už mirties bausmės taikymą (pvz., 1996 m. „Baltijos tyrimų“ atliktoje apklausoje „už“ pasisakė 75 proc. Lietuvos gyventojų). Tačiau daug kur atlikti eksperimentai rodo, kad daugeliu atveju atsisakymas priklauso ir nuo jo pateikimo formos, ir nuo informuotumo lygio.

Visuomenės nuomonė neabejotinai turi įtakos ir tam, jog pačios įtakingiausios partijos (LKDP, LDDP, CS, TS(LK), LSDP) savo programiniuose dokumentuose stengiasi neatspindėti savo požiūrio į – mirties bausmę. Tik Lietuvos liberalų sąjunga yra pasisakiusi prieš mirties bausmės vykdymą, o kai kurios iš mažesnių partijų, atvirksčiai, net kalba apie jos išplėtimą. Kai kurios partijos siūlo šį klausimą spręsti referendumu. Mano požiūriu, tai pats netinkamiausias (arba ilgiausias) kelias, tačiau gerai jau tai, kad politikai pradeda šia tema kalbėti. Neabejoju, jog būtinos plačios vidinės partinės diskusijos, ir diskusijos tarp partijų, nes galutinį sprendimą turės priimti ir partijos, ir atskiri politikai.

Kartais užduodu sau klausimą, ar galėčiau ramiai samprotauti, jeigu vienas iš nukentėjusiųjų būtų man artimas žmogus? Nežinau, tačiau...

Politikai turi suprasti, jog teisė į gyvybę yra visų žmogaus teisių pagrindas, todėl mirties bausmės problema negali būti vien teisinė – kovos su nusikalstamumu problema – tai moralinė, bendražmogiškoji problema, kurios neišsprendimas pažeidžia pagrindines žmogaus teises, kurias turi ir pats geriausias, ir pats blogiausias iš mūsų.

Prigimtinę žmogaus teisę į gyvybę mums dovanojo ne valstybė, todėl vargu ar ji turi teisę maloningai ją mums dovanoti už gerą elgesį arba sąmoningai šaltakraujiškai ją atimti už blogą.

„Neįtikėtina, bet aš iki šiol niekada nemaščiau, ką reiškia nužudyti sveiką pilno proto žmogų. Kada aš pamačiau, kaip pasmerktasis, apeidamas balą, žengtelėjo į šoną, aš supratau paslaptį – kokia nedovanotina klaida nutraukti gyvybę pačiame žydėjime. Šis žmogus buvo dar gyvas, jis dar nemirė, gyvas, kaip ir mes visi... Jo akys vis dar matė takelį, pilkas sienas, jo smegenys vis dar atsiminė, numatė, samprotavo – netgi apie tai, ar neįlipti į balą. Ir jis, ir mes buvome grupė žmonių,ėjusių kartu, matančių, girdinčių, jaučiančių, suprantančių vieną ir tą patį pasaulį. O po keleto minučių kažkas staiga nutruks, ir vieno iš mūsų nebebus – vienu protu, vienu pasauliu bus mažiau“ (Džordžas Orvelas, D. Britanija).

Nenorėčiau būti vertinamas kaip minkštaširdis. Tam tikra prasme esu griežtų priemonių šalininkas. Nesuprantu, kodėl policininkas, nuginkluodamas nusikaltėlį, turi rizikuoti savo gyvybe, o ne tuoj pat panaudoti ginklą. Neabejoju, kad kiekvienas užpultasis turi teisę gintis nesirinkdamas priemonių ir nebijodamas, jog valstybė bandys ieškoti priekabių. Tačiau abejoju,

ar valstybė iš esmės tokiu pačiu amoraliu būdu kaip ir užpuolikas turi teisę veikti jau neturintį laisvės žmogų.

Prieš keletą dienų lankiausi tardymo izoliatoriuje, kuriame laikomi 37 nuteistieji iki gyvos galvos. Po viena, po du mažame siaurame kambarėlyje, kurio kitaip kaip cementiniu bunkeriu nepavadinsi, beje ir jį palieka tik trumpam, kad galėtų pasivaikščioti kitame, tik nedengtame, cementiniame bunkeryje. Vienas iš jų čia gyvena jau aštuonerius metus. „Žinokite, kad jau po kelerių metų buvimo tokiomis sąlygomis įvyksta psichikos sutrikimai, – sakė mane lydėjęs pareigūnas. Net jeigu jie kada nors išeis, kita jų apgyvendinimo vieta pirmiausia bus psichiatrinė ligoninė“. Pagalvojau, o gal Lietuvos sąlygomis, esant tokiam Lietuvos požiūriui į juos, mirties bausmė yra geriau?

JUNGTINIŲ TAUTŲ KONVENCIJOS MIRTIES BAUSMĖS KLAUSIMU

Cornelis KLEIN – Jungtinių Tautų programos koordinatorius Lietuvoje

Nedaug yra tokių politiškai ir emocionaliai jautrių klausimų kaip mirties bausmė. Kadangi Lietuvoje mirties bausmė netaikoma moterims, kalbama apie mirties bausmės panaikinimą vyrams. Prieš metus 75 proc. Lietuvos gyventojų laikėsi nuomonės, kad mirties bausmę reikėtų išlaikyti, ir reikėjo pateikti daugybę informacijos, kad jie būtų įtikinti mirties bausmės beprasmiškumu ir brutalumu. Įrodyta, kad mirties bausmė neatgraso nuo kitų nusikaltimų padarymo ir gali sukelti dar didesnę neteisybę.

Diskusijos apie mirties bausmę Lietuvoje tapo neišvengiamos dėl Lietuvos siekimo tapti Europos Sąjungos nare. Vis dėlto šis argumentas neturėtų tapti pagrindine mirties bausmės panaikinimo priežastimi. Yra daug svaresnių moralinių ir loginių aspektų, kuriais reikėtų operuoti norint įtikinti likusius 75 proc. gyventojų.

Norėčiau glaustai papasakoti apie Jungtinių Tautų darbą žmogaus teisių srityje. Prieš penkiasdešimt metų JT valstybės narės priėmė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Ši deklaracija tapo pagrindu, kuriuo remiantis buvo sukurtos tarptautinės normos ir įstatymai, įkūnyti vadinamojoje Tarptautinėje žmogaus teisių chartijoje. Pagrindinis chartijos komponentas yra Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ir du fakultatyviniai protokolai. Pakto 6 straipsnis teigia, kad teisė į gyvybę yra neatimama nuo žmogaus asmenybės ir kad ši teisė yra ginama įstatymo. Niekam negali būti savavališkai atimta gyvybė. Lietuva prie šio Pakto yra prisijungusi.

1971 m. gruodžio 20 d. Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją, kurioje dalyvaujančioms valstybėms keliamas uždavinys nuolatos mažinti nusikaltimų, baudžiamų mirties bausme, skaičių, siekiant panaikinti mirties bausmę visose šalyse.

1984 m. buvo priimtos Garantijos, laiduojančios teisių apsaugą asmenims, kuriems gresia mirties bausmė. Šių garantijų turi būti laikomasi baudžiamojo teisingumo procese, kad būtų užtikrintos įstatymo pažeidėjų, baudžiamų mirties bausme, teisės. Jose reikalaujama, kad mirties bausmė būtų taikoma tik už pačius sunkiausius nusikaltimus.

Kitas žingsnis – tai antrasis fakultatyvinis Pakto protokolai, priimtas 1989 m., kuriame kalbama būtent apie mirties bausmės panaikinimą. Protokole teigiama, kad mirties bausmės panaikinimas sustiprintų žmogiškojo orumo jausmą ir prisidėtų prie žmogaus teisių vystymo Lietuvoje. Nors Lietuva prisijungė prie Pakto, antrasis Protokolas kol kas neratifikuotas.

Į šį pasirinkimą reikia žiūrėti labai atsakingai. Prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos prisijungia vis daugiau ir daugiau šalių.

1993 m. birželio mėnesį, pasaulinės žmogaus teisių konferencijos metu, 171 Jungtinių Tautų valstybė narė konsensuso pagrindu priėmė vadinamąją Vienos deklaraciją. Deklaracijoje pabrėžiama, kad itin svarbu, kad šios šalys laikytųsi visuotinio principo. Susitikime buvo pripažinta abipusė demokratijos vystymo ir žmogaus teisių priklausomybė. Deklaracijoje visos valstybės skatinamos prisijungti prie tarptautinių dokumentų ir, kiek galima, vengti išlygų.

Šiomet švenčiame Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 50-metį. Ar gali būti tinkamesnis civilizacijos ir humaniškumo aktas jai paminėti, nei mirties bausmės panaikinimas Lietuvoje būtent šiais metais. Ar įmanomas kilnesnis gestas nei prisijungimas prie civilizuotų tautų, kurios jau ratifikavo antrąjį fakultatyvinį Pakto protokolą?

MIRTIES BAUSMEI EUROPOS SAJUNGOJE „NE“

Hadar CARS – Europos parlamento narys, Švedijos parlamento narys

Visame pasaulyje pagrindinė vertybė yra žmogaus gyvybės neliečiamumas. Bendradarbiavimas tarp Europos Sąjungos narių ne tik prisideda prie ekonominės plėtros visoje Europoje, bet ir padeda įtvirtinti demokratiją ir žmogaus teisių ir laisvių laikymąsi visose Sąjungos šalyse. Nė vienoje iš šių šalių netaikoma mirties bausmė (mirties bausmė numatyta tik Didžiojoje Britanijoje, kuri iki šiol nepasirašė Europos Sąjungos 6-jo protokolo dėl mirties bausmės panaikinimo). Šiuo metu daugelis šalių išreiškė norą įstoti į Europos Sąjungą, tačiau naujieji nariai turės laikytis jau priimtų Europos Sąjungos nuostatų. Mirties bausmės atžvilgiu Europos Sąjunga laikosi aiškios pozicijos – mirties bausmė šiose šalyse turi būti panaikinta.

Europos Parlamentas prieš mirties bausmę.

Europos Parlamentas, susidedantis iš Europos šalyse išrinktų atstovų, ne kartą svarstė mirties bausmės klausimą.

Dar 7-ame dešimtmetyje Parlamentas pasisakė už jos panaikinimą. Pastaraisiais metais Parlamento įtaka šiuo klausimu smarkiai išaugo. 1996 m. vykusios tarpvyriausybines konferencijos išvakarėse kiekviena partinė grupė pateikė savo pasiūlymus. Švedų deputatas Hadar Cars pateikė pasiūlymą, kuris įpareigoja šalis, norinčias tapti Europos Sąjungos narėmis, panaikinti mirties bausmę. Šis pasiūlymas buvo priimtas didžiąja balsų dauguma. Priimant naujas šalis į Europos Sąjungą, šis sprendimas gali turėti lemiamos reikšmės. Naujos narės, stodamos į Europos Sąjungą, turi gauti Europos Parlamento sutikimą.

Mirties bausmė atmetama naujoje Europos Sąjungos sutartyje

Europos Parlamento iniciatyva naujojoje sutartyje tarp Europos Sąjungos šalių, kurią priėmė tarpvyriausybė konferencija Amsterdame, yra įrašyta nuostata, kad pagrindinės teisės ir laisvės turi būti gerbiamos ir jų laikomasi taip, kaip yra išdėstyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Joje numatytas mirties bausmės panaikinimas.

Mirties bausmė – tai žmogaus gyvybės nuvertinimas, nepripažinimas principo, kad kiekvienas žmogus yra vertybė. Pernelyg dažnai sužinome apie atvejus, kai nuteistasis mirties bausme buvo pripažintas nekaltu.

Nėra įrodymų, kad mirties bausmė atgraso nuo kitų nusikaltimų, priešingai, visuomenė tampa žiauresnė. Jeigu vyriausybė turi teisę atimti žmogaus gyvybę, kodėl negaliu to padaryti ir aš?

Mirties bausmė turi būti panaikinta visame pasaulyje. Pradėkime nuo Europos.

NORĖČIAU PAŽVELGTI Į MIRTIES BAUSMĘ GLOBALIAU

Katarina BACKE – Europos parlamento nario, Švedijos parlamento nario Hadar Cars asistentė politiniais klausimais

Norėčiau pažvelgti į mirties bausmę globaliau. Daugiau nei pusė pasaulio šalių yra panaikinusios mirties bausmę – įstatymiškai ir praktiškai. Tarptautinės Amnestijos 1997 m. statistikos duomenimis, 57 šalyse ir teritorijose mirties bausmė yra panaikinta už visus nusikaltimus, 15 šalių mirties bausmę taiko tik išimtiniais atvejais, pvz., už karo nusikaltimus, 37 šalyse mirties bausmė yra numatyta įstatymuose, tačiau praktiškai per pastaruosius dešimtį metų ji nebuvo įvykdyta. Gerai, kad mirties bausmė nevykdoma, tačiau to nepakanka. Pasitaikė atvejų, kai po daugelio moratoriumo metų mirties bausmė buvo vis tiek įvykdyta, pavyzdžiui, Suriname. Jungtinių Valstijų Aukščiausiasis Teismas kurį laiką laikėsi nuomonės, kad mirties bausmė prieštarauja Konstitucijai, tačiau vėliau teisėjų jėgų persvara pasikeitė ir buvo pripažinta, kad mirties bausmė Konstitucijos nepažeidžia.

Europoje, taip pat ir kitose pasaulio šalyse, mirties bausmė praranda savo pagrįstumą. Žmogaus teisių gairės yra išdėstytos Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, prie kurios vėliau buvo pridėtas Šeštasis protokolai – jame griežtai reikalaujama panaikinti mirties bausmę.

Naujoje Europos Sąjungos šalių sutartyje, kurią Europos Parlamento iniciatyva priėmė tarpvyriausybinių konferencijų Amsterdame, yra įrašyta nuostata, kad pagrindinės teisės ir laisvės turi būti gerbiamos ir jų laikomasi taip, kaip yra išdėstyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, įskaitant jos šeštąjį protokolą. Priimant į Europos Sąjungą naujas šalis, šis sprendimas gali turėti lemiamos reikšmės. Naujos narės, stodamos į Europos Sąjungą, turi gauti Europos Parlamento sutikimą. Iš senųjų Europos Sąjungos narių, mirties bausmė numatyta tik Didžiosios Britanijos įstatymuose, tačiau netaikoma praktikoje. Ankstesnė Jungtinės Karalystės vyriausybė susilaikė nuo veiksmų, raginančių kitas valstybes panaikinti mirties bausmę. Todėl 1998 m. sausio 28 d. Europos Parlamento nariui p. Hadar Cars ir jo kolegoms buvo ypač malonu išgirsti Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretoriaus p. Robino Kuko kreipimąsi į Europos Parlamento užsienio reikalų komitetą, kuriame jis išsakė pasikeitusią JK vyriausybės politiką mirties bausmės klausimu. JK dabar sutinka remti reikalavimus panaikinti mirties bausmę tarptautiniu mastu ir prisijungti prie Europos demaršų, nukreiptų prieš šalis, kuriose ji tebėra naudojama. Taigi, ir Didžioji Britanija tampa pasišventusiu nariu kovoje prieš mirties bausmę.

TARPTAUTINIAI TEISINIAI MIRTIES BAUSMĖS ASPEKTAI

Ole ESPERSEN – BJVT demokratinių institutų ir žmogaus teisių, įskaitant mažumų teises, komisaras

Svarbiausias bet kurios vyriausybės uždavinys – užtikrinti šalies saugumą. Piliečiai turi teisę gyventi saugioje šalyje. Kaip užtikrinti saugumą, kurio visuomenė nusipelnė, ir kaip pažaboti organizuotą nusikalstamumą, kuris iš esmės kuria netikrumą ir nesaugumą? Šalies gyventojai

turi bendradarbiauti ir paremti šioje srityje dirbančius teisėsaugos organus. Kai tarp žmonių ir vyriausybės yra pasitikėjimas, tuomet ir kitos institucijos turi kur kas didesnes galimybes kovoti su nusikalstamumu ir sukurti saugesnę visuomenę. Labai svarbi sąlyga saugiai visuomenei sukurti yra politinė sistema, parlamentas, vyriausybė, vietinės savivaldos institucijos. Keldami klausimą kaip užtikrinti visuomenės saugumą, turime paklausti, ar mūsų kuriama politika žmonės pasitiki.

Tarptautinė teisė keičiasi – bandoma atsisakyti mirties bausmės. Devintojo dešimtmečio pradžios įvykiai Europoje – liudija, kad mirties bausmė pamažu naikinama, todėl buvo priimtas 6-asis fakultatyvinis protokolas. Neabejoju, kad po kelerių metų bent jau šioje pasaulio dalyje mirties bausmės egzistavimas tarptautinėje teisėje taps neįmanomas. Remiantis šiuolaikine tarptautine teise, Europos žmogaus teisių konvencija, paliekant 6-ąjį protokolą nuošalyje, mirties bausmė nėra uždrausta, jeigu ji yra vykdoma laikantis visų taisyklių ir ištyrus visas bylas aplinkybes. Mano ir jūsų šalys yra Europos Tarybos narės, jos viena kitai pažadėjo atsisakyti mirties bausmės. Šį pažadą davė parlamentai ratifikuodami konvenciją, todėl turime ieškoti būdų, kaip taikioje demokratinėje visuomenėje tą pažadą išlaikyti.

Dažniausias argumentas, palaikantis mirties bausmę, yra tai, kad ši bausmė atgraso nuo kitų nusikaltimų. Patirtis rodo, kad nėra jokio mokslinio pagrindo, grindžiančio šią nuomonę. Reikia atsižvelgti į šios srities tyrimus, į šalių, kurios panaikino mirties bausmę ir vėl ją grąžino, patirtį. Ar visuomenė tapo saugesnė, grąžinusi mirties bausmę? Danijoje prieš 50 metų vyko didžiulė diskusija, ar bausmės mūsų baudžiamajame kodekse pagrįstos, ar jos ne per didelės ar ne per mažos. Kalėjimai tuomet buvo perpildyti, ir vyriausybė nusprendė, o parlamentas tam pritarė, kad nuosprendžiai būtų sutrumpinti už nesmurtinius nusikaltimus. Ekonominiams nusikaltėliams bausmių trukmė buvo sutrumpinta trečdaliu – kalinių skaičius smarkiai sumažėjo. Prieš 15 metų baigtas tyrimas aiškiai įrodė, kad bausmių sutrumpinimas neturėjo įtakos nusikalstamumui. Tai kas tuomet atgraso žmones, didelės bausmės, rizika, kad būsi pagautas, ar kiti faktoriai? Pasirodė, kad ne bausmės trukmė turi pačią svarbiausią reikšmę. Vadovaujantis tuo patyrimu buvo sumažintos bausmės ir už kitus nusikaltimus.

Viena iš priežasčių, kodėl aš pasisakau prieš mirties bausmę, yra teismų klaidos. Kaimyninėje Lietuvai šalyje prieš keletą metų du žmonės buvo nuteisti mirties bausme už kelias žmogžudystes. Bausmė buvo įvykdyta. Vėliau atsirado tikrasis žudikas, kuris atėjęs į policiją prisipažino padaręs šį nusikaltimą. Anglijoje prieš 15 metų 16 žmonių buvo nuteisti kalėti iki gyvos galvos. Jei tuo metu Anglijoje būtų buvusi taikoma mirties bausmė, jie būtų nuteisti myriop. Po 15 metų pasirodė, kad policija buvo pateikusi neteisingus įrodymus, ir tie 16 žmonių paleisti. Jų gyvenimas buvo sugriautas, tačiau jie liko gyvi. Nėra tokios šalies, kuri galėtų tvirtinti, kad jos teisinėje sistemoje nepasitaiko teismų klaidų, todėl neturėtų būti neatšaukiamo teismo sprendimo. Mirties bausmė negali būti atšaukta, jei ji įvykdyta. Kartais teigiama, kad kol kas šalyje per didelis nusikalstamumas, kad pavojinga daryti reformas, reikia palaukti kol nusikalstamumas sumažės, tuomet žmonės mažiau palaikys mirties bausmę. Suprantu jausmus, slypinčius už šios nuostatos, tačiau norėčiau įspėti, kad kai nusikalstamumas sumažės, vėl bus tvirtinama, kad jis sumažėjo mirties bausmės dėka. Šitas bandymas nieko neįrodys, tiesiog bus uždelsta. Žinau, kai kuriuos pažadus politikams sunku įvykdyti, aš pats buvau politikas, tačiau politikai kartais privalo priimti ir nepopuliarius sprendimus. Žmonės gerbia politikus, kurie imasi tam tikros rizikos. Geriausia, kai jokia partija nesistengia pasipelnėti iš to, kad ji pasisako prieš mirties bausmę. Labai svarbu, kad visos partijos sutiktų, kad pažadas Europos Tarybai ir būsimai narystei Europos Sąjungoje būtų ištesėtas kaip galima greičiau. Pasisakančiųjų už mirties bausmę reikėtų paklausti, ar jie patys galėtų vykdyti tą mirties bausmę, ar jie paspaustų elektros kėdės mygtuką, ar jie patys padarytų mirtiną injekciją, ar panaudotų kitokį aparatą žmogui

nužudyti? Jeigu iš tikrųjų manote, kad tai atgrasu, kyla klausimas, kodėl mirties bausmės vykdymo nerodyti viešai, kaip Kinijoje, futbolo aikštėje, rodant per televiziją. Daug kas gėdijasi, kad tokia bausmė yra, todėl ją vykdo slaptai. Nežinau tokios šalies, kuri nukentėjo dėl to, kad gerbė žmogaus teises, tačiau žinau daug šalių, kurios sustiprėjo ir įgavo savo žmonių pasitikėjimą gerbdamos žmonių teises ir gyvybę. Apibendrinsiu tai, ką pasakė Teisingumo ministras V. Pakalniškis: saugiai šaliai nereikia mirties bausmės, o nesaugi šalis ją turėdama bus dar nesaugesnė. Nuoširdžiai tikiuosi, kad jūsų šalis atsisakys mirties bausmės vykstant viešiemis debatams, be prievartos, ne balsuojant, tačiau vykstant demokratinio pobūdžio diskusijoms.

MIRTIES BAUSMĖS PANAIKINIMAS EUROPOJE

Marek NOWICKI – Lenkijos Helsinkio žmogaus teisių fondo pirmininkas

Pirmiausia norėčiau pakomentuoti, kaip mirties bausmės klausimą sprendė Europos konstituciniai teismai, nes kai kuriose šalyse mirties bausmę panaikino ne parlamentas, bet teismas. Europos žmogaus teisių konvencijos 2-ame straipsnyje neprieštarujama gyvybės atėmimui. Jame numatyta kur kas mažiau mirties bausmės skyrimo apribojimų nei JT Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, kuris draudžia mirties bausmę vykdyti nėščioms moterims arba nepilnamečiams. Remiantis Europos konvencija teisė į gyvybę yra ribota; mirties bausmė galima ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto, teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti, malšinant riaušes ar sukilimą, – tai nelaikoma Europos konvencijos pažeidimu. Reikia turėti omenyje, kad I Europos konvencijos variantas buvo suformuluotas 1951 m., o Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas – tik 1966 m. Europos konvencijos 3-asis straipsnis draudžia naudoti kankinimus ar kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. Šis straipsnis turėjo didelės reikšmės dabartiniam požiūriui į mirties bausmę. Tirkiausiai daugelis girdėjo apie vokiečio Selingo bylą prieš Didžiąją Britaniją. Jis, būdamas aštuoniolikos metų, Jungtinėse Valstijose įvykdė nusikaltimą: nužudė savo sužadėtinės tėvus ir po to pabėgo į Didžiąją Britaniją, kur buvo sulaikytas. Tuometinis Anglijos teismas nusprendė, kad ji galima perduoti Jungtinių Valstijų teismui. Tuomet Selingas kreipėsi į Europos žmogaus teisių komisiją, o po to į Europos žmogaus teisių teismą argumentuodamas, kad iš tiesų Europos konvencijoje mirties bausmė neuždrausta, ir JAV jam gresia tokia bausmė, jeigu būtų ten nusiųstas. Tačiau mirties bausmė nuteistų asmenų kalinimo sąlygos Jungtinėse Valstijose, ypač ilgas laukimas, iki nuosprendis bus įvykdytas, yra kankinimas. Konvencija draudžia kankinimus ir vergovę. Europos teismas atidžiai patikrino myriop pasmerktų žmonių kalinimo sąlygas ir padarė išvadą, kad iš tiesų jo perduoti Jungtinėms Valstijoms negalima, nebent būtų duota garantija, kad nebus paskirta mirties bausmė. Nusikaltimas buvo įvykdytas Virdžinijos valstijoje, kurioje galioja taisyklė, kad teisėjas negali skirti didesnės bausmės, nei paskyrė prokuroras. Buvo sudarytas toks susitarimas, kad prokuroras, kuris pavaldus JAV vyriausybei, nepareikalauš Selingui mirties bausmės. Panaši argumentacija buvo pritaikyta ir Lenkijoje praeitais metais, kai Kinijos vyriausybės prašymu Lenkijoje buvo sulaikyti du kiniečiai, kaltinami padarę ekonominius nusikaltimus. Kinijos vyriausybei buvo pateikti tokie svarbūs argumentai: pirmiausia, įkalinimo sąlygos Kinijoje pažeidžia draudimą kankinti, antra, nėra garantijų, jog kalinamieji kankinimus pakels, trečia, kad Kinijoje nėra teisės į bešališką teismą, kurią turi kitų šalių piliečiai. Byla Aukščiausiąjame Teisme buvo laimėta, ir šie kinai dabar gyvena Lenkijoje, kol Kinijoje bus pakeistos kalinimo sąlygos.

Europos konvencija buvo papildyta 6-uju protokolu, kuriame mirties bausmė draudžiama, išskyrus karo atvejį, kai vyriausybės gali imtis kraštutinių priemonių. Jis įsigaliojo 1953 metais, kuomet jį pasirašė Austrija, Portugalija, Šveicarija, Belgija, Vokietija, Ispanija, Olandija, Prancūzija, Liuksemburgas, Norvegija ir Švedija. Iš buvusių postkomunistinių šalių 1991 m. jį pasirašė Čekoslovakija, 1992 m. – Vengrija, 1994 m. – Rumunija. Deklaracijas, kad pasirašys 6-ąjį protokolą, taigi panaikins mirties bausmę, pasirašė Albanija, Ukraina, Makedonija, Moldova, Bosnija ir Rusija, kurioms mirties bausmės panaikinimas yra viena iš narystės Europos Sąjungoje sąlygų. Ši sąlyga netaikoma Lenkijai ar Lietuvai, kurios anksčiau įstojo į Europos Tarybą ir nėra jų pasirašiusios. 1996 m. Europos Parlamentas priėmė rekomendaciją Nr.1302, kuria numatoma parengti naują papildomą protokolą prie Europos žmogaus teisių konvencijos, draudžiantį mirties bausmę ir karo metu. 1997 m. buvo priimta rezoliucija Nr. 1907, kurioje smerkiamas Latvijos, Rusijos ir Ukrainos elgesys. Šios šalys stodamos į Europos Tarybą išsipareigojo, kad mirties bausmės nevykdys, tačiau 1996 m. Ukrainoje buvo įvykdyti 167 mirties nuosprendžiai – tai Europos rekordas ir antra po Kinijos vieta pasaulyje. Rusijoje buvo įvykdyta 140, Latvijoje – 2 mirties nuosprendžiai.

Įvairių šalių konstitucijose mirties bausmės klausimas nušviečiamas įvairiai. Prancūzijos ar Norvegijos konstitucijose išvis nieko nekalbama apie teisę į gyvybę ir mirties bausmę. Japonijos, PAR, Lietuvos, Lenkijos ar Vengrijos konstitucijose kalbama apie teisę į gyvybę, tačiau nutylima apie mirties bausmę. JAV konstitucijoje draudžiamos žiaurios ir nehumaniškos bausmės. Portugalijos, Ispanijos, Italijos ir Vokietijos konstitucijose aiškiai užfiksuota, kad mirties bausmė draudžiama. Ypač aktyvus judėjimas prieš mirties bausmę vyko Vengrijoje. 1887 m. priimtame Austro-Vengrijos kodekse mirties bausme buvo baudžiama už žmogžudystę ir keturių rūšių politinis nusikaltimus. Laikotarpiu tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų mirties bausmė Vengrijoje buvo taikoma labai retai, vidutiniškai po du nuosprendžius per metus. Po Antrojo pasaulinio karo mirties nuosprendžių daugėjo, 6-ajame dešimtmetyje jau įvykdomos 4-5 bausmės per metus. 9-ame dešimtmetyje Vengrijoje susikūrė lyga prieš mirties bausmę, kuri kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu iširti, ar mirties bausmė iš viso leistina naujojoje Vengrijos Konstitucijoje. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad remiantis 54-uju straipsniu, jog vyriausybė turi ginti piliečių teisę į gyvybę, ir 8-uju straipsniu, kuriame rašoma, kad piliečių teisių gynimas yra Vengrijos vyriausybės pagrindinė užduotis, nusprendė, kad mirties bausmė pažeidžia Konstituciją. Nuo 1990 m. mirties bausmė Vengrijoje uždrausta. Tai buvo nuspręsta tuomet, kai mirties bausmę palaikė 80 proc. jos gyventojų, tuo tarpu Europoje vidutiniškai ją palaiko 60 – 65 proc. gyventojų. Teisėjai yra nepriklausomi, jie nepriklauso ir nuo rinkėjų, tad jiems kartais lengviau nepaisyti visuomenės daugumos nuomonės. Italijos ir Vokietijos konstituciniai teismai tyrė klausimą, ar galima išduoti nusikaltėli šaliai, kurioje jam gresia mirties bausmė. 1964 m. Vokietijos konstitucijoje mirties bausmė yra draudžiama, tačiau ją vykdyti draudžiama tik Vokietijos teismui, taigi draudimas neliečia kitų šalių ir tokį nusikaltėlį perduoti joms galima. 1979 m. Italijos Konstitucinis Teismas priėmė sprendimą, kad išduoti žmogų kitai šaliai, kurioje jam gresia mirties bausmė, galima tik tada, kai yra garantijos, kad ji nebus pritaikyta, o 1996 m. nusprendė, kad iš viso draudžiama išduoti įstatymo pažeidėją tai šaliai, kurioje jam gresia mirties bausmė.

Lenkijoje mirties bausmė paskutinį kartą buvo įvykdyta prieš dešimt metų, 1988 m. balandžio mėn. Nuo to laiko vyko neformalus mirties bausmių vykdymo moratoriumas. Nuo 1989 m. vyko diskusijos tarp „Solidarnost“ ir komunistinės vyriausybės narių dėl mirties bausmės panaikinimo ir pasiektas neformalus susitarimas, kad ji nebus vykdoma. Vis dėlto teismai ir toliau skyrė mirties bausmes: 1991 m. – 1, 1992 m. – 3, 1993 m. – 1, 1994 m. – 2, 1995 m. – 1, tačiau ji nebuvo vykdoma dėl dviejų priežasčių. Pirma, prieš ją įvykdant reikėjo kreiptis į Pre-

zidentą su malonės prašymu, kuris iš viso į juos neatsakinėjo. Antra vertus, kalėjimų sistemos administracija ne kartą buvo pareiškusi, kad, pareikalavus įvykdyti mirties bausmę, kalėjimų viršininkai atsisakytų paklusti. 1995 m. Lenkijos parlamentas oficialiai priėmė moratoriumą dėl mirties bausmės vykdymo sustabdymo, ir nuo to laiko ji nebuvo vykdoma, nors teismai ją ir galėjo skirti. 1996 m. parlamentas priėmė naują Baudžiamąjį kodeksą, įsigaliosiantį nuo 1998 m. rugpjūčio 1 d., kuriame nėra mirties bausmės. Anksčiau priimti mirties nuosprendžiai buvo pakeisti įkalinimu iki gyvos galvos. Vis dėlto dar viename dokumente mirties bausmė išliko. Tai įstatymas apie karinę tarnybą, kuriame už tam tikrus karo metu padarytus nusikaltimus galima skirti mirties nuosprendį.

AR GALI MIRTIES BAUSMĖ TAPTI BAUDŽIAMOSIOS POLITIKOS ĮRANKIU?

Peter WILKITZKI

Atstovauja Vokietijos teisingumo ministeriją.

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje skaičius šalių, kuriose mirties bausmė panaikinta ar bent jau nebuvo vykdoma, išaugo maždaug dvigubai. Šį skaičių 1990-ųjų pradžioje ypač gausiai papildė buvusio Rytų bloko šalys. Pirmą kartą žmonijos istorijoje šalių, kurios mirties bausmę panaikino de facto ar de jure, yra daugiau nei šalių, kuriose ji tebevykdoma. Antra vertus, pastarosiose šalyse pastebima priešinga tendencija – įvykdytų mirties nuosprendžių skaičius auga, ir ne tik trečiojo pasaulio ar islamiškose šalyse, bet ir dviejose didžiausiose pasaulio šalyse. Kinijos Liaudies Respublikoje mirties nuosprendžių įvykdoma daugiau nei visose kitose pasaulio šalyse kartu paėmus. Jungtinėse Amerikos Valstijose, pirmaujančioje Vakarų pasaulio šalyje, šiais metais mirčiai pasmerkusių žmonių yra daugiau nei bet kada per pastaruosius keturiasdešimt metų. Kasmet pasaulyje paskiriama gerokai per 5000 mirties nuosprendžių ir beveik du trečdaliai jų yra įvykdomi.

Tačiau pasauliniu mastu pastebima ir kitokia tendencija – atsisakyti mirties bausmės kaip būdo kovoti su nusikalstamumu. Šią tendenciją daugiausia lemia tai, kad pastaraisiais dešimtmečiais buvo sukurta daug tarptautinių mechanizmų – Jungtinės Tautos, Europos Taryba, Europos Sąjunga, ESBO, NATO. Visų jų nuostata – panaikinti mirties bausmę. Tai ir JT Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas su antruoju fakultatyviniu protokolu, Europos Tarybos žmogaus teisių konvencijos 6-asis protokolai. Mirties bausmės panaikinimas yra viena iš būtinų narystės Europos Sąjungoje sąlygų.

Mirties bausmė prieštarauja žmogaus gyvybės neliečiamumo principui, žemina žmogiškąjį orumą. Valstybė negali atimti teisės į gyvenimą nepriklausomai nuo to, kiek asmuo nusikaltęs. Šis argumentas, pagrįstas žmogaus teisėmis ir konstituciniais įstatymais, paaiškina, kodėl mirties bausmės panaikinimas yra įtrauktas į tarptautinės teisės mechanizmus, kurių tikslas yra ginti žmogaus teises. Manoma, kad šio argumento ištakų reikia ieškoti radikalojoje filosofijoje ir teologijoje, skelbiančiose, kad valstybė, praktikuojanti mirties bausmę, prilygsta nusikaltėliui ir skatina nehumaniško klimato visuomenėje formavimąsi.

Manau, kad Vokietija 1949 metais panaikino mirties bausmę Konstitucijoje dėl tragiškos istorinės patirties, siekdama kardinaliai pakeisti jėga pagrįsta režimą, nusikalstamą žmogaus teises ir gyvybę. Mirties bausmės istorija rodo, kad jeigu demokratinės šalies baudžiamuosiuose įstatymuose mirties bausmė numatyta, dažnai ji pradedama taikyti automatiškai, o totalitarinio režimo atveju, – dar kartą nacistinės Vokietijos pavyzdys skamba kaip įspėjimas – be apribojimų ir despotiškai.

Kartą įvykdžius mirties nuosprendį, jo pakeisti nebegalima. Netgi esant tobuliausiai baudžiamojo teisingumo sistemai ir teisėsaugos organams laikantis didžiausio atsargumo nepavyksta visiškai išvengti neteisingų nuosprendžių ir klaidų. Jeigu tokios teisminės klaidos baigiasi tik ilgalaikė įkalinimo bausmė, ją galima atitaisyti, tačiau įvykdžius mirties bausmę nekaltam asmeniui, jo sugrąžinti į gyvenimą nebegalima. Alberas Kamiu yra pasakęs: „Daug baisiau vienam nekaltam žmogui įvykdyti mirties nuosprendį nei tūkstančiui jos išvengti“. Atsižvelgiant į šį žmogišką veiksnių, negalima rimtai ginčytis, kaip kartais, deja, atsitinka, kai visuomeniniai biudžetai yra riboti, kad mirties bausmė yra geriau nei įkalinimas,

MIRTIES BAUSMĖ LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS TEISINIUOSE AKTUOSE

Viktoras PETKUS – Lietuvos Helsinkio grupės signataras, Lietuvos žmogaus teisių asociacijos Garbės pirmininkas, jos steigėjas bei signataras

Šio rašinio pagrindą sudaro Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kazimiero Teisynas (1468 m.) ir trys statutai: Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Žygimanto III Augusto I (1529) ir II (1566) ir Stepno Batoro III (1588) iš jų valdymo laikotarpio.

Kazimiero Teisynas nebuvo pirmasis teisinis aktas Lietuvos valstybėje. Teisiniai aktai atsirado drauge su valstybe. Vieni jų lietuvių santykius su užsienio valstybėmis, kiti buvo skirti valstybės vidaus reikalams. Pats seniausias dabar žinomas toks baltų tautų rašytinis teisės aktas – tai 1249 m. vasario 7 d. Prūsų žemės Pamedės krašte Christburgo pilyje sudaryta sutartis tarp vokiečių ordino ir prieš ordiną sukilusių šiaurės vakarų prūsų pamedinų, varmenų, natangų ir kt. vardu veikusio popiežiaus Inocento IV (1243-1254) legato – Liege arkidiakono Jokūbo. Sutartis stengėsi reguliuoti santykius tarp prūsų ir vokiečių ordino, bet taip pat ji atspindėjo ir prūsų savitarpio santykius pagal vietos gyventojų paprotinę teisę, kurios užkariautojai nežinojo. Sutartis pasirašyta ne prūsų, o vokiečių kalba. Sutartis yra išversta į rusų kalbą ir kažkodėl pavadinta „Pravda“.

Kryžiuočiai taip pat yra surašę 1340 m. prūsų ir vakarinių lietuvių teisyną, vadinamą Jura Prutenorum vardu. Šiame teisyne vietinių gyventojų paprotinė teisė jungiama su užkariautojų atnešta teise. Šis teisynas tebuvo taikomas tik vietiniams gyventojams: prūsams ir lietuviams. Vokiečiai, kryžiuočių valstybės gyventojai, buvo teisiami pagal vokiečių teisę.

Lietuvos valstybinės ir civilinės teisės pagrindus be vietinės lietuvių papročių teisės sudarė didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Jogailos, Vytauto, Žygimanto I Kęstutaičio ir ypač Kazimiero vidaus reikalams skirti 1387, 1413, 1434, 1441 aktai, o Lietuvos ir Lenkijos tuometiniai santykiai rado vietos Kazimiero 1447 m. gegužės 5d. privilegijoje.

Iki Kazimiero Teisyno (Judicature Code, Sudebnik) paskelbimo 1468 m. vasario 29 d., Lietuvos teismų praktikoje buvo vadovaujama lietuvių paprotine teise ir teismas daromas didžiojo kunigaikščio varu. Kazimieras jau savo privilegijoje (1447) atsisakė nuo savo didžiojo kunigaikščio teismo, o pirmą kartą toks pažadas buvo duotas 1387 m. vasario 22 d. Vilniaus vyskupui. Tiek privilegijoje, tiek ir Teisyne aiški mintis, kad kiekvienas nusikaltimas daro žalą ne tik nukentėjusiam, bet ir visuomenei.

Kazimiero Teisynas, kuris 1492 m. buvo naujai peržiūrėtas, sudarė pagrindą Lietuvos Statuto baudžiamiesiems nuostatams. Į lietuvių kalbą teisyną išvertė istorikas prof. Augustinas Janulaitis II pasaulinio karo išvakarėse, bet atspausdintas tebuvo 1967 m. Jo nuomone Kazimiero Teisynas veikė visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tokio pat įsitikinimo laikėsi ir Lietuvos

teisės istorikai Ignas Danilavičius, J. Jaroševičius, Tadas Vrubleviskis. Teisynas išverstas į lenkų kalbą.

Kazimiero Teisynas apima baudžiamąją, civilinę, administracinę teisę ir teisumą. Pagal teisyną už savo darbus atsako kiekvienas žmogus individualiai. Šiuo atžvilgiu nedaromas skirtumas tarp luomų. Žmonos ir vaikai atsako patys, savo turto, jeigu žinojo apie nusikaltimą. Jei vaikai jaunesni kaip 7 metų, kad ir žinotų, neatsako.

Pagal Teisyno 13,14,15 straipsnius arkliavagiams skiriama mirties bausmė. Jeigu žmogus vagiant pagautas ir pirmą kartą, bet apylinkės žmonės sakys, jog yra anksčiau vogęs ir mokėjęs baudą už kitus nusikaltimus, tada tokį reikia pakarti (16,17 str.). Jeigu vagis už smulkia vagystę neturi kuo atsilyginti, tai pagautas su voginiu jis pakiriamas, o nuostolius padengia žmonos ir vaikų nelaisvė (1,2 str.). Šiuo atveju šeimos narių atsakomybė civilinė, ne baudžiamoji.

Vagis kankinamas kartais galįs nepripažinti; jo kaltei įrodyti užteksią, jeigu būsią pėdsakai, liudininkai ir kaimynai laikysią jį vagimi. Tokį reikia pakarti (18 str.). Jeigu šeimyniško turto nepakanka vagystei padengti, tada nukentėjusiam moka vagies ponas, betgi, jeigu vagystė pasikartos, o voginio vertė bus didesnė nei teisyne nurodoma galimoji, tada šeimyniškį reikia pakarti (19 str.).

Lietuvos valstybėje tada dar nebuvo teismo sprendimo vykdytojų. Teismas tik sprendė kalnę ir skyrė bausmę. Jeigu jis pasmerkė nužudyti, jis negali atsipirkimo imti arba jį pavergti. Tokį ieškovą už susitarimą su vagim teismas baustų, nes kartuvių kuo nors kitu niekas negalėjo pakeisti (12 str.).

Naujas dalykas Kazimiero Teisyne – tai dėsnis, kad nusikaltimas yra kenkimas visuomenei, kad ieškovas negali savo valia dovanoti bausmės. Jis pagauna nusikaltėlį, bet jį turi nubausti taip, kaip teismo nuspręsta.

Kazimiero Teisynas, teturėjęs tik 28 straipsnius, galiojo nuo 1468 m. iki pirmojo Lietuvos Statuto priėmimo, kai šis 1529 m. rugsėjo 29 d. virto veikiančiu įstatymu. Statutas jau turėjo 13 skyrių su 282 straipsniais. Jis vadinamas pirmuoju Statutu.

I Statutas už valstybinius nusikaltimus, kvalifikuotą žmogžudystę, vagystę numatė ir mirties bausmę. Statute ji paminėta apie 20 kartų. II Statute mirties bausmė jau padaugėja tris kart, o III Statute – net penkis kartus. Lietuvos statutai skirsto mirties bausmę į paprastąją ir kvalifikuotąją. Paprastoji tų laikų papročiu buvo galvos nukirtimas ir pakorimas. Pakorimas būdavo taikomas specialiai vagims. Kvalifikuotosios mirties bausmėmis buvo vadinamos šios: sudeginimas, ketvirčiavimas, užmovimas ant baslio, paskandinimas, nukankinimas. Deginami būdavo įvairūs padegėjai, dokumentų ir karališkųjų antspaudų klastotojai, o III Statute -mirties bausmė skiriama žydams ir totoriams, atvertusiems savo tikybon krikščionis. Taip pat III Statute atsiranda ketvirčiavimas ir ant baslio užmovimas už žmogžudystę: savo pono nužudymą negarbingu įrankiu ir jei buvo kartu apiplėšta. Paskandinimo bausmė atsiranda III Statute.

Aukščiausio laipsnio kvalifikuota mirties bausmė buvo už tėvų nužudymą. Nusikaltėlis buvo vežiojamas po turgų, jo kūnas draskomas replėmis, po to kišamas į odinį maišą kartu su šuni, višta, žalčiu, kate ir gilioje vietoje skandinamas. Kartais nusikaltėlis būdavo nukankinamas. Nukentėjusiai šaliai priklausydavo mirties bausmės vykdymo priežiūra ir budelio atlyginimo prievolė. Nuo mirties bausmės būdavo atleidžiamos neščios moterys iki gimdymo ir mažamečiai vagystės recidyvistai. Kartais neišgalint atlyginti padarytos žalos, piniginė bauda buvo pakeičiama mirtimi. Kartais mirtimi būdavo baudžiami ir asmenys už kitų nusikaltimų padarymą, pav. ponas neišdavęs ką nužudžiusio tarno ir nepriesiekęs jį nusikaltus be jo žinios. Mirtimi buvo baudžiamas apskundęs ką žmogžudystę ir to neįrodęs. Daromas skirtumas, baudžiant bajorą ar ne. I Statute, jei bajoras nužudydavo bajorą, mokėdavo tik pabaudą kitai pusei ir valdovui.

Šitai rašoma bostoniškoje „Lietuvių enciklopedijoje“.

Mirties bausmė buvo plačiausiai skiriama už valstybinius nusikaltimus, paskiau už plėšikavimą, padegimą, žmogžudystę, vagystę.

Kazimiero Teisyno ir visų trijų Lietuvos Statutų mirties bausmės taikymą nusikaltėliams galbūt reikėtų vertinti kaip viešą bauginamąją bausmę. Ypač turbūt šito siekia taip vadinami valstybiniai nusikaltimai, nes jie baudžiami viešomis bauginamomis priemonėmis. Lietuvos Statute vyrauja absoliučiai nustatytos bausmės formos. Jų dydis priklauso nuo nusikaltimo sudėtingumo, nukentėjusio ir nusikaltėlio luominės būties, tautybės, tikybos, einamųjų pareigų, gyvenamosios vietos, šeimyninių santykių, lyties. Sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės įstatyme buvo iš anksto numatytos. Sunkiausiai buvo baudžiami valstybiniai nusikaltimai ir tie, kurie griaua visuomenės santvarkos pagrindus. Nebuvo pripažįstama lengvinančių aplinkybių ir skiriama mirties bausmė už tėvų, vaikų, savo pono ar svečio nužudymą. Pagavus asmenį nusikaltimo metu, jis buvo teisiamas be šaukimo per 24 val. Nebuvo pripažįstama lengvinančių aplinkybių ir skiriama mirties bausmė už tėvų, vaikų, savo pono ar svečio nužudymą. Pagavus asmenį nusikaltimo metu, jis buvo teisiamas be šaukimo per 24 valandas. Sunkiuose nusikaltimuose visi bendrininkai buvo baudžiami viena bausme. Mirties bausme iš bendrininkų buvo baudžiamas paprastai tik vienas, ieškovo pasirinkimu, ne bajorų galima buvo ir daugiau bausti: I statute – kiek norint, II – iki septynių, ir III – už vieną bajoro galvą – trys.

Lietuvos Statutuose mirties bausmės taikymo atvejai, kaip jau minėta, įvairavo: I-ame buvo numatyta 20 atvejų, II – 60 atvejų ir III – 90. Statutai, kaip ir visa Lietuvos teisė buvo kuriama teisiniais papročiais ir skirtingais istorijos laikotarpiais tuo metu vyravusiais principais, reiškia jie yra tam tikro laiko bei epochos atspindys.

LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ PROGRAMINĖS NUOSTATOS MIRTIES BAUSMĖS KLAUSIMU

Stasys KAUSINIS – Lietuvos žmogaus teisių asociacijos atsakingasis sekretorius

Lietuvos partijas galima suskirstyti į dvi grupes: tos, kurios aiškiai pasisako mirties bausmės klausimu, ir kurios apie tai nutyli. Pamėginasiu iššifruoti politinių partijų pažadus rinkėjams.

Pradėti norėčiau nuo Lietuvos liberalų sąjungos rinkiminės programos, kurios skyriuje apie žmogaus teises labai konkrečiai aptariamasi tikslai ir priemonės jos įgyvendinimui. „Mes įsitikinę, kad kovą su nusikalstamumu reikia nukreipti į nusikalstamus reiškinius sukeliančių prižasčių pašalinimą, kurį lemia ne bausmės dydis, o jos neišvengiamumas. Organizuotas nusikalstamumas yra sistema, kurią galima įveikti tik kompleksinėmis teisinėmis, ekonominėmis ir organizacinėmis priemonėmis. Laisvės atėmimas savaime yra bausmė, todėl sieksime humanizuoti laikymo įkalinimo įstaigose ir areštinėse sąlygas, kaip to reikalauja tarptautiniai susitarimai. Baudžiamoji teisė turi būti humanizuota; vietoj laisvės atėmimo dažniau taikyti baudas ir lygtinį nuteisimą; sustabdyti mirties bausmės taikymą. Sieksime visuomenės pritarimo mirties bausmės panaikinimui“.

Lietuvos konservatoriai, savo rinkimų programą pavadinę „Lietuvos sėkmė“, skyrelyje „naujas Lietuvos kelias“ numato sugriežtinti asmenų atsakomybę už pakartotinai padarytus nusikaltimus; pertvarkyti pataisos darbų įstaigas taip, kad jos atitiktų bent minimalius tarptautinius reikalavimus ir standartus; parengti asmenų, padariusių nusikaltimus, resocializacijos programą. Labiausiai priimtinas trečias punktas, tačiau tokios programos rengimas, nenuro-

džius datų, gali trukti keletą Seimo kadencijų. Jeigu bus pasirinktas bausmių griežtinimo kelias, galime sulaukti dar blogesnių rezultatų nei šiandien, kuomet įkalinimo įstaigose laikoma apie 13 800 asmenų. Tai savotiškas Lietuvos rekordas.

Lietuvos Krikščionių demokratų partija žada tarnauti Lietuvai: siekti Lietuvos integracijos į Europą, teisinės valstybės, grindžiamos europietiškos teisės principais sukūrimo, organizuotą nusikalstamumo, korupcijos išgyvendinimo. LKDP akcentuoja žmogišką individą kaip asmenį ir pripažįsta jo prigimtines teises, tarp jų ir nepaneigiamo vystymosi teisę. Remiantis šia programa galima tikėtis, kad balsuojant dėl mirties bausmės, ši partija pasisakys už jos panaikinimą, juk integravimasis į Europos struktūras be šito neįmanomas.

LDDP rinkimų programa, pavadinta „Su darbu, darna ir dora į XX amžių“. Viena iš nuostatų – stiprinti tvarką atitinkančią tarptautinius reikalavimus įkalinimo įstaigose, kas kelia didelių abejonių. Kokią tvarką galima įvesti įkalinimo įstaigose, jei ten kali iki 2 tūkstančių suimtųjų ir ten praktiškai nedirba nei vienas socialinis darbuotojas?

Krikščionių demokratų sąjungos nuomone Lietuva nėra pasirengusi mirties bausmės panaikinimui ir šį klausimą numato spręsti piliečių referendumu. Sis pasiūlymas, manyčiau mūsų valstybei, ir jokiai kitai valstybei netinka, kadangi net ir pačiose demokratiškiausiose Europos valstybėse dauguma tautos pasisako už mirties bausmę.

Lietuvos socialdemokratų partijos rinkiminėje programoje, kuri vadinasi „už darbą, tiesą, teisingumą“, žmogaus teisių ir laisvių srityje numatoma organizuoti socialinę priežiūrą asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų; juos prižiūrėti ir padėti darbo, buities ir kt. klausimais; sudaryti socialinės globos komisijas, į kurias įėtų vietos savivaldybės, labdaros ir religinių bendruomenių ir bei rėmėjų atstovai; užtikrinti viešumą tokiose gyvenimo srityse, kur žmogaus teisės ypač pažeidžiamos: kariuomenėje, senelių namuose, pensionatuose, mokyklose, vaikų darželiuose, ligoninėse. Šią programą galima palyginti su kai kuriais Lietuvos kalinių globos draugijos projektais, kuriais mėginama įvesti probacijos ir parolio tarnybas Lietuvoje.

Lietuvos centro sąjungos vienas iš pagrindinių rinkiminės programos tikslų yra piliečių saugumo užtikrinimas. Joje minima, kad nusikalstamumas šiuo metu įgijo katastrofišką mastą, o nusikalstamumo prevencijos priemonės nedavė laukto rezultato. Centro sąjunga visų pirma sieks skubiai peržiūrėti ir įgyvendinti LR naująjį baudžiamąjį procesą, pereinant į vienintelę ikiteisminio tyrimo formą – kvotą, išlaisvinant didelę dalį fizinių pajėgų konkrečiam darbui – nusikalstamumo tyrimui, o ne biurokratinėms, nieko nelemiančioms procedūroms; pagrindinė proceso dalis turi būti perkelta į teismą, kur prokuroras ir advokatas yra šalys, turinčios vienas teisės teikti įrodymus bylose, susijusiose su organizuotu nusikalstamumu, įvesti „prisiekusiųjų teismo“ instituciją. Tarptautinėje arenoje numatyta integracija į Europą. Mirties bausmės klausimu partijos lyderiai yra užsibrėžę inicijuoti vidinę partinę diskusiją, o vėliau ją paversti tarptautine. Ši partija pasisakytų prieš mirties bausmę.

Lietuvos moterų partija sieks humanizuoti Lietuvos įstatymus, sugriežtinti jų vykdymo priežiūrą, siekti, kad įvaldžius socialinį, ekonominį, teisinį poveikį nusikalstamumui, įvedus tvarką ir rimtį Lietuvoje, būtų atšaukta ir mirties bausmė, kaip prieštaraujanti krikščioniškai ir bendražmogiškai moralei, nors artimiausiu metu šitai padaryti būtų per anksti dėl nusikalstamo pasaulio agresyvumo ir žmogaus nesaugumo. Sunku nuspėti, kada vykdant šią programą Lietuvoje įvyktų persilaužimas nusikalstamumo srityje. Manychiau, kad nepriėmus naujojo baudžiamojo kodekso, tai nebus įmanoma, nes kol galioja sena teisinė sistema, mūsų valstybėje išlieka anksčiau sukurta nusikaltėlių ugdymo sistema.

Lietuvių nacionalinė partija „Jaunoji Lietuva“ siekia, kad būtų įvykdyta teisėsaugos reforma demokratinių valstybių teisėsaugos sistemoje. Manychiau, kad orientuodamasi į demokratines valstybes, ši partija galbūt galėtų būti sąjungininkas dėl mirties bausmės panaikinimo.

Lietuvos valstiečių partijos 24 skyrius skelbia: „mūsų advokatai ir teisėjai gelbsti žmogžudžius, nusikaltėlius, skirdami jiems mažas bausmes, tuo tarpu žinome, kad bausmė nusikaltėliams yra skiriama apsaugoti visuomenę nuo sugedusios jos dalies, todėl turi būti priimta įstatyminė norma, kad tas žmogus, kuris atima gyvybę kitam žmogui, tuo pačiu praranda teisę ir į savo gyvybę“. Komentuoti netikslinga.

Lietuvos Tautininkų sąjunga numato kovoti prieš piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, reikalauja griežtesnių bausmių. Kaip iliustruojama dr. V. Poškevičiaus pristatytame moksliniame darbe, esamų bausmių ribos visiškai neišnaudotos, ir rezervas dar yra. „Šiuo metu šališki, nepelnytai švelnūs nuosprendžiai grąžina nusikaltėlius į aplinką, kurioje jie netrukus vėl nusikaltata“. Susidaro įspūdis, kad nusikaltėlis yra toks žmogus, kuris neturės niekada jokių šansų savo gyvenime, ir tai įrašoma į rinkiminę programą.

Kaip pavyzdį norėčiau priminti mūsų Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko, tikro politiko poelgį: jo iniciatyvą priimti mirties bausmės vykdymo moratoriumą bausmių vykdymui. Mes girdime kai kuriuos politikus sakant, na taigi, Lietuva tokia valstybė, visi pasisako už mirties bausmę. Pasižiūrėkime, kieno reitingas šiandien aukščiausias – Prezidento Algirdo Brazausko. Moratoriumas mirties bausmei jo reitingo nei kiek nesugadino.

Norisi tikėti, kad naujai išrinktas Prezidentas Valdas Adamkus, turėdamas įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, vykdys savo rinkiminius pažadus: užtikrinti demokratišką ir trumpesnį nusikaltimų tyrimą, nagrinėjant ypač pavojingų visuomenei nusikaltimų bylas, įvesti prisiekusiųjų teismo instituciją, humanizuoti bausmės atlikimo vietas. Paskutinis sakinytis suteikia vilčių, kad Prezidentas tęs savo pirmtako tradicijas, pasireiškusias pirmojo Prezidento kadencijos metu.

Kaip ten bebūtų, tik nedidelis skaičius nuteistųjų yra kalinami iki gyvos galvos ir jų išlaidų išlaidos, lyginant su visų kalinių, yra nedidelės. Be to, valstybėse, kur laikomasi įstatymų, nuteistas prašydamas pasigailėjimo dažnai naudoja visas kitas teisine priemones, rašo apeliacijas į aukštesnes teismo institucijas. Tai gali tęstis keletą metų ar netgi, kaip Jungtinėse Valstijose, dešimtmečius, iki nuosprendis yra įvykdomas. Taigi tariamas „išlaidų privalumas“ dar labiau sumažėja.

Pagrindinis mirties bausmės šalininkų argumentas yra tas, kad mirties bausmės grėsmė, jos taikymas ir vykdymas yra geriau nei kita bausmė, nes tai sulaiko potencialius žmogžudžius ar kitus rimtus nusikaltėlius nedaryti nusikaltimo. Šis argumentas buvo mokslškai paneigtas. Atitinkami moksliniai tyrimai parodė, kad mirties bausmės panaikinimas ar įvedimas neturi ryšio su mirties bausme baudžiamais nusikaltimais. Tokie tyrimai buvo atliekami daugelyje šalių, įskaitant Jungtines Valstijas ir Vokietiją (1850-1930 metais). Pasaulinėje studijoje, kurią Jungtinių Tautų užsakymu 1990-aisiais sudarė britų kriminologas Hood, pateikti skaičiai iš įvairių valstybių byloja tą patį.

Vienintelis nepaneigiamas mirties bausmės, kai ji įvykdyta, privalumas tas, kad ji suteikia 100% garantiją, jog tas asmuo nebebus. Čia mirties bausmės priešininkai turi įrodyti, kaip kiti nusikaltimų politikos mechanizmai gali tinkamai apsaugoti įstatymų besilaikančią visuomenę.

Tad kyla esminis klausimas – ar mirties bausmė gali būti baudžiamosios politikos įrankis? Kokias panašias efektyvias alternatyvas siūlo kriminalinė politika?

Pirmiausia – aktyviau taikyti nusikaltimų prevencija. Esant nedideliame ar vidutiniame nusikaltamumui, reikėtų taikyti alternatyvias įkalinimo bausmes. Racionalioje nusikaltimų politikoje tik už žiauriausius nusikaltimus yra baudžiama įkalinimu, t.y. visuomenė apsaugojama nusikaltėlių „užrakinant“. Tokios įkalinimo bausmės gali būti laikinos ar iki gyvos galvos, o tais atvejais, kai nusikaltėlis ypač pavojingas, jam gali būti taikomas prevencinis sulaikymas. Svarbiausia suprasti, kad įkalinimo tikslas – ne uždaryti nusikaltėlių, kad būtų apsaugota visuomenė.

interesai, o suteikti galimybę kaliniui, net jeigu jis nuteistas iki gyvos galvos, ateityje gyventi socialiai atsakingą gyvenimą nenusikalstant. Tiksliai subalansuotoje, atsakingai diegiamoje bausmių sistemoje negali nebūti drastiškų sankcijų už žiauriausius nusikaltimus, tačiau tokioje sistemoje mirties bausmė nereikalinga.

Jeigu valstybė gali suformuoti apgalvotą bausmių sistema, kuri ne mažiau efektyviai nei mirties bausmė užkerta kelią nusikaltimams, vienintelis mirties bausmės „pateisinimas“ yra visuomenės troškimas įsitikinti, kad nusikaltėlis susilaukė tinkamiausio atpildo už pačius baisiausius nusikaltimus, kaip rašoma Senajame Testamente, „akis už akį, dantis už dantį“.

Norėčiau aptarti santykį tarp racionaliai pagrįstų ir emocionalių sąlygotų argumentų, tarp nusikaltimų strategijos ir šiandienos politikos – vieną iš sudėtingiausių politikams iškilusių uždavinių. Dabartinėse sociologų ir kriminologų studijose prieinama prie išvados, kad Vakaruose nusikaltimų baimė, nuolat palaikoma „demokratiškos“ žiniasklaidos, aptariant ir aprašinėjant smurto atvejus, yra kur kas didesnė, nei ją galima būtų pateisinti objektyviu nusikalstamumu. Nemanau, kad subjektyvi žmonių baimė atitinka objektyvu pavojų.

Visuomenės nuomonė tam tikrais politiniais ir filosofiniais klausimais, tarp jų apie gyvenimą ir mirtį, dažnai yra sąlygojama nuotaikos ir jausmų. Nors aš pats esu įsitikinęs mirties bausmės priešininkas, nežinau, kaip reaguočiau, jeigu mano žmona ar vaikai taptų baisaus nusikaltimo aukomis. Manau, norėčiau, kad kaltininkas būtų pasmerktas mirčiai. Nebijau to prisipažinti ir galiu suprasti tuos, kuriems kyla panašūs jausmai. Tačiau tai niekaip negali pagrįsti tokių atavistinių refleksų „teisingumo“ – racionalios nusikaltimų mažinimo, politikos prasme jie beverčiai.

Vienas iš sunkiausių politikų uždavinių – stengtis nepasiduoti kasdieninei nuotaikų kaitai, ypač tada, kai reikia spręsti esminius klausimus, ir neatmesti kitų pasiūlytų geresnių sprendimų trumpalaikių populistiniu sumetimų vardan. Prisiminkime Vinstono Čerčilio žodžius: „Politikai galvoja apie kitus rinkimus, tačiau valstybės veikėjai galvoja apie būsimą kartą“.

PSICHOLOGINIAI MIRTIES BAUSMĖS ASPEKTAI

Med. dr. Vita DANILEVIČIŪTĖ

Atstovauja kankinimus ir represijas patyrusių piliečių rehabilitacijos fondą

Kalbėti apie mirtį, net jei su ja susiduriame kasdien, visuomet yra nelengva, nors kita vertus, ji yra kasdieninė žmonijos egzistavimo apraiška. Kasdien žmonės gimsta, kasdien ir miršta. Mirtis yra vienas iš svarbiausių žmogaus gyvenimo etapų, kiekvienas žinome, kad kažkada mirsime. Kiekvienas miršta labai individualiai. Mirtis – gyvenimo baigties etapas, kuris kiekvienam sukelia be galo stiprius jausmus, ir tam, kuris miršta, ir tiems kurie lieka gyventi. Žmonės, suprantantys, kad jau greitai mirs, į mirtį reaguoja labai įvairiai. Paprastai būna penki etapai, kuriuos išgyvena mirti pasmerktas žmogus. Pirmiausia kyla neigimas: ne, aš nemirsiu. Tą patį išgyvena ir nuteistasis mirties bausme. Vėliau kyla pyktis, kodėl aš mirštu, dėl tos pačios priežasties, kad kiekvienas nori gyventi. Paskui atsiranda tarytum savotiškų išlygų etapas: aš suprantu, kad aš mirsiu, bet gal ne dabar. Ir tik dalis žmonių sugeba priėti prie etapo, kuris vadinamas susitaikymo arba adaptacijos tarpsniu: taip, aš mirštu ir aš esu tam pasiruošęs.

Kiekvienas žmogus gimsta, gyvena, praeina jam skirtą etapą ir miršta. Kaip gyvename labai skirtingai, taip ir mirštame skirtingai. Dažnai mirtį nulemia senatvė, ligos, traumas, ir ne vien fizinės. Mes per retai kalbame apie dvasines arba psichologines traumas. Nenatūraliausia ir

netinkamiausia gyvenimo pabaiga – tai gyvybės praradimas prievarta. Tos prievartos gali būti kelios rūšys. Viena iš jų – prievarta prieš patį save ir savanoriškas gyvenimo pabaigimas, kita – nužudymas, mirties bausmė. Mirties bausmė, bent jau iš dalies, yra legalizuotas nužudymas, besiremiantis konkrečios šalies įstatymais ir, savaime suprantama, tos šalies žmonių valia, nes jie renkasi tokius įstatymus. Anot medikų, mirties bausmė psichologiniu požiūriu nėra momentinis dalykas. Tai yra ilgalaikis procesas, kuris savo psichologiniais aspektais ir psichologinėmis pasekmėmis trunka metų metais, ir daugiau ar mažiau paliečia mus visus.

Norėčiau paminėti ir trumpai apibūdinti keletą grupių žmonių, skirtingai susijusių su mirties bausme, todėl skirtingai į ją reaguojančių. Tai – nusikaltimą padariusių asmenų grupė. Mirties bausmės vyksme toks asmuo yra ir nusikaltėlis, ir mirštantysis. Antra – nusikaltimą įvykdžiusio asmens artimieji. Trečia – mirties bausmės vykdytojai. Šiuo atveju neturiu omenyje konkrečių asmenų, kurie įvykdo mirties nuosprendį. Teisėsaugos sistemos darbuotojams tenka ypatingas emocinis krūvis, ir jų psichologinės pusiausvyros atgavimas yra sudėtingas ir ilgas procesas. Savaime suprantama, yra dar viena grupė – nusikaltimo metu nukentėjusio arba nužudyto asmens artimieji. Manychiau, kad mūsų visų visuomenės emocijos irgi yra svarbios.

Trumpai paminėsiu kaip jaučiasi nusikaltėlis, kuriam paskirta mirties bausmė. Jo išgyvenimai be galo stiprūs – įtampa, baimė, liūdesys, netikrumas, pyktis, bejėgiškumas, kartais įniršis. Gali kilti ir kaltės jausmas, ir gailėstis. Mes, gydytojai, praktiškai susiduriame su tokiais asmenimis, nes nusikaltėliai tam tikra prasme yra socialiniai ligoniai. Reikia pasakyti, kad tie ryškūs jausmai, slogios emocijos, kurios kyla nuteistajam myriop, paveikia ir šalia esančius žmones. Juk negali teisėsaugos sistemos darbuotojai ar kiti, kurie susiduria su nuteistuoju, būti šalia visiškai abejingi. Nusikaltimą įvykdžiusio asmens artimiesiems mirties bausmė yra laukiamos netekties priežastis, ir jie kenčia skausmą. Be to, artimieji nemažos visuomenės dalies yra atstumiami, netgi pasmerkami. Manychiau, kad tai natūralu. Mes labiau mokam, norim ir galim suprasti ir bandyti paguosti tuos, kieno artimasis tragiškai žuvo. Dažnai žmonės, kurių artimiesiems paskirta mirties bausmė, vengia viešumos, užsidaro. Jiems atrodo, kad bausmė per griežta, neteisinga, jie pyksta, protestuoja prieš esančią tvarką kaip savotišką blogio apraišką. Pasmerktojo artimieji tiesiog nesikreipia pagalbos į gydytojus, tačiau jų laukianti netektis yra labai sunki psichologinė trauma.

Be abejo, pats didžiausias ir skaudžiausias psichologinis krūvis tenka tiems, kurių artimas žmogus buvo nužudytas. Jie skaudžiai tai išgyvena, aiškinasi, kaip tai nutiko. Aiškumas, informacija, kokia skaudi ji bebūtų, tokiems žmonėms nors truputėlį palengvina netektį. Dažnai šios grupės asmenų išgyvenimai išeina už įprastinio patyrimo ribų.

Kaip minėjau, didelis psichologinis krūvis tenka mirties bausmės vykdytojams. Apie šią žmonių grupę ir jų išgyvenimus mes žinome nedaug, nes tarnybinės nuostatos neleidžia apie tai kalbėti. Be to, manau, kad žmogui ne taip jau lengva apie tokį patyrimą pasakoti. Jie taip pat patiria sunkią psichologinę traumą. Ir nukentėjusiojo artimiesiems, ir mirties bausmės vykdytojams, ir nusikaltimą padariusio asmens artimiesiems gali susiformuoti psichologinės pasekmės, kurios neretai pasiekia asmens adaptaciją trikdančių lygmenį. Tai visiškai adekvati reakcija, medicinoje vadinama potrauminio streso sutrikimu. Kaip jau minėjau, mirties bausmė paveikia ir visą visuomenę. Nemanau, kad išgirdus, jog kažkam įvykdyta mirties bausmė, galima likti visiškai abejingam. Tam tikru aspektu visuomenės išgyvenimai atsispindi ir diskusijose apie mirties bausmę. Mirties bausmė bei jos įvykdymas psichologiniu bei medicininu požiūriu yra ilgalaikis procesas, turintis neigiamas skaudžias psichologines pasekmes ir aprėpiantis visą visuomenę.

Mes, gydytojai, manome, kad yra alternatyvių mirties bausmei priemonių, kad mes, kaip visuomenė galėtume būti saugesni.

MIRTIES BAUSMĖS KLAUSIMAS KATALIKŲ BAŽNYČIOS ŠVIESOJE

Julius SASNAUSKAS – Kunigas, Katalikų radijo „Mažosios studijos“ direktorius

Džiaugiuosi, kad Lietuvoje esama žmonių, kurie negaili pastangų ir ryžto, kad nežmoniška ir nekrikščioniška mirties bausmės praktika mūsų Tėvynėje būtų panaikinta. Man labai džiugu kaip krikščioniui, kaip Pranciškonų ordino nariui, kadangi Pranciškus XII a. kreipdamasis į žmogžudį išdrįso jį pavadinti „broliu“. Vis dėlto turiu šiandien pripažinti, kad ne Katalikų bažnyčia, ne mano institucija pradėjo tas pastangas panaikinti mirties bausmę. Aš sutinku, kad didžiulę įtaką padarė Evangelijos žodis, gerbiantis, skatinantis, aukštinantis gyvybę. Didžiulę įtaką tai raidai padarė tokie asmenys, kaip Pranciškus Asyžietis ir kiti krikščioniška dvasia persiėmę žmonės, kurie jau labai seniai suprato, jog atimti gyvybę niekas neturi jokios teisės. Norėčiau pažvelgti į istoriją ir pasiaiškinti, kodėl taip įvyko, kodėl šitiek amžių Katalikų bažnyčia, kitos Krikščioniškos bažnyčios vis dėlto palaikė mirties bausmę, nesipriešino, nedarė nieko, kad jinai būtų panaikinta, nedarė nieko, kad įsivyratų įsitikinimas, jog yra neteisėta, nemoralu atimti žmogaus gyvybę, nors jis būtų pats didžiausias nusikaltėlis. Žinant, kad istoriškai mirties bausmė rėmėsi vadinamojo komutatyvaus teisingumo samprata, akcentuojančia pareigas ir priedermes, kurias visuomenės nariai turi vienas kito atžvilgiu ir valstybės išpareigojimus ginti piliečių gerovę ir užtikrinti vadinamąjį bendrąjį gėrį. Tam tikri nusikaltimai, ypač žmogžudystės, laikomi tokiais šiurpiais, jog teisingumas reikalavo už juos atitinkamo nelogiško atlyginimo, atsuteisimo. Daugelį amžių gyvavęs krikščionių pritarimas mirties bausmei, kad ir keista, kilo iš bibliinių šaltinių. Senajame Testamente, Pradžios knygoje, sudarydamas sandorą su Nojumi, Dievas perspėja: „kas išlieja žmogaus kraują, to asmens kraują taip pat išlies kitas žmogus, nes pagal savo paveikslą Dievas sukūrė žmogų“ (Pr.9,6). Mozės įstatyme išskiriama 15 nusikaltimų, už kuriuos baudžiama mirtimi: tai tie, kurie aukoja svetimiems dievams (Iš.22,20), šventvagiai (Kun. 24,13), raganos (Iš. 15,32), lytiniai nusizengėliai ir 1.1.

Antra vertus, tie, kurie priešinosi mirties bausmei, irgi randa argumentų Šv. Rašte. Pavyzdžiui, Kainas nebuvo nuteistas mirti už savo brolio Abelio nužudymą. Mirties bausmė netaikoma už žmogžudystę, jeigu nužudytasis nebuvo žudiko priešas (Ist. 19,1-7). Evangelijoje Jėzus taip pat buvo prieš mirties bausmę. Apie sugautą nusikaltusią moterį, svetimautoją, kurią norėta užmušti akmenimis, Jėzus pasakė: „kuris iš jūsų be nuodėmės, tegu pirmas meta į ją akmenį“ (Jn. 8,2-11). Mokydamas apie bausmę, Jėzus mokiniams kalbėjo: „jūs esate girdėję, jog buvo pasakyta: akis už akį ir dantis už dantį. O aš jums sakau: nesipriešink piktam žmogui, bet, jei kas tave užgautų per dešinę skruostą, atsuk jam ir kitą“ (Mt .5, 38-39).

Nepaisant to, teologinė krikščionių tradicija rėmė mirties bausmės vykdymą. Argumentai būdavo tokie: mirties bausmės taikymas kyla iš valstybės ar valdžios atsakomybės ginti savo piliečių gerovę ir saugoti bendrąjį gėrį. bausti nusikaltėlius esanti teisė ir atsakomybė viešosios valdžios atstovų, kuriems patikėta rūpintis bendruomene. Tradiciškai remiamasi apaštalo Pauliaus žodžiais iš Laiško romiečiams: „ji (t.y. valstybė) ne veltui nešioja kalaviją. Ji Dievo tarnaitė ir rūsti baudėja darantiems pikta“ (Rom. 13,4). Kai valstybė įvykdydavo mirties bausmę pavojingiems nusikaltėliams, tai buvo suprantama kaip Dievo valios vykdymas. Valdytojai buvo laikomi dieviškieji veikėjai, gavę valdžią iš Dievo; tuo būdu kartais valstybė, vykdydama Dievo duotą pareigą, reikalavdavo mirties bausmės, kad palaikytų tvarką ir ramybę. Antras argumentas – mirties bausmė gali atbaidyti nusikaltėlius ir prisideda prie viešosios tvarkos palaikymo.

Trečia, mirties bausmė esanti teisingo nuosprendžio vykdymas, o ne neapykantos protrūkis. Įdomu, kad XII-XIII a. gyvenęs popiežius Inocentas III sakė: „dėl valstybės galių mes tvirtiname, kad ji gali vykdyti kraujo nuosprendį be mirtinos nuodėmės, jeigu ji vykdytų bausmę ne iš neapykantos, bet pagal nuosprendį; ne beatodairiškai, bet viską apsvarsčiusi“.

Viduramžių katalikų filosofas ir teologas Tomas Akvinielis, Šv. Pranciškaus amžininkas, įrodinėjo, kad kiekvienas individas visuomenėje privalo prisidėti prie jos gerovės; taigi, jeigu kas nors rimtai kenkia visuomenės gerovei ar kelia jai didesnę pavojų, bendrasis gėris esą pateisina mirties bausmę. Pasitelkę analogiją apie gangrenavusią galūnę, kurią reikia pašalinti, kad ji neužkrėstų viso kūno, Akvinielis samprotavo, jog kartais, kad būtų išsaugota visos visuomenės sveikata, asmuo, kurio elgesys kelia jai grėsmę, turi būti pašalintas. Akvinielis sutiko, kad „nužudyti žmogų, kuris turi prigimties orumą, savaime yra bloga“, tačiau įrodinėjo, kad tas, kuris padarė baisių nuodėmių prieš bendruomenę, taip nukrypo nuo racionalaus, žmogiško elgesio, jog neteko savo žmogiško orumo ir tapo panašesnis į gyvulį, negu į žmogų. Sekdamas Aristotelio Tomas Akvinielis buvo įsitikinęs, kad „blogas žmogus yra blogesnis už gyvulį ir daug žalingesnis“ (Summa Theologica). Vis dėlto Akvinielis tvirtino ir tai, kad bausmė neturi būti vykdoma keršto dvasioje, nes džiaugtis nusikaltėlio skausmu ir sunaikinimu yra neapykantos forma, kuri prieštarauja artimo meilei ir negali būti pateisinama. Atpildas yra teisėtas tik tada, jeigu ketinimas yra geras, būtent – užtikrinti teisingumą ir atkurti bendrąjį gėrį, teigė Akvinielis.

Ne taip seniai buvo imtas propaguoti kitoks argumentas už mirties bausmę, paremtas pirmine valstybės funkcija užtikrinti saugumo, laisvės, teisingumo ir ramybės aplinką savo piliečiams. Šiuo požiūriu tam tikri nusikaltimai, pavyzdžiui, žmogžudystė ir terorizmas, taip smarkiai griauinantys žmonių pasitikėjimą valstybės galia užtikrinti savo piliečių gerovę, jog mirties bausmė tampa simboliu aktu iš valstybės pusės, kuriuo siekiama atkurti žmonių pasitikėjimą jos autoritetu ir kompetencija. Šiuo atžvilgiu nusikaltėlių egzekucija suteikianti trokštamą katarsį po skausmo ir pykčio, kai visuomenei ar individams tenka patirti siaubingą smurtą.

Nors būta, regis, svarių ir logiškų argumentų už mirties bausmę, daugelis krikščionių teologų ir tikinčiųjų jau seniai abejojo, ar iš tiesų galima ją pateisinti. Nors valstybė tikrai turi teisę ginti savo piliečius ir bausti nusikaltėlius, tai nereiškia, kad mirties bausmė yra absoliučiai pateisinama. Esama stiprių prielaidų prieš mirties bausmę, nes asmens gyvybės atėmimas pažeidžia pačią iškiliausią etikos normą – gerbti gyvybę ir nedaryti jai žalos. Nors tradiciškai buvo laikoma, kad mirties bausmės blogį galima pateisinti, kai priešingu atveju gresia pavojus netekti atitinkamai didesnio gėrio, pavyzdžiui, teisingumo ir visuomenės gerovės, šiandien daugelis neabejoja, kad šį gėrį galima užtikrinti ir ne tokiomis žiauriomis priemonėmis.

Antra vertus, mirties bausmė gali būti taikoma nevienodai ir šališkai. Skaičiau amerikiečių statistikos duomenis, kur buvo skelbiama, kad daug daugiau šansų būti nužudytam, nubaustam mirties bausme, jeigu tu esi vyras, o ne moteris, juodasis, o ne baltasis, vargšas, o ne turtingas. Čia jau susiduriame su tam tikrais aiškiais ribotumais. Trečia, atpildo poreikį už nusikaltimą galima patenkinti ir kitais būdais. Teisingumas, tame tarpe ir krikščioniškasis, reikalauja, kad nusikaltėlis neliktų nenubaustas, bet yra daug alternatyvų mirties bausmei, pvz., įkalinimas iki gyvos galvos be teisės būti paleistam anksčiau laiko. Net ir ypatingai sunkaus nusikaltimo atveju nusikaltėlis nepraranda visų savo teisių. Jis, tarkim, praranda teisę į laisvę, bet ne teisę į gyvybę. Ketvirta, man regis labai svarbu įsitikinti, jog mirties bausmė yra bjauri praktika, kuri daro visuomenę šiurkščią ir nejautrią ir griaua pagarbą gyvybei apskritai. Jeigu žmonės įgalioja valstybę žudyti aršius įstatymų pažeidėjus, tai susilpnina moralinį visuomenės audinį, ir į mirtį pradeda žvelgti kaip į atsitiktinį dalyką. Mirties bausmė nužmogina visuomenę, įteisindama smurtą kaip strategiją prieš žmogaus nusižengimus. Tikra socialinio teisingumo ir solidarumo stoka skatina smurto klimata, kurio mirties bausmė nė kiek nepakeičia. Nusikaltėlių baudimas

mirtimi yra nežmoniškas ir dažnai kursto visuomenei pavojingą keršto dvasią.

Taigi žvelgiant iš krikščioniškų perspektyvų, neįmanoma rasti rimtų argumentų už mirties bausmę, nes pagrindinis krikščionių įsitikinimas skelbia, kad žmogaus gyvybė yra šventa ir turi būti puoselėjama bei saugojama nuo prasidėjimo iki mirties. Augantis suvokimas, jog žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą ir todėl yra didžiausia vertybė, prieštarauja teisei atimti kito gyvybę, net jei ir buvo padarytas baisus nusikaltimas. Tai, ką Katalikų bažnyčios mokymas paskutiniaisiais metais ėmė vadinti „nuoseklia gyvybės etika“ ar „gyvybės ir meilės civilizacija“, skelbia, jog nemoralu atimti kito asmens gyvybę, ar tai būtų abortas, ar karas, ar eutanazija, ar mirties bausmė. Argumentas už mirties bausmės panaikinimą yra didi vertybė, kurią reikia stiprinti, o mirties bausmė ir toliau naikins pagarbą žmogaus gyvybės šventumui.

Mirties bausmės panaikinimas rodo, jog smurto ledą galima pralaužti. O papildomi krikščioniški argumentai už mirties bausmės uždraudimą yra pati Jėzaus Kristaus evangelija, kuri nuolat ir nuolat skatina mylėti priešus ir su jais susitaikyti. Evangelijoje pagal Matą (9,13) Jėzus cituoja Senojo Testamento pranašą Ozėją: „aš noriu pasigailėjimo, o ne aukos“. Evangelijos nuolat liudija apie absoliučią Dievo meilę kiekvienam asmeniui. Jėzus tai parodė tarnaudamas nusidėjėliams ir visuomenės atstumtiesiems. Kristus mirė, kad visi galėtų gyventi, ir tai grindžia pamatinį krikščionių įsitikinimą, jog visi žmonės, net ir labiausiai užkietėję nusikaltėliai, gali atsiversti ir atsinaujinti. Pats Jėzaus gyvenimas ir meilės patvirtinimas ant kryžiaus skelbia aukščiausios žmogiškos gyvybės orumo suvokimą. Krikščionys tiki, kad kiekvienas žmogus gali pradėti iš naujo, o perėjimą iš mirties į gyvybę suvokia kaip Kristaus Velykų slėpinio atspindį. Galiausiai, krikščionybė remiasi Dievo gailestingumu ir atleidimu, o tie, kurie trokšta sekti Kristumi, yra kviečiami rodyti kitiems tą patį gailestingumą. Dėl šių priežasčių dauguma katalikų bei kitų krikščioniškų bažnyčių yra pasmerkusios mirties bausmę, kaip nesuderinama su Evangelijos dvasia ir krikščionybės principais.

Norėčiau pacituoti keletą konkrečių dokumentų, rodančių, kaip per kelerius metus pasikeitė oficialus bažnyčios požiūris į mirties bausmę. 1992 metų bažnyčios Katekizmas vis dėlto leidžia mirties bausmę išimtiniais atvejais. Tvirtinama, kad valstybė turinti teisę bausti nusikaltėlius adekvačia bausme, taip pat ir mirties bausme. Katekizmas siūlo valstybei atiduoti pirmenybę „nekruvinoms“ priemonėms, tačiau pripažįsta, jog pateisinamos ir kruvinosios, t.y. nusikaltėlio nužudymas.

1995 m. pasirodžiusi popiežiaus Jono Pauliaus II enciklika „Gyvybės evangelija“ jau skelbia, nors dar iš principo neatmeta mirties bausmės, kad ji praktiškai nebegali būti taikoma, kadangi pasaulyje yra susidariusios tokios ekonominės sąlygos, kurios leidžia netgi labiausiai nusikaltusius žmones ir pavojingiausius visuomenės narius izoliuoti ir tokiu būdu išvengti kraujo praliejimo. Prabėgus ketveriems metams po Katekizmo išleidimo, praėjusių metų rudenį, pasirodė pataisytas Katalikų bažnyčios Katekizmo leidimas, kuriame

jau du paragrafai yra pakeisti ir, kai kalbama apie valstybės pareigą saugoti bendruomenės gerovę ir bausti už nusikaltimus, mirties bausmė jau neminima. Katalikų bažnyčia į 3-įjį tūkstantmetį įžengs nepritardama nuomonei, kad kažkas gali nužudyti kitą žmogų.

Pabaigoje norėčiau pacituoti popiežiaus Jono Pauliaus II mintis iš jo minėtos enciklikos: „Gyvybės Evangelija skirta visai žmonių visuomenei. Aktyviai ginti gyvybę – tai prisidėti prie visuomenės atnaujinimo, skatinant bendrąjį gerį. Neįmanoma palaikyti bendrojo gėrio, nepripažįstant ir neginant teisės į gyvybę, kuria grindžiamos ir iš kurios plaukia visos kitos neatimamos žmogaus teisės. Tik pagarba gyvybei gali būti esminis visų visuomenės gėrybių, kaip demokratija ir taika, pamatas“.

Kalbos, pasakytos tarptautiniame seminare „Mirties bausmė – bausmė visuomenei“, 1998 m. sausio 30 d.

IR ATEIS Į TEISMUS VISUOMENININKAI

Laimis JANKAUSKAS – advokatas,

Arimantas DUMČIUS – medicinos profesorius, LŽTGA pirmininkas, Asociacijos signataras

Gegužės 2 d. Kaune įvyko Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos organizuota konferencija-seminaras, kur kalbėta apie žmogaus teises ginančių visuomeninių organizacijų teises ir pareigas teismuose (apie tai rašėme gegužės 4 d. „Kauno dienos“ Nr. 101).

Reikėjo ne tik kalbėti apie tai, bet ir imtis konkrečių priemonių. Nes Lietuvos teismų praktikoje baigia išnykti tokie proceso dalyviai, kaip visuomeninis gynėjas ir visuomeninis kaltintojas. Nors kodeksuose apie tokias personas dar užsiminta, tačiau praktiškai bylos nagrinėjime jie gali atsirasti tik teisėjo nuožiūra. Todėl, suprantama, ir jų indėlis nustatinėjant kaltę ar priimant galutinį sprendimą teisme, visada priklauso taip pat nuo teisėjo. Kitąkart gal ir nuo nuotaikos, ne tik nuo nuožiūros. Nes kol kas visų teisėjų nuožiūra panaši: kuriems galam bylose dar reikalingi kažkokie visuomenininkai, jei ir solidžių advokatų kalbos įgrysta.

Anoje konferencijoje buvo priimta rezoliucija, kurią pravartu žinoti ne tiek teisininkams, kiek tiems, kurie vienokiu ar kitokiu būdu patenka į „teismų maratoną“ (viename posėdyje pradėta ir užbaigta byla – šiandien sensacija!).

Visuomeninių organizacijų teisės ir pareigos civiliniame procese

Visuomeninės organizacijos pareiškimu gali būti iškelta civilinė byla. Visuomeninė organizacija į teismą gali kreiptis tik tada, kai tai daryti leidžia įstatymas, kitų asmenų teisių ir interesų apgynimui.

Pareiškimą padavusios visuomeninės organizacijos atstovai dalyvauja byloje. Jų pareiga viešai ar kitaip padėti teismui teisingai išspręsti bylą.

Visuomeninė organizacija, turinti juridinio asmens teises, civiliniame procese gali būti ieškovu arba atsakovu.

Visuomeninė organizacija turi teisę pareikšti ieškinį, kad būtų apgintos kitų asmenų teisės ar įstatymo saugomi interesai. Tačiau tokiu atveju jos netampa ieškovais. Ieškovai byloje tokiais atvejais yra ta organizacija, kurios interesams apginti buvo pradėtas procesas.

Visuomeninei organizacijai, kaip juridiniam asmeniui, teisme atstovauja jos vadovas. Jis turi teismui pateikti dokumentus, patvirtinančius tarnybinę jo padėtį ar įgaliojimus. Be įgaliojimo teisme vesti juridinio asmens bylą gali tik jo vienašmenis organas. Kolegialus organas juridinio asmens procesines teises ir pareigas gali įgyvendinti tik per atstovą, kuriam išduodamas įgaliojimas turi būti paremtas to kolegialaus organo nutarimu, įgaliojimą, remiantis nutarimu, pasirašo vienašmenis organas (vadovas). Vietoj įgaliojimo kolegialaus organo atstovas gali pateikti teismui to organo nutarimą, kuriuo atstovas įgalinamas atlikti tam tikrus procesinius veiksmus.

Atstovai pagal pavidimą gali būti:

visuomeninių organizacijų darbuotojai – tų organizacijų bylose;

organizacijų, kurioms įstatymas, įstatai ar nuostatai suteikia teisę ginti šių organizacijų narių teises ir interesus, įgaliotiniai;

visuomeninės organizacijos, kurioms įstatymas yra suteikęs teisę ginti kitų asmenų teises ir interesus, įgaliotiniai.

Visuomeninėms organizacijoms, kurių bylą dėl kokių nors priežasčių negali vesti pats tų juridinių asmenų organas arba atstovas, joms atstovauja tų organizacijų darbuotojai.

Atstovo pagal pavidimą įgaliojimai turi būti pareikšti atitinkama tvarka įformintame doku-

mente: įgaliojime, protokole, nutarime.

Įstatymo numatytais atvejais visuomeninės organizacijos gali pareikšti ieškinius kitų asmenų teisėms bei įstatymo saugomiems interesams ginti.

Visuomeninės organizacijos gali atsisakyti paduoto pareiškimo.

Iš visuomeninių organizacijų teismas gali išreikalauti rašytinius įrodymus. Teismas gali t. p. asmeniui, kuris prašo išreikalauti rašytinį įrodymą, duoti liudijimą apie teisę gauti tą įrodymą, kad jis būtų pateiktas teismui. Kai visuomeninė organizacija neturi galimybės pateikti reikalaujamą rašytinį įrodymą ar negali jo pateikti teismo nustatytu terminu, privalo pranešti apie tai teismui ir kartu nurodyti to priežastis. Neįvykdžius teismo reikalavimų, pareiga pateikti teismo reikalaujamą rašytinį įrodymą išlieka. Tokia pat tvarka teismas gali išreikalauti ir daiktinius įrodymus.

Visuomeninės organizacijos gali būti atleistos nuo žyminio mokesčio bylose, kurias nagrinėja teismai – už įstatymų nustatytais atvejais teismams pateikiamus pareiškimus dėl valstybės ir kitų asmenų teisių bei įstatymų saugomų interesų gynimo.

Jei visiškai ar iš dalies atmestas visuomeninės organizacijos ieškiny, tai atstovui atlyginamos iš biudžeto jo turėtos išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu.

Visuomeninių organizacijų nutarimai dėl darbo ginčų ir dėl žalos, padarytos suluošinant ar kitaip sužalojant sveikatą, taip pat atimant maitintojo gyvybę, atlyginimo turi būti vykdomi.

Visuomeninių organizacijų teisės ir pareigos baudžiamajame teismo procese

Visuomeninių organizacijų atstovas neturi teisės dalyvauti byloje gynėju ar nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ir civilinio atsakovo atstovu, jei jis toje pačioje byloje teikia ar anksčiau teikė teisinę pagalbą asmeniui, kurio interesai prieštarauja asmens, besikreipiančio vesti bylą, interesams, ar jei anksčiau dalyvavo liudytoju ar kviestiniu, t. p. jei tiriant ar nagrinėjant bylą dalyvauja pareigūnas, su kuriuo visuomeninės organizacijos atstovas turi giminystės ryšių.

Klausimą dėl visuomeninės organizacijos atstovo nušalinimo kvotos ar parengtinio tardymo metu sprendžia atitinkamai kvotėjas, tardytojas ar prokuroras, o teisme – nagrinėjantis bylą teisėjas.

Visuomeninės organizacijos pranešimai gali būti vada baudžiamajai bylai iškelti. Visuomeninių organizacijų atstovams teismo nutartimi leidžiama dalyvauti teisminiame baudžiamųjų bylų nagrinėjime kaip visuomeniniams kaltintojams ar visuomeniniams gynėjams. Juos skiria bendras visuomeninės organizacijos susirinkimas.

Visuomeninis kaltintojas turi teisę teikti įrodymus, pareikšti teismui prašymus, nušalinimus, dalyvauti teisminiuose ginčiuose, išdėstydamas teismui nuomonę apie kaltinimo įrodymą, teismojo ir jo veiklos pavojingumą visuomenei. Visuomeninis kaltintojas gali pareikšti samprotavimus dėl baudžiamojo įstatymo bei bausmės taikymo teisiamajam ir kitais bylos klausimais. Visuomeninis kaltintojas turi teisę atsisakyti nuo kaltinimo, jeigu teismojo tardymo duomenys duoda tam pagrindą.

Visuomeninis gynėjas turi teisę teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti teismui prašymus ir nušalinimus, dalyvauti teisminiuose ginčiuose, išdėstydamas teismui nuomonę apie teismojo atsakomybę švelninančias ar teisiamaį teisinančias aplinkybes, taip pat ir apie galimybę sušvelninti bausmę teisiamajam, arba taikyti bausmės vykdymo atidėjimą. Visuomeninių organizacijų prašymu apylinkės teismas atleidžia prieš terminą nuo atėmimo teisės eiti tam tikras pareigas ar dirbti tam tikrą darbą, ar užsiimti tam tikra veikla.

Visuomeninės organizacijos atstovo įstojimas į teisminį bylos nagrinėjimą

Įstodamas į teisminį bylos nagrinėjimą visuomeninės organizacijos atstovas kartu su prašy-

mu leisti dalyvauti procese turi pateikti visuomeninės organizacijos notariškai patvirtintus įstatus (arba jų kopiją su originalu, kurį teismas gražins), iš kurių matytųsi, kad tos visuomeninės organizacijos atstovams suteikta teisė ginti (atstovauti) kitų asmenų teises ir interesus. Visuomeninės organizacijos vadovas taip pat turėtų pateikti dokumentus, patvirtinančius tarnybinę jo padėtį (pvz., nutarimą ar įgaliojimą), o kiti atstovai – tos visuomeninės organizacijos kolegialaus organo išduotą įgaliojimą, arba vienašmenio organo (vadovo) išduotą įgaliojimą, jeigu įstatai arba kolegialus organas jam tokią teisę suteikia.

Kauno diena.-1998 m. liepos 20 d.

DĖL KAUNO MIESTO APYLINKĖS TEISMO A. Stašaitį nuteisti Maskva „leido“ tik pagal vieną BK straipsnį

Leonardas JOKŠAS

Be jokio reikalo prarasta diena

Kaip jau rašėme, rugsėjo 9 d. teismo posėdis, kuriame nagrinėjama teisiųjų A. Stašaičio, V. Stasevičiaus, V. Zabulėno, R. Meilaus ir V. Jurgaičio baudžiamoji byla, buvo atidėtas dėl to, kad į teismą neatvyko teismo V. Jurgaičio advokatas pagal paskyrimą V. Gineika. Ir atidėjus posėdį (tik vienai dienai) pasiliko abejonė, ar V. Jurgaičio gynėjas pasirodys ir kitą dieną, nes Kauno advokatai oficialiai dar nepaskelbė „streiko“ (nedalyvauti pagal paskyrimą Kauno miesto apylinkės teisme) pabaigos.

Tačiau rugsėjo 10 d. posėdyje advokatas sėdėjo savo vietoje ir beliko laukti sklandžios darbo pradžios. Tačiau pats pirmasis advokato V. Gineikos prašymas buvo leisti išvis nebedalyvauti šioje byloje ginant V. Jurgaitį, nes jis ir pagal išsilavinimą, ir pagal patirtį yra pajėgus apsiginti pats. Be to, buvo pagarsintas paties V. Jurgaičio prašymas apie atsisakymą advokato paslaugų. Atsiprašęs už vakarykštį neatvykimą (ne dėl streiko, o dėl užimtumo kitoje byloje) V. Gineika paliko teismo salę ir šis dabar įgijo teisę (nagrinėti bylą), kurios neturėjo vakar.

Lieka nesuprantama, kodėl teisiams V. Jurgaitis visos šios procedūros neatliko prieš pirmąjį posėdį, jeigu jau buvo šitaip apsisprendęs (jis prisipažino, kad su savo advokatu prieš teismą net nepasikalbėjo). Negi tai dar vienas pagalys į teismo ratus, o gal net ir į A. Stašaičio vis blogėjančią sveikatą, kuria jis skundžiasi? Nes jis prašė teismo netenkinti šio V. Jurgaičio prašymo ir taip lengvai „nepaleisti“ advokato: „Po kiek laiko jis kitaip sumąstys, vėl kviesis advokatą, vėl reikės laiko susipažinimui, vėl atidėliosime teismus“, – sakė A. Stašaitis.

„Didžiųjų“ prašymų diena

Pagal preliminarinį teismo darbo planą šiam „posėdžių ciklui“ pirmosios trys dienos (rugsėjo 9-11) buvo numatytos teisiųjų apklausai; rugsėjo 14-16 dienomis turės būti apklausti nukentėjusieji ir liudytojai (likusieji 11 iš 122), rugsėjo 18-21 d. garsinami rašytiniai įrodymai, 22-23 d. skirtos teisminiams ginčams, o 24 d. – paskutinis teisiųjų žodis. Kitas „posėdžių ciklas“ prasidėtų jau po to, kai teisėjas surašys nuosprendį (ne per vieną dieną, nes nusikaltimų epizodų daug ir įvairių).

Šitoks teismo darbo tempas, atrodo, bus išgąsdinęs teisiąjį A. Stašaitį; jo įsitikinimu, byla esanti sufabrikuota nuo pradžios iki galo, ketverius metus buvo „voliojama“, o dabar stengiamasi kuo greičiau susidoroti. Jis sakėsi irgi dėsiąs visas pastangas, kad procesas vyktų sklan-

džiai ir sparčiai, bet... čia pat pareiškė:

– Areštinės sąlygose aš iškęsiu tik 10 įstatyme numatytų dienų. Po to vėl išvažiuoju į Lukiškes! Todėl prašyčiau ir teismo darbą planuoti atsižvelgiant į šiuos terminus.

Paskui prasidėjo „didieji“ prašymai. LŽTGA prašė tik pagarsinti V. Adamkui, K. Pėdnyčiai ir S. Stačiokui adresuotą jų kreipimąsi ir prijungti jį prie bylos, kas ir buvo padaryta. Nors prokuro-ras ir paprieštaravo, jog toks dokumentas gali atrodyti kaip spaudimas teismui, tačiau kiti proce-so dalyviai padarė išvadą, kad jis jokios įtakos neturės, tad tegu lieka byloje „prisiminimu“.

A. Stašaitis prašė skirti laiko susipažinimui su byla, nes tada, kai su ja susipažino, ji buvus ne-sunumeruota, o vėliau vietoj vienu atsirado kiti dokumentai. Jo gynėjai irgi palaikė šį prašymą sa-kydami, jog A. Stašaitis susipažino tik su 17 bylos tomų, o dabar jų jau 25. Tačiau teisėjas „atrado“ byloje paties A. Stašaičio pasirašytą protokolą, kuriame vardijama, jog susipažino ir su 21, ir su 22, ir su kitais tomiais. Kad bylos nagrinėjimas nebūtų dar toliau „nustumtas“, teismas nutarė sudaryti sąlygas A. Stašaičiui susipažinti su kita papildoma bylos medžiaga tarp teismo posėdžių.

Dar buvo prašymas prijungti prie baudžiamosios bylos A. Stašaičio asmens byla,– kad iš-siaiškintų tikslią sulaikymo datą. Buvo prisimintas ir pakartotas ankstesnis prašymas dėl „ne-žmoniškų ir kankinančių“ laikymo sąlygų Kauno areštinėje bei etapuojant iš Lukiškių kalėjimo į Kauną. Kadangi per tiek laiko tos sąlygos nė kiek nepagerėjo ir nežada gerėti („...neleidžia ben-drauti su dvasios tėvu, su sūneliu, įsigyti medikamentų, maisto, sėdžiu kartu su kriminaliniais nusikaltėliais, dėl ko negaliu tinkamai pasiruošti gynybai...“). Teisiųjų advokatai atkreipė dėmesį, jog panašios problemos liečia ne tik A. Stašaitį, todėl teismui derėtų šiuo klausimu pri-imti atskirą nutartį. O A. Stašaitį pagal paskyrimą ginantis advokatas L. Jankauskas pareiškė kategorišką reikalavimą: jeigu neįmanoma pakeisti laikymo ir etapavimo sąlygų, būtina pakeis-ti teisiųjų kardomąją priemonę – suėmimą pakeičiant švelnesniu režimu.

Dar buvo prašymas papildomai apklausti bent 15 liudytojų. Kai kurie iš jų jau yra gavę šaukimus į rugsėjo 14-16 d. posėdžius. Tačiau teismas atmetė prašymą apklausti teismo salėje A. Stašaitį tardžiusius tardytojus, jam kardomąją priemonę (suėmimą) skyrusį teisėją bei jo rei-kalus tvarkiusį advokatą.

Advokatas L. Jankauskas, motyvuodamas tuo, jog ginamojo A. Stašaičio sveikata nuo-lat blogėja, prašė teismo skirti medicininę darbo ekspertizę, kuri duotų išankstinę išvadą: ar A. Stašaičiui nebus pripažinta invalidumo grupė? Tokiu atveju jam turėtų būti taikoma amnesti-ja ir gali paaiškėti, jog jis kalėjime „viršys“ bausmės, kurią skirs teismas, laiką. Bet visus proceso dalyvius privertė suklusti dar vienas, iki šiol negirdėtas pareiškimas: A. Stašaitis gali būti teisia-mas tik pagal vieną (329-ąją) Baudžiamojo kodekso straipsnį. Tik toks kaltinimas jam buvo pa-teiktas tuo metu, kai Lietuvos teisininkai kreipėsi į Rusiją išduoti Maskvoje sulaikytą A. Stašaitį (šiuo metu jis kaltinamas pagal keturis BK straipsnius). O pagal Lietuvos BPK 22-1 straipsnį, „Užsienio valstybės išduotas asmuo negali būti patraukiamas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteisiamas... už nusikaltimą, kurį jis padarė iki išdavimo ir už kurį nebuvo išduotas, jeigu tuo reikalu nėra asmenį išdavusios užsienio valstybės sutikimo“.

Kazusas! Reikia tikėtis, jog šiuo atveju valstybės kaltintojai sugebės „gauti Maskvos sutiki-mą“. Nes ir patys prokurorai daug triūso į šią bylą įdėjo, ir Lietuvos piliečiai tebesitiki atgauti 16 milijonų „nugvelbtų“ litų, o pati valstybė gal nedovanos ir savo šešių milijonų. Tačiau niekas negarantuotas, jog šioje užsėtusioje byloje neiškils kitokių „kazusų“.

Kauno diena.– 1998 m. rugsėjo 11 d.

TAURAGĖS SKYRIAUS VEIKLA

UŽ ŽMOGAUS TEISES

Zina TALMONTAITĖ

Dar 1996 m. birželio 12 d. Teisingumo ministerijoje perregistruota Lietuvos žmogaus teisių asociacija. Asociacijos komiteto pirmininkas, buvęs politinis kalinys, rašytojas Vyt. Girdzijauskas. Atsakingas sekretorius – St. Kaušinis.

Asociacija veikia laikydamasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir savo veiklą grindžia savo įstatais bei „Visuotine žmogaus teisių deklaracija“ (1948), „Tarpautiniu ekonominių, socialinių ir politinių laisvių apsaugos paktu“ (1966), „Politinių ir civilinių teisių tarpautine sutartimi“ (1966), „Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos baigiamuoju aktu“ (Helsinkis, 1975) bei visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis.

Asociacijos buveinė įsikūrusi Laisvės pr. 60 – 306, 2065, Vilnius. Tel. 429034 arba 429049.

Paminėsiu pagrindinius asociacijos tikslus ir veiklos būdus.

Asociacija stengiasi švelninti konfrontaciją ir įtampą, susidariusią dėl tarpusavyje besivaržančių partijų ir grupių, skatina visus žmones vengti šiurkštaus elgesio, įžeidinėjimo ir skelbti nepatvirtintų faktų, žeminančių kito žmogaus orumą, asmens ir šeimos garbę.

Asociacija siekia, kad būtų įgyvendinamos politinės ir socialinės laisvės, kad kiekvienas suaugęs žmogus galėtų sukurti šeimą, naudotis jos apsauga, o būtiniais atvejais gauti paramą, turėti tinkamas sanitarines ir kitas socialines sąlygas, galėtų normaliai apsirūpinti maistu, apranga, gyvenamuoju butu, gautų medicininį aptarnavimą.

Siekama, kad civilinės, karinės valdžios ir specialiųjų tarnybų pareigūnai neviršytų savo įgaliojimų, griežtai laikytųsi įstatymų ir visuotinai priimtų moralės normų, gerbtų pavaldinių orumą, nevaržytų teisių ir laisvių, kurios nėra ribojamos pareigybinių instrukcijų.

Visus Žmogaus teisių siekius galima apibendrinti 2.14 įstatų straipsniu: imasi įvairiausių priemonių pažeistoms žmogaus teisėms apginti.

Apginti! Tik kaip?

Asociacijos siekiai kilnūs, užmojai platus, tik vargu ar mūsų sąlygomis pavyks juos įgyvendinti. Šalyje, kuri pretenduoja į teisinę valstybę, vykdamas politinį persekiojimą iš darbo atleidžiamas net buvęs tremtinys, Tauragės rajono tarybos narys. Ir kai pasipiktinę rinkėjai dėl tokio vykdomosios valdžios savivaliavimo kreipėsi į šalies Prezidentūrą, ten dirbą garbūs vyrai nesiteikia net atsakyti. O dar sakoma, kad JAV pilietis, parašęs laišką net B. Klintono katinui, gauna atsakymą. Prezidentas neseniai pareiškė: „Lietuva – atvirų galimybių šalis!“ Tik kam? Jeigu ji nori įgyvendinti amerikietiškos demokratijos vertybes, privalo būti dėmesinga mažam žmogui. Net tarybinio režimo metais į savo pareiškimą gaudavai vienokį ar kitokį atsakymą. Ar šitoks aukščiausių valdžios vyrų tylėjimas nėra žmogaus teisių pažeidimas? Galbūt dėl to žmogus, praradęs dėmesį, bejėgis prieš vis didėjančias problemas, nematydamas pragiedrulių, išskyrus prabangius prezidento ir premjero apartamentus, – pasirenka mirtį?

Verslininkas, kuris prašė jo pavardės neminėti, sakė, kad iš paskutiniųjų stengiasi išlaikyti visas darbo vietas, nes dabartinė situacija (kalta ne vien ekonominė krizė Rusijoje) verčia atsisaikyti mažiausiai keturių žmonių paslaugų – bet kur jie dės? Vietoj paramos vidutiniam verslui – įvairios priekabės, nemokšų trukdymai...

Kiek Tauragėje sukurta prieš Seimo rinkimus taip dosniai žadėtų darbo vietų? Privatizacijos pinigai švaistomi į kairę ir dešinę... Pasak „Lietuvos ryto“, iš privatizavimo fondo numatyta skirti 26 mln. litų surūdijusių sraigtasparnių atkūrimo programai. Du sraigtasparniai su aukščiausios ir pirmos klasės salonais bus įrengti Prezidentui ir Premjerui. Skurdžiausios pasaulyje

valstybės Madagaskaro prezidento pavyzdys užkrečiamas. Nors į privatizuojamus objektus po nas Valdas Adamkus nėra įdėjęs nė kruopelytės savo darbo.

Tauragės apylinkės teisme dėl bedarbės L. Bertašiūtės skolų už komunalinius patarnavimus buvo nagrinėti trys 5506 Lt sumos ieškiniai. Iš mergaičių pašalpų jau išskaičiuota 1100 litų. Už ką valgyti? Motina, neišlaikiusi „žiaurios akcijos“, nusižudė. Ar šiuo atveju nepažeistos žmogaus teisės? Vaikų teisės? Likusios trys našlaitės – ne vienintelės, kad galėtų „normaliai apsirūpinti maistu“, kaip skelbia žmogaus teisių deklaracija.

„Tauragės kurjerio“ straipsnyje „Dosnumo šventė“ žurnalistė Diana Kazlauskienė rašo: „Beje labiausiai apgultas šventės metu buvo Tauragės rajono seniūno stalas. Nors sakėsi nieko neauginę, bet dosniai vaišino ir alučiu, ir šakočiu, ir kvapniu žemaitišku plokštainiu.“ Nieko sau, kaip tie Dievo paukšteliai nei sėja, nei pjauna, tik giesmelėmis Viešpatį aukština. Geriau gabalėliu šakočio, plokštainiu būtų pamaloninę dar nesusitaikiusius su netekties realybe L. Bartašiūtės vaikus. Deja, žurnalistė, baigdama straipsnį, pastebi: „Liūdino tik mokslo šventovėje pernelyg prisivaišinę alučiu mokiniai“.

Mano žiniomis, žmogaus teisių asociacijos skyrius įsteigtas ir Tauragėje. Jo pirmininkas gyd. Vyt. Stripeika. Norėtusi palinkėti, kad šis skyrius pagal savo išgales paremtų valdininkų nuste kentą Lietuvos Respublikos pilietį.

Kriminalinis kurjeris.– 1998 m. spalio.

TIEMS, KURIE DOMISI ŽMOGAUS TEISIŲ PROBLEMOMIS

Lietuvos teisininkų draugijos Kauno skyrius kartu su Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija organizuoja konferenciją tema „Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje“. Konferencija vyks sausio 16 d. (šeštadienį) 11 val. Savivaldybės didžiojoje salėje (Laisvės al. 96).

Dalyvių registracija nuo 10 val.

Konferencijoje pranešimus skaitys Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas doc. dr. St. Stačiokas, VĮ „Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras“ konsultantas A. Jatkevičius, Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas prof. A. Dumčius, Lietuvos teisės instituto sektoriaus vadovas G. Sakalauskas, advokatai J. Kairevičius ir V. Gineika, VDU Teisės katedros vedėjas dr. T. Klimas, teisėjas A. Stankus.

Lietuvos teisininkus ir visus, kam rūpi Lietuvos žmogaus teisių problema, kviečiame dalyvauti.

ORGANIZACINIS KOMITETAS

„Justicijos“ priedą rengia *Violeta VILKAUSKAITĖ* ir *Leonardas JOKŠAS*

Kauno diena.– 1999 m. sausio 15 d.

NUKENTĖJĘS GINASI PATS, KALTINAMĄJĮ SAUGO VALSTYBĖ

Birutė TAMALIŪNIENĖ – „Ūkininko patarėjo“ korespondentė

Sausio 16 d. Kaune įvyko Lietuvos teisininkų draugijos Kauno skyriaus ir Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos surengta konferencija „Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje“. Renginį pradėjęs Teisininkų draugijos Kauno skyriaus pirmininkas Romas Aikevičius sakė, kad kiekvienoje byloje yra kaltinamasis ir nukentėjęs. Tačiau ar jie turi vienodas teises į gynybą, ar vienodai gali jomis pasinaudoti? Tiesa, yra Baudžiamasis kodeksas, reglamentuojantis abiejų pusių teises, tačiau jis išlikęs nuo sovietinių laikų ir beveik pusė normų pakeista. O taisytas daiktas juk neprilygsta naujam. Konferencijos tikslas – išsiaiškinti, kada pažeidžiamos žmogaus teisės ir kaip to išvengti.

Su naujausiomis įstatymo pataisomis konferencijos dalyvius supažindino Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas doc. dr. Stasys Stačiokas. Jis pabrėžė, kad visuomenė įstatymus vertina prieštaringai, tačiau tobulų įstatymų nebūna, priešingu atveju nereikėtų jų leidybos. Apie LR Konstitucijoje numatytų žmogaus teisių ir laisvių apribojimus ir pažeidimus LR baudžiamajame kodekse kalbėjo VĮ „Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro“ konsultantas Antanas Jatkevičius, vaiko teises baudžiamojoje teisėje ir jo apsaugos problemas gvildeno Teisės instituto Kriminologijų tyrimų skyriaus Vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijos sektoriaus vadovas Gintautas Sakalauskas.

Itin gyvų diskusijų sulaukė Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos (LŽTGA) komiteto pirmininko prof. Arimanto Dumčiaus mintys. Jis kalbėjo apie visuomeninių organizacijų teises ir pareigas baudžiamajame procese. Anot pirmininko, teismų praktikoje baigia išnykti tokie teismo proceso dalyviai, kaip visuomeninis kaltintojas ir gynėjas. Visuomeninės organizacijos ir darbo kolektyvai nežino savo teisių ir pareigų baudžiamajame procese, nėra susipažinę su teisiniais dokumentais. Antra vertus, teisėjai nesuinteresuoti, kad bylose atsirastų „visuomeniniai“ advokatai, nes ir solidžių advokatų kalbos gerokai įgrysta. Šiandien nuo teisėjo nuostatos priklauso, ar bus įsileisti visuomeniniai atstovai į teismą, kokia bus nustatyta kaltė ir priimtas galutinis sprendimas. Profesorius prisiminė, kad jų organizacijai neleido ginti policininkų sumušto studento T. Ulevičiaus, nepageidautini jie ir psichiatrijos bylose. A. Dumčius siūlė padaryti įstatyme pataisas, supaprastinančias visuomeninio kaltintojo ir gynėjo dalyvavimą procese, tiksliau apibrėžti jų teises ir pareigas. Kalbėtojas apgailestavo, kad valstybė visuomenines organizacijas dažnai laiko priešais, nesuteikia reikalaujamų teisių. Baudžiamojo proceso kodeksas ir kiti dokumentai nenumato visuomeninių organizacijų dalyvavimo apeliaciniame teisme, jos negali kreiptis į Konstitucinį Teismą.

Nepaisant išvardytų nesklandumų, LŽTGA komiteto pirmininkas A. Dumčius džiaugėsi, kad toks dialogas su teisininkais kaip ši konferencija ne pirmas. Kauno teisininkų draugija mielai su jais bendradarbiauja. Konferencijoje dalyvauja 11 Žmogaus teisių gynimo asociacijos narių iš įvairių Lietuvos miestų.

Teisininkų draugijos Kauno skyriaus pirmininkas R. Aikevičius, „UP“ paklaustas, ar visuomenininkų kišimasis į profesionalių teisininkų darbą jiems netrukdo, atsakė:

– Aš už tai, kad visuomeninės organizacijos dalyvautų bylose. Tik jos labai neaktyvios. Štai per penkerius metus mano nagrinėjamos bylose dalyvavo tik vienas visuomeninis gynėjas – daugiau nesiprašė. Antra vertus, gal tai lėmė dabartinė situacija. Juk teisišiamasis dažniausiai niekur nedirba, nepriklauso jokiai visuomeninei organizacijai. Tad kas juos gins arba kaltins? O

teisėjams lengviau nagrinėti bylą, jei dalyvauja visuomeninis kaltintojas ar gynėjas, nes tardymas ar kvota labai mažai domisi žmogaus asmenybe. Duomenis apie teistumą ar administracines nuobaudas jie susirenka iš policijos. O kaip kaltinamasis vertinamas kolektyve ar šeimoje, mes nežinome.

Manau, retas teisėjas nesutinka, kad visuomenininkai dalyvautų byloje. Tai numato ir įstatymas. Tačiau prof. A. Dumčius teisus sakydamas, kad procese jiems keliamos sunkesnės sąlygos. O teisėjas negali pažeisti įstatymo. Tarkim, priimsim visuomeninį gynėją nereikalaudami visų dokumentų, reikalingų pagal įstatymą, tai aukštesnis teismas tokį nuosprendį panaikins.

– Konferencijoje nemažai diskusijų sukėlė kaltinamojo ir nukentėjusiojo teisės... Ar Kodekse yra netikslumų, kuriuos „pražiūrėjus“ pažeidžiamos žmogaus teisės ir dažnai nukenčia ne tas, kam reikia?

– Negalima sakyti, kad pažeidžiamos žmogaus teisės. Kaltinamasis baudžiamas pagal įstatymą, kurio privalu laikytis. Turbūt žmogaus teisės yra nepakankamai apsaugotos, ypač nukentėjusiųjų. Konferencijos dalyvių iškeltas klausimas, kodėl neapginamas nukentėjęs asmuo, teisingas. Kaltinamajam gynyba užtikrinama – jei šis neturi iš ko pasisamdyti advokatą, jį paskiria valstybė. Nukentėjęs asmuo tik už savo pinigus gali pasisamdyti gynėją, nepaisant, kad yra morališkai, materialiai ar fiziškai nukentėjęs. Žinoma, teisėjas gali priteisti iš teismo tai, ką sumokėjo savo gynybai nukentėjęs žmogus, tačiau ar jis atgaus pinigus? Žmogui padaryta turtinė žala, tačiau valstybė neužtikrina turto apsaugos. Manysčiau, turėtų būti sudarytas kažkoks fondas. Tarkim, padarytą žalą žmogui teismas priteisė, valstybė padengė, o tada išieško, kadangi procesas vyksta tarp jos ir kaltinamojo. Dabar nukentėjęs asmuo lieka šalia – kaip privatus asmuo. Jam padarytą žalą teismas iš teismo priteisė, bet ar kaltininkas atsilygins, valstybei nerūpi.

Minčių pamąstymui pateikė ir konferencijoje kalbėję advokatas J. Kairevičius, VDU Teisės katedros vedėjas dr. T. Klimas ir teisėjas A. Stankus. Ginčų sukėlė diskusijoje dalyvavę advokatas V. Merkšaitis ir kyšio ėmimu kaltinamas gydytojas iš Panevėžio A. Gavronskas.

Renginiu džiaugėsi ne tik Seimo, Kauno apskrities atstovai bei konferencijos organizatoriai, bet ir eiliniai dalyviai. Šalia sėdėjęs Kauno r. prokuratūros prokuroras Rimantas Limantas sakė, kad kai kurie pranešėjų teiginiai profesionalams teisininkams – ne naujiena, tačiau teisininkų dialogas su visuomene reikalingas. Būtent tokių pokalbių metu išryškėja teisinių procesų spragos, kurios kasdieniame darbe praslysta.

Ūkininko patarėjas.-1999 m. sausio 19 d.

ŽMOGAUS TEISIŲ VIZIJA

Violeta VILKAUSKAITĖ

Žmogaus teisės visose išsivysčiusiose pasaulio valstybėse turi ypatingą statusą. Mums, lietuviams, norintiems lygiuotis į pažangųjį pasaulį, šie klausimai taip pat nesvetimi. Visa bėda, kad tai daugiausia pajunta žmonės, kurių tos teisės pažeidžiamos. O tie, kurie kuria įstatymus, ginančius žmogaus teises, dažniausiai nueina lengviausiu keliu – jas „apsaugo“ tik popieriuje. Deja, nė vienas mūsų valdžios žmogus jokia būdu to nenori pripažinti. Taip, šiandien džiūgaujama, kad palypėtas vienas laiptelis Europos link – Lietuvoje panaikinta mirties bausmė. Tačiau mūsų valstybėje daugybė piliečių, nenubaustų mirties bausme. Ir jų teisės ne mažiau svarbios. Kaip jos „ginamos“, mūsų teisėtvarkos ir teisingumo institucijos ne sykį įrodė. Lietuvos piliečiai, daug girdėję apie LR Seimo nario A. Butkevičiaus baudžiamąjį procesą, galvojo: jeigu su

Seimo nariu šitaip elgiamasi, tai ko gali tikėtis eiliniai, patekę teisėtvarkininkų nemalonėn?

Šiandien Lietuvoje įstatymai tokie „gudrūs“, kad, gerai panorėjus, žmogaus teises (ką ten teises, patį žmogų!) galima į miltus sumalti. Ar šiandien apskritai įmanoma apginti žmogų, jeigu jis nepadarė nusikaltimo, o tik kažkam neįtiko? Šis klausimas būtų advokatams.

Žmogaus teisių problemas Lietuvoje bandė gvildinti į konferenciją susirinkę Lietuvos teisininkų draugijos Kauno skyriaus bei Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos nariai. Buvo daug kalbų. Tačiau visos jos iš esmės teorinės, akademinės. Apie tai, kas yra įstatyme, kas gina žmogų – įtariamąjį, kaltinamąjį, teisiamąjį, kuris dar turėtų būti. Ir nors kiekvienam teisininkui, be abejo, yra žinoma, kaip sunku ne teoriškai, o praktiškai apginti žmogaus teises, beveik niekas konferencijoje apie tai nekalbėjo (išskyrus nebent Kauno m. apylinkės teismo teisėją Arovydą Stankų). O salėje kaip atsvara ir priekaištas visoms tom kalboms sėdėjo ir klausėsi jų buvęs miesto Vyriausiojo policijos komisariato Ekonominųjų nusikaltimų tyrimų tarnybos komisaras inspektorius Stasys Sipavičius, kuris, pats būdamas teisininkas, savo kailiu patyrė, kaip Lietuvoje „ginamos“ žmogaus teisės...

Apmatau ir tai, kad vieno tikslo vedami žmonės konferencijoje nebuvo vieningi: teisininkai ir visuomeniniai žmogaus teisių gynėjai atsidūrė tarsi priešingose stovyklose. Teisininkai buvo atakuojami replikomis, tačiau tuo pačiu neatsakė. Nuolatiniai priekaištai teisėjams, jog šie nenori „išileisti“ į bylų nagrinėjimą visuomeninių gynėjų, nebuvo labai pagrįsti: kiekvienas žino, kokie tie gynėjai kartais būna.

Pateikiame kalbėjusiųjų konferencijoje įdomesnes mintis.

LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas dr. Stasys STAČIOKAS:

– Įstatymus kuria taip pat žmonės, todėl jie gali būti netobuli. Tačiau ir priimtus įstatymus, jeigu yra stiprus žmonių pasipriešinimas, galima keisti ir tobulinti.

Daug ką lemia teisininkai. Ypač iki teisminių institucijų. Nuo jų, o vėliau ir nuo teisėjų sąžinės priklauso, ar nepažeidžiamos sulaikytojo teisės.

Labai pažangus Lietuvos žingsnis – mirties bausmės panaikinimas. Kita vertus, ją pakeitusi bausmė – kalėjimas iki gyvos galvos – dabar bus skiriama dažniau.

Blogai, kad Seime dar nesvarstomi nauji Baudžiamasis ir Baudžiamojo proceso kodeksai. Galbūt jų svarstymas prasidės pavasarį.

Lietuva, atkūrusi nepriklausomybę, kuria savo teisėtvarkos sistemą. Kuria naują, o ne tobulina okupuotos valstybės sistemą. Niekada niekas negali sakyti, kad Lietuva – pokomunistinė valstybė. Nes ji tokia niekada nebuvo. Lietuva buvo okupuota.

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas prof. Arimantas DUMČIUS:

– Teismai, teisėjai labai priešinasi, kai prašoma leisti bylose dalyvauti visuomeniniams gynėjams. Ateityje įstatymai turėtų sudaryti galimybę visuomeniniams gynėjams lengviau patekti į teismus, sustiprinti jų vaidmenį. Jų pagalbos dėka teismuose laimėta ne viena rimta byla. Pavyzdžiui, asociacijos Vilniaus skyriaus atstovams teisme pavyko apginti architektę Paulikaite.

Žmogaus teisių asociacijos nariai siūlo galimybę visuomeninėms organizacijoms, tokioms kaip Žmogaus teisių gynimo asociacija, kreiptis į Konstitucinį Teismą. Priešingu atveju artimiausiu metu gali padaugėti kreipimūsi į Europos Teismą.

Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro konsultantas Antanas JATKEVIČIUS:

– Šiandieninis Baudžiamasis kodeksas daugiausia dėmesio skiria žmogaus teisių suvaržymui. Nėra teisinga, kai dėl nuteistojo konfiskuojamo turto kenčia jo artimieji: vienas iš sutuoktinių, vaikai. Be to, konfiskuojama ir ta turto dalis, kuri yra uždirbta sąžiningai.

Lietuvos teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus Vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijos sektoriaus vadovas Gintautas SAKALAIŠKAS:

– Nepilnamečių ir suaugusiųjų patraukimas baudžiamajon atsakomybėn turėtų skirtis. Reakcija į vaikų nusikalstamas veikas turėtų remtis ne tik nusikaltimo sunkumu, bet ir vaiko asme-

nybe. Didesnis dėmesys turėtų būti kreipiamas į vaiko aplinką, kurioje jis augo ir gyvena.

Turi būti gerbiamas nusikaltusių nepilnamečių konfidencialumas. To, deja, kartais nepaiso žiniasklaida.

Vaikų teisių gynimo konvencija siekiama, kad nė vienas vaikas nepatirtų smurto, o nesulaukęs aštuoniolikos metų paauglys nepatektų į nelaisvę. Mūsų Baudžiamasis kodeksas nenumato bausmių sistemos, taikomos nepilnamečiams. Dabar sankcijos vienodos, išskyrus bausmes už sunkiausius nusikaltimus. Suaugusiajam maksimali bausmė – 20 metų laisvės atėmimo, nepilnamečiui maksimali bausmė – 10 metų, nors turėtų būti ne daugiau kaip penkeri metai. 10 metų – tik išimtinu atveju. Beveik pusė šiandien nuteisiamų nepilnamečių uždaroma kolonijose.

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės katedros vedėjas dr. Tadas KLIMAS:

– Žmogaus teisės yra prigimtinės, suteiktos Dievo, todėl neginčijamos. Valdžias ir įstatymus kuriame tam, kad tos teisės būtų apsaugotos. Valdžiai prievartos teisės suteikiamos tik tam, kad būtų apsaugotos kitų žmonių teisės. Tačiau kardomasis suėmimas Lietuvoje taikomas per dažnai.

Lietuva dar gyvena kitos sistemos paunksnėje, tad ir teisinėje sistemoje, teismuose nemažai netvarkos. Lietuvoje vis dar painiojamos sulaikymo ir laikymo sąvokos. Žmogus sulaikomas tada, kai yra tam teisėtas pagrindas sulaikyti. To Lietuvoje ne tik nesilaikoma, bet ir neteisėti pareigūnų veiksmai neapskundžiami. Pas mus galima sulaikyti žmogų iki 48 valandų, o Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija reikalauja, kad sulaikytasis iš karto būtų pristatytas teisėjui. Jei nėra pagrindo jį pristatyti, tai kam jį sulaikyti? O apskūsti neteisėtą sulaikymą galima tik prokurorui. Tačiau teisme žmogus gal įrodytų, kad jis neteisėtai sulaikytas.

Įstatymus dėl sulaikymo reikia tobulinti, nes jie kol kas pažeidžia žmogaus teises.

Du konferencijoje skaitytus pranešimus – Kauno m. apylinkės teismo teisėjo A.Stankaus ir advokato J.Kairevičiaus spausdinsime atskirai.

Kauno diena.-1999 m. sausio 22 d.

MAFIJA-2

Vytautas BUDNIKAS – „Pozicijos“ vyr. redaktorius,
Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas nuo 2005 metų,
Asociacijos steigėjas ir signataras

Ir ši žurnalo numerį skiriame organizuotam nusikalstamumui. Šįkart daugiausia Lietuvos. Galvodami apie žmones, kurie plūša nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro vos galą su galu sudurdami, ir mūsų ekonomiką... Tokia tautos dalis skursta, nyksta, skęsdama rezignacijoje ir alkoholizme... Kiek nuoskaudos...

Sunku apie tai kalbėti. Juk žlugdoma nuovokiai ir planingai, – kitaip nepavadinsi galingųjų tėvynainių požiūrio į šalies pramonę ir žemės ūkį. Europos Sąjungos idėja tarsi figos lapeliu vargingai dangstomas stambiojo Vakarų kapitalo absoliutinimas. Tuo tarpu su žagrele plūstantis valstietis skaičiuoja dar likusias dieneles, kai galop praras ir paskutinį duonos kąsnį, tokia tat šios Sąjungos kaina. Veržimasis į ją kažkuo primena Pelenės išvyką į turčių balių. Pelenė turėjo gerąją burtininkę, bet jos neturi Lietuva. Neturi ji ir prabangios karietos, tik pulką nemokšų vadeliotų, prie kurių dar šliejasi gausybė aferistų, trokštančių bet kokia kaina pralobti ir skubiai prisiplėšti jaučiant savo ar artimojo buvimo valdžioje trapumą.

Ne vienas mūsų lyg išganymo stveriamės minties, jog šalį vadelioja svetimų valstybių spe-

cialiųjų tarnybų rankos – juk tokio valstybinio nemokšiško, tokios pasibaisėtinos žmonių skurdinimo programos nė ligota galva nesugalvosi! O nusikaltimai...

Et, nurimkime. Atidžiau pažvelgę suvoksime, kad visa, ką patys kasdien šnekame ir girdime, vis ta pati ekranuose ir laikraščių puslapiuose išrėkta, tik keliskart sutirštinta tiesa. Mus užklupusios negandos tėra visuomenės sąmonės lūžio pasekmė. Juk niekas nepakito. Vėjai tebepučia iš visų keturių pusių, motinos gimdo vaikus, jaunuoliai tuokiasi, švenčia vardines, ir savaitgaliais žmonės eina į bažnyčią.

Gėris ir blogis šalia, kaip visada. Ir visais istorijos laikotarpiais čia vienas, čia kitas keisdami rodo viršų.

Valstybės istorijos vingiuose apstu smurto, apgaulės ir prievartos. Eilinis išmėginimas tenka Lietuvai. Tik Sicilijos mafijos fenomenas ar atviras Amerikos gangsterių siautėjimas dėl pakitusio laiko vargu ar taps sektinu pavyzdžiu Lietuvos organizuotiems nusikaltėliams. Šių laikų mafijos metodai rafinuotesni, ji susilieję su visuomene. Nestabilumas nepriimtinas ir jai, kaip kiekvienam iš mūsų, nes kelia grėsmę kapitalo saugumui. Brutalus, išsišokėliški Rusijos mafijos veiksmai rodo esant šią struktūrą pradinėje formavimosi stadijoje. Ir tokia ji tikrai neišliks. Tai patvirtina nuolat stiprėjantis fašistinis nacionalšovinistų, pasivadinusių patriotais, judėjimas, baudžiasis priešintis netvarkai ir chaosui. O tai rimtas įspėjimas ne tik demokratinėms jėgoms, bet ir nusikalstamoms grupuotėms.

Lietuva eina savo keliu. Kad kovotum su mafija, pirmiausia turi pripažinti ją esant. Iš pareigūnų kalbų atrodytų, kad išvadas daryti ankstoka. Galime pripažinti kitką: mafijos šaknys socialinės ir jos veiklai didelę įtaką turi krašto terpė. Bendrumas tas, kad mafija, negali egzistuoti be korumpuotų aukštųjų valdžios asmenų palaikymo. Korupcijos faktų atskleidimas viena iš svarbiausių, o gal net pagrindinė sąlyga mafijos veiklai šalyje tramdyti.

Valstybių patirtis patikrino būdus kaip tai daryti. Turto deklaravimas ir turto cenzas tai tik keli iš jų, bent ribojantys perėjūnų veržimąsi į valdžią pasipelninti.

Gyvendami mokomės. Deja, kol kas tik iš savos patirties.

Pozicija.Nuomonės.– 1999 m., Nr.1.

BALTIJOS ŠALIŲ MAFIJA

Julius DERMONTAS – docentas, Lietuvos teisės akademijos Penitencinės veiklos fakulteto dekanas

Kanados Karltono (Carleton) universiteto Teisės fakulteto profesorė Maeve McMahon, 1993-1994 m. dirbusi Vilniaus universiteto sociologijos katedroje, parengė pranešimą „Nusikalstamumas, justicija ir žmogaus teisės Baltijos šalyse“ (Crime, Justice and Human Rights in the Baltics, Helsinki, 1995) ir 1997 m. spalio 23 d. Teisės akademijoje šia tema skaitė paskaitą dėstytojams ir studentams. Manome, kad jos mintys apie Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) organizuotą nusikalstamumą sudomins ir „Pozicijos“ skaitytojus.

Baltijos šalyse, teigia Maeve McMahon, pereinamuoju į tikrąją rinką laikotarpiu visuomenę jaudina nusikalstamumo būklė, ypač toks labai paplitęs reiškinys kaip organizuotas nusikalstamumas, arba, liaudiškai tariant, mafija, keliantis grėsmę socialiniam stabilumui ir saugumui. Kol kas Baltijos šalių organizuotas nusikalstamumas labiau panašus į kriminalinės veiklos atmainas negu į sutelktą organizaciją.

Baltijos šalyse terminas „mafija“ turi keletą reikšmių. Viena iš jų – tai nusikalstamumo apskritai ir juodosios (pogrindinės) rinkos įvardijimas (net smulkūs kontrabandininkai, metalų

vagišiai laiko save mafija). Antra, tikslesnė, šio termino reikšmė – tai apibūdinimas didelės nusikalstamos grupuotės, besiverčiančios kontrabanda bei valstybės turto grobstymu stambiu mastu, protekcionizmas, sukčiavimas ir prostitucija. Trečia „mafijos“ reikšmė – tai senųjų sovietinių kadru, kurie pasinaudodami ryšiais spontaniškos privatizacijos metu stengėsi užgrobti kuo daugiau valstybės turto, neigiamas įvaizdis.

Sąvoka „mafija“ taip pat vartojama nemaloniems laisvosios rinkos reiškiniams įvardyti: blogos kokybės prekės pažymimos kaip geros ir parduodamos didesne kaina. Apgaudinėdami pirkėjus kai kurie verslininkai jaučia pavojų sau ir savo turtui. Mafija nedelsia jiems pasiūlyti savo apsaugos paslaugas. Jei verslininkai, firmų vadovai tokių paslaugų atsisako ir nemoka mokesčių už „apsaugą“, jų įmonės arba jie patys pradedami terorizuoti. Visose Baltijos valstybėse apstu firmų padėgimų, sprogdinimų.

Net valstybinių institucijų tarnautojai: policijos darbuotojai, teisėjai, Seimo nariai jaučia pavojų, yra kyšininkavimo taikiniai, patiriantys įvairių rūšių organizuotų nusikaltėlių spaudimą. Kai kurie organizuotų nusikaltėlių lyderiai yra tų institucijų nariai.

Naujas reiškinys – mafijos išsiplėtimas į Centrinę ir Rytų Europą bei Centrinės ir Rytų Europos mafijos skverbimasis į Baltijos šalis – prostitucijos plėtimas, narkotikai, kontrabanda, azartiniai žaidimai.

Kas skatina mafijos nusikalstamą veiklą ir nusikaltimus šiuo metu? Anot prelegentės, sparčiai blogėjančios gyvenimo sąlygos, bedarbystė, infliacija verčia žmones ieškoti pragyvenimo šaltinių juodojoje rinkoje ir daryti nusikaltimus.

Rinkos ekonomika net ir Vakarų šalyse sukuria papildomą finansinį ir socialinį spaudimą, kuris gali paskatinti nusikalstamą elgesį. Privatizuojant viešbučius, parduotuves, firmas, bankus ir kt. kyla kainos ir, atsiradus bedarbystei, didėja praraja tarp vargšų ir turtingųjų. Tai kontrastas tarybiniam gyvenimui, kai dauguma žmonių, nors ir buvo nepatenkinti, tačiau buvo užtikrinti, kad turės butą, maistą ir kitą socialinę pagalbą. Dabar viskas apsivertė. Ekonominė padėtis Baltijos šalyse žymiai geresnė negu Rusijoje, tačiau dar siaubingai žemas pragyvenimo lygis. Ypač bloga ekonominė padėtis tų, kurie priklauso nuo valstybės: pensininkų, studentų. Skursta ir tie, kurie neturi darbo. Nėra ko stebėtis, kad Baltijos šalyse tiek daug išmaldos prašančių žmonių, netgi vaikų. Net ir tie, kurie turi darbą, dėl menko atlyginimo negali gyventi taip, kaip gyveno prieš kokius 10 metų. Dirbantys valstybinėse institucijose – mokytojai, dėstytojai, gydytojai, inžinieriai – gauna žymiai mažiau negu tie, kurie įsidarbina privačiose kompanijose. Socialistinis mentalitetas trukdo rinkos ekonomikos pasekėjams, kartais jie veikia pusiau legaliai – nebegalima atskirti, kas teisėta, o kas nelegali, juodoji rinka. Taip žmonės įsitraukia į nusikalstamą veiklą.

Baltijos šalyse vieni skursta, kiti turtėja. Tai kelia žmonių nerimą. Taigi rinkos ekonomika veikia nusikalstamumą, nes daugelis mato, kad praturtėjama per korupciją, nesąžiningu keliu. Visuomenė pasipiktinusi mafijos nusikalstama veikla ir vyriausybės neveiksmingumu ją sutramdyti. Plečiantis nelegaliai veiklai, didėja nusikaltimų tikimybė.

Kitai nusikalstamos veiklos faktorių grupei lektorė iš JAV priskyrė teisėtvarkos problemas, pirmiausia policininkų finansavimą. Daugelis policijos komisariatų apgailėtinoje būklėje, net Vilniuje pasitaikė atveju, kad policininkai stumia mašinas, kol jos užsiveda. Kaip su tokiais automobiliais pavyti nusikaltėlių?

Policija neaprupinta alkotesteriais, trūksta kitų techninių priemonių. Tokiomis sąlygomis policija demoralizuojama, o jei dar pridėsime nuolatinius mafijos sprogdinimus ir padėginėjimus, mažą policininkų atlyginimą, turėsime bendrą liūdną vaizdą. Blogiausia, kad policijai trūksta profesionalumo. Tokiomis sąlygomis visuomenė jaučiasi nesaugi, o tai sukelia jos neigiamą reakciją į policiją. Daugelis profesionalių policininkų (ir net jaunų) išeina į privačias struktūras,

netgi susideda su mafija, su kuria jau palaikė ryšius.

Finansavimo stoka atsiliepia ne tik policininkų veiklai, bet ir nusikalstamumui: dėl elektros taupymo neapšviestose gatvėse lengviau daryti nusikaltimus. Profesorė teigia, kad žmonių ir valstybės skurdas prognozuoja Baltijos šalyse nusikaltimų augimą.

Pasak jos, žmonės įsitikinę, kad vyriausybės negali apginti jų nuo skurdo, nusikaltimų, smurto ir savivalės. Jie baiminasi dėl rytojaus, nes nepasiruošę rinkos ekonomikai. Žemės reforma ir nuosavybės pertvarkymai bei stambių įmonių privatizacija vyksta lėtai, klesti teisinis nihilizmas. Ekonomikos anarchiją lydi moralinė ir etinė valstybės deformacija: kai kurie valdininkai savo tarnybinių padėčių naudoja tam, kad pralobtu, ir korupcija plečiasi.

Štai dar keletas įsidėmėtinų prelegentės teiginių. Jau po nepriklausomybės paskelbimo – 1993 m. nusikaltimai, palyginus su 1987 m., Lietuvoje išaugo dvigubai. Kas tai? Ar politiniai įvykiai įtakojo nusikalstamumo augimą? Koreliacinio ryšio neturėtų būti. Nusikaltimų daugėja, jų kontrolės sistema pergyvena krizę, yra chaotiška ir dažniausiai įtakojama korupcijos. Teisinė sistema daugeliu atvejų paini ir netobula, daugelis įstatymų nepagrįsti, neturintys nieko bendra su apgalvota politika. Terminą „privatizacija“ tiksliau atitiktų „vagystė“. Visose Baltijos valstybėse jaučiamos tendencijos grįžti į autoritarinį mąstymą, prie represinių įstatymų. Dar trūksta nuodugnių mokslinių tyrimų, universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų dėstytojai dėl mažų atlyginimų priversti dirbti keliose pareigose, todėl nelieka laiko moksliniams tyrimams, moklinei veiklai neskatinami studentai. Galėtų būti žymiai daugiau tyrimų apie bausmių atlikimą ir kalėjimų sąlygas. Kalėjimai perpildyti, jie nepriklauso prioritetinio asignavimo institucijoms. Per ilgą ir nuteistųjų bausmės laiką, nepakankamai taikomos alternatyvos laisvės atėmimo bausmei.

Kyla klausimas: kaip įveikti mafiją ir organizuotą nusikalstamumą? Jei organizuojasi nusikalstamas pasaulis, tai logiška, kad integruotųsi ir teisėsaugos struktūros. Dabar jėgos išskaidytos. Pavyzdžiui, Švedijoje, kur teisėsaugos sistema pažangi, tiek policija ir teismai, tiek prokuratūra ir kalėjimai priklauso vienai – Teisingumo ministerijai. Ir Lietuvoje teisėsaugos institucijos turėtų integruotis.

Tačiau, anot lektorės, Lietuvoje šiuo metu jėgos nevienijamos, o dar labiau išskaidomos: norima tik pataisos sistemą perkelti į Teisingumo ministerijos sferą. Toks teisėsaugos sistemos susiskaidymas atima labai daug laiko ministerijų tarpusavio santykiams aiškintis, trūksta operatyvios informacijos, bendros veiklos nusikaltimų prevencijai, daug subjektyvizmo. Sutelkus visas jėgas į vieną ministeriją, mafija, organizuotas nusikalstamumas negalėtų taip klestėti.

Vienijant teisėsaugos institucijas, reikėtų kuo labiau skaidyti nusikalstamą pasaulį. Kaip tai padaryti? Vienas iš svarbiausių būdų – kalėjimų decentralizacija. Dabar Lietuvoje 16-oje bausmių atlikimo vietų vidutiniškai yra po tūkstantį nuteistųjų, tačiau kai kuriose jų sutelkta ir 2 ar net 3 tūkstančiai.

Tokia nuteistųjų koncentracija nepateisinama ir žalinga moraline bei materialine prasme tiek patiems nuteistiesiems, jų giminėms, tiek visuomenei ir valstybei: gyvendami dideliame būryje, laisvai bendraudami nuteistieji perteikia vieni kitiems kriminalines tradicijas, nusikalstamos veiklos įgūdžius, tobulėja, tampa profesionalais ir, išėję į laisvę, pragyvenimo šaltiniu laiko nusikaltimus. Vadinasi, yra sudarytos visos sąlygos mafijai tobulėti – organizuotis, augti, stiprėti.

Norint sumažinti nuteistųjų kriminalizaciją, kaip rodo pažangi Švedijos patirtis, racionaliausias kelias yra kiekviename rajone steigti vietinius kalėjimus asmenims, nuteistiems iki 3 metų laisvės atėmimo. Švedija turi 80 kalėjimų, kuriuose iš viso laikoma apie 4000 nuteistųjų, t.y. vienam kalėjimui tenka tik 50 nuteistųjų ir tiek pat kalėjimo darbuotojų. Į centrinį (respublikinį) kalėjimą reikėtų siųsti tik nusikaltėlius, nuteistus už sunkius nusikaltimus. Visi nuteistieji būtų aprūpinti darbu, nenutrūktų teigiami socialiniai ryšiai. Mafija, nusikalstamas pasaulis negalėtų

organizuotis, tobulėti, neįgytų kriminalinės veiklos įgūdžių. Šiuo metu laikinai tai įmanoma padaryti išplėtus rajonų areštines, panaudojant sąlyginai nuteistuosius (kuriems bausmės atlikimas atidėtas) šiuolaikinių kalėjimų statybai. Tuos klausimus turėtų spręsti ne vien Vidaus reikalų, Teisingumo ministerijos, bet ir Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerija. Tai turėtų būti visos valstybės penitencinės sistemos tobulinimo problema.

Solidarizuojantis su profesore iš JAV, galima tvirtinti, kad kitas organizuoto nusikalstamumo priežastis visuomenė pašalins pati, keldama gerovę laisva individų iniciatyva. Pereinamuoju iš socialistinės į kapitalistinę sistemą laikotarpiu didelę indėlį turėtų įnešti vyriausybės, sudaromos ne pagal partinį principą, o konkurso tvarka pagal kompetenciją, profesionalumą, atitinkamos srities teorines ir praktines žinias. Jei būsimų ministrų siūlomas veiklos programos dar įvertintų Europos Tarybos nepriklausomi ekspertai, tada vyriausybė taptų stabili ir kiekvienas ministras atitiktų Europos vadovų lygį. Čia perteiktos tik kai kurios svarbiausios Jungtinių Valsčių teisės profesorės Maeve McMahon mintys. Keliamos problemos yra sudėtingos, bet jos nėra neišsprendžiamos. Tai laikina. Sutelkus jėgas, jos bus išspręstos, išnyks korupcija, o kartu su ja žymiai sumažės mafija – organizuotas nusikalstamumas.

Pozicija.Nuomonės.– 1999 m., Nr.1.

GIMUSI TARYBINIAIS LAIKAIS

Stanislovas BUŠKEVIČIUS – Seimo Nacionalinio saugumo komiteto narys,
Nacionalinės partijos „Jaunoji Lietuva“ pirmininkas,
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos signataras

– Lietuviškoji mafija: mitas ar tikrovė? Mafija gimė ne Lietuvoj ir ne dabar. Kada ji susikūrė Lietuvoj?

– Toji data į jokių metraščius neįtraukta, tuo klausimu Vyriausybė jokio nutarimo ypatingos skubos tvarka nėra priėmusi, Seimas tam jos žingsniui oficialiai nėra pritaręs, nes jinai, mafija, Lietuvoj buvo ir sovietiniais laikais. Tiesa, ji tada buvo labiau užslėpta, susikūpinusi, nedrąsi, bet jau egzistavo – turėjo užnugarį valdžios viršūnėse, sovietinėj milicijoj, saugume, netgi Centro komiteto viršūnėlėje. Jie pridengdavo tam tikrų grupuočių nusikaltimus, ištraukdavo nusikaltėlius iš keblių situacijų. Atgavus nepriklausomybę, kai pasikeitė socialinė-ekonominė santvarka, mafija įgavo pagreitį, išsiplėtė, suvešėjo visomis savo spalvomis, tarp jų – ir tautinėmis. Tai susiję su privatizavimu, turto išvalstybinimu, jo perdavimu iš rankų į rankas. Nežabotai suklestėjo kyšininkavimas, papirkinėjimas, – visa tai, ką vadiname korupcija. Ėmė kurtis ginkluotos grupuotės, prasidėjo žudynės, sprogdinimai, grasinimai, reketas...

– O valdžia priiminėjo palankius toms grupuotėms įstatymus...

– Mafija pradėjo veikti tuometinius Aukščiausiosios Tarybos narius, kurie kūrė ir priiminėjo įstatymus. Pasižiūrėkime: pirmieji jų variantai bekompromisiniai, anot šiandieninės leksikos – skaidrūs, bet paskui aplipo poįstatyminiais aktais, pataisomis, pakeitimais, kurie leido grupuotėms įsiviešpatauti Lietuvos ekonominiame gyvenime. Taigi įstatymus jau keitė ir perdirbinėjo mafija. Vyriausybė priiminėjo poįstatyminius aktus, nutarimus bei potvarkius, kurie stiprino mafijos finansinę padėtį. Ir tuolaikiniai teisės aktai buvo itin palankūs jai. Mafijai naudinga linkme buvo tvarkomas visas šalies juridinis gyvenimas. Mafija pasiekė savo veiklos viršūnę – nuo smulkaus reketo iki valstybės turto užvaldymo, privatizavimo ir pinigų plovimo. Neišprusę, kelis kartus teisti nusikaltėliai tapo bankų valdytojais.

Mafija užėmė strategines vietas, kuriose galima veikti ir tarpti.

– **Kokius reiškinius pagimdė lietuviškoji mafija?**

– Dviračio ji neišrado. Aš jau minėjau reketą, korupciją, naudingų mafijozinėms struktūroms teisės aktų priėmimą. Toks pat reketas egzistuoja Vakarų šalyse. Ta pati korupcija. Lietuvoj gal buvo daugiau išūlumo – sprogdinimų, žudymų, atviro plėšikavimo. Ji giliau įsitaisė teisėsaugos sistemoje, ją brutaliau veikė ir veikia. Čia nieko nuostabaus. Lietuvos mafijozai mokėsi ir Vakaruose, ir Rytuose...

– **Todėl oficialiosios Vyriausybės keičiasi, valdančiosios partijos keičiasi, o padėtis tokia pat?**

– Mafija neturi politinės spalvos. Ekonominė santvarka tikrai sudaro ar nesudaro sąlygas jai veikti. Planinės ekonomikos sąlygomis mafija visokeriopai veiklai neturi dirvos. Veikė diktatorinė sistema. Laisvoji rinka veikimo zonas praplečia.

– **Tai mafija kaip pavasarinis gripas? Jos nesutvarkysi...**

– Aš to nesakau. Daug priklauso nuo šalies teisėsaugos organų. Sakysim, jie užkerta kelią reketui, nukapoja nagus korupcijai, kontroliuoja, kad besąlygiškai būtų laikomasi įstatymų, nedovanoja nė vienam kyšininkui, nežiūrint to, kokiai partijai jis priklauso...

– **O jeigu įstatymai korupciniai? Arba skylėti? Ko tada vertas teisėsaugos organų darbas? Spektaklis?**

– Tasai spektaklis vyksta iki šiol. Bilietus į jį perkam visi – mokesčiais...

– **Kaip tada gyventi?**

– Vis didesnę vaidmenį turi įgauti moraliniai ir patriotiniai principai. Jeigu jie bus nuvertinti, galima nusiristi į visišką prarają. Juk itališkajai mafijai jau šimtmečiai, o ji gyva, eksportuojama į kitas šalis. Susidūrimuose su policija ji tikrai sužeidžiama, bet išsigydo ir vėl pradeda savo darbą. Mafija kaip dvasia. Jinai jau žmonių sąmonėj...

– **Ir Lietuvoj jau šitaip?**

– Baisu, jei mafija taps mūsų gyvenimo norma, kaip sovietmečiu pavogti iš gamyklos vinių ar iš fermos saują miltų. Nepavagi, ir atrodo, kad veltui dieną praleidai...

– **Visų pirštai į save lenkti!**

– Ne visų, ne. Sukčių ir vagių – mažuma. Mafijozų gretos dar mažesnės. Taigi valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio sveikoms mūsų visuomenės salelėms. Būsiu neoriginalus sakydamas – ugdykime naują žmogų, padėkime jam atsistoti ant kojų, nevarinėkime jo kaip kuino...

– **Varinėja jį valdininkas – mafijozų tarnas... Valstybė prasideda nuo Seimo.**

– Sutinku, nors akmuo ir į mano daržą. Seimas priiminėja įstatymus. Tais įstatymais vadojaujamasi valstybės veikloj, reglamentuojamas visų mūsų gyvenimas.

– **Tarp kitų – ir mafijos. Taigi mafijos įtaka Seimui? Jūs tai pastebite?**

– Prisiminkite, kaip sunkiai buvo priiminėjamas prevencinio sulaikymo įstatymas. Kokių buvo išvedžiojimų?! Kiek buvo dedama pastangų, kad jis nebūtų priimtas?! Įstatymo projekto autoriui buvo net grasinama. Jam teko skirti apsaugą. Ir mafija pasiekė savo – įstatymas atšauktas. Neva kaip nekonstitucinis. O mafijos veikla – konstitucinė? Juk tas įstatymas buvo mafijai lyg peilis į nugarą. Doro žmogaus jis nelietė – lietė susitepusius ar besisukiojančius tarp jų. Vadinamąjį mafijos aktyvą... O įstatymas, pagal kurį kontrabandininkui turėjo būti gražinamas konfiskuotas spiritas?! Kaip nuosavybė, kurią Konstitucija pavadino šventa ir neliečiama. Vieningai balsavo visos partijos! Paskui visos partijos vieningai atšaukė. Kai išaiškėjo, kur šuo pakastas.

Beje, pirmasis tai pastebėjo Premjeras...

O visuotinis pajamų deklaravimo įstatymas? Kiek sykių atidėliojo!

O neužimtų miesto žemių negražinimas savininkams?

O ekonominio pobūdžio įstatymai, kurie, aiškiai matai, naudingi tikrai siaurai grupei, o ne

visai Lietuvai. Pavyzdžiui, alkoholio ir tabako reklamos įstatymas. Tai kažkam buvo naudinga.

Daug panašių dalykų matome, bet kaip toj dainoj: „Mažas esi ir suprasti nieko negali.“ Supranti, bet ničnieko padaryti negali, nes tavo vieno balsas – kaip šauksmas tyruose. Savo galingu balsų buldozeriu viską daro valdančioji dauguma. Nesvarbu, kokios jina spalvos. O kiek įstatymų, kurie nevykdomi? Jie priimami tam, kad negali nepriimti, bet jų vykdymą galima be žodžių pristabdyti. Tai jau mafijos darbas...

– **Daug nuveikti galėtų ir tauta?**

– Jeigu būtų vieninga. Sakysim, verslininkai imtų ir nutartų nemokėti reketininkams mokesčių. Mokėjimas skatina reketininkus naujiems žygiams. Japoniją terorizavo „Jakudzos“. Atrodė, bus neįmanoma pažaboti. Bet policija visus verslininkus išpėjo: jūsų verslas bus uždarytas, jeigu mokėsite duoklę mafijai. Ir „Jakudzos“ turėjo pasitraukti iš Japonijos.

– **Reikalingas tam tikrų sluoksnių sutarimas, kurį palaikytų valdžia...**

– Esu parengęs projektą tokio įstatymo, kuriame yra punktas: tie verslininkai, kurie moka mafijai duoklę, turi būti traukiami atsakomybėn kaip mafijos rėmėjai.

– **Įsivaizduoju, kaip šis įstatymas bus priiminėjamas mūsų Seime...**

– Bet „Jakudzos“ pasitraukė iš Japonijos...

– **Mafija neina į valdžią, mafija perka valdžią. Sunku likti nenupirktam?..**

– Turi būti labai aukštos moralės ir tvirto charakterio. Aš tai pavadinčiau patriotizmu. Jei aš esu savo Tėvynės patriotas, jei aš tikiu savo krašto ateitimi, jei aš tikiu Lietuva, kaip aš galiu imti kyšį iš savo tautiečio, kaip aš kažką galiu daryti ar nedaryti už pinigus?

Aš viską darysiu iš pareigos! Jei aš myliu savo Tėvynę, tai kaip aš jai kenksiu? Aš galiu suklysti, galiu apsirikti.

Ne patriotą arba pseudopatriotą bet kada gali nupirkti. Prisimeni Norvegijos karaliaus žodžius: „Viskas Norvegijai!“ Ar dažnai girdime: „Viskas Lietuvai“. Greičiau: „Viskas užsieniui!“

Viskas mano partijai! Pirmiausia – mano kišenė, o kas nuo jos liks – Lietuvai! Tokie greitai palūžta. Ir jau nebetarnauja Lietuvai.

– **Ką daryti, kad žmonės tarnautų Lietuvai?**

– Du dalykai turi būti: pirma – normalus finansinis aprūpinimas tų žmonių, kurie priima sprendimus, ir antra – patriotizmas. Gali tau valstybė mokėti milijoną, bet jei tu nebūsi savo krašto patriotas – milijono tau bus maža ir tu užsinorėsi antro, o jei būsi patriotas, bet ubagas, tau sunku bus atsilaikyti prieš pinigų kapšą, nes tik du iš šimto patriotų nesuklumpa, kai juos klupdo skurdas. Nesant tų dviejų sąlygų neišnyksta galimybė nupirkti bet ką.

– **Bet patriotus tam tikros jėgos gali pašalinti? Turiu galvoj Jurą Abromavičių. Seimas sudarė komisiją, kad šitą reikalą galutinai palaidotų...**

– Esu įsitikinęs, kad Generalinė prokuratūra žino, kas padarė šitą siaubingą nusikaltimą, turintį įbauginti visus dorus žmones, kuriems rūpi atskleisti vadinamąsias paslaptis. Matyt, reikia, kad žmogžudžiai būtų nenubausti ir gyventų tarp mūsų. Jie reikalingi tiek žmogžudystės užsakovams, tiek vykdytojams. Mafija dirba!

– **Jei patriotų maža, juos lengva šalinti?**

– Mes, ar ji, mafija? Taip turime galvoti! Jei patriotus ugdysime šeimoj, daržely, mokykloj?! Jei dori žmonės bus įleisti į valstybės įstaigas?! Jei jų bus dauguma?! Jų nepašalins! Ar kas skaičiavo, kiek nedorų? Jų mažuma! Jie tiktai organizuoti. Valdžios rankose galingesnė organizacija – ginkluota policija, saugumas, kariuomenė, prokuratūra, teismai, kalėjimai! Štai kokia jėga prieš nusikaltėlių!

– **Mafija priima mirties nuosprendžius ir juos negailestingai vykdo, o mes filosofuojame...**

– Valdžia yra amorali tautos atžvilgiu. Ji turi personalinę apsaugą ir to jai užtenka. Antra vertus, mafija bando įtakoti aukščiausiosios valdžios sluoksnius, kad būtų atšaukta mirties baudmė

už nužudymus ir mafijozai jaustūsi saugūs. Kas šiandien žudomi? Verslininkai ir eiliniai žmonės. Tie patys, kurie dieną kenčia nuo valdžios, o naktį – nuo mafijos. Žmogui niekur nesaugu. Net naktį miegantį jį apvagia.

– **Kiek tai gali tęstis?**

– Kol Seimas ir visa jo valdžia supras, kas yra mafija...

– **Jums teko susidurti akis į akį su mafija?**

– Teko! Kai buvau Kauno miesto savivaldybės tarybos narys ir vadovavau visuomeninei kovos su korupcija komisijai. Mes pasipriešinom kai kurių parduotuvių privatizavimui, nes už privatizatorių nugarų stovėjo miesto ir tarptautinės mafijos struktūros. Jų pasiuntiniai siūlė įvairiausius variantus, kad mes neprieštarautume. Žinoma, mes nesidavėme sugundomi.

– **Ir kiek siūlė?**

– Aštuoniasdešimt tūkstančių litų.

– **Už vieną rankos pakėlimą ar nepakėlimą?**

– Tokie mūsų principai – nepasiduoti ir neparsiduoti. Reikia žmonėms parodyti, kad Lietuvoje yra ir nenuperkamų kauniečių. Juk kovojome už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę ne tam, kad čia viešpatautų mafija.

Pozicija. Nuomonės. – 1999 m., Nr. 1.

LĖKS GAUJŲ GALVOS...

Panevėžio prokuroro Gintauto Sereikos nužudymas įrodė, kad Lietuvoje veikia stiprios organizuotos nusikalstamos struktūros, nebijančios mesti iššūkį netgi valstybei. Iki tolei neigusi mafijos buvimą, kad ir nenorom, valdžia pagaliau pripažįsta, jog Lietuvoje organizuotų nusikaltėlių pozicijos nė kiek ne silpnesnės negu Rusijoje ar kitose buvusiose komunistinėse šalyse.

Atrodo, tikrai susirūpinta kontrabandos srautais, policininkų atlyginimais, Baudžiamojo kodekso pataisomis bei daugeliu kitų dalykų, kurie tiesiogiai riboja nusikaltėlių veiklą. Bus premijuojami žmonės, padėsiantys aptikti žudikų pėdsakus.

Ar tai rodo, kad įvyko esminis požiūrio į nusikaltėlius lūžis ir pagaliau pripažinta, kad jie kelia grėsmę Lietuvos valstybingumui? Apie tai žurnalistas Vytautas BUDNIKAS kalbasi su Lietuvos Respublikos Vyriausybės kancleriu KĘSTUČIU ČILINSKU.

V.B. Ar galima teigti, kad valdžia pagaliau pripažįsta šalyje egzistuojant mafiją. Iki tolei būta dvejonų, išlygų, aptakių formuluočių.

K.Č. Matyt, esmė – formulavimas. Jūs sakote mafija. Kiti juos vadina organizuotais nusikaltėliais, grupuotėmis, kurios glaudžiai susijusios su korumpuota valdininkija ir kapitalu, o pastarasis – su nelegaliu verslu ir kontrabanda, maitinančiais vienus ir kitus. Mes niekada neneigėme jų esant.

Svarbiau suvokti priežastis, kodėl šios grupuotės „sėkmingai veikia“. O viena svarbiausių sėkmės sąlygų – tai pinigai, kurių pagrindinis šaltinis yra kontrabanda.

Lietuvoje visiškai neribojama prekyba. Turiu galvoje nelegalią ar pusiau legalią, kaip Gariūnuose. Nerastumėte kitos tokios valstybės, kuri leistų žmonėms prekiauti bet kuo be jokių apribojimų.

Mūsų ministrų tarptautiniuose forumuose kolegės dažnai klausia, ar tebeklesti Gariūnai?

Išgirdę teigiamą atsakymą, užjaučiamai šypteli: nelengva kovoti su kontrabanda ir kartu gaivinti nacionalinę ekonomiką, kai šalyje veikia stambus tarptautinis centras, kuriame, pasak ekspertų, kasmet parduodama nelegaliai įvežtų prekių už 4-6 milijardus litų.

V. B. Kas bendra tarp Gariūnų ir organizuotų nusikaltėlių? Gal tarp jų galima rašyti lygybės ženklą?

K. Č. Ogi tai, kad čia parduodamos ir smulkiųjų prekyautojų išplatinamos po Lietuvą bet kokios kilmės prekės, įskaitant ir kontrabandines. Turguose jas parduoti daug lengviau. Parduotuvėse reikia ir kasos aparatų, ir prekių kilmės dokumentų. Milijardai litų už prekes, kontrabandos keliu patenkančias į Lietuvą, atsiduria nusikalstamų grupuočių kišenėse.

Žinome, kad Panevėžio prokurorą nužudė samdomas žudikas. Ar nutuokiate, kiek reikia pinigų pasamdyti žudiką, kuris ryžtųsi nušauti prokurorą?

Manau, labai daug. Ir tų pinigų šaltinis – nusikalstama veikla, visų pirma kontrabanda, kurios mastai, palyginti su kitais nusikaltimais, ypač dideli.

V. B. Išsakysiu savo, piliečio, nuomonę: su kontrabanda nereikia kovoti. Ją tereikia uždrausti. Bet uždrausti iš tikrųjų. Kiekvienas kaimo ar mikrorajono taurelės mėgėjas žino trumpiausią kelią pas „pilstuko“ pardavėją. Tad policininkams sužinoti – vieni niekai. Bet pasitenkinama apgailėstavimais, kaip „pilstukas“ nuodija žmones ir žlugdo valstybės biudžetą. Kam pučiama migla? Matyt, turėtų įvykti kokybinis valdžios vyrų mąstymo pokytis, kad su kontrabanda ir nelegalia prekyba būtų kovojama iš tiesų, o ne deklaracijomis.

K. Č. Kontrabanda uždrausta ir griežtai baudžiama, bet draudimą reikia įgyvendinti. Čia ir prasideda sunkumai. Pirmiausia – tai sienų apsauga. Reikia labai daug pinigų, šimtų milijonų litų, kad galėtume apsaugoti savo sienas taip, kaip, pavyzdžiui, savąsias saugo vokiečiai. Turiu galvoje Vokietijos sienos atkarpą su buvusią socialistine Lenkija. O Lietuvą iš visų pusių supa buvusios SSSR valstybės. Nedidelė sienos atkarpa ribojasi su Lenkija. Nesant „sandarių“ sienų, nusikaltimų banga iš kitų valstybių persirita į Lietuvą.

Antra kliūtis – socialinės problemos. Sunki krašto ekonomikos būklė lemia nevienareikšmių žmonių požiūrį į kontrabandą. Daugelis jos nelaiko smerktina. Kai kas kontrabandą sieja su galimybe gauti pigesnių prekių. Todėl bet koks mėginimas riboti prekybą be taisyklių turguose susiduria su dideliu prieššinimusi ne tik smulkiųjų prekeivių, bet ir nemažos dalies visuomenės. Girdi, valdžia mėgina suvaržyti laisvąją prekybą. Bet mūsų „suvaržymai“ atrodo apgailėtinais menki palyginti su prekybos taisyklėmis, kurios taikomos kraštuose, turinčiuose kur kas senesnes demokratijos tradicijas. Beje, netgi Latvijos Premjeras neseniai patikino, kad šalies turguose leidžiama prekiauti tik žemės ūkio produktais ir tik su kasos aparatais.

V. B. Tačiau be visuomenės pagalbos su mafija kovoti neįmanoma. Neretai susidaro išpūdis, kad valdžia šiuo atveju vienoje barikadų pusėje, o visuomenė – kitoje. Gal tam turi įtakos išplitusi valdininkijos korupcija, prastėjanti ekonominė padėtis, nedarbas ir pan. Kaip atgauti visuomenės pasitikėjimą valdžia ir netgi sulaukti jos paramos?

K. Č. Iš tiesų dažnokai juntamas visuomenės ir valdžios susipriešinimas. Lengva vieniems kitus kaltinti, bet sunku tikruosius kaltininkus rasti. Daug lemia rinkos ekonomikos išsivystymo lygis. Iš ankstesniųjų vyriausybių paveldėjome dideles skolas. Turime ir jas gražinti, ir kelti žmonių pragyvenimo lygį.

Deja, patenkame į užburtą ratą: prekės už milijardus litų kontrabandos keliu, padedant Respublikos piliečiams, lengvai patenka į mūsų šalį. Ir jokių mokesčių valstybė, vadinasi, ir visuomenė, negauna. Už prekes gautosios milijardinės lėšos išplaukia iš Lietuvos.

Taip kuriame darbo vietas Lenkijoje, Turkijoje, Kinijoje ir kitur. Mūsų gamintojai sąžiningai mokėdami mokesčius, negali konkuruoti su pigiomis neapmokestintomis užsienio prekėmis. Kai kurios įmonės smunka. Žmonės netenka darbo. Jų pajamos mažėja. Dėl to ir ieškoma piges-

nių prekių turguose.

Ir vėl visa iš pradžių: dalis visuomenės pinigų lieka kontrabandininkų ir organizuotų nusikaltėlių kišenėse, kiti išplaukia į užsienį – ten darbo vietoms kurti.

V. B. Nejaugi nesama būdų pralaužti užburtą ratą?

K. Č. Nebūtina veikti drastiškai. Nereikia uždaryti Gariūnų. Tačiau žingsnis po žingsnio reikia siekti tvarkos, suprantama, nenukrypstant nuo tarptautinių prekių importo standartų. Tokios prekės kaip šaldytuvai ar televizoriai, mano nuomone, turėtų būti pardavinėjamos tik parduotuvėse. Taip yra visose išsivysčiusiose šalyse. Parduotuvės prekėms suteikia garantiją bei išsamesnę informaciją apie jas. Taip ginamos ne tik vartotojo, bet ir gamintojo teisės.

Kodėl turėtume neriboti prekybos importinėmis, dažnai kontrabandinėmis maisto prekėmis turguose? Patys turime maisto produktų perteklių, subsidijuojame gamintojus, o be jokių apribojimų leidžiame prekes įvežti ir prekiauti nemokant mokesčių. Nors mūsų produktai ne blogesni, dažnai net kokybiškesni už atvežtinius. Ir jais prekiaujama tvarkingai, su kasos aparatais, mokami mokesčiai valstybei.

Taigi, tvarka būtina. Ir ji bus įvedama laikantis tarptautinių susitarimų ir normų, nepažeidžiant laisvosios konkurencijos. Mes nieko nedrausime. Tačiau sieksime sudaryti sąlygas savai ekonomikai vystytis.

Pamėginkime įsivaizduoti, kaip pasikeistų šalies ūkis ir žmonių pragyvenimo lygis, jeigu kasmet po 5 milijardus litų, kurie dėl kontrabandinės prekybos išplaukia į užsienį, liktų mūsų šalyje naujoms darbo vietoms kurti, atlyginimams ir pensijoms didinti.

Didžiausias persilaužimas mūsų sąmonėje įvyks tada, kai pagaliau suvoksime, kad pirkdami pigiau kontrabandinę prekę arba mokėdami mažiau už paslaugą be kasos čekio, dar labiau patys save skurdiname.

V. B. Amerikoje sausojo įstatymo galiojimo metu klestėjo alkoholio kontrabanda. O įstatymą panaikinus kontrabanda išnyko. Gal kontrabandos priežastys kitos?

K. Č. Amerikoje alkoholio kontrabanda išnyko todėl, kad alkoholis tapo nekontrabandine preke. Sutinku: vien draudimai nieko nepadės. Žmonės vis tiek sugalvoja, kaip draudimus apeiti. Be to, draudimų administravimas valstybei labai brangiai kainuoja. Todėl visose šalyse su kontrabanda kovojama ribojant jos platinimą.

V. B. Bet valdininkijos vis daugėja, o valdininkų atlyginimai sparčiai didėja.

K. Č. Kai kurių aukšto rango valdininkų atlyginimai nemaži. Kvalifikuotiems teisininkams ir finansų specialistams turime daug mokėti vien dėl to, kad jie būtų suinteresuoti dirbti valstybinėse įstaigose, nepabėgtų į privatų sektorių.

Antra vertus, susimąstykime, ar norime, kad nusikaltėlių pasaulis pritrauktų kvalifikuotus specialistus, o teismuose dirbtų likusieji?

V. B. Turėjau galvoje, kad valdininkų atlyginimai vis dėlto gerokai didesni negu, tarkim, mokytojų ar gydytojų.

K. Č. Padidinti atlyginimus devyniems Konstitucinio Teismo nariams nesunku – užtenka ir milijono litų. Mokytojai nuo šių metų uždirba irgi daugiau. Tačiau žymiai padidinti atlyginimus dešimtims tūkstančių „biudžetinių“ galima tik surenkant daugiau mokesčių. Kaip tai padaryti, jeigu žmonės mieliau perka iš tų, kurie valstybei jokių mokesčių nemoka? O kai vyriausybė mėgina priversti smulkiuosius prekiautojus mokėti mokesčių bent tiek, kiek jų moka mokytojai, net ir pastarieji pritaria smulkiųjų prekiautojų protesto akcijoms.

V.B. Kovoje su organizuotais nusikaltėliais, kontrabandininkais ypač svarbus policijos vaidmuo. Man regis, policijai skiriama per maža dėmesio. Turiu galvoje policijos visuomeninę opinį. Amerikoje nusikaltėliui, pakėlusiam ranką prieš pareigūną, gresia labai griežta bausmė. Jis puikiai žino, kad, tarkim, nužudyto policininko kolegos gali patys, be teismo, su

juo susidoroti. Pabrėžtinai reikšmingas valstybės požiūris į teisėtvarkos pareigūnus suteikia policijai didelį visuomeninį svorį. Nekalbu apie policininko socialines garantijas, atlyginimą ir t. t.

K. Č. Socialinės garantijos ir mūsų policininkų neblogos. Neteko girdėti, kad skųstųsi. Piniškai gal ne vienintelis šios profesijos autoriteto kriterijus. Tačiau žmogui, kuris tarnyboje dažnai rizikuoja gyvybe, turi būti daugiau mokama.

Mums labai trūksta lėšų. Juk negalime padidinti atlyginimus policininkams mokytojų sąskaita. Galime tik reformuoti teisėtvarkos institucijas, sumažinti darbuotojų skaičių ir padidinti algas tiems, kurie to verti. Neseniai Vyriausybė priėmė nutarimą dėl specialių priedų pareigūnams, kurie tiesiogiai persekioja organizuotų nusikaltėlių „brigadas“.

Be abejonų, labai svarbu, kad nusikaltėlis, kėsinęsis į pareigūną, skaudžiai už tai nukentėtų. Manome, jog pats metas sugriežtinti baudžiamąjį persekiojimą už tokio pobūdžio nusikaltimus. Ruošiamos Baudžiamojo kodekso pataisos, įgalinsiančios lengviau patraukti baudžiamojon atsakomybėn organizuotų nusikalstamų grupuočių narius.

V. B. Gal teks grįžti prie mirties bausmės?

K. Č. Konstitucinis Teismas jau tarė savo žodį. Dabar tik visuomenė referendumu gali keisti Konstituciją. Kai buvo rengiamas referendumas dėl pačios Konstitucijos, gyventojai neteikė didelės reikšmės straipsniui, prieštaraujančiam mirties bausmės galiojimui Lietuvoje. Jeigu pasirinkimo galimybė pasikartotų, esu tikras, daugelis gyventojų pasielgtų kitaip. Juk nusikaltėliai nepanaikino mirties nuosprendžių galiojimo kitų atžvilgiu. Jie mirties bausmes tebevykdo kasdien, netgi vieni kitiems.

V. B. Pokalbio pradžioje minėjote, kad mafija – tai ne tik nusikaltėliai, bet ir korumpuoti pareigūnai. Ar jie toks sunkiai įkandamas riešutėlis Vyriausybei?

K. Č. Mes žinome, kokias valstybės sritis nusikaltėliai laiko savomis, kontroliuojamomis. Gaujų nariai dažnai giriasi, kad viena ar kita muitinė jų „kišenėje“.

Pripažįstame, kad muitinė – labiausiai korumpuotų pareigūnų vieta. Čia pareigūno nusikalstama veikla gali būti ir jo neveiklumas, kai jam mokami nemaži pinigai už tai, kad „nepastebėtų“. Todėl reikia nedvejojant atleisti tuos, kurie neveiklūs, ir didinti atlyginimus tiems, kurie drąsūs ir sąžiningi.

Kaip minėjau, jau daug nuveikta. Nusikaltėliai pajuto teisėtvarkos spaudimą. Palyginkime praėjusiuosius ir 1988 metus. Kiek pareigūnų per tą laiką buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn už korupciją! Netgi pačių teisėsaugos institucijų pareigūnų.

Antra vertus, kalbama, kad Lietuvoje pagausėjo nusikaltimų. Jau šaudoma net į prokurorus. Bet noriu paklausti: ar prieš ketverius metus niekas neimdavo kyšių, negabendavo kontrabandinių prekių? Naivu manyti, kad gyvenome švaresnėje aplinkoje. Tik anksčiau šaudė į žurnalistus, nes pastarieji smarkiausiai mynė nusikaltėliams ant kulnų.

Dabar šaudoma į teisėtvarkos pareigūnus. Ir, matyt, ne už lojalumą nusikaltėliams.

Pasiekta neblogų rezultatų. Pradėjus sąžiningiau dirbti, suprantama, ir statistikos duomenys tapo ne tokie patrauklūs. Nusikaltėliai sujudo. Jie mėgina bauginti. Turime būti pasiruošę dar nuožmesnei kovai. Svarbu ne tik žudikai. Ypač svarbu žmogžudysčių užsakovai, kurie samdo žudikus tam, kad apsaugotų savo nusikalstamą verslą, dažniausiai susijusį su kontrabanda. Todėl kovoti turime ne tik su nusikalstamomis gaujomis ir jų vadais. Visų pirma patys teisėtvarkos „kariai“ turi būti nekorumpuoti, švarūs. Nesu naivus, nemanau, kad tuoj pat pavyks tai padaryti. Žymu, kad intensyviau traukiami dienos švieson korumpuoti arba neveiklūs pareigūnai. Tarp jų ir teisėtvarkos. Pakeista vyriausioji muitinės vadovybė.

Daugėjant baudžiamųjų bylų dėl kyšininkavimo, korumpuotieji pareigūnai ima bijoti, dingsta nebaudžiamumo iliuzija. Mes to ir siekiame. Praradę ryšius su korumpuota valdininkija, nu-

sikaltėliai taps žymiai silpnesni.

V. B. Kaip manote, gal vertėtų įvesti turto cenzą valdžios siekiantiems asmenims?

K. Č. Tam, kad į valdžią nepakliūtų turtingieji?

V. B. Anaipol. Manau, kad valdžios siekiantis asmuo turi būti bent jau pasiturintis žmogus, jau užsitikrinęs ateitį ir turintis sveiko garbėtroškos norų kažką nuveikti visuomenės labui. Žodžiu, kad valdžią gavusio žmogaus pirmučiausias tikslas nebūtų pralobti.

K. Č. Sutinku. Civilizuotose valstybėse numatomas turto cenzas užimant tam tikras pareigas. Lietuvoje galbūt vertėtų daryti panašiai. Bet ne mažiau svarbu yra turto deklaravimas. Ypač visuotinis. Anksčiau svarstėme, ar reikia varginti eilinius žmones deklaravimu turto, kurio jie beveik neturi ir galbūt niekada neturės. Tačiau kaip atskirti tuos, kurie nieko neturi, nuo tų, kurie apsimeta, kad nieko neturi, kurie susiję su nusikaltėliais, nusikaltėlių giminėmis ir artimaisiais? Dažnai girdime pasakas apie paveldėtą ar padovanotą didelį turtą, kurį neva palikę tėvai, giminės ir pan. Jeigu turtą deklaruoti privalėtų visi, tuomet tėvai ir giminės turėtų pasukti galvas, iš kur radosi išpūdingosios „dovanėlės“ – prabangūs namai, dešimtys kilogramų aukso ir pan. Turto deklaravimu galima smarkiai apkapoti finansines nusikaltėlių pasaulio šaknis.

V. B. Kada Vyriausybė ketina įvesti visuotinį turto deklaravimą?

K. Č. Tam reikia gerai pasiruošti. Įsivaizduokite, koks būtų deklaracijų antplūdis! Ir kaip šią informaciją susisteminti ir apdoroti? Galbūt reiktų iš pradžių įvesti vienkartinį visuotinį deklaravimą, kad būtų inventorizuotos visų piliečių pajamos, o paskui tęsti pareigūnų, verslininkų, tarnautojų ir kt. pajamų deklaravimą, išskyrus pensininkus ir eilinius darbuotojus. Kitais metais šis klausimas turėtų būti išspręstas.

V. B. Mafija neapsiriboja vienos valstybės teritorija. Narkotikų ir nelegalių tranzitas, prekyba ginklais ir žmonėmis – tai tik dalis organizuotų nusikaltėlių veiklos. Jų susivienijimų centrai galbūt netgi ne Lietuvoje. Šalies teisėtvara bejėgė kovoti su šimtakoju monstru. Ar esama tarptautinių susitarimų, ar derinami veiksmai su kitomis valstybėmis?

K. Č. Galimas dalykas, kad gaujų vadeivų „vadai“ – kurioje nors užsienio valstybėje – Rytuose arba Vakaruose.

Mes palaikome glaudžius ryšius su užsienio tarnybomis. Lietuva netgi sulaukė Europos Sąjungos pagyrimų už kovą su korupcija ir gavo lėšų šiai kovai stiprinti. Mūsų įvaizdis šioje srityje daug geresnis negu kai kurių kaimynių.

Tačiau negalime nurimti ir kovoti vien su pasekmėmis, nešalindami priežasčių.

V. B. Kokios tos priežastys ir kaip su jomis kovoti?

K. Č. Pirmiausia reikia susirūpinti nusikaltėlių „kalve“. Į nusikaltimus įvairiausiais būdais įtraukiamas jaunimas. Netgi moksleiviai reketuoja vieni kitus. Nusikaltėliai siekia stiprinti ir plėsti savo gretas. Tai kelia susirūpinimą. Vyriausybė imasi priemonių, kad padėtis pasikeistų.

Pasitaiko painiavos ir nusikaltėlių sugavus. Pareigūnai netgi viešai skundžiasi, kad teismai nepagrįstai nusikaltėlius išteisina. Neretai bijoma nusikaltėlių suimti, nes manoma, kad teismai pavers šį darbą niekais ir dar priteis atlygį už neva patirtą moralinę žalą.

Nenoriu kaltinti teisėjų, tai viso baudžiamojo proceso problema. Formalūs įrodymų tyrimai neretai tampa kliūtimi kaltumui nustatyti, nors plika akimi matyti, kad įtariamasis kaltas.

Kita vertus, turime būti labai atidūs, nes gali būti mėginimų imituoti kaltumą, kai vietoj kaltojo „pakišamas“ nekaltas žmogus.

Teisėjams, kaip ir kitiems pareigūnams, mafija grasina. Pravartu būtų įsteigti Prisiekusiųjų institutą tam, kad teisėjai išvengtų bet kokio spaudimo. Būtų sukurta sistema, kurioje visuomenė tiesiogiai dalyvautų įgyvendinant teisingumą. Gal griūtų siena, stūksanti tarp visuomenės ir valdžios. Beje, daugelyje Vakarų valstybių teisia prisiekusieji.

V. B. Vis dėlto ar reikia obuolių vagi iš karto kišti už grotų. Lietuvoje per 12000 kalinių.

Kalėjimai perpildyti. Jie tampa savotiškais nusikaltėlių universitetais. Gal vertėtų pagalvoti apie alternatyvias kalinimui bausmes, regioninius kalėjimus ir pan.?

K. Č. Daugybės žmonių kalinimas nėra racionalu, o jų susibūrimas vienoje vietoje labai žalingas. Atsitiktinai patekę į kalėjimą žmonės čia baigia „aukštuosius“ nusikaltėlių mokslus. Manau, daugeliui nepavojingai prasižengusiųjų alternatyva turi tapti viešieji darbai.

Beje, kalėjimai – našta visuomenei. Juos reikia išlaikyti. Priėmus naujus Baudžiamąjį ir Bausmių vykdymo kodeksus, bus praplėstos ir bausmių taikymo galimybės. Bausmės bus įvairesnės. Kalinimas nebebus pagrindinė bausmė. Kodeksų projektai baigiami rengti.

V. B. Ar tikite greita sėkme kovoje su mafija? Ar tikite bent esminiu persilaužimu šiais ar artimiausiais metais? Pagaliau, ar drįstumėte teigti, kad į prokurorus daugiau nebus šaudoma?

K. Č. Esu optimistas. Šviesa tunelio gale tikrai matyti. Pasiiekta nemenkų rezultatų. Tačiau manau, kad esminis persilaužimas negali įvykti per vienerius metus. Kova su organizuotu nusikalstamumu glaudžiai susijusi su ekonomikos išsivystymu. O kad suklestėtų ekonomika, teks nueiti nelengvą kelią. Beje, negalime rinktis, kito kelio nėra.

Vyriausybės vardu galiu tvirtinti, kad per keletą metų ekonomiškai tikrai sustiprėsime. Sako, kad jau padarėme kengūros šuolį. Tačiau visą kelią šuoliuoti neįstengsime. Atėjo palaipsnio ekonomikos vystymosi metas. Tempai galbūt bus lėtesni. Tačiau šalies ūkis vystysis nuosekliai ir ritmingai. O dėl nusikaltėlių... Pats Premjeras daug dėmesio skiria kovai su organizuotu nusikalstamumu. Gaujų galvos tikrai lėks...

V. B. Dėkoju už pokalbį.

Pozicija.Nuomonės.– 1999 m., Nr.1.

MAFIJA LOBIZMO KORIDORIUOSE?

Kazimiera PRUNSKIENĖ – LR Seimo Ekonomikos komiteto narė, Naujosios demokratijos (Moteryų partijos) pirmininkė, profesorė

– Pirmiausia sutarkime, ką mes laikome mafija. Nereikėtų jos painioti su nusikalstamu pasauliu apskritai. Mafija atsiranda, nusikalstamam pasauliui – šešėliniams nelegaliems interesams susijungus su valdžia, tiksliau, jos atstovais, išitvirtinus valdžios struktūrose ir darant poveikį valdžios sprendimams. Manau, lietuviškoji mafija dar neprilygsta itališkajai, mes kenčiam nuo nusikalstamų grupuočių, o mafija mūsųose vadinamas paprastas lobizmas, tai yra žmonių jungimasis pagal interesus, tų interesų prasiskverbimas į įvairias sritis. Pasaulyje tai neišvengiamai vyksta. Jei tas vyksmas atviras, neperžengia teisėtumo ribų, tai yra normalu.

– **Lobizmas nesiejamas su papirkinėjimu, kyšininkavimu, piktnaudžiavimu valdžia, neteisėtais išpuoliais, ko nors įgrūdimu į kalėjimą... Lobizmas – tai pirmas žingsnis į valdžios prieklėtį, kur gali atsirasti slaptieji dokumentai...**

– Taip, vieną gražią dieną galime pamatyti, kad jau peržengtos lobizmo ribos, kad jau egzistuoja mafijai būdingi reiškiniai – šešėlinės finansinės grupės, stambusis kapitalas susijungė su valdžia ir diktuoja savo sąlygas per politiką, valdžios sprendimus, per ekonominius-finansinius procesus. Tokių apraiškų mūsų gyvenime jau apstu. Štai priešrinkiminėje situacijoje perspektyvi partija sudaro su pramonine-finansine grupe memorandumą dėl tam tikrų abipusių interesų įgyvendinimo. Tai gali būti legalūs dalykai, tačiau kai tų abiejų pusių interesai persipina, atsiranda abipusė priklausomybė (sakysim, rinkiminės kampanijos finansavimas ir nugalėjusios rinkimuose partijos išpareigojimai vadinamiesiems partneriams) ir galimybė šešėliniu būdu

remti ir puoselėti tos grupės interesus. Tai daroma ne be nuostolių visiems gyventojams – viso ūkio sąskaita daromos nuolaidos ir suteikiamos išimtinės privilegijos (konkursuose, skirstant stambius užsakymus, koreguojant įstatymus) tai finansinei grupuotei, kuri padėjo rinkimuose. Daugiausia nuo to nukenčia silpniausias socialinis sluoksnius – piliečiai, kurie nieko bendra su mafija neturi.

– **Pati visuomenė turėtų būti įžvalgesnė?**

– O kokia valdžia visuomenės balso atsiklausė? Bet visuomenė savo nuomonę turi galimybę išreikšti rinkimuose. Tu, kuriais nusivilia, ji neberenka valdžion. Taip atsitiko ir vienai mūsų didžiajai partijai, ir kitos didelės partijos lyderiui prezidento rinkimuose. Bet žmonės dar klysta, manydami, kad tiktai didžiosios partijos daro protingiausius sprendimus, sugeba vadovauti. Manau, jie daug daugiau laimėtų kreipdami dėmesį į mažesnes partijas, kurios paprastai nieko bendra neturi su mafija ir kurios, būdamos valdžioje, neišvengiamai kontroliuotų viena kitą ir neleistų vienai kuriai grupuotei naudotis valdžia, kaip atsitinka valdant didelėms partijoms.

– **Valdžia visada linkusi tvirtinti, kad mafijos nėra...**

– Kitaip ir būti negali! Visa, ką daro, valdžiai atrodo švenčiausi dalykai, nes ji patiki esanti nuo Dievo! Būdama valdžioj pati dažnai apie tai susimąstydavau. Kaip mes įsivaizdavome valdžios funkcijas, jos atsakomybę, tarnavimą žmonėms, jų interesams, kaip dėl mažiausio įstatymo pakeitimo skaičiavome, konsultavomės su Latvijos ar Estijos vadovais, kaip informuodavom žmones, kaip atsiklausdavom jų nuomonės. Paskui visa tai griuvo. Sprendimai atsirasdavo kabinetuose ar vieno žmogaus galvoje.

– **Vyksta valdžios ir tautos atotrūkis?**

– Ne tiktai mes, kai kurie politikai, bet ir ekspertai, ir paprasti žmonės mato, kad kai ką reikia daryti kitaip, kad Lietuvai naudingiau būtų priėmus kitokius sprendimus, bet vienvaldė valdžia elgiasi taip, kaip jai atrodo esant reikalinga.

– **O gal jai tam tikros jėgos, kurias šiuo atveju pavadinčiau mafija, diktuoja? Juk valdžia – ne amžina.**

– Sutinku. Valdžia turi savo kadenciją, savo galimybę per tą laiką priimti jai ir jos grupuotei bei rėmėjams naudingus sprendimus, kuriais skuba pasinaudoti...

– **O Jūs pastebite mafijos įtaką Vyriausybės bei Seimo sprendimams?**

– Kaip čia pasakius...Lietuvoje mafija nėra tokios drastiškos formos kaip kai kur Vakaruose ar Rytuose, tačiau siaurų grupuočių interesams atstovaujama. Sakykim, visais laikais bankai – buvo stipresni už verslininkus, tarp verslininkų savo įtaka valdžiai dominavo tie, kurie stipresni. Pavardžių, žinoma, neminėsim. Tai būtų nekorektiška.

Svarbu yra pats reiškiny. Valdžią graužiantis kirminas? Reiklesnė valdžiai turėtų būti inteligentija, spauda. Šiandien širdį skauda, kai mūsų naftos kompleksą – tris stambias įmones, tiksliau, trečdalį jų akcijų, parduoda ne įstatymų nustatyta konkurso tvarka, o valdžios pasirinktai kompanijai, suteikiant jai daugybę lengvatų, netgi žeminančių Lietuvos garbę bei orumą. Matėm, kaip čia entuziastingai darbavosi ūkio ministras Vincas Babilius ir jo komanda.

– **Bet negi visi tokie akli? Juk tie, kurie daro, turi savo argumentus...**

– Aš neatmetu galimybės, kad „Viljamsas“, turėdamas didelę patirtį, sugebės padaryti teigiamą įtaką kompleksu veikai. Tačiau tai tik optimali prognozė.

Mums siūloma pasikliauti partnerio padorumu. Kitų kriterijų neturime. Bet ar tikėjimas padorumu visada pasiteisina? Ypač po tokių skaudžių pamokų? Po slaptų protokolų, kuriuos ministras neigė esant?! Reikės būti labai budriems, kad laiku pastebėtume galimus pažeidimus ir nešvarius žaidimus, kurie būtų nuostolingi Lietuvai. Bet ar turime kokius nors svirtus paveikti investitorius? Jokius! Mes nenaudingi mums būdu praradome trečdalį savo turto, ir tas trečdalis gali suėsti didelę dalį pelno iš likusių dviejų trečdalių naftos kompleksu.

– **Yra tokia galimybė?**

– Tokių pavyzdžių komercijoje apstu. O mes turime reikalą su labai stipriais partneriais, kurie mus nesunkiai gali apgauti. Neduok Dieve, jeigu Vyriausybė pasinaudodama situacija sugalvotų parduoti dar vieną trečdalį komplekso! Lietuva prarastų kontrolę, prarastų esminę įtaką, ir tada mes galėtume tikrai gūžčioti pečiais, matydami, kaip savanaudiškai eksploatuojami mūsų objektai, kaip svetimos valstybės verslininkai kraunasi sau milijonus, o mes – tikrai juoda darbo jėga. Gal to nespės padaryti, gal pasipriešinimas bus pakankamai didelis, ir mes tų nuostolių išvengsime, o kitos vyriausybės gal labiau klausys tautos nuomonės, vadovausis teisine bei ekonomine logika.

– **O gal tokiais mūsų akiai nenaudingais šaliai sandoriais Vyriausybė savo partijai kaip tik užtikrina piniginius resursus Seimo bei Prezidento rinkimams, o juos prakišus – gerą gyvenimą tam tikriems asmenims?**

– To negaliu nei patvirtinti, nei paneigti. Tokius spėliojimus galima daryti vadovaujantis bendra pasauline patirtimi. Tačiau noras ir antrąją komplekso dalį parduoti per pusantrų metų kelia tam tikrą įtarimą.

– **Taigi lietuviškoji mafija?..**

– Galima būtų vadinti ir taip...

Pozicija.Nuomonės.– 1999 m., Nr.1.

LIETUVOS KALINIŲ GLOBOS DRAUGIJA – PRISON FELLOWSHIP INTERNATIONAL NARĖ

1999 m. rugsėjo 6-10 d. Sofijoje (Bulgarija) įvyko šeštas tarptautinės krikščioniškos organizacijos Prison Fellowship International (PFI) suvažiavimas. Tokie pasauliniai rengimai vyksta kas ketveri metai, kaskart vis kitame žemyne.

Į Bulgarijos sostinę suvažiavo per 800 delegatų iš daugiau kaip 120 valstybių. Mūsų šaliai atstovavo Lietuvos kalinių globos draugijos pirmininkas Jonas Stašinskas ir valdybos narys advokatas dr. Algimantas Dziegoraitis.

Rugsėjo 9 d. Lietuva kartu su Islandija buvo priimta į PFI. Ši krikščioniškais principais dirbanti pasaulinė organizacija padeda kaliniams, buvusiems įkalintiesiems bei asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltėlių. Pagrindinį dėmesį ji skiria dvasinėms vertybėms. Taip pat dirbama teisingumo, materialinės pagalbos, kalėjimų reformos ir kitose srityse. Kiekvienai šaliai atstovauja viena nacionalinė draugija arba asociacija. PFI veikloje ji dalyvauja per savo žemyno regioninę Tarybą. Lietuvos narystė šioje tarptautinėje organizacijoje teigiamai įtakos šalies penitencinių problemų sprendimams, dvasinių ir kitų poreikių tenkinimui tų asmenų, kurie patyrė baudžiamojo įstatymo poveikį.

„Kryžkelės“ inf.

Kryžkelė.– 1999 m., Nr.1.

ĮVAIRENYBĖS

R. BANDZEVIČIENĖ – TARPTAUTINIO SOCIOLOGIJOS INSTITUTO NARĖ

Šių metų liepos 11-15 d. Tel Avivo universitete vyko 34-asis pasaulinis sociologų kongresas, nagrinėjęs šiuolaikinių visuomenių vystymosi tendencijas. Simpoziumuose ir diskusijose daugiausiai buvo nagrinėjamos žydų valstybės ir tautos problemos. Kongreso darbe dalyvavo beveik 700 sociologų, politologų, psichologų, teisininkų. Šį pasaulinį mokslininkų susitikimą organizavo seniausias sociologų susivienijimas – Tarptautinis sociologijos institutas. Mūsų šaliai atstovavo Lietuvos kalinių globos draugijos savanorė Rita Bandzevičienė. Ji tapo Tarptautinio sociologijos instituto tikrąja nare.

DRAUGIJOS SVEČIAS – L. STEPANAUSKAS

Rugpjūčio 31 d. Lietuvos kalinių globos draugijoje lankėsi žymus Berlyno televizijos žurnalistas, Nobelio premijos laureato Tomo Mano gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas Leonas Stepanauskas. Draugijos pirmininkas Jonas Stašinskas supažindino svečių su nevyriausybinės organizacijos veikla, vykdomomis programomis, tarptautiniais projektais. L. Stepanauską domino žymių tarpukario teisininkų darbai ir likimai. Buvo tartasi dėl aktyvesnio bendradarbiavimo ateityje.

BENDRADARBIAVIMO KRONIKA

1997 m. spalio 18-24 d. į Lietuvą atvyko Kanados teisininkų delegacija: dr. B. Dawson (Carleton universiteto Teisės fakulteto dekanė), prof. M. McMahon (Carleton universiteto Teisės fakulteto kriminologijos dėstytoja), F. McVie (Kanados teisingumo departamento Pataisos tarnybos strateginio planavimo ir programų skyriaus direktorius), G. Stewartas (Kanados nevyriausybinių organizacijos, kuri rūpinasi kalinių reabilitacija, vadovas) ir G. Petrauskienė. Svečiai lankėsi Vilniaus universiteto Teisės fakultete, Teisės akademijoje, Teisingumo ministerijoje, Teisės institute, Lietuvos kalinių globos draugijoje, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centre, Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Kauno nepilnamečių auklėjimo darbų kolonijoje.

1998 m. sausio 25 – vasario 5 d. į Kanadą buvo išvykusi Lietuvos delegacija: vidaus reikalų viceministras J. Adomaitis, Respublikos Prezidento referentas J. Kliukas, Teisės instituto direktorius A. Dapšys, teisingumo ministro padėjėja J. Paužaitė.

1998 m. kovo 15-18 d. Kingstone vyko tarptautinė konferencija „Už kalėjimo sienų“. Kanados teisingumo ministerijos Pataisos tarnybos komisaro O. M. Ingstrupo kvietimu joje ankėsi Lietuvos Respublikos teisingumo ministras V. Pakalniškis ir pasirašė Bendradarbiavimo susitarimą tarp Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Kanados teisingumo ministerijos Pataisos tarnybos.

Buvo įkurta Tarptautinė pataisos ir kalėjimų asociacija. Lietuva tapo viena pirmųjų šios asociacijos nare.

1998 m. liepos 5 -11 d. Vilniuje lankėsi F. McVie, J. Siberry (Kanados pataisos tarnybos patairėjas, buvęs Nacionalinės parolio tarnybos vykdomasis direktorius) ir C. McVie. Svečiai susitiko su teisingumo ir vidaus reikalų ministrais V. Pakalniškiu bei S. Šedbaru, lankėsi Teisės akademijos Penitencinės veiklos fakultete, Lietuvos kalinių globos draugijoje, Vilniaus griežtojo ir sustiprintojo režimo pataisos darbų kolonijose, Prezidentūroje, Teisės institute.

1999 m. vasario 21-26 d. įvyko Kanados teisingumo ministerijos Pataisos tarnybos pareigū-

nų – Pataisos tarnybos komisaro O. M. Ingstrupo, Strateginio planavimo ir politikos skyriaus direktoriaus F. McVie ir Tarptautinės plėtros projektų vadovo I. Nicholsono – vizitas. Svečiai susitiko su teisingumo viceministru G. Švedu, Teisės akademijos rektoriumi A. Pumpučiu, Kanados atstovybės programų koordinatorė E. Jurkevičienė, lankėsi Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime. Įvyko pokalbiai Teisės institute, Lietuvos kalinių globos draugijoje. Kanados delegacijos nariai dalyvavo Seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto posėdyje.

Baigiamajame susitikime su teisingumo ministru V. Pakalniškiu dalyvavo Kanados delegacijos nariai, viceministras G. Švedas, viceministrė R. Budbergytė, Vidaus reikalų viceministras A. Svetulevičius, Kanados ambasados pirmasis sekretorius S. Boyd, VRM Pataisos departamento direktorius J. Blaževičius, Kanados atstovybės Lietuvoje programų koordinatorė E. Jurkevičienė, Užsienio reikalų ministerijos Techninės pagalbos skyriaus vedėja R. Kairienė, projekto koordinatorė R. Tamašauskaitė, Teisingumo ministerijos protokolo skyriaus vadovė J. Paužaitė.

1999 m. vasario 25 d. Kanados pataisos tarnybos komisaras O. M. Ingstrupas ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministras V. Pakalniškis pasirašė Tarpusavio supratimo memorandumą dėl Kanados ir Lietuvos pataisos projekto. Šiame ceremoniale dalyvavo Kanados ambasadorius Lietuvai W. Clarke.

1999 m. gegužės 11-21 d. Lietuvos kalinių globos draugijos pirmininkas Jonas Stašinskas lankėsi Kanadoje. Šio vizito metu J. Stašinskas ir projekto koordinatorė Ramunė Tamašauskaitė nemažą laiko dalį praleido su John Howard draugijos direktoriumi Graham Stewart, kuris yra patariamojo komiteto narys iš Kanados pusės. LKGD pirmininkas dalyvavo nacionaliniame John Howard draugijos (ši nevyriausybinė organizacija įgyvendina parolio politiką Kanadoje) direktorių susirinkime. J. Stašinskas lankėsi Baths ir Milhaven kalėjimuose, susipažino su nepilnamečių probacijos tarnybos veikla Ontario provincijoje.

Vizito metu J. Stašinskas susitiko su Toronto lietuvių bendruomenės nariais. Šį susitikimą organizavo Kanados ir Lietuvos pataisos projekto patariamojo komiteto narė Gabija Petrauskienė.

Kryžkelė. – 1999 m., Nr.1.

PER PUSANTRŲ METŲ NEPASIEKTA PAŽANGOS

Spaudos konferencijoje sakė Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos pranešėjas Andreas GROSSAS

1999 m. liepos 11-14 d. į Lietuvą buvo atvykęs Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos Teisės reikalų ir žmogaus teisių komiteto pranešėjas Andreas Grossas. Svečias susitiko su Seimo Pirmininku V. Landsbergiu, Seimo ir Helsinkio grupės nariais, teisingumo ministru G. Balčiūnu, Advokatų tarybos pirmininku K. Motieka, Tautinių mažumų atstovais, apžiūrėjo Lukiškių tardymo izoliatorių kalėjimą, Pravieniškių ir Alytaus pataisos darbų kolonijas.

Liepos 13 d. A. Grossas lankėsi Lietuvos kalinių globos draugijoje ir susitiko su šios nevyriausybinės organizacijos pirmininku J. Stašinsku. Seimo rūmuose įvyko A. Grosso spaudos konferencija.

Skelbiame šio susitikimo su žurnalistais sutrumpintą stenogramą.

Andreas GROSSAS: Pirmiausia noriu padėkoti visiems, su kuriais susitikau, už jų atvirumą, už jų norą kalbėtis su manimi labai savikritiškai. Jau penkis ar šešis kartus lankausi Lietuvoje su oficialia misija. Šis kartas buvo pirmas, kai tiek daug žmonių pripažino ir neneigė, kad žmogaus

teisės yra procesas ir kad jas būtina tobulinti. Man buvo labai džiugu tai girdėti.

Seimo delegacijos Europos Tarybos Parlamentinėje Asamblėjoje vadovas B. Kuzmickas sakė, kad kai kurie asmenys, kurie dalyvavo buvusios Lietuvos komunistų partijos veikloje, yra kalėjime. Šių žmonių teismas jau baigiasi, tai aš nesirengiu kištis į šį reikalą, tai ne mano pareiga. Mes, politikai, Europos Tarybos šalių parlamentarai, nesikišame į tokius procesus. Yra Europos žmogaus teisių konvencija, kurią gina Strasbūro teismas. Kiekvienas pilietis iš 41 Europos Tarybos šalies, jeigu jis mano, kad su juo buvo elgiamasi ne pagal standartus, gali kreiptis į Strasbūro teismą.

Aš buvau čia tam, kad išnagrinėčiau esmines problemas, susijusias su Baudžiamuoju kodeksu.

Aš niekada nepamirštu Tolstojaus minties: jeigu kažkas nori sužinoti apie valstybę, jis turi nueiti į tos valstybės kalėjimus, nes juose šalis parodo savo veidą. Prie šių žodžių norėčiau pridurti: kuris nori suprasti visuomenę, turi pamatyti, kaip visuomenė elgiasi su nusikaltėliais.

Šiuo atveju Europos Tarybos teisės komiteto sekretorė ir aš buvome nustebinti, kad Lietuvoje per pastaruosius pusantrų metų nepasiekta pažangos nei dėl Baudžiamojo kodekso, nei dėl baudžiamosios sistemos, nei dėl visų teisinių aspektų, tai yra dėl kalėjimų darbo, ir to, kas yra aplink kalėjimus. Labiausiai mane stebina tai, kaip greitai ir kaip daug žmonių, ir kaip ilgai jie yra sodinami į Lietuvos kalėjimus.

Visi žmonės, su kuriais mes kalbėjome – nuo Seimo narių, Seimo kontrolierės, Seimo Pirminko, Lietuvos kalinių globos draugijos narių iki kalinių, kalėjimo viršininko – visi pripažino, kad čia daug ką reikia tobulinti. Aš tiesiog to nesuprantu, kai vertinu Lietuvos pažangą kitose srityse. Per 10 metų Lietuvoje pasiekta daug pažangos, tačiau Lietuvoje (po Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos) kalinių pagal gyventojų skaičių yra daugiausia Europoje. Kodėl jūs taip greitai siunčiate žmones į kalėjimus? Kodėl jūs taip lengvai atimate iš žmonių laisvę?

Vakarų Europoje vidutinė bausmė yra trumpesnė nei metai kalėjimo, Lietuvoje vidutinis laisvės atėmimas ilgesnis nei 4,5 metai. Todėl tikrai reikia užduoti klausimą: kodėl taip yra? Tiesiog neaišku, kodėl nesipriešinama tokiems dalykams.

Demokratiją galima įvertinti pagal tai, kaip šalis ir visuomenė elgiasi su savo silpniausiais žmonėmis. Pagarba laisvei šalyje turi būti matuojama pagal tą pagarbą, kuri yra teikiama patiems silpniausiems šalies asmenims, nes žmogaus teisių esmė yra žmogaus orumas, o žmogaus orumo išraiška yra laisvė. Jeigu visuomenė yra pasirengusi pernelyg greitai, pernelyg lengvai daugeliui žmonių laisvę atimti, tai iš tikrųjų nėra gerai. Tai negeras požiūris į žmogaus teises. Jūs paveldėjote iš praeities daugelį kitų dalykų ir tą palikimą labai lengvai įveikėte. Aš manau, kad ir šiuo požiūriu reikėtų daryti pažangą greičiau, stipriau ir žymiai veiksmingiau, negu tai buvo daroma. Tikiuosi, kad ir aš galėsiu prisidėti prie šių siekių.

Alytaus kalėjime man buvo labai džiugu matyti, kad senosios drausminės kameros, kurios buvo naudojamos kaip disciplinarinės kameros tiems asmenims, kurie nusikalsta (ir tas pastatas, kurį aš mačiau prieš pusantrų metų ir apie šį pastatą teisingumo ministras pasakė, kad jame yra nepriimtinos būklės kameros), dabar buvo labai malonu pamatyti, kad tų kamerų jau nėra, o pastatas nugriautas. Buvau užjėjęs į kameras. Jos nepalyginamai geresnės, negu buvo. Tačiau kada sėdi 6 asmenys viename kambaryje, kuris yra mažesnis nei šis praėjimas, ir ten sėdi keletą mėnesių, net 15 metų, nėra gerai. Pavyzdžiui, asmuo, nuteistas 15 metų, turi sėdėti tokioje kameroje keletą mėnesių už tai, kad jis kažkurį kitą kalinį sumušė. Jis yra sodinamas į tą disciplinarinę kamerą 6 mėnesiams. Jam leidžiama išeiti iš tos kameros tik vienai valandai per dieną pasivaikščioti. Todėl aš kreipiuosi į vidaus reikalų ministrą, nes jo kompetencijoje yra kalėjimai, ir prašau, kad į tokias kameras negalima talpinti daugiau kaip du asmenis. Aš suprantu, kad negalima jų nugriauti, nes reikia tą sistemą išlaikyti, tačiau daugiau nei du žmonės yra per daug.

Aš manau, kad visų Lietuvos kalėjimų direktoriai sutinka, kad trečdalis kalinių neturi būti kalėjimuose.

Dar yra vienas iš klausimų, apie ką reikėtų pakalbėti su Prezidentu – tai apie amnestijos galimybę. Aš manau, kad reikėtų paklausti atsakingų pareigūnų, ar jie pagalvojo apie tokį dalyką. Aš matau, kad buvo susimąstyta dėl to, ką buvau pasakęs prieš pusantrus metų – dėl kamerų. Dabar atsakingi valdžios žmonės turėtų pagalvoti, ką daryti, kad kameroje nebūtų po 4, 5, 6 žmones. Tai mano vizito klausimas.

Mes Lietuvoje suprantame, kodėl politinis elitas mano vienaip apie kalėjimo sąlygas ir griežtas bausmes, o visuomenė reikalauja griežtesnių bausmių. Ką Jūs galite patarti, kaip reikėtų dirbti, kad tos nuomonės suartėtų, kad būtų numaldytas visuomenės reikalavimas?

A.GROSSAS: Aš sutinku, kad tikrai kažkas negerai su Lietuvos visuomenės jausmais. Ir čia galima pagalvoti apie Froidą, Jungą, kitus psichologus. Tai toks atvejis, kai politiškai atsakingi žmonės turi parodyti ir pasakyti, kad jie, kaip politikai, kaip demokratijos atstovai, nesivadovauja pačiais primityviausiais visuomenės jausmais. Mes neturime būti oportunistai.

Prieš kurį laiką jūs panaikinate mirties bausmę, ir tai nebuvo palaikyta visuomenės daugumos. Nors man žmogaus teisių grupės aktyvistai sakė, kad iš tikrųjų nebuvo jokių Lietuvos visuomenės pasipriešinimų ar sukilimų. Tai yra padrašinantis pavyzdys. Manau, kad Lietuvos visuomenei reikia rengti kampanijas ir parodyti, kad iki šiol nė vienoje pasaulio valstybėje žiaurūs baudimai neužkirto kelio nusikaltimams. Iš tikrųjų nusikaltėlis, prieš padarydamas nusikaltimą, niekada nemano, kaip jis bus baudžiamas. Griežtesnė bausmė niekada nesumažins nusikalstamumo lygio. Nusikalstamumas visų pirma yra socialinių ir ekonominių problemų padarinys. Antra, kaip baudžiami nusikaltėliai, yra asmeninė visuomenės dalies jausmų išraiška, o ne objektyvus matas to, kaip nusikaltėliai turi būti baudžiami.

Aš manau, kad pagrindinis dalykas turi būti tas, kaip ir man sakė vienas Seimo narys. Pacituosiu jį: žmonės pagal tarybinės praeities tradicijas laikomi statistiniais vienetais, ne asmenybėmis, todėl taip lengvai iš jų yra atimama pagrindinė, svarbiausia vertybė – laisvė. Statistiniai vienetai nėra laisvi, bet žmonės yra laisvi.

Ir kitas blogo galvojimo pavyzdys. Vakar Alytuje man buvo pasakyta, kad šiam kalėjimui buvo skirta daugiau kaip milijonas dolerių investicijų. Už tuos pinigus pastatė naujas sienas. Dabar kalėjimas turi tris sienas, tačiau jos visiškai nepagerino ten laikomų žmonių gyvenimo sąlygų. Tai yra tie ženklai, apie kuriuos reikia dar kartą pagalvoti.

Aš manau, kad jūs esate teisūs manydami, kad turime kurti visuomenei programas, kurios parodytų paprastiems žmonėms, kad jų situacija tikrai negerėja, jeigu jie baudžia tuos žmones, kurie nepakankamai gerbia įstatymus, kaip tai daroma dabar. Jeigu taip bus daroma, tai bus dar daugiau žmonių negerbiančių įstatymo.

Lietuvoje labai daug žmonių įkalinta be teismo. Pone Grossai, ar jie dažnai skundžiasi?

A.GROSSAS: Tai ir yra ta problema, kurią pabrėžiau. Tas laikymas iki teismo, iki kol įrodoma, kad tas žmogus tikrai padarė didelę klaidą, ir jis turi būti uždarytas į kalėjimą. Iš tikrųjų jis turi būti nelaisvėje tik tuomet, jeigu jis gali pakenkti tyrimui. Žmogaus teisių teismas labai griežtai į tai žiūri, nes laisvė yra didžiausia žmogaus vertybė. Valdžios institucijos ir teisėjai negali jų taip ilgai pasodinti. Aišku, yra lengviausia, kai žmogus sėdi kalėjime, tačiau to daryti nereikia. Problema yra ta, kad Lietuvos visuomenė nepakankamai gerbia pagrindines žmogaus vertybes, nes šitą pagarbą galima įvertinti pagal tai, kai bendrauji su tais, kurie nesilaiko pagrindinių visuomenės kryptų ir kurie nepakankamai gerbia įstatymus, o reikia daryti taip, kad jie po to gerbtų įstatymus. Tas, kuris niekuomet neįtaria dėkingumo ir gerumo, negali būti geras po to, antraip visuomenė dar kartą atkartos buvusios senos visuomenės silpnąsias puses.

Ar svečias bendravo su tais kaliniiais, kurie jau kreipėsi į Strasbūrą su skundais, konkre-

čiai iš Pravieniškių antrosios kolonijos. Aš supratau, kad buvo kalinių, kurie atvirai kalbėjosi su svečiu. Ar ponas Grossas kokių nors būdu rūpinsis, jog tie kaliniai nebūtų nubausti administracijos?

A.GROSSAS: Aš kalbėjausi su keturiais kaliniais daugiau nei keturias valandas trijuose skirtinguose kalėjimuose. Ir manau, kad ir tą, kurį jūs turite omeny, turbūt ir su juo kalbėjausi. Su dviem iš jų aš jau kalbėjausi praeitą kartą. Ir visi jie, ypač tie, su kuriais kalbėjau praeitą kartą, nesiskundė dėl administracijos elgesio su jais. Jie netgi sakė, kad jie iš tikrųjų remia direktorių, jo elgesio būdą su jais. Nelengva tai pasakyti. Taip pat aš kalbėjausi ir su tuo žmogum, kuris kreipėsi su apeliacija į Strasbūrą. Visų pirma, reikia laikytis nacionalinių įstatymų ir tikrai tuomet, kuomet jūs išnaudojate visas nacionalines galimybes, galite kreiptis į Strasbūrą. Pagal Žmogaus teisių konvenciją yra tam tikros procedūros, kurių būtina laikytis. Būtent dėl šios priežasties kai kurie žmonės buvo nepatenkinti, nes jie per vėlai padavė apeliacijas. Aš galvoju, kad jūs tikriausiai turite omeny poną Smotkiną. Aš su juo daug kalbėjau apie Strasbūro teismą ir bandžiau įrodyti, kad jis negali tikėtis politinės pagalbos iš Strasbūro. Jis gali gauti pagalbos iš Strasbūro tik tuomet, jeigu įrodys, kad Lietuvos teismai nesilaikė, negerbė pagrindinių Žmogaus teisių konvencijos reikalavimų. Tačiau aš nenoriu kištis į tuos teisminius nagrinėjimus, kurie dar nesibaigė, ir taip pat sakau, kad yra dalykų, kuriuos visų pirma aš turiu išdėstyti savo ataskaitoje ir tik tuomet kalbėtis su žurnalistais.

Atsiprašau, aš noriu patikslinti savo klausimą. Jeigu tie kaliniai taip geranoriškai kalbėjo apie savo kalėjimo vadovybę, ar tai nesukėlė ponui Grossui abejonių? Galbūt tie kaliniai neturi galimybės laisvai išreikšti savo nuomonės? Gal jie ko nors bijo?

A.GROSSAS: Aš tikrai gerai jaučiu, ką žmonės galvoja. Ir nė vienas iš jų, aš netgi jų neklausiau apie tai, patys laisva valia pasakė, kad jie neturi jokių skundų dėl to, kaip su jais elgiasi kalėjimo direktorius.

Kryžkelė, - 1999 m., Nr.1

„BAUDŽAIMOJOKODEKSOPROJEKTAIYRAPERGRIEŽTI“

Tvirtina Teisės instituto direktorius Antanas DAPŠYS

Tai tapo nenuginčijamu faktu: baudžiamoji politika Lietuvoje pagal kalinių skaičių –100 tūkst. gyventojų tenka 391 nuteistasis – yra viena griežčiausių Europoje. Tai kelia grėsmę ne tik perpildytų įkalinimo įstaigų normaliai veiklai, bet ir valstybės demokratijai bei visuomenės saugumui. Prieš pat vasaros atostogas Seimui buvo paruoštas rezoliucijos projektas „Dėl baudžiamosios politikos liberalizavimo strateginių kryptių ir priemonių kalinių skaičiui Lietuvoje mažinti (riboti)“. Jis ragina Respublikos vyriausybę išanalizuoti baudžiamųjų projektų normų sankcijas ir įvertinti, kaip jos atitinka poreikį suteikti teismams platesnius diskrecinius įgaliojimus parenkant ir individualizuojant bausmes. Ko gero, sunku būtų surasti įtikinamą argumentą, kodėl per nepriklausomybės dešimtmetį toks platus teisės specialistų būrys neįstengė parengti naujoviško Baudžiamojo kodekso, o buvo tenkinamasi priešokiais redaguoti sovietinį variantą.

Tiesa, dabar jau artėjama prie šio svarbaus teisės dokumento projekto rengimo baigiamojo etapo. Yra parengti du projektai: Darbo grupės ir Teisingumo ministerijos. Sudaryta ekspertų komisija (pirmininkas Teisės instituto direktorius Antanas Dapšys) pagrindinį dėmesį sutelkė į Baudžiamojo kodekso projektų nuostatas dėl bausmių paskirties, jų sistemos ir veiksmingumo, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų. Ekspertai nurodė, kad bendras abiejų

projektų privalumas yra tas, nes jie remiasi Lietuvai būdinga Europos konstitucinės teisės tradicija ir pretenduoja į modernų kodeksą, bet ir pastebėjo, kad juose nepavyko išvengti pernelyg plataus veikų kriminalizavimo užmojo.

„Abu Baudžiamojo kodekso projektai yra per griežti, mūsų valstybė nepajėgs išlaikyti tiek kalinių, kiek programuojama“, – reziumavo Teisės instituto direktorius A. Dapšys.

Pagal veikiančią Baudžiamąjį kodeksą laisvės atėmimo vidurkis yra 3,65 metai, tuo tarpu Vakarų Europoje jo vidurkis nesiekia nė vienerių metų. Naujieji kodeksų projektai yra nė ką ne švelnesni už dabartinių –3,66 metai.

Šie duomenys ekspertams nepatvirtino tendencijos, kad projektai pagal laisvės atėmimo bausmės taikymo diapazoną yra labiau orientuoti į tų Europos šalių baudžiamuosius įstatymus, kuriuose dominuoja ne laisvės atėmimas, bet alternatyvios bausmių rūšys. Tiesa, parenkant bausmės dydį siūloma suteikti daugiau laisvės Lietuvos teismams. Praplėtus mažiausios ir didžiausios bausmės intervalą, taikyti tokią bausmę, kokios reikalauja konkretus atvejis.

GRIEŽČIAUSIOS BAUSMĖS UŽ TURTINIUS NUSIKALTIMUS

A. Dapšys mano, kad laisvės atėmimo bausmė turi būti skiriama už smurtinius nusikaltimus, įvykdžius turtinį nusikaltimą, ji turėtų būti išimtis, o ne taisyklė. Kol kas viskas vyksta priešingai. Laisvės atėmimo bausmės vidurkis už smurtinius nusikaltimus yra 3-4 metai, o jeigu buvo kėsintasi į nuosavybę – apie 5 metus. Pastaraisiais metais bausmė dažniausiai būdavo griežtinama už turtinius nusikaltimus. Šią tendenciją projektuose būtina keisti iš esmės. Pasak A. Dapšio, ekspertai siūlė vadovautis Konstitucijos vertybių hierarchija, nes mūsų visuomenei sunku išlaikyti kalėjimuose tiek nuteistųjų. Iš dabar kalinčių 15 tūkst. asmenų reikėtų kalinti tik 4-5 tūkstančius. Tai būtų pagrįsta norma: pasaulyje milijonas žmonių vidutiniškai „užaugina“ apie tūkstantį nusikaltėlių. Antra vertus, laisvėje vaikšto daugiau nusikaltėlių, negu jų sėdi kalėjimuose. Šioje srityje ypač svarbu gerai organizuoti individualų darbą: taip galima užkirsti kelią 4 iš 5 nusikaltimų. Bet tai mūsųose kol kas utopija.

KALINIŲ KONTINGENTAS 2015 METAMS

Lietuvoje sukurta įvairių prevencinio darbo programų. Būtina nustatyti tas rinkos vietas, kur bręsta konfliktinė situacija, ir nedelsiant priimti atitinkamus sprendimus. Rizikos grupėje yra apie pusę milijono šalies gyventojų. A. Dapšys kviečia atkreipti dėmesį į vaikus, kurie ne vienerius metus gyvena asocialiose sąlygose, nėra užimti, nelanko mokyklos.

„Aš ir prieš 30 metų kartodavau, kad nusikaltėliai formuojami ne per vieną dieną, – sako A. Dapšys. – Asmenybė nusikalstamumo link formuojasi maždaug dešimt-penkiolika metų. Tad šiandieną jau galima argumentuotai prognozuoti kalinių kontingentą 2015-iesiems metams.“

A. Dapšys pabrėžia: baudžiamosios politikos reformą reikia daryti ne tiek kalėjimuose, kiek už kalėjimo sienų – visuomenėje. Turi būti ruošiami žmonės paleisti į laisvę, o pas mus atvirkščiai – kaip juos izoliuoti. Neatsitiktinai kanadiečiai pasiekė tokį aukštą visuomenės saugumą, nes jie daug dirba už kalėjimo sienų.

Parengė *Arvydas Valionis*

Kryžkelė. – 1999 m., Nr.1.

VILTINGŲ PERMAINŲ PROJEKTAS

Šių metų vasario 25 d. Vilniuje Kanados pataisos tarnybos komisaras Ole Ingstrupas ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministras Vytautas Pakalniškis pasirašė tarpusavio supratimo memorandumą dėl bendro pataisos projekto. Prieš tai Kanados pataisos tarnyba (KPT), atstovaujama Kanados patarimojo komiteto, atliko Lietuvos pataisos ir baudžiamosios teisės įvertinimą, buvo nustatyti projekto tikslai. Kanados specialistai yra pasirengę padėti Lietuvai sukurti modernią, tarptautinius standartus atitinkančią pataisos sistemą. Bus sudarytas strateginis veiklos planas, peržiūrėti Baudžiamojo ir Bausmių vykdymo kodeksų projektai, pataisos tarnybų administravimas.

Kol kas Lietuva yra atsilikusi pataisos reikalų srityje.

Kanadiečiai yra paskaičiavę, kad sumažinus apsaugą, kalėjimų išlaikymas atpinga perpus. Kalėjimuose yra žmonių, kurie nesiruošia bėgti ir kurie yra nepavojingi aplinkiniams. Juos reikia atrinkti. Kiek dar sumažėtų kalinių, jeigu būtų įvesta probacija. Ji valstybei kainuotų kur kas mažiau, negu kalinio išlaikymas.

Iš mūsų šalies izdo skiriama vis daugiau milijonų kalėjimų, pataisos darbų kolonijų plėtrai ir, deja, pamirštama, kaip būtų galima sulaukyti žmones nuo nusikalstamų veikų ar pirmą kartą įvykdžiusio nesunkų nusikaltimą asmens nesodinti į kalėjimą, o leisti atvirai darbu ir elgsena išpirkti savo kaltę. Lietuvoje iki šiol vangokai ieškoma alternatyvių laisvės atėmimo bausmių. Šalia kalėjimų, kolonijų turėtų būti struktūros ir žmonės, kurie galėtų padėti vykdyti tokias bausmes.

Vakarų Europa jau prieš šimtą metų sukūrė probacijos struktūras, o Olandija pernai paminėjo 175 metų probacijos sistemos įkūrimo sukaktį. Regis, Lietuvai nebereikia išradinėti dviračio, tereikia tik pasirinkti probacijos modelį. Kanada, pasiūliusi savo pataisos projektą, nereikalauja, kad jos modelis būtų taikomas Lietuvoje.

Kanados ir Lietuvos pataisos projektas yra platesnis nei probacija ar parolis, nes šis projektas neapsiriboja tik kalėjimų ir kolonijų reforma, bet ir įtraukia į šią veiklą visuomenę, ieško būdų, kaip visuomenė galėtų padėti buvusiam kaliniui socialiai reintegruoti. Tam būtinas kryptingas visuomenės švietimas.

Šis projektas gimė po abipusių dalykiškų vizitų. Kad užsimezgė dviejų šalių institucijų bendradarbiavimas, turime būti dėkingi Kanadoje dirbančiai Gabijai Petrauskienei.

Kanados ir Lietuvos pataisos projektui vadovauja KPT tarptautinių reikalų departamento tarptautinių reikalų direktoratas.

Projekto vadovas – Ian Nicholson.

Projekto vyriausiasis patarėjas – KPT Strateginio planavimo ir politikos departamento generalinis direktorius Fraser McVie. Šį projektą kuruoja Tarptautinių reikalų departamento generalinė direktorė Karen Wiseman.

Lietuvoje įkurtas projekto valdymo komitetas, vadovas – teisingumo viceministras G. Švedas. Komiteto nariai yra Teisingumo ministerijos, Teisės instituto, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro, Pataisos reikalų departamento bei Teisės akademijos atstovai. Komiteto posėdžiuose dalyvauja Lietuvos kalinių globos draugija, kuri atsakinga už visuomenės švietimą, paslaugas nuteistiesiems. Ji įgyvendina projektą nepilnamečiams ir moterims.

PROGRAMOS MAŽINA KALINIŲ SKAIČIŲ

Rugpjūčio 8-15 d. Lietuvos delegacija – Pataisos reikalų departamento prie VRM direktoriaus pavaduotojas Arūnas Šerkšnas, Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo direktorius Nikolajus Matvejevas, Pravieniškių 2-osios sustiprintojo režimo pataisos darbų kolonijos viršininkas Alekas Morozovas ir Alytaus griežtojo režimo PDK viršininko pavaduotojas ūkio reikalams Pranas Simas, Lietuvos ir Kanados pataisos projekto koordinatore Ramunė Tamašauskaitė bei Teisingumo ministerijos vertėja Jolanta Pupstienė – buvo nuvykusi į Atlanto regioną Kanados pataisos tarnybos kvietimu. Mūsų šalies atstovus priėmė Veiklos paramos skyriaus generalinis direktorius Dongas Mcmillanas, Programų ir politikos skyriaus vadovė Lorraine Casey, Dorchesterio kalėjimo direktorius Gary Mills, Vestmorlando kalėjimo direktoriaus pavaduotojas Mike Calahanas.

Delegacijos nariai lankėsi Atlanto regiono valdyboje, Dorchesterio ir Vestmorlando kalėjimuose, Nova moterų bei nepilnamečių institucijose.

Spausdinaime delegacijos nario Arūno Šerkšno pasakojimą apie lankymąsi Kanados kalėjimuose.

Tris dienas teko pabuvoti Dorchesterio kalėjime, kuriame kali apie pusketvirto šimto kalinių. Bendraudami su šio aukštesnio saugumo kalėjimo darbuotojais, išgirdome daug informacijos apie pataisos programas.

Kanados įkalinimo įstaigų darbuotojai dirba su kaliniais, kad šie pakeistų savo požiūrį į įstatymus. Šioje šalyje nuteistasis išleidžiamas ne į laisvę, o į visuomenę. Tad kalėjime jau stengiamasi, kad visuomenė jį priimtų.

Per pastaruosius penkerius metus Atlanto regione kalinių sumažėjo trečdaliu. Kaip mums sakė Kanados kolegos, tai kryptingų programų taikymo pasekmė. O tų programų yra daug. Jas rengia Kanados pataisos tarnybos mokslinė tyrimo organizacija, o finansuoja vyriausybė. Viena pagrindinių programų yra gyvenimo įgūdžių mokykla. Ji sudaroma atsižvelgiant į nuteistojo poreikius. Informacija renkama nuo įtarimo momento, kad teismas galėtų priimti tinkamą sprendimą. Kanados teisėjai turi kur kas daugiau laisvės negu Lietuvos – jie nustato tik bausmės laiką. Lietuvos teismas dar numato, kokioje įkalinimo įstaigoje nuteistasis turės atlikti bausmę.

Kiekvienam nuteistajam taikoma tik tam tikra programa, o ne visos. Prieš tai jis turi atsakyti į 350 klausimų anketą: taip arba ne. Pagal šio klausimyno atsakymus kompiuteris nustato pirminę išvadą: kokio pavojingumo yra nuteistasis, ar jis gali gyventi vienoje kameroje su kitu nuteistuoju ir pan. Papildoma medžiaga surenkama žodžiu. Šį darbą atlieka apie 70 proc. pataisos sistemos darbuotojų. Kalinys visur ir visada yra stebimas, viskas užrašoma, o po to sukaupia informacija yra analizuojama, ar kalinys taisosi.

Kiekvienos programos trukmė yra labai įvairi. Jos vyksta ir viena, ir tris mėnesius. Programą vykdo aštuonių-dešimties asmenų grupė.

Pastebėjome, kad darbuotojų ir nuteistųjų santykiai yra puikūs. Tai nuolatinio bendravimo išdava. Vadovai net vardu kreipiasi į nuteistąjį, kuris daro pažangą. Šiuose santykiuose nėra priešpriešų. Gal todėl, kad nuteistieji beveik nėra baudžiami bausdos izoliatoriumi. Jei iškyla konfliktas, jį stengiamasi išspręsti taikiai. Nuteistasis supranta: nors jis ir nebus baudžiamas, tačiau pražanga bus įrašyta į bylą, o kai ją skaitys komisija, jis nepateks į lengvesnio saugumo vietą, jam bus atidėtas priešlaikinis paleidimas.

Kanadoje labai rūpinamasi nuteistojo užimtumu. Įkalinimo įstaigų gamybos barai, negaunantys pelno, yra finansuojami iš biudžeto.

Sukurta Corcan sistema, kurios įmonės filiale gali įsidarbinti anksčiau paleistas kalinys. Jame jis gali dirbti iki pusmečio, kol susiras darbą laisvėje.

Sugrįžus iš Kanados, kyla klausimų, kuriuos būtina spręsti mūsų šalyje. Svarbiausia – diferencijuoti nusikaltimus ir laisvės atėmimo bausmes, daugiau taikyti alternatyvių bausmių.

Kryžkelė.– 1999 m., Nr.1.

BIRŽELIO 14-OJI – GEDULO IR VILTIES DIENA Sovietinio genocido žala lietuvių tautai dar nenustatyta

Arimantas DUMČIUS – Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos narys

Antri metai tęsiasi precedento neturintis ginčas tarp Jūsų, mero kėde nepasidalinančiųjų. Supraskite, Lietuvoje kol kas nesuderinti demokratijos ir teisėsaugos darbo nuostatai. Todėl dabartiniai teismai neišspręs Jūsų ginčo. Baikite juokinti žmones, nes šis žaidimas nedaro garbės nei mūsų kraštui, nei jums patiems.

Siūlau geranoriškai ir garbingai susitarti abiem pusėms ir užbaigti ginčą sudarant taikos sutartį.

*Pagarbiai – profesorius, habilituotas daktaras Arimantas DUMČIUS,
Lietuvos žanavykų bendrijos valdybos narys*

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro patikslintais 1999 metų vardyno leidimo duomenimis, 1939-1941 m. buvo represuotas 30451 asmuo. Visi jie buvo suimtųjų statuso, tremtinių šeimų vyrai buvo atskiriami ir išsiunčiami į lagerius. 1941 m. birželio 14-18 d. ištremta 13218 žmonių, suimta ir išvežta į lagerius ir kalėjimus 10845 asmenys. Dar 5303 žmonės represuoti, kur – nėra tikslesnių žinių. 1941m. žuvo 1095 sukilėliai. Tarp represuotųjų – 6011 (19,7%) vaikų iki 16 metų amžiaus.

Buvo represuota arba sunaikinta brandžiausia ir kūrybiškiausia lietuvių tautos dalis. Pasiurinčių ūkininkų išvežta 6239 (21,3%), tarnautojų 2664 (9,1%), kariškių 1434 (4,9%), mokytojų 1473 (5%) ir t. t. Ypač nukentėjo kūrybinė inteligentija. Mokyklos prarado 18% mokytojų. Ypač gausiai tremti mokytojai iš Alytaus (188) apskrities, Biržų(150), Marijampolės (137), Šakių (121) apskrities. Ištremti profesoriai Pr. Dovydaitis, Izidorius ir Antanas Tamošaičiai, Domas Cesevičius, Pranas Lesauskas, Žemės ūkio akademijos rektorius Vincas Vilkaitis, vyr. dėst. Antanas Gustaitis. Iš VDU ištremti 8 darbuotojai su šeimomis, VU – 6. Trėmimai palietė visas aukštąsias mokyklas. Daugiausia žmonių išvežta iš Kauno apskrities (1684 žmonės), Vilniaus apskrities– 1470, Šiaulių– 112, Rokiškio – 633, Šakių – 365 žmonės. Tarp represuotųjų buvo 68,8% lietuvių, 16,53% lenkų, 8,93% žydų. Didžioji dalis žmonių – 7232 – išvežta į Altajaus kraštą. 1942m. rugpjūčio mėnesį 2795 tremtiniai buvo pervežti į Šiaurės Jakutiją ir Laptevų jūros salas. Į Komiją pateko 1468, Tomsko sritį – 1309 žmonės, o likusieji – Krasnojarsko ir Tomsko sritis, Kazachiją ir kitur. Tremtyje mirė 2173 (17,6%), vagonuose mirė 82 žmonės. Pagyvenusių (per 70 metų) tremtinių mirštamumas buvo 54-77%, o 1-2 metų amžiaus vaikų – 34%. Didžiausias tremtinių mirštamumas buvo Komijoje, Šiaurės Jakutijoje ir Altajaus krašte. Bėgo iš tremties 2370, iš jų Lietuvoje buvo suimti ir vėliau įkalinti 768 žmonės. Į Lietuvą ar netoli jos iš visų tremtųjų grįžo 4969 tremtiniai, 42% likimas nežinomas.

Pirmomis okupacijos aukomis tapo ministras K. Skučas, saugumo departamento direktorius A. Povilaitis, J. Čaplikas, S. Leonas ir kiti. Dar iki vadinamojo „liaudies seimo“ rinkimų buvo su-

imti A. Voldemaras, J. Urbšys, A. Merkys. 1940 m. liepos 11-12 dienomis suimta 2000 politinių ir visuomenės veikėjų ir vyriausybės narių. Tragiškas suimtųjų kariškių likimas: gen. J. Juodiškis, pulk. A. Sidabro, mjr. A. Bulvičiaus, plk. lt. J. Lavinsko, plk. B. Giedraičio, valstybės kontrolieriaus Z. Starkaus, S. Riauto, J. Rėklaičio, brandmajoro S. Dumčiaus, sveikatos departamento direktoriaus L. Maziliausko, ryšių ministro J. Masiliūno ir kitų. Išliko gyvi: pirmasis Lietuvos prezidentas A. Stulginskis, pulk. lt. A. Malijonis, plk. E. Tallat-Kelpša, buvęs teisingumo ministras S. Šilingas, švietimo ministras J. Tonkūnas ir kiti. Tačiau daugumai 1939-1941 metais represuotųjų nebuvo lemta pamatyti savo Tėvynės. Jų kaulai išbarstyti prie Laptevų jūros, Altajaus priekalnėse, Vorkutos anglių kasyklose.

Kasmet mažėja 1941 m. „juodojo birželio“ represijų liudytojų. Nežinia, kiek jų yra gyvų Lietuvoje? Pirmasis mūsų susitikimas įvyko Kaune 1991 metais. Po to susitikimai vyko Vilniuje, Kaune, vėl Vilniuje, Šiauliuose ir vėl Kaune. Šiomet rugsėjo mėnesį Kaune vėl numatomas toks susitikimas. Į susitikimus atvykdavo 70-270 žmonių. Tai tikrieji sovietinio teroro pradžios 1939-1941 metų Lietuvoje liudininkai. Ne vienas iš jų aprašė savo išgyvenimus ir pateikė konkrečius faktus savo atsiminimų knygoje. Tai A. Žemaitytės sudaryta knyga „Amžino įšalo žemėje“, A. Vederaitės „Kaip jie mus vežė“, A. Garliausko „Inteligentija 1940-1941 metais“, A. Slavicko „Viešpatie, sugražink Tėvyne“ ir kitos. Išlikę gyvi tremtiniai ir politiniai kaliniai bei surinkta medžiaga pasitarnavo komunistinės ideologijos, pasireiškusių fiziniu labiausiai išsilavinusių lietuvių tautos dalies naikinimu, patvirtinimu. Gyventojų naikinimas buvo vykdomas prisidengus klaidinga revoliucine klasių kovos aštrėjimo teorija, pagal kurią buvo izoliuotos ar sunaikintos kitaip mąstančios politinės, socialinės ar religinės gyventojų grupės. Šiais metais spalio mėnesį Vilniuje vyks tarptautinis kongresas sovietinio komunizmo nusikaltimų įvertinimui. Jame, remiantis Lietuvos pavyzdžiu, bus įvertinti buvusios Sovietų Sąjungos kariniai nusikaltimai (Lietuvos Respublikos aneksija, sovietinis teroras 1939-1941 metais ir pan.) bei 50 metų trukęs sovietinis genocidas lietuvių tautai politiniu, socialiniu-kultūriniu, religiniu, fiziniu ir moraliniu aspektais. Neišvengiamai bus patikslinta ir išplėsta genocido sąvoka, kuri buvo priimta 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje.

Valsčius.-1999 m. birželio 11 d.

LŽTA ŠILUTĖS SKYRIAUS VEIKLA

AKLA TEMIDĖ

LŽ jau rašė (1999 m. sausio 18 d., nr. 13), kad 1997 m. kovo 22 d. Šilalės apylinkės teismas 22 metų Kvėdarnos gyventoją Gintautą Stasyną už asmeninio turto vagystę nuteisė kalėti 2 metus ir 4 mėnesius, bausmę atliekant Alytaus griežtojo režimo pataisos darbų kolonijoje. Teismo salėje vaikas buvo suimtas. Po 10 mėnesių, praleistų kolonijoje, jo prašymu Klaipėdos apygardos teismas bylą peržiūrėjo. Neradus nusikaltimo sudėties Gintautas buvo išleistas į laisvę.

Robertas Bilkevičius

Tada vaikas kreipėsi pagalbos į Žmogaus teisių asociaciją ir padavė tris valstybines institucijas (Vidaus reikalų ir Teisingumo ministerijas bei Generalinę prokuratūrą – aut.) į teismą,

tikėdamasis, kad jam bus atlyginta už patirtą moralinę žalą. Kol kas Gintautas tik teismuose bando įrodyti valstybinių institucijų klaidą. Praėjusią savaitę jis kreipėsi į aukščiausiąją šalies instituciją. Skundą įteikė Lietuvos Prezidento kanceliarijoje, prašydamas padėti rasti tinkamą sprendimo būdą, nepažeidžiant žmogaus teisių ir orumo.

Praeitis

Priminsime, kad G. Stasynas savo „kriminalinę“ karjerą pradėjo būdamas septyniolikos metų. Du kartus Šilalės apylinkės teisme vaikinukas teistas už vagystes. Grįžęs iš kolonijos Gintautas negalėjo ramiai gyventi – su juo siejo kiekvieną Kvėdarnoje įvykusį nusikaltimą.

Tąsyk LŽ Gintautas sakė, kad po kiekvienos vagystės teisės saugos pareigūnai nuolat jį tampydavo. Jo įsitikinimu, Šilalės teisės saugininkai ir trečią bylą jam „sufabrikavo“ dėl kriminalinės praeities.

Byla

Kaip pasakojo G. Stasynas, jis su draugais tada rinko metalo laužą, nes ketino jį parduoti. Prie kelio vaikinai rado surūdijusį automobilio kėbulą ir įsivertė jį vežiman. Pakeliui jie sutiko kėbulo savininką, kuris ir liepė jo „turtą“ palikti ramybėje.

G. Stasynas su draugais išvertė kėbulą ant kelio ir paliko. Gintautas įsitikinęs, kad tas jo „turtas“ ir šiandien mėtosi ant kelio. Kėbulo savininkas į policiją nesikreipė, jie patys jį surado. Žmogaus teisių asociacijos Šilalės skyriaus atstovo, teisininko Kazio Jukniaus teigimu, taip ir gimė asmeninio turto vagystės byla. Joje kaltinamaisiais tapo Gintautas ir jo draugai Ferdinandas ir Henrikas Petruškos. Prieš tai F. Petruška, Kvėdarnos vidurinės mokyklos dvyliktokas, buvo apkaltintas mokyklos kasos apiplėšimu ir 5 tūkst. Lt vagyste. Tačiau nepavykus įrodyti šio nusikaltimo, buvo sukurta Petruškų kėbulo vagystės byla, o pagrindiniu kaltinamuoju tapo anksčiau teistas G. Stasynas.

Teismas

Tada Šilalės apylinkės teismas už vagystę nuteisė visus tris draugus. Petruškos nuteisti lygtinai, o G. Stasynui skirta bausmė – 2 metai ir 4 mėn. griežtojo režimo pataisos darbų Alytaus kolonijoje.

Gintautas po teismo LŽ sakė, kad nesijautęs kaltu ir tikėjęs, jog teismas į tai atsižvelgs. Vaikinas net advokato neturėjo, nes manė apsiginsias ir be kitų pagalbos.

„Ypač skaudu kalėti be kaltės, – LŽ sakė Gintautas. – Todėl ir parašiau prašymą Klaipėdos apygardos teismui, kad peržiūrėtų mano bylą. Po 10 mėnesių, praleistų nelaisvėje, mane iš Alytaus atvežė į Klaipėdos apygardos teismą. Nutarties sprendimu mane paleido teismo salėje, pasakydami, kad esu nekaltas.“

Tada vaikinai, patyrę didelę moralinę nuoskaudą, kreipėsi į Žmogaus teisių asociacijos atstovą K. Luknių.

Teisingumas

Patirtą moralinę skriaudą G. Stasynas įvertino 30 tūkst. Lt. Tokio dydžio ieškinys ir buvo pateiktas abiem (Vidaus ir Teisingumo, – aut.) ministerijoms ir Generalinei prokuratūrai. Ministerijų ir prokuratūros atstovų teigimu, du kartus teisto G. Stasyno ieškinys yra nepagrįstas, todėl teismo reikalavo tai atmesti. Tačiau Klaipėdos apygardos teismo teisėja Rimvida Zubernienė, išnagrinėjusi civilinę bylą, priteisė G. Stasynui 4 tūkst. Lt kompensaciją iš trijų valstybinių institucijų.

G. Stasynas LŽ sakė kol kas nežinąs, ar toliau bylinės su valstybinėmis institucijomis – ne-

tiki nei mūsų šalies teisėsaugos pareigūnais, nei vykdomu teisingumu.

Beveik metus praleidusio įkalinimo įstaigoje, vėliau teismo pripažinto nekaltu Gintauto nė viena minėtoji institucija už padarytą skriaudą taip ir neatsiprašė. Teisingumu verčia suabejoti ir Žmogaus teisių asociacijos atstovo K. Jukniaus surinkti duomenys. Per pastaruosius trejus metus Šilalės rajone net 11 asmenų buvo neteisingai apkaltinti ir visi jie kreipėsi į Žmogaus teisių asociaciją prašyti pagalbos.

Kreipimasis

Praėjusią savaitę G. Stasynas su Žmogaus teisių asociacijos atstovu apsilankė Lietuvos Respublikos Prezidentūroje ir įteikė šalies vadovui skundą – dėl žmogaus teisių pažeidinėjimo ir valstybinių institucijų nemotyvuotų atsisakymų atlyginti teismo priteistą moralinę žalą. G. Stasynas taip pat prašo atsakyti, kaip galima būti įkalintam nepripažinus kaltės ir grubiai pažeidus žmogaus laisvę. Skunde LR Prezidentui G. Stasynas vardija grubiausius pažeidimus ir prašo imtis priemonių bei pareikalauti atsakomybės iš kaltų pareigūnų.

Lietuvos žinios.- 1999 m. gegužės 26 d.